Z. ZINKEVIČIUS

LIETUVIŲ DIALEKTOLOGIJA

LYGINAMOJI TARMIŲ
FONETIKA IR MORFOLOGIJA

(SU 75 ŽEMĖLAPIAIS)

LEIDYKLA „MINTIS“
VILNIUS 1966

PRATARMĖ

Kiekvienam baltų kalbų tyrinėtojui aišku, kad tolimesnę baltistikos pažangą tam tikru mastu stabdo palyginti menkas lietuvių kalbos tarmių ištyrimas. Norėdamas užtaisyti šią spragą, autorius nuo 1950 m. ėmė sistemingai kaupti lietuvių kalbos tarmių duomenis, į tą darbą įtraukdamas ir savo studentus. Paprastai jau antrajame kurse būdavo atrenkami geriausiai gimtąją tarmę moką lituanistai, su kuriais toliau dirbama individualiai. Per keletą metų ištiriama studento gimtosios tarmės fonetinė sistema ir morfologinė sandara. Penktajame kurse studentas gimtosios tarmės aprašą pateikdavo kaip diplominį darbą. Intensyviai dirbant, per 15 metų tuo būdu buvo ištirta lietuvių kalba daugiau negu 60-tyje vietų, išdėstytų maždaug vienodai įvairiose Lietuvos dalyse. Dar 87 vietų kalbos tyrimas dėl įvairių priežasčių nebuvo baigtas: pasitenkinta atskirų svarbesnių tarmės reiškinių aprašymu. Be to, nuo 1951 metų skaitydamas lietuvių kalbos dialektologijos kursą (1951 – 1955 m. ir Pedagoginiame institute), autorius kaip tam tikrą pratybų ir kontrolės formą praktikuodavo trumpus (10 – 50 puslapių) gimtosios tarmės aprašėlius, kuriuose studentai turėdavo iškelti pačias svarbiausias gimtosios tarmės ypatybes. Tokių aprašėlių iki šiol surinkta net apie 700.

Čia aprašytas tarmės duomenų rinkimo būdas autoriui atrodė pats patogiausias ir labiausiai efektyvus, be to, nereikalaująs jokių papildomų lėšų. Panašiu būdu buvo sukaupta daug tarmiškai užrašytų tekstų, kurie, be ko kito, labai pravers ateityje, tiriant tarmes kitais aspektais. Paaiškėjo svarbiausių tarminių reiškinių paplitimas. Buvo iškelta nemaža naujų, iki tol lingvistams nežinomų ar mažai težinomų faktų. Kai kurie studentai, įsitraukę į gimtosios tarmės tyrinėjimą, šio darbo nemetė, ir baigę aukštąją mokyklą. Dalis jų tapo dialektologijos specialistais ir dabar sėkmingai dirba aukštosiose mokyklose arba Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros institute. Jie toliau atlieka didelį tarmių tyrinėjimo darbą, yra paskelbę nemaža straipsnių apie gimtąją tarmę, keli net parašę ir apgynę filologijos mokslų kandidato disertacijas.

Autorius kruopščiai rinko visa tai, kas spaudoje pasirodydavo apie tarmes. Rinkinius papildė duomenys, parsivežti iš dialektologinių ekspedicijų ir šiaip kelionių po Lietuvą. Šis tas naujo sužinota dialektologų konferencijose ar šiaip pasitarimuose, taip pat beskaitant tautosakos rinkinius ir kitą literatūrą, kurioje galima buvo tikėtis rasti tarmės faktų. Ilgainiui rinkiniai tiek išaugo, kad pasidarė sunku juose susigaudyti. Norint toliau sėkmingai dirbti ir nukreipti tinkama linkme studentus, reikėjo nedelsiant išsiaiškinti, ko dar trūksta ir ko jau turima per daug.

Būtinai reikėjo viską detaliai susisteminti, sutvarkyti, apibendrinti. Tai padaryti autoriui ilgai trukdė labai sunkus prof. K. Būgos raštų spaudai parengimo ir išleidimo darbas, kuriam per šešeris metus – nuo 1956 iki 1962 – teko skirti didžiąją laiko dalį. Antra vertus, susipažinimas su žymiausiojo lietuvių kalbos tyrinėtojo rankraščiais bei jo „darbo laboratorija" nemaža padėjo metodologiniu požiūriu. Visgi dėl to rinkiniai ilgą laiką buvo toliau pildomi aklai.

1957 m. autorius pradėjo rašyti lietuvių kalbos dialektologijos vadovėlį. Dėl medžiagos gausumo greit buvo išeita iš vadovėlio rėmų. Šiaip taip aprašius žemaičių tarmės fonetiką, nutarta pagal tokį planą toliau darbo netęsti. Norint išvengti pasikartojimų, be kurių neapsieinama, rašant apie tą patį garsą ar reiškinį atskirai įvairiose tarmėse, pasirinktas tarmių lyginamosios gramatikos profilis. 1958 – 1961 m. parašyta pirmoji šios knygos redakcija, kuri 1961 – 1964 m. iš esmės perdirbta.

Lietuvių kalbos tarmės bei jų šnektos iki šiol ištirtos labai nevienodai: vienos gana kruopščiai, kitos tebėra beveik „terra incognita". Prie mažiausiai ištirtų priskirtini rytų pakraščiai ir buv. Klaipėdos kraštas. Iš čia mažai tepasitaikė ir studentų. Duomenys apie šių vietų kalbą, be tų, kurie spaudoje paskelbti arba buvo paties autoriaus užrašyti (jam teko aplankyti beveik visas lietuvių kalbos saleles Baltarusijos TSR), daugiausia imti iš Tarybų valdžios metais organizuotų ekspedicijų. Svarbesnieji įvairių tarmių šaltiniai nurodyti p. 521 – 530.

Kas pasakyta apie tarmes, tinka ir atskiriems kalbos reiškiniams: apie vienus jų jau yra gausi literatūra, kiti iš viso pirmą kartą keliami. Labiausiai trūko duomenų, rašant veiksmažodžio skyrių. Mat, ši kalbos dalis su studentais paprastai būdavo tiriama paskutinė, ir tam dažnai tiesiog pritrūkdavo laiko.

Renkant tarmių duomenis, iš pradžių ilgą laiką buvo stengiamasi kaupti vien tai, kas reikalinga lietuvių kalbos istorinei gramatikai, visų pirma, linksniavimo ir asmenavimo dalykus. Labiausiai rūpėjo išaiškinti turimus formų variantus ir jų paplitimą. Į žodžių darybą beveik visai nekreipta dėmesio. Vėliau susidariusios spragos nebebuvo galima užtaisyti. Labiausiai dėl to vėl nukentėjo skyrius apie veiksmažodį, kur darybos ir kaitybos elementai glaudžiai susiję. Pasitenkinta kai kuriomis pastabomis. Įdomesnius darybos faktus stengtasi panaudoti pavyzdžiuose.

Rašant skyrius apie nekaitomąsias kalbos dalis, pasinaudota Lietuvių kalbos žodyno I – VI tomais. Prieveiksmių skyriui naudoti K. Ulvydo darbai. Šis skyrius nelabai išsamus, nes prieveiksmiai dėl tam tikrų priežasčių ilgą laiką taip pat nebuvo renkami.

Kalbos mokslo literatūroje apie dažną tarmės reiškinį yra netikslių, net prieštaringų žinių. Norint pateikti autentiškus duomenis, teko labai daug tikrinti. Tai buvo nesunku padaryti, nuolat susiduriant su didele mase studentų – įvairių tarmių atstovų. Nepaprastai suklestėjus mokslui, Lietuvos TSR aukštosiose mokyklose dabar galima rasti studentą beveik iš kiekvieno kaimo. Vien tik filologų litua-

nistų autorius nesunkiai susirasdavo iš kiekvienos jam rūpimos apylinkės. Studentai labai padėjo, atliekant didelį tikrinimo darbą.

Iš pradžių buvo tikėtasi pasinaudoti lietuvių kalbos atlaso fondais, sukauptais Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros institute. Tačiau nuo tos minties teko atsisakyti, nes jų duomenys tiek savo apimtimi (atsakymai tik į kai kuriuos klausimus), tiek ir rinkimo (platūs, mažai detalizuoti klausimai) bei pateikimo (labai suprastinta transkripcija) principais iš esmės neatitiko atliekamo darbo profilio. Tuose fonduose turimų tarminių tekstų panaudojimą trukdė ne tik transkripcijos suprastinimas (daugiau tiko morfologijos reikalui), bet ir sunkumai, susiję su tradicinės tarmės elementų atskyrimu nuo to, kas priklauso literatūrinei (= bendrinei) kalbai ir užrašinėtojo tarmei, o tai tokio profilio darbui turi principinę reikšmę. Atsisakius šio svarbaus šaltinio, turimų rinkinių spragas stengtasi užpildyti studentų apklausinėjimu bei duomenų rinkimu tam tikromis rūpimų klausimų anketomis, išplatintomis specialiai parinktiems ir gerai apmokytiems studentams lituanistams – reikiamų tarmių atstovams.

Renkant ir tikrinant duomenis, stengtasi griežtai skirti tradicinės tarmės elementus nuo to, kas joje nauja, susiję su literatūrinės kalbos ir kitų tarmių įtaka. Iš to, kas pasakyta §§ 4–12, matyti, jog tai padaryti nebuvo lengva, netgi remiantis vien tik senosios kartos ar šiaip mažiau literatūrinės kalbos ir kitų tarmių paveiktų asmenų kalba.

Kai kurios knygoje nurodytos formos dabar jau visai baigia išnykti. Kaip sunku jas pastebėti, rodo kad ir šis žemiau pateikiamas pavyzdys. Rytų aukštaičių acc. pl. formos *mumùs* 'mus', *jumùs* 'jus' autoriui iš gimtosios šnektos (Juodaũsiai, 3 *km* nuo Ukmergẽs, kairiajame Šventõsios krante, aukštupio link) nebuvo žinomos. Manyta, kad čia jos iš viso nevartojamos. Bet štai neseniai autorius perskaitė savo tėvo (gim. 1888 m.) laiške: *sveikinu jumus visus*. Tiems faktams, kurie gali išnykti su kasdien išmirštančiais seneliais, užfiksuoti skirtas pats didžiausias dėmesys.

Duomenų rinkimas buvo pradėtas tuomet, kai Lietuvoje apie struktūrinius kalbų resp. tarmių tyrimo metodus dar iš viso nebuvo girdėti. Ir apie fonologiją tuomet čia retas turėjo aiškesnį supratimą. Mūsų dialektologų buvo – praktiškai ir dabar tebėra – visuotinai vartojamas lyginimo su literatūrine kalba metodas. Jis, žinoma, turi daug trūkumų, bet geriausiai atsako faktų prieinamumo principui ir lietuvių dialektologijoje turi senas tradicijas. Šiuo metodu pagal tam tikrą vieningą planą sukaupti duomenys iš esmės nulėmė ir knygos, ypač fonetikos skyriaus, pobūdį, kuris kai kam dabar gali pasirodyti konservatyvus. Labiausiai stengtasi išryškinti tai, kas tarmėse yra skirtinga, lyginant su literatūrine kalba. Plačiausiai aptariami tarmėse įvairuoją reiškiniai. Apie tuos, kurie turimi ir literatūrinėje kalboje, tik trumpai užsimenama, o kartais ir visai nekalbama.

Stengtasi pateikti kiek galima platesnę informaciją apie lietuvių kalbos tarmių garsus ir formas. Surašyti daugelio metų stebėjimo ir analizavimo rezultatai. Ši knyga laikytina pirmuoju tarmių duomenų inventorizacijos bandymu. Tokio darbo neatlikus, vienoks ar kitoks ne tik atskirų dialektologijos, bet ir kalbos istorijos klausimų tyrinėjimas negali būti laikomas pilnaverčiu, nes primena ieškojimą užrištomis akimis. Juk, neturint po ranka faktų visumos, sistemos, sunku orientuotis jų detalėse.

Visos smulkmenos, suprantamas daiktas, negalėjo būti suregistruotos. Dialektologijos, kaip ir žodyno, duomenų rinkimui iš tikrųjų nėra galo. Tai ne vienos kartos darbas. Ir ateityje neišvengiamai bus pildoma, tikslinama. Dėl faktų stokos dabar sunku išvengti kai kurių netikslumų, darant vieną ar kitą apibendrinimą ar formuluojant dėsnį. Ši knyga kaip tik ir turės parodyti svarbiausias lietuvių kalbos tarmių tyrinėjimo spragas, išaiškinti, į ką, būtent, ateityje reikia labiausiai atkreipti dėmesį. Autorius bus dėkingas visiems asmenims, kurie praneš (adresu Vilnius C, Universiteto 3, Lietuvių kalbos katedra) pastebėtus netikslumus arba suteiks papildomų žinių. Visa tai labai pravers, toliau dirbant lietuvių tarmių ir kalbos istorijos tyrinėjimo darbą.

Dėl objektyvių priežasčių – lietuvių kalbos dialektologija dar anaiptol neišėjo iš svarbiausių duomenų rinkimo stadijos – didžiąją laiko ir energijos dalį teko skirti faktų kaupimui, jų pirminiam apdorojimui bei sisteminimui. Nustačius tarmėse esamų garsų genetinį ryšį su atitinkamais literatūrinės kalbos garsais, paaiškėjo esami formų skirtumai. Stengtasi išaiškinti pagrindinius tiek atskirų garsų, tiek ir formų raidos bruožus. Tačiau dėl laiko stokos ir paruošiamojo pobūdžio darbų nebuvimo ne visuomet tai buvo galima pakankamu mastu padaryti. Be to, darbo profilis neleido ilgiau sustoti ties atskirų smulkių reiškinių analize, o noras išlaikyti proporciją tarp skyrių trukdė susikoncentruoti ties atskirais klausimais, paliekant kitus visai atvirus. Teko viską po truputį paliesti.

Siekiant paspartinti darbo užbaigimą, taip pat sumažinti ir taip jau didelę jo apimtį, buvo atsisakyta paralelių iš kitų kalbų-giminaičių pateikimo tais atvejais, kur tai buvo galima ir net reikėjo padaryti. Dėl tos priežasties labai saikingai naudoti ir senųjų kalbos paminklų duomenys. Bemaž visai nekalbama apie kilmę bei raidą tų tarmės garsų ir formų, kurie turimi literatūrinėje kalboje. Tai reikėtų padaryti atskirame darbe.

Kruopšti visapusiška tarmės garsų ir formų analizė, panaudojant naujuosius struktūrinius tyrinėjimo metodus, yra ateities dalykas, ir nuo to anaiptol neatsisakoma. Bet tai ne vieno, o daugelio žmonių darbas. Per daugelį metų sukaupti duomenys tam ir skelbiami, kad į jų tyrinėjimą įsijungtų kuo daugiau žmonių. Didesnis skaičius dirbs, greičiau ir geriau padarys.

Tarmių tyrimas, suprantamas daiktas, glaudžiai susijęs su fonetikos mokslo pažanga. Rašant šią knygą, dėl objektyvių sąlygų eksperimentinės fonetikos priemonės negalėjo būti panaudotos. O jos būtų labai pravertusios, nes lietuvių kalbos tarmių vokalizmas nepaprastai subtilus. Pastebėta tokių balsių kiekybės, kokybės bei priegaidėjimo niuansų, kurių iš klausos ištirti ir aptarti visai arba beveik neįmanoma. Studentai lituanistai, su kuriais teko dirbti, labai gerai skiria gimtosios tarmės sistemoje turimus garsus bei jų variantus, tačiau skirtumo tarp jų ir atitinkamų literatūrinės kalbos garsų dažniausiai visai nepajėgia suvokti, savo tartį tapatindami su literatūrinės kalbos norma. Pastaroji aplinkybė labai trukdė tarmių vokalizmo tyrimą bei aprašymą, juoba kad skirtingų tarmių garsai buvo tiriami bei aprašomi ne tuo pačiu laiku ir negalėjo būti palyginti. Nepanaudojus eksperimentinės fonetikos aparatūros, buvo galima juos aprašyti tik bendrais bruožais, grubiai išskiriant labai jau aiškius skirtumus. Taigi, lietuvių kalbos tarmės dar tebelaukia eksperimentinės fonetikos specialistų, kurie galės ir turės įnešti nemaža šviesos, išaiškindami jų garsinę sistemą ir kirčiavimo, visų pirma priegaidėjimo, prigimtį.

Tiriant su studentais atskiras šnektas, kiekvienu atveju būdavo nustatoma transkripcija, atsižvelgiant į tarmės specifiką. Patogumo sumetimais praktikuoti kai kurie transkripcijos suprastinimai, atitinkamai tai aptariant. Ilgainiui, taikant tą pačią fonetinę sistemą turinčioms šnektoms, jie tapo tradiciniais ir imti nebeaptarinėti. Taip pamažu formavosi savotiški transkripcijos variantai atskiroms tarmėms. Savo principais transkripcija praktiškai svyruodavo tarp vadinamosios kopenhaginės (sudėtingos) ir tos, kuri vartojama lietuvių kalbos atlaso reikalams (labai suprastintos). Svyravimą lėmė ne visų studentų sugebėjimas vartoti sudėtingą transkripciją. Buvo ir kai kurių tam tikro „išradingumo“ pasireiškimų. Ilgainiui dėl viso to atsirado nemaža painiavos, kuri gerokai komplikavo naudojimąsi sukauptais rinkiniais. Praktiškai jie „šimtu procentų“ buvo prieinami tik šio darbo autoriui. Tiesa, nemaža jais, visų pirma diplominiais darbais, yra naudojęsi ir kiti asmenys (pvz., A. Girdenis, Vl. Grinaveckis, E. Grinaveckienė, J. Kazlauskas, V. Mažiulis, A. Valeckienė ir kt.), kuriems daugiau ar mažiau buvo žinomos mūsų „tradicijos“, tačiau ne be pavojaus būti suklaidintiems, o tai kartais ir atsitikdavo. Svetimam žmogui pasinaudoti buvo nelengva. Pastaroji aplinkybė taip pat vertė paskubinti darbo skelbimą.

Šioje knygoje pateikiamų tarmės pavyzdžių transkripcija suvienodinta. Jos išsamumą ir vartojamus ženklus nulėmė patys sukaupti duomenys, darbo profilis ir būtinumas derintis prie spaustuvėje turimų spaudmenų. Balsio arba dvibalsio dėmenų ilgumas žymimas tašku dešinėje pusėje iš viršaus, pvz., *a·*, *á·i*, *ar̃·*, *añ·*. Pusilgumą rodo taškas iš apačios, pvz., *a.*, *aĩ.*, *añ.* ir pan. Kiekybę nustatant, žiūrima ne objektyvios laiko trukmės, bet tarmės sistemos, vadinasi, ilgu laikomas ir gerokai

už literatūrinės kalbos ilguosius trumpiau tariamas balsis, jeigu tik tarmėje nėra pusilgių. Redukuotam balsiui ar dvibalsio dėmeniui pavaizduoti vartojamas petito spaudmuo. Esant labai stipriai redukcijai, jis pateikiamas skliaustuose ($^{(a)}$). Tuo atveju, jeigu jo kokybės nebegalima suvaikyti, rašomas apostrofas, pvz., *šàk'* Bìr-žai 'šaka'. Apostrofas rašomas ir tarp dviejų balsių, kai šie nesudaro dvibalsio, pvz., gen. pl. *ja'ũ·* Kalnùjai 'javų'. Iš atskiriems balsiams ar dvibalsių dėmenims pažymėti vartojamų rašmenų paaiškintini šie: *α* = „išblėsęs" rytų aukštaičių *a*, vartojamas tuo atveju, kai „išblėsimo" laipsnis labai jau aiškus; *å* = *a* su *o* atspalviu; *ǫ* = siauras, neįtemptas *o*, tarp *u* ir *o*; *ɔ* = *o* su *a* atspalviu, nelabai labializuotas; *o* = siauras, įtemptas *o*; *æ* = labai platus *e* su aiškiu *a* atspalviu, paprastai rašomas tik kirčiuotoje pozicijoje (nekirčiuoto *e* paplatėjimas dažniausiai nežymimas, nes iš klausos ne visuomet lengvai atskiriamas); *ę* = siauras, neįtemptas *e*, artimas *i*; *ẹ* = labai siauras, įtemptas *e (ė)*; *ɛ* = į vidurinę eilę atitrauktas *e (ė)*, būna po sukietėjusių priebalsių arba (panevėžiškių plote) kilęs iš *ai*; *ι* = redukuotas neįtemptas *i*; *ʋ* = redukuotas, menkai labializuotas *u*; *ɯ* = artimas rusų *ы*. Balsių priešakėjimas po joto ir minkštųjų priebalsių nežymimas, nes jis savaime aiškus iš pozicijos, be to, iš klausos sunku nustatyti jo laipsnį. Priegaidės ir jų variantai aptarti §§ 20–27, 32–35, 37–38. Patogumo sumetimais gravis dedamas ir ant nepailgėjusių tvirtapradžių tautosilabinių junginių pirmojo dėmens *(ùr, ìl...)*. Be eksperimentinės fonetikos priemonių sunku nustatyti priebalsių minkštumo laipsnį, todėl visi minkšti priebalsiai žymimi vienodai. Tas pat pasakytina dėl asimiliacinio priebalsių suduslėjimo resp. suskardėjimo: prieš dusliuosius suduslėję žymimi kaip atitinkami duslieji, prieš skardžiuosius suskardėję – kaip skardieji. Prieš *ɛ*, *ɯ* visi priebalsiai tariami kietai, ir tas jų kietumas atskirai nepažymimas, pvz., rašoma 3. praet. *žɛ́·lɛ·* Léipalingis 'želė', acc. sing. *lɛ̃·lɯ* Ukmergė̃ 'lėlę' (visi priebalsiai kieti) Raidė *ŋ* rodo velarinį *n*, raidės *r̥, l̥, m̥, n̥* – skiemens sudaromuosius *r, l, m, n*. Kiti ženklai paaiškinami tekste ten, kur jie pavartojami.

Vietos taupymo sumetimais dalis fonetikos duomenų pateikiama žemėlapiuose (knygos gale). Iš jų matyti literatūrinės kalbos garsų atliepimai tarmėse priklausomai nuo jų kilmės ir fonetinės padėties. Paaiškinimuose nurodyti paragrafai padės susirasti papildomą informaciją rūpimu klausimu. Žemėlapis Nr. 1 yra orientacinis. Jame pateikiama siūlomoji tarmių klasifikacija, be to, jis gali būti naudojamas knygoje minimų vietovių lokalizacijai nustatyti. Vietovių, iš kurių daugiausia imta duomenų, sąrašas yra p. 521–530, sutrumpinimų sąrašas – p. 530–536.

Autorius dėkoja visiems, kurie prisidėjo prie šio darbo, visų pirma savo buvusiems studentams – svarbiausiems medžiagos teikėjams bei jos tikrintojams – ir kitiems asmenims, padėjusiems gauti rūpimą informaciją. Visų jų pavardžių čia suminėti neįmanoma. Dalis nurodyta vietovių ir šaltinių sąraše p. 521 tt. Nuoširdus ačiū Lietuvių kalbos katedros kolektyvui, visokeriopai rėmusiam atliekamą dar-

bą, ypač doc. V. Mažiuliui ir vyr. dėst. A. Girdeniui, perskaičiusiems rankraštį. Autoriui pastabas yra pateikę bei atskiras knygos dalis skaitę docentai Vl. Grinaveckis, J. Kazlauskas, J. Lebedys, J. Palionis, J. Pikčilingis, filologijos mokslų kandidatai J. Balkevičius, J. Kabelka, A. Nepokupnas (Kijevas), A. Vidugiris, J. Žukauskaitė, mokyt. J. Tarvydas. Jiems visiems ačiū. Pagaliau – last not least – padėka žmonai Reginai, atlikusiai labai sunkų rankraščio perrašinėjimo ir žemėlapių maketavimo darbą.

1965 m. liepos mėn. 7 d.

ĮVADAS

1. Dabartinės lietuvių kalbos tarmės

§ **1.** Ne visi lietuviai vienodai kalba. Jie patys tai pastebi ir neretai vieni kitus pajuokia, pravardžiuoja, pamėgdžiodami skirtingą garsų tarimą. Antai K. Naũmiesčio, Šakių̃, Grìškabūdžio apylinkių gyventojai savo pietryčių kaimynus vadina *kàpsais* dėl tarimo *kàp* vietoj *kaĩp*. Plg. pasakymą *zanavỹkas vẽdė kàpsę, õ tà kàpsė* *k à p s i*, *tèpsi*. Kapsai, savo ruožtu, kaimynus iš pietryčių, kurie, kaip ir jie, taria *kàp* 'kaip', *tèp* 'taip', vadina *dzūkais* dėl vartojimo *dz* vietoj *dž* pastarųjų kalboje. Toliau, už Nemuno (Žiežmãriai, Kietãviškės – Víevio link), „dzūkus" vadina *cìkais* arba *cìkiais* (dėl *cìk* 'tik'), *ciktū̃nais* (dėl *ciktaĩ* 'tiktai'). Ignalìnos, Daugėlìškio, Dū́kšto apylinkių „pusdzūkiai" (jie tik *č*, *dž* > *c*, *dz*, o *t*, *d* visuomet išlaiko sveikus) savo kaimynus, tikruosius „dzūkus", vadina *cíeksais*, arba *cíekšiais*, vietomis *cíekais* (plg. *cíek* 'tiek'), o patys kaimynų iš vakarų (Taurãgnai, Sãlakas) yra vadinami *kapciõnais* (plg. *kap ćon* 'kaip čia'). „Dzūkai" vėlgi „nedzūkus" dėl *č* tarimo vietoj tarmės *c* pravardžiuoja *čiačiõkais* (Nemunáitis), *čiagžliaĩs* (Pabéržė), *čiabẽromis* (Ignalinà, Daugėlìškis), plg. *čià* 'dz. *cià*'.

Panašiai atsirado tokie pavadinimai, kaip *jisõkai* (Ródūnia; taip vadinami žmonės, kurie sako *jìs* vietoj tarmės *ãnas*), *maikẽnai* (Tverẽčius; pravardžiuojami tie, kurie sako *mái* 'man'), *raĩkai* (Rudaminà; taip vadinami lazdijìškiai dėl jų *raĩkia* 'reikia'), *striùkiai* (šiaurinių Prūsų lietuvių pravardė dėl žodžio galo trumpinimo), *šlèkiai* (Skaistgirỹs; vadinami, kurie painioja *š*, *ž* ir *s*, *z*), *šàkeliai* (Rudaminà; pravardžiuojami lazdijìškiai dėl jų pertaro *šàk*), *urẽkai* (Šventosios kairiojo pakraščio tarp Jonavõs ir Ukmergẽs gyventojų žodis, kuriuo vadinami kaimynai anapus upės dėl jų *urè* 'aure') ir t.t. Plg. *ainúoti* 'tarti *ai* vietoj žemaičių *ā*' (*jie* *a i n u o j a*, *tai yra kalba vaikai, o ne vākā* LKŽ), *laiviúoti* Jùrbarkas 'žemaičiuoti'[1], *leišiúoti* Laũkuva 'aukštaičiuoti'[2] ir pan. Vartojami įvairūs posakiai, kuriais nusakoma, dažniausiai pajuokiant, kaimynų kalba, pvz., *veizíek*, *múotin*, *zuikỹs par laũką làpatuo* Jùrbarkas (pašiepiami žemaičiai), *zanavỹko ìlgos dìpkos*, *jìs padãro kaĩp añt skripkos* Vilkavìškis, *šẽsios šẽsės*, *sesì zẽnai i(r) sutaĩsė šõkį* Skaistgirỹs 'šešios sesės, šeši zėnai (=bernai) ir sutaisė šokį' (pašiepiami „šlèkiai"), *kū̃sakas* (iš *ką̃* > *kū̃ sako*) *kumẽlų*

[1] A. Becenbergeris BB IX 290 rašo, kad Šilùtės šnektos atstovų kalbą kaimynai apibūdiną žodžiu *išlaivóti*. Pasak jo, Zauerveinas girdėjęs vartojant terminą *palaivója o*, *ė* ir *uo*, *ie* neskyrimui pažymėti.

[2] Vl. Grinaveckio teigimu, čia kartais aukštaičius vadiną *leišiū̃kais*.

sutõčijo (= surijo, suėdė) Ukmergė̃ (pašiepiami Lyduõkių, Bálninkų „rotininkai“) ir pan.

Greičiausiai iš pravardžiavimo atsirado tokie šnektų pavadinimai, kaip *baltsermẽgiai* (taip buvo vadinama Prūsų lietuvių šnekta apie Stãlupėnus), *guõgai* („dzūkai“ vadina „kapsus“), *kaušaĩ* (Palómenės apylinkėse vadinami kaimynai iš vakarų), *petrìkiai* (= baltsermėgiai A. Becenbergeris BB IX 264), *žagū̃nai* (Lazū̃nų lietuviai, žr. J. Senkus LKK II 216) ir kt. Labai plačiai kitų tarmių atstovai, ypač esantieji iš rytų pusės, pravardžiuojami *gudaĩs*. Antai žemaičiai šiuo vardu vadina aukštaičius (daugiausia atsikėlusius gyventi į žemaičių plotą), panevėžiẽčiai – kupiškė̃nus ir pan. Plg. *guds pradėjo dūdas griežti, gudo pati kojas riesti* KlpD 22. Tarmės, esančios į vakarų pusę, neretai vadinamos *žemaĩčiais*. Pavyzdžiui, užnemunės „dzūkai“ žemaičiais vadina visus, kurie „nedzūkuoja“ (visų pirma, kaimynus „kapsus“), Nevėžio kairiojo kranto gyventojai – tuos, kurie gyvena dešiniajame krante (istorinė Žemaičių kunigaikštijos riba), veliuonìškiai – jurbarkiškiùs ir pan.

Kitos tarmės atstovai labai dažnai vadinami pagal stambesnę vietovę, miestą, pvz., *kuršė̃niškiai, bìržėnai, dusetìškiai, utenìškiai* (pašaipiai: *iš pa· Utenã·s*), *tverẽčiniai* ir t.t. Tokie tarmių bei šnektų vardai liaudies kalboje yra patys populiariausi, plačiausiai vartojami. Vietomis jie gavo platesnę reikšmę. Antai žemaičiai šiaurėje *šiaulỹčiais (= šiauliẽčiais)* vadina apskritai aukštaičius. Jiems žodis *šiaulytúoti* reiškia ‘kalbėti aukštaičių tarme’. Greičiausiai ir *zanavỹkai* yra ‘užnoviečiai (anapus Novos upės gyventojai)’.

Šnektoms pavadinti kartais vartojami ir tokie landšafto kilmės terminai, kaip *girinaĩčiai* ‘girių gyventojai’, *laukinaĩčiai*[3] ‘laukų gyventojai’ ir pan.

Dialektologai kai kuriems liaudyje vartojamiems tarmių ir šnektų pavadinimams yra suteikę kiek kitokią reikšmę. Žemaičiais kalbos mokslo literatūroje dabar vadinami visi tie lietuviai, kurie išsiskiria iš kitų tam tikru afrikatų vartojimu ir literatūrinės kalbos *uo, ie* vertimu, nors dalis jų, būtent, klaipėdìškiai ir pietų-rytų pakraštiniai (apie Eř̃žvilką, Raséinius, Týtuvėnus, Kiaunorius, kur mažai tesiskiria nuo aukštaičių), savęs žemaičiais ir nelaiko. Žemaičiai aukštaičių irgi nevadina aukštaičiais. Tas žodis jiems yra naujas. Ir Vilniaus krašto „dzūkai“ savęs „dzūkais“ nevadina: tą vardą dialektologai dirbtinai išplėtė visiems, kurie „dzūkuoja“, t.y. taria *c, dz* vietoj literatūrinės kalbos *č, dž* ir *t, d* (pozicijoje prieš *i, į, y, ie*).

Kalbos mokslo literatūroje vartojamų terminų *dóunininkai, dū́nininkai, dóninkai* ir *pántininkai, póntininkai, pùntininkai*, taip pat *rõtininkai, dãdininkai, žaliniñkai, žãdininkai* liaudis iš viso nepažįsta. Juos prasimanė kalbininkai (rodos, pir-

[3] Šiais dviem vardais, pavyzdžiui, neretai Raséinių, Eř̃žvilko apylinkių gyventojai vadina gretimus aukštaičius. Dar žr. Joniko PT 4 (ypač 3-ią išnašą), E. Grinaveckienės pastabas LKK I 123. Apie *gìrininkus* rašė A. Becenbergeris BB IX 290. Apie *girminiečius* žr. LM I 179_3.

muosius K. Būga, kitus A. Salys, o paskutinį J. Senkus) tarmėms pagal tam tikras fonetikos ypatybes pavadinti.

§ 2. Lietuvių kalbos tarmes skirstyti bei klasifikuoti pradėta seniai, galima sakyti, nuo pat pirmosios gramatikos pasirodymo, plg. PLKGr 405 tt. Dėl duomenų stokos nors kiek tobulesnės klasifikacijos negalėjo pateikti ne tik pirmųjų gramatikų autoriai, bet ir XIX a. vidurio lietuvių kalbos tyrinėtojai, plg. Šleicherio Gr. 4–6, J. Juškos Kałbos lëtuviszko lëżuvo... Peterburge 1861 p. 8 tt., Kuršaičio Gr. 9 tt. Tik XIX a. pabaigoje buvo sudarytos dvi klasifikacijos, kurios reikšmingos ir šiandieną. Pirmosios autorius – A. Baranauskas. Jis plačiausiai išdėstė ją knygoje Заметки о литовском языке и словаре. С.-Пб. 1898 p. 49 tt. Antrąją sudarė K. Jaunius, žr. jo Gr. 30 tt. Vėliau, tarp pirmojo ir antrojo pasaulinių karų, ją patobulino bei detalizavo A. Salys, žr. jo Lietuvių kalbos tarmės (rankraščio teisėmis), Kaunas, 1935, ir straipsnį APh IV 21–34. Pirmoji buvo vartojama kai kurių užsienio kalbininkų, plg. Špechto LM II, Gerulio LiDi ir kt. Antroji įsigalėjo Lietuvoje, kur jos pagrindu imta skaityti dialektologijos kursą aukštojoje mokykloje bei aiškinti dialektologijos dalykus vidurinėse. Kartu su mūsų kalbininkų darbais ji ima plisti visasąjunginiuose leidiniuose. Šioje knygoje negalėjau jos prisilaikyti, nes ji, būdama pagrįsta atskiromis (dažniausiai konsonantizmo) izofonomis, prastai atspindi realią tarmių būklę (visų pirma, rytų Lietuvoje), neretai vienodą fonetinę sistemą turinčias šnektas išskiria arba, priešingai, skirtingą sistemą turinčiąsias sujungia. Šios klasifikacijos trūkumus, taip pat siūlomą naują klasifikaciją, kuri iš tikrųjų yra A. Baranausko klasifikacijos pagerintas variantas, esame su A. Girdeniu išdėstę straipsnyje „Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos“, kuris išspausdintas „Kalbotyros“ XIV tome.

Mūsų siūlomoji klasifikacija, kurios čia laikomasi, pateikiama žemėlapyje Nr. 1. Ji remiasi ne izoliuotais faktais, o tam tikrais tarmių fonetinių – visų pirma, vokalizmo ir kirčiavimo (kirčio ir priegaidžių) – bendrumais ir skirtumais. Atsižvelgiama taip pat į tradiciją ir praktinius poreikius. Tradicinis visų lietuvių kalbos tarmių skirstymas į žemaičius ir aukštaičius paliekamas, nes didesnė žemaičių dalis turi muzikines priegaides, tuo tarpu kai aukštaičiai, išskyrus atskiras šnektas, turi arba dinamines priegaides, arba monotoninį dinaminį kirtį. Tokį skirstymą daro reikalingą taip pat ir gausus izoglosų pluoštas, einąs pro tradicinę žemaičių–aukštaičių ribą. Skiriamuoju požymiu laikytinas literatūrinės kalbos kirčiuoto negalūninio *uo* (resp. *ie*) tarimas: aukštaičiai jį taria kaip sutaptinį dvibalsį, žemaičiai – kaip balsį *(o˙, u˙)* arba kaip sudėtinį dvibalsį *(ǫu)*. Paliekamas ir tolimesnis žemaičių skirstymas į tris dalis pagal *uo* (resp. *ie*) atliepimus (atitinkamai *u˙*, *o˙*, *ǫu*), turint galvoje, kad beveik visoje pietinėje jų dalyje *(u˙)* yra skiriami tik du trumpųjų balsių pakilimai, šiaurinėje *(ǫu)* – trys, o vakarinėje dalyje kirčiuoti balsiai paprastai

neilginami. Terminus *dū́nininkai, dóunininkai, dónininkai* siūloma pakeisti atitinkamai *pietū̃, šiáurės* ir *vakarū̃ žemaĩčiais.*

Š i a u r ė s   ž e m a i č i a i skiriami į dvi dalis. Vakarinėje dalyje siauruosius *u, i* vartoja tik žodžio gale, ilguosius balsius turi tiek kirčiuotose, tiek nekirčiuotose pozicijose, tuo tarpu kai rytinėje dalyje *u, i* būna ir negalūniniuose skiemenyse, o ilgieji balsiai vartojami iš esmės tik skiemenyse, turinčiuose pagrindinį „senovinį" ar šalutinį kirtį. Be to, vakarinėje dalyje pasitaiko atitrauktinio kirčio akūtas, visai nesutinkamas rytinėje. Tam tikrų išimčių pasitaiko tik rytiniame ir pietiniame rytinės dalies pakraščiuose. Vakarinę dalį siūloma vadinti *kretingìškių,* rytinę – *telšìškių* vardu. Skiriamuoju abiejų patarmių požymiu patogiausia laikyti literatūrinės kalbos kirčiuoto negalūninio *u* atliepimą: kretingìškiai jį visuomet verčia *ọ*, o telšìškiai kaitalioja *u/ọ* (paprastai pagal balsių asimiliacijos dėsnį).

P i e t ų   ž e m a i č i u s taip pat siūloma suskirstyti į dvi dalis. Šiaurinė dalis savo vokalizmu ir kirčiavimu artima šiaurės žemaičiams, o pietinė – aukštaičiams (pvz., šiaurinėje dalyje yra visuotinis „žemaitiško" tipo kirčio atitraukimas, o pietinėje sutinkamas arba sąlyginis kirčio atitraukimas, arba kirčiuojama panašiai kaip literatūrinėje kalboje). Šiaurinę dalį siūloma pavadinti *varnìškių,* pietinę – *raseinìškių* vardu. Turint galvoje tam tikrus kirčio atitraukimo svyravimus, skiriamuoju požymiu patogiausia laikyti literatūrinės kalbos *-an-* atliepimą: varnìškiai taria *ọn* resp. *un*, raseinìškiai – *an.*

V a k a r ų   ž e m a i č i a i savo kirčiavimo ir vokalizmo ypatybėmis yra gana įvairūs, bet užima tokį mažą plotą, kad smulkesnis skirstymas darosi praktiškai nereikalingas. Be to, ši tarmė jau baigia visai išnykti.

Aukštaičius pagal žodžio pradžios resp. vidurio ir žodžio galo vokalizmo santykį siūloma skirstyti į tris dalis: vakarų, rytų ir pietų. Vakarų aukštaičių plote žodžio galo vokalizmas iš principo sutampa su žodžio pradžios vokalizmu: maždaug tie patys balsiai vartojami kirčiuotoje žodžio pradžioje ir galūnėje resp. nekirčiuotoje žodžio pradžioje ir galūnėje. Sakysime, ploto pietuose negalūniniuose skiemenyse sutinkami ilgi ir trumpi balsiai – tie patys balsiai vartojami ir galūnėse, o šiaurėje visi nekirčiuoti balsiai yra trumpi tiek galūniniuose, tiek negalūniniuose skiemenyse; be to, balsių skaičius visose nekirčiuotose pozicijose yra tas pats. Rytų aukštaičių plote žodžio gale visada yra daugiau balsių, negu atitinkamuose negalūniniuose skiemenyse: dideliame plote kirčiuotoje galūnėje sutinkami trijų ilgumų balsiai (plg. utenìškių *aḱìs* 'akis' : *gaidĩ.s* 'gaidys' : *aḱĩ·s* 'akyse'), kitur nekirčiuotoje galūnėje skiriami trumpi ir redukuoti balsiai (plg. Ramýgalos apylinkių *ḿeȓgas* 'mergos' : *ḿeȓgɒs* 'mergas' arba širvintìškių *ḿeȓgas* : *ḿergɒ̀s* ir kt.). Pietų aukštaičių plote, priešingai, galūniniuose skiemenyse yra mažiau balsių, negu atitinkamuose negalūniniuose. Pavyzdžiui, čia kirčiuotame žodžio gale vartojami tik keturi ilgieji balsiai *(i·, ę·, ɔ·, u·)*, o negalūniniuose skiemenyse – penki *(i·, ę̈·,*

a˙, ɔ˙, u˙). Skiriamuoju šių tarmių požymiu patogiausia laikyti *-an-* ir kirčiuoto *-ą-* atliepimą: vakarų aukštaičiai juos taria kaip literatūrinėje kalboje, rytų aukštaičiai vietoj *-an-* taria *un* arba *ǫn*, o pietų aukštaičiai vietoj *-an-* taria *an*, bet vietoj *-ą-* – *u˙*. Tam tikrą išimtį sudaro plotas tarp Baisógalos ir Jonavõs, kuris pagal nurodytą požymį formaliai prijungiamas prie vakarų aukštaičių, nors daugeliu vokalizmo ypatybių beveik nesiskiria nuo gretimų rytų aukštaičių šnektų. Tą prieštaravimą pašalinti praktiškai neįmanoma, ir minėtą plotą teks laikyti tam tikra tarpine šnekta. Panaši tarpinė tarp žemaičių ir vakarų aukštaičių yra Šakýnos apylinkių šnekta, visai išsiskirianti iš kitų šiaurinių vakarų aukštaičių. Išskirtiną padėtį užima dar Klaĩpėdos krašto aukštaičiai (ši šnekta baigia išnykti), kai kuriomis vokalizmo ypatybėmis susiję su vakarų žemaičiais.

Vakarų aukštaičiai, neskaitant minėtų tarpinių šnektų, turi iš esmės dviejų tipų vokalizmą ir kirčiavimą. Beveik visoje pietinėje dalyje ilgieji ir trumpieji balsiai priešpastatomi kirčiuotuose ir nekirčiuotuose skiemenyse (išsiskiria tik dalis šiaurinių „veliuoniškių“), kirčiavimas apskritai ir net kirčiavimo detalės iš esmės sutampa su literatūrinės kalbos kirčiavimu. Šiaurinėje dalyje ilgųjų ir trumpųjų balsių priešpastatymas nekirčiuotuose skiemenyse neutralizuojamas, kirtis tam tikrais atvejais atitrauktas. Pietinę dalį siūloma vadinti *kaunìškių*, šiaurinę – *šiaulìškių* vardu. Skiriamuoju šių tarmių požymiu galima laikyti sąlyginio kirčio atitraukimo buvimą ar nebuvimą. Ateityje, matyt, vakarų aukštaičius reikės skirstyti smulkiau. Šiuo tarpu tai padaryti nebuvo reikalo.

Rytų aukštaičių vakarinėje dalyje maždaug iki Pãpilio – Vabalniñko – Troškū́nų – Giedraĩčių linijos nekirčiuotuose negalūniniuose skiemenyse neskiriami ilgieji ir trumpieji balsiai: jie visi yra trumpi. Rytinėje dalyje ilgieji ir trumpieji balsiai priešpastatomi visose pozicijose (didesnėje dalyje kirčiuotoje pozicijoje *ilgi* : *pusilgiai*, nekirčiuotoje pozicijoje – *pusilgiai* : *trumpi*). Vakarinėje dalyje nuo Latvijos sienos maždaug iki Šventõsios upės trumpieji galūniniai balsiai yra sutapę į vieną redukuotą balsį (po kieto priebalsio užpakalinį, po minkšto – priešakinį), pietinėje dalyje tokio sutapimo nėra. Šiaurinę dalį siūloma vadinti *panevėžìškių*, pietinę – *širvintìškių* vardu[4].

Iš rytinės dalies griežtai išsiskiria tradicinės klasifikacijos „rotininkai“ ir „dadininkai“, nes čia priešpastatomi ne priešakiniai ir užpakaliniai, bet lūpiniai ir nelūpiniai balsiai. Pirmuosius siūloma vadinti *anykštė́nais*, antruosius – *kupiškė́nais*. Prie anykštėnų, žinoma, tenka priskirti ir pietinį „rotininkų“ kampą, kuris pagal nekirčiuotų skiemenų vokalizmo trumpinimą turėtų priklausyti širvintìškiams.

[4] Panevėžìškių plotas nėra vienalytis, nes šiaurėje, kur kirtis atitraukiamas į trumpą šaknį, ilgieji ir trumpieji balsiai kirčiuotoje negalūninėje pozicijoje priešpastatomi, o likusiame plote to priešpastatymo nėra. Todėl, gal būt, vėliau pasirodys tikslinga abi dalis išskirti. Žemėlapyje riba pažymėta punktyrine linija.

Likusi rytų aukštaičių dalis iki pat tradicinės klasifikacijos „rytų dzūkų" ribos yra labai vienalytė. Jai būdingi ryškūs trys balsių ilgumai (visi jie pasitaiko tik kirčiuotoje galūnėje), be to, šioje tarmėje pastebima priešpastatymo *ę·* : *ie* (didesnėje dalyje ir *ɔ*: *uo*) neutralizacija nekirčiuotuose skiemenyse. Šiuos rytų aukštaičius siūloma pavadinti *utenìškių* vardu. Beveik tokį pat vokalizmą turi ir pakraštiniai „rytų dzūkai", kuriuos tiktų pavadinti *vilnìškių* vardu, tik *uo*, *ie* čia vartojami jau tiek kirčiuotuose, tiek nekirčiuotuose skiemenyse. Toliau į rytus ilgi būna jau ir kiti nekirčiuoti balsiai.

Taigi visus rytų aukštaičius galima suskirstyti į patarmes pagal literatūrinės kalbos negalūninių kirčiuotų *-ã-*, *-ė-*, nekirčiuoto *-ie-* (žodžiuose tipo *dienẽlė, dienõs*) ir absoliutinės galūnės *-à* ir *-ù* tarimą[5]. Tarpinė šnekta susidaro tiktai apie Vabalniñką: ji savo vokalizmo sistemą yra gana artima utenìškiams, bet negali būti jiems priskirta dėl geografinės padėties.

P i e t ų   a u k š t a i č i ų suskirstyti į patarmes pagal vokalizmą negalima, nes jie visi, išskyrus mažą šiaurinį kampelį, turi tą pačią balsių sistemą. Reikalui esant, pagal konsonantizmą galima išskirti „dzūkùs".

Mūsų siūlomoji klasifikacija tiksliau atspindi tarmėse esamus bendrumus ir skirtumus, nes išskiriamų tarmių ribos sutampa su didesniais izoglosų pluoštais. Tai matyti iš šios knygos gale duodamų žemėlapių, taip pat morfologijos reiškinių paplitimo aprašymų atitinkamuose knygos paragrafuose.

§ 3. Dabar lietuvių kalbos tarmės, nepaisant visur jaučiamos literatūrinės kalbos įtakos (apie ją kalbama §§ 4—9), dar tebėra visai gyvos. Kaimuose, netgi kai kur miestuose, tarmę vartoja ne tik senosios kartos žmonės, bet ir jaunimas, neišskiriant vaikų, ir tai ne vien namuose, bet ir įstaigose, net mokyklose pertraukų metu. Mažai mokyti seni žmonės kartais ir laikraščius bei knygas skaito tarmiškai. Pavyzdžiui, telšìškis žemaitis *turẽjo dúonos* skaito *tořieję dộ·unas* ir pan.

Tarmiškumų sunkiai atsikratoma ir gerai išmokus literatūrinę kalbą. Kai kurių tarmių elementų, pavyzdžiui, kirčiuotų trumpųjų balsių ilginimo, nekirčiuotų ilgųjų trumpinimo, tarimo su tarmės priegaide ir kt., galima sakyti, iš viso neatsikratoma. Jie paprastai išlieka net aukštąjį mokslą baigusių filologų lituanistų tartyje, nekalbant apie šiaipjau inteligentus, kurių kilmės vietą iš kalbos specialistui nesunku nustatyti. Parvažiavę į gimtąjį kaimą, patys inteligentai dažniausiai kalba tarmiškai. Todėl nenuostabu, kad tarmių elementai braunasi į literatūrinę, ypač šnekamąją, kalbą. Daugiausia tai pasireiškia žodyno srityje (plg. iš Valančiaus, Daukanto, Ivinskio, Žemaitės ir kt. raštų į literatūrinę kalbą patekusius žemaičių

[5] Skirstymas į „pantininkus", „pontininkus" ir „puntininkus" netinka, nes pagal *-an-* atliepimą galima suskirstyti tik mažą rytų aukštaičių kampą, be to, *-an-* verčiama ne trejopai, bet mažų mažiausiai šešeriopai, žr. žml. Nr. Nr. 67, 68 ir § 91.

tarmės žodžius, iš Baranausko, Vienuolio – rytietybes ir kt.), nors įtaka aiški ir tarčiai. Netgi kai kurios tarminės formos pasitaiko raštų kalboje. Antai iliatyvą randame ne tik tų rašytojų, kurie yra kilę iš rytų Lietuvos, veikaluose, bet neretai ir tų, kurie atstovauja vakarų Lietuvai.

2. Literatūrinės kalbos įtaka

§ **4.** Tarmes stipriai veikia literatūrinė kalba. Jos įtaka pastebima visur, net ir tolimiausiuose užkampiuose. Stipriausiai ji reiškiasi, žinoma, arti miestų ir šiaipjau kultūros centrų. Kaimo žmonės dabar į tuos, kas kalba literatūrine kalba, nebežiūri su nepasitikėjimu. Tai jau nebe „ponų ir miesčionių" kalba, kaip anksčiau būdavo sakoma, bet „tikra lietuviška" (taisyklinga, „iš gramatikos") kalba. Literatūrinės kalbos poveikis psichologiškai motyvuotinas kaimo žmonių noru prilygti labiau išsilavinusiesiems (kalbėti taip, kaip jie kalba) ir natūraliu polinkiu prie viso to, kas nauja, pažangu.

Žemiau nurodomi veiksniai, apsprendžiantys literatūrinės kalbos įtakos plitimą.

a) Mokykla. Tai svarbiausias veiksnys. Tarybų valdžios metais, įvedus visuotinį privalomą aštuonmetį mokymą, mokyklų tinklas buvo nepaprastai išplėstas. Jau ir pilna vidurinė mokykla kaimo vietovėje – nebe retas reiškinys. Dažno kaimiečio vaikai studijuoja specialiose vidurinėse ir aukštosiose mokyklose. Šiandien nėra vaiko, kuris nesimokytų. Mokyklose dėstoma tik literatūrine kalba. Vaikai iš mažens pratinami tarti jos garsus, vartoti normines formas. Iš vaikų šį bei tą pasisavina jų tėvai. Ir juos tam tikru mastu paliečia suaugusiųjų švietimo sistema.

b) Spauda. Tarybų Lietuvoje sukurtas tankus masinių bibliotekų ir klubų-skaityklų tinklas. Knygos ir laikraščiai pigūs, visiems prieinami. Sunku rasti šeimą, kuri neprenumeruotų laikraščio ir neturėtų namuose didesnio ar mažesnio knygynėlio. Kaime plačiai skaitomi tiek rajoniniai (tarprajoniniai), tiek ir centriniai laikraščiai, žurnalai, grožinė, politinė, taip pat mokslinė literatūra. Visa tai sustiprina ir pagilina mokykloje įgytus literatūrinės kalbos įgūdžius, negali neveikti vietos tarmės.

c) Radijas. Elektrifikavus kaimą, svarbų vaidmenį literatūrinės kalbos normų įsigalėjimo procese atlieka radijas. Jis giliai įėjo į kaimo žmonių buitį, pasiekė tolimiausius užkampius. Per radiją dabar literatūrinės kalbos klausomasi visur: tiek namuose, tiek ir įstaigose, klubuose-skaityklose, aikštėse, autobusuose ir kt.

d) Geri keliai. Tarybų Lietuvoje nutiesta daug naujų plentų, iš esmės pertvarkyti bei pagerinti senieji. Dabar moderniški autobusai pasiekia pačius tolimiausius respublikos kampelius. Nepaprastai išaugo transportas. Autobusų linijos jungia,

galima sakyti, visas gyvenvietes. Tą pačią dieną nesunku iš bet kurios vietos pasiekti Vilnių ir, atlikus reikalą, net spėti sugrįžti namo. Geras susisiekimas labai suartino žmones, padidino jų bendravimą, o tuo pačiu ir literatūrinės kalbos įtaką.

e) Žemės ūkio pertvarkymas. Įvykdžius kolektyvizaciją, iš esmės pasikeitė kaimo žmonių gyvenimas. Stambiam ūkiui reikalingi specialistai, būtent, agrotechnikai, zootechnikai, mechanizatoriai, ekonomistai ir kt. Jie ne visuomet būna vietiniai žmonės, dažnai atvyksta iš kitų respublikos vietų, iš miestų. Skirtingų tarmių atstovai tarpusavyje stengiasi kalbėti literatūrine kalba arba bent vartoja daugiau jos elementų. Į kaimą dažnai atvažiuoja literatūrine kalba kalbantys vadovaujantieji asmenys, kultūros-švietimo darbuotojai, šefai, talkininkai ir kt. Kolūkių centruose statomi kultūros namai, įvairios įstaigos, kurių darbuotojai dažniausiai taip pat būna literatūrinės kalbos atstovai. Jie kartu su apylinkės Tarybų ir kolūkių pirmininkais, tarybinių ūkių direktoriais, brigadininkais, fermų vedėjais ir įvairiais specialistais sudaro tam tikrą kaimo inteligentijos sluoksnį, kurio pavyzdys — ir kalbos srityje — negali nepatraukti kolūkiečių. Pastarieji sąmoningai ar nesąmoningai juos pamėgdžioja, jais seka. Įvairūs tobulinimosi kursai (agrotechnikos, fermų vedėjų, brigadininkų ir kt.) dar labiau išplečia literatūrinės kalbos vartojimą kaime. Dėl žemės ūkio pertvarkymo ir didėjančios mechanizacijos žmonės turi vis daugiau laisvo laiko, kurį sunaudoja kultūrinėms priemonėms: lanko klubus-skaityklas, saviveiklos pasirodymus, įvairius vakarus, paskaitas ir t.t. Vis dažniau kaimą pasiekia teatras. Taigi laipsniškai kaime imama naudotis tomis pačiomis kultūros priemonėmis, kurias turi miestas. Visa tai natūraliai veda prie vis didesnio literatūrinės kalbos įsigalėjimo.

f) Visuomeninis-organizacinis gyvenimas. Jis šių dienų kaime labai gyvas. Partinių-visuomeninių organizacijų susirinkimai, įvairūs mitingai, minėjimai, pasitarimai, platus propagandinis aiškinamasis darbas atliekami literatūrine kalba. Viešai kalbėdami, kolūkiečiai stengiasi vartoti literatūrinės kalbos formas arba bent priartėti prie jų.

g) Meno saviveikla. Ji tapo nepaprastai masiška, yra visuose Lietuvos kampuose. Be literatūrinės kalbos neapsieina tiek patys saviveiklininkai, tiek ir žiūrovai.

h) Lietuviški kino filmai ir televizija. Pastaruoju metu jų reikšmė, plečiant literatūrinės kalbos įtaką kaime, gerokai padidėjo. Televizija kaime jau nebe naujiena. Kilnojamieji kinai periodiškai lanko kiekvieną kolūkį ir šiaip stambesnę gyvenvietę.

§ 5. Dėl literatūrinės kalbos įtakos visų pirma pakinta leksika. Dažnai girdėdami literatūrinę kalbą, tarmės atstovai nejučiomis pasisavina jos žodžius ir posakius. Ypač greit prigyja specialūs terminai. Tokie su naujais tarybinio gyvenimo reiškiniais susiję žodžiai, kaip, pavyzdžiui, *agitatorius*, *agitpunktas*, *brigada*, *brigadininkas (brigadierius)*, *darbadienis*, *deputatas*, *ferma*, *fermos vedėjas*, *finansai*,

kandidatas, *kiaulininkė*, *klubas*, *kolektyvas*, *kolūkis* (*kolchozas*), *kombainas*, *komisija*, *komitetas*, *komjaunimas*, *komsorgas*, *komunistas*, *mitingas*, *norma*, *partija*, *partorgas*, *pionierius*, *pirmininkas*, *politika*, *punktas*, *rajonas*, *rezoliucija*, *skaitykla*, *socializmas*, *soclenktynės*, *šefas*, *traktorius*, *traktoristas*, įsigalėjo visose tarmėse. Jie neretai ištariami tarmiškai, plg. Linkuvõs apylinkių tarimą *kǫlú·k̃'ś* 'kolūkis', *pǫl'ĩ.tǫk'* 'politika'. Pasenę žodžiai, reiškiantys dabar jau nesamas sąvokas (*antstolis*, *gaspadorius*, *nuovada*, *policija*, *ponas*, *seniūnas*, *valsčius*, *varžytynės*, *viršaitis*...), sparčiai nyksta. Juos dar kartais pavartoja vyresnės kartos žmonės, ypač pasakodami apie praeitį. Kartu su senąja karta nyksta ir daugelis barbarizmų, pvz., *cviekas*, *čėsas*, *mūka*, *sklepas*, *viečnas* ir pan. Juos pakeičia literatūrinės kalbos atitikmenys (*vinis*, *laikas*, *kančia*, *rūsys*, *amžinas*). Daugiau negu kitur pirmųjų išliko buv. Vilniaus krašte, kur dėl lenkų okupacijos ilgą laiką literatūrinės kalbos įtaka silpnai tesireiškė.

§ **6.** Tarmės fonetikai literatūrinės kalbos poveikis labai įvairus. Vienos tarmės ypatybės palyginti greit nyksta, kitos pasižymi dideliu atsparumu, jų sunkiai atsikratoma, jos lieka, net gerai išmokus literatūrinę kalbą.

Dėl literatūrinės kalbos įtakos visų pirma pakeičiami tie tarmės garsai, kurių literatūrinės kalbos atitikmenys jau turimi tarmėje. Todėl palyginti nesunkiai atsisakoma net tokių „ryškių" tarmybių, kaip *uo*, *ie* arba *an*, *am*, *en*, *em* pakitimo, „dzūkavimo", *l* kietinimo, *ai*, *ei* monoftongizacijos. Antai žemaičiams nereikia didelių pastangų tarmės garsus *ǫu*, *ęi* resp. *u·*, *i·* pakeisti literatūrinės kalbos *uo*, *ie*, nes pastarieji jiems nėra svetimi, jie turi juos vietoj literatūrinės kalbos *o*, *ė*. Daug sunkiau šiuo atveju tiems Klaĩpėdos krašto šnektų atstovams, kurie abi poras suplakė į vieną. Pietų žemaičių plote neretai pasitaiko hipernormalizmų. Mat, senesni ir šiaip su literatūrine kalba mažiau apsipratę žmonės kartais, stengdamiesi kalbėti „iš gramatikos", pasako *uo*, *ie* ir vietoj senovinių *ū*, *ī*. Pavyzdžiui, Tauragẽs–Pãgramančio apylinkėse girdėta *śúols* 'siūlas', 3. praes. *ž́íed* 'žydi̇̃', apie Laũkuvą – *kńĩegà* 'knyga', *lûopa* 'lūpa', 3 praes. *trûokst* 'trūksta' ir pan. Tačiau tokie pasakymai nėra reguliarūs, jie sporadiško pobūdžio.

Afrikatas *č*, *dž* žemaičiai, sekdami literatūrine kalba, nesunkiai įsiveda vietoj tarmės *t*, *d*, nes šios net ir kretingìškiams nėra visai svetimos. Dabar žemaičiai, visų pirma pietų, bent jaunimas, afrikatas dažnai pasako visais tais atvejais, kuriais jas turi literatūrinė kalba. Pasitaiko, žinoma, ir čia hipernormalizmų, pvz., Laũkuvos apylinkių nom. pl. *av́ĩečęs* 'avietės', *kã·čęs* 'katės', *b'ę̇.čęs* 'bitės'. Senovinis *t*, *d* || *č*, *dž* santykis geriausiai išlaikomas tuose žodžiuose, kurių literatūrinė kalba neturi, ypač smulkiuose vietovardžiuose (dirvų, pievų ir kt. varduose) ir iš dalies pavardėse.

Pietų aukštaičiai „dzūkai" taip pat palyginti nesunkiai vietoj tarmės *c*, *dz* įpranta vartoti *č*, *dž* arba *t*, *d* (pozicijoje prieš *i*, *y*, *į*, *ie*). Paribiais dabar plačia juosta ištisai vartojamos gretiminės formos: „dzūkiškos" ir „nedzūkiškos". Pastarosios vis

labiau įsigali, ir „dzūkavimas“ pamažu traukiasi į rytus. Žinoma, neišvengiama ir čia hipernormalizmų, persistengimų, ypač kalbant su literatūrinės kalbos atstovais. Antai Kaniavõs šnektoje girdėta sakant *at'ińeš'åu* 'atsinešiau', *at'iprašåũ.* 'atsiprašau', *kɔ·lu·ḱiẽčis* 'kolūkietis', *kɔ·lu·ḱiẽčę·* 'kolūkietė', *ḿiest'iẽčis* 'miestietis' (šnektoje nėra priesagos *-ietis*), Dusmenysè – *šɔt'ikas* 'Šocikas (pavardė)', *t'veḱẽ·l'ei* 'viniukai' (vietoj *cviekẽliai*), Žilinuosè – *vɔ·ḱiečĩ·s* 'vokietis' ir pan.

Didelių sunkumų tarmės atstovams nesudaro, kaip jau buvo minėta, įpratimas tarti minkštą *l* vietoj sukietėjusiojo (ir atitinkamai pakeisti vokalizmą), *an, am, en, em* vartojimas vietoj jų tarmiškų refleksų, *ai, ei* – vietoj tam tikrų monoftongų ir pan., nes atitinkamos tarmės turi ir minkštąjį *l*, tam tikrais atvejais nepakitusius *an, am, en, em*, nemonoftongizuotus *ai, ei* ir pan. Todėl, ypač jaunimo kalboje, labai gausios gretiminės formos, pvz., *lãdas* || *lẽdas, púntis* || *pántis, vãks* || *vaĩks*. Norminės formos vis labiau įsigali, ypač plotų pakraščiuose, kur vietomis tarminę formą galima išgirsti tik iš senelių.

G a l ū n i ų r e d u k c i j a yra kiek sunkiau nugalima tarmės ypatybė. Geriau apsipratę su literatūrine kalba, tarmės atstovai vis dėlto išmoksta taisyklingai tarti pilnas galūnes, nors tai ir ne visiems lengvai pavyksta. Pavyzdžiui, pastebėta, kad apie Liñkuvą, stengdamiesi ištarti sveikas galūnes, mažiau literatūrinės kalbos paliesti žmonės nebesugeba pakeisti šaknies vokalizmo, t. y. taria *v̍ọšta* vietoj *vištà*. Ir, atvirkščiai, kreipdami daugiau dėmesio į taisyklingą šaknies vokalizmo ištarimą, užmiršta galūnę: *v̍išt'* < *vištà*.

K i r č i o a t i t r a u k i m a s žemaičiams nėra didelė kliūtis, nes iš šalutinio kirčio galūnėje jie palyginti nesunkiai atseka literatūrinės kalbos kirčio vietą. Kas kita aukštaičiams. Neturėdami šalutinio galūnės kirčio ir ne visur aiškiai skirdami kirčiuotų monoftongų bei *uo, ie* priegaides, jie daugeliu atvejų nebegali suvaikyti, kur kirtis atitrauktas ir kur senovinis. Kalbėdami literatūrine kalba, jie paprastai arba kirčiuoja tarmiškai, arba be pastebimo dėsningumo vartoja gretimines formas.

Sunkiausia tarmės atstovams išmokti tarti tuos literatūrinės kalbos garsus, kurių tarmėje v i s a i n ė r a. Jų jie turi mokytis kaip svetimos kalbos garsų. Be specialaus treniravimosi čia jokiu būdu neišsiversi. Mokyklose į šią aplinkybę dažniausiai nepakankamai kreipiamas dėmesys, todėl, pavyzdžiui, žemaičiai ir dalis rytų lietuvių visai neišmoksta taisyklingai tarti literatūrinės kalbos *o*: pirmieji jį keičia savo *uo* arba, geriausiu atveju, taria *ᵘo*, antrieji – *ɔ* arba *å*.

Labai sunkiai pasiduoda literatūrinės kalbos įtakai tarmės vokalizmo kiekybės sistema. Kalbėdami literatūrine kalba, tarmės atstovai trumpuosius kirčiuotus balsius visuomet ilgina taip, kaip jie yra ilginami tarmėje. Analogiškai elgiasi ir su nekirčiuotais ilgaisiais: šie tariami tokio ilgumo, kokį turi tarmė. Žemaičiai, grąžindami tarmės atitrauktinį kirtį į galūnę, paprastai vokalizmo pailgėjimą išlaiko.

Pavyzdžiui, apie Laũkuvą tuo atveju taria *sa·usà, tva·rkà*, plg. tarmės *sã·usà, tvã·rkà* (=lk. *sausà, tvarkà*). Išlieka ir pailgėjimai, atsiradę dėl šalutinių kirčių buvimo žemaičių pokirtiniuose skiemenyse.

Net gerai išmokusių literatūrinę kalbą žmonių tartyje visos šios ypatybės tam tikru laipsniu išlieka, ir jų be specialaus treniravimosi (mokyklose bemaž nepraktikuojamo) visai neįmanoma atsikratyti.

Išmokę literatūrinę kalbą tarmės atstovai balsius ir dvibalsius taria su tarmės priegaide. Literatūrinės kalbos resp. pietinės vakarų aukštaičių dalies priegaidėjimo, apskritai, neišmokstama. Tų žodžių, kurie iš tarmės nežinomi, kirčiuoti ilgi skiemenys, bent aukštaičių tarmėje, paprastai traktuojami kaip cirkumfleksiniai: plačiai sakoma, pavyzdžiui, *añglai* 'ánglai', *veĩdrodis* 'véidrodis' ir pan.

§ 7. Tarmės morfologija ir sintaksė literatūrinės kalbos įtakai pasiduoda labai iš lėto. Antai rytų lietuviai nelengvai atpranta nuo iliatyvo vartojimo. Sunku įprasti vartoti prielinksnius su kitais linksniais, pakeisti tarmiškas konstrukcijas bei frazeologizmus literatūrinės kalbos norma. Ypač daug painiavos su linksnių formomis. Kalbėdami literatūrine kalba, tarmės atstovai, net ir jaunimas, šalia mokykloje išmoktų norminių formų paprastai vartoja, kaip gretimines, ir tarmiškąsias. Kiek greičiau atsikratoma didžiųjų, akivaizdžių skirtybių, tuo tarpu smulkūs nesutapimai, ypač jei jie reti, išlieka labai ilgą laiką. Dalis šnekamojoje kalboje esamų gretimybių patenka net į raštus. Vis dėlto, intensyvėjant literatūrinės kalbos poveikiui, iš dvejopumų pamažu įsigali tie, kurie turimi literatūrinėje kalboje. Kartais net gali būti į tarmę naujai įvedamos (jaunimo kalboje) šiaipjau išnykusios reliktinių linksniavimo tipų formos, tokios, kaip nom. pl. *vãgys, sū́nūs* vietoj tarmės *vagiaĩ, sūnaĩ* ir pan.

Kiek lengviau, negu kaitybos, atsisakoma tarmiškos žodžių darybos elementų.

§ 8. Ne visus tarmės atstovus literatūrinės kalbos įtaka vienodai paliečia. Jai greičiausiai pasiduoda jaunimas. Jis apskritai yra pati palankiausia dirva visokioms naujovėms. Be to, jaunimas paprastai aktyviau reiškiasi visuomeniniame-politiniame ir kultūriniame gyvenime ir todėl daugiau susiduria su literatūrine kalba. Vis dėlto, matyt, lemiamas vaidmuo tenka mokyklai.

Tarmių, kurios labai skiriasi nuo literatūrinės kalbos (žemaičių, tam tikru laipsniu ir rytų aukštaičių), plote dabar mokyklą baigę vaikai praktiškai yra „dvikalbiai“: su tarmės atstovais ir namuose jie kalba tarmiškai, su literatūrinės kalbos atstovais kalba – arba bent stengiasi kalbėti – literatūrine kalba, kuri, be to, dar vartojama, reiškiant mintis raštu. Tiek vienu, tiek ir kitu atveju jų kalba nebėra gryna. Kalbėdami tarmiškai, jie kartais (nesistemingai) šį bei tą įmaišo iš literatūrinės kalbos. Jų literatūrinė kalba (tiek šnekamoji, tiek ir rašomoji) paprastai turi labai daug tarmės elementų. Šių dienų žemaičio ir aukštaičio „literatūrinė kalba“ anaiptol

nėra tas pat. Tai savotiški interdialektai – literatūrinės kalbos atmainos, išaugusios ant skirtingų tarmių substrato.

Net ir pilną vidurinę mokyklą baigę jaunuoliai kasdieniniame gyvenime paprastai kalba tarmiškai, nors ir su tam tikromis literatūrinės kalbos priemaišomis. Pavyzdžiui, apie Tìrkšlius, A. Girdenio liudijimu, tokie jaunuoliai gana sistemingai vartoja literatūrinės kalbos tipo būtojo dažninio laiko formas, prielinksnį bei priešdėlį *per* vietoj tarmės *par*, taria *nâ·ms* 'namas', gen. sing. *vá·nďê·ns* 'vandens' vietoj *nộ·ms, ọ́·ńďê·ns*. Kalbėdami apie dalykus, išeinančius už įprastinės kaimo aplinkos ir interesų rato, paprastai jie vartoja didesnį literatūrinės kalbos elementų kiekį.

Tie iš kaimo kilę jaunuoliai, kurie baigia aukštuosius mokslus ir šiaipjau kalba tik literatūrine kalba, paprastai savo gimtosios tarmės ilgą laiką arba ir niekuomet nepamiršta. Daugelis dar taip gerai tebemoka tarmę, kad, jais remiantis, gana tiksliai galima aprašyti tarmės fonetiką ir morfologiją. Tačiau ilgainiui, vis labiau atitrūkstant nuo tarmės, žinoma, ji gali būti gerokai primirštama. Vis dėlto ir iš primiršusio žmogaus dar galima susekti svarbiausias gimtosios tarmės ypatybes.

Tarmių, kurios nedaug tesiskiria nuo literatūrinės kalbos (vakarų, iš dalies pietų aukštaičiai), plote ryškesnio „dvikalbiškumo", žinoma, nėra. Juk vietomis čia netgi patsai skirstymas į kalbėjimą „tarmiškai" ir „literatūrine kalba" turi daugiau teorinę, negu praktinę reikšmę. Mokyklą baigusio vaiko kalbai šiame krašte būdingos labai gausios įvairių sričių gretimybės: dvejopas (tarmiškas ir norminis) kai kurių garsų tarimas, dvejopos morfologinės formos, gausūs leksikos dubletai. Kalbėdamas su tarmės atstovu, jis vartoja vienas iš tų gretimybių (tarmybes), kalbėdamas su literatūrinės kalbos atstovu, – kitas (normines formas). Kai kurie tarmės dalykai ir šių jaunuolių kalboje labai sunkiai pakeičiami literatūrinės kalbos norma. Iš tokių, pavyzdžiui, minėtinas tvirtapradžių *u, i* + *r, l, m, n* pirmojo dėmens ilginimas *(kú·lt... pí·rmas)*. Nežiūrint į tai, kad tarmė artima literatūrinei kalbai, vis dėlto joje esami skirtumai, kad ir gretiminių formų pavidalu, išlieka labai ilgą laiką. Juos lengva pastebėti ir aukštąjį mokslą baigusių jaunuolių kalboje.

§ 9. Iš senesnės kartos žmonių daugiau literatūrinės kalbos įtakos paliesti paprastai būna tie, kurie yra ilgesnį laiką važinėję, gyvenę didesniuose miestuose arba kurie aktyviau dalyvauja visuomeniniame-politiniame gyvenime, dirba administracijoje, žodžiu, daugiau susiduria su literatūrine kalba. Jeigu šeimoje yra vaikų, kalbančių literatūrine kalba, tai ir tėvai dažnai būna paliesti tos įtakos. Šiaipjau daugumas senesnių kaimo žmonių tradicinę tarmę paprastai išlaikė daug geriau, negu jaunimas. Ypač tuo pasižymi senesnio amžiaus moterys, kurios, būdamos sėslesnės, neretai mažiau už vyrus yra paliestos svetimų įtakų, nes šie paprastai esti daugiau keliavę, įvairiose vietose gyvenę.

3. Tarmių tarpusavio sąveika

§ **10.** Tarmę veikia ne tik literatūrinė kalba, bet ir kitos tarmės, ypač tos, su kuriomis plotas susisiekia. Svarbiausias šios įtakos veiksnys yra kitos tarmės atstovų apsigyvenimas tarmės plote. Ypač didelį vaidmenį atlieka vedybos, kai žmona imama iš kitos tarmės. Mišrios šeimos – pagrindinis tarmių sumišimo šaltinis. Pagaliau tarmės atstovai retai susiduria su visai gryna literatūrine kalba. Dažniausiai tai būna kiekviename krašte mūsų inteligentų savaip perdirbti jos variantai su gausiomis gimtosios tarmės priemaišomis (ypač tarties), kuriomis kitų irgi užsikrečiama. Tam tikras veiksnys, bent praeityje, vietomis buvo tikybos bendrumas. Antai arčiau buv. Klaĩpėdos krašto žemaičiai evangelikai turi kai kurių Prūsų lietuvių tradicinės (kuršaitinės) kalbos elementų.

§ **11.** Kitų tarmių, kaip ir literatūrinės kalbos, įtaka pirmiausia reiškiasi žodyno srityje. Dėl tarmių fonetinės sistemos artimumo žodžių skolinimo faktai ne visuomet lengvai nustatomi. Jie akivaizdūs tuo atveju, kai paskolintas žodis išlaiko tarmės-skolintojos fonetikos ypatybes. Antai Šakýnos apylinkių aukštaičių formos *pàsku·* 'paskui', *plàťei* 'plačiai', *pę̇́·sc* 'pėsčias', *stàc* 'stačias', *ťřèc* 'trečias', šalia atitinkamų tarmės veldinių *pàskui, plàčei, pę̇́·s̓čes, stã·čes, ťřẽ·čes,* yra aiškūs skoliniai iš kaimynų žemaičių, plg. kuršėniškių *pàskū·* (= lk. **paskuõ*), *plàťẽ·, píesc, stàc, ťřèc.* Palangiškių žemaičių gretiminės formos *tẽ·vęs* 'tavęs', *sẽ·vęs* 'savęs' su *e* vietoj įprastinio *a (tã·vęs, sã·vęs),* vartojamos visų pirma vietos evangelikų, bus greičiausiai atneštinės iš Klaĩpėdos krašto. Debeikìškių frazeologizmas *kadaĩ kɔ̀.ďžu.* 'kadaise' dėl *ɔ̀.* (vietoj *kadaĩ kãdžių*) laikytinas skoliniu iš kaimynų anykštėnų.

Vienos tarmės poveikis kitai vietomis toks stiprus, kad paliečia netgi fleksiją – patį patvariausią kalbos elementą. Pavyzdžiui, pažemaitės aukštaičiai ties Šakýna šalia *i* kamieno loc. sing. galūnės *-y* <*-yje* ir loc. pl. *-ys(e)* turi iš žemaičių pasiskolintas *-ie* resp. *-ies(e),* plg. *á·ŋkšťie* 'ankštyje', *åušie* 'ausyje' ir *á·ŋkšťies(e)* 'ankštyse', *åušies(e)* 'ausyse' šalia dažnesnių *á·ŋkšťi·, åuši·* ir *á·ŋkšťi·s(e), åuši·se.* Šakýnos apylinkėse sakoma ir loc. sing. *dařžùkuo* 'daržiuke', plg. kuršėniškių žemaičių *kalňùkuo* 'kalniuke' ir aukštaičių *kakľùko·* Dilbinai (prie Latvijos sienos ties Šakýna) 'kakliukė'. Pačioje pažemaitėje, apie Kruopiùs, net vietoj *a* kamieno daiktavardžių loc. sing. galūnės *-e* kartais pasakoma žemaitiška *-i,* pvz., *m̓ìšk̓e* || *m̓ìšk̓i* (plg. kuršėniškių *m̓ìšk̓ì* su *-i* iš **-ėn*). Aukštaičių tarmės skoliniu žemaičių plotuose laikytina Gervìnių šnektos voc. sing. *šuňiẽ* vietoj laukiamos p. že. *šuňĩ·* 'šunie'.

§ **12.** Tarmių tarpusavio sąveika – labai sudėtingas, tačiau beveik visai netyrinėtas procesas. Ta pati tarmė viename pakraštyje gali būti veikiama gretimos tarmės, kitame, priešingai, pati veikia kaimynę. Tai matyti kad ir iš dviejų pagrindinių lietuvių kalbos tarmių – aukštaičių ir žemaičių – tarpusavio sąveikos. Pietų žemaičių pakraščiai gana sparčiai aukštaitėja, o šiaurėje, priešingai, aukštaičiai

yra įsigiję daug žemaitybių. Vadinasi, pietuose atsparesni pasirodė aukštaičiai, o šiaurėje – žemaičiai.

Intensyviausias tarminių ypatybių mišimas vyksta, suprantamas daiktas, tarmių pakraščiuose. Jeigu kiekviena izofona svyruoja tam tikru ruožu, kuriame vartojamos gretiminės formos, tai juo labiau svyruoja tarmės riba, kurią sudaro ne viena izofona, bet toliau ar arčiau viena nuo kitos nutolusių izofonų pluoštas. Ilgainiui tarmių paribiais tam tikrame plote susiformuoja savotiškos pereinamosios zonos, kurioms visų pirma būdingi įvairių kalbos sferų heterogeniniai dubletai (gretiminės formos) su labiau įsigalinčiomis tai vienomis, tai kitomis ypatybėmis.

Tarmių tarpusavio sąveika, kaip ir literatūrinės kalbos įtaka, veda prie kalbos dialektologinės diferenciacijos mažėjimo, kitaip sakant, prie tarminių ypatybių nykimo, jų niveliacijos. Tarmių, kaip tam tikros žmonių bendravimo kliūties, nykimas, žinoma, yra progresyvus reiškinys. Tačiau mokslui svarbu, kol dar nevėlu, spėti užfiksuoti labai reikšmingus jų duomenis.

4. Apie pakraščių tarmes

§ **13.** Bet kurios pakraščių tarmės yra veikiamos daug sudėtingesnių sąlygų, negu kalbos ploto viduryje. Didelę reikšmę čia turi svetimos kalbos faktorius. Dažnai susiduriama su dvikalbiais žmonėmis, su tam tikra svetimos kalbos aplinka, didesne ar mažesne tarmės izoliacija nuo kompaktinio kalbos ploto bei literatūrinės kalbos įtakos.

Šiaurėje lietuvių kalbos ploto riba daugiau ar mažiau sutampa su respublikos siena. „Pasaulio tautų atlaso" (Атлас народов мира. Москва, 1964, žml. Nr. 16) duomenimis, ji vietomis kiek pereina į Latvijos TSR (rodos, ties Skuodù, Vegẽriais, Jõniškiu ir kt.). Seniau Latvijoje, bent Latgaloje, lietuviškai kalbėta didesniame plote, žr. K. Būgos RR III 565 tt. Dar 1911 m. E. Volteris drauge su K. Būga lankė lietuvių salą net Ciskodo apylinkėse (Rezeknės raj.), žr. min. veik. 570 – 572.

Rytinė lietuvių kalbos ploto riba labai neaiški. Dėl ilgą laiką vykdytos sistemingos nutautinimo politikos, kuri ypač stipriai reiškėsi ponų Lenkijai 1920 – 1939 m. okupavus Vilniaus kraštą, rytų pakraščiai perdėm sulenkėjo. Lietuvių kalba išliko tik toliau nuo miestų, dvarų ir kitų lenkinimo židinių.

Labiausiai lenkų kalba įsigalėjo Vilniaus, Nemenčinės, Pabradẽs rajonuose. Tasai įsigalėjimas nėra senas. Senieji vietiniai gyventojai, turintys per 80 metų, nurodo, kad jų tėvai ar seneliai dar kalbėję arba bent mokėję lietuviškai. Yra pagrindo manyti, kad iki XIX a. paskutinio ketvirčio kraštas buvęs ištisai lietuviškas. Plg. H. Turska O powstaniu polskich obszarów jęz[ykowych] na Wil[enszczyznie] Wilno [1940] (leidinys buvo išspausdintas, bet nesubrošiūruotas, ir išliko vos

keli egzemplioriai). Pati vietinė lenkų kalba gražiai išlaikė lietuvišką artikuliaciją. Vartojami minkštieji *t́*, *d́*, *ŕ*, *š́*, *č́*, *ž́*, kurių lenkų kalboje nėra. Lenkų kalbos balsis *y* painiojamas su *i*. Ypač būdingas lietuviškas priebalsių grupių minkštinimas. Antai vietoj lenkų *tv́*, *dv́*, *stḱ*, *stv́*, *zǵ*, *ntḱ*, *cḱ*, *cń*, *ctv́* gana sistemingai tariama *t́v́*, *d́v́*, *śt́ḱ*, *śt́v́*, *źǵ*, *ńt́ḱ*, *ćḱ*, *ćń*, *ćt́v́*, pvz., *f ĺit́v́e* 'w Litwie', *ĺud́v́ika* 'Ludwika', *fš́iśt́ḱiego* 'wszystkiego', *v́ b'edośt́v́e* 'w biedzie', *ruźǵi* 'rózgi', *preńt́ḱi* 'prętki', *ńeḿećḱe* 'niemieckie', *moćńejšy* 'mocniejszy', *f sońśećt́v́e* 'w sąsiedztwie' ir pan. Vietoj lenkų *łń* tariama *ĺń*, o vietoj *ĺn* – *łn*, pvz., *peĺńińḱi* 'pełniutki', bet *lata upełna była* 'lato upalne było'. Dar paminėtinas joto tarimas po *p*, *b* (*pjonty* 'piąty', *bjały* 'biały'), geminatų prastinimas (*v́iny* 'winny'), dažni *p*, *k* vietoj *f*, *ch*. Kalba knibždėte knibžda morfologijos, sintaksės ir leksikos lituanizmų.

Visame Vilniaus krašte daug dvikalbių žmonių. Rytuose, be lenkų, dar plačiai vartojama baltarusių kalba. Pastaroji labai įsigali dabar, kai šie pakraščiai įėjo į Baltarusijos TSR sudėtį. Dabartiniu metu už Lietuvos TSR ribų tebėra išlikusios lietuvių kalbos salos. Tos iš jų, kurios buvo tyrinėtos, žemiau apžvelgiamos.

Šiaurėje nemaža lietuviškai kalbančiųjų yra Breslaujos (vietos lietuviai vadina *Breslaujà*, ret. *Bresláuja*, *Brẽslauja*, *Brẽslavė*) ir Vìdžių (tarmiškai *Vìdzių*) rajonuose. Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto 1956 ir 1958 m. organizuotos dialektologų ekspedicijos mokančių lietuviškai kalbėti vietinių gyventojų rado daugiau kaip penkiasdešimtyje kaimų, žr. E. Grinaveckienės straipsnį MAD 1960 2 173–174. Jie daugiausia susispietę apie Ãpsą (*Ãpsas*, br. *Onca*). Be to, daugelyje šių rajonų kaimų žmonės lietuviškai kalbėti jau nebemoka, bet dar supranta. Ekspedicijų surinkti duomenys rodo, kad lietuvių kalba čia sparčiai nyksta, kasdieniniame gyvenime maža kur bevartojama, tačiau lietuviškas dainas dar dainuoja, lietuviškus vietų vardus vartoja ir lietuviškai nekalbantieji. Ypač greit prie baltarusių kalbos pereina jaunoji karta. Tai iš dalies sąlygoja baltarusiška mokykla. Iš pietų pusės šis plotas priartėja prie ištisinio lietuvių kalbos masyvo apie Tverẽčių, Dỹsną, Adùtiškį, įeinančio į Lietuvos TSR sudėtį, už kurio, toliau einant pietų link, lietuvių kalbą tebemokančių galima rasti Pãstovių (ppr. sako *Pãstojų*, nom. pl. *Pãstojys*, ret. *Pãstojai*) ir Svyrių̃ rajonuose, ypač Kamojų̃ (nom. pl. *Kamójys*, *Kamojaĩ*) ir Leñtupio (tarmiškai *Liñtupio*) apylinkėse.

Einant dar toliau į pietus, pasiekiama didelė lietuvių kalbos sala, kurią iš tradicijos įprasta vadinti Gervė̃čių (miestelis apie 70 *km* į rytus nuo Vilniaus) vardu. Ji užima didelę Ãstravo rajono dalį. Čia lietuviški kaimai (svarbiausi: Gaigãliai, Galčiū́nai, Gėliū́nai, Gìrios, Gudinỹkai, Knistùškės, Mičiū́nai, Milcẽjos, Mõckos, Peliagrindà, Pètrikai, Pónys, Rimdžiū́nai) sudaro gana kompaktišką vienetą. Lietuviškai kalba ne tik suaugę, bet ir jaunimas, vaikai.

Ašmenõs krašte mokančių lietuvių kalbą labai maža, nors toponimika, net smulkioji, perdėm lietuviška.

Jurotiškių rajone, apie 100 *km* į pietryčius nuo Vìlniaus, Lietuvių kalbos ir literatūros instituto 1952, 1954, 1955 ir 1959 metais organizuotų ekspedicijų duomenimis (žr. J. Senkus MAD 1958 1 183 tt., LKK II 215 tt.), lietuviškai kalbančių išliko Bebrė̃nų, Bežẽmių, Dievérgių (sako ir *Dervagių̃, Gervagių̃*), Jaskū̃nų, Lazū̃nų, Pãsalio (Pasalių̃), Úosiagirių ir Váldikų (> dz. Váldzikų) kaimuose. Be to, lietuvių kalbą suprantančių yra Daunorių̃ (Dauronių̃), Gudeniónių, Jančiū̃nų, Miegáunių (Miegū̃nų), Šeškų̃ ir kituose kaimuose. Šią mūsų kalbos salą iš tradicijos įprasta vadinti Lazū̃nų vardu. Čia dabar lietuvių kalba jau visai baigia išnykti. Lietuviškiausias Pãsalio kaimas, tačiau ir jame geriau lietuviškai moka tik senesnės kartos atstovai. Vietomis supranta ir vaikai, bet kalbėti nemoka, nes tėvai su jais sąmoningai kalba baltarusių kalba arba, kaip čia sakoma, „po prostu", kad lengviau būtų mokytis mokykloje. Šalia oficialiosios baltarusių kalbos, daugelis gyventojų moka bei kalba dar lenkų ir rusų kalbomis. Vadinasi, čia sumišusios net keturios kalbos.

Nuo Lazū̃nų į šiaurės vakarus, Vìlniaus link, lietuviškai kalbančių yra nemaža Varenãvo (vietos lietuviai šį miestą dar vadina *Balatnà*) rajone. Lietuvių kalbos ir literatūros instituto 1952, 1957 ir 1959 metų ekspedicijų duomenimis (žr. J. Šukys LKK III 177 tt.), daugiausia jų yra Ramaškonių̃, Tùsamonių, Dainavõs, Stanìšių, Bieliū̃nų, Bilių̃ kaimuose. Vietos gyventojų tvirtinimu, prieš kokius 50 metų lietuvių kalba čia visur buvo vyraujanti (*ďžī·das* [<*ďžiẽdas* 'senelis'] *taĩ· nemo·ḱę̇·j gùďiškai pùsę·s žõ·ďžo· pasaḱí·ć*). Dabar ji jau nebėra pilnavertė žmonių bendravimo priemonė. Net ir minėtuose kaimuose šeimų, kurios lietuviškai kalbėtų namie, maža, nors beveik visi vietiniai gyventojai, vyresni kaip 30 metų, lietuviškai supranta ir gali kalbėti.

Iš šiaurės rytų prie šių vietų prisišlieja kompaktiškas lietuvių masyvas apie Dievẽniškes, įeinąs į Lietuvos TSR sudėtį. Iš pietvakarių, Ródūnios ir iš dalies Lydõs link, lietuvių kalbą išlaikiusių nesunku surasti Bastū̃nų, Žirmū̃nų, Kazõkiškių, Pamedẽs, Užùbalių, Pelesõs ir kt. apylinkėse. Senukų, mokančių lietuviškai, yra beveik kiekviename Ródūnios rajono kaime. Kompaktiški lietuviški kaimai nuo Lietuvos TSR ribos ties Ródūnia nusidriekę maždaug iki Pãditvio (apie 15 *km* į vakarus nuo Lydõs) ir šiek tiek pereiną prie baltarusių kalbos – tarp Ródūnios ir Plìkių sodžiaus (Žirmū̃nų apyl. – į rytus), kuris dar taip pat tebėra ištisai lietuviškas, žr. A. Vidugirio straipsnį LKK II 243. Toliau jau vyrauja baltarusių kalba, nors žmonės save neretai laiko lenkais. Kad dar atmenamai ir čia daug kur buvo kalbama lietuviškai, be ko kito, rodo norvegų kalbininko Olafo Brocho 1958 m. paskelbtą studija apie Bastū̃nų – Žirmū̃nų apylinkių lietuvių kalbą (žr. Brocho Zum. Lit.), kuriai duomenis autorius surinko dar 1895 metais.

Toli nuo šių vietų, pietuose, net per 50 *km* už Lydõs, yra lietuvių kalbos salelė prie Zíetelos (br. Дятлово, l. Zdzięcioł), maždaug 30 *km* į pietvakarius nuo Naugarduko (Zíetelos lietuviai vadina *Naũgardu*). Ji nutolusi per 80 *km* nuo Lietuvos

TSR ribų, apie 60 *km* nuo artimiausių vietų, kur kalbama lietuviškai. Dabar ši salelė visai jau baigia išnykti. Lietuviškai kalbančiųjų iš esmės beliko tik Zasẽčių (ppr. sakoma *Zasẽčiai*, kartais *Zosẽčiai*, *Zasiẽčiai*, *Zasẽčiai*, *Zasiẽtė*, br. *Засетье*) kaime, 3 *km* į šiaurę nuo Zíetelos. Šios šnektos tyrinėtojo A. Vidugirio duomenimis (žr. LKK II 195 tt.), čia lietuviškai mokančių ir kalbančių bėra tik apie 30 žmonių, neskaitant suprantančių, kurių bent trigubai daugiau. Visi jie sẽniai. Jaunimas lietuviškai nebemoka. Lietuvių kalba labai išnyko lenkų okupacijos metais[6]. Žmonių pasakojimu, prieš pirmąjį pasaulinį karą lietuviškai kalbėję ne tik Zasẽčiuose, bet dar bent penkiuose, o gal ir daugiau, kaimų, būtent, Pagiriuosè (*Pagiriaĩ*, sako ir *Pagirỹs*, br. *Погиры*), Narčiuosè (*Narčiaĩ*, br. *Нópцевичи*), Kùrpešuose (*Kùrpešai* ir *Kur̃pešai*, *Kùrpešos*, br. *Курпеши*), Dainavojè (*Dainavà*, *Dainuvà*, br. *Яцвезь*, *Ятвязь*, l. *Jacwież*)[7]. Seniau tasai plotas buvęs dar didesnis[8].

Ties Gar̃dinu daugiau lietuviškai kalbančių yra apie Paríečę.

Lenkijos Liaudies respublikoje lietuviškų kaimų yra Suválkų krašte, ypač tarp Pùnsko ir Seinų̃. Čia turima mokyklų su dėstomąja lietuvių kalba (Pùnske vidurinė).

Lietuvių kalbos ploto pietvakarių pakraščiai anksčiau buvo intensyviai vokietinami. Tą procesą sustabdė pokario metais pasikeitusi politinė šio krašto situacija.

§ **14.** Pakraščių lietuvių kalba tebėra palyginti mažai tyrinėta. Dėl pastebėtų svarbių kalbos duomenų palyginti anksti mokslininkai atkreipė dėmesį į rytų pakraščius. Vieni iš pirmųjų buvo ano meto Peterburgo universiteto privatdocentas E. Volteris (žr. MLLG IV 166 – 187), K. Būga (žr. „Lietuvos ūkininkas" 1906 m. Nr. 41 p. 498 – 500) ir norvegų kalbininkas prof. Olafas Brochas (žr. jo Zum Lit.). Labiausiai domėtasi Zíetelos lietuviais, kurių kalbą, be E. Volterio ir K. Būgos, vėliau tyrė profesoriai P. Aruma (žr. jo Lit. Mund.) ir J. Gerulis su Chr. Stangu (žr. Stango Zas.). Tverẽčiaus šnektą aprašė prof. J. Otrembskis (žr. jo Tv. t. I, III).

[6] 1933 m. Zasẽčiuose apsilankęs A. Valaitis dar rado 31 šeimą, kalbančią tarp savęs (ir su savo vaikais) lietuviškai (95 suaugę ir 25 vaikai), ir 80 šeimų, kuriose senieji kalbėję lietuviškai, o jaunimas – daugiau baltarusiškai („Lietuvos aidas" 1938.V.11).

[7] K. Būga, tyręs Zíetelos lietuvių kalbą 1906 metais, rašė, kad tuomet Zasẽčiuose galima buvę susikalbėti su 400 gyventojų, o kita tiek, nors lietuviškai nebekalbėję, bet dar daug iš kalbos supratę. Pagirių̃ ir Narčių̃ kaimuose lietuviškai kalbėję daugiau kaip šimtas žmonių („Lietuvos ūkininkas" 1906 m. Nr. 41 p. 498 – 500). A. Valaičio 1933 m. duomenimis, Pagiriuosè lietuviškai tekalbėję tik du seniai, o Narčiuosè paskutinė lietuviškai mokėjusi moteris mirusi 1929 m. A. Vidugiris pastarajame kaime dar dabar rado keletą lietuviškai suprantančių, bet sunkiai kalbančių senukų. Jis rado dvi seseris, kilusias iš Pagirių̃ kaimo, gerai lietuviškai kalbančias (viena gyveno Zíeteloje, kita Ribokų kaime, 6 *km* į rytus nuo Zíetelos; abi mirė 1962 m.).

[8] E. Volteris 1580 m. Zíetelos dvaro inventoriaus sąrašuose randa lietuviškų pavardžių ne tik šiuose kaimuose, bet ir pačioje Zíeteloje, Strėlojè (lietuviai vadina *Strėlà*, br. *Стрела*, 9 *km* į vakarus nuo Zíetelos), Alẽknavičiuose (*Alẽknavičiai* arba *Aliõchnavičiai*, br. *Олёхновичи*) ir kt. vietovėse. 1886 m. statistikos duomenimis, čia buvę 1156 lietuviai (E. Volteris MLLG IV 166 – 169).

Prof. E. Frenkelis BS II 14 – 107, III 28 – 54 bandė sukauptus duomenis susisteminti, aprašydamas svarbiausias Vilniaus krašto lietuvių kalbos ypatybes.

Sistemingai pakraščių lietuvių kalba imta tyrinėti Tarybų valdžios metais. Maždaug nuo 1950 metų buvo organizuota nemaža ekspedicijų, daugiausia Lietuvių kalbos ir literatūros instituto darbuotojų, kurios aplankė svarbesnes lietuvių gyvenamąsias vietoves, užrašė daug tekstų ir surinko kalbos duomenis visų pirma pagal lietuvių kalbos atlaso medžiagai rinkti programą. Kai kas buvo paskelbta spaudoje, žr. E. Grinaveckienė MAD 1960 2 173 – 189 (Ãpsas), J. Senkus MAD 1958 1 183 – 194 (Lazū́nai), LKK II 215 – 230 (Lazū́nai), J. Šukys LKK III 177 – 187 (Ramaškónys). Lietuvių kalbos ir literatūros instituto vyr. moksl. bendradarbis A. Vidugiris labai kruopščiai ištyrė ir aprašė jau visai beišnykstančią Zíetelos lietuvių šnektą. Labai reikšmingas jo darbas – filol. moksl. kandidato laipsnio disertacija „Zíetelos lietuvių tarmė“ (Vilnius, 1961; 517 mašinraščio puslapių) dar nepaskelbtas. Buvo išspausdintas tik autoreferatas (А. Видугирис Зетельский говор литовского языка. Вилнюс, 1962 17 p.) ir trys disertacijos pagrindu parašyti straipsniai (LKK II 195 – 212, LKK III 113 – 131, MAD 1961 2 219 – 230). Norint spėti surinkti mokslui svarbius rytinių pakraščių kalbos duomenis, reikia labai skubėti. Pakraštinės šnektos sparčiai nyksta. Neretas atvejis, kai kalbininkas, nuvykęs į vietą, sužino, kad prieš metus ar kelerius mirė paskutinis šnektos atstovas. Dėl mišrių vedybų ir ypač lietuviškų mokyklų nebuvimo sparčiai nyksta ir palyginti dar „stiprios“ šnektos.

Kitų pakraščių lietuvių kalba tebėra bemaž visai netyrinėta. Pùnsko lietuvių kalbos svarbiausius duomenis aprašė Vilniaus universiteto studentas lituanistas punskietis A. Uzdila (diplominis darbas 1963 m.). Vokietinamų Prūsų lietuvių kalbą daugiausia yra tyręs prof. A. Becenbergeris, žr. jo LF ir straipsnius BB VIII 98 – 142, IX 253 – 293, MLLG II 29 – 48.

§ 15. Pakraščių tarmės mokslininkų dėmesį patraukia visų pirma dėl jose išlikusių archaiškų kalbos ypatybių, įnešančių nemaža šviesos į lietuvių, iš dalies ir kitų baltų kalbų, istorijos tyrinėjimą. Tuo labiausiai pasižymi lietuvių kalbos salos rytuose. Būdamos jau seniai izoliuotos ir dėl to nepaliestos įvairių inovacijos bangų, jos užsikonservavo, išlaikydamos senas gramatikos, visų pirma, linksniavimo ir asmenavimo sistemos, taip pat iš dalies ir leksikos, ypatybes. Antai tik jose tebeturimi visi keturi senoviniai vietininkai (žr. §§ 260 – 261, 483), daugiau negu kitur yra atematinių veiksmažodžių liekanų (plg. §§ 622 – 625, 630, 637, 646), senovinės kai kurių linksnių ir asmenų formos (pvz., žr. §§ 360c, 520, 651) ir kt. Iš žodžių darybos srities įdomūs Zíetelos lietuvių deminutyvai su priesagomis *-yka* (plg. *avýka, karvýka, kiaulýka, mergaitýka*), *-itkas* (*mãcitkas,-à* 'mažytis,-ė', *sẽnitkas,-à* 'senutėlis,-ė'...), *-utas* (*kiškùtas, langùtas, vilkùtas*...) ir kt. Rodos, tik rytų pakraščiuose teturimi žodžiai *bū́tuvė* (ir *būtuvẽ*) Lazū́nai arba *bū́stymas* Zíetela 'gyvenimas', *dailýti* Zíetela 'dalyti' (ir *dailýba* 'dalyba'), *graudulỹs* Lazū́nai 'griausmas' (skiria

nuo perkūno, plg. *ẽmė gráustie graudulỹs, perkū́nas daũžė*), *kungystà* Zíetela 'baudžiava' (plg. *kunigystà* Léipalingis, Drùskininkai, Daũgai, Ródūnia, Varėnà, Žiežmãriai 't.p.'), *kunodà* Zíetela 'bulvė' (ir *kunodienà* 'bulviena', *kunõdnykas* 'bulvienojai'), *mergalãpė* Rimšė̃, Ãpsas 'drebulė', *moterỹnė* Lazū́nai 'žmona', *mul̃kti* Zíetela 'ryti', *pẽkus* Zíetela 'galvijai', *võras* Daugėlìškis, Adùtiškis, Ãpsas 'verdantis vanduo' ir kt. Daug skirtingų žodžių turima ryšium su užsilikusiais senoviniais etnografijos dalykais, plg. Lazū́nuose vartojamų prietaisų durims uždaryti bei užsklęsti pavadinimus: *raktuvė̃* 'medinis, užsukamas', *spirtuvė̃* 'užstumiamas įtaisas', *suktuvė̃* || *suktùvis* 'skritulys durims užsukti', arba Ramaškonių valgių bei gėrimų pavadinimus: *grūdìlis* (= *grūstìs* Lazū́nai) 'bulvių košė', *saldìnis* 'saldus gėrimas iš ruginių miltų', *rūginỹs* 'tas pats suraugintas' ir pan. Daug čia vartojamų žodžių turi kitokią, neretai senesnę, reikšmę, pvz., *dieváitis* Nočià, Ródūnia, Pelesà 'mėnuo, mėnulis' *(dieváitis žìbina; kíek aždar̃buji ant dieváičio?)*, *lãkštas* Lazū́nai '(medžio) lapas' (Ramaškonysè 'laiškas', plg. *niẽko nerãšo, ani víeno lãkšto negavau*), *lãpė* arba *laputáitė* Lazū́nai 'voveruška', *lazdà* Léipalingis, Ródūnia, Gervė̃čiai 'lazdynas' (ir žemaičiai apie Karklė́nus, Ù̃žventį), *lopinùkas* Ramaškónys 'skarelė' (*lopinukù apsirìšk*), *mẽdžias* Lazū́nai, Ródūnia, Pelesà, Kaniavà, Valkiniñkai, Ramaškónys, Dievẽniškės, Gervė̃čiai 'miškas' (*nùlėkė kárvė medžian̄*, plg. *atskrido medziniai arkliai* TD IV 528 'atbėgo laukiniai arkliai'), *mẽdžiaga* Ródūnia, Pelesà, Kaniavà (čia, rodos, kirčiuojama *medžiagà*), Ramaškónys, Dievẽniškės, Gervė̃čiai 'medis' (*tik vienà mẽdžiaga áuga an laũko*), *nas(t)raĩ* Zíetela, Pelesà 'burna' (*nastraĩ mažì, šáukštas didžiùlis*), *pìrminykas* Lazū́nai 'piemuo', *plùnksna* Lazū́nai 'svogūno laiškas', *pradinỹkas* Ramaškónys 'kerdžius', *rẽtas* Zíetela 'skystas', *šil̃tis* Zíetela 'ugnis', *válgyti* Zíetela 'pietauti' (ir *válgymas* 'pietūs', čia *ė̃sti* 'valgyti'), *žáisti* Zíetela, Lazū́nai 'groti; lošti', *žìlas* Zíetela 'pilkas' ir kt. Pasitaiko gražių frazeologizmų, plg. *par jį nebùvo nė pláuko kiaũlių* Ãpsas 'jis kiaulių neturėjo nė kvapo', *par jį nèpirktas žõdis* t.p. 'jis moka atsikirsti', *neturė̃k dantų̃ ažukándęs* t.p. 'netylėk', *kiẽmo šlúota* Ramaškónys 'moteris, kuri bėgioja po kiemus, nešiodama paskalas', *kaip ìškastas Bronùlis* t.p. 'labai panašus į Bronių'. Įdomi lietuviška šių vietų toponimika.

Pietryčių pakraščių kalbos tyrimas mokslininkus domina ir dėl ten apčiuopiamo jotvingių substrato.

§ **16.** Pakraštinėmis tarmėmis labai domimasi dar ir dėl to, kad jos padeda suvaikyti kalbų sąveikos dėsningumus, išaiškinti, kaip viena kalba veikia kitą, kurie kalbos elementai lengviausiai pasiduoda svetimai įtakai, kurie yra atsparesni ar visai jos nepaliečiami. Šiam reikalui vėl labiausiai tinka rytų pakraščiai, kur turimos kalbos mišimo bei nykimo visokios fazės. Tai — ištisa natūrali laboratorija. Pakraščių tyrimas, be ko kita, padeda nušviesti ir baltų-slavų kalbinių kontaktų praeityje problemą.

Jau dabartinis rytinių pakraščių kalbos ištyrimas rodo, kad svetima įtaka visų pirma ima reikštis žodžių skolinimu. Visose lietuvių kalbos salose Baltarusijos TSR turima labai daug skolinių iš baltarusių kalbos. Ypač paplitę žodžiai *bõčius* (*bõčis* Zíetela, *bocià* Lazūnai) 'tėvas', *būr(i)à* 'audra', *čer̃tas* 'velnias', *čitóti* 'skaityti', *gãdnas* 'geras', *iskrà* 'kibirkštis', *kmorà* 'debesis', *krinyčià* 'šaltinis', *kvãras* (*chvãras*) 'sergantis, ligonis', *laškà* 'lova', *patrãbnas* 'reikalingas', *rõdas* 'linksmas', *spėšóti* 'skubėti', *ùtaryti (ũtaryti)* 'kalbėti, šnekėti' ir kt. Šalia baltarusiškų ar lenkiškų skolinių dažnai tebeturimi ir atitinkami savi žodžiai, plg. *kmorà* || *debesỹs*, *padãbnas* || *panašùs; kvajà* || *pušìs* Ramaškónys. Tur būt, iš visų kalbos dalių mažiausiai skolinami prieveikesmiai. Jų, kaip ir kai kurių modalinių žodelių, daugiau pasitaiko tik visai beišnykstančiose Zíetelos ir Lazūnų šnektose, kur, pavyzdžiui, sakoma *ciòngle* 'dažnai', *mòj(a)* 'gal', *nechòj* 'tegu', *rãzom* 'kartu', *skòra* 'greitai', *takì(gi)* 'vis dėlto, taipogi, taip pat', *úokolo (òkolo)* 'aplink', *vedòma* 'žinoma', *zãras* 'tuoj, tuojau', *zausiòdi* 'visada' ir pan.

Iš žodžių darybos skolintinių elementų visų pirma minėtinas veiksmažodžių priešdėlis *raz-*, plačiai vartojamas ne tik Baltarusijos TSR lietuvių, bet ir apie Švenčiónis, Liñkmenis, Palūšę, Adùtiškį, Tverẽčių, Sãlaką, Dū́kštą, Rim̃šę, užfiksuotas net prie Molė́tų (Stìrniuose). Pavyzdžiai (iš Adùtiškio): *kàp rãznešė mùs nuo Kačérgiškės, razblãškė vìsą bobỹnę* '(arklys) kaip pradėjo mus nešti nuo Kačergiškės, išblaškė visas bobas', *razdãrai durìs* 'atidaryk duris (ligi galo)', *vadžiàs vẽ raztráukė* 'v. vėl sutraukė', *razdū́riau kóją* 'labai įdūriau koją', *razsakiaũ visùs dárbus* 'išpasakojau, ką reikės padaryti', *mėsà sù(v)is razblùko* 'm. visai sušuto', *rãzvogė, velniaĩ, viską̃* 'išvogė, velniai, viską'.

Zíetelos lietuviai dar turi skolintinį priešdėlį *pad-*, pvz., *padáugau* 'paaugau', *padaĩk* 'prieik', *padsigẽrino* 'prisigerino', *padkált* 'pakalti', *padkel̃s* 'pakels', *padmelúosim* 'pameluosime', *padnẽšk* 'prinešk (arčiau); duok kyšį', *pàdpila* 'pripila', *padsãkė* 'pasakė'. Pasitaiko jis ir kitur Baltarusijos lietuvių tarpe. Užfiksuotas net prielinksnis *pàd*, pvz., *pad vãkari ãnas nuvéi pas árklius* Zíetela 'pavakary jis nuėjo pas arklius'.

Iš skolintinių priesagų minėtina veiksmažodžių priesaga *-ui-*, pvz., *naktùit* 'nakvoti', 3. praes. *naktùja* 'nakvoja', 3. praet. *naktùjo* 'nakvojo'. Priesaga apibendrinta iš tokių svetimų esamojo laiko formų, kaip *abliùja* 'obliuoja', *budùja* 'stato', *kaštùja* 'kaštuoja, kainuoja', *maliùja* 'dažo', *ratùja* 'gelbsti' ir kt. Šią priesagą turi ne vien tik Baltarusijos TSR lietuviai. Sakant *dar̃buja* 'dirba, darbuojasi', *naktùja* 'nakvoja', *pietùja* 'pietauja' pastebėta net apie Sim̃ną, Léipalingį, Dùsmenis, Dotinė́nus, Kal̃tanėnus, Adùtiškį, Tverẽčių, Rim̃šę. Vietomis yra ir daugiau veiksmažodžių su *-ui-*, pvz., *dienùja* Adutiškis 'dienója', *žiemùja* t.p. 'žiemoja', *šienùja* Ãpsas 'šienauja'. Pasitaiko tam tikrų perdarinių, plg. *pietùjyt* Kal̃tanėnai 'pietauti', 3. praes.

pietùvyja (|| *pietùja*) Adùtiškis 'pietauja', *dar̃boja* (|| *dar̃buja*) Dùsmenys 'dirba, darbuojasi'.

Kitos kalbos įtaka plačiai jaučiama pakraštinių tarmių fonetikoje (svetimi tarties elementai). Sintaksės srityje dažnas kitos kalbos konstrukcijų ir frazeologizmų kalkiavimas. Tačiau visuomet sveika išlieka linksniavimo ir asmenavimo sistema. Vartojant baltarusių ar lenkų kalbų fleksijas nepastebėta. Dažnai galima išgirsti ištisus sakinius, kuriuose nėra nė vieno lietuviško žodžio (pvz., *vesẽlas čẽsas, alè ne žėdnám* Ramaškónys 'linksmas laikas, bet ne kiekvienam'), tačiau tie žodžiai kaitomi lietuviškai. Taip elgiamasi net tose vietose, kur lietuvių kalba jau visai baigia išmirti, egzistuoja paskutines dienas.

Kur šiaipjau vartojama vietinė baltarusių tarmė, o lietuviškai bekalba tik retkarčiais susitikę senieji pažįstami ir giminės (Zíetela, iš dalies Lazū́nai), žmonės neretai būna praradę teisingą kalbos jausmą, ir dėl to čia dažnai skiriasi ne tik vieno žmogaus kalba nuo kito, bet daug nevienodumų bei svyravimų pasitaiko netgi to paties atstovo kalboje. Daugiausia svyruoja formų kirčiavimas. Antai A. Vidugiris Zíetelos lietuvių tarpe girdėjo kirčiuojant *nèkaltas* || *nekal̃tas, paršaĩ* || *par̃šai, pigū̃s* || *pìgūs, vištõs* || *vìštos, dir̃ba* || *dìrba, blỹnus* || *blynùs* ir kt. (LKK II 198). Kartais svyruoja net daiktavardžių giminė, plg. *dúonas* || *dúona, kunõdai* || *kunõdos* 'bulvės', *asmõkos* || *asmõkai* 'pinigai', *bažnýčiai* || *bažnýčios, (v)úogai* || *(v)úogos, seseriaĩ* || *sẽserės* 'seserys' ir pan. Tikrąją tarmės formą (abiem atvejais ji įrašyta antrąja) galima nustatyti, tik gerai įsiklausius, nes nukrypimai nėra reguliarūs. Tačiau pažymėtina, kad svyravimas apsiriboja lietuviškomis morfemomis: vartojant kitos kalbos galūnes, kaip jau buvo nurodyta, visai nepastebėta.

§ **17.** Tam tikrą reikšmę mokslui turi ir vadinamųjų persikėlėlių kalbos tyrinėjimas. Lietuvių, įvairiais laikais persikėlusių ar prievarta perkeltų gyventi už etnografinės Lietuvos ribų, yra daug įvairiose vietose tiek Tarybų Sąjungoje, tiek ir už jos sienų. Dideliuose miestuose, ypač kur buvo mažesnis persikėlėlių skaičius, dauguma nutauto. Tačiau nemaža ir dabar dar tebekalba lietuviškai. Jų kalba mažai tyrinėta. Gerai aprašytą turime tik vieną tokią šnektą, būtent Málkavos kaimo (Mstislavlio raj., Magiliovo srt., Baltarusijos TSR), kurio gyventojai persikėlė prieš maždaug 90 metų iš Liñkmenų apylinkių. Tai M. Kindurytės-Sivickienės kandidato laipsnio disertacija (М. К. Киндурис Литовский говор в белорусском окружении. Говор деревни Мальковка в БССР. Ленинград 1956. – rankraštis) ir straipsniai LKK II 231–237, Kalbotyroje IV 79–90, VI 99–106, VIII 7–14. Apie Čiornos Padinos (1863 m. sukilimo tremtiniai Jeršovo raj., Saratovo srt.) šnektą žr. A. Vidugirio straipsnius MAD 1965 I 219–230, LKK VII 193–204.

FONETIKA

I. KIRTIS IR PRIEGAIDĖ

1. Įvadinės pastabos

§ **18.** Ne visi lietuviai vienodai kirčiuoja. Visame plote į pietus ir rytus nuo linijos, einančios maždaug pro Mìnijos žiotis, Ž. Naũmiestį, Pajū̃rį, Skaudvìlę, Vidùklę, Ariógalą, Čẽkiškę, Jónavą, Palómenę, Mùsninkus, Giedraičiùs, Ãluntą, Svẽdasus, Kamajùs, Obeliùs, kirčiuojama, apskritai, kaip literatūrinėje kalboje, žr. žml. Nr. 2. Pasitaikantys nukrypimai nėra žymūs, daugiausia liečia atskirus žodžius ar kitaip kirčiuojamas formas. Plote į šiaurę ir vakarus nuo nurodytos linijos kirtis iš galūnės vienur bemaž visuomet, kitur su tam tikra sąlyga atitraukiamas. Be to, pats kirtis čia, rodos, kiek stipresnis. Riba, skirianti kirtį atitraukiančiųjų plotą, svyruoja kelių ar net keliolikos kilometrų ruožu, kur mišriai vartojamos gretiminės formos su atitrauktiniu ir senuoju galūniniu kirčiu.

§ **19.** Nevienodos tarmėse ir ilgųjų skiemenų priegaidės. Eksperimentiniu būdu jos dar nėra pakankamai detaliai ištirtos. Negausūs bandymai būdavo daromi, dažniausiai remiantis vieno kurios šnektos atstovo tarimu su tendencija rezultatus priskirti visai tarmei. Dėl to neretai gauti prieštaringi rezultatai. Nurodytini J. Gerulio (LiDi XXI–LV) ir A. Laigonaitės (Kalbotyra I 71–99) darbai. Žemiau priegaidės apibūdinamos iš klausos, remiantis patiems tarmės atstovams lengviausiai pagaunamu balso stiprumo judėjimu, taip pat nurodant spūdžio vietą dvibalsyje. Balso tono judėjimą iš klausos suvaikyti sunku, ir jis, apskritai, neliečiamas. Toks priegaidžių apibūdinimas, suprantamas daiktas, negali būti laikomas pakankamu. Tačiau jį patikslinti bus galima, tik atlikus sistemingus eksperimentinius tyrimus. Kalbama vien apie kirčiuotų skiemenų priegaides. Apie nekirčiuotųjų priegaidėjimą galima spręsti iš atitrauktinio (§§ 32–34) ir „nukeltinio“ (§§ 36–39) kirčių. Tarmėse, kur tokių kirčių nėra, jį galės nustatyti tik eksperimentiniai tyrimai.

Paprastai teigiama, kad kirčiuoti trumpieji balsiai tariami su trumpine priegaide. Tuo pasakoma tik tiek, kad kirčiuotas trumpas skiemuo ištariamas su tam tikru balso judėjimu. Fonologijos požiūriu terminas *trumpinė priegaidė* netikslus, nes trumpuose skiemenyse neturime jokios kitos priegaidės, kuri būtų priešpastatoma trumpinei, kaip ilguose skiemenyse akūtas cirkumfleksui. Su kokiu balso

judėjimu tariami trumpi kirčiuoti skiemenys įvairiose šnektose, iš klausos neįmanoma suvaikyti. Aiškiau skiriamas balso stiprumo svyravimas. Sakysime, žemaičiai ir pakraštiniai aukštaičiai trumpus kirčiuotus balsius taria stipresniu balsu, negu daugelis vakarų aukštaičių kaunìškių. Žemaičių, bent vakaruose, trumpinė netgi kiek primena stumtinę ar laužtinę. Tarmėse kirčiuoti pailgėję trumpieji balsiai gauna cirkumflekso prigimties priegaidę: tęstinę (pailgėję iki ilgųjų) arba vidurinę (pailgėję iki pusilgių).

2. Apie senovinio (neatitrauktinio) kirčio priegaides

a. Akūto kilmės priegaidės

§ **20.** Aukštaičių tarmės plote akūtas yra t v i r t a p r a d ė priegaidė ('). Ji ne visur vienoda. Vakariniame pakraštyje (Žagãrė, Šakýna, Šiauliaĩ, Jùrbarkas, K. Naũmiestis), tariant garsą su šia priegaide, balsas iš pradžių staigiai pakyla ir, pasiekęs didžiausią stiprumą, leidžiasi iš karto staigiai, paskui palengva silpnėdamas. Kylančioji dalis laiko atžvilgiu trumpesnė už krintančiąją. Tvirtapradiškai tariamas garsas, priešingai tvirtagaliui, negali būti dirbtinai pratęsiamas. Dvibalsio pirmuoju dėmeniu einantys *a*, *e* visuomet pailginami, o su *u*, *i* elgiamasi nevienodai: vienose šnektose pailginama, kitose ne (§ 101,2). Tariant skiemenį su tvirtaprade priegaide, gaunamas akustinis tam tikro staigaus ir stipraus „stumtelėjimo“ ar „spūstelėjimo“ įspūdis. Dėl to jai tinka *stumtìnės* vardas. Einant į rytus, tasai „stumtelėjimas“ mažėja ir pagaliau visai išnyksta: telieka lygus balso nuleidimas. Dėl to rytų Lietuvoje ilgųjų balsių ir sutaptinių dvibalsių *uo*, *ie* tvirtapradė priegaidė labai supanašėjo su tvirtagale. Jau maždaug nuo Kapsùko, Dotnuvõs, Šeduvõs, Pãšvitinio jas sunku išskirti. Dar toliau rytuose jos visai sutapo: susidaro įspūdis, jog kiekvienas ilgas skiemuo čia tariamas tvirtagališkai[9]. Priegaidę suvaikyti tam tikrais atvejais galima, bent kirčio neatitraukiančiose šnektose, tik iš jo šokinėjimo paradigmoje. Tačiau tvirtapradžiai sudėtiniai dvibalsiai ir *a*, *e*, *u*, *i* +*r*, *l*, *m*, *n* dėl pirmojo dėmens pailgėjimo visur aiškiai skiriami nuo tvirtagalių. Pačiuose rytiniuose lietuvių kalbos ploto pakraščiuose apie Zíetelą, Lazū́nus, Dievẽniškes, Gervẽčius, Adùtiškį, Tverẽčių tvirtapradė vėl visais atvejais gražiai skiriama nuo tvirtagalės. Tai rodo, kad priegaidžių niveliacija negali būti aiškinama slavų kalbų įtaka. Atrodo, tos niveliacijos esama visai nesenos. Daug kur, ypač ploto pakraš-

[9] Pokario metais mūsų dialektologai neskiriamą akūtą ir cirkumfleksą ėmė žymėti vidurinės priegaidės ženklu (ˢ), žr. O. Sedelskytė MAD 1958 I 198, I. Jašinskaitė LKK I 190, J. Kardelytė Kalbotyra II 8, LKK II 165¹, J. Šukys LKK II 152, K. Morkūnas LKK III 5. Toks žymėjimas, žinoma, nėra tikslus ir, be specialaus aptarimo, gali būti klaidinantis.

čiuose, akūtas ir cirkumfleksas labiausiai suvienodėję jaunimo kalboje, tuo tarpu seniausios kartos ištarime dar galima juos suvaikyti.

§ **21.** Žemaičių tarmės plote, išskyrus pietų ir rytų pakraščius, akūtas yra laužtinė priegaidė (^). Tariant garsą su šia priegaide, balsas iš pradžių staigiai pakyla ir, pasiekęs didžiausią stiprumą, su savotišku sprogimu kiek susilpnėja, paskui, labai nežymiai bepakilęs, visai nusileidžia. Garsą į dvi dalis padalijantis tam tikras balso sprogimas, arba, teisingiau, lūžimas, susidaro dėl staigaus balsaskylės uždarymo ar tik pridarymo. Vakarinėje ploto dalyje lūžis stipresnis, rytinėje — mažiau jaučiamas. Be to, jo intensyvumas kiek priklauso ir nuo paties garso (*u˙*, *i˙* paprastai tariami su menkesniu lūžiu), taip pat nuo tarimo pobūdžio (rišlioje kalboje lūžis švelnesnis, negu pabrėžiamai kalbant). Abi garso dalys (prieš ir po lūžio) ne visur vienodos. Vl. Grinaveckis PID XI 55 tvirtina, kad Laũkuvos apylinkėse pirmoji, kylančioji, dalis esanti gerokai trumpesnė už antrąją, krintančiąją. A. Girdenio teigimu, Tirkšlių̃ apylinkėse, priešingai, pirmoji dalis esanti aiški, o antroji visai silpna, tariama tik pašnibždom. Pagal jį, po lūžio balsaskylė prasiverianti vėl, bet balso stygos liekančios atsipalaidavusios, dėl to esą girdėti ne normalus garsas, o panašus į priebalsio aspiraciją šnabždesys. A. Girdenis tą priegaidę netgi linkęs laikyti ne laužtine, bet stumtine. Apie Kuliùs, J. Tarvydo teigimu, abiejų dalių ilgis esąs vienodas, tik pirmoji negali būti pratęsiama, o antroji galinti.

Garsai su laužtine priegaide žemaičių tariami, gal būt, kiek ilgiau, negu su tvirtaprade vakarų aukštaičių tarmėje. Tačiau ir jie, kaip aukštaičių tvirtapradžiai, yra riboto ilgumo ir negali būti dirbtinai pratęsiami.

Laužtinės priegaidės balso spūdis sukoncentruotas kylančios dalies pabaigoje. Pats spūdis trumpas, bet labai stiprus, dar stipresnis už aukštaičių tvirtapradės priegaidės balso spūdį. Dėl to garsus su laužtine priegaide žemaičiai taria tvirčiau, negu garsus su kitomis priegaidėmis. Balso spūdis sudėtiniuose dvibalsiuose būna pirmajame dėmenyje, kuris ilginamas. Tuo žemaičių laužtinė lyg ir skiriasi nuo latvių kalbos tos pačios priegaidės, kur spūdis koncentruojamas tarp abiejų dvibalsio dėmenų. Tačiau skirtumas nėra esminis, nes Latvijos pasienyje ir žemaičiai, rodos, panašiai taria, be to, šiaipjau žemaičių ir latvių laužtinė priegaidė, rodos, fonetiškai visai sutampa.

§ **22.** Žemaičių tarmės šiaurėje daug kur (pvz., Kalnãlis, Pìkeliai, Žemãlė, Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ...) veikia dėsnis, pagal kurį žodyje negali būti dviejų laužtinių priegaidžių. Todėl šiame plote vietoj laužtinės yra stumtinė (balso judėjimu primenanti laužtinę), jeigu žodis turi šalutinį kirtį su laužtine priegaide, pvz., nom. pl. *ká˙ulâ˙* 'káulai', dat. pl. *ká˙ulâ˙ms*, instr. pl. *ká˙ulâ˙s*, bet nom. sing. *kâ˙uls* 'kaulas'. Jei žodyje yra kelios akūto prigimties priegaidės, laužtinė tėra tik paskutinė, pvz., 1. sing. praet. *pá˙ŕšijíeďâ˙u* Tirkšliaĩ 'pérsivalgiau'.

§ **23.** Žemaičių tarmės pietų ir rytų pakraščiuose, kaip ir vakarų aukštaičių plote, akūtas yra tvirtapradė priegaidė, kuriai čia geriau tinka stumtinės vardas. Perėjimas nuo laužtinės prie stumtinės labai negriežtas, laipsniškas. Jau apie Vainùtą, Pãgramantį, Upýną, Skaudvìlę, Kražiùs, Kuršẽnus, Akmẽnę balso lūžimas toks nežymus, jog šių vietovių priegaidė artimesnė vakarų aukštaičių stumtinei, negu žemaičių laužtinei. Tačiau, pabrėžiamai tariant skiemenį, ji lengvai virsta tikra laužtine. Netgi aukštaičių tarmės plote, apie Šilùtę, Vilkyškiùs, Jùrbarką, Šiauliùs, Šakýną, fakultatyviškai ekspresyvioje kalboje galima išgirsti kartais ištariant su laužtine priegaide vietoj šiaipjau įprastinės stumtinės, žr. E. Grinaveckienė LKK I 135, A. Jonaitytė LKK II 122. Tokio pobūdžio laužtinės priegaidės būta ir pakraštinėse Prūsų lietuvių šnektose, žr. Kuršaičio Gr. §§ 194, 206, Gerulio LiDi XLII.

b. C i r k u m f l e k s o k i l m ė s p r i e g a i d ė s

§ **24.** Aukštaičių tarmės plote, kaip ir daugelyje žemaičių šnektų, cirkumfleksas yra, įprastiniu terminu sakant, t v i r t a g a l ė, arba, tiksliau, t ę s t i n ė, priegaidė (~) su nestipriu kylančiu-krintančiu balso judėjimu ir silpnoku, mažai koncentruotu spūdžiu. Su šia priegaide tariami garsai yra patys ilgiausi. Jie gali būti dar ir dirbtinai pratęsiami. Taigi tęstinės vardas jai visai tinka, ypač turint galvoje rytų žemaičius ir daugelį vakarų aukštaičių kaunìškių, kur šios priegaidės garsai iš tikrųjų labai ilgi. Balso judėjimu tęstinė priegaidė tarmėse gerokai įvairuoja. Tą įvairavimą ne visur lengva suvaikyti, nes kilimas ir kritimas nėra tokie ryškūs, kaip akūto kilmės priegaidžių. Vakarų aukštaičių tarmės plote, išskyrus šiaurinę dalį arčiau Latvijos sienos, tariant garsą su tęstine priegaide, balsas iš pradžių, atrodo, yra silpnas, paskui pamažu kyla, stiprėja ir, pasiekęs kulminaciją, staigokai krenta. Panašiai ištaria daugelis žemaičių, ypač pietiniai, tik žemaičių plote kilimas kiek lėtesnis, o kritimas staigesnis.

Šiaurinėje žemaičių dalyje, arčiau Latvijos sienos, balso judėjimas vietomis kitoks. Pavyzdžiui, Tirkšliũ apylinkėse, A. Girdenio liudijimu, balsas pakyla ne kirčiuojamo garso gale, bet pradžioje; paskui, kiek išsilaikęs viename lygyje (tęsiamas), į galą nusileidžia gana staigiai. Taigi čia turime ne tiek kylantį, kiek krintantį balso judėjimą. Panašiai taria ir vakarų aukštaičiai šiauriniame pakraštyje apie Šakýną, Žagãrę, kur taip pat balsas iš pradžių staigiai stiprėja, bet, pasiekęs kulminaciją, lėtai, pamažėle nusileidžia.

Rytų Lietuvoje balso judėjimas labai neryškus. Daugelyje vietų iš klausos girdėti tik tęsimas be aiškesnio kilimo ar kritimo.

Dvibalsiuose tęstinės priegaidės spūdis koncentruojamas trejopai. Dauguma žemaičių jį visą koncentruoja ant pirmojo dėmens (*ãi, ẽi, ãr, ãl*...), o dauguma aukš-

taičių – ant antrojo *(aĩ, eĩ, aȓ, al̃...)*. Žemaičių aukštaičių pasienio pietuose plačiu ruožu kalbantieji spūdį išdėsto per abu dėmenis *(ãĩ, ẽĩ, ãȓ, ãl̃...)*. Atitinkamai dėmenys daugiau ar mažiau pailginami, žr. § 101, 3.

§ **25.** Tam tikras cirkumflekso variantas yra vidurinė priegaidė (ˢ). Daugelis vakarų aukštaičių ir artimesni žemaičiai su ja taria nekaitomus, daugiausia vienaskiemenius, žodelius *(ant, ar, dar, ir, kur...)* ir apokopuotas galūnes *(mažam* < *mažame, šakoj* < *šakoje, viršuj* < *viršuje, akim* < *akimi...*). Nuo tęstinės ji labiausiai skiriasi trumpumu. Dvibalsių, tariamų su šia priegaide, spūdis vakaruose ryškesnis ant pirmojo dėmens *(år)*, pietuose ir rytuose – ant antrojo *(ar̊)* arba tarp abiejų, tačiau abu dėmenys dažniausiai išlieka trumpi, tik vietomis vakaruose, pavyzdžiui, apie Jùrbarką, pirmasis nežymiai pailginamas. Dėl trumpumo vidurinė netenka tęstinei priegaidei būdingo tęsimo ir darosi aštresnė, netgi kiek primena sutrumpintą stumtinę ar pailgintą trumpinę. Abiem šiais atvejais vidurinė priegaidė yra nauja, atsiradusi, ėmus kirčiuoti proklitikus ar atkėlus kirtį dėl galūnės balsio išnykimo, taigi iš esmės traktuotina kaip atitrauktinio kirčio priegaidė (§§ 32–34). Pabrėžiamai tariant, vidurinė lengvai virsta tęstine.

Sunku pasakyti, ar tos pačios kilmės vidurinę priegaidę tarmėse vietoj tęstinės neretai turi vokatyvas *(vaike, vaikai...)*. Pabrėžiamai tariant, ir čia vidurinė virsta tęstine.

Be aukščiau nurodytų atvejų, maždaug tokia pati vidurinė priegaidė daug kur atsiranda vietoj tęstinės antrinės kilmės dvibalsiuose. Pavyzdžiui, Jùrbarko apylinkėse tariama *jo̊nc* 'Jonas', *uzbo̊nc* 'uzbonas', *kal̃ekt́i·u̯s* 'kolektyvas'. Šiaurėje vietomis ir senųjų dvibalsių ar iš jų kilusių monoftongų tęstinė priartėja prie vidurinės vienaskiemeniuose žodžiuose, atsiradusiuose iš dviskiemenių dėl galūnių redukcijos: žodžius *lã·ųks* 'laukas', 3. praes. *ḱẽ·rp* 'kerpa' Kalnãlio apylinkėse taria beveik *låuks, ḱe̊rp*.

Tęstinė priartėja prie vidurinės, vietomis netgi ja išvirsta, ir kai kuriais kitais atvejais. Kalnãlio apylinkėse su tokia neryškia priegaide tariama šalutinį kirtį turinti galūnė, kai pagrindinis kirtis atitrauktas į žodžio pradžią (pvz., gen. sing. *šà-kũos* 'šakos'), apie Mósėdį – *ie* <*e* balsių asimiliacijos pozicijoje (pvz., *ḿied̃⁽ⁱ⁾s* 'medis'). Dar plg. Kuršių pamario žvejų šnektos gen. pl. *mergů·* 'mergų' (LŽTP 2). Su vidurine priegaide plačiai tariami kirčiuoti pailgėję trumpieji balsiai, žr. §§ 96, 98–99.

Taigi terminu *vidurinė* suprantama heterogeninė priegaidė, kuri, be to, svyruoja plačiu diapazonu nuo bemaž tęstinės iki bemaž trumpinės. Tokia pati svyruojanti ji yra ir skiemenyse su atitrauktiniu kirčiu, žr. § 34.

§ **26.** Antrasis cirkumflekso variantas yra vadinamoji kirstinė priegaidė (ᶻ), rytų aukštaičių plote plačiai sutinkama aptrumpėjusiose žodžių galūnėse (§ 116 b). Ypač ji ryški anykštėnų ir kupiškėnų tarmėse, taip pat apie Kar̃sakiškį, Vabalniñką,

Biržus. Nuo tęstinės ji aiškiai skiriasi trumpumu ir labai staigiu balso nukirtimu garso pabaigoje. Dėl trumpumo ir staigaus nukirtimo ji vietomis, ypač šnektose, turinčiose žodžio galo dvibalsių monoftongizaciją, tiek priartėja prie trumpinės, kad netgi sunku atskirti nuo pastarosios. Antai Biržų šnektos dvibalsinės kilmės monoftongai galūnėse *-ẽ(s)<-aĩ(s)*, *-ẽ(s)<-eĩ(s)* ir *-iẽ*, *-ọ̃(s)<-aũ(s)* ir *-uõ* tariami trumpai, lyg būtų *-ѐ(s)*, *-ẹ̀(s)*, *-ọ̀(s)*. Maždaug taip čia taria ir kai kuriuos senuosius monoftongus, ypač galūnėje prieš *-s*, pvz., gen. sing. *g'erklẽs* 'gerklės', *kat'ẹ̃s* 'katės', *galvọ̃s* 'galvos' ir nom. sing. *g'erklȧ* 'gerklė', *kat'ẽ* 'katė'. Tarmėse, kur nėra žodžio galo dvibalsių monoftongizacijos, kirstinė priegaidė nėra taip labai priartėjusi prie trumpinės: čia balsiai yra pusilgiai *(g'erklẽ.s, kat'ẹ̃.s...)*.

§ **27.** Cirkumfleksas vietoj dėsningo akūto kartais atskirose šnektose gali atsirasti ekspresyvioje kalboje dėl sakinio intonacijos. Tai atsitinka dažniausiai ko nors primygtinai prašant, pvz., *duõk* (vietoj *dúok*) *man dar truputį*. Priešingu atveju, įsakmiai liepiant, kartais cirkumfleksą gali pakeisti akūtas, pvz., *lį́sk (=lį̃sk) į maišą!* Tačiau dažniausiai priegaidės išlieka tos pačios, nors balso judėjimas kiek ir pakinta. Plačiau žr. A. Jonaitytė LKK II 126, Vl. Grinaveckis PID XI 63–64.

3. Kirčio atitraukimas tarmėse

§ **28.** Lietuvių kalbos ploto šiaurinėje dalyje, išskyrus rytų kampą, kaip jau buvo nurodyta § 18, kirtis nuo galūnės atitraukiamas. Tasai atitraukimas ne visur vienodai intensyvus. Jis mažėja, einant iš šiaurės vakarų į pietryčius. Žr. žml. Nr. 2.

Skiriamas visuotinis ir sąlyginis atitraukimas. Visuotiniu čia vadinamas toks, kai atitraukiama nuo dabartinės trumpos ir ilgos cirkumfleksinės galūnės, o sąlyginiu – kada tik nuo dabartinės trumposios[10].

Priklausomai nuo skiemens, į kurį atitraukiama, kiekybės, sąlyginis atitraukimas skirstomas į du laipsnius. Galima būtų išskirti dar tam tikrą trečiąjį laipsnį, nes antrojo laipsnio zonos pietryčių pakraščiuose kirtis atitraukiamas tik į ilgą monoftongą ar *uo*, *ie* (ne sudėtinius dvibalsius resp. *a*, *e*, *u*, *i* + *r*, *l*, *m*, *n*) turintį skiemenį (§ 41). Visuotinio atitraukimo skirstyti į laipsnius netenka, nes nuo ilgos cir-

[10] Ankstyvesnėje literatūroje skirstymo pagrindu buvo imama to skiemens, į kurį atitraukiamas kirtis, kiekybė, žr. Salio Lkt 59, APh IV 32. Tačiau praktiškai nebuvo elgiamasi nuosekliai. Antai šiaurėje Biržų kampas, kur kirtis atitraukiamas tik nuo trumpos galūnės į bet kokio ilgumo šaknį, buvo priskiriamas prie visuotinio, o iš tikrųjų maždaug vienodai kirtį atitraukiančios Kel̃mės, Týtuvėnų, Šiaulių̃ šnektos (pastarojoje į trumpą šaknį ne visur sistemingai atitraukiama) – prie sąlyginio. Vl. Grinaveckis LKK IV 117 tt. siūlo pakeisti pačius terminus naujais, tačiau jo pasiūlytieji gana painūs, ir pats autorius neapsieina be tradicinių (žr. min. veik. 124). Man rodos, tikslingiau palikti jau įsigalėjusią terminologiją, tik patikslinti jos vartojimą: pagrindu imti ne skiemens, į kurį kirtis atitraukiamas, bet galūnės, nuo kurios kirtis nutraukiamas, kiekybę.

kumfleksinės galūnės (lygiai kaip ir trumposios) atitraukiama į ilgą ir trumpą skiemenį tame pačiame plote. Kirčiuojant *šakų̃* greta *gỹvų* (ir *šakà*, *gỹva*) pastebėta tik keliuose kaimuose ploto pakraštyje apie Šáukėnus ir Pãnevėžį.

Nuo dabartinės akūtinės galūnės *(vaikáms*, *gerám*, žemaičių *rašáu*, *rašái*, *stovẽs)* kirtis šiaipjau neatitraukiamas, nors tokio atitraukimo užuomazgų yra, žr. § 30.

Reikia pažymėti, kad plotų ribos labai negriežtos, ypač aukštaičių tarmėje. Čia ne tik plačiu ruožu svyruojama, bet daugiau ar mažiau sporadiškų kirčiavimo nelygumų ar dubletų galima išgirsti toli atskirų plotų gilumoje.

§ **29.** Pagal kirčio atitraukimo pobūdį skirtinas žemaitiškasis ir aukštaitiškasis. Svarbiausi jų skirtumai šie:

1) Žemaičiai, atitraukdami kirtį, dalį jo palieka galūnėje, taigi iš tikrųjų jie kirtį ne tiek atitraukia, kiek padalija tarp šaknies ir galūnės *(šàkà)*. Išimtį sudaro šnektos šiaurėje apie Akmẽnę, Klýkolius, Vegeriùs, kur galūnių kirčio negirdėti. Sako, kartais jo neturi ir Klaĩpėdos krašto žemaičiai, žr. Vl. Grinaveckio pastabą LKK IV 119. Trumposios galūnės kirtis netariamas plačiau (Gervìniai, Karklė̃nai...). Stipresnis visuomet būna naujasis atitrauktinis kirtis, kuris tampa pagrindiniu žodžio kirčiu. Tai ypač ryšku žodžiuose, kurių šaknis ilga, o galūnė trumpa *(gỹvà)*. Priešingu atveju, t.y. žodžiuose su trumpa šaknimi ir ilga galūne *(šàkų̃)*, kirčių stiprumo skirtumas gerokai mažesnis. Galūnės ilgojo balsio, galimas daiktas, dėl šalutinio kirčio buvimo, žemaičiai nesutrumpina *(šàkũ· < šakų̃)*.

Aukštaičiai visą kirtį perkelia nuo žodžio galo į šaknį, galūnėje nieko nepalikdami. Išimčių pasitaiko daugiausia žemaičių tarmės pasieniais, ypač apie Šìluvą, Pãkapę, Šiauliùs, iš dalies Šakýną, kur šiuo atžvilgiu elgiamasi daugiau ar mažiau žemaitiškai. Neryškus šalutinis kirtis ilgoje galūnėje aptinkamas dar toje rytų aukštaičių panevėžìškių tarmės dalyje, kur susisiekia visuotinis ir sąlyginis antrojo laipsnio atitraukimai, pavyzdžiui, apie Šẽduvą, Pãnevėžį. Galūnės ilgasis balsis, nuo kurio atitrauktas kirtis, išskyrus pažemaitę apie Šiauliùs, Šakýną, visuomet sutrumpinamas *(šàkū < šakų̃)*. Rytų aukštaičiai panevėžiškiai kirčio paprastai nuo galūnės neatitraukia aukštesniojo laipsnio prieveiksmiuose *(daugiaũ*, *geriaũ...)*, oksitonuose įvardžiuose *(anàs*, *katràs...*, sekant *tàs*, *kàs*), būsimojo laiko III asmensformose *(rašìs* ‘rašys’ kaip *gìs*).

2) Žemaičiai nuo daugiaskiemenių žodžių galūnės kirtį atitraukia į pirmąjį skiemenį. Kiti to žodžio skiemenys, kaip ir galūnė, linkę gauti tam tikrus šalutinius kirčius, tiksliau, stengiamasi kirtį padalyti visiems skiemenims *(pàvàžà < pavažà)*. Vienur (ploto viduryje ir pietvakariuose) ši tendencija labai ryški, kitur (rytuose) tepaliečia tik ilguosius skiemenis, dar kitur (šiaurėje) žodžio vidurio kirčiai neaiškūs, kartais jų lyg ir visiškai nebūna, nors ilgieji skiemenys dažniausiai tariami su vienokia ar kitokia priegaide. Tokią kirčiavimo sistemą turi ne tik seni tarmės žodžiai, bet ir naujieji, pvz., *l'ìt'eratũ·r^{a}* Tirkšliaĩ ‘literatūra’. Ir iš daugiaskiemenio žodžio

kirčių stipriausias visuomet būna atitrauktinis į pirmąjį skiemenį. Jis yra pagrindinis žodžio kirtis. Jo stiprumas, kaip ir dviskiemeniuose žodžiuose, kiek priklauso nuo skiemens ilgumo (ilgas skiemuo visuomet turi stipresnį kirtį, negu trumpas) ir nuo to, ar žodyje yra daugiau ilgų skiemenų (kuo tokių daugiau, tuo silpnesnis į pirmąjį skiemenį atitrauktas kirtis). Iš žodžio vidurio kirčių, esant visiems skiemenims vienodo ilgumo, kiek stipresnį turi prieš galūnę einąs skiemuo.

Žemaičiai kirtį atitraukia net į proklitikus, ypač prielinksnius. Antai Kuršėnuose tariama: *b'è‿pečũ·* 'be pečių', *ṷùž‿åusũ·* 'už ausų'. Plg. Kalnãlio šnektos *ì‿nǫmùs* 'į namus', *pr̃ì‿k'ętũ·* 'prie kitų'. Aukštaičiai nuo daugiaskiemenių žodžių galūnės kirtį atitraukia tik į artimiausią skiemenį: 1. sing. praes. *suprañtu* < *suprantù, pavàža* < *pavažà*. Kiti skiemenys jokių kirčių negauna. Išimčių pasitaiko žemaičių pasienyje, kur neretai elgiamasi žemaitiškai. Į proklitikus aukštaičiai, išskyrus pažemaitę, kirčio neatitraukia.

3) Žemaičiai kirtį atitraukia ne tik nuo pirminės, bet ir nuo antrinės galūnės. Pavyzdžiui, Kuršėnuose tariama: *pĩ·ràks* 'pyragas', voc. sing. *jèńìk* 'Janike, Janyte', 3. praes. *sùk'im̃.b* 'sukimba', loc. sing. *šàkuõ* 'šakoje', loc. pl. *šàkuõs* 'šakose'.

Aukštaičių tarmės plote, išskyrus pažemaitę, tokio atitraukimo nėra. Panevėžiškiai paprastai atitraukia tik nuo instr. pl. galūnių *-om, -ėm*: *šàkǫm* 'šakomis', *kàtęm* 'katėmis'. Apie daugiau ar mažiau fakultatyvišką kirčio nukėlimą nuo kitų antrinės kilmės galūnių žr. §§ 42, 43.

Paribiais, kaip matyti iš aukščiau pateiktų duomenų, žemaitiškasis ir aukštaitiškasis kirčio atitraukimo būdai vietomis sumišę. Antai daugelis žemaičių raseiniškių elgiasi kaip aukštaičiai, plg. Gervìnių šnektos instr. sing. *tũ.r.tu* < *turtù*, 1. sing. praes. *suprã.n.tu* < *suprantù* (ne **tũ.r.tù*, **sùpråntù*!). Antra vertus, pažemaitės aukštaičiai šiaurėje turi nemaža žemaitiškojo kirčio atitraukimo elementų. Šakýnos apylinkėse tariama: nom. pl. *dṓ·b'ilai* 'dobilai', acc. pl. *àguonas* || *agũonas* 'aguonas', *sù‿mańim* 'su manim', *čèsnàks* 'česnakas', 3. praes. *sùk'ĩmb* 'sukimba'. Daugiau pavyzdžių pateikia A. Jonaitytė LKK II 110, 112–113, Vl. Grinaveckis PID VIII 104, LKK IV 120, 124–125, V. Vitkauskas LKK III 64.

§ 30. Nuo dabartinės akūtinės galūnės, kaip jau minėta, kirtis neatitraukiamas. Galimas daiktas, jam išlikti senoje vietoje padėjo garsų su akūto kilmės priegaidėmis tarimas tvirtesniu balsu. Taip pat kirtis neatitraukiamas nuo žodžio vidurio skiemenų. Vis dėlto abiem atvejais tam tikros atitraukimo užuomazgos yra. Antai Luõkės apylinkių žemaičiai minėtais atvejais žodžius taria su silpnu šalutiniu kirčiu ir aiškiai pailgėjusiu pirmuoju dvibalsiu dėmeniu, pvz., dat. pl. *lå.ukâ·ms* 'laukams', dat. sing. *pę̀.rmâ·m* 'pirmam', 1. sing. praet. *l'iek'â·u* 'lėkiau', 3. fut. *stůo v'ĩes* 'stovės', *kå.ŕkl'ĩ·ns* 'karklynas', 3. praes. *skǭ.ńd'ê·n* 'skandina', *lå.uk'ì.nęs* 'laukinis'. Kadangi čia „atitrauktinis" kirtis daug silpnesnis už senąjį galūninį, kuris ir toliau

ieka pagrindiniu žodžio kirčiu, tai tikro atitraukimo pateiktuose pavyzdžiuose nėra (toliau jis ir nebus žymimas). Einant į šiaurę, pavyzdžiui, apie Akmẽnę, toks „atitrauktinis" kirtis stiprėja, o pačiu Latvijos pasieniu vietomis (pavyzdžiui, apie Klýkolius), gal būt, netgi galėtų būti laikomas pagrindiniu. Apie rytų aukštaičių panevėžìškių plote daugiau ar mažiau fakultatyvišką kirčio nukėlimą į šaknį datyvo formose kalbama § 43.

§ **31**. Latvijos pasienyje vietomis, ypač bendrų su latviais žodžių, kirtis sporadiškai gali būti atitraukiamas net nuo žodžio vidurio. Pavyzdžiui, apie Šakýną sukirčiuojama *nèlaimė* 'nelaimė', *Žàgarė* 'Žagarė', *kèpurė* 'kepurė', *mer̃gelė* 'mergelė'. Tai nauji nedėsningi atitraukimo reiškiniai, atsiradę dėl latvių kalbos įtakos.

4. Atitrauktinio kirčio priegaidės

§ **32**. Jos tarmėse ne visur vienodos. Šiuo atžvilgiu vėl žemaičiai skiriasi nuo aukštaičių. Be to, jie ir patys suskyla į grupes.

Šiaurės žemaičiai apie Kalnãlį, Sãlantus, Mósėdį skiria atitrauktinio kirčio akūtą nuo cirkumflekso, pvz., *gá·lvà* 'galva', gen. sing. *gá·lvũos* 'galvos', bet *mẽ·rgà* 'merga', gen. sing. *mȅrgũos* 'mergos' (*mȅrgà, mȅrgũos* Kalnãlis). Iš pavyzdžių matyti, kad akūtui atstovauja stumtinė priegaidė, o cirkumfleksas svyruoja tarp tęstinės ir vidurinės. Jeigu tai nėra antrinis morfemų, gavusių atitrauktinį kirtį, ir tų, kurios išlaikė senovinį, priegaidės išlyginimas, galima būtų manyti, kad čia kirtis atitrauktas anksčiau (dar nesumišus prieškirtinių skiemenų priegaidėms), negu kitose šnektose.

Einant pietų ir rytų link, tasai skyrimas pamažu išnyksta: tiek akūtinio, tiek ir cirkumfleksinio ilgumo skiemenys tariami su ta pačia priegaide, tačiau ji įvairuoja priklausomai nuo galūnės ilgumo. Vakaruose apie Krẽtingą, Kuliùs, Plùngę apibendrinta vidurinė priegaidė, jeigu kirtis atitrauktas nuo trumpos galūnės *(gȁlvà, mȅrgà)*, ir stumtinė – jeigu atitrauktas nuo ilgosios *(gá·lvũos, mé·rgũos)*[11]. Rytuose (Laũkuva, Tirkšliaĩ...) atitrauktinis kirtis turi tik cirkumflekso prigimties priegaides: tęstinę, jeigu kirtis atitrauktas nuo trumpos galūnės *(gã·lvà, mẽ·rgà)*, ir vidurinę – jeigu atitrauktas nuo ilgosios *(gȁlvũos, mȅrgũos)*. Tačiau nuo antrinės galūnės atitrauktas kirtis čia visuomet gauna tik vidurinę priegaidę, pvz., *v̏iežọ̀ks* 'vėžiukas'.

[11] Pirmasis tai nustatė lietuvių kalbos mokytojas J. Tarvydas, kilęs nuo Kulių̃. Tą pačią išvadą priėjo ir J. Aleksandravičius filologijos mokslų kandidato disertacijoje „Kretingos tarmė" (Vilnius, 1959, rankraštis), tačiau, protestuojant kai kuriems kitiems dialektologams, straipsniuose akūto kilmės skiemenis žymėjo stumtinės, cirkumflekso – vidurinės priegaidės ženklais.

Kiti ilgieji skiemenys, esantys tarp galūnės ir pirmojo skiemens, taip pat turi cirkumflekso prigimties priegaides, plg. Laũkuvos šnektos *àštũ·ńę̀* 'aštuoni', *pẽŕḿďieľie* 'pirmdėlė'.

§ **33.** Aukštaičių tarmės plote ilgieji skiemenys, gavę atitrauktinį kirtį, visuomet turi cirkumflekso prigimties priegaidę, ppr. vidurinę (pvz., *raṅ.ka* < *rankà*). A. Salio tvirtinimas Lkt 60, kad rytų aukštaičių panevėžiškių šiaurėje (vad. „Mūšos upyno" šnektose) ilgieji balsiai ir *uo*, *ie* tariami su stumtine priegaide, abejonių kelia jau vien dėl to, kad čia kiti sudėtiniai dvibalsiai ir *a*, *e*, *u*, *i* + *r*, *l*, *m*, *n*, kurių priegaidės aiškiai skiriamos, esant atitrauktiniam kirčiui, visuomet teturi vidurinę. Pažemaičiais vietomis elgiamasi panašiai kaip kaimynų žemaičių plote, tik čia vidurinė priegaidė, rodos, visur gali būti pakeičiama (paradigmos išlyginimas?) ir tęstine, plg. Šakýnos apylinkių gen. sing. *gí·vo·s* ||*gĩ·vo·s* 'gyvos', bet tik *gĩ·va* 'gyva'.

§ **34.** Atitrauktinio kirčio tęstinė, kiek buvo pastebėta, rytinėje žemaičių tarmės dalyje nieku nesiskiria nuo neatitrauktinio (senojo) kirčio tęstinės. Visi kiti žemaičiai, tardami garsą su šia priegaide (ji dažnai vadinama *antrine tęstine*), skirtingai nuo neatitrauktinio kirčio tęstinės, balsą staigiau pakelia ir lėčiau nuleidžia, o dvibalsiuose spūdį koncentruoja ne tik ant pirmojo, bet ir ant antrojo dėmens. Šiaurėje (Mósėdis, Tirkšliaĩ), rodos, kiek ilgesnis pirmasis, pietuose (Laũkuva) – antrasis dėmuo. Išimtį daug kur sudaro *un*, *um*, *in*, *im*, tariami su ilgu pirmuoju ir trumpu antruoju dėmeniu, pvz., instr. sing. *šĩ·mtǫ̀* Laũkuva 'šimtu'. Be to, ilgą pirmąjį ir trumpą antrąjį dėmenis šiaurėje turi tie trečiosios kirčiuotės daugiaskiemeniai vardažodžiai, kurių paskutinis ir priešpaskutinis skiemenys trumpi, pvz., *pǭ·rvęn*[a] Tirkšliaĩ 'purvinà'. Pietuose šiuo atveju abu dėmenys ilgėja, pvz., *pǭ.ŕ.v́ęnà* Laũkuva.

Atitrauktinio kirčio vidurinė labai nevienoda: svyruoja diapazonu nuo bemaž tęstinės su geroku pirmojo dvibalsių dėmens pailginimu (tokia yra vakaruose apie Krẽtingą, Mósėdį ir žemaičių šiaurės rytuose apie Akmẽnę, Klýkolius) iki labai artimos trumpinei (dvibalsių dėmenys trumpi), kuria ji iš tikrųjų ir virsta šiaurės žemaičių tarmės vidurinėje dalyje sutrumpėjusiuose senuosiuose ilguosiuose prieškirtiniuose balsiuose, pvz., *śḱiľie* Tirkšliaĩ 'skylė'.

§ **35.** Trumpuosius balsius, gavusius atitrauktinį kirtį, tiek žemaičiai, tiek ir aukštaičiai visuomet taria trumpai, nors šiaurėje jie kiek ilgesni, negu pietuose. Vl. Grinaveckio duomenimis, žemaičiai apie Klýkolius ištarią kartais net pusilgius: acc. pl. *šå.kas* 'šakas', *ḱė̊.ľus* 'kelius', *v́ę̊.šta* 'višta', *rǫ̊.dǫu* 'ruduo'. Šiaipjau už tuos pačius trumpuosius balsius, kirčiuotus senuoju (neatitrauktiniu) kirčiu, jie visuomet trumpesni, silpniau kirčiuojami. Vietomis skirtumas nežymus, pavyzdžiui, Šakýnos apylinkėse balsis *u* žodyje *pùš́is* 'pušis' tik nežymiai trumpesnis ir kiek silpniau kirčiuojamas, negu daugiskaitos formoje *pùš́is* 'pušys'.

5. Žemaičių šalutiniai kirčiai pokirtiniuose skiemenyse

§ 36. Žemaičiai, priklausantys kirčio visuotinio atitraukimo zonai, turi dar vadinamąjį kirčio „nukėlimą". Šiuo netiksliu terminu pastaraisiais metais imta vadinti šalutinių kirčių atsiradimą pokirtiniuose, daugiausia ilguose, skiemenyse tų žodžių, kurie iš seno kirčiavo kamieną. Pavyzdžiui, Laũkuvos apylinkėse tariama: dat. sing. *vę̃štâ·* 'vištai', gen. sing. *tõ·rgâ·us* 'turgaus', nom. sing. *b'ĩ·mbâ·ls* 'bimbalas', *šâ·utộ·ųs* 'šautuvas', *galvũo v́ę̃·ŕšęs* 'viršugalvis', 1. pl. praet. *darbû·davûomûos* < *darbúodavomos* 'darbuodavomės'[12]. Prieškirtiniai skiemenys tokių šalutinių kirčių niekuomet negauna, plg. 3. fut. *ḿi·ĺies* 'mylės', 3. praes. *aug'ę̂·n* 'augina', *ṕŕi· v́eẑę̂·ms* 'privežimas', *snaudã·ĺǫs* 'snaudãlius'.

§ 37. Pietų žemaičiai ir artimesni jų kaimynai iš šiaurės ir vakarų „nukeltinius" kirčius turi kiekviename ilgame pokirtiniame skiemenyje. Priegaidė visuomet laužtinė. Be to, čia šalutinis kirtis dar atsiranda ant pailgėjusio *a* arba *'a* > *e (æ)* šiais atvejais: a) įvardžiuotinių būdvardžių nom. sing. m. galūnėje, b) veiksmažodžių priesagose *-av-*, *-dav-*, c) sangrąžinių veiksmažodžių III-ojo asmens ir liepiamosios nuosakos vienaskaitos II-ojo asmens galūnėse. Tai matyti iš šių Laũkuvos šnektos pavyzdžių: a) *bâ·ltâ·śęs* 'baltasis', *g'ę̀ĺê·śęs* 'gilusis' *(-e·śęs* iš *-iasis)*, b) *šû·kâ·va* 'šūkavo', *vaŕť ĩ·dâ·va* 'vartydavo' (kiti asmenys šio kirčio negauna, plg. 1. pl. *šû·kavûom* 'šūkavome', *vaŕť ĩ·davûom* 'vartydavome'), c) *bã·râ·s* 'barasi', *dû·śê·s* 'duosis' *(-śê·s* < *-sias)* ir *sǫ̀ḱê·s* < *sùkias* 'sukis'. Pažymėtina, kad šiais trim atvejais balsis, gavęs šalutinį kirtį, pailgėja ir tose pakraštinėse šnektose, kur šiaipjau „nukeltinio" kirčio nėra, plg. Kuršėnų šnektos *g'ẽ·rá·śis* 'gerasis', *grã·ž́é·śis* 'gražusis' (senoji karta; jaunimas taria *g'eràśis, gražèśis*), *šú·ká·va* 'šūkavo', *bú·dá·va* 'būdavo', *ńẽ·šá·s* 'nešasi', *dú·śé·s* 'duosis', *śieśḱé·s* 'sėskis'. Įvardžiuotinė forma su šalutiniu kirčiu ar bent balsio pailgėjimu tariama visame žemaičių tarmės plote (netgi kur kirtis neatitraukiamas). Dar plačiau ilginamas priesagų *-av-*, *-dav-* balsis: taip elgiasi ne tik visi žemaičiai, bet ir pakraštiniai aukštaičiai (tiek kirtį atitraukiantieji, tiek ir neatitraukiantieji), plg. *d'ìrbdå·va* (ir *d'ìrbdå·vau, d'ìrbdå·vai*... — apibendrinta visai paradigmai) Šakýna, *šú·ká·va, vá·ĺg'i·dá·va* (bet: *šú·kavau, vá·ĺg'i·davau*...) Jùrbarkas. Visa tai rodo, kad čia esama kitokios kilmės šalutinio kirčio. Dviem pastaraisiais atvejais jis galėjo atsirasti dėl nevienodai kirčiuojamų formų kontaminacijos: *báltasis* + *baltàsis, klýkavo* + *važiãvo*. Plg. Kuršėnų šnektos *brúolá·ťis* < *brolaitis* 'pabrolỹs' *(brúoĺis* < *brólis* + *vaiká·ťis* < *vaikáitis)*. Dėl šalutinio kirčio sangrąžinėse (ir liepiamosios nuosakos) formose plg. § 763.

[12] Įvairioms žemaičių kirčio rūšims pavadinti literatūroje neretai sutinkami Vl. Grinaveckio pasiūlyti terminai: pagrindinis-senovinis *(tõ·rgǫs* < *tur̃gus)*, pagrindinis-atitrauktinis *(šàkà* < *šakà)*, šalutinis-atitrauktinis *(pàvàžà* < *pavažà)*, šalutinis-galinis *(šàkà* < *šakà)* ir šalutinis-nukeltinis *(vę̃štâ·* < *vìštai)*.

Kai kurie žodžiai gali būti tariami su „nukeltiniu“ kirčiu ant trumpo, tarmėje nepailgėjusio, balsio. Antai Laũkuvos apylinkėse senosios kartos žmonės pasako: *eḱìeťvę̂·rbàľẹs* 'akėčvirbalis', *pã·kọṕèťẹ* < *pãkupetė* 'pakūgė', *pã·û·ďèǵẹ* < *pãuodegė* 'pauodegys', *pã·vakàŕẹ* < *pãvakarė*, *sû·rmaiš́èľẹs* 'sūrmaišelis', *ọ̀špakàľẹs* 'užpakalis' (jaunimas kartais pailgina ir taria su laužtine priegaide: *pã·kọṕê·ťẹ...*). Ir kuršėniškiai sako *dú·ɒnkub'èľis* 'duonkubilis, duonkepė', *kaȓ.kvabàľis* 'karkvabalis', *šû·dvabàľis, aḱieťvirbàľis* 'akėčvirbalis'. Daug daugiau tokių pavyzdžių turi šiaurės žemaičiai, žr. § 38. Vienas kitas jų pasitaiko ir pakraštinių aukštaičių plote, pvz., *kã.r.kvabàľis, dúoɒkub'ìľis* Jùrbarkas. Plg. *ùšpakå·ľis* Šakýna 'užpakalis', *šú·dvaba·ľis* Pãgramantis (su pailgėjusiu balsiu).

§ **38.** Šiaurės žemaičiai ir artimesnės vakarų žemaičių šnektos turi daug įvairesnius „nukeltinius“ kirčius. Visų pirma čia jie gali gauti tiek akūto, tiek ir cirkumflekso prigimties priegaides. Be to, daug dažniau jie atsiranda ant senųjų trumpųjų balsių. Ne visame plote kirčių atsiradimo sąlygos visiškai tos pačios, kiek skiriasi ir priegaidės. Gal būt, jie ne visur tos pačios kilmės. Dėl duomenų iš atskirų šnektų stokos čia bus pasitenkinta visam plotui būdingesnių tendencijų išryškinimu[13].

Ilgosios galūnės ir čia turi „nukeltinį“ kirtį su laužtine priegaide. Taip yra netgi tame plote, kur skiriamas atitrauktinio kirčio akūtas nuo cirkumflekso: Mósėdžio apylinkėse tariama nom. pl. *pę̃·ršťâ·* 'pirštai', dat. sing. *vę̀šťâ·* 'vištai', *mọ̀nę̂·i* 'man', *vã·kộ·u* 'vaikui', adv. *dã·iľê·* 'dailiai'. Visuomet akūtą gauna ne tik pirminės, bet ir antrinės galūnės, pvz., *b'ĩ·mbâ·ls* 'bimbalas', *vèdę̂·ns* 'vedinas', loc. sing. *pọ̀śíe* 'pusėje', 1. pl. *nèšâ·m* 'nešame'. Laužtinės priegaidės lūžis, berods, visame plote aštresnis bei ryškesnis, negu pagrindinio kirčio laužtinės priegaidės.

Žodžio vidurio morfemų akūtas ir cirkumfleksas dažnai skiriamas. Antai Mósėdžio apylinkėse sakoma: *pàplûoť⁽ⁱ⁾s* 'paplotis' *(: plóti, paplótis)*, 3. praet. *pâ·ršûov⁽ẹ⁾* 'peršovė' *(: šóvė)*, bet *àtkã·lt⁽ẹ⁾* 'atkaltė' *(: kal̃ti)*, *ẹ̀žgǫ̃·uśť⁽ⁱ⁾s* 'išgąstis' *(: išsigą̃sti)*, 3. praet. *pâ·ŕľieḱ⁽ẹ⁾* 'perlėkė' *(: lė̃kti)*, *rũ·kšťĩ·ń⁽ẹ⁾* < *rũgštynė (: rūgštỹnė)*. Plg. Kretingõs apylinkių *pâ·rsẹḱê·ľtẹ* 'persikelti' *(: kélti)*, bet *pâ·rẽ·tẹ* 'pereiti' *(: eĩti)*, Tirkšlių̃ apylinkių 1. sing. *pá·ŕśijíeďâ·u* 'persivalgiau' *(: ė̃da)*, bet *pàšẽ·ŕkšń⁽ẹ⁾* 'Pãšerkšnė (buv. dvaras)' (*: Šer̃kšnė* – upė). Dėl cirkumflekso vietoj akūto tokiuose žodžiuose, kaip *pàmũoť⁽ẹ⁾* 'pamotė' *(: mótina)*, *pàťìeṽ⁽ⁱ⁾s* 'patėvis' *(: tė̃vas)*, *pàlũ·ṕ⁽ⁱ⁾s* 'palūpis' *(: lū̃pa)*, *pàsũosť⁽ẹ⁾* 'pasostė, sėdynė' *(: sóstas)*, plg. lk. *pasõstė : sóstas.*

Labai gražiai akūtas ir cirkumfleksas skiriami įvardžiuotinių formų pirmojo dėmens galūnėje. Tai matyti iš pateikiamos Tirkšlių̃ šnektos savybinio įvardžio

[13] Mažeĩkių apylinkių pokirtinių skiemenų priegaidžių sistemą detaliai aprašė A. Girdenis straipsnyje, išspausdintame „Kalbotyros“ XIV tome. Su šiuo darbu susipažinta per vėlai, todėl jame sukaupta medžiaga bei išvadomis nebebuvo galima pasinaudoti.

jūsàsis paradigmos (šalia surašytos į literatūrinę kalbą pagarsiui transponuotos formos su abiejų dėmenų priegaidėmis):

Vienaskaita

nom.	*jû·sã·ś⁽ⁱ⁾s* ~ *jū̃sãsis*	*jú·sûoį⁽ⁱ⁾* ~ *jū̃sóji*
gen.	*jû·sũoį⁽ᵉ⁾* ~ *jū̃sõjo*	*jú·sũos⁽ᵉ⁾s* ~ *jū̃sõsios*
dat.	*jû·sǫ̃·ujô·u* ~ *jū̃suõjuo*	*jú·sã·jê·* ~ *jū̃sãjai*
acc.	*jû·sũ·į⁽ⁱ⁾* ~ *jū̃są̃jį*	*jû·sǫ̃·į⁽ᵉ⁾* ~ *jū̃są̃ją*
instr.	*jú·sǫ̂·ujᵒ* ~ *jū̃súoju*	*jú·sûojᵉ* ~ *jū̃sója*
loc.	— —	— —

Daugiskaita

nom.	*jú·śę̇·jê·* ~ *jū̃síejai*	*jû·sũos⁽ᵉ⁾s* ~ *jū̃sõsios*
gen.	*jû·sũ·j⁽ᵘ⁾* ~ *jū̃sų̃jų*	*jû·sũ·j⁽ᵘ⁾* ~ *jū̃sų̃jų*
dat.	*jú·śę̇·śę̂·ms* ~ *jū̃síesiems*	*jú·súośîems* ~ *jū̃sósėms*
acc.	*jú·sû·śᵘs* ~ *jū̃sū́sius*	*jú·sûosᵉs* ~ *jū̃sósias*
instr.	*jú·sã·śê·s* ~ *jū̃saĩsiais*	— —
loc.	— —	— —

Vietomis kirtį gauna ne visi ilgieji pokirtiniai skiemenys, plg. Tirkšlių̃ šnektos dat. sing. *g'èdgaud'ieńê·* 'Gẽdgaudienei', *žû·l'p'ⁱęńê·* 'Žiùlpienei', gen. sing. *pàḿęrkã·l⁽ᵃ⁾* 'pãmirkalo' (greta *ḿę̃·rkal⁽ᵃ⁾* 'mirkalo', nom. sing. *ḿę̃·rkâ·ls*). Apie Kalnãlį jį turi tik ilgą galūnė, o žodžio vidurio ilgieji skiemenys nėra aiškiai kirčiuojami, nors ištariami su vidurine priegaide, pvz., *mèš'k'eŕu⁽ˢ⁾otûos* 'meškeriotojas' (~ *mẽškeriotojas*), nom. pl. *jǫ́·udǫp'⁽ˢ⁾ienâ·* 'Júodupėnai'. Tačiau atskiruose žodžiuose dažnai pasakoma ir su visai aiškiu kirčiu, pvz., *pàpę̂·iv́⁽ⁱ⁾s* || *pàp'⁽ˢ⁾ę·iv́⁽ⁱ⁾s* 'papievis' (*: píeva*), *žèmǫ̂·ug'⁽ᵉ⁾* || *žèmǫ⁽ˢ⁾·ug'⁽ᵉ⁾* 'žemuogė' (*: úoga*), dat. sing. *bá·ltǫ̃·jǫ̂·u* (net *baltǫ̃·jǫ̂·u*) || *bá·ltǫ⁽ˢ⁾·jǫ̂·u* 'baltajam' ir kt.

Dažnai šalutinį kirtį gauna iš prigimties trumpas balsis prieš tarmėje sutrumpėjusią cirkumfleksinės prigimties galūnę. Gavęs tokį kirtį, trumpasis balsis pailginamas ir gauna cirkumfleksinę priegaidę. Pavyzdžiai: a) Mósėdis: *àpkã·kl'⁽ᵉ⁾* 'apykaklė' (~*ãpkaklė*), *ǫždǫrã·l'⁽ⁱ⁾s* 'kiemas' (~ *ùžduralis*), 3. praet. *pâ·rẽ·j⁽ᵉ⁾* 'perėjo', *pâ·rl'ę̂.p⁽ᵃ⁾* 'perlipo', *pâ·rsǫ̂.k⁽ᵃ⁾* 'persuko', b) Tirkšliaĩ: *pǫ̀śeśẽ·r⁽ᵉ⁾* 'pusseserė', *g'ę̀ḿẽ·n⁽ᵉ⁾* 'giminė', *àpǫ̃·š⁽ᵉ⁾* 'epušė', c) Kalnãlis: *pàśu⁽ˢ⁾ntę̂·ń⁽ⁱ⁾s* 'pasiuntinys' (~ *pãsiuntinis*). Prieš sutrumpėjusią senąją akūtinę galūnę toks pailgėjimas neįvyksta, plg. Mósėdžio šnektos instr. sing. *ã·pkakl'ᵉ*, acc. pl. *ã·pkakl'ᵉs*, bet nom. ir acc. sing. *àpkã·kl'⁽ᵉ⁾*, nom. pl. *àpkã·kl'⁽ᵉ⁾s*, gen. pl. *àpkã·kl'⁽ᵘ⁾*.

Sangrąžinių veiksmažodžių III-ojo ir liepiamosios nuosakos II-ojo asmens galūnės balsis ilginamas bei tariamas su šalutiniu kirčiu bei laužtine priegaide tik

ploto rytuose maždaug iki Tirkšlių. Paribiais tam tikru ruožu dar išlaikomas kirčiuotų šaknies *u*, *i* > *ǫ*, *ę* trumpumas: *sǫ̀kas* 'sukasi', *knę̀sas* 'knisasi', *sǫ̀kšęs* 'suksis', *knę̀šęs* 'knisis', *mǫ̀šḱęs* 'muškis' (rytuose *sǫkâ·s*, *kńę̀sâ·s*...).

§ **39.** Aukštaičių tarmės plote kirčio „nukėlimo" nėra. Pasitaiko tik atskiri žodžiai ar gramatinės formos su dviem kirčiais, pvz., *kẽt(u)riasdẽšim(t)* Šakýna, Vilkavìškis, Zíetela (§ 568), 1. sing. cond. *aĩtáu* Punià 'eičiau' (§ 668), *pérvarýti*, *vaĩkpalaĩkis*, *pérálkęs* Kuršaičio Gr. § 213. Tačiau šie reiškiniai, matyt, maža bendro teturi su žemaičių kirčio „nukėlimu", paplitę tiek kirtį nuo galūnės atitraukiančiose, tiek ir neatitraukiančiose šnektose. Arčiau žemaičių su dviem kirčiais žodžių pasitaiko daugiau. Dalis jų tiesiog žemaitybės. Antai Šakýnos apylinkėse kirčiuojama: *ùžvãkar*, *ùžpeñ(iai)*, *ùžpakãlis*, dat. sing. f. *báltãjai*, 3. pers. *dìrbdãvo*, *báltãvo* (part. praet. act. *báltãvęs*), *párdãro* 'perdaro', *párgyvẽna* 'pergyvena', *drãskimãsis*, *juõkdamãsys*, voc. sing. *vaĩkiùk* (tarmiškai *ùžvå·kar*, *ùšpėńei*... *våik̃ùk*). Pavyzdžiai iš Jùrbarko: 1. sing. *neĩnù*, *sùkirtaũ*, *Gel̃gaudìškis*, *kar̃kvabàlis*, *dúonkubìlis*.

6. Dėl kirčio atitraukimo priežasčių

§ **40.** Kirčio atitraukimo priežastys nėra ištirtos. A. Salys APh IV 33 mano, kad tendencija atitraukti kirtį būsianti paveldėta iš kuršių ir žiemgalių. Visuotinio atitraukimo riba kaip tik ir einanti pietiniais tų genčių sričių pakraščiais. Čia ypatingai esąs būdingas Šiaulių išlinkis, nes Šiaulių sritis iš senų senovės buvusi vienų lietuvių gyventa. Pastaraisiais metais Vl. Grinaveckis iškėlė hipotezę, pagal kurią kirčio atitraukimą ne tik lietuvių kalbos tarmėse, bet ir latvių kalboje sukėlęs galūnių trumpėjimas, žr. LKK IV 121 – 126. Tačiau, atrodo, galūnių trumpėjimas atskirose tarmėse greičiau galėjo būti kirčio atitraukimo pasekmė, negu priežastis. Ieškoti atitraukimo pradžios akūtinių galūnių sutrumpėjime, kaip elgiasi Vl. Grinaveckis, negalima jau vien dėl to, jog tasai sutrumpėjimas liečia visas tarmes, o ne kirtį atitraukiančią jų dalį. Kirčio atitraukimą nuo ilgos cirkumfleksinės galūnės hipotezės autorius aiškina visų pirma analogija tų paradigmos formų, kurios jau turėjo atitrauktą nuo trumpos galūnės kirtį. Su tuo taip pat negalima sutikti, kadangi tokių formų buvo labai maža (*ā* kamieno veiksmažodžių paradigmoje iš viso nebuvo) ir jų funkcinis krūvis nežymus. Tarmėse šaknies kirtis kartais iš tikrųjų apibendrinamas visai paradigmai, tačiau tai daroma vyraujančių paradigmos formų, kurios iš seno turėjo šaknies kirtį, pagrindu, išlaikant šaknies vokalizmo kiekybę bei priegaidę, plg. Ukmergẽs apylinkių acc. pl. *ki᷉·šḱus* 'kiškius' (ne *kìšḱus*!) pagal acc. sing. *ki᷉·šḱi* < *kìškį* (daugiau pavyzdžių žr. § 42). Dėl tokio apibendrinimo, sakysime, Linkuvõs šnektoje vietoj gen. pl. *k̀ǫtu* < *kitų̃* būtų tariama **ki.tu*

(plg. acc. sing. *kĩ.tọ* < *kìtą*). Kokiu būdu žemaičiai atitraukė kirtį į pirmąjį skiemenį, ši hipotezė nepaaiškina.

Tas faktas, kad kirtis atitraukiamas tik lietuvių kalbos ploto šiaurės vakarų dalyje, prisišliejusioje prie latvių kalbos teritorijos, kur kirtis dar intensyviau atitraukiamas į žodžio pradžią, žinoma, kalba prieš bet kokį „savaiminį" šio reiškinio atsiradimą pačioje lietuvių kalboje. Senovinio laisvo kirčiavimo pakeitimas baltų teritorijos šiaurės vakaruose, būtent kaip tik tame krašte, kur jau daug amžių vyksta intensyvi baltų ir Pabaltijo finų, taip pat kirčiuojančių pirmąjį skiemenį, kalbų sąveika, neleidžia šio reiškinio aiškinti izoliuotai vien lietuvių ar tik lietuvių-latvių kalbose, juoba, kad Pabaltijo finai, jų tarpe ir bemaž visai baltų asimiliuoti lybiai, kaip ir žemaičiai su latviais, ne tik atitraukia kirtį į žodžio pradžią, bet ir turi šalutinius kirčius pokirtiniuose skiemenyse. Tie Pabaltijo finų šalutiniai kirčiai savo išdėstymu (gauna nuo pradžios III-sis ir V-sis skiemuo, kartais dar II-sis; sudėtiniuose žodžiuose kiekviena dalis kirčiuojama savarankiškai) labai primena Endzelyno Gr. § 13 aprašytus latvių kalbos šalutinius kirčius. Su šia sistema nuostabiai sutampa tokie žemaičių bei pakraštinių aukštaičių pavyzdžiai, kaip *pùssesẽrė, ùžpakãlis, drãskimãsis, juõkdamãsys, párvažiãvo, kar̃kvabãlis, dúoṇkubìlis* ir kt. Šiandien, nesant specialių tyrinėjimų, sunku spręsti, ar nagrinėjamąją kirčiavimo sistemą (kirčio atitraukimo terminas čia nelabai tinka) šio krašto baltai paveldėjo iš asimiliuotų Pabaltijo finų (visų pirma lybių), ar atvirkščiai — kas mažai tikėtina – pastarieji ją gavo iš šio baltų kampo, ar pagaliau tiek vienų, tiek ir kitų kalbose ji esanti dar senesnis kalbinis substratas[14]. Lietuvių kalbos šiaurės vakarų tarmės, kur „kirčio atitraukimas" ne toks radikalus kaip latvių kalboje ir, gal būt, kiek vėlyvesnis (bent po akūtinių galūnių sutrumpėjimo), žinoma, galėjo į gauti per tarpininkus kuršius ir žiemgalius, kurių sričių pietinės ribos maždaug sutampa su visuotinio kirčio atitraukimo riba. Čia ypač neišleistinas iš akių žemaitiškojo ir aukštaitiškojo atitraukimo skirtingumas, kurį galėjo sąlygoti netapatingas kuršių (žemaičių teritorijoje) ir žiemgalių (aukštaičių plote) kirčiavimas[15]. Vėliau kirčio atitraukimo tendencija, žinoma, iš šiaurės galėjo plisti tolyn į pietus ir rytus, paliesdama dabartinį sąlyginio atitraukimo plotą.

§ **41.** Suprantamas daiktas, paveldėta galėjo būti tik pati kirčio atitraukimo tendencija. Dabartinė šių tarmių kirčiavimo sistema, tiek žemaičių, tiek ir aukštaičių, yra ilgos raidos produktas (tai matyti iš minėto Vl. Grinaveckio straipsnio), kur gana didelę reikšmę turėjo ir „vidiniai" kalbos faktoriai. Antai sąlyginiam II laipsnio atitraukimui plisti tolyn į rytus palankias sąlygas sudaro § 20 aptarta skirtumo

[14] Dėl pastarosios prielaidos plg. B. Larino užuominas LKK VI 106.

[15] Kirčio atitraukimo nebuvimas Latvijos pasienio rytinėje dalyje (Dùsetos, Zarasaĩ, Dū́kštas, Ã̃psas), taigi senovės sėlių krašte, lyg ir rodo, kad sėliai, kaip ir lietuviai, turėjo neatitrauktą kirtį. Be to, matyt, dabartinės Latgalos dalyje iš seno gyventa lietuvių, žr. Būgos RR III 566 tt.

tarp akūto ir cirkumflekso niveliacija rytų Lietuvoje. Dėl ilgųjų balsių ir *uo, ie* priegaidės neskyrimo čia sunku išlaikyti kirčiavimo dvejopumą, esamą tokiose formose, kaip instr. sing. *púodu : kuodù, vė̃pla : mėtà, rópe : košė̀*, loc. sing. *púode : kuodè*, acc. pl. *púodus : kuodùs, vė̃plas : mėtàs, rópes : košė̀s*, 1. sing. *mýliu : tyliù*, 2. sing. *mýli : tylì*. Pagal šaknies kirčio vyraujančias paradigmos formas (plg. acc. sing. *kuõdą, mė̃tą, kõšę*, 3. praes. *tỹli*), vietomis (apie Gélvonus, Pabáiską, Mùsninkus, Širvintas ir kt.) kirtį atitraukiančiųjų šiaurės vakarų kaimynų įtakoje buvo apibendrintas „atitrauktinis" kirtis: imta kirčiuoti instr. sing. *kuõdu, mė̃ta, kõše*, loc. sing. *kuõde*, acc. pl. *kuõdus, mė̃tas, kõšes*, 1. sing. *tỹliu*, 2. sing. *tỹli* šalia instr. sing. *vaikù, mergà, varlė̀*, loc. sing. *karklė̀*, acc. pl. *vaikùs, mergàs, varlès*, 1. sing. *einù*, 2. sing. *einì*[16]. Toliau į rytus ir šiaurę, apie Kùktiškes, Liñkmenis, Ùteną, Dùsetas, Zãrasus, net Dū̃kštą, Rimšę, Ãpsą, aukščiau nurodytų porų kirčiavimo skirtumas išlaikomas, tačiau antrųjų žodžių ilgieji balsiai ir *uo, ie* turi tą pačią kokybę ir kiekybę, kaip būdami kirčiuoti (žemiau pavyzdžiuose jie išskiriami šriftu), pvz., instr. sing. *tvorà, dėdė̀* (*tvɔ·rù, dẹ·dì* šalia *tva.ŕǽ.la.* 'tvorelė', *d́e.d́ī·t́e.* 'dėdytė'), *kuodù, riekè* (*kuodù, ŕieḱì*, bet *ka.d́ė.ĺi.s* 'kuodelis', *ŕe.ḱǽ.la.* 'riekelė'), loc. sing. *kuodè* (*kuod́ì*), acc. pl. *tvoràs, dėdės, kuodùs, riekès*, 1. sing. *tyliù*, 2. sing. *tylì*. Sakoma ir *miškuosè* (*miškuosù* Liñkmenys), *šakosè, katėsè, pirtysè* (*šakosù, katėsù, pirtysù*), plg. gretiminę formą *miškuõs*. Panašus reiškinys pastebėtas sąlyginio kirčio atitraukimo paribiais, vakarų aukštaičių kaunìškių plote. Antai tarp Vilkijõs ir Čẽkiškės (Vaitkūnų, Saulėtekio km.) tariama *d́ienà* 'diena', *plo·nà* 'plona', *t́i·ĺì* 'tylì', *su·rù* 'sūrù', bet gen. sing. *d́enõ·s* 'dienos', *plunõ·s* 'plonos', 3. praes. *ǵivúoje* 'gyvuoja', nom. sing. *surùmas* 'sūrumas'. Kitaip šiuos dalykus aiškina Vl. Grinaveckis LKK I 116, IV 122–123, 126 ir E. Grinaveckienė MAD 1960 2 176.

Panevėžìškių tarmės pietvakariuose vietomis, sutrumpėjus naujiems galūnių monoftongams, kilusiems iš dvibalsių *ai, ei, au*, kirtis nuo jų, kaip ir nuo senųjų trumpųjų balsių, sporadiškai imamas atitraukti į ilgą šaknį. Antai apie Survìliškį tariama, pvz., nom. pl. *vaı̃.kɛ* 'vaikai', 1. sing. praet. *ḱẹŕ.tɔ* 'kirtau'.

§ **42.** Aukščiau (§ 40) buvo nurodyta, kad pastebima tendencija vyraujančių paradigmos formų kirtį apibendrinti visai paradigmai. Antai II laipsnio sąlyginio atitraukimo plote, apie Síesikus, Ùkmergę, net Rãguvą, trumpos šaknies II kirčiuo-

[16] Pastebėtina, kad atskiri žodžiai dėl priegaidės neskyrimo neretai iškrypsta iš savo paradigmos ir tose rytų Lietuvos šnektose, kurios yra toli nuo kirtį atitraukiančiųjų. Pavyzdžiui, Dusmenysè kirčiuojama (kirčiuotas balsis arba dvibalsis išskirtas šriftu): *aguona*, instr. sing. *bėgūnu, blynu, būgnu* (ir *būbnu*), tačiau 1. sing. praes. *plyštù* 'plýštu'. Plg. Pùnsko šnektos instr. sing. *sūnù* || *sūnu* (ret.), acc. pl. *sūnùs* || *sūnus*. Instr. sing. ir acc. pl. kirčio svyravimas pastebėtas net artimesnių vakarų aukštaičių kauniškių plote. Gal būt, rytų Lietuvos (Léipalingis, Dùsmenys, Svėdasaĩ, Liñkmenys, Rimšė...) 1. sing. *myliù* 'mýliu', *žydžiù* 'žýdžiu', 2. sing. *mylì, žydì* turi dėl panašios priežasties atkeltą kirtį. Apie Léipalingį dar kirčiuojama 1. sing. *grėbiù, griežiù, klystù, lūžtù, rūgstù, slūgstù, trūkstù, vėstù* (ir 2. sing. *grėbì, griežì...*).

tės daiktavardžiai dažnai kirčiuojami kaip I kirčiuotės ir turi pailgėjusius trumpuosius balsius. Apie Ùkmergę tariama: instr. sing. *lã·pi* 'lape', *žẽ·mi* 'žeme' (*lɔ̃·pi, žę̃·mi* Juodaũsiai), *kĩ·šku* 'kiškiu', *rũ·su* 'rusu', acc. pl. *lã·pes* 'lapes', *žẽ·mes* 'žemes' (*lɔ̃·pes, žę̃·mes* Juodaũsiai), *kĩ·škus* 'kiškius', *rũ·sus* 'rusus', nom. sing. *lelĩ·je* 'lelija', plg. acc. sing. *lã·pi (lɔ̃·pi) < lãpę, žẽ·mi (žę̃·mi) < žẽmę, kĩ·ški < kìškį, rũ·su < rùsą, lelĩ·ju < lelìją*. Greta, ypač senesnės kartos žmonės, pasako ir instr. sing. *lapì, žemì, kiškù, rusù*, acc. pl. *lapès, žemès, kiškùs, rusùs.*

Dėl vyraujančių paradigmos formų įtakos neretai kirtį randame ne ten, kur jis dėsningai turėtų būti, ir kitose šnektose. Visuotinio atitraukimo plote dažni atvejai, kada acc. sing. pavyzdžiu galūnės kirčiavimo daugiaskiemeniams apibendrinamas pirmojo skiemens kirtis. Antai Jùkiškių šnektoje kirčiuojama: *ãvilis* 'avilys', *kãlinis* 'kalinys', *kir̃mėlė* 'kirmėlẽ', *óbuolis* (nom. pl. *óbuoliai*) 'obuolys', *siur̃bėlė* 'siurbėlẽ', plg. acc. sing. *ãvilį, kãlinį, kir̃mėlę, óbuolį, siur̃bėlę*. Vietomis tokie žodžiai kirčiuojami dvejopai. Sąlyginio atitraukimo plote tokie apibendrinimai retesni, tačiau pasitaiko, ypač naujuose žodžiuose. Antai Karklė̃nuose (že.) kirčiuojama *ãtgaila* 'atgailà', *ãtmaina* 'atmainà', Šimonysè (rytų aukštaičiai) – *prãmoga* 'pramogà', *pãskaita* 'paskaità', *mãšina* 'mašinà'. Sporadiškai jie pasitaiko net kirčio neatitraukiančiose tarmėse.

Galima būtų manyti, kad ir kuršėniškių žemaičių acc. pl. *vabalùkùs* vietoj laukiamos formos *vàbalukùs* arba *kaušìnùs* vietoj *kåušinùs* turi šalutinį kirtį antrajame nuo galo skiemenyje dėl acc. sing. analogijos (: *vabaliùką, kiaušìnį*). Tokiuose Tirkšliũ šnektos vardažodžiuose, kaip *ã·vęža* 'avižà', *mĩ·lema* 'mylimà', acc. sing. įtaka galima būtų aiškinti šalutinių kirčių nebuvimą, plg. gen. sing. *àvęžũos* 'avižos'. Panašiai kaip Tirkšliuosè elgiamasi nemažame žemaičių tarmės plote, plg. Laũkuvos apylinkių *dũovena < dovenà* 'dovana', nom. pl. m. *pũ·kęnę < pūkinì* (daugiau pavyzdžių pateikia Vl. Grinaveckis PID XI 43).

Dviskiemenių oksitonų paradigmoje šaknies kirčio apibendrinimas retesnis ir paprastai apsiriboja kai kuriais linksniais. Antai Jùkiškiuose gretimines „baritonines" formas turi oksitonų dat. resp. instr. pl.: čia kirčiuojama *šãkom (šã·kom)* 'šakoms' ir 'šakomis', *mer̃gom* 'mergoms' ir 'mergomis', *lìgom (lì.gom)* 'ligoms' ir 'ligomis', plg. acc. sing. *šãką, mer̃gą, lìgą (lì.go)*. Pasakoma ir gen. sing. *báltos (bá·ltos)* šalia *baltõs (bal̃·tos)*, plg. acc. sing. *báltą (bá·lto)*. Apie Pãšvitinį plačiai svyruoja loc. sing. ir pl.: kirčiuojama *ligõ* ir *lìgo (lì.go)* 'ligoje', *ligõs* ir *lìgos (lì.gos)* 'ligose'. Šeduvõs šnektoje prie jų priderinami net baritonai: šalia *rañko (roñ·ko)* 'rankoje', *rañkos (roñ·kos)* 'rankose' sakoma ir *rankõ (ronkõ·)* 'rankoje', *rankõs (ronkõ·s)* 'rankose'. Tačiau nuo tvirtapradės dvibalsinės šaknies kirtis į galūnę nekeliamas: sakoma tik *várpo* 'varpoje' (ne **varpõ*).

Matyt, ir vienur kitur šiaurės žemaičių plote (Alsė̃džiai, Mósėdis...) fakultatyviškai pasitaikančios būdvardžių nom. sing. f. formos *bálta* 'baltà', *júoda* 'juodà' turi apibendrintą acc. sing. kirtį, plg. *báltą, júodą*.

§ **43.** Rytų aukštaičiai panevėžiškiai šiaurėje oksitonus instr. pl. *šakõm* > *šàkǫm, katẽm* > *kàtęm* ir dat. pl. *šakóm, katém (šakõm, katẽm?)* dėl baritonų sutapimo (plg. *júostom* 'juostoms' ir 'juostomis', *žẽmėm* 'žemėms' ir 'žemėmis') vartoja kaip sinonimus abiem linksniams reikšti[17]. Jų pavyzdžiu vietomis ir *a* kamieno dat. pl. imta kirčiuoti dvejopai, pvz., *laũkam* || *laukám* Jùkiškiai. Plg. dat. pl. *dó·b'i-la·m* || *do·b'ilá·m* Šiupỹliai. Dėl pronominalinio linksniavimo dat. sing. formos dvejopo kirčiavimo *(tỹliam* || *tyliám)* gali būti kaltas tiek baritonų dat. ir loc. sing. sutapimas (plg. *dìrbančiam* 'dirbančiam' ir 'dirbančiame'), tiek dvejopas moteriškosios giminės dat. sing. kirčiavimas (plg. *tỹliai* || *tyliái*), tiek ir acc. sing. kirčio apibendrinimas (kur taria *gẽram* 'gerám'). Pirmąjį atvejį rodo daugiau ar mažiau fakultatyviškai pasitaikantis dat. sing. galūnės tarimas su cirkumfleksu (*tam̃* 'tám'). Sakant *jam̃* 'jám' A. Vidugiris girdėjęs net Zíeteloje (LKK III 124). Kirčio atitraukimas tokiose sangrąžinėse veiksmažodžių formose, kaip Jùkiškių šnektos 1. sing. *ńèšǫś* 'nešuosi', 2. sing. *ńèšęś* 'nešiesi', aiškintinas atitinkamų nesangrąžinių formų įtaka, plg. *nèšǫ* < *nešù.*

Aukščiau, §§ 41–43, aptarti reiškiniai rodo, kad dabartinės tarmių kirčiavimo sistemos formavimosi procese nemažą vaidmenį atliko analogija, išlyginusi istoriškai susidariusius kirčio nevienodumus.

§ **44.** Kalbos sraute kirčio atitraukimas ar neatitraukimas gali tam tikru mastu priklausyti nuo kalbėjimo stiliaus. Pavyzdžiui, norėdami ką pabrėžti, Kuršėnų apylinkių žemaičiai kartais kirtį palieka neatitrauktą, ypač jeigu greta susiduria kelios kirčiuotos galūnės: pasako *labã· g'erã· padaŕé·* vietoj *làbã· g'èrã· padaŕé·* 'labai gerai padarei'. Kirčio atitraukimo dėsnių visai nepaiso ištiktukai, pvz., *tabalâi, makalâi, kl'ib'iŋkšt* Tirkšliaĩ. Liaudies dainose tuos dėsnius neretai laužo ritmas. Apie tokius „kirčio atitraukimo sutrikimus" dar rašė Vl. Grinaveckis PID XI 51 ir V. Vitkauskas LKK III 65–66, 69.

[17] Jùkiškiuose šalia *šã·kǫm* (apibendrintas acc. sing. kirtis) tariama *šakòm* su *-om*, tur būt, iš nekirčiuotos galūnės.

II. VOKALIZMAS

1. Trumpieji balsiai

a

§ **45.** Vietoj kirčiuoto negalūninio *a* rytų aukštaičiai anykštėnai ir kupiškėnai taria *ɔ* arba *å* (*rɔ̀.tɑi*/*rå̀.tɑi* 'ratai'). Žr. žml. Nr. 6. Toks tarimas liečia akūtinių *ái*, *ár*, *ál* (ir *án*, *ám*, jei jie neišversti *un*, *um*) pirmąjį dėmenį, tačiau *áu* išlaikomas sveikas. Taip pat nekeičiamas galūninis *ái*, pvz., dat. sing. f. *katrái*, *anái*. Sveiką išlaiko naująjį *a*, atsiradusį iš *e* po sukietėjusio *l* (*lãdas* < *lẽdas*), išskyrus, rodos, tik Svėdasų šnektą, kur jis ir šiuo atveju išverčiamas (žml. Nr. 13). Atskiruose žodžiuose sporadiškai keičiant pastebėta plačiau (pvz., Trakìnių km. tarp Kavársko ir Aluntõs). Su naujuoju dvibalsiu *ái*, kilusiu iš *éi* po sukietėjusio *l*, elgiamasi nevienodai: šiaurėje išlaikomas sveikas, o pietuose keičiamas, žr. žml. Nr. 65. Naujai į tarmę atėjusiuose žodžiuose nekeičiama. Išimčių pasitaiko pietiniame kampe ties Ùkmerge, kur tarmės fonetinėje sistemoje nėra kirčiuoto *a*. Dėl kupiškėnų tarimo *tå.vɔ.* 'tavo', *så.vɔ.* 'savo' žr. § 97,4.

Didžiojoje ploto dalyje (čia neįeina rytų pakraščiai) tariama *ɔ*, t.y. mažai labializuotas *o* su *a* atspalviu (atvirame skiemenyje pusilgis). Maždaug taip čia tariamas ir literatūrinės kalbos *o* atitikmuo, kuris skiriasi nuo kilusio iš *a* tik ilgumu (*ɔ·*). Aiškesnį jų kokybės skirtumą iš klausos sunku suvaikyti. Atrodo, vietomis senasis *o* lyg ir kiek siauresnis už naująjį. Pietvakariuose, arčiau Ukmergẽs, jų ilgumo skyrimas nublukęs: abu balsiai čia visai sutapo (*rɔ̃·tɑs* 'ratas', *prɔ̃·tɑs* 'protas').

Ploto rytų pakraščiuose (visų pirma šiaurinėje dalyje) tariama *å*, t.y. *a* su ryškesniu ar mažiau ryškiu *o* atspalviu. Tasai atspalvis laipsniškai mažėja, einant rytų link. Todėl rytinė riba labai neaiški. Be to, pietuose apie Giedraičiùs ir Dùbingius ją sunku susekti dėl krašto aplenkėjimo. Toliausia rytuose virtimas aptiktas Mielagėnų, Grybų ir Pakarvinẽs kaimuose, esančiuose į pietus nuo Švenčionėlių (Dotinẽnų apyl.), taigi jau rytų aukštaičių vilnìškių tarmės plote, žr. E. Grinaveckienės straipsnį LK V 603 – 605. Į vakarus nuo tų kaimų šios ypatybės nepastebėta.

Kadangi rytiniuose pakraščiuose literatūrinės kalbos *o* atitikmuo taip pat tariamas su *a* atspalviu, o vietomis netgi daugiau ar mažiau grynas *a·* (vad. „žãdininkai"), tai ir čia abu balsiai supanašėję, nors, kiek žinoma, niekur nėra sutapę. Be ilgumo (jis pietuose neryškus), rodos, visur skiriama kokybė: vienur siauriau ir labiau užpakalesnį taria literatūrinės kalbos *o*, kitur *a* atitikmenį. Antai Trakìnių kaime tariama *žɔ̃·dʹis* 'žodis', bet *rå̃·tɑs* 'ratas', o Svėdasų šnektoje – *žå̃·dʹis*, *rɔ̀.tas*.

Apie Žemaĩtkiemį, Lyduokiùs, Bálninkus pastebėta *a* > *ɔ* diftongizacija. Ypač ji ryški tautosilabiniuose junginiuose su *r, l*. Čia, pavyzdžiui, tariama: *kᵘɔ́·r̃v̀e* 'karvė', *vᵘɔ́·l̃g̃it'* 'valgyti' arba net *kúor̃ve, vúol̃g̃it'*. Atvirame skiemenyje dvibalsinimas retesnis. Tačiau vietomis apie Žemaĩtkiemį, Lyduokiùs pasakoma ir *stᵘɔ̃·las* 'stalas', *rᵘɔ̃·tai* 'ratai', net *stuõlas, ruõtai*.

§ **46.** Vl. Grinaveckio duomenimis, kirčiuotas negalūninis *a* tariamas kiek tamsiau (su *o* ar *uo* atspalviu) Gul̃bių ir Ręsčių̃ kaimuose prie Laũkuvos. Tasai tarimas nesąs nuoseklus ir pasitaikąs tik senųjų tarmės atstovų kalboje. Tie patys asmenys ir *e* tarią kiek siauriau. Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto 1963 m. organizuotos dialektologų ekspedicijos dalyviai pastebėjo panašų *a* patamsėjimą vietoms į pietus nuo Sedõs, šiaurės žemaičių plote. Čia tamsėjąs kiekvienas ilgas *a* (net ir naujuose žodžiuose), tiek pailgėjęs po kirčiu, tiek ir kilęs iš *ai*. Ekspedicijos dalyvių tvirtinimu, toks tarimas esąs labiau būdingas jaunimo, ypač paauglių, kalbai. Minijos pakraščiais, mokyt. J. Tarvydo duomenimis, vietomis *ã* net išvirstąs sutaptiniu dvibalsiu *ǫ̃·a* (acc. sing. *vǫ̃·aži* 'važį' § 86). Prūsų lietuvių vienoje tarmėje ilgas kirčiuotas *a* (ir iš *ą, áu, ái, e*) taip pat būdavo tariamas su *o* atspalviu, žr. kas rašyta A. Becenbergerio BB IX 266, 282 – 287, LŽTP XII – XIII ir Salio Lkt 46 – 47 (ir žml.).

Nosinių priebalsių *m* ir *n* aplinkoje balsį *a* (nepriklausomai nuo kirčio!) tam tikrais atvejais visi žemaičiai verčia *u* > *ǫ*, žr. § 489b.

§ **47.** Išskyrus aukščiau aptartus atvejus, balsis *a* po joto bei kitų minkštų priebalsių dabar visose tarmėse labai supriešakėjęs ir praktiškai, bent daugeliu atvejų, neskiriamas nuo *e*. Tarmėse, kur *e* svyruoja tarp *æ* ir *e* priklausomai nuo tolimesnio skiemens (*ńæ̃·ša* 'neša': *ńẽ·šinas* 'nešinas'), taip elgiamasi ir su *e* < *'a* (3. praet. *važæ̃·vo·* 'važiavo': *važẽvimas* 'važiavimas'). Plg. Kalnãlio šnektos *ḿied'⁽ⁱ⁾s* 'medis' ir *žàl'ieš⁽ⁱ⁾s* 'žaliasis'. Rytų bei pietų aukštaičių dat. sing. *sá·ulai* 'saulei' šalia nom. pl. *bró·l'eĩ* 'broliai' rodo, kad tasai sutapimas vėlyvesnis, negu *l* sukietėjimas. Vietomis *a* priešakėjimo laipsnis po joto mažesnis, negu po kitų minkštų priebalsių, plg. Pùnsko šnektos nom. pl. *vę́·jai* 'vėjai' (*a* artimas *æ*) ir *bró·l'ei* 'broliai'. Prieš *v(u̯)* žemaičiai daug kur taria *'a*, pvz., nom. pl. *jàvã·* Tirkšliaĩ 'javai'. Čia taip elgiamasi ir su *ē* < *ei*, pvz., *kŕã·u̯s* 'kreivas', *šã·vᵃ* 'šeiva'.

§ **48.** a) Rytų aukštaičiai panevėžìškiai galūnėje *a* ir *u* suplakė: pietuose taria *ʋ*, t.y. kiek redukuotą, paplatėjusį, neįtemptą ir mažai labializuotą *u*, šiaurėje dėl labai intensyvios galūnių redukcijos virtusį neaiškios kokybės murmamuoju balsiu. Žr. žml. Nr. Nr. 7 – 11, 24 – 27. Analogiškai čia elgiamasi ir su galūniniais *e* bei *i*: pietuose abu verčiami *ɩ*, t.y. kiek redukuotu neįtemptu *i*, šiaurėje virtusiu neaiškios kokybės murmamuoju balsiu. Žr. žml. Nr.Nr. 14 – 15, 17, 20 – 23. Po minkštųjų priebalsių *a* resp. *u* traktuojama kaip *e* resp. *i*, po sukietėjusio *l* balsis *e* traktuojamas kaip *a*, plg. žml. Nr. 16. Pavyzdžiai iš pietinės ploto dalies (iš šiaurinės patei-

kiami § 113): a) 3. praes. *ńæ̃·šv* 'neša', nom.-acc. n. *šá·ltv* 'šalta', nom. sing. *šakv̀* 'šaka', *v́ı·rvs* 'vyras', acc. pl. *šakv̀s* 'šakas' ir nom.-acc. n. *gražv̀* 'gražu', instr. sing. *ragv̀* 'ragu', l. sing. *ńešv̀* 'nešu', nom. sing. *alv̀s* 'alus', acc. pl. *ratv̀s* 'ratus', b) voc. sing. *v́ıl̃'·ḱı* 'vilke', loc. sing. *rag'ì* 'rage', instr. sing. *kat'ì* 'kate', acc. pl. *kat'ìś* 'kates' ir 3. praes. *t'ī·l'ı* 'tyli', nom. sing. *graž̓ì* 'graži', nom. pl. *bal̃'.t́ı* 'balti', 2. sing. *ńeš'ì* 'neši', nom. sing. ir acc. pl. *aḱìś* 'akis', c) 3. praes. *á·udž̓ı* 'audžia', nom. ir instr. sing. *val̃'.ď̓ž̓ı* 'valdžia', *v́ẹ́·jıś* 'vėjas', acc. pl. *val̃'.ď̓ž̓ıś* 'valdžias', d) voc. sing. *ṕæ̃·lv* 'pele', instr. sing. *ṕelv̀* 'pele', acc. pl. *ṕelv̀s* 'peles'. Tačiau įvardžių nom. sing. m. kirčiuotoje galūnėje išlaiko sveiką *a: tàs, kàs, anàs, katràs*. Taip pat išlaikomas naujasis *a*, tarmėje atsiradęs vietoj nekirčiuoto literatūrinės kalbos *ė* po sukietėjusio *l*, pvz., *sá·ula* < *sáulē* 'saulė' (ne **sá·ulv*!). Maždaug taip elgiasi ir artimesni kaimynai iš vakarų (dalis Baisógalos – Jonavõs pereinamosios tarmės), tik čia vietomis, ypač senoji karta, uždaroje galūnėje (ppr. prieš *-s*) redukuotus *v*, *ı* taria neryškiai, su *ǫ*, *ę* atspalviu. Tai pastebima jau apie Survìliškį. Be to, daug kur šalia *šakv̀* 'šaka', *rǫñ·kv* 'ranka', tariama *sá·uje* 'sauja' (jaun. *sá·ujı*).

Pietuose pastebėta tariant *v*, *ı* vietoj *a*, *e ('a)* net antrinės kilmės galūnėje, pvz., ill. sing. *ḿıškvń.* 'miškan', l. pl. *ńæ̃·švm* 'nešame', *pråũ·śıḿ* 'prausiame', 2. pl. *ńæ̃·švt* 'nešate', *pråũ·śıt́* 'prausiate'. Apie Lė́ną girdėta sakant *dabvŕ.* 'dabar'. Tačiau loc. sing. *baltaḿ.* 'baltame' išlaiko *-am*. Elgiamasi ne visur nuosekliai. Antai greta ill. sing. *ḿıškvń.* daug kur sakoma ir *ḿıškań.*. Pronominaliniame linksniavime paprastai išlaikoma *-an* (*tań.*, *baltań.*, *ṕırmań.*...). Tai verčia manyti, kad čia ne visur pakitimo esama fonetiškos prigimties. Iliatyvas *ḿıškvń.* galėjo būti pasidarytas šalia nominatyvo *ḿī·škvs* < *mìškas* pagal *dangùs* : *danguñ*, *káilis* : *káilin* pavyzdį. Sakoma ill. sing. *tań.* (ne **tvń.*), nes ir nom. sing. *tàs* (ne **tv̀s*). Būdvardžiuose ir kitur pronominaliniame linksniavime išliko *-an* (plg. *baltań.* šalia nom. sing. *bá·ltvs* 'baltas'), gal būt, dėl loc. sing. *-am*. Kadangi šioje tarmėje nekirčiuotos galūnės *-(i)an* ir *-(i)on* < *-(i)ān* sutapo, tai sakoma ir *ṕievvn* 'pievon', *sá·ujıń* 'saujon' (nom. sing. *sá·ujı* < *sáuja*), *ũ·ṕıń* 'upėn', bet oksitonai *šakõn, valdžiõn, versmẽn* išlaiko sveiką galūnę. Į vakarus nuo Ukmergė̃s kai kuriuose kaimuose (juos nurodo K. Morkūnas LKK III 9) vartojama daiktavardžių pronominalinės kilmės dat. sing. galūnė *-vm* resp. *-ım* vietoj *-(i)am*, pvz., *par̃·švm* 'paršui' (plg. nom. sing. *par̃·švs* < *par̃šas*), *sú·nvm* 'sūnui', *brɔ́·l'vm* || *brɔ́·l'ım* 'broliui', *ṕieḿeńvm* || *ṕieḿeńım* 'piemeniui'. Veiksmažodžių 1. pl. *ńæ̃·švm, pråũ·śıḿ*, 2. pl. *ńæ̃·švt, pråũ·śıt́* bus pasidaryta šalia 3. praes. *ńæ̃·šv* < *nẽša*, *pråũ·śı* < *praũsia* pagal pavyzdį *sãkom* : *sãkot* : *sãko*, *mýlim* : *mýlit* : *mýli*. Panašiai vietomis šiaurėje (pvz., Jùkiškiai) taria 1. pl. *rã·šam* 'rašome', *rã·š'em* 'rašėme', 2. pl. *rã·šat* 'rašote', *rã·š'et* 'rašėte' su *a* resp. *e* vietoj laukiamų *ǫ* resp. *ę* (plg. nom. pl. *šã·kǫs* 'šakos', *žẽ·ḿęś* 'žemės') iš 3. pers. *rã·ša* 'rašo', *rã·š'e* 'rašė' (iš čia ir refl. *rã·šas* 'rašosi', *rã·š'es* 'rašėsi'). Apie Šẽduvą, Ramýgalą (Jotáiniai) tariama 1. pl. *rã·šɛm* 'rašome', *á·ugɛm* 'augome',

raší·davɛm 'rašydavome', 2. pl. *rã·šɛt* 'rašote', *á·ugɛt* 'augote', *raší·davɛt* 'rašydavote' su *ɛ* iš 2. sing. (!) *ràšɛ* Šeduvà (= *rašɛ̃*. Ramýgala) < *rašaĩ*, *á·ugɛ* < *áugai*, *raší·davɛ* < *rašýdavai*.

b) Į pietryčius nuo panevėžìškių, kitapus Šventõsios, galūniniai *a*, *e* virsta ne *ʋ*, *ι*, bet *α* („išblėsęs" *a*), *i*. Be to, čia virtimas paprastai liečia tik kai kurias formas, visų pirma tas, kurių galūnė niekuomet negauna kirčio. Antai apie Ùkmergę, kairiajame Šventõsios krante (Juodaũsiai), *α*, *ι* turima tik *(i̯)a* kamieno vardažodžių nom. sing. galūnėje: *ví·rαs* 'vyras', *vę́·jis* 'vėjas'. Toks šios galūnės tarimas paplitęs gana plačiai, plg. žml. Nr. 8. Gélvonų apylinkėje dar sakoma 3. praes. *ńæ̃·šα* 'neša', *á·uďži* 'audžia', nom.-acc. n. *šá·ltα* 'šalta', acc. pl. *šakàs* 'šakas' (-*αs* iš baritonų, plg. *júostαs* < *júostas*), *mar̃čis* 'marčias' (plg. *sá·ujis* < *sáujas*), *kaťis* 'kates', *varlàs* 'varles', voc. sing. *víľ·ki* || *víľ·ke* 'vilke', *var̃·lα* || *var̃·la* 'varle', bet nom. sing. *júosta*, *šakà*, *sá·uje* 'sauja', *žińè* 'žinia'. Čia vartojamos formos: ill. sing. *ḿiškαń.* || *ḿiškań.* (plg. nom. sing. *ḿĩ·škαs* < *mìškas*), *tur̃·gαn* 'turgun' (plg. nom. sing. *tur̃·gαs*), *ḿedαń.* || *ḿedań.* 'medun' (iš *a* kam.), *píevαn* || *píevan* 'pievon', *sá·ujin* 'saujon', *ũ·pin* 'upėn', 1. pl. *ńæ̃·šαm* 'nešame', *á·uďžim* 'audžiame', 2. pl. *ńæ̃·šαt* 'nešate', *á·uďžit* 'audžiate'. Balsiai *u*, *i* paprastai išlaikomi sveiki, išskyrus baritonų nom. sing. galūnę: visame plote sakoma *tur̃·gαs* 'turgus' (iš *a* kam.?), *kŕĩ·žis* 'kryžius'. Apie Gélvonus fakultatyviškai *α*, *i* pasakoma ir nekirčiuotoje (resp. turinčioje atitrauktinį kirtį) acc. pl. galūnėje: *púodαs* 'puodus', *kvíečis* 'kviečius', bet *ḿeďžùs* (ret. *ḿeďžìs*) 'medžius'.

c) Perėjimas nuo *a* > *ʋ* prie *a* > *α* neryškus, nes tiek *ʋ*, tiek ir *α* yra redukuoti, visai neįtempti, nusilpę garsai. Pastarasis turi *ъι* atspalvį. Juodaũsių šnektos žodžio *ví·rαs* 'vyras' tarimą bene geriausiai atvaizduotų parašymas *ví·rъs*. Skirtumą tarp *ʋ* ir *α* lengviau suvaikyti, palyginus tolimesnių vietų tarimą. Tačiau ir *α* plote apie Bagaslavìškį, K. Morkūno duomenimis (LKK III 7), dažnai (bet ne visada) girdėti *ʋ*. Greičiausiai, *α* tėra pereinamoji redukuoto *a* virtimo *ʋ* stadija.

Matyt, redukuotas *a (e)* nusilpo ir virto *α*>*ʋ* *(i*>*ι)* pirmiausia nekirčiuotoje galūnėje. Vėliau iš baritonų tarimas buvo apibendrintas ir oksitonams. Ploto pakraščiuose (pvz., Gélvonai) tasai procesas dar nepasibaigęs. Sveiką (neredukuotą) *a* visame plote išlaikė tik oksitonai įvardžiai *(tàs, kàs, anàs, katràs)*, kurių galūnė nebuvo sutapatinta su atitinkama baritoniška vardažodžių fleksija. Kitaip šiuos dalykus aiškina J. Kazlauskas ВЯ 1962 4 23. Jis panevėžìškių *ʋ*, *ι* (rašo *u*, *i*) traktuoja kaip tariamų senovinių trumpųjų *ǫ*, *ę* (virtusių lk. *a*, *e*) refleksą. Bet juk, pavyzdžiui, acc. pl. *pelʋ̀s* 'peles' tuo atveju reiktų kildinti iš **pelǫ̀s* (!). Tik iš plataus *e* po *l* panevėžìškių tarmėje galėjo atsirasti *a* > *ʋ* *(pelès* > *pelàs* < *pelʋ̀s*, kaip *šakàs* > *šakʋ̀s)*. Plg. *ṕelàs* Gélvonai 'pelės'.

e

§ 49. Šis balsis tarmėse labai įvairuoja. Daugiau negu kiti jis priklauso nuo fonetinės padėties, ypač kirčio ir tolimesnio skiemens kokybės (balsių asimiliacija). Be §§ 50–58 aptariamų atvejų, kada *e* išverčiamas kitais balsiais, jo tarimas šiaipjau labai nevienodas, tiek atskirose tarmėse, tiek ir toje pačioje tarmėje skirtingose pozicijose svyruoja diapazonu nuo labai plataus *æ*, prilygstančio supriešakintam *a*, iki artėjančio prie *ę*. Tačiau iš klausos tuos niuansus ne visuomet lengva suvaikyti, juo labiau atskiras šnektas tyrinėjant skirtingu laiku. Matyt, ir senovėje dėl gretimų skiemenų su užpakalinės eilės vokalizmu įtakos *e* tam tikrais atvejais virsdavęs *a*. Tai rodo tarmėse pasitaiką tokie reliktai su senesniu (?) *e*, kaip, pavyzdžiui, *vasẽris* Kretingà, Salantaĩ, Kvė̃darna, Tirkšliaĩ 'vasaris' (vėjas ir mėnuo). Plg. *pavãseris* Salantaĩ, Kvė̃darna, Pùnskas, Kar̃sakiškis, Anykščiaĩ (Romaškónys) 'pavasaris', *pavaseriòp (-õp?)* Skãpiškis, *Vasẽris* pavardė (Būgos RR III 853). Dar žr. Pr. Skardžiaus straipsnį APh VII 41–44.

§ 50. Iš aukštaičių balsį *e* labiausiai derina prie tolimesnio skiemens kupiškė̃nai. Žr. žml. Nr. 12. Jie tiek atviro skiemens, tiek ir įeinantį į *er*, *el* (ir *en*, *em*, jei šie nevirto *in*, *im*) prieš kietą priebalsį (t.y. jeigu tolimesniame skiemenyje nėra priešakinio ar supriešakinto balsio) ir absoliutiniame žodžio gale verčia *a*, prieš minkštą priebalsį (t.y. jeigu toks balsis yra ar buvo) kirčiuotoje pozicijoje (ir akūtiniuose *ér*, *él* bei išlaikytuose *én*, *ém*) susiaurina ir taria pusilgį *ę*, nekirčiuotoje pozicijoje (ir cirkumfleksiniuose *er̃*, *el̃* bei nepakeistuose *eñ*, *em̃*) palieka sveiką *e*, pvz., a) *madùs* 'medus', acc. sing. *må.du.* 'medų', *bá·rnas* 'bernas', *mal̃·svas* 'melsvas', 3. praes. *sañ·sta* 'sensta', *bàt* 'bet', *må.s* 'mes' (įvardis), 3. fut. *màs* 'mes', prt. *tabà* 'tebe', voc. sing. *kó·rva* 'karvę', acc. pl. *katàs* 'kates', b) *ḿę.d́i.s* 'medis', imper. *v́ę́·ŕk* 'verk' (< *vérki)*, *v́ę́·ĺńas* 'velnias', *śę́·ńt́* 'senti', c) 2. sing. praes. *ḿet́ì* 'meti', 1. sing. praet. *ḿečaũ* 'mečiau', *ṕeŕńí·kšt́i.s* 'pernykštis', *ḿer̃·kšę.* 'mergšė', *pat́el̃ḱę·t́* 'patelkėti'. Po *k*, *g*, *š*, *ž*, *č*, *j* virtimas kiek kitoks: dauguma kupiškė̃nų, nepriklausomai nuo tolimesnių garsų, nekirčiuotą (ir cirkumfleksiniuose *er̃*, *el̃*...) arba po kirčiu nepailgėjusį (galūnėje) *e* išlaiko sveiką, po kirčiu pailgėjusį (ir akūtiniuose *ér*, *él*) verčia *ę*, pvz., a) nom. pl. *ḱetuŕì* 'keturi', *ḱeĺì* 'keli', *ḱer̃·štas* 'kerštas', acc. pl. *šaḱès* 'šakes', *ǵerà* 'gera', acc. pl. *rɔ̃·ǵes* 'roges', *šelmɔ̃.* 'šelmuo', nom. sing. f. *žemà* 'žema', acc. pl. *rɔ̃·žes* 'rožes', 1. sing. praes. *jemù* 'imu', b) nom. pl. f. *ḱę.tuŕɔ.s* 'keturios', *ḱę.ĺɔ.s* 'kelios', *ǵę.ras* 'geras', *ǵę́·ŕt́ę.* 'gerti', nom. pl. f. *šę.šɔ.s* 'šešios', *šę́·rnas* 'šernas', acc. sing. f. *žę̃.mu.* 'žemą', *gŕi.čę̃.lɯ.* 'gryčelę', *sauję̃.lɯ.* 'saujelę'. Tačiau šiaurės vakarų kampe apie Pãpilį ir po *k*, *g*, *š*, *ž*, *č*, *j* tarimą lemia tolimesnis skiemuo: čia prieš kietą priebalsį tariamas platus *æ* (kirčiuotoje ir nekirčiuotoje pozicijoje), prieš minkštą priebalsį po kirčiu (ir įeinantis į tvirtapradžius *ér*, *él*...) verčiamas *ę*, nekirčiuotoje pozicijoje (ir įeinantis į *er̃*, *el̃*...) išlaikomas *e*, pvz., a) nom. pl. f. *ḱæ.tuŕɔ.s* 'keturios',

gen. pl. *kæturų̃.* 'keturių', 3. praes. *kær̃·ta* 'kerta', *kǽ·lmas* 'kelmas', *g'ǽ.ras* 'geras', gen. pl. *g'ærų̃.* 'gerų', *g'æl̃·svas* 'gelsvas', *g'ǽ·lda* 'gelda', *š'ælmɔ̃.* 'šelmuo', *žǽ.mas* 'žemas', gen. pl. *žæmų̃.* 'žemų', *č'æsnɔ̀.kas* 'česnakas', *saujǽ.la.* 'saujelė', *mačǽ·lka* 'mazgotė', b) nom. pl. f. *kę̇.l'ɔ.s* 'kelios', imper. refl. *kę̇·l'k'is* 'kelkis', 1. pl. *g'ę̇·r̃k'um* < *gérkim* 'gerkime', nom. pl. f. *š'ę̇.š'ɔ.s* 'šešios', acc. sing. *žę̇.m'i.* 'žemę', c) nom. pl. m. *k'el'ì* 'keli', *g'er'ì* 'geri', *g'el̃'.s'v'i* 'gelsvi', *š'eš'ì* 'šeši', *žem'ì* 'žemi'. Po sukietėjusio *l* visi kupiškėnai *e* verčia *a*, nepriklausomai nuo tolimesnio skiemens: *lå.das* 'ledas', *lad'ę̇.l̃'i.s* 'ledelis', acc. pl. *p'elàs* 'peles'. Neiginys *ne* išlaiko *e* (po kirčiu *ę*) ir tada, kai po jo nėra minkšto priebalsio: *n'eɔ́·rtas* 'neartas', 3. praet. *n'ę̇.baig'ę.* 'nebaigė' (*n'æɔ́·rtas, n'ǽ.baig'æ.* Papilỹs). Dvibalsis *ei* verčiamas *ai (αi)* tik žodžio gale: 2. sing. praet. *matαĩ* 'matei', dat. sing. *kɔ̃.tαi* 'katei', bet *šɔ̃.k'ei* (*šɔ̃.k'æi* Papilỹs) 'šakei'. Žodžio viduryje *ei* tarimui tolimesnis skiemuo, atrodo, pastebimos įtakos nedaro, plg. *s'v'eĩ·kas* 'sveikas' ir *s'v'eĩ·k't'ę.* 'sveikti'. Akūtinio dvibalsio *ei* pirmasis dėmuo, rodos, visur siaurinamas: *k'ę̇·ik't'ę.* 'keikti', *s'ę̇·ila.* 'seilė'. Vietomis kupiškėnų krašte pasitaikančios formos *puodekelỹs, virbeliùkas* (Kùpiškis, Skãpiškis) vietoj *puodakelỹs, virbaliùkas* galėtų būti laikomos hipernormalizmais. Tačiau pirmoji užfiksuota ir Dusetų̃ (gauta iš kupiškėnų?), net Adùtiškio apylinkėse (balsių asimiliacija?). Dar plg. Tverẽčiaus šnektos *peršẽlis* 'paršelis', *verškẽ* 'varškė' (Būgos RR III 858).

§ **51.** Dalis anykštėnų kirčiuotą negalūninį *e* (ir įeinantį į *ér, él* resp. *én, ém*, jei pastarieji nevirto *in, im*) taip pat siaurina, tačiau nepriklausomai nuo tolimesnio skiemens. Žr. žml. Nr. 12. Čia tariama acc. sing. *m'ę̇.du.* 'medų', *b'ę̇·rnαs* 'bernas', *k'ę̇·lmαs* 'kelmas' ir *m'ę̇.d'i.s* 'medis', *v'ę̇·l'n'is* 'velnias', *s'ę̇.n'i.s* 'senis', 3. praet. *p'ę̇·r̃'n'eš'e.* 'pernešė'[18], bet *m'edùs*, 1. sing. praes. *g'i.v'enù* 'gyvenu', gen. pl. *b'ernų̃.* 'bernų', *k'elmų̃.* 'kelmų', *v'el̃'n'ų̃.* 'velnių', acc. pl. *kat'ès*, 3. fut. *v'èš, b'èt, t'eb'è.* Apie Žemaĩtkiemį, Lyduokiùs, Bálninkus net diftongizuojama (daugiausia *ér, él*) : imper. *š'ⁱę̇·r̃k* 'šerk', *v'ⁱę̇·l'n'is* 'velnias' arba *š'ier̃k, v'iel̃'n'is*, vietomis net 3. praes. *n'ⁱę̃·ša* resp. *n'iẽša* 'neša'. Plg. analogišką *a* vertimą § 45. Siaurinamas ir akūtinio dvibalsio *éi* pirmasis dėmuo: 3 praes. *k'ę̇·ik'e* 'keikia'. Susiaurėjęs *e* nuo senovinio ilgojo *ė* (čia tariamo *ę·*) skiriasi tik kiekybe. Kokybinio skirtumo, atrodo, nėra, bent iš klausos jį sunku suvaikyti. Pietvakarių pakraščiuose, arčiau Ukmergẽs, ir ilgumo skirtumas išnykęs: abu balsiai čia sutapo (*g'ę̃·rαs* 'geras', *g'ę̃·ralαs* 'gėralas'). Kirčiuoto balsio *e* visai nesiaurina rytinė anykštėnų tarmės dalis (Panemunė̃lis, Svėdasaĩ...), taip pat Mielagėnų – Grybų – Pakarvinė̃s kaimų šnekta (§ 45). Tačiau siaurinimas, kad ir mažiau ryškus, pastebėtas toli nuo šių vietų vilnìškių tarmės plote apie Riñšę. Jis užfiksuotas net žemaičių plote, žr. § 46. Po sukietėjusio *l* vietoj *e* dauguma anykštėnų

[18] Kirčiuoto priešdėlio *pér-* balsio susiaurėjimas pastebėtas ir kai kuriose uteniškių tarmės šnektose (pvz., Aluntà). Liñkmenyse (vilnìškiai) jis siaurinamas tik tuo atveju, jeigu pridėtas prie balsiu prasidedančio veiksmažodžio, pvz., 3. fut. *p'ę̇·rais* 'pereis', *p'ę̇·rauks* 'peraugs', bet *p'é·rdurs* 'perdurs', *p'é·ršals* 'peršals'.

taria *a: lå.das* 'ledas', *laďẹ̄.ľi.s* / *laďė.ľi.s* 'ledelis', acc. pl. *ṕelàs* 'peles'. Išimčių pasitaiko vietomis ploto pakraščiuose, pvz., *lɛ·dɑs* Ukmergẽ, *lɔ̊.das* Svėdasaĩ 'ledas'.

§ **52.** a) Žemaičių tarmėje balsis *e* labiausiai derinamas prie tolimesnio skiemens Švė̃kšnos – Gaȓdamo apylinkėse, kur senesni žmonės tiek atviro skiemens, tiek ir įeinantį į *ei*, *er*, *el* (ir *en*, *em*, jei šie nevirto *ẹn*, *ẹm*) sudėtį verčia *a* prieš kietą priebalsį, t.y. jeigu tolimesniame skiemenyje nėra priešakinio ar supriešakinto balsio, pvz., 3. praes. *dàd* 'deda', 1. sing. praes. *nàšọ̀* 'nešu', *šàrọ̀* < *šerù* 'šeriu', *sâ·nc* 'senas', nom. sing. f. *žàmà* 'žema', *vã·dọ* < *vẽdu* 'mudu', 3. praes. *vàž* 'veža', *pâ·r* 'peri', 3. fut. *ọ̀štàks* 'užteks', adv. *š́ì·mã·t* 'šiemet', bet 2. sing. praes. *ďèďẹ̀* 'dedi', nom. pl. m. *śèńẹ̀* 'seni'. Pakitimas neįvyksta po *k*, *g*, *l*, *j*, pvz., *ḱæ̃·pâ·ls* 'kepalas', dat. sing. m. *g'ærộ·m* 'geram', nom. pl. *ľædã·* 'ledai'. Kartais dėsningą virtimą sudarko analogija, pvz., nom. pl. m. *ràťẹ̀* 'reti', dat. pl. m. *raťî·ms* 'retiems' su *a* iš *ràc* 'retas'. Sporadiškai net *e·* < *ei* virsta *a·*, pvz., *rã·k* 'reikia'. Vl. Grinaveckio duomenimis, plotą apjuosianti izofona eina pro Gaȓdamą, Tvaskučiùs, Iñkaklius, Aisė̃nus, Petráičius, Šalpėnus, Stemplès, Bū̃dviečius.

b) Dalelytes *ne, te (neb, teb < nebe, tebe; tegul)* ir prielinksnį-priešdėlį *be*, tur būt, dėl proklitinės padėties išvertė *na, ta (nab, tab, tagul), ba* daugelis žemaičių. Su *e* sistemingai tariama, rodos, tik šiaurėje apie Mósėdį, Skuõdą, Šatès, Plãtelius, Ýlakius, Pìkelius, Tìrkšlius, Víekšnius ir pietų-rytų pakraščiuose prie aukštaičių (Vainùtas, Pãgramantis, Tauragė̃, Skaudvìlė, Keĩmė, Šáukėnai, Kuršė̃nai). Šiaurėje vietomis pastebėta sakant dvejopai: su *a* ir su *e*. Tarimas *ba* 'be', *tagù* 'tegu' (bet *ne*) būdingas ir vietomis rytų aukštaičiams (pvz., Debeĩkiai).

§ **53.** Šiaurės žemaičiai telšiškiai ir artimesni jų kaimynai (Kalnãlis, Plùngė, Ùžventis...) turintį senovinį kirtį *e* susiaurino, jeigu tolimesniame skiemenyje yra tarmės siaurieji balsiai *'u*, *'u·* (*u*, *u·* po minkšto priebalsio), *i*, *i·*. Vieni šiuo atveju taria *ẹ̈* (įtemptesnį už *ẹ* < *i*), kiti – *ie*. Žr. žml. Nr. 12. Iliustracijai pateikiama daiktavardžio *mẽdis* paradigma:

	Vienaskaita			Daugiskaita		
nom.	*ḿẹ̃·ďis*		*ḿīeďis*	*ḿèďê·*		
gen.		*ḿẽ·ďžẹ*	*(ḿẽ·ďẹ)*	*ḿẹ̃·ďžu*	*(ḿẹ̃·ďu)*	*ḿīeďžu (ḿīeďu)*
dat.		*ḿèďžộ·u*	*(ḿèďộ·u)*			*ḿèďê·ms*
acc.	*ḿẹ̃·ďi*		*ḿīeďi*			*ḿèďžùs (ḿèďùs)*
instr.		*ḿèďžọ̀*	*(ḿèďọ̀)*			*ḿèďê·s*
loc.		*ḿèďîe*		*ḿẹ̀ďžû·s(ẹ)*	*(ḿẹ̀ďû·s)*	*ḿèďžû·s(ẹ) (ḿèďû·s)*[19]

[19] Loc. pl. **ḿīedž'û·s(ẹ)* resp. *ḿīeďû·s(ẹ)* negirdėta.

Čia sakoma: *tọ vẹ̃·ši* / *vieši* 'tu vesi', bet *àš vẽ·šọ* 'aš vesiu', gen. pl. *l'ẹ̃·pšu*/*l'iepšu* 'lepšių', bet *mẽ·tu* 'metų'. Siaurėjimas liečia ne tik atviro skiemens *e*, bet ir *e*, einantį dvibalsių pirmuoju dėmeniu (*ei* virsta tik *ẹi*), pvz., gen. pl. *mažẹ̃·iku* 'Mažeikių', *g'ệ·rvu*/*g'iervu* 'gervių', bet nom. pl. *mažẽ·ikê·* 'Mažeikiai', *g'ê·rvẹs* 'gervės'. Atitraukus kirtį, nesiaurinama. Išimčių pasitaiko šiaurinėje ploto dalyje. Antai apie Tìrkšlius *e* > *ẹ*, jeigu kirtis atitrauktas nuo trumpos galūnės, pvz., acc. pl. *mẹ̀džᵘs* 'medžiùs', *màžẹ̃·ikᵘs* 'Mažeikiùs', 2. sing. praes. *d'ẹ̀gⁱ* 'degì', *ẹ̃·inⁱ* 'einì', *mẹ̃·rkⁱ* 'merkì' (ir *g'ẹ̃·ndⁱ* 'gendì' šalia 1. sing. *g'ẽ·ndọ̆* 'gendù', 3. pers. *g'ẽ·nd* 'genda'[20]), bet *g'ènī·s* 'genys', gen. pl. *g'ènū·*. Čia siaurėja net naujasis *e·*, kilęs iš *ei*, plg. Tirkšlių šnektos 2. sing. praes. *g'rẹ̃·b'ⁱ* < *greibì* 'lieti, griebi' (1. sing. *g'rẽ·bọ̆* < *greibù*), Mósėdžio šnektos 2. sing. fut. *par'ieš'ⁱ* < *pareĩsi*. Įvardžiuotinė forma *žàl'ẹ̃·š⁽ⁱ⁾s* Tirkšliaĩ arba *žàl'ieš⁽ⁱ⁾s* Kalnãlis 'žaliasis' rodo, kad gali susiaurėti net tasai *e*, kuris kilęs iš *a* po minkšto priebalsio. Vietomis siaurėjimas įvyksta skiemenyje prieš jau susiaurintą *e*. Pavyzdžiui, Tirkšlių apylinkėse tariama: acc. sing. *ẹ̃·š'ẹr⁽ⁱ⁾* 'ešerį', *d'ẹ̃·b'ẹš⁽ⁱ⁾* 'debesį', acc. pl. *ẹ̃·š'ẹrᵘs* 'ešerius', *d'ẹ̃·b'ẹšⁱs* 'debesis', bet nom. sing. *èš'èrī·s* 'ešerys', *d'èb'èšẹ̆s* 'debesis' (nom. pl. *d'ẹ̃·b'ẹš⁽ⁱ⁾s* 'debesys'). Sako, vietomis gali būti susiaurinama net prieš *ie* < *ė*, pvz., loc. sing. *mẹ̀dìe* (?) Židìkai < **medė(je)* 'medyje' (B. Rokaitė LKK IV 151). Riba tarp plotų, kuriuose *e* > *ẹ* ir *e* > *ie*, nėra griežta. Pavyzdžiui, apie Mósėdį, Klýkolius greta vyraujančio *ie* kartais pasakoma ir *ẹ* (B. Rokaitė LKK IV 151). Tirkšlių apylinkėse sistemingai tariama *ẹ*, tačiau priesaga *-elis* turi *ie*, žr. A. Girdenio straipsnį Kalbotyroje IV 149–150.

Rytiniuose pakraščiuose *e* > *ẹ* / *ie* izofona užgriebia dalį tų žemaičių, kurie žodžio galūnėje jau nebeturi siaurųjų *u*, *i*, nes juos pavertė *ọ*, *ẹ*. Antai apie Luõkę tariama: *šieńẹs* 'senis', acc. sing. *šieńẹ* 'senį', gen. pl. *šieńọ* 'senių', bet gen. sing. *šẽ·ńe* 'senio', dat. sing. *šèńộ·u* 'seniui', instr. sing. *šèńọ̀* 'seniu' ir t.t. Plg. Pãvandenės apylinkių *mẹ̑.d'ẹs* 'medis', *šọńẹ̑.l'ẹs* 'šunelis' (Vl. Grinaveckis PID XI 90). Einant į rytus, siaurinimo dėsnis laipsniškai sutrinka. Pavyzdžiui, apie Raudėnus sakoma *šieńẹs* 'senis', gen. sing. *šieńe* 'senio' (!), dat. sing. *šẽńộ·u* 'seniui', nom. pl. *šèńê·* 'seniai'. Kuršėnų – Šáukėnų apylinkėse žodžio *sẽnis* paradigmoje apibendrintas trumpas *è*, tik kai kurie linksniai turi gretimines formas su pailgėjusiu ir kiek platesniu *ẽ*: gen. sing. *šèńe* ‖ *šẽ·ńe* 'senio', nom. pl. *šèńe·* ‖ *šẽ·ńe·* (l. ret.) 'seniai', instr. pl. *šèńe·s* ‖ *šẽ·ńe·s* (l. ret.) 'seniais'. Moteriškosios giminės (*sẽnė)* paradigmoje, kur mažiau asimiliacijos pozicijų, apibendrintas *ẽ*. Kad *è* : *ẽ* priešpastatymo esama tos pačios prigimties, kaip ir *e* : *ẹ (ie)*, rodo tokie pavyzdžiai, kaip *vèpel'is* 'išsižiojėlis, žioplys', acc. sing. *šèšeŕi* 'seserį', *t'èšḿińi* 'tešmenį'. Plačiau žr. V. Vitkausko straipsnį LKK VI 269–273.

[20] Kadangi čia susiaurėjęs *ẹn* balsių asimiliacijos pozicijoje savo ruožtu kaitaliojamas su *in* (§ 59), tai literatūrinės kalbos *en* gali būti atliepiamas net ketveriopai, plg. 2. sing. fut. *k'int'ieš'ⁱ* 'kentėsi', l. sing. praes. *k'ẹ̃·ntọ̆* 'kenčiu', 2. sing. praes. *g'ẹ̃·ńdⁱ* 'gendi' ir l. sing. praes. *g'ẽ·ndọ̆* 'gendu'.

Analogiškai kaip *e* : *ẹ* *(ie)*, didžiojoje ploto dalyje nuo tolimesnio skiemens priklauso ir *u*, *i* resp. *ọ*, *ẹ* pasirinkimas (§ 59).

§ **54.** Balsį *e* taria *e* arba *ẹ* priklausomai nuo tolimesnio skiemens ir Klaĩpėdos krašto žemaičiai. Tačiau sąlygos, kuriomis įvyksta siaurėjimas, dėl duomenų stokos nėra visai aiškios. Priešingai kitiems žemaičiams, čia lemiamas vaidmuo, atrodo, tenka tolimesnio skiemens vokalizmo priešakinei artikuliacijai. Kirtis, rodos, didesnio vaidmens nevaidina. Žr. ką rašo A. Becenbergeris BB VIII 134, IX 264, E. Grinaveckienė LKK III 195, Vl. Grinaveckis Kalbotyroje VI 52–53.

§ **55.** Žemaičiai šiaurėje ir vakaruose daugiau ar mažiau redukuotą galūninį *e* pavertė *ẹ*, pvz., voc. sing. *pã·ŕšẹ* / *pã·ŕšẹ̀* 'parše', acc. pl. *kàtẹs* 'kates', *nèbẹ̀* / *nàbẹ̀* 'nebe'. Žr. žml. Nr. Nr. 14 ir 15. Apie Šáukėnus, Kuršėnus voc. sing. galūnėje tariama *i*, bet acc. pl. galūnėje – *e*, plg. *pař.š́i* 'parše' (taip pasako ir pakraštiniai aukštaičiai apie Kruopiùs; tai gali būti žemaitybė), bet *kàťès*. Čia sakoma ir *ńèb'ì* 'nebe', bet l. sing. fut. *ďìŕṕšťe* 'dirbsite'. Laũkuvos apylinkėse tariama voc. sing. *pã·ŕše*, acc. pl. *kàťès*, bet l. pl. fut. *ďệ·ŕṕšťẹ*.

§ **56.** Žemaičiai vietoj *e* turi *i* > *ẹ* tam tikrose morfemose nekirčiuotoje žodžio vidurio pozicijoje. Tai visų pirma liečia konsonantinio linksniavimo daiktavardžius bei vardažodžius su priesagomis *-ena*, *-sena*, *-eta* ir kai kuriomis kitomis. Plačiausiai šis reiškinys pastebėtas *n* kamieno daiktavardžių paradigmoje. Sakoma, pavyzdžiui, acc. sing. *rùdinį* > *rùďiń*[(i)] Tirkšliaĩ, *rọ̃.dẹńi* Kretingà 'rudenį', bet gen. sing. *rudeñs* > *rọdẽ·ns*. Plg. šiaurės žemaičių dat. sing. *pẹ́·imẹnệ·i* 'piemeniui' ir nom. sing. f. *pẹimẽ·nẹ* 'piemenė'. Tokių formų su *i* > *ẹ* nepastebėta tik pietuose, pavyzdžiui, apie Pãgramantį, Taũragę. Tačiau šiaurėje jas turi (greta variantų su *e*) ir pakraštiniai aukštaičiai apie Šakýną, Žagãrę, Jõniškį, pvz., gen. sing. *ãkmino*, *vándinio* || *ãkmeno*, *vándenio*, dat. sing. *ãkminui*, *vándiniui* || *ãkmenui*, *vándeniui* ir t.t. Daiktavardžio *vanduõ* paradigmoje variantai su *i* šalia gretiminių su *e* pastebėti lietuvių kalbos ploto pietryčių pakraščiuose apie Léipalingį, Kabeliùs ir Zíeteloje (čia pasakoma net visai be balsio: *vándnio*). Atskirų daiktavardžių (pvz., *akmuõ*, *vanduõ*) dvejopos formos (su *i* ir *e*) vartojamos Bretkūno raštuose. Žemaičių tarmės šiaurės vakaruose *i* > *ẹ* turi ne tik *n* kamieno, bet ir kai kurie kiti konsonantinio linksniavimo daiktavardžiai, pvz., *duktė̃* (plg. Kalnãlio šnektos dat. sing. *dọ̀ktẹrệ·i* || *dọ̀ktẹrê·*), *sesuõ* (plg. *sèsẹrệ·i* || *sèsẹrê·* ir *sèserệ·i* || *sèserê·* Kalnãlis), vietomis net *mė́nuo* (plg. *ḿienẹśộ·u* Kretingà, bet *ḿieneśộ·u* Kalnãlis).

Priesagas *-ena*, *-sena*, *-eta* (*dvė̃sena*, *eĩsena*, *kùpeta* arba *kupetà*, *lópeta* arba *lopetà* 'kastuvas') su *i* > *ẹ* taria bemaž visi šiaurės ir artimesni pietų žemaičiai. Atskiri žodžiai vietomis pasakomi ir su *e*. Tariant su *i* > *ẹ*, be kito ko, pastebėti šie žodžiai: *ãdeta* Skuõdas, Telšiaĩ, Tirkšliaĩ 'adata' (plg. *ãďeta*, ret. *ãďita* Zíetela), *Ẽlena* Tirkšliaĩ 'Elena', *kójenos* Kalnãlis 'naginės', *kõsena* t.p. 'šaltiena', *krẽkena* Tirkšliaĩ 'tik apsiveršiavusios karvės pienas', *lẽtena* t.p., *lùpena* t.p., *mėlenà* t.p. 'mėlyna'

(bet *mėlẽnė* 'mėlynė' išlaiko *ẽ*), *pelenaĩ* t.p. (bet *pelẽnė* išlaiko *ẽ*), *penketùkas* Endriejãvas, *šepetỹs* t.p. Gal ir *dvéitas* > *dvê·ic (dvê·c)*, *tréitas* > *trê·ic (trê·c)* išsirutuliojo iš *dvẽjetas*, *trẽjetas* per pereinamąjį laipsnį *dvẽjitas*, *trẽjitas*?

Žemaičių tarmės šiaurės vakaruose *i* > *ẹ* tariamas dar kai kuriais kitais atvejais. Pavyzdžiui, pastebėtas šiuose žodžiuose: *dìdelis* Endriejãvas, Kalnãlis, Pìkeliai (plg. *didlỹs* Kretingà, Gargždaĩ, Plãteliai), *gedáuti* Kretingà, *jõnkelis* Endriejãvas 'toks žaidimas', *karčiamà* Kretingà *(kårčẹ̀mà)* 'smuklė' (skolinys!), *ketìnti* Kretingà, *kùpelė* Mósėdis 'javų guba', *obẹlẽ* Kretingà, Pìkeliai, *uodegà* t.p. (bet *beuodẽgis* išlaiko *ẽ*). Plg. *pàťẹlã·* Tirkšliaĩ 'patalai'. Čia, matyt, priklauso ir skaitvardžių 11 – 19 antrasis dėmuo, kurį daugelis šiaurės žemaičių (Kretingà, Kalnãlis, Rietãvas, Viekšniaĩ...) taria *-ľẹka*.

Aukščiau aprašyto reiškinio kilmė nėra aiški. Pagal K. Būgą (RR II 147), žemaičių tarmėje nekirčiuotas *e* prieš *n* + *balsį* pavirto *i*. Toks virtimas, jo nuomone, atsirado kuršių kalbos poveikyje (RR III 203, 369). Jis ir kitais atvejais nekirčiuoto *e* pakeitimą *i* > *ẹ* linkęs aiškinti kuršių kalbos substrato padaru (RR III 411[1]). Toks aiškinimas, apskritai, galimas. Jį paremia ir tas faktas, jog *i* > *ẹ* vietoj *e* žemaičiai turi toje pačioje fonetinėje padėtyje ne visuose žodžiuose, be to, tarimas neretai fakultatyviškas. Suprantamas daiktas, *i* > *ẹ* galėjo įsigalėti tik bendruose kuršiams ir lietuviams žodžiuose arba kuršių skoliniuose. Tą patį žodį šiandien vieni žemaičiai ištaria su *i* > *ẹ*, kiti su *e*. Tačiau kuo toliau į šiaurę ir vakarus, tuo žodžių, ištariamų su *i* > *ẹ*, skaičius didesnis. Vietomis *ẹ* būna net naujadaruose, plg. *pộ·rtvẹľis* Kretingà (bet *pộ·ŕťvel'^{(i)}s* Tirkšliaĩ) 'portfelis'. Pažemaitės aukštaičių *ãkminą* 'akmenį' ir kt. K. Būga linkęs aiškinti žemaičių įtakos arba žiemgalių substrato padaru (RR III 373 s.v. *ãkminas*). Iš tikrųjų čia nekirčiuotas *e* prieš *n* + *balsį* kaitaliojamas su *i* ir kai kuriais kitais atvejais, plg. Skaĩstgirio apylinkės vietovardžius *Reibiniaĩ* || *Reibeniaĩ* (kaimo vardas), *Gimbũčiai* || *Gembũčiai* < *Ginbũčiai* || *Genbũčiai* (kaimo vardas), *Pàgimbūtė* || *Pàgembūtė* (Reibinių kaimo dirvos vardas). Pietryčių pakraštinių šnektų formoje *vándinio* 'vandens', gal būt, galėtų slypėti ir priesagos *-en-* silpnasis laipsnis.

§ **57.** Pagal K. Būgą (RR II 21, III 278, 417 – 418, 433 – 434), rytų Lietuvoje *e*, kuris niekuomet negauna kirčio, ne po *k, g, š, ž, j* pavirto balsiu *a*, kas esą matyti iš žodžių *mė̃nasis* 'mėnesis' (taip tariama, pavyzdžiui, apie Pùnską, Léipalingį, Siñną, Dùsmenis, Zíetelą, Žasliùs, Ùkmergę, Dùsetas, Palū̃šę), *mėnasíena* 'mėnesiena', *Dùsatos* 'Dusetos', *valė̃t* 'velėti'. Senovinis *e* tuo būdu buvęs pakeistas *a* vietovardžiuose *Alsatà* < *Alsetà*, *Amatà* < **Ametà*, *Čedasaĩ* < **Čedesaĩ* (plg. *Laukesà*), *Pyvasà* < *Pyvesà* (plg. *Papyvẽsiai*), *Svėdasaĩ* < **Svėdesaĩ*, *Zarasaĩ* < **Zaresaĩ*, *Zirnajaĩ* (ir *Žirnajà*, *Žirnajaĩ*) < **Zirnejaĩ*. Šio dėsnio veikimo sfera siaura. Be K. Būgos nurodytų pavyzdžių (*valė̃t* sakoma siaurai), čia dar galėtų priklausyti *saptynì* resp. *saptýni* 'septyni' (bent šnektose, kur *s* nekietinamas, pvz., Aly-

tùs, Gélvonai, Ukmergė̃, Aluntà, Panemunė̃lis, Pandėlỹs), *saklyčià* 'seklyčia' (pvz., Aluntà), *sakmìnės* 'sekminės' (pvz., Svėdasaĩ, Aluntà), nom. pl. *ãkmenas* < *ãkmenes* 'akmenys', *dùkteras* || *dùktaras* < *dùkteres* 'dukterys' (pvz., Adomỹnė, Svėdasaĩ, Debeĩkiai, čia gen. sing. kirčiuota galūnė *-ès* neverčiama *-às*). Plg. Aluntõs apylinkių *sasuõ* 'sesuo' šalia acc. sing. *śė.śeŕi.* 'seserį'. Skoliniuose ir šiaip etimologiškai labiau izoliuotuose žodžiuose, matyt, nekirčiuojamas *e* virsta *a* įvairiose tarmėse, plg. §§ 186 (43 išnašą), 187 (46, 47 išnašas).

§ **58**. Svetimuose, ypač tarptautiniuose, žodžiuose nekirčiuotas (kartais ir kirčiuotas) *e* dažnai verčiamas *i* arba tik susiaurinamas. Ypač tai būdinga rytų aukštaičiams, tačiau pasitaiko ir kitose tarmėse. Virtimas paliečia ne visus tarptautinius žodžius ir vietomis yra fakultatyviškas. Pavyzdžiui, su *i* vietoj *e* pastebėta tariant žodžius *akordeònas* arba *kardeònas (kardijõnas)* Žãsliai, Ukmergė̃, Palė̃venė, Liñkmenys, Adùtiškis (plg. *àkọrdẹjúons* Kalnãlis), *anekdòtas* arba *nekdõtas* Žãsliai, Šimónys, *areštúoti* (*ŕištú.ić* Adùtiškis), *bekònas* Gélvonai, Ukmergė̃, *beždžiõnė* Šimónys, *brezeñtas* ir *brèzentas* Ukmergė̃, *celiuliòzė* Ukmergė̃ (plg. *ćẹľọľûożę* Laũkuva), *cemeñtas* arba *cèmentas* (*cìmantas* Šimónys) Liñkmenys, *čemodãnas* Ukmergė̃, *denatūrãtas* (*dinatũras* Šakýna), *gangrenà* Adùtiškis, *hektãras* (*g'iktá·rs* Kuršė̃nai, plg. *ẹktâ·rs* Viekšniaĩ), *kanceliãrija* Liñkmenys, *leitenántas* Palė̃venė, *medãlis* resp. *medõlius* Liñkmenys, *odekolònas* arba *dekalònas* Dùsmenys, *orkèstras* arba *órkestras* Ukmergė̃ (plg. *ûoŕḱẹstras* Laũkuva), *pãletas* Kretingà, Kalnãlis, Jùrbarkas, Vilkavìškis, Dùsmenys, Rudnià 'paltas' (plg. *pã·ľiec* Laũkuva, Luõkė, *pã·ľiec* Karklė̃nai, Johámpolė), *párkeris* (*pá·ŕḱiľi.s* Liñkmenys) 'amžina plunksna', *pòrtfelis* (*puõŕṕiľi.s* || *puõŕṕťiľi.s* Liñkmenys, plg. *pọ̃·rtpẹľis* Kretingà, *pộ·rtvẹľ*[(i)]*s* Viekšniaĩ), *registrúoti* (*ŕig'istrú.ić* || *ľig'istrú.ić* Adùtiškis), *specialìstas* Šakýna, Ukmergė̃, *spekuliántas* Ukmergė̃ (*šp-*; plg. *šṕẹ̀kùľã·nc* Tirkšliaĩ), *teãtras* arba *tejãtras (tijãtras)* Lazdìjai, Ukmergė̃, *telefònas* (plg. *ťiľipûonš* Kretingà), *telegramà* (plg. *ťeľigrâ·ms* Tirkšliaĩ), *vet(e)rinãras* Ukmergė̃ (plg. *v́ieťŕẹnâ·rs* Laũkuva). Taip elgiamasi ir su *e* nekirčiuotame arba cirkumfleksiniame *en*, todėl rytų aukštaičių „puntininkų" plote pasitaikančios formos *bin(d)zìnas* 'benzinas', *ciñt(n)eris* 'centneris' (Skãpiškis), *kalindõrius* 'kalendorius', *liñtas* 'tylus, ramus' (Ukmergė̃, Kùpiškis, plg. *ľeñ·tɑs* Gélvonai, *lẽntas* Dùsetos Būgos RR II 105), *pudamiñtas* (ir *padamiñtas* Bìržai, Kùpiškis, Skãpiškis – perdirbta pagal *pãdą*) 'fundamentas', *sakramiñtas* 'sakramentas', *testamiñtas* 'testamentas' (Bìržai, Skãpiškis) nerodo, kad šie žodžiai būtų seni skoliniai (gauti prieš *en* > *in*). Abejonę kelia gal tik *linciũgas* 'grandinė', turimas jau senuosiuose raštuose, plg. *linciugas* SzDi[5] 128b, acc. pl. *łynciugus* PS I 38_{20}.

Kirčiuotas *e* svetimuose bei tarptautiniuose žodžiuose dažnai verčiamas *ie*, ypač rytų aukštaičių plote. Virtimas pastebėtas, pavyzdžiui, šiuose žodžiuose: *elèktrikas* (*aľiẽkťŕikas* Kaĩtanėnai, plg. *ľiẽktrv* Raguvà 'elektra'), *Amèrika* (*aḿiẽrikɑs* Vìdiškiai, plg. *aḿẹ.ŕikv* || *aḿẹ́·ŕkv* Kaŕsakiškis, *aḿẹ́·ŕka* Palė̃venė, Kùpiškis), *antenà*

(*ańťiẽna* || *ańťę.na* Liñkmenys), *etažėrė, chėmiškas* (*ḱiẽḿiškas* Gélvonai), *chòlera* (*kaľierà*, gen. sing. *kaľiẽra.s* Palū̃šė, Dų̃kštas, *kaľiera* Laũkuva, Luõkė, Tirkšliaĩ, *kǫľiera* Kretingà), *berètė, bèstija, Eugènija* (*aug'iẽńije* Gélvonai), *fanerà* (*pańiẽra* Gélvonai, Aluntà), *fèrma* (*ṕiẽrmv* Raguvà), *hektãras* (*g'iẽktaras* Aluntà), *kotlètas, manèvras* (*manèbras*), *mankètai* (plg. *mañ.ḱieta·* Kuršė̃nai). Vakarų aukštaičiai vietomis tokį *e* prilygina savajam *ė*. Apie Smalininkùs jis, kaip ir *ė*, verčiamas dvibalsiu *ẹi* (pirmojo dėmens siaurumas nežymus), plg. *amẹ.i.ŕika* 'Amerika' ir 3. praes. *dẹ.i.v́e* < *dė̃via* 'dėvi'. Daugiau pavyzdžių pateikia E. Grinaveckienė LKK V 163.

Apie galūninių *e* ir *i* suplakimą rytų aukštaičių panevėžiškių tarmėje žr. § 48. Apie *e* virtimą kitais balsiais po sukietėjusių priebalsių žr. §§ 179 – 188. Apie *e* virtimą *ie* po labai minkštų tarmės *k, g, n* žr. § 187b.

u, i

§ **59**. Šiaurės žemaičiai telšiškiai literatūrinės kalbos *u, i* vietoj turi *u, i* (siauresnius, negu vakarų aukštaičių tarmėje) arba *ǫ, ę* priklausomai nuo tolimesnio skiemens vokalizmo. Žr. žml. Nr. 19. Dvejopai tariami ne tik paprastieji *u, i*, bet ir įeinantys į *ur, ul, il, ir* sudėtį (žml. Nr.Nr. 70, 71), taip pat dvibalsio *ui* pirmasis dėmuo. Tie, kurie įeina į *un, um, in, im* sudėtį, būna visuomet tik siauri, t.y. nuo tolimesnio skiemens nepriklauso. Pasirinkimą *u, i* ar *ǫ, ę* lemia tolimesnio skiemens siaurumas ar platumas. Didžiojoje ploto dalyje tariama *ǫ, ę*, jeigu tolimesniame skiemenyje nėra tarmės siaurųjų *u, u·, uo* (po kieto priebalsio jie *i* virtimui *ę* nekliudo), *i, i·, ie*. Tai matyti iš žemiau pateikiamų paradigmų (*musìs* 'musė', *mìglis* 'išsiblaškėlis', *miglà*):

Vienaskaita

nom.	*mǫ̀sę̀s*	*ḿìgľis*	*mę̀glà*
gen.	*mǫ̀sę̃·is*	*mę̃·gľę*	*mę̀glũos*
dat.	*mǫ̀sę̂·i*	*mę̀gľǫ̂·u*	*mę̀glâ·*
acc.	*mùśi*	*ḿìgľi*	*mę̃·gla*
instr.	*mǫ̀sę̀*	*mę̀gľǫ̀*	*mę̀glǫ̀*
loc.	*mùśie*	*ḿìgľie*	*mę̀glũo*

Daugiskaita

nom.	*mùśis*	*mę̀gľê·*	*mę̃·glas*
gen.	*mùsũ·*	*ḿìgľu*	*mę̀glũ·*
dat.	*muśî·ms*	*mę̀gľê·ms*	*męglûoms*
acc.	*mùśìs*	*ḿìgľùs*	*mę̀glàs*
instr.	*mùśî·ms*	*mę̀gľê·s*	*mę̀glũoms*
loc.	*mùśiesę̀*	*ḿìgľû·sę*	*mę̀glũosę̀*

Čia sakoma: 1. sing. praes. *plǭ·rpǫ̀* < *plurpù* 'niekus kalbu', *sǭ·lpǫ̀* < *sulpù* 'čiulpiu', *skǭ·itǫ̀* < *skuitù* 'greitai bėgu', *mę̂·ršto* 'mirštu', *kę̂·lsto* 'kilstu', bet 2. sing. *plũ·ŕṕì, sũ·ľṕì, skũ·iťì, ḿî·ŕšťi, kî·ľšťi* (-*i* iš *-*ī*). Siaurieji *u, i* išlieka ne tik betarpiškai prieš galūnę su minėtais garsais, bet ir tolimesniuose į žodžio pradžią skiemenyse, net jeigu jų tarpe yra skiemuo su *e*, pvz., *śṕrìďiḱis* 'sprigtas', *pùskub'iľis* 'puskubilis', *ďìďeľis* 'didelis', *pùťeľis* 'putinas', bet gen. sing. *sprę̃·ďęḱę, pǫ̀skǫbę̃·ľę, dę̃·ďeľę, pǭ·ťeľę*. Prieš siaurą priesagos balsį šaknies balsis taip pat yra siauras: *šuńî·bę* 'šunybė', *śťipŕî·bę* 'stiprybė'.

Iš to, kas pasakyta, matyti, jog šioje tarmėje veikia regresyvinės asimiliacijos dėsnis, pagal kurį *u, i* ištariami siaurai arba plačiai priklausomai nuo tolimesnio skiemens balsio siaurumo resp. platumo. Šio dėsnio veikimo sfera didžiojoje ploto dalyje išplėsta ir tiems tarmės *ǫ, ę*, kurie kilę iš *ą, ę* ar įeina į tarmės *ǫn, ǫm, ęn, ęm* (= lk. *an, am, en, em*), *ǫu, ęi* (= lk. *uo, ie*) sudėtį. Taigi linksniuojama (*žąsis, Júodis* [arklio vardas], *šlamštai* 'šiukšlės'):

	Vienaskaita		Daugiskaita	
nom.	*žǭ·sę̀s*	*jû·u̯ďis*	*žũ·śis*	*šlǭ·mštâ·*
gen.	*žǫ̀sę̃·is*	*jǫ̂·uďžę*	*žùsũ·*	*šlũ·mštu*
dat.	*žǭ·sę̂·i*	*jó·uďžǫ̂·u*	*žuśî·ms*	*šlǭ·mštâ·ms*
acc.	*žũ·śi*	*jû·u̯ďi*	*žũ·śìs*	*šlũ·mštùs*
instr.	*žǭ·sę̀*	*jǫ̂·uďžǫ*	*žùśî·ms*	*šlǭ·mštâ·s*
loc.	*žùśìe*	*jú·u̯ďìe*	*žùśìesę̀*	*šlũ·mštû·sę*

Kiti pavyzdžiai: *mę̂·ńḱę* 'menkė', *pê·mpę* 'pempė', 1. sing. *spę̂·śǫ* 'spęsiu', *kǫ̂·ndǫ* 'kandu', *mę̃·iktǫ̀* < *miegtù* 'miegu', bet gen. pl. *ḿî·ńḱu, pî·ḿpu*, 2. sing. *śṕî·śi, kû·ńďi, ḿĩ·i̯kťì*. Daugiau pavyzdžių pateikia A. Girdenis Kalbotyroje IV 143 tt. Kaitaliojimas *ǫn, ǫm, ęn, ęm* || *un, um, in, im* ir *ǫ·, ę·* || *u·, i·* turimas didelėje ploto dalyje, kur *u, i* || *ǫ, ę*, plg. žml. Nr.Nr. 49, 67, 68. Siauriau paplitęs ir dažniausiai yra fakultatyviško pobūdžio dvibalsių *ǫu, ęi* || *uu̯, ii̯* kaitaliojimas (nom. pl. *jǫ́·uďê·* 'juodžiai', *ǵę̂·ismęs* 'giesmės' || nom. sing. *jû·u̯ďis, ǵìi̯śḿìe*), tur būt, dėl antrosios poros tarimo nepatogumo. Prieš tolimesnio skiemens siauruosius paprastai sakoma ir *ǫu, ęi*. Dėl tokio šios asimiliacijos pobūdžio ir tikslesnių duomenų iš įvairių vietų stokos žemėlapiuose Nr.Nr. 49 (*ǫu, ęi* < *ą, ę*), 58, 59 ir 61 jos plotas nenurodytas.

Prieš skiemenį su siauraisiais balsiais tarmėje negali būti *ǫ, ę (ǫ·, ę·)*. Pasitaiko tik diftongoidai *ᵘǫ, ⁱę* (kartais ir monoftongai *ǫ, ę*), kilę iš *uo, ie* (= lk. *o, ė*), pvz., *sᵘǫďńìeľis* (pasakoma ir *sǫďńìeľis*) < *sodnẽlis* 'sodelis'. Siaurieji *u, i* gali nepriklausyti nuo tolimesnio skiemens vokalizmo skoliniuose. Pavyzdžiui, Tirkšlių apylinkėse sakoma: *kuľigâ·ns* 'chuliganas', *b'ìstrə̀s* 'bistrùs', *kab'ìnᵃ* 'kabina', *ḿiľìćęi̯⁽ᵉ⁾* 'milicija' (-*ęi̯⁽ᵉ⁾* priderinta prie savų žodžių priesagos, plg. *lã·tvęi̯⁽ᵉ⁾* 'Latvija',

mùoľęį̇̃ 'priemolis'), *poľiťik^a* 'politika', *ťìgr^(o)s* 'tigras', *iŕẽ·n^a* 'Irena', *stańìslûoųs* 'Stanislovas', *źî·lk^a* 'meškerės valas'. Tur būt, čia priklauso ir *pû·ik^a* 'vaikėzas', *smû·ik^a* 'smuikas'. Tariama net *ví·ľń^(o)s* 'Vilnius'.

Vienur kitur balsių asimiliacijos plote atskirų žodžių senoviniai *un, um, in, im* buvo pakeisti *an, am, en, em* > *ǫn, ǫm, ęn, ęm*, nes jų priešpastatymas dalyje paradigmos formų neutralizuojamas. Antai apie Tìrkšlius sakoma *kľû·ŋk^(i)s*, gen. sing. *kľộ·ŋk^(e)* 'kliunkis, ištiža' (~ **kliánkis*), *klû·ḿṕ^(i)s*, gen. sing. *klộ·mp^(e)* 'klumpė' (~ **klámpis)*, *krůḿšľî·s*, nom. pl. *krộmsľẽ·* 'krumslys' (*am* iš *kramtýti*?). Plg. Viekšnių šnektos *šľộ·ndr^a* 'šliundra', *rệ·mc* 'rimtas'. Gal būt, iš tokių pasakymų, kaip *unt kûoj^u* 'ant kojų', Tirkšlių, Viekšnių šnektose apibendrintas *un(t)* 'ant' (?). Taip galėjo atsirasti ir *û·ns* Viekšniaĩ 'jis' (dėl priegaidės žr. § 509). Vienaskiemeniai žodeliai *su, už, i(r), iš, tik* bei sangrąžos dalelytė *si* bemaž visame plote išlaiko siaurus *u, i* (iš pozicijos prieš siauruosius). Tuo būdu prielinksniai-priešdėliai *su, už, iš* bei sangrąžos dalelytė *si* savo vokalizmu prilygo prielinksniams-priešdėliams *nu* <*nū* 'nuo', *i* < *į*, *pri* < *prī* 'prie', *priš* < *prīš* 'prieš', sutrumpėjusiems dėl proklizės. Pagal tokias poras, kaip *nuńẽ·štę* 'nunešti': *nū·ńeš́ę* 'nunešė', *ińẽ·štę* 'įnešti': *ī·ńeš́ę* 'įnešė', *pŕiľẽ·stę* 'prilesti': *pŕī·ľesę* 'prilesė', ir šalia *suńẽ·štę* 'sunešti', *užńẽ·štę* 'užnešti', *išńẽ·štę* 'išnešti', *apšivẽ·lktę* 'apsivilkti' pasidaryta 3. praet. *sū·ńeš́ę* 'sunešė', *ū·žńeš́ę* 'užnešė', *ī·šńeš́ę* 'išnešė', *pafšī·plaќę* 'parsiplakė'. Iš čia daiktavardžių formos *û·žḿig̃is* 'užmigis, t.y. snaudalius', *î·šnara* 'išnara'. Nublukusios darybos žodžiuose išliko trumpas balsis, pvz., *ộškộ·ls* < *ùžkulas* 'užtrinas', *ộškộ·rs* < *ùžkuras*. Prielinksnių-priešdėlių *su, už, iš* bei sangrąžos dalelytės *si* vokalizmą derina prie *nu* < *nū*, *i* < *į*, *pri* < *prī*, *priš* < *prīš* ir daugelis kitų žemaičių, o tai, gal būt, rodo, kad senovėje *u, i* || *ǫ, ę* asimiliacija buvo labiau paplitusi. Priešdėlis *už-* su ilguoju balsiu *(ūž-)* vartojamas kiek didesniame plote, negu kiti, užfiksuotas net apie Kaĩtinėnus (šalia *už-*). Daiktavardžių priešdėlį *ūž- (ūš-)* turi rytų lietuviai (§ 760). Latvių kalbos tarmėse, ypač Kurše, taip pat yra *ūž-*. Taigi jis vietomis gali turėti ir senovinį *ū*.

Asimiliacijos ploto rytų pakraštyje apie Luõkę, Trýškius galūniniai *u, i* (< **ū*, **ų*, **ī*, **į)* pakeisti *ǫ, ę*, tačiau žodžio kamiene *u, i* tariami dvejopai, kaip ir visame asimiliacijos plote, pvz., *pìkeľęs* 'Pikelis' (pavardė), *pùskub'iľęs* 'puskubilis', nom. pl. *šî·ŕdęs* 'širdys', gen. pl. *bùčќǫ* 'bučkių', bet gen. sing. *pę̂.ќeľe*, *pộ.skǫb'ę̂.ľe*, nom. sing. *šẽ·ŕdęs*, gen. sing. *bộ.čќe*. Tačiau dvibalsio *ui*, bent Luõkės apylinkėse, asimiliacija neliečia, plg. *bũ·inǫs* 'buinus, riebus', *kũ·išťę̂·is* 'kuistis, raustis', *klû·ika* 'kluika, kvaiša', *lũ·ic* 'luitas' ir *zũ·iќęs* 'zuikis', acc. pl. *zũ·iќǫs* 'zuikius'. Taip pat Luõkės apylinkėse asimiliacija neliečia tarmės *ǫn, ęn* (jie yra ne tik vietoj literatūrinės kalbos *an, en*, bet ir *ą, ę*), *ǫm, ęm* ir *ǫu, ęi*, pvz., *kộ·ńšńęs* 'kąsnis', nom. pl. *žǭ·ńšęs* 'žąsys', *sộ·ḿťęs* 'samtis', 1. sing. cond. *švę̂·ńščûo* 'švęsčiau', *pę̂ińieľęs* 'pienelis'. Ji pastebėta tik esamojo laiko veikiamųjų dalyvių, padarytų iš *i* kamieno veiksmažo-

džių, paradigmoje (kaitaliojama *ęn* || *in*) ir yra susijusi su *i* ir *i̯a* kamieno formų pasirinkimu priklausomai nuo asimiliacijos pozicijos, pvz., gen. sing. m. *gǫl'ê·ńčę* < *gùliančio* 'gulinčio', acc. sing. f. *gǫl'ê·ńťę* < *gùliančią* 'gulinčią', dat. sing. m. *gǫ̀l'ęńťê·m* < *gùliančiam* 'gulinčiam', f. *gǫ̀l'ęńťê·* < *gùliančiai* 'gulinčiai', bet gen. sing. f. *gùľińčũos* < *gulinčiõs*, acc. sing. m. *gùľî·ńťę* < *gùlintį*, dat. pl. m. *gùľińťî·ms* 'gulintiems', f. *gùľińčûoms* 'gulinčioms'.

§ **60.** Klaĩpėdos krašto žemaičiai taip pat taria *u, i* || *ǫ, ę* (paplatėjimas, rodos, kiek mažesnis) priklausomai nuo tolimesnio skiemens. Tačiau sąlygos, kuriomis įvyksta platėjimas, čia kiek kitokios. Lemiamą vaidmenį, atrodo, vaidina po *u, i* esančio priebalsio kietumas ar minkštumas, tiksliau, tolimesnio skiemens vokalizmo (jis gali būti dėl galūnės redukcijos murmamasis ar ir visai išnykęs) užpakalinė ar priešakinė artikuliacija, plg. 3. pers. *l'ęp* 'lipa', *bǫ̀va* 'buvo', bet *l'ìptę* 'lipti', *zũ·ik'is* 'zuikis'. Žr. ką rašo A. Becenbergeris BB VIII 106 – 107, Vl. Grinaveckis Kalbotyroje VI 52 – 53. Šiaurinėje dalyje (maždaug iki Príekulės) tariama 3. praet. *î·šneš'ę* 'išnešė', *ũ·žneš'ę* 'užnešė', tačiau prielinksnis-priešdėlis *su* dažniausiai turi trumpą balsį.

§ **61.** Šiaurės žemaičiai kretingìškiai ir daugelis pietų žemaičių varnìškių (neįeina šiaurės rytų kampas apie Karklė̃nus, Ùžventį, Šáukėnus, Kuršė̃nus) *u, i* verčia *ǫ, ę*, nepaisydami tolimesnio skiemens vokalizmo. Žr. žml. Nr. 19. Kretingìškiai, pavyzdžiui, taria 2. sing. praes. *sǫ̀k'ì* 'suki' (*-i* iš **-ī*), gen. pl. *mǫ̀sũ·* < *musų̃* 'musių', kaip ir nom. sing. *mǫ̀sęs* < *musìs*, 1. sing. *k'ęšǫ̀* 'kišu'. Galūnėse čia dar tebėra *u, i* : *ǫ, ę* priešpastatymas, nes siaurieji *u, i* turimi iš senovinių ilgųjų **ū, *ī* arba *ų, į*. Siaurumą išlaiko ir žodžio vidurio *i*, kilęs iš *ī* (pvz., *mûot'ina* < *mótyna* 'motina') arba esąs *un, um, in, im* sudėtyje. Prielinksnių-priešdėlių *nu* < *nū* 'nuo', *pri* < *prī* 'prie', *priš* < *prīš* 'prieš' variantai su siauru trumpuoju balsiu daug kur apibendrinti ir kirčiuotai pozicijai, tačiau *su, už, iš* ir *-si-* čia turi paplatėjusį vokalizmą ir kirčiuoti pailgėja, pvz., 3. praet. *sǫ̊.neš'ę* 'sunešė', *ǫ̊.žneš'ę* 'užnešė', *ę̊.šneš'ę* 'išnešė', *parsę̊.plak'ę* 'parsiplakė'. Siauruosius *u, i* dar turi skoliniai (pvz., Kalnãlyje sako *l'į.teŕ⁽ⁱ⁾s* 'litras', *mã·š'inᵃ* 'mašina') ir ištiktukai (*šmùkš, bl'ìkt*).

Varnìškių plote trumpųjų *u, i* : *ǫ, ę* priešpastatymas panaikintas: čia ir iš ilgųjų kilę *u, i* verčiami *ǫ, ę*, pvz., 2. sing. praes. *sǫk'ę* 'suki', nom. pl. *ã·vęs* 'avys', acc. sing. *ã·vę* 'avį', gen. pl. *vę̊.štǫ* 'vištų'. Trumpų siaurų balsių *u, i* šioje tarmėje iš viso nėra. Vietoj kitų žemaičių *nu* < *nū*, *i* < *į*, *pri* < *prī*, *priš* < *prīš* čia tariama *nǫ, ę, prę, pręš* arba *nu·, i·, pri·, pri·š*. Vietomis, pavyzdžiui, apie Laũkuvą, apibendrinta *nu·, i·, pri·, pri·š* tiek kirčiuotai, tiek ir nekirčiuotai pozicijai: *nu· lûovas nu·trâ·uk'ę* 'nuo lovos nutraukė', *i· šã·ka* 'į šaką', *i·vê·ŕťę* 'įverti', *ṕŕi· vã·ika* 'prie vaiko', *ṕŕi·ẽ·t* 'prieina', *ṕŕi·š vã·kara* 'prieš vakarą'. Čia ir *un, um, in, im* pirmasis dėmuo visuomet (ir nekirčiuotas!) tariamas *u·, i·*, pvz., adv. superl. *su·ŋ́kâ·u* 'sunkiausiai', acc. sing. *gru·ḿšľǫ̊.ka* 'grumsliuką, kremzlę', *ťi·ŋ́ǵîeťę* 'tingėti', *š'i·ḿťę̊.ńę*

'šimtinė'. Net iš literatūrinės kalbos atėjusiuose žodžiuose *i* pakeičiamas *i·*, pvz., *i·ďeâ:ls* 'idealas', *ì·ďì·jũoc* 'idiotas', *i·ďìeję* 'idėja', *ì·stũoŕì·ję* 'istorija', *i·spã·ńì·ję* 'Ispanija', *i·tã·ľì·ję* 'Italija', *i·vanã·uśķęs* 'Ivanauskas', *ì·ŕàną̀* 'Irena', *ì·dǫnt* 'idant', *ì·ķi* || *ì·ķì* || *i·ķì* 'iki' (du pastarieji žodžiai gauti per raštus). Apie Švė̃kšną, Kvė̃darną, Varniùs tariama *nu·*, *i·*, *pri·*, *pri·š* kirčiuotoje, *nǫ*, *ę*, *prę*, *pręš* nekirčiuotoje pozicijoje, pvz., 3. praet. *nũ·ńešę* 'nunešė', *ṕrì·ńešę* 'prinešė', bet *nǫńẽ·šťę* 'nunešti', *ṕręńẽ·šťę* 'prinešti'. Prie šių derinamas ir *su, už, iš* (vietomis dar sangrąžos dalelės *si*) vokalizmas, plg. Švė̃kšnos apylinkių 3. praet. *sũ·ńešę* 'sunešė', *ũ·žaŕę* 'užarė', *ì·šńešę* 'išnešė', bet *sǫńẽ·šťę* 'sunešti', *ǫžńẽ·šťę* 'užnešti', *ęšńẽ·šťę* 'išnešti'.

§ **62**. K. Būgos nuomone (RR III 606), senovėje visų aukščiau aptartų žemaičių plote veikė *u, i* || *ǫ, ę* asimiliacijos dėsnis, tik ilgainiui jis buvo panaikintas, išlyginant paradigmas dažnesnių formų su *ǫ, ę* pavyzdžiu. K. Būga rašo: „*Tubuťis* [pavardė. – *Z.Z.*] žemaičių šnektose dėl lyčių *Tǫbǫ̃tę* (gen. sing.), *Tǫbǫ̀ťǫu* (dat. sing.), *Tǫ̀bǫťǫ* (instr. sing.) pats turėjo gauti savo draugų, kurių skaičium buvo daugiau, vokalizmą. Tokiuo būdu atsirado *Tǫbǫ̃ťis*“. Su šiuo K. Būgos aiškinimu tenka sutikti. Asimiliacijos ploto pakraščiuose ir dabar pastebima tendencija tam tikrais atvejais įsivesti paradigmoje vyraujančius *ǫ, ę* ir prieš skiemenį su siauraisiais, pvz., loc. sing. *pǫ̀śĭe* Papìlė 'pusėje', gen. pl. *šǫnũ·* Mósėdis, Papìlė 'šunų', acc. pl. *šǫ̀ńęs* Trýškiai 'šunis' (B. Rokaitė LKK IV 152). Plg. Mósėdžio šnektos gen. pl. *pû·ńťu* 'pančių' ir *rǭ·ŋku* 'rankų' (*ā* kamieno paradigmoje mažiau asimiliacijos pozicijų, negu *i̯a* kamieno paradigmoje). Nekaitomų žodžių, ypač vienaskiemenių, siaurus *u, i* dažniausiai išlaiko daugelis kretingìškių. Prisimintinas *su, už, iš, -si-* vokalizmo derinimas prie *nū, į, prī, prīš*. Kretingìškių ploto šiaurėje turimi net *ǫ·* || *u·* ~ *ą* asimiliacijos pėdsakai. Antai apie Krẽtingą, Pãlangą įvardžiuotinių būdvardžių acc. sing. m. forma *bâ·ltũ·ji* 'baltąjį' turi siaurą *u·* vietoj *ǫ·* arba *ǫu* (plg. acc. sing. f. *bâ·ltǭ·ję* Kretingà, *bâ·ltǭ·uję* Palangà < *báltą̃ją*), kaip ir asimiliacijos plote. Čia sakoma acc. sing. m. *tũ·* 'tą' šalia f. *tǭ·* Kretingà, *tǭ·u* Palangà 'tą' su *u·* iš **tũ·ji* 'tąjį', plg. Viekšnių, Akmẽnės, Vegẽrių apylinkių acc. sing. f. *tũo* 'tą' (pasako ir artimesni aukštaičiai apie Kruopiùs, Šakýną) šalia *bá·ltũoj*[(e)] 'baltąją', kur *uo* iš kitų paradigmos formų [21]. Vl. Grinaveckio nuomonė (Kalbotyra VI 55 – 56), kad žemaičiai

[21] S. Daukantas taip pat skiria įvardžių formas: rašo acc. sing. m. *tou*, f. *tą*. Greičiausiai jo šnektoje buvo tariami *tǭ·u*, *tǭ·n*. Sunku patikėti K. Būga (RR III 702), kad *tą* tarę *tã·*, nes tokio tarimo žemaičių tarmėje neaptikta. Rašydamas, kad aplink Skuõdą esą tariama *tã mẽrgă* (RR III 837), K. Būga rėmėsi ne gyvąja kalba, bet Daukanto raštais. Acc. sing. f. forma *tǭ·n* dabar vartojama į pietryčius nuo Daukanto gimtinės, žr. žml. Nr. 50. Kaip gretiminę šalia *tǭ·* ar *tǭ·u* ją pasako vietomis ir šiaurės vakaruose (*-n* išlikti galėjo padėti įvardžiuotinė **tǭ·nję*). Apie Kalnãlį variantai *tǭ·u* ir *tǭ·n* vartojami kaip sinonimai abiem giminėms reikšti. Daukantas, matyt, pirmąjį bus apibendrinęs vyriškajai, antrąjį – moteriškajai. Taigi skirtumą tarp vyriškosios ir moteriškosios giminės formų žemaičių tarmėje kalbininkai (K. Būga RR I 573, III 702, 837, J. Endzelynas FBR XVII 162) be reikalo lygina su skirtumu, esamu tarp graikų kalbos acc. sing. m. τόν ir f. τήν.

u, i buvo pavertę *ǫ, ę*, o vėliau dalis jų prieš skiemenį su siauraisiais vėl „atvertė“ *u, i*, nepatikima. Be ko kìto, jai prieštarauja ir § 59 iškelti Luõkės – Trýškių apylinkių faktai. Kad virtimą būtų sukėlęs *an, am, en, em* pirmojo dėmens siaurėjimas, kaip aiškina hipotezės autorius (Kalbotyra VI 51 tt.), sunku patikėti, nes Klaĩpėdos krašto žemaičiai turi sveikus *an, am, en, em*, bet *u, i* verčia *ǫ, ę*. Tasai virtimas laikytinas sena žemaičių tarmės ypatybe. Tokios poros, kaip 3. praes. *stộ·m* 'stumia' || *jû·ɒg* 'jungia', *vadệ·n* 'vadina' || *î·ɒksc* 'inkstas', *arệ·ms* 'arimas' || *b'ĩ·mbâ·ls* 'bimbalas', rodo, kad *u, i* paplatėjo dar prieš žodžio galo trumpojo *a* išnykimą. Trumpuosius *u, i* platino ir senovės prūsai, taip pat bent dalis kuršių, žr. Endzelyno GF §§ 6d, 8d, Spr. val. 6c, 7c (ir nurodytą literatūrą). Vadinasi, baltų teritorijos vakaruose būta tam tikros *u, i* platinimo bei vertimo *ǫ, ę* tendencijos.

§ **63.** Pietų žemaičiai raseinìškiai ir kai kurie varnìškiai (Karklė̃nai, Ùžventis, Šáukėnai, Kuršė̃nai...) *u, i*, net įeinančius į *un, um, in, im* sudėtį, taria plačiau, negu literatūrinėje kalboje, tačiau kitais garsais neišverčia, nors vietomis labai priartina prie *ǫ, ę*. Toks tarimas pasitaiko ir pakraštinių aukštaičių plote, buvo būdingas Kuršių pamario žvejų šnektai (LŽTP 5, 12), o į šiaurę nuo Kar̃klės netgi tarta *ǫ, ę* (*zǫ͡ĭ.kęs* 'zuikis', *sǫ͡ɒ.kei* 'sunkiai' LŽTP V). Prielinksniai-priešdėliai *nū* 'nuo', *pry* 'prie' turi tik trumpus variantus *nu, pri*, tačiau *pryš* 'prieš' ilgumą išlaiko.

§ **64.** Rytų aukštaičiai ir dalis jų kaimynų vakarų aukštaičių kirčiuotus *u, i* ilgina ir taria labai siaurai. Žr. žml. Nr. 19. Tai liečia ir tuos *u, i*, kurie įeina į akūtinių *u, i + r, l, m, n* sudėtį, taip pat dvibalsio *ùi* pirmąjį dėmenį. Tie patys *u, i* nekirčiuotoje pozicijoje (resp. cirkumfleksiniuose *u, i + r, l, m, n*) arba kirčiuoti nepailgėję (žodžio gale, atitraukus kirtį), priešingai, yra platinami. Šiaurinėje panevėžiškių tarmės dalyje jie net virsta *ǫ, ę*, kurie nuo žemaičių tų pačių balsių bemaž nesiskiria, nors vietomis turi *a* resp. *e* atspalvį (*ǫ* svyruoja tarp *ǫ* ir *ɔ*). Balsio *i* tarimas, be to, šioje tarmėje priklauso nuo tolimesnio skiemens: prieš minkštą priebalsį, kitaip sakant, priešakinį ar supriešakėjusį tolimesnio skiemens vokalizmą (jis gali būti murmamasis arba ir visai išnykęs), ir absoliutiniame žodžio gale tariamas *ę*, visur kitur – labai supriešakintas *'ǫ* (svyruoja tarp *'ǫ* ir *'ɔ*). Ploto pakraščiuose skirtumo nedaroma: abiem atvejais tariama *ę*. Tačiau *u, i* prieškirtiniuose skiemenyse daug kur išlieka sveiki, vietomis virsta *ǫ, ę* (*i*> *ę* ir prieš kietą priebalsį). Taigi daugelis šiaurės panevėžìškių taria: a) 3. praet. *bů.va* 'buvo', *smú.ik's* 'smuikas', *ḿi̊.šk's* 'miškas', *ṕi.rm's* 'pirmas', b) 1. pl. cond. *bũ·tǫḿęḿ* 'būtumėme', *pǫĩ·k's* 'pulkas', *kǫm̃'·p̊'ś* 'kumpis', *mǫĩ·l's* 'muilas', *tộ* 'tu', 3. fut. *bộs* 'bus', *skộb's* 'skubùs', c) 2. pl. imper. *raš̊í·ḱęt́* 'rašykite', *pů.śṕęl'ḱ̊ś* 'puspilkis', *d́ęɒ̃·ḱt́* 'dingti', dual. f. *d́v́ệ* 'dvi', nom. pl. m. *t́v́ęř̊'·t́'* 'tvirti', *ḱệt́'* 'kiti', d) *ṕi̊.ńǫg's* 'pinigas', *i̊.š̊'v́ǫlkt's* 'išvilktas', *d́v́i̊.ľǫɒk's* 'dvilinkas', *ṕǫr̃·št's* 'pirštas', *š̊ǫm̃·t's* 'šimtas', *ľǫɒ̃·kaȗ̯* < *Liñkava* 'Linkuvà' (kiıtis iš acc. sing.), 3. fut. *padaŕộs* < *padarìs* 'padarys', *jộs* 'jis', adv. *t́ộk* 'tik', *jǫl̊.gɛ* < *jilgaĩ* 'ilgai', acc. pl. m. *ḱột's* 'kitùs', e) *kuḿæ̃·la* / *kǫḿæ̃·la* 'kumelė', *d́iŕv́̊æ̃·la* /

dęr̃vã·la 'dirvelė'. Lygiai taip pat čia elgiamasi ir su nekirčiuotais *ū*, *y* resp. *ų*, *į*, žr. § 102. Pastaroji aplinkybė rodo neseną *u*, *i* paplatėjimą. Pažymėtina, kad šiaurės rytuose apie Nemunẽlio Radvìliškį verčiami *ǫ*, *ę* tik po kirčiu nepailgėję *u*, *i* ir tie, kurie yra cirkumfleksiniuose junginiuose *ur̃*, *ul̃*, *ir̃*, *il̃*, *uñ*, *um̃*, *iñ*, *im̃* (pastarieji gali būti ir iš *añ*, *am̃*, *eñ*, *em̃*): tariama, pvz., *dǫ̀* 'du', *ďvę̀* 'dvi', *vęl̃·k's* 'vilkas', *sǫṅ.k's* 'sunkus', *rǫṅ.k'* 'ranka', *jęm̃·t'* 'imti', *tęm̃·pt'* 'tempti', bet 3. praet. *buvǫ́* 'buvau', *ḿišk̃ẽ·l'iś* 'miškelis', *suṅk'eńī·b'e* 'sunkenybė', *ruṅk'ã·la* 'rankelė'... Biržuose visur išlaikomi sveiki *u*, *i*.

§ **65.** Pietinėje panevėžìškių tarmės dalyje nekirčiuoti ir kirčiuoti galūnėje nepailgėję *u*, *i* susilpnėjo ir virto redukuotais *ʋ*, *ι*. Žr. žml. Nr. Nr. 19, 20 – 27. Čia tariama: *pʋš'ã·la* 'pušelė', *tʋ̀* 'tu', adv. *gražʋ̀* 'gražu', *gražʋ̀s* 'gražus', acc. pl. *vaį.kʋs* 'vaikùs', gen. pl. *pιńιgũ·* 'pinigų', 3. praet. *paśιśvé·ik̇ιna* 'pasisveikino', dual. f. *ďvι̇̀* 'dvi', acc. pl. *ak̇ιś* 'akis'. Balsis *ι* tariamas labai trumpai (galima būtų rašyti *pъńъgũ·* 'pinigų'), neįtemptas, tačiau išlaiko siaurumą. Vakaruose pagal Nevėžį jis laipsniškai pereina į *ę*. Balsis *ʋ* taip pat labai trumpas, neįtemptas ir menkai telabializuotas, pagal Nevėžį pereinąs į *ǫ*. Rodos, visur taip tariami ne tik atviro skiemens *u*, *i*, bet ir įeinantys į tvirtagalių resp. nekirčiuotų *u*, *i* + *r*, *l*, *m*, *n* (ir iš *a*, *e* + *m*, *n*) sudėtį. Apie *ui* tarimą žr. § 89. Po minkštų priebalsių *ʋ* virsta *ι*, pvz., *śιvιńī·ś* 'siuvinys', *vaĩ·śιś* 'vaisius', instr. sing. *śvečι̇̀* 'svečiu', acc. pl. *śvečι̇̀ś* 'svečius'. Pažymėtina, kad nekirčiuotas *u* po minkšto priebalsio tam tikrais atvejais traktuojamas kaip *i* vietomis ir šiaurės panevėžìškių plote, taip pat širvintìškių bei pietinių anykštẽnų tarmėse, kur aiškesnio *u*, *i* vertimo *ʋ*, *ι* nėra. Antai Pãšvitinio apylinkėse fakultatyviškai sakoma *žęŕę̇·t'* || *žǫŕę̇·t'* 'žiūrėti'. Apie Gélvonus tariama: *čižińę̇·t'* 'čiužinėti', *śivę̇·jis* 'siuvėjas', *kŕī·žis* 'kryžius', acc. pl. *k̇vi̇ẽčis* 'kviečiùs'. Dar plačiau *u* verčiamas *i* nekirčiuotoje *i̯u* kamieno nom. sing. galūnėje, žr. žml. Nr. 25. Kaip su *u*, *i*, čia elgiamasi ir su nekirčiuotais ilgaisiais *ū*, *y* resp. *ų*, *į*, žr. § 102.

§ **66.** a) Trumpas nekirčiuotas arba kirčiuotas nepailgėjęs *i* prieš kietą priebalsį rytų Lietuvoje daug kur sporadiškai verčiamas *u*, pvz., *ďešum̃·(s)* Papilỹs, Palẽvenė, Panemunẽlis (ir *ďẽ·šum*, *ďešumt'ìs*), Svėdasaĩ (gen. sing. *ďešumtẽs*) 'dešimt', *jum̃·t'* Palẽvenė, Panemunẽlis, Kùpiškis 'imti', *jùs* || *jusaĩ* Palẽvenė, Skãpiškis, Kùpiškis 'jis, jisai', *kl'um̃.(p)t* Zíetela 'klimpti', *šùs*||*šusaĩ* Palẽvenė, Kùpiškis 'šis, šisai', *šul̃·kas* Ukmergẽ (sen.) 'šilkas', *šul̃·tas* Kùpiškis, Subãčius, Skãpiškis, Ukmergẽ, Debeĩkiai, Svėdasaĩ, Utenà, Aluntà, Kùktiškės, Kal̃tanėnai, Liñkmenys 'šiltas' (ir *šul*[*u*]*mà* 'šiluma'), *šum̃·tas* Panemunẽlis 'šimtas', *žul̃vī·t'is* Ukmergẽ (sen.), Skãpiškis (*žul̃vi.čɔ. lú.ṅk'ę.l'i.s* Jutkónys, 7 *km* į vakarus) 'žilvitis', *žuṅkśńī·s* Ukmergẽ (sen.), Kal̃tanėnai (sen.), Adùtiškis < *žingsnỹs* 'žingsnis'. Plg. *čumadã·nas* Ukmergẽ, Adùtiškis 'čemodanas' (iš *čimadãnas*), 3. praet. *pŕiśisulśę̇·jo·*(!) Zíetela 'prisiilsėjo' (iš *pri-si-s-ilsėjo*), *vagùs* Debeĩkiai (MAD 1958 1 205) 'vagis'. Greta formų su *u* dažnai vartojamos ir gretiminės su *i* (*šul̃·tas* || *šil̃·tas*), ypač tų žodžių, kurių giminaičiai

turi kirčiuotą *i* (plg. *šìlti, šìldyti*). Kirčiuotas pailgėjęs *i* paprastai į *u* neverčiamas. Tačiau Pakalnių kaime tarp Aluntõs ir Utenõs girdėta sakant *vã·kar mɔ·mà uš́ẹ̄·tku. ľů.b de. gʹipsù* 'vakar mama ušėtką (= tam tikrą kubilą, rėčką, kuriuo neša į tvartą galvijams skystą maistą) lipdė gipsu'. Panašus fakultatyviškas balsio *i* virtimas *u* pastebėtas ir vienur kitur vakarų Lietuvoje. Antai Kuršėnų apylinkės žemaičiai taria: 3. praet. *ač́ùpa* || *ač́ìpa* 'atšipo', *ž́ùbals* || *ž́ìbals* 'žibalas', 3. praes. *ž́ùb* || *ž́ìb* 'žiba', *ž́ùbuŕī·s* || *ž́ìbuŕī·s* 'žiburys'. Plg. *kľum̃.pť* Šiauliaĩ 'klimpti', *ž́ọ̀bọ̀ŕī·s* Laũkuva = *ž́ùbuŕī·s* Tirkšliaĩ 'žiburys'.

Aptartas *i* virtimas *u* palietė kai kurias fleksijas. Greta daugiskaitos pirmojo asmens galūnių *-im, -s-im, -k-im* vietomis turimos gretiminės *-ium, -s-ium, -k-ium*, pvz., *tìkium* 'tikime', *sùksium* 'suksime', *sùkium* 'sukime'. Iš jų bene plačiausiai vartojama liepiamosios nuosakos *-k-ium*, pastebėta apie Pãpilį, Panemunė̃lį, Palė̃venę, Subãčių, Svė̃dasus, Výžuonas ir pietuose apie Merkìnę, Perlóją, Daukšiùs, N. Ū̃tą. Šiose vietose daug kur turimos ir *-ium, -s-ium* (pastaroji girdėta net prie Valkinink̃ų). Visos jos vartojamos šalia gretiminių *-im, -s-im, -k-im*, kurias, matyt, palaiko sangrąžinių veiksmažodžių *-imės, -s-imės, -k-imės* su *i* prieš minkštą priebalsį. Tačiau vietomis *i* > *u* įsivesta ir sangrąžiniams veiksmažodžiams: *tùriumės* 'turimės, laikomės', *praũsiumės* 'prausimės', *sùkiumės* 'sukimės'. Plg. Panemunė̃lio, Svėdasų̃ apylinkių *tùriums* || *tùriumėms, praũsiums* || *praũsiumėms, sùkiums* || *sùkiumėms*. Esama net 2. pl. sangrąžinės formos *tùriutės* (pvz., Panemunė̃lis). Greta instr. sing. *mãnim* 'manimi', *tãvim* 'tavimi', *sãvim* 'savimi' apie Panemunė̃lį, Svė̃dasus turimos formos *mãnium, tãvium, sãvium*. Plg. *munium̃* || *mùnium* Pãgramantis (Kareivų km., 4 *km* į rytus nuo Pãgramančio) 'manimi'. Svėdasiškiai sako dar instr. pl. *mùmium* 'mumis', *jùmium* 'jumis'.

Balsiai *u* ir *i* neretai sumišę onomatopėjinės kilmės žodžiuose (*čìlba* || *čiùlba* ir kt.), plg. žodžius su *či-* ir *čiu-* LKŽ II tome.

b) Zíetelos lietuviai vietoj *u* prieš *v* turi *i* žodžiuose *brìvai* 'antakiai' (plg. *brùvys* Tverẽčius, Adùtiškis, *brùvės* Ariógala), *liežìvis* 'liežuvis' ir *zivìs (zivẽ, živìs, živẽ)* 'žuvis'.

Apie *i* tarimą pietų aukštaičių tarmėje po sukietėjusių priebalsių žr. § 188.

2. Ilgieji balsiai

o

§ **67.** Šio balsio tarimas tarmėse svyruoja nuo plataus *a·* iki labai siauro įtempto *o·* arba diftongoidų bei diftongų *uo (uɔ, u^{o}), ^{u}o· (^{u}ɔ·), ou, o·^{u}*. Nekirčiuotoje pozicijoje yra net *u, v*, po minkštų priebalsių *i, ι*. Žr. žml. Nr. Nr. 28—33. Perėjimai nuo vienos kokybės prie kitos laipsniški ir išryškėja, tik palyginus tolimesnių vietų

tarimą. Subtilius tarties niuansus, neretai sąlygojamus fonetinės pozicijos, iš klausos sunku suvaikyti. Žemėlapiuose tarimas nurodytas grubiai, išskirti tik labai jau aiškūs skirtumai.

§ **68.** Kirčiuotoje pozicijoje balsį *a·* su daugiau ar mažiau ryškiu *o* atspalviu, t.y. *å·*, taria dalis rytų aukštaičių anykštėnų, utenìškių ir vilnìškių, taip pat viena vakarų žemaičių šnekta į šiaurę nuo Klaĩpėdos (Kar̃klė, Žardė ir kt.). Čia dar priklauso Būgos RR III 571 minimi Ciskodo lietuviai Latvijoje. Vadinasi, toks tarimas sukoncentruotas lietuvių kalbos ploto rytų ir vakarų pakraščiuose. M. Mažvydo ir J. Bretkūno raštai rodo, kad XVI a. vakaruose jis buvo labiau paplitęs. Rytuose taip pat plotas laipsniškai mažėja. Dabar visai grynas *a·* čia retas. Maždaug toks girdėtas tik apie Panemunẽlį, Rim̃šę, Adùtiškį. Šiaipjau daugiausia tariamas su aiškiu *o* atspalviu (*å·*). Tasai atspalvis vietomis labai žymus. Tokį *å·* atskirti nuo *ɔ·*, t.y. *o* su *a* atspalviu, ne visuomet lengva. Be to, dažnai toje pačioje šnektoje kiek skirtingai taria senoji karta ir jaunimas. Antai apie Ãluntą, Ùteną, Zãrasus daug kur teko girdėti senelius tariant aiškų *å·*, nors šiaipjau čia visi taria *ɔ·*. Žemėlapyje Nr. 28 šios vietos priskirtos prie *ɔ·*, nors pagal senelių tarimą čia daug kur turėtų būti *å·*. Matyt, dar visai neseniai, bent utenìškių tarmės plote, ištisai buvo tariama *å·* arba *a·*. Utenìškių *kå.ks* 'koks', *tå.ks* 'toks' gali turėti *a.* iš kitų paradigmos formų, plg. nom. pl. m. *ka.kė̃.* 'kokie', *ta.kė̃.* 'tokie'. Plg. pietinių panevėžìškių *kv̀ks*, *tv̀ks* su *v* iš *kvkiẽ* 'kokie', *tvkiẽ* 'tokie'. Apie vilnìškių 3. fut. *šåks* 'šõks' ir kt. žr. § 666.

Nekirčiuotoje pozicijoje *a·* resp. *å·* plotas daug didesnis, apima didelę dalį vilnìškių, visus uteniškiùs, anykštėnus, širvintiškiùs bei artimesnius jų kaimynus, taip pat Vabalniñko šnektą, žr. žml. Nr. 29[22]. Daug kur čia ir kirčiuota galūnė turi *a·* resp. *å·*. Daugiausia tariamas pusilgis (ilgas tik vilnìškių ploto rytuose) *a*, kuris širvintìškių ir jų artimesnių kaimynų šnektose redukuotas iki trumpojo (po minkšto priebalsio virsta *e*). Su *o* atspalviu, kiek pastebėta, būna tik ten, kur kirčiuotoje pozicijoje yra *å·*; šalia kirčiuoto *ɔ·*, rodos, visur tariamas *a·* (*a.*, *a)*, be *o* atspalvio.

Visame rytų aukštaičių tarmės plote, išskyrus šiaurinę panevėžìškių dalį ir kupiškėnus, literatūrinės kalbos *o* nesutapatinamas su tarmės atitikmeniu ir naujuose žodžiuose dažnai (bet ne visuomet) pakeičiamas *uo*. Pavyzdžiui, pastebėta vietoj *o* tariant *uo* žodžiuose *Adolfas* Kal̃tanėnai *(aduõl'pa)*, *agronòmas* Gélvonai, Liñkmenys, *Aldonà* Sẽla *(alduõna)*, *Alpònas* Palū̃šė 'Alfonsas', *ambulatòrija* Gélvonai, Kal̃tanėnai, Liñkmenys, *armònika(s)* Gélvonai, Kùktiškės, *autòbusas* Liñkmenys 'autobùsas',

[22] Skiemenyse po kirčio *a·* vartojamas kiek plačiau. Antai Kal̃tanėnų šnektoje šalia *bɔ.bů.t'e.* 'bobutė', *jɔ.nů.kas* 'Jonukas', *mɔ·mà* 'mama', *tɔ·tà* 'tėvas, tėvelis' (bet voc. sing. *bå.but*, *jå.nuk*, *må.ma*, *tå.ta* išlaikomas *a.*!), *nɔ.rå.gas* 'noragas', *ɔ.b'el'ìs* 'obelis' (tačiau *abuol'ĩ·s* 'obuolys' turi trumpą *a-*, acc. pl. *å.buol'us*), *sɔ.dė̊.l'i.s* 'sodelis' tariama *mɔ́·k'i.ta.ji.s* 'mokytojas', *aũ·taka.ji.s* 'autkojis', *dal'g'å.ka.t'i.s* 'dalgiakotis' (bet *k'į.š'k'akɔ.pu.š't'i.s* 'kiškiakopūstis' su *ɔ.* iš *kɔ.pũ·stas*), 3. praes. *vá·ikš'č'a.ja* 'vaikščioja', voc. sing. *var̃·l'a.k* 'varliok', *jùsta.k* 'Justok', *m'er̃·g'a.t* 'mergiot'.

balkònas Salãkas, *bankròtas* Raguvà, *bekònas* Gélvonai, Kal̃tanėnai, *bitònas* Aluntà, Kùktiškės 'bidonas', *bloknòtas* Kal̃tanėnai *(blaknuõtas)*, *bliòmba* Liñkmenys 'pliomba', *bòmba* Kùktiškės, Liñkmenys, *bòtai* Kal̃tanėnai 'aukšti moteriški kaliošai', *Bròni(u)s* Sė̃la, Kal̃tanėnai, *chòras (kuõras)* Síesikai, Aluntà, Kùktiškės, Dotinė̃nai, *cinamònas* Liñkmenys, *dvòika* Sė̃la 'dvejetas', *ekonòmika* Liñkmenys *(akanuõmika)*, *ešelònas (ašaluõnas)* Sė̃la, Palū̃šė, Raguvà *(šaluõnvs)*, *Euròpa (aurúopa)* Gélvonai, Kal̃tanėnai, *fòrma* Aluntà, *fòsforas* Gélvonai *(puõsfaras)*, *hònoras (uõnaras)* Gélvonai, Daũgailiai, *istòrija* Krãkės (net prie Dotnuvõs!), *kaliòšai* Kal̃tanėnai, *kardònas* Aluntà, Kùktiškės 'kartonas', *katastròfas* Vìdiškiai 'katastrofà', *kilògramas* Liñkmenys, Kal̃tanėnai 'kilogrãmas', *kilòmetras* Aluntà, Liñkmenys, Sãlakas 'kilomètras', *kòncertas* Aluntà 'koncer̃tas', *kolchòzas (kalkuõzas)* Liñkmenys, Dotinė̃nai, *kolònija* Kùktiškės *(kaluõńija)*, *kompòtas* Kal̃tanėnai *(kampuõtas)*, *konservatòrija* Liñkmenys *(kansarvatuõŕija)*, *kontòras* Liñkmenys *(kantuõras)* 'kontorà', *korìdorius* Liñkmenys arba *kolidòras (kaľiduõras)* Kùktiškės, Dotinė̃nai, Palū̃šė, Sãlakas, *kòrka* Liñkmenys 'kamštis', *kõšikas* Gélvonai 'pintinė, krepšys ppr. bulvėms' (iš l. *koszyk*, plg. *kãšikas* Léipalingis, Molė̃tai, Sãlos), *kõziris* Kal̃tanėnai, *lisòrai* Aluntà, Kùktiškės, Liñkmenys 'resorai', *Lòndonas* Kal̃tanėnai *(luõndanas)*, *magnetofònas* Liñkmenys, *majòras* Kal̃tanėnai, *makaròn ai* Dotinė̃nai, *milijõnas* Kùktiškės, Kal̃tanėnai, *Mònika* Kal̃tanėnai, *motòciklas* Liñkmenys *(matuõćiklas)* 'motocìklas', *motòras* Kal̃tanėnai *(matuõras)*, *nõli(u)s* Svėdasaĩ, Panemunė̃lis, Kùktiškės, Kal̃tanėnai 'nulis', *odekolònas (ďikaluõnas)* Raguvà, Kùktiškės, *òrderis* || *òrdelis* Kal̃tanėnai, *papiròsas* Gélvonai, *pòkustas* Kal̃tanėnai, *poľka* Gélvonai, Ukmergė̃, Kùktiškės, Sãlakas, Kal̃tanėnai 'toks šokis', *pomidòras* Kal̃tanėnai *(pamiduõras)*, *pòmpa* Kùktiškės, Liñkmenys, *pòrtfelis* Liñkmenys *(puõŕpiľi.s* || *puõŕpťiľi.s)*, Kùktiškės *(puõŕťveľi.s)*, *rajònas* Krãkės, *revòlveris* || *levòrvelis* Aluntà, Palū̃šė, Liñkmenys, *Rõmas* Kal̃tanėnai, *silòsas* Liñkmenys 'sìlosas', *sovchòzas (sapkuõzas)* Aluntà, *spòrtas* Kùktiškės, *šòferis* Liñkmenys, *termòmetras* Aluntà 'termomètras', *tònas* Síesikai, Aluntà, Kal̃tanėnai, Palū̃šė, 'tona, 1000 *kg*', *Verònika* || *Varònika* Kal̃tanėnai, *Zènonas* Kal̃tanėnai *(zẽ·nuonas)*. Dėl *o* > *uo* Aluntõs, Liñkmenų apylinkių žodis *(ne)maluõnu* '(ne)malonù' laikytinas nauju, lygiai kaip ir Gélvonų šnektos *kuõl(αi)* 'kol(ei)', *tuõl(αi)* 'tol(ei)'. Plg. *muõžna saḱí·t* Kal̃tanėnai 'galima sakyti'. Vietomis *a·* resp. *å·* plote jaunimas, stengdamasis kalbėti literatūrine kalba, tarmėje nesamą *o* sistemingai keičia *uo*: sako *kúoja* 'koja', 3. praes. *lúoja* 'loja' ir t.t. (pvz., Rimšė̃).

Su tam tikru *a* atspalviu *o* taria ir daugelis pietų aukštaičių; tik čia jis išlieka visose pozicijose ilgas ir tuo yra artimesnis literatūrinės kalbos normai, negu, sakysime, pietų panevėžiškių *o*, kuris, nors kirčiuotoje pozicijoje tariamas be *a* atspalvio, tačiau nekirčiuotas labai sutrumpėja ir suplakamas su tarmės *u*. Kad ir šiaurės panevėžiškiai senovėje tarę *a·*, rodo Biržų šnektos loc. sing. *rum̃·kε* 'rankoje' su -ε iš *-ai (-aj < -āje)*.

Redukuotoje nekirčiuotoje galūnėje vietoj literatūrinės kalbos *o* turi trumpą *a* tiek aukštaičiai (išimtį sudaro šiaurės panevėžiškių ir artimesnių jų kaimynų galūnė *-os*), tiek ir žemaičiai, žr. žml. Nr. Nr. 32, 33. Visur tariamas grynas *a* (po minkšto priebalsio *e*, žemaičių ploto dalyje *ę*, *i*), be jokio *o* atspalvio (*å*. tėra tik kirčiuotos pozicijos *å·* plote). Pastaroji aplinkybė neleidžia jo kildinti iš *o*. Vadinasi, senovėje ne tik rytų, bet ir vakarų lietuviai turėjo *ā*. Tam pritaria tokie slavų skoliniai, kaip *donìs* < r. *дань*, *stórasta* < r. *староста*, *svodbà* < r. *свадьба* (pirmasis turimas Mažvydo, abu pastarieji Vilento raštuose)[23].

§ **69.** Pačiuose rytiniuose lietuvių kalbos ploto pakraščiuose apie Zíetelą, Lazū́nus, Ramoškónis, baltarusių kalbos aplinkoje, *o* linkstama diftongizuoti, versti *uo* (*uɔ*) arba *ᵘo* (*ᵘɔ*). Tačiau vertimas labai nenuoseklus. Tas pats žmogus greta *uo* neretai pasako ir *o* (ppr. *ɔ*)[24]. Vertimas labiau būdingas jaunajai kartai. Taigi jis gali būti atsiradęs dėl dvikalbiškumo. Taip jaunimą tariant pastebėta net Palómenės apylinkėse. Vietomis apie Adùtiškį (į vakarus, rytus ir ypač į pietus nuo miestelio), Gerdašiùs (į pietus nuo Drùskininkų prie Nẽmuno) dvibalsį *uo* vietoj *o* sistemingai taria tiek jaunoji, tiek ir senoji karta. Čia virtimas gali būti ir kitokios kilmės. Dubìčių apylinkėje, rodos, verčiamas tik kirčiuotas *o*.

§ **70.** Vakarų aukštaičiai taria siaurą, įtemptą, stipriai labializuotą *o·*. Ypač jis tuo pasižymi kaunìškių plote, kur *o* yra vienas iš ryškiausių balsių ir jo neteisingas tarimas tarmės atstovų greit pastebimas. Kai kuriuose svetimos kilmės, ypač tarptautiniuose, žodžiuose jį pakeičia trumpas platus *ɔ*, pvz., *autɔmɔ̀b'il̃is*, *pɔ̀pas*, *partɔ̀rgas*. Tam tikrais atvejais toks tariamas ir savuose žodžiuose. Daugiausia jis pasitaiko antrinės kilmės junginiuose *oi (oj)*, *or*, *ol*, *on*, *om*, pvz., loc. sing. *šakɔ̃i* < *šakojè*, 3. praes. *nɔ̀r* < *nóri*, adv. *kɔ̃l* < *kõlei*, nom. sing. *raudɔ̃nmo·l̃is* < *raudónas*

[23] Rytų Lietuvoje skoliniuose *o* dažnai sutinkamas vietoj literatūrinės kalbos *a*, pvz., *aktõras* || *ãktoras (ḁ̊.kta.ras)* Kal̃tanėnai 'hektaras', *(a)raštõntas* Gélvonai, Aluntà 'kalinys', *arbotà* Kabẽliai, Šimónys, Palū́šė, Kal̃tanėnai arba *ar̃bota* Léipalingis 'arbata', *baronkà* Ukmergė̃ 'riestainis', *bavõrai* Liñkmenys 'bavarai', *bokū̃ras* Dotinė́nai 'vaikezas', *bõlius* Kal̃tanėnai 'balius', *brãvoras* || *prãvoras* Kal̃tanėnai *(-a.ras)* 'spirito varykla', *čiõdas* Palū́šė, Kal̃tanėnai 'smalkės', *dõktorius* Kal̃tanėnai *(> duõkta.ŕus)* 'daktaras', *drigõntas* Ukmergė̃, Salãmiestis 'drigantas', *germõnas* Kal̃tanėnai (sen.) 'vokietis', *gronyčià* Pùnskas (turi ir žemaičiai, žr. LKŽ) 'valstybės siena', *kovà* Liškiavà, Dùsetos, Kal̃tanėnai 'kava', *kuligõnas* Kal̃tanėnai 'chuliganas', *kam̃poras* Palū́šė, Kal̃tanėnai, Liñkmenys, Adùtiškis 'kamparmedžio sakai', *midõlius* Liñkmenys 'medalis', *muzikóntas* Ukmergė̃ 'muzikantas', *põsas* Liñkmenys 'pasas', *ražõnčius* Ukmergė̃ 'rožančius', *restarõnas* Kal̃tanėnai 'restoranas', *sandõlas* t.p. 'sandalas', *škandõlas* t.p. 'skandalas', *tolierkà* Kaniavà, Zíetela arba *torielkà* Kùpiškis, *tõrelka* (ir *tõlerka*) Liñkmenys 'lėkštė', *totà* Dotinė́nai 'tėvas, tėvelis', *votà* Palū́šė, Kal̃tanėnai 'vata'. Analogiškas *ė* vietoj literatūrinės kalbos *e* retas. Rodos, pastebėta tik *klė̀mka* 'durų rankena' ir *lė̀mpa* 'lempa'. Linkmenyse kirčiuojama galūnė *(klėmkà, lėmpà)*, Aluntojè, Svėdasuosè, Salakè – šaknis (kirtis ant *ė*, priegaidė neryški).

[24] Zíetelos lietuviai žodžiuose *tolì* ir *sodìnti* bei jų vediniuose svyruoja tarp *o* ir *ou: toul̃ì, toul̃ė̀st* 'toliau', *soud́í·t* (1. sing. praet. *pasoud́inåũ.*) || *to·l̃ì, to·l̃ė̀st, so·d́í·t*.

mólis, dat. pl. *šakòms* 'šakoms', instr. pl. *šakə̃ms* 'šakomis'. Šių junginių cirkumfleksas daug kur virsta vidurine priegaide (§ 25). Tas pats *ɔ* dar turimas žodžiuose *kodė̃l, todė̃l*, kurie čia tariami *kɔďeĩ., tɔďeĩ.* arba *kɔďẹ̃·, tɔďẹ̃·*. Be to, juose *ɔ* gali būti pakeičiamas (net toje pačioje šnektoje) trumpu *u*: *kuďeĩ., tuďeĩ.* resp. *kuďẹ̃·, tuďẹ̃·* (ir *kùďẹ·, tùďẹ·*). Tariant šiuos žodžius su *u* užfiksuota apie Kapsùką, Vilkavìškį, K. Naũmiestį, Grìškabūdį, Lukšiùs, Veliúoną, Serẽdžių, Čẽkiškę ir pietų žemaičių plote apie Pãgramantį, Gerviniùs, Karklė̃nus. A. Vidugiris girdėjo sakant *kuďẹ̃·l'* net Zíeteloje. Gal čia priklauso dar Jùkiškių šnektos *kọ̀ďẹ, tọ̀ďẹ*, taip pat Laũkuvos *kọ̀ďie(l'), tọ̀ďie(l')* arba Luõkės *kùďieĩ, tùďieĩ*? Nekirčiuotoje pirminėje galūnėje *o* virto *u* didokame kauniškių plote (šiaurinė dalis), žr. žml. Nr. 32.

Iš antrinių tautosilabinių junginių vietoj *ɔ* gauna *u*, rodos, tik *om*. Plačiu ruožu visu žemaičių – aukštaičių pasieniu apie Jùrbarką, Šakiùs, Taũragę, Pãgramantį, Nemakščiùs, Vidùklę, Raséinius, Betýgalą, Kražiùs, Kel̃mę, Johámpolę, Šáukėnus, Kùrtuvėnus, Kuršė̃nus, Šakýną, Kruopiùs, Žagãrę vartojama *ā* kamieno dat. ir instr. pl. galūnė *-um(s)*. Šiaurinėje ploto dalyje, bent aukštaičiai (Šakýna, Žagãrė), greta turi ir *-om(s)* su ilguoju *o*. Pietuose *-um(s)* gauna tik baritonai, plg. Jùrbarko šnektos *vìẽtum(s)* 'vietoms' ir 'vietomis', bet *šakɔ̀m(s)* 'šakoms', *šakɔ̃m(s)* 'šakomis'. Kiek didesniame plote, rodos, išplitusi *-um(s)* instrumentaliui reikšti. Antai apie Šiauliùs sakoma *šakũm* 'šakomis', bet *šakɔ̀m* 'šakoms' (baritonai turi tik *-ɔm*: *vìẽtɔm* 'vietoms' ir 'vietomis'). Apie šių galūnių paplitimą rašė A. Jonaitytė LKK III 93 – 95. Galūnė *-um(s)* vartojama ir įvardžiuotinių būdvardžių dėmenyse. Turimos dat. ir instr. pl. formos *baltùmsiums* resp. *baltum̃siums* (Tauragė̃, Er̃žvilkas, Pãgramantis, Šáukėnai, Šakýna), *baltómsiums* resp. *baltõmsiums* (Jùrbarkas), instr. pl. *baltum̃siom* (Šiauliaĩ). Šią galūnę gauna ne tik *(i̯)ā* kamieno, bet ir kiti moteriškosios giminės daiktavardžiai. Rodos, visame plote vartojamos formos *dróbium(s)* 'drobėms' ir 'drobėmis', *vagiùm(s)* 'vagims', *vagium̃(s)* 'vagimis', *dukter(i)ùm(s)* 'dukterims', *dukter(i)um̃(s)* 'dukterimis'. Apie Pãgramantį esą net *abìdvium* 'abiem' (plg. instr. pl. m. *abìdviais* 'abiem'), *mùdvium* 'mudviem'. Vienaskiemeniuose žodžiuose dažniausiai išlaikoma *ɔ*: *tɔ̀ms* 'toms', *tɔm̃s* 'tomis'. Vakarų aukštaičiai apie Sìñtautus, Šakiùs, Veliúoną, Jùrbarką, Girdžiùs platina *ē* kamieno galūnės *-ėm(s)* balsį: *dró·b'ems* 'drobėms' ir 'drobėmis'. Paprastai *e* gauna tik baritonai, nors vietomis (Jùrbarkas) jis pavartojamas ir oksitonams. Taip tarė bent dalis Prūsų lietuvių. Kuršių pamario žvejų šnektoje šalia *katǽ·ms* 'katėms', *katė̃ms* 'katėmis' buvo sakoma ir *mergá·ms* 'mergoms', *mergā̃ms* 'mergomis', bet *tó·ᵘms* 'toms', *tõ·ᵘms* 'tomis', vietomis net *su jũms* 'su jomis', *ti·čũms* 'tyčiomis', *ã·dumaitis* < *Ãdomaitis* (LŽTP 16 – 17). Vakarų aukštaičių ploto šiaurėje, kaip ir pakraštinėse žemaičių šnektose, dabar įsigalėjo galūnė *-'ums: dróbiums, žoliùms* resp. *žolium̃s*. Vienur kitur sutinkama dar *-im(s) (dróbims, žolìms* resp. *žolim̃s)*, tačiau ji gali būti ir ne iš *-ėms*, o įsivesta *i* kamieno daiktavardžių pavyzdžiu, nes šie abu linksniavimo

tipai (ypač baritonų) čia gerokai apmišę, žr. §§ 368 – 369. Veiksmažodžių daugiskaitos pirmojo asmens galūnės *-om, -ėm (rãšom, dìrbom, rãšėm)* paprastai išlaikomos. Keičiant *-um, -im* pastebėta tik apie Šakiùs (pvz., Gabartų km.) ir Raséinius (Vl. Grinaveckis Kalbotyra VI 50). Tačiau sporadiškai atskiruose žodžiuose *-um* turima gana plačiai pvz., *pràšum* Kuršėnai, Šakýna 'prašom', *sãkum* Grìškabūdis 'sakome', *žìnums* Kuršėnai, Šakýna 'žinoma'. Dėl ilgųjų balsių trumpinimo tautosilabiniuose junginiuose plg. Šakių apylinkių *ỹirs* 'vyras', 3. praes. *ĩ.r.* 'yra', *ńe.r.* 'nėra', adv. *aŕťĩ.n.* || *aŕťī·* 'artyn'.

Daugelis šiauliškių nekirčiuotą *o* visais atvejais sistemingai trumpina ir taria *ọ* arba *u* (žml. Nr. 29). Pirmasis variantas *(ọ)* paplitęs šiaurėje (vietomis gerokai priartėja ar net išvirsta *u*), antrasis – pietuose.

§ **71.** Buv. Klaĩpėdos krašto aukštaičių kampe į rytus nuo Jū́ros upės (Viešvilė̃, Smaliniñkai) *o* verčiamas (vietomis tik akūtinis?) diftongoidu *o·ᵘ* arba net diftongu *ou*, žr. W. Fenzlau Die deutschen Formen der Litauischen Orts- und Personennamen des Memelgebiets. Halle, 1936, p. 8, Salio Lkt 46, E. Grinaveckienės straipsnį LKK V 161 tt. Atskiruose žodžiuose sporadiškai *ou* pasakomas ir apie Jùrbarką (E. Grinaveckienė min. veik. 162). Atitinkamai ir *ė* verčiamas *ẹ·ⁱ* resp. *ẹi*. Virtimas buvo būdingas gretimai Prūsų lietuvių šnektai anapus Nẽmuno, plg. LŽTP 11 – 12.

§ **72.** Žemaičiai taria *uo*. Išimtį sudaro klaipėdìškiai, kurie įvairuoja: šiaurėje apie Kar̃klę, Žardę turi *å·*, apie Plikiùs *-ᵘɔ·*, ploto vidurinėje dalyje (Príekulės šnekta) taria labai siaurą monoftongą *o·*, kuris vietomis linkęs į diftongoidą *ᵘo·*. Kitur Klaĩpėdos krašto žemaičiai taria *uo*, tačiau jis ne visur ryškus, linkęs į *ᵘo·*. Be žemaičių, *uo* dar turi pakraštiniai aukštaičiai apie Šilùtę, Pagė̃gius (čia priklausė ir anapus Nemuno buvusi Prūsų lietuvių „tilžėnų" šnekta), taip pat Šìluvą, Šaũkotą, Pãkapę (tarp Týtuvėnų ir Šiaulių̃)[25]. Visame plote išimtį sudaro nekirčiuota galūnė, kur tariamas trumpas *a*, po minkštų priebalsių *e* (vakaruose *ẹ* arba *i*, vietomis tik gen. sing. galūnėje *-io*). Kretingojè tariama gen. sing. *brûoľi* 'brolio', bet 3. praet. *tọŕîejẹ* 'turėjo', Šilãlės apylinkėse – *brûoľe*, bet *tọŕîejẹ* (Paakmenio km.). Apie literatūrinės kalbos *o, ė* ir *uo, ie* atitikmenų sutapimą kalbama § 83. Apie nekirčiuoto *uo* (= lk. *o*) monoftongizaciją (> *ᵘọ, ọ*) šiaurės žemaičių telšìškių tarmėje žr. § 104.

Kadangi žemaičiai, išskyrus Klaĩpėdos kraštą, siauro įtempto balsio *o* (ir *ė*) iš viso neturi, tai ir naujai į tarmę atėjusiuose žodžiuose *o* (resp. *ė*) verčia *uo (ie)*, plg. Laũkuvos šnektos *ũodà* 'oda', *kũors* 'choras' (ir *g'ieľîe* 'gėlė', *ťeiśîejọs* < *tei-*

[25] Atskiruose žodžiuose *uo* sutinkamas apie Jùrbarką (pvz., *luomà* 'loma'), Raudõnę (*ǵeltúonc* 'geltonas', *plúonc* 'plonas', 3. praes. *núor* 'nori'). Analogiškai elgiamasi ir su *ė* > *ie*, plg. Jùrbarko šnektos *dieľę̃·* 'dėlė', *pajieǵei* 'Pagėgiai', *ťieųs* 'tėvas', *vįel* 'vėl', 1. sing. *ńenujíeǵu* 'nenujėgiu', 3. praes. *ńiẽr* 'nėra'. Tai, žinoma, žemaitybės.

sẽjus 'teisėjas'). Skoliniuose vietoj *or* daug kur pastebėta tariant *o̜r*, plg. Tirkšlių šnektos *bo̜rdâ·u̜s* 'tamsiai raudonas', *kľô̜·rkᵃ* 'chlorkalkės', *sô·rc* 'rūšis', *tô̜·ŕṕ*[(e)] 'durpės' (= *kľûorka, tûorpe̜* Telšiaĩ).

ė

§ **73.** Šis balsis tarmėse paprastai eina poroje su *o*: kur pastarasis tariamas *a·* arba *å·*, ten ir *ė* tariamas *æ· (e·)*, kur *o· (ɔ·)*, ten ir *e̜· (e̜·)*, kur *uo (uɔ)* ar *ᵘo· (ᵘɔ·)*, ten ir *ie (ie̜)* ar *ⁱe· (ⁱe̜·)* ir pan. Žr. žml. Nr. Nr. 34 – 45. Tačiau yra ir nukrypimų. Iš jų pažymėtini šie:

1. Rytų aukštaičių anykštėnų, utenìškių ir vilnìškių plote ne visur šalia *a·* arba *å·* yra *æ· (e·)*. Taip tariant pastebėta tik apie Bálninkus, Svėdasus, Adùtiškį. Po sukietėjusio *l* šiose šnektose vietoj *ė* yra *a·*, kuris Svėdasuosè prilygintas tarmės *å·* = lk. *o*. Kitur šalia *a·* arba *å·* yra *e̜·*, po sukietėjusio *l* – *ɛ·*. Vilnìškių plote siauras *e̜·* (po sukietėjusio *l* – *ɛ·*) tariamas net nekirčiuotoje pozicijoje, žr. žml. Nr. Nr. 36 ir 37. Po joto ir labai minkštinamų šioje tarmėje priebalsių *t, d, k, g, š, ž, n* vietomis tas *e̜·* paverčiamas *ie*. Antai Dotinė̃nuose tariama: *ťievas* 'tėvas', *kaťiẽ* 'katė', *ďiẽďie* 'dėdė' (*ďiẽďe*. Kaĩtanėnai), *ďielɛ̃·* 'dėlė', 3. praet. *så.ḱie* 'sakė', *ǵierɛ.* 'gėrė', *ńė.šie* 'nešė', *žielɛ.* 'žėlė', 3. praes. *ńiẽr* 'nėra'. Plg. instr. sing. *čiesù* 'laiku', *jiegà* 'jėga'. Taip elgiamasi ir su *ė* po nesukietėjusio *l*, pavyzdžiui, naujuose žodžiuose, plg. Kaĩtanėnų šnektos *aiľieraš́ťi.s* 'eilėraštis', *kaľiẽda.s* 'kalėdos', *ľiẽkš́ťe.* 'lėkštė', *ľiẽša.s* 'lėšos', *ľiẽkštas* 'lėkštas', *ľiempà* (< *lėmpà*) 'lempa', *ľiẽpt* 'lėpti'.

2. Kupiškė̃nų tarmėje vietoj literatūrinės kalbos *ė* tariama *a·* arba *e̜·* priklausomai nuo tolimesnio skiemens: prieš kietą priebalsį (t.y. užpakalinį tolimesnio skiemens vokalizmą) ir absoliutiniame žodžio gale taria *a·* (nekirčiuotoje pozicijoje ir kirčiuotoje galūnėje sutrumpėja iki pusilgio), prieš minkštą priebalsį (t.y. priešakinį ar supriešakintą tolimesnio skiemens vokalizmą) taria *e̜·* (resp. *e̜.*), pvz., 1. sing. praes. *bá·gu* 'bėgu', 3. fut. refl. *va.psɔ̌.s* 'vėpsos', *katǎ.* 'katė', *dã·da.* 'dėdė', gen. sing. *dã·da.s* 'dėdės', 3. fut. *då.s* 'dės', bet 2. sing. praes. *b'é̜·ǵi* 'bėgi', 1. sing. praet. *ŕe̜.ḱåů̯* 'rėkiau'. Po *k, g, š, ž, č, j* dauguma kupiškė̃nų taria *e̜·* (resp. *e̜.*) nepriklausomai nuo tolimesnio skiemens: 3. praet. *ḱé̜·la.* 'kėlė', *ǵé̜·ra.* 'gėrė', *ńė̜.š́e̜.* 'nešė', *v́ė̜.že̜.* 'vežė', *č́é̜·pla* 'kas ilgai valgo, ilgai kramto', 1. sing. praet. *je̜.ḿåů̯* 'ėmiau'. Šiaurės vakarų kampe apie Pãpilį prieš kietą priebalsį (= užpakalinį tolimesnio skiemens vokalizmą) ir absoliutiniame žodžio gale tariamas *æ·* (resp. *æ.*), pvz., 3. praet. *ḱǽ·la.* 'kėlė', *ǵǽ·ra.* 'gėrė', *ńė̜.šæ.* 'nešė', *v́ė̜.žæ.* 'vežė', gen. sing. *jæ.gɔ̌.s* 'jėgos'. Po sukietėjusio *l* visi kupiškė̃nai vietoj *ė* taria *a·* (resp. *a.*), nepaisydami tolimesnio skiemens: 3. praet. *lã·ḱe̜.* (*lã·ḱæ.* Papilỹs) 'lėkė', *klá·ťi.s* 'klėtis', *kla.tå.la.* 'klėtelė'. Taip pat tolimesnio skiemens nepaisoma skoliniuose: tariama *e̜·* resp. *e̜.* (apie Pãpilį *æ·* resp. *æ.*), plg. Skãpiškio apylinkių *č́ẽ̜·sas* 'laikas', *pľẽ̜·mas* 'dėmė', *šľẽ̜·kta* 'l. szlachta' (*č́ǽ̃·sas, pľǽ̃·mas, šľǽ̃·kta* Papilỹs).

3. Žemaičiai šalia gen. sing. *vì·ra* 'vyro' sako nom. sing. *kâ·rvę* (rytuose ir pietuose *ká·ŕv̇i*) 'karvė', taigi nekirčiuotoje galūnėje šalia *a* (vietoj lk. *o*) turi *ę* (vietoj lk. *ė*). Žr. žml. Nr. 42. Apie nom. pl. *kâ·rves* 'karvės' šalia gen. sing. *kâ·rvęs* resp. *ká·ŕv̇is* žr. § 369 (p. 244). J. Aleksandravičiaus liudijimu, Kretingõs šnektoje absoliutinės galūnės *ė* yra siauresnis, negu prieš *-s*, plg. *žẽ·ḿę* 'žemė', 3. praet. *mā·t́ę* 'matė' ir gen. sing., nom. pl. *žẽ·męs* 'žemės' (čia *ę* kaip žodyje *nẽ·štę* 'nešti'). Priebalsis prieš *ẹ* esąs minkštas, prieš *ę* išliekąs bemaž nesuminkštėjęs.

4. Rytų lietuviai nekirčiuotoje pozicijoje ne visuomet šalia *o* > *ọ* (*ɔ*), *ʋ* turi *ė* < *ẹ*, *ι*. Antai Pãsvalio šnektoje sakoma *žmọgẽ·ľ'ś* 'žmogelis', bet *śeďẹ́·t́* 'sėdėti' (tačiau 1. pl. praet. *ńemã·t́ẹm* 'nematėme'). Plg. Raguvõs apylinkių *žmʋgẽ·lιś*, bet *śeďẹ́·t́* ir *ńemã·t́em*. Jùkiškiuose šiaipjau *ė* > *ę* (*lė* > *lɛ*), tačiau sakoma *śḱŕi·b'eľ'ś* 'skrybėlė', *ḱęř·ḿœla* 'kirmėlė', 3. praet. *nù.laḱe* 'nùlėkė', nom. pl. *galaťĩ·ńęs* 'imtynės, t.y. *galėtỹnės*', bet *ṕŕieklọť'ś* 'prieklėtis', gen. sing. *ṕŕieklọče*. Matyt, nevienodi *ė* refleksai sąlygojami tam tikros fonetinės pozicijos (gal būt, skirtingos atskiroms šnektoms), tačiau tai ištirti trūksta duomenų (plg. § 85a).

5. Kuršių pamario žvejų šnektoje šalia *o* > *o·ᵘ* būta *ė* > *ie* (ret. *ei*), žr. LŽTP 5–6.

6. Didesnių ar mažesnių nesutapimų pastebima ir daugiau. Antai pietų aukštaičiai *o* taria su *a* atspalviu (*ɔ·*), bet *ė* čia siauras ir įtemptas (*ẹ·*). Apie Pùnią *ė*, ypač senesnių žmonių, verčiamas *ie* arba *ᶦe*, bet analogiško *o* vertimo nepastebėta. Šie ir kai kurie kiti faktai lyg ir rodo, kad seniau šalia **ā* (= lk. *o*) būta ne plataus, bet siauro **ẹ̄*. Tačiau tokiam manymui, rodos, prieštarauja XIII–XV a. dokumentuose lietuviškų vardų *ė* transkribavimas rusų raide *я* (plg. *Пяди* 'Pėdžiai' ir kt. K. Būgos RR I 228), rusų *я* pakeitimas lietuviškuoju *ė* skoliniuose (plg. *mėtà* < r. *мята*, *prajẽvas* < r. *проява* ir kt. K. Būgos RR I 346–347), nekirčiuoto tarimas po sukietėjusio *l* rytų aukštaičių tarmėje (žr. § 183). Taigi, greičiausiai, senovėje šalia plataus **ā* (= lk. *o*) buvo ir platus **ē* (= lk. *ė*). Esami skirtumai galėjo atsirasti dėl to, kad **ē* daug kur siaurėjo anksčiau, negu **ā*.

Apie *ė* tarimą po sukietėjusių priebalsių žr. §§ 183–184, 186–187.

ū, *y*

§ **74.** Šie balsiai tarmėse kitais išvirsta tik tuo atveju, jeigu sutrumpėja ir suplakami su tarmės trumpaisiais, žr. žml. Nr. Nr. 46–48 (ir ten nurodytus §§). Apie *y* tarimą pietų aukštaičių tarmėje po sukietėjusių priebalsių žr. § 188.

3. Nosinių *ą*, *ę*, *ų*, *į* refleksai tarmėse

§ **75.** a) Daugelis pietų ir dalis šiaurės žemaičių, taip pat aukštaičių pakraštėlis apie Šiluvą, Šaũkotą vietoj šakninių *ą*, *ę* turi tuos pačius refleksus, kaip *an*, *en*, žr. žml. Nr. 49. Čia literatūrinės kalbos *ą*, *ę* ir *an*, *en* sutapo. Tie žemaičiai, kurie

vietoj *an*, *en* turi *ǫn*, *ęn* arba *un*, (ret.) *in*, ir vietoj *ą*, *ę* turi tuos pačius *ǫn*, *ęn* resp. *un*, *in*, plg. Laũkuvos šnektos *lǫ̂·ŋks* 'langas', *ę̂·ŋ'kťę* 'engti' ir *kǫ̂·ńšťę* 'kąsti', *šṕŕę̂·ńšťę* 'spręsti', Karklė̃nų šnektos *lùŋks* 'langas', *š'v̂i.n'.ťi* 'šventė' ir *kùńšťi* 'kąsti', *š'v̂i.n'.šťi* 'švęsti'. Šiaurėje *ǫn*, *ęn* kaitaliojami su *un*, *in* priklausomai nuo tolimesnio skiemens (§ 59). Apie *šal̃n(a)* 'šąla', *ker̃ņ(a)* 'kęra' žr. §§ 201 ir 597a. Literatūrinės kalbos *ų*, *į* čia atstoja *un*, *in* (sutapo su tikraisiais *un*, *in*), tačiau ne visur vienodai nuosekliai. Pietuose, iš dalies vakaruose ir rytuose dažniausiai tariami monoftongai *u·*, *i·*, šalia kurių fakultatyviškai *un*, *in* pasitaiko tik atskirų žodžių šaknyse, paprastai bendratyse tokių veiksmažodžių, kurių esamasis ir būtasis laikai turi tautosilabinį *n*, pvz., *skų̃sti*, *lį̃sti* (taria *sku.ńćťi* || *skũ·šťi*, *ľi.ń.ćťi* || *ľĩ·šťi*). Žr. žml. Nr. 55. Reikia pasakyti, kad dažnai atskirų žodžių dvejopos šaknys – su *un*, *in* ir *u·*, *i·* – pasitaiko ir kitur. Matyt, *ų*, *į* buvo daug kur denazalizuoti. Tam tikrais atvejais *n* išliko arba buvo naujai įterptas dėl gimininių žodžių ar kitų formų analogijos, juoba kad *ų*, *į* paprastai būna veiksmažodžiuose. Esant svyravimui, atskiruose žodžiuose *n* atsirado ir po senovinių ilgųjų *u·*, *i·* (= *ū*, *y*) arba atstojančių literatūrinės kalbos *uo*, *ie*, žr. § 249. Naujai į tarmę patekusiuose žodžiuose *ą*, *ę* pakeičiami *a*, *e* (kirčiuotoje pozicijoje pailgėja, nekirčiuotoje trumpi), pvz., Kuršė̃nų šnektos acc. sing. *drã·su* 'drąsų', nom. pl. *žašùka·* 'žąsiukai'. Taip elgiasi ir tie žemaičiai, kurie vietoj *ą*, *ę* turi denazalizuotus monoftongus *ǫ·*, *ę·*, pvz., Tirkšliũ apylinkių *sã·raš*$^{(ǫ)}$*s* 'sąrašas', *sàskâ·it*^{a} 'sąskaita'.

b) Nekirčiuotą vardažodžių acc. sing. galūnę *-ą* visi žemaičiai taria *-a* (žml. Nr. 51). Taip elgiasi ir tie, kurie šakninio *ą* vietoj turi *ǫn* resp. *un*, taigi taria acc. sing. *vę̃·lka* 'vilką' šalia inf. *kǫ̂·nstę* / *kùnsti* 'kąsti'. B. Rokaitės duomenimis (LKK IV 148), šiaurės žemaičiai apie Klýkolius, Akmẽnę šalia *-a* fakultatyviškai pasaką ir *-ǫ*: *rǫ̃·ŋka* || *rǫ̃·ŋkǫ* 'ranką'. Visi žemaičiai *u* kamieno acc. sing. galūnę *-ų (sū́nų)* traktuoja kaip *-u* > *-ǫ*, žr. žml. Nr. 57. Vadinasi, nekirčiuotos galūnės bus anksti denazalizuotos ir sutrumpintos. Tačiau *-į (ãkį, mẽdį)* šiaurės žemaičiai taria siaurai (žml. Nr. 56). Sunku pasakyti, ar tai rodo vėlyvesnę denazalizaciją. Taip pat daugelis siaurina *-ę (žẽmę)*, žr. žml. Nr. 52. Tačiau šis siaurėjimas gali būti ir antrinis, plg. § 55. Moteriškosios giminės daiktavardžių galūnė *-ą* po minkštų priebalsių *(sáują)* traktuojama kaip *-ę*. Vyriškosios giminės daiktavardžiai ir kiti vardažodžiai vietoj *-ą* po minkštų priebalsių turi *-į*: *vẽjį* 'vėją', *žãlį* 'žalią', *trẽtį* 'trečią'. Šią žemaičių galūnę kildinti fonetiškai iš *-'ą*, kaip elgėsi K. Būga (RR I 574, III 55, plg. Jauniaus Gr. 115[1]), neleidžia ne tik rytų pakraščiuose pasitaikančios gretiminės formos su *-'ą* ir *-į* (plg. Gervìnių šnektos *v́ieji* < *vẽjį* || *v́ieje* < *vẽją*), bet ir siauras *-i* šiaurės žemaičių plote, plg. *v́îeji* 'vėją' ir *ã·ḱi* 'akį', bet *kûoję* 'koją'. Šalia nom. sing. *-'as* turi acc. sing. *-į* ne tik žemaičiai, bet ir pakraštiniai aukštaičiai (Šakýna). Plg. pirmosios lietuviškos knygos (Mž) *kraus* 56_{12} 'kraujas' šalia *kraugi* 25_{11} 'kraują' (pavyzdžių iš kitų senųjų raštų pateikia J. Kazlauskas Kalbotyroje I 45 – 46, ВСЯ V

80 – 82). Galūnės *-'ą* ir *-į* fonetiškai sutapo tik tose žemaičių šnektose, kur tariama *mẽ·dẹ (miẽdẹ)* 'medį', *ã·kẹ* 'akį' ir *sâ·ujẹ* 'saują' (Rietãvas, Laũkuva, Var̃niai, Luõkė...). Ir tokios veikiamųjų dalyvių formos, kaip nom. sing. praes. *važiúojįs* 'važiuojąs', nom. pl. *važiúojį* 'važiuoją', fut. *važiúosįs* 'važiuosiąs', *važiúosį* 'važiuosią', kurių galūnes *-įs, -į* K. Būga (RR I 575, 577) kildina iš senesnių *-'ąs, -'ą*, laikytinos analogijos padaru, plg. *gùlįs, gùlį* (§ 606). Jas turi ne tik žemaičiai, bet ir pakraštiniai aukštaičiai apie Jùrbarką, Šakýną. Čia, kaip ir žemaičių tarmės rytuose, *-įs, -į* vartojamos šalia gretiminių *-'ąs, -'ą (važiúojąs, važiúoją* resp. *važiúosiąs, važiúosią).*

c) Kirčiuotoje galūnėje *ą, (ę), ų, į* paprastai traktuojami kaip šaknyje. Tauragė̃s apylinkėse tariama acc. sing. *tã.n.*[26] 'tą', *šẽ.n.* 'šią', *kurĩ.n.* 'kurį', partic. praes. act. *b'evežã.n.c* 'bevežąs', pl. *b'evežã.n.* 'beveža'. Pavyzdžiai iš Laũkuvos: acc. sing. *tõ·n* 'tą', *šẽ·n* 'šią' (pasako ir *šõ·n* su *õ* iš *tõ·n* 'tą', plg. Tirkšlių̃ šnektos *šẽ·* || *šõ·*, *nã·u·jẽ·į*[(e)] || *nã·ujõ·į*[(e)] 'naująją'), gen. pl. *láukū̃·n* || *láukū̃·* 'laukų'. Pavyzdžiai iš Karklė̃nų: acc. sing. *kū̃·n.* 'ką', partic. *dìrbū̃.n.s* 'dirbąs', pl. *dìrbū̃.n.* 'dirbą'. Žr. žml. Nr. 50. Išimtį sudaro ploto šiaurės rytų kampas, kur galūnėse *n* nebėra, pvz., Kuršė̃nuose taria acc. sing. *ànū̃·* 'aną', *šĩ·* 'šį' (ir 'šią' § 369), partic. *bàrū̃·s* 'barąs', pl. *bàrū̃·* 'barą'. Vakaruose, priešingai, galūnėje *n* išlaikomas didesniame plote, negu šaknyje (Klaĩpėdos kraštas, Kuliaĩ, Kar̃tena, Alsė̃džiai...). Gen. pl. galūnė *-ų* bemaž visame plote turi du variantus: su *-n* ir be *-n (šàkū̃·n* || *šàkū̃·* 'šakų'). Antrasis (dėl baritonų įtakos?) labiau būdingas jaunajai kartai, vis daugiau įsigali ir vietomis rytuose visai išstūmė iš vartosenos pirmąjį. Vakaruose (Kuliaĩ, Kar̃tena, Plãteliai...) dar turimas trečiasis variantas su *-m (šàkū̃·m)*, kuris galėtų būti apibendrintas iš pozicijos prieš lūpinius *p, b* (kitaip F. Špechtas KZ LIII 155).

d) Oksitonų pavyzdžiu dažnai *-n* išlaikomas ir baritonų įvardžių acc. sing. galūnėje, pvz., Laũkuvoje tariama *kẹ̀tkộ·n* 'kitką', *vẹ̀skộ·n* 'viską'. Esamojo laiko veikiamųjų dalyvių nom. pl. galūnė taip pat išlaiko *-n*, plg. Laũkuvos apylinkių *dẹ̃·rbộ·n* || *dẹ̃rbõ·n* 'dirbą', *gộlộ·n* || *gộlẽ·n* 'gulį'. Tačiau nom. sing. galūnėje tokio *n* niekur nėra, plg. Laũkuvos šnektos *dẹ̃·rbas* 'dirbąs' (greta oksitoninės formos *dẹ̃rbõ·nc*), Luõkės šnektos *rã·šọs* 'rašąs' (bet *vėžõ·ns* 'vežąs'), Karklė̃nų *rã·šas* 'rašąs' (bet *dìrbū̃.n.s* 'dirbąs'). Vadinasi, čia kalta ne oksitonų įtaka. Būtojo laiko dalyvių visuomet kirčiuojama šaknis, tačiau ir jų nom. pl. galūnėje žemaičiai *n* išlaiko, o nom. sing. – ne, plg. Tauragė̃s šnektos *papjúoves* 'papiovęs', bet *papjúoven* 'papiovę', Laũkuvos *â·ugẹs* 'augęs', bet *â·ugê·n* 'augę', Karklė̃nų *ńẽ·šis* 'nešęs', bet *ńẽ·šin* 'nešę'. Analogiškai elgiasi ir tie žemaičiai, kurie vietoj literatūrinės kalbos *ą, ę, ų, į* turi denazalizuotus monoftongus. Čia baritoninės dalyvių nom. sing. ir nom. pl.

[26] Paaukštaitėje apie Týtuvėnus, Šáukėnus, Kùrtuvėnus, Kel̃mę vietoj *an* fakultatyviškai pasakoma ir *au: tã.u.* 'tą', *anã.u.* 'aną', *kã·u.* 'ką', *katrã.u.* 'katrą', *šẽ.u.* 'šią'. Dėl *an (ą)* virtimo *au* plg. ką rašo E. Frenkelis ZslPh XX 98, T. Buchienė ir Z. Topolinska rinkinyje „Z polskich studiów slawistycznych" II (Warszawa 1963) p. 41.

galūnės skiriasi vokalizmo kiekybe, vietomis ir kokybe. Antai Tirkšliuosė šalia *ràšộ·* || *rã·š*⁽ᵒ̣⁾ 'rašą', *b'ešíeďi·* || *b'ešíeď*⁽ⁱ⁾ 'besėdį', *ńèšę̂·* || *ńẽ·š*⁽ᵉ̣⁾ 'nešę' sakoma tik *rã·š*⁽ᵒ̣⁾*s* 'rašąs', *b'ešíeď*⁽ⁱ⁾*s* 'besėdįs', *ńẽ·š*⁽ᵉ̣⁾*s* 'nešęs'. Plg. Saũgų šnektos (Klaĩpėdos krašte) *b'ⁱê·g'ⁱê·* || *b'ⁱê·gę̂·* 'bėgę', bet *b'ⁱê·g'*⁽ⁱ⁾*s* 'bėgęs', Šakýnos apylinkių (pažemaitės aukštaičiai) *rã·še·* 'rašę', *raši·daṽe·* 'rašydavę', bet *rã·šes* 'rašęs', *raši·daṽes* 'rašydavęs'. Ar nebus tik nom. pl. galūnių ilgieji variantai įsivesti iš dabar, rodos, žemaičių nebevartojamų sangrąžinių formų **rašą* + *si*, **rašę* + *si*? Nom. sing. galūnės negalėjo gauti ilgųjų variantų, nes tuo atveju nebebūtų skirtumo tarp sangrąžinių ir nesangrąžinių formų, plg. *rašąs*, *rašęs* ir *rašąs* + *s(i)*, *rašęs* + *s(i)* (žemaičiai sangrąžos dalelytės balsio netaria). Daugelis pietų aukštaičių ir kai kurie rytų aukštaičiai vilniškiai (pvz., Adùtiškis) taip pat skiria būtojo (ir būtojo dažninio) laiko dalyvių galūnių kiekybę: čia nom. pl. *-i·* '-ę', nom. sing. *-is* '-ęs' (*rã·ši·*, bet *rã·šis*, žml. Nr. 54).

Gal būt, sangrąžinės formos įtaka reiktų aiškinti vietomis žemaičių tarmės plote pasitaikančias tariamosios nuosakos III asmens gretimines formas su išlaikytu *n* arba bent ilgu balsiu, pvz., *sộ.kt*⁽ᵘ⁾ || *sộktû·n* || *sộktû·m* Kalnãlis, *sộktû·* Gar̃damas, *sùktu·* Karklė̃nai 'suktų'. Variantas *sộktộ·m* Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ, greičiausiai, bus pasidarytas šalia 1. pl. *sộktọḿê·m*, 2. pl. *sộ.ktọḿ*⁽ᵉ̣⁾*t* pagal 3. praes. *tộ·r* 'turi' šalia 1. pl. *tộŕê·m*, 2. pl. *tộ.ŕ*⁽ᵉ̣⁾*t* pavyzdį. Forma su *-m* pastebėta net aukštaičių pakraštyje apie Kruopiùs (žemaitybė?). Tačiau plačiausiai paplitusi nesangrąžinių veiksmažodžių forma *sùktų*, kurios *-ų* traktuojamas kaip *-u*, t.y. verčiamas *-ọ* (*sộ.ktọ* Kretingà, Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ...). Balsių asimiliacijos plote prieš tokį *-ọ* šaknies vokalizmo siaurumas neišlaikomas, pvz., *śộ.st*⁽ᵒ̣⁾ Tirkšliaĩ 'siustų' (ne **śùst-*). Apie Víekšnius, Klýkolius pagal *sukù* : *sukúos* pavyzdį ir šalia *sùktu* (*sộ.kt*⁽ᵒ̣⁾) 'suktų' pasidaryta sangrąžinė forma *sùktuos* (*sộktộ·us*). Tokią formą turi ir artimesni aukštaičiai apie Šakýną, Skaĩstgirį, Jõniškį.

Prielinksnis ir priešdėlis *į* tariamas be *n*. Matyt, apibendrinta iš pozicijos prieš nosinį, plg. *i(n) nàsrùs* 'į nasrus'. Išimtį sudaro Klaĩpėdos apylinkės, kur *n* išlaikomas (matyt, dėl variantų *int*, *inš*, *inč* § 737).

e) Įvardžiuotinių būdvardžių pirmojo dėmens galūnėje *ą*, *(ę)*, *ų*, *į* traktuojami kaip žodžio vidurio arba kirčiuotos galūnės garsai, taigi atitinkamai išlaikomas *n*. Kuršė̃nų šnektoje, kur nazalizacija turima tik žodžio viduryje, jie traktuojami dvejopai: vienos formos *n* išlaiko, kitos ne, plg. a) instr. sing. f. *baltá·ńje* 'baltąja' (lauktume **baltùńje*, plg. *lùnks* 'langas'), acc. pl. f. *baltá·ńćes* 'baltąsias' (lauktume **baltùńćes*; gal būt, *an* įsivesta pagal santykį acc. pl. m. *bá·ltus* : *baltùńćus* = acc. pl. f. *bá·ltas* : *x*), acc. pl. m. *baltùńćus* || *baltú·śus* 'baltuosius', b) acc. sg. *bá·ltu·ji* 'baltąjį' ir 'baltąją', loc. sing. m. *baltamí·jie* < **baltamėjė* 'baltajame'. Gen. pl. forma retai kur teišlaiko *n*. Apie junginių *anj (ọnj)*, *enj (ẹnj)*, *unj* įvardžiuotinėse formose pakeitimą *ain (ọin)*, *ein (ẹin)*, *uin* žr. § 151. Pačioje paaukštaitėje (pvz., Gervìniai)

įvardžiuotinių būdvardžių paradigmoje *n* išlaiko tik acc. pl. f. forma *(baltá·ńšes* 'baltąsias'). Acc. pl. m. forma su *n* pastebėta apie Laũkuvą, Luõkę *(baltû·ńšǫs)*, Kuršėnus, Šáukėnus *(baltùńčus)*. Jos *n* galėtų būti tiek senovinis (žemaičių acc. pl. *-us* iš **-úns*), išlikęs oksitonų galūnėje, tiek ir naujas įterptinis, plg. § 249. Apie Laũkuvą, Kuršėnus, Šáukėnus ši forma vartojama kaip gretiminė ir pasakoma tik senosios kartos žmonių. Apie Luõkę, priešingai, ji labai gyva ir visų vartojama. Vardažodžių *a* kamieno loc. pl. galūnė su *n* paplitusi siauriau. Pastebėta tik apie Luõkę (čia vienintelė) ir Šáukėnus, pvz., *ḿìškũ·ńś* 'miškuose', *baltũ·ńšû·ńś* 'baltuosiuose' (Luõkė), *ḿiškuñ.čⁱ*, *baltuñ.ču·śⁱ* sen. || *ḿiškũ·śⁱ*, *baltũ·šu·śⁱ* dažn. (Šáukėnai). Seniau, matyt, ji buvo plačiau vartojama, nes randame K. Jauniaus užrašytame Endriejãvo šnektos tekste (VChr 321_{14}, 323_{33}), ją vartoja L. Ivinskis (pavyzdžius pateikia J. Kazlauskas LKK II 20). Acc. pl. f. galūnę *-as (šakàs)* visi žemaičiai taria be *n* reflekso, t.y. *-as* (**-ǫs* nėra!). Jis turimas tik įvardžiuotinių būdvardžių formoje *baltąsias* ir, gal būt, yra antrinės kilmės, plg. § 477. Instr. sing. galūnė *-a (gálva)*, kilusi iš senovinės akūtinės **-ā́n*, didžiojoje ploto dalyje tariama *-a*, tik šiaurės vakaruose *-ǫ*, žr. žml. Nr. 11. Galimas daiktas, kad vienur buvo apibendrintas baritonų *(-a)*, kitur – oksitonų *(-ǫ)* tarimas. Didesniame plote turima instr. sing. *-ę* < **-ḗn* (žml. Nr. 17). Po minkštų priebalsių *-a* < **-ā́n* ir *-e* < **-ḗn* daug kur suplakta. Dėl šių galūnių plg. § 369 (p. 245).

§ 76. Žemaičiai vakaruose ir šiaurėje vietoj šakninių *ą, ę, ų, į* turi denazalizuotus monoftongus. Žr. žml. Nr. Nr. 49 ir 55. Literatūrinės kalbos *ą, ę* čia atliepiami net trejopai: 1) *a·*, *e·* (pietinėje Klaĩpėdos krašto žemaičių dalyje, vidurinėje taria *a·*, bet *ę·*), 2) *ǫ·*, *ę·* (didžiojoje ploto dalyje) ir 3) *ǫu*, *ęi* (šiaurėje vakarų ir rytų kampuose; vietomis yra *ǫu*, bet *ę·*, plg. B. Rokaitė LKK IV 147[8])[27]. Monoftongai

[27] Pareikšta nuomonė, kad *ą* ir *ę* slypi žodžių *ū̃sai* ir *mėsà* žemaitiškuose atitikmenyse. E. Frenkelis ZslPh XXII 100 (=LEW 1167) rašo, jog Daukanto, Valančiaus *oustai* 'ūsai' turį *ou* iš senesnio *ą*. Tokiai nuomonei prieštarauja faktai: šio žodžio šaknies vokalizmas atitinka literatūrinės kalbos *uo*, o ne *ą*. Pietų žemaičiai taria *ū̃·stâ·* (iš jų šį žodį bus gavę pažemaitės aukštaičiai apie Šakýną, kur tariama *ū̃·stai*), vakarų žemaičiai – *ǭ·stâ·*. Tie šiaurės žemaičiai, kurie vietoj *ą* turi monoftongą *ǫ·*, taria *ǭ·ustâ·*, o ne **ǭ·stâ·*. Daukanto ir Valančiaus šnektose *uo* ir *ą* sutapo. Vadinasi, nėra pagrindo šį žemaičių tarmės žodį gretinti su pr. *wanso*, l. *wąs*, r. *ус*. Jis į literatūrinę kalbą transponuotinas *uõstai* ir kartu su kitais tokios rūšies žodžiais (§ 81 išnaša 30) laikytinas slavų skoliniu. Vietoj aukštaičių *mėsà* žemaičiai sako *mẽ·sà (mæ̃·sà)*, vietomis *mẽ·isà*. Taip taria ir sudėtinio daiktavardžio *rùdmėsė* 'toks grybas' antrąjį dėmenį. F. Špechtas LM II 485, Pr. Skardžius TŽ VII 129 ir E. Frenkelis LEW 427 *me·sa* kildina iš **mensā́* (=pr. *menso*, la. *mìesa*), variantą *meisa* laikydami pereinamuoju laipsniu. Šiaipjau iš **mensā́* žemaičiai turėtų *mẽn.sà* / *mę̃·nsà* / *mę̃·sà* / *mę̃·isà*. Forma *mensà* iš tikrųjų yra pietuose, pvz., apie Skaudvìlę. K. Būga (RR I 113) ją buvo aptikęs Vainùto ir Kal̃tinėnų apylinkėse. Kaip ir Smaliniñkų (LKK V 162) bei Kuršių pamario žvejų (LŽTP 58) *me·sà*, ji galėtų būti transponuojama *męsà* ir kildinama iš **mensā́*. Kitų žemaičių *mẽ·sà* / *mẽ·isà* kilmė neaiški. K. Būga (RR III 47) laiko rusų *мясо* vėlyvu skoliniu, kaip paralelę nurodydamas žemaičių *pæ̃·ťńi·č'ę* < r. *пятница* (iš čia *pę̃.ťńi·č'ę* Tirkšliai). Variantas *meisa* rytuose bei pietuose galėtų būti ir antrinis, plg. *meis* vietoj *mẽs* (§ 86).

a·, *e·* ir *ǫ·*, *ę·* visur aiškiai ilgesni, negu kirčiuoti pailgėję *ã*, *ẽ* resp. *ù*, *ì* > *ǭ*, *ę̄*. Dėl balsių asimiliacijos dėsnio veikimo šiaurėje *ǫ·*, *ę·* kaitaliojami su *u·*, *i·* priklausomai nuo tolimesnio skiemens, žr. § 59. Analogiškas *ǫu*, *ęi* ‖ *uu̯*, *ii̯* kaitaliojimas retas ir yra fakultatyviško pobūdžio, todėl žemėlapyje Nr. 49 nenurodomas. Apie tam tikrą nekirčiuotų *ǫ·*, *ę·*, *u·*, *i·* trumpinimą žr. § 104. Apie *l'ẽ·išᵃs* Príekulė 'lęšis' ir kt. žr. § 151.

Su kirčiuotos galūnės *ą*, *ę*, *ų*, *į* ne visur elgiamasi kaip su šakniniais. Plg. žml. Nr. 50. Klaĩpėdos krašte ir į šiaurės rytus nuo jo (Kuliaĩ, Kar̃tena, Alsė̃džiai...) žodžio gale išlaikomas *n*. Apie Kalnãlį šalia šakninių *ǫ·*, *ę·* (*kǫ̂·st*^(e) 'kąsti', *k'ę̃·st*^(e) 'kęsti'.., tačiau *ǫ́·užǫ̂·uls*[28] 'ąžuolas') sakoma partic. praes. act. *dę́·rbǭ·us* 'dirbąs' (su *ǫu*!), pl. *dę́·rbǭ·u* 'dirbą', acc. sing. *tǭ·u* ‖ *tǭ·n*[29] 'tą' (su *-n*, plg. gen. pl. *k'é·lmũ·n* ‖ *k'é·lmũ·* ‖ *k'é·lmũ·m* 'kelmų', 3. cond. *sǫ̂.kt*^(u) ‖ *sǫ̀ktû·n* ‖ *sǫ̀ktû·m* 'suktų'), bet acc. sing. *bá·ltǫ̂·j*^(i) 'baltąjį', instr. sing. *baltǫ̂·j*^(e) 'baltąja'.

Yra pagrindo manyti, kad *ą*, *ę*, *ų*, *į* denazalizacija anksčiausiai vyko ten, kur dabar vietoj literatūrinės kalbos *ą*, *ę* turimi dvibalsiai *ǫu*, *ęi*, žinoma, jeigu *ǭ*, *ę̄* (~ lk *uo*, *ie*) > *ǫu*, *ęi* visame plote vienu laiku. Jeigu ši prielaida teisinga, turėtume du denazalizacijos židinius žemaičių tarmės plote: šiaurės vakarų ir šiaurės rytų kampuose. Į rytinį kampą ji galėjo persimesti iš Šakýnos – Žagãrės apylinkių aukštaičių. Pietuose iš aukštaičių ateinančią denazalizacijos bangą galėjo sulaikyti žemaičių – aukštaičių pasieniu paplitusi tendencija įterpti *t(d)* tarp *n* ir *s*, *š*, *ž*, t.y. *ns*, *nš*, *nž* versti *nc*, *nč*, *ndž* (§ 241a).

§ **77.** a) Vakarų aukštaičiai ir Zíetelos lietuviai *ą*, *ę*, *ų*, *į* verčia denazalizuotais monoftongais *a·*, *e·* *(æ·)*, *u·*, *i·*. Žr. žml. Nr.Nr. 49 – 57. Žemaičių pasienyje kai kur vietoj *ę* dalyvių ir įvardžių galūnėse turima *ę·* *(ę·?)* arba *ie*. Antai apie Smalininkùs sakoma *apá·ug'ę·s* 'apaugęs', gen. sing. *màn'ę·s* 'manęs', *tàvę·s* 'tavęs', *sàvę·s* 'savęs' (ir *man'ę̃·s*.., net *mǫn'ę̃·s*), tačiau pl. *apá·ug'ie* 'apaugę', o acc. sing. *kã·te* 'katę' (E. Grinaveckienė LKK V 163). Kuršių pamario žvejų šnektoje būta nom. sing. *sùk'ies* 'sukęs', nom. pl. *sùk'ie* 'sukę' (LŽTP 15 – 16). Ir šiaurėje, apie Šakýną, yra gretiminė forma *sùk'ie* 'sukę' (A. Jonaitytė LKK VII 173 ją linkusi laikyti žemaitybe).

Monoftongai *a·*, *e·* < *ą*, *ę* savo ilgumu nesiskiria nuo kirčiuotų pailgėjusių *ã*, *ẽ*, todėl žodžio viduryje nekirčiuoti vietomis fakultatyviškai trumpinami (ypač

[28] Šis žodis su *ǫu* tariamas plačiau, negu kiti. Pastebėtas, pavyzdžiui, apie Krẽtingą, Židìkùs. Ir kitur jis neretai išsiskiria. Antai Laũkuvos apylinkėje šalia *ǫ̂·nžû·ls* jaunimas sako *û·nžû·ls*. Greičiausiai tai yra kaimynų įtaka, plg. *ùnžu·ls* Karklė̃nai.

[29] Abi formos vartojamos tiek su vyriškosios, tiek ir su moteriškosios giminės daiktavardžiais. Tur būt, dėl *tǭ·u* sutapimo su instr. sing. m. *tǭ·u* (= lk. *tuõ*) jos abi šnektoje eina ne tik akuzatyvu, bet ir instrumentaliu (abiejų giminių!). Prie tokio suvienodinimo galėjo prisidėti homoniminės daiktavardžių galūnės, plg. instr. sing. *mę̀škǫ* 'mišku' ir *šàkǫ* 'šaka'. Instr. sing. f. forma *tǫ̀* < **tą́n* 'ta' čia, galima sakyti, visai nevartojama.

jaunimo), tariama *drasùmas* 'drąsumas', *gŕežìmas* 'gręžimas' ir pan. Taip elgiasi ir kitų tarmių atstovai (ypač jaunimas), kalbėdami literatūrine kalba.

Šiaurinėje ploto dalyje maždaug nuo Nẽmuno (Jùrbarkas, Šiauliaĩ, Žagãrė...) nekirčiuotose galūnėse *a·*, *e·* (*æ·*), *u·*, *i·* < *ą*, *ę*, *ų*, *į*, kaip ir kiti ilgieji balsiai, trumpinami. Tačiau dar geriau, negu žemaičių tarmės plote, išlaikomas ilgumas, jeigu oksitonų kirčiuojama galūnė. Pavyzdžiui, tariama acc. sing. *š́ìta·* 'šitą', *tó·ḱi·* 'tokį' (Šakýnoje sakoma ir *tó·ḱi*), gen. pl. *ví·ru·* 'vyrų', *baltũ·ju·* 'baltųjų' (bet *mú·su* 'mūsų', *jú·su* 'jūsų'), tačiau acc. sing. *ví·ra* 'vyrą', *kã·ťe* 'katę', *ã·ḱi* 'akį', *sú·nu* 'sūnų'. Tariamosios nuosakos trečiasis asmuo Jùrbarko apylinkėse turi ilgą *(sùktu·)*, Šakýnos apylinkėse trumpą *(sùktu)* galūnę. Esamojo ir būsimojo laiko dalyvių nom. sing. ir pl. galūnėse ilgumas sistemingai išlaikomas: *vá·lga·s* 'valgąs', *vá·lga·* 'valgą', *vá·ľǵi·še·s* 'valgysiąs', *vá·ľǵi·še·* 'valgysią'. Būtojo ir būtojo dažninio laiko dalyvių nom. pl. galūnė ilga visame plote, nom. sing. tik Jùrbarko apylinkėse, plg. *vá·ľǵe·s* Jùrbarkas ir *vá·ľǵes* Šakýna 'valgęs', bet *vá·ľǵe·* 'valgę'. Šakýnos – Jõniškio krašte sakoma dar *vá·ľǵis*, pl. *vá·ľǵi·*. Tokios formos laikytinos žemaitybe, plg. *vá·ľǵis*, pl. *vá·ľǵi·* Kuršė̃nai.

Vietoj akūtinių *ą́*, *ę́* kai kurie vakarų aukštaičiai taria dvibalsius *ái* (net *áu*), *éi*, žr. § 151.

b) Veiksmažodžių bendratys ir iš bendraties padaromos formos, taip pat esamojo laiko *sta* kamienas vakarų aukštaičių plote daug kur vietoj literatūrinės kalbos *én*, *ìn* turi *ę́* > *é·*, *į́* > *í·*, pvz., a) inf. *gyvę́ti* 'gyventi', *skį́ti* 'skinti', imper. *gyvę́k* 'gyvenk', *skį́k* 'skink', 1. sing. fut. *gyvę́siu* 'gyvensiu', *skį́siu* 'skinsiu', 1. sing. praet. freq. *gyvę́davau* 'gyvendavau', *skį́davau* 'skindavau', 1. sing. cond. *gyvę́čia(u)* 'gyvenčiau', *skį́čia(u)* 'skinčiau', pusdalyviai *gyvę́damas* 'gyvendamas', *skį́damas* 'skindamas', b) 1. sing. praes. *sę́stu* 'senstu', *tį́stu* 'tinstu'. Visam infinityvo kamienui *ę́*, *į́* įsivesti iš būsimojo laiko formų, kur **en*, **in* prieš *s* dėsningai virto *ę*, *į*. Aptartos formos su *ę́*, *į́* vartojamos ir žemaičių pakraštyje apie Kalnujùs, Gervìniùs. Kai kurios iš jų pasitaiko dar kitur, pavyzdžiui, apie Tìrkšlius (3. praes. *śê·st*, ret. *śê·nst* 'sensta', 1. sing. fut. *ḱęďê·ś*$^{(\circ)}$ || *ḱęďê·ńś*$^{(\circ)}$ 'kedensiu', 2. sing. fut. *augî·ś*$^{(i)}$ 'auginsi'), Sim̃ną (inf. *skùb'i·ć* 'skubinti', 1. sing. fut. *skùb'i·śu* 'skubinsiu', bet *gi·vé·ńśu* 'gyvensiu', *pí·ńśu* 'pinsiu'), net Neringojè (žr. K. Morkūno ir A. Sabaliausko straipsnį LKK II 142). Jų būta Prūsų lietuvių šnektose (LŽTP 56), jos aptinkamos senuosiuose raštuose, pvz., 2. pl. *giwefite* VEE 104_5 'gyvensite'.

Vakarų aukštaičiai vietoj *teñ*, *šeñ* plačiai sako *tę̃*, *šę̃* (Šakiaĩ, Jùrbarkas, net Gervìniai) arba *tę́*, *šę́* (Šakýna). Dėl priegaidės plg. *tén*, *šén* Vilkavìškis. Be *n* taria ir pietų aukštaičiai, pvz., *ťĩ·* *(ťi·naĩ.)* Veisiejaĩ, Dùsmenys, Gervė̃čiai < *tę̃* *(tęnaĩ)*. Rytų aukštaičiai sako *ťì* *(ťinaĩ·)* Ukmergė̃, Kùktiškės, Liñkmenys arba *ťè* *(tęná·i)* Pašvitinỹs, Jùkiškiai < **tén* *(+ ai)*. Dėl *-n* išnykimo dar plg. § 221.

Prielinksnis *į* vakarų aukštaičių pietryčių dalyje ir Zíetelos šnektoje tariamas *in* su *n* iš pozicijos prieš sprogstamuosius priebalsius. Visi kiti vakarų aukštaičiai turi *i·* arba *i*. Trumpesnis variantas gali būti kilęs iš ilgojo proklitinėje padėtyje arba iš *in* pozicijoje prieš nosinius priebalsius, plg. *i(n) namùs* 'į namus'. Riba, skirianti *in* ir *i·(i)* plotus, prasidėjusi apie Vištýtį, eina maždaug pro Kapsùką *(in)*, Kazlų̃ Rũdą *(i·)*, Vil̃kiją, Ariógalą Krekenavõs link. Be minėtų vakarų aukštaičių, *in* turi dar pietų ir rytų aukštaičiai (pastarųjų plote jį daug kur pakeičia *ant* § 737), išskyrus šiaurės vakarų kampą apie Šẽduvą, Pakrúojį, Joniškẽlį, Liñkuvą, Vaškùs, kur tariama be *n*, t.y. *i > ę*. Pietuose vietomis turimas ilgesnis variantas su dalelyte *gi* (*iñgi* || *iñg* Kabẽliai, Pelesà, Ramaškónys, Dievẽniškės), kuris galėjo prisidėti prie *in* įsigalėjimo.

§ **78.** Pietų ir rytų aukštaičiai, išskyrus daugelį panevėžiškių, vietoj *ą*, *ę*, *ų*, *į* turi monoftongus *u·*, *i·*, *u·*, *i·*, kurie nekirčiuoti ploto dalyje trumpinami (§ 102 tt.). Žr. žml. Nr. Nr. 49 – 57. Čia priklauso ir K. Būgos 1911 m. tyrinėta Ciskodo lietuvių šnekta Latvijoje (RR III 571). Šiose tarmėse suplaktos į vieną trys poros: 1. *ą*, *ę*, 2. *ų*, *į* ir 3. *ū*, *y*, plg. *kú·śt́* 'kąsti', *ḱĩ·śt́* 'kęsti', *śũ·śt́* 'siųsti', *ĺĩ·śt́* 'lįsti' ir *trú·kt́* 'trūkti', *ṕĩ·kt́* 'pykti'. Apie *ę* (pietuose ir *į*) tarimą po sukietėjusių priebalsių žr. §§ 182, 184, 186 – 188. Tik atskiruose žodžiuose ar formose vienur kitur daugiau ar mažiau sporadiškai *n* išlieka arba naujai įterpiamas. Pavyzdžiui, kupiškėnai sako 3. praes. *d́ŕiñ·ska* 'dryska', *duñ·ža* || *duñ·šta* 'dūžta', *ǵeñ·sa* || *ǵeñ·sta* (ne *ǵiñ·-*!) 'gęsta', *t́iñ·ška* 'tyška', *v́iñ·sa* 'vysta'. Viena kita tokia forma pasitaiko ir kitur, girdėta net apie Marcinkónis, Valkininkùs. Plg. *paží·nstamas* Žiūraĩ (Varėnõs raj.), *sú.ńśauŕi.s* Svėdasaĩ 'sąsiauris', *sɔ́.ńt́śv́ińe.* t.p. 'sąsiuvinis'. Vakarų aukštaičių paribiais daug kur vartojamos gretiminės formos, kurių šaknies vokalizmas svyruoja tarp vakarietiško *(a·*, *e·)* ir rytietiško *(u·*, *i·)*. Vienose vietose labiau įsigali vienos, kitose – kitos. Antai apie Pùnią sakoma nom. pl. *žã·śi·s* || *žũ·śi·s* 'žąsys', *ká·st* 'kąsti', *dra·sùs* 'drąsus', *śṕé·st* 'spręsti', 3. praes. *b́ŕé·sta* 'bręsta', bet *gŕĩ·ža* 'gręžia', *t́ĩ·śa* 'tęsia', *śḱĩ·sta* 'skęsta', *gŕi·žìmas* 'gręžimas', *t́i·śìmas* 'tęsimas'. Plg. Jiẽzno šnektos *grã·štas* 'grąžtas', bet imper. *išgŕĩ·šk* 'išgręžk'. Pùnsko lietuviai (Kreivẽnų km.) sako 3. praes. *šã·la* 'šąla', *bã·la* 'bąla', *žaśìs* (pl. *žã·śi·s*), nom. pl. *trã·šo·s*, instr. pl. *su trašõ·m* (jaunimas) ir *šũ·la*, *bũ·la*, *žu·śìs* (senoji karta). Vietoj *ę* atskirais atvejais turi *i·* ir pakraštiniai vakarų aukštaičiai. Antai apie Balbiẽriškį, Bìrštoną, Príenus, Darsū̃niškį, į vakarus nuo Kaišiadorių̃ tariama *gŕĩ·št* 'gręžti', *t́ĩ·st* 'tęsti', net partic. praet. act. *sùḱi·s* (ir *-is*) 'sukęs', pl. *sùḱi·* 'sukę', nom.-acc. sing. *mańĩ·* 'manęs, mane', *tav́ĩ·* 'tavęs, tave', *sav́ĩ·* 'savęs, save' (šalia gretiminių *mańè*, *tav́è*, *sav́è*), adv. *t́ĩ·* 'ten', *t́i·naĩ.(s)* 'tenai', *aikšĩ·* 'eik čia' (< *eikšę*), bet acc. sing. *dró·b́e·* 'drobę'. Naujai į tarmę patekusius žodžius rytų ir pietų aukštaičiai, kaip ir žemaičiai, taria su *a*, *e* (kirčiuoti pailgėja, nekirčiuoti trumpi), pvz., *sã·juŋga* Adùtiškis 'sąjunga', *sá.skaita* Papilỹs 'sąskaita'.

Priešingai žemaičiams, pietų ir rytų aukštaičių plote niekuomet kirčio negaunančios vardažodžių acc. sing. galūnės *-ą* ir *-ę* turi aiškų nosinio balso refleksą, žr. žml. Nr. Nr. 51 ir 52. Tas pat pasakytina dėl pralietuvių **-ān* bei **-ēn*, žr. žml. Nr. Nr. 11 ir 17. Pažymėtina, kad Palómenės, Žãslių šnektos šalia acc. sing. *šã·ku* 'šaką', *žẽ·ḿi* 'žemę' turi instr. sing. *šakà, žeḿè*. Galūnės *-ą* refleksas po minkšto priebalsio tas pat, kaip po kieto, plg. *sá·uju·* 'saują', *ḱẽ·l'u·* 'kelią' ir *šã·ku·* 'šaką', *ýil̃·ku·* 'vilką'. Rytų aukštaičių anykštėnų, utenìškių ir širvintìškių su artimesniais kaimynais plote pasitaikanti gretiminė forma *sá·uji·* (*sá·uji. | sá·uji*) 'saują' turi *ē* kamieno galūnę, žr. § 326.

§ **79.** Rytų aukštaičiai panevėžiškiai su *ą, ę* ne visi elgiasi vienodai. Daugelis *ą* verčia *o·*, žr. žml. Nr.Nr. 49—51. Nekirčiuotoje žodžio vidurio pozicijoje *ą* jie taria *ǫ*, gyvenantieji arčiau Pãnevėžio – *v*. Taigi čia sutapo literatūrinės kalbos *ą* ir *o*. Apie pasitaikančią diftongizaciją (*úožvlvs* 'ąžuolas') žr. § 91, 5. Vietomis pasitaiko gretiminės atskirų žodžių formos su skirtingu šaknies vokalizmu. Viena iš jų paprastai būna atneštinė. Neretai skirtingas formas vartoja senoji ir jaunoji kartos. Antai Jùkiškiuose sakoma 3. praes. *sõ·l'* 'sąla', *šõ·l'* 'šąla', bet *bã·l'* 'bąla', *mã·sta* 'mąsto', acc. sing. *grã·žǫ* 'grąžą', *sã·žeńę* 'sąžinę', tačiau *só·mat's* 'sąmatas', *só·nar̃'š* 'sąnarys'. Žeimẽlio apylinkėse šalia *žõ·s'š (ȯ·?)* 'žąsìs', *grõ·št's* 'grąžtas' sako *ká·šeń'š* 'kąsnis'. Plg. *ó·žal's* || *ú·žal's* Pùmpėnai 'ąžuolas'. Po minkšto priebalsio galūninio *ą* refleksas tas pat, kaip po kieto, pvz., *sá·ujǫ* 'saują'. Vyriškosios giminės vardažodžiai vietoj acc. sing. galūnės *-ą* po minkšto priebalsio turi *-į* (tarmėje virto neaiškios kokybės murmamuoju garsu), matyt, įsivestą, sekant fonetiškai sutapusiomis nom. sing. galūnėmis *-'as* ir *-is* (abiejų balsis virto murmamuoju garsu), plg. acc. sing. m. *žã·l'* 'žalią' (f. *žã·lǫ* 'žalią') ir *ã·ḱ* 'akį', nom. *žã·l'š* 'žalias' ir *kú.ŕḿ'š* 'kurmis'. Taip elgiasi ir pietiniai panevėžiškiai, kur žodžio galo redukcija menkesnė (plg. Síesikų šnektos tas pačias formas: *žã·l'ι*, f. *žã·l'v*, *ã·ḱι*, *žã·l'ιš*, *kú·ŕḿιš*), taip pat artimesni pietryčių kaimynai (plg. Ukmergẽs, Gélvonų šnektų *žã·l'i*, f. *žã·l'u*, *ã·ḱi*, *žã·l'is*, *kú·ŕḿis*).

Vietoj šakninio *ę* šie panevėžiškiai taria *e·* (*æ·*; ne *e·* || *ę·* priklausomai nuo priegaidės, kaip nurodoma ankstyvesnėje literatūroje, pvz., LKRŽ 119), tačiau galūnėje turi *ę*, žr. žml. Nr. 49, 52–54. Taigi, pavyzdžiui, taria *ǵŕẽ·š't'* 'gręžti', bet acc. sing. *dró·b'ę* 'drobę', partic. praet. act. *sù.ḱęs* 'sukęs'. Apie tarimą po sukietėjusio *l* žr. § 182.

Panevėžìškiai rytų pakraštyje (Síesikai, Raguvà, Bìržai) su *ą, ę* elgiasi kaip kaimynai iš rytų, taigi suplaka su *ų, į* resp. *ū, y*. Šiaurėje vietomis traktavimas mišrus. Antai apie Pãsvalį tariama: *ú·žal's* 'ąžuolas', *ǵŕĩ·š't'* 'gręžti', bet *ǫžalẽ·l'š* 'ąžuolėlis', *ǵŕęžì.m's* 'gręžimas', acc. sing. *ýì·rǫ* 'vyrą', *kã·t'ę* 'katę', partic. *sù.ḱęs* 'sukęs' ir acc. sing. *tõ·* 'tą', *jõ·* 'ją', *katrõ·* 'katrą'.

Panevėžiškiai pietvakarių pakraštyje vietoj *ą, ę* taria *a·, e·* (nekirčiuotoje pozicijoje *a, e*), kaip ir jų kaimynai iš vakarų. Po sukietėjusio *l* čia *ę* traktuojamas kaip *ą*. Literatūrinės kalbos *ų, į* panevėžiškiai, kaip ir visi kiti aukštaičiai, suplakė su *ū, y*.

§ **80**. Tarmių duomenys rodo, kad senoviniai nosiniai balsiai *ą, ę* buvo labiau linkę siaurėti ir greičiau išvirsdavo *ǫ, ę̇* arba *ų, į*, negu atitinkamai pakito pirmasis tautosilabinių junginių *an, en* dėmuo. Antai vietoj *ą, ę* taria *u·, i·* ne tik rytų aukštaičiai, kurie ir vietoj *an, en* turi *un, in*, bet ir pietų aukštaičiai, kurie *an, en* išlaiko sveikus. Klaĩpėdos krašto žemaičiai šiaurėje šalia *kǫ·stᵉ* 'kąsti', *sprę̇·stᵉ* 'spręsti' sako *lá·ŋks* 'langas', acc. sing. *tã·n* 'tą', *l'ẽ·ŋktᵉ* 'lenkti'. Dar plg. Kuršėnų šnektos acc. sing. *žẽ·m'i* 'žemę', partic. *sùk'is* 'sukęs', pl. *sùk'i·* 'sukę' šalia *l'eñ.kt'i* 'lenkti', *k'eñ.ć'i* 'kęsti' (tačiau šalia acc. sing. *àñũ·* 'aną' yra *lùŋks* 'langas'), Jùkiškių šnektos *kó·š́t'* 'kąsti' šalia *lá·ŋg's* 'langas'.

4. Dvibalsiai

uo, ie

§ **81**. Šiaurės žemaičiai literatūrinės kalbos *uo, ie* verčia sudėtiniais dvibalsiais *ǫu, ęi*[30]. Žr. žml. Nr.Nr. 58 – 63. Vl. Grinaveckio duomenimis (PID XI 70), ir kai kur už pietryčių ribos vietoj *úo* (kaip su *íe*?) esą tariama *uų: dû·ųna* 'duona', bet *jũ·ks* 'juokas'. Dėl balsių asimiliacijos dėsnio veikimo šiaurėje *ǫu, ęi* gali būti kaitaliojami su *uų, iį* priklausomai nuo tolimesnio skiemens vokalizmo, žr. § 59.

Tautosilabiniuose junginiuose su *n, m* dvibalsiai *ǫu, ęi* plačiai monoftongizuojami. Antai apie Pãlangą, Krẽtingą, Darbė̃nus, Kalnãlį, Ýlakius tariama *dǫ̂·ŋk'epìs* 'duonkepis, duonos kepama krosnis', *vę̂·ns* 'vienas', bet gen. sing. *vę̂·ina* 'vieno', dat. sing. *vęinâ·m* 'vienam' ir t.t. Rytuose apie Papìlę, Akmẽnę, Klýkolius *ę·* (su *ǫ·* nepastebėta pavyzdžių) apibendrintas visai paradigmai, taigi čia sakoma ir gen. sing. *vę̂·na* 'vieno', dat. sing. *vę·nâ·m* || *vęnâ·m* 'vienam' ir t.t. Plačiausiai monoftongizuojama kelintiniame skaitvardyje *aštuõntas* 'aštuntas' (*uo* iš *aštuonì* § 577) ir pronominalinėje dat. pl. galūnėje *-iems*. Tariant *àštǫ̃·nc* 'aštuntas' girdėta, pavyzdžiui, apie Gargždùs, Krẽtingą, Kalnãlį, Mósėdį, Skuõdą, Tìrkšlius, Luõkę. Pagal santykį že. *rõ·ŋkà* : lk. *rankà* žodyninkai pasidarė nesamą *aštañtą* (LKŽ I 275). Dat. pl. *tę̂·ms* 'tiems', *baltę̂·ms* 'baltiems' (*-ę̂·ms* gali būti ir iš *-ẹmus* < *-ìmus*) tariama labai plačiai, žr. § 529. Ir pakraštiniai aukštaičiai šiaurėje *uo* bei *ie* prieš tautosilabinį *n* vietomis taria neaiškiai, pvz., *dᵘõ·ŋkub'ìl'is* 'duonkubilis',

[30] Juos turi ir slavų skoliniuose *puõkas (pǫ̃·uks)* 'pūkas', nom. pl. *uõstai (ǫ̃·ustâ·)* 'ūsai', germanizmuose *špuolė̃ (špǫ̂ul'íe)* 'špūlė', *štuõlas (štǫ̃·uls)* 'stula', *šuõlė (šǫ̃·ul'ę)* 'žydų maldos namai'. Vietoj *ãčiū* ir *dė̃kui* taip pat daug kur (Veivìržėnai, Plãteliai...) sakoma *ãčiuo (àč'ǫ̂·u), dė̃kuo (d'íekǫ̇·u)*.

àšt^uo·nc || *àštunc* 'aštuntas', *d'ẽ·ndar̃žis* 'diendaržis'. Įvardžiuotinių būdvardžių formos nom. pl. m. *bal̃tẹ̄·jê·* / *bal̃tẹ́·jê·* 'baltieji' (~*baltíejai*), nom.-acc. dual. f. *bal̃tệ·jẹ* '(dvi) baltieji', dat.-instr. dual. m. *bal̃tẹ̃·jệ·m* '(dviem) baltiejiem' turi *ẹ·* vietoj laukiamo *ẹi* dėl neskiemeninio *i* ir joto suliejimo. Šiaurės vakaruose (Kalnãlis, Salantaĩ, Mósėdis) vartojamos formos dat. sing. m. *bá·ltọ̃·jộ·u* 'baltajam' ir instr. sing. m. *baltộ·j°* 'baltuoju' gavo *ọ·* vietoj *ọu* (plg. *bá·ltọ̃·ujộ·u*, *baltộ·uj°* Tirkšliaĩ) greičiausiai iš acc. sing. m. *bá·ltọ̃·j*^(i) < *baltąjį*. Nefonetinę pakeitimo prigimtį rodo vietomis toje pačioje šnektoje vartojamos gretiminės formos su *ọ·* ir *ọu*. Kalnãlyje šiaipjau yra instr. sing. m. forma *baltộ·j°* 'baltuoju', bet prieveiksmiu eina *g'erộ·uj°* 'geruoju'. Neaiški monoftongizacija Kretingõs šnektos sangrąžiniame padalyvyje *prã·usộ·ntệ·s* || *prã·usộ·ntệ·is* 'prausiantis'.

Sudėtinius dvibalsius *ọu*, *ẹi* vietoj lietuvių-latvių *uo*, *ie* tarė senovės kuršiai, žr. K. Būga RR III 736, 856. Ar tik nebus šiaurės žemaičių *ọu*, *ẹi* substrato padaras?

Apie *i* kamieno baritonų gen. sing. galūnę *-ẹs* (iš *-ies*?) žr. § 369.

§ **82.** Pietų žemaičiai literatūrinės kalbos *uo*, *ie* verčia ilgaisiais balsiais *u·*, *i·*. Žr. žml. Nr.Nr. 58 – 63. Slavočinskio giesmynas (pvz., *gidot* I 42_{21} 'giedoti', gen. sing. *gluśnio* II 60_{23} 'gluosnio', loc. sing. *lipſnoy* I 129_{15} 'liepsnoje', *ant... pitu* I 148_{13} 'ant... pietų', 3. praet. *pule* I 53_{17} 'puolė') ir Spruogio senovės Žemaičių žemės vardų žodynas (pvz., *Ажулинсъ* 'нива с зарослью в селе Шунолавках, Видуклев. вол.', *Гайдзя пива* 'сеножать в им. Пошилах, Коршов. вол.', *Клунавите* 'сеножать в поле Жаговичах, возле сеножати Вею-Упис Вилькийск. вол.'), rodo, kad taip buvo tariama jau bent XVII a. pradžioje.

Matyt, dėl proklitinės padėties ne tik pietų, bet ir visi kiti žemaičiai prielinksnius-priešdėlius *nuo*, *prie*, *prieš* pavertė *nū*, *pry*, *pryš* (dalis ilguosius balsius sutrumpino § 104). Daiktavardžių priešdėlį *pry-* (*pryšakỹs*, *prýbutis...*) turi ir bent dalis vakarų aukštaičių (K. Naũmiestis, Šakýna...). Būta jo Prūsų lietuvių tarmėse (randame Kapelerio, Jurkšaičio tekstuose ir kt.). J. Otrembskio duomenimis (Tv. t. 441[1]), prielinksnį *prī·* 'prie' (su *ī·*!) tarią į šiaurės rytus nuo Tverẽčiaus. Gal būt, dėl proklizės ir vietoj aukštaičių *kuomèt*, *tuomèt*, *visuomèt*, *tuojaũ(s)* žemaičiai turi *kūmèt*, *tūmèt*, *visūmèt*, *tūjaũs* > *kumèt*, *tumèt*, *visumèt*, *tujaũs* (šiaurės žemaičiai išlaiko *u*, *i* siaurumą). Netgi žodžių *óbūlas* > *óbulas* 'obuolys' (dėl galūnės plg. *óbuolas* Kuršaičio L.-d. Wb.) ir *vókytis* 'vokietis' vokalizmą galėjo nulemti niekuomet kirčio negaunanti pozicija, plg. pietų aukštaičių atitikmenis *obolỹs* ir *vokėtỹs* šalia *no* 'nuo', *prė* 'prie' ir kt. (§ 85b). Tirkšliuosè tariama *iškûot*^(e) 'ieškoti', *víńộ·ul'ek*^(a) 'vienuolika', bet 3. praes. *ệ·išk*^(a) 'ieško', *vệ·ins* 'vienas'.

Žodžius *didúomenė*, *girtuõklis*, *súodys* (*súodžiai*), *visúomenė* ir *lietùs*, *míelas*, *naujíena*, *síelvartas*, *vakariẽnė* visi žemaičiai taria su *u·*, *i·*. Taigi jų tarmėje yra *didūmenė*, *girtũklis* (*-ūklis* Kretingà), *sūdys* (*sūdės* Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ), *visūmenė* ir *lytùs* (šios formos esama ir vakarų aukštaičių plote, pavyzdžiui, apie K. Naũmiestį,

Griškabūdį, Ariógalą, Šakýną, plg. *lýti*), *mýlas* (plg. *mylẽti*), *naujynà* (turėjo Kuršių pamario žvejai, žr. LŽTP 26), *sýlvartas, vakarỹnė.*

Žodžius *avíetė, avíena, balžíenas, blakstíena(s), Joníenė (Petríenė...), kamíenas, niẽkas* visi žemaičiai taria su *ie*, tartum būtų *avẽtė* (*ãvėtė* Tirkšliaĩ, *avėčià* Kuršė̃nai), *avẽna, balžẽnas, blakstẽnas, Jonẽnė (Petrẽnė...), kamẽnas, nẽkas.* Tik paaukštaitėje, apie Taũragę, girdėta sakant *avĩ·na* 'aviena', *juońí·ńi* 'Jonienė' (*peťŕí·ńi* 'Petrienė'...).

Neturėdami siaurų įtemptų *o, ė*, žemaičiai, tiek pietų, tiek ir šiaurės, šiuos literatūrinės kalbos balsius naujuose žodžiuose ir skoliniuose paprastai pakeičia savaisiais *uo, ie.* Pavyzdžiui, Kuršėnų apylinkėse tariama: *puõšťi·s* 'puoštis', *puõtà* 'puota', *ruõšťi·s* 'ruoštis', *b'íesas* 'velnias', *gŕiẽks* 'nuodėmė', *ďiẽu̯as* 'dievas' (bet *pùonaďĩ·u̯s* 'ponas dievas', *ďi·u̯ulá· čau* 'dievulėli', *ďi·vàľau* 'dievuli'), *ḿiẽsc* 'miestas', *pľiẽnc* 'nelaisvė', *suśiẽc* 'kaimynas', *śvíec* 'pasaulis', *v́iẽdras* 'kibiras', *gŕiẽšc* 'griežtas', *śiẽlà* 'siela', *v́iẽšpac* 'viešpats', *v́iẽšas* 'viešas', *v́iẽťińis* 'vietinis' (bet *v́ĩ·tà* 'vieta'). Plg. Laũkuvos šnektos *gŕieťę̀ńĩe* 'grietinė' (~ *grietinẽ*), *ľietọva* 'Lietuva', *ľietọ̀.v́ęs* 'lietuvis', *ṕieštọ̀ks* 'pieštukas', *śv́ieďę̀ńĩ·s* 'sviedinys'. Tik apie Taũragę kai kurie skoliniai gauna *i·*, pvz., *čĩ·ls* 'visas', *gŕĩ·ks* 'nuodėmė', *śv́í·c* 'pasaulis' (Vl. Grinaveckis PID XI 74).

§ **83.** Klaĩpėdos krašto žemaičiai vietoj literatūrinės kalbos *uo, ie* turi siaurus monoftongus *o·, ẹ·.* Šiaurėje pakraščiais kai kur tariami diftongoidai *ọ·ᵘ, ẹ·ⁱ*, sporadiškai net *ọu, ẹi.* Pietuose vietomis girdimi monoftongai *u·, i·*, kurie vienur būna tik žodžio gale, kitur (pvz., apie Saugàs) net ir žodžio viduryje.

Literatūrinės kalbos *o, ė* žemaičiai verčia *uo, ie.* Klaĩpėdos krašte šie artėja prie diftongoidų *ᵘo·, ⁱe·*, o ploto vidurinėje dalyje apie Príekulę tariami monoftongai *o·, ẹ·.* Taigi čia literatūrinės kalbos *uo, ie* ir *o, ė* labai suartėjo, o apie Príekulę visai sutapo, plg. *dô·nᵃ* 'duona', *pệ·ns* 'pienas' ir 3. praes. *rô·dᵃ* 'rodo', *dệ·tᵉ* 'dėti'. Net Klaĩpėdos krašto aukštaičių plote abiejų porų tarimas labai artimas, ir ne visur lengva jas išskirti. Pietryčių kampe apie Smalininkùs suplakti tik nekirčiuoti *uo, ie* ir *o, ė*, plg. *no·ᵘda.i.* 'nuodai', *ḱẹ·ⁱmẽ·ľis* 'kiemelis' ir *ko·ᵘpũ·stai* 'kopūstai', *tẹ·ⁱvĩ·ne* 'tėvynė, gimtinė' (abiem atvejais kartais tariami aiškūs dvibalsiai *ou, ẹi*). Kirčiuotoje pozicijoje skiriami: *uo, ie* išlaikomi, o *o, ė* > *o·ᵘ, ẹ·ⁱ (ou, ẹi).* Visiškas *o, ė* ir *uo, ie* suplakimas buvo būdingas daliai Prūsų lietuvių šnektų, kur abi poras vieni vertė *o, ė (ẹ·)*, kiti – *uo, ie*, žr. Kuršaičio Gr. § 58, LŽTP XIII, XV, Salio Lkt 44–45. Pažemaitės aukštaičiai apie Šìluvą, Šaũkotą, Pãkapę taip pat šių porų neskiria, nes *o, ė* jie taria kaip žemaičiai, t.y. *uo, ie*, o literatūrinės kalbos *uo, ie*, būdami aukštaičiai, išlaiko sveikus.

§ **84.** Aukštaičių tarmėje *uo, ie* tarimas svyruoja nuo *uọ, iẹ* (pabaiga siaura) iki *uɔ* ar net *ua, iæ* (pabaiga plati). Iš klausos sunku išskirti smulkesnius tarimo variantus ir nurodyti jų izofonas. Apskritai, atrodo, siauresnis tarimas daugiau būdingas vakarams, platesnis – rytams. Platų tarimą rytuose, be ko kito, rodo ir bal-

sių sandūrų *u* + *a*, *i* + *a* sutapatinimas su *uo*, *ie* (*vidúoslis* < *vidùaslis*, 3. praet. *apíevė* < *apìavė*), žr. §§ 135 ir 138.

Apie Bìrštoną, Pùnią, Jiẽzną labai platų *uo (ua)* taria lyg *u̯a* ar net *va*. Iš klausos girdėti *du̯àna* 'duona', *u̯àgo·s* 'uogos', *ju̯àzas* 'Juozas', *kru̯àpo·s* 'kruopos', *vandu̯à* 'vanduo', *mę́·nu̯a* 'mėnuo', *ju̯aká·ut* 'juokauti', loc. pl. *tvá·rtu̯ase* 'tvartuose' ar net *dvàna*, *vàgo·s* ir t.t. Čia ir *ie (iæ)* atviresnis ir primena *jè*. Plg. sporadišką *uo(j)* virtimą *va(i)* Pãnevėžio rajono kaimo varde *Šváinykai* 'Švaininkai', padarytame iš upės vardo *Šúoja*.

Lietuvių kalbos ploto pietryčių pakraščiuose vienur kitur *uo*, *ie* linkstama priartinti prie monoftongų *u·*, *i·*. Antai Ramaškonių̃, Lazū̃nų, Zíetelos lietuviai neretai sako *jú·das* 'juodas', *jũ·kas* 'juokas', *ví·nas* 'vienas', *d'i·nà* 'diena', *źí·t'ela* 'Zietela'. Tačiau toks tarimas yra fakultatyviško pobūdžio. Bene dažniausiai girdėti diftongoidai *u·ᵒ*, *i·ᵉ* (*jú·ᵒdas*, *jũ·ᵒkas*, *ví·ᵉnas*, *d'i·ᵉnà*, *źí·ᵉt'ela*), o kartais ir visai sveiki *uo*, *ie*. Zíetelos šnektoje kai kada (retai!) pasakoma net su susilpnėjusia pradžia, t.y. *ᵘo·*, *ⁱe·* (*jᵘõ·kas*, *d'ⁱenà*)[31]. Ramaškonių̃ šnektoje, J. Šukio duomenimis (LKK III 178), *u·*, *i·* < *uo*, *ie* nuosekliau vartoja jaunesni tarmės atstovai. Vyresniosios kartos žmonės dažniausiai taria *u·ᵒ*, *i·ᵉ*, o patys senieji – *uo*, *ie*. Apie Ródūnią, sako, sistemingai verčiama tik nekirčiuotoje pozicijoje.

Apie *ie* tarimą pietų aukštaičių tarmėje po sukietėjusių priebalsių žr. § 188.

§ 85. a) Daugelis rytų aukštaičių (neįeina vilnìškiai), taip pat kai kurie jų kaimynai nekirčiuotus *uo*, *ie* (ploto dalyje ir esančius kirčiuotoje galūnėje) monoftongizuoja (žml. Nr.Nr. 59 – 63). Iš žemėlapio Nr. 59 matyti, kad skiemenyje, esančiame prieš kirčiuotąjį, šiaurės panevėžìškiai ir kupiškė́nai *uo* verčia *ọ* arba *ɔ* (pirmieji trumpu, antrieji pusilgiu), pietų panevėžìškiai su artimesniais kaimynais iš vakarų ir šiaurės – redukuotu *ʋ* (po minkšto priebalsio apie Rãguvą girdėta *ɩ*) arba vietomis vakaruose aiškiu *u*, daugelis anykštė́nų, dalis utenìškių, širvintìškiai ir Vabalniñko šnekta – pusilgiu *a* (pietvakariuose sutrumpintu iki trumpojo). Maždaug taip verčiama ir skiemenyje po kirčiuotojo. Nukrypimų daugiau pasitaiko vakarinėje ploto dalyje: čia vietoj laukiamų *ọ*, *ʋ (u)* kartais (net ir skiemenyje prieš kirtį) atsiranda *a*. Apie Survìliškį, rodos, *a* gana sistemingai taria senoji karta. Dažniausiai „dėsningai" verčiama tuo atveju, jeigu žodis ar jo giminaičiai turi formą su kirčiuotu *uo*. Antai apie Síesikus sakoma *dʋń ǣ·la* 'duonelė' (: *dúona*), *pʋd'ẽ·l'ıś* 'puodelis' (: *púodas*), *jʋdũ·mʋs* 'juodumas' (: *júodas*), *mę́·nʋ* < *mė̃nuo* (|| *mėnuõ*), acc. pl. *š'ĩ·tʋs* < *šìtuos* (|| *šituõs*), 3. praet. *paš'ĩ·jʋk'e* 'pasijuokė' (: *juõkas*),

[31] Zietelìškiai turi žodžius *sviẽkas* 'sveikas', *sviekatà* 'sveikata', *šievà* 'šeiva', *viekiaũ* || *viekė̀st* 'veikiau, greičiau', net *tiẽp* || *tèp* 'taip' su *ie* (> *i·ᵉ* || *i·*) vietoj *ei* (jotvingių *ei* ir lietuvių *ie* mišimo padaras?). Čia painiojami *ie* ir *uo* žodžiuose *ieškóti* (plg. 3. praet. *jí·ᵉško·* || *jí·ško·* ir *jú·ᵒško·* || *jú·ško·* 'ieško'), *rieškùčios* (dažn. *ru·ᵒškùč'o·s* || *ru·škùč'o·s*), *riešutaĩ* (dažn. *ru·ᵒšutaĩ.* || *ru·šutaĩ.*). Greta *duobė̃* (*du·ᵒb'ẹ̄·*) sakoma *daubė̃* (*dâub'ẹ̄·*) su *au* iš nebevartojamo *daubà*.

bet *vbal'eĩ·* 'obuoliai' (ne **vbvl'eĩ·*), *ú·žalvs* 'ąžuolas' (ne **ú·žvlvs*). Plg. Pãšvitinio šnektos *pọd'ẽ·l'ś* 'puodelis', bet *ọbalẽ·l'ś* 'obuolėlis', *ọbal'á·ut'* 'obuoliauti', *ó·žal's* 'ąžuolas'. Tačiau vietomis šiame plote *a* gali atsirasti ir kitais atvejais: apie Ramýgalą, Rãguvą girdėta sakant *pad'ẽ·l'ιś* 'puodelis', apie Síesikus loc. pl. *šó·naśι* 'šonuose', apie Pãšvitinį l. sing. praes. refl. *bàraś'* 'barúosi'. Ypač įvairuoja galūninio *uo* tarimas šiaurės panevėžiškių plote, plg. Pãšvitinio šnektos *píėm'* 'piemuo' (Jùkiškiuose *píėma*) ir instr. sing. m. *š'ì.tuo* 'šituo' (*uo* nemonoftongizuotas!). Dėl priebalsinių kamienų nom. sing. galūnės *-uo* žr. § 114. Tam tikras įvairavimas pastebėtas ir ploto pietryčiuose. Palómenės šnektoje paprastai tariama *a*, tačiau kai kurie žodžiai turi gretimines formas su *ɔ*, pvz., *dańẽ·la* || *dɔńẽ·la* 'duonelė', *kad'ẽ·l'is* || *kɔd'ẽ·l'is* 'kuodelis', *sal'ùkas* || *sɔl'ùkas* 'suoliukas', *kalã·l'is* || *kɔlã·l'is* 'kuolelis', adv. *jadαĩ·* || *jɔdαĩ·* 'juodai'. Nevienodumų priežastys ne visur aiškios. Vietomis pastebimas skirtingas jaunimo ir senosios kartos tarimas, plg. Būgos RR III 424 (s.v. *Ãluotos*). Po joto bei kitų minkštųjų priebalsių širvintiškiai ir artimesni jų kaimynai vietoj *a* taria *e*: *jeś-t'æ̃·la* 'juostelė'. Pietų panevėžiškių plote vietomis girdėta *ι*, pvz., *pajιdã·vi.ś* Míežiškiai 'pajuodavęs'. Nekirčiuoto *uo* monoftongizacijos, matyt, būta ir Ciskodo lietuvių šnektoje (Latvijoje). Tai bent rodo K. Būgos 1911 m. užrašytas jų žodis *ū̃žalas* 'ąžuolas' (*a* po *ž* ilgumu K. Būga abejoja, žr. RR III 571).

Dar nevienodžiau elgiamasi su nekirčiuotu *ie*, kuris monoftongizuojamas didesniame plote, negu *uo*. Vakaruose kai kur tiesiog svyruojama tarp *e* ir *ę* arba *ι (i)*. Turėjimu ar neturėjimu giminiškų žodžių su kirčiuotu *ie* galima paaiškinti tik nedidelę dalį visų nevienodumų. Žemėlapyje Nr. 61 *e (e.)* ir *ę (ę.)* plotams priskirtos tos vietovės, kur tokie virtimai vyrauja. Kitais atvejais priskirta prie „*ę (ę.)* arba *e (e.)*" ploto. Tam tikrus balsio pasirinkimo dėsningumus pavyko suvaikyti tik kai kuriose šnektose. Antai apie Pãpilį pusilgiai *e* (tiksliau *æ*) arba *ę* priklauso (kaip ir tie patys vietoj literatūrinės kalbos *ė* § 73,2) nuo tolimesnio skiemens: prieš kietą priebalsį (resp. užpakalinį tolimesnio skiemens vokalizmą) ir absoliutiniame žodžio gale tariamas pusilgis *æ*, prieš minkštą priebalsį (resp. priešakinį ar supriešakintą tolimesnio skiemens vokalizmą) – pusilgis *ę*, pvz., a) *l'æ.på.la.* 'liepelė', gen. sing. *žæ.mɔ̄.s* 'žiemos', nom. pl. m. *nå.ždamæ.s* 'nešdamiesi', *ańǽ.* 'anie', voc. sing. *šuńǽ.* 'šunie', gen. sing. *šakńǽ.s* 'šaknies', 3. fut. *l'ǽ.s* 'lies', *śǽ.ks* 'sieks' (bet prielinksniai *pŕę.* 'prie', *pŕę.š* 'prieš', *t́ę.s* 'ties' visuomet tariami su *ę*), b) *š'ę.ńę.l'i.s* 'sienelis', *śę.k'i.mas* 'siekimas', gen. sing. *d'v'ę.jų̄.* 'dviejų'. Maždaug taip elgiamasi ir apie Šēduvą, plg. *g'edó·t'* 'giedoti', nom. pl. m. *š'ì.tọk'e* 'šitokie', bet *p'ęv'ã·la* 'pievelė', gen. sing. *š'ęȓ.d'ęś* 'širdiẽs'. Pãsvalio apylinkėse, rodos, kiekvienas prieškirtinis *ie* virsta *e*, pokirtinis – *ę*, plg. *ŕešọtá·ut'* 'riešutauti', gen. sing. *d'eńæ̃·lεs* 'dienelės', *š'v'eśẽ·śńęś* 'šviesesnės', bet nom. pl. m. *š'ì.t'ę* 'šitie', dat. pl. m. *š'ì.t'ęm* 'šitiems', gen. sing. *pá·l't'ęś* 'palties' (tačiau prielinksniai *pŕę* 'prie', *pŕęš* 'prieš', *t'ęs* 'ties'). Jùkiškių šnektoje tariama *ę*, išskyrus nekirčiuotą priesagą *-ienė* (*pá·uš'eńe* 'Paušienė', *mala-*

ká·uškeńe 'Malakauskienė') ir žodžius *g'edó·t'* 'giedoti', *ḿegó·t'* 'miegoti', *l'etů.v's* 'lietuvis', *l'ežů.v's* 'liežuvis', *põ·peŕ's* 'popierius', *ṕŕieśeń's* < *príesienis* 'priemenė', *vó·k'et's* 'vokietis', *ů.śeń's* 'užsienis'.

Iš *uo, ie* atsiradę monoftongai daug kur sutapo su tais tarmės balsiais, kurie atliepia literatūrinės kalbos *o, ė*. Apie *uo, ie* sveikų išlaikymą skiemenyje prieš trumpą kirčiuotą galūnę rytuose žr. § 41.

Prieš naująjį tarmės *ę (ę.)* arba *e (e.)* priebalsis *l* nekietinamas, pvz., *l'ęṕt'ẽ·l's* Jùkiškiai arba *l'e.ṕt'ė.l'i.s* Utenà 'lieptelis'. Dėl minkšto *l* tarimo ir skaitvardžių 11 – 19 antrasis dėmuo *-l'eka*, turimas ploto dalyje, kildintinas iš *-lieka* (§ 566).

Atskiruose žodžiuose, visų pirma vietų varduose, prieveiksmiuose ir skoliniuose, *ie* sporadiškai verčiamas *e* dar kai kuriose kitose aukštaičių tarmėse. Pastebėti pavyzdžiai: *l'ek'ę·č'ei* Vilkijà 'Lekėčiai' (miestelio vardas : *Liẽkė* – upė), *ńeḿeckaĩ·* Tverẽčius 'vokiškai' (: *niẽmčius), śeńikaĩ·* Tverẽčius 'čiužiniai' (bet nom. sing. *śíeńikas*), *ś'ẽ.n.d'e* Jùrbarkas arba *śuñ·d'že* Adùtiškis 'šiandien', *v'eiśejeĩ.* Léipalingis 'Veisiejai' (bet acc. pl. *v'eiśíejus*). Plg. *dakś'ė·* Šakýna arba *dakś'ẽ·* Vilkavìškis 'duok šen'. Dalis pietų aukštaičių „dzūkų" vietoj *ie* taria *e* bendraties, liepiamosios nuosakos ir būsimojo laiko galūnėse, pvz., inf. *sùkće* < *sùkćie* 'sukti' (girdėta apie Kaniãvą, Ródūnią, Ãsavą, Eĩšiškes, Valkininkùs, Ramaškónis, Lazū́nus), imper. *sùk'e* < *sùkie* 'suk' (Kabẽliai, Kaniavà, Ródūnia, Asavà, Eĩšiškės, Valkiniñkai, Ramaškónys), 3. fut. *sùkśe* < *sùksie* (§ 675) 'suks' (Kabẽliai, Asavà, Ródūnia, Kalesniñkai, Valkiniñkai, plg. *papūs tavi bistras vėjas, nubarscysia žalius lapus* TD IV 104, *imsia juos galai*! LKŽ IV 73, *nor tu duosi, žirgelis nejėsią* TD IV 127, *siūbuosia rūtelė vėjelio pučiama* TD IV 49).

Apie vilnìškių 3. fut. *dòs* 'duos' ir kt. žr. § 666.

b) Daugelis vakarų ir pietų aukštaičių, matyt, dėl proklitinės padėties prielinksnius *nuo, apie, prie, prieš* pavertė *no, apė, prė, prėš*. Greta daug kas sako ir *nuo, prie, prieš* (*apie* retai tepasitaiko) su *uo, ie*, gal būt, iš kirčiuotos pozicijos, plg. *núotaka, príetema, príešais (: príešas)*. Atskirose šnektose vieni prielinksniai įsigalėjo su *o, ė*, kiti su *uo, ie* vokalizmu. Antai apie Pùnską, Pùnią šalia *no(g)* yra tik *prie, prieš*. Léipalingio šnektoje turima *apė, prėš*, bet *nuog, prieg* (gal *-gi* sutrukdė virtimą?). Net Kaĩtanėnų apylinkėse (rytų aukštaičiai vilnìškiai) užfiksuoti gretiminiai variantai *apie* || *apė, nuo* || *no* (bet, rodos, tėra tik *prie, prieš)*.

Vietomis *uo, ie* virsta monoftongais *o, ė* ir kai kuriose nekirčiuojamose morfemose. Tai matyti iš šių pavyzdžių: nom. sing. *mẽno* Pìlviškiai, Vìšakio Rūdà (J. Senkus MAD 1959 2 169) < *mẽnuo*, dat. sing. *vil̃ko* Dùsmenys, Kuršiai (prie Valkininkų) < *vil̃kuo* 'vilkui', adv. *tolỹdžio* Vilkavìškis, Bar̃tninkai < *tuolỹdžiuo*(?) 'nuolat', nom. sing. m. superl. *kogeriáusias* Šakiaĩ, Vilkavìškis < *kuogeriáusias, nogražiáusias* Valkiniñkai, Gervẽčiai < *nuogražiáusias, konogeriáusias* Sim̃nas < *kuonuogeriáusias*, *obolỹs* Punià, Léipalingis < *obuolỹs*, *vokėtỹs* Léipalingis <

vokietỹs 'vokietis'. Dat. sing. galūnė *-o* <*-uo* nesiskiria nuo gen. sing. galūnės: Dusmenysè tariama, pvz., *vil̃.kɔ·* 'vilko' ir 'vilkui', *šùńɔ·* 'šuns' ir 'šuniui', *sú.nɔ·* 'sūnaus' ir 'sūnui'. Pasako net *bá·ltɔ·* || *baltá·m* 'baltam', *bal̃ťèśńɔ·* || *bal̃ťeśńá·m* 'baltesniam'. Tokia galūnė vartojama ir kituose artimesniuose kaimuose (Dusmenėlių, Varlių, Ūtos, Rudnios...). Iš TD IV tomo matyti, kad ji turima dar apie Kabeliùs (plg. *senam tėvulio* 434), Pelẽsą (*neša viducinė mergelė tėvo pietuic* 485), Ródūnią (*širvam žirgelio* 427, 428), Ãsavą (*dzėkui dzievulio* ir *bernužėlio* 62), Kalesninkùs (*duok žirgo avižų* 196), Valkininkùs (*mažam ir dzidelio* 84).

ai, ei, au

§ **86.** Dvibalsius *ai, ei* žemaičiai tam tikrais atvejais monoftongizuoja, versdami ilgaisiais *a·*, *e·* (*æ·*). Galūnėje verčia visi, išskyrus nedidelį pietryčių kampelį apie Er̃žvilką, Raséinius, kur išlaiko sveikus (taria nom. pl. *já·uťei* 'jaučiai', *ḿẽ·ďei* 'medžiai', o ne *jautẹi, medẹi,* kaip rašoma Otrembskio Gr. I §§ 9 ir 299). Žr. žml. Nr. 64. Po minkštų priebalsių *ai* traktuojamas kaip *ei.* Su žodžio vidurio *ai, ei* elgiamasi nevienodai. Vakarų ir daugelis šiaurės žemaičių juos monoftongizuoja tik priesagoje *-áitis* ir kai kurių žodžių šaknyje, ypač veiksmažodžių *eĩti, greĩbti* 'griebti, liesti', *kréikti, léisti, teiráutis, váikščioti,* daiktavardžių *dáiktas, reĩkalas, šeimýna, vaĩkas,* būdvardžių *greĩtas, kreĩvas, sveĩkas* ir žodeliuose *jéi (jéigu...), kaĩp (šiaĩp, anaĩp...), taĩp* (*teĩp* § 732). Tačiau jų vediniuose monoftongizacija ne visur nuosekli. Antai šalia *svẽ·ks* 'sveikas' vietomis sakoma *svê·iḱĩ·ntẹ* 'sveikinti' (Kretingà), šalia *vã·ks* 'vaikas' – *vã·iḱ$^{(i)}$s* 'bernas' (Tirkšliaĩ) ir pan. Dažnos gretiminės formos, plg. Kretingõs šnektos *ľê·stẹ* || *ľê·istẹ* 'leisti', *rẽ·kâ·ls* || *rẽ·ikâ·ls* 'reikalas', *re·ḱíetẹ* || *reiḱîetẹ* 'reikėti', *te·râ·utệ·is* || *teirâ·utệ·is* 'teirautis'. Nemonoftongizuotas *ei* telšìškių tarmės plote kaitaliojamas su *ẹi* priklausomai nuo tolimesnio skiemens vokalizmo, žr. § 53. Iš dvibalsių kilę monoftongai daug kur yra ilgesni už kirčiuotus pailgėjusius *ã, ẽ.* Tačiau dalis šiaurės žemaičių skiemenyse prieš kirtį bei tam tikrais atvejais su atitrauktiniu kirčiu ir juos trumpina, žr. § 104. Vakarų žemaičių plote į šiaurę ir rytus nuo Klaĩpėdos *ā* < *ai* ir senovinis **ā* (= lk. *o*) sutapo, abu virto *å·* arba ^{u}*ɔ·* (bemaž *ɔ·*), plg. Kar̃klės šnektos *vå̃·ks* 'vaikas' ir *rå̂·p^e* 'ropė', Plikių̃ šnektos nom. pl. *ràg^{u}ɔ̃·* 'ragai', instr. pl. *ràg^{u}ɔ̃·s* 'ragais', dat. sing. *rã·ɒk^{u}ɔ̂·* 'rankai', 2. sing. praet. *bọv^{u}ɔ̂·* 'buvai', adv. *g'èr^{u}ɔ̃·* 'gerai' ir *p^{u}ɔ̃·ns* 'ponas', gen. sing. *àn^{u}ɔ̃·* 'ano, jo'. Po minkštų priebalsių tokio virtimo nėra (pvz., adv. *gràžẽ·* 'gražiai', instr. pl. *gràžẽ·s* 'gražiais'), išskyrus atvejus, kuomet *å·* resp. ^{u}*ɔ·* atsiranda dėl analogijos: Plikiuosè fakultatyviškai pasakoma *su pẽɒ'ḱ^{u}ɔ̃·s vežẹ̀m^{u}ɔ̃·s* 'su penkiais vežimais' (D. Gargasaitė LKK III 88). Rytuose aprašomas reiškinys vietomis pereina buv. Klaĩpėdos krašto sieną. Mìnijos pakraščiais (pvz., Utrių km.), mokyt. J. Tarvydo duomenimis, *ā* < *ai* virto sutaptiniu dvibalsiu *ọa* (*vọ̃aks* 'vaikas', adv. *g'èrọ̃a* 'ge-

rai', 2. sing. praet. *bǫvộa* 'buvai'), kuris nesutapo su *uo* iš *o* < *ā* (*pũons* 'ponas'). Čia net kirčiuotas pailgėjęs *a* išvirstąs *ǫa*: acc. sing. *vǫ̃ažį* 'važį'.

Einant pietų ir rytų link, monoftongizacija intensyvėja. Apie Endriejãvą, Švẽkšną, Vainùtą, Laũkuvą, Varniùs tik nedaugelyje žodžių išlaikomi sveiki *ai, ei.* Vl. Grinaveckio duomenimis (PID XI 75), Laũkuvos apylinkėse seniausios kartos kalboje tokiais esą tik *baidýti, baisùs, dainà, vaĩkis, méilė* ir jų vediniai. Tačiau intensyvi monoftongizacija būdinga tik senajai kartai. Kiti tarmės atstovai gausiai vartoja gretimines formas su *a˙, e˙ (æ˙)* ir *ai, ei (æi)*. Jaunimas monoftongizacijos iš viso vengia, nors priesagoje *-áitis* ir žodžio gale taria tik monoftongus. Iš *ai, ei* kilę monoftongai čia taip pat kiek ilgesni, negu kirčiuoti pailgėję *ã, ẽ*, tačiau tarp abiejų skirtumas ne toks ryškus, kaip aukščiau aptartame plote. Vietomis jaunosios kartos kalboje pastebima tendencija *a˙, e˙* < *ai, ei* prilyginti balsiams *a, e*, taigi nekirčiuotus ir gavusius naują kirtį tarti trumpai. Apie Laũkuvą, Vl. Grinaveckio liudijimu, toks tarimas (pvz., *lažî˙tę* 'laižyti', nom. pl. *dàktã˙* 'daiktai', *t́eśî˙b'ę* 'teisybė', 2. sing. praet. *ę̀šḱet́ê˙* 'iškeitei', gen. pl. *śpègũ˙* 'speigų', bet *dã˙lọs* 'dailus', nom. pl. m. *gŕẽ˙t́ę̀* 'greiti') gerokai įsigalėjęs, ir tik senesnieji tarmės atstovai tarią *a˙, e˙ (la˙žî˙tę, t́e˙sî˙b'ę...)*. Švẽkšnos, Gaȓdamo apylinkėse *ei* > *e˙* gali būti kaitaliojama su *ai* > *a˙* priklausomai nuo tolimesnio skiemens, žr. § 52a.

Žemaičių tarmės pietų ir rytų pakraščiuose (Pãgramantis, Tauragė̃, Karklė̃nai, Johámpolė, Šáukėnai, Kuršė̃nai) ir senoji karta žodžio viduryje, išskyrus priesagą *-áitis* ir žodelius *kaĩp* (plg. § 732), *taĩp (teĩp)*, taria sveikus *ai, ei.* Monoftongizuoja tik galūnėje. Karklė̃nų apylinkėse paprastai net ir priesaga *-áitis* išlaiko *ai.* Tačiau seni žmonės pasako vieną kitą žodį *(šuná˙t́is, žvirblá˙t́is...)* su *-á˙tis* paniekinama prasme. Priesagoje *-aitis* monoftongizacija pastebėta pakraštinių aukštaičių plote (Jùrbarkas, Šakýna...), kur, pavyzdžiui, sakoma *b'erná˙t́is, ḿergá˙te*, bet *žemaĩ.t́is* (plg. *žemã˙it́*$^{(i)}$*s* Tirkšliaĩ). Apie Erž̃vilką, Raséinius, kaip jau buvo nurodyta, galūniniai *ai, ei* išlaikomi sveiki, nors priesagoje *-áitis* bei žodeliuose *kaĩp, taĩp (teĩp)* turimi monoftongai. Balsiai *a˙, e˙* < *ai, ei* pietų-rytų pakraščiuose ilgumu nesiskiria nuo kirčiuotų pailgėjusių *ã, ẽ*, todėl kai kur *ai, ei* sporadiškai atsiranda vietoj *ã, ẽ*, pvz., nom. pl. *ḿe͠.i.s* ‖ *ḿẽ˙s* Pãkražantis, Kelmė, Týtuvėnai arba *ma͠.i.s* ‖ *mã˙s* Unikiai (5 *km* į šiaurę nuo Raséinių) 'mẽs'. Dėl šios priežasties kuršėnìškių *ḿeĩ.sà* 'mėsa' galėtų būti iš senesnės *mẽ˙sà* (§ 76 išnaša 27). Gal ir Príekulės apylinkių nom. sing. m. *bâ˙ltâ˙ⁱs* 'baltasis' (dažn. *bâ˙ltâ˙śⁱs*) perdirbta iš *bâ˙ltâ˙s(ⁱs)*?

Dvibalsio *au* žemaičiai nemonoftongizuoja. Dalis Prūsų lietuvių, vadinamoji „Ragaĩnės tarmė“, vienabalsino tiek *ai, ei,* tiek ir *au* (nom. pl. *šá˙kštai* 'šaukštai'), tačiau tik tvirtapradžius, žr. A. Becenbergerio straipsnį BB IX 264 tt., Šleicherio Les. 33 – 45, 117 – 250, Jurkšaičio Lit. Märch., VChr II 287 – 289, 290 – 296, Doričiaus Beitr. LII – LV, LXXIV – LXXV, LXXXVIII – LXXXIX, LŽTP XII – XIII, Salio Lkt 45 – 46 (ir žml.). Taigi pagrįstai manoma, kad monoftongizacija gali būti susiju-

si su spūdžio koncentravimu pirmajame dvibalsio dėmenyje. Žemaičiai verčia monoftongais ne tik *ái, éi*, bet ir *aĩ, eĩ*, nes jie tiek akūto, tiek ir cirkumflekso spūdį koncentruoja pirmajame dėmenyje. Tačiau galūnėje *ai, ei* verčia *a·, e·* ir tie pietų-rytų žemaičiai, kurie spūdį išdėsto abiejuose dėmenyse (Pãgramantis, Krãžiai, Kel̃mė...) arba net koncentruoja antrajame (Šáukėnai, Kuršė̃nai). Taip pat neaišku, kodėl dideliame žemaičių tarmės plote monoftongai turimi tik atskirų žodžių šaknyse. Gal seniau monoftongizuota tik kirčiuotuosius, o vėliau paradigmos išlygintos, vienuose žodžiuose įsivedant *ai, ei*, kituose *a·, e·*?

Aukštaičių tarmės plote tokios monoftongizacijos, apskritai, nėra, jeigu neskaitysime pakraštinių rytų šnektų *ketvirtãnis* Zíetela 'ketvirtainis', *vãkščioti* Lazū́nai 'vaikščioti' (3. praet. *vãščiojo* Zíetela), *vezdė̃ti* Tverė̃čius < *veizdė̃ti*.

§ **87.** Rytų aukštaičiai panevėžiškiai, išskyrus pietinį kampą, galūnėse cirkumfleksinius ir nekirčiuotus *ai, ei, au* verčia siaurais monoftongais *ε, ę, ɔ* (vietomis *ọ*), kurie didžiojoje ploto dalyje sutrumpinami iki trumpųjų (pietuose ir rytiniame pakraštyje kirčiuoti dažniausiai pusilgiai). Žr. žml. Nr.Nr. 64 ir 66. Dvibalsis *ai* po minkšto priebalsio traktuojamas kaip *ei*, o *ei* po sukietėjusio *l* – kaip *ai*. Pavyzdžiui, Biržuose tariama nom. pl. *namε̃* 'namai', *bró·l'ę* 'broliai', dat. ir loc. sing. *rvñ·kε* 'rankai' ir 'rankoje', *dró·b'ę* 'drobei' ir 'drobėje' (Raguvojè dat. sing. *rvñ·kε, dró·b'ę*, bet loc. sing. *rvñ·kαi, dró·b'ei*), 2. sing. *rašε̃* 'rašai', *jó·ję* 'jojai', adv. *g'erε̃* 'gerai', instr. pl. *ví·rεs* 'vyrais', *kel'ę̃s* 'keliais', 2. sing. refl. *rašε̃s* 'rašaisi', voc. sing. *pipkõ·r'ọ* 'pypkoriau', 1. sing. praet. *mač'ọ̃* 'mačiau', refl. *mó·kọs* 'mokausi', gen. sing. *tuř·gọs* 'turgaus'. Pakraščiuose vietomis uždaroje galūnėje linkstama išlaikyti dvibalsius: apie Survìliškį sakoma, pvz., instr. pl. *lɔukαĩ·s* 'laukais', gen. sing. *l'etɔũ·s* 'lietaus'. Monoftongizacija palietė ir vienaskiemenius žodžius (*kε̃p* 'kaip', *t'ę̃p* < *teĩp* 'taip', *jọ̃* 'jau'...), kurių atskiri su *ai, ei* > *ε, ę* tariami net už ploto ribų, pvz., kupiškė̃nų *kę̃.p* 'kaip' (perdirbta iš **kε̃.p* pagal *š'ę̃.p* 'šiaip'), *t'ę̃.p* 'taip'. Vakaruose (Šeduvà, Pašvitinỹs...) dvibalsis *au* nemonoftongizuojamas aukštesniojo laipsnio prieveiksmiuose, pvz., *gražɔú.* 'gražiau', *lab'jɔú.* 'labiau' (kirtis neatitrauktas!). Rytuose (Krekenavà, Raguvà, Biržai) šios išimties nėra (*gražọ̃, lab'jọ̃*). Tvirtapradiškai tariamose galūnėse dvibalsiai išlaikomi sveiki: dat. sing. *katrá·i* 'katrai', *g'er'eśńé·i* 'geresnei', *tá·u* 'tau'.

Šios monoftongizacijos prielaidą, matyt, sudarė cirkumfleksinių dvibalsių antrojo dėmens ilginimas ir galūnės redukcija. Ilgas siauras, įtemptai tariamas, antrasis dėmuo asimiliuojamai veikia pirmąjį. Redukuotose galūnėse abu supanašėję, jie susiliejo į vieną siaurą balsį. Žodžio viduryje monoftongizacijos nėra, nors ir čia cirkumfleksinių bei nekirčiuotų *ai, ei, au* pirmasis dėmuo kiek pakitęs, ypač ploto rytuose, plg. Biržų šnektos *nuv'ęĩ·t'* 'nueiti', *m'ęilú.m's* 'meilumas', *lâũ·k's* 'laukas'. Vakarinėje ploto dalyje pastebimiau pakito tik *ei:* 3. fut. *atęĩ·s* 'ateis', nom. pl. *śm'ęiktú.kε* 'smeigtukai'.

§ **88.** Į rytus ir pietus nuo aptartų panevėžìškių cirkumfleksiniai ir ypač nekirčiuoti *ai, ei, au* (rečiau *ar, al* – Survìliškis) taip pat pakinta, tačiau dažniausiai išlieka dvibalsiais. Be to, čia pakitimas liečia ne tik žodžio galūnę, bet ir šaknį. Antai anykštẽnai ir jų artimesni kaimynai *aĩ* (ir iš *eĩ* po sukietėjusio *l*) pirmąjį dėmenį taria neryškiai, be balsiui *a* būdingų bruožų. Tokį „išblėsusį" *aĩ* įprasta žymėti *ɑĩ*. Jis gerokai svyruoja: vienur tam tikrose pozicijose palyginti nedaug tenutolęs nuo literatūrinės kalbos *aĩ*, kitur skirtumas labai didelis. Pavyzdžiui, apie Ùkmergę nekirčiuoto *ɑi* pirmasis dėmuo artimesnis rusų kalbos *ы*, negu lietuvių *a*. Toksai *ɑi* čia lengvai virsta diftongoidu *ɑⁱ*, o absoliutinėję galūnėje (ypač niekuomet nekirčiuojamojoje), net monoftongu *ɑ* (tariama bemaž *ы*). Ukmergìškiai paprastai sako gen. pl. *vɑⁱkū̂.* 'vaikų', dat. ir loc. sing. *rum̃·kɑ* 'rankai' ir 'rankoje'. Kirčiuotoje galūnėje dažnesnis diftongoidas (jis siauresnis už nekirčiuotą), nors fakultatyviškai gali virsti ir monoftongu: *vɑⁱkɑ̂.ⁱ* ‖ *vɑⁱkɑ̂.* 'vaikai'. Tačiau kirčiuotas *ai* žodžio viduryje ir galūnėje prieš *s* Ukmergẽs apylinkėse žymiai mažiau pakinta, palyginti nedaug tesiskiria nuo literatūrinės kalbos *ai* (taip jis ir rašomas). Taigi čia tariama instr. pl. *vɑⁱkaĩ·s* 'vaikais', gen. sing. *vaĩ·ka* 'vaiko', bet *v́ı·rɑⁱs* 'vyrais'. Kiek toliau į pietus, apie Gélvonus, tariama: gen. pl. *vaikū̂.* ‖ *vɑikū̂.*, dat. sing. *rum̃·kɑi*, nom. pl. *vaikaĩ.* ‖ *vɑikaĩ.*, instr. pl. *vaikaĩ·s* ‖ *vɑikaĩ·s, vı́·rɑis*, gen. sing. *vaĩ·ka*. Žemėlapiuose Nr.Nr. 64 ir 66 *ɑi* plotui priskirtos tik tos vietovės, kuriose dvibalsio *ai* pirmojo dėmens pakitimas labai ryškus. Tam tikras silpnas „išblėsimas" pastebimas bemaž visame rytų aukštaičių tarmės plote, išskyrus vilniškiùs, kur jo nėra, nors vietomis cirkumfleksinio *ai* pirmasis dėmuo gauna aiškų *e* atspalvį: Tverečiaus apylinkėse tariama *vaikẫĩ·* 'vaikai' (Būgos RR III 827 – 828, Otrembskio Tv. t. 18 – 19). Pietų aukštaičių plote apie Kaniãvą jis tariamas bemaž kaip rusų kalbos *э* (*vaikəĩ.* 'vaikai', *vəĩ.ḱiškas* 'vaikiškas'). Gal būt, „rytietišką" *ai* tarimą atspindi Daukšos postilėje kartais parašoma galūnė *-ei* vietoj laukiamos *-ai*, žr. Pr. Skardžius APh IV 18.

Cirkumfleksinio ir nekirčiuoto *ei* (ir iš *ai* po minkštų priebalsių) pirmąjį dėmenį aukščiau aptarti rytų aukštaičiai taip pat ištaria neryškiai, „išblėsusį". Apie Ùkmergę *ei* atitinkamai verčiamas *ii̯, iⁱ* ir *i* (nekirčiuotas platus, kirčiuotas siauras), pvz., *śvii̯katà* ‖ *śviⁱkatà* 'sveikata', 2. sing. praet. *raśĩ.ⁱ* ‖ *raśĩ.* 'rašei', *ṕjṓ·vi* 'piovei', *śeďḗ·ji* 'sėdėjai', dat. ir loc. sing. *drṓ·b'i* 'drobei' ir 'drobėje', bet 2. sing. refl. *raśeĩ·s* 'rašeisi', nom. pl. *ṕeĩ·ľi* 'peiliai' (*ei* bemaž kaip literatūrinėje kalboje). Čia analogiškai elgiamasi ir su *au*, kuris verčiamas *uu̯, uᵘ* resp. *u* (nekirčiuotas platus, kirčiuotas siauras), pvz., nom. pl. *pluu̯kɑ̂.ⁱ* ‖ *pluᵘkɑ̂.ⁱ* 'plaukai', 1. sing. *rašū̂.ᵘ* ‖ *rašū̂.* 'rašau', *tuŕḗ·ju* 'turėjau', bet gen. sing. *alaũ·s* 'alaus', *draũ·ga* 'draugo'. Apie Gélvonus tariama *śvei-katà* ‖ *śvii̯katà* 'sveikata', 2. sing. praet. *p'jṓ·vii̯* 'piovei', *śḗ·jii̯* 'sėjai', dat. ir loc. sing. *drṓ·b'ii̯* 'drobei' ir 'drobėje', nom. pl. *ṕeĩ·ľii̯* 'peiliai', bet 2. sing. *raśeĩ.* 'rašei', *ṕeĩ·ľis* 'peilis'. Dvibalsis *au* čia verčiamas ne *uu̯*, bet *ɑu* (pirmasis dėmuo kaip *ai* > *ɑi*), po minkšto priebalsio *iu̯*: nom. pl. *plaukaĩ.* ‖ *plɑukaĩ.* 'plaukai', 1. sing. praet. *ďĩ·rbɑu*

'dirbau', *grá·užių* 'graužiau', refl. *tur̃ė·juś* 'turėjausi', voc. sing. *sùkčių* 'sukčiau', bet gen. sing. *alaũ·s* 'alaus', *draũ·ga* 'draugo'.

Nurodyti dvibalsio *ei* pirmojo dėmens „išblėsimo" plotą daug sunkiau, nes čia pakitimai subtilesni: „išblėsęs" *e* nuo įprastinio ne taip aiškiai skiriasi, kaip *α* nuo *a*. Ryškiai jis išsiskiria tik ten, kur *ei* > *ii̯* (*i!*, *i*). Cirkumfleksinio bei nekirčiuoto *au* pirmąjį dėmenį daugelis aukštaičių (ne vien tik rytų) taria su didesniu ar mažesniu *o* atspalviu *(åu)*. Vietomis tasai atspalvis labai žymus, ir tariama *ɔu* (rytų aukštaičiai panevėžìškiai, kupiškẽnai, pietų aukštaičiai)[32] arba *uu̯/u!* (apie Ùkmergę). Vakarų aukštaičių tarmėje, priešingai, *o* atspalvis nežymus, o pažemaitėje ir visai išnyksta.

Apie akūtinių *ái*, *éi* virtimą *ɔ́i (ãi)*, *ę́i* kupiškẽnų ir anykštẽnų tarmėse žr. §§ 45, 50–51. Apie kupiškẽnų *-ei* > *-ai* žr. § 50. Apie *ei* virtimą kitais dvibalsiais po sukietėjusių priebalsių žr. §§ 180, 184, 186–188. Apie kirčiuotų *ai*, *ei*, *au* dėmenų pailgėjimą priklausomai nuo priegaidės žr. § 101.

ui

§ **89.** Rytų aukštaičių tarmės vakarinėje pusėje (panevėžìškiai, širvintìškiai, anykštẽnai, dalis kupiškẽnų) cirkumfleksinis ir nekirčiuotas *ui* sutapo su tokiu pačiu *ai*. Tačiau tasai sutapimas ne visur vienodai nuoseklus. Antai Nakonių ir Umėnų kaimuose (4–5 *km* į šiaurės vakarus nuo Troškūnų) tariama *mαĩ·lvs* 'muilas', *mαilúotvs* 'muiluotas', *pαidɔ̃·kvs* 'Puidokas' (pavardė), *pαik̃ĩ·b'e*. 'puikybė', *tαĩ·nvs* 'tuinas' su tokiu pačiu *αi*, kaip ir žodžiuose *vαĩ·kvs* 'vaikas', nom. pl. *vαikαĩ* 'vaikai' (čia visur *αi* palyginti nedaug tesiskiria nuo literatūrinės kalbos *ai*). Vienodai tariamos *a* kamieno dat. sing. ir nom. pl. galūnės, pvz., *par̃·šαi* 'paršui' ir 'paršai'. Čia taip pat sakoma loc. sing. *tur̃·gαi* < *tur̃guj(e)*, *paskαĩ* 'paskui' (prieveiksmis ir prielinksnis), tačiau *kuĩ·nvs* 'kuinas' (*ui* išlieka!). Netolimoje Raguvõs šnektoje abu dvibalsiai lyg ir skiriami, plg. *kvĩ·nvs* 'kuinas', *pvikĩ·b'e* 'puikybė', bet *vαĩ·kvs* 'vaikas', *vαik̃ẽ·l'ιś* 'vaikelis' (ir čia *αi* artimas lk. *ai*). Tačiau žodyje *muĩlas* ir jo vediniuose tariama *αĩ* (*mαĩ·lvs*, *mαilã·l'ιś*, *mαilúotvs*), kuris nieku nesiskiria nuo *αi* < *ai* (nekirčiuoto pirmasis dėmuo daug labiau „išblėsęs", negu tvirtagalio). Dat. sing. galūnė Raguvõs šnektoje ne *-ui*, bet *-u*, pvz., *par̃·šv* < *par̃šu* 'paršui'. Nom. pl. galūnė *-ai* čia monoftongizuojama: *par̃·šε* < *par̃šai*. Bìržuose tariama *maĩ·l's* (sen.) || *mαĩ·l's* (jaun.) 'muilas', *mailã·l'i.ś* (sen.) || *mαilã·l'i.ś* (jaun.) 'muilelis', *pαĩ.k's* < *pui-*

[32] R. Gotjo Buivydžių šnektos (dab. Pándėlio raj.) apraše šalia *u* kamieno gen. sing. galūnės *-oũs* < *-aũs* parašo ir *-ũs* (žr. R. Gauthiot Le parler de Buividze. Paris, 1903 § 44). Galūnė *-ũs*, kurią iš Gotjo pasigavo kai kurie kalbininkai (pvz., žr. Stango Mažv. 115–116), šių dienų lietuvių kalbos tarmėse visai neaptikta. Jos, matyt, ir nebuvo. Neaiškiai tariamą kupiškẽnų dvibalsį *ɔu* šioje galūnėje R. Gotjo galėjo nugirsti kaip *ū*.

kùs 'išdidus', *kαiñẽ·lʹi.ś* 'kuinelis', *apsukαi̇̃* 'apsukui, aplink', bet *vaĩ·k's* 'vaikas', *vaikẽ·lʹi.ś* 'vaikelis' (čia visur *ai* bemaž kaip literatūrinėje kalboje, o *αi* pirmasis dėmuo artimas rusų kalbos *ы*). Síesikų apylinkėse sakoma *pvi̇̃.kvs* 'puikus', *bvĩ·nvs* < *buĩnas* 'vešlus', *kviñẽ·lʹiś* 'kuinelis', dat. sing. *par̃·švi*[33] 'paršui', bet *vαĩ·kvs* 'vaikas', *vαikẽ·lʹiś* 'vaikelis', tačiau *mαĩ·lvs* || *mvĩ·lvs* 'muilas', *mαil̃ũ·kvs* || *mvil̃ũ·kvs* 'muiliukas'. Apie Gélvonus: *buĩ·lʹis, tuĩ·nαs* < *tuĩnas*, bet *vaĩ·kαs* 'vaikas', *vaikẽ·lʹis* 'vaikelis', tačiau *maĩ·lαs* || *mαĩ·lαs* 'muilas', *mailúotαs* || *mαilúotαs* 'muiluotas', dat. sing. ir nom. pl. *par̃·šαi* 'paršui' ir 'paršai', adv. *paskαi̇̃.* 'paskui', loc. sing. *tur̃·gαi* 'turguje', *vidαi̇̃.* 'viduje' (čia visur *α* bemaž *ы*). Žodį *muĩlas* ir jo vedinius su *ai* tariant pastebėta net apie Šẽtą, Kėdáinius, Krẽkenavą, Jùkiškius (čia sakoma ir *baiñė̩·tʹ* < *buinẽti* 'riebėti', *baĩ·n's* 'riebus'). Pateikti pavyzdžiai rodo, kad ne visame plote cirkumfleksinis bei nekirčiuotas *ui* su tokiu pačiu *ai* šiandieną yra vienodu mastu sutapę̨s. Vienur nesutapimas turimas tik atskiruose žodžiuose (Nakonių – Umėnų šnekta), kitur, priešingai, sutapo tik kai kuriuose (daugiausia *muĩlas*) žodžiuose arba dat. sing. ir nom. pl. galūnėse. Tokio įvairavimo priežastys gali būti įvairios. Atskirų žodžių vienas iš gretiminių variantų gali būti atneštinis. Beje, pavyzdžių su cirkumfleksiniu *ui* šiame krašte labai nedaug, vietomis tėra tik vienas kitas, o ir tie patys ne visuomet gali būti traktuojami kaip seni tarmės veldiniai. Antai apie Ùkmergę (Juodaũsiai), tur būt, tik vienas *muĩlas* (taria *maĩ·lαs* sen. || *mαĩ·lαs*, net *mα̃·ⁱlαs, mα̃·lαs* – *α* bemaž *ы*) laikytinas senesniu tarmės žodžiu. Dar turimas *kuĩnas* (tariamas *kuĩ·nαs*), bet tai, greičiausiai, naujas žodis. Gal ir kai kurių kitų šnektų žodžiai su *ui* gauti vėlesniais laikais? Gal jie išstūmė senesnius veldinius su *uĩ* > *αĩ*? Vakarinėje ploto dalyje gali būti ir priešingai: žodžiai su *ui* senesni, o su *αi* – skoliniai (iš rytinės dalies). Pagaliau įvairavimą galėjo tam tikrais atvejais lemti ir skirtinga paties dvibalsio *ui* kilmė atskiruose žodžiuose (apie *ui* kilmę rašė K. Būga RR I 292 – 305, II 262 – 264, J. Endzelynas IF XXXIII 120 tt., GF § 18, Chr. Stangas Stud. balt. III 167 – 171, J. Otrembskis Gr. I § 244). Šie klausimai reikalauja specialaus tyrinėjimo.

Niekuomet kirčio negaunanti *a* kamieno dat. sing. galūnė *-ui*, kiek pastebėta, nesiskiria nuo nom. pl. *-ai* Šventosios vidupyje ir žemupyje, plote maždaug nuo Troškū́nų – Debeĩkių šiaurėje iki Gélvonų – Mùsninkų pietuose, žr. žml. Nr. 75. Tariama ne visur vienodai. Šiaurinėje šio ploto dalyje (Troškū́nai, Debeĩkiai) abu linksniai turi *-αi* (*par̃·šαi* 'paršui' ir 'paršai') su mažai „išblėsusiu" *α*, nedaug nutolusiu nuo literatūrinės kalbos *a*. Apie Traũpį dėl žodžio galo *ai* monoftongizacijos tariama *-ɛ*: *par̃·šɛ* 'paršui' ir 'paršai' Balẽlių km. (6 *km* į pietvakarius nuo Traũpio). Pagal K. Jaunių (žr. jo straipsnį ПК на 1899 г. 6 – 7), tokia galūnė esanti net apie Vabalniñką. Likusioje ploto dalyje (į pietus) turimas diftongas arba diftongoidas

[33] A. Baranausko tekstuose iš Síesikų parapijos (LM I 109 – 113) *a* kamieno daiktavardžiai turi dat. sing. galūnę *-αi* (rašoma *-ei*). Dabar Síesikuose ir į vakarus Pagirių̃ link tėra tik *-ui* (tariama *-vi*). Tur būt, teksto pasakotojas bus kilęs iš vietovės į šiaurę nuo Síesikų, Traũpio link.

(vietomis net monoftongas) su labai stipriai „išblėsusiu“ pirmuoju dėmeniu, t.y. -αi (-α^{i}, -α), kur α bemaž ʌ. Po minkšto priebalsio galūnė labai supriešakėjo ir virto -ii (-i^{i}, net -i): *já·učii (-i^{i}, -i)* 'jaučiui' ir 'jaučiai'. Loc. sing. *tur̃·gαi* Debeĩkiai, *tur̃·gα* Ukmergė̃ < *tur̃guj(e)* rodo, kad čia visur dat. sing. *-ui* fonetiškai sutapo su nom. pl. *-ai*. Vadinasi, atskiros dat. sing. galūnės *-ai*, kurią K. Būga (RR III 673, plg. I 459) kildino iš ide. **-ōi*, Fr. Špechtas (LM II 173, IF XLII 278 – 279) iš **-ōi* (pagal jį, kitų tarmių *-ui* esanti įsivesta iš *u* kamieno paradigmos), J. Plakis (Rok. gr. 27) laikė sudaryta *ā* kamieno pavyzdžiu, o J. Otrembskis (Gr. III § 17) iš viso neaiškia galūne, lietuvių kalboje nėra. Dat. sing. galūnė *-ui*, fonetiškai sutapdama su tarmės *-ai*, nebeteko ryšio su žodžio viduryje išlikusiu akūtiniu *ui* ir tarmės atstovų traktuojama kaip *-ai*. Ypač tai ryšku šiaurinėje ploto dalyje, kur dvibalsio *αi* (iš *ai* ir *ui*) pirmasis dėmuo nedaug „teišblėsęs“ ir tariamas bemaž kaip literatūrinės kalbos *a*.

Apie *ui* > žem. *ǫi* žr. §§ 59 – 63. Apie panevėžiškių *ǫĩ* resp. *vĩ* žr. §§ 64 – 65. Apie kirčiuoto *ui* dėmenų pailgėjimą priklausomai nuo priegaidės žr. § 101.

5. *an, am, en, em*

§ **90.** Rytų aukštaičiai, išskyrus dalį panevėžìškių, *an, am, en, em* verčia *un, um, in, im*. Žr. žml. Nr.Nr. 67 – 68. Čia priklauso ir K. Būgos 1911 m. tyrinėta Ciskodo lietuvių šnekta Latvijoje (RR III 571). Literatūrinės kalbos *an, am, en, em* ir *un, um, in, im* šiame plote suplakti į vieną, plg. *lun̑·kas* 'lankas', *kum̃·pas* 'kampas', *ží.ntas* 'žentas', *pí.m̃pe· (-e., -ę.)* 'pempė' ir nom. pl. m. *sun̑·ku·s (-u.s)* 'sunkūs', *gum̃·bas* 'gumbas', *ḿí.n̑kštas* 'minkštas', *gí.ḿí* 'gimti'. Apie Síesikus – Rãguvą (pakraštiniai panevėžìškiai) abiem atvejais cirkumfleksiniai ir nekirčiuoti *un, um, in, im* tariami *ʋn, ʋm, ɩn, ɩm* (§ 65). Po minkštų priebalsių *an* (su *am* nepastebėta pavyzdžių) paprastai traktuojamas kaip ir po kietųjų, pvz., partic. praes. f. *v́er̃·ḱuńt́i* 'verkianti'. Daugelis *en, em* verčia *in, im* ir po sukietėjusio *l*. Išimtį sudaro vakarų pakraštys, kur *en* verčiamas *un* (su *em* nepastebėta pavyzdžių), žr. žml. Nr. 69. Apie *en, em* tarimą po sukietėjusių priebalsių dar žr. §§ 181 – 182, 186 – 188.

Žemiau nurodytais atvejais *an, am, en, em* rytų aukštaičiai išlaiko sveikus:

1) Intarpiniuose veiksmažodžiuose *(añka, šlam̃pa, tam̃pa, breñda, geñda, señka, skreñda, teñka, glem̃ba, nustem̃ba...)* ir tuose, kur šalia esamojo laiko *en, em* kiti laikai turi *in, im (kreñta, leñda, reñka, sleñka, kem̃ša...* priebalsis *l* čia nekietinamas). Taip yra, greičiausiai, dėl kitų to paties tipo veiksmažodžių analogijos. Intarpiniai *añka : ãko, geñda : gẽdo* galėjo būti priderinti prie *buñda : bùdo, tiñka : tìko*, o tokie, kaip *leñda : liñdo, kem̃ša : kim̃šo*, prie *per̃ka : pir̃ko, tel̃pa : til̃po*. Pagal intarpinius *geñda, señka, teñka* ir t.t. *en* galėjo išlikti ir tokiuose veiksmažo-

džiuose, kaip *breñda*, *skreñda*, kurių būtasis kartinis laikas turi *i (brìdo, skrìdo)*. Pastarieji rytų aukštaičių plote gana darūs, žr. § 597b (3). Kad čia esama analogijos veikimo, rodo gretiminės formos su *an*, *am*, *en*, *em* > *un*, *um*, *in*, *im*. Antai Kaltanėnų šnektoje šalia *rañ·da* 'randa', *bŕeñ·da* || *brañ·da* 'brenda', *l'eñ·da* 'lenda', *ŕeñ·ka* || *rañ·ka* 'renka', *skŕeñ·da* || *skrañ·da* 'skrenda', *śl'eñ·ka* 'slenka' sako (daugiausia seni žmonės) ir *ruñ·da*, *l'iñ·da*, *ŕiñ·ka*, *skŕiñ·da*, *śl'iñ·ka*. Dvejopos formos užfiksuotos įvairiose ploto vietose, ypač senosios kartos kalboje. Tačiau vietoj literatūrinės kalbos *bą̃la*, *šą̃la* paprastai turima *bũ·la*, *šũ·la*, t.y. su **an* > **un*. Sveikas *en* išlaikomas dar tų veiksmažodžių esamojo laiko formose, kurių kiti laikai turi heterosilabinį *en*, pvz., *sénsta*. Kupiškėnai išlaikytą *en* priklausomai nuo tolimesnio skiemens ir kirčio verčia *an* arba *ẹn*, pvz.: 3. praes. *sañ·ka* 'senka', *nustam̃·ba* 'nustemba', *smañ·ga* 'smenga', *sá·nsta* 'sensta', bet 2. sing. *śẹ́·ńśt́i* 'sensti'.

2) Bendratyse ir iš jų padaromose formose, taip pat esamojo laiko *sta* kamienuose, jeigu kiti laikai neturi tautosilabinių *en*, *em*, pvz., *čiurlénti* (*l* nekietina), *gyvénti*, *kedénti*, *kurénti*, *kuténti*, *purénti*, *rusénti*, *sénti*, *sémti*, *témti* ir 3. praes. *sénsta*, *témsta*. Vietomis turimos gretiminės formos su išverstais *en*, *em*, plg. Ukmergės apylinkių *g'ìvé·ńt* || *g'ìví·ńt́* 'gyventi', *kuŕé·ńt́* || *kuŕí·ńt́* 'kūrenti', *śé·ḿt́*||*śí·ḿt́* 'semti', *t́é·ḿt́* || *t́í·ḿt́* 'temti', *t́é·msta* || *t́í·msta* 'temsta'. Kaltanėnuose sakoma *sá·nt* 'senti', bet *ku.ŕí.nt* 'kūrenti', *śí.mt* 'semti'.

3) Antrinės kilmės galūnėse, kai *an*, *am*, *en*, *em* susidarė, išnykus balsiui, pvz., ill. sing. *miškañ*, ill. pl. *miškúos(n)an*, voc. sing. *Antan* 'Antanai', dat. sing. *tám*, *baltám*, *máń* 'man', loc. sing. *tam̃* 'tame', *baltam̃* 'baltame', 1. pl. praes. *dìrbam* 'dirbame'. Plg. *b'eñ·g'i* Gélvonai < *benè* +*gi*. Antrinės kilmės *am* turi žodis *támsta*, greičiausiai, sutrauktas iš *tavo mylista*, plg. *tãmysta* Kvėdarna, Léipalingis (A. Valeckienė LKK VI 32) arba *tãmista* Salantaĩ (*i* siauras), Geistaraĩ, Krókialaukis, Varėnà, Švenčiónys, Eĩšiškės, Rimšẽ. Gerulis LiDi 40,58 *támsta* Pãnevėžio ir Joniškėlio apylinkėse be reikalo dėl *am* laiko literatūrinės kalbos žodžiu. Tokį pat antrinį *an* turi miesto vardas *Panvėžỹs* Palė̃venė, Antašavà, Kùpiškis, Bìržai < *Panevėžỹs*.

Apie panevėžiškių ill. sing. *lâukvń.* 'laukan', 1. pl. praes. *ńǽ·švm* 'nešame' ir kt. žr. § 48. Apie ill. pl. *šakósin* arba *šakósun* vietoj *šakósen* resp. *šakósan* žr. § 289.

4) Garsažodžiuose, plg. Gélvonų šnektos *krañ·kt́* (varnos krankimo pamėgdžiojimas), *am̃·* (šuns lojimo pamėgdžiojimas), *gŕem̃·ž* (gramdymo pamėgdžiojimas). Išlaikoma ir garsažodžių vediniuose (*kranksė́ti*, *amsė́ti* ir t.t.).

5) Svetimos kilmės žodžiuose, pvz., *ángelas*, *anginà*, *ánglas (añglas)*, *antenà*, *(a)reštañtas* 'kalinys', *bánda* 'gauja', *banderòlė*, *bandìtas*, *bánkas*, *bankròtas*, *baránka (barankà)*, *frántas*, *gangrenà*, *kántas* (*kañtas* Svėdasaĩ, Aluntà), *kañtorius* 'giedotojas' arba 'odinis apinasris be žabokli' (Kaltanėnai), *klijánka* 'vaškuotė',

kománda (kamánda), *kurmánka* ʻpastotėʼ, *leitenañtas*, *mandalinà* ʻtoks muzikos instrumentasʼ, *mankètai*, *rántai*, *sandãlai*, *skandãlas (škandãlas)*, *štánga*, *tánkas*, *trántas* ʻniekam tikęs daiktasʼ, *Vánda* (vardas); *ambulatòrija*, *kam̃paras*; *brezeñtas*, *cemeñtas*, *ceñtas*, *ceñtneris* (*ceñtnėris* Svėdasaĩ, *ceñtnoris* Kal̃tanėnai, *ceñtnaras* Žãsliai), *ceñtras*, *dokumeñtas (dokùmentas)*, *kalendõrius*, *peñsija* (*pénsija* > *pę̇·ńšija* Skãpiškis), *testameñtas (tastameñtas)*; *klémka* ʻdurų rankenaʼ, *lémpa* (*l* nekietina), *žemčiũgas*. Tačiau kai kurie svetimos kilmės žodžiai, bent atskirose vietose, tariami su *un*, *um*, *in* vietoj *an*, *am*, *en* (su *im* < *em* pavyzdžių nepastebėta). Dalis jų gali būti seni skoliniai, patekę į tarmę dar prieš *an*, *en* virtimą *un*, *in*. Tokiais laikytini vardai *Uñdrius* ʻAndriusʼ (apie variantą *Iñdrius* žr. § 737) ir *Untãnas* ʻAntanasʼ. Ukmergẽs apylinkėse šalia *Uñdrius* || *Iñdrius* yra naujas vardas *Andriẽjus*, šalia *Untãnas* – *Antaninà*. Neabejotinai senu skoliniu laikytinas etnonimas *lénkas* > *l'í.ŋkas* Palẽvenė, Palũšė arba *lú·ŋkαs* Gélvonai (sen., plg. *lunkỹs* Užublendžiai Širvintų̃ raj. PID XI 35). Dabar vis labiau įsigali naujas šio žodžio tarties variantas *l'é·ŋkas* su minkštu *l* ir sveiku *en*. Šaknies priegaidė svyruoja: akūtas išlaikomas, pavyzdžiui, apie Bìržus, Pãpilį, Pãsvalį, Rãguvą (čia ppr. nom. pl. *línkai* > *l'í·ŋkɛ*, plg. *Linkija* > *l'ıŋ́k'ī·jı*), Ùkmergę (adv. *l'í·ŋk'iškαi* ʻlenkiškaiʼ), cirkumfleksu pakeičiamas – kaip ir kituose naujuose žodžiuose, – pavyzdžiui, apie Kal̃tanėnus, Liñkmenis (*l'eŋ̃·kas*, čia ir senovinė forma *l'iŋ̃·kas*), Adùtiškį. Su *an*, *am* > *un*, *um* dar turimi skoliniai *kamuñtai* Ukmergẽ ʻkamantai, medinė pavalkų dalisʼ, *kum̃paras* Troškũnai ʻkamparasʼ, *punčẽkos* Ukmergẽ ʻkojinėsʼ, tačiau šie žodžiai, greičiausiai, nėra seni skoliniai. Apie *bin(d)zìnas* ʻbenzinasʼ, *kalindõrius* ʻkalendoriusʼ ir kt. žr. § 58.

Sveikus *an*, *am*, *en*, *em* išlaiko ir naujai iš literatūrinės kalbos ir kitų tarmių patekę žodžiai, tokie, kaip *añtkapis*, *añtpečiai* Gélvonai, *añtrašas* Svėdasaĩ, Aluntà, Liñkmenys, Adùtiškis, *balañdis* Svėdasaĩ, Aluntà, Liñkmenys (bet *Baluñdžiai* – kaimo 3 *km* į pietvakarius nuo Bálninkų pavadinimas), *bañdymas* Gélvonai, *bangà*, *bangúoti* Gélvonai, Raguvà, Debeĩkiai, Kùktiškės, Kal̃tanėnai, *bánkas* Ukmergẽ, Kal̃tanėnai, *gañdas* Kal̃tanėnai, *kamantinė́ti* Liñkmenys, *kančià*, *kankìnti* Taurãgnai, Adùtiškis, *krañtas* Gélvonai, Ukmergẽ, Aluntà, Panemunė̃lis, *lankýti* Adùtiškis, *mandagùs* Raguvà, Kal̃tanėnai, *mánkyti* Gélvonai, *patránka* Kùktiškės, Kal̃tanėnai arba *pãtranka* Raguvà ʻpabūklasʼ, *rañkšluostis* Liñkmenys, *sandėlỹs* Skãpiškis, Raguvà, Ukmergẽ, Gélvonai arba *sándėlis* Palẽvenė, *sántaika* Raguvà, Kal̃tanėnai, *skrandà* Dotinė̃nai, *žvangė́ti* Adùtiškis; *ámžius*, *ámžinas* Debeĩkiai, Raguvà, Gélvonai, Kùktiškės, Liñkmenys, Kal̃tanėnai, Palũšė, Adùtiškis, *gamtà* Raguvà, Kùktiškės, *kambarỹs* Raguvà, Palẽvenė, Gélvonai, Ukmergẽ, Kùktiškės, Kal̃tanėnai, *kamšãtė* Liñkmenys, Adùtiškis ʻsusigrūdimasʼ, *sámplovos* Debeĩkiai, *skambė́ti* Kal̃tanėnai; *beñdras* Kal̃tanėnai (bet *biñdras* Ukmergẽ), 3. praet. *ìšsprendė* Síesikai, *pateñkintas* Kal̃tanėnai ʻpatenkintasʼ, *pleñtas* Kar̃sakiškis, Svėdasaĩ, Ukmergẽ, Liñkmenys ʻplentasʼ, *žéntas* Miežiškiai (bet *žíntas* Ukmergẽ, Pandėlỹs). Plg.

Gélvonų apylinkių vardus *Mančiušė̃nai, Samantónys* (kaimai), *Patámsis* (pavardė, bet *Patúmsis* Ukmergė̃).

Dėl *an* atneštiniu laikytinas kupiškė̃nų žodis *galándyti* 'naikinti, galą daryti', žr. K. Būga RR III 277, 577.

§ **91.** Rytų aukštaičiai panevėžìškiai su *an, am, en, em* elgiasi labai nevienodai. Pastebėti net penki atvejai (ankstyvesnėje literatūroje nurodoma mažiau), neskaitant pakraščio apie Síesikus, Rãguvą, Bìržus, kur *an, am, en, em* > *un, um, in, im*. Žr. žml. Nr.Nr. 67 – 68.

1) Apie Pãsvalį, Saločiùs *an, am, en, em* akūtiniai keičiami *un, um, in, im*, cirkumfleksiniai ir nekirčiuoti – *ǫn, ǫm, ęn* ‖ *'ǫn, ęm* ‖ *'ǫm*. Pasirinkimas tarp *ęn, ęm* ir *'ǫn, 'ǫm* priklauso nuo tolimesnio skiemens: prieš minkštą priebalsį (t.y. priešakinį ar supriešakintą tolimesnio skiemens vokalizmą, kuris gali būti murmamasis arba ir visai išnykęs) tariama *ęn, ęm*, prieš kietą priebalsį (atitinkamai užpakalinį tolimesnio skiemens vokalizmą) – *'ǫn, 'ǫm*. Pavyzdžiai: a) *lú.ŋg's* 'langas', *sú.ḿt''ś* 'samtis', *g'ęví.ńt'* 'gyventi', *pí.ḿpe* 'pempė', b) *rǫŋ̃.k'* 'ranka', *rǫŋ'kæ̃·la* 'rankelė', *lǫŋ'g'ẽ·l''ś* 'langelis', *kǫm̃·p's* 'kampas', *kǫḿpẽ·l''ś* 'kampelis', *sǫḿt'ẽ·l''ś* 'samtelis', *ṕęŋ̃.ḱ'* 'penki', *t'ęm̃·ṕt'* 'tempti', *ṕęḿṕí·t'e* 'pempytė', bet *ṕǫŋ̃·kt's* 'penktas', imper. *t'ǫm̃·pk* 'tempk'. Panašiai elgiamasi ir apie Nemunė̃lio Radvìliškį, žr. § 64. Kadangi cirkumfleksiniai ir nekirčiuoti *un, um, in, im* taip pat verčiami *ǫn, ǫm, ęn* ‖ *'ǫn, ęm* ‖ *'ǫm* (plg., pvz., *sǫŋ̃.k's* 'sunkus', *gǫm̃·b's* 'gumbas', *ŕęŋ̃·ḱt'* 'rinkti', *d'ęvǫñ·t's* 'devintas', *ḱęḿśí·ńe* 'kimsynė', imper. *ḱl'ǫm̃·pk* 'klimpk'), tai šią šnektą galima būtų traktuoti kaip „puntininkų" tęsinį. Tarimo skirtumo tarp *ǫn, ǫm, ęn* ‖ *'ǫn, ęm* ‖ *'ǫm*, kilusių iš *an, am, en, em*, ir tų, kurie kilę iš *un, um, in, im*, nepastebėta. Abiem atvejais pirmuoju dėmeniu eina balsiai *ǫ, ę* su nežymiu *a, e* atspalviu, vietomis lyg svyruoja tarp *ǫ, ę* ir *ɔ, e*. Tas pat pasakytina dėl šių garsų tarimo kitose panevėžìškių šnektose (3 ir 4 atvejai).

2) Pietiniame panevėžìškių tarmės kampe apie Krė̃kenavą, Ramýgalą akūtinės prigimties *an, am, en, em* net ir nekirčiuoti išlaikomi sveiki, o cirkumfleksiniai keičiami *ʋn, ʋm, ɩn, ɩm*. Čia tariama: *lá·ŋgʋs* 'langas' ir *laŋ'g'ẽ·l'ɩś* 'langelis', *sá·ḿt'ɩś* 'samtis' ir *saḿt'ẽ·l'ɩś* 'samtelis', *g'ɩvé·ńt'* 'gyventi', *ṕé·ḿpe* 'pempė' ir *ṕeḿṕí·t'e* 'pempytė', bet *rʋŋ̃.kʋ* 'ranka' ir *rʋŋ'kæ̃·la* 'rankelė', *kʋm̃·pʋs* 'kampas' ir *kʋḿpẽ·l'ɩś* 'kampelis', *ṕɩŋ̃·ktʋs* 'penktas' ir imper. *t'ɩm̃·pk* 'tempk'. Čia tik cirkumfleksiniai *añ, am̃, eñ, em̃* sutapę su *un, um, in, im*, plg. *lʋŋ̃·kʋs* 'lankas', *t'ɩm̃·ṕt'* 'tempti' ir *sʋŋ̃.kʋs* 'sunkus', *ḱl'ɩm̃·ṕt'* 'klimpti'. Vakaruose, pagal Nevė̃žį, *ʋ, ɩ* laipsniškai pereina į *ǫ, ę*, ypač senosios kartos kalboje.

3) Vakarinėje panevėžìškių tarmės dalyje (Šeduvà, Pakrúojis, Linkuvà, Jùkiškiai, Pašvitinỹs...) akūtiniai (ir nekirčiuoti!) *an, am, en, em* išlaikomi sveiki, cirkumfleksiniai keičiami *ǫn, ǫm, ęn* ‖ *'ǫn, ęm* ‖ *'ǫm*. Pasirinkimas tarp *ęn, ęm* ir *'ǫn, 'ǫm* kaip pirmojo atvejo plote. Pavyzdžiai: a) *lá·ŋg's* 'langas' ir *laŋ'g'ẽ·l''ś* 'langelis',

sá·m̃t'š 'samtis' ir *sam̃t'ẽ·l'š* 'samtelis', *g'ivé·ñt'/g'ęvé·ñt'* 'gyventi' ir *g'iventǫję̃·l'š* / *g'ę* – 'gyventojėlis', *pé·m̃pe* 'pempė' ir *pem̃pů.k's* 'pempiukas', b) *rǫñ.k'* 'ranka' ir *rǫŋ'k'æ̃·la* 'rankelė', *kǫm̃·p's* 'kampas' ir *kǫm̃p'ẽ·l'š* 'kampelis', *pęñ'.k'* 'penki', *k'ęñt'ẹ̃·t'* 'kentėti', bet *pǫñ·kt's* 'penktas', *t'ęm̃·pt'* 'tempti', bet imper. *t'ǫm̃·pk* 'tempk'. Tačiau sakoma 3. praes. *kó·nd'* 'kanda' su *ó* iš inf. *kó·št'* 'kąsti', plg. *kǫšñẽ·l's* 'kąsnelis'. Čia ir cirkumfleksiniai *un, um, in, im* verčiami *ǫn, ǫm, ęn* ‖ *'ǫn, ęm* ‖ *'ǫm*, pvz., *sǫñ.k's* 'sunkus', *gǫm̃·b's* 'gumbas', *r'ęñ·k't'* 'rinkti', bet *d'evǫñ·t's* 'devintas', *k'l'ęm̃·pt'* 'klimpti', bet imper. *k'l'ǫm̃·pk* 'klimpk'. Abiem atvejais *ǫ, ę* tariami su *a, e* atspalviu, plg. § 91,1.

4) Vidurinėje panevėžiškių tarmės dalyje *an, am* keičiama *ǫn, ǫm*, nežiūrint į priegaidę: *lǫ́·ŋg's* 'langas', *lǫŋ'g'ẽ·l'š* 'langelis', *só·m̃t'š* 'samtis', *sǫm̃t'ẽ·l'š* 'samtelis' ir *rǫñ.k'* 'ranka', *rǫŋ'k'æ̃·la* 'rankelė', *kǫm̃·p's* 'kampas', *kǫm̃p'ẽ·l'š* 'kampelis'. Tarmės cirkumfleksiniai *ǫn, ǫm*, rodos, nesiskiria nuo *ǫn, ǫm* iš *un, um*, plg. *sǫñ.k's* 'sunkus', *gǫm̃·b's* 'gumbas'. Bent iš klausos ryškesnio skirtumo negalėjau suvaikyti. J. Gerulis pirmuosius žymi *ɔn, ɔm*, antruosius – *ǫn, ǫm*, plg. gen. pl. *dǫñ·tu* 'dantų' ir adv. *sǫŋ̃·k'ɛ* 'sunkiai' (LiDi $61_{13,14}$). Ar išskyrimas nebus tik dirbtinas? Akūtinių *ǫ́n, ǫ́m* < *an, am* pirmasis dėmuo svyruoja tarp *ǫ́·n, ǫ́·m* ir *ɔ́·n, ɔ́·m*. Su senoviniais *un, um* nesuplakami, nes pastarieji tariami *ú.n, ú.m*. Akūtinius *en, em* šie panevėžiškiai išlaiko sveikus[34], o cirkumfleksinius verčia *ęn* ‖ *'ǫn, ęm* ‖ *'ǫm* (pasirinkimas kaip pirmojo bei trečiojo atvejų plote, vietoj *ǫ* kartais girdėti *ɔ*), pvz., a) *g'ivé·ñt'* / *g'ęvé·ñt'* 'gyventi', *pé·m̃pe* 'pempė', *pem̃pů.k's* 'pempiukas', b) *pęñ'.k'* 'penki', *k'ęñt'ẹ̃·t'* 'kentėti', *t'ęm̃·pt'* 'tempti', bet *pǫñ·kt's* 'penktas', imper. *t'ǫm̃·pk* 'tempk'.

5) Arčiau Pãnevėžio *an, am* akūtiniai keičiami *ǫn, ǫm (ɔn, ɔm)*, cirkumfleksiniai – *ʋn, ʋm*: *lǫ́·ŋg's* 'langas', *lǫŋ'g'ẽ·l'š* 'langelis', *sǫ́·m̃t'š* 'samtis', *sǫm̃t'ẽ·l'š* 'samtelis', bet *rʋñ.k'* 'ranka', *rʋŋ'k'æ̃·la* 'rankelė', *kʋm̃·p's* 'kampas', *kʋm̃p'ẽ·l'š* 'kampelis'. Akūtiniai *en, em* čia paprastai išlaikomi sveiki, o cirkumfleksinių tarimas svyruoja tarp *ęn, ęm* (šiaurėje) ir *ɩn, ɩm* (pietuose), taigi sakoma *g'ɩvé·ñt'* / *g'ęvé·ñt'* 'gyventi', *pé·m̃pe* 'pempė' ir *pem̃pů.k's* 'pempiukas', bet *pęñ'.k'* / *pɩñ'.k'* 'penki', *t'ęm̃·pt'* / *t'ɩm̃·pt'* 'tempti'. Skirtumas tarp *ǫn, ǫm, ęn, ęm* ir *ʋn, ʋm, ɩn, ɩm* dėl gana stiprios *ǫ, ę* ir *ʋ, ɩ* redukcijos subtilus ir ne visur lengvai suvaikomas. Pietiniame ploto pakraštyje akūtiniai *ǫ́n, ǫ́m* daugiau ar mažiau fakultatyviškai diftongizuojami ir tariami *úon, úom*: *lúoŋgᵘs* 'langas', *súom̃t'š* 'samtis' (Ž. Urbanavičiūtė Kalbotyra IX 209 – 210). Jotáinių kaime (tarp Ramýgalos ir Raguvõs), Ž. Urbanavičiūtės duomenimis, pasakoma ir *píem̃pe* 'pempė' (!), *úožvlᵘs* 'ąžuolas', *žuõš'š* 'žąsis'.

Po minkštų priebalsių daugelis panevėžiškių *an* (su *am* nepastebėta pavyzdžių) traktuoja kaip *en*, pvz., partic. praes. *á·ud'žęñt'š* / *á·ud'žɩñt'š* 'audžiantis'. Po sukietėjusio *l* didžiojoje ploto dalyje *en* traktuojamas kaip *an* (su *em* nepastebėta pa-

[34] Ankstyvesnėje literatūroje (žr. Salio Lkt 56, LKRŽ 119) buvo nurodoma, kad verčiama *ęn, ęm*.

vyzdžių), pvz., *lọń.t'* Pašvitinỹs, Vaškaĩ, Pasvalỹs arba *lvń.tv* Ramýgala 'lenta' (žml. Nr. 69).

Sveikus *an, am, en, em* panevėžiškiai išlaiko tais pačiais atvejais, kaip ir kiti rytų aukštaičiai, plg. Jùkiškių šnektos 3. praes. *añ·k'* 'anka', *š́l'æñ·k'* 'slenka', ill. sing. *ká·iman*, dat. sing. *tá·m, baltá·m, màń'* 'man' (< *manì*?), loc. sing. *tàḿ'* 'tame', *baltàḿ'* 'baltame', 1. pl. praes. *á·ugam* 'augame', *aŋ·g'ọn'* 'angina', *gañ·dɛrs* 'gandras' (ppr. *star̃·k's* < *star̃kus*), *vam̃·źd'š* 'vamzdis' (ppr. *t́ŕů·b'* < triūbà).

§ **92.** Žemaičiai, išskyrus tuos, kurie arčiau aukštaičių, *an, am, en, em* keičia *ọn, ọm, ẹn, ẹm*. Žr. žml. Nr.Nr. 67 ir 68. Nuo panevėžìškių *ọn, ọm, ẹn, ẹm* šie kiek skiriasi tuo, kad pirmasis dėmuo tariamas su nežymiu *u* resp. *i* atspalviu. Čia *an, am, en, em* ir *un, um, in, im* į vieną nesuplakami, nes pastaruosius žemaičiai išlaiko nepakeitę. Dalinis sutapimas yra tik telšìškių tarmės plote, kur *ọn, ọm, ẹn, ẹm* balsių asimiliacijos pozicijoje pakeičiami *un, um, in, im*, žr. § 59. Po minkšto priebalsio *an* (su *am* trūksta pavyzdžių) žemaičiai traktuoja kaip *en*. Antai Kretingõs šnektoje tariama nom. pl. m. *bẹ̀jệ·nťis* < *bìjantys*, padalyvis *nûorệ·nt* || *nûoŕî·nt* 'norint', adv. *š'ẹndẹ̃·ina* < *šiandiẽną*. Vietomis turimos gretiminės formos su *ọn* iš pozicijos po kietų priebalsių, pvz., *júojệ·nt* || *júojộ·nt* Kalnãlis 'jojant' (plg. *l'ẹ̀pộ·nt* < *lìpant*).

Sveikus *an, am, en, em* žemaičiai išlaiko, apskritai, tais pačiais atvejais, kaip ir rytų aukštaičiai (§ 90). Tačiau čia pasitaiko kai kurių savotiškumų. Antai, be 3. praes. *ã·ŋk* 'anka', *tã·mp* 'tampa', *g'ẽ·nd* 'genda' (plg. *g'ẽ·nd* || *g'ẹ̃·nd* Kalnãlis), *gl'ẽ·mb* 'glemba', inf. *sê·ntẹ* 'senti', *tê·mtẹ* 'temti' ir 3. praes. *tê·mst* 'temsta', dar sako 3. praes. *žẽ·ŋg* 'žengia', *tẽ·mp* 'tempia' ir *tẽ·ns* || *tẽ·s* 'tęsia' šalia inf. *žẹ̃·ŋktẹ* 'žengti', *tẹ̃·m(p)tẹ* 'tempti' ir *tẹ̃·nstẹ* / *tẹ̃·stẹ* / *tẹ̃·istẹ* 'tęsti', matyt, nusižiūrėję į tokias formas, kaip 3. praes. *pẽ·rk* 'perka' šalia inf. *pẹ̃·rktẹ* 'pirkti'. Plg. šiaurės žemaičių 3. praes. *šâ·l* 'šąla' šalia inf. *šâ·ltẹ* 'šalti' su *a* vietoj *ą* > *ọn* / *ọ·* / *ọu* sekant tokiomis formomis, kaip 3. praes. *mâ·l* 'mala' šalia inf. *mâ·ltẹ* 'malti'. Antrinės kilmės galūnėse *an, am* išlaikomi sveiki. Išimtį sudaro Švė̃kšnos — Gar̃damo apylinkės (smulkias vietoves nurodo Vl. Grinaveckis PID XI 86), kur dat. sing. ir pl. formose *am* verčiama *ọm*, pvz., *tộ·m* 'tam', *baltộ·m* 'baltam', *daržộ·ms* 'daržams', *lã·pộ·ms* 'lapams'. Šioje pakraštinėje šnektoje, matyt, *am* virtimo *ọm* laiku datyvai jau turėjo trumpesnes galūnes. Vakaruose *n* kamieno daiktavardžių gen. sing. galūnė *-ens* tariama *-ẹns*, rytuose išlaikoma sveika, plg. *ộ·ndệ·ns* Kretingà, *ọ́·ndệ·ns* Kalnãlis ir *vộ·ńďê·ns* Luõkė, *ọ́·ńďê·ns* Tirkšliaĩ 'vandens'. Dar plg. *b'ẹ̀ń* Laũkuva < *benè*. Naujuose žodžiuose *an, am, en, em* išlaikomi sveiki, tačiau kai kuriuose skoliniuose verčiami. Antai Kulių̃ apylinkėse sakoma *drẹgộ·nc* 'drigantas', *kộ·ntệ·ns* 'patenkintas', *mộ·ndrọs* 'gudrus, išdidus'.

§ **93.** Žemaičių tarmės rytų pakraštyje vietomis *an* (ir atitinkantis lk. *ą*), *am* keičiami *un, um*. Žr. žml. Nr. 67. Čia literatūrinės kalbos *an* (ir *ą*), *am* suplakti su *un* (ir *ų*), *um*. Abiem atvejais pirmajame dėmenyje tariamas kiek paplatėjęs *u*, pvz.:

Kuršėnų šnektos *lùnks* 'langas', *žuñ.ćìs* 'žąsis', *sùmťis* 'samtis' ir 3. praes. *dùnd* 'dunda', inf. *śuñ.ćťi* 'siųsti', *stùmťi* 'stumti'. Pakraščiuose šalia formų su *un, um* turimos gretiminės su *an, am*, vietomis net *ǫn, ǫm*. Seni žmonės daugiausia vartoja *un, um*, jaunimas perdėm maišo arba dažniau vartoja *an, am*. Pažymėtina, kad *un* vietoj *an* neretai sutinkame Spruogio sudarytame senovės Žemaičių žemės vietų vardų žodyne, pvz., *Берштвасъ унъ гиру кальна* 'грунт в Повонден. вол., подле «дороги гостинца, который гостинец идет с Ворн до Кольтынян»'. Tačiau *en, em* didžiojoje ploto dalyje išlaikomi sveiki, pvz., kuršėnìškių *ľeñ.kťi* 'lenkti', *ťeñ.ćťi* 'tęsti', *ǵė·m̃b'i* 'gembė'. Tik pietuose kur-ne-kur daugiau ar mažiau fakultatyviškai verčiami *in, im* (*i* platus), plg. Karklėnų šnektos *š̃vi͂.n.ťi* || *š̃ve͂.n.ťi* 'šventė', *ki͂.n.śťi* || *ke͂.n.śťi* 'kęsti', *ťi͂.m.pťi* || *ťe͂.m.pťi* 'tempti'. Formos su *in, im* labiau būdingos senajai kartai. Toks vertimas pastebėtas dar apie Upýną, Gir̃dišką (žml. Nr. 68). Naujuose žodžiuose *an, am, en, em* išlaikomi sveiki, tačiau kai kuriuose skoliniuose verčiami, plg. Kuršėnų šnektos *ďr̃iguñ.c* 'drigantas', *kamuñ.ta·* < *kamañtai* 'pakinktai', *kuñ.ťinc* 'patenkintas', *muñ.drùs* < *mandrùs* 'gudrus, išdidus', *mužikuñ.c* 'muzikantas', *puñ.č̃ekas* 'kojinės', *ruožuñ.č̃us* 'rožančius'.

Apie kirčiuotų *an, am, en, em* dėmenų pailgėjimą priklausomai nuo priegaidės žr. § 101. Apie *gyvę́ti* 'gyventi', imper. *gyvę́k* 'gyvenk' ir kt. žr. § 77b.

6. *ar, al, er, el*

§ 94. Pirmąjį dėmenį veikia tie patys dėsniai, kaip ir balsius *a, e*. Priklausomai nuo kirčio ir tolimesnio skiemens jis gali būti tariamas siauriau arba plačiau. Šiaurės žemaičiai telšiškiai ir jų artimesni kaimynai tam tikrais atvejais prieš skiemenį su tarmės siauruoju vokalizmu *er, el* verčia *ẹr, ẹl* arba *ier, iel*, žr. § 53. Panašiai siaurinama ir Klaipėdos krašte, žr. § 54. Švėkšnos – Gar̃damo apylinkėse priklausomai nuo tolimesnio skiemens *er, el* kaitaliojami su *ar, al*, žr. § 52. Analogiškai elgiasi ir rytų aukštaičiai kupiškėnai, tik jie, be to, akūtinių *ér, él*, kurie neverčiami *ár, ál*, pirmąjį dėmenį susiaurino (*ẹ́·r, ẹ́·l*), žr. § 50. Dalis anykštėnų siaurina kiekvieno akūtinio *ér, él* pirmąjį dėmenį, o vietomis netgi verčia juos *ⁱé·r, ⁱé·l* arba *íer, íel*, žr. § 51. Kupiškėnai ir anykštėnai akūtinius *ár, ál* verčia *ǻr, ǻl* arba *ɔ́r, ɔ́l* (dalis anykštėnų net *ᵘɔ́r, ᵘɔ́l* resp. *úor, úol*), žr. § 45. Po sukietėjusių priebalsių *er, el* daugiausia traktuojami kaip *ar, al*, tačiau yra ir išimčių, žr. § 180, 186 – 187. Apie *kaldrà* || *kaudrà, alkū̃nė* || *aukū̃nė* ir kt. žr. § 185. Apie *ar̃, al̃* > *ɑr̃, ɑl̃* žr. § 88. Apie kirčiuotų *ar, al, er, el* dėmenų pailgėjimą priklausomai nuo priegaidės žr. § 101.

7. *u, i* + *r, l, n, m*

§ **95.** Pirmasis dėmuo ne visur pakitęs taip pat, kaip balsiai *u, i*. Apie Vidùklę, Nemakščiùs akūtinių pirmasis dėmuo diftongizuojamas, pvz., *dúoŕťi* 'durti', *kúoľťi* 'kulti', 2. sing. praes. *skúońďi* 'skundi', *skúońśťi* < *skùnsti* 'skųsti', nom. pl. *dúompľes* 'dumplės', *ṕíerms* 'pirmas', *jíelks* 'ilgas', *ṕíeńťi* 'pinti', *ŕíemc* 'rimtas'. Diftongizacija liečia ir antrinės kilmės *u, i* + *r, l, n, m*, susidariusius dėl galūnės balsio išnykimo, pvz., 3. praes. *dúor* 'duria', *gúoľ* 'guli', dat. sing. *múon* < *mùn* 'man', *suŋkúoms* 'sunkumas', dat. pl. *múoms* 'mums', *júoms* 'jums', *ṕiṕíers* 'pipiras', *ḿíels* 'milas', 3. praes. *ṕíel* 'pila', *vaďíen* 'vadina', *v́ežíems* 'vežimas'. Tačiau senoviniai ilgieji paliekami sveiki, pvz., *puŕv́í·nc* 'purvynas'. Vl. Grinaveckio duomenimis, diftongizacijos plotas siekiąs Õčikius, Sugintus, Žalpiùs, be to, taip verčią vietomis panemuniais vakarų aukštaičiai (Ručkū́nų km. Vilkijõs raj.). Daugelis žemaičių *ur, ul, ir, il* pirmąjį dėmenį, kaip ir balsius *u, i*, verčia *ọ, ẹ*, bet *un, um, in, im* išlaiko sveikus, žr. §§ 59–63. Rytų aukštaičių panevėžiškių tarmėje (kur virtimas liečia tik nekirčiuotus ir cirkumfleksinius) tokio skirtumo nedaroma, žr. §§ 64–65. Apie *un, um, in, im* ir *u·n, u·m, i·n, i·m* sulyginimą nekirčiuotoje pozicijoje (pvz., Laũkuva) žr. § 61. Apie *i* + *r, l, m, n* tarimą po sukietėjusių priebalsių žr. § 188. Apie kirčiuotų *u, i* + *r, l, m, n* dėmenų pailgėjimų priklausomai nuo priegaidės žr. § 101.

8. Kirčiuotų trumpųjų ilginimas

a. *a, e*

§ **96.** Išskyrus § 97 nurodytas išimtis, trumpieji kirčiuoti *a, e* ilginami. Rytų aukštaičiai utenìškiai, kupiškẽnai, dalis anykštẽnų ir pakraštiniai vilnìškiai pailgėjusius *ã, ẽ* prilygina ne tarmės ilgiesiems, bet pusilgiams balsiams, taigi taria *å., ė.* (kupiškẽnai su anykštẽnais verčia *ɔ̂. / ã., ẹ̀.*). Pačiuose rytų pakraščiuose apie Dū́kštą, Tverẽčių, Adùtiškį, Gervẽčius vėl ilginama iki pilno ilgumo *(ã·, ẽ·)*. Žemaičiai, išskyrus tuos, kurie arčiau aukštaičių, kirčiuotus pailgėjusius *ã, ẽ* taria truputį trumpiau, negu tarmės ilguosius *a·, e·*, kilusius iš dvibalsių *ai, ei*. Skirtumas nežymus, todėl praktiškai dažniausiai jų *ã, ẽ* traktuojami kaip ilgieji balsiai. Paaukštaitėje to skirtumo iš viso nėra. Vakarų aukštaičiai taip pat *ã, ẽ* ir *a·, e·* < *ą, ę* taria vienodo ilgumo.

§ **97.** Kirčiuotų *a, e* neilginimo[35] atvejai:

[35] Trumpi kirčiuoti balsiai (ir *ù, ì*) ne visur vienodo trumpumo. Tačiau iš klausos sunku suvaikyti atskirose tarmėse esamą skirtumą. Rodos, trumpiausi vakarų aukštaičių kaunìškių plote.

1) Vienaskiemeniai žodžiai. Tariama *àš, kàd, tàs, tà, bè, bèt, nè, nès...* Ilginama vietomis tik viename kitame žodyje *(ãš, bẽ, bẽt, nẽs...)*, dažnai fakultatyviškai. Pailgėjimo priežastys įvairios. Rytų aukštaičiai pasako *ãš* (Šeduvà, Ukmergẽ, *ɔ̃.š* Anykščiaĩ) dėl gretiminės formos *ãšen* (*ɔ̃.š'en* Anykščiaĩ). Plačiau ilginama nom. pl. forma *mẽs* (yra ir *mãs, mẽs*), matyt, dėl su ja koresponduojančios *jū̃s* (§ 486,4). Žemaičiai (išskyrus kampelį apie Er̃žvilką, Raséinius) ir šiaurėje pakraštiniai aukštaičiai (Šakýna) trumpus *à, è* turi ir tuose žodžiuose, kurie tapo vienaskiemeniais, išnykus galūnės balsiui *a*, pvz., *làps* 'lapas', 3. praes. *žàd* 'žada', *mèt* 'meta', *l'èc* 'ledas'. Žr. žml. Nr. 5. Jų artimesni kaimynai iš rytų, taip pat netekusieji galūninio *a* (žr. žml. Nr.Nr. 7 ir 8), taria *lã·ps* 'lapas', *žã·d* 'žada', *m'ẽ·t* 'meta', *l'ẽ·c* 'ledas', nors paribiais fakultatyviškai pasako ir su trumpaisiais *à, è*. Jeigu *làps, žàd, mèt, l'èc* nėra vėliau priderinti prie senųjų vienaskiemenių žodžių su trumpais *à, è*, jie gali būti išlaikę senovinius trumpuosius dėl šiame plote ankstyvesnio galūninio *a* netekimo arba vėlyvesnio kirčiuotų *a, e* pailginimo.

2) Žodžio galas. Įvairios kilmės galūniniai *à, è* visose tarmėse tariami trumpai[36], pvz., *katràs, šakà* (*-à* iš **-ā́*), instr. sing. *šakà, katè* (*-à, -è* iš **-ā́n, *-ḗn*), acc. pl. *šakàs, katès* (*-às, -ès* iš **-ā́s, *-ḗs*). Žemaičiai ir pakraštiniai aukštaičiai apie Šakýną šalia *làps, žàd, mèt, l'èc* sako ir *nabàks (nàbàks)* 'nabagas', *l'ek'èc (l'èk'èc)* 'leketas', t.y. trumpuosius *à, è* išlaiko antriniame žodžio gale (nežiūrint į tai, kirtis atitraukiamas ar neatitraukiamas), iškritus galūnės balsiui *a*. Jų kaimynai iš rytų taria *nabã·ks, l'ek'ẽ·c*.

3) Kirčio visuotinio atitraukimo plotui priklausantys žemaičiai *a, e* taria trumpai, jeigu galūnė turi šalutinį kirtį, pvz., dat. sing. *kàtê·* 'katei', *pèl'ê·* 'pelei', *senèl'ê·* 'senelei', nom. pl. *làpâ·* 'lapai', dat. pl. *làpâ·ms* 'lapams', 1. pl. praes. *èsâ·m* 'esame'. Žr. žml. Nr. 5. Išimtį sudaro ploto pietų-rytų pakraštys apie Švė̃kšną, Kvė̃darną, Laũkuvą, Ùžventį, kur ilginama: *kã·t'ê·, p'ẽ·l'ê·, śeńẽ·l'ê·, lã·pâ·, lã·pâ·ms, ẽ·sâ·m.*

4) Kai kurios formos: a) Savybinius įvardžius *tàvo, sàvo* (aukštaičių plote ir *màno*) su nepailgėjusiu *a* taria pietų žemaičiai raseinìškiai su pakraštiniais varnìškiais, daugelis vakarų, pietų ir kai kurie rytų aukštaičiai, žr. žml. Nr. 5. Išimčių pastebėta ploto pietryčių pakraščiuose (pvz., apie Dievẽniškes), kur šalia *mã·nas, tã·vas, sã·vas* (§ 510) pasakoma ir *mã·no, tã·vo, sã·vo*. Taip pat ilgino dalis Prūsų lietuvių. Tai matyti iš Kuršaičio Gr. § 884 tt. Dar plg. *tã·va* (ir *tàva*), *sã·va* LŽTP XV, bet *tàva, sàva* XII, XIV, 61. Kupiškẽnai šių formų kirčiuoto *a* neverčia *ɔ*. Jie sako *tå.vɔ.* 'tavo', *så.vɔ.* 'savo', bet *mɔ̃.nɔ.* 'mano'. Gal būt, tai rodo vėlyvą *a* pailgėjimą? Apie *màne, tàve, sàve* ir kt. žr. § 489 tt.

[36] Juos kartais (fakultatyviškai) ilgina tik dvikalbiai žmonės, daugiausia rytiniuose lietuvių kalbos ploto pakraščiuose labiau slavų kalbų paveikti. Vietomis (pvz., Ramaškónys) netgi kiek pakeičiama balsio kokybė (*rankɛ̀* 'ranka'), žr. J. Šukys LKK III 179. Čia ir galūniniai *u, i* gali būti ilginami: 1. sing. praes. *tuŕu.* 'turiu', 2. sing. *ńeš'i.* 'neši' arba net *tuŕū·, neš'ī·*.

b) Maždaug tame pačiame plote trumpi *a*, *e* tariami dviskiemenėse bendratyse bei iš jų padarytose formose (*kàsti*, *nèšti*, 1. sing. fut. *kàsiu*, *nèšiu*, 3. cond. *kàstų*, *nèštų*, imper. *kàsk*, *nèšk*, 1. sing. praet. freq. *kàsdavau*, *nèšdavau*, pusdalyviai *kàsdamas*, *nèšdamas*) ir veiksmažodžių priešdėliuose (*àpnešu*, *àtnešu*, *pànešu*, *prànešа*, *bènešu*, *nènešu*, *nebènešu*, *tènešu* šalia daiktavardžių *ãpavas*, *ãtauga*, *pãgirios*, *prãnašas*, *nẽmiga*). Tačiau Zíeteloje tariama *kã·st*, *ńẽ·št*... Prūsų lietuvių tarmėse elgiamasi nevienodai, plg. Kuršaičio Gr. § 112. Bendraties kamienui *à*, *è* gali būti apibendrinta iš vienaskiemenės 3. fut. formos, pvz., *kàs*, *nèš*. Vakarinėje ploto dalyje ją palaikė tokios formos, kurios turi *à*, *è* dėl kirčio atkėlimo iš galūnės, pvz., *nèšiu* < *nešiù*, *nèštų* < *neštų̃* ir pan. Rytinėje dalyje šiuo atveju daug kur tebėra išlaikytas galūnės kirtis (§§ 661, 668 – 669, 673). Pažymėtina, kad rytų Lietuvoje tariamosios nuosakos formos su *à*, *è* sutinkamos vietomis už ploto ribų (Pašvitinỹs, Gélvonai, Kaĩtanėnai, Liñkmenys, Kùktiškės, net Svėdasaĩ), kur šiaipjau bendraties kamiene yra *ã*, *ẽ*. Antai apie Gélvonus tariama 1. sing. *kàš·če* < *kàsčia* 'kasčiau', 2. sing. *kàstum*, 1. pl. *kàstuṁem* 'kastumėme', 2. pl. *kàstuṁet* 'kastumėte', 3. pers. *kàstu* 'kastų', bet inf. *kã·śt́* 'kasti', 1. pl. fut. *kã·śim* 'kasime', 2. pl. fut. *kã·śit* 'kasite' (šalia 1. sing. *kašù* 'kasiu', 2. sing. *kaśì* 'kasi', 3. pers. *kàs*), imper. *kã·śk* 'kask', 3. praet. freq. *kã·zdava* 'kasdavo', gen. sing. *mã·na* 'mano', 3. praes. *prã·ďeda* 'pradeda'. Svėdasų̃ šnekta turi gretimines formas 1. sing. *ńèš·č* || *ńė.š·č* 'neščiau', 2. sing. ir 1. pl. *ńèštum* || *ńė.štum* 'neštumei' ir 'neštumėme', 2. pl. *ńèštuṁe.t* || *ńė.štuṁe.t* 'neštumėte'. Vienur kitur *à*, *è* plačiau sutinkama būsimojo laiko formose, plg. Liñkmenų šnektos dalyvius *kàšu.s* 'kasiąs', *ńèš·u.s* 'nešiąs'. Veiksmažodžių priešdėliai gali turėti atkeltinį kirtį: *àtnešu*, *nènešu* iš **atnešù*, **nenešù*. Apie trumpus *à*, *è* rytų aukštaičių vilnìškių liepiamosios nuosakos formose be *-k* žr. § 681.

c) Vakarų aukštaičiai ir pakraštiniai žemaičiai (Pãgramantis, Gervìniai...) nepailgina kirčiuoto *a* įvardžiuotinių būdvardžių nom. sing. m. pirmojo dėmens galūnėje, pvz., *baltàsis*. Plg. D. Kleino kirčiavimą *geraſìs* PLKGr 411. Pietų ir rytų aukštaičiai čia turi kitokią formą: *báltasai* / *baltasaĩ*.

d) Aukštesniojo laipsnio priesagos *-esnis* balsis *e* tariamas trumpai *(-èsnis)* mažesniame plote, žr. žml. Nr. 5. Zíetelos lietuviai ilgina *(-ẽsnis)*. Rodos, taip buvo elgiamasi ir Prūsų lietuvių tarmėse, žr. Kuršaičio Gr. § 782 tt., LŽTP 39 (plg. *g'erẽ·sne* XII, XIV, XV). Ir apie Jùrbarką pasakoma dvejopai.

e) Trumpus *à*, *è* įvairiose tarmėse turi daugiaskiemenių daiktavardžių vokatyvo formos (dažnai netekusios galūnės), kuomet kirtis iš priesagos perkeliamas į šaknį. Gervìnių apylinkėse, pavyzdžiui, sakoma *ťètuť* 'tetute', *ťètuk* 'tėtuk', *pètruk* 'Petruk', *vèruť* 'Verute'. Gélvonų šnektos pavyzdžiai: *kàťiť* < *kàťīť* 'katyte', *kàťińel'* 'katinėli', *làpuť* 'lapute', *stàšul'* 'Stasiuli', *šèšeŕiť* < *šèšeŕīť* 'seseryte'. Plg. *b'eŕ·ńɔ.k* Kaĩtanėnai 'berniok' (: *bérnas)*, *sũ·ńel'* Jùrbarkas 'šūneli', *màťeŕel'* Gélvonai 'moterėle'.

f) Pietų aukštaičiai vietomis (pvz., apie Rùdnią, Kaniãvą), be priesagos *-ẽlis (kalnẽlis, ožkẽlė...)*, turi dar *-èlis* (su trumpuoju *è*), suteikiančią daiktavardžiui ne tiek mažybinę-maloninę, kiek didinamąją-pašiepiamąją reikšmę: *vaikèlis* 'didelis (netikęs) vaikas', *ožkèlė* 'didelė (netikusi) ožka'. Plg. Rudniõs šnektos pasakymus: *nù ir vaikèlis, tokiõ zdráicos da neregẽjau* 'na ir vaikas, tokio išdykėlio dar nemačiau', *ir vyrèlis (ví·ràľis) mán tẽko!* (niekam tikęs), *taĩ galvèlė, kuř pasdẽjo, tę ir palìko.* Greičiausiai tai yra nauji dariniai: *vaikèlis* galėjo būti pasidarytas šalia tarmės voc. sing. *vaĩkeli* 'vaikeli', sekant tokiais pavyzdžiais, kaip *Juozùlis* šalia voc. sing. *Juõzuli* (tarmėje mažybinių-maloninių daiktavardžių vokatyvas paprastai turi šaknies kirtį). Pakraštinių žemaičių *-èlis* (plg. Gervìnių šnektos *duob'iľèľis* 'dobilėlis', *ḿeŕg'èľi* 'mergelė') gali turėti kitokios kilmės *è*.

5) Atskiri žodžiai ir žodžių grupės: a) Nepailgėję *à, è* įvairiose tarmėse dažnai išlaikomi onomatopėjinės kilmės žodžiuose, visų pirma ištiktukuose ir iš jų padarytuose veiksmažodžiuose, pvz., *trèpt, bàkst, trèptel(ė)ti, bàkstel(ė)ti* ir tt.

b) Apie Ariógalą, Vil̃kiją *à, è* turi daugelis daugiaskiemenių daiktavardžių. Čia, pavyzdžiui, kirčiuojama *àšakos, àšaros, àtlapas, àvinas, àvižos, dàktaras, gàbalas, kàspinas, kàtilas, kàtinas, kràlikas* 'triušis', *làkalas, pàmatas, pàtalas, pàtinas, pràgaras, ràšalas, spràgilas,* acc. sing. *šàkalį, vàkaras, vànagas, vàsara* (ir *pavasàris*)... *gèmalas, kèpalas, kèpenys, kètvertas, kèvalas, Nèmunas, tèpalas, trèjetas*... Kartais tie patys žodžiai pasakomi ir su *ã, ẽ: ãšakos, ãšaros... gẽmalas, kẽpalas...*

c) Daug žodžių su kirčiuotais nepailgėjusiais *à, è* turima žemaičių – aukštaičių paribiais ir arčiau Latvijos sienos. Antai apie Jùrbarką kirčiuojama: nom. pl. *àkliai* 'tokie vabzdžiai, puolantieji gyvulius', *bràškė, ràgius* 'labai pasipūtęs, kaip su ragais', *ràkalis* 'odų lupėjas', *ràkaliuot* 'lupti (arkliui) odą', *bèbras, kebèklis, perèklė, šiurèklis* 'kuo trinamasi maudantis', *švèplius, vèpelis* 'vėpla, žioplys', *žèbrius* 'murzius'. Pavyzdžiai iš Kuršėnų: *màkis* 'kapšelis' *(píńiṅgū· màḱis), gàgris* 'ištiža', *pràšum* 'prašom, prašyčiau' *(pràšum śieśťi·s), vasàris* (dėl *è* || *ẽ* plg. § 53). Pavyzdžiai iš Šakýnos: *barzdàskutis, girnàkalis* (bet *bulbãkasis, gervãuogė*), *làpkritis, ràtlankis, šlàpdriba, žàbgalis* (bet *Gyvãtlieknis* – vietovardis), *sàpnius* 'svajotojas, išsiblaškėlis' (bet *sãpnas*), *lèdžinga* 'pačiūža', *mèdsargis* 'eigulys' (bet *Mẽdvalakiai* – kaimo pavadinimas), *švèpelis* (bet *švẽplas*). Pavyzdžiai iš Pãšvitinio: *àgentas (àg'ǫnt's), àpgamas, dàktaras, kàspinas, pàdarynė (pàdaŕęńe).* Kai kurie iš tokių žodžių, matyt, bus patekę į tarmę iš kitur. Antai palatvėje *à, è* išlaikomi latvių skoliniuose arba savo žodžiuose, perdirbtuose latvių kalbos pavyzdžiu, plg. Šakýnos apylinkių kirčiavimą *àmatas (àmac), kàškis* 'niežai', *làbumas* 'gerumas', *làmata* 'apsileidėlis', *nàškis* 'vagišius', *cèplis* 'kalkių degimo krosnis', *kèburainis* 'susivijęs, susisukęs šakotas medis', *mètamas* || *mètamasis* 'diržas, rykštė', *mèteklis* 'kas gyvena su svetima žmona'. Ir kitų kalbų skoliniai, ypač nauji, tarptautiniai žodžiai, čia paprastai

išlaiko *à*, *è*, pvz., *àdresas*, *klàsė*, *pàšta* 'paštas', *vàksas* 'batų tepalas' (bet *ãgentas*, *agitãtorius*), *mètras* ir *Kàzius*, *Màrė*, *Stàsius* (bet *Gãsparas*), *Rapàckis* (pavardė), *Bènius* || *Bènė* 'Benediktas', *Pètris* (bet *Pẽtras*), *Kavèckis* (pavardė).

d) Iš visų tarmių labiausiai „mėgsta" *à*, *è* Klaĩpėdos krašto žemaičiai. Jie, apskritai, vietoj bemaž kiekvieno literatūrinės kalbos *ã*, *ẽ* taria *à*, *è*, tik retais atvejais, rodos, fakultatyviškai pasako ir *ã*, *ẽ*.

b. *u*, *i*

§ **98.** Trumpieji kirčiuoti *u*, *i* ilginami didelėje aukštaičių tarmės dalyje į šiaurę ir rytus nuo linijos, kuri eina pro Jõniškį, Šiauliùs, Ariógalą, Jõnavą, Mùsninkus, Pabrãdę, žr. žml. Nr. 19. Ilginama ne visur vienodai: vienur (ploto pakraščiuose, ypač apie Ariógalą, Šiauliùs) pailgėję *u*, *i* nedaug tesiskiria nuo trumpųjų, kitur ilginimas labai intensyvus. Daugiausia tariami pusilgiai, kurie nuo nekirčiuotų ar kirčiuotų nepailgėjusių skiriasi ir kokybe – yra daug siauresni ir neišvirsta kitais balsiais. Rytų aukštaičių utenìškių, kupiškė̃nų ir iš dalies anykštė̃nų plote jie gražiai derinasi su vienodai ilginamais *a*, *e*. Čia susiformavo darni trijų ilgumų sistema, žr. § 103. Pusilgiai vietomis labai priartėja prie senovinių ilgųjų *(ū, y)*. Panevėžìškių tarmės pietuose ir artimesniame širvintìškių (Gélvonai, Pabáiskas...) bei anykštė̃nų (Lyduõkiai...) kampe jie tariami visiškai vienodai, plg. 3. praet. *bũ·va* 'buvo', *lĩ·ka* 'liko' ir *dũ·ka* 'dūko', *ńĩ·ka* 'nyko' (ilgieji balsiai šiose šnektose gerokai trumpesni, negu literatūrinėje kalboje). Kadangi ir kirčiuoti *a*, *e* čia ilginami iki tarmės pilno ilgumo, o visi nekirčiuoti ilgieji balsiai trumpinami iki trumpųjų (§ 102), tai žodžio kamiene senovinių ilgųjų ir trumpųjų priešpastatymas visai panaikintas.

§ **99.** Žemaičiai, išskyrus Klaĩpėdos kraštą, ilgina iš seno kirčiuotus tarmės *ọ*, *ẹ*, kilusius iš *u*, *i*. Didelėje ploto dalyje tariami pusilgiai *ọ*, *ẹ*. Šiaurėje, pavyzdžiui, apie Mósėdį, Tìrkšlius, jie tik truputį trumpesni už tarmės *ọ·*, *ẹ·* < *ą*, *ę* (vieni nuo kitų skiriasi ir kokybe). Kiekybės skirtumas nežymus, todėl praktiškai jie dažnai traktuojami kaip ilgieji balsiai. Tačiau išlikę siauri *u*, *i* tariami trumpai (derinama prie galūnės trumpųjų?) arba labai nežymiai tepailginami (pvz., apie Mósėdį), plg. *k̀ìńis* 'guolis, lizdas', bet gen. sing. *k̀ẹ.nẹ* / *k̀ẹ̃·nẹ*. Išimčių vietomis pasitaiko naujuose žodžiuose, pvz., *rũ·s*$^{(\text{o})}$*s* Mósėdis arba *rû·s*$^{(\text{o})}$*s* Ylakiaĩ 'rusas'. Apie 3. praet. *sũ·neš'ẹ* 'sunešė', *ũ·žneš'ẹ* 'užnešė', *ĩ·šneš'ẹ* 'išnešė', *parš'ĩ·plak'ẹ* 'parsiplakė' žr. § 59.

§ **100.** Kirčiuotų *u*, *i* ir žemaičių *ọ*, *ẹ* neilginimo atvejai, apskritai, tie patys, kaip kirčiuotų *a*, *e* (§ 97). Taigi neilginama vienaskiemeniuose žodžiuose (*bùs*, *dù*, *tù*, *jìs*, *tìk*, *vìs*[37].., vakaruose *bùc* 'butas', 3. praes. *lùp* 'lupa', *lìp* 'lipa', *kìc* 'kitas'),

[37] Vietomis tariama ir *vį̀.s*, tur būt, dėl *vį̀.sas* 'visas'.

galūnėse *(gražù, gerù, nešù, gražùs, gerùs, gražì, gerì, nešì, akìs..*, vakaruose *berńùks < berniùkas, neš'iks < nešìkas)*, dviskiemenėse bendratyse bei iš jų padarytose formose *(lùpti lìpti, lùpsiu lìpsiu, lùptų lìptų, lùpk lìpk, lùpdavo lìpdavo, lùpdamas lìpdamas)*, veiksmažodžių priešdėliuose *(nùnešu, sùnešu, ùžnešu, ìšnešu, prìnešu)*, daug kur daugiaskiemenių daiktavardžių vokatyvuose (plg. Kaltanėnų šnektos *rùpūžiok, šùniok, Ùliut, Bìrut, kìškiok, Krìsiut*) ir garsažodžiuose *(trùkt, trùkteleti, rìst, rìsteleti...)*. Daugelis žemaičių šalia dat. sing. *kàtê·* 'katei', *pèľê·* 'pelei', 1. pl. praes. *èsâ·m* 'esame' taria ir *pọ̀sê·* 'pusei', *vẹ̀štâ·* 'vištai', *lọ̀pâ·m* 'lupame', *ḱẹ̀šâ·m* 'kišame'. Tačiau pastebėtina, kad atskiros šnektos ploto pakraščiuose pastaruoju atveju turi trumpus *ọ, ẹ < u, i* šalia pailgėjusių *a, e*. Antai apie Laũkuvą tariama *pọ̀śê·* 'pusei', *v́ẹ̀štâ·* 'vištai', *lọ̀pâ·m* 'lupame', *ḱẹ̀šâ·m* 'kišame', bet *kã·t́ê·* 'katei', *ṕẽ·ľê·* 'pelei', *ẽ·sâ·m* 'esame'. Gélvonuose šalia *ľìpt́* || *ľĭ.pt́* (ret.) 'lipti', *ľìpk* || *ľĭ.pk* (ret.) 'lipk', *ľìbdava* || *ľĭ.bdava* (dažn.) 'lipdavo' sakoma tik *kã·śt́* 'kasti', *kã·sk* 'kask', *kã·zdava* 'kasdavo'.

c. Dvibalsio dėmenų ilginimas

§ **101.** Neskaitant sutaptinių *uo, ie*, kurie traktuojami kaip ilgieji balsiai, visų kitų dvibalsių (t.y. sudėtinių), taip pat tautosilabinių junginių *a, e, u, i + r, l, m, n*, dėmenys po kirčiu ilgėja priklausomai nuo priegaidės. Išskiriami šie atvejai:

1) Akūtiniai *ái, éi, áu* ir *á, é + r, l, m, n* visose tarmėse turi ilgą (rytuose ir šiaurės vakaruose vietomis pusilgį) pirmąjį ir trumpą antrąjį dėmenis: *ká·iľis, vé·idas, á·uksas, dá·rbas, ká·ľťi, lá·ŋgas, á·mžus...* Kuršių pamario žvejų šnektoje iš kitų dvibalsių išsiskyręs *éi*, turėjęs pusilgį pirmąjį dėmenį (*é.i* LŽTP 1). Tokie parašymai senuosiuose dokumentuose, kaip *Вазкгайло < *vãzgãila* 'Vozgáila', rodo, kad bent rytų lietuviai pirmąjį dėmenį ilgą tarė jau XIII–XV amžiais (Būgos RR I 229).

2) Akūtinio dvibalsio *ùi* ir tautosilabinių junginių *ù, ì + r, l, m, n* pirmąjį dėmenį taria trumpą arba labai nežymiai tepailgina tik dalis vakarų aukštaičių, Zíetelos šnekta ir kai kurie pakraštiniai žemaičiai, žr. žml. Nr.Nr. 70 ir 72. Taip elgėsi ir Prūsų lietuviai, plg. Kuršaičio Gr. § 203, LŽTP 1. Kitose tarmėse ilginimas akivaizdus. Taigi ilginama didesniame plote, negu trumpuosius *u, i* atvirame skiemenyje, plg. žml. Nr. 19. Iš aukštaičių intensyviausiai ilgina pietuose, t.y. tame plote, kur kirčiuoto atviro skiemens *u, i* išlaikomi trumpi. Čia taria *pí·rmas* 'pirmas', bet *ḿìškas* 'miškas'. Daugelis rytų aukštaičių ilgina iki pusilgių, tačiau kiek mažiau, negu kirčiuotus pailgėjusius atviro skiemens *u, i*: jų *pí.rmas* turi truputį trumpesnį *i*, negu *ḿí.škas*. Prie senovinių *un, um, in, im* jie priderino ir naujuosius, kilusius iš *an, am, en, em*, plg. *ú.mžinas* 'amžinas' ir *stú.ḿďĭ.t́* 'stumdyti', bet dat. sing. *tá·m* 'tam'. Žemaičiai ilgina beveik iki pilno ilgumo tiek tuos, kurie išliko sveiki,

tiek ir išverstus *ǫ*, *ę*, plg. Tirkšlių šnektos nom. pl. *š́ī·ŕd́*⁽ⁱ⁾*s* 'širdys' ir nom. sing. m. *pę̂·rms* 'pirmas', bet *k̀iń*⁽ⁱ⁾*s* 'lizdas', nors gen. sing. *ḱę̃·n*⁽ᵉ⁾. Žemaičių 3. fut. *dû·ms* 'bėgs' turi kiek trumpesnį *u·* negu *dû·ms* 'dūmas' (pvz., Tirkšliaĩ).

3) Cirkumfleksiniai dvibalsiai ir *a*, *e*, *u*, *i* + *r̃*, *l̃*, *m̃*, *ñ* tariami trejopai (žml. Nr. 71):

a) Daugelis aukštaičių (čia iš dalies priskirtinas ir žemaičių pakraštėlis apie Šáukėnus, Kuršėnus) ilgina antrąjį dėmenį: vakaruose, t.y. vakarų bei pietų aukštaičių plote, iki pusilgio *(aĩ., eĩ., aũ., uĩ., ar̃. ...)*, rytuose – rytų aukštaičiai – iki pilno ilgumo *(aĩ·, eĩ·, aũ·, uĩ·, ar̃·...)*.

b) Žemaičių – aukštaičių pasienyje pietuose plačiu ruožu ilginami (iki pusilgių) abu dėmenys: *a͂.i., e͂.i., a͂.u., u͂.i., a͂.r. ...* Taip elgėsi ir artimesni Prūsų lietuviai, plg. LŽTP 1. Šiaurėje apie Šakýną dėmenų pailgėjimas nežymus, tačiau balso spūdis jau aiškiai koncentruojamas ant pirmojo dėmens *(v̂ilks* 'vilkas', gen. sing. *v̂ĩlka)*. Žemėlapyje Nr. 71 šis plotas priskirtas sąlygiškai.

c) Daugelis žemaičių taria ilgą pirmąjį ir trumpą antrąjį dėmenis: *ã·i, ẽ·i, ã·u, ũ·i / ǭ·i, ã·r...* Čia turinčių senąjį kirtį akūtinių ir cirkumfleksinių pailgėjimas nesiskiria: tariama *vã·iḱis / vã·iḱęs* 'vaikis, bernas', *ḱẽ·istę* 'keisti', *šã·uktę* 'šaukti', 3. praes. *tẽ·lp* 'telpa', *rẽ·nt* 'renčia', *žǭ·mb'is / žǭ·mb'ęs* 'žambis', *š́vĩ·ĺpis / švę̃·ĺpis / ẓvę̃·ĺpęs* 'švilpukas', *trũ·mps* 'trumpas', *š́ĩ·mc* 'šimtas'. Taip elgiamasi ir su antrinės kilmės sudėtiniais dvibalsiais, plg. gen. sing. *š́ę̃·ina* 'šieno' ir 3. praes. *vê·i* 'veja', *daĺę̂·i* 'dalija'. Pailgėjęs pirmasis dėmuo tariamas truputį trumpiau, negu tas, kuris kilęs iš senovinio ilgojo balsio, pvz., 3. praes. *ǵĩ·n* < **gĩna* 'gyja'. Atitraukus pagrindinį kirtį nuo dvibalsinės galūnės, pirmojo dėmens ilgumas išlaikomas ir esant šaluti niam kirčiui, pvz., adv. comp. *màžã·u* 'mažiau', 3. praes. *àtrǭ·nd* 'atranda', *pàtĩ·ŋk* 'patinka'. Taip pat pirmasis dėmuo ilgas, jei turi vadinamąjį nukeltinį kirtį, žr. §§ 36 – 38.

Apie dėmenų ilginimą, esant atitrauktiniam kirčiui, žr. §§ 32 – 34.

4) Nekirčiuotuose skiemenyse abu dėmenys tariami trumpai. Išimtį tam tikrais atvejais sudaro kai kurios žemaičių šnektos, žr. §§ 30 ir 61.

9. Nekirčiuotų ilgųjų trumpinimas

§ **102.** Aukštaičių tarmės plote, kurį apjuosia linija, einanti maždaug pro Jõniškį, Šiauliùs, Ariógalą, Babtùs, Jõnavą, Kaišiadóris, Mùsninkus, Giedraičiùs, Anýkščius, Kar̃sakiškį, Vabalniñką, į rytus nuo Bìržų, ilgieji balsiai (ir kilę iš *ą, ę, ų, į* bei *uo, ie*) skiemenyse prieš kirtį sutrumpėjo iki trumpųjų, žr. žml. Nr.Nr. 29, 36, 46, 59 ir 61. Pokirtiniuose skiemenyse jie taip pat trumpinami. Išimtį sudaro ploto šiaurės rytų pakraštys apie Anýkščius, Troškūnus, Miéžiškius, Kar̃sakiškį,

Biržus, kur šiuo atveju ilgieji *u·*, *i·* (ir iš *ą*, *ę* resp. *ų*, *į*) tetrumpinami iki pusilgių, pvz., nom. pl. *sun̑·ku.s* 'sunkūs', *ńi·t́i.ś* 'nytys', acc. sing. *v́i·ru.* 'vyrą', *sú·nu.* 'sūnų', *śil̃'·ḱi.* 'silkę', *ńi·t́i.* 'nytį', bet gen. sing. *v́il̃·ka* 'vilko', *śil̃'·ḱe* 'silkė', nom. pl. *run̑·kas* / *run̑·kọs* 'rankos', *śil̃'·ḱes* / *śil̃'·ḱęs* 'silkės', *ḿę·na* / *ḿę·nọ* 'mėnuo'. Raguvõs apylinkėse ilgumas nebeišlaikomas, tačiau iš *-ą*, *-ę* arba *-ų*, *-į* kilę trumpieji neverčiami *v*, *ι*: tariama acc. sing. *v́i·ru* 'vyrą', *sú·nu* 'sūnų', *śιl̃'·ḱi* 'silkę', *ńi·t́i* 'nytį', bet nom. pl. *svn̑·kvs* 'sunkūs', *ńi·t́ιś* 'nytys'.

Panevėžìškių tarmės plote sutrumpėję ilgieji *ū*, *ī* verčiami taip pat, kaip ir atitinkami tarmės trumpieji. Pavyzdžiui, Pãsvalio apylinkėse tariama *grọd́ẽ·l'ś* 'grūdelis', *ọžal̃ẽ·l'ś* 'ąžuolėlis', *v́ęŕẽ·l'ś* 'vyrelis', *ǵŕęžĩ.m's* 'gręžimas', *vá·l'gọm's* 'valgymas', plg. *kọḿæ̃·la* 'kumelė', *ḿęš́ḱẽ·l'ś* 'miškelis', *śv́ẽ·t́ọm's* 'svetimas'. Síesikuose tie patys žodžiai tariami *grvd́ẽ·l'ιś*, *všal̃ẽ·l'ιś*, *v́ιŕẽ·l'ιś*, *ǵŕιžĩ·mvs*, *vá·l'gιmvs* ir *kvḿæ̃·la*, *ḿιš́ḱẽ·l'ιś*, *śv́ẽ·t́ιmvs*. Plg. Gélvonų šnektos *śilã·l'is* 'siūlelis', *žiŕę·t́* 'žiūrėti' ir *śiv́ę·jis* 'siuvėjas', *čižińę·t́* 'čiužinėti'. Gavę atitrauktinį kirtį, visuomet išlieka ilgi. Pãsvalio apylinkėse tariama *tvõ·r'* 'tvorà', *ṕẽ·d'* 'pėdà', nom. pl. *sũ·nε* < *sūnaĩ* 'sūnūs', *ŕĩ·tε* 'rytaĩ' *(ȯ·*, *ė̇·*, *u̇·*, *i̇·?)*. Plg. Síesikų šnektos *tvõ·rv*, *ṕẽ·dv* *(ȯ·*, *ė̇·?)*, bet *svnαĩ·*, *ŕιtαĩ·*.

Ploto pietų-rytų dalyje apie Síesikus, Krẽkenavą, Rãguvą, Ùkmergę, Lyduokiùs, Pabáiską, Gélvonus trumpieji negalūnininiai kirčiuoti balsiai pailgėjo iki tarmės pilno ilgumo (§ 98). Taigi čia žodžio kamiene senovinių trumpųjų ir ilgųjų priešpastatymas panaikintas: visi kirčiuoti balsiai traktuojami kaip ilgi, nekirčiuoti – trumpi.

§ 103. Rytų aukštaičiai, neįeinantys į § 102 nurodytą plotą, nekirčiuotus ilguosius taip pat trumpina (išimtį sudaro pozicija prieš trumpą kirčiuotą galūnę, žr. § 41), tačiau jų nesulygina su tarmės trumpaisiais. Tik pačiuose rytuose (Tverẽčius, Adùtiškis, Gervẽčiai...) to trumpinimo lyg ir nebėra. Intensyviausiai trumpinama vakaruose: prieškirtinių skiemenų ilgieji čia gerokai priartėja prie trumpųjų, nors pokirtiniai geriau išlaiko ilgumą. Daugiau ar mažiau aptrumpėjusius ilguosius balsius utenìškių, kupiškė̃nų ir iš dalies anykštė̃nų tarmėse įprasta vadinti pusilgiais. Jiems ilgumu bemaž prilygsta dėl kirčio pailgėję trumpieji. Tuo būdu čia susiformavo darni trijų ilgumų sistema. Šiose tarmėse balsiai būna: 1) i l g i – jais eina senoviniai kirčiuoti ilgieji arba esą prieš trumpą kirčiuotą galūnę; 2) p u s i l g i a i – nekirčiuoti (ir galūnėje kirčiuoti, žr. § 116b) senoviniai ilgieji bei kirčiuoti trumpieji; 3) t r u m p i – nekirčiuoti arba kirčiuoti nepailgėję trumpieji. Tai matyti kad ir iš šių Kùktiškių šnektos pavyzdžių: a) *kȯ·tas* 'kotas', *t́ę·vas* 'tėvas', *bu·dà* 'būda', *kú·śt́* 'kąsti', *ḱĩ·śt́* 'kęsti', *pl'i·tà* 'plyta'; b) 3. praet. *gå.va.* 'gavo', *ńė̇.š́e.* 'nešė', nom. pl. *å.ḱi.s* 'akys', *pů.š́i.s* 'pušys', acc. sing. *grå.žu.* 'gražų', *bŕi.śt́* 'bristi'; c) *šakà*, 3. fut. *ḿès* 'mes', *bùs*, *piŕt́ìs* 'pirtis'.

Prielinksniuose dėl proklizės ilguosius balsius vietomis trumpina ir tie aukštaičiai, kurie šiaipjau nekirčiuotų skiemenų ilgumą išlaiko, plg. § 740.

§ 104. Iš žemaičių prieškirtinius ilguosius balsius (ir kilusius iš *ą, ę, ų, į* bei *ai, ei*) trumpina bemaž visi telšìškiai ir vietomis pakraštiniai kretingìškiai, žr. žml. Nr. 46. Ploto pakraščiuose trumpinimas mažiau intensyvus – tariami pusilgiai (B. Rokaitė LKK V 172). Trumpinama ir tuo atveju, jei gauna atitrauktinį kirtį, išskyrus ilgą prieškirtinį skiemenį prieš trumpą kirčiuotą galūnę. Pavyzdžiui, Tirkšlių apylinkėse tariama: a) *daktîel'*$^{(i)}$*s* 'daiktelis', dat. sing. m. *śvekâ·m* 'sveikam', 1. sing. praet. *ižgrǫžâ·u* 'išgrąžiau, išgręžiau daug skylių', *gŕęžâ·u* 'gręžiau', *lupḗ·l'*$^{(e)}$ 'lūpelė', *žuśîen*^{a} 'žąsiena', *kiśî·ns* < **kęsĩnas* 'kemsynas', 3. praes. *g'ivê·n* 'gyvena', b) acc. pl. *dàktêl'*^{u}*s* 'daiktelius', *śvèkàt*^{a} 'sveikata', gen. sing. *žǫ̀śẽ·is* 'žąsies', *ìžgręštũos* 'išgręžtos', instr. pl. *žùśî·ms* 'žąsimis', adv. *bùtęnã·* 'būtinai', *śkìl'îe* 'skylė', *pìràks* || *pęràks* 'pyragas', loc. pl. *kìśinũ·s*^{e} 'kemsynuose', bet acc. pl. *vã·k*^{u}*s* 'vaikus', *śvẽ·k*^{u}*s* 'sveikus', *drǫ̃·s*^{a}*s* 'drąsus', 1. sing. praes. *śkę̃·st*^{o} 'skęstu', *pàkũ·t*^{a} 'pakūta', acc. pl. m. *drũ·ś*^{u}*s* 'drąsius', nom. sing. f. *sùŕĩ·t*^{a} 'suryta', *gŕĩ·st*^{a} 'grįsta', 2. sing. praes. *śkĩ·śt*^{i} 'skęsti'. Tarmės *uo, ie*, kilę iš *o, ė*, trumpinimo pozicijoje bemaž visame plote verčiami diftongoidais ^{u}*ǫ*, ^{i}*ę*, plg. Tirkšlių šnektos *l*^{u}*ǫvẽ·l'*$^{(e)}$ 'lovelė', *ś*^{i}*ęd'îet*$^{(e)}$ 'sėdėti', nom. pl. *v*^{u}*ǫ̂bǫlã·* 'obuoliai' (nom. sing. *vúobǫ̂·ls*, Kretingojè *vûobû·ls*), *v*^{u}*ǫ̂t'èks* < *(v)otegas* 'botagas', *l'*^{i}*ęl'îe* 'lėlė', *g'ìŕgžd'*^{i}*ęl'îe* 'girgždėlė, tokia liga, kai girgžda sąnariai', bet *vũošk*^{a} 'ožka', acc. pl. *l'îel'*^{e}*s* 'lėles'. Diftongoidai ^{u}*ǫ*, ^{i}*ę* lengvai virsta monoftongais *ǫ, ę*, kurie vienur tariami daugiau ar mažiau fakultatyviškai šalia ^{u}*ǫ*, ^{i}*ę* (vietomis tik kai kuriuose žodžiuose), kitur sistemingai šiuos pakeičia. Proklitikuose ir netgi šiaip žodžiuose, ypač skoliniuose, *ǫ, ę* sutinkami ir už ploto ribų, plg. Kretingõs apylinkių *vǫ* 'o', *pǫ* 'po', *prǫ* 'pro', *kǫl'îera* 'cholera', *pǫrtęgrã·pęję* 'fotografija', Laũkuvos šnektos *kǫ̀d'îel'* || *kǫ̀d'îe* 'kodėl', *tǫ̀d'îel'* || *tǫ̀d'îe* 'todėl' (Luõkės šnektoje tariama *kùd'îel', tùd'îel'*, plg. § 70).

Ilguosius *u·, i·*, esančius prielinksniuose bei priešdėliuose *nū* 'nuo, nu-', *į, pry (py)* 'prie, pri-', *pryš* 'prieš' trumpina ne tik telšìškiai, bet ir daugelis kretingìškių, o visai negaunančius kirčio (ir atitrauktinio) – net vietomis pietų žemaičiai. Apie vartojimą tik trumpų variantų *nu, pri, priš* žr. §§ 61, 63.

Pokirtiniuose skiemenyse žemaičiai ilguosius trumpina tik tuo atveju, jeigu jie negauna nukeltinio kirčio, plg. Tirkšlių šnektos 2. sing. fut. refl. *ká·ŕśt'iśî·s* 'karstysies', nom. sing. *mûot'în*^{a} < *mótīna* 'motina', inf. refl. *śpjá·ud'itê·is* 'spiaudytis', 1. pl. praet. refl. *svá·id'*^{i}*ęmûos* 'svaidėmės', *bã·id*^{u}*ǫmûos* 'baidomės'.

10. Žodžio galo trumpinimas

a. Apie galūnės balsių ir dvibalsių nefonetišką išnykimą

§ 105. a) Formas, kurios išsiskiria iš paradigmos tuo, kad skiemenų skaičiumi yra ilgesnės už kitas, linkstama sutrumpinti. Taip, pavyzdžiui, šalia dat. sing. *baltãmui*, instr. sing. *akimì*, loc. sing. *akyjè, baltamè*, ill. sing. *akinà*, adess. sing. *akìpi*,

all. sing. *akiẽspi*, dat. pl. *akìmus*, instr. pl. *akimìs*, loc. pl. *akysè*, ill. pl. *akýsna*, adess. pl. *akýsempi*, all. pl. *akiumpi*, l. pl. *sùkame*, 2. pl. *sùkate*, l. dual. *sùkava*, 2. dual. že. **sùkatava* atsirado trumpesni variantai *baltám*, *akim̃*, *akỹ(j)*, *baltam̃*, *akiñ*, *akìp*, *akiẽs(p)*, *akìms*, *akim̃s*, *akỹs*, *akýs(n)*, *akýsemp*, *akium̃(p)*, *sùkam*, *sùkat*, *sùkav*> *sù-kau*, *sùkatav* > *sùkatau*. Ilgesnės formos gali būti trumpinamos net tuo atveju, jeigu jų paradigmoje yra daugiau, negu trumpųjų. Svarbu, kad trumpa būtų vyraujanti paradigmos forma. Antai daugelis pietų ir rytų aukštaičių vietoj gen. pl. *dviejų̃* turi sutrumpintą variantą *dviẽj* / *dviẽ* (§ 558), plg. *dù*, *dvì*. Esama ir *trij* 'trijų' (§ 563). Dėl veikiamųjų dalyvių nom. sing. f. formų *sùkant* 'sukanti' (§ 693), *sùkus* 'sukusi' (§ 701) plg. m. *suką̃s*, *sùkęs*, pl. *suką̃*, *sùkę*.

Atsiradę kalboje trumpesni variantai ilgą laiką būna vartojami greta ilgesniųjų. Ši aplinkybė galėjo prisidėti prie žodžio gale atsidūrusių ilgųjų balsių nesutrumpinimo tose tarmėse, kurias palietė nekirčiuotų galūnių redukcija. Antai Veliuonõs apylinkėse tariama gen. sing. *vìl.ku* 'vilko', bet loc. sing. *rañ.ko·* 'rankoje'. Plg. *vẽ·lk*[(a)], bet *rõ·nkũo* Viekšniaĩ, *vo̧l̃·ka*, bet *ro̧ñ·ko̧* Pašvitinỹs (čia trumpinami visi nekirčiuoti ilgieji balsiai). Ilgainiui trumpesni variantai ima vis labiau įsigalėti ir dažnai išstumia iš vartosenos ilgesniuosius. Toji abiejų formų konkurencija gražiai atsispindi kalbos paminkluose. Vienos iš ilgesniųjų formų dabar jau, galima sakyti, visai išnyko (pvz., dat. sing. *baltãmui*, dat. pl. *akìmus*), kitos išliko ne visame lietuvių kalbos plote. Tai aptariama atitinkamuose paragrafuose morfologijos skyriuje.

Tų pačių linksnių pilna fleksija geriau išlieka reliktinėse paradigmose, negu tuo atveju, jeigu žodis priklauso produktyviam linksniavimo tipui. Antai lietuvių kalbos ploto pietryčių pakraščiuose šalia dat. pl. *akìmu* / *akìmi* / *akìma* 'akims' paprastai sakoma *vilkám* 'vilkams', *vìštom* 'vištoms', *ùpėm* 'upėms'. Atitinkamai čia elgiamasi ir su instr. pl. galūnėmis. Ir vakarų Lietuvoje šalia instr. pl. *akimìs* tesakoma tik *šakõms*, *ùpėms*.

Sutrumpintųjų galūnių įsigalėjimui bei pilnųjų išnykimui tam tikrą reikšmę turi kai kurie daugiau ar mažiau fonetiškos prigimties faktoriai. Pastebėta, kad mažiau atsparios tos pilnosios galūnės, kurios niekuomet negauna kirčio, plg. dat. sing. *baltám*, dat. pl. *akìms* (ne *baltãmui*, *akìmus*), bet loc. sing. *akyjè*, *baltamè*, instr. pl. *akimìs*, loc. pl. *akysè*. Net nykstančiose paradigmose jos greičiau pakeičiamos produktyvesnio linksniavimo tipo fleksija, plg. Ukmergẽs apylinkių nom. pl. *sūnaĩ*, gen. sing. *cùkro*, *tur̃go* (ne *sū́nūs*, *cùkraus*, *tur̃gaus*), bet *alaũs*, *medaũs*. Pilnoji galūnė dažnai nėra išstumiama tokios trumposios, kuri fonetiškai nepatogi, sunkiai tariama. Antai daugelis rytų lietuvių sako ill. pl. *krū́muosna*, o ne *krū́muosn*. Tačiau pastaroji aplinkybė ne visuomet sulaiko formų trumpėjimą. Vengiant sunkiai tariamų priebalsių samplaikų, gali būti numetamas ir galūnės priebalsis: šiaurėje įsigalėjo ill. pl. *krū́muos* (§ 258), nežiūrint į sutapimą su loc. pl. forma. Rytiniuose lie-

tuvių kalbos ploto pakraščiuose adesyvo ir aliatyvo formos postpozicijos balsio neišlaikė: čia sakoma ne tik *dievíep, mergáip, bìteip, akìp, sūnùp, manìp, dievóp,* bet ir *šakõsp* || *šakõs, katẽsp* || *katẽs, akiẽsp* || *akiẽs, sūnaũsp* || *sūnaũs, mū́sp* || *mū́s, támp* || *tám, laukum̃p* || *laukum̃.* Aliatyvo vienaskaitos formos be *-p (šakõs, katẽs, akiẽs, sūnaũs)*, nežiūrint į sutapimą su vienaskaitos genetyvo formomis (E. Grinaveckienė LKK III 194 jų neskiria), yra dažniau vartojamos, negu su *-p.* A. Laigonaitė Lazū́nuose girdėjo net sutapusią daugiskaitos formą (rašo *žmonių̃* LKGrK 32 'žmoniump'). Adess. sing. m. *támp* || *tám* pavyzdžiu Zíeteloje pasakoma ir f. *táip* || *tái* (§ 310). Su išlaikytu postpozicijos balsiu užfiksuoti tik du pavyzdžiai: 1. P. Aruma (Unters. 91 – 92) pateikia iš Kamojų̃ (į pietus nuo Adùtiškio) asmeninio įvardžio adess. pl. formą *mūspì* (*-ì* išliko dėl kirčio) ir 2. J. Senkus Lazū́nuose girdėjęs adess. pl. *žmonėspi* (dėl šios formos plg. § 260). Postpozicijos balsį išlaiko aliatyvo kilmės prieveiksmis *namópi (namõpi?)* 'namie, namo', vartojamas pietų aukštaičių tarmės plote apie Kabeliùs, Marcinkónis, Kaniãvą, Rùdnią, Ródūnią, Valkininkùs, kur aliatyvo, kaip linksnio, nebėra. Vietomis šiame krašte turimas ir adesyvo kilmės prieveiksmis *namíepi* 'namie' (sako ir *namiẽpi* su cirkumfleksu iš *namiẽ*), kuris Otrembskio Gr. III § 210 besąlygiškai sutapatintas su šių dienų adesyvu *namíep.*

Įvardžiuotiniuose būdvardžiuose trumpinama abiejų dėmenų ilgesnioji fleksija. Formų su išlaikytomis abiem pilnomis galūnėmis, tokių, kaip Daukšos postilės loc. sing. m. *pirmamę́ieme* 554_5 'pirmajame', f. *tikroię́ioie* 417_{35-36} 'tikrojoje', dat. pl. m. *gáilintiemuſiemus* 268_{37} 'gailintiesiems', f. *ẞiltômuſiomus* 138_{50-51} 'šiltosioms', instr. pl. f. *pirmomîſiomis* 188_{42} 'pirmosiomis', loc. pl. m. *grinůſęiůſę* 485_{43-44} 'grynuosiuose', šių dienų tarmėse neaptikta. Pirmojo dėmens pilną galūnę išlaikė tik žemaičių tarmės loc. sing. m. forma *baltamę́jam* (Ylakiuosè tariama *baltamę́·jê·m*) arba jos variantai *baltamę́je* (plg. *baltam̃é·ńje* Pãgramantis, *baltam̃ę̂·ńje* Laũkuva, *baltamę̂·ję* Kretingà, Salantaĩ, Mósėdis, *baltam̃é·je* Šakýna – aukštaičiai), *baltamę́jė(je)* (plg. *baltam̃é·ńjie* Pãgramantis, *baltamę́·jîe* Viekšniaĩ), *baltamę́juo(je)* (plg. *baltamę́·jộ·u* Viekšniaĩ) 'baltajame'. Kadangi pirmasis šios formos dėmuo pakankamai atskyrė ją nuo kitų linksnių, tai antrasis aptrumpėjo ir buvo priderintas prie daiktavardžių lokatyvo galūnių, plg. *šáukšte,* že. *mólė(je)* 'molyje', *tur̃guo(je)* 'turguje'. Vietomis jis gali ir beveik arba net visai išnykti, plg. *baltamę̂·i* || *baltamę̂·ję* Kretingà, *baltam̃ie* || *baltam̃íej* Karklė̃nai (*ie* = lk. *ė* priderinta prie *i* kamieno daiktavardžių). Šiaipjau su antruoju įvardžiuotinių būdvardžių dėmenimi elgiamasi kaip su paprastųjų būdvardžių galūne: kur sakoma *baltamè, baltojè, baltomìs, baltuosè, baltosè,* ten ir *baltã(m̃)jame, baltõjoje, baltõ(m̃)siomis, baltuõsiuose, baltõsiose,* ir, atvirkščiai, kur *baltam̃, baltõ(j)..,* ten ir *baltã(m̃)jam, baltõjoj...*

b) Formos gali būti trumpinamos, ne tik nusižiūrėjus į trumpesnes tos pačios paradigmos formas, bet ir į tokias, kurios paradigmai nepriklauso, bet yra joms vienokiu ar kitokiu požiūriu artimos. Antai gen. pl. *jū́s* 'jūsų' (§ 496) galėjo sutrumpėti

tiek dėl kitų vienaskiemenių paradigmos formų (plg. *jū̃s, jùms, jùs*), tiek ir dėl gen. sing. *jõ*, nes abi eina savybiniu įvardžiu. Vėliau prie *jū̃s* galėjo būti priderinta *mū̃s* 'mūsų'. Taip aiškintina ir *mã* 'mano', *tã* 'tavo' *sã* 'savo' (§ 510). Trumposioms būtojo laiko 3. asmens formoms *miegój* / *miegó* 'miegojo', *mylė̃j* / *mylė̃* 'mylėjo' (§ 650) atsirasti dingstimi, be kita ko, galėjo būti trumpi esamojo laiko atitikmenys, plg. *miẽga, mýli*. Neretai trumpinami skaitvardžiai, iš eilės skaičiuojant: *víens* (plg. *dù, trỹs*), *kètur* (plg. *penkì, šešì*), *sèptyn, àštuon, dèvyn* (§ 564). Skaitvardis *keturì* dar gali būti trumpinamas, išmetant balsį *u:* plačiai sakoma nom. pl. f. *kẽtrios* 'keturios' (§ 146). Panašiai *vienúolika... devyniólika* verčiama *vienúol̃ka... devyniól̃ka* (§§ 146, 566), *añtaras* (§ 575 ir įvardis *kataràs* § 546) – *añtras (katràs)*, plg. *dẽšim(ts)*, *dù (kurìs)*. Net *šim̃tas, tū́kstantis*, būdami sudėtinio skaitvardžio dalimi, kada kalbama tik apie vieną šimtą ar tūkstantį, šiaurės žemaičių telšiškių plote vietomis gali būti labai sutrumpinami. Pavyzdžiui, Tirkšlių̃ apylinkėse pasakoma: *šim‿d'èvī·n*ᵉ 109', *uš‿k'ã·ul'*⁽ᵉ⁾ *tú·kstộ·ń šī·m š'èš'ˡs mûok* 'už kiaulę moka 1106'. Plg. *àš užmokė̃jau tū́kstant dórelių* Kuršaičio Gr. § 1015, *bewē̃k túkstant żmoniũ* Jurkšaičio Lit. Märch. 81. Apie sudėtinių skaitvardžių 40 – 90 trumpinimą žr. § 568.

§ **106**. Linksnio ar asmens formai virtus nekaitomu žodžiu, galūnė netenka morfologinės reikšmės ir ilgainiui gali būti numetama, pvz., *šiẽmet* < *šiẽ mẽtai, begál* < *be gãlo, laũk* < *laukañ, balažìn* < *bala žìno, tegùl* < *te gùli, testáu* < *testóvi, testà* < *testója* ir kt. Daugiau pavyzdžių žr. §§ 722, 724, 725, 731. Matyt, dėl šios priežasties turime sutrumpėjusias bendraties *(nèšt* < *nèšti)*, padalyvio *(dìrbant* < *dìrbanti)*, sangrąžinių veiksmažodžių *(nẽšas* < *nẽšasi)* formas. Gal būt, čia priklauso ir *reĩk* < *reĩkia, reĩkė* < *reikėjo* (abi plačiai vartojamos pietų Lietuvoje), *mìś* (*mẹ̀.ś* Kalnãlis) < *mìsliji* 'manai', *palà* 'palauk' (girdėta apie Pãgramantį, Šakýną, Jùkiškius, K. Naũmiestį, Subãčių, Ùkmergę ir kt.), plg. Šakýnos apylinkių *pà* 'palauk' *(pà pà neskubė̃k)*.

Trumpėti linkusios supletyvinės, iš kitų išsiskiriančios formos, taip pat tokios, kurios priklauso „silpnai" paradigmai, pvz., 3. praes. *ỹ(r)* 'yra', *nẽ(r)* 'nėra' (§ 619), imper. *sùk* < *sùki* (§ 675), *nèš'* 'nešk' < *nešì* (§ 681), 1. sing. cond. *sùkč'* 'sukčiau' < *sùkčia* (§ 668), 2. sing. cond. *sùktum* < *sùktum(b)ei* (§ 669), 3. cond. *sùkt* 'suktų' (§ 673), dat. sing. *mán, táu, sáu* < *mani(e), tavi(e), savi(e)* (§ 490a), gen.-acc. sing. *mañ, taũ, saũ* < *manè, tavè, savè* (§ 489a) ir kt. Gal būt, dėl panašių priežasčių sporadiškai numetama daugiaskiemenių, kartais ir dviskiemenių, daiktavardžių vokatyvo galūnė, pvz., *Juõzap, vaikel, mótin, Onùt* (daugiau pavyzdžių žr. §§ 97,4e, 100, 282, 299, 312, 337).

Labai trumpėti linkę sustabarėję posakiai, pvz., *agì* Pãgramantis, Laũkuva *(àg'ẹ)* < *ar̃ girdì, dievažì* Geistaraĩ, Lazdìjai arba *dievàž* Mielagė́nai < *diẽvas žìno, kažìn, kažì* < *kàs žìno* (§ 776) ir kt.

§ **107.** Numetus kirčiuotą galūnę, naujasis atkeltinis kirtis visuomet turi cirkumflekso prigimties priegaidę, pvz., instr. sing. *sūnum̃* < *sūnumì*, loc. sing. *šakõ(j)* < *šakojè*, *baltam̃* < *baltamè*, ill. sing. *akiñ* < *akinà*, instr. pl. *šakõm(s)* < *šakomì(s)*, loc. pl. *šakõs* < *šakosè*, gen.-acc. sing. *mañ*, *tañ*, *sañ* < *manè*, *tavè*, *savè*, 3. praes. *ỹ(r)* < *yrà*, *nẽ(r)* < *nėrà*, imper. *rỹ* < *ryjì* 'ryk', adv. *ištiẽs* < *iš tiesų̃*, *laũk* < *laukañ* ir kt.

b. Fonetiška galūnių redukcija

§ **108.** Ji labiausiai palietė lietuvių kalbos ploto šiaurės vakarų dalį, kurią sudaro žemaičiai, pakraštiniai aukštaičiai ir dalis rytų aukštaičių panevėžìškių. Žr. žml. Nr. 3. Pagal trumpinimo pobūdį išskirtina žemaitiškoji (ją turi žemaičiai su pakraštiniais aukštaičiais) ir panevėžìškių redukcijos. Plotai ne visur sutampa su kirčio atitraukimu nuo galūnės, plg. žml. Nr. 2. Antai į pietus nuo Gar̃damo galūnių redukcija labai stipri, tačiau kirtis neatitraukiamas. Galūnes trumpina ir tie pietų žemaičiai bei jų artimesni kaimynai aukštaičiai (Jùrbarkas), kurie kirčio visai neatitraukia. Priešingai, kirčio sąlyginio atitraukimo pietų-rytų pakraščiuose visai nėra galūnių redukcijos. Vadinasi, šie abu procesai ne visur taip glaudžiai susiję, kaip dažnai manoma.

Žemiau aptariama galūnių redukcija žemaičių tarmėje, pažemaitės aukštaičių plote ir panevėžìškių tarmės šiaurėje.

α. Žemaičių tarmėje

§ **109.** a) Žemaičiai pralietuvių trumpųjų balsių netaria tose galūnėse, kurios niekuomet negauna kirčio, išskyrus atvejus, kada susidaro sunkiai ištariamos garsų samplaikos. Tų galūnių, kurias oksitonai kirčiuoja, balsiai išlaikomi. Taigi žemaičiai sako 3. praes. *sùk* / *sọ̀k* 'suka', *á·ud* / *â·ud* 'audžia', *tí̄·l* 'tyli', nom.-acc. n. *šá·lt* / *šâ·lt* 'šalta', nom. sing. *ví·rs* / *vî·rs* 'vyras', bet voc. sing. *pa.ř.s̆e* / *pã·ŕš̆ẹ* / *par̃.s̆i* 'parše' (plg. *pã·ŕš̆ẹ̀* Tirkšliaĩ), nom.-acc. n. *malũonu* / *malũonọ* 'malonu', nom. sing. *ká·ŕtis* / *kâ·ŕtẹs* 'kartis', *tu.r.gus* / *tọ̃·rgọs* 'turgus'. Vardažodžių *a* kamieno nom. sing. galūnės *-as* balsis išlaikomas, jeigu jis yra po pučiamųjų *s*, *z*, *š*, *ž* (pvz., žodžiuose *bãsas*, *gùzas*, *šãšas*, *mãžas*), afrikatų *c*, *č*, *dz*, *dž* (pvz., *mìcas* 'paršiukas', *stìčas* 'priešgina, atbuleikis'), sklandžiųjų bei nosinių *r*, *l*, *n*, *m*, jeigu šie yra ne po balsių arba *r*, *l*, *n*, *m* (pvz., *kãklas*, *tìkras*, *džiaũgsmas*, *sãpnas*, bet *-as* > *-s* žodžiuose *siū́las*, *kãras*, *pìlnas*, *trãnas*...), ir priebalsio *v*, jeigu šis eina po priebalsių (pvz., *ùrvas*, *raũsvas*, bet *-as* > *-s* žodžiuose *laĩvas*, *rãvas*, *tė̃vas*...). Iš *i̯a* kamieno nom. sing. galūnės *-'as* balsis sistemingai išnyksta: tariama *stàc* < **statjas* 'stačias', *žá·ľs* / *žâ·ľs* (*žâ·ls* Kre-

tingà) 'žalias', víes / vîes 'vėjas', krã·us 'kraujas'. Šiaurės žemaičiai ir jų artimesni kaimynai (Klaĩpėda, Gar̃damas, Švė̃kšna...) vietoj nom. sing. galūnės *-as* tuo atveju, jeigu balsis išlaikomas, taria *-ǫs*, pvz., *bãsǫs* 'basas'. Pakeitimas, tur būt, ne fonetiškos prigimties. Nedaugelyje žodžių teišlaikoma, niekuomet negaunanti kirčio ir todėl silpnai tariama *-as* greičiausiai buvo pakeista *u* kamieno galūne *-ǫs* < *-us*, kurios balsis žemaičių tarmėje neišnyksta ir gali būti kirčiuojamas. Nom.-acc. n. *pirmù* / *pẽ·rmǫ̀* 'pirma', *(ne)válnu* / *(ne)vâ·lnǫ* '(ne)valia, (ne)galima', *ilgù* /*ẽ·lgǫ̀* 'ilga, ilgai' nerodo trumpojo *a* galūnėje virtimo į *u* / *ǫ*, kaip mano K. Būga (RR I 564, III 47), nes šios formos, greičiausiai, pasidarytos produktyvesnių *u* kamieno nom.-acc. n. formų pavyzdžiu, plg. *gražù* / *gràžǫ̀* 'gražu'. Jas turi ir pietų žemaičiai (net pakraštiniai aukštaičiai apie Šakýną), kur nom. sing. *-as* nekeičiama į *-us* / *-ǫs*.

Išnykus galūnės balsiui, prieš *-s* atsidūrę skardieji priebalsiai suduslėjo, o samplaikos *t+s*, *d+s* virto afrikata *c*, pvz., *ràks* 'ragas', *bã·ups* 'baubas', *bàc* 'batas', *ľèc* 'ledas'. Tačiau veiksmažodžių III asmuo žodžio galo priebalsių skardumą išlaiko, pvz., *á·ug* / *â·ug* < *áuga*, *vèž* < *vẽža*. Sklandieji, nosiniai ir *v*, *j* > *u̯*, *i̯* su prieš einančiu balsiu sudaro antrinius dvibalsius, kurių kirčiuoti pailgėję pirmieji dėmenys gauna antrinės kilmės akūtą, pvz., *já·us* / *jâ·us* 'javas', *ľeistùu̯s* / *ľeistǫ̂·us* 'leistuvas', 3. praes. *ùi* / *ǫ̂·i* 'uja', *vé·i* / *vê·i* 'veja', nom. sing. *ká·rs* / *kâ·rs* 'karas', *žìls* / *žẽ·ls* 'žilas', *šé·ns* / *sê·ns* 'senas', 3. praes. *stùm* / *stǫ̂·m* 'stumia'.

Žemaičių *nèšâ·ms* < *nèšamas* ir *â·ugǫ̂·ms* / *á·ugô·ms* < *áugumas* 'ūgis' rodo, kad *a* išnyko jau po *an*, *am*, *en*, *em* virtimo *ǫn*, *ǫm*, *ęn*, *ęm* ir trumpojo *u* paplatėjimo.

Priebalsinių kamienų nom. pl. formą *sẽ·sers* 'seserys' turi tik paaukštaitės žemaičiai apie Er̃žvilką, Gerviniùs, Kuršė̃nus. Kiti vartoja *i* kamieno *sẽserys* > *sẽ·seŕis* / *sẽ·serę̣s*. Tačiau šalia gen. sing. formos *seseriẽs* vietomis (pvz., Kalnãlis, Luõkė) sako *rudeñs*. Trumpąjį *e* iš šių galūnių yra išmetę ne tik žemaičiai, bet ir vakarų aukštaičiai, žr. §§ 395 ir 403.

b) Ilguosius pralietuvių akūtinių galūnių balsius bei *uo*, *ie* sutrumpino visos tarmės. Tačiau šiaurės žemaičiai, skirtingai nuo kitų tarmių, **ū́*, **ī́* nesuplakė su **ŭ*, **ĭ* arba **úo*, **íe*. Jie taria nom. sing. f. *gràžì* 'graži', 2. sing. praes. *sùḱì* / *sǫḱì* 'suki', acc. pl. *ḿìškùs* / *mę̀škùs* 'miškus', *àḱìs* 'akis' (čia visur *-ì*, *-ùs*, *-ìs* iš **-ī́*, **-ū́s*, **-ī́s*), bet nom.-acc. n. *gràžǫ̀* 'gražu', nom. sing. *gràžǫs* 'gražus', *àḱę̀s* 'akis' (čia *-ǫ*, *-ǫs*, *-ęs* iš **-ŭ*, **-ŭs*, **-ĭs*), instr. sing. *g̕èrǫ̀* 'geru', 1. sing. praes. *sǫ̀kǫ̀* 'suku', nom. pl. m. *g̕èrę̀* 'geri', nom.-acc. dual. *dvę̀ šàḱę̀* 'dvi šaki' (čia *-ǫ*, *-ę* < *-ù*, *-ì* iš **-úo*, **-íe*).

§ 110. Žemaičiai pralietuvių ilguosius cirkumfleksinių galūnių balsius sutrumpino tik tuo atveju, jeigu galūnė neturi kirčio, pvz., gen. sing. *kã·kla* 'kaklo', 3. praes. *rã·ša* 'rašo', gen. sing., nom. pl. *ra͡ɒ.kas* / *rǫ̃·ɒkas* 'rankos' (čia visur *-a*, *-as* iš **-ā*, **-ās*), nom. sing. *žẽ·ḿe* / *žẽ·mę* / *žẽ·ḿi* 'žemė', 3. praet. *rã·š́e* / *rã·š́ę* / *rã·š́i* 'rašė',

gen. sing. *žẽ·mes* / *žẽ·męs* / *žẽ·mis* 'žemės', nom. pl. *ã·kis* / *ã·kęs* 'akys', pietų žemaičių *grã·žus* 'gražūs', bet gen. sing. *katrũo* / *kàtrũo* 'katrõ', *šakũos* / *šàkũos* 'šakõs', *katíes* / *kàtíes* 'katẽs', nom. sing. *katíe* / *kàtíe* 'katẽ', *geñī·s* / *gèn̄ī·s* 'genỹs', voc. sing. *gen̄ī·* / *gèn̄ī·* 'genỹ'. Ilgieji monoftongai, kilę iš nosinių balsių, dėsningai sutrumpėjo tik tų formų galūnėse, kurios niekuomet negauna kirčio ir nėra paliestos kitų formų analogijos, žr. § 75b, d. Nauji ilgieji *a·*, *e·* < *ai*, *ei* žodžio gale niekuomet netrumpinami ir didžiojoje ploto dalyje gauna vad. „nukeltinį" kirtį, pvz., nom. pl. *ví·ra·* / *ví·râ·* / *vĩ·râ·* 'vyrai', instr. pl. *ví·ra·s* / *ví·râ·s* / *vĩ·râs* 'vyrais', dat. sing. *kãťe·* / *kã·ťê·* / *kàťê·* 'katei'. Vakarų žemaičių monoftongas *ǫ·* ir pietų žemaičių *u·*, turimi vietoj aukštaičių *uo*, nekirčiuotoje galūnėje paprastai netrumpinami, pvz., nom. sing. *mîenǭ·* ir *mienu·* / *mîenû·* 'mėnuo', dat. sing. *vę̃·lkǭ·* ir *vĩ.l.ku·* / *vę̃·lkû·* 'vilkui'. Su *ę·* resp. *i·* vietoj aukštaičių *ie* nėra aiškių pavyzdžių, žr. § 369.

§ **111.** Žemaičių tarmės šiaurėje trumpieji senoviniai ir naujai sutrumpėję galūnės balsiai tariami silpnai, vos girdimai. Tai pastebima jau maždaug nuo linijos Kretingà – Telšiaĩ – Kuršė̃nai, tačiau ypač jie susilpnėja, virsta murmamaisiais garsais, pačioje šiaurėje apie Skuõdą, Mažeikiùs. Čia esama dviejų laipsnių redukcijos. Bemaž visai netariami balsiai tų galūnių, kurios niekuomet negauna kirčio. Pavyzdžiui, Tirkšlių̃ apylinkėje, tariant acc. sing. *vã·k*$^{(a)}$ 'vaiką', praktiškai žodžio gale girdimas ne balsis *a*, bet tik priebalsis *k* su to balsio atspalviu. Taip redukuotas galūnės balsis skiemens nebesudaro: *vã·k*$^{(a)}$ traktuojamas kaip vienaskiemenis žodis. Uždaros galūnės redukcija gal kiek silpnesnė, bet ir čia balsis dažniausiai skiemens nesudaro: nom. pl. *bûob*$^{(a)}$*s* 'bobos' taip pat jau laikytinas vienaskiemeniu žodžiu. Nežiūrint į tokią stiprią redukciją, galūninių balsių kokybę (tiksliau, tų balsių atspalvius) tarmės atstovai tebeskiria. Antrąjį, mažiau intensyvų, redukcijos laipsnį turi tos galūnės, kurias oksitonai kirčiuoja (A. Girdenio teigimu, apie Tìrkšlius ir baritonai gauna kirtį), pvz., nom. sing. *bûob*^{a} 'boba', *šàk*$^{\dot{a}}$ 'šaka', instr. sing. *bûob*^{o} 'boba', *šàk*$^{\dot{o}}$ 'šaka', acc. pl. *vĩ·r*^{u}*s* 'vyrus', *màž*$^{\tilde{u}}$*s* 'mažus', *û·ńť*^{i}*s* 'antis', *àv*^{i}*s* 'avis' (Tirkšliuosè *bûob*$^{\dot{a}}$, *bûob*$^{\dot{o}}$, *vĩ·r*$^{\dot{u}}$*s*, *û·nt*^{i}*s*). Šių galūnių (istoriškai tai yra akūtinės arba trumposios) balsiai aiškiau girdimi ir sudaro skiemenį.

Tokius žodžius, kaip *kã·kl*^{o}*s* 'kaklas', *dã·rž*^{o}*s* 'daržas' (kai priebalsių samplaikoje yra *r*, *l*, *n*, *m*), žemaičiai vietomis, sako, ištarią dar *kã·kḷs*, *dã·ṛžs* (pvz., Gar̃damas).

Galūnės balsius verčia murmamaisiais ir Klaĩpėdos krašto žemaičiai, taip pat jų artimesni kaimynai (pvz., Gar̃damas). Atrodo, čia redukcija labai intensyvi. Pavyzdžiui, klausantis kalbančio Príekulės šnektos atstovo, susidaro įspūdis, kad visų nekirčiuojamų galūnių balsiai netariami (gen. sing. *làp*' 'lapo', acc. pl. *krûm's* 'krūmus', acc. sing. *gèń*' 'genį', *i·‿pę̂·v*' 'į pievą, pievoje'...). Tačiau fakultatyviškai jie gali būti ir ištariami. Balsių kokybę nustatyti sunku, todėl į atitinkamus nurodymus žemėlapiuose reikia žiūrėti kritiškai. Gerai neištyrus, sunku kalbėti apie šio krašto redukcijos pobūdį.

β. *Pažemaitės aukštaičių plote*

§ **112.** Artimesni aukštaičiai (čia priklausė ir dalis Prūsų lietuvių) galūnes trumpina maždaug kaip žemaičiai. Einant į rytus ir pietus, trumpinimas laipsniškai mažėja. Senoviniai trumpieji balsiai išmetami ne visur sistemingai. Antai apie Jùrbarką jau sakoma 3. praes. *pũ·va* 'pūva', *śùva* || *śùv* 'siuva', nom.-acc. n. *ľæ̃.ŋ.gva* 'lengva', kartais net 3. praes. *bã·la* 'bąla', *kã·ŕe* 'karia', *ŕẽ·ḿe* 'remia', bet *ǵíed* 'gieda', *á·uďž* 'audžia', *tī·ľ* 'tyli', *dainúo* 'dainuoja', *bľá·u* 'bliauja', nom.-acc. n. *šá·lt* 'šalta', tačiau voc. sing. *ví·ŕe* 'vyre', *ǵǽ·lda* 'gelda', *kã·ťe* 'kate' (žemaičiai vietoj vokatyvo dažniausiai vartoja nominatyvą). Prieš *-s* čia *a* nom. sing. galūnėje dažnai (nenuosekliai) išlieka po dviejų ar daugiau priebalsių, jeigu jų tarpe yra sklandusis arba nosinis, pavyzdžiui, žodžiuose *bal̃nas, bérnas, grum̃stas, kar̃štas, mìnkštas, pir̃štas,* tačiau sakoma *ďẽ·kc* 'degtas', *ďŕiga͂.n.c* 'drigantas', *ka͂.m.ps* 'kampas', *ľiẽpc* 'lieptas'. Paprastai išlaikomas *a* > *e* po minkštų priebalsių: *gu͡.ľ.ś·čes* 'gulsčias', *ku͡.ŕ.čes* 'kurčias', *pẹ̃·ś·čes* 'pėsčias', *ťŕẽ·čes* 'trečias' (girdėta net žemaičių pakraštyje apie Gerviniùs), *vẹ́·jes* 'vėjas'. Pačioje pažemaitėje pasakoma ir *gu͡.l.sc*... *vẹ́·s* || *vẹ́·js*. Atskiruose žodžiuose fakultatyviškai *a* gali būti išmetamas tolokai nuo žemaičių, vakarų aukštaičių kaunìškių tarmės plote (*ví·rs* 'vyras', *vaĩ.ks* 'vaikas'...). Visoje pažemaitėje, kaip ir žemaičių tarmės plote, turimas antrinės kilmės akūtas tokiuose žodžiuose, kaip *ká·rs* 'karas', *žíls* 'žilas' 3. praes. *ìm* 'ima', ir t.t. Tačiau *bàc* 'batas', *ľèc* 'ledas' sakoma tik šiaurėje. Pietuose *a, e* ilginami: *bã·c, ľẽ·c*. Taip elgiasi ir žemaičiai pakraštyje apie Er̃žvilką. Plotų sandūroje vietomis (apie Gerviniùs, Šakýną) girdėta tariant *bá·c, ľé·c* (su antriniu akūtu). A. Jonaitytės duomenimis, Šakýnos apylinkių aukštaičiai dažnai saką net *ló·ps* 'lõpas', *ľẹ́·c* 'lẽtas', *bľú·c* 'bliũdas', *ǵŕí·ps* 'grỹbas' (LKK II 122). Tokiam tarimui prielaida galėjo būti tarmės stumtinės ir tęstinės priegaidžių supanašėjimas antrinės kilmės uždarame skiemenyje prieš išnykusį galūnės balsį, juoba, kad šioje šnektoje stumtinės balso judėjimas panašus į tęstinės, daugiausia skiriasi tik ilgesniu ir lėtesniu balso silpnėjimu.

Ilgieji balsiai nekirčiuotose cirkumfleksinės kilmės galūnėse trumpinami plačiai visu pažemaičiu. Pietuose taip elgiamasi tik su *ā, *ē (= lk. *o, ė*), o *u·, i·* išlaikomi ilgi. Apie Jùrbarką sakoma gen. sing. *ví·ra* 'vyro', 3. pers. *bùva* 'buvo', *ńẽ·śe* 'nešė', nom. sing. *žẽ·ḿe* 'žemė', gen. sing., nom. pl. *ra͂.ŋ.kas* 'rankos', *žẽ·ḿes* 'žemės', bet nom. pl. *sú·nu·s* 'sūnūs', *ã·ḱi·s* 'akys'. Šiaurėje apie Šakýną ir *u·, i·* dažniausiai trumpinami *(sú·nus, ã·ḱis)*, nors vietomis fakultatyviškai pasakomi ir ilgi. Naujieji monoftongai *a·, e·, u·, i·* < *ą, ę, ų, į* sutrumpėja tik tuo atveju, jeigu tai nesutrukdo kitų formų analogija, žr. § 77a.

Pačioje šiaurėje, palatvėje, fakultatyviškai trumpieji balsiai gali labai susilpnėti, virsti murmamaisiais.

γ. *Panevėžiškių tarmės šiaurėje*

§ **113.** Čia galūnių redukcija visai kitokia. Trumpieji balsiai visi, tiek tie, kurie yra kilę iš pralietuviškų trumpųjų, tiek ir tie, kurie sutrumpėjo iš ilgųjų akūtinių, virto murmamaisiais. Priešingai negu šiaurės žemaičių plote, jų kokybė neskiriama, tariama: nom. sing. *ví·r's* 'vyras', *vė́·j'ś* 'vėjas', *šàk'* 'šaka', *val̃'.dž'* 'valdžia', *àl's* 'alus', *vaĩ·ś'ś* 'vaisius', *àk'ś* 'akis', f. *gràž'* 'graži', nom.-acc. n. *šá·lt'* 'šalta', *gràž'* 'gražu', instr. sing. *šàk'* 'šaka', *val̃'.dž'* 'valdžia', *làṕ'* 'lape', *ṕèl'* 'pele', *ràg'* 'ragu', *śvèč'* 'svečiu', loc. sing. *ràǵ'* 'rage', voc. sing. *ví·ŕ'* 'vyre', nom. pl. m. *bal̃'.t'* 'balti', acc. pl. *šàk's* 'šakas', *val̃'.dž'ś* 'valdžias', *làṕ'ś* 'lapes', *ṕèl's* 'peles', *ràg's* 'ragus', *vaĩ.ś'ś* 'vaisius', *àk'ś* 'akis', 1. sing. praes. *sǫ̀k'* 'suku', *á·udž'* 'audžiu', 2. sing. praes. *sǫ̀k'* 'suki', 3. praes. *sů̃.k'* 'suka', *t'ī̃·l'* 'tyli'. Išimtį sudaro įvardžiai *anàs, kàs, katràs, tàs*, kurie išlaiko sveiką kirčiuotą tiek nominatyvo, tiek ir kitų linksnių galūnę. Vietomis prie jų derinamas ir baritonas *šìtas* (*š'ĩ.tas*). Murmamasis balsis skiemens nesudaro (*ví·r's* 'vyras' yra vienaskiemenis žodis) ir toks silpnas, kad praktiškai jo dažnai visai negirdėti. Jo buvimą rodo skardžiųjų priebalsių prieš *-s* nesuduslėjimas (*baũ·b's* 'baubas', *rã·g's* 'ragas', ne **baũ·ps*, **rã·ks*), *š, ž, s* nesuliejimas į vieną (*ver̃·š'ś* 'veršis', *dar̃·ž's* 'daržas', *aů̃.ś'ś* 'ausis'), *t, d+s* nepavertimas afrikatomis (*bã·t's* 'batas', *l'ẽd's* 'ledas', ne **bã·c*, **l'ẽ·c*), neatsiradimas dvibalsio iš balsio ir *v, j*, sklandžiųjų bei nosinių priebalsių (*kl'ẽ·v's* / *kl'ẽ·u̯'s* 'klevas', 3. praes. *vė̃·j'* / *vė̃·i̯'* 'veja', loc. sing. *dvàŕ̥'* 'dvare', *baltàm̥'* 'baltame'). Tojo murmamojo balsio buvimas matyti, palyginus 1. sing. praes. ir 3. fut. formas, pvz., *k'ǫ̀š'* 'kišu' ir *k'ǫ̀š* 'kiš'. Pirmojoje *š* tariamas aiškiai stipriau, su tam tikru balsio atspalviu. Kiek labiau pastebimas murmamasis balsis senosios kartos kalboje. Kartais netgi girdėti silpnas ᵘ (vietomis lyg ir ᵉ) po kietų ir ᶥ po minkštų priebalsių (*šàkᵘ* 'šaka', *val̃'.dž'ᶥ* 'valdžia'), kurie emfazėje išvirsta aiškiais *ʋ, ɩ* (*šàkʋ, val̃'.džɩ*). Jaunimas murmamųjų balsių dažnai visai netaria (*šàk, val̃'.dž*). Susidarius galūnėje sunkiai ištariamai priebalsių samplaikai, prieš sklandžiuosius ir nosinius atsiranda įterptinis balsis *ɛ* (vietomis *ǫ*) tarp kietųjų ir *ę* — tarp minkštųjų priebalsių. Antai Jùkiškių šnektoje sakoma: *gaĩ·sɛrs* 'gaisras', *š'vẽ·pɛls* 'šveplas', *dǫm̃·bɛls* 'dumblas', *kã·kɛls* 'kaklas', *žaĩ·sɛls* 'žaislas', *sã·pɛns* 'sapnas', *pǫ̀tɛns* 'putnus', *žę̃ŋ'·k'śęńś* 'žingsnis', *š'ǫ̀kšɛn* 'šikšna', *ṽiẽš'ęń (iė̃?)* 'viešnia', *vàpsɛv* 'vapsva'. Pavyzdžiai iš Pãšvitinio apylinkių: *apsǫ̀kǫrs* 'apsukrus', *dů.gǫns* 'dugnas', bet nom. pl. m. *b'ęń'.d'ęŕ* 'bendri', loc. sing. *c'ęń'.t'ęŕ* 'centre'. Apie Bìržus užfiksuota tariant skiemeninius *r̥, l̥, m̥, n̥*: *c'ů.kr̥s* 'cukrus', *ká·l̥ns* 'kalnas', *k'é·l̥ms* 'kelmas', acc. pl. *á·ŕkl̥'ś* 'arklius'.

Murmamieji balsiai, ypač nom. sing. *-as, -is* galūnėse, daugiau ar mažiau sporadiškai pasitaiko ir toliau į pietus. Užfiksuoti net apie Survìliškį.

§ **114.** Ilgieji cirkumfleksinės galūnės balsiai panevėžiškių tarmės šiaurėje virto trumpaisiais, jeigu iš seno buvo nekirčiuoti arba nuo jų atitrauktas kirtis. Bal-

sis *i·* sutrumpėjo iki murmamojo ir praktiškai bemaž išnyko, kaip ir trumpasis *i*. Išimtį sudaro šiaurės rytų kampas apie Biržus, kur įvairios kilmės *u·*, *i·*, priešingai negu kiti ilgieji balsiai, trumpinami tik iki pusilgių. Be to, čia nuo ilgos galūnės kirtis neatitraukiamas, nors galūnė sutrumpėja (ilgi išlieka tik *u·*, *i·*). Pavyzdžiai: *kàťe* 'katė', *lā·pe* 'lapė', *ṕèla* 'pelė', *aŕ'.ḱęľś* 'arklys', *bró·l'ś* < *brólīs* 'brolis', *rã·šǫs* 'rašąs', *rã·š'ęś* 'rašęs' (Biržuose tariama *kaťė*, *ṕelȧ*, *aŕkľī·ś*, *bró·ľi.ś*, *rã·šu.s*, *rã·š'i.ś*), gen. sing. *kã·kla* 'kaklo', *šàkǫs* / *šàkas* 'šakõs', *kàťęś* / *kàťeś* 'katẽs', *lã·ṕęś* / *lã·ṕeś* 'lapės', *ṕèlɛs* / *ṕèlas* 'pelẽs' (Biržuose *šakǫ̇s*, *kaťę̇ś*, *ṕelɛ̇s*), acc. sing. *ví·rǫ* 'vyrą', *lã·ṕę* 'lapę', *ṕẽ·lɛ* 'pelę', *sú·nǫ* 'sūnų', *vaĩ·ś'* < *vaĩsį* 'vaisių', *m̃ẽď'* 'medį' (Biržuose *ví·ru.*, *lã·ṕi.*, *ṕẽ·lɩ.*, *sú·nu.*, *vaĩ·śu.*, *m̃ẽ·ďi.*), nom. pl. *šã·kǫs* / *šã·kas* 'šakos', *lã·ṕęś* / *lã·ṕeś* 'lapės', *ṕẽ·lɛs* / *ṕẽ·las* 'pelės', *grã·žǫs* / *grã·žus* 'gražūs', *ã·ḱ'ś* 'akys', *rã·šǫ* 'rašą', *rã·š'ę* 'rašę' (Biržuose *grã·žu.s*, *ã·ḱi.ś*, *rã·šu.*, *rã·š'i.*), gen. pl. *ràgu* 'ragų', *ví·ru* 'vyrų' (Biržuose *ragũ·*, *ví·ru.*), 3. pers. *rã·ša* 'rašo', *rã·š'e* 'rašė', *sǫ̀ktu* 'suktų' (Biržuose *su̇.ktu.*). Analogiškai elgiamasi su naujaisiais monoftongais, atsiradusiais iš dvibalsių, pvz., gen. sing. *àlǫs* 'alaus', *àḱęś* / *àḱeś* 'akies' (*alǫ̇s*, *aḱę̇s* Biržai), dat. sing. *šã·kɛ* 'šakai', *vaľ'·ďžę* 'valdžiai', *lã·ṕę* 'lapei', *ṕẽ·lɛ* 'pelei', instr. sing. *š'i.tǫ* 'šìtuo', nom. pl. *ràgɛ* 'ragai' (*ragɛ̇̃* Biržai), *ví·rɛ* 'vyrai', *š'i.ťę* 'šìtie', acc. pl. *š'i.tǫs* 'šìtuos', instr. pl. *ràgɛs* 'ragais' (*ragɛ̇̃s* Biržai), *ví·rɛs* 'vyrais', 1. sing. *ràšǫ* 'rašau' (*rašǫ̇̃* Biržai), 2. sing. *ràšɛ* 'rašai', *ràš'ę* 'rašei' (*rašɛ̇̃*, *raš'ę̇̃* Biržai). Tam tikrą išimtį sudaro priebalsinių kamienų nom. sing. galūnė *-uo* (pvz., *akmuõ*), kuri ne tik verčiama balsiais *ǫ* (*àkmǫ* Pasvalỹs) arba *a* (*àkma* Jùkiškiai, Vaškaĩ), bet gali būti ir visai numetama (*àkǫm* Pašvitinỹs). Dvejopai elgiamasi net toje pačioje šnektoje, plg. Jùkiškių, Šeduvõs apylinkių *ṕiẽma* || *ṕiẽm'* (*iė?*) 'piemuo', *vań.dva* || *vań.dɛv* 'vanduo'. Prie pat Pãnevėžio (Katkaĩ) sakoma *vvń.dva* 'vanduo', bet *ṕiẽmǫ* (*iė?*) 'piemuo', *śèsǫ* 'sesuo'. Gal čia slypi dvi galūnės (*-uo* ir *uva*)? Plg. § 394a.

§ **115.** Šiaurės panevėžiškiai murmamąjį balsį turi vietoj *(į)a* kamieno daiktavardžių dat. sing. galūnės, pvz., *rã·g'* 'ragui', *śv́ẽ·č'* 'svečiui'. Pietų pakraščiuose tariama *-u* (*rã·gu* Šeduvà) arba *-v* (*rã·gv* Ramýgala). Rytų kaimynai kupiškėnai taip pat turi *-u*, žr. žml. Nr. 75. Vadinasi, prieš redukciją būta *-u* visame plote. Šeduvõs apylinkių *rã·gu* 'ragui' šalia instr. sing. *ràg'* 'ragu', acc. pl. *ràg's* 'ragus' rodo, kad šioje šnektoje dat. sing. galūnės balsis *u* yra vėlesnės kilmės. Tokį pat *u* šedùviai taria ir *u* kamieno daiktavardžių loc. sing. galūnėje, pvz., *tǫr̃·gu* 'turguje' šalia *tǫŕ'.g'* < *turgè*. Biržų apylinkėse sakoma dat. sing. *rã·g'* 'ragui', loc. sing. *tur̃·g'* || *tuŕ'.g'* (< *turgè*) || *tur̃·gɑi* (ɑ bemaž kaip rusų ы) 'turguje'. Plg. Jùkiškių šnektos dat. sing. *rã·g'* 'ragui', loc. sing. *ví.ľń'* || *ví.ľńǫ* 'Vilniuje', adv. *apsǫ̀k'* 'apsukui', *pàsk'* 'paskui', *pažõ·ď'* || *pažõ·ďž'* 'pažodžiui', bet *ďę̃·ku* 'dėkui', *v́ęnui‿v́ien's* (ne *-ǫi*!) 'vienui vienas'.

c. Kiti trumpinimo atvejai

§ **116.** a) Nekirčiuotose galūnėse įvairios kilmės ilgus balsius sutrumpino daugelis pietų panevėžiškių su širvintiškiais ir jų artimesni kaimynai, žr. žml. Nr.3. Trumpėjimas susijęs su nekirčiuotų skiemenų ilgųjų balsių redukcija, aptarta § 102. Kupiškėnai, daugelis anykštėnų, utenìškiai ir artimesni vilnìškiai trumpina tik iki pusilgių, žr. § 103. Tam tikra ilgųjų balsių galūnėse redukcija pastebėta ir lietuvių kalbos salelėse Baltarusijos TSR, kur prieškirtinių skiemenų ilgumas, apskritai, išlaikomas. Redukcija ypač ryški jaunesnės kartos kalboje. Patys senieji žmonės daug kur trumpina fakultatyviškai. Gervẽčiuose vietoj *-u˙*, *-i˙* sistemingai tariama *-u*, *-i* (*-o*, *-ė* trumpinimą sunkiau konstatuoti). Lazū́nuose ir Dievẽniškėse trumpinimas fakultatyviškas. Zíeteloje ilgumas dažniausiai išlaikomas.

b) Daugelis rytų aukštaičių kirčiuotose galūnėse ilguosius balsius taria trumpiau, negu tokius pat žodžio viduryje. Tačiau taip elgiasi ne visur ir ne visuomet. Dėl duomenų stokos šio reiškinio tiksliai aprašyti šiuo tarpu dar negalima. Trumpinimo nėra arba beveik nėra ploto pakraščiuose, kuriuos sudaro dalis panevėžiškių (Bìržų apylinkėse trumpinimas labai ryškus), kai kurie širvintiškiai ir bemaž visi vilnìškiai. Kitur daugelis kirčiuotų galūnės balsių yra ne ilgi, bet pusilgiai, tariami su vad. kirstine priegaide (§ 26). Apie Bìržus jie sutrumpėja bemaž iki trumpųjų. Tačiau atskirose formose išlaikomas pilnas ilgumas ir tvirtagalė priegaidė. Pavyzdžiui, Svėdasų apylinkėse tariama *kaťě.* 'katė', *aŕkľi.s* 'arklys', *akmă.* 'akmuo', gen. sing. *tă.* 'to', *tă.s* 'tos', *šakă.s* 'šakos', *kaťě.s* 'katės', *aḱě.s* 'akies', instr. sing. *tă.* 'tuo', voc. sing. *aŕkľi.* 'arkly', nom. pl. *ťě.* 'tie', gen. pl. *v́ilkŭ.* 'vilkų', acc. pl. *tă.s* 'tuos', 3. cond. *ńeštŭ.* < *neštų̃* 'neštų', bet partic. praes. act. *ńešũ˙s* 'nešąs', pl. *ńešũ˙* 'nešą', acc. sing. *tũ˙* 'tą'. Ilgumas vietomis gali būti išlaikomas ir kai kuriose kitose galūnėse (Bìržuose ilgas kiekvienas *u˙*, *i˙*, be to, gen. sing. m. *tã˙* 'to'). Vilnìškių plote apie Kal̃tanėnus pastebėta galūnėse trumpinant tvirtagalių dvibalsių ir *a*, *e*, *u*, *i* + *r*, *l*, *m*, *n* antrąjį dėmenį: 1. sing. praes. *rašaũ.* 'rašau', adv. *kuȓ.* 'kur', ill. sing. *ḿiškañ.* 'miškan', bet *laũ˙kas* 'laukas', *tuȓ˙tas* 'turtas', *gañ˙das* 'gandas' ir adv. *namɔ̃˙* 'namo'.

11. Žodžio pradžios *a* ir *e* sumišimas

§ **117.** Iš žml. Nr. 4 matyti, kad dalis tarmių vietoj *e-* turi *a-*: *ašerỹs* 'ešerys', *ãžeras* 'ežeras', *álnias (álnis)* 'elnias', *arškẽtis (arškėtỹs)* 'erškėtis' ir t.t. Dar didesniame plote *ei-* verčiama *ai-*: *aikvóti* 'eikvoti', *ailẽ* 'eilė', *aĩti* 'eiti', 1. sing. praes. *ainù* 'einu', 2. sing. *ainì* 'eini' ir t.t. Po priešdėlio *e-*, *ei-* kartais išlieka. Antai Gélvonų apylinkėse tariama *apeĩ˙ť* 'apeiti', *aťeĩ˙ť* 'ateiti', *įišeĩ˙ť* 'išeiti', *ńeĩ˙ť* 'neiti', *nuv́eĩ˙ť* 'nueiti', *pŕišeĩ˙ť* 'priseiti', bet *pa'aĩ˙ť* 'paeiti', *pra'aĩ˙ť* 'praeiti', *pŕi'aĩ˙ť* 'prieiti'. Plg. Kal̃tanėnų šnektos *ažà* 'ežia' ir *taŕpežĩ˙s* 'Tarpežys' (vietovardis). Vietomis plo-

to pakraščiuose, ypač senesni žmonės, verčia tik nekirčiuotą *e-*: *ašerỹs*, bet *ẽžeras*. Dar neseniai, K. Būgos liudijimu, taip buvo elgiamasi daug plačiau, apie Dùsetas, Liñkmenis ir kt., žr. jo RR I 559, II 20[1], III 300–301, 852, 859. Matyt, ilgainiui iš nekirčiuotos pozicijos virtimas buvo apibendrintas ir kirčiuotajai. Kirčio vaidmenį rodo dar tas faktas, kad *e-* virtimo *a-* nėra tose tarmėse, kur veikia kirčio visuotinio atitraukimo dėsnis. Išimtis sudaro vietomis ploto pakraščiai (pvz., Kuršėnai). Žemaitiškojo atitraukimo plote išlieka ir *ei-*, nes čia tariama *ẽ·i-* arba *ė́i-*. Rytų aukštaičių kupiškėnų tarmėje virtimą bus sulaikiusi balsio *e* asimiliacija į tolimesnį skiemenį (plg. 1. sing. praes. *asù* 'esu', bet 2. sing. *eśì* 'esi', tačiau inf. *aĩ·t́ę*. 'eiti', nes *ei* nuo tolimesnio skiemens nepriklauso), o pietų panevėžiškių ir jų artimesnių kaimynų plote – jotacija (*jesù* 'esu', *jeśì* 'esi', bet *aĩ·t́* 'eiti'). Prūsų lietuvių tarmėse, kiek galima spręsti iš turimų tekstų, *e-*> *-a* nebūta. Pradžią aptartam virtimui galėjo duoti *'a* ir *e* sutapimas žodžio viduryje.

Reikia pasakyti, kad ne visur *e-* verčiama *a-* vienodai nuosekliai. Įvairiose ploto vietose neretai galima išgirsti atskirų žodžių gretimines formas ir su *e-*. Ypač jos būdingos jaunimo kalbai ir gali būti traktuojamos kaip atneštinės, gautos iš literatūrinės kalbos ar kitų tarmių. Atskirais atvejais, ypač ploto pakraščiuose, jos galėjo atsirasti ir be pašalinės įtakos. Nekirčiuotam *e-* virtus *a-*, susidaręs paradigmoje dvejopumas vietomis galėjo būti išlygintas, įsivedant ne *a-*, bet *e-*. Pavyzdžiui, dėl *ẽglė* atskirose vietose galėjo atsirasti ir *eglýnas* vietoj dėsningo *aglýno*. Vietomis pastebima gana ryški aplinkos garsų įtaka: apie Survìliškį prieš *k, g, p, s* sistemingai tariama *a-*, prieš *š, ž, r* – *je-* (*asv̀* 'esu', bet *ježĩ·ś* 'ežys').

§ **118.** Dalis vakarų aukštaičių kaunìškių ir žemaičių pakraštėlis (žml. Nr. 4) kai kuriuose žodžiuose vietoj literatūrinės kalbos *a-*, *ai-* turi *e-*, *ei-*. Pastebėti pavyzdžiai: *edrà* K. Naũmiestis 'tymai', *edvẽrija* Slavìkai 'stakta', *eimanúotie* Vilkavìškis 'aimanuoti', *éiškus* Lukšiaĩ, Vilkavìškis 'aiškus', *eitrùs* K. Naũmiestis, Vilkavìškis 'aitrus', *éitvaras* Lukšiaĩ, Šakiaĩ, Girdžiaĩ 'aitvaras', *ẽklas* Grìškabūdis 'aklas', *ekmuõ* Vilkavìškis, Jankaĩ, K. Naũmiestis, Grìškabūdis, Lukšiaĩ, Slavìkai, Jùrbarkas, Skir̃snemunė, Girdžiaĩ, Er̃žvilkas, Vadžgirỹs 'akmuo', *eksòmas* Grìškabūdis 'aksomas', *el̃ksnis* Vilkavìškis, K. Naũmiestis, Jankaĩ, Grìškabūdis, Slavìkai, Jùrbarkas, Skir̃snemunė, Girdžiaĩ, Er̃žvilkas, Vadžgirỹs 'alksnis', *elkū̃nė* Girdžiaĩ 'alkūnė', *Emèrikas* Jùrbarkas, Girdžiaĩ 'Amerika', *eñtis* Grìškabūdis, Lukšiaĩ, Vadžgirỹs 'antis', *Eñdrius* Girdžiaĩ 'Andrius', *erúodas* Lukšiaĩ (sen.) 'aruodas', *éržuolas* Vilkavìškis, Grìškabūdis, K. Naũmiestis, Slavìkai 'ąžuolas', *ešìs* Vilkavìškis, K. Naũmiestis, Grìškabūdis, Lukšiaĩ, Jùrbarkas, Skir̃snemunė, Vadžgirỹs 'ašis', *ešmuõ* Vilkavìškis, Lukšiaĩ, Slavìkai, Jùrbarkas, Vadžgirỹs 'ašmuo', *ešutaĩ* Vilkavìškis, K. Naũmiestis 'ašutai'. Virtimas nėra visur sistemingai išlaikomas, labiau būdingas senajai kartai. Jaunesnės kartos kalboje dažnos gretiminės formos su *e-* || *a-*. Atskiri žodžiai su *e-* pastebėti ir Prūsų lietuvių tarmėse, pvz., *ekmuõ* A. Becenbergeris BB IX 293.

§ **119.** Atsižvelgiant į §§ 117 ir 118 nurodytas aplinkybes, reikia konstatuoti, kad geriausiai žodžio pradžioje *e* ir *a* skiria žemaičiai (be rytų pakraščio), vakarų aukštaičių šiaurinis kampas apie Šakýną, Žagãrę, Jõniškį, rytų aukštaičiai panevėžìškiai, kupiškẽnai, anykštẽnai. Tačiau ir nurodytose tarmėse pasitaiko nemaža įvairavimo. Kiek pastebėta, plačiausiai svyruoja žodžiai *ẽglė* || *ãglė*, *akė̃ti* || *akė̃ti* (*ekė̃čios* || *akė̃čios*), *eketė̃* || *aketė̃*, *ẽpušė* || *ãpušė* ir *erškė̃tis* || *arškė̃tis*. Žemaičiai jų visų turi variantus su *e-*, išskyrus *ãpušė* 'epušė'. Panevėžìškiai šiaurėje, priešingai, visuose išlaiko *a-*: *ãglė*, *akė̃ti*... Kupiškẽnų *å.gla.* 'eglė' ir *å.puš'ę.* 'epušė' rodo šių žodžių senesnį *e-* (iš *ãglė* ir *ãpušė* čia būtų **ɔ̄.gla.*, **ɔ̄.puš'ę.*). Jų *ak'ę̇·t'* 'akėti', *ak'ę̇·čɔ.s* 'akėčios', *ak'etå.* 'eketė', *aŕš'k'ę.t'ī.s* 'erškėtis' rodo senesnį *a-* (prieš minkštą priebalsį *e-* išliktų nepakeistas). Kupiškẽnų duomenims pritaria dauguma anykštẽnų. Žodžiai *ašìs* ir *ašmuõ* visame plote tariami su *a-*. Išimtį sudaro šie pastebėti pavyzdžiai: *ešìs* Joniškėlis (Būgos Aist 117, Pr. Skardžius APh IV 168), *ešià* Panevėžỹs (LKŽ), nom. pl. *ẽšmenys* Šakýna, Jõniškis. Variantas *ešìs* užfiksuotas net *a-* plote apie Tverẽčių, Dỹsną (Būgos RR III 858).

Reikia pastebėti, kad šie ir kiti žodžiai dabar dažnai toje pačioje šnektoje turi gretimines formas su *a-* ir *e-*. Ypač dažnai skiriasi senosios ir jaunosios kartų tarimas. Jaunimas paprastai linkęs vartoti su literatūrinės kalbos norma sutampantį variantą. Tačiau dubletai pasitaiko ir senių kalboje. Vietomis svyravimas toks didelis, kad nelengva suvaikyti, kuris iš dviejų variantų laikytinas tarmės veldiniu. Nevienodumo priežastys gali būti labai įvairios. Daugiausia, matyt, lėmė vėlyvesnis tarmių sumišimas bei žodžių skolinimas. Skirtumo tarp atskirų tarmių formų priežasčių, gal būt, vienur kitur reiks ieškoti substrate. Neišskirtinos ir kitos galimybės. Pavyzdžiui, aukštaičių *aketė̃* galėtų būti naujadaras, gavęs *a-* iš *akìs*, plg. *i* kamieno formą *aketìs*.

Senųjų raštų asmeninis įvardis *eš* 'aš' (BrB, VEE, MT, RK ir kt.) dabar bemaž niekur nebevartojamas. Užfiksuotas tik Zíeteloje (A. Vidugiris LKK III 114 – 115) ir Nemenčìnės (LKŽ II 843) apylinkėse. Šiaipjau visos tarmės turi *àš*, neskaitant gretiminio varianto *jèš* (gali būti ir iš *jàš*), pastebėto apie Lazdijùs ir Palómenę. Kupiškẽnų *ɔ̄.š'en* 'aš' rodo seną *a-* (iš **ešen* būtų *å.š'en*). Zíetelos lietuviai šalia *èš* (dažn. *àš*) šiaipjau žodžio pradžioje visur apibendrino *a-*.

§ **120.** Balsiai *a-* ir *e-* svyruoja ne tik savuose žodžiuose, bet ir skoliniuose, pvz., *adrà* Ukmergė̃ || *edrà* Svėdasaĩ, Dùsetos (LKŽ) 'tymai' (plg. *jadrà* Skãpiškis), *advẽrija* Troškū́nai || *edvẽrija* Krinčìnas (LKŽ) 'stakta', *ãgrastas* Ukmergė̃ || *ẽgrestas* Veivìržėnai (LKŽ), *apciñgos* Ukmergė̃ || *epciñgai* Žagãrė (LKŽ) 'replės', *arbotà* Ukmergė̃ || *erbetà* Kalnãlis, Skuõdas 'arbata' (plg. l. *herbata*), *armìderis* Ukmergė̃ || *ermìderis* Ylakiaĩ 'triukšmas, sujudimas', *aȓpas* Ukmergė̃ || *erpà* Kalnãlis 'grūdų valymo mašina', *ãsilas* || *ẽselas* Laũkuva (plg. vok. *Esel*). Žemaičiai vietoj *a-* turi *e-* kai kuriuose svetimos kilmės varduose, pvz., *Ẽgnė* Tirkšliaĩ 'Agnė', *Élbynas* Laũku-

va 'Albinas', *Eleksėndra* Tirkšliaĩ 'Aleksandras', *Ẽleksis* t.p. 'Aleksas', *Ẽlius* Laũkuva 'Aloyzas'. Toks vertimas pasitaiko ir kai kuriuose lietuviškuose varduose, pvz., *Elgìmantas* Tirkšliaĩ 'Algimantas', *Élgirdas* Laũkuva 'Algirdas'.

Žodžiai *ãbroz(d)as, abrūsas, ãkrūtas* šių dienų tarmėse, rodos, variantų su *e*- neturi. Jie žinomi iš senųjų raštų (Bretkūnas).

§ **121.** Dvibalsius *ei*- ir *ai*- geriausiai skiria žemaičiai (be rytų pakraščio), vakarų aukštaičių šiaurinis kampas, taip pat kai kurie kaunìškiai, akūtinius *(éi- : ái-)* dar rytų aukštaičiai panevėžiškiai, kupiškėnai, anykštėnai. Tačiau ir čia atskiri žodžiai įvairuoja. Pažymėtini *éiškus* Šakýna (pagal Būgos RR I 422 ir Dùsetos) 'aiškus', *eĩkštė* Šakýna arba *eikštẽ* Kùpiškis 'aikštė', *éitvaras* Gruzdžiaĩ arba *éičvaras* Raudėnai, Šiauliaĩ, Jõniškis, Pašvitinỹs 'aitvaras'. Labiau svyruoja *éižėti* || *áižėti* ir *éibe* || *áibė*. Pirmuosius variantus (su *éi*-) turi daugelis žemaičių ir vakarų aukštaičių, antrieji (*ái*-) plačiau sutinkami rytų aukštaičių plote. Dar paminėtinas *eitrùs* (acc. sing. *eĩtrų)* vietoj *aitrùs*, užfiksuotas *ai*- plote apie Šiauliùs, Nõčią (LKŽ). Žodžiai *eikvóti, eilẽ (eilià, eilà), eĩti (einù, einì...), eldijà, eĨgtis, élnias (élnis), erẽlis (erelỹs), érkė, erzẽti, érzinti, eĩžilas, esù (esì...), ešerỹs, ẽžeras, ežià (ežẽ), ežỹs* variantus su *a*- šių dienų tarmėse turi, rodos, tik ten, kur *e(i)*- daugiau ar mažiau sistemingai verčiama *a(i)*-. Vietoj *ežỹs* dalis tarmių turi *ėžỹs* (pvz., Pùnskas, Sim̃nas, Šimónys, Skãpiškis). Gal dėl *e*- > *a*- vengimo? Žodis *jẽknos (jãknos)*, rodos, dabar visur tariamas su jotu, todėl *e* || *a* kaitaliojimą jame sunku suvaikyti. K. Būgos liudijimu (RR II 172), Dusetų̃ apylinkėse būta *ẽknų*.

12. Kontrakcija ir elizija

§ **122.** Sudėtiniuose ir priešdėlėtuose žodžiuose, taip pat išnykus žodžio viduryje priebalsiui, greta vienas kito atsidūrę balsiai gali būti išlaikomi sveiki (*paarẽk*, vietomis su knakliautu *pa'arẽk*), gali būti tarp jų įterpiami *v, j (prijim̃k* 'priimk', *suvẽdė* 'suėdė'), vietoj dviejų tariamas vienas balsis, t.y. jie sutraukiami (kontrakcija: *žvairãkis*) arba vienas jų išleidžiamas (elizija: *nišẽjo* 'neišėjo'). Apie *v, j (u̯, i̯)* įterpimą hiatui išvengti kalbama § 253. Žemiau apžvelgiami kontrakcijos bei elizijos reiškiniai, nurodant būdingesnius hiato išlaikymo atvejus. Aptariamos tik tos balsių sandūros, kurių tarimas tarmėse labiau įvairuoja.

§ **123.** *a* + *a*. Paprastai sakoma *amžinãtilsis (amžinãtėlis* Ukmergẽ), *žvairãkis* ir pan. Sudėtiniuose žodžiuose hiatas *(amžinaãtilsis, žvairaãkis)* retai kada išlaikomas. Jis dažnesnis priešdėlėtuose žodžiuose, pvz., *paakỹs, paakẽti, praardýti.* Tačiau ir čia daug kur tariamas vienas *a* (nekirčiuotas paprastai trumpas): *pakỹs* Žãsliai, Kùktiškės 'paakys', *Pálksninė* KaĨtanėnai < *pa alksninė* (pievos vardas), *Palsỹs* Jùrbarkas (kaimo prie Alsõs upės vardas), *pantausỹs* Jùrbarkas 'paantausys',

imper. *pakė̃k* Gervìniai, Veisiejaĩ, Palė̃venė, Skãpiškis, Panemunė̃lis 'paakėk', *párk* Palū̃šė (kupiškė̃nai taria *pó·rk*) arba *par̃'·* Adùtiškis 'paark' (plg. 3. praet. *pàŕi* Kuršė̃nai < *pàrė* 'paarė'), *pãštryk* Vilkavìškis, Veisiejaĩ, Kaniavà 'paaštrink'. Vietomis toks tarimas yra fakultatyviško pobūdžio, dažniau pasitaiko greit kalbant. Šiaurės žemaičiai kretingìškiai čia ir kitais atvejais hiatą, rodos, išlaiko, kada nuo galūnės atitraukiamas kirtis, plg. 3. praes. *nààtẽ·t* < *naateĩt* 'neateina', adv. *pààḱọ̃·u* 'paakiui', bet *bã·rdọs* 'beardąs'. Kupiškė̃nų 3. praet. *pá·da.* 'paėdė', 3. praes. *ńebá·da* 'nebeėda' sutraukta iš *pa-á·da.*, *ńeba-á·da.* Prieveiksmį *dabar̃* pietų aukštaičiai ir jų artimesni kaimynai (Kapsùkas, Zíetela, Dièveniškės) trumpina į *dar̃*. Čia sakoma ir *dar̃tės* < *dabar̃tės*. Dėl tokio sutraukimo plg. *dár* < *dãbar* Kretingà, Marcinkónys, Zíetela 'ещё', *kõl, tõl* < *kodė̃l, todė̃l* (§ 722), *prám* LŽTP 88 < *prãdėm* 'tuojau', *andai* < *anandai* 'aną dieną' (§ 729).

§ **124.** *a* + *ai* arba *ei.* Aukštaičiai ir pakraštiniai žemaičiai bemaž visuomet vietoj priešdėlio balsio *a* ir veiksmažodžio *eĩti (aĩti)* dvibalsio *ei* taria vieną *ai: paĩt(i)* 'paeiti', 3. praes. *praĩna* 'praeina', 3. fut. *daĩs* 'prieis'. Taip paprastai elgiasi tiek tie, kurie taria *aĩt(i)*, tiek ir tie, kurie *eĩt(i)*. Slavų *нагайка* žemaičiai pavertė *náika (nâ·ika).* Apie žemaičių *na-*, *ba-*, *ta-* + *ei-* žr. § 132.

§ **125.** *a* + *au.* Daugelis aukštaičių ir žemaičių sako: *páugti* 'paaugti', *pauglỹs* 'paauglys', *práugti* 'praaugti', *pausỹs* 'paausys', *bobaũsis, smailaũsis* 'smailiaausis' ir t.t. Tačiau vietomis gali būti išlaikomas hiatas.

§ **126.** *a* + *e(ė).* Vietoj literatūrinės kalbos 1. sing. praet. *paėjaũ, praėjaũ* kai kurie vakarų (pvz., Jùrbarkas) ir rytų (pvz., Skãpiškis) aukštaičiai turi *pājaũ, prājaũ*, o šiaurės žemaičiai kretingìškiai – *pējáu, prējáu* (*pe·jâ·u, pre·jâ·u* Kretingà). Šiaipjau daug kur išlaikomas hiatas arba įterpiamas jotas. Apie *páimė* 'paėmė' žr. § 127. Apie *paežerẽ, požerẽ* ir kt. žr. § 143.

§ **127.** *a* + *i.* Gélvonų apylinkėse sakoma 3. praes. *páima* > *pá·imα* 'pàima', *néima* > *ńé·imα* 'nèima' (čia nepriešdėlėta forma *jìma* || *jẽma* 'ima'). Esamojo laiko pavyzdžiu pasidarytos ir būtojo laiko formos *páimė* 'paėmė', *néimė* 'neėmė' (taria *pá·iḿe, ńé·iḿe*) šalia nepriešdėlėtos *jẽmė*. Adùtiškyje taip pat girdėta sakant *práimė (prá·imæ·)* 'praėmė', *néimė (ńé·iḿæ·)*. Slavų žodis *погибель* lietuvių kalboje virto *paĩbeliu* (keiksmažodis). Lazū̃nų lietuviai instr. sing. *tavimì, savimì*, išnykus intervokaliniam *v*, sutraukė į *taimì, saimì*, prie šių priderindami ir *maimì* 'manimi' (plg. pr. *māim*). Pagal gretiminės formos *manim̃* analogiją jie pasidarė variantus *maimim̃, taimim̃, saimim̃*. LKŽ I 267 dar nurodoma *maimie*. Vietoj acc. sing. *tavì* 'tave', adess. sing. *tavìp*, all. sing. *tavĩ·s (< tavę̃spi)* jie kartais pasako *tъ̃i·* (plg. *aš nuog tъ̃i· skūrãlъi· nujimsiù* LKK III 203_{27}, *aš tъ̃i supù* 203_{42}), *tъ̃i·p* (plg. *kokià tъip gyvéntuvė* LKK III 203_{6} 'koks tavo gyvenimas'), *tъ̃i·s* (Arumos Unters. 35). Zíetelos šnektoje vietoj *v* gali būti jotas, pvz., instr. sing. *tajim̃* 'tavimi', *sajim̃* 'savimi' (bet *manim̃*), adess. sing. *tajim̃p* || *tajìp, sajim̃p* || *sajìp*. Plg. instr. pl. *mujim̃* Azierkai 'mu-

mis' (vietoj *mumiñ*). Pavardžių priesagos *-ãvyčia*, *-ẽvyčia* (vietoj *-ãvičius*, *-ẽvičius*) tarmėse gali būti sutraukiamos į *-áičia*, *-éičia*, plg. Laũkuvos šnektos *aľeksęndrâ·ičę* 'Aleksandravičius', *stu·ŋg̑ê·ičę* 'Stungevičius'. Apie žodžius *ačlaĩmas*, *klaĩmas*, *kaleĩmas* ir kt. žr. § 223. Apie *vaĩtas (va + ìtas)* 'štai šitas' ir kt. žr. § 786.

§ **128.** *a + o.* Reta sandūra. Slavizmas *bagostvà (bagoctvà)* 'turtas' Lazũnų šnektoje, išnykus *g(h?)*, sutrauktas į *bostvà*. Gal būt, *a + o > o* turi kaimų vardai *Pórijai* (Pãsvalio raj.) ir *Pósventis* (Príenų raj.), sudaryti iš *pa* (*po*? § 143) + *Orijà*, *Ošvenčià* (upių vardai). Apie hiato išlaikymą, netekus intervokalinio *v (brãoras* 'bravoras', 3. praet. *melão* 'melavo' ir kt.) žr. § 222.

§ **129.** *e + a.* Daugelis aukštaičių ir pakraštiniai žemaičiai paprastai sako 3.fut. *netnèš* 'neatneš', *neparinẽs* 'neaparinės', 3. praet. *nètvežė (nẽtvežė)* 'neatvežė', *nekė̃jo* 'neakėjo', imper. *nérk* 'neark', ryt. *nežmìk < neažmìk* 'neužmik', t.y. *ne- + a-* keičia į *ne-*. Pabrėžiamai kalbant, išlaikomas hiatas: *neatnèš*, *neaparinẽs* ir t.t. Raguvõs apylinkių imper. *nežmir̃šk* 'neužmiršk' kildintina iš *neažmir̃šk*, nors ši šnekta dabar vietoj *až-* turi *už-*. Forma *neužmir̃šk*, rodos, nesutraukiama į *nežmir̃šk*. Apie Jùrbarką užfiksuota *niužmir̃šk (ńuž̃ḿi.r.šk)*. Senuosiuose raštuose gana plačiai paplitusio *ne- + a-* virtimo į *no-* (pvz., 3. cond. *noplaiſtų* DP 71_{19} 'neapleistų', 3. praet. *notaio* PS 214_{8} 'neatėjo', l. pl. fut. *nopkalbéſime* RK 84 'neapkalbėsime') šių dienų tarmėse, galima sakyti, nebegirdėti.

§ **130.** *e + e.* *Ne-*, *te(be)-* + *e-* tarimas su hiatu (l. sing. *te*[*be*]*esù*, 3. praet. *neẽjo* 'nėjo' ir t.t.) gana retas. Plačiausiai turimas vienas balsis: *e* arba *ė*. Abu galimi toje pačioje šnektoje. Pavyzdžiui, daugelis vakarų aukštaičių kaunìškių sako 1. sing. praes. *nesù* || *nėsù* 'neesu'. Iš čia pasidaryta ir *ėsù* šalia *esù*. Taip tariant girdėta apie Vilkavìškį, Garliãvą, Jùrbarką, Girdžiùs, Vilkyškiùs, užfiksuota Prūsų lietuvių šnektose, žr. Kuršaičio Gr. § 1106, A. Becenbergerio straipsnį BB IX 289. Tur būt, ir praet. *ėjaũ (ėjaĩ, ẽjo...)* gavo *ė* iš *nėjaũ*. Be kita ko, tokiai nuomonei pritaria formos geografija: *ėjaũ* išplitusi atskiromis salomis (didžiausia vakarų aukštaičių kaunìškių tarmės plote) ir daug kur vartojama kaip gretiminė šalia *ejaũ*. Tipas *ejaũ* : *nėjaũ* labai dažnai sutinkamas, o *ėjaũ* : *nejaũ* nepastebėtas. Žemaičiai ir pakraštiniai aukštaičiai apie Kruopiùs, Šakýną iš tokių formų, kaip *nebesù < nebeesù*, *tebesù < tebeesù*, apibendrino *neb-*, *teb-* (ploto dalyje taria *nab-*, *tab-* § 52b) ir pozicijai prieš priebalsį: sako *neblìkti* 'nebelikti', *tebdìrbti* 'tebedirbti', *nebgẽras* 'nebe geras', *nebteĩp* 'nebe taip' ir t.t. Prieš *p*, *b* taria su *i* : *nebipū̃ti* 'nebepūti', *tebibū̃ti* 'tebebūti', greičiausiai, derindamiesi prie *apipū̃ti*, *apibė̃gti*, *pribė̃gti* (*nebi-*, *tebi-* ir *api-*, *pri-* šiaurės žemaičiai taria su tokiu pačiu siauru *i*).

§ **131.** *e + ė.* Vietoj *ne- + ė-* vakarų aukštaičiai kaunìškiai dažnai sako *nė-*, pvz., 1. sing. praet. *nėmiaũ* 'neėmiau'. Panašiai elgiasi ir rytų aukštaičiai kupiškė̃nai, plg. 3. praes. *ńę̇·da* 'neėda' (bet *á·da* 'ėda'), 3. praet. *ńę̇.ma.* 'neėmė' (pusilgį balsį

turi, greičiausiai, iš gretiminės formos *ńė.ję.ma.* su įterptu jotu). Jų 3. praes. *ńebá·da* ‘nebeėda’ sutraukta iš *ńeba-á·da* (§ 123). Apie 3. praet. *néimė* ‘nèėmė’ žr. § 127.

132. *e + ei (ai).* Tarmėse *ne-*, *be-*, *te-* + *eĩti* plačiai sutraukiama į *neĩti, beĩti, teĩti.* Iš žemaičių taip elgiasi tiek tie, kurie *ne-*, *be-*, *te-* išlaiko sveikus, tiek ir tie, kurie juos verčia į *na-*, *ba-*, *ta-* (§ 52b). Jie vietomis sutrauktinį *ei* netgi monoftongizuoja, plg. Kretingõs apylinkių 3. praes. *nẽ·t* < *ne-eĩt* ‘neina’, *tẽ·t* ‘teina’, partic. praes. act. *bẽ·tǫs* < *be-eĩtąs* ‘beeinąs’. Šalia rytų žemaičių ir daugelio aukštaičių *aĩti* ‘eiti’ taip pat tariama *neĩti, beĩti, teĩti.* Kupiškėnų 3. praes. *baĩ·na* ‘beina’ sutraukta iš *ba* + *aĩ·na,* plg. *ńeĩ·na* ‘neina’ < *ne* + *aĩ·na.* Rytų žemaičių *nebaĩti, tebaĩti* turi priešdėlį *neb-*, *teb-* (§ 130).

§ **133.** *e + i.* Vietoj *ne-* + *i-* kai kuriose šnektose tariama *ne-* arba *ni-*, pvz., a) imper. *nešeĩk* Debeĩkiai, Raguvà ‘neišeik’, *nešpìlk* t.p. ‘neišpilk’, b) 3. praet. *nìšgėrė* Jùrbarkas ‘neišgėrė’, 3. praes. *nìma* t.p. ‘nèima’, 3. praet. *nišẽ* Vilkavìškis ‘neišėjo’, *nišáudė* Šakýna ‘neišaudė’, *nižgáudė* Adùtiškis ‘neišgaudė’. Dėl *ne-* + *i-* > *ni-* plg. 3. fut. *ńi·ḱiš* Jùrbarkas ‘neįkiš’, 3. praet. *ńĩ·ńešę·* Vilkavìškis ‘neįnešė’. Tačiau daugelis tarmių čia visur išlaiko hiatą. Joto arba *į* įterpimas dažnai yra fakultatyviško pobūdžio. Pastebėti *e + i* sutraukimo į dvibalsį pavyzdžiai aptarti § 127.

§ **134.** *e + y.* Labai reta sandūra. Plačiai vartojamos 3. praes. formos *nėrà, bėrà (nebėrà, tebėrà), tėrà* vietoj laukiamų *ne-yrà* (taip sako apie Zãrasus), *be-yrà* ir t.t., greičiausiai, gavo *ė* iš *nẽsti* < *ne-ẽsti* ‘nėra’ (plg. *nėsù* < *ne-esù* § 130). Gal būt, dėl *yrà* įtakos Lazū́nuose pasakoma *nė^{i}rà* ‘nėra’ (Arumos Lit. Mund. 31_{13}). Forma *n’yrà* žinoma, rodos, tik iš raštų.

§ **135.** *u + a.* Reta sandūra. Žodis *vidùaslis* ‘aslos vidurys’ rytų aukštaičių vilnìškių tarmėje daug kur sutraukiamas į *vidúoslis.* Siauriau paplitusi 3. praet. forma *núovė* ‘nùavė’. Apie Tverẽčių dar užfiksuota *nuožá·* < *nu(v)ažiã(vo)* (Otrembskio Gr. I § 563). Šeduvõs apylinkių kaimo vardas *Užúožeriai* gali būti sutrauktas ne iš *užu* + *ažeriai* (taip aiškinama Otrembskio Gr. I § 342), bet iš *užuo* + *ežeriai,* plg. *užúodanga, užúolaida.* Taip manyti verčia tai, kad Šeduvõs šnektoje *u + a* vertimo *uo* nepastebėta, be to, čia sakoma *ẽžeras,* o ne *ãžeras.* Tą patį reiktų pasakyti ir apie vietovardį *Ažúožeriai* (taip vadinami keli kaimai Anykščių ir Molėtų raj.) bei bendrinį žodį *ažúožerė* ‘kita ežero pusė’ (Svėdasaĩ).

§ **136.** *u + o.* Reta sandūra. Vakarų aukštaičiai kaunìškiai 3. praet. formoje *bùvo* silpnai ištaria intervokalinį *v*, kuris linkęs išnykti (§ 222). Šalia variantų *bùvo·* (*v* abilūpinis), *bùųo·*, *bù’o·* jie turi ir *bó·*. J. Kazlauskas ВЯ 1962 VI 94 formoje *bó* įžiūri senovinį imperfektą **bā(t).* Tačiau ji galėtų būti ir fonetiškai kilusi iš *bùvo.* Juk pastarosios visi garsai tariami, dalyvaujant lūpoms. Dėl didelės labializacijos šiame žodyje abilūpinis *v* galėjo anksčiau negu kitur išnykti, o balsiai ilgainiui susilieti į vieną. Tokią nuomonę lyg ir paremia tvirtapradė priegaidė – pirmojo komponento kirčio atšvaitas. Iš **bā(t)* šiandieną lauktume **bõ,* o ne *bó.* Ir šalia 1. pl.

bùųo·m(e) || *bù'o·m(e)*, 2. pl. *bùųo·t(e)* || *bù'o·t(e)* turimi trumpi variantai *bó·m*, *bó·t*. Gretiminių formų išlikimas aiškintinas paradigmos įtaka. Vietomis trumpųjų *bó·*, *bó·m*, *bó·t* pavyzdžiu pasidaryta net 1. sing. *boů* 'buvau', 2. sing. *baį̊* 'buvai', žr. J. Senkus MAD 1958 2 131 – 132. Plg. Kuršių pamario žvejų šnektos *bå.u* || *buᵘå.u* 'buvau', *bå.i* || *buᵘå.i* 'buvai' ir kt. LŽTP 53. Lietuvių kalbos ploto pietų-rytų pakraščiuose pastebėta dar kitokių 3. praet. formos trumpinimų, būtent, *buõ* Gervėčiai (*buã* Arumos Lit. Mund. 12_{17}), Dievẽniškės (*buɔ̃* min. veik. 25_{33}) ir *bù* Dievẽniškės (min. veik 25_{11}, 26_{15}). Ãpso apylinkėse tariama *bů.* || *bů.ų* 'buvo', kaip ir *ašpů.* || *ašpů.ų* 'papuvo, supuvo', o ne *bū*, *ažpū*, kaip rašo J. Kazlauskas ВЯ 1962 VI 95^{21}. Šios formos gali būti kildinamos tik iš *bùv(o)*, *ažpùv(o)*. Plg. gen. pl. *žų̃* LŽTP 33 'žuvų'. Sunku pasakyti, kas slypi Ródūnios apylinkių formoje *bū*, kuri žinoma iš tautosakininkų užrašytos frazės *ty bū ažaras* TD IV 516 (p. 222_2) 'ten buvo ežeras'. Neaišku, kaip ji tariama: *bū̃·* ar *bú·*.

§ **137.** *u* + *ė (e)*, *ei*. Jùrbarko apylinkėse tariama 1. sing. praet. *na·jã.u.* 'nuėjau' (ilgas *a*), 3. praes. *na.i.n* 'nueina', inf. *na.i.t* 'nueiti', bet *sušę·jã.u.* 'suėjau', *suše.i.n*, *suše.i.t* (dėl *-s-* plg. § 142a), 3. praet. *suę́·dʹe* 'suėdė', *nùę·mʹe* 'nuėmė' (išlaiko hiatą). Taip elgiasi ir artimesni kaimynai (pvz., Gervìniai). Rytų aukštaičių panevėžìškių tarmės plote apie Pãšvitinį, Jùkiškius, Šẽduvą, Survìliškį tariama 1. sing. praet. *nɛ̃·jọ* 'nuėjaũ' (*n* kietas!), 3. praes. *naĩ·n*' 'nueina', inf. *naĩ·tʹ* 'nueiti' ir *sɛ̃·jọ* 'suėjaũ', *saĩ·n*' 'sueina', *saĩ·tʹ* 'sueiti', *sé·dʹžọ* 'suėdžiau', *sé·d*' 'suėda', *sé·šʹtʹ* 'suėsti'. Greta dažnai vartojamos pilnos formos: *nọ-ẽ·jọ (ę̃·?)* < *nuėjaũ*, *nọ-aĩ·tʹ* 'nueiti', *sọ-é·dʹe* 'suėdė' ir t.t.

§ **138.** *i* + *a*. Sangrąžos dalelytės balsis *i* su praet. *ãvė (aviaũ, aveĩ...)* paprastai suliejamas į vieną, pvz., 3. praet. *àpsiavė* Pùnskas, Léipalingis *(àpšavę·)* < *àp-si-avė*, *pàsiavė* Kuršėnai *(pàševì)* < *pà-si-avė*. Rytų aukštaičiai savo *apì-avė* 'apavė' daug kur pavertė *apíevė*. Taip tariant girdėta, pavyzdžiui, apie Jùkiškius, Survìliškį, Ùkmergę, Tverẽčių. Sakoma ir *nu(j)ievė* 'nuavė' su *-ievė* iš *apíevė* (Jùkiškiai, Ukmergẽ; Tverẽčiuje *núovė* § 135).

§ **139.** *i* + *au*. Tiek vakarų, tiek ir rytų Lietuvoje sangrąžos dalelytės balsis *i* su *aũ-* paprastai suliejamas į vieną: tariama *apšaũti* 'apsiauti', 3. praet. *nušaũna* 'nusiauna'. Tačiau su akūtiniu *áu-* priešdėlio arba sangrąžos dalelytės balsis *i* dažniausiai nesuliejamas: tariama *pri-si-áusti*, *pri-áusti (pri-j-áusti)*.

§ **140.** *i* + *ei (ai)*. Plačiai sakoma *preĩk* 'prieik', *preinù* 'prieinu', *suseĩna* 'susieina' ir t.t., nežiūrint į tai, ar tarmė turi *eĩti*, ar *aĩti*.

§ **141.** *i* + *ė* ir *e*. Daugelis aukštaičių vietoj *pri-* + *ė-* taria *prė-*, o vietoj *pri-* + *e-* taria *pre-*: *prẽsti* 'priesti', 3. praet. *prẽdė* 'priedė', *prẽjo* < *pri*+*ẽjo*, bet *prẽjo* < *pri* + *ẽjo* 'priėjo'. Pasakomos (kartais net toje pačioje šnektoje) ir nesutrauktinės formos (dažnai su įterptiniu *j*, *į*). Rytų aukštaičiai nesutraukia, jeigu balsis *i* kirčiuojamas, pvz., 3. praet. *prìjėmė* 'priėmė', *pasìjėmė* 'pasiėmė'. Išimtį sudaro kai ku-

rie panevėžiškiai, kur sakoma *prìmė, pasìmė* (Jùkiškiuose, Survìliškyje taria *pŕi.-ḿe, paśi.ḿe*) šalia nepriešdėlėtos formos *jẽmė* (*jẹ̄·ḿe*). Taip elgiantis girdėta ir apie Šiauliùs.

§ **142.** *i + i, ie.* a) Sangrąžos dalelytės balsis *i* paprastai suliejamas į vieną su šaknies *i-* arba *ie-*, pvz., *apsim̃ti < ap-si-im̃ti, pasìlgti < pa-si-ìlgti, susieškóti < su-si-ieškóti.* Plg. Tirkšlių̃ šnektos 3. praet. *pasệ·lg*[(a)] 'pasiilgo'. Tokie žodžiai su hiatu retai kur tariami. Dėl suliejimo priešdėlėtų veiksmažodžių sistemoje šalia sangrąžos dalelytės *-si-* atsirado jos variantas *-s-*, kuris rytų aukštaičių tarmėje (išskyrus dalį panevėžiškių) apibendrintas ir pozicijai prieš kitus garsus: čia sakoma *pa-s-ãštrinti* 'pasiaštrinti', *pa-s-ūgė́ti* 'pasiūgėti', *ap-s-ožiúoti* 'apsiožiuoti', *nu-s--praũsti* 'nusiprausti', *pra-s-dė́ti > prazdė́ti* 'prasidėti', *su-s-kráuti* 'susikrauti' ir t.t. Tačiau kirčiuotas *i* išlaikomas, pvz., 3. praet. *pri-sì-audė* (ir *pri-s-áudė* Ukmergė̃), *pa-sì-jėmė* 'pasiėmė', *nu-sì-prausė, par-sì-nešė.* Taip pat išlaikomas nekirčiuotas *i* prieš *s, z, š, ž* (priešingu atveju išnyktų sangrąžos dalelytė, plg. *pa-si-šóko > *pa-s--šóko > *pašóko*) arba po priešdėlių *iš-, už-*, vietomis ir *at-*, pvz., a) *in-si-senė́jo* 'įsisenėjo', *ap-si-zùlino, pa-si-šóko, ap-si-žẽnijo* 'vedė', b) *iš-si-máudė > isimáudė, už-si-dìrbo > usidìrbo, at-si-raĩtė* (*at-s-raĩtė* Ukmergė). Pietų aukštaičiai taip pat turi apibendrinę *-s-*, tačiau čia išlaiko *i* sveiką pozicijoje tarp priebalsių (kai priešdėlis baigiasi priebalsiu, o veiksmažodžio šaknis irgi prasideda priebalsiu), pvz., *in-si-tráukė* 'įsitraukė', *ap-si-vil̃ko* ir t.t. Tačiau formose su į priešdėlį atkeltu kirčiu *i* neišlaikomas, pvz., *nù-s-metė* 'nusìmetė', *sù-s-nešė* 'susìnešė' ir *pà-s-ėmė* 'pasìėmė', bet *par-sì-vežė, par-sì-nešė.* Vakarų Lietuvoje priešdėlėti veiksmažodžiai paprastai turi tik *-si-* (prieš balsius *i* tam tikrais atvejais gali būti išleidžiamas), *-s-* variantas retas.

b) Pozicijoje prieš *i-* arba *ie-* bus atsiradę ir trumpesni priešdėlių *api-, ati-* variantai *ap-, at-*. Rytų aukštaičiai (išskyrus panevėžiškių šiaurės vakarų dalį) vietoj *ati-* turi *ata-*, vadinasi, jų *at-* bus apibendrintas iš pozicijos prieš *a-*, plg. 3. praet. *ata+áugo > atáugo.* Šių priešdėlių balsius rytų aukštaičiai išlaiko kirčiuotus arba prieš *p, b* resp. *t, d*, pvz., a) *apì-avė* (daug kur sutraukia į *apíevė* § 138) 'apavė', *apì-jėmė* 'apėmė', *apì-kasė* 'apkasė', *apì-lėkė* 'aplėkė', *apì-nešė* 'apnešė' ir *atã-kasė* 'atkasė', *atã-lėkė* 'atlėkė', *atã-nešė* 'atnešė'; b) *api-púolė, api-bẽrė* ir *ata--trū̃ko* 'atitrūko', *ata-dãrė* 'atidarė'. Plg. Kal̃tanėnų šnektos *atãbulas* 'atbulas'. Analogiškai jie elgiasi su *ažu-*, išlaikydami *u* kirčiuotą arba prieš *s, š, z, ž.* Kitos tarmės *api-, ati-* paprastai išlaiko tik prieš *p, b* resp. *t, d: api-púolė, api-bẽrė, ati-trū̃ko, ati--dãrė* (šiaurės žemaičiai *api-, ati-* taria su siauru *i*, greičiausiai, sekdami *pri < prī* 'prie' pavyzdžiu), bet *àp-kasė, àp-lėkė, àt-nešė.* Tačiau tiek rytuose, tiek ir vakaruose pastebėta išimčių. Antai Léipalingio apylinkėse sakoma 3. praet. *apelė́jo < ap--pelė́jo, abar̃stė < ap-bar̃stė, atráukė < at-tráukė, adãrė < at-dãrė.* Plg. Adùtiškio šnektos *apúolė < ap-púolė* (čia balsis daugiausia išlaikomas tik kirčiuotas: *ažùsegė,*

bet inf. *ažsẽgt*). Žemaičiai taip pat daug kur sako *adúoti, adarýti, adeñgti*, plg. Kretingõs šnektos *adộ·utę, adaŕi·tę, adẽ·ɒktę*. Jie *ap-*, *at-* deda net prie daiktavardžių: *ap-kaklẽ* || *ãp-kaklė* 'apykaklė', *ãt-drėkis* 'atodrėkis', *ãt-dūksis* 'atodūsis'.

c) Priešdėlis *pri-* trumpesnio varianto neturi, todėl *pri* + *i-* nelabai linkstama sulieti. Daugiausia tariama su *j(i̯): pri-j-im̃ti, pri-j-il̃sti (pri-i̯-im̃ti, pri-i̯-il̃sti)*. Sakant *prim̃t(i), pril̃st(i)* pastebėta tik vienur kitur, pavyzdžiui, apie Jùrbarką, Pãšvitinį (*ṕŕęl̃'·śť* < *pril̃sti*). Priešdėlio *pri-* balsis dažniau netariamas tik prieš *ė*, *e*, *ei:* plačiai sakoma *preĩti* 'prieiti', *prẽjo/prẽjo* 'priėjo', *prẽdė* 'priėdė' šalia *pri-(j)-akėti, pri-(j)-árti, pri-(j)-áusti, pri-(v)-ũžti, pri-(v)-úostyti*. Daiktavardžių priešdėlis *prie- / prė-/pry-/pri-* su tolimesniu balsiu suliejamas gal kiek dažniau, plg. žodžio *príeangis* tarimą: *ṕŕiɒ́gī·s* Gervìniai (čia sako *ṕŕi·pu·l̃is* 'priepuolis'), *ṕŕi.ɒ́g'·ś* Jùkiškiai, *ṕŕė·ɒ́gis* Šakýna (bet *ṕŕi·šak̃ī·s* 'priešakys').

d) Priešdėlis *i̯-* > *i·-* taip pat su balsiais nesuliejamas: išlaikomas hiatas arba tariama su *j (i̯)*, kartais *v: i̯-(j)-árti, i̯-(j)-áusti, i̯-(j)-eĩti (i̯-v-eĩti* su *v* iš *nu-v-eĩti)* ir pan. Analogiškai elgiamasi ir su daiktavardžių priešdėliu *apy-*.

§ **143.** *o* + *e (a)*. Retos sandūros. Vietai prie ežero pavadinti be žodžio *pa-ežerẽ* ir su kontrakcija *pažerẽ* (pvz., Vilkavìškis) dar turimas variantas *po-ežerẽ* (> *pɔ·ažarẽ·* Léipalingis) arba su kontrakcija *požerẽ*, acc. sing. *póžerę* (Pùnskas, Lazdìjai, Debeĩkiai, Dùsetos, Liñkmenys) ir *póžerė* (Karklė̃nai, Gélvonai, Svėdasaĩ). Dėl priešdėlio *pa-* ir *po-* svyravimo plg. *paakỹs* || *póakis, padirvỹs* || *pódirvis* (DLKŽ). Kal̃tanėnų apylinkėse prie *požerẽ* pasidarytas naujadaras *paožerẽ*. Visi variantai atstovaujami vietų varduose, plg. *Paežeriaĩ* ||*Pažeriaĩ* Vilkavìškio raj. (Otrembskio Gr. I § 342 rašoma *Pãžeriaĩ;* kur taip taria?), *Póžerūnai* Tauragė̃s raj. (prie upės Ẽžeruona > p. že. *ẽ·žeru·na*), *Póžerės* || *Paóžerės* Kal̃tanėnai (raisto vardas). Plg. *Póglynė* Dùsetos < *po-eglynė*.

§ **144.** Balsiai sutraukiami ar išleidžiami ne tik morfemų, bet ir žodžių sandūroje. Antai šiaurės žemaičiai telšìškiai įprastinėje kalboje (ne emfazėje) redukuotus žodžio galo balsius sulieja į vieną su tais pačiais, o silpniausiai tariamus murmamuosius – net su kitais žodžio pradžios balsiais. Pavyzdžiui, Tirkšliũ apylinkėse tariama acc. sing. *v́ę̃·s‿ū·ńd'ń*[i] < emfazėje *v́ę̃·s*[a] *ū·ńd'ń*[i] 'visą vandenį', *il̃'ī·nd i‿j‿ùšṕečk'*[i] < *il̃'ī·nd*[a] *i‿j‿ùšṕečk'*[i] 'įlindo į užpečkį', *tà b'ìšk'*[i] *g'eŕẽ·śń ī·r* < *tà b'ìšk'*[i] *g'eŕẽ·śń*[e] *ī·r* 'ta truputį geresnė (yra)'. Suliejimas nėra visiškas, išlieka tam tikras buvusio balsio elementas: prieš išnykusį balsį kiek pailginami priebalsiai (išskyrus, žinoma, sprogstamuosius), išnykus užpakaliniam balsiui, priebalsio kietumas prieš priešakinį balsį išlaikomas. Kuršė̃nuose tam tikrais atvejais išleidžiamas žodžio pradžios balsis, pvz., *pàśevi kail̃ùka p ů o‿p a č̆ ũ o s* 'pasiavė kailiuką po apačios', *aĩ.dama pruo‿šã·l̃i ń i ė‿k ũ· ńepaḱė·ls* 'eidama pro šalį nė akių nepakels', *ń i e‿š aĩ.su, ńie‿kuõ* 'nė aš eisiu, nė ko'. Plg. Laũkuvos apylinkių *vůok* < *vuo ak* 'o ak', *vůor* < *vuo ar* 'o ar', Zíetelos lietuvių *aĩ.śim, aĩ.śim, kuȓ. baltà dúona, do·ȓ.* (< *do ir*) *dåug̀ėst dú·*[o]*ja* (Arumos Lit. Mund. 41).

13. Kai kurie kiti vokalizmo reiškiniai

a. Žodžio pradžios apokopė

§ **145.** Ji dažna tarptautiniuose žodžiuose ir kai kuriuose skoliniuose. Gali būti numetamas ne tik žodžio pradžios balsis, bet ir visas skiemuo ar net daugiau. Tarmėse plačiai sakoma *bilizãcija* 'mobilizacija', *bulatòrija (balatòrija)* 'ambulatorija', *dekolònas (dikalònas)* 'odekolonas', *kardijònas* 'akordeonas', *kumuliãtorius* 'akumuliatorius', *lektrà* arba *lèk(s)trika (lèkstrikas)* 'elektra', *lementõrius* (ir *leventõrius* Liñkmenys, *leveñtorius* Pãgramantis, Girdžiaĩ) 'elementorius', *nãlizas* 'analizė', *Nastãzija* (*Nastãzė* Jùrbarkas, *Nastazià* Liñkmenys) 'Anastazija', *nikdòtas* 'anekdotas', *raplãnas* (*roplãnas* Karklė̃nai) 'aeroplanas, lėktuvas', *raštúoti* (*rištùiti* > *ŕištú.ić* Adùtiškis) 'areštuoti', *šalònas* (*šãlonas* Kretingà) 'ešelonas', *tamabìlius* (*tamobỹlius* Pãgramantis, Gervìniai, Svėdasaĩ, Liñkmenys, *tavobỹlis* Kretingà, *tamòbilis* Príenai) 'automobilis', *tamabùsas* arba *tanabùsas* 'autobusas' (kontaminacija iš *automobìlio* ir *autobùso*), *vermãgas* 'univermagas', *versitètas* 'universitetas', *Zabèlė* 'Izabelė', *Zìdorius (Dzìdorius)* 'Izidorius'. Žemiau pateikiami pavyzdžiai, kurie yra siauriau paplitę, užfiksuoti tik kai kuriose šnektose: a) be *a-*: *dvõkatas* Šimónys 'advokatas', *kušérka* Girdžiaĩ 'akušerė', *Leksandrãvas* Liubãvas 'Aleksandravas' (dvaro vardas), *Lẽksis* Kalnãlis 'Aleksas' (vardas), *Mèrikas* Gižaĩ (Vilkaviškio raj. Būgos RR III 437) 'Amerika', *markõnas* Žãsliai 'amerikietis', b) be *e-*: *tãžas* Kretingà 'aũkštas' (iš *etãžas*), *vangelìkas* Jùrbarkas 'evangelikas', c) be *i-*: *Vanauckiùkas* Šakýna 'Ivanausko vaikas', d) be *ak-*: *Samitáuckas* Jùrbarkas 'Aksamitauskas' (pavardė), e) be *in-*: *tarasúotis* Pùnskas 'interesuotis', *teligeñtas* Šiauliaĩ 'inteligentas', f) be *te-: levìzrolas* Pùnskas 'televizorius'. Savuose žodžiuose (ne skoliniuose) nukritimai labai reti. Pastebėta tik *ostogos* Šakýna *(òsto·gas)* 'atostogos'. Kretingos šnektoje šis žodis tariamas *ǫstû·gas*. Gal būt, *a-* neteko *švókšlės* 'serbentai', žr. Būgos RR II 20.

b. Sinkopė

§ **146.** Žodžio vidurio balsių netenkama retai. Paprastai tai atsitinka su trumpaisiais, esančiais niekuomet kirčio negaunančioje pozicijoje. Daugiau yra pavyzdžių, kur išnykimą galima paaiškinti kitų artimos reikšmės ar turinčių panašius garsus žodžių poveikiu. Bet tai jau ne tiek fonetikos, kiek žodžių darybos dalykas. Į dedamą sąrašą įtraukiami ir pastarieji, kadangi žodžių daryba knygoje specialiai nenagrinėjama. Vienas kitas skolinys gali būti gautas be balsio. Tai paaiškės, geriau ištyrus. Žemiau pateikiami pastebėti pavyzdžiai be trumpųjų *a, e, u, i*: a) *dárgna* Alsė̃džiai, Rietãvas arba *dargnà* Šakýna 'dargana' (plg. *drẽgnas*), *kalmaškà* Bál-

ninkai, Subãčius, Kùpiškis 'toks vežimas' (plg. *kalamaškà* iš br. *каламáжка* < *коломáжка*), *Karliáučia* LŽTP 18 'Karaliaučius' (plg. *Kárlas*), *kurpkà* Viekšniaĩ, Laĩžuva 'kurapka' (iš *куропка* > ukr. *курíпка*), *parlỹžius* Laũkuva, Luõkė, Viekšniaĩ 'paralyžius' (iš l. *paraliż*), *(i)caĩk* Zíetela '(ši)tasai' (iš *tasaĩ-k*, *itasaĩ-k*), *užùpaklis* Bìržai 'užpakalis'; b) *didlỹs* Gargždaĩ, Kretingà, Plãteliai 'didelis' (plg. *didelỹs* Marcinkónys, Varėnà, Rudnià, Nočià), *Dùstos* 'Dusetos' (taip tariama Dusetų̃ apylinkėse, plg. *Padustẽlis*), *dvéitas* 'dvejetas' (žemaičiai, Zíetelos lietuviai ir vietomis kitur, žr. § 573; dar yra *tréitas* 'trejetas', vietomis net *ãbeitas*), *mótriška* Kretingà, Luõkė, Pãgramantis, Viekšniaĩ, Kuršė̃nai, Jùkiškiai arba *mótriškis* Zíetela 'moteriškė', *niaũgi (ńaũg'i)* Zíetela, Kaniavà, Ukmergė̃, Pandėlỹs, Adùtiškis 'nejaugi' ir *niaũgine* Kal̃tanėnai 'taip', *Pãeistė* (kaimo prie Eisetų ežero vardas), *Panvėžỹs* Palė̃venė, Antašavà, Kùpiškis, Bìržai 'Panevėžys', *skẽpta* Zíetela 'skepeta', *švõgrius* Palómenė, Ukmergė̃ 'švogeris' (plg. *švógaris* Kuršaičio L.-d. Wb.), *tùinos (tú·inɔs)* Jotáiniai 'tu' (iš *tùjenos*), *vetrinãras* Kurkliaĩ, Ukmergė̃ (> *vitř́inã·rαs*), Laũkuva (> *vieťř́ę-nâ·rs*) 'veterinãras'; c) *brõkas* Kuršė̃nai, Jùrbarkas, Šakiaĩ, Geistaraĩ, Palė̃venė, Antašavà, Armõniškės, Zíetela 'burokas', *Jer̃biškiai* Jùrbarkas (iš *Jerùbiškiai* – kaimo vardas), *Júodpėnai* (kaimo prie Juodupės pavadinimas) Kùpiškis, nom. pl. f. *kẽtrios* Zíetela, Kaniavà, Gélvonai, Raguvà, Kar̃sakiškis, Palė̃venė, Bìržai, Pandėlỹs, Skãpiškis 'keturios' (pasakoma ir acc. pl. m. *kẽtris* 'keturis', f. *kẽtrias* 'keturias', Zíeteloje nom. pl. m. *kẽtri* 'keturi', kiti linksniai *u* išlaiko, plg. § 105b), *Mìtva* Jùrbarkas, Ariógala 'Mituva' (ir *Pamitvỹs* < *Pamituvỹs*), *pãklos* Palė̃venė, Bìržai 'pakulos', *pámšalas* Pašvitinỹs, Bìržai, Survìliškis 'pamušalas', *pãtroti* Kùpiškis 'paisyti' (iš *pãturoti* < *nomypamь*), *są́svinis* Jùrbarkas, Ukmergė̃ arba *sąsvinỹs* Luõkė, Kàrklė̃nai, Survìliškis, *są́svinė (są̃svinė)* Jùkiškiai, Kurkliaĩ 'sąsiuvinis', *Šìpliškis* Vabalniñkas (K. Vosylytė MAD 1963 1 231 < **Šipuliškis*), *trùptį* Vabalniñkas, Bìržai 'truputį', *vẽčas* (Būgos RR I 335, III 861) < *vẽtušas* 'senas'; d) *Amer̃ka* (*r* minkštas) Rudaminà, Gélvonai, Rimšė̃ arba *Amérka* (> *am̃ę́·ŕka*) Palė̃venė, Kùpiškis, *Amer̃kė* Léipalingis 'Amerika', *markõnas* Žãsliai 'amerikietis', *áuksnas* Dùsetos, Jūžintaĩ, Liñkmenys 'auksinas', *bùslas* || *bùsilas* Zíetela 'gandras', 3. praet. *daunẽj* Zíetela 'davinėjo' (plg. *dáu* 'davė'), *dešnỹs,-ẽ* Ąžuolų̃ Būdà, Gélvonai, Ukmergė̃, Šimónys 'dešinys,-ė', *Giljà* LŽTP 18 < *Gilijà*, *kalniaĩ* Ariógala, Jonavà, Aluntà, Debeĩkiai, Taurãgnai, Dùsetos, Sãlakas, Palū̃šė, Daugėlìškis, Rimšė̃, Tverẽčius, Adùtiškis, Zíetela (Aruma Lit. Mund. 70[1] rašo *kãlniaĩ*) 'kailiniai', *kójnės* Bìržai 'kojinės', *kùl̃pka* Kar̃sakiškis, Svėdasaĩ, Dùsetos arba *kul̃pkà* Šakýna, Kurkliaĩ 'kulka', *Marjonà* Šakýna 'Marijona', imper. *nebjók* Rudaminà 'nebijok', adv. *nežnią̀* Rudaminà, Kaniavà 'nežinia' arba 1. sing. praes. *nežnaũ* Zíetela, Ródūnia, Gervė̃čiai, Liñkmenys, Adùtiškis, Tverẽčius 'nežinau' (be *i* pasako ir kitus asmenis, Zíeteloje užfiksuota net *žnaũ* 'žinau'), *pãkulnis* Ukmergė̃, Kurkliaĩ, Kar̃sakiškis, Svėdasaĩ 'pakulinis', *šál̃kas* Pandėlỹs, Skãpiškis arba *šál̃ka* Šėta, Kar̃sakiškis, Pašvi-

tinỹs 'šalikas, kaklaskarė' (Jùkiškiuose ištariama *šá·lk's* || *šá·lk'* su kietu *l*), *vàdnas* Jùrbarkas 'vadinasi' (įterptinis žodis), *valnỹs* Dùsetos 'valinys', gen. sing. *vándnio* || *vandinio* Zíetela 'vandens', *veternãras* Šiauliaĩ 'veterinaras', adv. *vìškai* Debeĩkiai arba *vìškui* Papilỹs, Panemunẽlis, *vìškum* Bìržai 'visiškai', *žarjà* Rudaminà, Veisiejaĩ, Léipalingis 'žarija', *žùl'kas* Pandėlỹs < *žùlikas.*

Priesaga *-inykas* daug kur rytų Lietuvoje netenka *i*, jeigu nesusidaro sunkiai ištariama priebalsių samplaika. Pavyzdžiui, Gélvonų, Ukmergẽs, Šimonių̃ apylinkėse sakoma *mãtnykas* 'matininkas', *liùdnykas* 'liudininkas', *mẽsnykas* 'mėsininkas', *malũnykas* < *malūnnykas* 'malūnininkas', *gìrnykas* 'girininkas', *liežùvnykas* 'liežuvininkas'. Plg. Širvintų rajono vietų vardus *Mùsnykai* (t.y. *Mùsninkai*), *Pasadnỹkai, Ulỹčnykai, Ùpnykai.* Tokios formos jau turimos XVII a. raštuose, pvz., nom. pl. *liežuwnikay* PS I 82_{11} 'liežuvininkai'. Paprastai *i* išlieka, kai vengiama trijų priebalsių, pvz., *dar̃žinykas* 'daržininkas', *kal̃tinykas* 'kaltininkas', *kampinỹkas* 'kampininkas', *rãštinykas* 'raštininkas', nors sakoma *sekùndnykas* || *sekùndinykas* 'sekundžių rodiklis', *vãlandnykas* || *vãlandinykas* 'valandų rodiklis'. Išlaikomas *i* žodyje *valãkinykas* 'valakininkas'. Vakarų Lietuvoje formos be *i* retos, tačiau pasitaiko, pvz., *amãtninkas* Gervìniai 'amatininkas'.

Rytuose vietomis netenka *i* skaitvardžių 11 – 19 antrasis dėmuo *-lika.* Sakant *vienúol'ka... devynióľka* pastebėta apie Veisíejus, Léipalingį, Dùsmenis, Žasliùs, Palómenę, Gélvonus, Šimónis, Dotinẽnus, Gervẽčius, Adùtiškį, Tverẽčių, Daugėlìškį, Rim̃šę. Greta daug kur vartojamos ir gretiminės formos su *i.* Be *i* pavyzdžių esama jau senuosiuose raštuose, žr. V. Mažiulio straipsnį LKGrK 41. Dėl *i* išnykimo plg. §§ 105b ir 566.

Pavardžių priesaga *-ãvičius* arba *-ẽvičius* aukštaičių tarmės plote daug kur verčiama *-áučius, -éučius: Aleksandráučius, Vaitkéučius.*

Vietoj *šilumà* kai kurie aukštaičiai sako *šilmà.* Paprastai turima ir gretiminė forma su minkštu *l* (*šil'mà*), kilusi iš *šilimà.* Forma su išnykusiu balsiu (tariama *š'ilmà* || *š'il'mà* || *š'ulmà* || *š'ul'mà*) pastebėta apie Ąžuolų Bũdą, Gélvonus, Kurkliùs, Šimónis, Bìržus, Dùsetas, Svėdasus, Ãluntą, Kùktiškes, Liñkmenis, Kal̃tanėnus, Dotinẽnus.

Literatūrinės kalbos žodžiai *áitvaras, añtras,-à, katràs,-à, kélnės, vélnias* kilę iš senesnių *áitivaras, añtaras,-a, kataràs,-à, kẽlinės, vẽlinas.* Pilna forma *áitivaras* tebevartojama apie Palẽvenę, Svėdasus, Panemunẽlį, Dùsetas, Liñkmenis, Kal̃tanėnus. Plg. *áicvaras* Lazdìjai arba *áicvaris* Rudaminà. Rytų aukštaičiai panevėžiškiai sako *áičvaras* (Joniškėlis, Krekenavà, Panevėžỹs). Apie *añtaras, kataràs* žr. §§ 105b, 546 ir 575. Forma *kẽlinės* (*kélinės* K. Naũmiestis) pastebėta vakarų aukštaičių kauniškių tarmės plote (pvz., Geistaraĩ) ir kai kur pietryčiuose (pvz., Rudnià, Dievẽniškės), o *vẽlinas* tesako rytiniuose lietuvių kalbos ploto pakraščiuose (Zíetela, Rudnià, Nočià, Lazũnai, Ramaškónys, Dievẽniškės, Dotinẽnai).

Vietoj *šulinỹs* tarmėse bemaž visur sakoma *šulnỹs*. Forma *šulinỹs* daugiausia pasitaiko vakarų aukštaičių kaunìškių plote, kur pasakoma ir *šulenỹs* (pvz., apie Vilkavìškį). Vietoj *príežda* rytų aukštaičiai utenìškiai turi *príežeda* || *príežedas* (pvz., Sãlakas). Ši forma gali būti senesnė. Plg. Šakýnos šnektos *prýžada*. Apie *kàžna* < *kàs žìno* ir kt. žr. § 776. Gal būt, ir žemaičių *lopišỹs* (Laũkuva, Luõkė, Viekšniaĩ, Johámpolė) arba *lópišis* (Kretingà, Kalnãlis, Kuliaĩ) senesnė forma už aukštaičių *lópšį*.

Tarmėse gali išnykti ir nekirčiuotoje pozicijoje sutrumpėję senoviniai ilgieji balsiai, plg. Jùkiškių šnektos *Pùšaltas* (taria *pù.šalt's*) 'Pušalotas', *valgdýti (valgďī·t́)* 'valgydinti'.

§ **147.** Sudėtinių vardažodžių jungiamąjį balsį tarmės labai nevienodai išlaiko. Sveikiausias jis rytų Lietuvoje. Čia dar, pavyzdžiui, sakoma: *aũtakojis* Sim̃nas, Ɀabẽliai, Utenà, Kal̃tanėnai, Liñkmenys, Adùtiškis 'autkojis, autas', *dienãdaržis* Ukmergẽ, Svėdasaĩ, Skãpiškis 'diendaržis', *duobiakasỹs* Pandėlỹs, Dùsetos, Liñkmenys, Adùtiškis 'duobkasys', *duonakepẽ* Dùsetos, Sãlakas, Liñkmenys, Palū̃šė, Adùtiškis arba *dúonakepė* Kùktiškės, Kal̃tanėnai (ir *duonakepẽ*) 'duonkepė', *gaĩdžiagystė* Sim̃nas, Šẽta, Gélvonai, Sudeĩkiai, Tverẽčius arba *gaĩdžiagystis* Subãčius 'gaidgystė', *júodažemis* Tarãgnai, Liñkmenys, Dū̃kštas arba *juodažemỹs* Kal̃tanėnai 'juodžemis', *kaminakrėtỹs* Palū̃šė 'kaminkrėtys', *keturiakam̃pis* Liñkmenys 'keturkampis', *kiaũliamigis* Seinaĩ, Kùktiškės, Liñkmenys, Dùsetos 'kiaulmigis', *kraujagerỹs* Kùpiškis, Liñkmenys, Adùtiškis, Tverẽčius 'kraugerys', *kryžiãkelė* Kal̃tanėnai arba *kryžãkelė* Ukmergẽ, Taurãgnai, Kùktiškės, Dùsetos 'kryžkelė', *laibagalỹs* Adùtiškis 'laibgalys', *lapakritỹs* Gélvonai 'lapkritis', *lentagalỹs* Léipalingis, Kùktiškės, Liñkmenys, Palū̃šė, Adùtiškis 'lentgalys', *lìnamarka* Liñkmenys arba *linamarkà* Kal̃tanėnai 'linmarka', *mėsagalỹs* Liñkmenys, Adùtiškis 'mėsgalys', *meškerìkotis* Kal̃tanėnai 'meškerkotis', *mùsiamiris* Kùktiškės arba *musiómiris* Adùtiškis, *musiómirė* Kal̃tanėnai 'musmirė', *nugarókaulis* Léipalingis, Dùsmenys, Skãpiškis, Liñkmenys, Kal̃tanėnai, Palū̃šė, Adùtiškis 'nugarkaulis', *pìktašašis* Pandėlỹs, Liñkmenys arba *piktãšašis* Adùtiškis 'piktšašis', *plytagalỹs* Liñkmenys 'plytgalys', *pramuštagal̃vis* Ukmergẽ, Kùktiškės 'pramuštgalvis', *púodakelis* Ukmergẽ, Liñkmenys, Palū̃šė arba *púodekelis* Adùtiškis, *puodakelỹs* Kùktiškės, Kal̃tanėnai (ir *púodakelis*) 'puodkėlis', *pùsiabonkis* Dievẽniškės 'pusbonkis', *rãtalankis* Kùktiškės, Palū̃šė, Liñkmenys, Kal̃tanėnai 'ratlankis', *rùdamėsė* Léipalingis, Kùktiškės, Liñkmenys, Kal̃tanėnai 'rudmėsė', *rugiapiū̃tis* Kal̃tanėnai 'rugpiūtis', *stãladengtė* Kùktiškės 'staltiesė', *sū́riamaišis* Léipalingis, Dùsmenys arba *sū̃riamaišelis* Kùktiškės, *sū̃ramaišelis* Kal̃tanėnai 'sūrmaišis', *šlãpadriba* Liñkmenys 'šlapdriba', *šonãkaulis* Kùktiškės, Palū̃šė, Kal̃tanėnai, Liñkmenys, Adùtiškis 'šonkaulis', *šùniagrybis* Liñkmenys arba *šùnagrybis* Adùtiškis, Kùktiškės 'šungrybis', *šunasnùkis* Léipalingis 'šunsnukis', *šunatakỹs* Kal̃tanėnai, Adùtiškis arba *šùnatakis* Dievẽniškės 'šuntakis',

šùnavotė Léipalingis, Kùktiškės 'šunvotė', *viẽšiakelis* Liñkmenys, Kal̃tanėnai (ir *viešiakelỹs*) arba *viẽščiakelis* Adùtiškis 'vieškelis', *žalamárgė* Liñkmenys, Adùtiškis 'žalmargė' (karvė), *žaliavárnė* Kal̃tanėnai, Liñkmenys 'žalvarnė', *žemiaúogė* Liñkmenys 'žemuogė', *žiemakentỹs* Palū̃šė, Liñkmenys 'žiemkentys (kiaulė ar paršas, laikomi per žiemą)'.

Vakarų lietuviai, ypač žemaičiai, priešingai, jungiamąjį balsį išmeta dažniau, negu tai daroma literatūrinėje kalboje. Pavyzdžiai: *balgal̃vis* Gargždaĩ, Kretingà, Kalnãlis 'baltagalvis' ir *balgal̃vė* 'laukų ramunė', *dal̃kotis* Kretingà, Viekšniaĩ, Gervìniai 'dalgiakotis', *kógaliai* Kretingà (=*kógalviai* Laũkuva, Šakýna) 'paskersto gyvulio prasčiausia mėsa (kojos, galva, uodega)', *nóskylė* Kretingà 'nosiaskylė', *saũšakė* Kretingà 'sausašakė', *šimkõjis* Kretingà 'šimtakojis', *žvãgalis* Kretingà, Viekšniaĩ 'žvakigalis'.

Apie balsių išnykimą, susijusį su žodžio galo trumpinimu, žr. §§ 105 – 115. Apie išnykimą dėl kontrakcijos ar elizijos žr. §§ 122 – 144.

c. Parazitiniai balsiai

§ **148.** Neetimologinis balsių atsiradimas labiau būdingas skoliniams. Dažnai balsiai pridedami žodžio pradžioje arba įterpiami žodžio viduryje, stengiantis išvengti lietuvių kalbai nebūdingų priebalsių samplaikų *km, mn, ps, rz, šč, zb* ir kt. Iš savų žodžių pridėtinius balsius paprastai gauna tik tokie, kurie neturi giminaičių, yra daugiau ar mažiau vieniši, izoliuoti. Atskirais atvejais balsio atsiradimą galima paaiškinti kitų žodžių, turinčių panašią darybą arba reikšmę, poveikiu. Tai jau glaudžiai susiję su žodžių daryba.

§ **149.** Žodžio pradžioje balsiai pridedami retai, daugiausia skoliniuose. Pastebėti pavyzdžiai tik su pridėtiniais *a-*, *u-* ir *i-*: a) *abet kàs* Kaišiadórys 'bet kas' (*a* iš slavizmo *abi* § 767), *akmỹnas* Kal̃tanėnai 'kmynas', *apsálmė* Pãgramantis, Gervìniai, Geistaraĩ, Léipalingis arba *apsálma* Dùsetos, *apsálmas* Kuršaičio D.-l. Wb. II 116 'psalmė', *arãdija* Kuršė̃nai, Šakýna 'radijas', *ararõtai* Ukmergė̃, Subãčius 'rarotai', *atkõčius* Jiẽznas, Ukmergė̃, Vabalniñkas, Dùsetos 'audėjas' (iš l. *tkacz*), b) *uzbõnas* 'ąsotis' (vartojamas įvairiose tarmėse), c) *ijè* Kalnãlis 'taip, taigi' (plg. *ar̃ gavái al̃gą? – Ijè, gáusi!* čia *-jè* < vok. *ja*), *iščė̃stis* Joniškė̃lis, Salãmiestis, Subãčius, Ukmergė̃, Taurãgnai 'laimė, sėkmė', *iškadà* Tirkšliaĩ, Ukmergė̃ 'žala, nuostolis', *iškalà* Plùngė, Jùrbarkas, Kurkliaĩ, Daũgailiai, Liñkmenys 'mokykla; žydų maldos namai', *ìšlynas* Telšiaĩ, Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ arba *ìšlyna* LKŽ 'šlynas', gen. sing. *išviežio pieno* Laũkuva *(ęš víežę pí·na)* 'šviežio pieno', *izbõnas* 'ąsotis' (LKŽ).

§ **150.** Dažniau balsiai įterpiami į žodžio (paprastai skolinto) vidurį. Įterptiniais eina tik trumpieji balsiai *(a, e, u, i)*. Pastebėti pavyzdžiai: a) *bùliava* Joniškė̃lis,

Jùkiškiai, Klóvainiai 'bulvė', *dabóti* 'saugoti, žiūrėti, paisyti' (plačiai vartojamas veiksmažodis, pasidarytas iš skolinio *dbóti*, plg. *dbóti*> *bóti* § 205), *kãzalas* Ylakiaĩ 'gegnė' (iš *kãzlas*), *kazalẽkas* Šakýna, Geistaraĩ, Krekenavà 'kazlėkas', *karazìnka* Mósėdis, Mažeĩkiai, Vidùklė, Drùskininkai, Tverẽčius 'pintinė, krepšys' (iš *karzìnka*), *lìtaras* Žãsliai, Dotinė̃nai, Kaĩtanėnai (sen.) 'litras', *Maskavà* Viekšniaĩ, Šakýna arba *Mãskava* Tirkšliaĩ 'Maskva', *pasálmė* Pãgramantis, Šakýna 'psalmė', *šãratas* Gélvonai 'šratas', b) *kazelẽkas* Ramýgala 'kazlėkas', *pãletas* Kuršė̃nai, Jùkiškiai, Vilkavìškis, Ukmergė̃, Bìržai, Žãsliai, Kaniavà 'paltas', *serežántas* Dùsmenys 'seržantas', c) *lẽrumas* Šakýna (*l'æ̃·rums*) 'triukšmas' (plg. *lérmas* Liubãvas < vok. *Lärm*), *Maskuvà* Kalnãlis, Kuršė̃nai, Gervìniai 'Maskva', d) *Aližbietà* Rudaminà 'Elžbieta', *giminãstika* (*giminãstikas* Gervìniai, Kuršė̃nai) 'gimnastika', *giminãzija* 'gimnazija' (abu pastarieji žodžiai paplitę labai plačiai), *gìminas* Laũkuva 'himnas', *grìvina* Tirkšliaĩ, Salãmiestis, Pandėlỹs 'senovinė 10 kp moneta' (iš *grìvna* Taurãgnai < r. *гривна*), adv. comp. *labijaũ* Kaȓsakiškis 'labiau', *minỹkas*, f. *minyškà* 'vienuolis,-ė' (sen., įvairiose tarmėse, iš l. *mnich*, *mniszka*), *ošikà* Kretingà (> *vůoš'ẹkà*), Kalnãlis 'ožka', *palivárkas* 'tam tikras ūkis' (sen., įvairiose tarmėse), *pijū́klas* Pašvitinỹs 'piūklas', *Siliveĩstras* Tverẽčius (Otrembskio Gr. I § 340) 'Silvestras', *šìratas* Gélvonai arba *širãtas* Ukmergė̃ 'šratas'.

Apie balsių atsiradimą sunkiai ištariamose priebalsių samplaikose, susidariusiose dėl galūnės redukcijos, žr. § 113.

§ 151. Tarp balsio ir sklandžiojo arba nosinio priebalsio (ypač minkšto) kartais atsiranda *i*, kuris su tuo balsiu sudaro dvibalsį, pvz., *Airiógala* Būgos RR III 333 < *Ariógala*, *Kvė̃daina* Pãgramantis 'Kvėdarna' (iš **Kvėdai*[*r*]*na*), *méilinkas* Kalnãlis < *mel(n)inkas* 'malūnininkas', *Mólainiai* – kaimas Panevėžio raj. < **Mólaniai* (: *Mólana* – upė), *Róduinia* Kaniavà 'Rodūnia' (kitaip Būga RR III 538), *saimė̃žinis* ‖ *salmė̃žinis* Pãgramantis 'sąmėžinis, sąšlavos' (su disimiliaciniu *l* vietoj *sanmė̃žinis*), *prišneĩkšti* t.p. 'prišnerkšti', *táižyti* t.p. 'talžyti', *večéiria* Dùsmenys 'vakarienė' (iš *vecẽrija*), *žairà* Rudnià, Valkininkai 'žarija' (plg. *žarjà* § 146, tarmėje *ria*> *ra*). Čia gali priklausyti ir *gvaizdìkas* Alsėdžiai, Karklė̃nai, Ramýgala, Ceikiniaĩ (Ignalinos raj.) 'gvazdikas', *Siliveĩstras* Tverẽčius 'Silvestras'.

Toks epentetinis *i* plačiai paplitęs pietų-rytų žemaičių tarmės įvardžiuotinėse formose prieš tautosilabinį *n* (čia galėtų būti įžiūrėta ir *n*:*j* metatezė). Pavyzdžiui, Pagramančio apylinkėse tariama acc. sing. m. *bá·ltańji* ‖ *bá·ltaińi* 'baltąjį', f. *bá·ltaińe* 'baltąją' (plg. *bá·ltańje* Tauragė̃), instr. sing. f. *baltá·ińe* ‖ *bá·ltaińe* 'baltąja' (plg. *baltá·ńje* Tauragė̃), loc. sing. m. *baltaḿé·ńje*,*-é·ńjie* (ret.) ‖ *baltaḿé·ińe*,*-é·ińie* (ir *baltá·ińe* ‖ *baltá·ińie* Joniko PT 52) 'baltajame'. Luõkės šnektoje tokių formų dar daugiau, be to, čia dėl *an*> *ǫn* vietoj *ain* tariama *ǫin*, pvz., acc. sing. *bâ·ltô·ińę* 'baltąjį' ir 'baltąją' (plg. *bâ·ltǫ̂·ńję* Laũkuva, čia *-į* ir *-'ą* > *-ę*), instr. sing. f. *baltǫ̂·ińę*

'baltąja' (plg. *baltộ·ńje* Laũkuva), loc. sing. m. *baltam̃ę·ijie* 'baltajame' (plg. *baltam̃ę·ńje* Laũkuva), gen. pl. *baltũ·ińọ* 'baltųjų'.

Dalis vakarų aukštaičių kaunìškių, ypač paprūsėje, ir Zíetelos lietuviai atskiruose žodžiuose turi *ai* (iš *ain*?) vietoj literatūrinės kalbos akūtinio *ą́* (su *ę́* pavyzdžių nepastebėta). Antai Vilkavìškio apylinkėse sakoma *žá·islas* 'žąslas', *sá·ispara* 'sąspara', acc. pl. f. *baltá·iśes* 'baltąsias', instr. sing. f. *baltá·ije* 'baltąja'. Plg. Zíetelos lietuvių *ká·isńis* || *kaisńĩ·s* 'kąsnis', imper. *inká·isk* 'užkąsk', *pag'elá·isk* 'pagaląsk'. Labiau paplitusi acc. pl. f. forma *tá·is* 'tas', pastebėta net rytų aukštaičių panevėžìškių tarmės pietinėje dalyje apie Síesikus (čia šiaipjau *ą* > *u·*, tačiau instr. sing. f. *tá·i* 'ta'), Ramýgalą (Jotáiniai). Jeigu acc. pl. *táis dūlias* LKK II 217_{17} 'tas dūlias' nėra nesusipratimo padaras (užrašė vakarų aukštaitis kaunìškis, kurio gimtojoje šnektoje sakoma *tá·is*), ši forma turima net Lazũnuose. Akūtinių *ą*, *ę* vertimas *ái*, *éi* buvo būdingas Prūsų lietuviams. Kuršių pamario žvejai sakydavo *á·ižuols* 'ąžuolas', *ká·isti* 'kąsti', *kaisnẽ·ľis* 'kąsnelis', nom. pl. *slá·istai* 'sląstai', acc. pl. f. *žemá·ises* 'žemąsias' (bet instr. sing. f. *tá·je* 'tąja') ir *gré.isti* 'gręsti', *i·spré.isti* 'įspręsti', *spé.isti* 'spęsti', net 1. sing. fut. *gabé.isu* < *gabę́s(i)u* 'gabensiu', inf. *gabé.iti* < *gabę́ti* 'gabenti' (LŽTP 9, 11). Klaĩpėdos krašto aukštaičiai apie Smalininkùs akūtinius *ą́*, *ę́* verčia *áu*, *éi*, pvz., *á·užo·ᵘls* 'ąžuolas', acc. pl. *sá·unarus* 'sąnarius', 3. fut. *i·ká·us* < *įką́s* 'įkąs', *gabé·is* < *gabę́s* 'gabens', inf. *g'i·vé·iti* < *gyvę́ti* 'gyventi' (E. Grinaveckienė LKK V 163). Formą *áužuolas* 'ąžuolas' vartojo Donelaitis. Sutinkama ji ir kituose Prūsų lietuvių raštuose bei tarminiuose tekstuose, žr. LKŽ I 421. Vakarų žemaičiai apie Príekulę, E. Grinaveckienės duomenimis (LKK III 196), net cirkumfleksinį *ę* verčią dvibalsiu *ei*: *ľẽ·išᵃs* 'lęšis, toks žirnis', imper. *skľẽ·isk* 'sklęsk'. Apie Rùsnę, Šyškrantę *ei* tarią dalyvių galūnėje: nom. pl. *bùvê·i* 'buvę' (min. veik. 195). Neaiškus *ei* turimas rytų aukštaičių formoje nom. sing. m. *dìrbeis* 'dirbęs', užfiksuotoje Laĩčių kaime (į vakarus nuo Aluntõs). Becenbergeris LF 16 pateikia iš Šilùtės apylinkių 3. cond. galūnę *-tui* '-tų', kurią J. Kazlauskas (Kalbotyra IV 393) linkęs kildinti iš *-tun* (kitaip Stangas Verbum 254[2]).

§ 152. Balsio buvimas ar nebuvimas tarmėse kartais priklauso nuo skirtingu laiku ar iš skirtingų kalbų skolinimo. Antai žodžiai *bũbinas* (ir *bùbinas*) Pasvalỹs, Joniškė̃lis, Panevėžỹs, Kar̃sakiškis, Antašavà, Ramýgala, Aluntà, Dùsetos 'būgnas', *kãzilas* Kretingà, Mósėdis, Telšiaĩ, Kuršė̃nai 'suremta gegnių pora, gegnė' arba pl. *kazilaĩ* Kùpiškis, Výžuonos 'prietaisas uždėti malkoms ar lentoms piaunant' laikytini senesniais skoliniais (iš s.r. *бубьнъ, казьлъ*), negu *bũbnas* ir *kãzlas*. Variantai *kõšeliena* Ramýgala || *kõšelyna* Šakiaĩ || *kõšliena* Ukmergė̃ || *kõšlyna* Rõkiškis 'šaltiena' greičiausiai bus perdirbiniai iš pasiskolintų skirtingų formų, plg. l. *kwaszenina* || *kwaśnina* (*n*... *n* > *l*...*n*, priebalsis *v* galėjo išnykti dėl siejimo su *košė*). Žemaičių *lìteris* arba paprūsės *lýteris* ir aukštaičių *lìtras*, matyt, gauti iš skirtingų kalbų: pirmieji iš vokiečių *(Liter)*, antrasis – iš lenkų *(litr)* arba rusų *(литр)*.

Daiktavardis *savavãlė* (var. *sauvãlė* || *sauvalià, savìvalė* || *savivalià*) ir veiksmažodis *savavaliáuti (sau-, savi-)* laikytini skolinių *svavalià* (iš l. *swawola*), *svavaliáuti* (plg. imper. *nesvavaliáuk* Vilkavìškis 'nesavavaliauk') perdirbiniais pagal *sàvo, sãvas* (Frenkelio LEW 767 – 768, 950). Plg. *savãlyti* Tirkšliaĩ. Dėl aiškios etimologijos nebuvimo kartais iš viso sunku spręsti, kur turime įterptinį, kur išnykusį balsį. Vietoj literatūrinės kalbos žodžių *al̃ksnis, avilỹs, dešrà, geležìs, žal(k)tỹs* tarmėse turimi variantai *alìksnis* Panevėžỹs, Pùmpėnai, Kùpiškis, Rõkiškis, Dùsetos, Užpãliai, Utenà, Aluntà, Liñkmenys (plg. *alixnis* SzDi[1] 113), *aulỹs* (gen. sing. *aũlio*) Kretingà, Kuliaĩ, Mósėdis, Skuõdas, Kvė̃darna, Kuršė̃nai, *dešerà* Kuršaičio L.-d. Wb., LŽTP 82 arba *dẽšera* Ciskodas (Būgos RR III 571), *gelžìs* Kretingà, Luõkė, Viekšniaĩ, Šakýna, *žaliaktỹs* Palū̃šė arba *želiaktỹs* Liñkmenys (su *že-* kaip ir *želtỹs* Pandėlỹs). Dėl geografijos *alìksnį* (ir *žė̃lektį*?) galima būtų sieti su sėlių, o *gélžį, aũlį* – su kuršių substratu.

III KONSONANTIZMAS

1. Apie atskirus priebalsius

t, d

§ **153.** Pietų aukštaičiai, išskyrus Žãslių kampą, ir daugelis rytų aukštaičių vilnìškių (neįeina šiaurinė dalis) priebalsius *t, d* ir priebalsių junginius *tv, dv* pozicijoje prieš senovinius *i, ī* (ir iš *į*), *ie* išvertė *c, dz* resp. *cv, dzv*. Tai vadinamieji „dzūkai". Žr. žml. Nr. 73. Jie sako *cìk* 'tik', *ci·lùs* 'tylus', acc. sing. *pir̃ci·* 'pirtį', adv. *cíek* 'tiek', 3. praet. *dzí·go* 'dygo', acc. sing. *gaĩdzi·* 'gaidį', *dzienà* 'diena', 3. praet. *cviñko* 'tvinko', *lacvĩ·s* 'latvis', *dzvì* 'dvi', *dzví·lika* 'dvylika'. Naujieji *c, dz* nesiskiria nuo tarmėje turimų *c, dz* vietoj literatūrinės kalbos *č, dž*. Jie tariami minkštai, kietinami tik ploto pietuose (§ 188). Virtimas išlaikomas ir prieš išnykusį žodžio galo *i*, pvz., inf. *sùkć* 'sukti', padalyvis *sùkanć* 'sukant'. Prieš antrinės kilmės *i·*, *-i* iš senesnių *ę*, **-én* priebalsiai *t, d* išlieka sveiki: tariama 3. praes. *ťĩ·śa* 'tęsia', acc. sing. *kalã·ďi·* 'kaladę', partic. praet. act. *mã·ťis* / *mã·ťi·s* 'matęs', pl. *vẽ·ďi·* 'vedę', instr. sing. *kaťì* 'kate', būdinys *auťì* 'aute', loc. sing. *púoďi* 'puode'. Vadinasi, *t, d* asibiliacija yra senesnė, negu *ę*, **-én* virtimas *i·*, *-i*. Asibiliacijos nėra naujuose skoliniuose, ypač žodžiuose, kurie gauti iš literatūrinės kalbos ar kitų tarmių. Pavyzdžiui, apie Kaniãvą be asibiliacijos tariami žodžiai *dìktas* 'fanera', *darbãdienis* (bet *šiokiãdzienis*), *stotìs* (bet inf. refl. *stócis* 'atsistoti'), *siuntinỹs, vaĩstinė*. Tačiau kai kuriuose senuose skoliniuose *t, d* sistemingai verčiami *c, dz*, pvz., *ci·kùs* 'tykus', *dzĩ·vai* 'dyvai'[38].

Priebalsių *t, d* asibiliacija palietė aukštaičių tarmės pietų-rytų dalį, prisišliejusią prie baltarusių kalbos ploto. Tačiau toliausiai į pietryčius esanti Zíetelos lietuvių šnekta tiek *t, d*, tiek ir afrikatas *č, dž* išlaiko. Pažymėtina, kad *t, d* asibiliacijos ir *c, dz* vietoj lk. *č, dž* izofonos ne visur sutampa. Didžiausias nukrypimas yra šiaurėje apie Dū́kštą, Rìmšę, Ignalìną, Daugėlìškį, Palū́šę, Liñkmenis, Kirdeikiùs, kur *č, dž* > *c, dz*, bet *t, d* išlaikomi sveiki. Taip elgėsi ir 1911 m. K. Būgos tyrinėta Ciskodo lietuvių šnekta Latvijoje (RR III 571). Vadinasi, ne visu baltarusių kalbos pasieniu „dzūkavimas" vienodai intensyvus.

[38] Su asibiliacija nieko bendra neturi žodžiai *cetà* 'teta' arba *cetùlė* 'tetulė' (Sim̃nas, Tverẽčius, už asibiliacijos ploto ribų Kal̃tanėnai, Daugėlìškis, Rimšẽ, Ukmergẽ, plg. *cetule* SzDi[3] 35), *cẽcervinas* 'tetervinas' (Tverẽčius), *dzẽkui* 'dẽkui' (Kabẽliai, Valkininkai, Dotinė̃nai, Rimšẽ). Jie bus gavę *c-* iš slaviškų atitikmenų, plg. l. *ciotka* 'teta', *ceciorka* 'tetervinas', br. *дзякуй* 'dėkui'. Lazū́nų šnektos nom. pl. *svecẽliai* gavo *c* iš *svečiaĩ* > *svecẽi*, plg. žemaičių „dzūkų" 2. sing. praet. *macê·* 'matei' šalia 1. sing. *macâ·u* 'mačiau' (§ 159). Tos pačios šnektos *dìdzelis* 'didelis' (ret.) yra forma su metateze iš *dzìdelis* (pasako ir *dzìdzelis*).

Priebalsių *t*, *d* asibiliacija, be abejo, susijusi su dideliu jų minkštinimu (pietuose sukietėjimas yra antrinis). Virtimo nebuvimas prieš naujus *i·*, *-i* iš *ę*, **-ẽn* rodo šį reiškinį vykus dar prieš *ę* susiaurėjimą. Procesą, žinoma, galėjo stimuliuoti kaimynystė su baltarusiais, turinčiais tą pačią konsonantizmo ypatybę.

Po *š*, *ž* naujieji *c*, *dz* dėl asimiliacijos verčiami *č*, *dž*, žr. § 191.

§ 154. Minkštuosius *t́*, *d́* tuo atveju, kuomet jie išliko nepaversti *c*, *dz*, „dzūkai" minkština labiau, negu kiti lietuviai. Dėl didelio minkštumo jie gerokai priartėja prie palatalinių *ḱ*, *ǵ*. Ploto rytų-pietų pakraščiuose vietomis abi šios priebalsių poros painiojamos. Pavyzdžiui, Švendubrėje (prie Drùskininkų) tariama *ḱenaĩ.* || *t́enaĩ.* 'tenai', *ḱę̇·vas* || *t́ę̇·vas* 'tėvas', loc. sing. *ḿieśḱì* || *ḿieśt́ì* 'mieste', nom. pl. *ǵektùkai* || *d́ektùkai* 'degtukai', *ǵę̃·ǵę·* || *d́ę̃·d́ę·* 'dėdė' ir pan. Pirmieji tarties variantai labiau būdingi senajai kartai, tačiau pasitaiko ir jaunimo tarpe. Minkštieji *ḱ*, *ǵ* čia kartais pasakomi ir vietoj *c*, *dz* < *t*, *d*, pvz., *mɔ̀·ḱina* 'motina', *ḱìkras* 'tikras', *maḱí·c* 'matyti', *ǵiẽvas* 'dievas', l. sing. praet. *suzǵę̇́·ǵinåu* 'susigėdinau'. Kietieji *t*, *d* išlaikomi sveiki, todėl šnektai būdinga priebalsių *t*, *d* ir *ḱ*, *ǵ* kaita, plg. 3. praet. *mã·tɔ·* 'mato' : inf. *maḱí·c* 'matyti', nom. sing. *vanduõj* 'vanduo' : gen. sing. *vá·nǵeńɔ·* 'vandens'. Pastebimas ir priešingas reiškinys: minkštųjų *ḱ*, *ǵ* pakeitimas *t́*, *d́*, pvz., *t́ir̃.vis* || *ḱir̃.vis* 'kirvis', *t́ìtas* || *ḱìtas* 'kitas', *drùsťińi·kai* || *drùsḱińi·kai* 'Druskininkai', *d́elažìńis* || *ǵelažìńis* 'geležinis', *val̃'.d́is* || *val̃'.ǵis* 'valgis'. Tačiau toks keitimas, rodos, retesnis.

Aprašytas *t́*, *d́* ir *ḱ*, *ǵ* painiojimas, esąs daugiau ar mažiau fakultatyviško pobūdžio, pastebėtas dar apie Kabeliùs, Dubičiùs, Azierkus, Pelẽsą, net Dievẽniškes, Lazū́nus. Štai kelios frazės, užrašytos Karaviškių kaime, 3 *km* nuo Dubìčių: *išťepåu bul'vìńu· bĺi·nu·* 'iškepiau bulvinių blynų', *gražaĩ. d́ieda* 'gražiai gieda', *suvá·ld́åu gã·balu· pi·rad́ę̃·ĺɔ·* 'suvalgiau gabalą pyragėlio', *ižd́é·rk sťikĺẽ·ĺi·* 'išgerk stiklelį'. Kai kuriuose žodžiuose sumišimas užfiksuotas ir Zíetelos šnektoje, kuri šiaipjau nepriklauso „dzūkams". A. Vidugiris girdėjo sakant *d́egužę̇·* 'gegužė, gegutė', 3. praet. *ǵeñ.t́ę·* 'kentė', l. sing. *ǵirǵę̇́·jåu* 'girdėjau', *ḱìltas* 'tiltas', 3. praet. *pàǵeǵę·* 'padegė' (ret.), *priḱenḱę̇·j* 'prikentėjo', *šil̃'.ḱis* (ret.) || *šil̃'.t́is* (dažn.) 'ugnis', *viršuḱìńę·* 'viršutinė', net gen. sing. *dùdno·* 'dugno', instr. sing. m. *garštù* 'karštu' (pakeisti kieti priebalsiai).

Minkštųjų *t*, *d* virtimas *k*, *g* nesvetimas latvių ir rusų bei ukrainiečių kalboms, žr. Otrembskio Gr. I § 501. Ar minėtame „dzūkų" pakraštyje jis susijęs su jotvingių substratu (tokią prielaidą daro J. Otrembskis), sunku pasakyti. Vienas kitas žodis su sukeistais priebalsiais pasitaiko ir tolimesnėse šnektose. Pateikiami pastebėti pavyzdžiai: *degùtė (degùlė, degužẽ)* Pùnskas, Rudaminà, Léipalingis, Veisiejaĩ, Õnuškis, Gervẽčiai 'gegutė' (plg. Beržūnos intaką *Degùtė* UEV), *gìrsė* Rudnià, Kaniavà, Tverẽčius arba *gìrsa* Dievẽniškės, Liñkmenys, Kùktiškės, Palū̃šė, Kal̃tanėnai, Daugėliškis, Adùtiškis, Dū̃kštas, Sãlakas 'dirsė', *gir̃žas* Rimšẽ 'diržas', *gyselỹs* Pùnskas

(*gi·sal̃ī·s* || *di·sal̃ī·s*) 'rodiklis, grąžulas', *kìltas* Nemenčinė (LKŽ), Rimšė 'tiltas', nom. pl. *rud̃eī·* Rimšė 'rugiai'. Kai kurie iš nurodytųjų pavyzdžių gali ir nieko bendro neturėti su aprašomu reiškiniu. Antai *degùtė* galėtų būti dviejų *g* disimiliacijos padaras, lygiai kaip *kìltas* – dviejų *t* (§ 197). Galima būtų įžiūrėti ir liaudies etimologiją, plg. *kìltas* ir *kélti*. E. Frenkelis BS II 33 *degùtę* sieja su *deglù*. Neaiškus *gìrsos* ir *dìrsės* ryšys (linkstama laikyti skirtingos kilmės žodžiais, žr. Frenkelio LEW 96 ir 138 s.v. *gar̃štis*).

č, dž

§ **155.** Senovinius garsų junginius **tja*, **dja* aukštaičiai pavertė *ča*, *dža* arba *ća*, *dźa*, o žemaičiai (čia priklausė ir Prūsų lietuvių kampas palei Kuršių marias) – *t́e*, *d́e*, jeigu toliau nebuvo *u* arba *v*. Taigi, pavyzdžiui, vietoj aukštaičių nom. pl. *jáučiai*, *mẽdžiai* (dz. *jáuciai*, *mẽdziai*) žemaičių tarmėje atsirado *jáutei*, *mẽdei*. Tasai skirtumas, žinoma, yra trumpojo *a* po joto nevienodu laiku supriešakėjimo bei virtimo *e* rezultatas. Žemaičiai jį supriešakino prieš afrikatų atsiradimą, aukštaičiai – jau atsiradus afrikatoms. Pastarųjų atsiradimo laiką sunku nustatyti. K. Būga (RR III 98) nurodo, kad rusų žodžiai *кутья* ir *судья* turėję patekti į lietuvių kalbą, dar tebesant sveikiems **tj*, **dj*, nes tik tuo atveju galėjo virsti *kūčiomis* ir *sūdžià*. Taigi bent iki XII amžiaus pradžios asibiliacijos dar nebūta. A. Salys APh IV 23 – 24 jos pradžią nukelia į XIV a. pabaigą (rytų Lietuvai) arba net XV a. pradžią bei vidurį (žemaičiams), remdamasis vietovardžių su kaitmeninių skiemenų *č*, *dž* užrašymu Ordino kronikose ir kituose dokumentuose. Tačiau tuo užrašymu ne visuomet galima pasitikėti. Juk vokiečiai su lietuvių vietovardžiais pirmiausia susipažino iš prūsų, kurie lietuvių vietų vardams, sudarytiems taip pat, kaip ir prūsų, reikia manyti, suteikdavo prūsišką formą. Dėl tokių Prūsų žemės toponimų, kaip dokumentų *Nareyten (Norayte)*, *Padrawaiten*, *Wangayten*, turinčių tą pačią priesagą, kaip lietuvių *Giedraĩčiai*, užrašymas *Gedereythe*, *Gederaiten* nebūtinai rodo, kad lietuviai tuo metu šią priesagą dar tarę **-aitjai*, o ne *-aičiai*. Arba vėl, mūsų *Papárčiai* prūsų lūpose lengvai galėjo gauti *t*, nes šį vietovardį jie turėjo ir savo žemėje, plg. 1450 m. *Paparthen*. Vėliau, susipažinę su vietų vardais betarpiškai iš lietuvių, vokiečiai ėmė *t*, *d* keisti į *č*, *dž*. Kas kita slavų kilmės toponimai, kurie prūsams buvo nesuprantami ir, žinoma, negalėjo būti prūsinami.

Pralietuvių **tja*, **dja* žemaičių tarmėje virtus *te*, *de*, paradigmose plačiu mastu ėmė kaitaliotis *t*, *d* su *č*, *dž*. Dėl pastangų išlyginti dvejopumą ilgainiui pirmykštė būklė buvo vienur daugiau, kitur mažiau pakeista. Žemiau, §§ 156 – 158, apžvelgiamas *t*, *d* vietoj aukštaičių *č*, *dž* vartojimas dabartinėje žemaičių tarmėje.

§ **156.** Geriausiai „afrikatų dėsnis" išlaikytas rytinėje žemaičių tarmės ploto dalyje. Žr. žml. Nr. 73. Čia *ia* kamieno daiktavardžių paradigmoje afrikatų dėsningai

neturi daugiskaitos nominatyvas (*já·uťe·* || *já·uťê·* 'jaučiai'), datyvas (*já·uťems* / *já·uťê·ms*) ir instrumentalis (*já·uťe·s* / *já·uťê·s*). Gretiminės formos su afrikatomis pavartojamos tik literatūrinės kalbos įtakoje[39]. Tačiau naujadarinės *i̯u* kamieno formos (pvz., *sùkčiai, sùkčiams, sùkčiais*) afrikatas išlaiko. Dėsningai išsirutuliojo nominatyvo su -*'as* ir prieveiksmių su -*'ai* formos, pvz., *ťrèc* < *tretes* 'trečias', *staťē·* / *stàťē·* 'stačiai'. Prasčiau dėsnį išlaiko *i̯ā* kamieno vardažodžiai, kurių paradigmoje vyravo formos su afrikatomis. Greta taisyklingos dat. sing. formos be afrikatos (*ťreťé·* / *ťreťê·* 'trečiai') vartojama, netgi senosios kartos kalboje, ir gretiminė su afrikata (*ťrečé·* / *ťrečê·*). Paaukštaitėje, ypač pietuose, ji vyrauja, vietomis yra vienintelė. Ji užfiksuota net toliau vakaruose, apie Laũkuvą, Luõkę. Kuršių pamario žvejai kitokios ir nevartojo, nors *i* kamieno daiktavardžių paradigmoje, kur buvo daugiau linksnių su *t, d*, išlaikė dubletą, pvz., *nã·ktei* || *nã·kčei* 'nakčiai' (LŽTP 20). Dvejopas formas (be afrikatų ir su jomis) dar turi *i̯ā* kamieno akuzatyvai (*trẽčią, trečiàs*) ir vienaskaitos instrumentalis (*trečià*). Paaukštaitėje, ypač pietuose, vyrauja variantai su afrikatomis. Vietomis jie vieninteliai. Tolstant nuo aukštaičių, dažnėja *t, d*. Net atskirų žodžių nominatyvas su -*čia* (pvz., *trečià*) gali gauti -*te* (su -*de* vietoj -*džia* pavyzdžių nepastebėta). Moteriškosios giminės *i̯ā* kamieno būdvardžių pavyzdžiu *č, dž* braunasi ir į atitinkamą vyriškosios giminės *i̯a* kamieno paradigmą: greta vienaskaitos datyvo (*trečiám*) ir lokatyvo (*trečiamè*) formų be afrikatų atsirado gretiminės su afrikatomis, labiausiai įsigalėjusios paaukštaitėje, tačiau sutinkamos ir toliau, netgi už ploto ribų (pvz., Laũkuva). Prie jų derinamos naujadarinės *u* kamieno būdvardžių (*plačiám, plačiamè*) ir esamojo laiko veikiamųjų dalyvių (*sùkančiam, sukančiamè*) formos.

Labiausiai pirmykštė būklė pakeista veiksmažodžio sistemoje. Vietoj aukštaičių esamojo laiko formų 1. pl. praes. *áudžiam(e)*, 2. pl. *áudžiat(e)*, 3. pers. *áudžia* žemaičių tarmėje dėsningai turėjo išriedėti *áudem, áudet, *áude*. Netekę nekirčiuotos III asmens galūnės trumpo balsio, žemaičiai *i̯a* ir *a* kamienų formas suplakė, plg. *á·ud* / *â·ud* 'audžia' ir *vé·rd* / *vê·rd* 'verda'. Dėl to ilgainiui jie perdirbo visą *i̯a* kamieno asmenavimą, įsivesdami *a* kamieno galūnes. Taigi žemaičiai asmenuoja: 1. sing. *á·udu* / *â·udọ* 'audžiu', 2. sing. *á·uďi* / *â·uďi* 'audi', 1. pl. *á·udam* / *â·udâ·m* / *á·udâ·m* 'audžiame', 2. pl. *á·udat* / *â·udat* 'audžiate'. Arčiau aukštaičių, pietuose, vietomis, kaip gretiminės, išliko ir senosios *i̯a* kamieno formos, plg. Pãgramančio šnektos 1. sing. *á·uďžu* || *á·udu*, 1. pl. *á·uďem* || *á·udam*, 2. pl. *á·uďet* || *á·udat*. Čia skiriamas ir III asmuo: *á·uď* || *á·ud*.

§ **157.** Einant iš rytų į vakarus, žemaičių paradigmose afrikatos laipsniškai mažėja. Maždaug už linijos Ž. Naũmiestis—Pajūris—Kal̃tinėnai—Luõkė—Nevarė̃nai jų sistemingai neturi *i̯a* kamieno vardažodžių vienaskaitos genetyvas (*jáučio, mẽdžio*).

[39] Pakraštyje apie Raséinius žemaičiai afrikatas vartoja kaip aukštaičiai.

Tai vadinamieji „vidurio žemaičiai“. Žr. žml. Nr. 73. Matyt, galūnei *-'ā* virtus *-e (-ę)*, afrikata nebegalėjo būti išlaikoma. Tačiau *i̯ā* kamieno daugiskaitos nominatyvas *(trẽčios)* dažniausiai tariamas su afrikata, nors pasitaiko ir be jos. Reikia pasakyti, kad šie linksniai vietomis svyruoja ir aukščiau aptartame plote, kur su afrikatomis elgiamasi daugiau ar mažiau dėsningai. Antai Tirkšlių apylinkėje greta įprastinių formų gen. sing. *ḿẽ·dž́(ẹ)* 'medžio', nom. pl. f. *ťŕẽ·č́(ẹ)s* 'trečios' vietomis fakultatyviškai pasakoma ir *ḿẽ·d(ẹ)* (bet visada tik *ẽ·inộ·nt(ẹ)* 'einančio'), *ťŕẽ·t(ẹ)s*. Formos be afrikatų užfiksuotos dar apie Víekšnius, Šáukėnus. Taigi, genetyvai su *-te, -de (-tę, -dę)* ir daugiskaitos nominatyvai su *-tes, -des (-tęs, -dęs)* laikytini analogijos padaru.

§ **158.** Dar toliau į vakarus vadinamieji „pajūrio žemaičiai“ (žml. Nr. 73) paradigmose, kuriose yra *t, d* || *č, dž* kaita, afrikatų visai neturi. Čia tokių žodžių, kaip *jáutis, mẽdis, martì, širdìs, platùs*, f. *platì, rãšąs*, f. *rãšanti*, visi linksniai turi formas be afrikatų. Jas paprastai išlaiko tik tie žodžiai, kurių paradigmoje nėra formų su kaitmeninių skiemenų *t, d*, būtent, 1) *i̯u* kamieno daiktavardžiai (pvz., *knìbčius, rãčius, sùkčius* ir kt., taip pat priesaginiai *barzdõčius, galvõčius, karšiñčius, mediñčius, šukuõčius* 'linams šukuoti geležinis šepetys'...), 2) žodžiai, turintys *č, dž* ne prieš galūnę (pvz., *baũdžiava, bičiùlis, džiaũgsmas, džiáuti, pánčioti*...). Afrikatas turi skoliniai (pvz., *bažnýčia, česnãkas, karčiamà* 'smuklė', *pẽčius*...), hibridai (*langinýčia* 'langinė', *vaĩpinyčia* 'varpinė'...), garsažodžiai (*čáižyti, čiáudėti, čiauškė̃ti, čiĩškalas, čiulbė̃ti, džìrinti*...) ir tokie, kuriuose jos kilo iš priebalsių sandūros (*giñčas, krùčas* 'vagilius', *snùčas* 'snaudalius'...). Prieveiksmiuose įvairuojama, tačiau dažniausiai tariama su afrikata, pvz., Kalnãlio šnektos *dabã·rč́ộ·u* 'dabar', *pakã·rč́ộ·u* 'pakarčiui', *ťìčůoms* 'tyčiomis'. Visa tai verčia manyti, kad šiame plote afrikatų netekimas yra analogijos padaras. Be afrikatų tariami aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai (pvz., *baľťâ·uśis* 'balčiausias') galėjo būti priderinti prie paprastųjų (plg. *báltas*). „Pajūrio žemaičių“ tarme parašytas 1753 (1787) m. „Żiwatas“ (ŽCh) čia dar turi afrikatą. Tas pat pasakytina ir apie aukštesniojo laipsnio prieveiksmius, plg. *báľťã·us* || *baľtèsnê·* 'balčiau'. Būtojo laiko ir tariamosios nuosakos 1. sing. formos (pvz., *veďâ·u* 'vedžiau', *nèšťûo* 'neščiau') lengvai galėjo gauti *t, d*, būdamos vienintelės veiksmažodžio formos su afrikatomis. „Żiwatas“ ir čia dar turi afrikatas, plg. *bućio* 49_{27} 'būčiau', *galećio* 3_{24} 'galėčiau', *turiećio* 3_{26} 'turėčiau'. Pagal *braĩdo, braidýti* nesunkiai galėjo atsirasti ir *brã·iďûotę* 'braidžioti'. Analogijos veikimas labiausiai ryškus rytiniuose ploto pakraščiuose, kur afrikatos išmetamos iš paradigmos laipsniškai. Antai apie Žlìbinus, Líeplaukę, Gadūnãvą *i̯a* kamieno daiktavardžių vienaskaitos linksniai beveik nebeturi *č, dž*, nors daugiskaitos genetyvas, akuzatyvas ir lokatyvas juos dar išlaiko. Iš šių linksnių afrikatos išnyksta tik apie Plùngę, Alsė̃džius. Pereinamosiose vietovėse gausu dubletų.

Tačiau analogijos veikimo konstatavimas visko neišaiškina. Kad paradigmos buvo išlyginamos žemaičių tarmės vakaruose, o ne rytuose, tam turėjo būti priežastys. Jų, greičiausiai, reikia ieškoti žemaičių asimiliuotų kuršių, kaitmeniniuose skiemenyse, atrodo, neturėjusių afrikatų, substrate. Prisimintini ir pietų kaimynai prūsai, visai neturėję *č*, *dž*. Juk paaukštaitės žemaičiai, priešingai „pajūriui", paradigmas linkę „lyginti", įsivesdami afrikatas. Taip elgiasi ir aukštaičiai, pvz., *śvẽ·či.ś* || *śvẽ·ťi.ś* Miežiškiai 'svečias', *ḿę̇.dži.s* || *ḿę̇.ďi.s* Skãpiškis 'medis', dat. sing. *kã·čę* || *kã·ťę* Pasvalỹs 'katei', acc. sing. *śvẽ·či.* || *śvẽ·ťi.* Kar̃sakiškis 'svečią', instr. sing. *kàč'* || *kàť'* Pasvalỹs 'kate', dat. pl. m. *saľdžíeśę.m* || *saľďíeśę.m* Skãpiškis 'saldiesiems', *śę̇·dźęńčęḿ* || *śę̇·dźęńťęḿ* Šeduvà 'sėdintiems'. Išimčių pastebėta tik aukštaičių tarmės šiaurės vakarų kampe (žemaičių įtaka?) ir pietų-rytų pakraščiuose (jotvingių substratas?). Antai Jùkiškiuose sakoma dat. sing. *já·uť'* || *já·uč'* 'jaučiui' (taip tariamas ir instr. sing.), acc. pl. *já·uť'ś* || *já·uč'ś* 'jaučius', nom.-acc. dual. *dọ já·uť'* || *já·uč'* 'du jaučiu' (visur dažnesni variantai su *ť*), pasakoma net *jerọśẽ·v́ťeńe* 'Jaruševičienė'. Pietų aukštaičių ir jų artimesnių kaimynų (Balbiẽriškis, Jiẽznas, Dievẽniškės, Lazũnai, Zíetela) plote afrikatų neturi *ē* kamieno daiktavardžių daugiskaitos genetyvas (*kaťũ·* 'kačių'), veiksmažodžių būtojo laiko vienaskaitos I asmuo (*v́eďãũ.* 'vedžiau') ir būtojo laiko veikiamieji moteriškosios giminės dalyviai (*mã·ťus* 'mačiusi'). Būtojo laiko veiksmažodžių forma be afrikatos vartojama net apie Dotinė̃nus, Adùtiškį (čia sakoma *v́eďaũ·*, bet *kaćũ·*, *mã·ćus*). Pačiuose pietuose Zíetelos lietuviai *t*, *d* vietoj *č*, *dž* dažnai pasako ir kitais atvejais, pvz., instr. sing. *gaiďù* || *gaiďžù* 'gaidžiu', nom. pl. *gaiďeĩ.* || *gaiďžeĩ.* 'gaidžiai', gen sing. *šiľťãũ.s* || *šiľ'.ťo·* || *šiľ'.čo·* 'ugnies' (nom. sing. *šiľ'.ťis*, ret. *šiľťùs*), nom. sing. f. superl. *ďiďá·uśa* || *ďiďžá·uśa* 'didžiausia', 1. sing. praes. *á·uďu* || *á·uďžu* 'audžiu', 3. praes. *á·uďa* || *á·uďža* 'audžia'.

Vadinasi, žemaičių tarmės vakaruose asibiliacijos procesas bus susidūręs su tendencija, priešinga afrikatoms. Dabar čia net atskiri *i̯u* kamieno daiktavardžiai gali jų nebetekti. Pavyzdžiui, Kretingõs apylinkėse šalia *knę̇.pčọs* 'knibčius', *sộ.kčọs* 'sukčius' ir kt. jau sakoma *ḱẽ·rďọs* 'kerdžius'. Apie Kuliùs užfiksuota *pę̃·rďọs* 'pirdžius', *trę̇.ďọs* 'tridžius', *šũ·ďọs* 'šūdžius'. Plg. *sũoď°s* Kalnãlis 'Sodžius' (pavardė). Vl. Grinaveckio duomenimis, vietomis sakoma adv. *ťi·ťũoḿis* 'tyčiomis', *pakã·rťộ·u* 'pakarčiui'. Nevienodai elgiamasi su *i̯ā* kamieno daiktavardžiais, kurių nominatyvas baigiasi *-čia*, *-džia*. Kretingojè, pavyzdžiui, sakoma *dê·ľčę* 'delčia', *kộ·nčę* 'kančia' (su akūtu vietoj laukiamo cirkumflekso), bet *vå̃ľďę̇* 'valdžia' (*vå̃ľďžę̇* Židìkai). Tam tikrą afrikatų vengimą, be ko kito, rodo Kalnãlio šnektos *śá·uďiet*(ᵉ)· || *čâ·uďiet*(ᵉ)· 'čiaudėti', *gĩ·nš*(ᵒ)*s* || *gĩ·nč*(ᵒ)*s* 'ginčas', *žûovᵃ* || *džûovᵃ* 'džiova'. Kretingojè sakoma *ćâ·uďietę* || *čâ·uďietę* 'čiaudėti'.

Sunku patikėti Vl. Grinaveckio aiškinimu, kad „pajūrio žemaičių" plote senoviniai **tj*, **dj* anksti netekę joto prieš užpakalinius balsius dėl pastarųjų „žymaus

supriešakėjimo“ (PID XI 36) ir „ilgųjų balsių redukcijos“ (Kalbotyra IX 78). Kad čia užpakaliniai balsiai po joto resp. minkštųjų priebalsių yra (arba buvo) labiau supriešakėję, reikia dar įrodyti. Kai dėl nekirčiuotos galūnės ilgųjų balsių redukcijos, tai, pavyzdžiui, apie Krẽtingą ji yra nepalyginamai menkesnė, negu apie Mažeikiùs, kurie nepriklauso „pajūriui“, o tai jau aiškiai prieštarauja hipotezei. Autorius stengiasi sumenkinti analogijos vaidmenį. Betgi tasai vaidmuo yra akivaizdus. Be kita ko, ir Mažvydas, jei tik jis nebuvo kilęs iš rytų žemaičių ploto, savo raštais, ypač katekizmu, aiškiai rodo, kad XVI amžiuje **tja*, **dja* virtimo *te*, *de* dėsnis buvo plačiau išlaikomas, negu dabar. Vl. Grinaveckis Kalbotyroje VI 65 – 71 skelbė Mažvydą kilusį iš Klaĩpėdos krašto į pietus nuo Príekulės. To paties leidinio IX tome įdėtame žemėlapyje šį plotą jis priskyrė „vidurio žemaičiams“. Kaip galėjo Mažvydo šnekta ilgainiui įeiti į „vidurio žemaičių“ plotą, jeigu neigiame analogijos vaidmenį tokiu mastu, kaip tai daro hipotezės autorius?

§ **159.** Tarp Gargždų̃, Endriejãvo, Judrė̃nų ir Veivìržėnų senosios kartos žmonės vietoj *č*, *dž* taria *c*, *dz*, pvz., acc. pl. *avęnâ·ćus* ʽavinaičius’, *ćâ·uďietę* ʽčiaudėti’, adv. *ćè* ʽčia’, gen. pl. *kvẹ̑ićũ·n* ʽkviečių’, partic. praet. act. *naiždźû·vęs* ʽneišdžiūvęs’, *pộ·nćûotę* ʽpančioti’, *rû·kćǫs* ʽrūkčius’, *sǫćộpęńîetę* ʽsučiupinėti’, adv. comp. *ś́ẹ̃ľćã·u* ʽšilčiau’, 1. sing. praet. *ṽedźâ·u* ʽvedžiau’. Tai vadinamieji žemaičių „dzūkai“. Girdėta sakant ir 2. sing. praet. *maćê·* ʽmatei’, *ṽeďźê·* ʽvedei’, 3. praet. *mã·ćę* ʽmatė’, *ṽẽ·ďźę* ʽvedė’ su *c*, *dz* iš 1. sing. *maćâ·u* ʽmačiau’, *ṽeďźâ·u* ʽvedžiau’. Ši šnekta jau baigia visai išnykti. Jaunimas, net ir senesnė karta, *c*, *dz* vengia: afrikatų vartojimu derinasi prie „pajūrio“ (vakarinė dalis) arba „vidurio“ (rytinė dalis) žemaičių.

§ **160.** Pietų aukštaičiai, išskyrus Žãslių kampą, ir rytų aukštaičiai vilnìškiai vietoj *č*, *dž* taria *c*, *dz* (minkštus, pietuose sukietino), pvz., *ćà (cà)* ʽčia’, nom. pl. *jáućei (jáucai)* ʽjaučiai’, *ďźaũksmas (dzaũksmas)* ʽdžiaugsmas’, *ďźú·ć (dzú·c)* ʽdžiūti’ ir t.t. Žr. žml. Nr. 73. Išimtį sudaro šie atvejai:

1) Pozicija po *š*, *ž*, pvz., adv. comp. *aukščiaũ*, *beȓgždžias*, nom. pl. *kaȓščiai*, *paũkščiai*, *viȓkščios* ir t.t.

2) Garsažodžiai, pvz., *čežė́ti*, *čiauškė́ti*, *čiȓkšti*, *čiulbė́ti*, *čiùpti*, *džeȓgžti*, *džingsė́ti*, ištiktukai *čiàkt*, *čiáukšt*, *čìrkšt*, *čiužì-čiužì*, *džàkt*, *džìnkt*, *džìrkšt*, *džiùkt* ir kt. Čia priskirtini dar šie retesni žodžiai: *čečénti* Adùtiškis ʽdaug kalbėti, čiauškėti’, *čečẽkas* (nom.pl. *čečekaĩ*) Daugėlìškis, Adùtiškis arba *čečelẽkas* Liñkmenys (*l* nekietėja) ʽkas daug kalba; vaikas’, *čìrpoti* Liñkmenys, Kal̃tanėnai, Palū́šė ʽerzinti, kibinti’, *čiũgžmas* Adùtiškis ʽšiukšlės’, *čiulmìkas* Liñkmenys, Daugėlìškis, Adùtiškis ʽžindukas’, *čiúokė* Liñkmenys ʽapykvailis’, *džeñgas* Liñkmenys (*en* neverčia *in*) ʽskambalas, rišamas prie arklio’. Tačiau atskiri žodžiai turi *c*, *dz*, pvz., *cepsė́ti* Adùtiškis ʽčepsėti’ (bet *čepsė́ti* Pùnskas, *čiopsė́ti* Kal̃tanėnai), *ciaupýties* Adùtiškis ʽčiaupytis’ (bet *užsičiáupti* Pùnskas), *ciuciúoti* Daugėlìškis, Kal̃tanėnai ʽmiegoti’ (ir *ciuciũ* ʽmiegok’

kreĩpiantis į vaiką, plg. *čiučiúoti, čiučiũ* Ukmergė̃), *sciáudėti* Adùtiškis, Tverė̃čius 'čiaudėti' (bet *čiáudėti* Pùnskas, Palū́šė, *ščiáudėti* Lìñkmenys).

3) Skoliniai, pvz., *bačkà, bažnýčia, čebãtas* 'batas su aulu', *čèrkà, čeĩpė, čė̃sas, česnãkas* (*česnõkas* Dotìnė̃nai), *četveĩgas* 'ketvirtadienis', *čigũnas* 'ketinis puodas', *čýstas* 'švarus', *čemodãnas, čiuprynà* 'galvos plaukai', *kačergà, kãpčius, koplyčià, kriaũčius* 'siuvėjas', *mõčeka* 'pamotė', *palyčià* 'plūgo priešpeilis', *pẽčius, š(i)aũčius* 'batsiuvys', *ščýras* 'teisingas, doras', *telyčià* ir kt. Iš retesnių ir tokių, kurių forma labiau įvairuoja, paminėtini šie žodžiai: *čėbrẽlis* Sim̃nas arba *čiobrẽlis* Lìñkmenys, Kaĩtanėnai, Adùtiškis 'vaistažolė Thymus', *čẽdas* Lìñkmenys arba *čiõdas* Kaĩtanė-nai, Palū́šė, Adùtiškis 'smalkės', *čẽmerius* Lìñkmenys 'kas nors kartaus', *čepelnýkas* Lìñkmenys 'kotas keptuvei kilnoti', *čerẽšnė* Liškiavà arba *čerèškė* || *čereškà* Rudaminà 'trešnė, vyšnios rūšis Prunus avium', *čerevýkas* Musteikà, Ramaškónys arba *čeverýkas* Léipalingis, Lìñkmenys, *čeverykà* Adùtiškis 'užvarstoma kurpė', *činčìberis* Adùtiškis arba *činčìbėras* Lìñkmenys 'tokia vaistažolė', *čižylà* Adùtiškis 'zylė' (l. *czyż* ir lie. *žylė* hibridas), *Džãnas* Dùsmenys 'Jonas', *staunyčià* Léipalingis 'didelė statinė', *térlyčia* Léipalingis arba *teĩlyčia* Dùsmenys 'molinis indas aguonų grūdams trinti', *viñčius* Lìñkmenys 'vedybos'. Su *č, dž* tariami ir iš literatūrinės kalbos ar kitų tarmių gauti žodžiai, pvz., *džióva* Pùnskas arba *džiovà* Dùsmenys 'tuberkuliozė' (bet *dzióva* Rudaminà, 3. praes. *dziovìna* 'džiovina'), *lapuõčis* Lìñkmenys 'lapuotų medžių miškas' (plg. nom. pl. *lapuõčiai*).

4) Pavardės, pvz., *Bečẽlis* Dotìnė̃nai, Palū́šė, *Bučẽlis* Kaĩtanėnai, Adùtiškis, *Čeberãkas* Kaĩtanėnai, Lìñkmenys, Palū́šė (plg. *Čeberakaĩ* Rimšė̃ – kaimo vardas), *Čepẽlė* Rimšė̃, *Čepùlis* Palū́šė, *Černiáuskas* Dotìnė̃nai, *Čẽpskas* Adùtiškis, *Čìbiras* Dotìnė̃nai, Palū́šė, *Čìnčika(s)* Dotìnė̃nai, Lìñkmenys, Kaĩtanėnai, *Čyplýs* Rimšė̃, *Čivylà* Lìñkmenys, *Čyžius* Dùsmenys (plg. *Čyžiūnai* Rimšė̃ – kaimo vardas), *Čiučiùrka* Kaĩtanėnai, *Šalašãvičius* Lazdìjai. Išimtį sudaro pavardės, kurių ryšys su bendriniais žodžiais tebejaučiamas, pvz., *Šaĩcus* Lazdìjai < *Šaĩčius*.

5) Priesagos *-(i)nyčia* ir *-očius*, pvz., a) *cùkrinyčia* 'cukrinė', *drùskinyčia* 'druskinė', *langinýčia* 'langinė', *samanýčia* 'miško vieta, kur daug samanų' (Adùtiškis, Tverė̃čius), *vilkinýčia* 'tuščia, šalta troba' (Adùtiškis), b) *barzdõčius, galvõčius, kapõčius* 'įrankis bulvėms kapoti' (Dùsmenys), *kuprõčius* 'su kupra, kuprys', *mazgõčius* 'skuduras, žolių ar šiaudų gniūžtė indams ir kitiems daiktams šveisti' (Léipalingis), *pilvõčius, putõčius* 'įniršęs žmogus' (Adùtiškis), *šakõčius* 'prietaisas bulvėms kapoti' (*šiakõčius* Dùsmenys), *ūsõčius* ir kt.

6) Iš *t, d* + *š, ž* kilę *č, dž*, pvz., *giñčas*, nom. pl. *lẽdžingos* 'pačiūžos', ir kt.

Apie tam tikrais atvejais *t́, d́* tarimą vietoj *c, dz* (= lk. *č, dž*) žr. § 158.

Apie *č, dž* virtimą *c, dz* Skaĩstgirio „šlèkių" šnektoje žr. § 161d.

š, ž

§ **161.** Priebalsių *š, ž* vertimas *s, z* ir tam tikru mastu abiejų painiojimas pastebėtas keliose viena nuo kitos izoliuotose pakraštinėse aukštaičių šnektose, būtent, a) apie Ašãšninkus, Musteĩką (pietų aukštaičiai), b) Zíetelos šnektoje, c) Miežionẽlių, Poškonių̃ kaimuose (prie Dotinẽnų – rytų aukštaičiai vilnìškiai) ir d) Žagãrės – Skaĩstgirio apylinkėse (vakarų aukštaičiai šiaulìškiai). Žemiau aptariama kiekviena iš šių šnektų.

a) Ašãšninkų kaime, kuris kitaip vadinamas Kabẽliais II, *š, ž* gana nuosekliai verčiama *s, z*, pvz., *asã·sńi·kai* 'Ašašninkai', *ã·zaras* 'ežeras', *isvaiḱí·c* 'išvaikyti', *jieskɔ́·c* 'ieškoti', *pusã·lɛ·* 'pušelė', *sakaĺī·s* 'šakalys', 3. praet. *uzdã·rɛ·* 'uždarė', *zã·mas* 'žemas', nom. pl. *zɔ̃·dzai* 'žodžiai', *zuvìs* 'žuvis' ir t.t. Tačiau fakultatyviškai pasakoma ir su *š, ž.* Priešingai, vietoj *s, z* čia neretai tariama *š, ž*, pvz., 3. praes. *buř.žǵa* 'burzgia', *lažd̀à* 'lazda', 3. praes. refl. *šùkaš* 'sukasi', *šu raŋkù* 'su ranka', *šveikatà* 'sveikata', *žùperiš* 'zuperis' ir pan. Tokiuose žodžiuose, kaip l. sing. fut. *aiš́ù* 'eisiu' ir nom. pl. *saudaĩ.* 'šiaudai', priebalsių sumišimas negali būti senas, nes priešingu atveju tarmėje minkštasis *š́* būtų sukietėjęs, o *ś* išlaikęs minkštumą. Matyt, painiojimą bus sukėlęs fakultatyviškas *š, ž* vertimas *s, z.* Vietoj afrikatų *č, dž* Ašãšninkuose, kaip ir visame „dzūkų" plote, tariama *c, dz.* Dėl *š, ž* ‖ *s, z* painiojimo kartais (retai) sporadiškai pasakoma ir *č, dž*, net vietoj *c, dz* < *t, d*, pvz., *medžìńis* 'medinis'.

Maždaug kaip Ašãšninkuose *š, ž* ir *s, z* maišomi gretimuose Daržininkẽliuose, apie Musteĩką (E. Grinaveckienė LK V 606). Rodos, niekur daugiau pietų aukštaičių tarmės plote tokio vertimo nėra kaip reikiant paliudyta. Todėl Otrembskio Gr. I § 499 esąs nurodymas, kad *š, ž* virstą *s, z* į pietus nuo linijos Pùnskas – Lazdìjai – Kãpčiamiestis – Švendùbrė (Rãtnyčia) – Kabẽliai – Dubìčiai – Dievẽniškės, nėra tikslus. Dėl geografijos šį reiškinį galima įtarti esant senųjų jotvingių, vietoj *š, ž* turėjusių *s, z*, substrato padaru.

b) Zíetelos lietuviai turi *z* vietoj literatūrinės kalbos *ž* tik keliuose žodžiuose (pavyzdžių su *s* vietoj *š* nepastebėta), būtent, *bazńí·ča* ‖ *bazńi·čà* 'bažnyčia', *za·sìs* ‖ *zã·sę·* ‖ *za·sę̃·* 'žąsis' (ne *zūsìs*, kaip rašoma Otrembskio Gr. I § 499 p. 354), *zẽ·mę·* ‖ *zã·mę·* 'žemė', *ziemà* 'žiema', *ziemavó·ťi* 'žiemoti', *zivìs* ‖ *zivę̃·* 'žuvis', *zvaizd́ę̃·* ‖ *zvaižd́ę̃·* 'žvaigždė', *zvę·rìs* ‖ *zvę·rī·s* 'žvėris'. Žodžiai *žąsis, žvėris* ir *bažnyčia* šioje šnektoje tariami tik su *z* (variantų su *ž* A. Vidugiris nėra girdėjęs), kiti dvejopai: su *z* ir su *ž* (pastarieji net dažnesni). Kalbininkai Zíetelos lietuvių *z* vietoj *ž* jau seniai įtaria esant prūsicizmu, žr. E. Volterio straipsnį Изв. XVI,4 151 – 160, Būgos RR III 550, J. Endzelyno Сл.-балт. эт. 97. Pastaruoju laiku apie tai rašė J. Otrembskis ВСЯ V 7 – 8. Siejama su Ipatijaus kronikos liudijimu, kad 1276 m. į Gar̃dino bei Slãnimo apylinkes buvo persikėlę prūsų (jotvingių?) pabėgėliai. Persikėlėliai, žinoma, ilgainiui turėję ištir̃pti lietuviškoje aplinkoje, bet tam tikri jų kalbos pėdsakai

galėję likti iki šių dienų. Žodžių *bažnyčia*, *žvėrìs*, netgi *žẽmė*, *žiemà*, *žvaigždẽ* priebalsį *z* gal ir būtų galima aiškinti baltarusių kalbos įtaka, tačiau žodžiams *žąsìs* ir *žuvìs* toks aiškinimas visai netinka. E. Frenkelio teigimas, kad *žąsis* turi *z* vietoj *ž* dėl tolimosios asimiliacijos į *s* (BS II 28), labai nepatikimas.

P. Aruma (Lit. mund. 72) yra girdėjęs Lazū̃nų apylinkėje (Bebrė̃nų kaime) vieną seną žmogų tariant žodį *žąsìs* su *z* : *zu·sìs* (čia *ą* > *u·*). Dabar tesako tik su *ž* *(ž·usìs)*. Girdėta *svîñ.tas* 'šventas', plg. l. *święty*.

c) Lietuvių kalbos ir literatūros instituto 1960 m. organizuotos dialektologų ekspedicijos duomenimis, priebalsiai *š*, *ž* ir *s*, *z* esą painiojami (pvz., *às* 'aš', *sã·nas* 'šonas', *źiemà* 'žiema', *zu·śìs* 'žąsis' ir *šarmatà* 'sarmata', 3. praes. *žaũ·ka* 'zaukia') rytų aukštaičių vilniškių tarmės plote esančiuose Miežionė̃lių ir Poškonių̃ (Poškónys) kaimuose, į šiaurę ir šiaurės rytus nuo Dotinė̃nų (Švenčionė̃lių apylinkėje), žr. E. Grinaveckienės straipsnį LK V 605. Tai yra pastebėjęs ir M. Pagirys, 1956–1957 m. aprašęs Dotinė̃nų šnektą.

d) Priebalsius *š*, *ž* verčia *s*, *z* viena vakarų aukštaičių šiauliškių šnekta, esant tarp Žagãrės ir Skaĩstgirio. Šių vietų kalbą ištyrusios A. Jonaitytės duomenimis (LKK III 79–85), šnektą sudaro keletas kaimų (Pabaliaĩ, Daukšiaĩ, Rukuĩžiai, Žùčiai, Bendõriai, Ramõškiai, Petráičiai, Kemsiaĩ, Lánkaičiai ir kt.), kuriuose senieji vietos gyventojai visai neturi priebalsių *š*, *ž*, *č*, *dž*, juos sistemingai keičia į *s*, *z*, *c*, *dz*, pvz.: *às* 'aš', *śepetĩ·s* 'šepetys', *śienapjū́·ťe* 'šienapiūtė', *vìsta* 'višta'.., *á·zuols* 'ąžuolas', *zagã·ŕe* 'Žagarė', *zmõ·gus* 'žmogus'.., *baźńì·će* 'bažnyčia', adv. *ćè* 'čia', nom. pl. f. *pę́·śćes* 'pėsčios'.., superl. *ďiďźá·uśis* 'didžiausias', *pràďźe* 'pradžia', adv. *skãuďźei* 'skaudžiai' ir t.t. Kaimynai šią šnektą vadina šlèkiais, t.y. 'švepliais, turinčiais kalbos defektą'. Pagal A. Jonaitytę, minkštus *s*, *z* jie taria šiek tiek skirtingai, negu literatūrinėje kalboje, truputį daugiau švilpiamai, gal kiek panašiau į lenkų *ś*, *ź*. Tai pastebi ir jie patys, plg. pasakymą *mã·s ćè jau tokie śvĩľpei æ̃·sam* 'mes čia jau tokie švilpiai esame' (Ramõškiai). Geriausiai šlekiavimas išsilaikęs Ramõškių, Rukuĩžių, Kemsių̃ kaimuose. Sporadiškai jis sutinkamas ir už ploto ribų.

Šlèkių pietiniame pakraštyje, Domeĩkių ir Gražaičių kaimuose, priešingai, ne tik *š*, *ž*, *č*, *dž* išlaikomi sveiki, bet dar vietoj *s*, *z* tariama *š*, *ž* (kartais tarpiniai tarp *s*, *z* ir *š*, *ž*), pvz., a) *baiš́á·uš́iš́ krū́·mš* 'baisiausias krūmas', *š́ekľĩ·će* 'seklyčia', *škãust i͜ škãust* 'skauda ir skauda', *làžda* 'lazda', *mužikãnč* < *muzikañts* 'muzikantas', *ačìmæn* < *atsìmena*. A. Jonaitytės liudijimu, vertimas nėra visai sistemingas, nes kartais ir vietoj *s*, *z*, ir vietoj *š*, *ž* tariami *s*, *z* be jokio nuoseklumo. Tai ypač esą aišku, kai dainuojamos dainos su pasikartojančiais strofų galais: tada tas žodis pirma pasakomas vienaip, o pakartojamas kitaip *(paklauš́í·ťi* || *paklauśí·ťi)*. Pažymėtina, kad visus šlekiùs jų kaimynai (Šakýna, Domeliaĩ, Dilbinaĩ) apibūdina kaip neskiriančius *s*, *z* nuo *š*, *ž*. Gal seniau painiojimas buvo paplitęs labiau?

A. Jonaitytė linkusi šlekiavimą sieti su senųjų žiemgalių substratu.

§ **162.** Priebalsis *v* tarmėse dvejopas: lūpų dantinis ir abilūpinis. Labiau paplitęs pirmasis. Antrąjį daugelis tarmių turi tik pozicijoje tarp balsių, ypač labializuotų, nors jis sutinkamas ir kitais atvejais. Intervokalinėje pozicijoje *v* ir *j* lengvai virsta neskiemeniniais *u̯* resp. *i̯*. Antai šiaurės žemaičiai telšiškiai apie Tìrkšlius, A. Girdenio teigimu, vietoj *v* taria *u̯* prieš tarmės labiausiai redukuotos galūnės užpakalinius balsius, tačiau ne pozicijoje tarp *i(i·)* ir *u*, taip pat ne po sudėtinių dvibalsių ar *a, e, u, i + r, l, m, n*, pvz., 3. praet. *bǭ·u̯*$^{(a)}$ 'buvo', *gã·u̯*$^{(a)}$ 'gavo', gen. ir acc. sing. *d̃ī·u̯*$^{(a)}$ 'dyvo' ir 'dyvą', *kl̃ē·u̯*$^{(a)}$ 'klevo' ir 'klevą', *t̃ieu̯*$^{(a)}$ 'tėvo' ir 'tėvą', gen. pl. *m̃î·ntuu̯*$^{(u)}$ 'mintuvų', bet gen. pl. *al̃ī·v*$^{(u)}$ 'alyvų', gen. ir acc. sing. *lã·iv*$^{(a)}$ 'laivo' ir 'laivą', *p̃ę̄·lv*$^{(a)}$ 'pilvo' ir 'pilvą', 3. praet. *d̃ē·v*$^{(e)}$ 'davė', *pàt̃iev́*$^{(i)}$*s* 'patėvis'. Vietoj *j* čia tariamas *i̯* prieš tokios pat galūnės priešakinius balsius, tačiau ne po dvibalsio *au*, pvz., gen. sing. *v́iei̯*$^{(e)}$ 'vėjo', *g̃ę̄·i̯*$^{(e)}$*s* 'gijos', acc. sing. *v́iei̯*$^{(i)}$ < *vẽjį* 'vėją', *mû·sǭ·i̯*$^{(e)}$ < *mū̃sąją*, nom. sing. f. *baltûoi̯*$^{(i)}$ 'baltoji', 3. praet. *lûoi̯*$^{(e)}$ 'lojo', bet gen. sing. *krã·uj*$^{(e)}$ 'kraujo', gen. pl. *kûoj*$^{(u)}$ 'kojų'. Panašiai tam tikrais atvejais pastebėta verčiant ir kitose tarmėse. Žemaičiai apie Kuršė̃nus, rodos, kiekvieną intervokalinį *v*, *j* taria *u̯*, *i̯*. Susilpnėję *u̯*, *i̯* gali visai išnykti (§§ 203 – 204, 222 – 223).

§ **163.** Priebalsiai *v*, *j* virsta *u̯*, *i̯*, eidami naujų tautosilabinių junginių antruoju dėmeniu. Toksai *u̯* labiausiai paplitęs šiose formose: a) asmeninio bei sangrąžinio įvardžių dat. sing. *táu*, *sáu* (plg. *táv*, *sáv* Kuršaičio Gr. §§ 834, 848) ir rytų aukštaičių gen.-acc. sing. *taũ*, *saũ* (§ 489a), b) prieveiksmiuose tipo *sudiẽu* < *su dievù*, c) sutrumpintoje pavardžių priesagoje *-áučius* < *-ãvičius*, *-éučius* < *-ẽvičius* (§ 146), d) žemaičių nom. sing. *ráus (râ·us)* 'ravas', *gýu̯s (gî·u̯s)* 'gyvas', *tẽu̯s (t̃ieu̯s)* 'tėvas', *póu̯s (pûou̯s)* 'povas', *šáutuu̯s (šâ·utǭ·us / šá·utǭ·us)* 'šautuvas' (bet po *ai* paprastai išlaikomas *v: lã·ivs* 'laivas')[40], e) žemaičių 3. praes. *stóu̯ (stûou̯)* 'stovi', f) 1. sing. praet. *miegóu̯ / miegáu* 'miegojau', *dẽu̯ / déu* 'dėjau' (§ 650), g) 3. praet. *važiáu* 'važiavo', *dáu* 'davė' (§ 650), h) žemaičių 1. dual. *sùkau (sǫ̀kâ·u)* 'sukava', *rãšou̯ (ràšûou̯)* 'rašova', *rãšėu̯ (ràš̃ieu̯)* 'rašėva', *sùksiau (sǫ̀ksê·u)* 'suksiva' (§§ 594, 611 ir kt.) ir 2. dual. *sùkatau* 'sukata', *rãšotau* 'rašota' ir t.t. (§ 595 ir kt.). Toks pat *i̯* dažniausiai turimas formose: a) loc. sing. *šakõj* 'šakoje', *ùpėj* 'upėje', *akỹj (akìj)* 'akyje', *dangùj* 'danguje' (§ 223), b) žemaičių 3. praes. *akìj (ak̃ę̂·i)* 'akija', pietų lietuvių 3. praet. *giedój* 'giedojo', *turẽj* 'turėjo' (§ 650).

§ **164.** Junginiai su jotu *pj*, *bj*, esantys žodžio pradžioje, vietomis sporadiškai verčiami *pl̃-*, *bl̃-*, pvz., *pliudýti* Palė̃venė, Skãpiškis (3. praes. *pliùdžia*) 'piudyti', imper. *(ne)spliáudyk* Zíetela '(ne)spiáudyk', 3. praet. *prispliáudino* t.p. 'prispiaudė', *(pa)bliùrti* Kalnãlis, Pãgramantis, Tirkšliaĩ, Kar̃sakiškis '(pa)biurti'. Plg. la. *pļaũt*

[40] Paaukštaitės žemaičių forma *tẽvus* > *tíevus* 'tėvas' (Gervìniai, Karklė̃nai) gali būti *tẽu̯s* > *t̃ieu̯s* perdirbinys su *v* iš kitų linksnių.

'piauti', *bļaũrs* 'biaurus'. Tarp balsių *l* vietoj joto turi žodis *ãleras* Kaniavà, Nočià 'ajeras, Acorus calamus'. Apie joto nykimą junginiuose *pj, bj, vj, mj* bei šių junginių išlaikymą dalyje tarmių žr. § 227.

§ **165.** Žodžiai *vam̃zdis* ir *vą̃šas* kai kur rytų aukštaičių plote (pvz., Vadõkliai) tariami su *l* vietoj *v*: *lum̃zdis* < **lam̃zdis* arba *lumzdẽlis* < **lamzdẽlis, lũšas* < **lą̃šas* (Būga RR I 220, II 659, III 424, 511[1], 889). Patys šie žodžiai dabar čia reti, jų vietoj įsigalėjo skolinys *triūbà* (pasakomas ir iš literatūrinės kalbos gautas *vam̃zdis* su sveiku *am*) resp. savas žodis *kablỹs*.

n

§ **166.** Prieš *k, g* bemaž visose tarmėse tariamas gomurinis *n*, t.y. *ŋ*. Išimtį sudaro, rodos, tik kai kurios šnektos rytiniuose lietuvių kalbos ploto pakraščiuose, kur, matyt, kaimynų slavų įtakoje ir šiuo atveju tariamas dantinis *n*. Apie *n* (ir *r, l, m*) tam tikrais atvejais virtimą skiemeniniu *n̥* (resp. *r̥, l̥, m̥*) žr. §§ 111 ir 113.

f, ch, h

§ **167.** Svetimos kilmės žodžiuose priebalsius *f, ch, h* sistemingai taria tik jaunimas ir daugiau literatūrinės kalbos paveikti žmonės. Senesniųjų tradicinės tarmės atstovų kalboje jie reti, o dažnas senis ir visai nemoka ištarti. Išimtį sudaro gal tik Klaipėdos kraštas (čia *h* > *ch*) ir rytiniai lietuvių kalbos ploto pakraščiai, kur šie priebalsiai yra visai įprasti tarmės garsai. Čia *f, ch* kartais net pakeičia savuosius priebalsius *v, k*, pvz., *dìefs* LŽTP 23 'dievas', *nachvó·ťi* Zíetela 'nakvoti'[41]. Plg. *bahó·tas* Lazū́nai 'turtingas'. Zíeteloje *h* gali būti daugiau ar mažiau fakultatyviškai pridedamas prieš *a*, pvz., *hã·nas* ‖ *ã·nas* 'jis', inf. *há·rťi* ‖ *á·rťi* 'arti', 3. praet. *prahã·jo·* 'praėjo'. Tačiau ir šiose tarmėse *f, ch, h* įsigalėjo neseniai. Tai tvirtina patys tarmės atstovai. Antai, J. Šukio liudijimu (LKK III 180), Ramaškonysè vietos žmonės teigia, kad prieš keliasdešimt metų seniai, net baltarusiškai kalbėdami, vietoj *хата* 'pirkia' sakydavę *kata*. Senesniuose skoliniuose, kaip ir visur Lietuvoje, *f, ch, h* pakeisti kitais priebalsiais (pastarasis gali būti netariamas).

§ **168.** Svetimą priebalsį *f* tradicinės tarmės atstovai paprastai keičia savuoju *p*. Plačiai sakoma *grãpas* 'grafas', *pãbrikas* arba *pãbrika* (*pabrìkė* Gélvonai) 'fabrikas', *palšỹvas* 'falšyvas, netikras', *pamìlija* 'familija, visa giminė', *panabẽrija* (*panebẽrija* Kretingà, Luõkė) 'fanaberija, išdidumas, pūtimasis', *panãras* 'fanaras, nešiojama žibalinė lempa', *panèra* 'fanera', *pel̃čeris* (*pel̃čierius* Šakýna) 'felčeris', *Pèliksas* 'Fe-

[41] Tariant *nakfót* 'nakvoti', *śf'íetas* 'svietas' (Otrembskio Gr. I §§ 383, 444, 531) negirdėta.

liksas', *pìkusas* (*pỹgusas* Laũkuva) 'fikusas, tokia gėlė', *planèlė* (*plènẽlė* Tirkšliaĩs *plenẽlis* Luõkė) 'flanelė', *portepijõnas* arba *partapijõnas* 'fortepijonas', *pòrtpeli*, 'portfelis', *potogrãpija* arba *patagrãpija* 'fotografija', *prizúoti* 'frizuoti', *pundameñtas* (*pudameñtas* Jùrbarkas, Kuršė̃nai) 'fundamentas', *pùtbolas* arba *pùtbalas* (*pùtbolė* Dùsmenys, *putbelẽ* Palómenė) 'futbolas', *šòperis* (*šóperius* Tirkšliaĩ) 'šoferis', *telepònas* (*tilìponas* Kretingà) 'telefonas', *tùpliai* 'moteriški batukai'. Dar pateikiamas žiupsnelis retesnių pavyzdžių: *Álponsas* Aluntà || *Álponas* Viekšniaĩ || *Alpõnas* Palū̃šė || *Álpis* Laũkuva 'Alfonsas', *Ildẽponas* Kretingà 'Ildefonas' (vardas), *pajetònas* Gervìniai 'fajetonas, puošnus vežimas', *pántas* Gervìniai 'fantas', *pantãzija* Luõkė 'fantazija', *pasònas* Gervìniai 'fasonas', *pašìstas* Raguvà 'fašistas', *pė̃lė* Laũkuva (*pìeľę*) 'trūkumas' (plg. vok. *fehlen* 'trūkti, stigti'), *pènigis* Vilkavìškis 'fenigas', *pérma* Palū̃šė, Laũkuva 'ferma', *pìlija* Laũkuva 'filija', *pìlma* Laũkuva 'filmas', *pinánsai* Kretingà 'finansai', *pórma* Laũkuva 'forma', *prãkas* Kaniavà 'frakas', *preñčius* Jùrbarkas (*prenčiùkas*), Pùnskas 'frenčius, toks švarkas', *prùntas* Vilkavìškis arba *pruñtas* Gervìniai, Palė̃venė, Síesikai 'frontas'. Greta variantų su *p*, ypač jaunesni, pasako ir su *f*. Dėl tokio dvejopumo kartais suklystama, ir *f* imama tarti ten, kur turi būti *p*. Taip atsirado tokie hipernormalizmai, kaip, pvz., *fòlka* 'polka' (Laũkuva), *fòrtfelis* 'portfelis' (Laũkuva, Bìržai), *frofèsorius* 'profesorius' (Bìržai). Jie dažniau pasitaiko tuomet, kai stengiamasi kalbėti „literatūriškai". Žodis *fizionòmija* kartais (retai) ištariamas su *v*, plg. *vizinõmija* (*vęzęnũomęį*) Tirkšliaĩ. Priebalsis *f*, tur būt, visur tariamas pasibiaurėjimui reikšti jaustukuose, pvz., *fè*, *fì*, *fùi* (§ 785).

§ **169.** Žodžiai *kvalbõnas* Kretingà, Telšiaĩ, Ukmergẽ, Merkìnė 'moterų drabužių (pvz., sijono, prijuostės) pakraščiuose pagražinimui prisiuvami tam tikri raukčiai, klostės', *kvalčỹvas* Plùngė, Tirkšliaĩ arba *kvalšỹvas* Kretingà, Kuliaĩ 'netikras', *kvalč(i)avóti* Plùngė, Tirkšliaĩ 'falsifikuoti', *kvaldà* Kuliaĩ, Mósėdis arba *kvaĩdas* Kvė̃darna, Ũžventis, *kvõldas* Skiršnemunė, Kalvarijà, Ukmergẽ, Bìržai, Dùsetos 'klostė, raukšlė', *kvarbà* Tirkšliaĩ arba *kvorbà* Dū̃kštas, Tverẽčius, Kaĩtanėnai 'dažai, spalva', *kvarmà* Antãlieptė arba *kvar̃mas* Príekulė, *kvorma* Utenà 'forma', *kvarnãbagas* Šãtės arba *kvarnabãkas* LKŽ 'brazilmedis, fernambukas', *kvartkà* Jùrbarkas, Léipalingis, Panemunė̃lis, Adùtiškis arba *kvarpkà* Geĩgaudiškis (LKŽ) 'lango stiklas, langelis, rus. *фортка*', *kvartũkas* Šakýna, Ukmergẽ, Tverẽčius arba *kvartùkas* Kaĩtanėnai, *kvartũgas* Kretingà, Kuliaĩ, Mósėdis, Rietãvas, Kvė̃darna, Keĩmė 'prijuostė' laikytini skoliniais iš baltarusių kalbos, kur vietoj *f* dažnai atsiranda *chv*, plg. br. *хвальбуоны* (l. *falbana*), *хвальчивый* (r. *фальшивый*), *хвалда* (l. *falda*), *хварба* (l. *farba*), *хварботка*, *хвартук* (l. *fartuch*). Iš baltarusių bus pasiskolinta ir *kùntas* Panevėžỹs, Ukmergẽ, Adùtiškis arba *kuñtas* Dùsetos, Kaĩtanėnai 'svaras', *kùrmonas* Punià, Panevėžỹs, Ukmergẽ, Adùtiškis 'vežikas' (yra ir *pùrmonas* Kretingà, Luõkė, Gervìniai, Jùrbarkas, Vilkavìškis), *kurmánka* Ukmergẽ, Adù-

tiškis 'pakinkytas vežimas' (ir *purmánka* Jùrbarkas), *kutrà* Židìkai 'šikšninis batų pamušalas' ir Sãlakas, Adùtiškis 'paltas su kailiais', plg. br. *хунт* (r. *фунт*), *хурман, хурманка* (l. *furman, furmanka*), *хутра* (l. *futro*).

§ **170.** Priebalsis *ch* tradicinės tarmės atstovų keičiamas *k: arkỹvas* 'archyvas', *bakùras* (*bakū̃ras* Kaĩtanėnai, *bokū̃ras* Dotinė̃nai) 'vaikigalis', *blė̃ka* (*blėkà* Kaĩtanėnai, Liñkmenys, Tverė̃čius) 'skarda', *kalãtas* (*kalatà* Kretingà, Tirkšliaĩ) 'chalatas', *karãkteris* (*karãktorius* Kretingà, Tirkšliaĩ, Luõkė, Laũkuva, Kuršė̃nai, Šakýna, Gervìniai, Jùrbarkas, Dùsmenys, Adùtiškis) 'charakteris', *kirùrgas* (*kiruȓgas*> *ḱìruȓ.ks* Kuršė̃nai) 'chirurgas', *kliórkė (kliórka)* 'chloro junginys, vartojamas audiniams baltinti, dėmėms imti', *kòlera (kolèra, kalèra, kalerà)* 'cholera', *kolkòzas* (*koľkòzas* Léipalingis, *kalkõzas* Liñkmenys, Dotinė̃nai, *kaukõzas* Palė̃venė, *kulkózas* Gervìniai) 'kolūkis', *krizantemà* 'chrizantema', *kū̃das* 'liesas, sumenkęs', *kuligãnas* 'chuliganas', *mekãnikas* (*makãnikas* Kretingà) 'mechanikas', *pùktelis* 'fuchtelis, mašina prastiems grūdams nuo gerų atskirti', *sakarìnas* (*sakarinà* Aluntà) 'sacharinas', *tèknikas* (*tèkninkas* Jùrbarkas) 'technikas'. Girdėta sakant ir *kãmas* Kuršė̃nai, Tirkšliaĩ 'chamas', *klãmas* Tirkšliaĩ '*хлам*', *kõras* Laũkuva, Luõkė arba *kóras* Jùrbarkas, Kretingà, Viekšniaĩ 'choras' ir kt. Žodžiai *kvarabà* (kvarãbas Šunskaĩ, Grìškabūdis, Raséiniai) 'liga, bėda, nelaimė, nelabasis (keiksmažodis)' ir *kvãras* 'ligonis' (Rudaminà, Alytùs, Kaĩtanėnai, Tverė̃čius) skolinti iš baltarusių kalbos, plg. *хвapóбa, хвóры*. Žemaičiai sako *karabà* 'bėda, vargas' (Kretingà, Gargždaĩ, Mósėdis, Plùngė, Veivìržėnai), plg. l. *choroba* 'liga'. Kartais *k* vietoj *ch* tariamas net garsažodžiuose, pvz., *kì-kì-kì* (juoko pamėgdžiojimas), *kikénti* ir kt.

§ **171.** Priebalsio *h* tradicinės tarmės atstovai vienur (daugiausia skoliniuose iš vokiečių ir baltarusių kalbų) visai netaria, kitur (ypač rusų skoliniuose) jį pakeičia *g*. Dažnai tas pat žodis (kartais net toje pačioje šnektoje) turi abu variantus. Tai matyti iš žemiau pateikiamų pavyzdžių (prie visuotinai vartojamų vietovės nenurodomos): *bagoctvà* Ukmergė̃ || *bostvà* Lazū́nai 'turtas', *bugálteris* (*bugáltaris* Tirkšliaĩ, Bìržai, Ukmergė̃) || *buálteris* Vilkavìškis (pasakoma ir su *g*) 'buhalteris', *Galenà* Kaĩtanėnai, Adùtiškis arba *Gãlė* Ukmergė̃ || *Alenà (Elenà)*, *gãlė* Kaniavà || *ãlė* Laũkuva (ir su *g*), Jùrbarkas 'halė', *gaspadõrius (gaspadìnė)* || *aspadõrius (aspadìnė)* Zíetela, *gektãras* (*gèktaras* Aluntà, *gaktõras* Dotinė̃nai) || *aktãras* (ir *ãktaras, ãktoras, aktõras* Kaĩtanėnai, *aktãrius* Adùtiškis, *aktãris* Musteikà, *jaktãras* Kalnãlis, Tirkšliaĩ, *iktãras* Viekšniaĩ, Jùkiškiai) 'hektaras', *Geñrikas* (*Geñdrikas* Jùrbarkas, *Gañdrikas* Kaniavà) arba *Ganiùkas* Kuršė̃nai || *Eñrikas* (*Anèrikas* Adùtiškis) 'Henrikas', *geȓbas* (*gérbas* Papilỹs) || *erbas* (*eȓbas* Pùnskas, Vilkavìškis, *érbas* Laũkuva) 'herbas', *gìmnas* (*giñnas* Musteikà, Rudnià, Kaniavà, *gìminas* Laũkuva, *gìmna* Tirkšliaĩ) || *imnas* (*ìmnas* Laũkuva, *iñnas* Jùrbarkas, Vilkavìškis) 'himnas', *nagáika* Ukmergė̃ || *náika* Kretingà, Kalnãlis 'kančius'. Žodžiai *alkohòlis, heròjus, Hùbertas*

ir *husãras*, rodos, visur tariami tik su *g*. Žodis *ẽkelė* Salantaĩ arba *ẽkeliai* (nom. pl.) Tirkšliaĩ 'šepetys linams šukuoti' varianto su *g* visai neturi (iš vok. *Hechel*). Žemaičiai vietomis atskirus žodžius taria su *k*. Pavyzdžiui, Karklė̃nų apylinkėse sako *kektãras* 'hektaras', *kìmnas* 'himnas', *korizòntas* 'horizontas', bet *bugálteris, gef̃bas, gusãras*. Plg. *kìminas* || *gìminas* || *ìmnas* Laũkuva 'himnas'. Pakraštinėse rytų šnektose, baltarusių kalbos aplinkoje, kartais tarp balsių tariama *v*, pvz., *bẽravas*, nom. pl. *beravaĩ* Lazū̃nai 'krantas' (iš br. *бераг*), *bavõtas* Gervė̃čiai 'turtingas'. Dievẽniškėse girdėta sakant *avuf̃kas* 'agurkas', *pasõvas* 'kraitis', *plū̃vas* 'plūgas', *striū̃vas* 'striūgas'. Dėl tokio tarimo plg. rusų kalbos gen. sing. *moго* > *tavó*. Tur būt, plačiausiai *h* tariamas žodelyje *ahà* / *ahã* 'taip' (sako ir *aà, aã*), taip pat tokiuose garsažodžiuose, kaip *ỹhaha* (*yhahà* Tirkšliaĩ, *ýhaha* Adùtiškis) 'arklio žvengimo garso nusakymas'.

2. Kietieji ir minkštieji priebalsiai

a. Įvadinės pastabos

§ **172.** Priebalsiai gali būti minkšti tiek prieš priešakinės, tiek ir prieš užpakalinės eilės balsius. Pirmuoju atveju turime vadinamąjį asimiliacinį minkštinimą (*bèt, dẽl, ligà, rýtas*...), antruoju – jotinį (*gùlbių, kiáuras, liū̃dnas, sùkčiai*...). Minkštumo laipsnis tarmėse įvairuoja ne tik priklausomai nuo pozicijos, bet ir nuo pačių priebalsių. Pavyzdžiui, toje pačioje aplinkoje minkščiau už kitus tariami *k, g*, daugelyje tarmių *l, š, ž, č, dž*, vietomis *t, d, n* (§§ 73,1 ir 175, 187b). Klaĩpėdos krašte dėl vokiečių kalbos įtakos kietasis *l* pakeistas „viduriniu": klaipėdiškių žodį *lãbas* kiti lietuviai girdi lyg būtų *liãbas*. Pùnske, ypač jaunimas, dėl lenkų kalbos įtakos labai minkština *s, z*, tardami juos kaip lenkų *ś, ź*.

Tarmėse neretai turimi keli priebalsių minkštumo laipsniai, kuriuos gerai ištirti ir tiksliai aprašyti be eksperimentinės fonetikos priemonių labai sunku. Žemiau bus pasitenkinta bendra priebalsių minkštumo-kietumo tarmėse charakteristika, grubiai skirstant juos į kietuosius ir minkštuosius, tik vienur kitur nurodant ryškesnius pereinamuosius niuansus.

b. Jotinis priebalsių minkštinimas

§ **173.** Pastebėta nemaža žodžių, kurie vienose tarmėse turi minkštą šaknies priebalsį *r*, kitose – kietą. Antai vietoj literatūrinės kalbos kietojo *r* pastebėtas minkštas šiuose tarmių žodžiuose: *briáutis* (3. praes. *briáujasi* / *briáunasi*, 3. praet. *brióvėsi*) Tauragė̃, Raséiniai, Skiršnemunė, Sasnavà 'brautis' (plg. *briaunà*), *cùkrius* Kalvarijà (Kvietkinės km.), Vilkavìškis 'cukrus', *driáugas* Žemãlė, Leckavà, Tirkšliaĩ

'draugas' (su akūtu!), *driaũsti* Pìkeliai, Tirkšliaĩ 'drausti', *driū̃tas* Šakýna, Šeduvà, Joniškẽlis, Baisógala, Kė́dáiniai 'drūtas', *griaudùs* Kuliaĩ, Mósėdis, Ylakiaĩ, Plãteliai, Endriejãvas, Telšiaĩ, Viekšniaĩ, Šakýna, Kar̃sakiškis, Bìržai 'graudus', *griáužti* Kuliaĩ, Mósėdis, Mažeĩkiai, Er̃žvilkas, Šakýna, Skir̃snemunė, Ramýgala, Kar̃sakiškis 'graužti', *grią̃žtas* Viekšniaĩ, Kalvarijà 'grąžtas', *kriáuti* Pìkeliai, Tirkšliaĩ (bet *krū̃smata* 'akmenų krūva'), Endriejãvas, Klýkoliai, Šakýna, Raséiniai 'krauti', *kriáutuvė* Raséiniai 'krautuvė', *kriovė̃jas* Šakýna 'krovėjas', *kriūtìnė* Daukšiaĩ, Balbier̃iškis, Krúonis, Molė́tai, Dùsetos, Kal̃tanėnai, Daugėlìškis, Adùtiškis, Ãpsas 'krūtinė', *kriūvà* Endriejãvas, Mažeĩkiai, Klýkoliai, Šakýna 'krūva', *riáugėti* Raséiniai 'raugėti', *raudonskriuõstis* Žagãrė 'raudonskruostis', *sriaunùs* Mósėdis, Kuliaĩ, Endriejãvas, Raséiniai, K. Naũmiestis, Ìšlaužas, Šakýna, Jùkiškiai, Šeduvà, Kar̃sakiškis, Bìržai 'sraunus', *sriaũtas* Raséiniai, Klýkoliai, Grìškabūdis, Ìšlaužas, Jùkiškiai, Kar̃sakiškis, Bìržai, Kal̃tanėnai 'srautas' (plg. hidronimus *Sriaũtas, Sriautẽlis, Striauta* ir kt. UEV), *sriovė̃* Mósėdis, Endriejãvas, Er̃žvilkas, Raséiniai, K. Naũmiestis, Vilkavìškis, Ìšlaužas, Bìržai arba *striovė̃* Tirkšliaĩ 'srovė', *sriúoga* Kuliaĩ, Šakýna arba *striúoga* Tirkšliaĩ, Vilkavìškis 'sruoga', nom. pl. *sriùtos* Mósėdis, Kuliaĩ, Endriejãvas, Tirkšliaĩ, Šakýna 'srutos', *striaũklapis* Kuliaĩ, Endriejãvas 'trauklapis, gyslotis', *triobà* Er̃žvilkas, Grìškabūdis, Vilkavìškis, Kalvarijà, Jùkiškiai, Kar̃sakiškis, Bìržai, Kurkliaĩ 'troba', *trióksti* K. Naũmiestis 'trokšti, dusti', *triuñpas* K. Naũmiestis 'trumpas'. Vietoj literatūrinės kalbos minkštojo *r* pastebėtas kietasis šiuose tarmių žodžiuose: *braunà* Karklė̃nai 'briauna', *gráuti* Karklė̃nai 'griauti', *gráusti* Gélvonai, Aluntà, Kùktiškės, Taurãgnai, Daugėlìškis, Kal̃tanėnai, Gervė̃čiai 'griausti', *graũsmas* K. Naũmiestis, Gélvonai, Dùsetos arba *graũzmas* Taurãgnai, Kal̃tanėnai, Ignalinà, Švenčiónys, Adùtiškis 'griausmas, perkūnija', *grõzdas* Gélvonai, Ukmergė̃, Salãmiestis, Bìržai, Kal̃tanėnai 'griozdas', *karúomenė* Vilkavìškis, Príenai, Kaišiadórys, Jonavà, Ukmergė̃, Kùktiškės 'kariuomenė', *keturólika* Kaniavà arba *keturóleka* Viekšniaĩ 'keturiolika', nom. pl. *kraũnos* Kvė̃darna, Karklė̃nai 'kriaunos', *kraũšė* Vainùtas 'kriaušė', *krõkti* Príekulė, Kvė̃darna, Kuršė̃nai 'kriokti, verkti', *krũkti* Šakýna 'kriūkti' (apie kiaules), *trùkšmas* Kuršė̃nai 'triukšmas', *trũsti(s)* Vilkavìškis 'triūsti(s)'. Kietojo ir minkštojo *r* svyravimą tarmėse rodo dar šie pavyzdžiai: *drūžė̃* Kvė̃darna, Laũkuva, Šakýna, Sãlakas arba *druožė̃* Kùpiškis || *driūžė̃* Skuõdas, Mósėdis, Plãteliai, Viekšniaĩ arba *driuožė̃* Kretingà, Gargždaĩ 'ruožas, juosta', *gráužas* Utenà, Rõkiškis || *griáužas* Pandėlỹs 'žvirgždas', *grùcė* Jùrbarkas, Ukmergė̃, Molė́tai || *griùcė* Mósėdis 'nemaltų (tik nugrūstų) grūdų kruopos; tam tikra sriuba', *grũšė* Laũkuva arba *grũšnė* Panevėžỹs, *grūšnià* Kùpiškis || *griũšė* Er̃žvilkas, Geistaraĩ arba *griũšnė* Ródūnia (LKŽ), *griūšnià* Jiẽznas 'kriaušė', *gróbas* Kė́dáiniai, Panevėžỹs || *grióbas* Geistaraĩ 'šonkaulis', *kráuklas* Ùžventis, Šakýna || *kriáuklas* Mažeĩkiai, Pùšalotas, Dùsetos 'šonkaulis', *kraukšlỹs* Žélva, Ãlovė, Valkininkai arba *kraužlỹs* Žãsliai || *kriaukšlỹs* Geistaraĩ, Dùsmenys arba

kriaužlỹs Kaišiadórys 'sudžiūvusi duonos pluta, žiauberė', *kraũkšti* Krókialaukis, Miroslãvas || *kriaũkšti* Daukšiaĩ, Valkininkai 'krimsti, kramtyti, graužti', *kraũšius* Gervė̃čiai || *kriaũšius* Kamajaĩ, Ukmergė̃ 'status krantas', *kraušýti* Kùrtuvėnai || *kriaušýti* Veivìržėnai 'skriausti, uiti, stumdyti', *krõgis* Príekulė || *kriõgis* Skuõdas 'malkoms piauti ožys', *krošė̃ti* Baisógala || *kriošė̃ti* Vilkavìškis, Dùsetos 'nieko neveikiant tūnoti, sėdėti', *krùčkas* Baisógala, Ramýgala || *kriùčkas* Skir̃snemunė 'griežtis, sėtinys', *krùgždas* Sasnavà || *kriùgždas* Kapsùkas 'urvinė kregždė', *krũkas* Kalvarijà || *kriũkas* Ukmergė̃, Tverė̃čius 'kablys (geležinis)', *krùkis* Príekulė, Ylakiaĩ, Kel̃mė, Týtuvėnai, Kuršė̃nai || *kriùkis* Mósėdis, Šakiaĩ, Linkuvà 'lazda, ramentas, kablys', *krunė̃ti* Dùsetos, Utenà || *kriunė̃ti* Raséiniai, Vilkavìškis, Kapsùkas 'kosėti, krenkšti', *krùpis* Kuliaĩ, Papìlė, Šakýna arba *krùpė* Plãteliai, Kuršė̃nai || *kriùpis* Mósėdis, Kalnãlis, Panemunė̃lis arba *kriùpė* Šãtės 'rupūžė', *krùšti* Obė̃liai, Užpãliai || *kriùšti* Šãtės, Tirkšliaĩ, Er̃žvilkas, Skir̃snemunė, Šakýna 'grūsti, mušti', *krũzas* Mósėdis, Alsė́džiai arba *krũzas* Tirkšliaĩ || *kriũzas* Lukšiaĩ arba *kriũzas* Žagãrė 'geriamasis puodukas; ąsotis', *trūbà* Kuršė̃nai arba *trũbas* Tirkšliaĩ || *triūbà* Jùkiškiai, Kar̃sakiškis, Ukmergė̃ 'trimitas, dūda'.

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad *r* sukietėjimas arba suminkštėjimas nėra nuoseklus: ta pati šnekta atskiruose žodžiuose gali turėti tiek minkštą, tiek ir kietą. Minkšto *r* iš viso neturi tik dalis pietų aukštaičių, tačiau jo čia nebūna ir prieš priešakinės eilės balsius, žr. § 188. Be to, kietasis *r* įsigalėjęs pietų žemaičių varnìškių tarmės plote. Apie Laũkuvą, Vl. Grinaveckio teigimu, šaknyje prieš užpakalinius balsius minkštasis *r* visur esąs pakeistas kietuoju: čia sakoma *rõglinėti* 'rioglinėti', *skraũsti* 'skriausti', *šrũbas* 'sraigtas', *trùšis* 'triušis', *trùškinti* 'triuškinti', *trùšti* 'triušti' ir t.t. Kitose tarmėse minkštasis ir kietasis *r* perdėm sumišę. Dažnai toje pačioje šnektoje galima išgirsti atskirus žodžius tariant dvejopai: su kietu ir su minkštu *r*. Jaunimas paprastai vartoja tą variantą, kurį turi literatūrinė kalba. Bene daugiausia žodžių su minkštuoju *r* galima išgirsti pietų žemaičių raseinìškių plote. Visų šių reiškinių priežastys neištirtos. Matyt, be fonetinių procesų (kietojo *r* tam tikroje pozicijoje, pavyzdžiui, po *k*, *g*, suminkštėjimo, ar, atvirkščiai, minkštojo sukietėjimo), palietusių atskiras šnektas, bus buvę dar ir kitokių veiksnių. Atskirais atvejais minkštumas ar kietumas galėjo būti gautas iš kitų tos pačios ar artimos reikšmės žodžių. Pavyzdžiui, *griũšė* gali būti priderinta prie *kriaũšė* (ir atvirkščiai, *kraũšė* prie *grũšė*), *briáutis* – prie *briaunà*, *griaudùs* – prie *griáusti* ir pan. Plotų, kur *r* nuosekliau kietinamas, paribiais, žinoma, galimi hipernormalizmai. Vienur kitur priežasties reikėtų ieškoti tarmių sumišimo ar žodžių skolinimo reiškiniuose. Vietomis pastebėtas kietasis *r* tik tam tikrose formose. Antai vakarų aukštaičių kaunìškių tarmės pakraščiuose palei Kaliningrado srities sieną (Liubãvas, Kybártai, K. Naũmiestis, Slavìkai...) sakoma 1. sing. praes. *nóru* 'noriu', *turù* 'turiu', *žiūrù* 'žiūriu'. Kiti priebalsiai, išskyrus *r*, prieš *i* kamieno veiksmažodžių 1. sing. praes.

galūnę nesukietėja. Kitose morfemose ir *r* nekietinamas. Laikyti šias formas padarytas *a* kamieno pavyzdžiu neleidžia paradigma, plg. 1. pl. *nórim(e)*, *tùrim(e)*, *žiū̃rim(e)*. Tokių formų būta ir Prūsų Lietuvoje (Milkaus Gr. 113, A. Becenbergeris BB IX 289). Jas randame net XVI a. Mažosios Lietuvos rašytojų Bretkūno, Vilento raštuose.

§ **174.** Kitų priebalsių jotinis minkštinimas svyruoja retai. Minkštieji *š*, *ž* vietoj literatūrinės kalbos ar kitų tarmių kietųjų pastebėti, rodos, tik žodžiuose *liežiùvis* K. Naũmiestis, Šakýna, Krúonis, Gélvonai, Kaltanėnai 'liežuvis', *šiaũčius* Endriejãvas, Rietãvas 'batsiuvys' (plg. *šaũčius* Ukmergė̃ ir kt.), *šiaudyklė̃* Gélvonai, Kaltanėnai arba *šiaudỹklė* K. Naũmiestis 'šaudyklė', *šiaulỹs* Rietãvas, Šilãlė, Laũkuva, Kaltinėnai, Var̃niai 'šaulys' (plg. pavardę *Šiaulỹs*, miestą *Šiauliaĩ*), *šiáutuvas* Salantaĩ, Žemãlė, Laĩžuva, Rietãvas, Kvė̃darna 'šautuvas; šaudyklė (audžiant)', *šioferius (š'ọ̀p̂íer̃ᵒs)* Kalnãlis 'šoferis', *žiùlikas* Šakýna 'žulikas', *žiurnãlas* Šakýna, Kar̃sakiškis 'žurnalas', *žiuvìs* K. Naũmiestis, Šakýna 'žuvis'. Žodžiai *ciùkrus* Bìržai 'cukrus', *kniótis* Šakýna 'knotis, atšokti, atkarti', *pliókščias* Kar̃sakiškis, Kùpiškis, Dùsetos 'plokščias', *pliutà* Šakýna 'pluta', *škliùmpė* Musteikà 'klumpė' turi minkštus *c*, *n*, *l* vietoj literatūrinės kalbos kietųjų. Dažniau pasitaiko minkštumo svyravimas prieš užpakaliniu balsiu prasidedančias priesagas, pvz., *antùkas* Vilkavìškis || *ančiùkas* Kùpiškis, Ukmergė̃ 'anties vaikas', *mažùtis* Ukmergė̃ || *mažiùtis* Šakýna 'visai mažas' ir pan. Šaknies galo priebalsius *p*, *b*, *m*, *v* žemaičiai vietomis apie Akmė̃nę, Klýkolius, Vegeriùs ir Klaĩpėdos krašte taria kietai. Taigi sako gen. pl. *rópų (rûopu, rᵘô·pᵘ)* 'ropių', *dróbų (drûobu, drᵘô·bᵘ)* 'drobių', *žẽmų (žẽmu, žèmᵘ)* 'žemių', l. sing. praet. *vė̃mau (v́iemâ·u, vⁱẹ̄·mâ·u)* 'vėmiau', *deváu (devâ·u)* 'daviau'. A. Jonaitytės duomenimis, ir pažemaitės aukštaičiai ties Šakýna (Bambalų̃, Minkių̃ kaimuose) fakultatyviškai pasaką gen. pl. *krũopu·* 'Kruopių', *ùžupu· lã·uks* 'Užupių laukas' ir pan. (pastebėta pavyzdžių tik su *p*). Dalis pietų aukštaičių minkštųjų *š*, *ž*, *č*, *dž*, *c*, *dz*, kaip ir *r*, visai neturi: šiuos priebalsius visuomet taria tik kietai, žr. § 188.

c. Asimiliacinis priebalsių minkštinimas

§ **175.** Prieš priešakinės eilės balsius priebalsių minkštumas tarmėse labai įvairuoja. Mažiausiai minkštinama žemaičių tarmės vakaruose. Antai daugelis šiaurės žemaičių kretingìškių priebalsius aiškiai minkštai taria tik prieš tarmės siaurąjį priešakinį balsį *i* arba *i·* ir dvibalsį *ie* (iš *ė*). Tačiau ir čia minkštumo laipsnis kiek mažesnis už tą, kuris turimas dėl jotinio minkštinimo. Prieš platųjį priešakinį balsį *e(e·)* išlaikomas priebalsių kietumas arba jie labai nežymiai tesuminkštinami, t.y. tariami bemaž kaip prieš užpakalinius balsius. Maždaug taip elgiamasi ir prieš tarmės vidutiniško siaurumo balsį *ẹ(ẹ·)* (iš *i*, *ę*) bei dvibalsį *ẹi* (vietoj lk. *ie*). Išimtį sudaro *k*, *g*, *š*, *ž*, *l*, *č*, *dž*, kurie tariami minkštai prieš kiekvieną priešakinį balsį. Tai matyt

iš pateikiamų Kretingõs apylinkės pavyzdžių (čia absoliutinėje galūnėje dar turimas labai siauras balsis *ę*, prieš kurį priebalsis minkštas): *klû·mṕis* 'klumpė', 3. praes. *b'îeg* 'bėga', *t́ìk* 'tik', *d́ĩel* 'dėl', 3. praes. *śîed* 'sėdi', *ḿĩ·ŋg* 'minga, pradeda miegoti', 3. praet. *dã·ŕę* 'darė', *dav́îes* 'davėjas', bet *pę̂·ins* 'pienas', *bęrę̂·ms* 'birimas', *dę̂·rptę* 'dirbti', nom. pl. m. *vę̀sę̀* 'visi', *mès* 'mẽs', 3. praes. *nèš* 'neša', tačiau *ḱê·ls* 'kelias', *ǵê·rs* 'geras', *š́ę̃·ins* 'šienas', *vežę̂·ms* 'vežimas', *paľęḱę̂·ms* 'palikimas', *čępnûotę* 'čipnoti, čiupinėti', kaip ir *žvã·ḱę* 'žvakė', *dã·ľǵis* 'dalgis', *pã·ikš́is* 'paikšis', *rǫ̀pũ·žę* 'rupūžė', *á·rkľĩ·s* 'arklys', *bažńî·čę* 'bažnyčia', *d́žìŕĩ·ntę* 'džirinti, piauti trinant'. Priebalsiai, esantys ne betarpiškai prieš siaurą priešakinį balsį, bet prieš kitą priebalsį, dažniausiai neminkštinami arba labai nežymiai teminkštinami. Išimties kartais nedaroma net priebalsiui *l*: Kretingojè tariama *ã·lksńis* 'alksnis', bet *vâ·ľǵî·tę* 'valgyti', *skâ·ľd́ĩ·tę* 'skaldyti'.

§ 176. Klaĩpėdos krašte asimiliacinis priebalsių minkštinimas dar menkesnis. Čia net prieš *i(i·)* jis nėra labai ryškus. Klaĩpėdos krašto žemaičiai mažai teminkština prieš tarmės *ę·* (vietoj lk. *ie*), kiek daugiau minkštinama šiaurinėje ir pietinėje dalyse, kur tariamas diftongoidas *ⁱę·*. Išimtį sudaro *k, g, l,* kurie betarpiškai prieš priešakinį balsį minkštinami intensyviau už kitus priebalsius. Menkai priebalsius teminkštino ir daugelis Prūsų lietuvių, žr. Kuršaičio Gr. §§ 74 tt., LŽTP 19, 22 ir kt.

§ 177. Einant nuo pajūrio į rytus, asimiliacinis minkštinimas intensyvėja. Skirtumas tarp minkštumo prieš priešakinius siauruosius ir plačiuosius balsius laipsniškai mažėja. Bemaž visame šiaurės žemaičių telšiškių plote kiek mažiau minkštinama tik prieš tarmės *ę:* daugelis sako *vę̀nę̀s* 'vinis', bet acc. pl. *v́ìńis* / *vę̀ńis*. Pietų žemaičiai, kaip ir aukštaičiai, prieš visus priešakinės eilės balsius minkština maždaug vienodai. Minkštumas, bent iš klausos, nesiskiria nuo jotinio minkštinimo. Aukštaičių tarmės rytuose išimtį sudaro priebalsis *l,* kuris prieš *e, ė* sukietėjo, tiksliau, virto veliariniu, atitinkamai pakeisdamas ir balsį. Dar toliau rytuose tas pat likimas ištiko priebalsius *r, s,* vietomis dar kai kuriuos kitus. Pietų pakraščiuose sukietėjo kiekvienas *r, š, ž, č, dž, c, dz.* Apie visa tai kalbama §§ 179 – 188.

Priebalsius, esančius ne betarpiškai prieš priešakinį balsį, bet kitų priebalsių samplaikoje, aukštaičiai, kaip ir dalis žemaičių, minkština gana intensyviai. Paprastai kietus išlaiko tik *k, g* (pvz., *aľ'kśńis* 'alksnis', *ǵŕá·uťi* 'griauti'), vietomis dar *p, b, m* (nom. pl. m. *śepťi·ńì* 'septyni', *d́eš́imťì* 'dešimti', *bľá·uťi* 'bliauti'). Rytų aukštaičių panevėžiškių tarmės plote daug kur ir šių išimčių nedaroma, girdėta tariant *aľ'·ḱśńɩs* / *aľ'·ḱśęńś* 'alksnis', *ǵŕá·uť* 'griauti' ir pan. Minkštėja ne tik priebalsiai, priklausantys tai pačiai, bet ir kitoms morfemoms, net žodžiams (*aťśḱŕìśťì* 'atskristi', *ǵeľ'š́ḱeľis* 'geležinkelis', *ká·ḿ ǵi* 'kam gi' ir t.t.). Vadinasi, einama prie sistemos vienodai tarti visą priebalsių samplaiką: minkštai, jeigu paskutinis priebalsis minkštas, ir, atvirkščiai, kietai, jei paskutinis priebalsis kietas. Šiai tendencijai stengiamasi pajungti net skolinius. Tačiau daug kur daroma išimtis svetimiems žodžiams su minkš-

tuoju *l* prieš kietą priebalsį. Plačiai tariama *bùl̃ba* 'bulvė', *pá·l̃tas* (*pal̃'·tas* Palūšė, Kal̃tanėnai) 'paltas', *pòl̃ka, vá·l̃sas* (šokių vardai), *vá·l̃cai* 'veleninis malimo prietaisas'. Dar plg. *bal̃kònas* Léipalingis 'balkonas', *kul̃kà* Palómenė, Ukmergė̃, Kùktiškės, Kal̃tanėnai, Palūšė 'kulka', *sá·l̃ka* Tirkšliaĩ, Ukmergė̃, Kùktiškės 'mansarda', *š'é·l̃ma* Pandėlỹs 'šelmis'. Taip pat *l* minkštumas dažnai išlaikomas prieš išnykusį *i* (*kul̃pkà* < *kulipkà, šá·l̃kas* < *šãlikas* ir kt. § 146).

§ **178.** Rytų aukštaičiai panevėžiškiai turi ne tik regresyvinį, bet ir progresyvinį kai kurių priebalsių minkštinimą. Visų pirma tai liečia *s*, kuris žodžio gale minkštai tariamas po priešakinės eilės arba supriešakėjusių balsių. Toks minkštinimas ypač akivaizdus pietinėje ploto dalyje, kur galūnės balsiai mažiau redukuoti. Antai Síesikų apylinkėje tariama *gαid'ī·ś* 'gaidys', *vag'ìś* 'vagis', partic. praet. act. *sã·kιś* 'sakęs', gen. sing. *sá·ujeś* 'saujos', *ū̃·peś* 'upės', *åuśiẽś* 'ausies', nom. pl. *åū̃·śιś* 'ausys', nom. pl. *m̑èś* 'mes', acc. pl. *m̑ed'ž̑ìś* 'medžius', *val̃'.d'žιś* 'valdžias', *åů.śιś* 'ausis', *mυm̑ìś* < *mumìs* 'mus', *tá·iś* 'tas', instr. pl. *vιlkαĩ·ś* 'vilkais', 3. fut. *raš̑ìś* < *rašìs* 'rašys', imper. refl. *raš̑í·kιś* 'rašykis'. Pavyzdžiai iš Pãšvitinio: *gaĩ·d'ś* 'gaidys', *vàg''ś* 'vagis', *sã·k'ęś* 'sakęs', *ů.pęś* 'upės', *åů.śęś* 'ausies', *åū̃·ś'ś* 'ausys', *m̑èd'ž̑'ś* 'medžius', *val̃'.d'ž̑'ś* 'valdžias', *åů.ś'ś* 'ausis', *ž̑vì·ȓb'l'ęś* 'žvirbliais', *raš̑í·k''ś* 'rašykis', bet *sá·ujǫs* 'saujos' (pasakoma ir *sá·ujǫś*), *m̑æ̃·s* 'mēs', *vǫl.kεs* 'vilkais', *raš̑ǫ̀s* 'rašys'. Ne taip nuosekliai, dažnai fakultatyviškai minkštinami nosiniai priebalsiai. Síesikuose paprastai tariama ill. sing. *ak'ιń'.* 'akin', *ś'k'ȓī·ńιń* 'skrynion', *ū̃·pιń* 'upėn' (bet *val̃'d'ž̑õ·n* 'valdžion', *var̃'š'k'ę̃·n* 'varškėn', *grαžeń.* 'gražian'), ill. pl. *m̑ιškúośιń* 'miškuosna', *p'ievaśιń* 'pievosna', tačiau dat. pl. *ar̃k'l'é·m* 'arkliams', *ś'k'ȓī·ńem* 'skrynioms', dat. sing. *žal'é·m* 'žaliam', 1. pl. praes. *lá·id'žem* 'leidžiame'. Pašvitinyjè dažniausiai sakoma dat. pl. *påū̃·kš'č'ęm̑* 'paukščiams' (bet instr. pl. *val̃'.d'žǫm* 'valdžiomis'), *žal'iem̑* || *žal'íem* 'žaliems' (tačiau dat. sing. *žal'æ̃·m* 'žaliam'), 1. pl. praes. *lá·id'žem̑* 'leidžiame'.

Tokius žodžius, kaip *kẽlias, žãlias*, dalis žemaičių ir artimesni aukštaičiai taria *k'ê·l'ś, žâ·l'ś* (Laũkuva) resp. *k'é·l'ś, žá·l'ś* (Kuršė̃nai, Pãgramantis, Jùrbarkas). Plg. *v'é·l'ńś* || *v'é·l'ś* Pãgramantis, Šakýna 'velnias'.

d. Priebalsio *l* kietinimas rytų Lietuvoje

§ **179.** Priebalsį *l* prieš *e (ei, er... ę), ė* taria kietai (veliarinį) rytų ir pietų aukštaičiai kartu su pakraštinėmis vakarų aukštaičių šnektomis, žr. žml. Nr. 74. Po sukietėjusio *l* pakinta ir vokalizmas (§ 180 – 183). Riba tarp *l* kietinančiųjų ir nekietinančiųjų nėra griežta: ji svyruoja platoku ruožu, kur tariama abejaip. Be to, ne visiškai sutampa *l* kietinimo prieš *e* ir *ė* izofonos. Atskiri žodžiai su sukietėjusiu *l* sutinkami gerokai į vakarus nuo ribos. Pavyzdžiui, Šakýnos apylinkėje tariama *ó·b'æla* 'obelė', *pàk'æla* 'pakelė', apie Šaũkotą – *lá·ist* 'leisti', *laid'ī.ms* 'leidimas', nors šiose šnektose šiaipjau *l* nekietinamas.

§ **180.** Po sukietėjusio *l* balsis *e* tiek atvirame skiemenyje, tiek ir einantis dvibalsio pirmuoju dėmeniu pavirto *a: lãdas* 'ledas', *ladẽlis* 'ledelis', voc. sing. *pẽla* 'pele', acc. pl. *pelàs* 'peles', *láišť* 'leisti', dat. sing. *sáulai* 'saulei', 2. sing. praet. *kú·lai* 'kūlei'. Išimčių pastebėta vietomis anykštėnų tarmės pakraščiuose, pavyzdžiui, ties Ùkmerge (Jūžintaĩs? Būgos RR III 96) ir vilnìškių kampelyje apie Rimšę, kur kirčiuotas kamieno *e* išlaikomas nepaverstas *a*, bet susiaurinamas ir kiek atitraukiamas į užpakalinę eilę (žml. Nr. 13). Antai žodis *lẽdas* ties Ùkmerge (Juodaũsiai, Lyduõkiai...) tariamas *lɛ̃·dɑs*, Rimšėjè – *lɛ̃.das* (abiejų šnektų ɛ kaip žodyje *lɛ̃·kť* 'lėkti', tik Rimšėjè kiek trumpesnis). Tačiau nekirčiuotoje pozicijoje tariamas *a: laďę̃·ľis* Juodaũsiai, *ladɛ̃.ľi.s* Rimšẽ 'ledelis'. Akūtinis dvibalsis *éi* po *l* ties Ùkmerge traktuojamas kaip *ái* ir verčiamas *ɔ́i: lɔ́·išť* 'leisti' (plg. *kɔ́·iľis* 'kailis'), Rimšėjè tariamas *ɛ́i: lɛ́·išť*. Galūninius *e*, *ei* nepriklausomai nuo kirčio didelė dalis vilnìškių išlaiko nepavertę *a*, *ai* ir taria *ɛ*, *ɛi* (žml. Nr. Nr. 16 ir 66), pvz., dat. sing. *pẽ·lɛi* / *pė̃.lɛi* 'pelei', acc. pl. *pelɛ̀s* 'peles'.

Naujojo kirčiuoto *a* (iš *e* po *l*) kupiškėnai ir daugelis anykštėnų neverčia kartu su senuoju *a* į *ɔ* arba *å*: sako *lå.das* 'ledas' šalia *rɔ̃.tas* / *rå̃.tas* 'ratas'. Tariant *lɔ̃.das* 'ledas' pastebėta tik apie Svėdasus, sporadiškai ir kai kuriose kitose vietose (§ 45). Tačiau naująjį akūtinį dvibalsį *ái* anykštėnai verčia *ɔ́i* arba *å̃i* (*lɔ́·išť* / *lå̃·išť* 'leisti'), o kupiškėnai išlaiko sveiką (žml. Nr. 65). Panevėžìškiai ir daugelis širvintìškių galūnėse naująjį *a* suplakė su senuoju: sako voc. sing. *pæ̃·lʋ* / *pæ̃·ľ* / *pæ̃·lɑ* 'pele' (plg. *ḿeř·gʋ* / *ḿeř·g'* / *ḿeř·gɑ* 'mergа'), acc. pl. *pelʋ̀s* / *pèľs* / *pelɑ̀s* 'peles' (plg. *ḿeř.gʋs* / *ḿeř.g's* / *ḿergɑ̀s* 'mergas'). Cirkumfleksinį bei nekirčiuotą naująjį dvibalsį *ai* panevėžìškiai, anykštėnai ir jų kaimynai galūnėje traktuoja kaip senovinį ir verčia *ɛ* resp. *ɑi* (*ɑ*[i], *ɑ*): dat. sing. *sá·ulɛ* / *sá·ulɑi* (*sá·ulɑ*[i], *sá·ulɑ*) 'saulei' kaip *ḿeř·gɛ* / *ḿeř·gɑi* (*ḿeř·gɑ*[i], *ḿeř·gɑ*) 'mergai'.

Minkštas *l* prieš *e* rytų Lietuvoje išlaikomas šiais atvejais:

1) Daiktavardžių *a* kamieno voc. sing. formoje, pvz. *mẽšle*. Matyt, priderinta prie tokių, kaip *draũge*, kur galūnė *-e* yra ne po *l*. Tačiau *ē* kamieno voc. sing. formoje kietinama (sako *pẽla* 'pele'), nes šių daiktavardžių visi linksniai, išskyrus gen. pl., turi kietinimo poziciją.

2) Veiksmažodžių, kurių esamasis laikas turi intarpą, formose, pvz., *(su)gleñba, (su)glẽbo, (su)glèbti.* Derinama prie tokių to paties tipo veiksmažodžių, kaip *(nu)steñba, (nu)stẽbo, (nu)stèbti.* Rytų aukštaičiai čia visur paprastai išlaiko sveiką *em* < *en* (§ 90,1).

3) Prieš veiksmažodžių priesagą *-en-*, pvz., *kalẽna, kalẽno, kalénti.* Derinama prie tokių to paties tipo veiksmažodžių, kaip *gyvẽna, gyvẽno, gyvénti.* Rytų aukštaičiai ir čia dažniausiai išlaiko sveiką *en* (§ 90,2). Prieš vardažodžių priesagas, kurios prasideda balsiu *e*, kietinama nenuosekliai: *kailẽlis* || *kailãlis*, *gilẽlė* || *gilãlė*,

vẽlenas || *vẽlanas,* *sẽlenos* || *sẽlanos,* *mielèsnis* || *mielàsnis,* *baltelèsnis* || *baltelàsnis.* Atskirose šnektose čia gerokai įvairuojama. Dažnos gretiminės formos.

4) Garsažodžiuose, pvz., *klèpt, lèpt, plèkšt, plerpt, šlèpt... klèpterėti, lèpterėti, plèkšterėti, šlèpterėti.* Čia priklauso ir tokie žodžiai, kaip *blerbti, blerbénti, klebénti, klebẽti, klebetúoti, klebẽtas, klegẽti* (apie Kaniãvą, Gervẽčius, Adùtiškį, Tverẽčių šis veiksmažodis vartojamas vietoj *kalbẽti,* kuris išliko tik pasakyme *põterius kalbẽti*), *klegẽtas, klepsẽti, (iš)klérti, klerkẽti, lelióti* 'su triukšmu varyti' (Liñkmenys), *plempti* 'daug gerti', *plepẽti, plepỹs, plerpti, pleškẽti, šlepsẽti, žleksẽti* ir kt.

5) Skoliniuose, pvz., *alè* 'bet', *chòlera* arba *kòlera (kolèra, kalèra, kalerà), elektrà* arba *alektrà (lektrà, lèk[s]trika, lèk[s]trikas), Elenà (Alenà), klebõnas, klẽckas, klernotas, lèd> lèt* arba *lèdvi* (*lèdve* Palómenė) 'vos', *leikà (léika)* 'piltuvas', *lẽkas (lekẽlis)* 'indas žibalui laikyti', *lelijà, lementõrius (leventõrius* Liñkmenys) 'elementorius', *lérva, lervóti* 'šliaužti, nerangiai eiti', *lẽvas* 'liūtas', *Lẽ(v)onas, plẽtkas (pletkà)* 'apkalbos, šmeižikiški, prasimanyti plepalai', *šleikos (šleikai* Kaltanėnai) 'petnešos'. Greičiausiai čia priklauso ir miestelio vardas *Léipalingis* (ne *Lái-*!), kuris ne tik dėl minkšto *l*, bet ir dėl *ei* vietoj *ie* (plg. *líepa, Líeplaukė, Líepupis* ir kt.) laikytinas jotvingių palaiku. Priebalsis *l* išlieka minkštas kai kuriuose lietuviškuose žodžiuose, kurių ne visi gauti iš literatūrinės kalbos ar kitų tarmių, nes dalis jų gali turėti minkštą *l* kitų artimos reikšmės žodžių įtakoje. Tai matyti iš žemiau pateikiamų pavyzdžių: *blevyzgà* || *blevýzga* ir *blevyzà* || *blevýza* Jõniškis, Liñkmenys, *blevèzgà* Taurãgnai 'negraži kalba, keiksmas; kas negražiai kalba, paleistaliežuvis' (minkštas *l* iš *bliáuti*?), *gleivės* (plg. *gliẽti*), *gléiza* Gélvonai 'praskydusi žemė, purvas; skysta, lipni košė', *glẽžnas* (plg. *glèbti, glemba*), *kaleimas* 'kalėjimas' (§ 223), *keleivis* Pùnskas, *kleinùs* Rudaminà, Liškiavà, Merkìnė 'lipus, glitus', *kléiva* Karsakiškis, Kùktiškės, Zarasaĩ, Liñkmenys 'kreivomis kojomis, šlubis', *klẽvas* (matyt, iš *kliãvas,* plg. la. *kļavs*; minkštas *l* išlaikomas ir hidronimuose bei toponimuose *Klevà* Dievẽniškės – Gaujos kairysis intakas, *Klẽvakalnis* ir *Klevìniakalnis* Pùnskas [Kreivẽnų km.], *Klẽvežeris* Semeliškės UEV, *Klevų̃ ežeras* Pùnskas), *lebẽdyti* Liñkmenys 'ką nors prastai dirbti', *ledýnas* Biržai (nauj., plg. nom. pl. *ladẽ* 'ledai'), *lẽdžingė* Léipalingis 'pačiūža' (bet *lãdas* 'ledas'), *leipti* 'tapti bejėgiu, alpti' (*l* iš garsažodžių *lèpti, lèpterėti,* kaip ir tolimesni žodžiai iki *lepūnẽlio*), *(pa)lẽpšis* arba *lẽpšė, lepšỹs* 'toks grybas; neenergingas, ištižęs žmogus', *lẽpinti, (ap)lepaũsis* 'nulėpusiomis ausimis', *lepūnẽlis, leisgyvis* Pandėlỹs 'léisgyvis, vos gyvas', *lekẽtas* Raguvà, *lẽsalas* Pùnskas (bet 3. praes. *lãsa* 'lesa'), *meletà* Liñkmenys 'kas greitai kalba', *pakeleivìngas* Rudaminà, *pašlemẽkas* Pùnskas 'ištižęs žmogus', *šleivas* 'kreivas, ppr. apie kojas'.

§ **181.** Vietoj *en* po sukietėjusio *l* pietų ir vakarų aukštaičiai taria *an: lantà* 'lenta', *lañ.gvas* 'lengvas' (su *em* pavyzdžių nepastebėta). Rytų aukštaičiai elgiasi nevienodai. Iš žemėlapio Nr. 69 matyti, kad žodį *lentà* vilnìškiai, utenìškiai, anykš-

tėnai ir kupiškėnai taria *l'intà / l'in̑.ta*. Einant toliau vakarų link, atsiranda *luntà / lun̑.ta / lvn̑.tv*, o šiaurės panevėžiškių plote – *lǫn̑.t'*. Tačiau ne visur vertimas nuoseklus. Antai *lunta* ploto rytiniuose pakraščiuose vartojama ir gretiminė forma *linta*. Šalia *lunta* vietomis sakoma *liñgvaṣ* 'lengvas' (*l'iñ·gvɑs* Ukmergė̃, Kavárskas...), adv. *lìnkiškai* 'lénkiškai' (*l'í·ŋk'iškɑi* Ukmergė̃...). Veiksmažodis *leñkti* čia bemaž visur virto *liñkti* (supainioti *leñkti* ir *liñkti*?), tariant *luñ·kt'* užfiksuota tik Gélvonų apylinkėse (K. Morkūnas LKK III 43). Apie Anýkščius, Troškū́nus, Kùpiškį šalia *l'in̑.ta* sakoma *sluñ·kšt'i.s* 'slenkstis'. Pietryčiuose dar užfiksuotas variantas *lъintà* (pvz., Gervė̃čiai), vietomis vartojamas kaip gretiminis šalia *l'intà* (pvz., Dievẽniškės, Adùtiškis) arba *luntà* (Pabáiskas, Mùsninkai, Čiõbiškis). Pažymėtina, kad ir „Punktuose Sakymų" vietoj *len* > *lin* paprastai rašoma *łyn*, pvz., 1. sing. praet. *ne nusiłynkiau* I 24_{24} 'nenusilenkiau', *łyngwa* I 51_{30} 'lengvà', instr. pl. *łynćiugais* II 70_{21} 'grandinėmis'. Plg. pakraštinių lietuvių *lъ̃i·sć / lъ̃i·sc* 'lįsti', 3. praet. *išlъin̑.dɔ·* 'išlindo' (§ 188).

Minkštas *l* rytų Lietuvoje paprastai išlaikomas prieš tokius *en, em*, kurie eina priesaga (pvz., *kalénti*), yra intarpinių veiksmažodžių šaknyje (pvz., 3. praes. *glem̃ba*), jeigu šalia esamojo laiko *en, em* kitų laikų formos turi *in, im* (pvz., 3. praes. *leñda, sleñka*), taip pat skoliniuose (pvz., *gleñcius* 'blizgėjimas, blizginimas', *kalendõrius, klémka, lémpa*...). Dar paminėtini žodžiai *glem̃žti* (*glémžti* Skãpiškis) 'griebti, čiupti, godžiai ėsti' ir *pléntas* (*pleñtas* Kar̃sakiškis, Svėdasaĩ, Ukmergė̃, Liñkmenys) 'smulkiais akmenėliais grįstas ar asfaltuotas kelias'. Čia visur rytų aukštaičiai išlaiko sveikus *en, em* (§ 90). Pasitaiko ir tam tikrų nukrypimų bei svyravimų. Daugiausia jų veiksmažodžių formose. Pavyzdžiui, be 3. praes. *leñda*, rytų aukštaičių plote užfiksuota ir *lañda* (Gervė̃čiai, Adùtiškis), *liñda* (Švenčionė̃liai, Kal̃tanėnai, Palū̃šė, Rimšė̃). Senovinis skolinys *lénkas* virto *lánku* (Krúonis, Dotnuvà...) resp. ryt. *línku (linkù), lúnku*, kurį daug kur išstūmė naujai gautas žodis *lénkas (leñkas)*, žr. § 90,5. Skolinys *lenciū̃gas* 'grandinė' apie Palómenę tariamas *lanćū̃·gɑs*. Tokia forma turima jau senuosiuose raštuose, pvz., *łánciugas* MP 65_{27}, *łanciûgą áukſo* DP 437_{26}. Gali būti iš br. *ланцýг*. Tačiau rytų aukštaičiai sako ir *linciū̃gas*, žr. § 58.

§ **182.** Senovinio nosinio balsio *ę* po *l* likimas rytų Lietuvos tarmėse ne visur aiškus. Žodžio šaknyje refleksus susekti trukdo pavyzdžių negausumas. Galūnėje normalią raidą daug kur iškraipė kitų formų analogija. Vietoj *sklę̃sti*, acc. sing. *pẽlę*, partic. praet. act. *kū̃lęs, kū̃lę* pakraštiniai vakarų aukštaičiai (Krúonis, Kėdáiniai, Jõniškis) sako *sklã·šť, pẽ·la·/-a*, bet *kú·l'es, kú·l'e· / -e* (priderinta prie *d'í.r̃b'es* 'dirbęs', *d'í.r̃b'e· / d'í.r̃b'e* 'dirbę'). Pralietuvių **-lén* refleksas čia yra *-la*, pvz., instr. sing. *ṕelà / ṕèla* 'pele'. Tačiau loc. sing. *stal'è / stàl'e* 'stale' (plg. *ḿiš̃k'è / ḿèš̃k'e* 'miške').

Panevėžiškių tarmės šiaurėje šalia *šk'ẽ·šť* 'skęsti', *žõ·š'š (ǫ̃·?)* 'žąsis', acc. sing. *šã·k'ę* 'šakę', *ví·rǫ* 'vyrą', partic. praet. act. *d'í.r̃b'ęs* 'dirbęs', pl. *d'í.r̃b'ę* 'dirbę' tariama *sklõ·šť* 'sklęsti' (*lę > lą > lo!*), *ṕæ̃·lɛ* 'pelę', *kú·lɛs* 'kūlęs', *kú·lɛ* 'kūlę'. Pralietuvių **-lén* čia virto *-l'*, plg. instr. sing. *ṕèl'* 'pele'. Tačiau loc. sing. *stàl'* 'stale' (plg. *ḿèš̃k'* 'miške').

Tose rytų Lietuvos tarmėse, kur sakoma *śk̄ĩ·śť* / *śk̄ĩ·śč (śk̄ĩ·sc)* 'skęsti' (rytų aukštaičiai „puntininkai" ir pietų aukštaičiai) šakninio *ę* po *l* likimas dėl pavyzdžių stokos ne visur aiškus. Apie Lazdijùs ir Bìržus tariama *śk̄l̄ĩ·śť* 'sklęsti'. Žodžio galūnėje *lę* virto *lьι·*. Tačiau dėsningą raidą daug kur užtemdė formų sumišimas. Daiktavardžių acc. sing. galūnė *-ьι·* (*p̄ẽlьι·* / *p̄ẽlьι.* / *p̄ẽlьι* 'pelę') tebeturima didžiojoje ploto dalyje, žr. žml. Nr. 53. Išimtį sudaro šiaurės vakarų kampas, kur, be *-ьι·*, yra dar *-u·* (*p̄ẽlu.* / *p̄ẽlu*). Pastaroji galūnė dažniausiai vartojama kaip gretiminė šalia *-ьι·* ir bus gauta iš *ā* kamieno, plg. *šã·ku·* / *šå.ku.* / *šã·ku* 'šaką' (§ 346). Vietomis fakultatyviškai pasitaikanti forma *sá·ul̄i·* 'saulę' yra perdirbinys pagal *drɔ́·b'i·* 'drobę'. Ji užfiksuota apie Molėtus, Dievẽniškes (K. Morkūnas LKK III 45). Plg. kupiškėnų acc. sing. *drɔ́·bьι.* 'drobę' šalia *šil̃'·k̄i.* 'silkę' su *-ьι.* kaip *sá·ulьι.* 'saulę'[42]. Dalyvių galūnėse, be dėsningų formų su *ьι·* (*kú·lьι·s* / *kú·lьι.s* / *kú·lьιs* 'kūlęs' ir *kú·lьι·* / *kú·lьι.*/ *kú·lьι* 'kūlę'), plačiai vartojamos formos su *i·* (*kú·l̄i·s* / *kú·l̄i.s* / *kú·l̄is* ir *kú·l̄i·* / *kú·l̄i.* / *kú·l̄i*). Pirmosios labiau būdingos pietų aukštaičiams, tačiau turimos ir rytų aukštaičių plote. Antrosios (su *i·* iš tokių dalyvių, kur *-ęs*, *-ę* ne po *l*) plačiau vartojamos rytų aukštaičių tarmės plote (daug kur kaip gretiminės). Ž. Urbanavičiūtės duomenimis (Kalbotyra IV 153), Ukmergės rajono vakarinėje dalyje tarią *kú·lus* (*kú·lvs*?) 'kūlęs'. Jeigu šis faktas tikras, galėtume manyti, kad šioje šnektoje *ę* po *l* fonetiškai virto *u* per pereinamąjį laipsnį *ą*, plg. *luntà* < *lantà* < *lentà*. Tuo atveju, žinoma, ir acc. sing. galūnę *-u* šiame kampe reikėtų paskelbti esant fonetinės raidos rezultatu. Dalyvio formų su *u·* išnykimą būtų galėjęs paspartinti sutapimas su esamojo laiko formomis, plg. *púolą(s)* > *púolu·(s)*. Palẽvenės šnektos pl. *å.ju.* 'ėję' galėtų būti perdirbinys iš *å.ji.* pagal išnykusią formą **kú·lu.* 'kūlę'.

Pralietuvių **-lėn* refleksas nagrinėjamose tarmėse yra *-lьι*, pvz., instr. sing. *pelь̀ι* 'pele'. Tačiau jis dar labiau, negu *-lьι·* < *-lę*, aptemdytas analogijos. Rytų aukštaičių tarmės plote (ypač kupiškėnų ir anykštėnų) plačiai įsigalėjo instr. sing. galūnė *-u* (*pelù* 'pele'), gauta iš *ā* kamieno, plg. *šakù* 'šaka' (*-u* iš **-ān*). Žr. žml. Nr. 18. Fakultatyviškas variantas *sá·ul̄i* 'saule' (plg. *drɔ́·b'i* 'drobe') užfiksuotas, rodos, tik apie Kùpiškį (Ž. Urbanavičiūtė Kalbotyra IV 153). Loc. sing. formos taip pat svyruoja: *stalь̀ι* ‖ *stal̄ì* 'stale'. Pirmoji labiau paplitusi pietinėje ploto dalyje (pietų aukštaičiai), antroji (su *-ì* iš *m̄iš̄k̄ì* 'miške') — šiaurinėje.

§ 183. Balsis *ė* po sukietėjusio *l* didžiojoje ploto dalyje tariamas *ε·*, žr. žml. Nr. 35. Išimtį sudaro rytų aukštaičiai kupiškėnai, kai kurie anykštėnai (Svėdasaĩ) ir vilnìškiai (Adùtiškis). Kupiškėnai taria *a·* (*lã·kť* 'lėkti'). Svėdasų̃ šnektoje *ė* bemaž visur sutapo su *o*: čia tariama *lå̃·kť* 'lėkti', *lå.k̄i.mas* 'lėkimas', *sá·ulå.* 'saulė' ir *žå̃·ďi.s* 'žodis', *žå.ďė.l̄i.s* 'žodelis', gen. sing. *v́i.rå.* 'vyro', tačiau *pelɔ̃.* 'pelė' šalia

[42] Kupiškėnai sako ir instr. sing. *drɔ́·bu* 'drobe', *sá·ulu* 'saule', bet *šil̃'·k'u* 'silke', loc. sing. *drɔ́·ba.j* 'drobėje', *sá·ula.j* 'saulėje', bet *šil̃'·k'ę.j* 'silkėje', nes čia nom. sing. *drɔ́·ba.* 'drobė', *sá·ula* 'saulė', bet *šil̃'·k'ę.* 'silkė'.

gen. sing. m. *tā̊.* 'to'. Adùtiškio šnektoje sutapimas visiškas, plg. *lā·kć, la·ḱi.mas, sá·ula·, ṕelā·* 'pelė' ir *žā·ďis, ža·ďē·ľis, v́i·ra·, tā·* 'to'. Nekirčiuotoje pozicijoje, iš dalies ir kirčiuotoje galūnėje, *a· (a., a)* tariamas daug didesniame plote, žr. žml. Nr. Nr. 37, 39, 41, 43 ir 45. Pastaroji aplinkybė rodo, kad priebalsio *l* kietėjimo epochoje čia būta ne siauro, bet plataus balsio. Juk kupiškė̃nų, anykštė̃nų, utenìškių ir jų kaimynų *la.ḱi.mas* 'lėkimas' galėjo kilti tik iš **lēkìmas*, bet ne iš **lẹ̄kìmas*. Iš **lēkìmas* per pereinamąjį laipsnį *lākìmas* kildintinas ir svėdasìškių *lå.ḱi.mas* (plg. *šå.ḱi.mas* < *šākìmas* 'šokimas'), taip pat dalies panevėžìškių *lʋḱi.mʋs* (plg. *šʋḱi.mʋs*).

Minkštas *l* kartais išlaikomas prieš balsiu *ė* prasidedančias priesagas. Tačiau čia gerokai įvairuojama. Tokie žodžiai, kaip *arklė̃kas, dobilė̃lis, brolė̃nas, skylė̃tas, gulė̃ti*, tariami dvejopai: *arkľẹ̄·kas (arkľẹ̄·kas)* || *arklē·kas* ir t.t. Visuomet minkštai *l* tariamas skoliniuose, pvz., *alė̃ja, Anèlė (Angèlė), blė̃ka (blėkà* Kal̃tanėnai, Liñkmenys, Tverẽčius, *blė̃ta* Rudaminà, *blėtà* Kùpiškis, *blė̃tė* Jùkiškiai, Joniškė̃lis) 'skarda', *Jùlė, kalė̃dos, kazlė̃kas (kazalė̃kas* Krekenavà, *kazelė̃kas* Ramýgala, *kazlė̃nas* Liñkmenys, Daugėliškis) 'toks grybas', *klėtkà* 'narvas', *plė̃mas* 'dėmė', *sklėnyčià* 'stiklinė', *šlėgà* 'vok. Schlägel', *šlėktà.* Minkštą *l* turi taip pat kai kurie savi žodžiai, atėję iš kitų tarmių ar literatūrinės kalbos, pvz., *gėlẽ* Pùnskas, *lė̃kštė* Jùkiškiai, Bìržai, Liñkmenys arba *lėkštẽ* Pùnskas, Dùsmenys, *lė̃nas* Papilỹs 'lėtas, ramus' (Papilyje taria *ľǣ·nas*, kaip ir *pľǣ·mas* 'dėmė', bet *lā·kt́* 'lėkti'), *lė̃tas* Síesikai, Aluntà 't.p.' (plg. *lē·t's* Jùkiškiai), *Lė̃venis* Jùkiškiai 'Lėvuo' (plg. *lɛ̂·vọ* Vadaktė̃liai), *plėvẽ* Jùkiškiai, Ukmergẽ, *zỹlė* Pùnskas 'zylė', *žalė̃siai* Gélvonai, Šimónys. Veiksmažodis *lė̃pti* 'susilpnėjus linkti, nuvysti' (Ukmergẽ, Dùsetos, Liñkmenys...) gali turėti *ľ* iš garsažodžių *lèpt, lèpterėti* (plg. *leĩpti* ir kt. § 180,5). Nesukietėjusį *l* turi dar Zíetelos lietuvių 3. praet. *daĩlėsi* 'dalinosi'.

§ 184. Priebalsis *l* kietinamas ne tik betarpiškai prieš *e, ė*, bet ir kai tarp jų yra kitas priebalsis, išskyrus *k, g, š, ž* (pavyzdžių su jotu ir afrikatomis nepastebėta). Toks priebalsių samplaikos kietinimas ne visur nuoseklus, vietomis yra fakultatyviško bei sporadiško pobūdžio, o ploto šiaurės vakaruose kai kur jo, rodos, iš viso nėra. Šiaurėje balsis *e* paprastai virsta *a* tik prieš samplaiką *l* + nelūpinis priebalsis. Prieš kitokią samplaiką *e* dažniausiai išlieka, nors *l* vietomis fakultatyviškai kietinamas. Antai Liñkmenų šnektoje paprastai tariama *ťiltå.ľi.s* 'tiltelis', *maldå.la.* 'maldelė', *balså.ľi.s* 'balselis', *kalnå.ľi.s* 'kalnelis' (Svėdasuosè tariama *kalnɔ̊.ľi.s*), bet *ḱilṕė.la.* || *ḱiľṕė.la.* 'kilpelė', *gulb'ė.la.* || *guľb'ė.la.* 'gulbelė', *ḱelḿė.ľi.s* || *ḱeľḿė.ľi.s* 'kelmẽlis' (Vìdiškiuose *ḱelmā̃·ľis*). Plg. *šaltå.ńi.s* Kùktiškės 'Šaltenis' (pavardė), partic. praet. act. *pag'el̃.tʋis* Kaniavà 'pageltęs', *pagul̃.dʋis* t.p. 'paguldęs', loc. sing. *balnʋı* Dotinė̃nai 'balne' (acc. sing. *pakal̃·nʋı.* 'pakalnę'). Prieš *ė* bene sistemingiausiai kietinama pietuose. Apie Rudamìną, Léipalingį tariama *gul̃.bɛ·* 'gulbė', *kalbé·c* 'kalbėti', *sal̃.dɛ·* 'saldė, tokia gira' (bet 3. praet. *sá·ľďẹ·* Léipalingis, tačiau *sá·ldɛ·* Kaniavà 'sáldė'), *pakal̃.nɛ·* 'pakalnė'. Pavyzdžiai iš kitų vietų: *g'ǽ·lbɛť* || *g'ælbé·ť* Jùkiškiai,

g'é·lbat' Gélvonai, Ukmergẽ, Šimónys 'gelbėti', *patí.lta.* Liñkmenys 'patiltė', *kalbé·t'* Jùkiškiai, Survìliškis, Gélvonai, Ukmergẽ, *kalbá·t'* Šimónys, Kùpiškis, Pandėlỹs, Papilỹs 'kalbėti', *paśilsé·t'* Jùkiškiai, Šeduvà, Bìržai, Raguvà, Ukmergẽ, Gélvonai, Kùktiškės, *paśilsá·t'* Palẽvenė, Skãpiškis 'pailsėti', *ká·lva.* Aluntà, *ká·lva* Jùkiškiai (gen. sing. *ká·lvɛs*), Ukmergẽ (gen. sing. *ká·lvas*) 'kalvė', *pakal̃·na.* Aluntà 'pakalnė'.

§ **185.** Priebalsio *l* kietinimo priežastys neišaiškintos. Siejimas su virtimu neskiemeniniu *u̯* baltarusių kalboje (A. Salys APh IV 27) čia nieko neduoda. Baltarusiai priebalsio *l* prieš *e* visai nekietina, plg. *лёд* 'ledas', *лядóвы* 'ledinis'. Jie *l* verčia *u̯* tik tais atvejais, kai šis yra po balsio uždarame skiemenyje, išnykus ъ, pvz., *воўк* < *волкъ*. Tokį virtimą fiksuoja ir kai kurie mūsų skoliniai, pvz., *kaudrà* Lazū́nai 'apklotas, vatinė antklodė' (iš br. *коўдра*), *kauniẽrius* Kapsùkas, Seirìjai, Valkiniñkai, Jonavà, Vẽpriai, Debeĩkiai, Papilỹs, Dùsetos, Leliū́nai, Tverẽčius, Nočià 'apykaklė' (iš br. *каўнéр*), *kaupõkas* Vilkavìškis, K. Naũmiestis 'viršutinė skrybėlės dalis' (iš br. *каўпáк*), *kaváukas* Lazū́nai 'gabalas' (plg. *kaválkas* Léipalingis, Ukmergẽ, Linkuvà), *kaukõzas* || *kolkõzas* Palẽvenė 'kolūkis', *Maũčiadis* Zíetela 'Nemuno kairysis intakas', *sõžiauka* Pùnskas arba *sõdžiauka* Ūdrijà 'kūdra', *žauniẽrius* Sãlakas, Valkiniñkai, Kabẽliai, Nočià 'karys' (liaudies dainose, plg. br. *жаўнéр*), *stacáuka* Pùnskas 'tvoros statinys'. Gal būt, tokiam virtimui paralelę turime žodyje *aukū́nė* Joniškẽlis, Pùšalotas, Kar̃sakiškis, Papilỹs, Kùpiškis, Užpãliai 'alkūnė', tačiau tarmėse pastebimas ir šiaipjau *al* || *au* kaitaliojimas. Plg. *al̃doti* Salantaĩ, Skuõdas 'rėkauti, kelti triukšmą' || *audoti* Daukantas (LKŽ) 'dainuoti', *áldra* Telšiaĩ, Joniškẽlis, Pasvalỹs 'vėtra', Mažeĩkiai, Kvėdarna, Jõniškis 'triukšmas' || *áudra* (plg. gretimines hidronimų formas *Aldrà* || *Audrà* 'upė, tekanti iš Audrelio ežero į Sartùs, kurios aukštupys vadinamas *Aldrupỹs* || *Audrupỹs*, o Sartų̃ ežero dalis, į kurią įteka, — *Aldrãkampis* || *Audrãkampis*', *Aldruvẽ,-ìs* || *Audruvẽ,-ìs* Jõniškis 'Vir̃čiuvio kairysis intakas'), *algóti* Var̃niai || *augóti* Alsẽdžiai 'šūkauti, rėkauti', *alka* Alsẽdžiai (LKŽ) 'auka' arba *al̃kas* LKŽ 'šventykla, medžiais apaugęs kalnelis' || *aukà, aukas* Daukantas (LKŽ), *málkna* || *máukna* Alsẽdžiai, Tirkšliaĩ 'medžio žievė' (plg. *máuti, numáuti*), *stul̃pas* || *stũpas* Tverẽčius (Otrembskio Gr. I § 461). Žemãlės apylinkėse, A. Girdenio duomenimis, fakultatyviškai tariama *dę̄u̯ kũo* 'dėl ko' (*dę̄l kũo* Tirkšliaĩ).

Rytų aukštaičių panevėžiškių ir artimesnių jų kaimynų plote *l* sukietėjo anksčiau, negu pasikeitė *en*, plg. *lǫñ.t(a)* / *luñ.ta* iš *lantà* < *lentà.* Kitur, priešingai, *l* kietėjo, jau *en* išvirtus *in*, plg. *lintà* < *lentà.* To, žinoma, nepakanka įrodyti, kad *l* anksčiau kietėjo ploto vakaruose, vėliau rytuose, nes skirtumą galėjo lemti ne vienu laiku įvykęs *en* pakitimas. Yra pareikšta priešinga nuomonė, kad *l* kietėjimas prasidėjęs rytuose, tik vakarų link slinkęs greičiau, negu ten pat prasidėjusi *en* siaurinimo banga, ir šią aplenkęs (Vl. Grinaveckis PID XI 35, K. Morkūnas LKK III 44—45). Tačiau ir šiai hipotezei įrodyti visai patikimų argumentų nėra. 1247 m.

dokumento tikrinis vardas *Лонъкгвени* (Būgos RR I 253) iš *Langvenis* < *Lengvenis* rodo, kad XIII a. viduryje bent ploto dalyje jau, matyt, būta *l* sukietėjusio. Kietėjimas senesnis už nekirčiuoto *ie* monoftongizaciją (plg. *l̦ẹ́ptẽ·l'ś* Jùkiškiai arba *l'e.ptė̃.l'i.s* Utenà 'lieptelis' § 85a) ir *'a* supriešakėjimą.

e. Kitų priebalsių kietinimas

§ **186.** Priebalsius *r, s, z* prieš *e (ei, er... ę), ė* taria kietai dalis pietų ir rytų aukštaičių. Plotas, kuriame kietinamas *r*, matyti iš žemėlapio Nr. 74. Čia, atrodo, priklausė K. Būgos 1911 m. tyrinėta Ciskodo lietuvių šnekta Latvijoje (RR III 571). Priebalsis *s* (tur būt, ir *z*, tik dėl pavyzdžių negausumo sunku susekti) kietinamas maždaug tame pačiame plote, išskyrus atskiras šnektas pietuose (pvz., Rudamìną, Zíetelą, Rùdnią, Kaniãvą, Ramaškónis), kur kietinama nesistemingai. Zíetelos lietuviai ne tik *s (z)*, bet ir *r* kietina nenuosekliai. Riba tarp priebalsį *r* kietinančiųjų ir nekietinančiųjų nėra griežta, vietomis net toli nuo ribos *r* išlieka minkštas (pvz., kai kuriuose kaimuose apie Gervẽčius). Be to, atskiri žodžiai su kietu *r* tariami daug didesniame plote. Ypač plačiai tariama *graĩt* 'greit' (ir *graičiaũ, graĩtas, graitùmas*...) ir *raĩkia* 'reikia' *(raĩkalas, raikalìngas...)*. Taip taria, bent fakultatyviškai, bemaž visi pietų ir rytų aukštaičiai, užfiksuota net vakarų aukštaičių plote, pavyzdžiui, apie Vil̃kiją (Vaitkūnai)[43]. Plg. *graytas* SzDi³ 72, *grayćiaus* PS I 45_{11}.

[43] Kai kurie žodžiai (daugiausia skoliniai) su *ra, sa, za* vietoj literatūrinės kalbos *re, se, ze* sutinkami įvairiose tarmėse, netgi žemaičių, tačiau tai neturi nieko bendra su *r, s, z* kietinimu. Pavyzdžiai: a) *(a)raštúoti* Gervìniai, Kuršė̃nai, Šakýna, Šeduvà, Raguvà, Palẽvenė, Ukmergė̃, Príenai 'areštuoti' (*r* kietinimo plote apie Adùtiškį tariama *ŕištú.ic*), *brazeñtas* Šakýna, Svėdasaĩ 'brezentas', *ceramònija* Šakýna 'ceremonija', *drabulė̃* Laũkuva, Pãgramantis 'drebulė' (plg. *drabùs* 'kas dreba'), *grabė̃stas* Jùkiškiai, Salãmiestis 'grebėstas', *kraidà* Svėdasaĩ 'kreida', *krãpšas* Kuršė̃nai, Šeduvà 'krepšys', *prazideñtas* Laũkuva arba *prazìdentas* Jùkiškiai, *prazýdentas* Kuršė̃nai, *prazadeñtas* Tirkšliaĩ 'prezidentas' (*pre-* prilyginta priešdėliui *pra-*), *Raginà* Švė̃kšna, Gélvonai 'Regina', *ramontúoti* Gélvonai 'remontuoti', *rãplės* Jùkiškiai, Pùmpėnai, Kar̃sakiškis 'replės', *ravìzija* Aluntà 'revizija', b) *saradàlė* Gélvonai 'seradėlė', nom. pl. *sarbentaĩ* > ryt. *sarbintaĩ* Antašavà, Skãpiškis (nom. sing. *sɔ̃·ŕb'intas*!), Debeĩkiai 'serbentai', c) *egzakùtorius* Šakýna 'egzekutorius', *agzamà* Gélvonai 'egzema', *vazalìnas* Šakýna 'vazelinas', *zal̃korius* Luõkė, Tirkšliaĩ arba *zálkorius* Laũkuva 'veidrodis' (iš *zerkolas* < r. *зеркало*). Toks tarimas atskirais atvejais gali būti susijęs su tendencija nekirčiuojamų skiemenų *e* versti *a*, žr. § 57. Pastebėtas ir priešingas reiškinys: *re* (rečiau *se, ze*) vietoj literatūrinės kalbos *ra (sa, za)*, pvz., a) *brezgė́ti* Jùrbarkas 'brazgėti', *drẽbnas* Liubãvas, Kazlų̃ Rūdà, Čiõbiškis, Pasvalỹs 'drabnas, smulkus, mažas' (plg. *drebė́ti*), *drebùžis* Liubãvas 'drabužis', *drẽpena* Klaĩpėda, Alsė́džiai, Ž. Kalvarijà 'nudėvėtas drabužis, skurlis, skuduras', *krẽbė* Vainùtas, Laũkuva, Er̃žvilkas, Raséiniai 'dėžė', *kreĩgas* Kalvarijà, Kapsùkas, Alytùs, Garliavà, Daũgai, Valkiniñkai 'kraigas, stogo viršus, šelmuo', *kreñtas* Kapsùkas, Daukšiaĩ, Sim̃nas, Varėnà, Valkiniñkai, Trãkai (LKŽ) 'krantas', *krẽsė* Vadžgirỹs, Linkuvà, Ãlovė, Trãkai (LKŽ) 'kėdė', *kurepkà* Šakýna 'kurap ka', *reĩbas* Asavà, Ródūnia (*reiba gegutė* TD IV 368, 428) 'raibas', *reĩtelis* Valkiniñkai (*oi berneli reiteli* TD IV 48), Eĩšiškės (*pulkas reitelių* TD IV 174) 'raitelis'

Po sukietėjusių *r*, *s*, *z* vokalizmas pakinta taip pat, kaip ir po sukietėjusio *l*. Taigi sakoma: a) *rãtas* (*rε.tas* Rimšė) 'retas', nom. pl. m. *sanì* 'seni', voc. sing. *Mãra* 'Mare' (bet *vi·re* 'vyre'), nom. pl. *sãsaras* < *sẽseres* 'seserys', acc. pl. *pusàs* 'puses', dat. sing. *žãgrai* 'žagrei' (bet *geràsnis* || *gerèsnis*), b) *sámti* 'semti', 3. praes. *rañka* 'renka' (ryt. ir *símti*, *riñka*), c) acc. sing. *pùsьι·* 'pusę', partic. praet. act. *padãrьιs* / *padãrьι·s* 'padaręs', pl. *kãsьι·* 'kasę' (ryt. *pů.sьι.* || *pů.śi.*, *padå.rьι.s* || *padå.ŕi.s*, *kå.sьι.* || *kå.śi.*), instr. sing. *pusь̀ι* 'puse', loc. sing. *karь̀ι* 'kare' (ryt. ir *puśì* ret., *kaŕì* dažn.), d) *sέ·kla* (*sá·kla* Adùtiškis) 'sėkla', *rε·kšńi·s* (ryt. *rε.kšńi·s* / *ra.kšńi·s* 'rėksnys', *pùsε·* (ryt. *pů.sε.* / *pů.sa.*) 'pusė'. Kai kurių utenìškių ir vilnìškių *krumzlẽ* (*skrumzlẽ* Kùktiškės, Liñkmenys) 'kremzlė', kaip rodo Rum̃šiškių apylinkės (čia *r* nekietina) *kramzlẽ* ir Prūsų lietuvių *kramzlỹs* (LKŽ), turi *um* ne iš *em* (> *krimzlẽ* Adùtiškis, Tverẽčius), bet iš *am*, plg. *kramtýti*, *kramsnóti*. Panašiai Kal̃tanėnų šnektos *žunksnỹs* 'žingsnis' kildintinas iš *žangsnỹs*, plg. *žangstýti* (: *žeñgti*), *pražangà*. Svetimuose žodžiuose *re*, *se*, *ze* dažniausiai verčiama *ra*, *sa*, *za*, pvz., *rãcaptas* 'receptas', *radãktorius* 'redaktorius', *ragistrãcija* 'registracija', *rakvizìcija* 'rekvizicija', *ramòntas* 'remontas', *rastarãnas* (*rastarõnas* sen. Kal̃tanėnai) 'restoranas', *sakratõrius* 'sekretorius, *saminãrija* 'seminarija', *saržañtas* (*saržõntas* Liñkmenys) 'seržantas', *sazònas* 'sezonas' ir pan. Šis faktas lyg ir rodytų vėlyvą *r*, *s*, *z* sukietėjimą. Tačiau tam prieštarauja kronikų vardas *Тронята* resp. *Traniât* (Būgos RR I 231, 237) iš *Traniāta* < *Treniāta* 'Treniota'.

Priebalsiai *r*, *s*, *z*, kaip ir *l*, gali būti kietinami kitų priebalsių samplaikoje. Kùktiškių apylinkėse tariama *ṕirtå.la.* 'pirtelė', *ś̌irdå.la.* 'širdelė', *burnå.la.* 'burnelė', gen. sing. *ṕirtàs* < *pirtès* 'pirties', *ś̌irdàs* < *širdès* 'širdies', 3. praes. *stå.na* 'stena', *ǵirdέ·t'* 'girdėti', *tarńi·sta.* 'tarnystė, tarnyba', *ubaǵi·sta.* 'ubagystė'. Plg. Liñkmenų šnektos *ḱirḿe.lε·* || *ḱirḿe.lε·* 'kirmėlė', *ǵe.sḿę·* || *ǵe.śḿę·* 'giesmė', *b'izda.lε·* 'bizdėlė', *žeńi·sta.* 'vedybos'[44].

§ **187.** Kiti priebalsiai prieš *e* (*ei*, *er*... *ę*), *ė* kietinami siaurai, tik pačiuose rytiniuose lietuvių kalbos ploto pakraščiuose. Šios šnektos prastai ištirtos, todėl žemiau nurodomi tik kai kurie pastebėti reiškiniai.

a) Priebalsiai *š*, *ž* prieš *e* gana sistemingai kietinami Lazūnų apylinkėse: *šã·šatas* 'šešetas', *beržã·l'is* 'berželis'. Prieš *ė* čia kietinimas mažiau nuoseklus. Matyt,

renkioti Valkiniñkai (*juodas vuogas renkiosi* TD IV 245) 'rankioti', *Reséiniai* Laũkuva, Pãgramantis, Raséiniai (ir *Reséinys*) 'Raseiniai', *rẽvas* Daũgai, Dùsmenys 'griovys' (plg. hidronimus *Júodrevis*, *Kapìnrevis*, *Kliõndrevis*, *Rẽvas*, *Revẽlis*, *Revuonà*, *Tilto rẽvas*, *Ũtrevis*, *Vil̃karevis* UEV), *skreidýti* Lazũnai 'skraidyti', *šìretas* Gélvonai (ir *šìratas*, *šãratas*) 'šratas', b) *puseñtro* Pùnskas, Zíetela, Lazũnai 'pusantro' (§ 575), *Zerasaĩ* Pr. Skardžius APh VII 43 'Zarasai' (gali būti hipernormalizmas, nes Zarasų apylinkėse *se*, *ze* > *sa*, *za*). Veiksmažodžiai *krabždė́ti* || *krebždė́ti* ir *krañkšti* || *kreñkšti* daug kur tariami abejaip.

[44] K. Būga (RR II 58, 265, 592) linkmenìškių nom. pl. *žeńi·sta.s* neteisingai transponuoja į literatūrinę kalbą *ā* kamieno forma *ženỹstos*.

panašiai buvo elgiamasi 1911 m. K. Būgos tyrinėtoje Ciskodo lietuvių šnektoje Latvijoje (RR III 571). Zíetelos lietuviai, kaip ir kai kurios kitos pakraštinės šnektos, *ś*, *ź* tiek prieš *e*, tiek ir prieš *ė* kietina nenuosekliai: tas pats žmogus pasako su *ś*, *ź* ir *ś̌*, *ź̌*. Apie Gervẽčius sistemingai kietinama tik kai kuriuose kaimuose. Pietų pakraščiuose minkštų *ś*, *ź* iš viso nėra, žr. § 188[45].

b) Priebalsiai *t*, *d* nuosekliai kietinami apie Rimšę, Tverẽčių. Pavyzdžiui, Rimšẽs apylinkėse tariama 3. praes. *tε̃.ka* 'teka', *dε̃.da* 'deda', 3. praet. *tak'ę̇·ja.* 'tekėjo', 1. sing. praes. *dadù* 'dedu', acc. sing. *kå.tы.* 'katę', *dε̃·dы.* 'dėdę', instr. sing. *katы̀* 'kate', *dε·dы̀* 'dėde', *tέ·vas* 'tėvas', *dε̃·dε.* 'dėdė'. Čia kartais kietinamas ir *n*, pvz., *kaśinέ·t'* 'kasinėti'. Mažiau nuosekliai *t*, *d*, *n* kietinami Lazū́nų šnektoje. Čia pastebėta pavyzdžių tik prieš *ė*. Prieš *e*, priešingai, priebalsis *n* (ir *k*, *g*) tariamas labai minkštai, o *e* verčiamas *ie*: 3. praes. *ńiẽša* 'neša' (ir *k'iẽl'as* 'kelias', *g'iẽras* 'geras'). Apie Kùktiškes, Sãlaką pastebėtas tam tikrais atvejais samplaikų *št*, *žd* kietinimas, pvz., *v́ištå.la.* 'vištelė', *paũ·kšta.* 'paukštė, paukštis', *skrå.gžda.* 'kregždė', instr. sing. *žvaigždы̀* 'žvaigžde'[46].

[45] Svetimybės *ešelònas* ir *žẽnytis* su *ša*, *ža* tariamos plačiai, netgi žemaičių tarmės plote, plg. *šàlûons* Kretingà, *žàń̨·tę̂·is* Kalnãlis. Pastebėtas ir atvirkščias reiškinys – atskiruose žodžiuose *še*, *že* vietoj literatūrinės kalbos *ša*, *ža*: *ãšera* Liubãvas 'ašara', *žebóti* Valkininkai (*stovi žirgelis... pažebotas* TD IV 401), Kal̃tanėnai, Kuršaičio L.-d. Wb. 'žaboti', *žegčióti* Viekšniaĩ 'žagčioti, tarpais žagsėti', *Žegmantaĩ* Vilkỹškiai 'Žagmantai' (kaimo vardas), *žeĩbas* Ãpsas 'žaibas', *žéidas* Tverẽčius 'žiedas' (< *žáidas* Būgos RR III 828, plg. *žaidelis* 'žiedelis' E. Frenkelis BS II 21), *želniẽrius* Vilkỹškiai 'karys'. Miestelis *Šašuõliai* (Ukmergẽs raj.) dažnai vàdinamas *Šešuõliais*. Iš kur tokia forma? Vietos žmonės taria tik *Šašuõliai* (čia *še* ir *ša* nepainiojama).

[46] Kai kurie žodžiai (ypač skoliniai) su *ta*, *da*, *na* vietoj literatūrinės kalbos *te*, *de*, *ne* sutinkami įvairiose tarmėse, netgi žemaičių krašte, kas, žinoma, neturi nieko bendra su *t*, *d*, *n* kietinimu. Atskirais atvejais čia, kaip ir po kitų priebalsių, *e* galėjo fonetiškai virsti *a* nekirčiuojamame skiemenyje (plg. § 57). Pavyzdžiai: a) *bugáltaris* Tirkšliaĩ, Bìržai, Ukmergẽ 'buhalteris', *(in)-tarasúotis* Pùnskas 'interesuotis', *partapijõnas* Gervìniai 'fortepijonas', *stabùklas* Kuršė́nai (ir *stabū́klas*), Daũgailiai 'stebuklas', *stabulẽ* Laũkuva, Kuršė́nai, Kar̃sakiškis, Sãlakas arba *stãbulė* Jùkiškiai 'stebulė' (*a* gali būti iš *stãbas*), *Stãpė* Laũkuva 'Stefa' arba *Stapñnė* Tirkšliaĩ 'Stefanija', *starblẽ* Kal̃tanėnai 'sterblė', *taisybė (taisingas)* Bìržai, Ukmergẽ 'teisybė' ('teisingas'), *tastamen̄tas* Viekšniaĩ, Svėdasaĩ, Ukmergẽ 'testamentas', *tašlà* Rudaminà, Bìržai, Ukmergẽ (acc. sing. *tẽšlą*> *t'ę̃·šlu*!), Debeĩkiai, Svėdasaĩ, Dùsetos, Kùpiškis, Kùktiškės, Sãlakas, Palū́šė, Kal̃tanėnai, Adùtiškis, Kuršaičio L.-d. Wb. arba *tašlẽ* Gélvonai, Kar̃sakiškis 'tešla' (plg. *taßla* SzDi[3] 33, gen. sing. *taßlós* DP 558_{53}), *tatùlė* Kar̃sakiškis, Bìržai, Svėdasaĩ 'tetulė' ir *tatulė̃nas* Pasvalỹs, Kar̃sakiškis 'tetulėnas', b) *Adàlė* Gélvonai 'Adelė', *dãglas* Liubãvas, Rudaminà, Daukšiaĩ, Kėdáiniai, Jonavà, Ukmergẽ, Kal̃tanėnai, Švenčiónys 'deglas' (plg. *daglas* SzDi[3] 179), *Taklià* Rudaminà 'Teklė', c) *cañtnaras* Žãsliai arba *cañtnaris* Gélvonai 'centneris', *nárvos* Bìržai 'nervai', *narvúotis* Ukmergẽ (bet *nérvai*> *nε·rvαi* ‖ *ńę́·rvαi*!), Kùktiškės 'nervuotis', *našulỹs* Taurãgnai 'nešulys' (*a* gali būti iš *naštà*), *nàt* Gélvonai 'net'. Dar plg. *mė̃nasis* 'mėnuo', žemaičių *na(b)-* 'ne(be)-', *ta(b)-* 'te(be)-', *ba-* 'be-' ir kt. (§§ 52b, 57). Turimas ir priešingas atvejis: *te*, *de*, *ne* vietoj literatūrinės kalbos *ta*, *da*, *na*, pvz., a) *núoteka* Rudaminà 'nuotaka' (plg. *tekė́ti*), *pleštẽkė* Viekšniaĩ 'plaštakė', *tebõkas*

c) Afrikatą *c* kietinant pastebėta apie Kaĩtanėnus, Rim̃šę, Lazū̃nus, pvz., *grù.cɛ* (*grù.ca.* Kaĩtanėnai) 'nemaltų, tik nugrūstų grūdų kruopos', acc. sing. *grù.cы.*, *cicė́·nas* < *Cicė̃nas* (pavardė). Atskiruose žodžiuose, ypač svetimybėse, *ca* vietoj *ce* tariama plačiau, plg. Žãslių apyl. *càmantas* 'cementas', *cañ·tas* 'centas', *cañ·tnaras* (*cañ·tnaŕis* Gélvonai) 'centneris'. Pietų pakraščiuose visos afrikatos tariamos tik kietai, žr. § 188.

d) Lūpiniai priebalsiai *p, b, v, m* kietinami apie Kabeliùs, Musteĩką, Tverẽčių, į rytus nuo Rimšẽs (Žibakių̃ kaimas). Sporadiškai kietinant pastebėta apie Lazdijùs, Veisíejus, Léipalingį, Drùskininkus. Ryškiau kietėja prieš *ė* (*pė́·das* 'pėdas', 3. praes. *bė́·ga* 'bėga', *vė́·jas* 'vėjas', *mė́·šlas* 'mėšlas'), prieš *e* kietėjimas mažiau pastebimas, balsis *e* nevirsta *a*[47].

§ **188.** a) Dalis pietų aukštaičių priebalsius *r, š, ž* ir afrikatas *c, dz, č, dž* visuomet taria kietai. Žr. žml. Nr. 74. Minkštųjų šių garsų čia visai nėra. Taigi, pavyzdžiui, tariama 3. praes. *ã·ra* 'aria', *šá·udas* 'šiaudas', nom. pl. *vę̄·žaĩ.* 'vėžiai' gen. sing. f. *stacɔ̃·s* 'stačios', *dzú·gåuc* 'džiūgauti', 3. praes. *čú·lba* 'čiulba', gen. sing. *gú·rgždžɔ·* 'gurgždžio' ir *rã·tas* 'retas', *šã·šatas* 'šešetas', *šaivà* 'šeiva', *žá·ntas* 'žentas' (bet voc. sing. *ví·re* 'vyre', *par̃.še* 'parše', *lá·uže* 'lauže' su *-e* prieš kietą priebalsį), *rɛ̃·kc* 'rėkti', *šɛ́·mas* 'šėmas', 3. praet. *žɛ̃·lɛ·* 'žėlė', *čɛ̃·sas* < *čẽsas* 'laikas'. Trumpasis ir ilgasis balsis *ĭ* (lk. *i, y, į*) po sukietėjusių *r, š, ž, c, dz, č, dž* atitraukiamas į vidurinę eilę ir artėja prie rusų kalbos *ы*, nors su juo visai nesutampa. Vis dėlto, kitos tarmės atstovui klausantis, susidaro įspūdis, lyg būtų tariama *rы̀ksmas* 'riksmas', *šы́·vas* 'šyvas', 3. praes. *žы̃·dzы* 'žydi', acc. sing. *p'ir̃.cы·* 'pirtį', 3. praes. *čыr̃.šk'a* 'čirškia', *g'í·rgždžы·c* 'girgždyti'. Tasai *ы* nesiskiria nuo turimo formose acc. sing. *pẽ·lы·*

Viekšniaĩ 'tabakas', *tečiaũ* Vilkavìškis 'tačiau', *ternáuti* Laũkuva, Viekšniaĩ 'tarnauti', *ter̃p* 'tarp (§ 758), b) *deirýtis* Dievẽniškės, Lazū̃nai 'dairytis', *dengùs* Klaĩpėda 'dangus' (plg. *deñgti*), *pudẽmentas* Vilkavìškis 'fundamentas', c) *panebẽrija* Kretingà, Luõkė 'fanaberija'. Plg. *nabãštikas* Kvėdarnà || *nebãštikas* Kalnãlis 'покойный' (iš l. *nieboszczyk* ar s. br. *небощикъ*), *terbà* || *tarbà* (su *a* girdėta apie Rudamìną, Debeikiùs, Bìržus, Sãlaką, Palū́šę, Kaĩtanėnus, Tverẽčių; iš l. *torba* ar br. *торба*).

[47] Įvairiose tarmėse užfiksuoti atskiri žodžiai su *ma* vietoj literatūrinės kalbos *me*, pvz., *càmantas* Žãsliai 'cementas', *Filimãna* (*Pilimãna*) Kretingà 'Filomena' (vardas), *makãnikas* t.p. 'mechanikas', *mãlas* (*malãgis, malúoti*) Kretingà, Kalnãlis, Tirkšliaĩ 'melas' ('melagis', 'meluoti'), *maĩdas* Šakýna 'meldas', *malòdija* t.p. 'melodija', *màtrikai* Gélvonai 'metrikai', *smãgenys* Kalnãlis (*smã·ģęń*[(i)]*s*), Tirkšliaĩ (*smã·ģiń*[(i)]*s*) arba *smãgenės* Kuršė̃nai, *smãgenos* Šakýna, Ukmergė̃ 'smegenys', *Varònika* Kaĩtanėnai 'Veronika' (vardas). Priešingas reiškinys, *e* po lūpinių priebalsių vietoj literatūrinės kalbos *a*, pastebėtas žodžiuose: a) *pãpelėpė* Dysnà (Pr. Skardžius APh VII 42) 'papalėpė', *peršẽlis* Tverẽčius (Būgos RR III 858), Dysnà (Pr. Skardžius APh VII 42) 'paršelis', *pẽtronas* Viekšniaĩ 'patronas', b) *arbetà* Skuõdas, Kalnãlis 'arbata', c) *verškẽ* Tverẽčius (Būgos RR III 858) 'varškė', *vektà* Vilkýškiai (Stango Mažv. 148, plg. Kuršaičio L.-d. Wb.) 'vok. Wacht', *vẽkmistras* t.p. 'Wachtmeister', *vežiúoti* Vilkýškiai, Zíetela 'važiuoti' (plg. *vèžti*).

'pelę', *kepùrьı·* 'kepurę', instr. sing. *pusъı* 'puse', *kɔ·šъı* 'koše', loc. sing. *daržъı* 'darže'. Ir sutaptinio dvibalsio *ie* pradžia atitraukiama į vidurinę eilę, girdėti, lyg būtų tariama *rъıeďẹ̄·c* 'riedėti', *šъıẽnas* 'šienas', *žъıedas* 'žiedas', nom. pl. m. *cъıej < tiej* 'tie'. Ploto pakraščiuose kietinimas mažiau ryškus, kiek svyruoja. Fakultatyviškai kietinant pastebėta Zíeteloję, Lazū̃nuose, Ramaškonysè, Dievẽniškėse, net apie Gervẽčius, Ãpsą. Čia kartais sporadiškai sukietinami ir kai kurie kiti priebalsiai. Užfiksuotas netgi kietas *l* žodžiuose *lъ̃ı·sc (lъ̃ı·šć)* 'lįsti', 3. praet. *išlъıñ.dɔ·* 'išlindo' (Nočià, Lazū̃nai, Dievẽniškės, Gervẽčiai), *lъıntà* Pabáiskas, Mùsninkai, Čiõbiškis, Dievẽniškės, Adùtiškis 'lenta' (§ 181). Plg. Gélvonų šnektos (sen.) *strъı·kť* 'strikt', *žъı·pť* 'žybt' (ištiktukai), *zъ̃ı·gma* ' Zigmas'.

b) Prūsų lietuvių tarmėse minkštieji priebalsiai kietėjo dėl vokiečių kalbos įtakos. Jeigu, pavyzdžiui, K. Kapelerio ir K. Jurkšaičio tekstuose tasai kietėjimas dar nežymus, tai J. Gerulio ir Chr. Stango aprašytoje Kuršių pamario žvejų šnektoje jau labai akivaizdus. Skirtingai nuo minėtų pietų aukštaičių, po sukietėjusių priebalsių čia vokalizmas pastebimiau nepasikeitė. Tam tikras šios rūšies kietėjimas pastebėtas ir dabar vienur kitur Klaĩpėdos krašte.

Apie minkštų ir kietų priebalsių kaitą, susijusią su *e(ė)* || *a(ā)* kaitaliojimu priklausomai nuo tolimesnio skiemens, rytų aukštaičių kupiškė̃nų ir pietų žemaičių Švė̃kšnos – Gar̃damo šnektoje žr. §§ 50 ir 52.

f. Apie žodžio galo priebalsių minkštumą ir kietumą

§ 189. Priebalsio, dėl galūnės balsio išnykimo atsidūrusio absoliutiniame žodžio gale, minkštumas ne visur ir visais atvejais vienodai išlieka. Tai priklauso ne tik nuo tarmės sugebėjimo išlaikyti žodžio galo priebalsių minkštumą, bet ir nuo galūnės balsio išnykimo atskirose formose priežasties bei laiko. Apskritai, mažiausiai linkęs kietėti priebalsis *l*. Jį beveik visais atvejais minkštai taria daugelis aukštaičių (išskyrus vakarų aukštaičius kauniškiùs) ir rytinė žemaičių tarmės dalis, plg. §§ 299 (voc. sing. *dobilẽľ)*, 337 (voc. sing. *mergužẽľ)*, 689 *(teguľ)* ,721 *(vẽľ)*, 731 *(gáľ)* 732 *(kõľ, tõľ)*, 740 *(dẽľ)*, 748 *(pagaľ)*. Minkštai *l* daug kur, bent rytų lietuvių, tariamas net ne absoliutiniame žodžio gale, kuomet po jo esąs priebalsis sukietinamas: imper. *guľ̃k* 'gulk', inf. dz. *ką́·ľc* 'kelti'. Plg. hipernormalizmą *šá·ľkaľvıś* Raguvà 'šaltkalvis'. Žemaičių tarmės vakaruose ir vakarų aukštaičių kaunìškių bei jų artimesnių kaimynų plote žodžio galo *l* tariamas tik kietai. Minkštas čia pasitaiko retai, daugiausia svetimos kilmės žodžiuose, pvz., *àľ* Kalnãlis 'bet'.

Kitų žodžio galo priebalsių minkštumas resp. kietumas labai įvairuoja, nors ir čia, apskritai, daugeliu atvejų minkštumą geriau išlaiko rytų, negu vakarų lietuviai, plg. §§ 337 (voc. sing. *brólień, Genùť*), 402 *(dùkteŕ)*, 489 (gen.-acc. sing. *mañ*), 490a (dat. sing. *máń*), 565 *(dešimť)*, 593 (2. pl. *sùkať*), 649 (3. praet. *atãneś*),

668 (1. sing. cond. *sùkč́*), 681 (imper. *kàś* 'kask'), 714 (padalyviai *sùkant́* 'sukant', *sùkuś* 'sukus'), 717 (inf. *sùkt́*), 729 (adv. *baĩś*), 733 (praep. *àpač́*), 787 (jaustukas *krùśt́*).

Apie progresyvinę kai kurių žodžio galo priebalsių minkštinimą panevėžiškių tarmėje žr. § 178.

3. Asimiliacija

§ 190. Morfemų sandūroje skardieji priebalsiai prieš dusliuosius visose tarmėse duslinami, o duslieji prieš skardžiuosius – skardinami. Tai liečia tik tuos priebalsius, kurie skardumo-duslumo atžvilgiu yra poriniai, taigi *p* || *b*, *t* || *d*, *k* || *g*, *s* || *z*, *š* || *ž*, *č* || *dž*. Suduslėjimo ar suskardėjimo laipsnis ne visur tarmėse vienodas. Iš klausos sunku jį tiksliau nusakyti. Apskritai, daugelyje tarmių tiek duslėjimas, tiek ir skardėjimas gana intensyvūs: duslieji prieš skardžiuosius tariami maždaug kaip atitinkami skardieji, o skardieji prieš dusliuosius – maždaug kaip atitinkami duslieji. Taigi, pavyzdžiui, *lìk-davo*, *lìp-damas*, *iš-bė̃go* daugelis taria beveik kaip *lìg-davo*, *lìb-damas*, *iž-bė̃go*, *o dèg-ti*, *dìrb-ti*, *ùž-pernai* – kaip *dèk-ti*, *dìrp-ti*, *ùš-pernai*. F. Kuršaičio liudijimu (Gr. §§ 129, 129a), Prūsų lietuviai skardžiuosius priebalsius prieš dusliuosius duslindavo *(sir̃g-ti> sir̃k-ti)*, bet dusliuosius prieš skardžiuosius išlaikydavo nesuskardinę (*lìp-damas*, ne **lìb-damas*).

Kadangi lietuvių kalbai priebalsių geminatos nebūdingos ir vietoj dviejų vienodų priebalsių tariamas vienas (pvz., *žiem-mitė̃> žiemitė̃*, *pùs-seserė> pùseserė*, *iš-šóko>išóko*), tai greta atsidūrę priebalsiai, kurie tesiskiria tik skardumu, sutraukiami į vieną (tariamas tas, kuris eina antruoju), pvz., *ap-ber̃ti> aber̃ti*, *bañd-takis> bañtakis*, *dal̃g-kotis> dal̃kotis*, *už-sùk>usùk*, *už-šálti>ušálti*, *iš-zùlinti> izùlinti*, *iš-žer̃gti> ižer̃gti*, *pùs-žalis> pùžalis*. Emfazėje, žinoma, gali būti ištariami ir abu (ne sprogstamieji): *už-sùk*, *už-šálti* ir t.t.

Išnykus iš *a* kamieno vardažodžių nom. sing. galūnės *-as* balsiui, žemaičiai ir artimesni aukštaičiai prieš *-s* skardžiuosius priebalsius suduslina *(rãgas> ràks)*, rytų aukštaičiai panevėžiškiai išlaiko sveikus *(rã·g's)*, žr. §§ 109a, 113.

§ 191. Priebalsiai *s*, *z* prieš afrikatas *č*, *dž* verčiami *š*, *ž*, kitaip sakant, vietoj samplaikų *sč*, *zdž* tariama *šč*, *ždž*, pvz., *anksčiaũ> ankščiaũ*, *pė̃sčias> pė̃ščias*, *val̃sčius> val̃ščius*, *vèsčiau> vèščiau* ir *lizdžiùkas> liždžiùkas*, *ožkabar̃zdžiai> ožkabar̃ždžiai*, *skrùzdžių> skrùždžių*. Sveikos samplaikos *sč*, *zdž* beveik niekur neišlaikomos, nebent specialiai labai aiškiai ištariant. Paprastai sakoma ir *kaš čià* < *kas čià*, *kaž džiaũgiasi* < *kas džiaũgiasi*. Tose tarmėse, kur „dzūkuojama", tariama *sc*, *zdz*: *anksciaũ*, *pė̃scias*... *ožkabar̃zdziai*, *kas cià*, *kas dziaũgias(i)*. Tačiau tokie žodžiai, kaip *aukščiaũ*, *kar̃ščiai*, *paũkščiai*, *vir̃kščios*, *ber̃gždžias*, ir čia tariami su *šč*, *ždž*. Šios samplaikos taip pat turimos vietoj tarmės *sc*, *zdz*, kilusių iš *st*, *zd* prieš

ĩ, ie, pvz., *iščìno* 'ištino', *pir̃ščinės* 'pirštinės', *nèšč* 'nešti', *vèšč* 'vežti', *iš čí·ko* < *iš tyko* 'tyliai, lėtai', *prieš číltu·* 'prieš tiltą' ir *gúrgždžis* 'gurgždis', *išdží·go* 'išdygo', *uždžìrbo* 'uždirbo', *priež džiẽnu·* 'prieš dieną'. Išlaikomi *šc, ždz* tik vietomis pakraščiuose (pvz., Pùnskas).

§ **192.** Priebalsis *n* prieš *p, b* verčiamas *m*, pvz., *añ(t)pilas* > *am̃pilas, sánbrėškis* > *sámbrėškis, sénbernis* > *sémbernis, šùnponis* > *šùmponis*. Fakultatyviškai pasakoma ir su *np, nb*. Intarpinėse veiksmažodžių formose tariama tik *mp, mb*. Išimtį sudaro dalis pietų aukštaičių (Rudaminà, Léipalingis, Dùsmenys...), kurie vietoj literatūrinės kalbos *mp, mb* visuomet taria *np, nb* arba turi gretimines formas su *np, nb* ir *mp, mb*, pvz., *tañpa* || *tam̃pa* ir *kañpas* || *kam̃pas, truñpas* || *trum̃pas*.

Zíetelos lietuviai sako *drámnas* 'smulkus' su *mn* vietoj *bn*, plg. *drãbnas* < br. *дрóбны*. Apie *nk, ng* > *ŋk, ŋg* žr. § 166.

§ **193.** Tolimosios asimiliacijos pavyzdžiai daugiau ar mažiau sporadiški. Labiausiai paplitęs priebalsio *s*, ypač priklausančio sangrąžos dalelytei, pakeitimas *š* prieš tolimesnio skiemens *š, ž* arba afrikatas *č, dž*. Įvairiose tarmėse sakoma *pašišìldyti* 'pasišildyti', *išižer̃gti* 'išsižergti', *prašičiáupti* 'prasičiaupti', *pašidžiáuti* 'pasidžiauti' ir *jūšìškis* 'jūsiškis', *rùšiškai* 'rusiškai', *šušálti* 'sušalti'. Kai kurie kiti kiek retesni pavyzdžiai: adv. *ištrižaĩ* Vilkavìškis < *išstrižaĩ* 'įstrižai', *šą́šlavos* Laũkuva *(šộ·nšlavas)*, Gervìniai *(šá·nšlavas)*, Kuršė̃nai *(šùnčlau̯as)*, Girdžiaĩ *(šá·šlavas)* 'sąšlavos', *šiečkà* Šimónys, Adùtiškis < *siečkà, Šližiaĩ* Gélvonai < *Sližiaĩ* (kaimo vardas), *šlušnỹs* Kretingà < *Slušnỹs* (pavardė), *šlũžyti* Tirkšliaĩ, Tverẽčius 'tarnauti' (Milevskis be reikalo šį žodį dėl *šl-* laiko gautu ne tiesiog iš slavų, bet per prūsus, žr. Slavia Occidentalis XVIII 35[1]), *šmìčius* Tirkšliaĩ, K. Naũmiestis < *smìčius* 'smuiko trauktuvas, griežiklis', *Štaškū̃niškis* Kavárskas < *Staškū̃niškis* (kaimo vardas). Plg. *šu šãkėm* Liñkmenys 'su šakėmis'.

Priebalsis *š* prieš tolimesnio skiemens afrikatą *č* neretai pakeičiamas *č*, pvz., *čiaũčius* Kretingà, Vilkavìškis < *šiaũčius* 'batsiuvys', *čìčia* Gervìniai, Liubãvas, Šimónys 'šičia'. Kartais taip elgiamasi net su nauju *š*, dėl asimiliacijos kilusiu iš *s*: *čiečkà* Šiauliaĩ, Kapsùkas, Kurkliaĩ < *siečkà, čiẽrčiukai* Tirkšliaĩ arba *číerčiukai* Laũkuva, *čiẽrčikai* Kurkliaĩ < *sierči(u)kai* 'degtukai'.

Tose tarmėse, kur „dzūkuojama", afrikatos *c, dz*, kilusios iš *t, d*, verčiamos *č, dž* prieš tolimesnio skiemens *š, ž*, pvz., *čir̃štas* 'tirštas', *džir̃žas* 'diržas', *džieškẽlė* 'statinaitė' (iš *dzieškẽlė* resp. *dieškẽlė*). Plg. *džidžiáusias* Palómenė (ne „dzūkai"!) 'didžiausias'.

Tolimosios progresyvinės asimiliacijos pavyzdžiai: *šlìpšis* Tirkšliaĩ < *šlìpsis* 'kaklaraištis', *šnãpšė* t.p. < *šnãpsė* 'degtinė', *češnãgas* Kretingà < *česnãgas* 'česnakas', *kirkìzas* Jùkiškiai 'kirgizas'.

Apie asimiliacinį priebalsių minkštinimą žr. §§ 175 – 178. Priebalsių išnykimo dėl asimiliacijos pavyzdžiai pateikiami skyriuje „Priebalsių nykimas".

4. Disimiliacija

§ **194.** Sporadiškas dviejų vienodų priebalsių žodyje pakeitimas skirtingais nėra retas reiškinys. Bene labiausiai nemėgstama dviejų *r*, kurių vieną, ypač svetimuose žodžiuose, dažniausiai stengiamasi pakeisti *l*. Pastebėti pavyzdžiai: a) pakeistas pirmasis *r*: *aladròmas* Palḗvenė 'aerodromas', *almìderis* Judrḗnai 'triukšmas, sujudimas' (iš *armìderis*), *altirèlija* Jùrbarkas 'artilerija' (su *l*...*r* > *r*...*l* metateze), *kalikatūrà* Jùrbarkas, Šimónys 'karikatūra', *kolìdorius* Šiauliaĩ, Jùkiškiai, Bìržai, Palḗvenė, Aluntà arba *kalìdorius* Kretingà, Tirkšliaĩ, Šakýna, Er̃žvilkas, Vilkavìškis, Pùnskas, Kaniavà, Ukmergė̃, Pandėlỹs, Adùtiškis, *kalìdaras* Žãslịai, *kalidõras* > ryt. *kaliduõras* Kùktiškės, Dotinḗnai, Palū́šė, Sãlakas 'koridorius', *legistrãcija (legistrúoti)* Jùrbarkas, Raguvà, Kar̃sakiškis, Skãpiškis, Adùtiškis (inf. *l'ig'ìstrú.ić*) 'registracija' ('registruoti'), *leguliãtorius* Karklḗnai, Gélvonai, Šimónys arba *leguliãktorius* Laũkuva 'plūgo reguliatorius', *levòlveris* Rudaminà 'revolveris', *lezèrvas* Vilkavìškis 'rezervas', *lisòrai* Svėdasaĩ, Dotinḗnai, Adùtiškis 'resorai', *malinárka* Gélvonai 'švarkas' (iš *marinárka* Ukmergė̃), b) pakeistas antrasis *r*: *armìdelis* Kar̃sakiškis, Bìržai arba *armýdelis* Garliavà, Ariógala, *ermýdelis* Skir̃snemunė ir (su metateze) *ardìmelis* Šiluvà, *ardýmelis* Kùktiškės, *erdýmelis* Anykščiaĩ 'triukšmas, sujudimas', *Ártulis* Pãgramantis < *Árturis* 'Arturas', *barbolà* Skaistgirỹs 'boružė, dievo karvytė' (iš *barborà*), *katrul̃* Plãteliai, Survìliškis 'į katrą pusę, į kur' (iš *katrur̃* Gargždaĩ, Šãtės), *Krýgelis* Kretingà 'Krygeris' (pavardė), *mur̃mulas* Rudaminà arba *mùrmulas* Antašavà, *mármulas* Kar̃sakiškis 'marmuras', *orãlykštė* MAD 1963 2 276 < *orãrykštė* 'vaivorykštė', *òrdelis* Laũkuva, Luõkė, Tirkšliaĩ, Šakýna, Gervìniai, Jùrbarkas, Jùkiškiai, Kar̃sakiškis, Liñkmenys 'orderis', *párkelis* Tirkšliaĩ, Laũkuva, Jùrbarkas, Vilkavìškis, Léipalingis, Gélvonai, Jùkiškiai, Bìržai, Skãpiškis, Liñkmenys arba *párkelius* Adùtiškis 'amžina plunksna' (iš *párkeri* [*u*]*s*), *pìrštelis* Pãgramantis < vok. *Förster*. Žodžiuose *artilèrija, dezertỹras, ordinãrija* pirmasis *r* paprastai pakeičiamas ne *l*, bet *n*: *antilèrija* Gélvonai, *dezentỹras* Šakýna arba *dizintỹrius* Tirkšliaĩ, *andinãrija* Tirkšliaĩ.

§ **195.** Kiek rečiau pakeičiamas vienas iš dviejų *l*. Pastebėti pavyzdžiai: a) *dirgėlė̃* > dz. *dzirgėlė̃* Pùnskas, Rudaminà, Léipalingis, Veisiejaĩ, Kabḗliai, Rudnià, Kaniavà, Ródūnia, Valkiniñkai, Ramaškónys 'dilgėlė', *lakštingarelė* KlpD 32, 35, 52 < *lakštingalḗlė* 'lakštingalėlė', *sakarėlis* Becenbergerio LF 25 'sakalėlis', b) *flýgeris* Jùrbarkas < *flýgelis* 'fligelis', *mìlveris* Pãgramantis < *mìlvelis* 'milo veliamoji mašina', c) *kuméldienė* Survìliškis 'kumeldielė', *lýgmanis* LŽTP 24 < *lýgmalis* 'gestrichen voll' (dar plg. *sakunėlis* KlpD 2 'sakalėlis').

Vietomis pastebima tendencija skirti veiksmažodžių priesagą *-tel-ė-ti (-tel-ti)* nuo *-ter-ė-ti (-ter-ti)* žodžiuose su šakniniu *r* resp. *l*, t.y. sakyti *bárkštelėti*, bet *žvìlgterėti*. Tačiau tai nėra labai paplitęs reiškinys. Skyrimas daug kur negriežtas,

pasakoma dvejopai. Daugiausia įsigalėjo viena kuri priesaga, nepaisant šaknies konsonantizmo. Pavyzdžiui, daugelis pietų aukštaičių turi apibendrinę priesagą su *r* (*bárkšterėti* ir *žvìlgterėti*), o apie Šakýną, Vilkavìškį, Zíetelą – įsigalėjo su *l* (*bárkštelėti, žvìlgtelėti*).

§ **196.** Tarmėse turima nemaža pavyzdžių, rodančių dviejų *n* vengimą. Paprastai pirmasis iš jų pakeičiamas *l*, pvz., *bildzìnas* Zíetela < *bindzìnas* 'benzinas', *(ne)kalèčnai* Síesikai, Papilỹs arba *(ne)kalečnaĩ* Jùkiškiai '(ne)būtinai' (iš *ne-kanečnai* < l. *ne-koniecznо*), *Lelingrãdas* Laũkuva, Tirkšliaĩ 'Leningradas', *léndrė* Kretingà, Kalnãlis, Laũkuva, Luõkė, Kuršė̃nai, Šiauliaĩ, Gervìniai, Jùrbarkas, Vilkavìškis, Kurkliaĩ 'nendrė' (plg. hidronimus *Léndra, Léndrė, Lendrìkė, Léndrimai, Lendrimas, Lendrýnas, Lendrỹnė, Léndrinis, Lendrýnupis, Léndrupis, Lendrupỹs, Lendrupiùkas* UEV), *pãslinkas* Pãgramantis 'pasninkas', *seliū̃nas* Kalnãlis, Tirkšliaĩ, Laũkuva, Luõkė, Jùrbarkas, Šakýna 'seniūnas', *trèlingas* Debeĩkiai 'treningas', *vil̃nas* Tverė̃čius, Lazū̃nai 'kaltas' (iš l. *winny*). Žodžio *nendrė n* keičiamas ne tik *l* (*léndrė*), bet ir *m*: *méndrė* Õnuškis, Dievė̃niškės arba *meñdrė* Kar̃sakiškis, Ukmergė̃ (ir *šmeñdrė* su pridėtiniu *š*-), *mendrė̃* Tverė̃čius, Adùtiškis (visur *en* > *in*). Žodžio *trèningas* vienas iš *n* gali būti pakeičiamas jotu: *trèjingas* Jùrbarkas (plg. vok. *Training*). Gal ir *Nemajū̃nai* (Jiẽzno raj.) iš **Nemaniū̃nai*? Survìliškio apylinkėse užrašyta *víerlinkas* 'vienlinkas'.

Vietoj dviejų *m* turime *n*... *m* Tauragė̃s, Skaudvìlės apylinkių įvardžiuotinių būdvardžių formose dat. sing. m. *baltánjam* 'baltajam' ir loc. sing. m. *baltañjam* 'baltajame' (greta sakoma ir *baltámjam, baltam̃jam*). Apie Karklė̃nus, Šáukėnus pastebėta dat. pl. f. *baltùnsioms* || *baltùnsiums* 'baltosioms' ir instr. pl. f. *baltuñsioms* || *baltuñsiums* 'baltosiomis'. Antrasis iš pasikartojančių *m* yra pakitęs Dievė̃niškių – Ramaškonių̃ veiksmažodžio *miegóti* esamojo laiko formose. Čia asmenuojama: *miegnù* || *miegmù* 'miegu', *miegnì* || *miegmì* 'miegi', *miẽgnam* || *miẽgmam* 'miegame', *miẽgnat* || *miẽgmat* 'miegate', *miẽgna* || *miẽgma* 'miega'.

Kartais vengiama ne tik dviejų vienodų, bet ir skirtingų nosinių priebalsių, pvz., a) *nm* > *lm*: *salmė̃žinis* || *sálmėžinis* Pãgramantis < *sanmė̃žinis* 'sąmėžinis', *sel̃miestis* Šakýna 'senmiestis', b) *m*...*n* > *m*...*l*: *kumbáila* Šakýna 'kombainas', *ramùlė* Kuršė̃nai, Šakýna arba *ramùlis* Kal̃tanėnai 'ramunė', *Ramùntava* || *Ramùltava* Zíetela (pievos vardas), *šermùkšlis* Kuršė̃nai 'šermukšnis', c) *mn* > *ln*: *šul̃nas, šulnùs* DLKŽ < *šum̃nas, šumnùs* 'šaunus' (iš l. *szumny*), d) *m*...*n* > *v*... *n*: *kvýnas* Kretingà, Kalnãlis, Pãgramantis, Kuršė̃nai, Girdžiaĩ 'kmynas'. Vieno iš dviejų lūpinių (*mv*) pakeitimą turime žodyje *tranvãjus* Jùkiškiai 'tramvajus'.

§ **197.** Kitų vienodų priebalsių disimiliacija retesnė. Žemiau pateikiami pavyzdžiai, kuriuose vengiama dviejų *p* < *f* (1.), *t* (2.), *k* arba *g* (3.), *š* arba *č* (4.), *v* (5.): 1. *pòrtvelis* Kretingà, Viekšniaĩ, Tirkšliaĩ, Ukmergė̃ 'portfelis' (iš *pòrtpelis*), *pòsvoras* Ukmergė̃ 'fosforas' (iš *pòsporas*), 2. *dastãmentas* Kuršė̃nai 'testamentas', *kartõkas*

Pãgramantis, Mažeĩkiai 'lentpiūvė' (iš *tartõkas* < l. *tartak*), *rykmetỹs* Pãgramantis, Laũkuva, Karklė̃nai, Šiauliaĩ, Gervìniai, Veliuonà, Geistaraĩ, Survìliškis 'rytmetys', *šálkmėtės* Pãgramantis, Šáukėnai 'šaltmėtės', *kìltas* Nemenčìnė (LKŽ), Rimšė̃, Zíetela 'tiltas' (dar žr. § 154), *koklètas* Šiauliaĩ arba *kanklètas (kaŋ'kl'ìẽt's)* Pašvitinỹs, Jùkiškiai 'kotletas', *tìknagas* APh III 65 'titnagas', 3. *degùtė (degùlė, degužė̃)* Pùnskas, Rudaminà, Léipalingis, Veisiejaĩ, Zíetela, Õnuškis, Gervė̃čiai 'gegutė' (dar žr. § 154), *diktãras* Šimónys 'hektaras' (plg. *kektãras* Karklė̃nai), *grỹžkelė* Liubãvas, Vilkavìškis, Vìšakio Rūdà, Daukšiaĩ arba *grỹžkelis* Veliuonà 'kryžkelis' (gali būti iš *grį̃žti* + *kẽlias*, LKŽ III 631 ir rašoma *grį̃žkelė*, *grį̃žkelis*), *kvartū̃gas* Kretingà, Mósėdis, Kel̃mė 'prijuostė' (iš *kvartū̃kas* < br. *хвартук*), *tẽtnikas* Kretingà arba *tẽtninkas* Tirkšliaĩ 'technikas', 4. *čeř̃kšnas* || *čerkšnà* Darbė̃nai, Švė̃kšna, Kvė̃darna 'šerkšnas', *čiùkšlės* Kùktiškės 'šiukšlės', *garstyčià* Gargždaĩ arba *garsvyčià* Krókialaukis, Ukmergė̃ 'kryžmažiedžių šeimos augalas (Sinapis) ir iš jo sėklų padarytas prieskonis' (iš *garčyčià* Tverẽčius < l. *gorczyca*), 5. *laivórykštė* Kazlų̃ Rūdà, Daukšiaĩ (B. Rokaitė MAD 1963 2 276) 'vaivorykštė'.

Priebalsių išnykimo dėl disimiliacijos pavyzdžiai pateikiami skyriuje „Priebalsių nykimas".

5. Metatezė

§ **198.** Samplaikos *sk*, *šk*, *zg*, *žg* šaknies gale prieš priebalsius keičiamos *ks*' *kš*, *gz*, *gž*, pvz., *drẽskia* : *drė̃ksti*, *reĩškia* : *reĩkšti*, *uřzgia* : *uřgzti*, *ežgỹs* 'tokia žuvis pūgžlys': *egžlỹs* 't.p.' ir t.t. Tai dėsninga metatezė, būdinga tiek literatūrinei kalbai, tiek ir visoms tarmėms. I. Volfsonas ją sieja su „šokinėjančios" artikuliacijos vengimo tendencija, žr. MAD 1958 2 183 – 189. Daugelis aukštaičių sako *Maksvà* 'Maskva' (plg. žemaičių *Maskavà*, *Maskuvà* § 150), apie Tauragnùs girdėta *biksvìtas* 'biskvitas'. Žodžiai *čerèškė* || *čereškà* Rudaminà 'trešnė, Prunus avium', *kauškė̃ti* Luõkė, Jùrbarkas, Skiřsnemunė 'kaukšėti' ir *rūškỹnės* Kapsùkas, Kalvarijà, Nočià, Zíetela 'rūgštynės' laikytini hipernormalizmais su *šk* vietoj *kš (gš)* prieš balsį.

Kiti tarmėje pasitaikantys atvejai nepasižymi dėsningumu, sutinkami tik atskiruose žodžiuose. Išskirtinos dvi rūšys: 1. kai vienas priebalsis perkeliamas į kitą vietą ir 2. kai du priebalsiai sukeičiami vietomis. Tiek pirmuoju, tiek ir antruoju atveju daugiausia kilnojami *r* ir *l*, rečiau *m*, *n*, *v*, *j*, kiti labai retai. Pirmuoju atveju priebalsis gali būti į kitą vietą nukeliamas tame pačiame arba kitame skiemenyje. Antruoju atveju sukeičiami priebalsiai gali būti greta arba toli vienas nuo kito.

§ **199.** Į kitą vietą tame pačiame skiemenyje dažniausiai nukeliamas priebalsis *r*, pvz., *burkúoti* Jùrbarkas, Lazdìjai || *brukúoti* Rudaminà, Ukmergė̃ arba *brūkúoti* Gargždaĩ, Darbė̃nai (apie balandžius), adv. *irsčià* Pùmpėnai 'risčia', nom. pl. *pãprikai (pãprikos)* Būgos RR I 177, AiSt 164 'kyšys' (plg. *papiřkti*), *prikáitė* Dùse-

tos || *pirkáitė* Tverẽčius (Būgos RR I 177) 'viralinė', praep. *prim̃* Pãgramantis, Zíetela, Kapelerio Kaip sen. liet. gyv. 30_{14}, LŽTP 58 arba *prìm* Smaliniñkai (E. Grinaveckienė LKK V 165) 'pirm, pirma', *primdėlẽ* Gervìniai, Jùrbarkas, Grìškabūdis, Kar̃sakiškis 'pirmdėlė, pirmaveršė karvė', *prìmgalis* Veliuonà, Slavìkai, Auksučiaĩ arba *primgalỹs* Gervìniai, Pãgramantis (ir *prìmgalis*), Smaliniñkai, Jùrbarkas, Grìškabūdis, Vilkavìškis 'pirmagalys', *prìmlakos* Veliuonà 'pirm(a)lakos, vėtant pirma išlekiantys sunkiausi ir geriausi grūdai', *siùrbčioti* Svėdasaĩ, Aluntà, Dotinė̃nai, Palū̃šė, Adùtiškis || *sriũbčioti* (plg. *siur̃bti : sriubà, sriuõbti, srė̃bti* ir kt.), *Trepeĩkiai* || *Terpeĩkiai* Palė̃venė (kaimo vardas). Kitų priebalsių nukėlimai retai tepasitaiko. Pastebėti tik šie pavyzdžiai: *artimètika* Viekšniaĩ 'aritmetika', *gaĩdykstė* Ylakiaĩ, Viekšniaĩ, Papìlė, Šakýna, Kuršė̃nai, Kel̃mė arba *gaĩdykstis* Salantaĩ 'gaidgystė, gaidžio giedojimo metas anksti rytą'.

§ **200.** Į kitą skiemenį daugiausia nukeliami priebalsiai *r* ir *l*, pvz., a) *aprìmestis* Zíetela arba *aprìnastis* Adùtiškis 'apinasris', *kutrùs* Pašvitinỹs 'krutus, greitas, vikrus', *skarvadà* Pùnskas, Príenai, SzDi[5] 20 || *skavardà* Ukmergė̃, Sãlakas, Liñkmenys (iš sl. * *skovorda* Būga RR II 567) arba *skaraudà* Zíetela || *skauradà* Girdžiaĩ, K. Naũmiestis (iš l. *skowroda*) 'keptuvė', *sùtros* || *srùtos* (pirmasis variantas bene labiau būdingas rytų, antrasis — vakarų Lietuvai), *šalatrãnas* Laũkuva 'šarlatanas', nom. pl. *šatraĩ* Pandėlỹs, Kar̃sakiškis 'šratai' (plg. *šarataĩ* || *širataĩ* Gélvonai § 150), *žvir̃zdas (žvir̃gždas)* || *žvizdras* Daukanto Būdas 115_{30} 'smėlio grūdelis', b) *laivos medis* KlpD 36 'alyvos medis', *paldiẽnykas* Ukmergė̃, Tverẽčius, SzDi[5] 274a || *padiẽlnykas* Subãčius 'pirmadienis' (plg. *panedė̃lnykas* Ukmergė̃; perdirbiniai iš s. br. понедѣльникъ), *sū́plaukės* Léipalingis, Krókialaukis, Valkiniñkai, Dùsetos || *sū́pa klės* Dùsetos 'sūpuoklės' (yra ir *sū́plauklės* Gervẽčiai), *šlą́šavos* || *šą́šlavos* Laũkuva *(šlǫ̂·nšavas* || *šǫ̂·nšlavas)* 'sąšlavos', *vorãtlinkis* Jùrbarkas, Síesikai, Gélvonai arba *vorãtlankis* Otrembskio Gr. I § 536 'voratinklis'.

Kiti priebalsiai nukeliami rečiau. Pateikiami pavyzdžiai su nukeltiniais *p* (1.), *k* (2.), *g* (3.), *n* (4.), *v* (5.): 1. *pòrptilis* || *pòrtpilis* Liñkmenys 'portfelis', *rèpcetas* Jùrbarkas arba *rẽpceektas* Tirkšliaĩ, *rẽpcekas* Kretingà 'receptas', 2. *cvìlikai* Jùrbarkas burokėliai', *pempir̃kščiai* Jùrbarkas 'penkpirščiai, mėlynieji lubinai', 3. *pegždeñtė* Pašvitinỹs 'pečdengtė, skardinis dangtis, kuriuo uždaroma kaimo krosnis' (plg. *pečiadañgtė* Ukmergė̃, *pečiadeñgštė* Sãlakas, Kal̃tanėnai), 4. adv. *šįriñt* || *šįrỹt* Šakýna 'šį rytą' (iš **šinrỹt*), 5. *jórstva* Skuõdas, Salantaĩ 'varstas, 1,067 *km*' (iš *viórsta* < l. *wiorsta*), *kiaũliedv(e)ris* Pašvitinỹs *(k'ãũ·l'ęd'v'ęr's)* 'kiaulviedris (Pašvitinyje būtų **k'ãũ·l'v'ęd'ęr's)*, kibiras, kuriuo kiaulėms nešamas jovalas', *príegvelis* || *prìgvelis* Zíetela 'priegalvis' (kodėl *al* pakeista *el*?).

§ **201.** Dviejų gretimų priebalsių sukeitimas gali būti traktuojamas ir kaip vieno priebalsio nukėlimas. Būdingas tokios metatezės pavyzdys yra pietų žemaičių 3. praes. formos *šal̃n(a)* 'šąla', *ker̃n(a)* 'kęra', *kiur̃n(a)* 'kiūra', *kil̃n(a)* 'kyla'

vietoj laukiamų intarpinių **šañl(a)*, **keñr(a)*, **kiuñr(a)*, **kiñl(a)*. Priebalsis *n* čia sukeičiamas vietomis tik su *r* ir *l*, su kitais priebalsiais tokiose formose sukeitimas neįvyksta, plg. *duñž(a)* 'dūžta', *liñž(a)* 'lyžta'. Apie šias formas dar žr. § 597a. Ir kitais atvejais vienas iš metatezės narių paprastai būna *r* arba *l*, pvz., a) *ãpnarslis* Viekšniaĩ, Akmẽnė 'apinasris' (su įterptiniu *l*, plg. § 248), *susurkė̃* || *sū́surkė* Otrembskio Gr. I 536 'nelygiai susukta vieta siūluose, sukant siūlus atsiradusi kilpelė' (plg. *sukrùs*), b) *dulsùs* Ramýgala, Pasvalỹs, Bìržai, Pandėlỹs 'duslus', *gaulà* Tirkšliaĩ (l. ret.) 'galva', *šiñklas* Otrembskio Gr. I § 536 'šilkas' (su įterptiniu *n*), *víelninkas* Kalnãlis, Girdžiaĩ 'vienlinkas'. Pastebėta tik pora žodžių, kur sukeisti kiti priebalsiai: že. *põndzievs* Jauniaus Gr. 58 (iš *põnsdievs*) arba *põndziejus* Tirkšliaĩ *(pǫ̃·nďźíej°s)* 'ponas dievas' ir *vaspvà* Liubãvas 'vapsva'.

§ **202.** Tolimosios metatezės pavyzdžių yra gana daug. Juos galima suskirstyti į šias grupes:

a) *r... l > l... r: altirèlija* Jùrbarkas 'artilerija' (su disimiliaciniu vieno iš dviejų *r* pakeitimu *l*), *klìngeris* Jùrbarkas 'riestainis' (plg. *krìngelis* Vabalniñkas < vok. *Kringel*), *lãtarankis* Aluntà arba *lãtrankis* Liubãvas, Jùkiškiai, Kar̃sakiškis, Kùpiškis, Panemunẽlis, Kavárskas 'ratlankis', *levoriùcija* Jùrbarkas 'revoliucija', *levòrvelis* Kuršė́nai, Vilkavìškis, Jùkiškiai, Pandėlỹs, Kaniavà arba *levórvelius* Adùtiškis, *levùrvelis* Pãgramantis 'revolveris' (su disimiliaciniu vieno iš dviejų *r* pakeitimu *l*), *lìdrius* Kaniavà 'ridlius, kastuvas', *valnarė̃žis* Šakýna 'varnalėša', *zel̃korius* arba *zal̃korius* Tirkšliaĩ, Luõkė, *zálkorius* Laũkuva 'veidrodis' (iš *zer̃kolas* Ukmergė̃ < r. *зéркало*);

b) *l... r > r... l: dórelis* Vilkỹškiai, Luõkė, Viekšniaĩ, Šaũkotas, Jùrbarkas, Liubãvas, Kar̃sakiškis, Pasvalỹs, Bìržai, Kùpiškis, Debeĩkiai, Liñkmenys arba *dõrelis* Šakýna, *dòrelius* Tverė̃čius 'doleris', *karvalãtas* Molė̃tai, Užpãliai, Kal̃tanėnai, Liñkmenys, Tverė̃čius arba *kárvaltas* Bìržai, Salãmiestis 'ratelis verpti; prietaisas rąstams kelti ir kt.' (iš *kalvarãtas* Mósėdis, Plùngė, Papìlė, Alytùs, Utenà, Dùsetos, Kùktiškės, Daugėlìškis resp. *kálvartas* Linkuvà, Vabalniñkas, Kar̃sakiškis, Kùpiškis — slavų skoliniai, plg. l. *kołowrót*, r. *коловорот, коловрат*), *kùralaiša* Svėdasaĩ, Užpãliai, Aluntà, Molė̃tai, Kùktiškės, Sãlakas, Liñkmenys, Palū́šė, Dotinė̃nai arba *kùralaišis* Dū́kštas 'ryšys kūliams rišti; grįžtė' (plg. *kū́laraiša* Anykščiaĩ, *kū́laraišis* Švenčiónys), *Raũlas* Kaniavà, Zíetela (plg. pavardę *Raulukẽvičius*), Gélvonai 'Lauras' (vardas), *razùlka* Žãsliai 'lazurka, melsvi dažai, naudojami išskalbtiems baltiniams pamelsvinti', *revòrvelis* Papilỹs 'revolveris', *šarbíelka* Pãgramantis (ir *šerbíelka*) || *šalbíerka* Tirkšliaĩ, Pãgramantis, Kuršė́nai arba *šelbíerka* Laũkuva, Pãgramantis 'liemenė', *torielkà* Kùpiškis arba *tõrelka* Liñkmenys, *tarielkà* Bìržai 'lėkštė' (plg. *tolierkà* Kaniavà, Zíetela, *tõlerka* Liñkmenys; gali būti paskolinta su metateze, plg. vok. *Teller*, l. *talerz* || r. *тарéлка*);

c) vienas iš narių *r: čeverỹkas* Léipalingis, Gélvonai, Šimónys, Liñkmenys arba *čeverykà* Bìržai, Ukmergẽ, Sãlakas, Adùtiškis 'užvarstoma kurpė' (plg. *čerevỹkas* Musteikà, Varenãvas < s. br. *черевикъ*), *Dauronių̃* || *Daunorių̃ kaimas* Lazū̧nai, *jarònas* Skaistgirỹs 'rajonas', *keremẽkas* (ret.) || *kemerẽkas* Gélvonai 'kreivas, šakotas medis arba nerangus, griozdiškas žmogus';

d) vienas iš narių *l: añkslis* Léipalingis, Musteikà, Varėnà, Rudnià, Kaniavà, Ródūnia, Zíetela arba *añkšlis* Benekáinys (LKŽ) 'alksnis', *bakalònas* Dùsmenys 'prastas švarkas' (plg. *balakònas* arba *balakãnas* Tvẽrai, Luõkė < br. *балахон*), *Daliẽnius* Girdžiaĩ 'Danielius' (vardas), *liminỹs* Léipalingis, Dievẽniškės 'milinys', *káiniliai* Kretingà 'kailiniai' (plg. *káiliniai* Mósėdis), *sim̃plas* Nočià, Liñkmenys, Kal̃tanėnai, Adùtiškis arba *sìmplas* Tverẽčius 'silpnas', *Stoleniū̃nas* || *Stoneliū̃nas* Kaniavà (pavardė), *Švalañtai* || *Šlavañtai* Veisiejaĩ (kaimo vardas, plg. *Šlavañtas* — ežeras), *tevialẽšis* || *teliavẽšis* Kalnãlis 'ištižėlis, lepšis', *žlavùs* K. Naũmiestis, Vilkavìškis 'žvalus';

e) kiti pavyzdžiai: *ardìmelis* Šiluva arba *ardýmelis* Kùktiškės, *erdýmelis* Anykščiaĩ, *aldýmeris* Salantaĩ, *eldýmeris* Laũkuva 'triukšmas, sujudimas' (plg. *armìdelis* Bìržai, *armýdelis* Garliavà, Ariógala, *ermýdelis* Skir̃snemunė, *almìderis* Judrẽnai su vieno iš dviejų *r* disimiliacija iš *armìderis* / *armýderis* / *ermìderis* / *ermýderis* < l. dial. *armider, hermider)*, *grindẽ* || *dringẽ* MAD 1963 2 277 'vaivorykštė', *kanebẽkas* Sintautaĩ arba *kanabẽkas* Pùnskas, Kapsùkas, Alytùs, Daũgai || *kabenẽkas* Čẽkiškė 'kablys mėšlui iš vežimo versti', *kampùtyti* Jùrbarkas || *kantùpyti* Skir̃snemunė, Kapsùkas 'kankinti, varginti', *mocòtiklas* Jùrbarkas arba *macatìklas* Pandėlỹs 'motociklas' (plg. *maciklètas* Adùtiškis, *mocìkletas* Kar̃sakiškis).

6. Priebalsių nykimas

a. Žodžio pradžioje

§ 203. Vakarų aukštaičiai kaunìškiai ir kai kurie žemaičiai atskiruose žodžiuose prieš *o* (> že. *uo*) netaria *v*-. Antai vietoj *vóras, vókietis (vokietỹs)* sako *óras, ókietis (okietỹs)* apie Liubãvą, K. Naũmiestį, Grìškabūdį, Ìšlaužą, Vil̃kiją, Serẽdžių, Lukšiùs, Jùrbarką, Pãgramantį, Šaũkotą, Šáukėnus, Šiauliùs, net Darbẽnus (š.že.). Kiti pavyzdžiai: nom. pl. *ógos* Lukšiaĩ 'svarsčiai', *õgti* Pãgramantis, Er̃žvilkas, Akmẽnė (š. že.), Klýkoliai 'vogti', *olungẽ* Jùrbarkas (sen.) 'volungė', *õs* Er̃žvilkas 'vos'. Slavizmas *vopna* 'kalkės' be *v*- užfiksuotas Gélvonų apylinkėse (*ɔ̃·pna, ɔ̃·pńińis* 'kalkinis'). Žodžiai *vanduõ, vánta, vangùs* ir *vam̃zdis* plačiai netenka *v*- tose tarmėse, kurios *an, am* verčia *on, om* arba *un, um*, plg. *ǫ́·ndǫ̃·u* Kretingà, Kalnãlis, *ǫ̂ndǫ̃·u* Tirkšliaĩ, *ú.ndǫ* || *undǫ̂* Bìržai, *ú·nda* || *unduõ* Gélvonai, *unduõ* Adùtiškis

'vanduo', *ộ·nt*^{a} Tirkšliaĩ, *ú.nt'* Bìržai, *ú·nta* Gélvonai, *ú.nta* Adùtiškis 'vanta', *ộ̃·ŋg*^{ọ}*s* Tirkšliaĩ (ret.) 'vangus', *ũ·mźď*$^{(i)}$*s*, gen. sing. *ộ̃·mzd*$^{(ẹ)}$ Tirkšliaĩ, *um̃·źďźis* Tverẽčius 'vamzdis'. Tas pat pasakytina dėl žodžio *vą̃šas*, kuris be *v*- aptiktas tik tose tarmėse, kur *ą* > *ộ̄* *(ọn, ọu)*, *ū*, plg. *ộ̃·š*$^{(ọ)}$*s* Sedà, Tirkšliaĩ, *ộ̃·nš*^{ọ}*s* Telšiaĩ, *ộ̃·uš*$^{(ọ)}$*s* Mósėdis, *ũ·šas* Gervẽčiai. Variantai be *v*- galėjo atsirasti tiek dėl intervokalinio *v* nykimo tendencijos (§ 222), apibendrinant tarimą iš pozicijos po balsio (plg. *tõ vókiečio* > *tõ ókiečio)*, tiek ir sekant tokias poras, kaip *vúodas* || *úodas*, kurių pirmasis narys gavo *v* dėl hiato vengimo (§ 237).

§ 204. Pietų aukštaičiai vietomis (pvz., Pùnskas, Rudaminà, Musteikà) įvardį *jis*, f. *ji* taria be joto: *is (isaĩ)*, f. *i* arba *ý (ỹ?)*. Kiti linksniai paprastai jotą išlaiko (Pùnsko lietuviai be joto dar taria nom. pl. *íej* ar *iẽj* 'jie'), nors jis ne visur vienodai aiškus. Apie Liubãvą, pavyzdžiui, sakoma *i̯is* 'jis', acc. sing. *i̯ĩ·* 'jį', bet dat. sing. *já·m*, o nom. sing. f. *i* 'ji'. Apie Sim̃ną šalia *is* 'jis' yra *jý (jỹ?)* 'ji'. Kad formoje *is* būtų išlikęs senovinis **is*, abejotina, nes šiame krašte jotas labai silpno trynimo, artėja į neskiemeninį *i̯*, taigi žodžio pradžioje prieš *i (i·)* lengvai galėjo išnykti. Esami nevienodumai aiškintini paradigmos įtaka. Silpnas joto tarimas *(i̯)* žodžio pradžioje pastebėtas ir aukštaičių -- žemaičių pasienyje, pavyzdžiui, apie Gir̃kalnį, kur taip pat pasakoma *is* 'jis'. Rodos, taip ištardavo ir bent dalis Prūsų lietuvių (Salio Lkt 53). Žodžio pradžios joto išnykimo pavyzdžiu rytų aukštaičių tarmės plote gali būti retai besutinkama *ìntė* 'žmonos sesuo' (pvz., Marcinkónys) < *jéntė*. Yra pagrindo įtarti, kad vakarų aukštaičių 3. praet. forma *ẽmė* kilo iš senesnės *jẽmė* (§ 235).

§ 205. Kiti žodžio pradžios priebalsiai numetami retai, daugiausia skoliniuose, siekiant išvengti lietuvių kalbai neįprastų samplaikų, pvz., *bóti* Klaĩpėda, Raséiniai, Ukmergẽ, Bìržai, Gervẽčiai 'paisyti, vengti, kenkti' (iš *dbóti* < br. *дбаць* ar l. *dbać*), *rabnỹčios* Lazũnai 'grabnyčios' (plg. § 171), *sálmė* Telšiaĩ, K. Naũmiestis 'psalmė' (plg. *apsálmė* || *pasálmė* Pãgramantis), *Saverùkas* Adùtiškis 'Ksaverukas'. Žemaičių *arõtos* Kvẽdarna, Karklẽnai, Kuršẽnai arba *arõtai* Tirkšliaĩ 'rarotai' neteko vieno iš pasikartojančių *r* (disimiliacija), plg. l. *roraty*. Aukštaičių *botãgo* (iš s. br. *батогъ*) vietoj žemaičiai turi *otãgą* (Pãgramantis) ir su *v*- *votãgą* (Viekšniaĩ...) arba *votẽgą* (Laũkuva, Tirkšliaĩ...). Apie *h*- netarimą skoliniuose žr. § 171. Iš savų žodžių pirmiausia paminėtinas rytų aukštaičių *endrė*> *indrė* 'nendrė' (kirčiuojama dvejopai: *ìndrė* Pandėlỹs, Skãpiškis, Švenčiónys ir *indrẽ* Liñkmenys, Kal̃tanėnai, Daugėlìškis, Rimšẽ), disimiliacijos keliu netekęs vieno *n*. Plg. *jéndrė* Veisiejaĩ, *jendrẽ* Seinaĩ (su pridėtiniu *j*-). Aluntõs apylinkių *tangùs* 'standus, nelankstus, nepaklusnus, užsispyręs', matyt, iš *stangùs*. Apie Jùrbarką, E. Grinaveckienės liudijimu, kartais fakultatyviškai pasakoma voc. sing. *rolaũ* 'brolau', *roliùk* 'broliuk', *rolýti* 'brolyti', 1. pl. *ẽrėm* 'gėrėme', *érsim* 'gersime', *ùpūžė* 'rupūžė', 2. sing. cond. *inótumei* 'žinotumei' (LKK I 174).

b. Žodžio viduryje ir gale

p, b

§ **206.** Lietuvių kalbos ploto pietryčių pakraščiuose priešdėlis *ap-*, pridėtas prie lūpiniais priebalsiais, ypač *v*, prasidedančių žodžių, dažnai netenka *p*. Antai Rudaminõs apylinkėse sakoma: *avadaĩ* 'apvadai', imper. *avalýk* 'apvalyk', *avefsk* 'apversk', *avilk* 'apvilk' (visur *v* abilūpinis). Pavyzdžiai iš kitur: 3. praes. *aveřzdo* Pelesà 'apverčia', 3. praet. *avir̃to* Dievẽniškės, Gervẽčiai 'apvirto', *àmetė* Dievẽniškės 'apmetė'. Plg. *apvinỹs* > *apinỹs* ir kt. § 225.

§ **207.** Įvairiose tarmėse sporadiškai *p, b* netariami tarp kitų priebalsių, pvz., *kamlỹs* Žãsliai, Palómenė, Gélvonai, Taurãgnai, Kùktiškės, Lazũnai < *kamblỹs* 'augalo kamienas, drūtgalys', *klim̃ti* Šakýna, Palómenė, Dùsmenys, Dievẽniškės, Zíetela (> *klium̃ti*), SzDi[5] 132 'klimpti', *kum̃ti* Šakýna < *kum̃pti* 'linkti', *tem̃ti* || *tem̃pti* Kalnãlis.

§ **208.** Greta *kaĩp, taĩp (teĩp), šìtaip (šìteip), anaĩp, kitaĩp* daug kur sakoma ir be *-p: kaĩ, taĩ (teĩ), šìtai (šìtei), anaĩ, kitaĩ.* Matyt, tai apibendrinta iš pozicijos prieš *p, b*, plg. *kaĩ(p) padãrė, taĩ(p) bùvo.* Ypač plačiai svyruojama tarp *kaĩp* ir *kaĩ.* Abu gretiminius variantus turi daugelis aukštaičių (§ 732). Kiti minėti žodeliai be *-p* sutinkami siauriau, tik kai kuriose šnektose, pvz., apie K. Naũmiestį, Jùrbarką. Apie all. sing. *šakõs* < *šakõsp(i), akiẽs* < *akiẽsp(i), sūnaũs* < *sūnaũsp(i)*, adess. sing. *tám* < *támp(i)*, all. pl. *laukum̃* < *laukum̃p(i)* žr. § 105a. Apie *dar* < *dabar* žr. § 123.

t, d

§ **209.** Dalis pietų žemaičių ir artimesni jų kaimynai aukštaičiai netaria *d* tarp *z* ir balsio, pvz., *barzà* Pãgramantis, Vilkỹškiai, Jùrbarkas, Girdžiaĩ, Šáukėnai 'barzda', *barzylà* Jùrbarkas 'barzdyla', *barzúoti* t.p. < *barzdúoti* 'trinti ką nors su barzda', *blauzà* Pãgramantis, Jùrbarkas, Girdžiaĩ, Er̃žvilkas, Gervìniai, Šìluva, Šáukėnai 'blauzda', *brãzas* Pãgramantis, Jùrbarkas < *brãzdas* 'sultinga plėvelė, skirianti medžio kietumą nuo žievės', *brazẽti* Pãgramantis 'brazdėti', *brãzinti* Kuršẽnai (į pietus nuo miesto) 'brazdinti', *brazúoti* Jùrbarkas 'skusti morką ar kitą daržovę į smulkius skutelius' (iš *brazdúoti*), *gram̃zas* Vilkỹškiai, Jùrbarkas < *gram̃zdas* 'grūzdas (toks grybas)', *gramzùs* Upýna (Skaudvìlės raj.) < *gramzdùs* 'gilus; slegiantis, niūrus', 3. praet. *(nu)grim̃zo* Vilkỹškiai '(nu)grimzdo', *grũzas* Jùrbarkas < *grũzdas* 'toks grybas', *lazà* Pãgramantis, Jùrbarkas, Girdžiaĩ, Er̃žvilkas, Gervìniai, Šìluva, Šáukėnai 'lazda', *lazúoti* Jùrbarkas < *lazdúoti* 'mušti lazda', *lìzas* Jùrbarkas, Kuršẽnai (į pietų pusę) 'lizdas', *(s)plazẽti* Pãgramantis 'plazdėti', *skùzbezis* Jùrbarkas < *skùzbezdis* 'grybas, kurį paspaudus, rūksta dūmai', *strãzas* Smaliniñkai (LKK V

165) 'strazdas', *vẽzas* Jùrbarkas 'vėzdas'. Taip elgdavosi ir artimesni Prūsų lietuviai, plg. Jurkšaičio Lit. Märch. *ilga raudóna barzà apžẽlęs* 62_7, instr. pl. *lazõms* 'lazdomis' 68_{16}, *nõ Lazynũ wandeñs malũna* 108_6, acc. sing. *lìzą* 'lizdą' 81_{10}, *pilis... nugrimzusi* 109_8. Dar žr. LŽTP 24. Čia kartais *d* kaitaliodavęsis net prieš *n*, plg. *spleznódami* K. Jurkšaitis MLLG II 49_5 'plasnodami', *spleznóti* || *splezdnóti* Kuršaičio L.-d. Wb. 'plasnoti'. Priebalsio *d* išnykimas tarp *z* ir balsio pastebėtas dar rytiniame lietuvių kalbos ploto pakraštyje – Lazũnų (iš *Lazdũnų!*) šnektoje, kur sakoma *barzà, blauzà, lazà, viẽzas* (|| *vẽzas)* 'vėzdas' ir kt. Labiau paplitęs žodis *veizė́ti* šalia *veizdė́ti* gali būti dėl disimiliacijos netekęs vieno *d* tokiose formose, kaip *veizdė̃davo, veizdė̃damas*. Gal būt, dėl disimiliacijos vieno iš dviejų *d* resp. *t* neteko dar šie žodžiai: imper. *atsók* Rudaminà, Léipalingis 'atstok', *drū́galis* Kretingà, Kuliaĩ, Ùžventis arba *driūgalỹs* Šakýna 'drūtgalis', *Taugaĩliai* Šakýna 'Tautgailiai' (kaimo vardas).

§ **210.** Įvairiose tarmėse sporadiškai *t, d* netariama tarp kitų priebalsių, pvz., *ašrùs* Kretingà, Gargždaĩ 'aštrus', *balgal̃vis* Gargždaĩ, Kretingà, Kalnãlis < *balt(a)gal̃vis, balnugãris* Kuršė́nai, Serẽdžius, Vilkavìškis < *balt(a)nugãris, Gìrvainiai* Var̃niai < *Gìrdvainiai* (kaimo vardas), *kopũslapis* Girdžiaĩ < *kopũst(a)lapis, mìnškiaušis* Kalnãlis < *mìnkšt(a)kiaušis* 'kiaušinis be lukšto', *pìkdagis* Laũkuva 'piktdagis', *pìkšašiai* Pašvitinỹs 'piktšašiai', *Smir̃pelkė* Laũkuva 'Smirdpelkė' (pelkės vardas), *sragùs* Laũkuva 'šiurkščios kalbos žmogus' (plg. r. *строгий*), *srė̃nos* Kretingà 'strėnos', *šalbar̃kščiai* Kuršė́nai 'šaltibarščiai', *šálkalvis* Girdžiaĩ, Raguvà, Debeĩkiai 'šaltkalvis', *šálmėtrė* Kretingà, Kalnãlis 'šaltmėtė', *šimkõjis* Kretingà 'šimtakojis', *vìšgaidis* Kuršė́nai, Jùkiškiai 'vištgaidis'.

§ **211.** Kiti pavyzdžiai su išnykusiais *t, d*: partic. praet. act. *asigùlęs* Pãgramantis 'atsigulęs', *gaĩgystė* Léipalingis, Vilkavìškis, Lukšiaĩ, Skaistgirỹs, Obẽliai < *gaĩdgystė, rūškỹnės* Zíetela, Nočià 'rūgštynės' (su metateze, plg. § 198), *spanyčià* Kal̃tanėnai 'sijonas' (iš br. *спаднíца*), *žáimos* Kretingà, Kalnãlis 'žaidimai, pokštai, išdaigos' (iš **žáidmos*, plg. *dúomi* < **dúodmi* 'duodu'). Žemaičių *ãgrasas* Gargždaĩ, Kretingà, Viekšniaĩ 'agrastas', tur būt, čia nepriskirtinas, nes šis žodis gali būti skolinys iš vok. dial. *agrass*, plg. Prūsų lietuvių *agresas, agrõsas* (LKŽ). Skolinį *kañtentas* / *kañtantas* 'patenkintas' žemaičiai ir artimesni aukštaičiai taria be *t: kañtenas* Kuliaĩ, Ylakiaĩ, Raséiniai, Šakýna, *kañtanas* Skuõdas, Salantaĩ, Žagãrė. Apie *klẽskas* 'kukulis' ir kt. žr. § 241b.

§ **212.** Greta *beñt* daug kur sakoma *beñ*. Pastarasis variantas, matyt, apibendrintas iš pozicijos prieš *t, d*, plg. *beñ(t) tókį*. Priebalsis *-t* vietomis išlaikomas prieš balsius kaip hiato išvengimo priemonė: sakoma *beñt àš*, bet *ben víenas*. Taip bus netekę *-t* ir *añ* 'ant' (§ 736), *dẽšim* 'dešimt' (§ 565), *kà* 'kad' (§ 775). Dar yra *võ* || *võt* Laũkuva 'štai, šit'. Palẽvenės apylinkėse kartais fakultatyviškai be *-t* pasakomas padalyvis, pvz., *sė̃džian* || *sė̃džiant* 'sėdint'.

k, g

§ **213.** Zíetelos lietuviai žodžio viduryje *k, g* dažniausiai netaria prieš priebalsių samplaiką *s, š, ž* + priebalsis, pvz., a) *añslis* || *añkslis* 'alksnis' (su metateze), *anslynė̃lis* 'alksnynėlis', adv. *anstì* 'anksti', *anstỹvas* 'ankstyvas', *anstrýtas (añstrytas)* || *ankstrýtas* < *an(k)stì* + *rýtas* 'rytmetis', *añštas* 'ankštas', *áuštas* 'aukštas', adv. *auštèst* 'aukščiau', *auštìnis* 'dūminės pirkios langelis lubose dūmams išeiti', *áuštitkas* 'gana aukštas, aukštutėlis', *dabarýščias* < *dabarýkščias* 'dabartinis', *krìstyti* 'krikštyti' (greičiausiai iš s. r. *крьстити*), *kristỹnos* 'krikštynos', 3. praes. *(išsi)luštinė̃ja* '(išsi)lukštena', *mìnštas* 'minkštas', adv. *minštèst* 'minkščiau', *minštìmas* 'minkštimas', *mìnštitkas* || *mìnščitkas* 'minkštutis', adv. *nūnáinyščia* < *nūnáinykščia* 'šiandien', *nūnýščias* < *nūnýkščias* 'šios dienos', *paũštė* < *paũkštė* 'paukštis', *pauštýka* 'paukštelis', *pérnyščias* < *pérnykščias* 'pernykštis', *rýštė* 'rykštė', *sleñstis* > *slañstis* 'slenkstis', *splū́sna* 'plunksna' (plg. *plū́sna* § 252), *šáuštas* 'šaukštas', *šiur̃štas* > *šur̃štas* 'šiurkštus', 3. praes. *švir̃ščia* < *švir̃kščia* 'švilpia', *tū́stantis* || *stū́stantis* 'tūkstantis', *váiščioti* 'vaikščioti', *vakarýščias* < *vakarýkščias* 'vakarykštis', *vir̃ščios* 'virkščios', b) *rūštùs* 'rūgštus', adv. *rūštèst* 'rūgščiau', *rū́štitkas* 'rūgštutis', *skrẽždė* > *skrãždė* || *skraždė̃* 'kregždė', *zvaiždė̃* || *zvaizdė̃* || *žvaiždė̃* 'žvaigždė', nom. pl. *žvìrždos* < *žvìrgždos* 'žvirgždai'. Esamojo laiko *sta* kamieno formos su *k, g* šaknies gale dvejopos: šalia dažnesnių 3. praes. *dýgsta, liñksta, mẽgsta, prijùnksta* 'pripranta', *rū́ksta, saìlgsta* 'nusibosta, prailgsta' sakoma ir *dýsta, liñsta, mẽsta, prijùnsta, rū́sta, saìlsta.* Retkarčiais pasakoma be *k, g* net prieš vieną priebalsį, pvz., imper. *nebursė̃k* 'nemurmėk' (bet 3. praes. *bùrksi*), *Navãrutkas* 'l. Nowogródek' (paprastai šis miestas vadinamas *Naũgardu*), *iš peñto* 'iš penkto', 3. praes. *žvìlteli* 'žvilgteli' (3. praet. *žvìltelėj* 'žvilgtelėjo'), imper. *aĩšen* || *aišeñ* 'eik šen'.

§ **214.** Įvairiose tarmėse sporadiškai *k, g* netariami tarp kitų priebalsių, pvz., *kal̃pečius* Pãgramantis < *kal̃kpečius* 'krosnis kalkėms degti', *mìnškiaušis* Kalnãlis < *mìnkšt(a)kiaušis* 'kiaušinis be lukšto'. Abiejuose pavyzdžiuose galima įžiūrėti ir dviejų *k* disimiliaciją, kaip ir žodyje *kaũspenis* Rudaminà, Vilkavìškis < *kaũk(a)spenis* 'išnykusių moliuskų suakmenėjusi kūno dalis, belemnitas'. Apie Laũkuvą kartais fakultatyviškai pasakoma adv. *titaĩ* šalia dažnesnio *tiktaĩ.* Plg. Tverẽčiaus dzūkų *ćitaĩ* 'tiktai'.

§ **215.** Žodžio gale *k, g* numetami labai retai. Jùrbarko apylinkėse pasakoma imper. *bė̃* 'bėk' be *k*, greičiausiai, iš pozicijos prieš *k, g*, plg. *bė̃(k) kartù.*

s, z, š, ž

§ **216.** Pastebėti tik šie pavyzdžiai: *mẽkšūdis* Laũkuva < *mẽšk(a)šūdis* (dviejų *š* disimiliacija), *skrudėlė̃* Aluntà, Kùktiškės, Palū́šė, Adùtiškis, Dievẽniškės 'skruzdėlė' (*z* gali būti ir pridėtinis), *šiknósparnis* Rudaminà 'šikšnosparnis' (dviejų *š*

disimiliacija arba liaudies etimologija: *šiknà* + *sparnaĩ*). Apie *nór* 'nors' žr. § 780. Dėl dat. pl. *vaikám* 'vaikams', *šakóm* 'šakoms', instr. pl. *šakõm* 'šakomis' ir kt. žr. §§ 265 – 266, 360.

r, l

§ **217**. Pavyzdžių nedaug. Dalis jų turi išnykusį vieną iš pasikartojančių *r* arba *l*, pvz., a) *duñropė* || *duřnropė* Pãgramantis 'durnaropė', *kimgraužà* Kretingà, Kalnãlis, Kuliaĩ, Príekulė, Kvė̃darna arba *kimgriaužà* Mósėdis, Ylakiaĩ, Šakýna 'kirmgrauža, kenkėjas, kuris graužia medį; jo išgraužta vieta', *kùmrausis* Kalnãlis, Pãgramantis 'kurmrausis, kurmio išraustas žemės kupstelis', b) *saýklas* || *salýklas* Šakýna 'daiginti grūdai alui daryti'. Sudėtiniuose žodžiuose vietoj *pirm-* dalis žemaičių sako *pim-*, pvz., *pimdėlẽ* Kretingà, Kalnãlis, Kuliaĩ 'pirmdėlė, pirmaverše karvė', *pìmgalis* Kalnãlis 'pirmagalys', *pìmšokis* Kalnãlis < *pìrmšokis* 'pati pradžia'. Apie Pãgramantį fakultatyviškai taip tariamas ir prielinksnis *piřm* 'pirma' (*piñ* || *piřm* || *priñ*). Įvairiose tarmėse *l* netenka žodis *kiaũlė*, kai eina sudėtinių daiktavardžių pirmuoju dėmeniu be jungiamojo balsio, pvz., *kiaũgrūšė* Baisógala arba *kiaũgrūšnė* Šeduvà, *kiaũgriūšnė* Šakýna < *kiaũlgr(i)ūš(n)ė* 'laukinė kriaušė', *kiaũpienė* Salantaĩ, Laũkuva, Šakýna < *kiaũlpienė* 'graižažiedžių šeimos augalas, Taraxacum', *kiaušerỹs* Rõkiškis, Kamajaĩ 'kieta kalvų ar balų žolė' (plg. *kiaulšerỹs* Obẽliai < *kiauliašerỹs* Jūžintaĩ). Žemaičių kretingiškių (pvz., Kalnãlis) žodis *kiaušykà* 'dažnai valgąs žmogus' bus netekęs ne *l*, bet *r*, plg. *kiáuršikis* Darbė̃nai. Pietų žemaičių *žiùkspiros* (*žǫ̂.kšpęras* Laũkuva) 'labai smulkūs skiedryno šapeliai, piuvenos', kaip rodo šiaurės žemaičių *žiógspiros* (*žûokspęr*[a]*s* Židìkai), turi *žiuk-* ne iš *žiurk-*, kaip mano Vl. Grinaveckis PID XI 106, bet, greičiausiai, yra vokiečių *Sägespäne* perdirbinys. Dėl miestelio pavadinimo *Antãzavė* < **Antãzalvė* (:*Zalvỹs, Zálvė* – ežerai) plg. *aukū̃nė* < *alkū̃nė* ir kt. § 185. Apie *abà* 'arba' žr. § 765.

§ **218**. Vietoj prieveiksmio *dár* plačiai sakoma *dá·* (Pãgramantis, Laũkuva, Luõkė, Karklė̃nai, Šaũkotas, Jùrbarkas, K. Naũmiestis, Kaišiadórys...) arba enklizėje sutrumpintas variantas *dà* (Gélvonai, Síesikai, Ukmergė̃...). Apibendrinta iš pozicijos prieš *r*, plg. *dá(r) reĩkia*. Rytų aukštaičių vilniškių plote daug kur (Kal̃tanėnai, Liñkmenys, Palū̃šė, Tverẽčius...) yra *dó* su *o* (*ɔ·*, *å·*) vietoj *a*. Tuo pačiu būdu, greičiausiai, *-r* bus netekę žodžiai *dãba* (že. *dàbâ·*) Kretingà, Kalnãlis 'dar' (iš *dãbar*) ir *dabã* Kalnãlis, Laũkuva arba *dabà* Jùrbarkas, Eržvilkas, Gervìniai, Karklė̃nai, Kuršė̃nai, Šakýna, Pašvitinỹs, Jùkiškiai, Šeduvà, Krãkės, Bìržai, Ramýgala 'dabar', *à* || *ař* 'ar' (§ 765), *ì* || *iř* 'ir' (§ 772), 3. praes. *ỹ* 'yra', *nẽ* 'nėra' (§ 619), *nó* 'nors' (iš *nór* § 780), adv. *vãka* 'vakar' (§ 724). Apie Šakýną užfiksuota net *kù* 'kur' (ret.). Iš pozicijos prieš *l* daugelis vakarų ir kai kurie rytų aukštaičiai apibendrino *kodẽ* 'kodėl', *todẽ* 'todėl' (§ 722). Labiau paplitęs prieveiksmio *vẽl* variantas *vẽ*, pa-

stebėtas apie Pùnską, Rudamìną, Léipalingį, Liubãvą, Vilkavìškį, Jùrbarką, Taũragę, Šaũkotą, Šakýną, Jùkiškius, Krakès ir net Tauragnùs, Liñkmenis, Palũšę, Kaĩtanėnus, Adùtiškį, Gervẽčius. Bemaž visos tarmės turi *tegù* || *tegùl* (§ 689). Rytų aukštaičių panevėžìškių tarmės plote užfiksuota net *pagà* 'pagal' (*pagò* Pagiriaĩ).

n, m

§ **219.** Dažniausiai išnyksta, kai žodyje yra du *n* arba du *m*. Būdingas pavyzdys – įvardžiuotinių būdvardžių formos dat. sing. m. *baltájam* < *baltámjam*, loc. sing. m. *baltãjam(e)* < *baltam̃jam(e)*, dat. pl. m. *baltíesiem(s)* < *baltíemsiem(s)*, f. *baltósiom(s)* < *baltómsiom(s)*, instr. pl. f. *baltõsiom(is)* < *baltõmsiom(is)*, dat. dual. m. *baltíejiem* < *baltíemjiem*, f. *baltójom* < *baltómjom*, instr. dual. m. *baltiẽjiem* < *baltiẽmjiem*, f. *baltõjom* < *baltõmjom* ir ill. sing. m. *baltãjan* < *baltañjan*, f. *baltõjon* < *baltõnjon*. Formas su išlaikytais abiejų dėmenų *m* tebeturi dalis vakarų aukštaičių kaunìškių (pvz., Vilkaviškis, Jùrbarkas), jų artimesni kaimynai (Tauragẽ, Skaudvìlė, Pùnskas) ir daugelis rytų aukštaičių vilnìškių (dat. ir instr. pl. užfiksuota net utenìškių plote apie Kùktiškes, Ãluntą), jas vartojo Prūsų lietuviai (Kuršaičio Gr. §§ 930, 940, 942, 949, 951, LŽTP 40–42). Kitose tarmėse tėra tik formos be pirmojo dėmens *m*, kurios fakultatyviškai pasakomos ir aukščiau nurodytose tarmėse. Joms atsirasti tam tikru akstinu galėjo būti dat. sing. f. *báltajai* < *báltaijai* pavyzdys. Vardažodžių ill. pl. forma *miškúosan* kildintina iš *miškúosnan* (§ 289). Kiti pavyzdžiai su išnykusiu vienu iš dviejų *n*: *ceñteris* Skãpiškis, Pašvitinỹs 'centneris', *druñgas* Ž. Kalvarijà, Joniškẽlis 'drungnas' (plg. *druñgti* 'darytis drungnam, drungnėti'), *pudameñtas* Tirkšliaĩ, Šakýna (ir *pudãmentas*) arba *pūdameñtas* Laũkuva 'fundamentas, pamatai', *víelinkas* || *víelninkas* Kalnãlis 'vienlinkas' (antrasis variantas su *nl* > *ln* metateze), *Viceñtas* Kalnãlis *(vẹcẹ·nc)* 'Vincentas'. Plg. *Žarẽnai* (miestelio vardas) < **Žarnẽnai*.

§ **220.** Žodžiuose *dúomaišis* Pãgramantis, Skaudvìlė, Vidùklė, Kel̃mė < *duon(a)maišis* 'duonkepė, duonkubilis', *mẽlmusė* Laũkuva < *mẽlyna mùsė* ir *Tul̃miškis* Šakýna < **Tul̃nmiškis* (miškas tarp Tulnių̃ ir Domeĩkių kaimų) priebalsių samplaika *nm* sulieta į vieną *m*. Panašiai šalia *priemnẽ* Zíetela, Ródūnia, Lazū́nai, Ramaškónys (Būga RR II 69 nurodo dar Kal̃tanėnus) 'priemenė' turimas variantas *priemẽ* Léipalingis, Rãtnyčia ir *prienẽ* Gervẽčiai (Būga RR II 69)[48]. Žemaičiai ir pakraštiniai aukštaičiai šalia *vélns* < *vélnias* sako ir *vé·lš* su išnykusiu *n* tarp *l* ir *s*.

[48] Pastebėti dar tokie šio žodžio variantai: *prymenẽ* Žìdikai *(prímẹńe)*, *prėmenẽ* Bìrštonas, *priminẽ* || *preminẽ* Dùsmenys, *prieminẽ* Punià, *prieminià* Pùnskas, *preimenẽ* Kretingà *(prẽ·mẹńe)*, Kvẽdarna, *pryvenẽ* Tirkšliaĩ *(príveńe)*, *príemenis* Vaškaĩ (gen. sing. *príemenio*, plg. hidronimą *Papríemenis* UEV).

Taip elgėsi ir bent dalis Prūsų lietuvių, žr. Kuršaičio Gr. § 519, LŽTP 30. Kitų linksnių formose *n* išlaikoma.

§ **221.** Vakarų aukštaičiai ir artimesni jų kaimynai (Eržvilkas, Gervìniai, Kaišiadórys, Survìliškis) šalia dat. sing. *mán* turi variantą be *-n: má·*. Jį turėjo ir daugelis Prūsų lietuvių, žr. Kuršaičio Gr. § 844, Doričiaus Beitr. XL, LXIII, LXXX, Kapelerio Kaip sen. liet. gyv. 29_2, LŽTP XII, XIV. Greičiausiai tai bus apibendrinta iš pozicijos prieš *n*, plg. *má(n) nereĩkia*. Šáukėnų apylinkėse girdėta *mú·* 'man' (ret.). Gal būt, taip neteko *-n* tokie prieveiksmiai, kaip *laũka* 'laukan', *žẽmė* 'žemėn', *artỹ* 'artyn', *gražỹ* 'gražyn' (§ 727), *šiañdie* 'šiandien' (§ 724, galėjo prisidėti ir dviejų *n* disimiliacija), *kažì* 'kažin' (§ 776). Dėl *tę* 'ten' žr. § 77b.

Apie instr. sing. *maimì* 'manimi' žr. § 127. Apie *gyvę́ti* 'gyventi', *skį́ti* 'skinti' ir kt. žr. § 77b.

v, j

§ **222.** Intervokalinėje pozicijoje *v* daug kur virsta *u̯* (§ 162), kuris, savo ruožtu, linkęs išnykti. Vietomis jis labai dažnai netariamas, plg. Kalnùjų šnektos gen. pl. *ja'ũ·* 'javų', *g'i·'ũ·* 'gyvų' ir pan. Plačiausiai išnyksta pozicijoje tarp dviejų *u*, ypač jeigu žodyje dar yra lūpinių priebalsių. Daugelis aukštaičių partic. praet. act. f. *pabùvusi* taria *pabù'us* arba *pabùᵘus* (su silpnu *u̯*). Plg. gen. pl. *žų̃* LŽTP 33 'žuvų'. Tarp *u* ir *o* dažnai *v* netaria vakarų aukštaičiai kaunìškiai. Jie, pavyzdžiui, taria praet. *bù'o·* 'buvo', *bù'o·m* 'buvome', *bù'o·t* 'buvote'. Plg. Kuršių pamario žvejų atitikmenis *bù'a, bù'o·ᵘm, bù'o·ᵘt* LŽTP 53. Dar žr. § 136. Vietomis kaunìškiai fakultatyviškai taria 3. praet. *m̓elã·'o·* 'melavo', *važã·'o·* 'važiavo', 3. praet. freq. *m̓elúoda'o·* 'meluodavo', *važúoda'o·* 'važiuodavo'. Kiti pavyzdžiai su išnykusiu *v* > *u̯* tarp *a* ir *o* (že. *uo*): *brã'oras* Pùnskas, Vilkavìškis 'spirito varykla', *Ta'õsius* Pãgramantis < *Tavõsius* 'Teodoras', 3. praet. *pà'ogė* Šakýna, Síesikai *(pã·'vg'e)* 'pavogė'. Tarp kitų balsių *v* > *u̯* išnykimas retesnis ir labiau sporadiškas. Balsiai dažniausiai sutraukiami į dvibalsį. Kai kurie pastebėti pavyzdžiai: a) tarp *a* ir *i: Aleksendrái-čia* Laũkuva *(al'ekśęndrâ·ičę)* < *Aleksendrãvyčia* 'Aleksandravičius', *dainěti* || *daviněti* Zíetela, instr. sing. *taimì, saimì* Lazũnai 'tavimi', 'savimi' (dar žr. § 127), b) tarp *e* ir *i: Stungéičia* Laũkuva *(stu·ŋg'ê·ičę)* < *Stungẽvyčia* 'Stungevičius', c) tarp *u* ir *a* : 3. praet. *nuožiá* Tverẽčius *(nuožá·)* 'nuvažiavo', d) tarp *u* ir *i*: adv. *sùis(u)* Adùtiškis 'suvis' (plg. *sũsu* Otrembskio Gr. I § 342), *lietùininkas* (Otrembskio Gr. t.p.) < *lietùvininkas*, e) tarp *i* ir *o* (že. *uo*): 3. praes. *nūsi'ókia* Pãgramantis *(nu·-śi'úok)* < *nūsivókia*.

Intervokalinis *v* vakarų Lietuvoje netariamas prieš išnykusį sudėtinių žodžių jungiamąjį balsį, pvz., *gýplaukiai* Vilkavìškis, Šakiaĩ, Veliuonà 'gyvaplaukiai', *kir̃kotis* (ir *kir̃pentė* arba *kir̃pentis*) Kuliaĩ, Kalnãlis, Luõkė, Viekšniaĩ, Pãgramantis,

Gervìniai, Šáukėnai, Šiauliaĩ, Šakýna, Geistaraĩ 'kirvakotis' ('kirvapentė'). Šiaurės žemaičiai vietomis (pvz., apie Kalnãlį) fakultatyviškai numeta *a* kamieno veiksmažodžių *u̯* < *v* iš 1. dual. galūnės: taria *ràšûo* || *ràšûou̯* < *rašova, júojûo* || *júojûou̯* < *jójova,* bet tik *ràš'ieu̯* < *rašėva.* Prieveiksmis *sudiẽu̯* < *su dievù* fakultatyviškai netenka *v (sudiẽ)* įvairiose tarmėse tiek vakarų, tiek ir rytų Lietuvoje. Plg. *žegno(k)-dìe* Otrembskio Gr. I § 568 'gero apetito'. Apie *tẽs* < *tẽvas, diẽs* < *diẽvas* ir kt. žr. § 223.

§ **223.** Intervokalinis jotas taip pat linkęs virsti *i̯* ir daugiau ar mažiau fakultatyviškai išnykti. Dažniausiai jis netariamas tarp priešakinių balsių. Antai rytų aukštaičiai partic. praet. act. *ẽjęs* paprastai taria *ẽ'is* arba *ẽⁱis* (su silpnu *i̯*). Žodžiai **grėjimas, kalėjimas* ir *klojimas,* išnykus jotui, sutraukiami į *greĩmas* 'plona plėvelė ant šutinto pieno ar šiaip skystimo', *kaleĩmas* ir *klaĩmas.* Plote, kur kietinamas *r*, pirmasis tariamas *graĩmas.* Tačiau *kaleĩmas* beveik visur išlaiko minkštą *l (kal'eĩ·mas),* vadinasi, gali būti tarmėje naujas žodis. Tik seniai vietomis (pvz., apie Gélvonus) sako *kalaĩmas.* Sutrauktinį *ai,* išnykus intervokaliniam priebalsiui, turi ir žodis *ačlaĩmas* < *atšlaĩmas* 'kiemas', vartojamas šiaurės rytų Lietuvoje maždaug iki linijos Rõkiškis – Dùsetos – Daũgailiai – Utenà – Kavárskas – Kėdáiniai – Kaũnas – Bìrštonas – Aukštdvarỹs – Eĩšiškės. Duomenys apie šio žodžio vartojimą kitose tarmėse abejotini, žr. K. Morkūno straipsnį MAD 1963 2 268. Greta *ačlaĩmo* vietomis (pvz., Molė́tai, Dùsetos, Sãlakas) vartojama ilgesnė forma *ačlajìmas* < *atšlejìmas,* sutinkama ir už *ačlaĩmo* ploto ribų (pvz., apie Naujãmiestį). Dėl to K. Morkūno nuomonė (min. veik. 270), kad *ačlaĩmas* sutrauktas ne iš *atšlavìmas,* kaip mano P. Aruma (Lit. Mund. 60) ir E. Frenkelis (LEW 22 – 23), bet iš *atšlėjìmas* (: *šlẽja, šlẽjo, šliẽti),* gali būti tikra. Dėl vokalizmo plg. *kalaĩmas* Gélvonai (sen.) 'kalėjimas', *graĩmas* (plote su *r* depalatalizacija) < *greĩmas.* Užfiksuotas ir variantas su *lei: an atszleimo* Lesk.-Brugm. 173_{13} (Garliavà), *atšleimas* E. Volteris MLLG IV 179 (apie Ãšmeną), *atšleimėkas* (mažybinė forma) Armõniškės (LKŽ). Dar žr. K. Morkūnas min. veik. 271.

Intervokalinis jotas vakarų Lietuvoje netariamas prieš išnykusį sudėtinių žodžių jungiamąjį balsį, pvz., *kraũligė* Pagẽgiai, Skiršnemunė 'kraujaligė', *Naũmiestis (Žemaĩčių, Kudìrkos)* < **Naũjamiestis* (plg. rytų aukštaičių *Naujãmiestį* prie Pãnevėžio), *Naũsodis* (kaimas Plungės raj.) < **Naũjasodis* (plg. *Naujãsodė* – kaimas Rõkiškio raj.), *vė́pūtė* Kvėdarna < **vė́japūtė.*

Žemaičiai ir vietomis pakraštiniai aukštaičiai intervokalinio joto netaria prieš išnykusį trumpą galūnės balsį *a*, pvz., *kraũs (krã·us)* 'kraujas', *mókytos (mûok'itûos* / *múok'itûos)* 'mokytojas', *vẽs (v'íes)* 'vėjas', 3. praes. *genẽ (g'eñe)* 'genėja', *jó (jûo)* 'joja'. Tačiau po trumpo balsio jotas išlieka, pvz., 3. praes. *dalìj (dal'ę̃·i)* 'dalija', *lẽj (l'ê·i)* < *lẽja* 'lieja'. Analogiškose galūnėse *v* > *u̯* paprastai neišnyksta. Sakant *tẽs* < *tẽvas, diẽs* < *diẽvas, gýs* < *gývas* ir t.t. girdėta, rodos, tik paprūsėje. Iš Ka-

pelerio tekstų (Kaip sen. liet. gyv.) matyti, kad Prūsų Lietuvoje tokios formos buvo dažnos.

Vietoj sutrumpintų vienaskaitos lokatyvo galūnių *-õj (šakõj)*, *-ẽj (žẽmėj)* žemaičiai ir didelė aukštaičių dalis maždaug iki linijos Vilkavìškis – Nevė̃žio upė – Pasvalỹs – Salõčiai turi *-õ (šakõ)*,*-ẽ (žẽmė)*. Toliau plačiu ruožu maždaug iki Kalvarìjos – Kaũno – Šė̃tos – Raguvõs – Pãpilio linijos ir vietomis net už jos vartojami abu variantai: *-oj*, *-ėj* ir *-o*, *-ė*. Šiaurėje apie Rãguvą, Bìržus baritonai turi *-oj*, *-ėj* (Raguvojè tariama *píevai* 'pievoje', *žẽ·mei* 'žemėje', Bìržuose *píevɛ*, *žẽ·mę*), oksitonai – *-o*, *-ė* (*šakõ·* 'šakoje', *dʋb'ẹ̄·* / *dọb'ẹ̄·* 'duobėje'). Apie Ùkmergę, Gélvonus be *-j* reflekso galūnę turi tik *ē* kamieno oksitonai (tariama *dab'ẹ̄·*, bet *šakɔ̄·i̧*, *žẽ·mii̧*, *píevɑi*). Galūnė *-ỹj (akỹj, medỹj)* reta, kartais pasakoma tik vakarų aukštaičių kaunìškių tarmės plote (J. Senkus MAD 1960 2 166). Visuotinai įsigalėjo *-ỹ (akỹ, medỹ)*. Tačiau *-ij (akìj*, ret. *akiĩ*), kaip ir *-uj (dangùj* resp. *danguĩ*), visuomet išlaiko jotą. Apie Gélvonus tariama *ká·il'ii̧* 'kailyje' (gali būti ir iš *káilyj*), bet *ak'ī·* 'akyje'. Vien tik intervokalinio joto nykimo tendencija lokatyvo galūnes *-õ*, *-ẽ* ir *-ỹ* sunku paaiškinti. Joms įsigalėti galėjo padėti įvardžiuotinių būdvardžių pirmojo dėmens pavyzdys, plg. *baltõ-joje* < *baltõj-joje*.

§ **224.** Pozicijoje po priebalsių *v* daugiausia linkęs išnykti prieš *uo*. Žemaičiai jo bemaž visada netaria (jų *uo* iš *o*) netgi naujuose žodžiuose, pvz., *adõkatas* Klýkoliai 'advokatas', *apolùs* Veivìržėnai, Kuršė́nai 'apvalus', *ašóklis* Mósėdis, Leckavà, Viekšniaĩ, Šilãlė arba *ešõklė* Klaĩpėda (LKŽ), Kuršaičio L.-d. Wb. 'raudonasis serbentas' (plg. *ašvõklė* Kuršaičio L.-d. Wb., *švókšlė* Būgos RR II 20), *(iš)eikóti* Kretingà, Laũkuva '(iš)eikvóti', *kõlyti* Kretingà, Kuliaĩ, Sedà, Viekšniaĩ, Laũkuva, Kuršė́nai 'girti' (plg. *kvõlyti* Vilkavìškis, Dùsetos, *kvãlyti* Tverẽčius < l. *chwalić*), *kortà* Kvė̃darna, Laũkuva, Vidùklė 'saikas, lygus 0,82 litro; tokios talpos skardinis indas' (plg. *kvortà* Rudaminà, Žagãrė, Tverẽčius < br. *кварта* ar l. *kwarta)*, *kõsas* Kuliaĩ, Alsė̃džiai, Kvė̃darna, Viekšniaĩ 'alūnas' (plg. *kvõsas* Dovilaĩ < l. *kwas*), *kõtymai* Kretingà 'egzaminai' (iš *kvõtymai : kvõsti*), *nakóti* Kretingà, Kalnãlis, Kuliaĩ, Rietãvas, Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ, Laũkuva, Pãgramantis, Ẽržvilkas 'nakvoti', *sõris* Ẽržvilkas 'svoris', *sõtas* Laũkuva, Pãgramantis 'svotas', *šógeris* Kretingà, Kuliaĩ, Tirkšliaĩ, Rietãvas, Laũkuva, Pãgramantis, Gervìniai arba *šõgeris* Kuršė́nai 'švogeris', *torà* Kretingà, Kalnãlis, Kuliaĩ, Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ, Rietãvas, Laũkuva, Pãgramantis, Ẽržvilkas, Kuršė́nai 'tvora', *tóti* (ir *tvóti*) Tirkšliaĩ 'tvoti'. Aukštaičių tarmėje toks išnykimas retas. Plačiau vartojamas, rodos, tik vakarų aukštaičių tarmės plote būdvardis *apuolùs* 'apvalus' (Grìškabūdis, Šakýna, Jõniškis). Slavizmas *kuojà* ‖ *kúoja* Šveñtežeris, Ãlovė 'pušis' (ne 'eglė', kaip rašoma Otrembskio Gr. I § 560) turi *uo* iš *u̯a* < *va*, plg. *kvajà* Kalvarijà, Rudaminà, Lazdìjai, Alytùs, Pelesà, Dievẽniškės < *хвоя*. Prieš *o* tas iškritimas dar retesnis. Pastebėta, rodos, tik *pìkotė* Jùkiškiai 'piktvotė'. Vakarų Lietuvoje nom.-acc. dual. f. formos *mùdvi* (že. *vẽdvi*),

jùdvi, tiẽdvi (tíedvi), jiẽdvi (jíedvi), abìdvi, víenidvi daugiau ar mažiau fakultatyviškai netenka *v* ir tariamos *mùdi* (že. *vẽdi*), *jùdi, tiẽdi (tíedi), jiẽdi (jíedi), abìdi, víenidi*, tur būt, dėl vyriškosios giminės *mùdu* (že. *vẽdu*), *jùdu, tuõdu, juõdu, abùdu, víenudu*, kur *-du* < **-dvúo* su išnykusiu *v* prieš *uo*. Apie Kalnãlį pasakoma net f. *di (dę)* 'dvi'. Vietomis fakultatyviškai *v* netenka ir kiti linksniai, plg. gen. pl. *mùdieјų* Jùrbarkas, *vẽdims* Kretingà (iš *vẽdvims*) 'mudviejų', *júodieјų* Liubãvas, Vilkavìškis, *jíedies* LŽTP 44 (iš *jíedvies*) 'jųdviejų', *tiẽdims* || *tìdims* Kretingà (iš *tiedvims*) 'tųdviejų', dat.-instr. pl. *mùdiem* || *mùdem* Vilkavìškis, Jùrbarkas, *vẽdim* Kretingà (iš *vẽdvim*) 'mudviem'.

§ **225.** Sporadiškai *v* įvairiose tarmėse išnyksta tarp lūpinių priebalsių *p, b* ir balsio, pvz., *apynỹs* (taip sakoma daugelyje tarmių) < *apvynỹs* Aluntà, Kùktiškės, *apalùs* Tirkšliaĩ (ir *ãpalas*), Viekšniaĩ 'apvalus', *apalaĩnas* Rudaminà (ir *apalaĩnis*), Léipalingis (ir *apalainùs*), Liškiavà 'apvalainas', *ãpara* Kalnãlis, Skuõdas, Ylakiaĩ, Sedà, Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ, Akmẽnė arba *ãparas* Palangà, *apártis* Er̃žvilkas, Raséiniai, Šakiaĩ, *apártė* Gir̃kalnis 'virvelė ar siūlas kam nors verti ar suvarstyti, pvz., naginėms raukti' (iš *apv-*). Čia priklauso dar vietovardžiai *Apardaĩ* < *Apvardaĩ, Labardžiaĩ* < *Labvardžiaĩ* (Būgos RR I 525). Plg. *avadaĩ* < *apvadaĩ* ir kt. § 206.

§ **226.** Kiti pavyzdžiai su išnykusiu *v: kiaũliedris* Jùkiškiai, Kar̃sakiškis < *kiaũlviedris, Parausiaĩ* – kaimas prie Raũsvės upės, *príegelis* || *prìgelis* Zíetela (ir *príegvelis* || *prìgvelis* § 200) 'priegalvis', *Sirpliónys* Palómenė 'Svirplionys' (kaimo vardas), *zim̃bti* Jùrbarkas, Gélvonai 'zvimbti', *žìrblis* || *žirblỹs* Zíetela 'žvirblis' (pasakoma ir su *v*). Apie *liẽkarsta* < *liẽkarstva* 'vaistas', *liẽsos* < *liẽsvos* 'kopėčios', *morkà* < *morkvà* ir kt. žr. § 254.

§ **227.** Jotas pozicijoje tarp priebalsio ir balsio nyksta daug intensyviau, negu *v*. Prieš priešakinės eilės balsius jo dabar lietuvių kalboje visai nebėra. Baigia išnykti ir prieš užpakalinės eilės balsius, daugiau ar mažiau išlaikomas tik po lūpinių priebalsių. Po *p, b* šaknyje dar tebetariamas, galima sakyti, visoje Lietuvoje: *pjáuti* 'piauti', *spjáuti* 'spiauti', *bjaurùs* 'biaurus', *subjùrti* 'subiurti'... Tariant *ṕ-, b'-* vietoj *pj-, bj-* (*ṕáuti, b'aurùs...*) girdėta tik apie Musteĩką, Marcinkónis (pvz., Žiūrų̃ kaime). Taip dažnai pasako ir rašybos suklaidinti mokyklinio amžiaus vaikai. Šaknies gale (kaitmeniniuose skiemenyse) po lūpinių *p, b, m, v* jotą išlaiko žemaičiai apie Veivìržėnus, Éndriejãvą, Rietãvą, Varniùs, Šilãlę, Kvẽdarną, Pãgramantį, taip pat daugelis rytų aukštaičių, išskyrus panevėžiškiùs bei jų artimesnius kaimynus. Taip elgėsi ir bent dalis Prūsų lietuvių, žr. PLKGr 425, Milkaus Gr. 30, Kuršaičio Gr. § 87, Būgos RR I 392. Čia sakoma gen. pl. *lãpjų* 'lapių', *gùlbjų* 'gulbių', *žẽmjų* 'žemių', *kir̃vjų* 'kirvių', 1. sing. praet. *liepjaũ* 'liepiau', *grẽbjau* 'grėbiau', *rėmjaũ* 'rėmiau', *róvjau* 'roviau', adv. comp. *ramjaũ* 'ramiau' ir t.t. Kitose tarmėse jotas netariamas, gal būt, dėl kitų paradigmos formų (plg. nom. sing. *lãpė, gul̃bė, žẽmė, kir̃vis*, 2. sing. praet. *liepeĩ, grẽbei, rėmeĩ, róvei*) arba kitų tos pačios šaknies žodžių

(plg. *ramìnti, ramì*) įtakos. Kad čia gali būti paradigmos išlyginimas, rodo aukštesniojo laipsnio prieveiksmis *labiaũ* (neturi paradigmos ir giminiškų žodžių su minkštu *b'*), su jotu tariamas *(labjaũ)* daugelio lietuvių, taip pat gretiminės formos be joto šaknies gale *(gùlbjų* || *gùlb'ų...)*, vartojamos, ypač jaunimo, aukščiau nurodytose tarmėse.

Apie *h* netarimą skoliniuose žr. § 171.

7. Naujų priebalsių atsiradimas

a. Žodžio pradžioje

v, j

§ **228.** Žodžio pradžioje prieš *uo* sistemingai taria *v-* (vietomis *u̯-*) pietų aukštaičiai bei jų artimesni kaimynai. Iš dalies taip elgiasi ir daugelis rytų aukštaičių, kur tik vienas kitas žodis pasakomas be *v-*. Antai apie Ùkmergę šalia *vúodas* 'uodas', *vúoga* 'uoga', *vuogáuti* 'uogauti', *vuodegà* 'uodega', *vúostyti* 'uostyti' sakoma *úosis, úošvis.* Rečiau *v-* prideda panevėžiškiai ir kupiškėnai, daugiausia tik žodyje *vuodegà.* Vakarų aukštaičiai gerokai svyruoja: dažnai toje pačioje šnektoje atskiri žodžiai tariami abejaip, nors, pavyzdžiui, apie Vilkavìškį, Grìškabūdį paprastai sakoma *vúodas, vuodegà, vúoga, vuogáuti, vúosis.* Sakant *vúoga, vuogáuti* girdėta net Jùrbarko apylinkėse. Žemaičiai prieš tarmės *uo* < *o* prideda *v-* (rytų pakraštyje *u̯-*) gana sistemingai, plg. Kretingos apylinkių *vûobû·ls* 'obuolys', *vúožī·s* 'ožys', *vũońę* 'Ona' (iš *Õnė*), *vûors* 'oras', *vúoš'ękà* 'ožka'. Tasai *v-* išlieka ir prieš tarmėje monoftongizuotą dvibalsį, pvz., *vǫ̀b'elı̃e* Viekšniaĩ 'obelis'.

§ **229.** Prieš *o* daugiausia *v-* prideda pietų aukštaičiai, Zíetelos šnekta ir, iš dalies, kai kurios šnektos pažemaitėje (pvz., Šaũkotas). Vakarų aukštaičių kaunìškių tarmės plote toks pridėjimas retesnis, nors atskiri žodžiai pasitaiko, pvz., *volà* Vilkavìškis 'ola'. Be to, daugelis kaunìškių ir kai kurie žemaičiai (čia *o* > *uo*), priešingai pridėjimui, atskirų žodžių etimologinį *v-* numeta, žr. § 203.

§ **230.** Prieš *u (u·)* daugiausia *v-* prideda pietų aukštaičiai ir iš dalies pietų žemaičiai. Pietų aukštaičių plote, kaip ir Zíetelos šnektoje, tasai pridėjimas, galima sakyti, visuotinas. Kitur pridedama ne taip sistemingai. Kai kurie pavyzdžiai iš kitų vietų: *vùbagė* Gervìniai 'ubagė, elgeta', partic. praet. pass. m. *išvũgdytas* Adùtiškis 'išugdytas', *vũkė* Kiaunoriaĩ 'ūkis', inf. refl. *vũkties* Tirkšliaĩ 'ūktis, niauktis' (bet *ũkanos* 'ūkanos'), *vùpė* Palū̃šė, Ã̄psas 'upė', *vùrvas* Gervìniai, Ã̄psas 'urvas', *vutėlẽ* Gervìniai 'utėlė', *vũžauti* Adùtiškis 'ūžauti'. Pridėjimas liečia ir antrinės kilmės *u, u·* (ryt. *un, u·* < *an, ą*, p. že. *u·* vietoj lk. *uo*), plg. Adùtiškio šnektos nom. pl. *vuñ·gl'ei* < *añgliai* 'anglys', *vu·žuol'ı̃.ńis* 'ąžuolinis', Karklė̃nų šnektos *vú·ga* 'uoga' (Kuršė̃nuose tariama *u̯ú·ga).*

§ **231.** Prieš *a* pridėjimai reti, rodos, turimi tik žodžiuose *vagur̃klas* Kretingà, Viekšniaĩ < *agur̃klas* 'agurkas' (apie Kuliùs, Kalnãlį tariama *vǫgǫ̃·rkl°s*), *vašóklis* Laũkuva < *aš(v)óklis* 'raudonasis serbentas' ir *vaũkšlis* Jùrbarkas 'aukšlis, iš beržo tošies padarytas indelis uogoms rinkti'. Vl. Grinaveckis PID XI 106–107 *ašóklį* kildina iš *vašóklio*. Tam negalima pritarti, nes žodžio pradžioje *v* prieš *a* neišnyksta. Kretingõs apylinkių *verbū̃zas* 'arbūzas' turi pridėtinį *v* prieš *e*.

§ **232.** Žodžio pradžioje prieš *ie* tariamas jotas (vietomis *i̯*), rodos, visose tarmėse, pvz., *jieškóti* 'ieškoti' (plg. š. že. *ęiškûotę*), že. *jíesti* / *jîestę* < *ësti*. Nežymias išimtis vietomis sudaro tik atskiri žodžiai. Antai Pãpilio apylinkėse sakoma *jíeško, jievà*, bet *íena*.

§ **233.** Mažiau nuosekliai *j-* *(i̯-)* pridedama prieš *i (i·)*. Daugelis aukštaičių ir pakraštiniai žemaičiai sako *jìlgas, jim̃ti* (plg. *pa-j-ìlgas, pa-j-im̃ti*), bet *ir̃, iš* (vietomis ir *jir̃, jiš*). Kiek retesnis *jyrà (jỹr)*. Pietų žemaičiai daug kur sako *ji·và (i̯ĩ·và)* 'ieva'. Tačiau prieš *ę* < *i* žemaičiai joto neprideda. Sistemingai be joto *i-* *(i·-)* taria, tur būt, tik vadinamieji „zanavykai" (K. Naũmiestis, Grìškabūdis...).

§ **234.** Prieš *ė (ësti, ëda, ẽmė...)* daugiau ar mažiau sistemingai *j-* *(i̯-)* prideda pietų ir rytų aukštaičiai. Žodis *ëras* su jotu *(jëras)* tariamas plačiau. Šio žodžio dar turimi variantai su *v-* (*vëras, vėriùkas, vėrẽlis, vėráitis* Darbė̃nai) ir *g-* (*gëras* Gruzdžiaĩ, Linkuvà, *gėriõkas* Jùkiškiai, Dùsetos, Ukmergẽ, Palū̃šė, *gėrẽlis* Adùtiškis). Čia tiek *v-*, *g-*, tiek ir jotas gali būti nepridėtiniai, plg. Frenkelio LEW 121.

§ **235.** Prieš *e-* *(ẽžeras, ešerỹs...)* jotą nuosekliai prideda dalis rytų aukštaičių panevėžiškių ir jų artimesnių kaimynų, žr. žml. Nr. 4. Žemaičių tarmės plote plačiai vartojamas žodis *jéibė* 'eibė'. Su jotu jį taria ir kai kurios aukštaičių šnektos. Klaĩpėdos krašto žemaičių 3. praes. *ẽma (ê·m)* 'ima' duoda pagrindą įtarti, kad variantas *jẽma* (že. *jê·m*), vartojamas, pavyzdžiui, apie Krẽtingą, Kalnãlį, Alsė̃džius, Tìrkšlius, Laũkuvą, Karklė́nus, Šakýną, Pándėlį, Skãpiškį, Salãmiestį, Dùsetas, Debeikiùs, Ùkmergę, Gélvonus, Kùktiškes, Liñkmenis, gali turėti pridėtinį jotą, įsivestą iš 3. praet. *jẽmė* 'ėmė'. Kad pastaroji forma tur̃i senovinį *j-*, rodo kupiškė́nų *ję̃·ma.* 'ėmė' (iš *ẽmė* būtų **ã·ma.*). Vakarų aukštaičių *ẽmė*, matyt, neteko joto dėl *ìma, im̃ti*, plg. Būgos RR I 443, II 172. Pietų aukštaičių tarmės plote pastebėta asmeninio įvardžio forma *jèš* 'aš' (Lazdìjai, Palómenė) gali turėti jotą dėl slavų *ja*. Apie *jéndrė* || *éndrė* 'nendrė' žr. § 205.

§ **236.** Prieš žodžio pradžios *a* jotas retas. Pastebėta, rodos, tik *jadrà* Skãpiškis, Andrióniškis 'adra, tymai', *jaktãras* Kuliaĩ, Kalnãlis, Tirkšliaĩ 'hektaras', *jarmònykas* Dùsmenys 'armonika', *jãnas* Zíetela < *ãnas* 'jis'.

§ **237.** Tiek *v*, tiek ir jotas žodžio pradžioje galėjo visų pirma atsirasti pozicijoje po balsių. Dėl hiato vengimo, pavyzdžiui, iš *su-úostyti, tõ úodo, pa-ìlgas, pri-im̃ti, jì íeško* atsiradę *su-vúostyti, tõ vúodo, pa-jìlgas, pri-jim̃ti, jì jíeško* vėliau galėjo būti apibendrinti ir pozicijai po priebalsių. Jeigu priešdėlis baigiasi priebalsiu, da-

bar tarmėse ne visur sistemingai tariama su *v* arba *j*. Antai Ukmergės apylinkėse šalia *vúostyti* 'uostyti', *jim̃ti* 'imti' sakoma *išvúostyti, apvúostyti*, bet *atim̃ti, išim̃ti, užim̃ti* (tarmėje nėra samplaikų *tj, šj, žj*), tačiau *apjim̃ti* (samplaika *pj* turima). Prūsų lietuvių šnektose, rodos, *v-*, *j-* nebuvo pridedami.

s(z)

§ **238.** Sporadiškai *s* pridedamas prieš dusliuosius sprogstamuosius priebalsius *p, t, k*, pvz., a) *splaz(d)ė̃ti* Pãgramantis 'plazdėti', *splė̃sti* (ir *splezdnóti*) Kuršaičio L.-d. Wb. 'plėsti' ('plasnoti'), *splū̃sna* Zíetela 'plunksna', *sprãskelas* Kalnãlis 'praskeltu galu pagaliukas kam nors suspausti', *spruñkšti* Gélvonai 'prunkšti', b) *straũklapis* Laũkuva arba *striaũklapis* Endriejãvas 'trauklapis, gyslotis', *stuksénti* Debeĩkiai, Ukmergė̃ 'tuksenti', *stū̃kstantis*, gen. sing. *stū̃kstančio* Punià, Kaniavà, Zíetela arba *stū̃kstančia* Dùsetos, Rimšė̃, Liñkmenys, Palū̃šė, Kal̃tanėnai, Tverė̃čius 'tūkstantis', *stvérti* Pùnskas, Kaniavà, Palómenė, Gélvonai, Ukmergė̃, Debeĩkiai, Liñkmenys, Adùtiškis 'tverti, griebti', c) *skabìnti (skabinė̃ti)* Kùpiškis, Skãpiškis, Šimónys, Debeĩkiai, Gélvonai, Kùktiškės, Sãlakas, Liñkmenys, Kal̃tanėnai, Adùtiškis 'kabinti' ('kabinėti'), *skal̃kiai* Tirkšliaĩ, Šakýna 'kalkės', *skàpterti* Liñkmenys < *kàpterti* 'gribštelėti', *sker̃džius* Karklė̃nai, Šakýna, Šaũkotas, Liubãvas, Musteikà, Kaniavà, Punià, Palómenė 'kerdžius' (plg. hidronimus *Sker̃džius, Skérdžia* UEV), *skerečiótis* || *kerečiótis* Gélvonai, Šimónys 'rankomis mojuoti, skėtrotis', *skerežiótis* || *kerežiótis* Gélvonai 'išsiskėsti, kerečiotis (rankomis, kojomis, rugių pėdui ir pan.)', lk. *skė̃sti* || *kė̃sti* 'plėsti' (tarmėse plačiau vartojamas variantas su *s-*), *sketerà* Pùnskas, Šakýna, Palū̃šė arba *skė̃teras* Kalnãlis, *skė̃taras* Tirkšliaĩ, *skė̃terius* Liñkmenys 'ketera (gyvulio sprandas arba gubrys, viršūnė)', *skėtóti* Gélvonai, Kurkliaĩ 'kėtoti, mosikuoti', *skiáutas* Jùkiškiai 'kiautas, kiaušinio kevalas', *skikìlis* || *kikìlis* Gélvonai, *sklãstis* || *klãstis* Pãgramantis 'plaukų perskyrimas galvoje', *skrebždė̃ti* Žãsliai, Ukmergė̃, Skãpiškis, Dùsetos < *krebždė̃ti* 'išduoti nagais draskomą garsą, čiužėti, brazdėti', *skrė̃bė* || *krė̃bė* Laũkuva 'dėžė', *skrẽgždė* Šaũkotas, Dùsmenys, Jonavà, Žãsliai, Palómenė, Gélvonai, Ukmergė̃, Skãpiškis, Panemunė̃lis, Dùsetos, Debeĩkiai, Šimónys, Aluntà, Kùktiškės, Sãlakas, Liñkmenys arba *skregždė̃* Kaniavà, Palū̃šė, Adùtiškis, Tverė̃čius, *skreždė̃* || *skrẽždė* Zíetela 'kregždė' (plg. ežero vardą *Skregždžiùkas* UEV), *skremzlė̃* Adùtiškis, Tverė̃čius arba *skramzlė̃* Kùktiškės, Liñkmenys 'kremzlė' (plg. *krim̃sti, kramtýti*), *skùzbezis* Jùrbarkas 'grybas, kurį paspaudus, rūksta dūmai' (plg. *kùzbezdis* Šilãlė). Tarmėse, kur „dzūkuojama", *s-* pridedamas prieš *c*, kilusį tiek iš *t*, tiek ir atliepiantį literatūrinės kalbos *č*, pvz., 3. praet. *scikė̃jo* Ródūnia 'tikėjo', *scikójo* Adùtiškis 'tykojo', *sciáudėjo* Kaniavà, Adùtiškis, Tverė̃čius, Rimšė̃ 'čiaudėjo'. Plg. *Scìprius* Kaniavà 'Ciprijonas'. Prieš

skardžiuosius priebalsius *s*- > *z*- pridedama retai. Pastebėta tik *zdairýtis* Zíetela 'dairytis', *zgedáuti* Tirkšliaĩ, Šakýna 'pageidauti, ieškoti'.

Nurodytų pridėjimų priežastys ne visur tos pačios. Prie veiksmažodžių *s*- daug kur yra ne kas kita, kaip sangrąžos dalelytės reliktas, neteisingai palaikytas šaknies dalimi. Ypač tai būdinga rytų aukštaičiams, kur priešdėlėti veiksmažodžiai dažnai vietoj -*si*- turi -*s*- (§ 142a). Ilgainiui tokios formos, kaip *apskabìnti*, *nustvérti* (vietoj *ap-si-kabìnti*, *nu-si-tvérti*), imtos skaldyti ne *ap-s-kabìnti*, *nu-s-tvérti*, bet *ap-skabìnti*, *nu-stvérti*, ir iš čia nepriešdėlėtos *skabìnti*, *stvérti*. Plg. partic. praet. act. *insiskándęs* Ukmergẽ, Taurãgnai 'įsikandęs', 3. praet. *įsisvýdo* Zíetela 'išvydo, pasimatė' (**skándęs*, **svýdo* dar neteko girdėti). Greičiausiai tos pat kilmės „dzūkiškos" formos 3. praet. *scikẽjo*, *scikójo*, *sciáudė*. Matyt, čia priklauso ir *zdairýtis*, *zgedáuti*, plg. Tirkšlių šnektos *pasizgèsti* 'pasigesti', *susizgrìbti* 'susigriebti, susiprasti'. Veiksmažodis *silsẽti(s)* 'ilsėtis', užfiksuotas Karklėnų, Jùrbarko, Jùkiškių, Bìržų, Palẽvenės, Skãpiškio, Panemunẽlio, Raguvõs, Ukmergẽs, Palómenės, Kùktiškių, Kaĩtanėnų apylinkėse, sangrąžos dalelytės palaiką turi prieš balsį, plg. *pa-si-ilsẽti* > *pasilsẽti*. Kai kurie daiktavardžiai *s*- galėjo gauti dėl kontaminacijos su kitais žodžiais, vienu ar kitu būdu su jais kalbančiųjų siejamais. Pavyzdžiui, *skeȓdžius* 'kerdžius' galėjo gauti *s*- iš *skeȓsti* (pagal Frenkelį LEW 242 iš *sérgėti*, *sárgas)*, *skregždė* — iš *skrìsti*, *skraidýti*, o *saĩpti* Otrembskio Gr. I § 543 'alpti' (*s*- prieš balsį) — iš *siĩpti*, *siĩpnas*. E. Frenkelis BS II 29 (= LEW 632) Zíetelos lietuvių *splũsną* sieja su *sparnù* arba *spalvà*. Atsiradus didesniam skaičiui žodžių, prie kurių fakultatyviškai pridedamas *s*, ilgainiui *k* || *sk* kaita galėjo būti apibendrinta ir kitiems. Pavyzdžiui, Gélvonų šnektos *skikìlis* greta *kikìlis* galėjo atsirasti, sekant *skabìnti* || *kabìnti*, *skerečiótis* || *kerečiótis*, *skerežiótis* || *kerežiótis* ir kt. Labai paplitę daiktavardžių dubletai *sketerà* || *keterà* gali būti priderinti prie *skẽsti* || *kẽsti* ir pan.

Kiti priebalsiai

§ 239. Pridėtinis *š* pastebėtas žodžiuose *šaikvóti* Gélvonai '(iš)eikvoti' (dėl neteisingo *iš-eikvóti* skaldymo), *ščiáudėti* Liñkmenys 'čiaudėti' (plg. *nuščiáudėti* Ukmergẽ < *nu-s-čiáudėti* 'nusičiaudėti'), *ščiaũptis* Liñkmenys 'čiauptis' (plg. *suščiaũpti* < *su-s-čiaũpti* 'susičiaupti'), *škabálda* Aluntà 'kabalda, kas eina šlubuodamas' (*š* iš *šlùbas*?), *škìnka* Tirkšliaĩ 'sudžiūvęs žmogus ar gyvulys' (plg. *kìnka* Saũgos, Naujãmiestis, Ukmergẽ), *škliùmpė* Musteikà 'klumpė', *škrūptelėti* Laũkuva 'krūptelėti, staiga išsigąsti' (plg. *škrùpulas* 'išgąstis'), *škùina* Tirkšliaĩ 'kuinas', *šmeñdrė* Ukmergẽ 'nendrė' (plg. *švéndrė* Dùsetos, *šveñdrai* Kuršaičio L.-d. Wb.), imper. *štylẽk* Laũkuva 'tylėk' (*š* iš *ša! šš!*), *švaipýties* Laũkuva 'vaipytis' (plg. *šaipýtis*), *švãksas* Ukmergẽ, Kaȓsakiškis arba *švõksas* Tirkšliaĩ 'vaksas, batų tepalas'. Pavyzdžiai su

kitais pridėtiniais priebalsiais: *Dzìdorius* Kuršė̃nai, Jùrbarkas, Kar̃sakiškis 'Izidorius' (plg. *Zìdorius* Viekšniaĩ; gali būti ir paskolinta su *d-*), *džiogỹs* Jùrbarkas 'žiogas', *gramatìzma* Kretingà 'reumatizmas', *taũkštas* K. Naũmiestis, Grìškabūdis, Jùrbarkas 'aũkštas' (*t-* iš pasakymo *añt aũkšto*). Apie *hárti* 'arti', *hãnas* < *ãnas* 'jis' ir kt. žr. § 167.

b. Žodžio viduryje ir gale

p, b

§ **240**. Priebalsis *b* plačiai įterpiamas tarp *m* ir *l*, pvz., *imblióti* Laũkuva, Kvė̃darna, Pãgramantis, Kuršė̃nai, Šaũkotas arba *ìmblioti* Skuõdas, Salantaĩ, Alsė̃džiai, Luõkė, Tirkšliaĩ, Šakýna, *im̃blioti* Kretingà < *imlioti* 'iminėti', *pa(j)imblùs* Tirkšliaĩ, Laũkuva, Pãgramantis arba *pajemblùs* Luõkė 'paimlus, gabus', *pryjimblùs* Laũkuva 'priimlus, malonus, švelnus', *skámblioti* Šakýna < *skámlioti* 'dažnai nuskinti', *stùmblioti* Kretingà < *stùmlioti* 'stumdyti', *Zembliáuskis* Laũkuva < *Zemliáuskis* (pavardė). Tirkšlių̃ apylinkėse tarp *m* ir *s* įterpiamas *p*, pvz., 3. fut. *rem̃ps* 'rems'. Tiek senovinis, tiek ir įterptinis *p* šioje šnektoje nurodytoje pozicijoje yra silpnas: tariama *tę̃·m^p s* 'temps', *ŕę̃·m^p s* 'rems'. Surviliškyje girdėta *klémpka* 'durų rankena'.

t, d

§ **241**. a) Žemaičių – aukštaičių pasieniais plačiu ruožu tarp *n* ir *s*, *š*, *ž* sistemingai įterpiama *t* resp. *d*, kurie su minėtaisiais *s*, *š*, *ž* suliejami į afrikatas *c*, *č*, *dž*, kitaip sakant, čia samplaikos *ns*, *nš*, *nž* verčiamos *nc*, *nč*, *ndž*. Pavyzdžiui, apie Šaũkotą sakoma: a) *kálnc* < *kálns* 'kalnas', adv. *drañcei* < *drañsei* 'drąsiai', *sprénct* < *sprénst* 'spręsti', *skùnct* < *skùnst* 'skųsti', *žìnct* < *žìnst* 'žįsti', b) *greñčt* < *greñšt* 'gręžti', 3. praes. *treñč* < *treñš(ia)* 'tręšia', *trančà* (> *trañča*) 'trąša', c) *ándžuolas* (> *á·ndžuls*) 'ąžuolas'. Toks tarimas pastebėtas apie Raséinius, Kel̃mę, Kuršė̃nus, Šakýną, net Laũkuvą. Tirkšlių̃ apylinkėje afrikatos neatsiranda: tariama *kâ·ln^t s* 'kalnas', kaip *žę̂·n^t s* 'žentas', su silpnu *t*. Panašūs įterpimai daugiau ar mažiau sporadiškai sutinkami ir kitose tarmėse. P. Aruma Švenčionė̃lių apylinkėje girdėjo sakant ill. pl. *krū̃muostan* 'krūmuosna' (žr. jo Unters. 80) su *-stan* iš *-stnan*. Plg. *kviečiúostan* || *-úosan* Rimšę̇̃ 'kviečiuosna'. Vietoj samplaikos *nz* svetimos kilmės žodžiuose plačiai tariama *ndz*, pvz., *Andzelmà* Šakýna 'Anzelma' (vardas), *bendzìnas* Tirkšliaĩ (*b'iń^{d'}ź ī·ns*, kaip ir 3. fut. *b'ī·ń^{d'}ź ī·ns* 'bindzins' su silpnu *d*), Ukmergė̃ (*b'ińd'ź ī·nᴀs*) arba (su disimiliacija) *bildzìnas* Zíetela 'benzinas'. Dar paminėtinas *s* vertimas *c* žodžiuose *afalcìnas* Tirkšliaĩ 'apelsinas', *cė̃bras* Salantaĩ 'sėbras', *cezònas* Šakýna 'sezonas',

Cibìras Šakýna *(ćib'irs)* 'Sibiras', *cidãbras* Gargždaĩ, Karklė̃nai, Šakýna, Sudeĩkiai 'sidabras'.

b) Įvairiose tarmėse dažnai įterpiamas *t* prieš samplaikas *sk*, *šk*, paverčiant jas *ck*, *čk*, pvz., *Kavárckas* < *Kavárskas*, *Pabáickas* < *Pabáiskas*, *pliauckà* Kaĩtanėnai 'pliauska', *plyckà* LŽTP 24 < *plyskà* 'ein Mehlflinsen', *pūčkà* Rudaminà < *pūškà*, *Počkà* LŽTP 24 < *Poškà* (pavardė). Plg. *gacpadõrius* LŽTP 24 < *gaspadõrius (sp > cp!)*. Ypač plačiai *sk* verčiama *ck* pavardžių priesagoje *-auskas* (kirčiuojama dvejopai: *-áuskas* ir *-aũskas*). Kai kurie pavyzdžiai: *Aksamitáuckas* ‖ *Samitáuckas* Jùrbarkas, *Baranaũckas* Pùnskas, Liñkmenys, *Baraũckis* LŽTP 24, *Gimžaũckas* Liñkmenys, *Jankáuckas* Kazlų̃ Rūdà, *Kvietkáuckas* Gélvonai arba *Kvietkaũckas* Šimónys, *Lastáuckas* Rudaminà, *Makáuckas* Pùnskas, *Mikaláuckas* Rudaminà, *Račkaũckas* Simñas, *Tamašáuckas* Šakýna. Plg. *Jablònckis* Šimónys, Ukmergė̃ ir kt. < *Jablònskis*. Priešingas reiškinys – *ck* vertimas *sk* – pastebėtas, rodos, tik žodžiuose *Kàskelis* Pãgramantis (Joniko PT 29) < *Kàckelis* 'Chackelis' (žydo vardas) ir *klė̃skas* Jùkiškiai < *klė̃ckas* (slavizmas, plg. br. *клёцка*).

§ **242.** Įvairiose tarmėse mėgstama įterpti *t* tarp *s(š)* ir *r*. Nuosekliausiai elgiasi daugelis pietų aukštaičių. Jie, pavyzdžiui, sako *apìnastris* (ir *apýnastris* Ramaškónys, *apìnakstris* Merkìnė) 'apinasris', *auštrà* 'aušra', *nastraĩ* 'nasrai', *straublỹs* (ret. *straublė̃*) 'vaivorykštė' (iš *sraublỹs,-ė̃*), *straunùs* 'sraunus', *stravė́ti* 'sravėti', *stravùs* 'sravus', *strė̃bti* 'srėbti', *str(i)ū́bauti* 'sriūbauti', *strovė̃* 'srovė', *strúoga* 'sruoga' ir pan. Kitose tarmėse toks įterpimas retesnis, pasitaiko tik atskiruose žodžiuose. Pastebėti pavyzdžiai: *apìnastris* Šakýna, Jùkiškiai, Joniškė̃lis, Kaĩsakiškis, Uogìniai, Subãčius, Kùpiškis, Papilỹs, Svėdasaĩ, Aluntà, Ukmergė̃, Gélvonai arba *apýnastris* Kaĩtanėnai, Lazū́nai, *apìmestris* Dùsetos, Kùktiškės, Õnuškis, Zíetela, *apimestrỹs* Pãvandenė (*m* iš *mèsti*?), *apìnestris* Kùpiškis, Šimónys (*e* iš *apìmestris*?) 'apinasris', *auštrà* Lazū́nai 'aušra', *aũštrinis* Klaĩpėda, Palangà 'žiemryčių vėjas', *gaĩstras* Veliuonà, Punià 'gaisras', *nastraĩ* Lazū́nai 'nasrai', *nóstrava* Sãlakas, Liñkmenys 'kraujažolė' (iš *nósrava*), *straĩgė* Girdžiaĩ, Šakýna 'sraigė', *straublỹs* Liñkmenys, Lazū́nai 'vaivorykštė', *str(i)aunùs* Žagãrė, Survìliškis 'sraunus', *strė̃bti* Lazū́nai 'srėbti', *strė̃važolė* Vilkavìškis 'kraujažolė', *striovė̃* Tirkšliaĩ 'srovė', *striúoga* Tirkšliaĩ, Vilkavìškis 'sruoga'. Plg. hidronimus *Straĩgė*, *Straujà*, *Strautas* ir kt. UEV 155–156.

§ **243.** Tarp *n* ir *r* vietomis sporadiškai įterpiamas *d*: *Gañdrikas* Kaniavà arba *Geñdrikas* Jùrbarkas 'Henrikas', *gendrõlius* arba *gendrolas* (LKŽ) 'generolas'. Tokį patį *d* tarp *n* ir *v* turi *paleñdvietė* Pãgramantis < *paleñvietė*. Žodžiai *ãbrozdas* Kretingà, Gargždaĩ, Raséiniai, Kalvarijà, Kùpiškis, Ukmergė̃ ir kt. < *ãbrozas* 'paveikslas' (iš l. *obraz*), *bė̃zdas* Veivìržėnai, Papìlė, Baisógala, Vaškaĩ, Kaĩsakiškis arba *bė̃zdas* Tverė̃čius, *bezdà* Joniškė̃lis, Pùšalotas 'alyva, Syringa' (greičiausiai iš l. *bez*), *érzdinti* Šakýna 'erzinti' gavo *zd* vietoj *z*, tur būt, sekant tokias poras, kaip *veizė́ti* ‖ *veizdė́ti* (§ 209), plg. Būgos RR I 273.

Įvairūs kiti pastebėti pavyzdžiai su įterptiniu *t: Aukstučiaĩ* || *Auksučiaĩ* (kaimas tarp Šakýnos ir Kuršė̃nų), *čė̃stas* Kretingà, Gargždaĩ, Alsė̃džiai 'laikas' (iš *čė̃sas*), *mė̃nastis* Gervė̃čiai 'mėnuo (laiko matas)' (perdirbta iš *mė̃nasis* pagal *ámžinastis, gývastis, káršastis*?), *plė̃tmas* || *plėtmà* Girdžiaĩ 'dėmė' (< *plė̃mas, plėmà* su *t* iš *pė̃tnas* < *пятно* ?), že. *uõstai* 'ūsai'. Apie *int-* 'į-' žr. § 737. Apie 1. sing. fut. *dìrbsuot* 'dirbsiu', adv. comp. *gerė̀st* < *gerė̀s* 'geriau', all. pl. *mūsum(p)t* < *mūsump* ir kt. žr. § 490b.

k, g

§ **244.** Duslusis *k* įvairiose tarmėse sporadiškai įterpiamas tarp balsio (dvibalsio) ir *s* arba *š*, ypač jei po šių yra priebalsis, pvz., *aksfáltas* Gélvonai, Kurkliaĩ, Šimónys, Dùsetos 'asfaltas', *apìnakstris* Merkìnė 'apinasris', 3. praes. *bal̃ksta* (vietomis ir inf. *bal̃ksti*) Léipalingis, Bar̃tninkai, Liškiavà 'bąla, balsta' ('balti'), *bal̃ksvas* Jūžintaĩ arba *bal̃kšvas* Panevėžỹs, *bálkšvas* Subãčius, Kùpiškis 'balsvas, apybaltis', *bar̃kščiai* Laũkuva, Karklė̃nai, Kuršė̃nai, Kùrtuvėnai, Šakýna, Sãlakas 'barščiai' (iš br. *борщ*) ir *šalbar̃kščiai* Kuršėnai 'šaltibarščiai', *čerė̀kšnė (čerẽkšnė)* Bar̃tninkai, Gélvonai, Ukmergė̃, Šimónys 'čerešnė, vyšnios rūšis Prunus avium' (iš r. *черешня*), *(atsi)dūksė́ti* Kretingà, Mažeĩkiai, Laũkuva, Pãgramantis '(atsi)dūsėti', *dūksáuti* Ž. Kalvarijà, Laũkuva, Ùžventis 'dūsauti', *glúoksnis* Vilkỹškiai, Raséiniai, Veliuonà, Rum̃šiškės, Bìrštonas, Alytùs, Dùsmenys 'gluosnis', *kaĩkštis* Vilkavìškis, Kapsùkas, Liubãvas, Pùnskas, Rudaminà, Daukšiaĩ, Liškiavà, Alytùs, Dùsmenys, Varėnà, Kaniavà, Ródūnia, Lazū̃nai, Armõniškės, Skãpiškis 'kaištis', *krìkštolas* Er̃žvilkas, Skir̃snemunė, Liubãvas, Liudvinãvas, Liškiavà, Ródūnia, Jùkiškiai, Kùpiškis, Kùktiškės, Liñkmenys arba *krikštõlas* Tirkšliaĩ, Luõkė 'krištolas, tam tikras stiklas, turintis daug švino oksido' (plg. gen. sing. *krikſztolo* DP 595_{32}, iš l. *kryształ*), adv. *kūlvirksčiaĩs* Er̃žvilkas, Girdžiaĩ (ir *kū̃lvirksčiais*) 'kūliavirsčia, per galvą virstant, labai greitai', *láiksvė* Pùmpėnai, Andrióniškis *(lõ.iksve.)* 'laisvė', *papãžaikstis* Palómenė 'pažastis', *pė̃ksčias* Jùrbarkas, Grìškabūdis, Vilkavìškis, Liubãvas, Liudvinãvas 'pėsčias', *plekštekė̃* Girdžiaĩ 'peteliškė' (plg. *pleštekė̃* Kuršaičio L.-d. Wb.), *plúokštas* Tirkšliaĩ, Luõkė, Rietãvas, Laũkuva, Kvė̃darna, Pãgramantis, Jùrbarkas, Šakýna, Adùtiškis 'pluoštas', *raĩkštis* Jùrbarkas, Vilkavìškis, Pùnskas, Léipalingis, Kaniavà, Liñkmenys arba *raĩkštė* Dùsmenys 'raištis' (plg. *raikštẽlis* Tirkšliaĩ 'maža trikampė skarelė', *keliãraikštė* Salõčiai 'raištis pririšti kojinei ties keliu'), *smalkstùs* Papilỹs 'smalsus', *úokšvis* Kalnãlis 'uošvis', *var̃ksnos* Lazū̃nai (J. Senkus MAD 1958 1 186) 'varsnos'. Skardžiojo *g* analogiški įterpimai prieš *z, ž* daug retesni. Pastebėta, rodos, tik *glẽgžnas* Výžuonos 'gležnas', *palagzdỹs* || *palagždỹs* Otrembskio Gr. I § 553 < *palazdỹs* 'Anemone Hepatica' (plg. la. dial. *lagzda* 'lazda', pr. *laxde*). Kaip gretiminės, vietomis vartojamos ir formos be įterptinių *k, g*.

Įterptinius *k*, *g* turi taip pat kai kurie literatūrinės kalbos žodžiai, pvz., *bókštas* < l. *baszta*, *krìkštyti* < s.r. *кръстити* ir kt. Pagal J. Endzelyną, tendenciją įterpti sukėlė *sk*, *zg* metatezė, plg. *tróško* : *trókšti*. Vienur kitur *k*, *g* gali būti gauti iš artimos reikšmės žodžių, pvz., *bálksvas (bálkšvas)* gali būti padarytas pagal *pìlksvas (pìlkšvas)*, *(atsi)dūksė́ti* gali turėti *k* iš *dū̃kas* Rudaminà, Léipalingis, Vilkavìškis 'kvapas, atsikvėpimas', adv. *kūlvirksčiaĩs* – iš *atvirkščiaĩ* ir pan. Plačiai vartojamas jaustukas *bàkst* (iš čia veiksmažodžiai *bakséti, baksnóti, bàkstelėti*) atsirado, greičiausiai, dėl *bàst (bàstelėti)* ir *bàkt (bàktelėti)* kontaminacijos. Esant iš seno didesniam skaičiui dubletų su *k*, *g* ir be jų, ilgainiui galėjo susidaryti tam tikras svyravimas *k*, *g* vartosenoje prieš sargiuosius ir žvarbiuosius, dėl to imta juos šioje pozicijoje sporadiškai dėlioti, o kartais ir išmetinėti, žr. J. Endzelynas Изв. XVII, 4 122 tt. Iš labiau svyruojančiųjų paminėtina dar *šmėkščióti* || *šmėščióti* (plačiai vartojami abu variantai), *žvaigždẽ* || *žvaizdẽ* (Kretingà, Tirkšliaĩ, Vilkỹškiai, Skaistgirỹs), *žvir̃gždas* || *žvir̃zdas* (Kvė̃darna, plg. gen. sing. *ȝwîrȝdo* DP $579_{34,37}$).

§ **245.** Kiti pavyzdžiai su įterptiniais *k*, *g*: a) *pirktìs* Léipalingis 'pirtis' (plg. *pirkià*), *reguliãktorius* Tirkšliaĩ arba (su disimiliacija) *leguliãktorius* Laũkuva 'plūgo reguliatorius', *revoliùkcija* Kretingà 'revoliucija', *rùkšpūžė* Laũkuva 'rupūžė' (keiksmažodis), *sklidùs* Girdžiaĩ arba *sklìdus* Jùrbarkas 'slidus' ir *sklìdės* Šaũkotas 'slidės', *sklýsti* Pãgramantis 'slysti' (plg. *sklìsti* 'skleistis, plisti', *sklìdinas* 'labai pilnas'), b) *máugdytis (maugdỹklė)* Pašvitinỹs 'maudytis' ('maudyklė'). Vietoj *drū̃tas* žemaičiai ir kai kurie pakraštiniai aukštaičiai (pvz., Šiauliaĩ) sako *drū̃ktas*, vietoj *žaltỹs* rytų aukštaičiai turi *žalktỹs* (pvz., Ukmergė̃, Svėdasaĩ, Aluntà, Kùktiškės) arba *žaliaktỹs* (Palū̃šė), *želiaktỹs* (Liñkmenys). Sunku pasakyti, kur pastaruosiuose žodžiuose esama *k* įterpimo, kurie, priešingai, variantai su *k* laikytini senesniais. Galėtų būti tai ir substrato padaras.

§ **246.** Žodžio gale *k* daugiausia prideda Zíetelos lietuviai, pvz., *caĩk* 'tas, tasai' (iš *tas-aĩ-k*), *ìcaik* 'šitas' (iš *ìtas-ai-k)*, *kursaĩk* 'kuris, kursai', adv. *kadaĩk* || *kadáik* 'kada', *nūnaĩk* 'dabar', *pérnaik* 'pernai', *seniaĩk* 'seniai', *tadaĩk* 'tada', *tiktaĩk* 'tiktai', imper. *paláukik* 'palauk', *turė̃kik* 'turėk'. Kartais net du kartu pridedama: *caĩkik* (ret. *caĩgig*), *ìcaikik* (ret. *ìcaigig*), *tadaĩkik* ir pan. Pridėtinis *k* greičiausiai yra dalelytės *gi* palaikas, plg. Daukšos postilės *tasaiģ* 407_{11} 'tasai', *tataig* 200_{44} 'tatai', *tenayģ* 15_{36} 'tenai'. Tačiau Zíetelos šnektoje sakoma ir *tenaĩka* || *teñaka* 'ten', *šenaĩka* || *šeñaka* 'šen'. Kitose tarmėse žodžiai su pridėtiniu *k* (daugiausia *gi* reliktu) reti. Pateikiami kai kurie pavyzdžiai: adv. *deltõk* Ródūnia 'vis dėltõ, tačiau', *kiáuraik* Vegẽriai *(ḱá·urâ·k)* arba *kiáurak* Šakýna 'kiaurai', *kõleik* || *kõlek* Vilkaviškis 'kolei', *pérneik* || *pérnek* Akmẽnė *(pé·ŕn̂ê·k* || *pê·ŕnek)*, Šakýna 'pernai', *visaĩk* K. Naũmiestis 'visai', *tenaĩk* Papìlė *(t́æñã·k* || *t́iñã·k)* arba *tenàk* Šakýna 'tenai'. Į vakarus nuo Šiaulių pažemaitėje girdėta fakultatyviškai sakant 3. praes. *dìrbak* < *dìrba-g(i)* 'dirba'.

s(z), š, ž

§ **247.** Įterpimai reti. Pastebėti pavyzdžiai: a) *lãpkristis* Kretingà, Kuliaĩ 'lapkritis' (*s* iš *krìsti*), *lèkstrika(s)* Pãgramantis, Gervìniai, Léipalingis, Dùsmenys, Gélvonai, Liñkmenys 'elektra', *saliestrà* Viekšniaĩ *(sàľiestrᵃ)* 'salietra', b) *prištáikinti* Kalnãlis 'pritaikinti', *rùkšpūžė* Laũkuva 'rupūžė' (keiksmažodis), *sekšmẽ* Lazū́nai 'sekmė, sakmė', c) *pamẽgždžioti* Vilkavìškis 'pamėgdžioti'. Apie partic. praet. act. *insiskándęs* 'įsikandęs', *susizgrìbti* 'susigriebti, susiprasti' ir kt. žr. § 238.

r, l

§ **248.** Pavyzdžių nedaug, ir tų *r*, *l* daugiausia aiškintini kontaminacija su kitais žodžiais: a) *akertìs* Troškū́nai, Rõkiškis arba *ẽkertis* Kalvarijà, Obẽliai ir *akertẽ* Palẽvenė arba *ekertẽ* Kùpiškis, Šimónys, Anykščiaĩ 'aketė' (plg. *kir̃sti*, *ker̃ta*), *áržuolas* K. Naũmiestis, Lukšiaĩ, Grìškabūdis (ir *éržuolas*), Alvìtas, Vilkavìškis, Pùnskas, Daukšiaĩ, Ìšlaužas, Zíetela 'ąžuolas' (žr. Frenkelio LEW 28), *karštavóti* Jùkiškiai, Kar̃sakiškis 'ragauti' (iš *kaštavóti* < l. *kosztować*, plg. *kárštas*), *mėtrà* Kretingà (ir *arklãmėtrė*, *šálmėtrė*), Gargždaĩ, Kalnãlis, Kuliaĩ, Šakýna 'mėta', *partigrãpas* Jùrbarkas 'fotografas' arba *portigrãpija* (> že. *portęgrã·pęję*) Kretingà, Luõkė, Tirkšliaĩ 'fotografija', *per̃tninčia* Kuliaĩ arba *per̃tnyčia* (šalia *pẽtnyčia*) Tirkšliaĩ 'penktadienis' (Salantuosè sakoma *per̃nyčia*, plg. *per̃ti*), b) *agur̃klas* Kvė̃darna, Ùžventis, Šakýna, Gruzdžiaĩ arba *vagur̃klas* Kretingà, Viekšniaĩ 'agurkas' (plg. *gùnklas* 'išauga, gumbas', *gurklỹs*), *agur̃klialapis* || *agur̃kliažolė* Dùsetos 'ežerų ir gilių balų žolė su mažais paviršiuje plaukiančiais lapais ir ilgais iki dugno kotais', *ãpnarslis* Viekšniaĩ, Akmẽnė 'apinasris' (perdirbta iš *ãpnasris* Skuõdas, Ylakiaĩ, Telšiaĩ), *sū́plauklės* Gervė̃čiai 'sūpuoklės' (plg. *sū́plaukės* || *sū́pauklės* § 200). Dėl patikimos etimologijos nebuvimo sunku pasakyti, ar rytų aukštaičių *šliùkšlės* (Bìržai, Pandėlỹs, Kar̃sakiškis, Palẽvenė, Šimónys, Skãpiškis, Panemunė̃lis) 'šiukšlės' turi įterptinį *l* ar, priešingai, *šiùkšlės* jo neteko dėl dviejų *l* disimiliacijos. Apie *pliudýti* 'piudyti' ir kt. žr. § 164. Apie *aplẽ*, *apleĩ* ir kt. 'apie' žr. § 738.

n

§ **249.** Tie žemaičiai, kurie vietoj literatūrinės kalbos *ų*, *į* taria *un*, *in*, atskiruose žodžiuose turi *un*, *in* ir vietoj *ū*, *ī* (senovinių ar iš *uo*, *ie*). Pastebėti pavyzdžiai: a) *bùnžė* Laũkuva, Var̃niai 'buožė', *glùnsnis* Laũkuva, Var̃niai, Kel̃mė 'gluosnis', *gùnžė* Kvė̃darna, Krãžiai, Kel̃mė, Trýškiai 'gūžys', *juñs* Rietãvas, Kvė̃darna (Būgos RR I 588), Janãpolė (ir gen. pl. *jùnsų* Jauniaus Gr. 135 – 136), Luõkė (ir gen. pl. *jùnso*) 'jūs' (sako, dar esąs variantas *juñs*, gen. pl. *jùmsų*, žr. Jauniaus Gr. 135 – 136,

Kuršaičio Gr. § 856a, VChr II 322_{23}, Būgos RR I 113, Jablonskio RR I 226, Arumos Unters. 24 – 25, Salio Lkt 27, F. Špechto straipsnyje IF XLII 275 – 276), *lùnšis* || *lùnšė* Rietãvas, Kvė̃darna (Būgos RR II 59, 549) 'lūšis', *mùns* Kel̃mė, Týtuvėnai 'mẽs' (iš *mū̃s* § 486,4, plg. gen. pl. *mùmsų* Būgos RR I 113, LKŽ I 269), b) *gìnsla* Rietãvas, Kvė̃darna, Raudė̃nai, Šáukėnai 'gysla', *skìnstas* Rietãvas, Kvė̃darna, Kuršė̃nai 'skystas', *triñs* Rietãvas, Kvė̃darna, Skaudvìlė, Karklė̃nai, Luõkė, Trýškiai, Kuršė̃nai, Šáukėnai, Kel̃mė, Šìluva 'trys'. Šie žodžiai paprastai vartojami kaip gretimiai šalia įprastinių. Daugiausia pasitaiko vyresnės kartos kalboje, nors nesvetimi ir jaunimui. Vl. Grinaveckio duomenimis, su *n* dažniausiai tariama trikampyje tarp Laũkuvos, Var̃nių ir Tvė̃rų, kur, be nurodytųjų pavyzdžių, dar pasakoma nom. sing. *akmuñ* 'akmuo', dat. sing. *výrun* 'vyrui' (iš p. že. *ví·ru·* = *ví·ruo* Gervė̃čiai), adv. *paskuñ* 'paskui', *véltun* 'veltui', *viršuñ* 'viršuje' (ret., iš p. že. *ṽiršũ·* = **viršuõ*), *dìdinsis* 'didysis', nom. pl. *didìnjai* 'didieji', partic. praet. act. refl. *sùkusins* 'sukęsis' ir 'sukęsi' (iš *sùkusys*). Kai kurie iš šių sutinkami plačiau, pavyzdžiui, apie Kel̃mę užfiksuota *paskuñ, viršuñ, dìdinsis.* Vl. Grinaveckis Severė̃nuose (prie Kal̃tinėnų) girdėjo sakant *važiùnsu* 'važiuosiu', V. Vitkauskas Pãvandenėje – *šiñ* 'šiẽ', *aniñ* 'jiẽ'.

Aukščiau nurodytos žemaičių tarmės formos su *n* gali būti traktuojamos kaip *bų̃žė, glų̃snis, gų̃žė, jų̃s* (gen. pl. *jų́sų, jų́so*), *lų̃šis* || *lų̃šė, mų́s, gį́sla, skį́stas, trį̃s* ir *akmų̃* 'akmuo', *výrų* 'vyrui', *paskų̃* 'paskui', *véltų* 'veltui', *viršų̃* 'viršuje', *dìdįsis* 'didysis', *didį́jai* 'didieji', *sùkusįs* 'sukęsi(s)', *važių́su* 'važiuosiu', *šį̃* 'šie', *anį̃* 'jie'. Jos laikytinos svyravimo tarp *un, in* (=lk. *ų, į*) ir *ū, ī* padaru, žr. § 75a.

Vietoj *a, e* užfiksuota *an, en* (= lk. *ą, ę*) šiuose žodžiuose: a) *agrañstas* Šìluva (*ikrīta i agrañstus* LM I 281_8) 'agrastas', *manstìs* Laũkuva *(mą̃·ńśtę̇s)* 'mostis' (iš br. *масць* ar l. *maść*), *nõpanstis* Kvė̃darna (Būgos RR II 502) 'nelaimė, bėda' (plg. *nõpostis* Svėdasaĩ, Dùsetos iš br. *напáсць* su pakeista kirčio vieta), b) *meñs* Gervìniai, Vidùklė, Krãžiai, Kel̃mė, Šáukėnai, Týtuvėnai 'mẽs'. Labiausiai paplitę variantai *manstìs* ir *meñs* (gali būti traktuojami kaip *mąstìs, mę̃s*). Pirmasis galėjo gauti *an (=ą)* dėl kontaminacijos su *manstýti* (= *mąstýti*). Plg. priešingą atvejį: *grýžtė* 'grį̃žtė' su *ý* dėl *griéžti*> p. že. *grýžti* 'daržovėms ar javams šaknis ar lapus nusukti'. Nom. pl. *meñs (mę̃s)* 'mes' gali būti perdirbinys pagal *juñs (jų̃s)* 'jūs' (iš čia Gervìnių šnektos *juñdu* 'judu'). Kiti du pavyzdžiai – *agrañstas* (= *agrą̃stas*) ir *nõpanstis (nõpąstis)* – žinomi tik iš raštų. Tai gali būti „knyginiai" hipernormalizmai. Apie acc. pl. m. *baltùnsius* 'baltuosius' ir loc. pl. *miškunsè* 'miškuose' žr. § 75e.

§ 250. Įterptinį *n* žemaičių tarmėje gauna kai kurie žodžiai, jau turintieji vieną *n*. Jis atsiranda tarp *i(y)*, rečiau *u(ū)*, ir sprogstamųjų priebalsių (dažniausiai *k, g*) arba afrikatos *č*. Formos su tokiu *n* sutinkamos tiek pietų, tiek ir šiaurės žemaičių plote. Pavyzdžiai: *bažnìnčia* Gargždaĩ, Kalnãlis, Kuliaĩ, Plùngė, Rietãvas, Žarė̃nai 'bažnyčia', *ganinklà* Gargždaĩ, Kalnãlis, Plùngė 'ganykla', *kningà* (ppr. pl. *kniñgos*) Kretingà, Kalnãlis, Rietãvas, Plùngė, Žarė̃nai, Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ, Luõkė, Var̃niai,

Laũkuva, Tvẽrai, Kvẽdarna, Ž. Naũmiestis, Skaudvìlė, Šáukėnai, Šakýna (aukštaičiai!) 'knyga', *kùningas* Plùngė, Šìluva, Šakýna (aukštaičiai!), Jùkiškiai (aukštaičiai!) 'kunigas' (gali būti paskolinta su *n*), *mélninčia* Kuliaĩ, Plùngė 'malūnas' (iš *mélnyčia* < br. *мельница*), *mélninkas* Kuliaĩ, Plùngė 'malūnininkas' (plg. *bìtininkas*), *nìnkštis* Plùngė, Pãvandenė 'nykštys', *(pra)niñkti* Plùngė '(pra)nykti', *nìntys* Plùngė 'nytys', *peñtninčia* Kuliaĩ 'penktadienis' (r. *пятница* perdirbinys), *pìningas* Klaĩpėda, Kretingà, Kuliaĩ, Kalnãlis, Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ, Skaistgirỹs (aukštaičiai!), Linkuvà (aukštaičiai!) 'pinigas' (gali būti paskolinta su *n*), *puñdangtis* APh IV 165 'puoddangtis', *sniñgas* Kvẽdarna, Laũkuva, Vaĩniai 'sniegas' (plg. 3. praes. *sniñga*). Apie Plùngę, ypač į šiaurę nuo jos, fakultatyviškai *n* gali būti įterpiamas bemaž visur pozicijoje tarp *i·* ir *k*, *g*. Kretingìškių *munkà* 'kančia' (< br. *мýка*) bus gavęs *n* iš l. *męka*. Senovinį *n* turi šiaurės žemaičių *Ringà* 'Ryga' (pvz., Kalnãlis), kaip ir hidronimai *Rìnga* (J. Balčikonis Kalbotyra X 282), *Ringãlė*, *Ringė*, *Ringẽlė* ir kt. (UEV).

§ **251.** Aukštaičių tarmėje pastebėti tik keli žodžiai su neetimologiniu *n: benaũsė* Šakýna 'beausė (avis)', *blanknòtas* Šaũkotas, Ukmergẽ, Kaľtanėnai 'bloknotas' (plg. *blánkas*), *kanklètas* > *kaŭ'kľiẽt's* Pašvitinỹs, Jùkiškiai 'kotletas', *palaĩdnas* Palómenė 'palaidas' (plg. *glõtnas* 'lygus', *negãdnas* 'piktas, prastas'), *tèkninka* Šakýna 'technika' (ir *tèkninkas* 'technikas', plg. *bìtninkas*). Otrembskio Gr. I § 536 nurodomas žodis *šiñklas* 'šilkas' (iš kurios tarmės?) turi metatezę ir įterptinį *n*.

§ **252.** Plačiai svyruoja *in* || *y* kai kuriose priesagose. Iš jų pirmiausia paminėtina *-iniñkas* || *-inỹkas (darbiniñkas* || *darbinỹkas)*. Pirmąjį variantą (su *-in-*) turi žemaičiai ir į pietus nuo jų esantys aukštaičiai (apie Jùrbarką, Šakiùs ir dar kiek toliau). Likę aukštaičiai ir vietomis pakraštiniai žemaičiai (pvz., Gervìniai) vartoja *-inỹkas*. Kiti svyravimo priesagose pavyzdžiai: *vieniñtelis* Ukmergẽ || *vienỹtelis* Tverẽčius, *giñti* || *gỹti* Ukmergẽ 'varyti gyvulius į lauką', *šlãpinti* || *šlãpyti* Ukmergẽ. Šie svyravimai nėra ištirti. Dėl patikimos etimologijos nebuvimo neaiškus žodžio *plùnksna* || *plũksna* traktavimas. Pirmąjį variantą turi vakarų aukštaičiai ir žemaičiai, antrąjį – pietų ir rytų aukštaičiai. Tačiau Klaĩpėdos krašte užfiksuota *plũsna* (Špechtas LM II 89). Jeigu *plũksna* sietina su *pláuku* (Frenkelio LEW II 632), variantas *plùnksna* gali būti antrinis.

v, j

§ **253.** Hiatui morfemų sandūroje išvengti tarp balsių dažnai įterpiamas *v (u̯)* arba jotas *(i̯)*. Plačiai sakoma *nu-v-eĩna*, *pri-j-im̃ti* ir t.t. Plg. *į-j-áudžiau* Jùrbarkas 'įaudžiau', *apý-j-aušriu* Liñkmenys 'apyaušriu', *pa-j-áugo* Kalnãlis (liaudies dainoje), Akmẽnė, Klýkoliai 'paaugo'. Paprastai *v* atsiranda po užpakalinio balsio, o jotas po priešakinio. Tačiau šią taisyklę veiksmažodžių formose dažnai laužo analogija:

sakoma ir *į-v-eĩti* 'įeiti' (*v* iš *nu-v-eĩti*), *su-j-ẽsti* 'suėsti' (plg. *pa-j-ẽsti*). Pavyzdžiai su neetimologiniais *v, j* skoliniuose: a) *Lẽvonas* Tirkšliaĩ, Laũkuva, Ukmergẽ arba *Levõnas* Kal̃tanėnai 'Leonas' (paskolinta su *v* arba įsivesta iš *lẽvas* 'liūtas'), *Simãvonas* Tirkšliaĩ, Laũkuva 'Simeonas', *Tavõsė* Jùkiškiai 'Teodora' (iš *Taõsė* ar *Teõsė*), b) *(a)kardijõnas* Žãsliai, Palẽvenė, Liñkmenys, Adùtiškis 'akordeonas', *tijãtras* Lazdìjai, Ukmergẽ 'teatras'. Įterpimas pasitaiko ir tarp žodžių. Ypač jis dažnas po prielinksnio *į*, pvz., *į‿j‿aũsį* 'į ausį', *į‿j‿ẽžerą* 'į ežerą', *į‿j‿ùpę* 'į upę' ir t.t. Labiausiai toks tarimas paplitęs žemaičių tarmės rytuose (net iki Laũkuvos, Tirkšlių̃), tačiau daugiau ar mažiau sporadiškai pasitaiko ir kitur, kur prielinksnis *į̃* tariamas *i·(i)*, ne *in* 'į'. Labai paplitę žodžiai *apjãkęs* 'apakęs', *apjàkti* 'apakti' (Kretingà, Kalnãlis, Viekšniaĩ, Laũkuva, Vilkavìškis, Pùnskas, Léipalingis, Kùktiškės, Kal̃tanėnai, Adùtiškis...) turi jotą gal iš *api-j-ãkęs, api-j-àkti*. Apie Tìrkšlius tarp *u (u·)*, *ọ* ir tolimesnio balsio, A. Girdenio teigimu, girdėti silpnas pereinamasis *u̯* tipo garsas: *vę̀skũ· u̯ ati̇̃·mt(e)* 'viską atimti', *kọ̃·r‿tọ̀ u̯ ẽ·iši* 'kur tu eisi?'

§ **254.** Tarmėse yra žodžių su svyruojančiu *v* pozicijoje tarp priebalsio ir balsio. Vietoj literatūrinės kalbos *brastà, ýda, ląstà* sakoma *brastvà* Mósėdis, Ylakiaĩ, Kuliaĩ, Alsė̃džiai, Laũkuva, Kvė̃darna, *ýdva* Kuliaĩ, Alsė̃džiai, Telšiaĩ, Tvẽrai, *ląstvà* (*lą̃stvos* Otrembskio Gr. I § 547). Tai gali būti iš seno turimi dvejopumai. Svyruoja ir kai kurie kiti daiktavardžiai su *-ta* || *-tva, -sa* || *-sva (-sė* || *-svė)*, pvz., *gráižtvos* Kuliaĩ, Plùngė, Laũkuva, Kvė̃darna, Kel̃mė || *gráižtos* Klaĩpėda, Mósėdis, Ylakiaĩ, Ž. Kalvarijà, *vapsvà* Ukmergẽ, Subãčius, Kùpiškis || *vapsà* Kretingà, Tirkšliaĩ, Šáukėnai, Adùtiškis, Gervė̃čiai, *lýsvė* Garliavà || *lýsė* Laũkuva, Jùrbarkas. Prie jų, matyt, buvo priderinti skoliniai *liẽkarstva* (iš l. *lekarstwo* ar br. *лякáрства*) || *liẽkarsta* Kuliaĩ, Jùkiškiai, Gélvonai 'vaistas', *liẽsvos* (iš br. *лéсвы*) || *liẽsos* Pùnskas 'kopėčios', *morkvà* Ukmergẽ, Aluntà, Kùktiškės, Liñkmenys, Palū̃šė, Kal̃tanėnai, Adùtiškis (iš br. *мóрква*) || *morkà* (lk.). Aukštaičių *švar̃kas* gali turėti įterptinį *v* (pagal Frenkelio LEW 964 iš *švarùs*). Žemaičiai vakaruose taria be *v*: *šar̃kas* (pvz., Kretingà, Kuliaĩ, Kalnãlis). Žodis *geluonìs (geluonỹs, geluonė)* tarmėse tariamas ir su *v*, pvz., *gelvuonỹs* Rudaminà, Príenai, *gélvonė* Salõčiai, Pùšalotas. Apie Survìliškį girdėta sakant *kvúolas* 'kuolas', *kvuodė̃lis* 'kuodelis'. Nepastovų *v* turi kai kurie garsažodžiai, pvz., *čvìnkštelėti* || *čìnkštelėti*, *gver̃gžti* || *ger̃gžti*, *tvaksė́ti* || *taksė́ti*.

MORFOLOGIJA

I. DAIKTAVARDŽIŲ LINKSNIAVIMAS

1. Bendrieji dalykai

a. Apie lokatyvą

§ 255. Rytų aukštaičių panevėžiškių tarmės šiaurėje apie Žeimẽlį, Pãšvitinį, Jùkiškius, Liñkuvą, Vaškùs, Saločiùs lokatyvas (vidaus esamasis vietininkas, inesyvas) kartais pakeičiamas prielinksnio *teȓp (taȓp)* su genetyvu konstrukcija. Čia sakoma *kõšė vérda terp púodo* '... puode', *terp plataũs maĩšo* 'plačiame maiše', *terp tõs skylẽs* 'toje skylėje', *žmónės terp dū̃mų kósėdavo* '... dūmuose...' ir pan. Laiko lokatyvas nekeičiamas. Taip pat išlaikomas vietos lokatyvas, išreikštas tikriniu vardu (*Pùšalote, Linkuvojè...*). Tokie pasakymai, kaip *terp pelenũ, terp mìltų*, kuriais reiškiama veiksmo vieta yra sudėtinė medžiaga, kartais atstoja lokatyvą ir kitose rytų aukštaičių šnektose, plg. *jie teȓpu mìško gyvẽna* Gélvonai. Apie Žeimẽlį, Pãšvitinį pastebėta tam pačiam reikalui pavartojant dar prielinksnį *į* su akuzatyvu, pvz., *kur buvaĩ? – į mìšką* 'miške', *gyvẽna į namùs* '... namuose' ir pan. Klaĩpėdos krašte lokatyvas, matyt, dėl vokiečių kalbos įtakos, dažniausiai pakeičiamas prielinksnio *į* su akuzatyvu konstrukcija, pvz., *į víeną kiẽmą gyvẽno du bróliu* 'viename kieme...', *bùvo į Nìdą* '...Nidoje' ir t.t. Taip elgėsi ir bent dalis Prūsų lietuvių, žr. LŽTP 27. Apie lokatyvo keitimą prielinksninėmis konstrukcijomis dar žr. A. Laigonaitės knygelę „Vietininkų reikšmė ir vartosena dabartinėje lietuvių kalboje" (Vilnius, 1957) p. 31 – 33, J. Šukio straipsnį LKK VI 278 – 279, K. Morkūno ir A. Sabaliausko LKK II 139 – 140.

Apie lokatyvo ir iliatyvo mišimą žr. §§ 257 – 259.

b. Apie iliatyvą

§ 256. Iliatyvas (vidaus einamasis vietininkas, direktyvas) gyvai vartojamas rytų Lietuvoje maždaug iki linijos Simñas – Jiẽznas – Jonavà – Raguvà – Panevėžỹs – Pasvalỹs – Papilỹs. Juo nusakoma veikėjo ar veiksmo judėjimo kryptis. Plačiau apie reikšmes bei vartojimą žr. Jablonskio RR I 642 – 644, Frenkelio Präpos. 6 – 12, Arumos Unters. 87 – 89, A. Laigonaitės min. veik. 35 – 54. Kai kurių daiktavardžių

(miškas, miẽstas, mẽdis...) vienaskaitos iliatyvas senosios kartos žmonių sistemingai vartojamas ir į vakarus nuo nurodytos linijos, net apie Ariógalą, Týtuvėnus, Radvìliškį, Jùkiškius, kartais pasakomas vakarų aukštaičių kaunìškių (ypač rytinių) plote. Kitur vakarų Lietuvoje jis retas, daugiausia pasitaiko tautosakoje. Šiaipjau šnekamojoje kalboje čia jis nuosekliai keičiamas prielinksnio *į* su akuzatyvu konstrukcija. Pasitaiko, žinoma, tik vienas kitas iliatyvo kilmės prieveiksmis. Daugiskaitos iliatyvo formos paplitusios kiek mažesniame plote. Jau apie Sim̃ną, Pãsvalį šalia *einù miškañ* sakoma *einù in (ant) namùs.*

§ **257.** Pietų aukštaičiai apie Veisíejus, Léipalingį, Drùskininkus, Merkìnę, Musteĩką, Marcinkónis vienaskaitos iliatyvo formą vartoja ne tik iliatyvui, bet ir lokatyvui reikšti. Čia sakoma, pvz., *buvaũ miẽstan* '...mieste', *kur grūdaĩ? – skrỹnion* '...skrynioje', *jis gyvena Merkìnėn* '...Merkinėje', *šitañ vandeniñ daũg žuvų̃* 'šitame vandenyje...', *tur̃gun pirkaũ obuolių̃* 'turguje...'. Tačiau daugiskaitos forma visai nevartojama: ją pakeitė lokatyvas, kuris čia baigiasi *-sa*. Pvz., sakoma *važiúoju Marcinkonýsa* '... į Marcinkonis' ir *gyvenù Marcinkonýsa* '...Marcinkonyse'. Einant tolyn į šiaurę ir rytus, laipsniškai atsiranda vienaskaitos lokatyvo ir daugiskaitos iliatyvo formos, kurios, tačiau, vartojamos kaip gretiminės, pvz., *išẽjo sesẽlė svetimõj šalẽlėj* Rudaminà, *gyvẽno Marcinkonýsa* || *Marcinkonýsna* Kaniavà. Tokia vartosena pastebėta net apie Lazū̃nus. Šiaurėje, Sim̃no, Alytaũs, Dusmenų̃ apylinkėse, ir pietuose Zíetelos lietuviai iliatyvą ir lokatyvą jau aiškiai skiria.

§ **258.** Rytų aukštaičių tar̃mės plote į šiaurę nuo linijos Raguvà – Ukmergė̃ – Molė̃tai – Sãlakas daugiskaitos iliatyvas turi sutrumpintą formą, kuri sutampa su tarmės lokatyvu. Čia sakoma, pvz., *píevos* vietoj *píevosna* ir *píevose, kártys* vietoj *kártysna* ir *kártyse* ir t.t. Abiejų linksnių pilnosios formos sutinkamos tik ploto pakraštyje. Apie Vìdiškius, Ãluntą sakoma *einu píevos* || *píevosna, stóvim dū́muos* || *dū́muose.* Vienaskaitos iliatyvo ir lokatyvo formos čia nepainiojamos, išskyrus Latvijos pasienį (Bìržai, Papilỹs), kur kartais pasakoma *važiúoju Papilỹ, einù miškè* arba *tė̃vas vìsą diẽną miškañ.* Pastarieji pavyzdžiai galėjo atsirasti dėl latvių kalbos įtakos, plg. *dzīvoju mežā* 'gyvenu miške' ir *gāju mežā* 'einu į mišką'. Sutrumpintoji *a* kamieno loc. pl. forma *(dū́muos)* vartojama plačiau, negu kitos. Greta pilnosios, ji užfiksuota bemaž visame rytų aukštaičių tarmės plote, kur kitų kamienų tėra tik pilni variantai.

§ **259.** Rytų Lietuvoje vietomis pronominalinio linksniavimo loc. sing. galūnė *-am* < *-amè* pakeičiama *-an: tañ* 'tame', *baltañ* 'baltame', *pirmañ* 'pirmame' ir t.t. Tas pačias formas čia turi ir iliatyvas. Rytų aukštaičių kupiškė̃nų, kai kuriose utenìškių (Debeĩkiai, Sudeĩkiai...) ir vilnìškių (Tverẽčius, Adùtiškis...) šnektose tokia vartosena visuotinai įsigalėjo. Plg. įvardžiuotinę formą *baltañjan* Adùtiškis 'bal-

tajame'. Apie Pùnską, Sim̃ną, Kaniãvą, Ùkmergę, Panemunė̃lį lokatyvui reikšti vartojamos abi galūnės *(baltam̃ || baltañ)*. Tačiau galūnė *-am* iliatyvui reikšti nevartojama. Taip pat nepainiojamos abiejų linksnių moteriškosios giminės formos (išskyrus, žinoma, aukščiau aptartus pietų aukštaičius).

c. Apie adesyvą

§ **260**. Adesyvas (pašalio esamasis vietininkas) turimas tik lietuvių kalbos ploto pietryčių pakraštėlyje apie Zíetelą, Lazū̃nus, Gervė̃čius. Juo pasakoma, kad veikėjas ar veiksmas yra prie tos vietos, kuri išreiškiama adesyvo forma. Plačiau apie reikšmes bei vartojimą žr. Frenkelio Präpos. 23 – 29 ir A. Laigonaitės straipsnį LKGrK 32 – 34. Tėra tik vienaskaitos formos. Vardažodžių daugiskaitos užfiksuotas vienintelis pavyzdys *žmonėspi* (*rugių žmonėspi pirkau* Lazūnai J. Senkus MAD 1958 1 188) – skirtingas negu senųjų raštų *žmonėsemp(i)*. Šiaipjau adesyvo daugiskaita sistemingai pakeičiama prielinksnio *pàs (par̃)* su akuzatyvu konstrukcija (pvz., *gyvenù pas / par sū́nų*) arba lokatyvu (pvz., *gyvenù sūnúosa*). Tačiau įvardžių daugiskaita sistemingai vartojama (§ 483). Ne visų daiktavardžių adesyvo formos vienodai gyvos. Populiariausios tų, kurie reiškia asmenis ar šiaipjau gyvus padarus, pvz., *žmogíep, kunigíep, piemeníep, arklíep, žmonáip, dukterìp, sūnùp* ir pan. Nepaisant šių apribojimų, adesyvas minėtose šnektose traktuotinas kaip linksnis. Tai rodo kad ir šie Zíetelos šnektos pavyzdžiai: *gerámp žmõgip vìso dastósi* 'pas gerą žmogų visko gausi', *rodnámp bóčip bū́stu* 'pas tikrąjį tėvą gyvenu', *jámp yrà brólis* 'jis turi brolį', *kámp tokiámp nakvójot?* 'pas ką (tokį) nakvojote?', *manìmp pačiámp nẽr niẽko* 'aš pats nieko neturiu', *mažáip mergýteip kasẽlės grãžios* 'maža mergytė turi gražias kaseles'. Otrembskio Gr. III § 210 teigimas, kad adesyvas išlikęs tik tokiose formose, kaip *namíepi*, nėra tikslus, plg. § 105a.

d. Apie aliatyvą

§ **261**. Aliatyvu (pašalio einamuoju vietininku) pasakoma, kad veikėjas ar veiksmas artėja (juda) prie tos vietos, kuri išreikšta šio linksnio forma. Plačiau apie reikšmes bei vartojimą žr. Frenkelio Präpos. 23 – 29 ir A. Laigonaitės straipsnį LKGrK 34 – 38. Gyviausiai vartojamas Lazū̃nų šnektoje. Čia jis turi tiek vienaskaitos, tiek ir daugiskaitos formas. Leksiškai kiek ribotas. Populiariausios *a* kamieno daiktavardžių, ypač reiškiančių asmenis ir gyvus padarus, formos. Kitos retos, tačiau pasitaiko, pvz., *lokỹs dàskasė ùpės* (< *ùpėspi*) 'lokys (vargais negalais) pasiekė upę'. Būdvardžiai, įvardžiai, skaitvardžiai ir dalyviai, derinami su daiktavardžiu, taip pat gauna aliatyvo formą.

Daug siauriau aliatyvą vartoja Gervėčių apylinkėse, kur populiari tik *(i̯)a* kamieno asmenvardžių (vardų ir pavardžių) vienaskaita, pvz., *važiúoju Jonók* '...pas Joną', *nuběk Šturliók* '...pas Šturlį' ir pan. Dar pasakoma *dievók, kunigók*. Kiti daiktavardžiai aliatyvo formų neturi, išsiverčiama prielinksnio *iñgi* || *añgi* 'į' su akuzatyvu konstrukcija, pvz., *važiúoju iñgi* || *añgi tě̃vą* (> ryt. *uñgi tę̃vu*) '...pas tėvą'. Neturi jų ir kitos kalbos dalys, išskyrus asmeninius resp. sangrąžinį įvardžius. Daugiskaitos formą teturi tik asmeniniai įvardžiai.

Zíetelos šnektoje aliatyvo vartojimo sfera dar siauresnė. Čia tik nedaugelis *a* kamieno daiktavardžių, paprastai asmenvardžiai, gali turėti vienaskaitos formą, pvz., *ãnas nuvéi Borõkop* 'jis nuėjo pas Buroką', *Gaidžióp aisù* 'pas Gaidį eisiu', *nuvejaũ põnop prašýt*. Tačiau ir ją linkstama pakeisti prielinksnio *pàs* arba *iñ* || *añ* 'į' su akuzatyvu konstrukcija *(važiúoju pas Jõną, sakaũ in* || *an Jõną)*, kartais adesyvu *(važiúoju Joníep)*. Moteriškosios giminės daiktavardžių aliatyvas labai retas: užfiksuotas vienintelis pavyzdys *Katrynõs* (Arumos Lit. Mund. 70) < *Katrynõspi*. Iš kitų kalbos dalių aliatyvą turi tik įvardžiai. Giminінių įvardžių aliatyvo forma vartojama adesyvui reikšti, pvz., *jõsp bìt kárvė* 'ji turėjo karvę'. Daugiskaitos aliatyvo formą iš visų turi tik asmeniniai įvardžiai. Daiktavardžių tėra tik reliktai. Antai A. Vidugiris girdėjo sakant *põnum (< põnump) mòža bìt, o žmoniuñ (< žmoniuñp) nebìt lõšką* 'ponai gal turėjo, o žmonės neturėjo lovų', kur all. pl. forma pavartota adesyvo reikalui.

Aliatyvo reliktų pasitaiko ir kitose rytinių pakraščių šnektose. Dievẽniškėse užfiksuotos asmenvardžių vienaskaitos formos, pvz., *ainù Lastaučikóp*. P. Aruma daugiskaitos aliatyvo liekanas aptiko Kamojų̃ (į pietus nuo Adùtiškio) apylinkėse *(eĩsim merguñ)*, žr. jo Unters. 116. Aliatyvo kilmės prieveiksmių *(galóp, pavasarióp, rudenióp, velnióp...)* esama visose lietuvių kalbos tarmėse.

e. Apie dviskaitą

§ 262. Be vienaskaitos ir daugiskaitos, tarmėse daiktavardžiai turi dar dviskaitą, kuri daug kur jau gerokai apnykusi. Jos formas vis labiau ir labiau išstumia iš vartosenos atitinkamų linksnių daugiskaitos formos. Prieš kokį pusšimtį metų, žinoma, dviskaita buvo daug plačiau vartojama. Paprastai daiktavardžio dviskaitos formos eina kartu su skaitvardžio *du (abù)* arba jį pakeičiančių įvardžių *tuõdu, šiuõdu* ir kt. atitinkamomis formomis, kurios žemaičių tarmės vakaruose gali būti vartojamos ir postpoziciškai, pvz., *dù vaikù* || *vaikùdu, dvì mergì* || *mergìd(v)i, pamèsk dùm arkliùm* || *arkliùdum dobilų̃* '...dviem arkliams...', *anìd(v)ims mergiñs* || *mergìd(v)ims i(r) blaũzdos raudónos* 'anų dviejų mergaičių ir blauzdos raudonos', *apsistókitau jùdu nelabúoju dù* 'liaukitės judu nelabieji', *nedúoti*

ẽsti tùdum išdýkėlium dùm 'neduoti valgyti tiems dviem išdykėliams'. Dėl tokio vartojimo plg. įvardžio formų *mùdu mùdvi, tuõdu tiẽdvi, abùdu abìdvi, víenudu víenidvi* sudarymą.

§ **263.** Tarmėse populiariausia vyriškosios giminės daiktavardžių nominatyvo-akuzatyvo forma *(dù vilkù, vagiù, píemeniu, sū́nu)*. Kaip akuzatyvo reiškėją ją turi beveik visos tarmės. Tačiau gyviausiai ji vartojama lietuvių kalbos ploto vakarų pakraštyje maždaug iki linijos Pagė̃giai – Švė̃kšna – Rietãvas – Alsė̃džiai – Sedà. Čia tik labiau literatūrinės kalbos paveikti tarmės atstovai, paprastai jaunimas, dažnokai vietoj jos pavartoja daugiskaitos akuzatyvą *(matau dù vilkùs)*. Kitose tarmėse, ypač jaunimo tarpe, toks keitimas labai paplitęs, nors senosios kartos žmonės daug kur labiau linkę vartoti dviskaitos formą. Rytų aukštaičių panevėžiškių šiaurinėje dalyje ji eina ne tik su skaitvardžiu *dù*, bet ir su *trỹs*, pvz., *išgė̃rė trìs kùbilu (tr̃ọs ků.b'ọl')* '...tris kubilus', *turiù trìs paišeliù (tr̃ọs paiš'ẽl')* '...tris pieštukus'. D. Gargasaitės duomenimis, kartais dviskaitos forma pavartojama net su skaitvardžiu *keturì*, žr. LKK VII 138. Kai kuriose vidurio Lietuvos šnektose, pavyzdžiui, apie Žasliùs, Krẽkenavą, Rãguvą, dviskaita jau bemaž visai nebevartojama — ji išliko tik tam tikruose senų žmonių pasakymuose ir tautosakoje.

Nominatyvui reikšti ši forma vartojama žymiau siauriau: visai gyva ji tik minėtame lietuvių kalbos ploto vakarų pakraštyje. Pasitaiko dar vietomis vakarų aukštaičių kauniškių plote, ypač paprūsėje (Prūsų lietuvių šnektose buvo labai gyvai vartojama, plg. Kuršaičio Gr. §§ 490, 494 ir kt., LŽTP 28 ir kt.), tačiau čia ją vis labiau nustelbia daugiskaitos nominatyvas. Kitose tarmėse ji labai reta, nors vietomis pasitaiko, ypač patarlėse ar šiaip tautosakoje. Antai Dusmenysè seniai kartais dar pasako *dù mediniù ratù, dù žaliù lapù* ir pan., tačiau be būdvardžio, vieno daiktavardžio dviskaitos nominatyvo formos čia nevartoja. Tautosakoje, ypač priežodžiuose ir patarlėse, ji sutinkama plačiau, plg. Gélvonų šnektos *abù galù tókiu, saldù kaĩp dù medù, su durnù dù turgù*. Šiaipjau šnekamojoje kalboje net ir seniausi tarmės atstovai vartoja daugiskaitos nominatyvą, dviskaitos formą, kaip jau buvo nurodyta, palikdami tik akuzatyvui reikšti: *dù vilkaĩ išbė̃go iš miško*, bet *mataũ dù vilkù*.

§ **264.** Moteriškosios giminės daiktavardžių dviskaitos nominatyvo-akuzatyvo forma *(dvì vištì, katì, akì, dùkteri)* paplitusi siauriau, negu vyriškosios. Kaip akuzatyvo reiškėja, sistemingai vartojama tik § 263 nurodytame lietuvių kalbos ploto vakarų pakraštyje, ir tai ne visur. Greta daugiskaitos akuzatyvo kartais pasakoma vakarų aukštaičių kauniškių plote ir kai kur rytiniuose lietuvių kalbos ploto pakraščiuose, pvz., Zíetelos šnektoje. Rytų aukštaičiai panevėžiškiai ją pakeičia vyriškosios giminės forma (§ 320), kuri šiaurėje eina dar su skaitvardžiu *trỹs: nupir̃ko trìs gálvu kopū̃stų (nọpọr̃·ka tr̃ọs gá·lv' kọpū̃·stu)*. Kitur sutinkama tik tam tikruose daugiau ar mažiau sustabarėjusiuose pasakymuose bei tautosakoje, ypač senosios

kartos žmonių kalboje. Taigi, pavyzdžiui, šalia *matañ dù vilkù* daug kur net senieji tarmės atstovai sako *matañ dvì vištàs.*

Nominatyvui reikšti ši forma tevartojama § 263 nurodytame lietuvių kalbos ploto vakarų pakraštyje, bent didžiojoje jo dalyje. Kitur tepasitaiko jos reliktai atskiruose posakiuose bei tautosakoje, pvz., *dvì bóbi – víenas dantỹs* Léipalingis, *dvì katì vienamè maišè nètelpa* Tirkšliaĩ, *víenas vaĩkas – vienà bėdà, dù vaikù – dvì bėdì* t.p., *dvì dienì šveñtos* Laũkuva ir pan.

§ 265. Dviskaitos datyvo ir instrumentalio formas, skirtingas nuo tų pačių linksnių daugiskaitos formų, turi Klaĩpėdos krašto šnektos ir daugelis šiaurės žemaičių kretingìškių. Jos skyrėsi ir Prūsų lietuvių šnektose, žr. Kuršaičio Gr. § 495, LŽTP 28 tt. Tačiau skirtumas nežymus. Klaĩpėdos krašto aukštaičiai ir Prūsų lietuviai datyvus skiria tik iš *-s* buvimo ar nebuvimo, plg. *dvíem vilkám, šakóm, katẽm, akìm, sūnùm,* bet *trìms vilkáms, šakóms, katẽms, akìms, sūnùms.* Žemaičių tarmės vakaruose skirtumas kiek ryškesnis: *dùm vilkùm, sūnùm, dvìm šakìm, katìm, akìm,* bet *trìms vilkáms, sūnùms, šakóms, katẽms, akìms.* Instrumentalio formos, neskaitant *(i̯)a* kamieno daiktavardžių, Klaĩpėdos krašto aukštaičių plote (ir Prūsų lietuvių šnektose) skiriasi *-(i)s* neturėjimu, plg. *dviẽm šakõm, katẽm, akim̃, sūnum̃,* bet *trimìs šakomìs (šakõms), katėmìs (katẽms), akimìs, sūnumìs.* Vakarinių žemaičių atitikmenys: *dum̃ šakum̃, sūnum̃, dvim̃ katim̃, akim̃,* bet *trimìs šakõms, katẽms, akimìs,* tačiau *sūnaĩs* (*a* kamieno galūnė). Dviskaitą su daugiskaita suplakę žemaičiai abiem atvejais vartoja daugiskaitos formą (skirtumą išlaiko tik skaitvardis): dat. *dùm* ir *trìms vilkáms, sūnáms, dvìm* ir *trìms šakóms, katẽms, akìms,* instr. *dum̃* ir *trimìs (trim̃s) vilkaĩs, šakõms, katẽms, akimìs (akim̃s),* bet *sūnaĩs.* Aukštaičiai elgiasi nevienodai. Pažemaitėje vartoja gretimines formas: dat. *dvíem* (ret. *dvíems*) ir *trìms || trìm vilkáms || vilkám, šakóms || šakóm, katẽms || katẽm, akìms || akìm, sūnùms || sūnùm,* instr. *dviẽm* (ret. *dviẽms*) ir *trimìs || trim̃s || trim̃ vilkaĩs, šakõms || šakõm, katẽms || katẽm, akimìs (akim̃s) || akim̃, sūnumìs (sūnum̃s) || sūnum̃.* Visi kiti aukštaičiai (absoliutinė dauguma) formų su *-s* neturi, vartoja tik be *-s*: dat. *dvíem* ir *trìm vaikám, šakóm, katẽm, akìm, sūnùm (sūnám),* instr. *dviẽm* ir *trim̃ šakõm, katẽm, akim̃, sūnum̃* (dat. ir instr. priegaidės skirtumo daugelis neišlaikė, apie tai kalbama § 360e), bet *vilkaĩs* (vietomis ir *sūnaĩs*).

Kitų vardažodžių formos analogiškos kaip daiktavardžių.

§ 266. Dviskaitos ir daugiskaitos datyvo resp. instrumentalio formos labai supanašėjo, išnykus galūnės balsiams (§ 105a). Tai buvo vienas iš veiksnių, pagreitinusių dviskaitos, kaip gramatinės kategorijos, nykimą. Didžiojoje lietuvių kalbos ploto dalyje įsigalėjo variantai su *-m*, o ne *-ms*, nes pastarieji fonetiškai mažiau patogūs, be to, *-m* galėjo palaikyti tarimas pozicijoje prieš *s*, plg. *tokíem(s) stipríem(s) sẽniam(s) sir̃gti neįprasta.* Kokius balsius senovėje yra turėjusios dviskaitos galūnės po *-m*, ne visai aišku. Lietuvių kalbos ploto pietryčiuose išliko senesnės dau-

giskaitos (suprantama, ir dviskaitos, nes ji čia neskiriama) datyvo bei instrumentalio formos su *-mu* (daugiausia dat.), *-mi* (daugiausia instr.) ir *-ma* (abu linksniai), žr. § 360c. Matyt, jomis senovėje buvo reiškiama dviskaita, plg. *kitas dwiemu talentú vʒïeßkoio kitúdu* DP 390_4 'drugi dwiema talenty zyskał drugie dwa', *pęketu dûnos ir dwiemi ʒuwelemi* DP 299_{13}, *po akima didʒio swieto* BrP I 116_{10}, *ta pasaka waden tuodó wiró broliómi* DB 161_{20}. Formos su *-mu* ir *-mi* gali būti pasidarytos pagal dat. pl. *-mus* ir instr. pl. *-mis*, todėl P. Aruma (Unters. 78) senesnėmis pagrįstai laiko formas su *-ma*, plg. sl. *kostьma.*

§ **267.** Žemaičių tarmės vakaruose vartojamos dviskaitos datyvo ir instrumentalio formos yra antrinės kilmės, sudarytos iš nominatyvo-akuzatyvo: *dùm výrum, dvìm bóbim* (tariama *dộ·m ýî·rộ·m, dvệ·m bûobệ·m*) < *dù výru, dvì bóbi (dộ ýî·rọ, dvè bûobę)* + dat.-instr. charakteristika *-m.* Plg. įvardžių formas dat.-instr. *tuõdum, tiẽdvim* ir nom.-acc. *tuõdu, tiẽdvi.* Kitaip aiškina F. Špechtas KZ LIII 155. Skaitvardžio formas *dum, dvim* turi beveik visi žemaičiai. Tokios darybos įvardžių formos, kaip gretiminės, sutinkamos ir vakarų aukštaičių kauniškių tarmės plote, pvz., dat.-instr. *tuõdviem* || *tiẽdviem* Vilkavìškis (abi vartojamos tiek su vyriškosios, tiek ir su moteriškosios giminės daiktavardžiais). Žemaičiai kretingìškiai oksitonų datyvą dabar kirčiuoja dvejopai: *dùm vaikùm* || *vaĩkum (dộ·m va·kộ·m* || *vã·kộ·m), sūnùm* || *sū́num, dvìm šakìm* || *šãkim (šak̃ệ·m* || *šàk̃ệ·m), katìm* || *kãtim, pelìm* || *pẽlim, akìm* || *ãkim.* Vietomis šaknies kirčiavimas vyrauja.

Kitų vardažodžių formos analogiškos kaip daiktavardžių.

§ **268.** Dviskaitos genetyvo formos, skirtingos nuo to paties linksnio daugiskaitos formų, sutinkamos tik žemaičių tarmės vakaruose, kur sakoma *tuõdums geruñs výrums* 'tų dviejų gerų vyrų', *tiẽdvims* (ir *tìdvims, tìdims*) *mažiñs šakniñs* 'tų dviejų mažų šaknų', *šiuõdums vagiuñs* 'šių dviejų vagių'. Šios formos yra antrinės kilmės. Jų pagrinde glūdi dviskaitos datyvas-instrumentalis: *tuõdums výrums, tiẽdvims bóbims* (taria *tộ·udộ·ms ýî·rộ·ms, tệ·idvệ·ms bûobệ·ms*) < *tuõdum výrum, tiẽdvim bóbim (tộ·udộ·m ýî·rộ·m, tệ·idvệ·m bûobệ·m)* + genetyvo charakteristika *-s.* Kitaip aiškina F. Špechtas KZ LIII 155. Aprašytos formos dabar nėra labai populiarios, jas dažnai pakeičia daugiskaitos genetyvas.

Žemaičių tarmėje būta dar ir kitokių genetyvo formų, padarytų iš nominatyvo-akuzatyvo. Antai J. A. Pabrėža XIX a. viduryje rašė *isz abódóus gałóus* 'iš abiejų galų', *ysz abydwyis szakyis* 'iš abiejų šakų' (Arumos Unters. 74). Dabar šiuos pavyzdžius užrašytume *iš abộdộ·us galộ·us, ęš abệdvệ·is šak̃ệ·is.* Taigi turime formas *abùduos galúos* ir *abìdvies šakíes* su *-s* prie nom.-acc. galūnių **-úo, *-íe.* Tokios darybos asmeninių įvardžių dviskaitos genetyvas pastebėtas Klaĩpėdos krašte, pvz., *nišardyste mùdvies dvejų meilužę* Pagėgiai (D. Gargasaitė MAD 1964 1 236). Gal jo reliktu laikytinos Šakýnos apylinkių formos *mùdves* 'mudviejų', *jùdves* 'judviejų', *anúodves* || *anùdves* 'anų dviejų' (*-es* gali būti priderinta prie tarmės gen. sing. *žẽ·mes*

'žemės')? Formas *mùdvies, jùdvies*, kaip ir *tíedvies* 'tų dviejų', *abìdvies* 'abiejų', turėjo Kuršių pamario žvejų šnekta, žr. LŽTP 43, 44, 46. Jų būta ir kitur Prūsų lietuvių šnektose, žr. Kuršaičio Gr. § 854, Šleicherio Gr. 217 (rašo *mùdvės*), KlvD 18.

§ 269. Seni žmonės žemaičių tarmės vakaruose vietomis (retai!) pavartoja dviskaitos lokatyvo formas, skirtingas nuo daugiskaitos lokatyvo. Kretingõs apylinkėse užfiksuoti tik tokie pavyzdžiai: *tuõdum* (|| *tùdum*) *dum̃ maišum̃* (taria *tǭ·u-dộ·m* || *tọdộ·m dǭ·m má·išǭ·m*) *daũg rupùčių* 'tuose dviejuose maišuose (yra) daug bulvių', *tiẽd(v)im* (||*tìd*[*v*]*im*) *dvim̃ duobim̃* (*tẽ·idẹ̄·m* || *tẹdẹ̄·m dvẹ̄·m dọ́·ubẹ̄·m*) *daũg* (*v*)*ándens* 'tose dviejose duobėse (yra) daug vandens'. 1855 m. „Išguldime evangelijų" (O. Proniewskis Iszguldimas Ewangeliju... Wilniuje) rašoma *sawo prisz anus mejlę tudume paliginume apreiszke* (Arumos Unters. 75). Taigi ir ši forma yra antrinės kilmės, pasidaryta iš datyvo-instrumentalio.

f. Apie daiktavardžių giminę

§ 270. Kai kurių daiktavardžių giminė tarmėse kita, negu literatūrinėje kalboje. Pavyzdžiai pateikiami §§ 292, 301, 322, 346, 367, 391, 410, 411. Yra daug daiktavardžių, kurių giminė priklauso nuo to, kokios lyties asmeniui ar šiaip gyvai būtybei pavadinti jie vartojami. Tai vadinamieji „bendrosios giminės" daiktavardžiai. Jų gausumu ir įvairumu tarmėse galima įsitikinti, pavarčius lietuvių kalbos žodyną (LKŽ). Iš tų, kurie į pirmuosius tomus nepateko, paminėtini *cibà* Adùtiškis 'ilgom kojom žmogus', *čiúokė* Liñkmenys 'apykvailis,-ė', *čiuplà* t.p. 'apsileidęs, nerangus žmogus'. Tokie daiktavardžiai dažniausiai turi neigiamą reikšmę, parodo kokią nors kalbamojo asmens ydą ar trūkumą, vartojami pravardžiuojant, apkalbant ar barant. Dauguma jų yra *a* kamieno, tačiau pasitaiko ir kitokių. Jais kartais gali eiti net įprasti vyriškosios giminės daiktavardžiai, plg. *tóks ten iš jõs ligónis* 'ji menkai teserga', *ką̃ àš jái padarýsiu, kàd jì tinginỹs* (Palómenė), *šìtoj vaĩkas kokià netìkus* 'ji yra prastas vaikas' (Kaniavà) ir pan. Gali būti pasidaromos gretiminės formos specialiai vyriškosios ir moteriškosios giminės asmenims pavadinti, plg. *žiópla* ir *žioplỹs* || *žioplẽ*.

g. Apie sangrąžinius daiktavardžius

§ 271. Priesagos *-imas* (žemaičių ir *-sena*) daiktavardžiai turi sangrąžines formas. Aukštaičių tarmėje labai paplitęs tipas *mušìmasis*, žemaičių tarmėje – *mušìmos (piáusenos)*. Aukštaičiai linksniuoja: *mušìmasis, mušìmosi, mušìmuisi, mušìmąsi* ir t.t. Sangrąžos dalelytė *-si* pridedama prie linksnių galūnių. Nom. sing. forma *mušìmasis* turi *-s* dėl derinimosi prie kitų nominatyvų. Paprastai vartojamos tik vienaskaitos, visų pirma nominatyvo, formos. Daugiskaita labai reta. Žemaičiai

visai nelinksniuoja, pvz., *su tuõ savo* *b r á i ž y m o s* *naktimìs añs dìdliai įkyrė́jo* Kretingà 'su tuo savo braižymusi (triukšmavimu, vaikščiojimu) naktimis jis labai įkyrėjo', *nu tokiõs* *p e r̃ s e n o s* *gál nusprógti* Tirkšliaĩ 'nuo tokio pėrimosi galima padvėsti'. Formos pabaiga *-imos* kildintina iš **-imā́* (kur **-ā́* yra *ā* kamieno nom. sing. galūnė) + *si* (sangrąžos dalelytė). Vietomis ir aukštaičių plote užfiksuota tokia nekaitoma forma, pvz., *visái plaukaĩ nuslinks su tuo* *š u k ã v i m o s* Jùkiškiai. Vakarų aukštaičiai šiaulìškiai apie Šakýną, Žagãrę turi gretimines nom. sing. formas *mušìmãsis* ‖ *mušìmãsies* (su dviem kirčiais), plg. sangrąžinį padalyvį *mùšdamãsis* ‖ *mùšdamãsies* (§ 716). Čia jos vartojamos ir vietoj kitų linksnių, pvz., *kad tu pasiùstum su savo* *d a ũ ž i m ã s i e s* ‖ *d a ũ ž i m ã s i s*. Rytų aukštaičiai vilnìškiai apie Liñkmenis nom. sing. galūnę *-sis* pakeitė dalelyte *-ei* (§ 763): sako *mušìmasei*, kaip ir *mùšdamasei* 'mušdamasis', *báltasei* 'baltasis'.

2. *a* (ide. *o*) kamienas

§ **272.** Literatūrinės kalbos paradigma:

	Vienaskaita	Daugiskaita
nom.	*vil̃kas*	*vilkaĩ*
gen.	*vil̃ko*	*vilkų̃*
dat.	*vil̃kui*	*vilkáms*
acc.	*vil̃ką*	*vilkùs*
instr.	*vilkù*	*vilkaĩs*
loc.	*miškè*	*miškuosè*
voc.	*vil̃ke*	*vilkaĩ*

§ **273. Nom. sing.** *-as* < **-ăs*, žr. žml. Nr. 8. Apie š. že. *-ọs* žr. § 109a.

§ **274. Gen. sing.** *-o* < *-ā*, žr. žml. Nr. 32.

§ **275. Dat. sing.** galūnė ne visose tarmėse ta pati. Pirmykštė būklė gerokai užtemdyta vėlyvesnių fonetinių pakitimų, kurie ne visur akivaizdūs. Išskirtinos trys senesnės galūnės: *-ui*, *-uo* ir *-u*. Žr. žml. Nr. 75. Iš *-ui* kildintina rytų aukštaičių *-αi*, tarmėje traktuojama kaip *-ai* ir panevėžìškių plote vietomis išverčiama *-ɛ* (§ 89). Galūnę *-uo*, be žemaičių (taria *-ọu* / *-u·* / *-o·*), turi rytų aukštaičiai vilnìškiai Gervė̃čių apylinkėse. Iš *-uo* kildintina ir kai kurių pietų aukštaičių *-ɔ·*, tarmėje traktuojama kaip *-o* (§ 85b). Pietų žemaičiai vietomis tarmės *u·* (iš *-uo*) fakultatyviškai pakeičia *-un*, tarmėje traktuojama kaip *-ų*, žr. § 249. Žemaičiai vakaruose konstrukcijoje su prielinksniais kirčiuoja oksitonų galūnę, žr. § 734. Galūnę *-u* (ne *-ū*, kaip rašo Kuršaitis Gr. § 698, Špechtas LM II 170 tt., 365 ir PS įžangoje 30*) prieš redukciją bus turėję rytų aukštaičiai panevėžìškiai šiaurėje, žr. § 115.

Be nurodytųjų galūnių, vietomis, dažniausiai kaip gretiminė, dar vartojama *-am*, įsivesta iš pronominalinio linksniavimo. Ji pastebėta Latvijos pasienyje (latvių kalbos įtaka?), pavyzdžiui, apie Žeimẽlį (šalia galūnės su murmamuoju balsiu), Šakýną, Žagãrę (reta, dažnesnė *-ui*), taip pat toli nuo šių vietų – dešiniajame Šventõsios krante į vakarus nuo Ukmergẽs (§ 48a). Vienas kitas daiktavardis su *-am* užfiksuotas įvairiose tarmėse. Pavyzdžius nurodo P. Aruma Lit. Mund. 54, E. Frenkelis BS II 44–45, F. Špechtas KZ LXIII 91.

Apie *lig gãli* 'iki galo' ir kt. žr. § 723.

§ **276. Acc. sing.** *-ą* < **-an*, žr. žml. Nr. 51.

§ **277. Instr. sing.** *-u* < **-úo*, žr. žml. Nr. 27. Apie *kùningum* 'kunigu', *badum̃* 'badu' ir kt. žr. § 391.

§ **278. Loc. sing.** *-e* < **-én*, žr. žml. Nr. 17. Apie tarimą rytų Lietuvoje po sukietėjusių priebalsių žr. §§ 182, 186. Akūtinės šaknies oksitonai (III kirčiuotė) turi dvejopą kirtį: *kelmè* ir *kélme*. Šaknį kirčiuoja daugelis žemaičių ir vakarų aukštaičių su artimesniais kaimynais. Čia priklausė bent dalis Prūsų lietuvių, žr. Kuršaičio Gr. § 536. Toliausiai rytuose toks kirčiavimas pastebėtas Pùnsko, Léipalingio, Kaišiadorių̃ apylinkėse. Rytinėje ploto dalyje vietomis, daugiausia senųjų tarmės atstovų kalboje, turima gretiminė forma su galūnės kirčiu. Tam tikro nevienodumo esama ir žemaičių tarmėje, žr. Būgos RR III 30². Taigi kirčio nukėlimas iš galūnės į šaknį vakarų Lietuvoje galėtų ir nebūti senas.

Priesagos *-ukas* daiktavardžiai vietomis derinami prie kitų *(i)ja* kamieno deminutyvų ir gauna galūnę *-yje: daržiùky(je)* 'daržiuke' kaip *daržẽly(je)*. Tokios formos labiausiai populiarios vakarų aukštaičių tarmės plote, bet sutinkamos ir kitur (pvz., Liñkmenyse). Pietų žemaičiai vartoja *ā* kamieno galūnę, pvz., *daržiùko(je)*. Kartais šias galūnes gali gauti ir su daiktavardžiu derinamas priesagos *-ukas* būdvardis: *mažiùky(je) daržiùky(je)*, *mažiùko(je) daržiùko(je)*.

Tokios formos, kaip *dievieję̀*, *-ėję̀* (Stango Mažv. 103, 104), *dievyję̀* (Kuršaičio Gr. § 502), šių dienų tarmėse neaptiktos. Galūnė *-ie* išliko tik prieveiksmiuose (*namiẽ*, *ankstiẽ* ir kt.), žr. § 726. Apie *sapnỹ* 'sapne' žr. § 301. Apie *šilù* Miéžiškiai 'šile' žr. § 725. Apie *miškuĩ* 'miške' ir kt. žr. § 391.

§ **279. Ill. sing.** galūnė *-an: miškañ*. Kitų kamienų daiktavardžiai turi formas *šakõn*, *žolẽn*, *akiñ*, *tur̃gun*. Jos visos sudarytos iš akuzatyvo su tam tikra postpozicija. Ilgesnės formos su *-na*, t.y. *miškanà*, *šakonà*, *žolėnà*, *medžianà (medinà)*, *akinà*, *tur̃guna* sutinkamos tik lietuvių kalbos ploto pietų-rytų pakraščiuose, pavyzdžiui, apie Kabeliùs, Valkininkùs, Gervẽčius. Tačiau ir čia jos jau nyksta, paprastai pasitaiko liaudies dainose ar šiaip tautosakoje. Šnekamojoje kalboje retos, vyrauja sutrumpintosios. Dažniau *-na* gauna su daiktavardžiais derinami įvardžiai ir būdvardžiai, pvz., *t o n a klėtelėn mergelė̃* Kabẽliai (TD IV 348), *išjos bernelis s u n k i o n a vainelėn* Valkiniñkai (TD IV 50). Zíetelos lietuviai sako *t a n à* (ir *tanañ*) *šónan* 'ton

pusėn', *ìtana galañ* 'šitan galan', bet tik *tõn ùpėn, ìton šakõn.* Senuosiuose kalbos paminkluose formos su *-na* dar gana dažnos. Bretkūno postilėje jos sudaro apie 50 % visų pavyzdžių. Dėl sutrumpinimo plg. § 105a. Apie senųjų raštų formas su *-ne* žr. § 289. Rytų aukštaičiai tautosilabinį junginį *an* sutrumpintoje iliatyvo formoje *(miškañ)* išlaiko nepakeitę (§ 90,3). Apie panevėžiškių *mıškvñ.* žr. § 48a. Iliatyvo formų kirčiavimas archaiškesnis, negu akuzatyvo: oksitonai išlaiko galūnės kirtį *(miškañ, šakõn, žolẽn, akiñ, lietuñ).* Iš retai pasitaikančių kirčio svyravimų pastebėta tendencija fakultatyviškai nukelti *a* kamieno trumpos šaknies baritonų kirtį į galūnę: *ratañ, lapañ* ir pan. Taip atskiri žodžiai kirčiuojami, pavyzdžiui, Kaniavõs, Nočiõs, Žãslių, Palómenės, Gélvonų, Ukmergẽs, Uogìnių apylinkėse. Apie kirčiavimą *miškán* Bìržai žr. § 422.

Prieveiksmiais virtusių iliatyvo formų perdirbinėjimas bei trumpinimas aptariamas § 727.

§ 280. Adess. sing. formos sudarytos iš senovinio lokatyvo su postpozicija *-p* < *-pi* (Zíetela, Lazū́nai) arba *-k* (Gervė̃čiai), pvz., *vilkíep* / *vilkíek.* Zíetelos ir Lazū́nų lietuviai dabar vartoja dvi galūnes: *-iep* ir *-ip.* Pirmąją turi oksitonai, antrąją – baritonai: *dievíep,* bet *par̃šip.* Šios taisyklės, bendrai paėmus, laikomasi, tačiau kartais, gal būt, dėl kirčio svyravimo ir, apskritai, dėl kalbos jausmo sunykimo, galūnės maišomos: pasakoma ir *diẽvip* || *diẽviep, paršíep* || *paršìp.* Senuosiuose raštuose vietoj *-iep(i)* taip pat kartais pavartojama *-ip(i)* (žr. PLKGr. 506, Becenbergerio BGLS 251, Arumos Unters. 149–154), tačiau tai nuo kirčio nepriklauso, ir *-ip(i)* gali būti traktuojama kaip *i* kamieno galūnė, patekusi į *a* kamieno paradigmą per *(i)ia* kamieno daiktavardžius. Zíetelos–Lazū́nų šnektose ji, tur būt, galėjo ir fonetiškai išsirutulioti iš *-iep,* plg. *bóbaip* > *bóbap.* Gervė̃čių šnekta turi vieną galūnę *-iek: výriek, berníek.* Galūnės priegaidė Zíetelos ir Lazū́nų šnektose svyruoja: pasakoma ir *dieviẽp.* K. Būgos, P. Arumos ir A. Laigonaitės užrašytuose pavyzdžiuose pažymėtas akūtas, Chr. Stango ir E. Grinaveckienės – cirkumfleksas. A. Vidugiris konstatavo dvejopumą. Gervė̃čiuose, rodos, visuomet išlaikomas akūtas. Iš naujadarinių formų paminėtinos *u* kamieno daiktavardžių pavyzdžiu pasidaryta *põnup* Zíetela (§ 379) ir pronominalinės fleksijos paveikta *ponùnk* Gervė̃čiai (§ 379). A. Vidugiris Zíeteloje girdėjo sakant *Žukelčikim̃p sàdegė tvartas,* kur adesyvas pasidarytas asmeninio įvardžio *manim̃p* pavyzdžiu.

§ 281. All. sing. formos sudarytos iš genetyvo su postpozicija *-p* < *-pi* (Zíetela, Lazū́nai) arba *-k* (Gervė̃čiai), pvz., *Jonóp* / *Jonók.* Kirčiavimas kiek svyruoja, pasitaiko dvejopumų, tačiau, apskritai, baritonai linkę išlaikyti šaknies, oksitonai – galūnės kirtį: *põnop,* bet *Jonóp.* Galūnės priegaidė Zíetelos–Lazū́nų šnektose svyruoja: pasakoma ir *Jonõp.* K. Būgos, P. Arumos, A. Laigonaitės ir J. Senkaus užrašytuose pavyzdžiuose pažymėtas akūtas, Chr. Stango – cirkumfleksas. A. Vidu-

giris Zíeteloje konstatavo net trejopą tarimą: *namóp* || *namõp* || *namôp* (LKK II 201[16]). Gervėčiuose girdėtas tik akūtas.

§ **282. Voc. sing.** *-e* < *-ė*, žr. žml. Nr. 14. Formų kirčiavimas labai margas. Dviskiemeniai daiktavardžiai daug kur turi šaknies kirtį: *výre, par̃še, bérne, vaĩke*. Tačiau dalis aukštaičių skiria oksitonus nuo baritonų: *výre, par̃še*, bet *bernè, vaikè*. Toks skyrimas pastebėtas, pavyzdžiui, apie Jùrbarką, Vilkavìškį, Dùsmenis, Kùktiškes, Liñkmenis, Palū́šę, Adùtiškį, Tverẽčių. Jis ne visur pasižymi nuoseklumu: vietomis oksitonai kirčiuojami abejaip (*bernè* || *bérne, vaikè* || *vaĩke)* arba diferencijuojami priklausomai nuo šaknies priegaidės (*bérne*, bet *vaikè*). Oksitonų šaknies akūtas neretai pakeičiamas cirkumfleksu *(ber̃ne)*. Žemaičių tarmės plote įvairavimas dar didesnis. Pietuose daug kur skiriami baritonai nuo oksitonų. Einant šiaurės ir vakarų link, vis labiau įsigali galūnės kirtis. Apie Pãgramantį jį dažnai gauna II kirčiuotės daiktavardžiai: *paršè* || *par̃še*. Vakaruose vietomis (Kretingà) linkstama visuomet kirčiuoti galūnę: *vyrè, paršè, bernè, vaikè*. Dažni kirčio, net priegaidės dvejopumai. Apie Kalnãlį, Sãlantus sakoma *výre* ir *vỹre* (iš *vyrè*?). Pr. Kniukštos tvirtinimu, abu variantai susiję su tam tikru reikšmės skyrimu. Antrasis labiau atitrūkęs nuo paradigmos. Pasakoma *vỹre*, pavyzdžiui, suėmus mažą berniuką taip, kad jis nebegali pajudėti (jo vyriškumo nebelieka). Šiaipjau linksniuojant žodį, išlaikomas akūtas. Skiriama: *vel̃ne, kel̃me* – keiksmažodžiai ir *vélne, kélme* – kreipimaisi į velnią, kelmą.

Daugiaskiemeniai daiktavardžiai, ypač tikriniai vardai, paprastai vartojami be galūnės: *Juõzap, Kazìmier, kãtin, žą̃sin, vaikiùk*. Dėl *-e* numetimo plg. § 106. Kirčiavimas ir šių labai svyruoja, plg. *Adõm, Antùk, Jonùk, Vytùk* Ukmergė̃ ir *Ãdom, Añtan* Kal̃tanėnai, *Añtuk, Jõnuk* Gervìniai. Dėl kirčiavimo dar žr. §§ 97,4e ir 100. Dviskiemeniai be galūnės vartojami retai (pvz., *pone dieu* Ašãšninkai TD IV 416), dažnai sustiprinami dalelyte *-ai* (§ 763): *Jõnai, Pẽtrai, tẽvai* (bet *tẽve mū́sų*), *kũmai, žéntai, svõtai, bérnai (ber̃nai), meĩstrai* ir t.t. Ją gauna ir daugiaskiemeniai: *Juõzapai, Kazìmierai, Lẽonai, susiẽdai* ir t.t. Paprastai kirčiuojamas kamienas. Jùrbarko apylinkėse sakoma ir *Jonaĩ, tėvaĩ, tetukaĩ*. Kai kuriose šnektose vokatyvai su *-ai* labai populiarūs. Pavyzdžiui, apie Pùnską, Musteĩką, Rùdnią, Kal̃tanėnus, Liñkmenis, Ãluntą, Svėdasus juos gali turėti daugelis *a* kamieno daiktavardžių, o apie Jùkiškius, Pãpilį, Palẽvenę, Skãpiškį, Panemunė̃lį jie net baigia išstumti iš vartosenos senovines formas su *-e:* čia sakoma *diẽvai, výrai, vaĩkai* ir t.t.

Žemaičiai, ypač šiaurės rytuose, vokatyvą dažnai pakeičia nominatyvu, pvz., *kõ kriokì, mãno vaĩkas*? 'ko verki, mano vaike?' (Tirkšliaĩ). Retkarčiais taip elgiantis galima išgirsti ir aukštaičių tarmės plote. Bet čia tokia vartosena reta, išskyrus gal tik šiaurinę rytų aukštaičių panevėžiškių dalį. Pastaruoju laiku vis labiau ėmė plisti *draũgas* 'drauge' ir *pìrmininkas* 'pirmininke' (ypač kaip priedėlis prie pavardės).

Apie *Pètru* 'Petrai', *tė̃vu* 'tėve' ir kt. žr. § 381. Apie *žeñtau* 'žente' ir kt. žr. 53-ią išnašą (§ 392). Apie *diedū̃* 'dieduk' žr. § 337.

§ **283. Nom.** ir **voc. pl.** nekirčiuotos galūnės *-ai* refleksai matyti iš žml. Nr. 64. Oksitonų vokatyvas daug kur (ypač vakarų ir pietų aukštaičių plote) kirtį nukelia į šaknį: *beȓnai* (ret. *bérnai*), *vaĩkai*.

§ **284. Gen. pl.** kirčiuota galūnė *-ų* < *-un* žemaičių tarmėje vietomis išlaikė nazalizaciją (traktuojama kaip *-un*) arba pakeičiama *-um*, žr. § 75c. Pažemaitės aukštaičiai išlygino tarimą baritoninėse ir oksitoninėse formose, žr. § 77a.

§ **285. Dat. pl.** galūnės *-amu*, *-ami*, *-ams*, *-am* ir kt., žr. § 360.

§ **286. Acc. pl.** *-us* < **-úos* (aukštaičiai) arba **-ū̃(n)s* (žemaičiai), plg. *tuõs*, *baltúosius* ir že. *tùs*, *baltū̃(n)sius*. Sutapo su *u* kamieno acc. pl. *-us* < **-ū̃s* (žml. Nr. 26).

§ **287. Instr. pl.** *-ais* refleksai aptarti §§ 86–88, 178. Apie rytų aukštaičių panevėžiškių *v́i·rεm* 'vyrais' žr. § 360f.

§ **288. Loc. pl.** galūnės *-uosu*, *-uose* / *-ūse (-unse)*, *-uosa*, *-uos* / *-ūs (-uns)* ir kt., žr. § 362.

§ **289. Ill. pl.** formos sudarytos iš akuzatyvo su tam tikra postpozicija. Jų yra keli tipai. Labiausiai paplitusios formos su *-na: miškúosna*, *šakósna*, *ùpėsna*, *akýsna*, *tuȓguosna*. Jos vartojamos bemaž visame plote, kur iliatyvas skiriamas nuo lokatyvo. Būgos RR III 359,9 teigimas, kad beveik visur esančios perdirbtos, neatitinka tikrovės. Pabaigos *-na* negalima kildinti iš *-ną* (taip elgiamasi Otrembskio Gr. III § 208), nes pastaroji būtų virtusi **-nū (-nu)*. Tariant *laukúosnν* pastebėta tik rytų aukštaičių panevėžiškių tarmės plote, kur sakoma ir nom. sing. *júostν* < *júosta*. Kitų tipų iliatyvo formos paplitusios siauriau ir daug kur vartojamos kaip gretiminės. Kadangi pastarųjų senuosiuose raštuose nepastebėta, tai laikytinos formų su *-na* vėlyvesniais perdirbiniais.

Rytų aukštaičių vilniškių tarmės plote, be formų su *-na*, turimos dar su *-nan*, *-an* ir *-un*: 1) *miškúosnan*, *šakósnan*, *ùpėsnan*, *akýsnan*, *tuȓguosnan*, 2) *miškúosan*, *šakósan*, *ùpėsan*, *akýsan*, *tuȓguosan* ir 3) *miškúosun*, *šakósun*, *ùpėsun*, *akýsun*, *tuȓguosun*. Jos daug kur vartojamos kaip gretiminės. Antai apie Rim̃šę, Liñkmenis, Kal̃tanėnus sakoma, pvz., *laukúosna* || *laukúosan* || *laukúosnan*, Adùtiškyje, Gervė̃čiuose – *laukúosna* || *laukúosan* || *laukúosun*, Dievė̃niškėse – *laukúosna* || *laukúosnan*, Lazū̃nuose – *laukúosna* || *laukúosan*. Vietomis įsigalėjo vienos kurios, pvz., *laukúosun* Dotinė̃nai, Tverė̃čius. Formos su *-an* užfiksuotos net Zíeteloje (greta *-na*). Toliausiai į vakarus jos aptiktos Kernavė̃s, Čiõbiškio apylinkėse. Dėl sveiko *an* išlaikymo *laukúosnan* ir *laukúosan* gali būti tik antrinės kilmės (§ 90,3). Pirmoji, greičiausiai, yra *laukúosna* perdirbinys su *-n* iš ill. sing. *laukañ*, plg. loc. pl. *píevosui* || *píevosu* Lazū̃nai, Mielagė̃nai, Tverė̃čius arba *píevosai* || *píevosa* Nočià, Lazū̃nai 'pievose' su *-i* iš loc. sing. *píevoj*. Antroji bus atsiradusi iš pirmosios dėl dviejų *n* disimiliacijos (§ 219). Apie variantą *krū̃muostan* žr. § 241a. Forma *laukúosun* laikytina *lau-*

kúosan perdirbiniu su *u* iš daugiskaitos lokatyvo *laukúosu*. Tai rodo jos paplitimas: turima tik tose šnektose, kur yra lokatyvas su *-su*. Iliatyvo ir lokatyvo sąveika rytų Lietuvoje akivaizdi. Pietuose abu linksniai visai sumišę (§ 257). Dalinis sutapimas pastebimas ir kitur (§§ 258, 259). Dėl iliatyvo *laukúosna* lokatyvas *laukuosè* ploto dalyje perdirbtas į *laukúosa* (§ 362b), kitur suvienodintas tik kirčiavimas *(laukúose)*.

Apie Mielagė̃nus ir panevėžìškių (Síesikai, Taujė̃nai) bei artimesnių širvintìškių (Gélvonai, Pabáiskas) plote vartojamos formos su *-en: miškúosen, šakósen, ùpėsen, akýsen, tur̃guosen* (panevėžìškiai taria *ṁıškúośıń, šakɔ̃·śıń*..., širvintìškiai *ṁiškúośin, šakɔ̃·śin*...). Dėl pabaigos *en* jos negali būti laikomos pirminėmis. Greičiausiai, *miškúosen* turi *e* iš lokatyvo *miškúose* (panevėžìškiai taria *ṁıškúośı*, širvintìškiai *ṁiškúośi*). Kurklintiškiuose (tarp Taujė̃nų ir Vìdiškių) P. Aruma girdėjo sakant *laukúosvn* (rašo *laukúosun*) su *v* iš vienaskaitos *laukvń*. 'laukan', žr. jo Lit. Mund. 65. Panevėžìškių tarmės plote vietomis (pvz., apie Taujė̃nus) galūnės balsis visai netariamas: *laukúosn̥*. Seniau tokios formos buvo labiau paplitusios. Jas vartoja Daukša, Sirvydas, Petkevičius, pvz., *miełaſne diena tàwuoſe nàmuos buti neg tukſtanti piktoſn pulkuoſn eiti* PK 76_{18}. Tai formų su *-na* sutrumpėjimo rezultatas, kaip ir su lokatyvu sutampantis tipas *laukuos* (§ 258). Būdamos fonetiškai nepatogios, jos plačiau neįsigalėjo ir buvo išstumtos patogesnių naujadarų. Prie pastarųjų priskirtinos 1605 m. katekizmo formos tipo *namuosnu* (pavyzdžius pateikia J. Zubatas IF VI 269 = Studie a články II 400), taip pat Chilinskio biblijos formos tipo *namuosne* (pavyzdžiai pateikiami Otrembskio Gr. III § 208), gavusios *u* resp. *e* iš loc. pl. *namuosu* resp. *namuose*. Šiaipjau senuosiuose raštuose vyrauja tipas *namuosna*. Jį rytų aukštaičio Sirvydo raštuose laikyti skolintu iš kitų tarmių ar raštų, kaip elgiasi J. Zubatas (min. veik. 270[1] = 400[1]), nėra jokio pagrindo. Formoje *namuosne* įžiūrėti **-nę* neleidžia Sirvydo raštų forma *biauribeſne* PS II 48_{12}. Iš daugiskaitos *-ne* bus gavusi ir vienaskaita: Chilinskio biblijoje prieveiksmiškai vartojamos gretiminės formos *vardana* || *vardan* || *vardane* 'in nomine'. Dėl aukščiau nurodytų priežasčių J. Otrembskio hipotezė, kad iliatyvo formoms sudaryti panaudota ta pati postpozicija, kaip ir lokatyvui, kelia abejonę.

Daugiskaitos iliatyvo formos kirčiuojamos pagal schemą *púoduosna, pir̃štuosna, kelmúosna, laukúosna*. Išimtį sudaro rytų aukštaičiai vilnìškiai apie Adùtiškį, Tverė̃čių, kur cirkumfleksinės ir trumpos šaknies baritonai (II kirčiuotė) kirtį iš šaknies nukelia į kamieno pabaigą. Adùtiškyje kirčiuojama *autúosna* || *autúosun* || *autúosan, giriósna* || *-ósun* || *-ósan, upė̃sna* || *-ė̃sun* || *-ė̃san, ugnýsna* || *-ýsun* || *-ýsan* (nom. sing. *ùgnis*), *turgúosna* || *-úosun* || *-úosan*. Toks atskirų žodžių kirčiavimas (neretai fakultatyviškas) pastebėtas ir kitose tarmėse, plg. *žemė̃sna* Palómenė, Ukmergė̃ (čia sakoma ir loc. pl. *žemė̃se*, bet gen. pl. *žẽmių*). Zíetelos lietuvių *tuosnà* 'tuosna', f. *tosnà* 'tosna' (bet *katrúosna, katrósna*) kirčiuojama *-na* pagal loc. pl. *tuosà* 'tuose',

tosà ʻtoseʼ. Šiaipjau Zíeteloje, kaip ir visose kitose iliatyvą turinčiose tarmėse, kirčiuojama kamieno pabaiga. Kuršaičio Gr § 1488 pateiktos ne jo tarmės („in ganz Ostsamogizien") formos *namuosnà*, *rankosnà* gali ir nebūti tikros. Plg. Būgos RR II 183. Abejonę kelia J. Jablonskio priegaidėjimas *Šiauliuõsna*, *daržuõsna*, *daržuõsen*, *Salõsna*, *Salõsen* (RR I 72). Taip galėtų ištarti nebent iliatyvo neturintis vakarų aukštaitis, nusižiūrėjęs į savo tarmės lokatyvus *laukuõs*, *šakõs* < *laukuosè*, *šakosè*.

§ **290. All. pl.** formos sudarytos iš genetyvo: *vilkum̃p* < **vilkuñ* + *pi*. Lazūnuose sakoma *põnump* || *põnum*, *ragum̃p* || *ragum̃*. Dėl -*p* numetimo plg. § 105a. Galūnės priegaidė svyruoja: pasakoma ir *ragùmp*. Akūtą užrašytuose pavyzdžiuose pažymėjo P. Aruma (*žmɔńùmp* Lit. Mund. 40_3) ir A. Laigonaitė (*ragúmp* LKGrK 32). J. Senkus sistemingai žymi cirkumfleksą.

§ **291. Nom.-acc. dual.** galūnė -*u* (iš *-*úo*, žr. žml. Nr. 27), pvz., *du výru*, *vilkù*. **Dat.** ir **instr. dual.** aukštaičių tarmėje -*ám* resp. -*am̃*, žemaičių — -*ùm* resp. -*um̃*, žr. §§ 265–267. Dėl **gen.** ir **loc. dual.** žr. §§ 268–269.

§ **292.** Pastebėtas tam tikras skaičius daiktavardžių, kurie literatūrinėje kalboje ar kitose tarmėse priklauso *ā* kamienui (jų tarpe nemaža skolinių), pvz., *alỹvas* Klaĩpėda, Gargždaĩ, Saũgos, Tirkšliaĩ ʻalyvaʼ, *Amèrikas* K. Naũmiestis, Veliuonà, Vìdiškiai arba *Emèrikas* Jùrbarkas, Girdžiaĩ, *Mèrikas* Gižaĩ (Būgos RR III 437) ʻAmerikaʼ, *armònikas* Pùnskas, Rudaminà, Ukmergẽ arba *jarmònykas* Dùsmenys ʻarmonikaʼ, *atãžalas* Palómenė ʻatžalaʼ, *atóstogai* Kuršė̃nai, Vìdiškiai, Skãpiškis, Kùktiškės, Liñkmenys, Kal̃tanėnai ʻatostogosʼ, *balãnas* Salantaĩ, Skaistgirỹs, Liñkmenys, Kal̃tanėnai, Rimšė̃ ʻbalanaʼ, *blakstíenas* (že. *blakstė̃nas*) Gargždaĩ, Rietãvas, Šakýna, Subãčius, Skãpiškis ʻblakstienaʼ, *citrìnas* Laũkuva, Dùsmenys ʻcitrinaʼ, *gùmas* Liubãvas arba *gũmas* Dùsmenys ʻgumaʼ, *katastròfas* Vìdiškiai ʻkatastrofaʼ, *kontòras (kantòras)* Palė̃venė ʻkontoraʼ, *kruõpas* (ppr. pl. *kruõpai*) Kretingà, Salantaĩ, Mósėdis, Alsė̃džiai, Rietãvas, Kvė̃darna, Gervìniai ʻkruopa (kruopos)ʼ, *lakštiñgalas* Laũkuva, Smaliniñkai (LKK V 165) arba *lakštiñgelas* Vìdiškiai ʻlakštingalaʼ, *líepas* Gervìniai, Šakýna, Kaniavà, Pùšalotas, Ã̃psas, Tverẽčius, Lazũnai ʻliepaʼ, *lýgumas* Kùktiškės, Dùsetos, Kal̃tanėnai, Rimšė̃ ʻlygumaʼ, *mor̃kas* Kuliaĩ, Tirkšliaĩ, Šakýna, Luõkė, Johámpolė, Gervìniai, Jùrbarkas ʻmorkaʼ, *pasõgas* Ukmergẽ, Vìdiškiai ʻkraitisʼ, *pė̃das* Pasvalỹs, Skãpiškis, Svėdasaĩ, Aluntà, Kùktiškės, Dùsetos, Rimšė̃, Palū̃šė, Liñkmenys, Kal̃tanėnai, Dotinė̃nai ʻpėdaʼ, *príežidas* Aluntà ʻpriеždaʼ, *rũtas* Kretingà, Kuliaĩ, Šakýna ʻrūtaʼ, *salõtai* Johámpolė, Ukmergẽ ʻsalotosʼ, *slỹvas* Kretingà, Luõkė, Tirkšliaĩ, Johámpolė ʻslyvaʼ, *sòdas* Liubãvas arba *zõdas* Tirkšliaĩ ʻsoda (natrio karbonatas)ʼ, *telegrãmas* Vìdiškiai ʻtelegramaʼ, *tònas* Adùtiškis arba *tónas* Tirkšliaĩ, Síesikai, Aluntà, Kal̃tanėnai ʻtona, 1000 *kg*ʼ, *ū̃dras* Pasvalỹs, Dùsetos, Kal̃tanėnai ʻūdraʼ, *varnalė̃šas* Kal̃tanėnai ʻvarnalėšaʼ, *vỹžas*, pl. *vỹžai* Liubãvas, Léipalingis, Dùsmenys, Merkìnė, Príenai, Dievẽniškės, Gervė̃čiai, Tverẽčius ʻvyžaʼ,

võsilkas Vìdiškiai 'rugiagėlė'. Pastebėtas ir priešingas atvejis: tarmėse *ā* kamienas vietoj literatūrinės kalbos ir kitų tarmių *a* kamieno, pvz., *ãgrasta* Léipalingis (ir *agrastà*), Jiẽznas, Zíetela 'agrastas', *añtspauda* Jùrbarkas arba *ántspauda* Luõkė, Jùkiškiai, Palómenė, Dùsmenys, Kal̃tanėnai 'antspaudas', *arbà* Gargždaĩ arba *árba* Luõkė, Viekšniaĩ, *erpà* Kalnãlis, *árpa* Tirkšliaĩ 'arpas, padargas grūdams valyti', *bezdà* Joniškẽlis, Pùšalotas 'bez(d)as, alyva, Syringa', *blynà* Kaniavà 'blynas', *bróka* Kuliaĩ, Tirkšliaĩ, 'brokas', *butà* Salantaĩ, Ž. Kalvarijà, Skuõdas 'butas, ūkis', *délna* Kretingà, Šãtės, Veivìržėnai, Šakýna, Jùrbarkas, Skir̃snemunė 'delnas' (turėjo Prūsų lietuviai, žr. Kapelerio Kaip sen. liet. gyv. 18), *fìlma* Kretingà, Jùrbarkas, Ukmergẽ 'filmas', *grybà* Viekšniaĩ, Šakýna, Pašvitinỹs, Pakrúojis, Joniškẽlis 'grybas', *ižà* Kvẽdarna 'ižas', *Juozà* Kaniavà 'Juozas', *káima* Gervìniai, Jùrbarkas, Veliuonà, Čẽkiškė, Gélvonai 'kaimas', *kránta* Salantaĩ, Kretingà, Príekulė, Rietãvas, Kvẽdarna arba *krantà* LŽTP 30 'krantas', *krienà*, pl. *kriẽnos* Luõkė, Tirkšliaĩ 'krienas', *litrà* Skãpiškis, Vìdiškiai, Kùktiškės, Liñkmenys, Kal̃tanėnai 'litras', *lizdà* LŽTP 30 'lizdas', *lùbina* || *lubinà* Musteikà 'lubinas', *mãšala*, pl. *mãšalos* Léipalingis, Aluntà, Liñkmenys, Kal̃tanėnai, Palū̃šė 'mašalas', *nagà* Papilỹs, Skãpiškis, Aluntà, Daũgailiai, Kùktiškės, Liñkmenys, Kal̃tanėnai, Dotinė̃nai, Palū̃šė, Adùtiškis 'nagas (ppr. gyvulio ar paukščio)', *ner̃vos* Palẽvenė, Vìdiškiai arba *nẽrvos* Tirkšliaĩ, *nárvos* Bìržai 'nervai', *pagrẽbstos* Jõniškis, Ukmergẽ, Raguvà, Subãčius, Kùpiškis, Skãpiškis, Dùsetos, Kùktiškės arba *pãgrėbstos* Liñkmenys, Kal̃tanėnai, Palū̃šė 'pagrėbstai', *paštà* Jùrbarkas, Jùkiškiai arba *pačtà* Kretingà, Gervìniai 'paštas', *póva* Kal̃tanėnai, Liñkmenys, Rimšẽ 'povas', *serbentà* Tirkšliaĩ, K. Naũmiestis, Dùsetos arba *serbénta* Salantaĩ, Alsė́džiai, pl. *ser̃bentos* Liubãvas, Musteikà 'serbentas', *skùnda* Kal̃tanėnai 'skundas', *smakrà* Jùrbarkas 'smakras', *smùika* Jùkiškiai 'smuikas', *spùrga* Šakýna, Léipalingis, Dùsetos 'spurgas', *stebùklos* Vìdiškiai 'stebuklai', *strazdà* LŽTP 30, Becenbergerio LF 177 'strazdas', *šál'ka* Pašvitinỹs 'šalikas (kaklaskarė)', *šérna* Alsė̃džiai, Tirkšliaĩ, Šakýna, Jõniškis 'šernas', *šeškà* LŽTP 30 'šeškas', *šlýna* Dùsetos, Liñkmenys, Kal̃tanėnai arba *šlynà* Kùktiškės 'šlynas', *tabokà* Kal̃tanėnai, Adùtiškis 'tabakas', *žabà* Johámpolė, Šakýna, Linkuvà, Jùkiškiai 'žabas', *žvìrždos* Zíetela 'žvirgždai'. Čia priklauso tokios vardų formos, kaip Kal̃tanėnų šnektos *Adòlpa (aduõl'pa)* 'Adolfas', *Justà* 'Justas', *Vìnca* 'Vincas', *Zigmà* 'Zigmas'. Daugiau svyravimų tarp *a* ir *ā* kamienų pavyzdžių pateikiama Skardžiaus ŽD 43 – 45. Šio reiškinio priežastys nėra pakankamai ištirtos, žr. Otrembskio Gr. II 49. Viena iš svarbiausių morfologinių prielaidų, tur būt, laikytina homoniminė daugiskaitos genetyvo galūnė. Svyravimas tarp *a* ir *(i)a* arba *ē* kamienų aptariamas §§ 301 ir 346. Apie tokius iš konsonantinio linksniavimo atėjusius daiktavardžius, kaip *ãkmenas* 'akmuo', žr. § 411.

3. *i̯a* ir *ii̯a* kamienai

§ **293.** Literatūrinės kalbos paradigma:

	Vienaskaita	Daugiskaita
nom.	*svẽčias, brólis, genỹs*	*geniaĩ*
gen.	*gẽnio*	*genių̃*
dat.	*gẽniui*	*geniáms*
acc.	*svẽčią, brólį, gẽnį*	*geniùs*
instr.	*geniù*	*geniaĩs*
loc.	*kelyjè*	*keliuosè*
voc.	*kìški, genỹ*	*geniaĩ*

§ **294. Nom. sing.** *-as* turi nedaug daiktavardžių. Be literatūrinės kalbos *élnias, kẽlias, kraũjas, svẽčias, vė́jas, vélnias* ir priesagų *-ėjas, -(t)ojas* vedinių *(piovė́jas, artójas...)*, labiau paplitę, rodos, tik *jáučias* 'jautis' (Léipalingis, Zíetela, Gélvonai, Ukmergė̃, Subãčius, Pasvalỹs, Skãpiškis, Svėdasaĩ, Dùsetos...), *mẽdžias* 'miškas' (Valkininkai, Kaniavà, Ródūnia, Pelesà, Ramaškónys, Dievẽniškės, Lazū́nai, Gervė̃čiai) arba 'statybinė medžiaga, rąstas, medis' (Pasvalỹs, Skãpiškis, Svėdasaĩ, Ukmergė̃, Liñkmenys, Palū̃šė, Kaltanėnai...) ir *tẽlias* 'veršis, teliukas' (Subãčius, Kùpiškis, Skãpiškis, Dùsetos...). Šiaipjau visur įsigalėjo galūnės *-is* arba *-ys*, kurias vietomis gauna ir aukščiau nurodyti daiktavardžiai, pvz., *élnis* Kuliaĩ, Plãteliai, Telšiaĩ, *kẽlis* || *kelỹs* Geistaraĩ, Síesikai, Ukmergė̃, LŽTP 30, *kraũjis* Jùrbarkas, *svetỹs* Kretingà, Rietãvas, Kvė̃darna, Vaĩniai, Alsė̃džiai, Ylakiaĩ, Tirkšliaĩ, Šáukėnai, Šiauliaĩ, Skaistgirỹs, LŽTP 30, *vė̃jis* Jùrbarkas, LŽTP 30, *velnỹs* Šáukėnai (ret.) ir *piovė̃jis* Jùrbarkas, Šakýna arba *piovėjỹs* Laũkuva, Adùtiškis, *artójis* Jùrbarkas. Galūnę *-ys* gauna oksitonai, o *-is* — baritonai. Išimtį sudaro rytų aukštaičiai maždaug iki linijos Bìržai — Kaĩsakiškis — Molė́tai — Dotinė̃nai — Vìdžiai, kurie šio kamieno vardažodžių galūnės *-is* visai neturi. Čia tėra *-ys*, dedama ne tik oksitonams, bet ir baritonams: sako, pvz., *brólys* 'brolis', *mẽdys* 'medis' ir *dìdelys* 'didelis', *medìnys* 'medinis', *gerẽsnys* 'geresnis', *vienuolìkys* 'vienuolikis, vienuoliktas'. Vakarų ir šiaurės žemaičiai baritonų galūnės *-is* balsį taria siaurai. Tai rodo jį esant sutrumpintą iš ilgojo. Fonetiškai nekirčiuota galūnė galėjo sutrumpėti ne tik žemaičių, bet ir pažemaitės aukštaičių, taip pat rytų aukštaičių panevėžiškių ir jų kaimynų plote. Kitur *-is* atsiradimas neaiškus. J. Endzelynas straipsnyje, paskelbtame leidinyje Streitberg Festgabe (Leipzig, 1924 p. 42), teigia, kad nekirčiuota galūnė *-is* visur fonetiškai išriedėjusi iš **-īs*. Remdamasis tokiais pavyzdžiais, kaip *kìtas, bùtas, skìrti, dùrti* šalia *rãtas, rẽtas, árti, gérti* ir latvių dial. *rakstit* < *rakstīt* šalia *strādāt, ticęt*, kur aukštutinio pakilimo balsiai $^{(ū)}$,$^{(ī)}$ toje pačioje fonetinėje padėtyje yra trumpesni už kitus balsius, jis mano, kad *brólīs* galėjo virsti *brólis*, taip pat ir nom. pl.

ãkīs – **ãkis*, tik vėliau pagal pavyzdį nom. pl. *rañkos* : acc. pl. *rankàs*, nom. pl. *žẽmės* : acc. pl. *žemès* ir šalia acc. pl. *akìs* galėjo rastis *ãkīs* vietoj **akis*, tuo tarpu *brólis* buvęs išlaikytas, nes yra nominatyvų su senuoju trumpuoju *i*, pvz., *péntis*. Tačiau lietuvių kalboje nepastebėta tokių pavyzdžių, kaip latvių dial. *rakstit* < *rakstīt* šalia *strādāt*, *ticēt*. Priešingai, pavyzdžiui, Bìržuose tariama nom. pl. *ã·ḱi.s* 'akys', *grã·žu.s* 'gražūs' ir nom. sing. *ḿẽ·ďi.s* 'medis' šalia nom. pl. *šã·kǫs* 'šakos', *žẽ·ḿęs* 'žemės'. J. Kazlauskas mano, kad *-is* įsivesta šalia *-īs*, derinantis prie akuzatyvo galūnės *-in* pagal *i* kamieno nom. sing. *-is* : acc. sing. *-in* pavyzdį (Kalbotyra I 44, ВСЯ V 79–80).

Daiktavardžių su galūnėmis *-is* ir *-ys* kirčiavimas, o su juo susijęs ir pačių galūnių pasirinkimas, tarmėse gerokai sumišęs. Vietoj literatūrinės kalbos *-is* daug kur turima *-ys*, pvz., *alksnỹs* Lazū́nai 'alksnis', *antakỹs* Žãsliai, Aluntà, Svėdasaĩ, Palū́šė, Adùtiškis 'antakis', *barnỹs* Salãmiestis 'barnis', *botkotỹs* Kùpiškis arba *botkaitỹs* Dùsmenys 'botkotis' (plg. *bõtkaitis* Liubãvas), *brolỹs* Šáukėnai, Šiauliaĩ, Ariógala, K. Naũmiestis, Žiežmãriai, Truskavà, Ukmergẽ, Obẽliai, Lazū́nai 'brolis', *erelỹs* Rudaminà, Léipalingis 'erelis', *erškėtỹs* Salantaĩ 'erškėtis', *gluosnỹs* Vilkavìškis 'gluosnis', *gurkšnỹs* Palómenė, Ukmergẽ, Svėdasaĩ, Taurãgnai, Dùsetos 'gurkšnis', *kalvỹs* Dievẽniškės, Lazū́nai 'kalvis', *kąsnỹs* Vilkavìškis, Síesikai, Subãčius, Salãmiestis, Kùpiškis, Ukmergẽ, Gélvonai, Dùsetos, Tverẽčius, Kaniavà, Zíetela 'kąsnis', *kyšỹs* Vilkavìškis, Taurãgnai 'kyšis', *klonỹs* Dùsetos 'klonis', *koštuvỹs* Kvẽdarna, Šakýna 'koštuvis', *kurmỹs* Palómenė 'kurmis', *latvỹs* Gervìniai, Vilkavìškis, Léipalingis, Žãsliai, Síesikai, Ukmergẽ, Svėdasaĩ, Papilỹs 'latvis', *lepšỹs* Pašvitinỹs, Palómenė 'lepšis', *lietuvỹs* Pùnskas, Léipalingis, K. Naũmiestis, Gervìniai, Ariógala, Šiauliaĩ, Žãsliai, Ukmergẽ, Svėdasaĩ, Papilỹs, Adùtiškis 'lietuvis', *medỹs* Pasvalỹs, Síesikai, Ukmergẽ 'medis', *miežỹs* Grìškabūdis, Vilkavìškis 'miežis, akies auglys', *molỹs* Gélvonai, Ukmergẽ 'molis', *mūšỹs* Vilkavìškis 'mūšis', *papartỹs* Seinaĩ, Léipalingis, Subãčius, Svėdasaĩ, Dùsetos, Dotinẽnai, Adùtiškis, Tverẽčius 'papartis', *rūpestỹs* Kaniavà, Šakýna, Ukmergẽ 'rūpestis', *sprindỹs* Kaniavà, Ukmergẽ, Svėdasaĩ, Subãčius, Kùpiškis, Dùsetos, Tverẽčius 'sprindis', *vokietỹs* Šakýna, Gervìniai, Grìškabūdis, Léipalingis, Ukmergẽ, Papilỹs, Kùktiškės, Adùtiškis 'vokietis', *zuikỹs* Gervìniai, Lukšiaĩ, K. Naũmiestis, Grìškabūdis, Veliuonà, Čẽkiškė 'zuikis', *žingsnỹs* Subãčius, Kùpiškis, Ukmergẽ 'žingsnis', *žvirblỹs* Vilkavìškis, Ariógala, Ukmergẽ, Žãsliai, Léipalingis, Dùsmenys, Kaniavà, Zíetela, Lazū́nai 'žvirblis'. Pavyzdžiai su *-is* vietoj literatūrinės kalbos *-ys*: *dãgis* Kuliaĩ, Salantaĩ, Plùngė, Var̃niai 'dagys', *ẽžis* Kuliaĩ, Židìkai, Viekšniaĩ, Léipalingis, Svėdasaĩ *(ẽžys)*, Dùsetos *(ẽžys)* 'ežys', *gùrklis* Kuliaĩ, Kvẽdarna 'gurklys', *są́naris* Adùtiškis 'sąnarys'. Dar plg. *laĩdaris* Kretingà, Kuliaĩ || *laidarỹs* Luõkė, Gervìniai 'laidaras, užtvaras prie tvartų gyvuliams suvaryti arba akmenimis išgrįsta vieta mėšlui mesti', *smẽlis* || *smėlỹs* (lk.).

§ **295. Acc. sing.** -*ą*, jeigu nom. sing. -*as*, ir -*į*, jeigu nom. sing. -*is* arba -*ys*. Žemaičiai ir kai kurie aukštaičiai abiem atvejais įsivedė -*į*, žr. §§ 75b ir 79.

§ **296. Loc. sing.** -*e* < *-*ēn* šalia nom. sing. -*as* retai tepasitaiko. Pastebėti pavyzdžiai: *kelè* Zíetela 'kelyje', *medè* Dysnà *(ḿeďì* Būgos RR III 31[4]), Dievẽniškės (*ḿædźì* Arumos Lit. Mund. 22_{22}, su *dz* iš kitų linksnių) 'medyje', *vẽje* (ryt. *v́ẹ̄·ji*) Dùsetos, Liñkmenys (Būgos RR III 31[4], plg. Jauniaus Gr. 82[1]) 'vėjuje'. Pavyzdžius iš senųjų raštų pateikia A. Becenbergeris BGLS 133, F. Špechtas PS 30*, J. Kazlauskas Kalbotyroje I 40–41, ВСЯ V 76. Šią galūnę baigia visai išstumti iš vartosenos *i* kamieno -*yje* (že. -*ė*[*je*]) ir *i̯u* kamieno -*uje* (že. -*uo*[*je*]). Plačiai sakoma *kelyjè*, *medyjè*... ir *kraũjuje*, *vẽjuje*... Daiktavardžiai, kurių nom. sing. -*is* arba -*ys*, paprastai gauna -*yje*, tačiau dažnai pasitaiko ir -*uje*. Pastarosios galūnės atsiradimą sąlygojo *(i)i̯a* ir *i̯u* kamienų suartėjimas, žr. § 392.

§ **297. Ill. sing.** galūnė -*an (keliañ)*, jeigu acc. sing. -*ą*, ir -*in (mediñ)*, jeigu acc. sing. -*į*. Dėl pastarosios galūnės plg. § 727. Apie ilgesnes galūnes -*ana*, -*ina* žr. § 279.

§ **298. Adess. sing.** galūnės Zíetelos ir Lazū́nų šnektose tos pačios, kaip ir *a* kamieno: oksitonų -*iep*, baritonų -*ip*, pvz., *arklíep*, *brólip*. Gervẽčiuose vartojama galūnė -*ik* (kaip *i* kamieno), pvz., *arklìk*, *brólik*. Apie gretiminę -*unk* žr. § 379.

§ **299. Voc. sing.** -*e* < *-*ě* šalia nom. sing. -*as* retai tepasitaiko. Pastebėti pavyzdžiai: *kraujè* LŽTP 30, *svẽče* Pandėlỹs (*č* iš kitų linksnių), *telè*, *vẽje* Dùsetos, Liñkmenys (Būgos RR III 31[3]), *velnè* Sẽla, Kaĩtanėnai, Tverẽčius, LŽTP 30 arba *veĩne* Pãgramantis (ir *velnè*), Gervìniai, *vélne* Pandėlỹs, Debeĩkiai, Dùsetos, Liñkmenys (Būgos RR III 31[3]). Paprastai vartojamos tos pačios galūnės, kurias turi *i̯a* kamieno daiktavardžiai. Šalia nom. sing. -*is* būna -*i*, šalia -*ỹs* — -*ỹ*. Rytų aukštaičių plote, kur nom. sing. -*is* nėra, su baritonų vokatyvu elgiamasi nevienodai: vienur turima -*y* (*kìšky* Bìržai, Kar̃sakiškis, Sẽla...), kitur — -*i* (*kìški* Skãpiškis, Aluntà, Dotinẽnai...). Vakarų ir šiaurės žemaičiai -*i* taria siaurai. Daugiaskiemeniai daiktavardžiai, ypač mažybiniai-maloniniai, dažnai vartojami be galūnės, pvz., *brolẽl (brolél)*, *bernužẽl*, *kaimynẽl*, *švóger*. Žodžio galo *l*, bent rytų Lietuvoje, išlaiko minkštumą *(bernužẽľ)*. Dėl galūnės numetimo plg. § 106. Lietuvių kalbos ploto pietų-rytų pakraščiuose (Léipalingis, Kabẽliai, Ródūnia, Valkiniñkai, Gervẽčiai...) kartais pridedama galūnė -*e*, prieš kurią išlaikomas priebalsio *l* minkštumas, pvz., *diẽdule* / *diedùle* 'dieduli', *Juõzule* / *Juozùle* 'Juozuli' (-*le* tariama -*ľe* resp. -*ľæ*). Ji, greičiausiai, įsivesta iš tokių formų, kaip *vil̃ke*. Dviskiemenių daiktavardžių formos be galūnės retos, tačiau pasitaiko, pvz., *bróľ* Ukmergẽ, Aluntà, Skãpiškis arba (be -*l*) *bró* Dotinẽnai, Liñkmenys, Daugėlìškis, Adùtiškis, *brõ* Dùsetos (LKŽ) 'brolau'[49]. Be nurodytų galūnių, dar dažnai sutinkama *i̯u* kamieno -*au (mókytojau*, *svẽ-*

[49] Vietomis ši forma neteko vokatyvo reikšmės. Kaĩtanėnuose sakoma, pvz., *b r ó ir šálta* 'na ir šalta', *ir ãnas b r ó manè výtis* 'ir jis staiga (šoko) mane vytis'. Plg. *brà* Kar̃sakiškis 'na, nagi'.

čiau...), žr. § 392. Retesnė *i* kamieno *-ie* (§ 367). Apie *brolaũ* žr. 53-ią išnašą (§ 392). Apie *Jõniai* 'Joni' ir kt. žr. § 763.

Vokatyvo formų kirčiavimas labai margas. Pietuose ir rytuose paprastai kirtis iš priesagos nukeliamas į šaknį, kurios akūtas keičiamas cirkumfleksu: *sũneli* || *sũnele* || *sũnel*. Taip kirčiuoti linkstama visus daugiaskiemenius *i̯a* ir *ē* kamienų vokatyvus, tiek vienaskaitos, tiek ir daugiskaitos, pvz., *mer̃gele (> mer̃gela)* || *mer̃gel*, pl. *mer̃gelės*, *sũneliai* ir pan. Vakaruose toks kirčio nukėlimas retesnis, tačiau pasitaiko, pvz., *Juõzuli* Vilkavìškis, Jùrbarkas (daugiau pavyzdžių pateikiama §§ 97,4e ir 100). Žemaičiai taip pat vietomis kirtį atitraukia nedėsningai. Antai Tirkšlių̃ apylinkėse tariama *př'ịęlgâ·uśḱ*^(i) 'Prielgáuski' (nom. sing. *př'ịęlgâ·uśḱ*^(i)*s*), *dànẽ·l'*^(e.) 'Danẽle' (nom. sing. *danẽ·l'*^(e.)), voc. pl. *ḿéŕgẽ·l'*^(e.)*s* 'mergẽlės' (nom. pl. *ḿeŕgẽ·l'*^(e.)*s*).

§ 300. Kitų linksnių galūnės – kaip *a* kamieno daiktavardžių, tik po minkštų priebalsių. Apie *i* kamieno galūnių brovimąsi žr. § 367.

§ 301. Pastebėtas svyravimas tarp *(i)i̯a* ir *ē* kamienų. Tai matyti iš žemiau pateikiamų pavyzdžių: a) *(i)i̯a* kamienas vietoj literatūrinės kalbos *ē* kamieno: *avietỹs*, pl. *aviečiaĩ* Ukmergė̃, Dùsetos, Aluntà, Kùktiškės, Liñkmenys 'avietė', *dė̃dis* Gervìniai, Jùrbarkas, Skir̃snemunė 'dėdė', *eketỹs* Kuliaĩ, Kvė̃darna, Karklė̃nai, Luõkė, Šakýna 'eketė', *gìlis* Luõkė, Gervìniai 'gilė', *kal̃kiai* Kretingà, Alsė̃džiai arba *skal̃kiai* Tirkšliaĩ, Šakýna 'kalkės', *kišẽnis* Vilkavìškis 'kišenė', *klùmpis* Kretingà, Luõkė, Gélvonai 'klumpė', *mi̯slỹs* Liubãvas 'mįslė', *nosinỹs* Laũkuva, Luõkė, Šakýna 'nosinė', *pagálvis* Skãpiškis 'pagalvė', *pamergỹs* Bìržai, Skãpiškis, Daũgailiai, Kùktiškės, Liñkmenys, Kal̃tanėnai, Adùtiškis 'pamergė', *píenis* Liubãvas 'pienė', *pýpkis* Jùrbarkas, Pìlviškiai, Liubãvas 'pypkė', *ramùnis* Skãpiškis 'ramunė', *skrýbėlis* Luõkė, Jùkiškiai, Palė̃venė, Skãpiškis, Liñkmenys 'skrybėlė', *vaivorýkštis* Skaudvìlė, Raséiniai 'vaivorykštė', b) *ē* kamienas vietoj literatūrinės kalbos *(i)i̯a* kamieno: *barnẽ* Užpãliai 'barnis', *bùtelė* Jùkiškiai 'butelys', *dal̃gė* Pùnskas, Léipalingis, Zíetela, Kaniavà, Žãsliai, Síesikai, Pašvitinỹs, Palė̃venė, Panemunė̃lis, Aluntà, Dotinė̃nai, Adùtiškis 'dalgis', *darbýmetė* Liubãvas, Léipalingis, Kaniavà, Šeduvà, Jùkiškiai, Skãpiškis, Ukmergė̃, Kùktiškės, Dotinė̃nai, Adùtiškis 'darbymetis', *glúosnė* Rietãvas, Kvė̃darna 'gluosnis', *guolẽ* Léipalingis, Liškiavà 'guolis', *klónė (-õ-?)* Kaniavà 'klonis', *krapšẽ* Síesikai 'krepšys', *musiómirė* Liñkmenys, Sãlakas arba *mùsiamirė* Dùsetos 'musmiris', *pasáulė* Kretingà, Jùkiškiai 'pasaulis', *paũkštė* Valkiniñkai, Ukmergė̃, Bìržai, Skãpiškis, Liñkmenys, Tverẽčius, Gervė̃čiai, Dievẽniškės 'paukštis' (plg. *paukßte* SzDi[3] 40), *pùsrublė* Liñkmenys 'pusrublis', *saldaĩnė* K. Naũmiestis, Dùsmenys, Jùkiškiai, Ukmergė̃, Liñkmenys 'saldainis', *są́svinė* Jùkiškiai, Kurkliaĩ 'sąsiuvinys', *slėnẽ* Bìržai 'slėnys', *šùlinė* Kretingà, Tirkšliaĩ 'šulinys', *ū̃kė* Kiaunoriaĩ, Pùnskas, Musteikà 'ūkis', *žilvìtė* Šakýna 'žilvitis'. Daiktavardžiai su priešdėliu *pa-* net toje pačioje šnektoje dažnai turi gretimines formas, pvz., *pamiškỹs* || *pamiškẽ*, *papíevis* || *papíevė*, *pasúolis* || *pasúolė*, *paupỹs* || *paupẽ*, *pažiáunis* ||

pažiáunė (Kaĩtanėnai). Žemaičių tarmėje plačiai svyruoja tokios paauglių vardų formos, kaip *Bẽnis* || *Bẽnė* 'Benediktas', *Blãdis* || *Blãdė* 'Vladas', *Jõnis* || *Jõnė* 'Jonas', *Jùzis* || *Jùzė* 'Juozas', *Pẽtris* || *Pẽtrė* 'Petras' ir t.t. Plg. Šakýnos šnektos *Bènė* 'Benediktas' ir 'Benediktà', *Kàzė* 'Kazys,-ė', *Vàcė* 'Vacys'.

Tarmėse pastebėta daug *(i)i̯a* kamieno daiktavardžių, kurių vietoj literatūrinėje kalboje turimos *a* kamieno formos, pvz., *áitvaris* Pùnskas 'aitvaras', *aktãris* Musteikà (ir *gektãras*) 'hektaras', *ašutỹs* Gargždaĩ, Kuliaĩ, Kùpiškis, Liñkmenys, Rimšẽ 'ašutas', *beržỹs* Lazū́nai 'beržas', *bẽzdis* Kretingà 'bez(d)as, alyva, Syringa', *dãktaris* Rudaminà 'daktaras', *driežỹs* Lazū́nai, Armõniškės arba *driežlỹs* Rudaminà, Ãlovė 'driežas', *dugnỹs* Síesikai, Ramýgala, Bìržai, Kùpiškis, Užpãliai, Obẽliai, Liñkmenys 'dugnas', *ẽžeris* Zíetela 'ežeras', *gyslõnis* Dùsetos 'gyslonas, gyslotis', *jurgìnis* Jùrbarkas, Kaĩtanėnai, Liñkmenys 'jurginas', *kasãpinis* Subãčius, Daũgailiai, Rudnià 'kaspinas', *katinỹs* Kaniavà, Rudnià, Nočià, Gervẽčiai 'katinas', *laidarỹs* Luõkė, Kvẽdarna, Gervìniai arba *laĩdaris* Kretingà 'laidaras', *lìteris* Luõkė 'litras', *(v)óris* Zíetela (ret.) 'oras', *pašinỹs* Rudnià 'pašinas', *periaĩ* Palómenė 'perai', *reikalỹs* Gélvonai 'reikalas', *riešutỹs* Bìržai, Skãpiškis, Panemunẽlis, Vìdiškiai, Kaniavà, Lazū́nai, Kùktiškės, Liñkmenys, Dū́kštas 'riešutas', *sapnỹs* Vìdiškiai 'sapnas' (vietomis *i̯a* kamieną rodo tik lokatyvas, pvz., *dirba kaip sapnỹ* Dùsetos, *tẽvą mačiáu sapnẽ [je]* Luõkė arba *sãpnė [je]* Kretingà, Laũkuva), *sklỹpis* Kretingà 'sklypas', *výris* Zíetela (ret.) 'vyras', *vorỹs* Léipalingis 'voras', *žvyrỹs* Gélvonai, Ukmergẽ, Vìdiškiai 'žvyras'. Žemaičiai šalia *a* kamieno vardų (*Jõnas, Juõzas, Jùstas...*) turi ir *i̯a* kamieno formas, pvz., *Jõnis, Jùstis, Jùzis, Pẽtris, Póvilis, Prãnis* ir pan., kuriomis daugiausia vadina paauglius arba artimus žmones, nes jų taikymas svetimam, ypač vyresniam už save, žmogui turi įžeidžiamą reikšmę. Priešingas atvejis – *a* kamieno formos vietoj literatūrinės kalbos *(i)i̯a* kamieno – retesnis. Pastebėti pavyzdžiai: *krẽpšas* Gervìniai arba *krãpšas* Kuršė́nai 'krepšys', *ligónas* Kretingà 'ligonis', *nùmaras* Jùkiškiai, Skãpiškis, Panemunẽlis, Liñkmenys 'numeris', *óbuolas (obū́las)* Kretingà, Tirkšliaĩ 'obuolys', *vìkas* Gélvonai, Ukmergẽ, Kar̃sakiškis 'vikis (pašarinis augalas Vicia)'. Svyravimo tarp *(i)i̯a* ir *a* kamienų priežasčių, matyt, būta įvairių. Atskirais atvejais jam pradžią galėjo duoti netgi priebalsinio linksniavimo nykimas. Antai *ašutỹs, riešutỹs*, kaip rodo gen. sing. *ašutès* Rimšẽ, *riešutès* Rimšẽ, Liñkmenys ir nom. pl. *ãšutes* Rimšẽ, Liñkmenys, *ríešutes* Rimšẽ, Liñkmenys, Kùktiškės, gali būti per *i* kamieną atėję priebalsinio linksniavimo daiktavardžiai, kuriems pereiti į *a* kamieną (*ãšutas, ríešutas*) sąlygas sudarė homoniminė gen. pl. galūnė (§ 411) .

Daiktavardžiai *kupetỹs* Bìržai, Adùtiškis 'kupeta' ir *põris* Šakýna, Pašvitinỹs, Pasvalỹs, Bìržai 'pora' atstovauja literatūrinės kalbos *ā* kamienui, o *jáujas* Gargždaĩ, Kretingà, Kar̃tena, Darbė́nai, Salantaĩ, Plùngė, Alsė́džiai, Kvẽdarna arba *jáujis* Sãlakas, Kaĩtanėnai, Rimšẽ 'jauja', *šlajaĩ* Kar̃sakiškis, Adùtiškis 'šlajos' ir *vir̃kš-*

čiai Gélvonai, Ukmergė̃, Kar̃sakiškis 'virkščios' – literatūrinės kalbos *i̯ā* kamienui. Apie svyravimą tarp *(i)i̯a* ir *i̯u* kamienų žr. § 392.

Tarmėse į *(i)i̯a* kamieną yra perėję nemaža *i* resp. priebalsinio linksniavimo daiktavardžių, žr. §§ 367 ir 410.

4. *ā* (lk. *o*) kamienas

§ **302.** Literatūrinės kalbos paradigma:

	Vienaskaita	Daugiskaita
nom.	*šakà*	*šãkos*
gen.	*šakõs*	*šakų̃*
dat.	*šãkai*	*šakóms*
acc.	*šãką*	*šakàs*
instr.	*šakà*	*šakomìs*
loc.	*šakojè*	*šakosè*
voc.	*mer̃ga*	*mer̃gos*

§ **303. Nom. sing.** *-a* < **-ā́*, žr. žml. Nr. 9.

§ **304. Gen. sing.** *-os* < *-ās*, žr. žml. Nr.Nr. 31 ir 33.

§ **305. Dat. sing.** *-ai*, žr. žml. Nr. 64. Zíetelos lietuviai kai kurių daiktavardžių fakultatyviškai kirčiuoja galūnę, pvz., *Kotrỹnai* || *Kotrynaĩ*, *pãčiai* || *pačiaĩ*, *tẽtai* || *tetaĩ*. Taip jie elgiasi ir su *ē* kamieno formomis, pvz., *bìtei* || *biteĩ*, *paũkštei* || *paukšteĩ*. Variantai su galūnės kirčiu retesni. A. Vidugiris dvejopai kirčiuojant pastebėjo tik cirkumfleksinės ir trumpos šaknies daiktavardžius, tiek baritonus, tiek ir oksitonus. Kirčio nukėlimo į galūnę priežastys neišaiškintos. Reikia geriau ištirti pačias to nukėlimo sąlygas. Labai retai pasakoma ir *tetái*, *šlapiái*, *tái* su akūtu, tur būt, iš adesyvo, plg. § 310. Kuršių pamario žvejų šnektoje galūnės kirtį nesistemingai gaudavo tik tie būdvardžiai, kurių nom. sing. kirtis absoliutinėje galūnėje, pvz., *vienaĩ*, *geraĩ*, *geresniaĩ* (nom. sing. *geresnià* 'geresnė'), bet *grãžiajai* (nom. sing. *gražiója*), *biauriáusiai* (LŽTP 38). Gal ir Zíetelos lietuvių kirčio nukėlimui pradžią davė derinimasis prie nominatyvo? Žemaičiai vakaruose konstrukcijoje su prielinksniais sistemingai kirčiuoja oksitonų galūnę, žr. § 734.

Apie *lig vãli* 'iki valios' ir kt. žr. § 723.

§ **306. Acc. sing.** *-ą* < *-*an* (iš **-ān*), žr. žml. Nr. 51.

§ **307. Instr. sing.** *-a* < **-ā́n*, žr. žml. Nr. 11. Apie *-ai* < *-ąj* žr. § 516.

§ **308. Loc. sing.** pilna galūnė *-oje* dažniau pasitaiko šalia sutrumpintosios, rodos, tik vakarų aukštaičių kaunìškių tarmės plote. Kadangi ją daugiausia vartoja jaunimas, tai *-e* gali būti išlaikoma ir literatūrinės kalbos įtakoje. Šiaipjau visur tarmėse dabar paprastai turima tik sutrumpintoji *-o(j)*. Dėl *-e* numetimo plg. § 105a.

Apie variantus *-oj* ir *-o* žr. § 223. Gervėčių šnektos gretiminė pilna galūnė *-oja* (*rañkoja, akyjà, žẽmėja* Arumos Lit. Mund. 55) turi *-a*, greičiausiai, iš daugiskaitos formos, plg. *šakósa* 'šakose'. P. Arumos (min. veik.) ir E. Frenkelio (BS II 37) siūlomas atvirkščias aiškinimas (*-osa* gavusi *a* iš *-oja*) nėra tikras, nes tuo atveju turėtume loc. pl. ne *-osa*, bet *-osia*. Dabar galūnė *-oja* Gervėčiuose negirdėta.

§ **309. Ill. sing.** galūnė *-on*, ret. *-ona*, žr. § 279. Apie panevėžiškių *píevvn* ir širvintiškių *píevan* 'pievon' žr. § 48.

§ **310. Adess. sing.** galūnė Zíetelos šnektoje *-aip*, pvz., *bóbaip, mergáip* || *mergaĩp*. Priegaidė svyruoja. P. Aruma ir A. Laigonaitė žymi akūtą, Chr. Stangas – cirkumfleksą. A. Vidugiris, sistemingai tyręs Zíetelos šnektą, teigia, kad dabar dažniausiai tariama *-aĩp*, labai retai pasakoma *-áip* (LKK III 127). Cirkumfleksas gali būti įsivestas iš datyvo, plg. *taĩ* 'tái' (§ 520). Čia giminini̜ų įvardžių adesyvas pasakomas ir be *-p*: *taĩ* || *tái* (l. ret.). Lazūnų ir Gervėčių apylinkėse dvibalsis *ai* monoftongizuojamas, pvz., *bóbap, mergàp* Lazūnai, *bóbak, mergàk* Gervėčiai. Lazūnuose girdėta sakant ir su sveiku *ai* (jis visuomet išlaiko akūtą), o giminini̜ų įvardžių teužfiksuotos tik tokios formos *(táip, jáip, kitáip...)*. Gervėčiuose varianto su *ai* visai nepastebėta: čia sako ir *jàk* 'jáip Lazūnai'.

§ **311. All. sing.** galūnė *-os(p)* < *-ospi*, pvz., *bóbos(p), šakõs(p)*. Dėl *-p* numetimo žr. § 105a. Forma *mergóp* Kamojaĩ (Arumos Unters. 116) turi *a* kamieno galūnę. Lazūnuose variantas *bóbop* pavartojamas kaip adesyvas, pvz., *kláusia b ó b o p* (J. Senkus MAD 1958 1 191, LKK II 217_{34}). Naujadarai su galūne *-op* turimi jau senuosiuose raštuose, žr. Arumos Unters. 106 – 116.

§ **312. Voc. sing.** *-a* (iš **-ă*). Oksitonai dažniausiai kirčiuoja šaknį: *óžka, mer̃ga*. Jų akūtą daug kur pakeičia cirkumfleksas *(õžka)*. Žemaičiai vietoj vokatyvo vartoja nominatyvą: *šárka, vištà, ožkà, mergà*. Šiaurėje taip elgiasi ir artimesni aukštaičiai (Šakýna, Jùkiškiai), o pietuose, pavyzdžiui, apie Pãgramantį, vartojamos tiek „aukštaitiškos" *(mer̃ga)*, tiek ir „žemaitiškos" *(mergà)* formos. Daugiaskiemeniai daiktavardžiai dažnai galūnę numeta: *Barbõr, dẽdyn, Kotrỹn, Marijõn, mótin* ir pan. Dėl *-a* numetimo plg. § 106. Dviskiemeniai be galūnės pasakomi retai. Pastebėti pavyzdžiai: *bób* Dievẽniškės 'boba', *Dám* Debeĩkiai 'Domicelė', *mám* Palẽvenė arba *mom* Debeĩkiai 'mama', *tẽt* Zíetela 'teta'. Apie *bõbu* 'boba' ir kt. žr. § 381.

§ **313. Nom.** ir **voc. pl.** *-os* < *-ās*, žr. žml. Nr. 33.

§ **314. Gen. pl.** *-ų* kaip *a* kamieno (§ 284).

§ **315. Dat.** resp. **instr. pl.** galūnės *-omu, -omi(s), -oma, -om(s)*, žr. § 360. Apie variantą *-um(s)* žr. § 70.

§ **316. Acc. pl.** *-as* < **-ás*, žr. žml. Nr. 10.

§ **317. Loc. pl.** galūnės *-osu, -ose, -osa, -os* ir kt., žr. § 362.

§ **318. Ill. pl.** galūnės *-osną, -osnan, -osan, -osun, -osen, -osn*, žr. § 289.

§ **319. All. pl.** galūnė kaip *a* kamieno (§ 290), pvz., *píevum(p)*.

§ **320. Nom.-acc. dual.** galūnė *-i* (iš **-ie*, žr. žml. Nr. 22), pvz., *dvì bóbi, šakì.* Išimtį sudaro rytų aukštaičiai panevėžìškiai ir jų artimesni kaimynai, kur vartojama *a* kamieno galūnė *-u: dvì bóbu, šakù.* Tokiai vartosenai pradžią, pagal P. Arumą, bus davęs dualio formos sutapimas su pronominalinio linksniavimo daugiskaitos nominatyvu, žr. jo Unters. 72. Iš tikrųjų, nykstant dviskaitai, dubletų *dù gerì (vaikai)* || *dù gerù (vaikù)* pavyzdžiu šalia *dvì gerì (vištì)* lengvai galėjo atsirasti variantas *dvì gerù (vištù)*. Dėl galūnės redukcijos panevėžìškiai šiaurėje *dvì šakù* taria *ďvę̀ šàk'*. Šios formos kildinti iš *dvì šakì* (taip elgiasi E. Grinaveckienė LKK V 152) neleidžia tarmės fonetika, o iš *dvì šakà* (tokią prielaidą daro D. Gargasaitė LKK VII 136) – tarimas artimesnių kaimynų plote. Galūnę *-u* randame apie Pãpilį, Vabalniñką, net Rõkiškį užrašytose liaudies dainose, žr. Arumos Unters. 72 (išnašą). Po minkšto priebalsio panevėžìškiai *-u* ir *-i* fonetiškai suplakė, plg. *ďvę̀ duõb'* (šiaurėje) / *ďvì duõb'ι* (pietuose) 'dvi duobi', bet *ďvę̀ pæ̀l'* / *ďvì pelù* 'dvi peli'. Dėl galūnės pakeitimo panevėžìškiai ir jų kaimynai išlaikė moteriškosios giminės daiktavardžių akuzatyvo formą, tuo tarpu kai bemaž visur kitur aukštaičių tarmės plote ją išstūmė iš vartosenos daugiskaitos akuzatyvas. Abiejų skaičių mišimo rezultatu laikytini tokie variantai, kaip *dvì dienìs* 'dvi dienì', pastebėti apie Kuliùs *(dvę̀ dę̇.inė̀s)*, Tìrkšlius *(ďvę̀ dę̄·iñ·s)*, Klýkolius. Esama ir dviskaitos – vienaskaitos kombinacijos pavyzdžių: *dvì dienà* Pãgramantis, *dvì parà* Laũkuva, *dvì nedėlià* Kuršė́nai.

§ **321. Dat.** ir **instr. dual.** galūnės aukštaičių tarmėje *-óm* resp. *-õm*, žemaičių – *-ìm* resp. *-iñ*, žr. §§ 265 – 267. Dėl **gen.** ir **loc. dual.** žr. §§ 268 – 269.

§ **322.** Pastebėta keliasdešimt *ā* kamieno daiktavardžių, kurie literatūrinėje kalboje priklauso kitiems linksniavimo tipams. Daugiausia svyruojama tarp *ā* ir *a* kamienų. Tokio svyravimo pavyzdžiai nurodyti § 292. Apie *ā* kamieno daiktavardžius, kurie literatūrinėje kalboje priklauso *ē* kamienui, kalbama § 346. Daiktavardžiai *ablià* Svėdasaĩ 'oblius', *Karliáučia* LŽTP 18 'Karaliaučius', *põpiera* Jùrbarkas, Liubãvas 'popierius', *sodà* Kretingà, Mósėdis, Alsė́džiai, Tirkšliaĩ, Kvė́darna 'sodžius', *Vilnia* Ukmergė̃, Pelesà, Zíetela 'Vilnius' atstovauja literatūrinės kalbos *i̯u* kamienui. Plačiau vartojami pavardžių priesagų *-evičius, -avičius i̯ā* kamieno variantai, pvz., *Bartusẽvyčia, Petrãvyčia* ir t.t. Šios formos bene daugiausia vartojamos vakarų aukštaičių kaunìškių ir žemaičių tarmėse. Kitur vietomis girdėta tariant ir su trumpu *i*. Apie tokius iš konsonantinio linksniavimo atėjusius daiktavardžius, kaip *mótera* 'moteris', žr. § 411.

5. *i̯ā* kamienas

§ **323.** Linksnių galūnės kaip *ā* kamieno, tik po minkštų priebalsių. Be nuo kitų nominatyvų atsiskiriančių *martì* ir *patì*, žemaičiai dar turi *ponì* 'ponia' (pvz., Kretingà, Tirkšliaĩ, net aukštaičiai apie Šakýną) ir *viešnì* 'viešnia' (Būgos RR II 225). Vakarų bei šiaurės žemaičiai galūnėje išlaiko balsio siaurumą, vadinasi, *martì*

išsirutuliojo iš *martí (žml. Nr. 21). Vietomis tiek žemaičiai, tiek ir aukštaičiai kitų daiktavardžių pavyzdžiu fakultatyviškai pasako ir *marčià, pačià*. Tokios formos pastebėtos, pvz., apie Pãšvitinį, Pãsvalį, Rãguvą, Pándėlį, Zíetelą. Jas, matyt, palaiko voc. sing. *mar̃čia, pãčia*.

§ **324.** Tarmėse pastebima tam tikra *i̯ā* ir *ē* kamienų sąveika. Ją skatina fonetiškas dat. sing. ir acc. pl. galūnių sutapimas, plg. *mar̃čiai, marčiàs > mar̃čei, marčès* ir *žẽmei, žemès*. Mažiausiai toji sąveika juntama vakarų aukštaičių kaunìškių (išskyrus ruožą arčiau žemaičių) ir pietų aukštaičių (be šiaurės kampo apie Palómenę, Žasliùs) bei artimesnių rytų aukštaičių vilnìškių (Dievẽniškės, Lazũnai, Gervẽčiai) tarmėse, kur daugiau homoniminių galūnių nėra, jeigu neskaitysime daugiskaitos genetyvo. Čia pastebėtas tik kai kurių daiktavardžių (tokių, palyginti, nedaug) svyravimas tarp *i̯ā* ir *ē* kamienų, pvz., a) *bruknià* Daukšiaĩ, Kalesniñkai 'bruknė', *eilià* Léipalingis, Dùsmenys, Kaniavà 'eilė' (netrukdo *l* kietinimas!), *musià* Pùnskas, Sim̃nas, Léipalingis, Musteikà, Dùsmenys, Rudnià 'musė', *prieminià* Pùnskas 'priemenė', *špulià* Kaniavà 'špūlė', b) *mãrės* Zíetela 'marios', *ponẽ* t.p. 'ponia'. Dar plg. *Aldonià* Dùsmenys 'Aldona' (iš *Aldõnė*?) ir *barnià* Kalesniñkai 'barnis' (Užpãliuose ir Dusetosè sakoma *barnẽ*).

§ **325.** Žemaičių ir artimesnių aukštaičių plote dėl žodžio galo nekirčiuotų senovinių **ā* (=lk. *o*) po minkšto priebalsio ir *ē* (=lk. *ė*) suplakimo labai suartėjo *i̯ā* ir *ē* kamienų baritonų linksniavimas. Vartojamos homoniminės galūnės visų linksnių, išskyrus loc. sing., dat.-instr. pl. ir loc. pl. Jaučiama aiški tendencija ir pastarąsias unifikuoti *ē* kamieno pagrindu. Vakaruose, apie Krẽtingą, sakoma loc. sing. *sáujė(je)* 'saujoje', *balčiáusė(je)* 'balčiausioje', *baltõjė(je)* 'baltojoje', dat.-instr. pl. *sáujėms, balčiáusėms, baltósėms* resp. *baltõsėms*, loc. pl. *sáujės(e), balčiáusės(e), baltõsės(e)*. Kitur, kaip gretiminės, tebevartojamos ir *i̯ā* kamieno formos tipo *sáujo(je), sáujoms, sáujos(e)*, kurios pažemaitės aukštaičių plote yra vyraujančios. Čia kartais galima išgirsti net priešingą atvejį: *i̯ā* kamieno galūnes vietoj *ē* kamieno. Tačiau tai pasitaiko retai, išskyrus dat.-instr. galūnę *-um(s)* (§ 70), kuri vienodai gyva abiejose paradigmose: sakoma tiek *sáujum(s)* 'saujoms, saujomis', tiek ir *sáulium(s)* 'saulėms, saulėmis'. Šių formų įtakoje pasitaiko ir *sáuliom(s)*. Tačiau loc. sing. *sáulio(je)* 'saulėje' ir loc. pl. *sáulios(e)* 'saulėse' – labai jau retos formos.

Pietų žemaičių raseinìškių ir jų kaimynų plote vietomis skiriamos nom. sing. galūnės. Čia *sáuja > sá·uje*, bet *sáulė > sá·ul'i*. Tačiau tasai skyrimas didžiojoje ploto dalyje panaikintas *ē* kamieno pagrindu: sakoma *sá·uji* 'sauja' (net apie Saugàs). Yra pagrindo manyti, kad šiose šnektose nefonetiškai suvienodintos gen. sing. – nom. pl., instr. sing. ir kai kurių kitų linksnių galūnės, žr. § 369. Kad ir kiti žemaičiai atskirų linksnių galūnes suplakė nefonetiškai, rodo Tirkšlių šnektos nom. sing. forma *sâ·uj(ᵉ)* 'sauja', kuri dėl labai intensyvios galūnės redukcijos (§ 111) gali būti suprasta tik kaip *sáujė*.

Oksitonų paradigmoje *ią* ir *ē* kamieno galūnių mišimas retas, tačiau pasitaiko. Kaip pavyzdį galima nurodyti daiktavardžio *martì* linksniavimą Karklėnų apylinkėse. Čia vartojamos gretiminės šaknies kirčiavimo formos su *ē* kamieno galūnėmis, pvz., gen. sing. *mar̃tės (> mā̃·rt́is)* 'marčios', loc. sing. *mar̃tė(je)* 'marčioje', dat. pl. *mar̃tėms* 'marčioms'. Jos bus atsiradusios dėl homoniminių nom. sing. formų, plg. *martì > mā̃·rt́i* ir *sáulė > sá·ul'i*. Labai plačiai vartojamos dvejopos aukštesniojo laipsnio būdvardžių formos: gen. sing. *baltẽsnẽs* || *baltẽsniõs*, loc. sing. *baltẽsnẽ(je)* || *baltẽsniõ(je)*, dat. pl. *baltẽsnėms* || *baltẽsnióms*, instr. pl. *baltẽsnẽms* || *baltẽsniõms*, loc. pl. *baltẽsnẽs(e)* || *baltẽsniõs(e)*. Vietomis (pvz., Viekšniaĩ) užfiksuoti tik *ią* kamieno variantai. Pažymėtina, kad juos turėjo ir dalis Prūsų lietuvių, žr. Kuršaičio Gr. § 790, LŽTP 39.

Pastebėta nemaža *ią* kamieno daiktavardžių, kurie atskirose šnektose ištisai perėjo į *ē* linksniavimą, pvz., *apatẽ* Gargždaĩ, Kretingà 'apačia', *galẽ* Plùngė 'galia', *gaujẽ* Kretingà, Sėlẽniai 'gauja', *gijẽ* Kuliaĩ, Kalnãlis, Sėlẽniai 'gija' (turėjo ir Kuršių pamario žvejai, žr. LŽTP 82), *gūnẽ* Skuõdas, Plãteliai, Sedà, Kvẽdarna, Luõkė, Er̃žvilkas, Skir̃snemunė, Šakýna 'gūnia', *sijẽ* Sėlẽniai 'sija', *skrynẽ* Kretingà, Luõkė 'skrynia', *vejẽ* Kalnãlis, Sėlẽniai 'veja', *viešnẽ* Šakýna 'viešnia'. Sakoma ir *jijẽ* Pãgramantis, Jùrbarkas, Veliuonà, Serẽdžius 'ji'. Pastaroji forma pastebėta net apie Geistarus (greta *jìjė, jyjẽ*). Čia pasakoma dar *tokẽ* 'tokia', *šiokẽ* 'šiokia', *anokẽ* 'anokia', *kitokẽ* 'kitokia' (J. Senkus MAD 1962 2 208).

§ 326. Iš rytų aukštaičių labiausiai suartėjusias baritonų paradigmas turi anykštėnai, širvintìškiai, utenìškiai ir šių tarmių artimesni kaimynai. Ploto pietų vakaruose dėl nekirčiuotų skiemenų ilgųjų balsių redukcijos abi paradigmos susiliejo į vieną. Fonetiškai nesutapo tik vienaskaitos akuzatyvo ir instrumentalio galūnės. Šie linksniai bemaž visur turi gretimines formas: sakoma acc. sing. *sáują* || *sáuję*, *gérvią* || *gérvę*, *medìnią* || *medìnę*, *aukščiáusią* || *aukščiáusę*, instr. sing. *sáuja* || *sáuje*, *gérvia* || *gérve*, *medinià* || *medìnė*, *aukščiáusia* || *aukščiáuse*. Aukštesniojo laipsnio būdvardžiai vietomis turi *ią* kamieno galūnes tų linksnių, kurių formos kirčiuojamos oksitoniškai, plg. Palómenės šnektos (pietų aukštaičių pakraštys) gen. sing. *baltesniõs*, loc. sing. *baltesniõj*, ill. sing. *baltesniõn*, bet acc. sing. *baltèsnę*. Antrosios kirčiuotės trumposios šaknies daiktavardžių paradigmoms susilieti trukdo skirtingas kirčiavimas, plg. *gijà* ir *pùsė*. Vietomis tą kliūtį pašalino apibendrintas šaknies kirtis (§ 42). Kitur, vėl, pagal *gijà* pasidaryta ir *pusià*. Tokių naujadarų ypač daug ploto pietuose. Apie Palómenę keičiamas bemaž kiekvienas *ē* kamieno baritonas, kurio šaknis arba skiemuo prieš galūnę turi trumpą balsį ar *ai, al* tipo cirkumfleksinį dvibalsį (tokie tarmėje kirčio nuo trumpos galūnės neatitraukia), pvz., *kepurià* 'kepurė', *krūtinià* 'krūtinė', *ližià* 'ližė', *virvià* 'virvė' ir t.t. Čia sakoma *bitià* 'bitė', *kiaulà* 'kiaulė', bet ne **bičià*, **kiaulià*.

Kiti rytų aukštaičiai turi mažiau suartėjusias *i̯ā* ir *ē* kamieno baritonų paradigmas. Ryškesnio fleksijos mišimo čia nepastebėta. Tačiau atskirų *i̯ā* kamieno daiktavardžių, kurie literatūrinėje kalboje priklauso *ē* kamienui, esama įvairiose rytų aukštaičių šnektose, pvz., *bruknià* Jùkiškiai, Skãpiškis, Dùsetos, Kùktiškės, Adùtiškis 'bruknė', *eilià* Jùkiškiai, Pasvalỹs, Bìržai, Skãpiškis, Svėdasaĩ, Daũgailiai, Aluntà, Liñkmenys, Dotinė̃nai, Adùtiškis 'eilė' (netrukdo *l* kietinimas!), *kélnios* Bìržai, Svėdasaĩ, Dùsetos, Kal̃tanėnai 'kelnės', *ledaunià* Skãpiškis, Liñkmenys 'ledaunė, ledainė', *meškerià* Liñkmenys 'meškerė', *musià* Bìržai, Skãpiškis, Vìdiškiai, Dùsetos, Kùktiškės, Sãlakas, Dotinė̃nai, Adùtiškis 'musė' (plg. *mufia* SzDi[3] 369 ir hidronimą *Musià* UEV), *salià* Liñkmenys 'salė', *špūlià* (ir *špulià)* Jùkiškiai, Skãpiškis, Síesikai, Kùktiškės, Adùtiškis 'špūlė'. Plačiai vartojamos tokios moterų vardų *i̯ā* kamieno formos, kaip *Adalià* 'Adelė', *Bronià* 'Bronė', *Janià* 'Janė', *Julià* 'Julė', *Kazià* 'Kazė', *Stasià* 'Stasė', *Teklià* 'Teklė', *Uršulià* 'Uršulė', *Zosià* 'Zosė'. Jos girdėtos, pvz., apie Pãpilį, Skãpiškį, Svė̃dasus, Ãluntą, Liñkmenis, Dotinė̃nus, Adùtiškį. Priešingas atvejis – *ē* kamienas vietoj literatūrinės kalbos *i̯ā* kamieno – rytų aukštaičių plote, rodos, nepasitaiko.

Apie mažiau pastebimą *i̯ā* ir *i* kamieno formų mišimą tarmėse žr. §§ 368–370. Svyravimo tarp *i̯ā* ir *i̯u* kamienų pavyzdžiai nurodyti § 322.

6. *ē* kamienas

§ 327. Literatūrinės kalbos paradigma:

	Vienaskaita	Daugiskaita
nom.	*katė̃*	*kãtės*
gen.	*katė̃s*	*kačių̃*
dat.	*kãtei*	*katė̃ms*
acc.	*kãtę*	*katès*
instr.	*katè*	*katėmìs*
loc.	*žolėjè*	*žolėsè*
voc.	*kãte*	*kãtės*

§ 328. Nom. sing. *-ė* < *-ē*, žr. žml. Nr.Nr. 38, 39, 42, 43.

§ 329. Gen. sing. *-ės* < *-ēs*, žr. žml. Nr.Nr. 40, 41, 44, 45. Apie *pelõs* 'pelės' ir kt. žr. § 346. Apie *peliẽs* 'pelės' ir kt. žr. § 369.

§ 330. Dat. sing. *-ei* refleksai aptariami §§ 86–88. Tarimas po sukietėjusio *l* matyti iš žml. Nr. 66. Apie pastebėtus kirčio nukėlimo į galūnę reiškinius žr. §§ 305 ir 734. Apie naujadarines formas su *i* kamieno galūne žr. §§ 369 (*pẽlie* 'pelei') ir 370 *(kãti)*.

§ **331. Acc. sing.** *-ę* < **-en* (iš **-ēn*), žr. žml. Nr.Nr. 52 ir 53. Gretiminės formos, kurių atsiradimas susijęs su priebalsių kietinimu, aptariamas §§ 182, 186, 346. Apie variantą su *i̯ā* kamieno galūne žr. § 326.

§ **332. Instr. sing.** *-e* < **-ēn*, žr. žml. Nr.Nr. 17 ir 18. Apie *-ei* < *-ęj* žr. § 516. Gretiminės formos, kurių atsiradimas susijęs su priebalsių kietinimu, aptariamos §§ 182, 186, 346. Apie variantą su *i̯ā* kamieno galūne žr. § 326.

§ **333. Loc. sing.** pilna galūnė *-ėje* reta, kaip ir *ā* kamieno *-oje* (§ 308). Įsigalėjo sutrumpintoji *-ė(j)*. Dėl *-e* numetimo plg. § 105a. Apie variantus *-ėj* ir *-ė* žr. § 223. Naujadarai, susiję su *l* kietinimu, nurodomi §§ 182 (42-a išnaša) ir 346. Apie variantą su *i̯ā* kamieno galūne žr. § 325. Apie *žẽmi* 'žemėje' žr. § 368.

§ **334. Ill. sing.** galūnė *-ėn*, ret. *-ėna*, žr. § 279. Apie panevėžiškių *žẽ·mıń* ir širvintiškių *žẽ·mіn* 'žemėn' žr. § 48. Apie *žolõn* 'žolėn' žr. § 346.

§ **335. Adess. sing.** galūnė Zietelos šnektoje *-eip*, pvz., *bìteip, katéip* || *kateĩp*. Dėl priegaidės svyravimo plg. § 310. A. Vidugiris kartą yra nugirdęs *-ep (mergýtep)*. Lazūnuose dažniausiai *ei* monoftongizuojama: *bìtep, katèp*. Taip elgiamasi ir Gervėčių šnektoje: *bìtek, katèk*.

§ **336. All. sing.** galūnė *-ės(p)* < *-ėspi*, pvz., *ùpės(p), katẽs(p)*. Dėl *-p* numetimo žr. § 105a.

§ **337. Voc. sing.** *-e* (iš **-ē*). Oksitonai dažniausiai kirčiuoja šaknį: *giesme, kãte*. Jų akūtą vietomis pakeičia cirkumfleksas *(giẽsme)*. Pažemaitėje vienas kitas žodis gali kirčiuoti ir galūnę, pvz., *dėdè, Elenutè, Genutè, Onutè* Jùrbarkas. Žemaičiai vietoj vokatyvo vartoja nominatyvą: *kárvė, dẽdė, giesmẽ, katẽ*. Abiejų tarmių pakraščiais formos sumišusios. Čia net oksitonų nominatyvas, eidamas vokatyvu, gali gauti šaknies kirtį, pvz., *kãtė* || *katẽ* Pãgramantis. Daugiaskiemeniai daiktavardžiai, ypač mažybiniai-maloniniai, dažnai galūnę numeta: *bobùt, Birùt, brólien, merguž̃ẽl*. Žodžio galo priebalsiai daug kur išlaiko minkštumą, pvz., *dũkreľ* Jùrbarkas, *meř̃geľ* Pãgramantis, *karviùǩ, motinaĩť* Šakýna, *karviõť* Kùktiškės, *brólień* Raguvà, Ukmergẽ. Kirčiavimas įvairuoja, plg. §§ 97,4e ir 100. Dviskiemeniai be galūnės pasakomi retai. Kaip pavyzdį galima nurodyti Debeĩkių šnektos formas *dẽď* 'dėde', *pél* 'pele', *tẽť* 'tėte, tėveli'. Dėl *-e* netarimo plg. § 106. Rytų aukštaičiai vilniškiai apie Adùtiškį, Tverẽčių turi ypatingai trumpas formas *bobũ* 'bobute', *cetũ* 'teta, tetule', *momũ* 'mama, mamute'. Sako ir *dėdžiũ* 'dėdžiuk', *diedũ* 'dieduk'. Dėl tokių vokatyvų plg. E. Frenkelio pastabas BS II 45, 105.

Apie *dẽdu* 'dėde' ir kt. žr. § 381. Apie *duktau* žr. 53-ią išnašą (§ 392). Apie *Brõniai* 'Brone' ir kt. žr. § 763.

§ **338. Nom.** ir **voc. pl.** *-ės* < *-ēs*, žr. žml. Nr.Nr. 44 ir 45. Apie *i* kamieno galūnės *-ys* vartojimą kalbama § 370. Apie *žmónes, žmónys* 'žmonės' žr. § 412.

§ **339. Gen. pl.** *-ų* kaip *a* kamieno (§ 284), tik po minkšto priebalsio.

§ **340. Dat.** resp. **instr. pl.** galūnės *-ėmu, -ėmi(s), -ėma, -ėm(s)*, žr. § 360.

Apie variantus *-ems* ir *-ums* žr. § 70. Apie gretiminių galūnių *-ims* ir *-iems* vartojimą žr. § 368. Apie *žolõm* 'žolėmis' žr. § 346.

§ **341. Acc. pl.** *-es* < **-ẽs*, žr. žml. Nr. Nr. 15 ir 16.

§ **342. Loc. pl.** galūnės *-ėsu, -ėse,-ėsa,-ės* ir kt., žr. § 362. Apie variantus su *iā* kamieno galūne žr. § 325. Apie *i* kamieno galūnės vartojimą žr. § 368. Apie *žolos(e)* 'žolėse' žr. § 346.

§ **343. Ill. pl.** galūnės *-ėsna, -ėsnan, -ėsan, -ėsun, -ėsen, -ėsn*, žr. § 289.

§ **344. All. pl.** galūnė kaip *a* kamieno (§ 290), tik po minkšto priebalsio, pvz., *bìčium(p)*.

§ **345. Nom.-acc. dual.** galūnė *-i* (iš **-íe*, žr. žml. Nr. 22), pvz., *dvì kárvi, katì*. Pastebėtos naujadarinės formos nurodomos § 320. **Dat.** ir **instr. dual.** aukštaičių tarmėje *-ẽm* resp. *-ẽm*, žemaičių — *-ìm* resp. *-im̃*, žr. § 265—267. Dėl **gen.** ir **loc. dual.** žr. §§ 268—269.

§ **346.** Rytų Lietuvoje dėl *l* sukietėjimo atsirado homoniminės *lē* ir *(l)ā* kamienų dat. sing. ir acc. pl. galūnės, pvz., *pẽlei, pelès* > *pẽlai, pelàs* ir *šãkai, šakàs*. Jų pavyzdžiu į negausių *lē* kamieno daiktavardžių paradigmą ėmė brautis *ā* kamieno fleksija. Labiausiai įsigalėjo naujosios acc. sing. ir instr. sing. galūnės, pvz., *pẽlą* 'pelę', *pelà* 'pele' (ryt. *ṕė.lu.*, *ṕelù*). Jas turi daugelis rytų aukštaičių anykštėnų, kupiškėnų, širvintìškių ir šių tarmių artimesni kaimynai, ypač pietų panevėžìškiai. Vietomis naująsias formas, ypač senoji karta, vartoja greta senovinių, tačiau ploto dalyje pastarosios (plačiau instr. sing.) visai išstumtos iš vartosenos, žr. žml. Nr. Nr. 18 ir 53. Naująsias galūnes kai kur gavo tik baritonai, plg. Kavársko šnektos acc. sing. *sáulą (sá·ulu)* 'saulę', bet *pẽlę (ṕẽ·lъι)*. Mat, esant vienodiems senovinių balsių **ē* (= lk. *ė*) po sukietėjusio *l* ir **ā* (= lk. *o*) refleksams nekirčiuotoje galūnėje, baritonų paradigmos suartėjo labiau (apie Ùkmergę visai sutapo), negu oksitonų. Dėl galimybės ryt. *-lu.* '-lę' resp. *-lù* '-lė' kildinti iš **-lę, -*lén* žr. § 182. Kitų linksnių *ā* kamieno galūnės *lē* paradigmoje retesnės, tačiau daugiau ar mažiau sporadiškai pasitaiko, pvz., Debeĩkių šnektos loc. sing. *žolõj* 'žolėje', ill. sing. *žolõn* 'žolėn', instr. pl. *žolõm* 'žolėmis', loc. pl. *žolos* 'žolėse' (O. Sedelskytė MAD 1958 1 202). Apie Jõniškį girdėta gen. sing. *pelõs* 'pelės'. Įvairiose rytų Lietuvos vietose pastebėta nemaža *lā* kamieno daiktavardžių, perėjusių į *lē* kamieną, pvz., *balẽ* Zíetela, Palómenė arba *bãlė* Baisógala 'bala', *ganyklẽ* Zíetela arba *ganỹklė* Jùkiškiai, Bìržai 'ganykla', *gyslẽ* Palómenė arba *gýslė* Zíetela 'gysla', *ylẽ* Jùkiškiai, Punià, Palómenė, Gélvonai 'yla', *lakštìngalė* Jùkiškiai arba *lakštiñgėlė* Kùpiškis 'lakštingala', *mokyklẽ* Palẽvenė arba *mokỹklė* Jùkiškiai, Bìržai, Skãpiškis, Aluntà 'mokykla', *palẽ* Žãsliai, Gélvonai 'pala', *salẽ* Bìržai, Lẽnas 'sala', *sẽklė* Bìržai, Síesikai, Zíetela 'sėkla', *skolẽ* Dùsmenys, Punià, Palómenė, Ukmergẽ, Bìržai 'skola', *tešlẽ (tašlẽ)* Jùkiškiai, Kar̃sakiškis, Síesikai, Gélvonai, Ukmergẽ 'tešla', *vẽplė* Síesikai 'vėpla'. Plg. *pùtbolė* Dùsmenys, Jùkiškiai 'futbolas' (iš *pùtbola*). Atvirkščias reiškinys — *lā* kamienas vietoj literatūrinės kalbos *lē* kamieno — retas. Mat, *lā* kamieno daiktavardžių kalboje

esama mažiau, negu *lē* kamieno. Pastebėta tik *strėla* Liñkmenys 'strėlė', *žìrklos* Zíetela 'žirklės'. Plg. *kálva* Síesikai, Šė̃ta 'kalvė' (dėl junginio *lv* kietėjimo plg. § 184).

Tarmėse pastebėtas ir šiaipjau tam tikras svyravimas tarp *ē* ir *ā* kamienų, pvz., a) *Amer̃kė* Léipalingis 'Amerika', *Ãnė* Šakýna 'Ona', *balandė̃* Kal̃tanėnai 'balanda', *blusė̃* Zíetela 'blusa', *dainė̃* Kretingà, Salantaĩ, Žarė̃nai, Tirkšliaĩ, Šakýna arba *dáinė* Kvė̃darna 'daina', *džiovė̃* Dùsetos, Daũgailiai 'džiova', *líepė* Musteikà, Marcinkónys, Vìdiškiai, Tverė̃čius 'liepa', *mãmė* Papilỹs 'mama', *mer̃gė* Kretingà, Kvė̃darna 'merga', *mor̃kvė* Musteikà 'morka', *pėdė̃* Kaniavà 'pėda', *plỹtė* Bìržai 'plyta', *pódukrė* Tirkšliaĩ, Pùnskas 'podukra', *terbė̃* Pagiriaĩ 'terba', *(v)uodegė̃* Zíetela 'uodega', b) *Birutà* Kretingà, Jùkiškiai 'Birutė', *dìrsa* Zíetela 'dirsė' (plg. *gìrsa* § 154), *eilà* Palangà, Kretingà, Salantaĩ, Veivìržėnai, Laũkuva, Kvė̃darna, Pãgramantis, Žagãrė 'eilė', *láima* Kretingà 'laimė', *pypkà* Kuliaĩ, Luõkė, Tirkšliaĩ 'pypkė', *plėvà* Zíetela 'plėvė', *šìrša* Šakýna 'širšė', *vėžà* Skãpiškis, Svėdasaĩ, Liñkmenys 'vėžė'.

Užfiksuota keliolika *ē* kamieno daiktavardžių, kurie literatūrinėje kalboje priklauso *ā* kamienui, pvz., *alksnỹnė* Kar̃sakiškis, Užpãliai, Skãpiškis 'alksnynas' (ir *beržỹnė, eglỹnė*...), *ántvožė* Pùnskas 'antvožas', *burbulė̃* Dùsmenys 'burbulas', *driežlė̃* Survìliškis 'driežas' (plg. *dríežlas*), *gyslõnė* Liñkmenys 'gyslonas, gyslotis', *grỹbė* Pasvalỹs, Bìržai, Vabalniñkas, Kar̃sakiškis, Kùpiškis, Skãpiškis, Pandėlỹs, Rõkiškis 'grybas', *jurgìnė* K. Naũmiestis, Musteikà 'jurginas', *kãrė* Gargždaĩ, Šãtės, Vilkavìškis, Jùkiškiai 'karas', *karklė̃* Palómenė 'karklas', *kasãpinė* Žãsliai, Ukmergė̃, Liñkmenys, Adùtiškis 'kaspinas', *laĩvė* Jùkiškiai, Bìržai, Subãčius, Skãpiškis, Dùsetos, Liñkmenys 'laivas (nedidelis)', *pagrė̃bstės* Ramýgala 'pagrėbstai', *serbeñtės* Rudnià 'serbentai', *smùikė* Vilkavìškis 'smuikas'. Pasitaiko ir priešingas atvejis — *a* kamienas vietoj literatūrinės kalbos *ē* kamieno, pvz., *cigarė̃tas* Tirkšliaĩ 'cigaretė', *gìlas* Rimšė̃ 'gilė (ąžuolo vaisius)', *šiùkšlas* Tirkšliaĩ 'šiukšlė'.

Apie *ē* ir *i̯ā* kamienų sąveiką kalbama §§ 324—326. Svyravimas tarp *ē* ir *(i)i̯a* kamienų aptariamas § 301. Tarmėse į *ē* kamieną yra perėję nemaža *i* resp. priebalsinio linksniavimo daiktavardžių, žr. §§ 368—370 ir 410.

7. *i* kamienas

§ 347. Literatūrinės kalbos paradigma:

	Vienaskaita	Daugiskaita
nom.	*vagìs*	*vãgys*
gen.	*vagiẽs*	*vagių̃*
dat.	*vãgiui, ãkiai*	*vagìms*
acc.	*vãgį*	*vagìs*
instr.	*vagimì*	*vagimìs*
loc.	*akyjè*	*akysè*
voc.	*vagiẽ*	*vãgys*

§ **348. Nom. sing.** *-is* < **-ĭs*, žr. žml. Nr. 20.

§ **349. Gen. sing.** kirčiuotos galūnės *-ies* refleksai matyti iš žml. Nr. 63. Baritonų galūnė žemaičių tarmėje aptariama § 369. Apie naujadarinių formų su *i̯a* ir *i̯ā* arba *ē* kamienų galūnėmis įsigalėjimą kalbama §§ 367 – 370. Apie priebalsinio linksniavimo ir *i* kamieno galūnių mišimą žr. § 412. Apie *dañto* 'danties' ir kt. žr. § 411. Apie *dẽbesiaus* 'debesies' ir kt. žr. § 392.

§ **350. Dat. sing.** senovinės galūnės dvi: *-ie* ir *-i*. Pirmąją turi žemaičiai (taria *-ẹi* / *-i·* / *-ę·*) ir rytų aukštaičiai vilnìškiai Gervẽčių apylinkėse, antrąją – pietų aukštaičiai ir jų kaimynai apie Garliãvą, Dievẽniškes, Lazū́nus, ji užfiksuota net Raguvõs apylinkėse (§ 370). Kitose tarmėse įsigalėjo naujadarinės formos su *i̯a* ir *i̯ā* resp. *ē* kamienų galūnėmis, kurios, kaip gretiminės, daug kur vartojamos ir šalia *-ie*, *-i* (§§ 367 – 370). Galūnė *-i* negalėjo fonetiškai išsirutulioti iš *-ie*, kaip linkę manyti P. Aruma (Lit. Mund. 61) ir A. Salys (Lkt 24), nes nurodytame plote *ie* nekirčiuojamoje morfemoje virsta ne *i*, bet *ė*, žr. § 85b. Greičiausiai ji bus senoji priebalsinių kamienų galūnė. Visose tarmėse *i* ir priebalsiniai kamienai turi vienodą dat. sing. fleksiją. Matyt, sumišus paradigmoms, vienur buvo abiem atvejais apibendrinta *-ie* (*i* kam.), kitur *-i*. Žemaičiai vakaruose konstrukcijoje su prielinksniais kirčiuoja oksitonų galūnę, žr. § 734. Senųjų raštų *-ij* (D. Kleinas rašo *y*) šių dienų tarmėse nepastebėta. Rytų aukštaičių širvintìškių ir artimesnių jų kaimynų *-ii̯* (pvz., *vã·gii̯*, *ã·ḱii̯*) fonetiškai išsirutuliojo iš *-ui* resp. *-ai* (plg. *á·ŕkl'ii̯* 'arkliui', *sá·ujii̯* 'saujai'). Apie *dañtu(i)* 'dančiui' žr. § 411.

§ **351. Acc. sing.** *-į* < **-in*, žr. žml. Nr. 56. Dėl naujadarinių formų tipo *kártę* 'kartį' plg. kas pasakyta §§ 368 – 370. Apie *dañtą* 'dantį' žr. § 411.

§ **352. Instr. sing.** *-im(i)* gyviausiai vartoja pietų žemaičiai ir artimesni jų kaimynai, iš dalies vakarų aukštaičiai kaunìškiai. Sutinkama vienur kitur rytų Lietuvoje (pvz., Léipalingis, Raguvà, Svėdasaĩ, Aluntà, Panemunė̃lis, Liñkmenys, Dotinė̃nai), tik čia šią galūnę aiškiai nustelbia kitos. Turėjo ją ir Prūsų lietuviai. Labiau paplitęs sutrumpintas variantas *-im*. Rytų Lietuvoje tik jis tevartojamas. Dėl *-i* numetimo plg. § 105a. Vakarų ir šiaurės žemaičiai *-i* taria siaurai, taigi *-imi* yra **-imí* (su *-í* iš instr. pl. **-imís*?) refleksas. Galūnę *-im(i)* dažniau gauna vyriškosios giminės daiktavardžiai, nors vietomis pietų žemaičių plote (Pãgramantis, Tauragė̃, Gervìniai...) to skirtumo nėra: vartojama vienodai gyvai abiejų giminių paradigmose. Moteriškosios giminės daiktavardžiai daug kur turi tą pačią galūnę, kaip *i̯ā* resp. *ē* kamienai, žr. §§ 368 – 370. Vyriškosios giminės daiktavardžiai su *i̯a* kamieno galūne vartojami kiek siauriau (§ 367). Kuršių Neringojè užfiksuota galūnė *-i*, pvz., *ausì* > *aũsi*, *širdi*, *žuvì* > *žùvi* (K. Morkūnas ir A. Sabaliauskas LKK II 140). Būta jos ir Prūsų lietuvių tarmėse, žr. LŽTP 33. Ši galūnė (turima dar latvių kalboje) galėtų būti kildinama iš **-í*, jeigu tik nėra naujadaras, atsiradęs, derinantis prie instr. sing. *šakà*, *katè* šalia acc. sing. *šãką*, *kãtę* (Endzelynas Gr. § 279). Kuršaičio Gr.

§ 662 pateikiami pavyzdžiai su galūne *-i*, būtent, *akì*, *danti* Klaĩpėda, Kretingà, *širdi* Varniai, kuriais paprastai operuoja kalbininkai (Vydemano Gr. 58, Endzelyno Gr. § 279), nėra tikri, nes šiose šnektose iš tikrųjų tariama *àkę̀*, *dǫ́ntę̀ (dǫ̃·ntę̀)*, *šę̂·rdę*, kur *-ę* yra ta pati galūnė, kurią turi *ē* ir *i̯ā* kamieno daiktavardžiai, plg. *žèmę̀* 'žeme', *sâ·uję* 'sauja'. Senovinę formą **akí* vakarų ir šiaurės žemaičiai būtų pavertę **àkì*. Apie *dantù* 'dantimi' žr. § 411.

§ **353. Loc. sing.** pilna galūnė *-yje* labai reta, pasitaiko, rodos, tik vakarų aukštaičių kauniškių plote, daugiau jaunimo kalboje, taigi *-e* gali būti išlaikoma literatūrinės kalbos įtakoje. Šiaipjau tariama be *-e*, dažniausiai ir be joto. Dėl *-e* numetimo plg. § 105a. Apie *-yj* ir *-y* žr. § 223. Pietų aukštaičiai ir artimesni jų kaimynai (pvz., Príenai, Bìrštonas) turi galūnę *-ij*, su trumpuoju *i*. Jos priegaidė neryški. Daug kur, rodos, kirčiuojama *i* (jis nepailgėja), nors vietomis, bent fakultatyviškai, pabrėžiamas antrasis dėmuo *(-iĩ)*. Vakarų pakraščiuose greta *-ij* pasakoma ir *-y*, pietuose — *-in* (iliatyvo galūnė). Kuršaičio Gr. § 657 duomenimis, Prūsų lietuvių šnektose būta pilnos galūnės *-ije*. Dėl adesyvo *-ipi* ji laikytina senesne už *-yje*. Pastaroji galėjo būti pasidaryta šalia loc. pl. *-yse* pagal *-oje*, *-ėje* šalia *-ose*, *-ėse* pavyzdį (Vydemanas Gr. 57, N. van Veikas ZslPh XII 250, Endzelynas Gr. § 280, Plakis Rok. gr. 47, Otrembskis Gr. III § 101). Kitaip aiškina J. Kazlauskas Kalbotyroje I 66 – 67 (= ВСЯ V 88). Pastebėta neįprastų lokatyvo galūnės trumpinimo atvejų. Antai Serẽdžiuje (Salio Lkt 50) sakoma *mẽdi* 'medyje' (ir *žẽmi* 'žemėje'). Žemaičiai turi galūnę *-ė* (taria *-ie*), sutrumpintą iš *-ėje*, tik paaukštaitėje apie Taũragę, Gerviniùs lygiagrečiai vartojama *-y*. Suprieveiksmėjęs lokatyvas *(ne)savėjè* užfiksuotas ir aukštaičių tarmės plote apie Jùrbarką. Greičiausiai tai yra ne *ē* kamieno galūnė, kaip rašoma Vydemano Gr. 57, Plakio Rok. gr. 47, Salio Lkt 24, bet senovinės *i* kamieno galūnės **-ēi+ēn* refleksas, plg. Endzelyno GF § 231 (ir K Z L 30 – 32), Stango Mažv. 115, J. Kazlausko straipsnį Kalbotyroje I 58 – 67 (= ВСЯ V 82 – 89). Žemaičių loc. sing. *-ė(je) < *-ēi (ēn)* gražiai derinasi prie dat. sing. *-ie < *-ēi*, plg. aukštaičių *-i(je)* šalia dat. sing. *-i*. Galūnės *-ie* resp. *-ieje* (= la. *-ie*) tarmėse neaptikta. Kuršaičio Gr. § 663 pateikiama iš Kaũno apylinkių forma *širdiejè* yra nesusipratimas, žr. Būgos RR III 690, 846. Tokios pažemaitės aukštaičių gretiminės formos, kaip *ánkštie* 'ankštyje' (Šakýna), yra žemaitybės, žr. § 11. Dėl *ē* kamieno fleksijos brovimosi į moteriškosios giminės daiktavardžių paradigmą žr. §§ 368 – 370.

§ **354. Ill. sing.** galūnė *-in*, ret. *-ina*, žr. § 279. Dėl moteriškosios giminės formų su *ē* kamieno galūne *(kártėn* 'kartin') vartojimo žr. § 370. Apie *dantañ* 'dantin' žr. § 411.

§ **355. Adess. sing.** galūnė Zíetelos ir Lazū́nų šnektose *-ip*, Gervė̃čiuose *-ik*, pvz., *usnìp* / *usnìk*.

§ **356. All. sing.** galūnė *-ies(p) < -iespi*, pvz., *akiẽs(p)*. Dėl *-p* numetimo žr. § 105a.

§ **357. Voc. sing.** galūnė *-ie* būdinga aukštaičiams. Žemaičių tarmėje ji reta, pasitaiko tik paaukštaitėje. Šiaipjau daugelis jų vokatyvo vietoj vartoja nominatyvą, pvz., *o tù žvėrìs, ką̃ dìrbi su sãvo mótyna* (Tirkšliaĩ). Oksitonų vokatyvo formos paprastai išlaiko galūnės kirtį: *širdiẽ, vagiẽ.* Vyriškosios giminės daiktavardžiai gana plačiai vartojami su *i̯a* kamieno galūnėmis *-y* arba *-i*, pvz., *dantỹ* || *dañti* Šakýna, Ukmergẽ, Skãpiškis, *vagỹ* Šiauliaĩ, Raguvà, Ukmergẽ, *žvėrỹ* Šiauliaĩ, Ukmergẽ. Rytų aukštaičiai vilnìškiai apie Palū̃šę *-y* deda net moteriškosios giminės daiktavardžiams: sako *ausỹ, pušỹ, širdỹ, žuvỹ* ir pan. Dėl *ē* kamieno galūnės vartojimo *(kárte* 'kartie') žr. §§ 369–370. Apie pasitaikančias formas be galūnės (*diẽver, vóver* ir kt.) žr. § 402.

§ **358. Nom.** ir **voc. pl.** *-ys* refleksai matyti iš žml. Nr. 47. Rytų aukštaičiai vilnìškiai apie Adùtiškį, Tverẽčių turi gretiminę galūnę *-ies*, pvz., *ãkies*. Ji labiau būdinga senosios ir vidurinės kartų kalbai. Jaunimas linkęs vartoti *-ys* (literatūrinės kalbos įtaka?), nors pasako ir *-ies*. Galūnę *-ys* kalbininkai paprastai kildina iš ide. **-ei̯es* per pereinamąjį laipsnį **-ii̯es* su *i* vietoj *e* iš kitų linksnių, žr. Endzelyno GF § 233, Gr. § 281, Plakio Rok. gr. 47, Otrembskio Gr. III § 103, J. Kazlausko straipsnį Kalbotyroje I 42, ВСЯ V 77. Tačiau ji gali būti ir pasidaryta šalia acc. pl. *-is* pagal nom. pl. *šãkos, žẽmės* šalia acc. pl. *šakàs, žemès* pavyzdį. J. Kazlausko siūlomas Adùtiškio–Tverẽčiaus *-ies* kildinimas iš **-ei̯es* per pereinamąjį laipsnį *-eis* (žr. Kalbotyros I 42, ВСЯ V 77) abejotinas ne tik dėl sunkumų, susijusių su antrinės kilmės *ei* virtimu *ie*, bet ir dėl to, kad tuo atveju lieka nesuprantama įvardžio forma *ãnies* 'jie' tose vilnìškių šnektose (pvz., Dievẽniškės, Rimšẽ), kur nom. pl. galūnės *-ies* nėra. Patikimesnė J. Endzelyno prielaida Сл.-балт. эт. 176, kad *-ies* įsivesta iš įvardžių *pãties (pãcies)* 'patys', *ãnies* 'jie'. Forma *ãnies* šalia *ãnys* laikytina naujadaru su *ie* iš *aniẽ*, žr. § 508. Nom. pl. *ãkies* galėjo būti pasidaryta šalia *ãkys*, sekant *ãnies* 'jie' šalia *ãnys* pavyzdžiu. Iš įvardžių *-ies* bus patekusi ir į įvardžiuotinių būdvardžių paradigmą, plg. Adùtiškio šnektos nom. pl. m. *baltíesies* || *baltíesys* 'baltieji'. J. Otrembskis (Gr. III § 103) *-ies* laiko naujadaru, atsiradusiu šalia gen. sing. *-ies* pagal nom. pl. *dùkteres* šalia gen. sing. *dukterès* pavyzdį. Galūnės *-į̄s*, kaip ir *u* kamieno *-ų̄s*, lietuvių kalboje nėra, plg. Būgos RR III 358–359, 823. Apie naujadarinių formų su *i̯a* ir *i̯ā* arba *ē* kamienų galūnėmis įsigalėjimą kalbama §§ 367–370. Apie priebalsinio linksniavimo ir *i* kamieno galūnių mišimą žr. § 412. Apie *dantaĩ* dantys' ir kt. žr. § 411.

§ **359. Gen. pl.** *-ų* kaip *a* kamieno (§ 284), tik po minkšto priebalsio. Apie *ašių̃* 'ašių', *dieverių̃* 'dieverių' ir kt. žr. § 412.

§ **360. Dat.** ir **instr. pl.** a) Senųjų kalbos paminklų pilna dat. pl. galūnė *-imus (akìmus)* šių dienų tarmėse neaptikta. Formų su *-mus* neturi ir kitų kamienų daiktavardžiai. K. Būga 1920 m. rašė (RR II 27), kad apie Ùkmergę pilnos formos dar tebebuvusios girdimos XIX a. pradžioje, o Lẽno apylinkėje prieš 30 metų, esą, iš

senių dažnai dar galima buvę išgirsti sakant *tiemus arkliãmus*, *visomus moterimus*, *tauriemus žmonėmus* ir kt. Dabar kartais, kaip archaizmai, tik poteriuose pasakomos pilnos pronominalinio linksniavimo formos *savíemus kaltíemus*. Sporadiškai viena kita jų pasitaiko grožinėje literatūroje stiliaus sumetimais, pvz., *ilgas pasakas mažiemus seka pirkioj vakaraĩs* S. Nėris Poezija I 111 (1946 m. leidimas). Liaudies dainose dar sutinkami asmeninių įvardžių datyvai *mùmus*, *jùmus*, *jíemus*, pvz., *ei n evedęs, sakykis mumus* JSvD 760,10, *tur močiùtė du šimtu dorelùžių, užmokės jùmus už rūtų vainikùžį* JD 813, 5, *reik jiemus dovanėlių* JSvD 261,23. Kaip akuzatyvo reiškėjos formos *mumùs*, *jumùs* (gali būti ir kamienų *mum-*, *jum-* naujadarai, plg. § 486,5) su į galūnę nukeltu kirčiu (plg. *vaikùs*) vartojamos vietomis rytų aukštaičių anykštėnų ir jų artimesnių kaimynų plote, pvz., apie Vìdiškius, Svėdasus. Plg. kas pasakyta pratarmėje p. 5. Dar atmenamai jos buvo labiau paplitusios: randamos A. Baranausko tekstuose (LM I) iš Síesikų (113_5), Subãčiaus (107_{12}), Žióbiškio (63_{29}) parapijų, Būgos AiSt 137 pateikiamos iš Dėltuvos ir Anykščių, dažnos A. Baranausko laiškuose Veberiui.

b) Instr. pl. pilną galūnę *-imis* turi gana daug žemaičių (pvz., Kretingà, Kalnãlis, Kuliaĩ, Luõkė, Laũkuva), šalia sutrumpintosios vartoja ir daugelis vakarų aukštaičių kaunìškių. Kitų kamienų daiktavardžių formos su *-mis* retos. Vakarų aukštaičiai kaunìškiai kartais pasako *sūnumìs*, net *šakomìs*, *katėmìs*, tačiau pastarąsias formas daugiausia vartoja jaunimas, ir *i* gali būti išlaikoma literatūrinės kalbos įtakoje. Galūnė *-imis* vietomis (retai) vartojama dar datyvui reikšti. Antai Vaitkūnų kaime (tarp Vilkijõs ir Čẽkiškės) sakoma, pvz., *seserìmis nupirkaũ dovanų̃* 'seserims...', *dúok šunìmis làkt* ir pan. Čia datyvo ir instrumentalio formos skiriasi tik galūnės kirčio vieta: dat. *-ìmis*, instr. *-imìs*. Tokių pavyzdžių esama ir senesniuose kalbos paminkluose, žr. Arumos Unters. 43 tt. Didesnį instrumentalio *-mis*, negu datyvo *-mus*, gyvybingumą lėmė kirtis, žr. § 105a. Įvardžių formos *mumìs*, *jumìs*, ypač kaip akuzatyvo reiškėjos, vartojamos gana plačiai, žr. § 498. Vakarų ir šiaurės žemaičiai *-mis* taria su siauru *i*, taigi ji kildintina iš **-mīs*, plg. s. sl. *kostьmi*.

c) Lietuvių kalbos ploto pietų-rytų pakraščiuose vartojamos dat. resp. instr. galūnės *-imu*, *-imi*, *-ima*. Pirmąją turi Dievẽniškių šnekta. Čia ja reiškiamas datyvas. Kartais *-mu* gauna ir kitų kamienų daiktavardžiai: sakoma ne tik *akìmu* 'akims', bet fakultatyviškai ir *šakómu* 'šakoms', *katė̃mu* 'katėms', net *vilkámu* || *vilkãmų* 'vilkams'. Instrumentalis čia turi galūnes su *-mi*: *akimì* 'akimis', *šakomì* 'šakomis', *katėmì* 'katėmis'. Abiejų linksnių formos skiriasi ne tik galūne, bet ir kirčio vieta. Galūnė *-imu* aptikta dar Ramaškonių̃ ir Lazū́nų apylinkėse. Tačiau kitų kamienų galūnės su *-mu* čia visai nepastebėtos. Ramaškonysè kirčiuojama *-imù* (kirtis iš instrumentalio), ir formos su šia galūne vartojamos abiem linksniams reikšti: *akimù* yra 'akims' ir 'akimis'. Lazūnuose galūnė *-imu* reta, pastebėta tik kaip datyvo

reiškėja šalia dažnesnės *-imi*. Čia girdėta sakant dat. *akìmi* || *akimì* || *akìmu*, 'akims', instr. *akìmi* || *akimì* 'akimis'.

Galūnė *-imi* instrumentaliui reikšti vartojama palyginti dideliame plote: ją turi bemaž visi pietų aukštaičiai (išimtį sudaro Žãslių–Víevio kampas) ir daugelis jų kaimynų: ji užfiksuota apie Daukšiùs, Balbiẽriškį, Príenus, Ìšlaužą, Garliãvą, Krúonį Zíetelą, net Gervė̃čius. Būgos RR III 835 pateikiama iš Liñkmenų (dabar čia nepastebėta). Datyvui reikšti ji vartojama kiek siauriau, į pietus nuo linijos Kalvarijà – Príenai–Aukštdvarỹs–Eĩšiškės–Lazū́nai. Kitų kamienų daiktavardžių formos su *-mi* pasitaiko rečiau, daugiausia ploto pietuose. Zíeteloje A. Vidugiris yra nugirdęs su šia galūne daiktavardiškai vartojamą būdvardį: *nẽr kur bū̃t su mažíemi* 'nėra kur gyventi su mažais vaikais' (akūtas iš datyvo). Šiaipjau visur įsivyravo trumposios formos. Datyvą nuo instrumentalio didžiojoje ploto dalyje skiria kirtis: dat. *akìmi, šakómi, žmonė̃mi*, instr. *akimì, šakomì, žmonėmì*. Tačiau vietomis kirčiavimo skirtumas išlygintas (plg. Kaniavõs apylinkių *akimì* 'akims' ir 'akimis') arba abiem atvejais vartojamos gretiminės formos (*akìmi* || *akimì* Sim̃nas, Ãlovė, Zìetela...). Asmeninių įvardžių formas *mumì, jumì*, kaip galininko reiškėjas, išlaikė dalis rytų aukštaičių, žr. § 498.

Galūnė *-ima* vartojama apie Ródūnią. A. Jonaitytė ją aptiko Bieliūnų kaime (Nočiõs apyl.). Čia ji vartojama abiem linksniams reikšti. Produktyviųjų linksniavimo tipų daiktavardžiai *-a* neišlaiko. Išimtį sudaro forma *žmonė̃ma* (užfiksuota tik datyvo reikšme) su *-a* dėl gretiminės *žmonìma* ir būdvardžiai, derinami su *i* kamieno daiktavardžiais, pvz., *reĩkia žmogaũs akìma šviesiõma*. LKK III 193 pateikiama forma *rañkoma* greičiausiai yra nesusipratimas. Greta *-ima* vartojama ir *-imi*. Abiejų kirčiavimas svyruoja, ypač kai jos vartojamos instrumentaliui reikšti. A. Jonaitytė kartą girdėjo kirčiuojant instr. pl. *avimà* ir kelis kartus *akìmi*. Datyvų paprastai kirčiuojama *-i-*: *akìma, akìmi*. Formų su *-ma* reliktai pastebėti plačiau. P. Aruma Dievẽniškių apylinkės liaudies dainoje girdėjo *ā* kamieno dat. pl. *mó-šoma: daũgeľ dovanė̃lių motinė̃lei, móšoma po stomenė̃lį*. Asmeninių įvardžių datyvus *mùma* 'mums', *jùma* 'jums', be Bieliūnų kaimo šnektos (čia jie eina ir kaip instrumentaliai, net akuzatyvai), turi dar kai kurie kiti aukštaičiai: pastebėti apie Šẽduvą, pateko į A. Juškos liaudies dainų rinkinį, žr. Arumos Unters. 78. Greičiausiai čia priklauso ir vakarų aukštaičių gen. dual. *mùma* 'mudviejų', *jùma* 'judviejų' (§ 504).

Apie formų su *-mu, -mi, -ma* kilmę kalbama § 266.

d) Sutrumpintą dat. pl. galūnę *-ims* turi žemaičiai. Aukštaičiai vartoja variantą be *-s: -im*. Žemaičių–aukštaičių paribiais apie Jùrbarką, Gerviniùs, Johámpolę, Šakýną sutinkamos abi galūnės. Kartais su *-s* pasako ir kiek toliau į rytus vakarų aukštaičiai kaunìškiai, tik čia *-s* daug kur gali būti išlaikoma literatūrinės kalbos įtakoje, juoba kad daugiausia taip taria jaunimas. Kitose tarmėse formos su *-s* pasi-

taiko tik liaudies dainose ir, žinoma, labiau literatūrinės kalbos paveiktų asmenų kalboje. Analogiškai elgiamasi su visų kitų kamienų datyvais: šalia *akìms* paprastai sakoma *sūnùms* (žemaičių *sūnáms*), *šakóms*, *katė̃ms*, *vilkáms*, o šalia *akìm* — *sūnùm (sūnám)*, *šakóm*, *katė̃m*, *vilkám*. Prūsų lietuvių šnektose visur būta formų su *-s*. Instr. pl. galūnės su *-s*, būtent, *-ims*, *-ums*, *-oms*, *-ėms* arba nesutrumpintos *-imis*, *-umis*, ret. *-omis*, *-ėmis*, vartojamos tame pačiame plote, kaip ir atitinkamos datyvo galūnės. Dėl instrumentalio galūnių mažiau intensyvaus trumpinimo žr. § 105a. Apie variantų su ir be *-s* kilmę kalbama § 266.

e) Sutrumpėjusios baritonų datyvo formos, išskyrus *(i̯)a* kamieną, nesiskiria nuo atitinkamų instrumentalio formų, pvz., *ántim(s)* 'antims' ir 'antimis', *júostom(s)* 'juostoms' ir 'juostomis'.., bet *výram(s)*, *výrais*. Oksitonus skiria galūnės priegaidė, plg. dat. *akìms*, *sūnùms*, *šakóms*, *katė̃ms* ir instr. *akim̃s*, *sūnum̃s*, *šakõms*, *katė̃ms*. Tačiau tasai skirtumas ne visur išlaikomas. Antai apie Adùtiškį, Tverẽčių instrumentalio cirkumfleksas apibendrintas ir datyvui: abiem atvejais tariama *akim̃*, *šakõm*, *giesmė̃m*. Skirtumą išlaiko skaitvardis *du*, nes sakoma *dvíem šakõm* 'dviem šakoms', bet *dviẽm šakõm* '(su) dviem šakomis'. Šiaurės žemaičiai apie Tìrkšlius iš dalies suvienodino tik *(i̯)ā* ir *ē* kamienų formas. Čia kirčiuoja dat. pl. *šakóms* || *šakõms*, *katė́ms* || *katė̃ms*, bet visuomet *akìms (akę̃·ms* || *akĩ·ms)*. Visiškai suvienodinti, matyt, trukdo kirčio atitraukimas nuo cirkumfleksinės ir neatitraukimas nuo akūtinės galūnės. Įvardžiuotiniai būdvardžiai, kurių kirtis neatitraukiamas, tariami su vienoda priegaide daug plačiau, plg. dat.-instr. pl. f. *baltõsėms* Kretingà, Kalnãlis, *baltõsioms* Laũkuva, *baltósioms* Luõkė (su akūtu!). Aukštaičių tarmės plote (šiaurės panevėžìškiai) vietomis kirčio atitraukimo dėsnis sulaužomas ir abu linksniai reiškiami formomis su atitrauktiniu kirčiu (§ 43). Rytų Lietuvos šnektose, kur neskiriama *-óm*, *ė́m* nuo *-õm*, *-ė̃m* dėl akūto ir cirkumflekso niveliacijos, bendra *i* kamieno galūnė *-im* tariama dvejopai: pietų aukštaičių plote vyrauja *-im̃*, rytų aukštaičių — *-ìm*. Čia išlyginimas nėra griežtas, pasitaiko gretiminės formos, plg. Kal̃tanėnų šnektos dat.-instr. pl. *trìm* || *trim̃*, *akìm* || *akim̃*. Datyvo kilmės galūnės *-im* įsigalėjimas didelėje ploto dalyje aiškintinas tuo, kad kirčiuotas pailgėjęs pirmasis dėmuo geriau derinasi prie *ā* ir *ē* kamieno galūnių *-om*, *-ėm*. Asmeninių įvardžių datyvo ir instrumentalio priegaidės išlaikomos bemaž visose tarmėse: dat. *mùm(s)*, instr. *mum̃(s)*. Išimčių pasitaiko tik kai kuriose šnektose. Tai nurodoma § 497.

f) Iš kitų daiktavardžių išsiskiria *(i̯)a* kamienas, kuris turi kitokią instr. pl. galūnę, plg. *vilkaĩs* ir *vilkáms*. Rytų aukštaičių panevėžìškių šiaurinėje dalyje, kur dėl *ai* virtimo *ɛ* (po minkšto priebalsio *ę)* supanašėjo abiejų galūnių vokalizmas, šalia dat. pl. *výram* ir instr. pl. *výrais* > *ví·rɛs* buvo pasidaryta kompromisinė tarminė forma *ví·rɛm* 'vyrams' ir 'vyrais'. Tarmės galūnė *-ɛm* (po minkšto priebalsio *-ęm*) vartojama kaip gretiminė šalia senovinių. Apie Pãšvitinį, Vaškùs ji būna tik

nekirčiuota. Čia sakoma dat.-instr. pl. *laũ.kεm* 'laukams' ir 'laukais', bet dat. pl. *laukám* (**laukém* nėra). Rytuose, apie Biržus, galūnė *-εm* gali būti ir kirčiuojama. Čia ji daugiausia vartojama instrumentaliui reikšti, pvz., *tε̃m g'erε̃m v́i·rεm* 'tais gerais vyrais', *su baltaĩ·śęm kalnε̃m* 'su baltaisiais kalnais'. Senoji instrumentalio galūnė *-ais* > *-εs (-ęs)* Biržų apylinkėse reta, baigiama išstumti iš vartosenos. Datyvui reikšti naujoji galūnė retai kada tevartojama. Matyt, trukdo ryškus akūtinės galūnės vokalizmo skirtumas, plg. *laukε̃m* || *laukε̃s* < *laukaĩs* ir *lauká·m* (varianto **laũ.kam* nėra). Pastangas visai suvienodinti datyvo ir instrumentalio formas, žinoma, palaiko kaimynų latvių kalbos įtaka. Tačiau naująją galūnę kildinti iš *-iem* ir laikyti latvių kalbos skoliniu, kaip yra linkusi E. Grinaveckienė LKK V 153, negalima. Kirčiuota galūnė *-iem* būtų išlikusi sveika, kaip ji išlaikoma būdvardžių nom. pl. m. formoje *baltíem*. Be to, taip kildinti neleidžia tarimas po kieto priebalsio *(-εm)*.

g) Rytų aukštaičiai vietomis akūtinės galūnės *-im* tarimą su kirčiuotu pailgėjusiu pirmuoju dėmeniu apibendrino ir baritonams: pagal *akim* > *aḱí.m* sako *ká·ŕí.m*, lyg čia būtų **kártym*. Taip baritonus taria apie Pãpilį, Pándėlį, Uoginiùs, Kùktiškes, Kal̃tanėnus, Dotinė̃nus *(ká·ŕči.m)*, Liñkmenis *(tú·kstuńťi.m)*. Analogiškai tarmėse vietomis elgiamasi su *(į)a* kamieno dat. pl. galūne *-am(s)*, plg. Šakýnos apylinkių *výrāms* (tariama *v́i·rå·ms*) 'vyrams', kur *-āms* iš *vaikáms*. Tuo būdu Šleicherio Gr. 175 forma *põnāms* (rašo *pónāms*), greičiausiai, nėra „irrthümlich", kaip ją vadino F. Kuršaitis (Gr. § 498). Rytų aukštaičiai kupiškėnai taria dat. pl. *v́i·rɔ.m* 'vyrams', kaip ir *vaikɔ́·m* < *vaikám*. Visais šiais atvejais apibendrinti padėjo *ā* ir *ē* kamienų datyvo su ilgais galūnės balsiais *(júostom, žẽmėm)* pavyzdys. Dar pastebėta tariant su pailgintu balsiu nekirčiuotą pronominalinio linksniavimo dat. sing. m. galūnę *-am: laimìngām, móliniām, baltèsniām, balčiáusiām, baltájām, eĩnančiām* ir t.t. (plg. *baltám*). Toks tarimas užfiksuotas apie Pùnską, Šakýną, Liñkmenis. Kuršaitis taip pat rašo *medìniām, baltájām, sùkančiām, sùkusiām* (Gr. §§ 773, 940, 1118, 1119). Rytų aukštaičiai kupiškėnai apie Skãpiškį taria *brú.ŋgɔ.m* 'brangiam', *ḿę.ďi.ńɔ.m* 'mediniam' (*ḿę·-* iš acc. sing. *ḿę̃.ďi.* 'medį'!), *baltɔ́·jɔ̃.m* 'baltajam' (du kirčiai, kitur sako *baltɔ́·jɔ.m* || *baltɔ.jɔ́·m*). Palė̃venės apylinkėje užfiksuota dat. sing. m. *bá·rɔ.jɔ.m* 'bėrajam' (su abiem *ɔ*) ir loc. sing. m. *bá·rɔ.jam* 'bėrajame' (plg. *baltɔ̃.jań*. Skãpiškis 'baltajame'). F. Špechtas tokiose kupiškėnų dat. pl. formose, kaip *v́i·rɔ.m* 'vyrams', įžiūrėjo „eine art Verdumpfung von *a* vor *m*" (LM II 45), o įvardžiuotinių būdvardžių dat. sing. m. formoje *jaunɔ.jɔ́·m* (rašo *jaunojõm*) ide. galūnę *-ō* (LM II 171)! Kiti pastebėti pavyzdžiai su šio tipo pailginimu: gen. *ťŕi.jũ·* 'trijų', loc. *ťŕi.júośe* 'trijuose', f. *ťŕi.jóśe* 'trijose' (su *ťŕi.j-* tariama apie Pãpilį, Panemunė̃lį, Svė̃dasus, Kal̃tanėnus ir kt.; plg. dat. *trìm* > *ťŕí·m*, nom. *trỹs*), adv. *sů.v́i.s* 'suvis' (taip taria kupiškėnai ir kai kurie kiti rytų aukštaičiai, plg. *užv́i.s* / *až̃v́i.s* 'užvis', *paŕv́i.s* 'pervis' su *i.* iš *v́i.sas* < *vìsas*), *ś'ė.ḿe.t* Svėdasaĩ 'šiemet' (plg. *mė̃.tαi* 'metai'),

voc. sing. *ma·mà* || *mã·ma* Jùrbarkas ʻmama' (ir *eľæ·nà* || *eľæ̃·na* ʻElena', *ťæ·tà* || *ťæ̃·ta* ʻteta'), dat. sing. f. *bá·lta·jei* Vilkavìškis, Jùrbarkas, Šakýna ʻbaltajai' (plg. gretiminę formą *baltá·jei* < *baltájai*). Dar plg. skaitvardžius tipo *kẽturiasdẽšimt* (§ 568).

Apie šiaurės žemaičių dat. pl. *vag'î·ms* || *vag'ę̂·ms* žr. § 529. Apie naujadarinių formų su *i̯a* ir *i̯ā* arba *ē* kamienų galūnėmis įsigalėjimą *i* kamieno paradigmoje kalbama §§ 367 – 370. Apie *vagium(s)* žr. § 70. Apie *dantám* ʻdantims', *dantaĩs* ʻdantimis' žr. § 411.

§ **361. Acc. pl.** *-is* < **-īs*, žr. žml. Nr. 23. Apie formų su *i̯a* ir *i̯ā* resp. *ē* kamienų galūnėmis įsigalėjimą kalbama §§ 367 – 370. Apie *dantùs* ʻdantis' ir kt. žr. § 411.

§ **362. Loc. pl.** a) Senovinė galūnė *-isu* aptikta tik rytų aukštaičių vilniškių tarmės plote apie Liñkmenis, Kal̃tanėnus, Daugėlìškį. Ji jau nebėra griežtai paradigminė. Be formų *akisù* ir *dantisù*, dažniausiai einančių prieveiksmiu, vietomis dar pasakoma, pvz., *pirtisù, širdisù* (Liñkmenys). Pasitaiko asmeninių įvardžių formos su *-isu: mumisù* ʻmumyse', *jumisù* ʻjumyse' (Liñkmenys). Šiaipjau įsigalėjo naujesnė galūnė *-ysu*, kurią vartoja daugelis vilniškių ir vietomis pakraštiniai uteniškiai. Ji užfiksuota apie Sẽlą, Liñkmenis, Kal̃tanėnus, Dotinė̃nus, Mielagė̃nus, Tverẽčių, Adùtiškį, Gervė̃čius, Lazū̃nus. Čia paprastai analogiškas galūnes turi ir kitų kamienų daiktavardžiai: sakoma *púoduosu, vi̯ẽtosu, ùpėsu, tur̃guosu.* Išimtį iš dalies sudaro *(i̯)a* kamienas, kurio galūnė *-uosu* paplitusi kiek siauriau. Apie Dotinė̃nus, Adùtiškį, Tverẽčių šalia *viẽtosu, ùpėsu, akysù* (*akýsu* Adùtiškis) sakoma *laukuõs* (Adùtiškyje šalia *laukúose*) be *-su.* Matyt, *-uosu,* kaip ir *-ysu*, yra antrinė galūnė. Senesnę *a* kamieno galūnę išlaikė skaitvardžiai, pvz., *keturiesù*. Galūnės *-ysu* ir *-uosu* laikytinos perdirbiniais su *y* resp. *uo* iš *-yse*, *-uose* (šios, kaip gretiminės, vietomis vartojamos) arba iš iliatyvo. Oksitonų galūnės kirčiavimas svyruoja: sakoma *miškuosù, šakosù, žolėsù, akysù* ir *miškúosu, šakósu, žolẽsu, akýsu.* Didžiojoje ploto dalyje linkstama kirčiuoti *-su*, išskyrus *a* kamieną, kurio galūnė dažniau kirčiuojama *-úosu.* Kitų formų kamiengalio kirčiavimas (iš iliatyvo) retesnis, tačiau pasitaiko. Adùtiškyje sistemingai kirčiuojamas kamiengalis. Trumpa *a* kamieno galūnė *-uos* turi cirkumfleksą: *laukuõs.* Kitų kamienų trumpų galūnių šiame krašte visai nepastebėta.

Kalbos paminklai rodo, kad seniau lokatyvo formos su *-su* buvo paplitusios ne tik lietuvių kalbos ploto rytuose, bet ir vakaruose. Jas vartojo Prūsų Lietuvos autoriai M. Mažvydas, B. Vilentas, J. Bretkūnas. Vėlesniais laikais Prūsų lietuvių šnektose užfiksuota *i* kamieno galūnė *-ise* (Kuršaičio Gr. § 657), kurią iki šių dienų tebeturi vakarų aukštaičiai kauniškiai apie Vilkavìškį, K. Naũmiestį, Jùrbarką ir net pakraštiniai žemaičiai apie Pãgramantį, Laũkuvą. Ši galūnė, greičiausiai, yra ne kas kita, kaip senovinės *-isu* ir dabartinės *-yse* mišimo padarinys. Žemaičių tarmėje ilgiausiai *-su* išliko *i* kamieno daiktavardžių paradigmoje. Galūnę *-isu* randame ne tik 1787 m. „Živate“ (ŽCh), bet ir XIX a. rašytojų M. Valan-

čiaus, A. Pabrėžos raštuose. Kvėdarnos apylinkėse ji tebebuvo gyva dar J. Jauniaus laikais. Jos reliktų esama ir dabar, pvz., adv. *dvisù* Salantaĩ 'dviese' (perdirbinys iš *dviesù* pagal *trisù*).

b) Dabar daugelyje tarmių įsigalėjo literatūrinės kalbos tipo lokatyvo formos, kurios baigiasi *-se*. Jos kildintinos iš akuzatyvo ir postpozicijos **-ḗn*. Visų pirma tai rodo skirtumas tarp aukštaičių *šáukštuose* ir žemaičių *šáukštūse* (*šáukštunse* § 75e), plg. § 286. Žemaičių *i* kamieno forma *akėsè* yra antrinės kilmės, žr. § 369. Vienaskaitos ir daugiskaitos lokatyvų galūnėse balsį *e* žemaičiai išverčia vienodai. Iš rytų aukštaičių aiškus postpozicijos **-ḗn* refleksas pastebėtas tik vietomis ploto pakraščiuose apie Daugėlìškį (Daniū̃nų km.), Adùtiškį, Lazū́nus. Čia tariama *šá·ukštuosьι* 'šaukštuose' su *-ьι* iš **-ḗn* po sukietėjusio *s*, kaip ir loc. sing. formoje *á·uksьι* 'aukse'. Kiti rytų aukštaičiai šalia loc. sing. *á·uksi* / *á·uksьι* sako *šá·ukštuośe* su aiškiu *-e*, vietomis (tokių nedaug) *šá·ukštuosa* arba vartoja sutrumpintas formas be galūnės balsio. Labiausiai paplitęs variantas su *-e* (*šá·ukštuośe*). Jis užfiksuotas apie Čiõbiškį, Mùsninkus, Šìrvintas, Lyduokiùs, Molė̃tus, Labanórą, Dū́kštą, Rim̃šę. Panevėžiškiai ir jų pietryčių kaimynai artimesni širvintìškiai (Gélvonai, Pabáiskas) žodžio gale yra suplakę *e* ir *i* balsius (§ 48). Dėl geografijos jų *-ι* / *-i* taip pat gali būti iš *-e*. Variantą su *-a* turi vilnìškių tarmės pietryčių kampas apie Dievẽniškes, Lazū́nus (greta *-ьι* < **-ḗn* ir tipo *akysù*), Gervė̃čius (greta tipo *akysù*). Kupiškė̃nai, bemaž visi anykštė̃nai ir daugelis utenìškių vartoja sutrumpintas formas be galūnės balsio (*šáukštuos*), kuriomis čia reiškiamas ne tik lokatyvas, bet ir iliatyvas (§ 258). Koks šiose tarmėse yra buvęs lokatyvo galūnės balsis, nėra žinios. K. Būga (RR III 359) pateikia iš Anykščių̃ ir Kùpiškio senosios kartos formą *akysi*, nurodydamas, kad dabar tesako *akỹs*. Plačiau už kitas įsigalėjo sutrumpintoji *a* kamieno daiktavardžių lokatyvo forma: ji sistemingai vartojama į šiaurę nuo linijos Kėdáiniai – Ukmergė̃ – Švenčiónys, užfiksuota (kaip gretiminė) ir pietuose, net apie Dievẽniškes, Lazū́nus. Ji plačiau už kitas vartojama ir vakarų Lietuvoje. Dėl lokatyvo formų trumpinimo plg. § 105a.

Pietų aukštaičių tarmės plote lokatyvo formų su *-i* / *-ьι* < **-ḗn* nepastebėta. Šalia loc. sing. *á·ukśi* / *á·uksьι* pietuose, maždaug nuo linijos Lazdìjai – Varėnà – Šal̃čininkai, sakoma *šá·ukštuosa*. Į šiaurę nuo šios linijos apie Rudamìną, Sim̃ną, Dùsmenis, Valkininkùs ir toliau tėra *šá·ukštuośe*.

Iš pateiktų duomenų matyti, kad rytų Lietuvoje formos su išlaikytu postpozicijos **-ḗn* refleksu, išskyrus kai kurias anksčiau nurodytas pakraštines šnektas, buvo išstumtos kitokių, kuriose tasai refleksas pakeistas balsiais *e* arba *a*[50]. Tasai pakeiti-

[50] K. Morkūnas LKK VII 145 – 151 neigia reflekso **-ḗn* buvimą rytų aukštaičių tarmės plote, minėtų pakraščių formas su *-ьι* (*šá·ukštuosьι*) laikydamas naujadarais, gavusiais *ьι* iš vienaskaitos (*á·uksьι*). Formų su *-ьι* naujumą, pagal jį, rodąs iliatyvo **šáukštuosьιn* nebuvimas (plg. ill. pl. *šáukštuosun* šalia loc. pl. *šáukštuosu*) ir tai, kad tokios formos, esą, dažniau vartojamos jaunosios

mas nėra visai naujas, nes formos su *e* ir *a* turimos jau senuosiuose raštuose. Pirmąsias (su *e*) sistemingai vartoja „Punktų sakymų" autorius. Tikėti F. Špechtu LM II 367, PS 16*, kad tai esama rašomosios kalbos įtakos, žinoma, nėra jokio pagrindo. Antrosios (su *a*) ypač dažnos Prūsų lietuvių autorių raštuose. Lokatyvo formų su *a* ir *e* atsiradimas susijęs su iliatyvo įtaka. Dėl abiejų linksnių sąveikos postpozicijos **-ē̃n* refleksas buvo pakeistas iliatyvo galūnės balsiu *a*. Taip atsirado tipo *šáukštuosa* formos. Iš iliatyvo gautas ne tik galūnės balsis, bet ir kirtis: bemaž visur kirčiuojama *akýsa*. Lokatyvo kirčio vieta *(akysà)* išliko tik kai kuriose šnektose ploto pakraštyje apie Zíetelą, Ramaškónis. Valkininkų apylinkėje girdėta sakant (liaudies dainoje) *visamà svietẽly, slaunamà miestẽly*, kur loc. sing. *-am(e)* pakeista *-amà* dėl ill. sing. *-anà* (dažn. *-añ*). Tipas *šáukštuose* (su *-e* vietoj **ē̃n* reflekso) rytų Lietuvoje traktuotinas kaip *šáukštuosia* ir laikytinas *šáukštuosi* || *šaukštuosa* kontaminacijos padaru. Tai rodo Dū́kšto, Rimšẽs šnektos, kur tariama *šá·ukštuośæ*, kaip ir 3. praes. *praũ·śæ* 'prausia' šalia nom. pl. *aũ·sas* < *aũses* 'ausys'. K. Morkūno hipotezė apie tipo *šáukštuose* migraciją į rytų aukštaičių plotą iš vakarų nėra patikima, nes tokiai migracijai įrodyti neturime jokių duomenų. Autoriaus rėmimasis pakraštinių vakarų aukštaičių veiksmažodžio formomis 1. sing. praet. *áudiau* 'audžiau', 1. sing. cond. *sakýtau* 'sakyčiau' ir 2. sing. cond. *sakýtai* 'sakytumei' (LKK VII 149[13]) tokios rūšies migracijos galimumo anaiptol neįrodo, nes pastarosios formos vienodai galėjo atsirasti tiek vakarų, tiek ir pietų aukštaičių plote (§§ 158 ir 668). Be to, hipotezė nepaaiškina kirčiavimo pakeitimo. Juk oksitonų formos bemaž visame plote turi iliatyvo kirtį *(akýse)*. Išimčių pastebėta tik šiaurėje apie Rìmšę, kur kirčiuojama *akysè*. Iliatyvo kirtį yra gavę ir kai kurie vakarų aukštaičiai kaunìškiai, kurie dabar daugiskaitos iliatyvo formų visai nebevartoja. Pastebėta kirčiuojant *akýse* net apie Garliãvą, Ąžuolų̃ Bū̃dą. Tačiau lokatyvo kilmės prieveiksmiai vietomis išlaikė senovinę kirčio vietą, pvz., *pietusè* Palómenė 'per pietus, pietų laiku'.

c) Rytų Lietuvoje vienur kitur pastebėtos gretiminės lokatyvo galūnės su pridėtiniu *-i* (*-i̯*). Antai Lazū́nų apylinkėse šalia *píevosu* || *pievosa* || *píevosɒɩ* pasakoma *píevosui* || *pievosai* || *píevosɒɩi̯*. Variantai su *-i* populiarūs apie Nõčią *(píevosai* Bieliūnų km.), Mielagė̃nus, Tverẽčių *(píevosui, šakosuĩ, žievėsuĩ...)*. Plg. *mūsuĩ* Armõniškės (LKŽ I 269) 'pas mus'. Pridėtinis *-i (-i̯)* bus įsivestas iš sutrumpintos viena-

kartos. Kad *-ɒɩ* būtų įsivesta iš vienaskaitos formų, sunku patikėti, nes vienaskaitos formose *ɒɩ* labai retas, teturimas tik nedaugelio *a* kamieno daiktavardžių su sukietėjusiu priebalsiu prieš galūnę, be to, ir čia jis ne visuomet sistemingai išlaikomas: vietomis netgi dažniau sakoma *á·ukśi* (su *-i* iš *ḿiš'k'i* < **miškē̃n*), negu *á·uksɒɩ*. Iliatyvo *šáukštuosɒɩn* neteko girdėti, nors jis visai galimas. Tačiau tai anaiptol nerodo lokatyvo *šáukštuosɒɩ* naujumo, nes tokie iliatyvai, kaip *šáukštuosun, šáukštuosan, šáukštuosen* (ir, žinoma, *šáukštuosɒɩn*), patys yra naujadarai (§ 289). Teigimas, kad lokatyvo formas su *-ɒɩ* dažniau vartojanti jaunoji karta, nėra tikslus. Iš tikrųjų jas dažniau vartoja tie žmonės, kurie stengiasi kalbėti literatūrine kalba, nes šios formos yra artimesnės literatūrinės kalbos normai, negu tarmės gretiminės tipo *akysù*.

skaitos lokatyvo galūnės, pvz., *píevoj, pùsėj, danguĩ* 'danguje'. Plg. ill. pl. *píevos(n)an* su *-n* iš ill. sing. *píevon* (§ 289).

d) Žemaičių – aukštaičių tarmės pasieniais vietomis *(i̯)ā, ē* ir *i* kamienų vardažodžiai daugiau ar mažiau fakultatyviškai gauna *(i̯)a* kamieno galūnę: aukštaičiai sako *aukštuosè šakuosè* 'aukštose šakose', *giliuõsiuose žẽmiuose* 'giliosiose žemėse', *akiuosè* 'akyse', žemaičiai atitinkamai *aukštūsè šakūsè, giliū̃siūse žẽmiūse, akiūsè.* Tokia vartosena pastebėta apie Tauragę, Raséinius, Šáukėnus, Šakýną. Jos priežastys nėra išaiškintos. Dėl geografijos galima įtarti, kad kaltas esąs žemaitiškų ir aukštaitiškų formų sumišimas. Tai ypač rodo A. Jonaitytės girdėtos šiaurės žemaičių tarmės plote apie Vegeriùs tokios tarminės formos, kaip *dẹ̄deľõ·us vẽ·itộ·us* 'didelėse vietose' arba *mẹ̀škūos* 'miškuose' (LKK VII 166 – 167). Mažiau patikima nuomonė, kad pradžią davę tarmės dubletai *grỹbos* || *grỹbai, kruõpos* || *kruõpai, líepos* || *líepai* ir pan. (LKK III 101). Pastebėtina, kad vietomis pronominalinio linksniavimo vyriškosios giminės vienaskaitos lokatyvo forma vartojama su moteriškosios giminės daiktavardžiu: apie Šáukėnus, Šakýną, Papìlę pasakoma *tamè trobõ(jè)* 'toje troboje', *vienamè rañko(je)* 'vienoje rankoje' ir pan. Dėl įvardžių vyriškosios ir moteriškosios giminės formų mišimo plg. §§ 529, 536 – 539. Lengviau išaiškinamas daugiskaitos lokatyvo galūnės *-uos(e)* dėjimas moteriškosios giminės įvardžiams ir būdvardžiams (daiktavardžiams nededama) rytų aukštaičių panevėžìškių tarmės šiaurėje. Apie Pãšvitinį, Pãsvalį ir vietomis kitur tariama, pvz., *tuõś ďiďeľuõś šakõ·ś* 'tose didelėse šakose'. Čia kaltas yra, greičiausiai, baritonų galūnių *-uos(e)* ir *-os(e)* fonetiškas sutapimas, plg. *šá·ukštọś* 'šaukštuose' ir *píevọś* 'pievose'. Sakant *tuõs grỹčios* 'tose trobose' girdėta net apie Vìdiškius.

§ 363. Ill. pl. galūnės *-ysna, -ysnan, -ysan, -ysun, -ysen, -ysn,* žr. § 289. Dėl naujadarinių formų su *i̯a* ir *i̯ā* resp. *ē* kamienų galūnėmis brovimosi žr. §§ 367 ir 370. Apie *dantúosna* 'dantysna' žr. § 411.

§ 364. All. pl. galūnė kaip *a* kamieno (§ 290), tik po minkšto priebalsio, pvz., *vagium̃(p).*

§ 365. Nom.-acc. dual. Vyriškosios giminės daiktavardžiai turi *i̯a* kamieno galūnę, pvz., *dù vagiù.* XVII a. viduryje, D. Kleino liudijimu, žemaičiai dar buvo išlaikę senovinę *i* kamieno galūnę *-i*, pvz., *du wieśpati, du krikśćioni* (PLKGr. 551). Jos reliktu, gal būt, laikytina Pãgramančio šnektos forma *dù šunì* (Joniko PT 48). Moteriškosios giminės daiktavardžiai turi galūnę *-i*, pvz., *dvì akì.* Vakarų ir šiaurės žemaičių tarimas *(dvẹ̀ àkẹ̀)* rodo, kad jų galūnė nėra kilusi iš **-í* (senovinę formą **akí* tartų **àki*), bet gauta iš *ē* kamieno daiktavardžių. Aukštaičių *-i* galėtų būti ir sena *i* kamieno galūnė.

§ 366. Dat. ir **instr. dual.** *-ìm* resp. *-im̃*, žr. §§ 265 – 267. Vyriškosios giminės daiktavardžiai žemaičių tarmėje turi *i̯a* kamieno galūnes, žr. § 367. Dėl **gen.** ir **loc. dual.** žr. §§ 268 – 269.

§ 367. Vyriškosios giminės *i* kamieno daiktavardžių yra nedaug. Jų paradigmą stipriai veikia *(i)ja* kamienas. To veikimo priežastis – homoniminių nom. sing. ir acc. sing. galūnių buvimas, plg. *kártis, kártį* ir *brólis, brólį*. Negausaus *i* kamieno linksnių galūnės vienur mažiau, kitur daugiau intensyviai keičiamos produktyviojo *(i)ja* kamieno fleksija. Tasai keitimas negali būti senas, nes XVI – XVII a. raštuose naujadarinės formos dar palyginti retos, žr. J. Kazlausko straipsnį Kalbotyroje I 33 tt. (= ВСЯ V 71 tt.). Sveikiausią paradigmą išlaikė žemaičiai. Jie tik retai vartojamų dviskaitos linksnių *i* kamieno galūnes pakeitė gautomis iš *ja* kamieno: sako *dù vagiù, dum̃s vagium̃s, dùm vagiùm, dum̃ vagium̃*. Kaip gretimines jau turi ir naujadarines dat. sing. *(vãgiuo)* bei instr. sing. *(vagiù)* formas. Pirmoji labiau įsigalėjo pietų žemaičių plote, antrąją vartoja daugelis žemaičių, ypač vakarų ir šiaurės. Kitų linksnių formos su *ja* kamieno galūnėmis *(vãgio, vagiaĩ, vagiáms, vagiùs, vagiaĩs, vagiū̃sè)* tesutinkamos paaukštaitėje. Iš aukštaičių geriausiai *i* kamieno paradigmą išlaiko vakarinė dalis. Neskaitant visuotinai įsigalėjusios *ja* kamieno dat. sing. galūnės *-ui* (senovinės *i* kamieno galūnės vakarų aukštaičiai visai neišlaikė), čia kiek dažniau tepasitaiko instr. sing. *-u (vagiù)*. Kitų linksnių formos su *ja* kamieno galūnėmis retos. Rytų Lietuvoje, priešingai, *ja* kamieno fleksija labai įsigalėjo ir vietomis baigia išstumti iš vartosenos senovinę. Tasai išstūmimas reiškiasi labai įvairiai, ne visų daiktavardžių paradigmose tolygiai. Antai apie Ùkmergę šalia *vagiaĩ, vagiám, vagiùs, vagiaĩs, vagiúose, vagiúosna* sakoma *dañtys, dantìm* (dat. ir instr. pl.), *dantìs, dantýse, dantýsna*. Arba vėl: Kaniavõs apylinkėse šalia vietovardžių priesagos *-onys* (*Kaziukónys, Mickónys, Senkónys*...) pavardžių daugiskaita teturi variantą *-oniai* (*Berželioniaĩ, Stasioniaĩ, Vaitoniaĩ*...), tačiau vienaskaita išlaiko *-onìs* (*Berželionìs, Stasionìs, Vaitonìs*...). Kai kurie *i* kamieno daiktavardžiai vietomis ištisai pereina į *(i)ja* kamieną, nors, kaip gretiminės, gali būti vartojamos ir atskirų linksnių *i* kamieno formos. Rytų Lietuvoje plačiai sakoma *añglis,-io* 'anglis', *dantỹs* (užfiksuota ir vakarų aukštaičių plote net apie Čẽkiškę, Grìškabūdį, Vilkavìškį) arba *dañčias* (Pasvalỹs) 'dantis', *debesỹs* (užfiksuotas net Gervìniuose) 'debesis'. Kiek siauriau paplitę *pažastỹs* Svėdasaĩ, Aluntà, Dotinė̃nai, Palū̃šė, Adùtiškis 'pažastis', *pùsnis,-io* Léipalingis, Dùsmenys, Kaniavà arba *pusnỹs* Kal̃tanėnai 'pusnis', *rūdỹs* Kaniavà 'rūdis', *tulžỹs* Zíetela 'tulžis', *vagỹs* Šiauliaĩ, Aluntà, Kal̃tanėnai 'vagis', *žvėrỹs* Gervìniai (žemaičiai!), Šiauliaĩ, Šakýna, Palė̃venė, Ukmergė̃, Gélvonai, Palómenė.

Dėl *i* ir *(i)ja* kamienų mišimo vienur kitur sporadiškai pasitaiko *i* kamieno fleksija *(i)ja* kamieno daiktavardžių paradigmoje, pvz., pietų aukštaičiai apie Rùdnią, Kaniãvą sako gen. sing. *mokestiẽs* 'mokesčio', *plõties* 'pločio'. Kalnùjų apylinkėse (Paserbenčio km.) girdėta gen. sing. *svetiẽs* 'svečio', instr. sing. *svetim̃* 'svečiu', dat. pl. *svetìms* 'svečiams', instr. pl. *svetim̃s* 'svečiais'. Kuršių pamario žvejai sakydavo dat. pl. *vókietims*, dat.-instr. dual. *vókietim* (LŽTP 30). Plačiau už kitas

vartojama vokatyvo forma *velniẽ* (Ukmergė̃, Aluntà, Adùtiškis, Tverẽčius) arba *vél-nie* (Svėdasaĩ). Tačiau labiausiai *(i)i̯a* kamieno paradigmoje įsigalėjo *i* kamieno loc. sing. galūnė, žr. § 296. Pastebėti keli *i* kamieno daiktavardžiai, kurie literatūrinėje kalboje priklauso *(i)i̯a* kamienui, būtent, *barnìs* Vilkavìškis 'barnis', *dalgìs* Pociūnė̃liai 'dalgis', *ligónis,-ies* Kal̃tanėnai, Adùtiškis 'ligonis', *paũkštis,-ies* Kal̃tanėnai 'paukštis' (Bìržuose tėra nom. pl. *paũkštys*), *Reséinys* Raséiniai 'Raseiniai', *šulnìs* Luõkė, Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ 'šulinys', *súodys* (že. *sū̃dys*) Salantaĩ, Mósėdis, Alsė̃džiai 'suodžiai'.

§ **368.** Moteriškosios giminės *i* kamieno daiktavardžių linksniavimą ardo *i̯ā* ir *ē* kamienai. Sveikiausią paradigmą išlaikė vakarų aukštaičiai, visų pirma kaunìškiai. Čia nėra tik senovinės *i* kamieno dat. sing. galūnės, kurią pakeitė *i̯ā* kamieno *-ai*, pvz., *nãkčiai*. Instr. sing. galūnė *-im(i)* nepasižymi populiarumu, vyrauja formos su ta pačia galūne, kaip ir *i̯ā* kamieno, plg. *nakčià* ir *valdžià*. Šių galūnių buvimas *i* kamieno paradigmoje ne visai aiškus, nes kitų linksnių homoniminės fleksijos, neskaitant gen. pl., vakarų aukštaičiai neturi. Pažymėtina, kad instr. sing. *nakčià* ir kitose tarmėse vartojama gyviau, negu vyriškosios giminės instr. sing. *vagiù*. Vakarų aukštaičiai sako *nakčià*, bet *vagim̃(i)*. J. Kazlauskas Kalbotyroje I 56 – 57 *nakčià* kildina iš **naktijan* (= s. sl. *noštьjǫ*), tuo būdu norėdamas paaiškinti esamą *i* ir *i̯ā* kamienų sąveiką. Šiaipjau kaunìškių tarmės plote pastebimesnio svyravimo tarp *i* ir *i̯ā* arba *ē* kamienų nėra, jeigu neskaitysime daiktavardžių *dalià* 'dalis' ir *kandė̃* 'kandis', kurių pirmąjį turi beveik visi vakarų aukštaičiai, antrasis užfiksuotas apie Vilkavìškį, Daukšiùs.

Daugiau fleksijos mišimo atvejų pastebėta pažemaitėje ir arčiau pietų bei rytų aukštaičių. Antai Jùrbarko apylinkėse greta *ē* kamieno dat. resp. instr. pl. formų *katė́ms* / *katė̃ms*, *krė̃gždėms* kartais pavartojami variantai *katìms* / *katim̃s*, *krė̃gždims*. Pasakoma ir *katíems* / *katiẽms*, *krė̃gždiems* (E. Grinaveckienė LKK III 170) su galūne *-iems*, kuri, jeigu nėra žemaitybė, galėtų būti atsiradusi dėl *-ėms* (tariama *-ems* § 70) ir *-ims* kontaminacijos. Tokios kilmės, greičiausiai, ir kaunìškių plote apie Liubãvą, K. Naũmiestį vartojama dat. pl. forma *žmoníem* 'žmonėms' (galūnę *-iem* turi tik šis žodis), plg. *žmonė̃ms* ir *žmonìms* (§ 412). Kuršių pamario dat. pl. *tíems katíems* 'toms katėms', kaip ir *tíems vókietiems* 'tiems vokiečiams' (LŽTP 32), matyt, gavo *-iems* dėl įvardžio *tíems* kaltės, kuris čia vartojamas ir vietoj *tóms*. Kokios kilmės Kuršaičio Gr. § 657 dat. pl. *širdíems*, instr. pl. *širdiemìs*, sunku pasakyti. Šiaurėje, apie Šiauliùs, kaip ir žemaičių pakraščiuose (Tauragė̃, Er̃žvilkas), turimos *ē* ir *i̯ā* kamienų dat.-instr. pl. formos su *-im: dróbim, sáujim*. Jos gali būti pasidarytos šalia gretiminių *dróbium, sáujum* pagal *akim* šalia *akium* pavyzdį. Dar plg. § 70. Apie Kalnujùs, Gir̃kalnį girdėta instr. sing. *martim̃* 'marčia', nom. pl. *mar̃tys* 'marčios', dat.-instr. pl. *martìm* resp. *martim̃*. Čia *ē* ir *i̯ā* kamienai labai suartėję (§ 325). Apie Serė̃džių, Šiauliùs užfiksuota loc. sing. *žẽmi* 'žemėje' (plg. *mẽdi*

'medyje' § 353), loc. pl. *dróbise* 'drobėse' (Šiauliaĩ). Atskiri *i* kamieno daiktavardžiai, kaip ir kaimynų žemaičių tarmėje, perėjo į *ē* kamieną. Kuršių pamario žvejai taip pat sakydavo *kártė* 'kartis', *kùlšė* 'kulšis', *nósė* 'nosis', *páltė* 'paltis', *váltė* 'valtis', vietomis net *debesẽ* 'debesis', *pažastẽ* 'pažastis', *smiltẽ* 'smiltis' (LŽTP 32).

§ **369.** Žemaičiai, be instr. sing., turi dar homoniminę *i* ir *ē* kamienų loc. sing. galūnę (§ 353). Todėl čia moteriškosios giminės daiktavardžių *i* kamieną ardo ne *į̯ā*, bet *ē* kamienas. Visuotinai įsigalėjo naujadarinės loc. pl. formos su galūne *-ėse*. Senovinė *i* kamieno fleksija išliko tik paaukštaitėje: apie Gerviniùs vartojama *-ysè*, apie Pãgramantį — *-isè*. Žemaičių dviskaitos formos taip pat traktuotinos kaip sudarytos *ē* kamieno pavyzdžiu, plg. § 365. Kitų linksnių senovinės *i* kamieno galūnės daugiau ar mažiau išlaikomos, tačiau ne visur nuosekliai.

Vakarų ir šiaurės žemaičiai oksitonų paradigmoje šalia dat. sing. *-ie* ir dat. pl. *-ims* kartais pasako *-ei* ir *-ėms* (pastaroji reta). Baritonų paradigmoje galūnė *-ėms* labai įsigalėjo ir vartojama ne tik dat. pl., bet ir instr. pl. reikšti. Senovinė *-ims* baritonų paradigmoje reta. Neaišku, kaip reikia traktuoti baritonų gen. sing. galūnę. Vakarų ir šiaurės žemaičiai taria *-ęs* (*kâ·rtęs* 'karties'). Taip čia tariama ir *ē* kamieno *-ės* (*žẽ·męs* 'žemės'). Bendraties formanto *-ti* šalia refl. *-ties* tarimas leidžia įtarti, kad sutapimas gali būti fonetiškas, pvz., *sộ.ktę* 'sukti', refl. *sộktệ·is* 'suktis'. Tokią prielaidą paremia skirtingas *i* ir *ē* kamienų galūnės rašymas Mažvydo katekizme (*i* kam. *-is*, *ē* kam. *-es*) ir 1757 (1787) m. „Živate" *(-ys, -es)*. Tačiau jai prieštarauja dat. sing. galūnės *-ie* tarimas, pvz., *àkệ·i* = *ãkie* Gervẽčiai. Greitesnis *ē* kamieno fleksijos brovimasis, būtent, į baritonų paradigmą lyg ir paremtų fonetiško sutapimo hipotezę, kaip ir kai kurie pietų žemaičių duomenys (apie juos kalbama žemiau). Tačiau visiško aiškumo nėra[51]. Dėl *i* ir *ē* kamienų suartėjimo vietomis daugiau ar mažiau fakultatyviškai *i* kamieno galūnės atsiranda *ē* kamieno daiktavardžių paradigmoje. Antai Kretingõs apylinkėse užfiksuotos formos gen. sing. *peliẽs* 'pelės', dat. sing. *pẽlie* 'pelei'. Jos dažnesnės konstrukcijoje su prielinksniais. Atskiri *i* kamieno daiktavardžiai (daugiausia baritonai) vienur kitur visai perėjo į *ē* kamieną, pvz., *anglẽ* Viekšniaĩ 'anglis', *ánkštė* Salantaĩ 'ankštis', *ántė* Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ 'antis', *ausẽ* Príekulė, Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ 'ausis', *avẽ* Príekulė, Gargždaĩ 'avis', *kándė* Tirkšliaĩ arba *kandẽ* Kretingà 'kandis', *kártė* Kalnãlis, Alsẽdžiai, Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ 'kartis', *klẽtė* Tirkšliaĩ 'klėtis', *krósnė* Viekšniaĩ 'krosnis', *nósė* Tirkš-

[51] Sunku patikėti hipotezei (Stango Mažv. 112—113), kad iš seno lietuviai būtų turėję *i* kamieno gen. sing. galūnę *-is*. Jeigu tokia galūnė iš tikrųjų būtų buvusi, ją turėtų ir oksitonai. Be to, ši hipotezė remiama tariamąja šiaurės panevėžiškių galūne *-is* > *-'ọs*, kurią kalbininkai tikisi radę Baranausko tekstų formose *wagiòs* LM I 130_{15} 'vagies' (Vaškų̃ par.), *ligóniõs* $137_{16,23}$ 'ligonio' (Klóvainių par.). Čia jau aiškus nesusipratimas. Senovinės galūnės **-is* refleksas šiaurės panevėžiškių tarmėje yra *-'ś* (§ 113). Minimas formas reikia traktuoti kaip *vagiaũs, ligóniaus*. Bemaž visai susiliejus į vieną *i̯u* ir *(i)i̯a* kamienų paradigmoms, šioje tarmėje gen. sing. galūnė *-aus* > *-ọs* fakultatyviškai dedama ir *(i)i̯a*, net *i* kamieno daiktavardžiams, žr. § 392.

liaĩ, Viekšniaĩ 'nosis', *obelẽ* Kretingà 'obelis', *pãltė* Salantaĩ, Viekšniaĩ 'paltis', *pažastẽ* Kretingà, Tirkšliaĩ 'pažastis', *péntė* Tirkšliaĩ 'pentis', *pilẽ* Tirkšliaĩ 'pilis; sena bažnyčia', *smìltė* Kretingà, Tirkšliaĩ 'smiltis', *súodės* (že. *sū̃dės*) Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ 'suodys, suodžiai', *svirtẽ* Viekšniaĩ 'svirtis', *tóšė* Kalnãlis, Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ 'tošis', *tulžẽ* Viekšniaĩ 'tulžis', *váltė* Salantaĩ 'valtis', *vytẽ* Tirkšliaĩ 'vytis, rykštė', *žąsẽ* Príekulė arba *žą̃sė* Viekšniaĩ 'žąsis'. Vietomis pasitaiko ir gretiminės senovinės kai kurių linksnių formos. Telšiškių tarmės plote, kur veikia balsių asimiliacijos dėsnis (§ 59), dažniausiai išlieka nepakeistos acc. sing., nom. pl. ir acc. pl. formos tų daiktavardžių, kurių šaknies vokalizmas turi būti derinamas prie galūnės. Antai Tirkšliuosè daiktavardis *ántė* 'antis' šiaipjau priklauso *ē* kamieno paradigmai, tačiau sakoma acc. sing. *ántį*, nom. pl. *ántys*, acc. pl. *ántis*, nes, pakeitus šias formas *ē* kamieno atitikmenimis, reikėtų keisti ne tik galūnę, bet ir šaknį, taigi tarti ne *û·ńt'⁽ⁱ⁾*, *û·ńt'⁽ⁱ⁾s*, *û·ńt'ˡs*, bet *ǫ̂·nt'⁽ᵉ⁾*, *ǫ̂·nt'⁽ᵉ⁾s*, *ǫ̂·ntᵉs*.

Pietų žemaičių tarmės plote *ē* kamieno poveikis *i* kamienui stipresnis. Čia dat. sing. galūnė *-ei* daug kur dažnesnė, negu senovinė *-ie*, o paaukštaitėje ją visai išstūmė iš vartosenos. Gyviau vartojama dat. resp. instr. pl. *-ėms*, kuri, be to, arčiau aukštaičių pakeičiama *i̯ā* kamieno *-ums* (§ 70). Apie Karklė̃nus, Šáukėnus, Kuršė̃nus, kur fonetiškai sutapo *i* ir *ē* kamienų acc. sing. galūnės, vartojamos naujadarinės nom. pl. ir acc. pl. formos. Čia sakoma *ãkės* 'akys', *akès* 'akis' (tariama *ã·k'es*, *àk'ès*). Karklė̃nų apylinkėje užfiksuotos net vyriškosios giminės formos nom. pl. *šùnės* 'šunys', *vándenės* 'vandenys', acc. pl. *šunès* 'šunis', *vagès* 'vagis'. Pastarosios aiškintinos tuo, kad žemaičių tarmėje vyriškosios giminės daiktavardžių paradigma dėl nežymios *(i)i̯a* kamieno įtakos tebėra labai artima moteriškosios giminės paradigmai. Plg. instr. pl. *vagẽms* (ret.) || *vagimìs* (dažn.) Laũkuva. Šiaurės žemaičių kretingìškių plote girdėta tariant instr. sing. *vàg'ę* 'vagimi' su *-ę* iš *àk'ę* 'akimi'.

Baritonai pietų žemaičių tarmės plote ištisai perėjo į *ē* kamieną. Kadangi čia *ē* ir *i̯ā* kamienų šaknies kirčiavimo daiktavardžiai linksniuojami vienodai (§ 325), tai į vieną suplaktos net trys baritonų paradigmos: *i*, *ē* ir *i̯ā*. Galima įtarti, kad kai kurių linksnių galūnės kilusios ne iš *ē*, bet iš *i̯ā* ar net *i* kamieno paradigmų. Labiausiai neaiški gen. sing. galūnė. Šiaurės rytuose apie Karklė̃nus, Šáukėnus, Kuršė̃nus ji kitokia, negu nom. pl. galūnė: čia tariama gen. sing. *ká·ŕtis* 'karties', *sá·ul'is* 'saulės', *sá·ujis* 'saujos', bet nom. pl. *ká·ŕtes*, *sá·ul'es*, *sá·ujes*. Kiti pietų žemaičiai turi vienodas abiejų linksnių formas, pvz., *kâ·ŕtęs*, *sâ·ul'ęs*, *sâ·ujęs* Laũkuva, *ká·ŕtes*, *sá·ul'es sá·ujes* Pãgramantis. Tarminė gen. sing. galūnė *-is* galėtų būti kildinama iš *i* kamieno *-ies*. Prieštaravimas, susijęs su skirtingu *ie* refleksu dat. sing. galūnėje (plg. dat. sing. *vã·g'i·* Kuršė̃nai 'vagiui'), galėtų būti pašalinamas prielaida, kad čia *-ie* < **-iei̯* su *-i̯* iš *šãkai*, *kãtei*. Dėl fonetikos dar plg. Pãgramančio šnektos nom. sing. *ḿienu* 'mėnuo' šalia dažnesnės formos *ḿienu·*, kurios *u·* galėtų būti iš oksitonų (plg. gen. sing. *kúoji·s* Joniko PT 44 < *kójies* 'kojos'). Tačiau tikro aiškumo

anaiptol nėra. Apie Saugàs su *-is* tariamos ne tik gen. sing., bet ir nom. pl. formos. Šáukėnų–Kuršėnų apylinkių instr. sing. formos *ká·ŕťe* 'kartimi', *sá·uľe* 'saule', *sá·uje* 'sauja', kaip rodo loc. sing. *šá·ukšťi* 'šaukšte' ir būdinys *ńèšťi* 'nešte', turi galūnę iš *i̯ā* kamieno. Senovinė *ē* kamieno galūnė išlaikyta prieveiksmyje *įkandine* 'įkandin, iš paskos' (Kuršėnuose tariama *i̯í·kuńďińi*) ir pasakyme *dù sù pusè* (Šáukėnuose tariama *dù sù pùši*). Laũkuvos apylinkių gretiminės formos (čia tariama *kâ·ŕťe* || *kâ·ŕťę, sâ·uľe* || *sâ·uľę, sâ·uje* || *sâ·uję* – antrieji variantai reti) rodo, kad ir kitur sutapimas gali būti ne fonetiškos prigimties. Ne visur aiški acc. sing. galūnė. Apie Karklė̃nus, Šáukėnus, Kuršė̃nus tariama *ká·ŕťi* 'kartį', *sá·uľi* 'saulę', *sá·uji* 'saują'. Pirmųjų dviejų formų galūnėje gali būti fonetiškai sutapusios *-į* ir *-ę*, plg. partic. praet. act. *sùḱis* 'sukęs'. Ar ši galūnė įsivesta *i̯ā* kamienui, ar fonetiškai išsirutuliojo iš *-ią*, sunku pasakyti; čia sakoma ir *žã·ľi·ji* 'žaliąją', *ši·* 'šią'. Apie Laũkuvą tariama *kâ·ŕťę, sâ·uľę, sâ·uję*, apie Pãgramantį – *ká·ŕťe, sá·uľe, sá·uje*. Acc. pl. formos turi galūnę *-es*, kurioje, greičiausiai, sutapo *ē* kamieno *-es* ir *i̯ā* kamieno *-as* (po minkšto priebalsio). Tačiau vienur kitur pasakoma su gretimine *i* kamieno galūne *-is*. Kuršė̃nuose girdėta tariant *dùŕis* 'duris', Laũkuvoje – *kâ·ŕťęs, sâ·uľęs, sâ·ujęs* (ret., vyrauja *kâ·ŕťes, sâ·uľes, sâ·ujes*). Kiti linksniai visur turi *ē* kamieno fleksiją, jeigu tik *i* ir *i̯ā* paradigmų galūnės fonetiškai nesutapo. Gretimines senovines loc. sing., dat. pl. ir loc. pl. formas vietomis išlaiko buvę *i̯ā* kamieno daiktavardžiai. Apie Pãgramantį užfiksuota senovinė nom. sing. forma: čia tariama *sá·uje* 'sauja' šalia į *ē* kamieną perėjusios *sá·uji*, plg. *sá·uľi* < *sáulė*.

Pietų žemaičių tarmės plote pastebėta daugiau negu kitur į *ē* kamieną perėjusių *i* kamieno oksitonų (kai kurie bus naujai gavę galūnės kirtį), pvz., *ausẽ* Kuršė̃nai 'ausis', *avẽ* Ž. Naũmiestis, Kuršė̃nai 'avis', *debesẽ* Šáukėnai 'debesis', *kandẽ* Ž. Naũmiestis, Pãgramantis, Šáukėnai 'kandis', *obelẽ* Pãgramantis, Gervìniai, Šáukėnai 'obelis', *pažastẽ* Pãgramantis, Gervìniai, Šáukėnai 'pažastis', *smiltẽ* Pãgramantis 'smiltis', *žąsẽ* Kuršė̃nai 'žąsis', *žuvẽ* Ž. Naũmiestis 'žuvis'.

Nepaisant *i* kamieno nykimo, žemaičių tarmėje, netgi pietuose, pastebėta daiktavardžių, kurie literatūrinėje kalboje priklauso *ē* kamienui, pvz., *bitìs* 'bitė' (turi ir vakarų aukštaičiai apie Jùrbarką, Grìškabūdį), *bruknìs* 'bruknė', *musìs* 'musė' (gen. pl. *musų̃* rodo priebalsinį linksniavimą), *skruzdìs* 'skruzdė', *upìs* (*ùpis* Kretingà) 'upė' (turi ir vakarų aukštaičiai apie Jùrbarką, Kruopiùs), *utìs* 'utėlė' (gen. pl. *utų̃*!), *voverìs* 'voverė' (gen. pl. *voverų̃*!). Paaukštaitėje, apie Kruopiùs, dar užfiksuota *katìs* 'katė'. Dalis šių daiktavardžių (*bitìs, musìs, voverìs, katìs*) turimi ir rytų Lietuvoje.

§ 370. Pietų ir rytų aukštaičiai, išskyrus daugelį panevėžiškių, fonetiškai suplakė *i* ir *ē* kamieno acc. sing. galūnes, plg. *ãkį* ir *kãtę* > *kãtį*. Kaip ir vakarų aukštaičių plote, *i* kamieno moteriškosios giminės daiktavardžių paradigmoje galūnė

-*im* nepasižymi populiarumu, vyrauja formos su ta pačia galūne, kaip *i̯ā* kamieno, plg. *nakčiù* ir *valdžiù* su *-ù* iš **-ā́n* (= lk. *nakčià, valdžià*). Rytų aukštaičiai anykštėnai, širvintìškiai, utenìškiai ir šių tarmių artimesni kaimynai, kurių plote sumišusios *i̯ā* ir *ē* kamienų instr. sing. formos (§ 326), turi gretiminius variantus su ta pačia galūne, kaip *ē* kamieno, plg. *naktì* ir *katì* su *-ì* iš **-ḗn* (= lk. **naktè, katè*). F. Špechtas LM II 176 – 177 nepagrįstai tokiose formose įžiūri ide. **-ī́* refleksą. Kiti linksniai veikiami tiek *ē*, tiek ir *i̯ā* kamieno. Daugelis rytų aukštaičių neišlaikė senovinės *i* kamieno dat. sing. galūnės. Ją, kaip ir vakarų aukštaičių plote, išstūmė iš vartosenos *i̯ā* kamieno *-ai*, pvz., *nãkčiai*. Pietų aukštaičių plote, priešingai, daugiausia tebeturima senovinė galūnė *-i*, pvz., *ãki* 'akiai'. Pastaroji aptikta net panevėžìškių tarmėje apie Rãguvą, tik čia vartojama ne vien *i*, bet ir *ē* kamieno paradigmoje: sakoma *vãgi (vã·g'ι)* 'vagiui', *ãki (ã·k'ι)* 'akiai' ir *kãti (kã·t'ι)* 'katei', *medìni (m'edī·n'ι)* 'medinei', bet *pẽlei* > *pẽlai (p'æ̃·lɛ)*, *gerẽsnei (g'er'ẽ·s'n'ę)* || *geresnéi*. Dėl acc. sing. galūnių sutapimo vietomis suvienodinama *i* ir *ē* kamienų acc. pl. fleksija. Pietų aukštaičių tarmės plote daug kur galima išgirsti vartojant galūnę *-es* abiejų kamienų paradigmoje, pvz., *akès* 'akis'. Dusmenysè girdėta sakant net *ãkmenes* 'akmenis', *vándenes* 'vandenis', *šunès* 'šunis' (ret.). Pastaroji forma užfiksuota ir rytų aukštaičių kupiškė́nų plote apie Skãpiškį (tariama *šunàs*). Galūnei *-es* įsigalėti pietų aukštaičių plote bus padėjusi nom. pl. *-ės*, daug kur dedama ir *i* kamieno daiktavardžiams. Sakant, pvz., *ãkės* 'akys' užfiksuota apie Musteĩką, Kaniãvą, Ródūnią. Vietomis *-ės* gauna net vyriškosios giminės daiktavardžiai, pvz., *dañtės* Musteikà 'dantys'. Nom. pl. galūnė *-ės* taip pat sporadiškai pasitaiko rytų aukštaičių vilnìškių plote (Lazū̃nai, Liñkmenys ret.). Ji labai populiari Zíetelos šnektoje, kur galūnė *-ys* baigiama visai išstumti iš vartosenos, girdėta sakant net *šùnės* 'šunys', *ãnės* 'jie' (vietoj *ãnys*). Ar nebus tik šiai galūnei įsigalėti padėjusi fonetiškai artima priebalsinio linksniavimo *-es*, dedama ir kai kuriems *i* kamieno daiktavardžiams (§ 412)? Apie Ródūnią, Valkininkùs girdėta sakant *dróbys* 'drobės', *žvaĩgždys* 'žvaigždės' su *i* kamieno galūne *ē* kamieno paradigmoje. Zíeteloje užfiksuotos gen. sing. formos tipo *akẽs* 'akies'.

Daug labiau nukentėjo *i* kamieno baritonų linksniavimas. Rytų aukštaičių tarmės plote, kur fonetiškai sutapo nekirčiuotos gen. sing. galūnės *-ies* ir *-ės*, praktiškai baritonai beveik visi, panašiai kaip pietų žemaičių plote, perėjo į *ē* kamieną. Atskirų žodžių perėjimas pastebėtas ir už šio ploto ribų, tiek rytų, tiek ir pietų aukštaičių tarmėje. Labai plačiai sakoma *ánkštė, ántė, ìltė, kándė, kártė, klė́tė, krósnė, kùlšė, nósė, páltė, svìrtė, tóšė, ùsnė*. Kiek siauriau paplitę pavyzdžiai: *añglė* Pašvitinỹs, Jùkiškiai, Linkuvà, Bìržai 'anglis' (plačiau vartojama vyriškosios giminės forma *añglis, -io*), *eĩgastė (aĩgastė)* Déltuva, Adùtiškis, Tverẽčius 'eigastis', *kìbirkštė*

Širvintos, Ukmergė̃, Aluntà, Skãpiškis arba *kibìrkštė* Žãsliai, Palómenė, *kibir̃kštė* Õnuškis, *kibirkštė̃* Palė̃venė, Palū̃šė 'kibirkštis', *móterė* Jùkiškiai, Bìržai, Síesikai 'moteris', *pãžastė* Jùkiškiai 'pažastis' (apibendrintas acc. sing. kirtis), *pìlnatė* Liñkmenys, Kal̃tanėnai 'pilnatis', *pùsnė* Ukmergė̃, Aluntà, Debeĩkiai, Svėdasaĩ, Liñkmenys, Palū̃šė 'pusnis', *rū̃šė (rū̃šė, rūšė̃?)* Jùkiškiai, Pasvalỹs 'rūšis', *ùgnė* Léipalingis, Musteikà, Rudnià, Kaniavà, Dùsmenys, Dievė̃niškės, Ukmergė̃, Aluntà, Debeĩkiai, Daũgailiai, Kal̃tanėnai arba *ugnė̃* Jùkiškiai 'ugnis', *žibeñkštė* Skãpiškis, Svėdasaĩ, Ukmergė̃, Aluntà, Gélvonai, Liñkmenys, Dotinė̃nai, Adùtiškis arba *žibénkštė* Žãsliai 'žebenkštis' (*i* vietoj *e* gali būti iš *žibė́ti*). Neperėję į *ē* kamieną baritonai dažniausiai virto oksitonais. Sveiki retai tepasitaiko. Kiek populiaresni gal tik *pùsnis* 'pusnis' (Liñkmenys, Palū̃šė, Dotinė̃nai) ir *ùgnis* 'ugnis' (Liñkmenys, Kal̃tanėnai, Palū̃šė, Tverė̃čius, Dotinė̃nai, Gervė̃čiai, Lazū̃nai). Dar atmenamai jų būta daugiau, ir vartoti jie didesniame plote, žr. Stango Mažv. 111, Skardžiaus DA 118, Endzelyno GF § 239. Oksitonų perėjimas į *ē* kamieną retesnis. Pastebėti pavyzdžiai: *ausė̃* Jùkiškiai 'ausis', *avė̃* Grū̃žiai 'avis', *barnė̃* Užpãliai, Dùsetos 'barnis' (plg. *barnìs, -iẽs* Vilkavìškis), *obelė̃* Jùkiškiai, Bìržai, Svėdasaĩ, Panemunė̃lis, Palė̃venė, Ukmergė̃, Síesikai, Žãsliai 'obelis', *šerdė̃* Dùsmenys, Kaniavà 'šerdis', *širdė̃* Debeĩkiai 'širdis', *šlaunė̃* Jùkiškiai 'šlaunis', *tulžė̃* Jùkiškiai 'tulžis', *žąsė̃* Pašvitinỹs, Jùkiškiai, Zíetela *(ząsė̃ || zą̃sė)* 'žąsis', *žuvė̃* Debeĩkiai, Panemunė̃lis, Zíetela *(zivė̃ || živė̃)* 'žuvis', *žvėrė̃* Debeĩkiai 'žvėris'.

Pastebėta keletas daiktavardžių, kurie rytų Lietuvoje turi ne *ē*, bet *i̯ā* kamieną. Iš jų populiariausias *dalià* 'dalis', vartotas jau XVII a. pradžioje „Punktų sakymų" autoriaus. Kiti pavyzdžiai: *kándžia* Vìdiškiai, Svėdasaĩ, Dùsetos arba *kandžià* Giedraĩčiai 'kandis', *liaudžià* Kaniavà 'liaudis', *vilnià* Léipalingis, Kaniavà, Kal̃tanėnai 'vilnis'.

Nežiūrint į nykimą, rytų Lietuvoje esama *i* kamieno daiktavardžių, kurie literatūrinėje kalboje priklauso *ē* arba *i̯ā* (šių nedaug) kamienams, pvz.: a) *avietìs* Kal̃tanėnai 'avietė', *bitìs* Pašvitinỹs, Jùkiškiai, Vìdiškiai 'bitė' (vietomis tik daugiskaita turi *i* kamieno formas), *aketìs (eketìs)* Linkuvà, Dùsetos, Kal̃tanėnai 'aketė', *epušìs* Kal̃tanėnai 'epušė', *katìs* Jõniškis (vakarų aukštaičiai), Pasvalỹs, Vabalniñkas 'katė' (vietomis tik daugiskaita turi *i* kamieno formas), *kértis* Kal̃tanėnai 'kertė', *meškerìs* Aluntà, Tverė̃čius 'meškerė', *musìs* Jùkiškiai 'musė' (Uogìniuose tik daugiskaita turi *i* kamieno formas), *pavardìs* Bìržai 'pavardė', *voverìs* Dùsetos, Dùsmenys 'voverė', b) *vežė̃tys* Bìržai, Kar̃sakiškis, Kal̃tanėnai 'vežė̃čios', *vir̃kštys* Kal̃tanėnai 'virkščios'.

Apie konsonantinio linksniavimo daiktavardžių perėjimą į *i* kamieną žr. § 410.

8. *u* kamienas

§ 371. Literatūrinės kalbos paradigma:

	Vienaskaita	Daugiskaita
nom.	*sūnùs*	*sū́nūs*
gen.	*sūnaũs*	*sūnũ*
dat.	*sū́nui*	*sūnùms*
acc.	*sū́nų*	*sū́nus*
instr.	*sūnumì*	*sūnumìs*
loc.	*tur̃guje*	*tur̃guose*
voc.	*sūnaũ*	*sū́nūs*

§ 372. Nom. sing. *-us* < **-ūs*, žr. žml. Nr. 25. Apie tokius naujadarus, kaip *cùkras* 'cukrus', žr. § 391.

§ 373. Gen. sing. *-aus* tarminiai refleksai aptariami §§ 87 ir 88. Apie naujadarus su *a* kamieno galūne kalbama § 391.

§ 374. Dat. sing. galūnė visur ta pati, kaip *a* kamieno (§ 275), ji aptariama § 391. Rytų aukštaičiai kupiškėnai apie Pãpilį, Pándėlį, Skãpiškį ir jų kaimynai iš vakarų (Bìržai, Kuprẽliškis...) turi savitą galūnę *-um*. Ją čia gauna tik *(i̯)u* kamieno daiktavardžiai: sakoma *sū́num*, vietomis (Pandėlỹs) *sūnum̃* 'sūnui', bet *vil̃ku* 'vilkui'. Apie Pãpilį, Pándėlį galūnė *-um* yra vienintelė *(i̯)u* kamieno daiktavardžių datyvo reiškėja. Skãpiškio apylinkėse, priešingai, ji reta, pasitaiko tik senosios kartos žmonių kalboje. Galėjo atsirasti šalia *-u* pagal instr. sing. galūnės *-um (sūnum̃)* šalia *-u (sū́nu)* pavyzdį. Taip bent rodo Pándėlio šnektos kirčiavimas: dat. sing. *sūnum̃*. Latvių kalbos įtaką įžiūrėti sunku, nes *a* kamieno daiktavardžiai čia, skirtingai negu kitur palatvėje (§ 275), *-m* negauna.

§ 375. Acc. sing. *-ų* < **-un*, žr. žml. Nr. 57. Apie naujadarus su *a* kamieno galūne žr. § 391.

§ 376. Instr. sing. galūnę *-um(i)* gyviausiai vartoja pietų žemaičiai ir vakarų aukštaičiai kaunìškiai. Kitur ją vis labiau nustelbia iš *a* kamieno gauta *-u*, žr. § 391. Labiau paplitęs trumpas variantas *-um*, ilgesnysis *-umi* kiek dažnesnis, rodos, tik vietomis pietų žemaičių plote (pvz., Laũkuva).

§ 377. Loc. sing. pilna galūnė *-uje* labai reta. Turimomis žiniomis, ji dažnesnė tik vakarų aukštaičių kaunìškių plote, ypač jaunimo kalboje, taigi *-e* gali būti išlaikoma literatūrinės kalbos įtakoje. Šiaipjau visi aukštaičiai ir artimesni žemaičiai (Tauragė̃, Pãgramantis, Karklė́nai, Er̃žvilkas, Gervìniai, Šáukėnai) sistemingai vartoja sutrumpintą variantą *-uj*, kurio priegaidė ne visur ryški. Vietomis, rodos, kirčiuojamas *u* (jis nepailgėja), tačiau plačiau pabrėžiamas antrasis dėmuo *(-uĩ)*. Dėl

-e numetimo plg. § 105a. Iš *-uj* kildintinos tarminės rytų aukštaičių galūnės *-ai* (Debeĩkiai) ir *-u* (Šeduvà), žr. §§ 89 ir 115. Dėl Míežiškių šnektos *šilù* 'šile' plg. § 725. Prūsų lietuviai dar turėjo *-ūje*, žr. Kuršaičio Gr. §§ 688 ir 690. Dabar tarmėse ji neaptikta, nors pateikiama Jauniaus ir Jablonskio gramatikose (paėmė iš Kuršaičio?). Žemaičiai turi galūnę *-uo* (taria *-ǫu* / *-u·* / *-o·*), sutrumpintą iš *-uoje*, kurią pietuose ir rytuose vis labiau išstumia iš vartosenos aukštaitiškoji *-uj*. Pastaroji, kaip gretiminė, užfiksuota net Laũkuvos apylinkėse. Pietų žemaičiai vietomis tarmės *-u·* (iš *-uo*) fakultatyviškai pakeičia *-un* (l. ret.), tarmėje traktuojama kaip *-ų*, žr. § 249. Žemaičių *-uo(je)* kildinama iš ide. **-ō(u)* ir lyginama su s. sl. *-u*, skr. *-āu*. Aukštaičių *-uje* gali būti naujadaras *i* kamieno *-ije* pavyzdžiu, nors ir gražiai sutinka su adess. sing. *-upi*. Kitaip aiškina J. Kazlauskas LKK II 28. Prūsų lietuvių *-ūje*, greičiausiai, turi pailgintą balsį pagal *-yje*, *-oje*, *-ėje*. Apie naujadarines formas su *a* kamieno galūne žr. § 391.

§ **378. Ill. sing.** galūnė *-un*, ret. *-una*, žr. § 279.

§ **379. Adess. sing.** galūnė *-up* Zíetelos ir Lazū́nų šnektose labai reta. Paprastai vartojamos *a* kamieno *-iep* (oksitonų) arba *-ip* (baritonų), pvz., *sūníep*, *tur̃gip*. Galūnė *-up*, kaip archaizmas, kartais dedama ne vietoje: A. Vidugiris Zíeteloje girdėjo sakant *bóčiup*, *põnup*. Gervė̃čiuose užfiksuoti pavyzdžiai tiek su *a* kamieno *-iek*, tiek ir su *u* kamieno *-uk*, pvz., *sūníek* || *sūnùk*. Čia vartojama dar galūnė *-unk*, pvz., *sūnùnk*. Jos *n*, tur būt, iš pronominalinio linksniavimo, plg. *tùnk*, *baltùnk* (§ 525). Kaip *sūnùnk* pasidaryta *ponùnk*, *svečiùnk*. Priebalsis *n* pasitaiko taip pat priebalsinių kamienų galūnėje, pvz., *piemenìnk* || *piemenìk*. Pronominalinės ir nominalinės fleksijos mišimą rodo Arumos Unters. 156 pateikiama skaitvardžio forma *vienùk* vietoj įprastinės *vienùnk*.

§ **380. All. sing.** galūnė *-aus(p)* < *-auspi*, pvz., *sūnaũs(p)*. Dėl *-p* numetimo žr. § 105a. Dažniau vartojama *a* kamieno galūnė *-op: sūnóp*.

§ **381. Voc. sing.** galūnę *-au* turi tiek aukštaičiai, tiek ir žemaičiai. Nominatyvas vietoj vokatyvo vartojamas retai, gal kiek dažnesnis rytų aukštaičių panevėžiškių tarmės šiaurėje. Oksitonai paprastai kirčio į šaknį nenukelia *(sūnaũ)*. Išimčių pasitaiko pietų aukštaičių plote, kur daugelis taria *sũnau* (priegaidė ne visur ryški). Atskiri žodžiai rytų Lietuvoje daugiau ar mažiau fakultatyviškai pasakomi su *a* kamieno galūnėmis, pvz., *sū́ne* Šeduvà, Linkuvà, *žmogè* Adùtiškis arba *žmõge* Tverė̃čius, Daugėlìškis, *sū́nai*, *žmógai* Jùkiškiai. Apie Jõniškį girdėtos pavardės su galūne *-u*, pvz., *Norku* 'Norkau', *Rùtku* 'Rutkau', *Stašku* 'Staškau'. Tokia galūnė pastebėta ir pietų aukštaičių tarmės plote, pvz., Léipalingio apylinkėse sakoma *Añdriu* 'Andriau', *Bròniu* 'Broniau', *Juõzu* 'Juozai' (nom. sing. *Juõzus*). Čia *-u* gauna dar kai kurie kitų kamienų vardai ir šiaip daiktavardžiai, pvz., a) *Jõnu* || *Jõnai*, *Pètru* 'Petrai' (*a*, *e* kirčiuoti trumpi), *tė̃vu* 'tėve' (priegaidė neryški), *Vìtu* || *Vìtai*, *Vlàdu* 'Vladai', b) *Añtasiu* (nom. sing. *Antasià*), *bõbu (bóbu?)* || *bõba*,

Mar̃tu 'Morta', *mõtu (mótu?)* 'motin(a)', *Õnu* ‖ *Õna*, c) *dė̃du* 'dėde', *Màriu* 'Mare', *Rõžiu* 'Rože'.

§ **382. Nom.** ir **voc. pl.** *-ūs* refleksai matyti iš žml. Nr. 48. Žemaičiai, išskyrus tuos, kurie arčiau aukštaičių, vartoja *a* kamieno galūnę *-ai*, kuri vis labiau įsigali ir rytų Lietuvoje, žr. § 391. Rytų aukštaičių anykštėnų ir utenìškių tarmių paribiais vietomis turima galūnė *-aus*. Apie Debeikiùs (Čekonių kaimas) ji vartojama greta *a* kamieno galūnės, pvz., *líetaus* ‖ *lietaĩ* 'lietūs', *piẽtaus* ‖ *pietaĩ* 'pietūs', *sū́naus* ‖ *sūnaĩ* 'sūnūs'. Galūnės *-ūs* čia visai nėra. Būdvardžiai gauna *-aus*, retai *-i* (iš *a* kamieno), pvz., *sáldaus*, ret. *saldì* 'saldūs'. Adomỹnės šnektoje daiktavardžiai gali turėti visas tris galūnes, pvz., *líetaus* ‖ *lietaĩ*, bet *piẽtaus* ‖ *piẽtūs*. Būdvardžiai čia turi *-aus* ir *-ūs*, pvz., *brángaus* ‖ *brángūs*. Aluntõs apylinkėse *-aus* pasitaiko retai, kiek dažniau į vakarus nuo miestelio, pvz., Laĩčių kaime. Šiaip čia visur tėra *-ai*. Svėdasų̃ šnektoje (į pietus nuo miestelio) su *-aus* užfiksuotas tik žodis *piẽtaus* (senesniųjų tarmės atstovų kalboje) šalia *piẽtūs*, *pietaĩ*. Būdvardžiai su galūne *-aus* girdėti net apie Vadokliùs (Ramýgalos link), pvz., *skãnaus kopū̃stai*. Būgos RR III 856 forma *lýgaus* 'lygūs' pateikiama iš Antãžiegės sodžiaus prie Dusetų̃. Apie Skiemónis (9 *km* į šiaurę nuo Aluntõs) girdėta asmeninio įvardžio forma *ãniaus* 'jie'. Rytų aukštaičiai vilnìškiai Tverẽčiaus ir Adùtiškio apylinkėse turi būdvardžių galūnę *-uos*, pvz., *plãtuos* 'platūs'. Apie Adùtiškį ji vartojama kaip gretiminė šalia *-ūs*. Daiktavardžiai *-uos* negauna: paprastai vartojama *a* kamieno galūnė *-ai*, nors vietomis (Adùtiškis) pasakoma ir *-ūs*. Galūnių *-ūs*, *-aus* ir *-uos* kilmė nėra išaiškinta. Pirmoji dažniausiai siejama su senovine *ū* kamieno fleksija ir kildinama iš **-ųes*, antroji vedama iš **-oųes*. Tačiau *-ūs* galėtų būti pasidaryta šalia acc. pl. *-us* pagal nom. pl. *šãkos*, *žẽmės* šalia acc. pl. *šakàs*, *žemès* pavyzdį. Otrembskio Gr. III § 127 *-aus* laikoma naujadaru, atsiradusiu šalia gen. sing. *-aus* kitų kamienų vienodos šių linksnių fleksijos pavyzdžiu. Adùtiškio – Tverẽčiaus *-uos* K. Būga (RR III 856) linkęs kildinti iš *-ōus*. E. Frenkelis BS II 106 ją laiko naujadaru pagal *i* kamieno nom. pl. *-ies* pavyzdį. J. Endzelynas (GF § 274), nesutikdamas su Frenkeliu, mano, kad *-uos* greta *-ūs* galėjo atsirasti pagal loc. pl. pavyzdį, kur greta *-ūse* buvo ir *-uose*.

§ **383. Gen. pl.** *-ų* kaip *a* kamieno (§ 284).

§ **384. Dat.** ir **instr. pl.** Daugelis aukštaičių ir pakraštiniai žemaičiai (Er̃žvilkas, Pãgramantis...) vartoja *u* kamieno galūnę *-ùm(s)* resp. *-um̃(s)*. Vakarų aukštaičių kaunìškių tarmės plote ir apie Pãgramantį, kaip gretiminė, užfiksuota pilna instr. pl. galūnė *-umis*. Lietuvių kalbos ploto pietų-rytų pakraščiuose kartais (labai retai) pavartojamos ilgesnės abiejų linksnių formos (§ 360c), tačiau, apskritai, visoje rytų Lietuvoje *u* kamieno formas nustelbia naujadarai su *a* kamieno galūnėmis; didžiojoje žemaičių tarmės dalyje jie visuotinai įsigalėjo, žr. § 391. Kuršių pamario žvejų šnektoje užfiksuotas naujadaras dat. pl. *sūnìms*, instr. pl. *sūnim̃s* (LŽTP 35) su *i* iš *seserìms* resp. *seserim̃s*.

§ 385. **Acc. pl.** *-us* < **-ūs*, žr. žml. Nr. 26.

§ 386. **Loc. pl.** Žemaičių tarmėje fonetiškai sutapo *u* ir *a* kamienų galūnės: sakoma *tur̃gūse* 'turguose' ir *miškūsè* 'miškuose'. Sutapimą lėmė skirtinga negu aukštaičių tarmėje *a* kamieno acc. pl. formų (§ 286), iš kurių sudarytos lokatyvo formos (§ 362b), raida. Aukštaičių tarmėje, kur tokio sutapimo nebuvo, *u* kamieno galūnė dabar retai kur besutinkama, ją išstūmė iš vartosenos naujadarai su *a* kamieno galūnėmis (§ 391). Senovinė galūnė *-ūse* užfiksuota vietomis vakarų aukštaičių kauniškių tarmės plote, pvz., *tur̃gūse* 'turguose' (Vilkaviškis). Dar turimas variantas *-use* (su trumpuoju *u*, derinantis prie *i* kamieno *-ise* ar iš nebesamos galūnės *-usu*), pvz., *tur̃guse* Jùrbarkas, Vilkavìškis. Plačiau sutinkama suprieveiksmėjusi forma *pietūsè (pietū̃s)* arba *pietusè* 'per pietus, pietų laiku'. Pirmasis variantas *(pietūsè / pietū̃s)* užrašytas apie Ramýgalą, Bìržus, Pãpilį, Dùsetas, Rim̃šę, antrasis *(pietusè)* – Laũkuvos, Šakýnos, Palómenės, Gélvonų, Rimšẽs apylinkėse. Rytų Lietuvoje vietomis dar pasakoma *pelūsè* (*pelū̃s* Dùsetos) arba *pelusè* (Gélvonai) 'peluose'.

§ 387. **Ill. pl.** Vartojamos *a* kamieno galūnės *-uosna, -uosnan, -uosan, -uosun, -uosen, -uosn* (§ 289). Senovinė *u* kamieno galūnė išlaikyta retose Gélvonų šnektos formose *pelū́sen (pelú·šin)* 'peluosna' ir *pietuseñ (petušin̂.)* 'pietų link, на юг' (antroji eina prieveiksmiu; kirtis iš ill. sing.).

§ 388. **All. pl.** galūnė kaip *a* kamieno (§ 290), pvz., *sūnum̃(p)*.

§ 389. **Nom.-acc. dual.** galūnė *-u*, pvz., *dù sū́nu*. Vakarų ir šiaurės žemaičių tarimas *(dọ̀ sû·nọ)* rodo, kad jų galūnė nėra kilusi iš **-ū́* (senovinę formą **sūnū* tartų **sû·nu)*, bet gauta iš *a* kamieno daiktavardžių. Aukštaičių *-u* galėtų būti ir sena *u* kamieno galūnė. Apie *du žmogù* žr. 52-ą išnašą (§ 391).

§ 390. **Dat.** ir **instr. dual.** Žemaičiai turi tas pačias galūnes, kaip ir *a* kamieno daiktavardžių. Klaĩpėdos krašto aukštaičiai svyruoja tarp *u* ir *a* kamienų fleksijos: dat. *dvíem sūnùm* || *sūnám*, instr. *dviẽm sūnum̃* || *sūnaĩs*. Dėl **gen.** ir **loc. dual.** žr. §§ 268 – 269.

§ 391. Šį linksniavimo tipą tarmėse stipriai veikia *a* kamienas. To veikimo priežastis – homoniminių acc. pl. ir nom.-acc. dual. galūnių buvimas, susijęs su senovinių akūtinių galūnių sutrumpėjimu, plg. *sū́nus, dù sū́nu* ir *vilkùs, dù vilkù*. Negausaus *u* kamieno linksnių galūnės vienur mažiau, kitur daugiau intensyviai keičiamos produktyvaus *a* kamieno fleksija. Tasai keitimas nėra senas, nes XVI – XVII a. raštuose naujadarinės formos, išskyrus loc. pl., dar palyginti retos, žr. J. Kazlausko straipsnį LKK II 17 – 43. Sveikiausią paradigmą išlaikė vakarų aukštaičiai. Jie turi vienodą tik dat. sing. galūnę, plg. *sū́nui* ir *vil̃kui*. Taip yra ne tik šioje tarmėje, bet ir visose kitose: kur sakoma *sū́nui*, ten ir *vil̃kui*, kur *sū́nu* – ten ir *vil̃ku*, kur *sū́nuo* – ten ir *vil̃kuo*. Tai verčia galūnes *-ui, -u, -uo* traktuoti kaip gautas iš *a* kamieno, plg. Stango Mažv. 116, Otrembskio Gr. III § 122, J. Kazlausko straipsnį LKK II 22 – 23. Tačiau tokią nuomonę sunku suderinti su faktu, kad ne tik tarmėse, bet ir senuosiuose

kalbos paminkluose neaptikta kitokios (reliktinės) *u* kamieno galūnės. Taigi dat. sing. fleksijos klausimas dar nėra išaiškintas. Loc. pl. galūnė *-uose (tur̃guose)* gauta iš *a* kamieno. Vakarų aukštaičių kaunìškių plote dar galima išgirsti senovines *u* kamieno formas *(tur̃gūse, tur̃guse)*, žr. § 386. Kitų linksnių fleksija išlaikyta: gretiminės formos su *a* kamieno galūnėmis retos, pastebėta tik instr. sing. *sū́nu*, nom. pl. *sūnaĩ* ir instr. pl. *sūnaĩs* (ret.).

Žemaičių tarmėje *u* kamieno fleksija išlaikyta daug prasčiau: daugiskaita ir dviskaita ištisai perėjo į *a* kamieną. Čia sakoma *sūnaĩ, sūnáms, sūnaĩs* ir t.t. Greitesnį daugiskaitos formų pakeitimą, matyt, lėmė fonetiškas loc. pl. galūnių sutapimas (§ 386). Išskyrus kai kur paaukštaitę (Pãgramantis, Eřžvilkas...), žemaičiai senovinės *u* kamieno daugiskaitos fleksijos visai neišlaikė, nors ją dar vartojo S. Daukantas ir kiti senesnieji žemaičių autoriai (pavyzdžius pateikia J. Kazlauskas LKK II 32 – 33, 35, 37). Jauniaus gramatikoje (p. 107) duodamos prieveiksmiais virtusios instr. pl. formos *pietumìs, viršumìs, krỹžiumis*. Šiaurės žemaičių plote, kur dalis daiktavardžių turi vienodą abiejų kamienų nom. sing. galūnę (*-ǫs* § 109a), *a* kamieno fleksija braunasi ir į vienaskaitą. Čia įsigalėjo naujadarinės instr. sing. formos su *-u* (*sū́nu* 'sūnumi'), pasitaiko loc. sing. su *-e (turgè)*. Kiti žemaičiai tokių formų dar bemaž visai neturi.

Plačiai *a* kamieno galūnės įsigalėjo rytų ir pietų aukštaičių tarmių plote. Skirtingai nuo žemaičių, čia jos intensyviai braunasi ne tik į daugiskaitos, bet ir į vienaskaitos paradigmą. Mat, šiose tarmėse fonetiškai sutapo acc. sing. galūnės, plg. *tur̃gų* ir *vil̃ką > vil̃kų*. Išimtį sudaro panevėžìškių tarmė, kurios didžiojoje dalyje (neįeina rytų pakraštys) tokio sutapimo nebuvo. Tačiau čia fonetiškai sulieta į vieną nom. sing. fleksija, plg. *tvř·gvs / tǫř·g's* 'turgus' ir *vı́l·kvs / vǫ́l̃·k's* 'vilkas'. Dėl to šalia acc. sing. *vil̃ką* imta sakyti ir *tur̃gą*. Dabar tai aiškiai matome tik tarmės pietuose. Šiaurėje vartojamos formos su vienoda abiejų kamienų galūne: tariama *tǫř·gǫ* 'turgų' ir *vǫ́l̃·kǫ* 'vilką'. Tarmės galūnę *-ǫ*, kaip rodo apie Šẽduvą užfiksuotos gretiminės formos *tǫř·gu* ‖ *tǫř·gǫ*, greičiausiai, *u* kamienas gavo iš *a* kamieno, plg. 3. cond. *sǫ̀ktu* 'suktų' (iš *suktų̃*). Fonetiškas sutapimas, nors teoriškai ir galimas (*-ǫ* iš *-ų* per pereinamąjį laipsnį *-u*), mažiau patikimas. Atsiradus homoniminei pagrindinių linksnių fleksijai, *u* kamienas, kaip linksniavimo tipas, panevėžìškių tarmėje baigia visai išnykti. Fonetiškai nesutapusios galūnės, ypač šiaurėje, sistemingai keičiamos gautomis iš *a* kamieno. Senovinė *u* kamieno fleksija labai reta. Reliktinės gen. sing. *(-aus)* ir instr. sing. *(-um)* galūnės kartais dedamos kitų kamienų vyriškosios giminės daiktavardžiams, pvz., instr. sing. *kùningum* Jùkiškiai 'kunigu' (pavyzdžiai su *-aus* pateikiami § 392). Kiti rytų ir visi pietų aukštaičiai išlaikė sveikesnę *u* kamieno paradigmą, nors jos irimas visur akivaizdus. Rytų aukštaičių plote pasitaiko atskiri *a* kamieno daiktavardžiai, kurių paradigmoje turimos formos (ppr. loc. sing.) su

u kamieno galūnėmis. Antai Pándėlio apylinkėse girdėta sakant *miškuĩ* 'miške', *berniõkas jaũ ąžuoluĩ sė̃džia* '... ąžuole sėdi', *sviestuĩ krislų̃ prikrìtę* 'svieste...'.

Senovinė fleksija keičiama naująja labai netolygiai. Tai priklauso nuo įvairių faktorių. Pastebėta, kad *u* kamieno galūnė geriau išlaikoma tuo atveju, jeigu ji yra kirčiuota. Antai daugelis anykštė̃nų ir širvintìškių sako *alaũs medaũs, su alum̃ medum̃, alùj medùj (aluĩ meduĩ), alũ̃ medũ̃*, bet *cùkro tur̃go, su cukrù turgù, cukrè turgè* (vietomis § 42 aptartu būdu apibendrinamas šaknies kirtis), *cùkran, tur̃gan*. Apie Ùkmergę, Gélvonus sakoma net nom. sing. *cùkras tur̃gas* (tariama *cũ·kras tur̃·gas*, taigi *-as* galėtų būti ir iš *-us*, žr. § 48b), bet tik *alùs medùs*. Senovinę fleksiją geriau išlaiko tie daiktavardžiai, kurie turi tik vienaskaitą *(alùs medùs)* arba tik daugiskaitą *(piẽtūs)*. Panevėžìškių ir artimesnių jų kaimynų plote daiktavardis *piẽtūs* yra vienintelis *u* kamieno daugiskaitos reprezentantas: čia sakoma *piẽtūs, pietùm*, bet *sūnaĩ, sūnám*. Geriau išlieka tos senovinės formos, kurias palietė adverbializacijos procesas. Apie Palómenę daiktavardis *piẽtūs* ištisai perėjo į *a* kamieną *(pietaĩ)*, tačiau sakoma *pietusè* 'per pietus, pietų laiku'. Šeduvõs, Jonavõs, Ukmergẽs apylinkėse sakoma gen. sing. *vir̃šo* 'viršaus, dangčio', bet *uždė̃k ant viršaũs*. Paradigmos atsparumas priklauso ir nuo tarmėje esamų *u* kamieno daiktavardžių skaičiaus bei jų vartojimo dažnumo. Tai ypač aiškiai matyti iš Zíetelos šnektos, kurioje, nepaisant minimalaus fonetiško galūnių sutapimo, naujadarinės *a* kamieno formos labai dažnos. Pasirodo, čia tėra tik keli *u* kamieno daiktavardžiai: pastebėti *dangùs, pẽkus* 'galvijas' (= *pẽkas* Švenčiónys LKK II 21), *sūnùs, tur̃gus* ir *žmõgus* 'žmogùs'[52].

Nežiūrint į nykimą, tarmėse pastebėti šie *u* kamieno daiktavardžiai, kurie literatūrinėje kalboje priklauso produktyviajam *a* kamienui (dalis jų naujadarai): *badùs* Pùnskas, Léipalingis 'badas' (*u* kamieno instr. sing. ir pl. formos vartojamos plačiau, plg. Adùtiškio šnektos *badum̃ marẽna* 'badu marina', *dideliais badum̃ apléidė*), *bebrùs* Šìluva 'bebras', *giñčus* Pùnskas 'ginčas', *ledùs* Klaĩpėda (TD VII 173, 174), Neringà (LKK II 141), Bìržai, Papilỹs, Lazū̃nai 'ledas', *pẽlūs* Gélvonai, Ramýgala (moteriškosios giminės daiktavardis: sakoma *tõs pẽlūs*), Subãčius, Kùpiškis, Vabalniñkas, Dùsetos 'pelai', *skroblùs* Kuršaičio, L.-d. Wb. 'skroblas', *sniegùs* Lazū̃nai 'sniegas' (perdirbtas pagal *ledùs*?), *stogùs* Bìržai 'stogas', *šeškùs* Kvė̃darna, Gervìniai, Pùnskas, Léipalingis, Jiẽznas, Žãsliai arba *šẽškus* Subãčius, Dùsetos, Kal̃tanėnai, Dysnà 'šeškas'. Plg. hidronimus *Kertùs (Užkertùs), Remtùs, Sáldus, Skroblùs, Svetùs, Taureĩkus, Teirùs, Vė̃žus, Vikšrùs* (UEV).

[52] Pastarasis daiktavardis Zíetelos šnektoje turi gretimines daugiskaitos ir dviskaitos formas, padaromas iš vienaskaitos kamieno: linksniuojama *žmogaĩ* || *žmónės, žmogų̃* || *žmonių̃, žmogámi* || *žmoniámi* (perdirbta iš *žmonimì*), *žmogùs* || *žmónis, žmogaĩs* || *žmoniaĩs, žmoguõs* || *žmoguosà* || *žmonysà, žmogúosna* || *žmonýsna, dù žmogù*. Nom.-acc. dual. forma *dù žmogù* plačiai vartojama žemaičių tarmės vakaruose. Variantas *dù žmóniu* retas. Apie Télšius užfiksuota *dù žmóni* (D. Gargasaitė LKK VII 135), plg. *dvì katì*.

9. *i̯u* kamienas

§ **392.** Šių daiktavardžių senovinė fleksija išliko daug prasčiau, negu *u* kamieno. Daugiskaitos ir dviskaitos paradigmoje visos tarmės turi įsivedusios naujadarines formas su *i̯a* kamieno galūnėmis. Senovinę fleksiją tik labai retai galima išgirsti vakarų aukštaičių kauniškių tarmės plote, kur vietomis pasakoma, pvz., nom. pl. *spiẽčiūs, vaĩsiūs, vasarójūs*, instr. pl. *spiẽčiumis*, loc. pl. *vaĩsiūse* arba *vaĩsiuse* (J. Senkus MAD 1962 2 169). XVI – XVII a. raštuose tokios formos, išskyrus loc. pl., dar gana dažnos, žr. J. Kazlausko straipsnį LKK II 30 – 39. Vienaskaitos paradigma geriausiai išlaikoma vakarų aukštaičių tarmės plote. Tačiau šalia gen. sing. *vaĩsiaus* ir instr. sing. *vaĩsium(i)* dažnai galima išgirsti vartojant naujadarines formas *vaĩsio* ir *vaisiù*. Kitose tarmėse jos dar labiau įsigalėjo. Loc. sing. ir voc. sing. senovinė fleksija ne nyksta, bet įsigali *(i)i̯a* kamieno paradigmoje. Daugelis aukštaičių sako, pvz., *kraũjuje, vė̃juje* ir pan. Pastebėta nemaža naujadarinių voc. sing. formų su *-au*, pvz., *bẽpročiau* Laũkuva, *brolẽliau* Gélvonai, *bróliau*[53] Zíetela, *élniau* Pùnskas, *jáučiau* Dùsetos, Debeĩkiai, Vìdiškiai, Gélvonai, *Jõniau* Laũkuva (nom. sing. *Jõnis*), *krùpiau* Kruopiaĩ (nom. sing. *krùpis* 'rupūžė'), *óžiau* Raguvà, Kar̃sakiškis, *raĩniau, sèniau* Kruopiaĩ, *svẽčiau* Papilỹs, Skãpiškis, Uogìniai, Kar̃sakiškis, *vė̃jau* Kretingà, Gervìniai, Vilkavìškis, Pùnskas, *vélniau* Pùnskas, Aluntà. Plg. liaudies dainų formas *dievùliau, melãgiau, tėvùliau* ir kt. Rytų aukštaičių panevėžiškių ir artimesnių jų kaimynų plote dėl fonetiško nom. sing. galūnių sutapimo *i̯u* ir *(i)i̯a* kamienai praktiškai susiliejo į vieną paradigmą. Senovinė fleksija čia vietomis išliko tik kaip gretiminė ir gali būti fakultatyviškai dedama abiejų kamienų daiktavardžiams, net į *(i)i̯a* kamieną linkusiems pereiti kai kuriems *i* kamieno daiktavardžiams. Ypač tai būdinga šiaurės panevėžiškiams, kur didesniu gajumu pasižymi gen. sing. formos su *-aus*. Antai Jùkiškiuose fakultatyviškai sakoma *bevaĩsiaus, dẽbesiaus, geluõniaus, glė̃biaus, ligóniaus, mìšiniaus, núostoliaus, palóviaus, pavẽsiaus, príepuoliaus, są́nariaus, slẽniaus, válgiaus, valstiẽčiaus, vė̃jaus, vìngiaus, žiõpliaus*. Voc. sing. galūnė *-au* dar gyvybingesnė ir šiaurėje gali būti dedama kiekvienam *(i)i̯a* kamieno daiktavardžiui. Pietuose galūnių *-aus* ir *-au* negirdėti: čia daug kur *i̯u* kamieno fleksija visai išnyko (Raguvà, Síesikai, Ukmergė̃, Gélvonai). Palyginti labai *i̯u* kamienas apnykęs tolimiausiuose rytų pakraščiuose (Zíetela, Gervẽčiai). Čia užfiksuotos dvejopos nom. sing. formos, pvz., *bóčius* || *bóčis, pẽčius* || *pẽčis*. Plg. Zíetelos lietuvių tarimą *šil̃'.ťis* || *šil̃ťùs* 'ugnis' (gen. sing. *šil̃'.čo·* || *šil̃'.ťo·* || *šil̃ťãũ.s*).

[53] Labiau paplitusi forma su kietuoju *l*: *brolaũ* (var. *brólau* || *brõlau* Pãgramantis). Ji, kaip ir *duktau* JD 877,16 'dukrele', *gaidaũ* Karklė̃nai 'mano mielas, brolyti, širdele' (populiari K. Donelaičio raštuose; plg. *gaĩdas* 'giedotojas' LKŽ), turi *-au*, greičiausiai, iš *sūnaũ*. Plg. *žeñtau* Léipalingis 'žente' (čia kirčiuojama *sū̃nau* 'sūnau'), *žydau* Dauparai (į rytus nuo Klaĩpėdos) TD VII 187 'žyde'.

Labiau negu kiti daiktavardžiai tarmėse svyruoja tarp *i̯u* ir *i̯a* kamieno priesagų *-(t)ojas* ir *-ėjas* vediniai. Jų paradigmos daug kur mišrios. Vokatyvai *artójau, piovė̃jau* visuotinai įsigalėjo daugelyje tarmių. Senovinės *i̯a* kamieno formos *artoje, piovėje* retos jau XVI a. raštuose. Dabar jos, rodos, niekur nebevartojamos. Ankstyvą pakeitimą reikia aiškinti tendencija išvengti sutapimo su atitinkamų moteriškosios giminės daiktavardžių formomis, plg. *mókytoja* > *mókytoje*. Gen. sing. formos *artójaus, piovė̃jaus* sutinkamos bemaž visame vakarų aukštaičių tarmės plote (ypač gyvai vartojamos apie Veliúoną ir šiaurėje), užfiksuotos kai kuriose žemaičių (Tirkšliaĩ...), rytų (Debeĩkiai, Papilỹs...) ir pietų (Léipalingis, Musteikà...) aukštaičių šnektose. Kitų vienaskaitos linksnių formos su *i̯u* kamieno galūnėmis retesnės, daugiausia pasitaiko vakarų aukštaičių kaunìškių plote.

Tarmėse pastebėta nemaža daiktavardžių, kurie ištisai svyruoja tarp *i̯u* ir *(i)i̯a* kamienų, pvz., a) *ãblis* Luõkė 'oblius', *ámžis* Kretingà, Kalnãlis 'amžius', *bãlis* Skãpiškis 'balius', *bùlis* Luõkė 'bulius', *drìskis* Kal̃tanėnai 'driskius', *karãlis* Kretingà, Kabẽliai, Užpãliai 'karalius', *kỹselis* Salãmiestis, Papilỹs 'kisielius', *pẽčias* Pelesà, Ródūnia 'pečius', *popierỹs* Palómenė, Ukmergė̃ arba *põpieris* Kal̃tanėnai 'popierius', *spietỹs* Palómenė arba *spietlỹs* Kretingà 'spiečius', b) *bar̃nius* Kretingà, Plùngė, Var̃niai, Kal̃tanėnai 'barnis', *besarmãčius* Debeĩkiai 'besarmatis', *dieglìùs* Rudaminà, Léipalingis, Ãlovė, Rudnià, Varenãvas, Paringỹs, Adùtiškis arba *diẽglius* Kal̃tanėnai 'dieglys', *ẽglius* Daukšiaĩ, Alytùs, Punià, Jiẽznas, Kal̃tanėnai, Daũgailiai, Dùsetos 'ėglis', *ilgalię̃žùvius* Debeĩkiai 'ilgaliežuvis', *jáučius* Papilỹs, Uogìniai 'jautis', *karãktorius* Dùsmenys 'charakteris', *kraũjus* Adùtiškis 'kraujas', *mẽdžius* Papilỹs 'medis', *melãgius* Uogìniai, Palẽvenė, Kal̃tanėnai 'melagis', *miegãlius* Skãpiškis 'miegalis', *nòlius* Dùsmenys, Adùtiškis *(nòl'us)*, Liñkmenys *(nuõl'us)* 'nulis', *rùblius* Kal̃tanėnai (sen.) 'rublis', *skar̃džius* Kùktiškės 'skardis', *svẽčius* Papilỹs 'svečias'. Plg. hidronimus *Zebrỹs* ir *Zebriùs* UEV. Dar turimos formos *aktãrius* Adùtiškis 'hektaras' (plg. *aktãris* Musteikà), *dãktarius* Papilỹs 'daktaras' (plg. *dãktaris* Rudaminà), *dẽdžius* Vilkavìškis, Sasnavà 'dėdė' (plg. *dẽdis* Gervìniai, Jùrbarkas, Skir̃snemunė), *kišẽnius* Vilkavìškis, Pùnskas, Musteikà, Kùktiškės arba *kešẽnius* Kal̃tanėnai 'kišenė' (plg. *kišẽnis* Vilkavìškis) *seradàlius* Musteikà *(saradàl'us)* 'seradėlė', *žvỹrius* Dùsmenys, Kal̃tanėnai, Palū̃šė 'žvyras' (plg. *žvyrỹs* Gélvonai, Ukmergė̃, Vìdiškiai). Žemaičių bei pakraštinių aukštaičių plote vietomis (pvz., Laũkuva, Šakýna) *ii̯a* kamieno asmens vardų formos tipo *Jõnis* 'Jonas' (§ 301) pakeičiamos *i̯u* kamieno atitikmenimis: sakoma *Jõnius, Pẽtrius* ir t.t. Kai kur tėra tik vieno kurio linksnio *i̯u* kamieno formos, pvz., gen. sing. *Jõniaus, Jùziaus, Zigmẽliaus* Tirkšliaĩ. Atskirų daiktavardžių svyravimas tarp *(i)i̯a* ir *i̯u* kamieno yra senas, pastebėtas jau kalbos paminkluose, žr. J. Kazlauskas LKK II 41.

Kokios priežastys lėmė greitesnį *i̯u* kamieno nykimą lyginant su *u* kamienu, dabar sunku susekti.

10. Priebalsiniai kamienai

§ **393.** Literatūrinės kalbos paradigma:

	Vienaskaita	Daugiskaita
nom.	*piemuõ, duktė̃*	*píemenys, mė̃nesiai*
gen.	*piemeñs, mė̃nesio*	*piemenų̃, mė̃nesių*
dat.	*píemeniui, dùkteriai*	*piemenìms, mė̃nesiams*
acc.	*píemenį*	*píemenis, mė̃nesius*
instr.	*piemenimì, mė̃nesiu, dùkteria*	*piemenimìs, mė̃nesiais*
loc.	*akmenyjè*	*akmenysè, mė̃nesiuose*
voc.	*piemeniẽ, mė̃nesi*	*píemenys, mė̃nesiai*

§ **394. Nom. sing.** a) Plačiausiai vartojama galūnė *-uo.* Kirčiuotosios refleksai matyti iš žml. Nr. 60. Dėl vakarų aukštaičių kaunìškių *mė̃no* (iš *mė̃nuo*) žr. § 85b. Pietų žemaičiai vietomis tarmės galūnę *-u˙* (iš *-uo*) fakultatyviškai pakeičia *-un,* traktuojama kaip *-ų,* žr. § 249. Pietuose aukštaičiai maždaug iki linijos Liubãvas – Nemunáitis – Šal̃čininkai prie *-uo* prideda jotą: taria *-uoj.* Tačiau toliausiai į pietryčius esantys Zíetelos lietuviai vėl to *-j* nebeturi. Išimtį sudaro daug kur vienaskiemenis daiktavardis *šuõ,* virtęs dviskiemeniu *šuvà,* nors atskirose šnektose (pvz., Pùnskas, Léipalingis) sakoma ir *šuõj.* Joto pridėjimo priežastys neaiškios. Endzelyno Spr. val. 251 rašoma, kad jis galėjęs atsirasti dėl siekimo išvengti hiato, remiamasi Kuršaičio Gr. § 101 pavyzdžiu *o-j-ant kalnẽlio-j-aš apsistósiu.* Tačiau tokia galimybė abejotina jau vien dėl to, kad šiame krašte, priešingai, hiatas labiau negu kitose tarmėse pakenčiamas, plg. Léipalingio šnektos imper. *paakė̃k, paorė̃k* 'paarėk', *poažerė̃* 'paežerė'. E. Frenkelis BS II 47 jotą laiko atsiradusiu, sekant *ā, ē, u* kamienų vienaskaitos lokatyvo formas su ir be *-j* (iš *-je*). Tačiau visame plote iš tikrųjų lokatyvo formų be joto nėra (sakoma tik *šakõj, žẽmėj, tur̃guj*). Jos pradeda rastis toliau į šiaurės vakarus už ploto ribų. Otrembskio Gr. III § 170 formose su jotu įžiūrimi vokatyvai, turintys dalelytę *-ai (akmuõ + ai > akmuõj).* Kaip ten bebūtų, joto pridėjimas nėra labai senas, nes priešingu atveju galūnė *-uoj* būtų virtusi *-ui.* Dėl geografijos (jotvingių teritorijos pasienis!) galūnė *-uoj,* gal būt, neatskirtina nuo prūsų kalbos *-oy* žodyje *smoy* 'žmogus', plg. lie. *žmuõj* Lazū̃nai 't.p.'. Dar yra galūnė *-uva,* kurią daugelyje tarmių turi tik atskiri daiktavardžiai. Ypač plačiai aukštaičių ir pakraštinių žemaičių šnektose paplitusi forma *šuvà* 'šuo' (dėl tendencijos išvengti vienaskiemenės nom. sing. formos?), kiek siauriau *sesuvà* 'sesuo', užfiksuota daugiausia pietryčių Lietuvoje, pvz., apie Jiẽzną, Alỹtų, Marcinkónis, Ródūnią, Lazū̃nus, Valkininkùs, Kaišiadóris, Žasliùs, Gélvonus, Švenčiónis, tačiau sutinkama ir šiaurėje, pvz., apie Šakýną, Skaĩstgirį. Kiti daiktavardžiai su *-uva* pasitaiko tik vienur kitur at-

skirose šnektose, daugiausia pietų aukštaičių plote, ypač apie Sim̃ną, Meteliùs, Alỹtų, Ródūnią, Pelẽsą. Čia daug kur galūnės *-uva* ir *-uoj* vartojamos lygiagrečiai. Vietomis (apie Sim̃ną), rodos, tėra tik *-uva*. Ir rytų aukštaičiai panevėžiškiai šiaurėje anksčiau galėjo turėti dvi galūnes (*-uo* ir *-uva*), taip bent būtų galima spręsti iš dvejopos nom. sing. formų redukcijos, žr. § 114. Galūnę *-uva* kalbininkai laiko fonetiškai išriedėjusia iš *-uo*, žr. Skardžiaus ŽD 381, P. Arumos straipsnį St. balt. IV 83 – 84. Tačiau visiško aiškumo nėra, nes *-uo(j)* ir *-uva* vartojamos kaip gretiminės vienoje šnektoje. Neaišku, kodėl atskiri daiktavardžiai su *-uva* nevienodai išplitę. Tarmėje, kur *uo* tarimas labiausiai priartėja prie *uva* (§ 84), galūnę *-uva* turi, rodos, tik du daiktavardžiai: *šuvà* ir *sesuvà*. Vadinasi, be fonetinių priežasčių, būta dar ir kitokių. Galimas daiktas, fonetiškai pakitusi atskirų žodžių galūnė dalyje tarmių galėjo gauti įspraustinį *u* dėl sutapatinimo su iš seno turima priesaga *-uva*, kuri, kaip rodo gausūs vietovardžiai (plg. Skardžiaus ŽD 380 – 381), seniau buvo dari. Žodis *sesuvà* dažniausiai linksniuojamas *sesuvõs*, *sẽsuvai*, *sẽsuvą* ir t.t., t.y. kiti linksniai išlaiko kamieną *sesuvā-*. Laũkuvos apylinkėse forma *šuvà* vartojama tik vokatyvui reikšti. Tai lyg ir patvirtintų J. Otrembskio (Gr. III § 140) nuomonę, kad formos su *-uva* iš pradžių buvo tik vokatyvai. – Tverẽčiaus šnektoje užfiksuota forma *mė̃nū* (ir *mė̃nu*). Apie ją žr. Frenkelio LEW 438 – 439, Otrembskio Gr. III § 172.

Lingvistinėje literatūroje (pvz., Endzelyno GF § 258, Frenkelio LEW s.v. *mė̃nuo*, *sesuõ*, Otrembskio Gr. III §§ 140, 162, 172) dar nurodomos nom. sing. galūnės *-ų* ir *-ui*. Jų autentiškumu reikia labai abejoti. Tarmėse tokių nepavyko užčiuopti. Pirmąją *(-ų)* paskleidė Kuršaičio gramatika, kurios § 731 pateikiami iš Viekšnių̃ tarminiai pavyzdžiai *mė̃nung*, *šuñg*, *sesuñg*. Iš tikrųjų Viekšnių̃ apylinkėje šie žodžiai tariami *m̃ienộ·u*, *šộ·u*, *sèsộ·u*. Kuršaitis minėtas formas, matyt, užsirašė iš žmogaus, kalbančio tokia pietų žemaičių (plg. iš „Viekšnių" pateikiamas formas gen. sing. *šunys* § 732 < *šuniẽs*, inf. refl. *lìnksmintys* § 1157 < *lìnksminties*) šnekta, kur painiojama *u·*, *i·* ir *un*, *in*, žr. § 249. Pasigavę šiuos pavyzdžius, kai kurie kalbininkai tikėjosi radę lietuvių kalboje šalia ide. **-ō* dar ir **-ōn* refleksus. Pavyzdžius su galūne *-ui* pateikia E. Volteris, K. Būga ir P. Aruma. Vėliau kiti iš jų tik pakartoja. Dviejų pirmųjų kalbininkų duomenys laikytini nesusipratimu. Volterio Об. этн. 4 pateikiami iš buv. Gar̃dino, Seinų̃, Kalvarìjos apskričių pavyzdžiai *akmui*, *sesui* yra prastai nugirstos formos *akmuõj*, *sesuõj*, kas matyti iš paties užrašytojo abejojimo: „*akmui* или *akmoi*, *sesui* или *sesu^e^i*". Plg. Kuršaičio Gr. § 731 užrašymą *rudõj*, *akmõj*, *piemõj* (prie Gar̃dino). Būgos AiSt 55 duodamos iš Lazūnų gretiminės formos *žmuoĩ* ir *žmuĩ* aiškintinos šiai šnektai būdingu *uo* tarties svyravimu (§ 84). Vėliau pats K. Būga rašė tik *žmuõj*, varianto *žmuĩ* niekur nebenurodo. P. Aruma straipsnyje St. balt. IV 82 pateikia po vieną pavyzdį su *-ui* iš trijų knygų, parašytų žemaičių tarmės pagrindu, būtent, J. Giedraičio 1806 m. evangelijų vertimo ir 1787 m. bei 1853 m. M. Valančiaus „Żiwatų". Šios formos, greičiausiai, yra hipernorma-

lizmai su -*ui* vietoj tarmės -*ǫu* pagal dat. sing. -*ui* vietoj -*ǫu*, adv. *paskui* vietoj *paskǫu*.

b) Galūnę -*ė* turi daiktavardis *duktė̃*. Jis vietomis traktuojamas lyg būtų *ē* kamieno (plg. gen. sing. *duktė̃s*). Senovinės formos *mótė* ir *jéntė* bemaž nebevartojamos. Pirmoji daugiausia pasitaiko tautosakoje. Populiarus jos vedinys *pãmotė*. Antrąją reprezentuoja rytietiškas variantas *ìntė*, sako, dar tebevartojamas apie Marcinkónis (LKŽ IV 123). Varianto *móters* (MLLG III 112_1, Trautmanas Apr. Spr. 240, Špechtas LM II 474, Endzelynas Gr. §287, Frenkelis Balt. Spr. 52) neteko girdėti. Ar nebus tik ši forma, pagal F. Špechtą žemaičių tarmėje „sehr häufige" (!), atsiradusi, prastai nugirdus *móteris*?

§ **395. Gen. sing.** pilnas senovines formas su išlaikytu balsiu *e* prieš -*s* turi pietų aukštaičiai, rytų aukštaičiai vilnìškiai ir artimesni šių tarmių kaimynai. Čia sakoma *akmenès, dukterès, piemenès, rudenès, seserès, šunès, vandenès* ir t.t. Ne visų daiktavardžių tokios formos visur vienodai plačiai vartojamos. Rodos, plačiausiai sakoma *dukterès* ir *seserès*. Abi jos užfiksuotos maždaug iki linijos Pùnskas – Daukšiaĩ – Jiẽznas – Trãkai – Kùktiškės – Svėdasaĩ – Dùsetos. K. Morkūnas ir A. Sabaliauskas jas ir kai kurias kitas yra girdėję net Kuršių Neringojè (?), žr. LKK II 140. Šiaipjau kitų žodžių genetyvai su -*es* vartojami siauriau: daug kur, ypač jaunimo kalboje, įsigalėjo gretiminės formos, turinčios produktyvesnių kamienų galūnes. Sakant *mėnesès (mėnasès)* užfiksuota, rodos, tik Rimšẽs apylinkėse. Sutrumpintas formas su išnykusiu *e* prieš -*s* vartoja dalis žemaičių ir vakarų aukštaičiai, išskyrus rytų aukštaičių pasienį. Čia sakoma *akmeñs, dukteȓs, piemeñs, rudeñs, seseȓs, šuñs, vandeñs* ir t.t. Kitose tarmėse priebalsinio linksniavimo formos visai neišlaikytos: jas pakeitė įvairūs naujadarai su produktyviųjų kamienų galūnėmis, žr. §§ 410 ir 411.

§ **396. Dat. sing.** galūnės tos pačios, kaip *i* kamieno (§ 350): kur sakoma *vãgie, ãkie*, ten ir *píemenie, dùkterie*, kur *vãgi, ãki*, ten ir *píemeni, dùkteri*. Tą patį reikia pasakyti dėl naujadarinių formų su produktyvių kamienų fleksija. Vakarų aukštaičių kaunìškių tarmės pakraštyje apie K. Naũmiestį užfiksuoti variantai visai be galūnės, pvz., *ãkmen, piemen, sẽser, šùn*. Plačiau už kitas vartojama vienaskiemenė forma *šùn*, girdėta daugelyje kauniškių tarmės vietų (J. Senkus MAD 1959 2 170 – 171). Formos be galūnės buvo nesvetimos Prūsų lietuvių šnektoms, žr. Šleicherio Gr. 192, Doričiaus Beitr. LXI, Kapelerio Kaip sen. liet. gyv. 6 *(dùkter)*. J. Jablonskis jas buvo įtraukęs į savo gramatikas, žr. jo RR I 77 ir 205.

§ **397. Acc. sing.** -*į* nesiskiria nuo *i* kamieno -*į* (§ 351).

§ **398. Instr. sing.** galūnės kaip *i* kamieno daiktavardžių (§ 352)[54]. Senuosiuo-

[54] Senesnių gramatikų paradigmose nurodoma vienoda abiejų kamienų moteriškosios giminės daiktavardžių galūnė -*imi*: *akimì, dukterimì*. J. Jablonskis 1919 m. gramatikoje šias formas išskyrė: *akimì*, bet *dùkteria*. Vėliau juo pasekė kiti mokyklinių gramatikų autoriai. Taip literatūrinėje kalboje atsirado šioks toks polinkis jas skirti. Jis tebėra silpnas, nes neturi tvirtesnių šaknų

se raštuose sutinkamų formų tipo *akmemi* < **akmenmi, motermi* (žr. Būgos RR II 662–663, III 37[4], 376–377, J. Kazlausko straipsnį LKGrK 9–10 ir Kalbotyroje VI 333–334) šių dienų tarmėse nepastebėta.

§ **399. Loc.** ir **ill. sing.** galūnės kaip *i* kamieno daiktavardžių (§§ 353, 354).

§ **400. Adess. sing.** galūnė Zíetelos ir Lazū́nų šnektose *-ip*, Gervė́čiuose *-ik*, pvz., *piemenìp, dukterìp* / *piemenìk, dukterìk*. Vyriškosios giminės daiktavardžiai Gervė́čiuose dar turi gretiminę *-ink*, pvz., *piemenìnk*. Dėl jos plg. § 379. Be to, visose trijose šnektose dažni naujadarai su produktyvių kamienų galūnėmis, pvz., *piemeníep* || *píemenip, dùktereip* || *duktereĩp* ir *dùkteip* || *dukteĩp* Zíetela, *dukterèk* (taria *dukťeràk)* Gervė́čiai (iš *dukteréik*).

§ **401. All. sing.** galūnė kaip *i* kamieno daiktavardžių (§ 356), pvz., *piemeniẽs(p), dukteriẽs(p)*.

§ **402. Voc. sing.** formos labai margos. Bene plačiausiai vartojama *i* kamieno galūnė *-ie: piemeniẽ, dukteriẽ*. Pasakoma ir be galūnės, pvz., *píemen, dùkter*. Rytų Lietuvoje galinis priebalsis dažniausiai minkštas *(píemeń, dùkteŕ)*. Be galūnės formas vietomis turi ir kai kurie šių dienų *i* kamieno daiktavardžiai (atėję iš priebalsinio linksniavimo?), pvz., *diẽver* Vilkavìškis, Daukšiaĩ, *vóver* Jùrbarkas, Bar̃tninkai, Vilkavìškis, Daukšiaĩ (ypač tautosakos nuotrupoje *vóver, vóver netingė́k – su manim pašokinė́k*), *žą̃s* Svėdasaĩ (taria *žũ·ś*). Labai dažnos naujadarinės formos su produktyvių kamienų galūnėmis, pvz., a) *piemenè, šunè* Kretingà, Kalnãlis, b) *piemenỹ* Jùrbarkas, Vilkavìškis, Musteikà, Svėdasaĩ arba *píemeni* Raguvà, Ukmergẽ, *šùni* Kretingà, net *seserỹ* Palū́šė (čia sakoma ir *ausỹ, širdỹ, žuvỹ*) , c) *píemeniau* Pašvitinỹs, Linkuvà, Šeduvà, Kar̃sakiškis, d) *dùkteria, sẽseria* Vilkavìškis, e) *dùktere, sẽsere* Palū́šė. Vietoj vokatyvo neretai vartojamos nominatyvo formos, pvz., *piemuõ, sesuõ* Kretingà, Vilkavìškis, Ukmergẽ arba *sesuvà* Gélvonai, *šuvà* Gélvonai, Ukmergẽ ir kt. Atskiri daiktavardžiai toje pačioje šnektoje gali turėti po kelis variantus. Vietomis jie gali gauti net tam tikrą skirtingą semantinį-stilistinį atspalvį. Pvz., Kretingõs apylinkėse forma *šùni* vartojama gerinantis, o *šunè* – kreipiantis arba supykus. Apie *duktau* žr. 53-ią išnašą (§ 392).

§ **403. Nom.** ir **voc. pl.** pilnas senovines formas su išlaikytu balsiu *e* prieš *-s* turi pietų aukštaičiai, rytų aukštaičiai vilnìškiai, utenìškiai, dalis anykštė́nų bei kupiškė́nų (maždaug iki linijos Aluntà–Kùpiškis–Papilỹs). Čia sakoma *ãkmenes, dùkteres, píemenes, rùdenes, sẽseres, šùnes, vándenes* ir t.t. Nuo gen. sing. formų jos skiriasi tik kirčio vieta. Vartojamos didesniame plote. Kupiškė́nai, anykštė́nai bei dalis utenìškių šalia nom. pl. *píemenes, dùkteres* (*-es* daug kur virto *-as*, žr. § 57) dažniausiai sako gen. sing. *píemenio, dukteriẽs*. Labiau už kitas paplitusi forma *šù-*

gyvojoje kalboje (tarmėse). Mokslo leidiniuose (pvz., Endzelyno GF) ir toliau abiem atvejais pateikiama galūnė *-imi*. Taigi formą *dukterimì* traktuoti kaip tarminę ir priešpastatyti „literatūrinės kalbos" formai *dùkteria* (Otrembskio Gr. III § 147), rodos, dar kiek per anksti.

nes, turima vakarų aukštaičių kaunìškių ir net pakraštinių žemaičių (Gervìniai, Eȓžvilkas) šnektose. Bene siauriausiai paplitusi forma *mẽneses*, užfiksuota tik kai kur vilnìškių tarmėje, pvz., apie Liñkmenis, Rimšę. Sutrumpintas formas su išnykusiu *e* prieš *-s* vartoja vakarų aukštaičiai kaunìškiai ir jų artimesni kaimynai. Čia sakoma *ãkmens (ẽkmens)*, *dùkters*, *píemens*, *sẽsers*, *vándens* ir t.t., bet *šùnes* (apie Vilkyškiùs būta ir *šùns*, žr. J. Gerulio straipsnį AslPh XXXIX 284). Šių formų vartojimo plotas daug siauresnis, negu tokio paties tipo gen. sing.: žemaičiai šalia *piemeñs*, *seseȓs* sako *píemenys*, *sẽserys*. Formos su *-ys* plačiai vartojamos visose likusiose vakarų bei rytų aukštaičių šnektose. Apie tai ir naujadarus su kitų kamienų galūnėmis kalbama §§ 410 ir 411.

§ **404. Gen. pl.** *-ų* kaip *a* kamieno (§ 284). Apie variantus su *-ų* po minkšto priebalsio žr. § 410. Daiktavardis *mėnuo* bemaž visur turi galūnę po minkšto priebalsio *(mẽnesių)*. Sakant fakultatyviškai *mẽnesų* užfiksuota tik apie Kalnãlį.

§ **405. Dat.** ir **instr. pl.** galūnės tos pačios, kaip *i* kamieno daiktavardžių (§ 360). A. Girdenis Tirkšlių̃ apylinkėse yra girdėjęs (l. ret.) sakant instr. pl. *(v)andemìs (ůńd'ìḿˀs)* 'vandenimis'. Apie *sesom* 'seserims, seserimis' žr. 56-tą išnašą (§ 410).

§ **406. Acc. pl.** *-is* nesiskiria nuo *i* kamieno *-is* (§ 361). Apie naujadarines formas su kitų kamienų galūnėmis kalbama §§ 410 (ypač 55-a išnaša) ir 411.

§ **407. Loc.** ir **ill. pl.** galūnės kaip *i* kamieno daiktavardžių (§§ 362, 363).

§ **408. All. pl.** galūnė kaip *a* kamieno daiktavardžių (§ 290), pvz., *piemenum̃(p)*, *dukterum̃(p)*.

§ **409. Dviskaitos** linksniams reikšti vartojamos tos pačios galūnės, kaip *i* kamieno daiktavardžių (§§ 365, 366). M. Daukšos raštų nom.-acc. dual. forma *du ʒmûne* (BūgaRR II 336, Špechtas KZ LIX 214) šių dienų tarmėse neaptikta.

§ **410.** Priebalsiniai kamienai yra labiausiai apnykęs daiktavardžių linksniavimo tipas. Jo nykimas prasidėjo seniai, fonetiškai sutapus *i* ir priebalsinių kamienų akuzatyvo galūnėms. Mažiau gausių priebalsinio linksniavimo daiktavardžių paradigmoje ilgainiui įsivyravo gretiminės *i* kamieno formos, kurios, yrant paties *i* kamieno paradigmai, atitinkamai buvo pakeistos *i̯a* arba *i̯ā* / *ē* kamienų fleksija, priklausomai nuo daiktavardžio giminės. Iki šių dienų išliko tik dažnai kalboje vartojamų linksnių – nominatyvo ir genetyvo – senovinės galūnės, neskaitant dat. sing. *-i*, kuri dabar traktuojama kaip *i* kamieno, ir fonetiškai sutapusios akuzatyvų fleksijos[55]. Senovines nom. sing. formas (pvz., *akmuõ*) turi visos tarmės. Taip pat, galima sakyti, visur išliko archaiškos gen. pl. formos, kurios nuo *i* kamieno atitikmenų tesiskiria tuo, kad galūnė *-ų* eina po kieto priebalsio. Gen. sing. ir nom. pl.

[55] Prūsų lietuvių šnektų dalyje moteriškosios giminės daiktavardžių acc. pl. galūnė *-is* buvo pakeista *ē* kamieno *-es (dùkteres, sẽseres...)*, nes čia fonetiškai sutapo abiejų linksniavimo tipų nom. pl. fleksija, plg. *dùkteres* 'dukterys' ir *kãtes* 'katės' (< *kãtēs*). Acc. pl. formos tipo *dùkteres* vartojamos jau senuosiuose kalbos paminkluose.

formos su *-(e)s* vartojamos siauriau: jas išlaikė tik vakarų aukštaičiai kaunìškiai, pietų aukštaičiai, rytų aukštaičiai vilnìškiai bei jų kaimynai ir iš dalies (tik gen. sing.) kai kurie žemaičiai su artimesniais kaimynais. Kiti linksniai tarmėse gavo tą pačią fleksiją, kuri turima *i* kamieno paradigmose. Atskirų daiktavardžių linksniavimas, žinoma, gerokai įvairuoja, nes senesnių formų keitimas naujesnėmis vyko labai netolygiai. Antai daiktavardis *šuõ* didesniame, negu kiti, plote išlaikė tiek priebalsinio linksniavimo, tiek ir *i* kamieno galūnes: daug kur šalia gen. sing. *šunès, šuñs* arba *šuniẽs* sakoma *píemenio, ãkmenio* ir pan. Daiktavardis *mė̃nuo*, priešingai, senąją fleksiją išlaikė prastai: jo paradigmoje visur vyrauja *(i)i̯a* kamieno formos. Tarmėse labai gausios įvairių daiktavardžių gretiminės formos. Antai Adùtiškyje sakoma gen. sing. *akmenès* || *akmeniẽs* || *ãkmenio, šunès* || *šuniẽs* || *šùnio* ir pan. Senoji karta daugiau linkusi vartoti *-es, -ies*, o jaunimas — *-io*. Vietomis su atskira galūne netgi gali būti siejamas tam tikras reikšmės atspalvis. Pavyzdžiui, Svėdasų̃ apylinkėse gen. sing. forma *šuniẽs* paprastai vartojama kalbant apie piktą žmogų, o *šùnio* — apie patį šunį.

Pastebėta nemaža daiktavardžių, kurie ištisai perėjo į produktyvesniuosius *i, (i)i̯a, iā, ē* kamienus, pvz., *akmenìs* || *akmenỹs* Kaltanė̃nai arba *ãkmenis,-io* Pašvitinỹs 'akmuo' (dėl kirčio plg. *ãkmuo* Ukmergė̃, Dùsetos), *dukterìs* Daukšiaĩ arba *dukterė̃* Zíetela 'duktė', *líemenis,-io* Jùkiškiai 'liemuo', *maumenỹs* Léipalingis arba *mómenis,-io* Pašvitinỹs 'maumuo, viršugalvis', *mė̃nesis* (ryt. *mė̃nasis*) Pãgramantis, Girdžiaĩ, Kel̃mė, Pašvitinỹs, Vilkavìškis, Pùnskas, Léipalingis, Dùsmenys, Žãsliai, Ukmergė̃, Dùsetos, Palū̃šė, Gervė̃čiai (*mė̃nestis* > *mė́·nasćis*) 'mėnuo' (turėjo ir Prūsų lietuviai, žr. Kuršaičio Gr. § 741,2), *piemenìs* Kaltanė̃nai arba *piemenỹs* Pùnskas, Liubãvas, Príenai, Kaltanė̃nai, *píemenis,-io* Šeduvà, Ukmergė̃ 'piemuo', *rudenìs* Kaltanė̃nai arba *rudenỹs* Girdžiaĩ, *rùdenis,-io* Liubãvas, Šeduvà, *rudenė̃* Zíetela 'ruduo', *seserìs* Vilkavìškis arba *seserė̃* Zíetela, *sẽserė* Jùkiškiai (kirtis iš akuzatyvo) 'sesuo'[56], *stúomenis,-io* Jùkiškiai (kirtis iš akuzatyvo) 'stuomuo', *šunìs* Vilkavìškis (plg. J. Senkus MAD 1959 2 169) 'šuo'[57], *tẽšmenis,-io* Jíestrakis, Ukmergė̃, Jùkiškiai 'tešmuo', *vandenỹs* Jíestrakis arba *vándenis,-io* Pašvitinỹs, Šeduvà, Ukmergė̃ 'vanduo' (dėl kirčio plg. *vánduo* Šiauliaĩ, Bìržai, Palė̃venė, Ukmergė̃,

[56] Plačiai vartojamas naujadaras *sẽsė, -ės*, pasidarytas šalia *sesuõ*, gen. sing. *seser̃s*, tur būt, pagal *duktė̃, -ẽs* šalia *duktė̃*, gen. sing. *dukter̃s* pavyzdį su kirčiu iš *mótė* (?). Dalis rytų aukštaičių anykštė́nų ir utenìškių formą *sesuõ* taria *sesā̃*.. Čia sakoma ir *pelā̃*. 'pelė'. Dėl nom. sing. galūnės sutapimo vietomis šalia gen. sing. *pelā̃.s* 'pelės' pasidarytas variantas *sesā̃.s* 'sesers' (Debeĩkiai, Svėdasaĩ, Panemunė̃lis), kuris traktuojamas kaip *ā* kamieno forma *sesõs*, plg. *šakā̃.s* 'šakos'. Girdėta dar instr. pl. forma *sesom* 'seserimis' (kirčiuojama *o*, priegaidė neryški).

[57] Rytų aukštaičių panevėžìškių tarmės šiaurėje apie Jùkiškius, Bìržus, Kar̃sakiškį vartojama nom. sing. forma *šunė̃*, pasidaryta pagal *katė̃*, nes čia fonetiškai sutapo abiejų žodžių gen. sing. galūnės. Tokią formą turėjo ir Kuršių pamario žvejų šnekta, kur buvęs analogiškas sutapimas (LŽTP 36).

Svėdasaĩ, Dùsetos), *žélmenis,-io* Jùkiškiai 'želmuo'. Neretai toje pačioje šnektoje pasitaiko keli vieno žodžio variantai (pvz., *akmuõ* || *ãkmenis* || *akmenỹs*), kurių linksnių formos iš dalies sutampa, todėl praktiškai dažniausiai turima viena sudėtinga paradigma su gausiomis gretiminėmis formomis. Ilgainiui joje atskiriems linksniams reikšti gali įsigalėti skirtingų kamienų variantai. Dėl tokio mišimo net gen. pl. formos dažnai turi variantus su *-ų* po minkšto priebalsio, pvz., *akmenių̃* Šilùtė, Garliavà, Aluntà, Liñkmenys, *dukterių̃* Šilùtė, Radvìliškis, Rõkiškis, Kaĩtanėnai, Palómenė, Kaniavà, *liemenių̃* Švė̃kšna, *piemenių̃* Kalnãlis, Liñkmenys, *rudenių̃* Kaniavà, Ukmergė̃, Liñkmenys, *seserių̃* Šilùtė, Laũkuva, Rõkiškis, Troškū̃nai, Kaĩtanėnai, Palómenė, Kaniavà, *šunių̃* Kretingà, Šilùtė, Laũkuva, Radvìliškis, Pùnskas, Léipalingis, Kaniavà, Aluntà, Bìržai, Rõkiškis, Kaĩtanėnai, *tešmenių̃* Plùngė, Kaniavà, Liñkmenys, *(v)andenių̃* Kretingà, Šilùtė, Adùtiškis. Tokie genetyvai labiausiai įsigalėjo ir bemaž sistemingai vartojami rytų aukštaičių panevėžìškių tarmės šiaurėje. Juos pateikia Kuršaitis savo gramatikos paradigmoje. Jie pasitaiko jau senuosiuose kalbos paminkluose, žr. J. Kazlauskas Kalbotyra III 63.

§ **411.** Priebalsinio linksniavimo gen. pl. formos dėl galūnės *-ų* po kieto priebalsio primena *a-* arba *ā-* kamienes, plg. *piemenų̃, dukterų̃* ir *vilkų̃, šakų̃*. Šio sutapimo pagrindu atsirado *a* arba *ā* kamieno variantai, pvz., a) *ãkmenas* Kvė̃darna, Šiauliaĩ, Šeduvà, Panevėžỹs, Ukmergė̃, Garliavà, Kaišiadórys, Armõniškės 'akmuo', *máumenas* Raudóndvaris 'maumuo, viršugalvis', *píemenas* Zíetela 'piemuo', *raũmenas* Palómenė, Ukmergė̃ 'raumuo', *sėmenaĩ* Palómenė 'sėmenys', b) *ãšmenos* Šakýna 'ašmenys', *mótera* Kabė̃liai, Marcinkónys, Jonavà, Gélvonai, Ukmergė̃, Aluntà, Svėdasaĩ arba *moterà* Jurkšaičio Lit. Märch. 110_{15} 'moteris', *sė̃menos* Šakýna, Ukmergė̃ 'sėmenys'. Neretai *a* arba *ā* kamienų formas turi tik kai kurie linksniai. Antai rytų aukštaičiai kupiškė̃nai apie Skãpiškį sako dat. pl. *šunám* 'šunims', acc. pl. *šunùs* 'šunis', instr. pl. *šunaĩs* 'šunimis', nors nom. sing. formos **šùnas* nėra. Kuršių Neringojè užfiksuota nom. pl. forma *šunaĩ* (> *šùnai* K. Morkūnas ir A. Sabaliauskas LKK II 141). Laũkuvos šnektoje tokia forma pasitaiko tik frazeologizme *po šunaĩs* (*pùo šǫnā·s*) 'po šimts pypkių', plg. *šùnes (šùnas?) pagaũtų* > *šǫ̃·nc pagã·utǫ* 't.p.'. Dar čia pasakoma dat. pl. *seseróms* 'seserims', instr. pl. *seserõms* 'seserimis'. Plg. *dukterùms* resp. *dukterum̃s* Gervìniai, Šakýna vietoj *dukteriùms, dukterium̃s*. Naujadarinius variantus gauna ir tie šių dienų *i* kamieno daiktavardžiai, kurie išlaikė senovines priebalsinio linksniavimo gen. pl. formas su *-ų* po kieto priebalsio. Antai apie Skãpiškį, Debeikiùs užfiksuota tokia žodžio *dantìs* daugiskaitos paradigma: *dantaĩ, dantų̃, dantám, dantùs, dantaĩs, dantuos* (loc. ir ill. pl.). Rečiau vartojamos vienaskaitos formos *dañto, dañtu* 'dančiui', *dañtą, dantù, dantañ*. Pavyzdžiai iš kitų vietų: nom. pl. *dantaĩ* Merkìnė (Kibyšių km.), Kabė̃liai, dat. pl. *ausùms, pušùms, žąsùms* resp. instr. pl. *ausum̃s, pušum̃s, žąsum̃s* Gervìniai, Šakýna, loc. pl. *dantuõs* Šakýna arba *dantūsè* Laũkuva. Bìržų miesto vardo gretiminė forma *Bìr-*

žys (Papilỹs; loc. pl. *Bìržys[e]* sakoma ir pačiuose Bìržuose) rodo, kad senovėje būta **Bìržes*. Gal ir *brùvys* Tverēčius || *brìvai* Zíetela 'antakiai' iš senesnių formų **brùves* || **brìves*? Dar plg. *krántis* Kretingà, Salantaĩ || *krañtas*, *milžūnìs* Príekulė || *mil̃žinas* ir kt. (§§ 292, 301).

Nepaprastus variantus turi daiktavardis *mė̃nuo* (daugiausia dangaus kūno, retai kalendorinio mato reikšme): *mė̃nas* Lazdìjai, Zíetela, Lazū̃nai, Dievẽniškės, Adùtiškis, Tverēčius, *mė̃na*, gen. sing. *mė̃nos* Kretingà. Plg. *mėnis* P. Aruma St. balt. IV 84, *mėnùlis*.

§ **412.** Priebalsinio linksniavimo irimas – ilgus amžius trukęs procesas. Dalis priklausiusių šiam linksniavimo tipui daiktavardžių labai seniai perėjo į produktyviuosius kamienus, tik vienur kitur jų paradigmose išliko atskiros senovės formos, vartojamos kaip gretiminės šalia naujesniųjų. Esant didesniam dubletų skaičiui, gali būti pasigaminama formų su priebalsine fleksija ir iš tų daiktavardžių, kurie iš seno nepriklausė priebalsiniam linksniavimui. Tokių naujadarinių variantų gana gausu rytų aukštaičių vilnìškių tarmės plote. Čia, ypač jaunimas, dažnai tiesiog painioja gen. sing. resp. nom. pl. galūnę *-es* su gen. sing. *-ies* ir nom. pl. *-ys*. Senosios kartos kalboje painiojimas daug mažesnis. Kaip pavyzdį galima nurodyti Kal̃tanėnų, Liñkmenų apylinkėse vartojamą gen. sing. formą *rūšès* 'rūšies', nors pats žodis *rū́šis* šioje tarmėje yra naujas, vartota svetimybė *sòrtas* (> *suõrtas*). Dievẽniškių šnektos gen. pl. *paũkštų* 'paukščių', E. Frenkelio nuomone (BS II 47), gali būti perdirbinys pagal *žąsų̃*, *žuvų̃*, *žvėrų̃*. Panašaus mišimo, be abejo, būta įvairiose tarmėse. Todėl, pastebėję kurį daiktavardį vartojant su priebalsinio linksniavimo galūne, dar neturime teisės paskelbti jį iš seno priklausius priebalsiniam linksniavimui. Plg. analogišką atematinių veiksmažodžio galūnių dėjimą tematiniams veiksmažodžiams (§ 646).

Žemiau pateikiamas sąrašas daiktavardžių, kurių paradigmoje pastebėta priebalsinio linksniavimo kilmės fleksija (visai neseni naujadarai įtraukti tik tuo atveju, jeigu juos vartoja senesnės kartos žmonės): a k i s gen. sing. *akès* Nemajūnai (Lazdìjų raj.), Sẽla, Kal̃tanėnai, nom. pl. *ãkes* Pùnskas, Léipalingis (Būgos RR III 354, 359), Sim̃nas, Kaniavà, a n k š t i s gen. sing. *ankštès* Rimšẽ, Liñkmenys, nom. pl. *ánkštes* Rimšẽ, Liñkmenys, Kal̃tanėnai, a š i s gen. sing. *ašès* Sẽla, Rimšẽ, Liñkmenys, Kal̃tanėnai, nom. pl. *ãšes* Adùtiškis, Rimšẽ, gen. pl. *ašų̃* Jùrbarkas, Vilkavìškis, Síesikai, a š u t a s gen. sing. *ašutès* Rimšẽ, nom. pl. *ãšutes* Rimšẽ, Liñkmenys (plg. nom. sing. *ašutỹs* Gargždaĩ, Kùpiškis, Liñkmenys, Rimšẽ), a t a j u o n i s 'atėjūnas, ateivis' gen. sing. *atajuonès* Liñkmenys, a t l i k u o n i s 'atsilikėlis' gen. sing. *atlikuonès* Liñkmenys, a t m i n t i s gen. sing. *atmintès* Sẽla, a u s i s gen. sing. *ausès* Léipalingis, Kal̃tanėnai, Palū̃šė, Rimšẽ, nom. pl. *aũses* Léipalingis, Kaniavà, Liñkmenys, Palū̃šė, Adùtiškis, Rimšẽ, Skãpiškis, Debeĩkiai, gen. pl. *ausų̃* (daugelis tarmių), a v i e t ė gen. sing. *avietès* Kal̃tanėnai, nom. pl. *aviẽtes* Liñkmenys (plg. nom. sing. *avietỹs* Dùsetos), a v i s

nom. pl. *ãves* Rudnià, blužnis gen. sing. *blužnès*, nom. pl. *blùžnes* Liñkmenys, dantis gen. sing. *dantès* Liñkmenys, Kal̃tanėnai, Adùtiškis, nom. pl. *dañtes* Seirìjai, Kaniavà, Ramaškónys, Liñkmenys, Kal̃tanėnai, Mielagė̃nai, Adùtiškis, Tverẽčius, Rimšẽ, Sãlakas, Kùktiškės, Skãpiškis, gen. pl. *dantų̃* (daugelis tarmių), debesis nom. sing. *debesuõ* Kùpiškis, Pandėlỹs, Papilỹs, gen. sing. *debesès* Liñkmenys, Kal̃tanėnai, Palū̃šė, nom. pl. *dẽbeses* Liñkmenys, Palū̃šė, Rimšẽ, Kùktiškės, gen. pl. *debesų̃* (daugelis tarmių), dieveris gen. sing. *dieverès* Kaniavà, Kal̃tanėnai, Liñkmenys, Adùtiškis, Rimšẽ arba *dieveȓs* K. Naũmiestis (tik tautosakoje, plg. J. Senkus MAD 1959 2 170), nom. pl. *díeveres* Kaniavà, Liñkmenys, Rimšẽ, Dùsetos, Skãpiškis arba *díevers* K. Naũmiestis (Būgos RR II 185), gen. pl. *dieverų̃* Dùsetos (plg. Šleicherio Gr. 188, 192), dųrys nom. pl. *dùres* Pùnskas, Lazdìjai, Kaniavà, Valkiniñkai, Debeĩkiai, Skãpiškis, Užpãliai, Dùsetos, Kùktiškės, Kal̃tanėnai, Adùtiškis, Tverẽčius, gen. pl. *dùrų* (daugelis tarmių), geležis gen. sing. *geležès* Kal̃tanėnai, Liñkmenys, Adùtiškis, Rimšẽ, Kùktiškės, nom. pl. *gẽležes* Seinaĩ, Liñkmenys, Rimšẽ, Užpãliai, Debeĩkiai, Dùsetos, gen. pl. *geležų̃* Jùrbarkas, K. Naũmiestis, Síesikai, Skãpiškis, Užpãliai, Dùsetos, Kùktiškės, Kal̃tanėnai, Rimšẽ arba *gelžų̃* Tirkšliaĩ, Pãgramantis, geležūnys 'arklių liga, geležuonės, pažandės' nom. pl. *geležū̃nes* Liñkmenys, grandis gen. sing. *grandès* Liñkmenys arba *gramdès* Kal̃tanėnai, nom. pl. *grándes* Liñkmenys, grindys gen. pl. *grindų̃* (daugelis tarmių; plg. nom. pl. *griñdos* Merkìnė, Lė̃nas, Svėdasaĩ, Kar̃sakiškis, Kùpiškis, Dùsetos, Bìržai), iltis gen. sing. *iltès* Kal̃tanėnai, Liñkmenys, Rimšẽ, nom. pl. *ìltes* Kal̃tanėnai, Liñkmenys, Adùtiškis, Rimšẽ, kandis nom. pl. *kándes* Kal̃tanėnai (plg. nom. sing. *kañdas* Rudaminà, Rãtnyčia, Dùsetos arba *kándas* Adùtiškis), kartis gen. sing. *kartès*, nom. pl. *kártes* Rimšẽ, kepenys nom. pl. *kẽpens* Jùrbarkas, Vilkavìškis (plg. *kẽpenos* Šilãlė, Luõkė, Dievẽniškės), kibirkštis gen. sing. *kibirkštès*, nom. pl. *kìbirkštes* Liñkmenys, krẽkenas nom. pl. *krẽkens* Jùrbarkas, Vilkavìškis (plg. nom. sing. *krekenà*, nom. pl. *krẽkenos* Veivìržėnai, Sedà, Ùžventis, Kel̃mė, Šiauliaĩ, Grìškabūdis, Pùšalotas, Ródūnia, instr. pl. *krekenim̃* K. Naũmiestis), krosnis nom. pl. *krósnes* Liñkmenys, krūsnis 'akmenų krūva laukuose' gen. sing. *krūsnès*, nom. pl. *krū́snes* Rimšẽ, kulšis gen. sing. *kulšès*, nom. pl. *kùlšes* Kal̃tanėnai, Liñkmenys, Rimšẽ, gen. pl. *kùlšų* Jùrbarkas (plg. *plū̃dės ant vandeñs, kulšaĩ* ['akmenys tinklui nugramzdinti'] *po vandeñs* Raséiniai), ligonis nom. pl. *ligónes* Kal̃tanėnai, Liñkmenys, Rimšẽ (plg. nom. sing. *ligónas* Kretingà), liūtis 'ilgas ir smarkus lietus' gen. sing. *liūtès* Kal̃tanėnai, Liñkmenys, nom. pl. *liū̃tes* Liñkmenys, makštis gen. sing. *makštès* Liñkmenys, Kùktiškės, gen. pl. *makštų̃* Liñkmenys, iš mažens var. *iš mažuotès* Dùsetos (Būgos RR II 368), plg. nom. pl. *mãžmenes* Liñkmenys 'mažumos', meškerė gen. sing. *meškerès* Kal̃tanėnai, Liñkmenys, Adùtiškis, moteris gen. sing. *moterès* Kaniavà, Kal̃tanėnai, Liñkmenys, Adùtiškis, Rimšẽ, nom. pl. *móteres* Pùnskas, Rudaminà, Kaniavà, Kal̃tanėnai, Liñkmenys, Adùtiškis, Tverẽčius, Daugėliškis, Skã-

piškis, Papilỹs, gen. pl. *móterų* (daugelis tarmių; plg. nom. sing. *muõj* Lazũnai E. Grinaveckienė LKK III 193 'motina'), musė gen. pl. *musų̃* (nom. sing. *musìs*) Mósėdis, Alsė̃džiai, Tirkšliaĩ, Kvė̃darna, naktis gen. sing. *naktès* Kal̃tanėnai, Adùtiškis, Rimšė̃, nom. pl. *nãktes* Rimšė̃, gen. pl. *naktų̃* (daugelis tarmių), nosis gen. sing. *nosès*, nom. pl. *nóses* Rimšė̃, gen. pl. *nósų* Jùrbarkas, Vilkavìškis (plg. J. Senkus MAD 1959 2 173), obelis gen. sing. *obelès* Kaniavà, Kal̃tanėnai, Liñkmenys, Adùtiškis, Rimšė̃ arba *obel̃s* Vilkavìškis, Kuršaičio Gr. § 658, Šleicherio Gr. 188, nom. pl. *óbeles* Liñkmenys, Adùtiškis, Tverẽčius, Rimšė̃, Kùktiškės, Užpãliai, Dùsetos arba *óbels* Jùrbarkas, Vilkavìškis, gen. pl. *obelų̃* (daugelis tarmių), paukštis gen. pl. *paũkštų* Dievẽniškės (plg. *paũkštis*, *-ies* Kal̃tanėnai, nom. pl. *paũkštys* Bìržai), pažastis gen. pl. *pažastų̃* Kretingà, Pãgramantis, Šiauliaĩ, Jùrbarkas, Vilkavìškis, Kaniavà, Ukmergė̃, Kal̃tanėnai, Liñkmenys, pažintis gen. sing. *pažintès* Kal̃tanėnai, Liñkmenys, petys gen. pl. *petų̃* Pašlavantis (*rankas skauda iš petų* J. Senkus MAD 1959 2 173), pintis gen. sing. *pintès*, nom. pl. *pìntes* Liñkmenys, pirtis gen. sing. *pirtès* Liñkmenys, Kal̃tanėnai, Adùtiškis, Rimšė̃, nom. pl. *pir̃tes* Rudnià (tariama *pir̃ces* su *c* iš *pircìs* < *pirtìs*), Liñkmenys, Adùtiškis, Tverẽčius, Rimšė̃, gen. pl. *pirtų̃* Adùtiškis (plg. gen. sing. *pirts* Šleicherio Gr. 188, 193 – forma Kuršaičiui nežinoma, žr. jo Gr. § 729), prapultis gen. sing. *prapultès*, nom. pl. *prãpultes* Liñkmenys, pusnis gen. sing. *pusnès* Liñkmenys, nom. pl. *pùsnes* Kal̃tanėnai, Liñkmenys, pušis gen. sing. *pušès* Kal̃tanėnai, Palũšė, Liñkmenys, Adùtiškis, Rimšė̃, Kùktiškės, nom. pl. *pùšes* Ramaškónys, Kal̃tanėnai, Palũšė, Liñkmenys, Tverẽčius, Rimšė̃, Skãpiškis, gen. pl. *pušų̃* (daugelis tarmių), rakštis gen. sing. *rakštès* Kùktiškės, Liñkmenys, riešutas gen. sing. *riešutès* Liñkmenys, Rimšė̃, nom. pl. *ríešutes* Liñkmenys, Rimšė̃, Kùktiškės (plg. nom. sing. *riešutỹs* šalia gen. pl. *riešutų̃* Kaniavà, Lazũnai, Vìdiškiai, Bìržai, Skãpiškis, Panemunė̃lis, Kùktiškės, Liñkmenys, Dũkštas), rūgštis gen. sing. *rūgštès* Kal̃tanėnai, Liñkmenys, Rimšė̃, Kùktiškės, nom. pl. *rū́gštes* Rimšė̃, rūšis gen. sing. *rūšès* Kal̃tanėnai, Liñkmenys, nom. pl. *rũšes* Liñkmenys, siūtis 'vienu dalgio ar piautuvo siautimu užimamas plotas' gen. sing. *siūtès*, nom. pl. *siũtes* Liñkmenys, skiauterė (*skiauterìs*, *skiauturìs*) gen. sing. *skiauterès* Kùktiškės, Rimšė̃ arba *skiauturès* Kal̃tanėnai, Liñkmenys, nom. pl. *skiaũtures* Liñkmenys, gen. pl. *skiauterų̃* Kùktiškės arba *skiauturų̃* Liñkmenys, skiltis nom. pl. *skìltes* Liñkmenys, skruzdė (*skruzdìs*) gen. pl. *skruzdų̃* Tirkšliaĩ, smegenys (*smãgenys*) nom. pl. *smãgenes* Kaniavà, Kal̃tanėnai, Liñkmenys, Adùtiškis, Rimšė̃, Kùktiškės, Skãpiškis arba *smẽgens* Jùrbarkas, Vilkavìškis, gen. pl. *smegenų̃* arba *smagenų̃* (daugelis tarmių; plg. nom. pl. *smãgenos* Šakýna, Ukmergė̃, Aluntà), svirtis nom. pl. *svìrtes* Liñkmenys (ir gen. sing.), Rimšė̃, šaknis gen. sing. *šaknès* Kal̃tanėnai, Adùtiškis, Rimšė̃, Kùktiškės, nom. pl. *šãknes* Adùtiškis, Rimšė̃, gen. pl. *šaknų̃* (daugelis tarmių), šerdis gen. sing. *šerdès* Kal̃tanėnai, Liñkmenys, Kùktiškės, nom. pl. *šer̃des* Liñkmenys, gen. pl. *šerdų̃* Salantaĩ, širdis gen. sing.

širdès, nom. pl. *šìrdes* Kaĩtanėnai, Liñkmenys, Palū̃šė, Kùktiškės, Rimšė̃, gen. pl. *širdų̃* Daukšiaĩ, Tverė̃čius, šlaunis gen. pl. *šlaunų̃* Tirkšliaĩ, Jùrbarkas, Kaniavà, Kaĩtanėnai, Liñkmenys, šūsnis 'krūva' nom. pl. *šū́snes* Liñkmenys, tulžis gen. sing. *tulžès* Kaĩtanėnai, Liñkmenys, Rimšė̃, Kùktiškės, nom. pl. *tùlžes* Liñkmenys, Adùtiškis, Rimšė̃, ugnis gen. sing. *ugnès* Dùsmenys, Kaĩtanėnai, nom. pl. *ùgnes* Rudnià, Kaĩtanėnai, Liñkmenys, usnis gen. sing. *usnès* Kaĩtanėnai, Liñkmenys, nom. pl. *ùsnes* Kaĩtanėnai, Liñkmenys, Adùtiškis, gen. pl. *usnų̃* Tirkšliaĩ, utis 'utėlė̃' gen. pl. *utų̃* Salantaĩ, Tirkšliaĩ, Kvė̃darna, vagis gen. sing. *vagès* Dùsmenys, Kaniavà, Kaĩtanėnai, Svėdasaĩ, nom. pl. *vãges* Kaĩtanėnai, verpstė *(verpstìs)* nom. pl. *veȓpstes* Liñkmenys, vilnis nom. pl. *vìlnes* Adùtiškis, votis gen. sing. *votès* Kaĩtanėnai, Liñkmenys, Kùktiškės, nom. pl. *võtes* Kaĩtanėnai, Liñkmenys, voverė̃ *(voverìs)* gen. sing. *voverès* Kaniavà, Kaĩtanėnai, Liñkmenys, Adùtiškis, Rimšė̃ arba *voveȓs* Jùrbarkas, nom. pl. *vóveres* Kaĩtanėnai, Liñkmenys (ir *vė̃veres*), Rimšė̃, Užpãliai, Svėdasaĩ, Dùsetos arba *(v)óvers* Jùrbarkas, K. Naũmiestis, Daukšiaĩ, gen. pl. *(v)overų̃* Mósėdis, Jùrbarkas, Daukšiaĩ, Dùsetos, Svėdasaĩ, Užpãliai, Rimšė̃, Liñkmenys (ir *vėverų̃*), žąsis gen. sing. *žąsès* Príenai (sen., Būgos RR III 37[2]), Kaniavà, Kaĩtanėnai, Sė̃la, Kùktiškės, Liñkmenys, Adùtiškis, Rimšė̃, nom. pl. *žą̃ses* Léipalingis, Kaniavà, Ramaškónys, Gervė̃čiai, Kaĩtanėnai, Liñkmenys, Adùtiškis, Tverė̃čius, Rimšė̃, Kùktiškės, Skãpiškis, gen. pl. *žąsų̃* (daugelis tarmių), žmónės nom. pl. *žmónes* Rudaminà, Garliavà, Kaniavà, Kaĩtanėnai, Liñkmenys, Adùtiškis, Tverė̃čius, Sãlakas (plg. nom. sing. *žmuõj* Lazū̃nai 'žmogus', nom. pl. *žmónys* [*i* kamieną išlaiko ir kiti linksniai] Kretingà, Tirkšliaĩ, Luõkė, Pãgramantis, Jùrbarkas, Šiauliaĩ, Šakýna, Jõniškis, Bìržai, Veisiejaĩ, Punià, Palómenė, Kabė̃liai, Nočià, Zíetela, LŽTP 34), žuvis gen. sing. *žuvès* Neringà (? LKK II 140), Dùsmenys, Kaĩtanėnai, Liñkmenys, Palū̃šė, Adùtiškis, Rimšė̃, Kùktiškės, nom. pl. *žùves* Léipalingis, Kaniavà, Ramaškónys, Kaĩtanėnai, Liñkmenys, Palū̃šė, Rimšė̃, Kùktiškės, Svėdasaĩ, gen. pl. *žuvų̃* (daugelis tarmių), žvėris gen. sing. *žvėrès*, nom. pl. *žvė̃res* Kaniavà, Kaĩtanėnai, Liñkmenys, Adùtiškis, Tverė̃čius, Rimšė̃, Kùktiškės, gen. pl. *žvėrų̃* Kaĩtanėnai, Liñkmenys, Adùtiškis, Tverė̃čius, Rimšė̃, Kùktiškės. Nom. pl. formas su *-es* vietos tarmėje turi šie toponimai bei hidronimai: *Kaĩtanes* (sakoma ir *Kaĩtanys*, *Kaĩtanai*, *Kaĩtanėnai*, *Kaltanė̃nai*, *Kaĩtanėnys*) 'Kaĩtanėnai', *Kretúones* 'Kretúonys' (kaimas prie Kretúono ežero netoli Švenčionė̃lių), *Liñkmenes* (*Lìnkmenes* l. ret.) 'Liñkmenys', *Švenčiónes* 'Švenčiónys', *Žeĩmenes* 'Žeĩmenys' (ežeras prie Kaĩtanėnų). Dar plg. gen. sing. *Įsrùts* Šleicherio Gr. 189, 193 'Įsruties'. Ši galūnė turima įvardžio *pàts* (§ 551) ir skaitvardžių *dešimtìs* (§ 565) bei *tū́kstantis* (§ 570) paradigmose.

Daiktavardžiai su nom. sing. galūne *-uo* taip pat ne visi yra senovės veldiniai. Dalis jų pasidaryti vėliau. Žemiau pateikiami kai kurie retesni pavyzdžiai su *-uo: augmuõ* Klaĩpėda, Gargždaĩ, Šakýna, Kùpiškis, Dysnà 'augalas, metūgis; ūgis, augumas; skaudulys', *geluõ* Taujė̃nai (tarp Ukmergė̃s ir Raguvõs), Liñkmenys arba

gėluõ Vilkavìškis, Salãmiestis, Kùpiškis, Svėdasaĩ, Dùsetos 'gylys' (Otrembskio Gr. III § 158 be reikalo prieš šį žodį dedama žvaigždutė), *gyvuõ* Salãmiestis 'gyva mėsa po nagu', *juozmuõ* Kùpiškis, Ukmergė̃, Molė̃tai, Sudeĩkiai, Dùsetos, Ignalinà 'juosmuo', *lašmuõ* Liñkmenys, Palū̃šė 'vieta, kur upė įteka į ežerą', *lygmuõ* Kùktiškės 'atlyginimas', *linkmuõ* Mósėdis, Er̃žvilkas, Veliuonà 'ta kojos, rankos ar bato vieta, kuri susilenkia', *pageluõ* Jùrbarkas, Vilkavìškis, Raudóndvaris, Ãlovė, Subãčius, Dùsetos 'žvarbus oras', *rėtmuõ* Suvainìškis 'nedidelis žemės sklypelis, kuriame išgedę javai'. Daugiau pavyzdžių pateikiama Skardžiaus ŽD 294 – 295. Esama ir šios galūnės hidronimų, pvz., *Dratvuõ, Girmuõ, Graumuõ, Lėvuõ, Odmuõ, Vaidmuõ, Viešmuõ, Žiežmuõ* (UEV).

II. BŪDVARDŽIAI

1. Linksniavimas

a. Bendros žinios

§ **413.** Būdvardžiai turi tuos pačius linksnius, kaip ir daiktavardžiai, taigi, be visų kitų, rytų Lietuvoje yra iliatyvas, o lietuvių kalbos ploto pietų-rytų pakraščiuose – dar adesyvas su aliatyvu (§§ 256–261). Vokatyvą atstoja nominatyvas. Išimtį sudaro daugiaskiemeniai *i̯a* (f. *ē*) kamieno būdvardžiai, kurie vienur kitur daiktavardžių pavyzdžiu gali turėti ir skirtingą nuo nominatyvo formą, pvz., *dìdeli arklỹ, dìdele kárve, geležìni jáuti, geležìne var̃le* (Dùsmenys). Dviskiemenių būdvardžių tokios formos labai retos, tačiau pasitaiko, pvz., *vil̃ke pil̃ke* (pasakoje).

§ **414.** Derinami su daiktavardžiais, būdvardžiai turi ne tik vienaskaitą, daugiskaitą, bet ir dviskaitą (§§ 262–269). Rytų aukštaičių panevėžiškių tarmės šiaurėje kartais dviskaitos forma vartojama šalia daiktavardžio daugiskaitos arba atvirkščiai – būdvardžio daugiskaita šalia daiktavardžio dviskaitos. Jùkiškiuose pasakoma, pvz., *jiñ an tõ márgo sviẽto palìko dù mažùs vaikù* || *dù mažù vaikùs, nupirkaũ dvì báltu ántis* || *dvì báltas ánti*.

§ **415.** Bevardės giminės forma (nom.-acc.n.) ne visose tarmėse vienodai gyvai vartojama. Populiariausia ji rytų Lietuvoje, kur neretai būna tais atvejais, kai literatūrinėje kalboje nevartojama, pvz., *kožnám vienám sàvo vaĩkas brángu* Adùtiškis, *tõs rankóvės labaĩ platù* Pùnskas 'ta rankovė labai plati', *tõs vir̃vės bū̃ta labaĩ drū̃ta* Pùnskas '...labai drūtos', *dabar̃ obuoliaĩ pìga* Liñkmenys '...pigūs', *rùdenį dienõs vìs trum̃pa* t.p. Žemaičiai, iš dalies pažemaitės aukštaičiai (Šakýna, Šiauliaĩ, Jõniškis...), priešingai, bevardę giminę, ypač *a* kamieno būdvardžių, vartoja retai, paprastai tik tokiuose pasakymuose, kaip *mán (táu, jám, Pẽtrui...) šil̃ta (káršta, nesvéika)*. Kiek dažnesnė *u* kamieno forma *(gražù, sunkù...)*. Apskritai, čia jas linkstama pakeisti prieveiksmiais arba moteriškosios, rečiau vyriškosios giminės atitikmenimis, pvz., a) *kaĩp linksmaĩ, kaĩp geraĩ* Kretingà 'kaip linksma, kaip gera', *má(n) negeraĩ pasidãrė* Veliuonà, *sãko, labaĩ gražiaĩ Vìlniuj* Skaistgirỹs '...labai gražu...', b) *šiañdie šiltà* Laũkuva '...šil̃ta', *kad tamsì ỹr, nematáu* Kretingà 'kai tamsu – nematau', *taĩ gražì važiúot* Jùrbarkas '...gražu...', *vìsą saũsį biaurių̃s nebùvo* Kalnãlis 'visą sausį buvo gražu', c) *mán neĩ šil̃to, neĩ šálto* Kretingà. Tokia vartosena buvo būdinga ir daliai Prūsų lietuvių, žr. Kuršaičio Gr. § 780, LŽTP 37–38.

§ **416.** Vyriškosios giminės būdvardžiai šalia įprastinių dat. sing., loc. sing., nom. pl., dat. pl. ir dat.-instr. dual. formų tam tikrais atvejais turi variantus su nomi-

naline fleksija. Ją dažniausiai gauna daiktavardžiams artimi būdvardžiai su priesagomis *-inis, -ainis, -ienis, -ykštis (medìnis, apvalaĩnis, avižiẽnis, vakarýkštis)*, taip pat deminutyvai *(mažiùkas, jaunùtis, mažutẽlis)* ir sudurtiniai *(greitakõjis)*. Plačiai sakoma ne tik nom. pl. *medìniai*, dat. pl. / dual. *medìniam(s)*, bet ir dat. sing. *medìniui / medìniu / medìniuo*, loc. sing. *medìny(je) / medìnij(e) / medìnė(je)*. Būdvardis *dìdelis* tokias nominalines formas kiek dažniau turi, rodos, tik rytų aukštaičių panevėžiškių (ypač šiaurėje) ir kupiškėnų plote. Aukštesniojo bei aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai jas fakultatyviškai gauna įvairiose tarmėse (ypač dat. sing., nom. pl. ir dat. pl.), tačiau jos labiau mėgstamos rytinėje lietuvių kalbos ploto pusėje. Kiti būdvardžiai, kaip ir skaitvardžiai bei dalyviai, daiktavardine keičia tik dat. sing. galūnę, pvz., *báltui / báltu / báltuo* 'baltam'. Pastarosios formos gyviau vartojamos pietų ir rytų aukštaičių šnektose. Vietomis jos netgi vyrauja, pvz., apie Liubãvą, Kaniãvą, Kùktiškes, Panemunẽlį. Vakarų Lietuvoje, priešingai, retos: čia su daiktavardžio galūne paprastai pasakomi tik daugiaskiemeniai būdvardžiai. Daugelis žemaičių, rodos, pronominalinės fleksijos nominaline visai nekeičia. Įvardžiuotinių būdvardžių formos su nominaline antrojo dėmens galūne tarmėse vartojamos daug gyviau ir plačiau. Žemaičiai turi dat. sing. formą su abiejų dėmenų daiktavardine fleksija, pvz., *báltuõjuo* 'baltajam'. Klaĩpėdos krašte ir Kuršių pamario žvejų šnektoje būta variantų su *uo* tik pirmojo dėmens galūnėje, pvz., *baltuojám, sẽnuojui* LŽTP 40, 41, *antruojui* KlpD 73, *tam paikojam* TD VII 148 (Kinčiai – į šiaurės vakarus nuo Príekulės) < *paikuojam*. Šiose formose gali būti išlaikyta senovinė nominalinė būdvardžio galūnė. Tuo atveju jos būtų labai seno dėmenų suaugimo rezultatas. Gretiminis variantas *baltájam* žemaičių tarmėje retesnis, gyviau vartojamas rytinėje dalyje. Abiejų sąveikos padaru laikytinas vietomis pasitaikąs naujas kirčiavimas, pvz., *baltúojuo* Viekšniaĩ, Karklẽnai ir *báltājam* Kretingà. Apie šiaurės žemaičių variantą *bá·ltō̃·jọ̑·u* vietoj *bá·ltō̃·ujọ̑·u* (iš *báltuõjuo*) žr. § 81. Žemaičiai plačiai vartoja nom. pl. ir dat. pl. formas su daiktavardine antrojo dėmens galūne, pvz., *baltíejai* 'baltieji', *baltíesiams* 'baltiesiems'. Šioms atsirasti, gal būt, padėjo dat. sing. pavyzdys. Nom. pl. variantas *baltíejai* daug kur visai išstūmė iš vartosenos senovinį *baltíeji*, dat. pl. forma *baltíesiams* labiau būdinga tik ploto rytų daliai. Aukštaičių tarmėje labiausiai paplitusi dat. sing. forma *baltá(m)jui*, kiek retesnė dat. pl. *baltíe(m)siams*. Nom. pl. *baltíejai* populiari tik vakarų aukštaičių plote, ypač pažemaitėje, rytuose retai pasitaiko (girdėta, pvz., Gervẽčiuose).

Žemaičių – aukštaičių paribiais vietomis pastebėtos įvardžių ir skaitvardžių dviskaitos formos su daiktavardžių galūnėmis. Antai Pãgramančio apylinkėse sakoma dat. dual. *abìdviam(s)* 'abiem', instr. dual. *abìdviam(s)* || *abìdviais* (!) 'abiem', apie Jùrbarką – dat.-instr. dual. *túod(v)iam* 'tiedviem', *abíed(v)iam* 'abiem', *mùd(v)iam* 'mudviem', *jùd(v)iam* 'judviem', *víenud(v)iam* (tariama *túoďæm, ab'íeďæm, mùďæm, jùďæm, v́ienuďæm*).

b. *a* (f. *ā*) kamienas

§ **417.** Literatūrinės kalbos paradigma:

	Vienaskaita		Daugiskaita	
nom.	*báltas*	*baltà*	*baltì*	*báltos*
gen.	*bálto*	*baltõs*	*baltų̃*	*baltų̃*
dat.	*baltám*	*báltai*	*baltíems*	*baltóms*
acc.	*báltą*	*báltą*	*báltus*	*báltas*
instr.	*báltu*	*bálta*	*baltaĩs*	*baltomìs*
loc.	*baltamè*	*baltojè*	*baltuosè*	*baltosè*

nom.-acc. n. *bálta*

§ **418. Dat. sing. m.** galūnė *-am* aptariama § 520. Ten kalbama ir apie ilgesnės *-amui* reliktus. Vyrauja galūnės kirtis: *baltám*. Kirčiavimas *báltam* retas, pasitaiko, rodos, tik lietuvių kalbos ploto rytinėje ir pietinėje dalyse, kur, matyt, derinamasi prie f. *báltai* arba gretiminės formos *báltui* (§ 416). Apie *laimìngām*, kupiškėnų *brú.ŋgɔ.m* žr. § 360g.

§ **419. Dat. sing. f.** Daugelis žemaičių, vakarų aukštaičiai ir dalis rytų aukštaičių kirčiuoja galūnę: *baltái*. Matyt, derinamasi prie dat. sing. m. *baltám*. Ploto rytinėje dalyje kirčiavimas nepastovus, daug kur kirčiuojama abejaip. Tuo ypač pasižymi rytų aukštaičiai panevėžìškiai ir jų artimesni kaimynai. Antai Jùkiškių šnektoje paprastai kirčiuojama šaknis, o netolimoje Pãšvitinio šnektoje — galūnė. Daugiau ar mažiau fakultatyviškas galūnės kirčiavimas užfiksuotas rytuose apie Bìržus, Pãpilį, Palẽvenę, Kar̃sakiškį, Rãguvą, Vìdiškius, Pabáiską, Gélvonus, Palómenę. Sporadiškai taip kirčiuojant pastebėta net rytiniuose pakraščiuose apie Gervẽčius, Zíetelą. Tam tikrais atvejais galūnė gali gauti cirkumfleksą, žr. §§ 305 ir 734.

§ **420. Instr. sing. m.** Naujadarinės formos su galūnėmis *-um* ir *-uom* aptariamos § 434. Apie *baltúoj* žr. § 516.

§ **421. Loc. sing. m.** galūnė *-ame* arba *-am*, žr. § 523. Variantas *-an* aptariamas § 259. Apie tokias deminutyvų formas, kaip *mažiùky(je)*, *mažiùko(je)*, žr. § 278.

§ **422. Loc. sing. f.** Rytų aukštaičiai panevėžiškiai apie Bìržus vartoja tas pačias formas, kaip dat. sing. f.: čia *baltái* reiškia 'baltai' ir 'baltoje', *tái* — 'tai' ir 'toje'. Tokiai vartosenai pradžią davė abiejų linksnių formos sutapimas baritonų paradigmoje, plg. *rañ·kɛ* 'rankai' ir 'rankoje' (§ 87). Senovinę oksitonų galūnę *-õ* (ne *-õj* § 223) išlaikė tik daiktavardžiai, pvz., *šakõ* 'šakoje' (dat. sing. *šãkai* > *šã·kɛ*). Moteriškosios giminės pavyzdžiu suvienodintos ir vyriškosios giminės formos: *baltám* reiškia 'baltam' ir 'baltame', *tám* — 'tam' ir 'tame'. Jaunimas kartais pasako net ill. sing. *miškán* 'miškañ', *baltán* 'baltañ' (čia iliatyvas nepasižymi gyvumu, nyksta).

§ **423. Adess. sing. m.** galūnė Zíetelos ir Lazū́nų šnektose *-am(p)*, pvz., *baltám(p)*. Gervė̃čių apylinkėse sakoma *baltùŋk*. Apie šias formas žr. § 525.

§ **424. Nom. pl. m.** *-i* < **-íe*, žr. žml. Nr. 22. Naujadarinės formos su *u* kamieno galūne aptariamos § 434. Apie *baltíej* žr. § 516.

§ **425. Dat. pl. m.** galūnės *-iemu, -iemi, -iem(s)* ir *-imi, -ims*, žr. § 529.

§ **426. Dat.** ir **instr. dual. m.** galūnės aukštaičių tarmėje *-íem* resp. *-iẽm*, žemaičių – *-ùm* resp. *-uñ*, žr. §§ 265, 267.

§ **427. Nom.-acc. n.** *-a* < **-ă*, žr. žml. Nr. 7.

§ **428.** Kitų linksnių galūnės kaip *a* (f. *ā*) kamieno daiktavardžių. Apie svyravimą tarp *a* (f. *ā*) ir *u* (f. *i̯ā*) kamienų kalbama §§ 434, 435.

c. *i̯ā* (f. *i̯ā*) kamienas

§ **429.** Galūnės kaip *a* (f. *ā*) kamieno, tik po minkštų priebalsių. Šiaurės žemaičiai vartoja naujadarines nom. sing. f. formas su galūne *-i*, pvz., *žalì* 'žalia', *naujì* 'nauja'. Galūnė *-i* įsivesta iš tokių formų, kaip *platì*. Apie acc. sing. m. *žãli* 'žalią' žr. §§ 75b ir 79.

d. *ii̯a* (f. *ē*) kamienas

§ **430.** Literatūrinės kalbos paradigma:

	Vienaskaita		Daugiskaita	
nom.	*medìnis*	*medìnė*	*medìniai, didelì*	*medìnės*
gen.	*medìnio*	*medìnės*	*medìnių*	*medìnių*
dat.	*medìniam*	*medìnei*	*medìniams, didelíems*	*medìnėms*
acc.	*medìnį*	*medìnę*	*mediniùs*	*medinès*
instr.	*mediniù*	*medinè*	*medìniais*	*medìnėmis*
loc.	*medìniame*	*medìnėje*	*medìniuose*	*medìnėse*

§ **431.** Vyriškosios giminės būdvardžiai turi daiktavardžių galūnes ne tik nom. pl. ir dat. pl., bet dar dat. sing., loc. sing., dat.-instr. dual., žr. § 416. Rytų Lietuvoje ill. sing. m. formos dvejopos: sakoma *medìnin* || *medìnian, dideliñ* || *dideliañ* (ir *dìdelin* || *dìdelian)* ir t.t. Lietuvių kalbos ploto pietryčių pakraščiuose pasitaiko loc. sing. m. formų su *i* kamieno galūne pvz., *dideliñ* 'dideliame', *mólinim* 'moliniame' (Dievẽniškės). Dar užfiksuota dat. pl. f. *medžiagìnimu gìrnomu* Dievẽniškės 'medžio girnoms', instr. pl. f. *didimì dovanė̃lėm* Seinaĩ *(dzidzimì dovanėlėm* TŽ I 147_{32}). – Šio kamieno būdvardžių kirčiavimas labai margas. Priesagos *-inis* būdvardžiai, padaryti iš baritonų daiktavardžių, rytų Lietuvoje dažniausiai išlaiko šaknies

kirtį *(dúoninis, kiaũlinis, mólinis...)*, vakaruose didesnio nuoseklumo nėra, daug kur linkstama apibendrinti galūnės kirtį *(duonìnis, kiaulìnis, molìnis...)*. Būdvardžio *dìdelis,-ė* paradigma ištisai svyruoja tarp šaknies ir galūnės kirčiavimo. Esama net nom. sing. formų su galūnės kirčiu: dalis pietų aukštaičių sako *didelỹs*, f. *didelẽ* (Marcinkónys, Varėnà, Rudnià, Nočià), o kai kurie žemaičiai – *didlỹs*, f. *didlẽ* (Gargždaĩ, Kretingà, Plãteliai). Dėl kirčio dvejopumų ir *ē/ịā* kamienų suartėjimo (§§ 324–326) vietomis pasitaiko moteriškosios giminės *ịā* kamieno formos, pvz., gen. sing. f. *dideliõs* Tirkšliaĩ 'didelės'. – Būdvardis *dìdis*, f. *dìdė* labiau būdingas vakarų aukštaičiams, kitur populiarios tik jo įvardžiuotinės ir aukštesniojo bei aukščiausiojo laipsnio formos *(didỹsis, didèsnis, didžiáusias)*.

e. *u* (f. *ịā*) kamienas

§ **432.** Literatūrinės kalbos paradigma:

	Vienaskaita		Daugiskaita	
nom.	*platùs*	*platì*	*plãtūs*	*plãčios*
gen.	*plataũs*	*plačiõs*	*plačių̃*	*plačių̃*
dat.	*plačiám*	*plãčiai*	*platíems*	*plačióms*
acc.	*plãtų*	*plãčią*	*plačiùs*	*plačiàs*
instr.	*plačiù*	*plačià*	*plačiaĩs*	*plačiomìs*
loc.	*plačiamè*	*plačiojè*	*plačiuosè*	*plačiosè*
		nom.-acc. n. *platù*		

§ **433.** Vyriškosios giminės būdvardžiai, turėdami šalia savęs moteriškosios giminės *ịā* kamieną, kuris yra ir šalia *ịa* kamieno vyriškosios giminės būdvardžių, linkę senąją *u* kamieno fleksiją pakeisti *ịa* kamieno atitikmenimis. Literatūrinės kalbos paradigmoje naująsias formas turi visi linksniai, išskyrus nom. sing., gen. sing., acc. sing. ir nom. pl. Tokią paradigmą vartoja daugelis vakarų aukštaičių, tik vietomis kaunìškių plote (retai) pasitaiko viena kita reliktinė forma su instr. sing. galūne *-um*, pvz., *saldum̃* arba *saldžium̃ (dž* iš *saldžiù)* 'saldžiu' (J. Senkus LKK III 140). Arčiau žemaičių ir rytų bei pietų aukštaičių pasitaiko naujadarinės gen. sing. formos su *ịa* kamieno galūne, pvz., *plãčio* 'plataus'.

§ **434.** Pietų ir rytų aukštaičiai reliktines instr. sing. formas su galūne *-um* išlaikė daug plačiau: jos pastebėtos bemaž visame plote, išskyrus panevėžiškiùs ir bent dalį širvintìškių. Vietomis dar turima senovinė ill. sing. galūnė *-un*, pvz., *platuñ* Léipalingis, Saldùtiškis, *plačiuñ* Zíetela. Labiau populiari gen. pl. forma su *-ų* po kieto priebalsio, pvz., *platų̃* 'plačių'. Greta šių archaiškų formų vartojamos naujosios *(plačiù, plačiañ, plačių̃)*, kurios yra netgi dažnesnės. Kaip gretiminės, vie-

tomis pasitaiko naujadarinės nom. sing., gen. sing. ir nom. pl. formos su *ia* kamieno galūnėmis, pvz., *plãčias* 'platus', *plãčio* 'plataus', *platì* 'platūs'. Iš jų labiausiai paplitusi antroji *(plãčio)*, kitos retos. Dėl *u* ir *a* kamieno acc. sing. galūnių fonetiško sutapimo (plg. *plãtų* ir *báltą* > *báltų*), taip pat homoniminės gen. pl. fleksijos (plg. *platų̃* ir *baltų̃*) pietų ir rytų aukštaičių plote *u* kamieną veikia ne tik *ia*, bet ir *a* kamienas. Paradigmos labai margos. Vilniškių tarmės šnektose vietomis jos pasižymi labai gausiomis gretiminėmis formomis. Antai Kal̃tanėnų apylinkėse linksniuojama: *platùs* || *plãčias*, *plataũs* || *plãčio* || *plãto* (ret.), *platám* || *plãtui* || *plačiám* || *plãčiui*, *plãtų* || *plãčią*, *platum̃* || *plačiù* || *platù* (ret.) || *platuõm* (ret.), *platam̃* || *plačiam̃*, *platañ* || *plačiañ*, pl. *plãtūs* || *platì*, *platų̃* || *plačių̃*, *platíem*, *platùs* || *plačiùs*, *plataĩs* || *plačiaĩs*, *platuõs* || *platúosu* || *plačiuõs* || *plačiúosu*, *platúosan* (*-sna*, *-snan*) || *plačiúosan* (*-sna*, *-snan*). Daugelis panevėžiškių fonetiškai suplakė ne acc. sing., bet nom. sing. galūnes, plg. *platùs* > *platv̀s* / *plàt's* ir *báltas* > *bá·ltv̀s* / *bá·lt's*. Dėl to čia taip pat neretos formos su *a* kamieno fleksija. Esant tokiam dideliam sumišimui, vietomis *u* kamieno galūnės fakultatyviškai imamos dėlioti ir *(i̯)a* kamieno būdvardžiams. Plačiausiai vartojamos tokios naujadarinės nom. pl. formos, kaip *báltūs* 'balti'. Kaip gretiminės, jos užfiksuotos kai kuriose panevėžiškių (Ramýgala, Kar̃sakiškis, Bìržai...), kupiškėnų (Subãčius, Palẽvenė, Papilỹs, Pandėlỹs, Skãpiškis..), uteniškių (Utenà...), vilniškių (Liñkmenys, Dotinė̃nai, Gervẽčiai, Lazū̃nai...) šnektose, rečiau pasitaiko pietų aukštaičių tarmėje (pastebėtos apie Nõčią). Galūnę *-ūs* vietomis gauna net aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai ir dalyviai, pvz., *balčiáusiūs* 'balčiausi' (Papilỹs, Kal̃tanėnai), *válgomūs* 'valgomi' (Bìržai). Taigi šiose tarmėse bemaž visai išstumta iš daiktavardžių paradigmos nom. pl. galūnė *-ūs* tvirtai įsigalėjo būdvardžių sistemoje. Instr. sing. *baltum̃* 'baltu' tipo formos retos, pastebėtos tik apie Sim̃ną, Kal̃tanėnus (čia sakoma ir *baltesnium̃*, *balčiáusium*, *baltúojum*, *dìrbančium*, *pačium̃*), Liñkmenis ir už ploto ribų apie Lýduvėnus (čia populiari įvardžio forma *tum̃* 'tuo'). Plačiau vartojama galūnė *-uom*, pvz., *baltuõm* 'baltu'. Ji atsirado, surizgus galūnėms *-um* ir (įvardžių) *-uo*, plg. *platum̃* ir *tuõ*. Šią galūnę turi daugelis pietų aukštaičių, rytų aukštaičių vilniškių ir kai kurie jų kaimynai. Apie Kaišiadóris, Palómenę, Žasliùs formos su *-uom* labai populiarios ir yra, galima sakyti, vienintelės. Įvardžiuotiniai būdvardžiai daugiausia turi *-uom* abiejuose dėmenyse, pvz., *baltuõmjuom* Rudaminà, Daugėlìškis arba *baltuõmsiuom* Liñkmenys, Daugėlìškis, Rimšė̃ 'baltuoju' (priegaidė ne visur ryški). Iš čia atsirado variantai *baltuõjuom* Liñkmenys, Daugėlìškis ir *baltuõsiuom* Daugėlìškis, netekę dėl disimiliacijos vieno *m*, plg. § 219. Labai plačiai vartojama įvardžio forma *tuõm* 'tuo' (ret. *túom*). Ją turi bemaž visi aukštaičiai (nepastebėta tik kupiškėnų ir vietomis panevėžiškių plote) ir kai kurie žemaičiai (pvz., Pãgramantis). Kaunìškiai kartais pavartoja pilną variantą *tuomì*, plg. *kuomì (kuõmi)* Zíetela 'kuo' (LKK III 124). Žemaičių – aukštaičių paribiais apie Taũragę, Gerviniùs, Šáukėnus, Šiauliùs, Kur-

šẽnus, Šakýną turimas variantas *tum̃* 'tuo'. Gal būt, į būdvardžių sistemą galūnė *-uom* atėjo per įvardžius (?). Naujadarinės gen. sing. *baltaũs* 'balto' tipo formos retos, pasitaiko tik sporadiškai (pastebėtos apie Pándėlį, Kal̃tanėnus, Dievẽniškes).

Rytų Lietuvos šnektose yra nemaža būdvardžių, kurie ištisai svyruoja tarp *u* ir *a* kamieno. Literatūrinėje kalboje jie dažniausiai priklauso *u* kamienui. Dalis jų gali būti senoviniai *a* kamieno būdvardžiai, kiti bus naujai atėję iš *u* kamieno. Plačiai sakoma, pvz., *ãštras* 'aštrus', *biaũras* 'biaurus', *er̃dvas* 'erdvus', *gùdras* 'gudrus', *mìšras* 'mišrus', *pìgas* 'pigus', *rū́gštas* 'rūgštus', *smaĩlas* 'smailus', *sótas* 'sotus', *stìpras* 'stiprus', *(ap)sùkras* '(ap)sukrus', *sū́ras* 'sūrus', *švel̃nas* 'švelnus', *vìkras* 'vikrus'. Daug kur vartojamos gretiminės *u* kamieno formos, kurios dažnesnės jaunimo kalboje. Iš siauriau paplitusių šio tipo būdvardžių paminėtini *baĩlas* Kùpiškis, Skãpiškis 'bailus', *baĩkštas* Liñkmenys 'baikštus', *brángas* Bìržai, Skãpiškis 'brangus', *gãjas* Skãpiškis 'gajus', *gaĩžas* Õnuškis 'gaižus', *klam̃pas* Liñkmenys 'klampus', *lìpšnas* Skãpiškis 'lipšnus', *skal̃sas* Skãpiškis 'skalsus', *tiẽsas* Zíetela 'tiesus', *ū́mas* Príenai 'ūmus'. Priešingas atvejis – *u* kamienas vietoj literatūrinės kalbos *a* kamieno – daug retesnis. Vyresnės kartos kalboje pastebėti tik šie pavyzdžiai: *apskritùs* Léipalingis, Kùktiškės, Dùsetos 'apskritas', *blogùs* Jùkiškiai 'blogas', *greitùs* Papilỹs 'greitas', *lengvùs* Gélvonai 'lengvas', *liesùs* Jùkiškiai 'liesas', *žydrùs* Pùnskas 'žydras'. Jaunimas vietomis turi prisidaręs daug visokių naujadarų. Antai apie Kal̃tanėnus jis sako *añkštas* || *ankštùs*, *báltas* || *baltùs*, *kíetas* || *kietùs*, *meñkas* || *menkùs*, *plónas* || *plonùs*, *raũsvas* || *rausvùs*, *stóras* || *storùs*. Dėl tokio sumišimo į šių dienų rytų Lietuvos šnektų duomenis, sprendžiant kurio nors būdvardžio priklausymą vienam ar kitam kamienui, turi būti žiūrima labai kritiškai. Svyravimas tarp *u* ir *a* kamienų tam tikru mastu apsprendžia būdvardžių kirčiavimą: sakoma, pvz., *rū́gštus*, *sū́rus*, *švel̃nus* dažniausiai dėl gretiminių formų *rū́gštas*, *sū́ras*, *švel̃nas*.

Rytų aukštaičiai vilniškiai apie Liñkmenis, Adùtiškį, Tverẽčių skiria priesagą *-okas* (deda prie *a*, *i̯a* kam.) ir *-okus* (prie *u* kam.), pvz., *aukštókas*, bet *baisókus*, *šviesókus*.

§ **435.** Žemaičiai senovinę *u* kamieno fleksiją išlaikė labai prastai. Išskyrus pakraštėlį prie aukštaičių (Er̃žvilkas, Gervìniai...), iš senųjų galūnių teturima tik nom. sing. *-us*. Taigi žemaičiai sako gen. sing. *plãčio* 'plataus', acc. sing. *plãtį* 'platų', nom. pl. *platì* 'platūs'. Gretiminės šių linksnių *u* kamieno formos pasitaiko tik arčiau aukštaičių. Įvardžiuotinių būdvardžių sistemoje pakeista ir nom. sing. galūnė: sakoma *plãčiãsis* 'platusis'. Tačiau nuo paradigmos izoliuota bevardės giminės forma išliko senoviška: *platù* (galūnę *-u* vakarų ir šiaurės žemaičiai platina: *plàtǫ* žml. Nr. 24). Vietoj literatūrinės kalbos *(i̯)a* kamieno būdvardžių čia dažniau negu kitur sutinkami *u* kamieno atitikmenys (kai kuriuos iš jų turi ir kaimynai vakarų aukštaičiai), pvz., *lengvùs* Kuliaĩ, Luõkė, Tirkšliaĩ, Papìlė, Šakýna, Šiauliaĩ, Johámpolė, Pãgramantis 'lengvas', *lėtùs* Mósėdis, Alsẽdžiai, Tirkšliaĩ 'lėtas', *linksmùs* Luõkė,

Papìlė, Šakýna, Šiauliaĩ, Jùrbarkas 'linksmas', nom. pl. *silpnūs* Gervìniai 'silpni', *šviežùs* Tirkšliaĩ, Luõkė, Gervìniai 'šviežias'. Priešingas atvejis – *a* kamienas vietoj literatūrinės kalbos *u* kamieno – retesnis, tačiau pasitaiko, pvz., *ãpvalas* Gervìniai arba *ãpalas* Tirkšliaĩ 'apvalus', *ė́dras* Gervìniai 'ėdrus', *jaũtras* t.p. 'jautrus', *skaĩdras* Salantaĩ, Neringà (LKK II 141) 'skaidrus'.

Nom. sing. f. galūnė *-i*, kaip rodo vakarų bei šiaurės žemaičių tarimas (pvz., *plàtì* žml. Nr. 21) ir rytų aukštaičių vilnìškių įvardžiuotinė forma *(platýja* § 443), kilusi iš **-ī*. Apie rytų aukštaičių **nom. pl. m.** galūnes *-aus* ir *-uos* žr. § 382.

2. Laipsniavimas

a. Aukštesnysis laipsnis

§ **436.** Visur padaromas su priesaga *-esnis,-ė*, pvz., *baltèsnis*, f. *baltèsnė*. Apie tarimą *-ẽsnis* žr. § 97,4d. Linksniuojamas kaip atitinkami nelyginamojo laipsnio būdvardžiai. Daiktavardžių galūnės vyriškosios giminės paradigmoje aptariamos § 416. Apie moteriškosios giminės *i̯ā* kamieno formas žr. §§ 325, 326. Labai įvairuoja kirčiavimas. Jis daug kur sumišęs, ir perdėm svyruojama tarp II ir IV kirčiuočių. Vis labiau įsigali galūnės kirčiavimas. Antroji kirčiuotė atkakliau laikosi tik šiaurės žemaičių ir rytų aukštaičių kupiškė́nų, anykštė́nų, utenìškių bei vilnìškių šnektose (A. Valeckienė LKK VII 72).

§ **437.** Būdvardžiai su priesagomis *-inis, -ienis, -ainis, -ykštis* ir kai kuriomis kitomis nelaipsniuojami, nes jais reiškiamos daiktų ypatybės nėra lyginamos. Taip pat nelaipsniuojama daugelis deminutyvų (pvz., *jaunùtis*) ir sudurtinių būdvardžių (pvz., *greitakõjis*). Tarmėse pastebėta nemaža aukštesniojo laipsnio formų, padarytų iš kitų kalbos dalių žodžių, pvz., *par̃ mū́s šùnį neràsi sargèsnio* Girdžiaĩ, *jaũ tù tinginẽ, o jìs dá(r) tinginèsnis* Jùrbarkas, *àš táu patiñkèsnis, negù jìs* Jùkiškiai '...labiau patinku...' (plg. adv. *patinkiaũ*), *šiañdie óras atšalèsnis* Pakrúojis. Pluoštelį pavyzdžių pateikia A. Valeckienė LKK IV 50.

§ **438.** Kaip tam tikras aukštesniojo laipsnio variantas turimi vadinamieji aukštėlesniojo laipsnio būdvardžiai, padaromi su priesaga *-ėlesnis* arba *-elesnis*, pvz., *baltėlèsnis,-ė* / *baltelèsnis,-ė*. Jie labiausiai mėgstami rytų aukštaičių tarmės plote, kur reiškia laipsnį, tik truputį stipresnį už nelyginamąjį, taigi silpnesnį už aukštesnįjį. Čia populiari priesaga *-elesnis*, rečiau pasitaiko *-ėlesnis*. Kitose tarmėse tokie būdvardžiai reti arba ir visai nevartojami. Paprastai linkstama tą patį pasakyti aprašomuoju būdu, pvz., *trupùtį (truputẽlį, trupučiùką, bìškį / bìskį) baltèsnis* arba *kíek (bent kíek, šíek tíek, tìk-tìk, võs-võs, ne ką̃, čiùt) gerèsnis* ir pan. Vakaruose vyrauja priesaga *-ėlesnis*. Kirčiavimas įvairuoja, plg. *gerẽlesnis* Luõkė, Šakýna.

Didesniam už nelyginamąjį laipsnį ypatybės kiekiui reikšti dar vartojami artimybinės reikšmės būdvardžiai, pvz., *gerókas, apýgeris, pógeris* ir kt. Tačiau jais žymimos ypatybės laipsnis su nieku nelyginamas, todėl patys šie būdvardžiai nepriskirtini prie aukštesniojo laipsnio variantų. Jų ir reikšmė tarmėse gerokai įvairuoja. Antai daugeliui rytų aukštaičių *kietókas* reiškia 'truputį per kietas', *apýbiauris*— 'gana biaurus'. Kitur tarmėse vietomis (net rytų aukštaičių ploto vakaruose) tokiais būdvardžiais žymimas ne visai pilnas ypatybės kiekis, taigi *kietókas* 'ne visai kietas', *apýbiauris* 'ne visai biaurus', *pójuodis* 'ne visai juodas' ir pan. Vakarų aukštaičiai kauniškiai juos iš viso retai tevartoja.

§ **439**. Aukštesniajam laipsniui sustiprinti plačiai vartojami įvairūs žodeliai, kuriais žymimas didesnis ypatybės kiekis, pvz., *dar baltèsnis, daũg didèsnis, kuõ* (ryt. *ką̃*) *gerèsnis, pervìs* (*parvìs* Kalnãlis, Gervìniai, Šakýna) *gražèsnis, užvìs (ažvìs* Papilỹs, Kùktiškės, Dotinė̃nai, Adùtiškis, Rimšė̃) *platèsnis*. Rytuose tam reikalui dar vartojamas slavų *nai-*, kartais sustiprinamas savuoju *ką*, pvz., *naibaltèsnis, kąnaibaltèsnis* Ukmergė̃, Lazū̃nai arba *náibaltesnis, kąnáibaltesnis* Adùtiškis (sakoma ir *nãbaltesnis* su *nã-*, gal būt, iš pozicijos prieš *i*), Zíetela. Pietų aukštaičių plote girdėta sakant *òvas* || *òviš baltèsnis* (Sim̃nas), *òvaš didèsnis* (Marcinkónys).

b. Aukščiausiasis laipsnis

§ **440**. Padaromas su priesaga *-(i)ausias,-(i)a*, pvz., *balčiáusias*, f. *balčiáusia*. Linksniuojama kaip atitinkami nelyginamojo laipsnio būdvardžiai; išlaikoma pastovi kirčio vieta. Dvejopas galūnes turi vyriškosios giminės nom. sing. ir acc. sing.: *-as, -ą* ir *-is, -į*. Galūnes *-is, -į (balčiáusis, balčiáusį)* vartoja žemaičiai, pažemaitės aukštaičiai (Jùrbarkas, Šakýna) ir pietų bei rytų pakraštinės šnektos apie Zíetelą, Kal̃tanėnus (greta *-as, -ą*), Adùtiškį, Tverẽčių. Kiek didesniame plote paplitusi acc. sing. galūnė *-į*: apie Léipalingį, Dotinė̃nus sakoma *balčiáusį*, bet nom. sing. *balčiáusias*. Kitur tevartojamos tik *-as, -ą*. Dvejopos galūnės turimos jau senuosiuose raštuose. Šiaurės žemaičiai apie Tìrkšlius nom. pl. m. galūnę *-i* taria siaurai, plg. *g'erâ·uš[i]* 'geriausi', bet *g'èrẹ̄* 'geri'. Daiktavardžių galūnės vyriškosios giminės paradigmoje aptariamos § 416. Apie instr. sing. m. *balčiáusiuo*, nom. pl. m. *balčiáusie*, acc. pl. m. *balčiáusiuos* žr. 58-ą išnašą (§ 442). Apie moteriškosios giminės *ē* kamieno formas žr. §§ 325, 326.

§ **441**. Aukščiausiajam laipsniui sustiprinti plačiai vartojami įvairūs žodeliai, kuriais žymimas didžiausias ypatybės kiekis, pvz., *kuõ* (*ko-* § 85b, ryt. *ką̃-*) *balčiáusias, pàts (patsaĩ) didžiáusias, visų̃* (že. *visù*) *doriáusias, pervìs (parvìs) geriáusias, suvìs (sùvis) gražiáusias, užvìs (ažvìs) plačiáusias*. Tam reikalui dar vartojamas slavų *nai-*, kartais sustiprinamas *ką̃* arba *kuõ*, pvz., *naibalčiáusias, kąnaibalčiáusias* Ukmergė̃ arba *ką̃naibalčiausis* Adùtiškis, *kuõnaibalčiausis* Gervìniai (že.!).

Kamajų̃ (Rõkiškio raj.) apylinkėse girdėta sakant *unaigeriáusias*. Apie variantus su *no-* (< *nuo-*?) žr. § 85b. Aukščiausiojo laipsnio forma kartais gali būti pakeičiama įvardžiuotiniu būdvardžiu (daugiausia žemaičių ir vakarų aukštaičių plote), pvz., *pàts didỹsis, visų̃ geràsis* ir t.t. Neretai vietoj stiprinamųjų žodelių eina gen. pl. forma, pvz., *gerų̃* (*gerių̃* Jùrbarkas) *geriáusias*. Rytų aukštaičiai vilnìškiai apie Liñkmenis sako ir *vargų̃ vargiáusias* 'pats didžiausias vargas', *ežerų̃ ežeriáusias* 'visų didžiausias ežeras', *galvų̃ galviáusia* 'pati protingiausia galva', *akmenų̃ akmeniáusias* 'pats didžiausias akmuo', *medžių̃ medžiáusias (taĩ kur̃ medžių̃ medžiáusias, ir̃ dešimtỹ ne[a]pkabìnsi)* ir pan. Sporadiškai tokie pasakymai pastebėti ir kitose tarmėse, plg. *ėjaũ gìrion giriáusion, kirtaũ pùšį pušiáusią* Jūžintaĩ (iš oracijos), *jìs ùž visùs šuniáusias* Geistaraĩ (t.y. pikčiausias).

Žemaičiai turi dar konstrukciją instr. sing. *visù* su įvardžiuotinių būdvardžių gen. pl., pvz., *àš buváu ten visù senų̃jų* Kretingà '...visų seniausias', *tàs dvìratis nẽ(rà) visù gerų̃jų* '...nėra visų geriausias'. Šiaurėje aprašomosios konstrukcijos labai mėgstamos ir vietomis pakeičia patį aukščiausiąjį laipsnį. Antai apie Kalnãlį, Tìrkšlius viena aukščiausiojo laipsnio forma (be stiprinamųjų žodelių) reiškiamas tik didelis ypatybės kiekis be palyginimo su kuo nors. Čia sakiniu *ilgiáusi stalaĩ apkrautì skaniáusių válgių* tepasakoma, kad 'labai ilgi stalai apkrauti labai skanių valgių', sakiniu *bestóvįs dideliáusis šuõ* – kad 'bestovįs labai didelis šuo', sakiniu *gãvo dailiáusią pãčią* – 'gavo visai gražią žmoną'. Aukščiausiasis laipsnis reiškiamas pridėjus žodelį *visù* arba *pàts*, pvz., *gãvo visù (pãčią) dailiáusią pãčią*.

Apie bevardės giminės būdvardžių laipsniavimą žr. § 730.

3. Įvardžiuotiniai būdvardžiai

a. Bendrieji darybos ir raidos klausimai

§ **442.** Jie kilę iš paprastųjų būdvardžių ir įvardžio *jis*, f. *ji* junginių. Skiriasi nuo paprastųjų ne tik daryba, bet ir tam tikra išskiriamąja ar atskiriamąja reikšme, žr. A. Valeckienės disertaciją LK II 159 – 328. Skirtingai nuo kitų sudėtinių žodžių, jie turi ne tik antrojo, bet ir pirmojo dėmens galūnę. Nors šių dienų tarmėse jau nebėra formų su sukeistomis dėmenų vietomis, kaip senųjų kalbos paminklų gen. sing. m. *pàioprâſtà* PK 98_{16} 'paprastojo', f. *praiosßokuſios* DP 13_{10} 'praėjusiosios (t.y. prašokusiosios)', dat. sing. m. *nu-jam-luduſam* KG 480_{16} 'nuliūdusiajam', nom. pl. m. *ſuieſpauſti* KN 57_{21} 'suspaustieji', gen. pl. *praiųßôkuſių* DP 182_{42} 'praėjusiųjų', acc. pl. m. *paiûſdûtus* DP 454_{34-35} 'paduotuosius', f. *praiesßókuſes* DP 109_{34} 'praėjusiąsias' ir lokatyvų bei instr. pl. f. formų su pilnomis abiejų dėmenų galūnėmis kaip *pirmamę́ieme* DP 554_5 'pirmajame', *tikrọię́ioie* DP 417_{34-35} 'tikrojoje', *ßwętûsę́iûſe* DP 190_{20} 'šventuosiuose', *pirmomîſiomis* DP 188_{42} 'pirmosiomis', vis dėlto pirminė

įvardžiuotinių būdvardžių daryba dar tebėra akivaizdi. Turimos gausios formos, kurių abu dėmenys nesiskiria nuo paprastųjų būdvardžių ir įvardžio *jis*, f. *ji* atitikmenų, pvz., gen. sing. m. *báltojo*, dat. sing. m. *baltámjam* (Tauragė̃, Skaudvìlė, Jùrbarkas, Vilkavìškis, Kal̃tanėnai, Daugėlìškis), f. *baltáijai* (Vilkavìškis, plg. *baltái* 'bãltai' + *jái*), acc. sing. m. *báltąjį*, f. *báltąją*, loc. sing. m. *baltam̃jam* (Jùrbarkas, Vilkavìškis, Kal̃tanėnai, Daugėlìškis, plg. *baltam̃* 'baltame' + *jam̃* 'jame'), f. *baltõjo* (Jùrbarkas, plg. *baltõ* 'baltoje' + *jõ* 'joje'), ill. sing. m. *baltañjan* (Liñkmenys, Kal̃tanėnai), adess. sing. m. *jaunámpjamp* (Lazū̃nai LKK III 193), f. *dideliàpjap* (Lazū̃nai Arumos Unters. 98, čia *-àp* < *-áip*), all. sing. *jaunopjop* (Lazūnai MAD 1958 1 189), gen. pl. *baltų̃jų*, instr. pl. m. *baltaĩsjais* (Liñkmenys), all. pl. *radnum̃pjump* (Lazū̃nai LKK II 193). Dėmenų galūnės nuo linksniavimo sistemoje turimos fleksijos nesiskiria formose nom. sing. m. *baltàsis*, gen. sing. m. *plataũsio* 'plačiojo' (Tverẽčius), f. *baltõsios*, nom. pl. f. *báltosios*, dat. pl. m. *baltíemsiems*, f. *baltómsioms*, instr. pl. f. *baltõmsioms* (Jùrbarkas, Vilkavìškis, plg. *baltõms* 'baltomis' + *jõms* 'jomis'), loc. pl. m. *baltuõsiuos* / že. *baltū̃sius* (plg. *baltuõs* / *baltū̃s* 'baltuose' + *juõs* / *jū̃s* 'juose'), f. *baltõsios* (plg. *baltõs* 'baltose' + *jõs* 'jose'). Tam tikrą ryšį tarp abiejų dėmenų ir paprastojo būdvardžio resp. įvardžio rodo tarmių formos instr. sing. m. *baltúojuo* 'baltuoju', nom. pl. m. *baltíejie* 'baltieji', acc. pl. m. *baltúosiuos* 'baltuosius', kurių antrasis dėmuo gavo atitinkamą įvardžio fleksiją. Tokias formas turi kai kurios vakarų aukštaičių šnektos (pvz., Jùrbarkas) ir daugelis rytų aukštaičių kupiškėnų bei jų kaimynų (pastebėtos apie Bìržus, Kar̃sakiškį, Adomỹnę, Svė̃dasus, Panemunė̃lį, Júodupę)[58]. Vakarų aukštaičiai Jurbarko apylinkėse šalia moteriškosios giminės įvardžio formų instr. sing. *ją́* > *jǽ·* 'ja', acc. pl. *ją́s* > *jǽ·s* 'jas' turi įvardžiuotines formas *baltą́ją* > *baltá·jæ·* 'baltąja', *baltą́sią́s* > *baltá·sæ·s* 'baltąsias'. Rytų aukštaičių šnektų nom. sing. m. forma *didisai* (kirčiuojama *dìdisai* Svėdasaĩ, Skãpiškis ir *didisaĩ* Kùktiškės) arba *didisei* (*dìdisei* Adùtiškis ir *didiseĩ* Kùktiškės) 'didysis' turi pirmąjį dėmenį priderintą prie paprastojo būdvardžio *dìdis*. Plg. *baltẽsnisei* Adùtiškis 'baltesnysis'. Pagal instr. sing. m. *baltuõm* 'baltu' ir *juõm* 'juo' pasidaryta forma *baltuõmjuom* Rudaminà, Daugėlìškis 'baltuoju'. Plg. dat. pl. m. *baltìmsims* 'baltiesiems', f. *baltùmsiums* 'baltosioms', instr. pl. f. *baltum̃siums* 'baltosiomis' (Tauragė̃, Jùrbarkas ir kt.) šalia *baltìms* 'baltiems', *baltùms* 'baltoms', *baltum̃s* 'baltomis'. Visa tai rodo glaudų dėmenų ryšį su paprastuoju būdvardžiu ir įvardžiu. Tačiau tasai ryšys ilgainiui vis labiau silpsta. Buvusios būdvardžio galūnės, veikiamos nebe žodžio galo, bet žodžio vidurio fonetinių dėsnių, turi tendenciją vis labiau nutolti nuo atitinkamų paprastojo būdvardžio galūnių. Buvusios

[58] Matyt, įvardžiuotinių būdvardžių pavyzdžiu ilgesnes galūnes vietomis (ne visur) turi įsivedę ir aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai bei veikiamieji dalyviai, pvz., instr. sing. m. *balčiáusiuo*, *dìrbančiuo*, nom. pl. m. *balčiáusie*, *dìrbantie* (rytų Lietuvoje ret.), acc. pl. m. *balčiáusiuos*, *dìrbančiuos*.

įvardžio galūnės toliau kinta ne kaip kirčiuotos vienaskiemenio, bet kaip nekirčiuotos daugiaskiemenio žodžio galūnės, o įvardžio pirmasis garsas (jotas) – ne kaip žodžio pradžios, bet kaip žodžio vidurio garsas. Ryšį silpnina pastangos išlyginti įvardžiuotinių būdvardžių paradigmą, sutrumpinant tas linksnių formas, kurios nuo kitų skiriasi skiemenų skaičiumi (*baltojęjoje* > *baltõjoje* ir kt. § 105a), disimiliacinis vieno iš dviejų *m* išnykimas (*baltámjam* > *baltájam* ir kt. § 219), dalelytės *-ai (-ei)* atsiradimas nom. sing. m. galūnėje (*báltasai*, *báltasei* § 763), intensyvesnis linksniavimo sistemos unifikacijos procesas (*plãtūsie* →*platíeji* ir kt. § 443) ir nominalinės fleksijos brovimasis (*baltíejai* 'baltieji' ir kt. § 416). Dėl visų šių priežasčių įvardžiuotinių būdvardžių paradigmoje ne visi linksniai išlaikė aiškiai išreikštas abiejų dėmenų galūnes. Tokių galūnių skaičius mažesnis tose tarmėse, kurių fonetika, ypač žodžio galo vokalizmas, patyrė didesnius pakitimus. Pavyzdžiui, vakarų aukštaičių kauniškių tarmėje jos sudaro 75% visų galūnių, o rytų aukštaičių panevėžiškių tarmės šiaurėje, kur turima stipri žodžio galo redukcija, tik 17%. Taigi panevėžiškių tarmėje dėmenų ryšys su būdvardžių ir įvardžio fleksija jau labai menkas. Nežiūrint į tai, dėl savarankiško įvardžio *jis* buvimo įvardžiuotiniai būdvardžiai čia dar traktuotini kaip sudėtiniai žodžiai. Daugelis žemaičių ir kai kurie šiauriniai pažemaitės aukštaičiai (Šìluva, Šakýna) neturi įvardžio *jis*. Todėl jų tarmėje įvardžiuotiniai būdvardžiai suvokiami ne kaip sudėtiniai, bet kaip vientisiniai žodžiai, turintys ypatingą dvigubą fleksiją.

§ 443. Nykstančiųjų linksniavimo tipų fleksija įvardžiuotinių būdvardžių pirmajame dėmenyje dėl antrojo dėmens įtakos produktyvių *(i)ja* (f. *iā*) kamienų galūnėmis pakeičiama sparčiau, negu paprastųjų būdvardžių sistemoje. Daugelis aukštaičių išlaikė senovines *u* kamieno nom. sing. ir acc. sing. formas, pvz., *platùsis* / *plãtusai*, *-ei; plãtųjį*. Tačiau gen. sing. ir nom. pl. formos jau turi *ia* kamieno galūnes: sakoma *plãčiojo*, *platíeji* šalia *plataũs*, *plãtūs*. Tik rytų aukštaičių vilniškių plote apie Tverẽčių užfiksuota gen. sing. forma *plataũsio* 'plačiojo'. Plg. *saldausiaus midutẽlio* Adùtiškis (Sutartinės 297). Senovinė nom. pl. forma *plãtūsie (plãtūsjie?)* 'platieji' žinoma tik iš senųjų raštų, žr. Zinkevičiaus Įv. būdv. 61 (= ВСЯ III 78). Kaip gretiminės, rytų Lietuvoje jau vartojamos ir naujadarinės nom. sing. bei acc. sing. formos, pvz., *plãčiasai* Kar̃sakiškis, Papil̃ys, Skãpiškis, Dùsetos, Leliūnai arba *plačiasaĩ* Daũgailiai, *plãčiasei* || *plačiaseĩ* Aluntà (pasakomas dar hibridas *plačiuseĩ*), Daugėliškis, acc. sing. *plãčiąjį* Dùsetos, Daugėliškis. Žemaičių tarmės plote naujadarinės formos *plãčiãsis* (Kretingà, Kalnãlis, Mósėdis, Laũkuva...) arba *plãtỹsis* (Klaĩpėda, Viekšniaĩ...), acc. sing. *plãčiąjį* resp. *plãtįjį* visuotinai įsigalėjo. Žemaičiai įvardžiuotinių būdvardžių sistemoje *u* kamieno fleksijos visai nebeturi. Rytų Lietuvoje, kaip ir paprastų būdvardžių, įvardžiuotinių *u* kamieną ardo ne tik *ia*, bet ir *a* kamienas (§ 434). Gana plačiai vartojamos netgi nom. sing. naujadarinės formos, pvz., *plãtasai* Kar̃sakiškis, Bìržai, Pandėlỹs, Adomỹnė Leliūnai, Dùsetos

arba *platasaĩ* Pašvitinỹs, Jùkiškiai, Šeduvà, Pasvalỹs, Výžuonos, Daũgailiai, *plãtasei* Aluntà, Liñkmenys, *plataseĩ* Kùktiškės, Kal̃tanėnai 'platusis'. Čia paradigmose gausu gretiminių formų. Ypač jų daug vilnìškių tarmės plote apie Kal̃tanėnus, kur linksniuojama: *plačiaseĩ* || *plãčiasei* || *plataseĩ* || *plãtasei, plãčiojo* || *plãtojo, plačájam* || *plačiajám* || *plačiámjam* || *plačiámjui* || *plačiámsiam* || *plačiámsiui* || *platájam* || *platajám* || *platámjam* || *platámjui* || *platámsiam* || *platámsiui, plãčiąjį* || *plãtųjį* (= *plãtąjį*), *plačiúoju* || *plačiúojum* || *plačiuõmsiu* || *plačiuõmsium* || *plačiuõmsiuom* || *platúoju* || *platúojum* || *platuõmsiu* || *platuõmsium* || *platuõmsiuom, plačiàjam* || *plačiajam̃* || *plačiam̃jam* || *plačiam̃siam* || *platàjam* || *platajam̃* || *platam̃jam* || *platam̃siam, plačiàjan* || *plačiajañ* || *plačiañjan* || *plačiañsian* || *platañjan* || *platañsian*, pl. *platíeji, plačiũjų* || *platũjų, platíejiem* || *platíemjiem* || *platíemsiem, plačiúosius* || *platúosius, plačiaĩsias* || *plataĩsiais, plačiuõsiuos* || *plačiúosiuosu* || *platuõsiuos* || *platúosiuosu, plačiúosiuosan (-sna, -snan)* || *platúosiuosan (-sna,-snan)*.

Pagal *baltasaĩ : baltója* pavyzdį vietomis rytų aukštaičiai šalia *platasaĩ* pasidarė f. *platója* 'plačioji'. Tokios naujadarinės moteriškosios giminės formos (*saldója, gardója...*) užfiksuotos apie Skãpiškį, Liñkmenis, Dotinėnus. Vietomis *ā* kamienas išlaikomas visoje paradigmoje. Apie Skãpiškį girdėta fakultatyviškai linksniuojant *saldója, saldõsios* (ret.), *sáldojai, sáldąją* || *sáldoją, saldája* || *saldója, saldõjoj, saldõjon*, pl. *sáldosios, saldũjų* (ret.), *saldõsiom (saldósiom?), saldósias* (ret.), *saldõsios* (*saldósios? saldósiosu* Dotinėnai).

Negausių *ē* kamieno įvardžiuotinių būdvardžių pirmojo dėmens galūnės dėl antrojo dėmens *i̯ā* kamieno įtakos daug kur keičiamos atitinkama *i̯ā* kamieno fleksija: šalia *dìdė, vidutìnė, vyrèsnė* paprastai sakoma *didžióji, vidutinióji, vyresnióji*. Senovines *ē* kamieno formas, kaip gretimines, dar tebevartoja kai kurie vakarų aukštaičiai ir rytų aukštaičiai vilnìškiai bei artimesni jų kaimynai, pvz., nom. sing. *didėja* Jùrbarkas, Kùktiškės, Liñkmenys, Daugėlìškis, Rimšė̃ arba *didė̃* Tverẽčius, *vidutinė̃ja* Liñkmenys, Rimšė̃, *vyresnė̃ja* Jùrbarkas, Rimšė̃ arba *vyresnė̃ji* Vilkavìškis, *vyresnė̃* Tverẽčius. Kiti linksniai ne visuomet išlaiko *ē* kamieną. Pastebėti pavyzdžiai: gen. sing. *didė̃sios* Jùrbarkas, Kùktiškės, Liñkmenys, Daugėlìškis, Tverẽčius, *vyresnė̃sės* Vilkavìškis (prie pirmojo dėmens priderinta ir antrojo galūnė), dat. sing. *didė̃siai* Liñkmenys (*s* iš kitų linksnių), *baltė̃snėjai* Tverẽčius, acc. sing. *dìdęją* Skaistgirỹs, loc. sing. *didė̃joj* Rimšė̃, *didė̃sioj* Liñkmenys (*s* iš kitų linksnių), *vyresnė̃jėj(e)* Vilkavìškis (antrojo dėmens *-ėj*!), ill. sing. *didė̃sion* Liñkmenys (*s* iš kitų linksnių), nom. pl. *dìdėsios, vyrèsnėsios* Jùrbarkas, *didė̃sios* Liñkmenys, *vyrèsnėsės* Vilkavìškis (antrojo dėmens *-ės*!), dat.-instr. pl. *didė̃msiom* Liñkmenys, Rimšė̃, *didė̃jom* Tverẽčius, *vyresnė̃(m)sėm(s)* resp. *vyresnė̃(m)sėm(s)* Vilkavìškis (antrojo dėmens *-ėms*!), acc. pl. *didė̃sias, vyresnė̃sias* Liñkmenys, Daugėlìškis, Tverẽčius, Rimšė̃, loc. pl. *didė̃siose* Rimšė̃, *didė̃siosu* Liñkmenys, *vyresnė̃sės(e)* Vilkavìškis (antrojo

dėmens *-ėse*!), Jùrbarkas, ill. pl. *didėsiosna* Liñkmenys. Senovinių *ė* kamieno formų būta ir Prūsų lietuvių šnektose, žr. Kuršaičio Gr. § 942.

Tarmėse pastebima tendencija panaikinti skirtumą, esamą tarp formų nom. sing. *žaliàsis* ir *didỹsis*, acc. sing. *žãlią-jį* ir *dìdį-jį*. Žemaičiai tokių porų galūnes suvienodino: sako *žãliãsis* ir *dìdžiãsis* (taip pat *plãčiãsis, balčiáusiãsis, baltẽsniãsis*) arba *žãlỹsis* ir *dìdỹsis* (*plãtỹsis, balčiáusỹsis, baltẽsnỹsis*). Labiau paplitęs pirmasis variantas (*-iãsis*), antrąjį (*-ỹsis*) turi tik kai kurios vakarų ir šiaurės šnektos. Atitinkamai elgiamasi su acc. sing.: *žãliąjį* ir *dìdžiąjį* (*plãčiąjį, balčiáusiąjį, baltẽsniąjį*) arba *žãlįjį* ir *dìdįjį* (*plãtįjį, balčiáusįjį, baltẽsnįjį*). Aukštaičiai mažiau linkę vienodinti, nors rytuose daugiau ar mažiau sporadiškai pakeistos formos pasitaiko, pvz., *dìdžiasai* Bìržai, Papilỹs, Skãpiškis, Svėdasaĩ, Dùsetos, Leliūnai arba *didžiasaĩ* Jùkiškiai, Pasvalỹs, *dìdžiasei* Aluntà, *didžiaseĩ* Kaĩtanėnai, Palū̃šė ir *baltẽsniasai* Svėdasaĩ arba *baltẽsniasei* Aluntà, acc. sing. *dìdžiąjį* Svėdasaĩ, Dùsetos, Leliūnai, Palū̃šė. Dar plg. *platỹsei* || *plãtysei* Aluntà.

Šalia *platì* turima įvardžiuotinė forma *plačióji*, kaip *žalióji* šalia *žalià*. Senovinė *platýji* labai reta, pastebėta tik vietomis rytų aukštaičių vilniškių tarmės plote, pvz., *platýja, brangýja, meilýja, šviesýja* Adùtiškis, *platý, brangý, meilý, šviesý* Tverẽčius. Liaudies dainose ji užfiksuota apie Rim̃šę, pvz., *tai mano užklojėlis — gailyja rasytėlė* (TD IV 197; plg. naujadarą *žalýja: tai mano pasklojėlis — žalyja žolytėlė* t.p.). Būgos RR II 179 pateikiamos Liñkmenų apylinkių formos *kartýji, saldýji* (*kartýja, saldýja*? — *Z.Z.*), tačiau dabar Liñkmenyse tokių formų nebegirdėti. Ir F. Kuršaičiui buvo žinoma *gražýji* (Gr. § 965).

§ 444. Įvardžiuotines formas gali turėti ne visi būdvardžiai. Jų neturi kai kurie priesaginiai, ypač su *-inis, -ienis, -ainis, -ykštis*, taip pat daugelis deminutyvų (pvz., *jaunùtis*) ir sudurtinių būdvardžių (*greitakõjis*), žr. A. Valeckienės disertaciją LK II 257—301. Retai vartojami įvardžiuotiniai aukštesniojo ir aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai. Iš *dìdelis* įvardžiuotines formas daugiausia daro žemaičiai (nom. sing. m. *dìdeliãsis*), aukštaičių tarmės plote jų nepastebėta. Lazū̃nų apylinkėse pasitaiko įvardžiuotinių formų, sudarytų iš daiktavardžio (šiaipjau įvardžiuotiniai būdvardžiai čia retai vartojami, baigia išnykti), pvz., *arganìstasai* 'vargonininkas', *žmogaũskasai dárbas* 'žmogaus darbas' (E. Grinaveckienė LKK III 193), *Milèvskasai* 'Milevskas' (pavardė), *Vìncasai iš Vilnio* 'Vincas iš Vilniaus', adess. sing. m. *Miliauskampjamp* 'pas Miliauską' (J. Senkus MAD 1958 I 187). Plg. *kuriosai kvartukas* Eĩšiškės 'kurios(ios)...' (LKŽ VI 950). Lazūnuose esama darinių, kurių pirmuoju dėmeniu eina genetyvo forma, pvz., *diẽvojis mẽdžias* 'dievo miškas', *diẽvoji bìtė* 'dievo bitė', *martẽlėsis andarẽkas* 'martelės sijonas' (LKK III 193), *tetõsios dùkterys* 'tetos dukterys' (MAD 1958 I 187), *žmoniũjai vaikaĩ* 'žmonių vaikai'. Panašūs dariniai pasitaiko ir vakaruose, pvz., *pačiũjai* Príekulė, Kretingà, LŽTP 45 'savieji, giminės', *rytó iškeliáusim į Vengrųjų žẽmę* Būgos RR III 426_{13} (iš Prū-

sų lietuvių), *mūsũjis, jūsũjis* Kuršaičio Gr. § 983. Plg. *tewas dangugis* PK 23_4 (= *dangųjis*). Príekulės apylinkėse žmonoms pavadinti vartojamos įvardžiuotinės formos, padarytos iš vyrų vardų, pvz., *Ánskioji* 'Anskio žmona', *Jùrioji* 'Jurgio žmona', *Krìstupoji* 'Kristupo žmona', *Krìzioji* 'Krizio žmona', *Mártynoji* 'Martyno žmona', *Mìkioji* 'Mikio žmona' ir pan. (E. Grinaveckienė LKK III 197). Čia dar pasitaiko darinių iš lokatyvo, pvz., *kraštę̃jis korỹs* 'kraštinis korys', *šonę̃jis lángas* šoninis langas'. Sakoma *apatę̃jis krãštas* 'apatinis kraštas', *vidurę̃jis rė̃mas* 'vidurinis rėmas', *viršutę̃jė lentýna* 'viršutinė lentyna'. E. Grinaveckienė LKK III '196 *-ę̃jis, -ę̃jė* transponuoja *-ẽjis, -ẽjė*. Tarmėje *ę* ir *ė* fonetiškai sutapę, plg. *tę̃·st*ᵉ 'tęsti'. Tokių darinių esama senuosiuose raštuose, pvz., *dąguięiis ukinikas* DP 33_{14} (< *dangujęjis*).

§ **445.** Pietų aukštaičiai ir rytų aukštaičių panevėžìškių pietinė dalis su artimesniais kaimynais apie Príenus, Krúonį, Jõnavą, Kėdáinius, Krakès, Ùkmergę, Šìrvintus, Dievẽniškes, Lazū́nus, iš dalies Kapsùką, Kaũną įvardžiuotinius būdvardžius labai mažai tevartoja (žr. A. Valeckienės sudarytą žemėlapį, pridėtą prie LK II tomo). Čia jie baigia visai išnykti. Kasdieninėje šnekamojoje kalboje paprastai galima išgirsti tik kai kuriuos sudaiktavardėjusius būdvardžius arba atskiras suprieveiksmėjusias formas, pvz., a) *dvylója, juodója, margója, žalója* (karvės), *deglója* (kiaulė), *báltasai, bė̃rasai, sar̃tasai* (arkliai), b) *iš tikrũjų, bėgo iš paskutiniũjų, gyvẽna gerúoju (gražúoju, piktúoju), padãrė ant greitũjų* 'greitomis', *iš paskutiniõsios* 'iš visų jėgų', *iš greitõsios* 'labai skubėdamas', *ne iš drūtũjų* 'nelabai stiprus', *ne iš mažũjų* 'didokas', *gieda iš laibũjų* 'plonu balsu', *šnẽka iš tankiũjų* 'greit kalba' ir pan. Dar vartojami nauji skoliniai iš literatūrinės kalbos, tokie, kaip *didỹsis kãras, miegamàsis, valgomàsis* (kambariai), *greitóji pagálba* ir pan. Taigi įvardžiuotiniai būdvardžiai čia jau nebesudaro sistemos. Jie kiek dažnesni tautosakoje, ypač senoviškose liaudies dainose. Iš įvairių rūšių reliktų nebe visur įmanoma rekonstruoti pilnas paradigmas. Antai Léipalingio šnektoje apypilnę paradigmą turi tik moteriškoji giminė (čia įvardžiuotiniai būdvardžiai paprastai vartojami karvėms pavadinti), pvz., nom. sing. *margój* 'margoji', gen. sing. *margõjos* || *margõsios*, dat. sing. *márgojai*, acc. sing. *márgoją* || *márgąją*, instr. sing. *márgoja*, voc. sing. *mar̃goj*, nom. pl. *márgojos* || *márgosios*, gen. pl. *margũjų*, dat.-instr. pl. *margõjom(i)* || *margõsiom(i)*, acc. pl. *márgojas*. Iš pateiktos paradigmos matyti tendencija kitų linksnių formas priderinti prie dažniau vartojamos nom. sing., jų pirmojo dėmens fleksiją pakeičiant nominatyvo galūnės balsiu *o*, kuris kartu su jotu linkęs sudaryti savotišką sufiksą *oj*. Pateikiamas pluoštelis šios rūšies naujadarų, aptiktų liaudies dainose ir šiaip tautosakoje, užrašytoje pietų aukštaičių tarmės plote: a) *niekas nenuramins manojos širdelės* Ródūnia (TD IV 429), *oi nei pragèriou nei prauliojou žaliojos rūtelės* Perlojà (TŽ I 247), b) *iš šalalių jojo viernojos slūgelės* Eĩšiškės (TD IV 162), c) *per girelas, per tamsiajas, per pievelas, per žaliajas*

Merkìnė (TŽ II 327), d) instr. pl. *žaliojom rūtelėm* Valkininkai (TD IV 438). Gal būt, panašios kilmės yra šios formos: a) *Báltajis* Lazdìjai arba *Baltajis* (kitaip *Bìlsas*) Léipalingis (ežerai), *Ìlgajis* Síesikai, Vẽpriai (ežerai), plg. *baltàjis* GK 1936 34 'baltasis', gen. sing. *dìdžiajo paršo* Rudaminà, b) *Aukštójis* Pùnskas (kalnas Navinykų kaime), *Ilgójos upelis* Varėnà, plg. *mes pakalbėsim meilingojus žodelius* Valkininkai (TD IV 52), c) *baltùjis* Ėriškiai 'tokia žuvis' (LKŽ), *Gìlujis* Šventežeris (upelis), d) *Aukštūjai* (kirčiuojamas *ū*) Pùnskas (kalnas Agurkių km.), plg. *baltūjis* Rudaminà 'baltasis' (LKŽ), *gyke* (< *gykie*), *martela, palšūjus jautelius* Valkininkai (TŽ I 181). Rytų aukštaičių plote užfiksuota pavyzdžių, kurie rodo analoginį procesą visai užsibaigusį. Antai Gélvonų apylinkėse sudaiktavardėjęs įvardžiuotinis būdvardis *žalíeji* 'žieminių obuolių rūšis' (dažniausiai vartojama nom. pl. forma) linksniuojamas taip: *žalíejis (=žalíejas), žalíejo, žalíejui, žalíejį, žalíeju, žalíejyj (žalíejij?), žalíejin (= žalíejan)*, pl. *žalíeji* || *žalíejai, žalíejų, žalíejam, žalíejus, žalíejais, žalíejuose, žalíejuosen*. Plg. *tėvas lengvíejus* ir *sunkíejus dárbus dìrba* '...lengvuosius ir sunkiuosius...'. Panašiu būdu sudaryti naujadarai sutinkami net liaudies dainose, pvz., *šį pirmàsį jósim in karùžę, mėlynàsį pas jáuną mergùžę, mėlynàsį pas jáuną mergẽlę, o margàsį in žãlią lankẽlę* (K. Morkūnas MAD 1959 2 194–195). Plg. A. Baranausko surinktų tekstų (LM I) formas iš Síesikų parapijos: acc. sing. *neczŷstusi* 113_9 < *nečýstąsį* 'nešvarųjį', instr. sing. *neczýstuosi* 113_{10} < *nečýstuosiu*, gen. pl. *neczystûsiu* 113_{33} < *nečystų̃sių*. Kitose šnektose pastebėti tokios rūšies pavyzdžiai: gen. sing. *dìdžiaso svíesto* Bìrštonas 'didžiasviesčio', *ramusio miegelio* Valkininkai 'ramiojo miegelio' (TŽ I 181), *sunkusiais darbeliais* Valkininkai 'sunkiaisiais darbeliais' (TD IV 101). Šlapãberžės apylinkėse (į šiaurės rytus nuo Dotnuvõs) aptiktas neaiškus darinys *gerúosnus* (gali būti iš *gerúosnas*) 'geruosius' *(jìs į krikštynàs gerúosnus susìkvietė.* – K. Ulvydo informacija). Visame plote išliko įvardžiuotinės fleksijos reliktai įvardžių (vietomis ir būdvardžių, net daiktavardžių) linksniavimo sistemoje, žr. §§ 514–516.

Kada įvardžiuotiniai būdvardžiai šiose tarmėse pradėjo nykti, sunku pasakyti. Tam tikrą jų nykimo fazę rodo jau K. Sirvydo raštai (iš dalies ir Morkūno „Postilė"), kurie negausiu ir negyvu įvardžiuotinių būdvardžių vartojimu išsiskiria iš kitų senųjų kalbos paminklų. „Punktuose sakymų" dažniau vartojamos tik kai kurios tam tikrais epitetais virtusios įvardžiuotinių būdvardžių formos: pirmojoje dalyje iš 104 pavyzdžių net 86 turi nom. pl. m. arba gen. pl. formą (datyvo, instrumentalio ir lokatyvo pavyzdžių visai nėra). Leksikos požiūriu „Punktų sakymų" įvardžiuotiniai būdvardžiai taip pat labai neįvairūs, daugiausia tokie religiniai terminai, kaip *šventasis* (38 pavyzdžiai), *prigimtasis* (8), *prakeiktasis* (5), *senasis* (5), *piktasis* (4), *vyresnysis* (4), iš viso tik 33 būdvardžiai.

Nykstantieji įvardžiuotiniai būdvardžiai pakeičiami kitomis kalbos priemonėmis. Dažniausiai tam reikalui tinka būdvardžių vediniai su mažybinėmis-maloninė-

mis priesagomis, savo reikšme labai artimi įvardžiuotiniams būdvardžiams, pvz., a) *antrùkai vìkiai* Príenai 'antrosios žolės vikiai', *aštrùkas peilùkas* Seirìjai 'aštrusis peiliukas', *baltùkai dobilaĩ* Garliavà 'baltieji dobilai', *baltùkė* (višta) *šiañdie be kiaušìnio* Rudaminà, *geltonùkai kviečiaĩ* Garliavà 'geltonieji kviečiai', *važiavaũ greitukù* Kapsùkas 'greituoju traukiniu', *mėlynùkai lubinaĩ* Veisiejaĩ 'mėlynieji lubinai', *siaurùkas traukinỹs* Ukmergẽ, b) *aštrùlis peĩlis* Rudaminà 'aštrusis peilis', *didžiulès bùlbas sáu ìmam, mažiulès kiaũlėm* Léipalingis, *didžiùlis svíestas* Lazdìjai 'didžiasviestis', *didžiùlis pir̃štas* Ẽriškiai 'didysis kojos pirštas', *juodùlis debesỹs* Nemunáitis, *kartùlis (rūgštùlis, saldùlis) obuolỹs* Naujãmiestis, c) *laukùtis* (arklys) Ródūnia, *skubùčiai žirniai* Lyduõkiai 'ankstyvieji žirniai', *vasarùčiai kviečiaĩ* Léipalingis, d) *jaunẽlė duktẽ* Krekenavà, *mažẽlis šuvà* Vadõkliai, e) *mažylis pir̃štas* Krekenavà. Šių priesagų įsigalėjimas atskirose šnektose, galimas daiktas, bus susijęs su įvardžiuotinių būdvardžių išstūmimu iš vartosenos, plg. A. Valeckienės straipsnį MAD 1958 2 181. Daug rečiau vartojama parodomojo įvardžio ir paprastojo būdvardžio konstrukcija, pvz., *jõ tą̃ márgą kárvę pir̃k* Kaišiadórys, *jìs tõ raudóno svíedinio jau negaũs* t.p. Dažniausiai „įvardžiuotinės" reikšmės skirtumo jutimas tiek nublukęs, kad vietoj įvardžiuotinių būdvardžių vartojami paprastieji, pvz., *žiũrẽk, párlėkė baltà* (baltoji) *kárvė* Dùsmenys (bet piemuo šaukia: *kur̃ ainì, baltõj!*), *júodos parỹčkos* Zíetela 'juodieji serbentai', *papúoliau in ligóninę Raudóno krỹžiaus* Príenai, *sẽja tìk raudónus dóbilus* Õnuškis, *sẽnas žmogẽlis jaũ visaĩ suliñko* Pùnskas, *Žãlias tìltas* Jiẽznas 'Žaliasis tiltas'.

b. Vyriškosios giminės linksniavimo apžvalga

§ **446.** Literatūrinės kalbos paradigma:

	Vienaskaita	Daugiskaita
nom.	*baltàsis, didỹsis, platùsis*	*baltíeji*
gen.	*báltojo*	*baltų̃jų*
dat.	*baltájam*	*baltíesiems*
acc.	*báltąjį, dìdįjį, plãtųjį*	*baltúosius*
instr.	*baltúoju*	*baltaĩsiais*
loc.	*baltãjame*	*baltuõsiuose*

§ **447. Nom. sing.** formos dviejų tipų: vakaruose *baltàsis*, rytuose *báltasai (báltasei)*. Antrasis tipas aptariamas § 763. Apie naujadarines *u* kamieno būdvardžių formas su *(i)ją* arba *a* kamienų galūnėmis žr. § 443. Ten kalbama ir apie svy-

ravimą tarp *ii̯a* ir *i̯a* kamieno galūnių. Rytų aukštaičių forma *mažŷsai* Linkuvà, Ukmergẽ, Lazū̃nai 'mažasis' turi *y* iš *didŷsai*, kaip ir Svėdasų̃ šnektos variantas *dìdasai*, gen. sing. *dìdojo*, gavo *a* iš *mãžasai*. Pastebėta sakant (Linkuvà, Ukmergẽ) ir *jaunŷsai*, *senŷsai* (plg. *sẽnis*), *šaltŷsai* (plg. *šal̃tis*). Apie *didisai (didisei)* ir kt. žr. § 442. Apie že. *báltãsis*, *báltãsis* žr. §§ 37, 38. Apie *báltais* žr. § 86. Pietų žemaičių variantas *dìdi̯sis (dìdinsis)* aptariamas § 249. Apie *baltàjis*, *Aukštójis*, *baltùjis*, *baltū̃jis*, *žalíejis* ir kt. žr. § 445.

§ **448. Gen. sing.** Rytų aukštaičių panevėžiškių šiaurėje vietoj laukiamos formos **bá·ltəja* tariama *bá·ltaja*, matyt, dėl paprastojo būdvardžio gen. sing. formos *bá·lta* 'balto' įtakos; plg. nom. pl. f. *báltəśəs* šalia *bá·ltəs* 'baltos'. Kuršaičio Gr. § 954 pateikiama iš Viekšnių̃ forma *gerūjū̃* 'gerojo' yra nesusipratimas, kaip ir teigimas, kad Viekšniuosė „die Bestimtheitsform in andern Casus wenig in Gebrauch". Formos *plataũsio*, *saldaũsiaus* ir *plãtojo* aptariamos § 443. Apie naujadarus *žalíejo*, *dìdžiaso*, *ramusio* žr. § 445. Apie *dìdojo* žr. § 447.

§ **449. Dat. sing.** formos dviejų tipų: aukštaičių *baltá(m)jam* ir žemaičių *báltuõjuo* (yra ir *baltúojam*). Antrasis tipas aptariamas § 416. Formos su išlaikytu *m* pirmojo dėmens galūnėje *(baltámjam)* ir be jo *(baltájam)* aptariamos § 219. Aukštaičių plote vienur kitur sutinkamas variantas *baltá(m)jui* turi *-ui* iš daiktavardžių (§ 416). Dar pastebėta formų su balsiu *o* pirmojo dėmens galūnėje (iš gen. sing. *báltojo*?), pvz., *báltojui* Šakýna, Žagãrė, *báltojuo* Laũkuva *(bâ·ltûojû·)*. Plg. *ik gilojam grabeli* Ródūnia (TD IV 428, p. 174_{21}). Rytų aukštaičiai vilniškiai šalia formų *baltámjam* || *baltámjui* turi pasidarę variantus *baltámsiam* || *baltámsiui*, sekdami dat. pl. *baltíemsiem* šalia *baltíemjiem* (senovinė dviskaitos forma) pavyzdžiu. Morfologinės funkcijos netekusį dat. pl. galūnės priebalsį *s* (čia sako *baltíem*, ne *baltíems*) jie deda ir kitiems linksniams, turintiems pirmojo dėmens galūnėje *m* arba *n*, būtent, loc. sing. m. *baltam̃siam* 'baltajame', instr. sing. m. *baltuõmsiu(om)* 'baltuoju' (iš *baltuõmju,-juom*), ill. sing. m. *baltañsian* arba *baltam̃sian* (disimiliacija?), bet f. *baltõjon*. Apie variantą *baltánjam* žr. § 196. Apie *bal̃tá(m)jām*, kupiškėnų tarimą *baltɔ̃.jɔ.m* žr. § 360g. Paprastojo būdvardžio formos *baltám* pavyzdžiu vietomis rytų aukštaičiai ėmė kirčiuoti *baltajám*. Toks kirčiavimas pastebėtas apie Kar̃sakiškį, Kùpiškį, Anýkščius, Svėdasus, Ãluntą, Daũgailius, Kùktiškes, Kal̃tanėnus. Čia paprastai galūnės kirtį gauna dar loc. sing. m. ir ill. sing. m., pvz., *balta(m)jam̃* 'baltajame', *balta(n)jañ*. Apie *u* kamieno būdvardžių naujadarines *a* kamieno formas *(platámjam, platámsiam...)* žr. § 443. Senųjų raštų forma *baltamu(o)jam* (Zinkevičiaus Įv. būdv. 32 = ВСЯ III 65) šių dienų tarmėse neaptikta. Apie *baltãmui*, *baltãmam* žr. § 520. Apie naujadarą *žalíejui* žr. § 445.

§ **450. Acc. sing.** Rytų aukštaičių panevėžiškių tarmės šiaurėje ir žemaičių tarmės pietryčių pakraštyje apie Er̃žvilką, Gerviniùs turima forma *báltaji̯*, f. *báltają*. Senovėje pabaiga **-anjin* (f. **-anjan*) galėjo netekti vieno *n* dėl disimiliacijos,

plg. dat. sing. m. *baltámjam* > *baltájam*. Eĩžvilko, Gervìnių apylinkėse balsis *a* gali būti įsivestas ir iš paprastųjų būdvardžių: čia *baltą* > *bá·lta*. Rytų aukštaičiai kupiškė̃nai bei artimesni jų kaimynai (Kar̃sakiškis) ir kai kurie pietų žemaičiai (Karklė̃nai) turi formą *báltojį*, f. *báltoją* su *o*, greičiausiai, iš kitų linksnių. Tai rodo vietomis (Kar̃sakiškis, Papilỹs, Karklė̃nai) vartojama gretiminė forma *báltąjį*, f. *báltąją*. Formos su epentetiniu *i* (*bá·ltaińi* Pãgramantis, *bâ·ltộ·ińę* Luõkė) aptariamos § 151. Apie šiaurės žemaičių kretingìškių *bâ·ltũ·ji* kalbama § 62. Apie *u* kamieno būdvardžių naujadarines *(i)i̯a* kamieno formas *(plãčiąjį, plãtįjį)* ir *i̯a* || *ii̯a* kamieno galūnių vienodinimą (*dìdžiąjį, žãlįjį* ir kt.) žr. § 443. Apie naujadarus *žalíejį, mėlynàsį* ir kt. žr. § 445.

§ **451. Instr. sing.** Formos su antrojo dėmens galūne *-uo (baltúojuo)* aptariamos § 442. Apie variantus *baltúojum, baltuõ(m)juom, baltuõ(m)siuom* kalbama § 434. Apie *baltúo, baltúoj(uoj)* žr. § 516. Apie *u* kamieno būdvardžių naujadarines *a* kamieno formas *(platúoju, platúojum...)* žr. § 443. Šaknies kirčiavimas *(báltuoju)* labai retas, pastebėtas tik apie Pãgramantį ir Prūsų lietuvių šnektose (Kuršaičio Gr. § 930, LŽTP 40). Apie šiaurės žemaičių variantą *baltộ·j°* vietoj *baltộ·uj°* (iš *baltúoju*) žr. § 81. Apie naujadarą *žalíeju* žr. § 445.

§ **452. Loc. sing.** Aukštaičiai vartoja *baltã(m̃)jam(e)* tipo formas, žemaičiai — *baltamę́jam/baltamę́je/baltamę́jė(je)/baltamę́juo(je)*. Apie antrąjį (žemaitišką) tipą žr. § 105a. Apie variantą su epentetiniu *i* (pvz., *baltaméine* Pãgramantis) žr. § 151. Formos su išlaikytu *m* pirmojo dėmens galūnėje *(baltam̃jame)* ir be jo *(baltãjame)* aptariamos § 219. Rytų aukštaičiai vilnìškiai apie Liñkmenis, Dotinė̃nus, Adùtiškį, Tverẽčių taria *baltàjam* su trumpu kirčiuotu *a*. Jie sako ir ill. sing. m. *baltàjan*. Apie variantą *baltam̃siam* kalbama § 449. Ten aptariamas ir kirčio nukėlimas į galūnę *(baltajam̃)*. Iš retesnių formų paminėtinos *baltamemè* Pãgramantis (pakartota galūnė *-me*), *baltañjam* Tauragė̃, Skaudvìlė (§ 196), *baltañjan* Adùtiškis (§ 259). Apie *u* kamieno būdvardžių naujadarines *a* kamieno formas *(platam̃jam, platãjam...)* žr. § 443. Apie naujadarą *žalíejyj (žalíejij?)* žr. § 445.

§ **453. Ill. sing.** Formą *baltañjan* turi daugelis rytų aukštaičių vilnìškių. Vietomis jie sako *baltàjan* (plg. loc. sing. m. *baltàjam*) arba *baltañsian/baltam̃sian* (§ 449). Visos keturios formos gali būti vartojamos toje pačioje šnektoje (Liñkmenys, Palū̃šė). Kitur įsigalėjo forma *baltãjan*. Dėl *n* išnykimo plg. § 219. Apie *u* kamieno būdvardžių naujadarines *a* kamieno formas kalbama žr. § 443. Apie galūnės kirčiavimą (*baltajañ* ir kt.) žr. § 449. Apie naujadarą *žalíejin (žalíejan)* žr. § 445.

§ **454. Adess. sing.** formos labai retos. Lazū̃nuose užrašyti šie pavyzdžiai: *durnámpiamp Janùkip* (Arumos Unters. 98), *jaunámpjamp mùzikos žáidžia* 'pas jaunąjį armonika groja' (E. Grinaveckienė LKK III 193), *jaunampjamp pradėdinėjo veseliją* (J. Senkus MAD 1958 1 189), *Miliauskampjamp* (min. veik. 187), *rodnámpjamp bočiàp* (Arumos Lit. Mund. 37_{11}).

§ **455. All. sing.** formos labai retos. Lazūnuose užrašytas pavyzdys: *tada važiuoja jaunopjop* (J. Senkus MAD 1958 1 189).

§ **456. Nom. pl.** Formos su antrojo dėmens galūne *-ie (baltíejię)* aptariamos § 442. Apie variantus *baltíe, baltíej(iej)* kalbama § 516. Apie *baltíesies, baltíesys* žr. § 358. Daiktavardinė antrojo dėmens galūnė *(baltíejai)* labiausiai populiari vakarų Lietuvoje, žr. § 416. Apie pietų žemaičių variantą *didį́jai (didìnjai)* žr. § 249. Senovinė *u* kamieno būdvardžių forma *plãtūs(j)ie* (Zinkevičiaus Įv. būdv. 61 = ВСЯ III 78) šių dienų tarmėse neaptikta.

§ **457. Gen. pl.** Visur vartojamos *baltų̃jų* tipo formos. Senųjų raštų *baltuojų* (Zinkevičiaus Įv. būdv. 28 = ВСЯ III 64) šių dienų tarmėse nepastebėta. Variantas su epentetiniu *i* (*baltũ·ińǫ* Luõkė) aptariamas § 151. Apie *u* kamieno formą *platų̃jų* kalbama § 443. Apie naujadarą *žalíejų* žr. § 445.

§ **458. Dat. pl.** Plačiausiai vartojamos formos *baltíemsiem(s)* ir *baltíesiem(s)*. Jos aptariamos § 219. Žemaičiai dar turi variantą su *i* kamieno galūnėmis *baltì(m)sims*, žr. § 529. Rytų aukštaičiai vietomis vartoja senovinę dviskaitos formą *baltíe(m)jiem*, f. *baltõ(m)jom*. Gyviausia ji Gervėčių, Adùtiškio, Tverẽčiaus apylinkėse (be *m*), kaip gretiminė užfiksuota apie Daugėliškį, Kal̃tanėnus (abiejose šnektose *m* fakultatyviškai išlaikomas), net apie Skãpiškį (be *m*), Jùkiškius *(tvìrtojom bóbom)*. Apie daiktavardžio galūnę antrajame dėmenyje *(baltíesiams)* žr. § 416.

§ **459. Acc. pl.** formos aukštaičių tarmėje *baltúosius*, žemaičių — *baltũsius*. Variantas su antrojo dėmens galūne *-uos (baltúosiuos)* aptariamas § 442. Apie žemaičių *baltų́sius (baltùnsius)* kalbama § 75e. Kai kurios rytų Lietuvos šnektos turi variantą *baltúojus* (Valkininkai, Perlojà...) arba *baltúojuos* (Skãpiškis...) su jotu vietoj *s* iš kitų linksnių. Apie *u* kamieno būdvardžių naujadarines *a* kamieno formas (*platúosius* ir kt.) žr. § 443. Šaknies kirčiavimas *(báltuosius)* labai retas, daugiau žinomas iš Prūsų lietuvių šnektų, žr. Kuršaičio Gr. § 960 (*mìnkštuosius*, bet *gerúosius*), LŽTP 40. Apie naujadarus *palšū́jus, žalíejus* ir kt. žr. § 445.

460. Instr. pl. Liñkmenyse fakultatyviškai sakoma *baltaĩsjais*. Šaukėnų apylinkėse girdėta forma *baltánsiais (baltá·nše·s)* su *an*, tur būt, iš instr. sing. f. *baltánja* = lk. *baltą́ja*. Rytų aukštaičių panevėžiškių tarminė forma *baltaĩ·šęm*, vartojama šalia *baltaĩ·šęs* < *baltaĩsiais*, aptariama § 360f. Apie *u* kamieno būdvardžių naujadarines *a* kamieno formas *(plataĩsiais)* žr. § 443. Apie naujadarus *žalíejais, sunkusiais* žr. § 445.

§ **461. Loc. pl.** formos aukštaičių tarmėje *baltúosiuosu, baltuosiuose, baltúosiuosa, baltuõsiuos*, žemaičių — *baltũsiūs(e)*. Antrojo dėmens pabaiga kaip *a* kamieno daiktavardžių (§ 362). Daugelis vakarų aukštaičių kirčiuoja *baltuõsiuos(e)*. Rytuose priegaidė svyruoja: *baltúosiuose* (pvz., Adùtiškis) ir *baltuõsiuose* (pvz., Tverẽčius). Dažnesnis pirmasis variantas. Formos *baltúosiuosu* ir *baltúosiuosa*, rodos, tik taip ir tekirčiuojamos. Apie žemaičių *baltų̃siųse (baltuñsiunse)* žr. § 75e. Apie *u*

kamieno būdvardžių naujadarines *a* kamieno formas (*platúosiuosu* ir kt.) žr. § 443. Apie naujadarą *žalíejuose* žr. § 445.

§ **462. Ill. pl.** Vartojamos formos *baltúosiuosna, baltúosiuosnan, baltúosiuosan, baltúosiuosun* ir kt. Antrojo dėmens pabaiga kaip *a* kamieno daiktavardžių (§ 289). Apie *u* kamieno būdvardžių naujadarines *a* kamieno formas (*platúosiuosna* ir kt.) žr. § 443. Apie naujadarą *žaliejuosen* žr. § 445.

§ **463. All. pl.** formos labai retos. Lazū̃nuose užrašytas pavyzdys: *ažeĩñ tu radnuñpjump susiedė̃liump* 'užeik tu pas tikruosius kaimynėlius' (E. Grinaveckienė LKK III 193).

§ **464. Nom.-acc. dual.** forma *dù baltúoju*. Šaknies kirčiavimas (*dù báltuoju*) labai retas, daugiau žinomas iš Prūsų lietuvių šnektų, žr. Kuršaičio Gr. § 960 (*du mìnkštuoju*, bet *gerúoju*), LŽTP 40. Liñkmenų šnektos forma *dù didžiúosiu* (pvz., *abù didžiúosiu viedrù ìšmaukė*) yra acc. pl. ir nom.-acc. dual. formų sumišimo padarinys.

§ **465. Dat.-instr. dual.** formos aukštaičių tarmėje *baltie(m)jiem*, žemaičių — *baltuojum*. Bemaž visur abu linksniai turi apibendrintą cirkumfleksą (iš instr.): *baltiẽ(m)jiem, baltuõjum*. Tik vietomis Klaĩpėdos krašte datyvas fakultatyviškai pasakomas su akūtu. Prūsų lietuvių šnektose tasai skirtumas buvo išlaikomas, žr. Kuršaičio Gr. § 930, LŽTP 40. Žemaičių tarmės vakaruose turima speciali **gen. dual.** forma (§ 268), pvz., *abùdums aštriuõjums peĩliums* 'abiejų aštriųjų peilių' (Kuliaĩ).

c. Moteriškosios giminės linksniavimo apžvalga

§ **466.** Literatūrinės kalbos paradigma:

	Vienaskaita	Daugiskaita
nom.	*baltóji*	*báltosios*
gen.	*baltõsios*	*baltų̃jų*
dat.	*báltajai*	*baltósioms*
acc.	*báltąją*	*baltą́sias*
instr.	*baltą́ja*	*baltõsiomis*
loc.	*baltõjoje*	*baltõsiose*

§ **467. Nom. sing.** formos dviejų tipų: *baltója* ir *baltóji*. Pirmasis tipas vartojamas lietuvių kalbos ploto vakarų ir rytų pusėse, antrasis — vidurinėje dalyje. Vakaruose tipas *baltója* vartojamas jau apie Jùrbarką. Daugelis pietų žemaičių raseinìškių turi *baltóji*, nors vakarinėje ploto dalyje, apie Pãgramantį, seni žmonės pasako ir *baltója*. Varniškių plote dėl žodžio galo *i* ir *a* po minkšto priebalsio suplakimo abiejų tipų negalima atskirti. Šiaurės žemaičių telšiškių vakarinė dalis

(maždaug iki Tirkšlių̃) turi *baltója*, rytinė – *baltóji* (užfiksuota jau į pietus nuo Viekšnių̃). Rytuose riba dar labiau neaiški, nes pietinėje dalyje (pietų aukštaičių plote) įvardžiuotiniai būdvardžiai bemaž nebevartojami (sporadiškai pasitaikanti sutrumpinta forma *baltój* gali būti tiek iš *baltóji*, tiek ir iš *baltója*), o šiaurėje, panevėžìškių plote, dėl žodžio galo redukcijos abu tipai neskiriami. Vakarų aukštaičiai vartoja tipą *baltóji*, rytų aukštaičiai, pradedant kupiškė̃nais ir anykštė̃nais, – *baltója*. Iš to, kas pasakyta, matyti, kad forma *baltóji* daugiausia turima toje lietuvių kalbos ploto dalyje, kur vartojamas asmeninis įvardis *jis*, f. *ji*, o *baltója* – kur yra *an(a)s, anà* (§§ 507 – 509). Išimtį sudaro pakraštinės šnektos: šiaurėje Tirkšlių̃–Šakýnos kampas (*baltóji* šalia *anà*) ir rytų aukštaičiai kupiškė̃nai (*baltója* šalia *jì*), pietuose vakarų aukštaičiai apie Jùrbarką ir Kuršių pamario žvejų šnekta (*baltója* šalia *jì*). Ar tik nereiktų formą *baltóji* traktuoti kaip senesnės *baltója* (plg. rus. *белая*) perdirbinį pagal įvardį *jì*? Tokią nuomonę paremia atskiri sudaiktavardėję būdvardžiai, kaip *margója* (karvės vardas), pastebėti įvairiose vakarų aukštaičių ploto vietose (pvz., apie Siñtautus). Forma *baltója* turima ir senuosiuose kalbos paminkluose, netgi parašytuose vakarų aukštaičių tarme. Antai J. Bretkūnas Postilėje ją pavartoja 19 kartų (*baltóji* tik 8 kartus). Ją rodo XVI a. dokumentų vietovardžiai iš to ploto, kur dabar tėra *baltóji*, pvz., *Апидемя авкштоя – нива в Гольнен. поле, Ясвон. вол.* Spruogis 13, *Дидея – нива в Видуклев. вол.* min. veik. 94. Tirkšlių̃–Šakýnos kampe šalia *añs, anà* seniau galėjo būti ir *jis, ji*, kaip yra dabar gretimose Žagãrės, Šiaulių̃ apylinkėse. Kad *baltója* būtų perdirbta iš *baltóji* pagal neįvardžiuotinę formą *baltà*, kaip mano J. Gerulis ir Chr. S. Stangas (LŽTP 42, Stango Mažv. 127), sunku patikėti, nes įvardžiuotinių būdvardžių antrojo dėmens galūnės visuomet derinamos prie įvardžio, o ne būdvardžio fleksijos.

Variantai *baltó, baltój(oj)* aptariami § 516. Apie *raibójy* 'raiboji' žr. § 515. Apie *ē* kamieno būdvardžių formas (*didė̃ja* ir kt.), senovinę formą *platýja* ir naujadarą *platója* kalbama § 443.

§ 468. Gen. sing. Rytų aukštaičiai vilnìškiai apie Kal̃tanėnus turi gretiminę formą *baltõjos* su jotu vietoj *s* iš kitų linksnių. Čia pasakoma ir nom. pl. *báltojos* 'baltosios', acc. pl. *baltójas* 'baltąsias', loc. pl. *baltójosu* 'baltosiose', ill. pl. *baltójosan (-sna, -snan)*. Sporadiškai tokios formos pasitaiko ir kitose šnektose, ypač pietų aukštaičių tarmės plote, kur įvardžiuotiniai būdvardžiai baigia visai išnykti. Žemaičiai kirčiuoja dvejopai: *báltõsios* ir *baltõsios* (vietomis net toje pačioje šnektoje). Apie *ē* kamieno būdvardžių formas *(didė̃sios, vyresnė̃sės)* ir naujadarą *saldõsios* 'saldžiosios' kalbama § 443.

§ 469. Dat. sing. Vakarų aukštaičiai kaunìškiai vietomis (pvz., apie Vilkavìškį) fakultatyviškai pasako *báltaijai* || *baltáijai*. Sistemingai sako *baltáijai* Gervė̃čiuose. Skaudvìlės apylinkėse girdėtas variantas *baltánjai* su *n* iš tarmės acc. sing. *bá·ltañje* = lk. *báltąją* ar instr. sing. *baltá·ñje* = lk. *baltą́ja*. Apie *báltājai* žr. § 360g. Da-

lis žemaičių (Laũkuva, Karklė̃nai, Luõkė, Viekšniaĩ...), taip pat rytų aukštaičiai kupiškė̃nai, utenìškiai ir vilnìškiai su artimesniais kaimynais turi formą *báltojai*. Gretiminės *báltajai* čia visai nėra. Balsis *o* gali būti kamiengalio **ā* refleksas, taigi *báltojai* < **báltā(i̯)jāi*. Šnektose, kur įvardžiuotiniai būdvardžiai beveik išnykę, tokia forma gali turėti naują *o*, įsivestą iš kitų linksnių (Pùnskas, Léipalingis, Varėnà, Valkiniñkai...), plg. § 445. Vakarų Lietuvoje formų kirčiavimas svyruoja: *báltajai* ir *baltájai*. Plg. *baltái* 'báltai' (§ 419). Apie *didė̃siai* 'didžiajai' ir *sáldojai* 'saldžiajai' žr. § 443.

§ **470. Acc. sing.** Formos *báltają* ir *báltoją* aptariamos § 450. Apie variantus su epentetiniu *i* (*bá·ltaińe* Pãgramantis, *bâ·ltộ·ińę* Luõkė) kalbama § 151. Apie *dìdęją* 'didžiąją' ir *sáldąją* || *sáldoją* 'saldžiąją' žr. § 443.

§ **471. Instr. sing.** Kai kurios aukštaičių (Kar̃sakiškis, Skãpiškis...) ir žemaičių (Sėlẽniai, Rietãvas, Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ, Kuršė̃nai, Karklė̃nai...) šnektos turi formą *baltója* su *o*, greičiausiai, iš kitų linksnių, nes vietomis turima ir gretiminė *baltą́ja* (pvz., Skãpiškis). Tokia forma dažna pietų aukštaičių plote, kur įvardžiuotiniai būdvardžiai baigia visai išnykti (§ 445). Rytų aukštaičiai vilnìškiai ir jų artimesni kaimynai vartoja vyriškosios giminės formas, pvz., *baltúoju* Dotinė̃nai, Kal̃tanėnai, Liñkmenys, Palū̃šė, Daugėlìškis, Rimšė̃, *baltúo* Adùtiškis, Tverẽčius, *baltuõmju* || *baltuõmsiu* Liñkmenys. Tokia vartosena sporadiškai sutinkama ir kitose rytų (pvz., Pasvalỹs), taip pat pietų aukštaičių šnektose. Jai pradžią davė paprastojo būdvardžio formų fonetiškas sutapimas, plg. f. *bálta* > *báltu* ir m. *báltu*. Senovinė moteriškosios giminės forma *baltą́ja* vilnìškių tarmės plote reta, daug kur visai išnyko. Būdvardžių pavyzdžiu pasekė gimininiai įvardžiai: sakoma *su tuo/tuoj/tuom* 'su ta'. Pietų aukštaičiai ir rytų aukštaičiai vilnìškiai moteriškosios giminės formos *tą́j* > *tú·i* bemaž visai nebeturi. Gervė̃čių šnektoje girdėta tariant *baltú·iju* (< **baltą́ija*) 'baltąja'. Kitos įvardžiuotinių būdvardžių formos su epentetiniu *i* (*baltá·ińe* Pãgramantis, *baltộ·ińę* Luõkė, *baltá·ije* Vilkavìškis) aptariamos § 151. Apie *saldą́ja* || *saldója* 'saldžiąja' žr. § 443. Šaknies kirčiavimas (*báltąja*) labai retas, pastebėtas tik apie Pãgramantį ir Prūsų lietuvių šnektose (Kuršaičio Gr. § 930).

§ **472. Loc. sing.** Apie formas su antrojo dėmens *ē* kamieno galūne (*baltõjėje*) kalbama § 325. Apie *didė̃joj/didė̃sioj* 'didžiojoje', *vyresnė̃jėj* 'vyresniojoje' ir *saldõjoj* 'saldžiojoje' žr. § 443.

§ **473. Ill. sing.** forma *baltõjon*. Gervė̃čiuose sako *baltõnjon*. Apie *didė̃sion* 'didžiojon', *saldõjon* 'saldžiojon' kalbama § 443.

§ **474. Adess. sing.** formos labai retos. Lazū́nuose užrašyti šie pavyzdžiai: *dideliàpjap zmėjàp* (Arumos Unters. 98), *rodnàpjap momàp* (Arumos Lit. Mund. 37_{12}). **All. sing.** pavyzdžių nepastebėta.

§ **475. Nom. pl.** Variantas *báltojos* aptariamas § 468. Apie *dìdėsios* 'didžiosios', *vyrèsnėsės* 'vyresniosios', *sáldosios* 'saldžiosios' kalbama § 443. Galūnės kirčiavimas *(baltõsios)* retas, pastebėtas tik apie Šakýną, Šẽduvą.

Gen. pl. formos kaip vyriškosios giminės (§ 457).

§ **476. Dat. pl.** formos *baltómsiom(s)* arba *baltósiom(s)*, instr. pl. – *baltõmsiom(s)* arba *baltõsiom(is)*. Abiejų linksnių galūnės priegaidės daug kur suvienodintos, žr. § 360e. Apie *m* išlaikymą pirmojo dėmens galūnėje kalbama § 219. Formos su *-ums (baltùmsiums, baltùmsioms, baltómsiums)* aptariamos § 70. Apie variantus *baltùnsiums, baltùnsioms* žr. § 196. Apie senovinės dviskaitos formos *(balto[m]jom)* vartojimą kalbama § 458. Apie *didẽmsiom, didẽjom, vyresnẽ(m)sėm(s), saldõsiom (saldósiom?)* žr. § 443. Šaknies kirčiavimas *(báltosiom)* retas, pastebėtas tik vietomis rytų aukštaičių panevėžiškių tarmės šiaurėje (pvz., Pašvitinỹs, Šeduvà).

§ **477. Acc. pl.** formos dviejų tipų: *baltósias* ir *baltą́sias*. Pirmasis tipas vartojamas lietuvių kalbos ploto vakarų ir rytų pusėje, antrasis vidurinėje dalyje. Vakaruose tipą *baltósias* turi bemaž visi šiaurės žemaičiai. Išimtį sudaro pakraščiai apie Luõkę, kur užfiksuota *baltą́sias*. Iš vakarų žemaičių (klaipėdiškių) ploto trūksta duomenų. Pietų žemaičiai sako *baltą́sias*. Taip elgiasi ir visi vakarų aukštaičiai. Prūsų lietuvių taip pat turėta *baltą́sias*. Šią formą vartojo ir XVI–XVII a. Prūsų lietuvių rašytojai, išskyrus M. Mažvydą *(baltósias)* ir iš dalies B. Vilentą (4 pavyzdžiai su *-ąsias* ir 1 su *-osias*). Rytuose abiejų tipų riba ne visur aiški. Šiaurinėje dalyje prie vakarų aukštaičių ploto prisišlieję rytų aukštaičiai panevėžìškiai suplakė *ą* ir *o*, todėl jų *baltó·s̀'s̀* gali būti tiek iš *baltą́sias*, tiek ir iš *baltósias*. Tikresnė pirmoji prielaida, nes apie Kar̃sakiškį, Uoginiùs, Bìržus, kur *ą* ir *o* skiriami, turima, būtent, ši forma. Toliau, pradedant nuo Pãpilio, Palẽvenės, visi kupiškẽnai, anykštẽnai, utenìškiai ir vilnìškiai sako *baltósias*. Čia ir gimininiai įvardžiai turi formą *tós* 'tas'. Pietryčiuose (pietinė panevėžìškių tarmės dalis) ir pietuose (pietų aukštaičiai) ribą susekti dar sunkiau, nes čia įvardžiuotiniai būdvardžiai bemaž visai nebevartojami, o į įvardžių paradigmą įsivesta vyriškosios giminės forma *tuos*. Tipas *baltą́sias* užfiksuotas apie Rudamìną. Sakant *baltósias* girdėta į rytus nuo Jonavõs. M. Daukšos, M. Petkevičiaus raštuose ir „Knygoje Nobažnystės" (KN) tėra tik *baltą́sias*. Rytų aukštaičių (pvz., Uogìniai) *baltą́sias* > *baltú·šas* šalia acc. pl. *tàs, šakàs* (ne **tùs*, **šakùs*), loc. pl. *šakõs* 'šakose' (ne **šakũs*) rodo, kad šios formos *ą* yra antrinės kilmės. Nazalizacijos priežastis neaiški. K. Būga (RR III 870) linkęs manyti, kad formos *gerósias* balsis *o* galėjo būti pakeistas į *ā* dėl acc. pl. *geràs*, o nazalizacija esanti tokios pat rūšies, kaip žemaičių žodyje *mąstìs* 'mostis'. Tačiau rytų aukštaičiai *mąstìs* tipo formų neturi, nors apie Bìržus, Kar̃sakiškį, Uoginiùs sakoma *baltą́sias*. Forma su epentetiniu *i (baltáisias)* aptariama § 151. Apie variantą *baltójas* kalbama § 468. Apie *didẽsias* 'didžiąsias', *saldósias* 'saldžiąsias' žr. § 443. – Rytų aukštaičiai panevėžìškiai šiaurėje daug kur vartoja vyriškosios giminės formą, pvz., *baltúosius*

Pašvitinỹs, Linkuvà, Pasvalỹs 'baltąsias'. Tokiai vartosenai pradžią davė paprastojo būdvardžio formų sutapimas, plg. *báltas > bá·lt's* ir *báltus > bá·lt's*. Sẽnosios moteriškosios giminės formos vietomis baigiamos visai išstumti iš vartosenos. Būdvardžių pavyzdžiu pasekė gimininiai įvardžiai: forma *tuos* čia reiškia ne tik 'tuos', bet ir 'tas'.

§ **478. Loc. pl.** formos *baltosiosu, baltosiose, baltosiosa, baltosios*. Antrojo dėmens pabaiga kaip kitų vardažodžių (§ 362). Žemaičiai ir daugelis vakarų aukštaičių kirčiuoja *baltõsios(e)*. Rytuose priegaidė svyruoja: *baltósiose* (dažn.) ir *baltõsiose* (ret.). Formos su *-su* ir *-sa*, rodos, gauna tik akūtą. Variantas *baltójosu* aptariamas § 468. Apie *didẽsiose* 'didžiosiose', *vyresnẽsėse* 'vyresniosiose', *saldósiosu* 'saldžiosiose' žr. § 443. Apie vyriškosios giminės formų *(baltuõsiuose*, že. *baltū̃siūse)* vartojimą žr. § 362d.

§ **479. Ill. pl.** Vartojamos formos *baltósiosna, baltósiosnan, baltósiosan, baltósiosun* ir kt. Antrojo dėmens pabaiga kaip kitų vardažodžių (§ 289). Variantas *baltójosan* aptariamas § 468. Apie *didẽsiosna* 'didžiosiosna' žr. § 443.

All. pl. formos kaip vyriškosios giminės (§ 463).

§ **480. Nom.-acc. dual.** forma *dvì baltíeji*. Viekšnių̃ šnektos *dvì baltóji* turi *o* iš kitų linksnių arba, greičiausiai, yra dviskaitos ir vienaskaitos mišimo padaras, plg. *dvì dienà* Pãgramantis ir kt. § 320. Šaknies kirčiavimas *(dvì báltieji)* labai retas, daugiau žinomas iš Prūsų lietuvių šnektų, žr. Kuršaičio Gr. § 960.

§ **481. Dat.-instr. dual.** formos aukštaičių tarmėje *balto(m)jom*, žemaičių – *baltiejim*. Bemaž visur abu linksniai turi apibendrintą cirkumfleksą (iš instr.): *baltõ(m)jom, baltiẽjim*. Tik vietomis Klaĩpėdos krašte datyvas fakultatyviškai pasakomas su akūtu. Prūsų lietuvių šnektose tasai skirtumas buvo išlaikomas, žr. Kuršaičio Gr. § 942, LŽTP 42. Žemaičių tarmės vakaruose turima speciali **gen. dual.** forma (§ 268), pvz., *neblìko abìd(v)ims geriẽjims vištẽlims* Kuliaĩ 'neliko abiejų gerųjų vištelių (t.y. pragaišo)'.

III. ĮVARDŽIAI

1. Asmeniniai ir sangrąžinis

a. Įvardžių *àš, tù, savę̃s* linksniavimas

α. *Bendros žinios*

§ **482.** Lokatyvas ir iliatyvas (rytų Lietuvoje) vartojami retai, yra daugiau ar mažiau paliesti adverbializacijos, pvz., a) *manỹ (tavỹ) sùvis sylos nėrà* Liñkmenys 'visai neturiu (neturi) jėgų', *nuo pat rýto jìs nesavỹ* Pašvitinỹs '...išsiblaškęs, prastos nuotaikos', *savỹ mẽs viseĩp gãlim pašnekė̃t* Svėdasaĩ 'savo tarpe...', *rugiùs pióvėm savėjè* Jùrbarkas '...patys, be kitų pagalbos', *savýsu vis geriaũ* Kal̃tanėnai 'pas savus (su savais) vis geriau', b) *kas čia maniñ inliñdo: visur dùria, myga* Liñkmenys (t.y. pašlijo sveikata), *sustráukus visà saviñ ir kėblúoja aplink tróbas* Kirdeĩkiai, *ãnys atẽjo savýsan* Kal̃tanėnai 'jie atsipeikėjo, atsikvošėjo, suprato'. Šiaipjau šių linksnių formas dažnai pakeičia prielinksninės konstrukcijos, pvz., *pas (par) manè, pas jùs, į (in) tavè, į (in) mùs.*

§ **483.** Adesyvas ir aliatyvas, priešingai, lietuvių kalbos ploto rytiniuose pakraštėliuose labai gyvai vartojami, turi ne tik vienaskaitos, bet ir daugiskaitos formas (tai liečia taip pat III-ojo asmens įvardį), pvz., a) *manìp (maniñp) keturì sūnaĩ* Lazū́nai 'aš turiu keturis sūnus', *pabū́k manìk* Gervė̃čiai '...pas mane', *kàs taviñp tèp kvẽpa?* Zíetela 'kas tavo (pas tave) taip kvepia?', *kláusk jámp* Lazū́nai 'klausk jo', *jáip (jaĩp) vìso yrà* Zíetela 'ji visko turi', *mū́sp karváitė yrà* Lazū́nai 'mes turime karvutę', *bus svečiaĩ ir mūsiñ(p), ir jūsiñ(p)* Zíetela 'bus svečiai ir pas mus, ir pas jus', *jíesmip stãlo nebìt* Zíetela 'jie neturėjo stalo', b) *atãjo ãnas manę̃s(p)* Lazū́nai 'atėjo jis pas mane', *atvažíuok mūsùnk* Gervė̃čiai '...pas mus', *manà kárvė jūsuñ(p) nubė̃go* Zíetela '...pas jus...'. Pluoštą pavyzdžių iš Zíetelos pateikia A. Vidugiris LKK III 116, 118, 126–127 ir 129. Geras išlikimas aiškintinas ne tik formų skirtumu nuo daiktavardžių, bet ir tendencija šiuos linksnius vartoti, kalbant apie asmenis bei gyvus padarus (§§ 260, 261), kuriuos juk galime reikšti įvardžiais. P. Aruma adesyvo formas pastebėjo net apie Kamojus (į pietus nuo Adùtiškio), žr. jo Unters. 147–148.

§ **484.** Asmeninių įvardžių dviskaita vartojama vakarinėje lietuvių kalbos ploto pusėje: visame žemaičių ir vakarų aukštaičių tarmių plote, taip pat pietų aukštaičių tarmės vakaruose maždaug iki Kaišiadorių–Varė̃nos linijos ir rytų aukštaičių panevėžiškių pakraštyje apie Šẽduvą, Krẽkenavą. Žr. D. Gargasaitės sudarytą žemėlapį MAD 1964 1 235. Pažymėtina, kad veiksmažodžių dviskaita turima tik

šio ploto dalyje (§ 580). Dviskaitos formos sudėtinės, padarytos iš nekaitomų morfemų *mu-* (žemaičių *ve-*), *ju-* ir skaitvardžio *du* formų. Norint dviskaitiškumą specialiai pabrėžti, skaitvardis, ypač aukštaičių tarmėje, gali būti pakartotas, pvz., *mùdu dù vìsą diẽną dìrbom* arba *mùdvi dvì tę bùvome* (Vilkavìškis, Liubãvas). Vakarų žemaičiai skaitvardį paprastai kartoja, skirstydami poromis, pvz., *jùdu du stókitau pri mašìnos, (v)o jùdvim dvim reikės lìpti ant gãlo* Kuliaĩ. Tačiau pasako ir *jaũ ỹr kokiuõdu dù metù kaĩp čia gyvenù* arba *kokiẽdi dvì mótriškį rãsi iř bùvo* 'gal ir buvo kokios dvi (maždaug dvi) moteriškės' (Kretingà). Šiaipjau specialiai dviskaitiškumui pabrėžti jie linkę pridėti ne *du, dvi*, bet *abùdu, abìdvi*, pvz., *vẽdu abùdu gulẽsiau lovẽlė(je)* 'mudu abu gulėsiva lovelėje', *anùdums abùdums i(r) nósis ištį̃so* 'jų abiejų...' (Kuliaĩ).

§ **485.** Vietoj įvardžio *tu*, mandagiai kreipiantis, tarmėse plačiai sakoma *támsta* (var. *tãmista, tãmysta* § 90,3). Tokia vartosena mažiau būdinga (vietomis visai svetima) lietuvių kalbos ploto pietvakarių pusei (pagal J. Senkų KK V 37, maždaug nuo linijos Kretingà – Veivìržėnai – Kvėdarna – Skaudvìlė – Raséiniai – Jonavà – Šìrvintos), kur šiuo atveju paprastai vartojama daugiskaita *jū̃s*. Pagarbiai kalbėdami, vakarų aukštaičiai kaunìškiai vietomis net trečiojo asmens įvardžio vienaskaitą *(jìs, ji)* pakeičia daugiskaita *(jie, jos)*, žr. J. Senkus MAD 1962 2 206. Žemaičių šiaurės rytuose *jū̃s* vietoj *tu (támsta)* pasakoma retai, daugiausia jaunimo, ypač pamėgdžiojančio „miesto žmonių" kalbą. Čia kartais *jū̃s* netgi gali eiti su veiksmažodžio vienaskaita, pvz., *jei jū̃s ilgai neatvažiúosi, dìdliai pỹksiam* Tirkšliaĩ.

β. *Apie formų raidos tendencijas*

§ **486.** Dėl linksnių supletyvizmo (plg. *àš, manę̃s... mẽs, mū́sų...*) paradigma labai silpna. Tarmėse pastebimos pastangos ją sustiprinti, padaryti linksniavimą vieningesnį, suartinti bent dalį formų. Išryškėja tokios tendencijos:

1. Daugiskaitos formos perdirbamos vienaskaitos pavyzdžiu. Antai kai kurios rytų ir pietų aukštaičių šnektos pagal gen.-acc. sing. *manę̃, tavę̃, savę̃* (§ 489a) pasidarė daugiskaitos formas *mumę̃, jumę̃*. Jos užfiksuotos apie Daršū́nišk į (tariama *mumĩ·, jumĩ·!*), Žasliùs, Palómenę, Gélvonus (sen.), Kùpiškį, Pándėlį. Čia gen. pl. *mū́sų, jū́sų* paprastai eina tik savybiniais įvardžiais: sakoma *mū́sų kárvė*, bet *nebùvo mumę̃* 'nebuvo mūsų'. Apie Skãpiškį formos *mumę̃, jumę̃* vartojamos dar instrumentaliui reikšti, matyt, dėl vienodų gretiminių acc. pl. ir instr. pl. formų *mùm, jùm* (su nepailgėjusiu *u*). – Pagal instr. sing. *manim̃* dalis aukštaičių turi pasidarę daugiskaitos formą *mumim̃* ir prie jos priderintą *jumim̃*. Šias formas vartoja, visų pirma, daugelis pietų aukštaičių (pvz., Sim̃nas, Azíerkai, Kabẽliai, Ródūnia, Ramaškónys, Kaišiadórys, Žãsliai), nors jos sutinkamos vietomis ir kitur (Vilkavìškis, Gélvonai, Pagiriaĩ, Svėdasaĩ, Dùsetos), net pakraštinių žemaičių plote

(Gervìniai). Apie Svė̃dasus kirčiuojama *mùmim*, *jùmim* (plg. *mãnim*, *tãvim*). Gervìnių šnektoje sakoma dar *mumiñs*, *jumiñs* (A. Girdenis yra girdėjęs net Tirkšlių̃ apylinkėje) su *s* iš gretiminių *muñs*, *juñs*. Vietomis (pvz., apie Vilkavìškį, Azíerkus, Kabeliùs, Ródūnią, Rañaškónis) turimos ir datyvo formos *mùmim* 'mums', *jùmim* 'jums'. Ramaškonių̃ šnektoje forma *mumiñ* eina adesyvu (pvz., *žẽmės tai nebùvo mumiñ* J. Šukys LKK III 181), matyt, dėl vienaskaitos sutapimo, plg. *maniñ* < *manimì* ir *maniñ* < *maniñp*. Gal ir Zíetelos lietuvių sakinyje *mùmim kẽlias čià* slypi ne datyvas, bet adesyvas (A. Vidugiris LKK III 117). — Vienaskaitos pavyzdžiu, reikia manyti, yra pasidarytos dar šios daugiskaitos formos: 1) gen. pl. *mumẽs*, *jumẽs* Kėdáiniai, plg. gen. sing. *manẽs*, *tavẽs* (§ 486,5), 2) dat. pl. *mùmienai*, *jùmienai* Ukmergė̃, Bálninkai, Dùsetos, plg. dat. sing. *mãnienai*, *tãvienai* (§ 764), 3) acc. pl. ir dat.-instr. pl. *mùme*, *jùme* Kaišiadórys, plg. acc. sing. *manè*, *tavè* (kirtis iš gretiminių dat. pl. formų *mùmi*, *jùmi*), 4) loc. pl. *mumỹ*, *jumỹ* Debeĩkiai arba *mūsyjè*, *jūsyjè* Kuršaičio Gr. § 834, *mūsẽ(jè)*, *jūsẽ(jè)* Klaĩpėda (Kuršaičio Gr. § 854a), plg. loc. sing. *manỹ*, *tavỹ*, že. *munẽ(jè)*, *tavẽ(jè)*, 5) adess. pl. *mūsìp*, *jūsìp* || *mūsiñ(p)*, *jūsiñ(p)* Zíetela, plg. adess. sing. *manìp*, *tavìp* || *maniñ(p)*, *taviñ(p)*. Dėl bendrų gen. sing. ir acc. sing. formų *manè*, *tavè* vietomis acc.-instr. pl. formos *mumìs*, *jumìs* arba *mumì*, *jumì* imamos vartoti ir genetyvui reikšti, pvz., *vaĩkai, kas iš jùmi bus?* Vilkavìškis (bet tik *jū́sų vaikaĩ*). Taip elgiamasi ir su trumpomis formomis *muñ*, *juñ* (pvz., Palė̃venė) arba *mùm*, *jùm* (Papilỹs). — Visų šių reiškinių prielaida yra vienaskaitos *àš*, *tù* ir daugiskaitos *mẽs*, *jū̃s* suvokimas kaip dviejų įvardžių, kurių linksniavimą stengiamasi suartinti. Greičiausiai ir nom. pl. *mas* 'mes' turi *a* iš nom. sing. *aš*. Forma *mas* daugiausia paplitusi pietų žemaičių ir vakarų aukštaičių šiaulìškių bei jų artimesnių kaimynų plote. Iš tautosakos rinkinių matyti, kad ją turi net kai kurie pietų aukštaičiai, pvz., *kū mas darysim su jais?* Ródūnia (TD IV 523). Turimi du variantai: *màs* ir *mãs*. Pirmasis užfiksuotas apie Gar̃damą, Taũragę, Pãgramantį, Laũkuvą, Karklė̃nus, Luõkę, Šáukėnus, Víekšnius, Jùkiškius, antrasis – apie Nemakščiùs, Kuršė̃nus, Papìlę, Šakýną, Šiauliùs, Baisógalą, Joniškė̃lį. Apie Kel̃mę, Johámpolę vartojami abu. Variantą *mas* laikyti fonetiškai kilusiu iš *mes*, kaip mano P. Jonikas (PT 59) ir Vl. Grinaveckis (Kalbotyra IX 64), neleidžia gretiminių formų su *e* ir *a* buvimas toje pačioje šnektoje, pvz., apie Šakýną, Šiauliùs, Jùkiškius (čia *mẽs* || *màs*, plg. *àš*). Rytų aukštaičių kupiškė̃nų *mas*, žinoma, gali būti ir fonetiškos kilmės.

2. Vienaskaitos formos perdirbamos daugiskaitos pavyzdžiu. Tokie atvejai reti ir mažiau ryškūs, tačiau pasitaiko. Antai pagal bendras acc. pl. ir instr. pl. formas *mumìs*, *jumìs* arba *mumì*, *jumì* kai kuriose šnektose ir acc. sing. formos *manì* (že. *munì*), *tavì*, *savì* (Príekulė, Klaĩpėda, Kretingà) arba *mañę*, *tavę̃*, *savę̃* (Raguvà, Papilỹs...), *mañ'*, *taũ*, *saũ* (Kar̃sakiškis, Bìržai, Kùpiškis, Panemunė̃lis, Debeĩkiai, Vìdiškiai, Aluntà, Liñkmenys) vartojamos instrumentaliui reikšti. Taip elgiasi ir rytų aukštaičiai panevėžìškiai šiaurėje su tarmės redukcinėmis formomis

màń', *tàv́*', *sàv́*' (< *manè, tavè, savè*? § 489a). Dėl bendrų dat. pl. ir instr. pl. formų *mum(i), jum(i)* vietomis (retai) instr. sing. formos *manim̃(ì), tavim̃(ì), savim̃(ì)* pavartojamos datyvui reikšti, pvz., *manim̃ bijosi, baidosi* Šãtės (LKŽ I 268), *nemėgst manim mergytė* KlvD 76, *lakstė vanag's skraidydamas, savim' peno ieškodamas* (J. Basanavičius Ožkabalių dainos. Shenandoah Pa. 1902 24 CCXXXIX). Endzelyno Gr. § 345 (p. 510_2) pateikiamas iš LKŽ I 268 pavyzdys *mãnim nėra* 'neturiu' turi ne instrumentalio, bet adesyvo formą (pavyzdys iš Zíetelos).

3. Vienodinami daugiskaitos kamienai. Vis labiau įsigali formos, sudarytos dat.-instr. pl. pagrindu, pvz., gen.-acc. (instr.) *mumę̃, jumę̃* (§ 486,1), acc.-instr. *mumìs, jumìs* arba *mumì, jumì, mum, jum* ir kt. (§ 498), loc. *mumỹs(è), jumỹs(è)* ir kt. (§ 499). Genetyvo pagrindu sudarytos formos retesnės. Daugiausia paplitusi loc. pl. forma *mū́suose* arba *mūsuõs(è)*, ret. *mūsỹ(jè)*, že. *mūsẽ(jè)* (§ 486,1). Vietomis nom. pl. formos *jũs* cirkumfleksas dėl gen. pl. *jū́sų* pakeistas akūtu: apie Tìrkšlius, Laũkuvą, Jùrbarką, Veliúoną, K. Naũmiestį, Vilkavìškį, Adùtiškį tariama *jū́s*.

4. Supanašinamos I ir II asmens formos. Nom. pl. *mũs* Šáukėnai arba *mū́s* Kel̃mė, Týtuvėnai, Pãkražantis, Lygumaĩ (LKŽ I 269) 'mes', greičiausiai, pasidaryta pagal *jũs* resp. *jū́s*. Plg. sl. *мы* pagal *вы* (A. Мейе Общеславянский язык. Москва 1951 p. 365). Variantas su nazalizacija *mų́s (mùns)* aptariamas §249.Žemaičių – aukštaičių paribiais daug kur nom. pl. forma labai įvairuoja. Antai tarp Kel̃mės ir Pãkražančio girdėta sakant *mès* || *mẽs* || *màs* || *mãs* || *mę̃s* (§ 249) || *meĩs* (§ 86) || *maĩs* || *mũs*. Trumpasis formos *mes (mas)* balsis pailgintas, greičiausiai, dėl *jũs* įtakos. Rytuose apie Žasliùs, Gélvonus, Ùkmergę, Bálninkus, Liñkmenis, Kal̃tanėnus, Gervẽčius esama net *mẽs* su labai senu pailgėjimu. Šiaurės žemaičiai apie Kuliùs, Kalnãlį, priešingai, vietoj *jũs* taria *jùs*, matyt, sekdami tarmės nom. pl. *mès* 'mes' pavyzdžiu. Acc. pl. forma čia *jumìs* 'jus'. Ekspresyvioje kalboje ir apie Tìrkšlius kartais nom. pl. *jū́s* 'jūs' balsis sutrumpinamas (pvz., *ẽ·ikęt jùs nu‿mǫ̃.na gålvũos*).

5. Įsivedama nominalinė fleksija. Be visuotinai vartojamų tokių *i* kamieno formų, kaip instr. sing. *manim̃(ì)*, loc. sing. *manỹ(jè)*, ill. sing. *maniñ*, loc. pl. *mumỹs(è)*, ill. pl. *mumýsna*, tarmėse pastebėta dar gen. sing. *maniẽs* ir *manẽs*, instr. sing. *mania (mane?)* ir *manimù* (že. *munimù*), acc. pl. *mumùs* ir *mumès*, instr. pl. *mumaĩs*, loc. pl. *mūsuĩ, mūsà*, nom.-acc. dual. *mùdvės (mùdvios?)*. Gen. sing. formas *maniẽs, taviẽs, saviẽs* ir *manẽs, tavẽs, savẽs* turi vakarų aukštaičiai šiauliškiai (be pietų pakraščio) ir rytų aukštaičiai panevėžiškiai. Dėl *ė* ir *ie* suplakimo pažemaičiais ir panevėžiškių tarmės šiaurėje formų su *-ies* ir *-ės* išskirti neįmanoma. Apie Šiauliùs, Šakýną, Skaĩstgirį ir Kėdáinius sako *manẽs* (LKŽ I 268 pateikia dar iš Ramýgalos ir Grũžių), apie Johámpolę – *maniẽs* (že. *mùńĩ·s*). Pastarasis variantas turimas K.K. Daukšo „Kalbamokslyje" (rankraštis), parašytame Bìržų šnektos

pagrindu. Kuršaičio Gr. § 856 pavyzdys iš Salantų̃ *munės* (jį nurodo ir Endzelyno Gr. § 344 p. 507) čia nepriklauso, nes Salantuosè yra *mùnęs* > *mǫ̃.nęs*. Forma *maniẽs* pasidaryta šalia loc. sing. *manyjè* pagal *akiẽs* : *akyjè* pavyzdį. Galūnės *-ės* įsivedimą galėjo sąlygoti gen.-acc. sing. forma *manę* (dabar vartojama ne visame plote), kuri pati tėra senesnės *manè* perdirbinys su *-ę* iš vardažodžių. Apie Panevėžiùką (Varekonių, P[i]epalių, Algupio km.) ir Dótnuvą (Pilsupių km.) sakoma instr. sing. *màne*, *tàve*, *sàve*, plg. *šìrdže* < *šìrdžia*. Šiaurės žemaičių instr. sing. formos *munimù* (taria *mǫnęmǫ̀*), *tavimù*, *savimù*, vartojamos apie Kalnãlį, Alsėdžius, greičiausiai, yra perdirbiniai iš *munim̃*, *tavim̃*, *savim̃* su vardažodžių galūne *-u* (plg. *vi̋·rǫ* 'vyru' ir *šàkǫ̀* 'šaka'), kadangi tarmės linksniavimo sistemoje instrumentalio galūnės *-im(i)* nėra. Rytų aukštaičių acc. pl. formos *mumùs*, *jumùs* (Vìdiškiai, Svėdasaĩ ir kt.) galėtų būti ir senoviniai datyvai (plg. § 360a) su kirčiu iš daiktavardžių, plg. *vaikùs*. Žemaičių – aukštaičių paribiu acc. pl. formos *mumès*, *jumès* (Šáukėnai, Šakýna) bus, greičiausiai, perdirbtos iš *mumìs*, *jumìs*, sekant daiktavardžių gretiminių formų *avìs* || *avès* pavyzdžiu. Instr. pl. *mumaĩs*, *jumaĩs* Svėdasaĩ, Výžuonos pasidarytos šalia *mum̃*, *jum̃*, sekant *pietaĩs* šalia *pietum̃* pavyzdžiu. Loc. pl. *mūsuĩ*, *jūsuĩ* Armõniškės (LKŽ I 269) ir *mūsà*, *jūsà* Lazũnai turi *-uĩ* resp. *-a* iš vardažodžių loc. pl. su *-sui*, *-sa* (§ 362b,c). Vegẽrių – Šakýnos apylinkių nom.-acc. dual. *mùdves*, *jùdves*, greičiausiai, suprastinos kaip *mùdvės*, *jùdvės* arba *mùdvios*, *jùdvios*. Tarmės galūnė *-es* įsivesta iš fonetiškai sutapusios *ē* bei *i̯ā* kamienų nom. pl. ir acc. pl. fleksijos: čia sakoma *ká·ŕves* 'karvės' ir 'karves', *põ·ńes* 'ponios' ir 'ponias'. Plg. nom. sing. *põ·ńi* < *ponì* 'ponia' ir nom.-acc. dual. *mùdvi*, *jùdvi*.

γ. *Linksniavimo apžvalga*

§ **487.** Literatūrinės kalbos paradigma:

Vienaskaita				Daugiskaita	
nom.	*àš*	*tù*	—	*mẽs*	*jū̃s*
gen.	*manę̃s*	*tavę̃s*	*savę̃s*	*mū̃sų*	*jū̃sų*
dat.	*mán*	*táu*	*sáu*	*mùms*	*jùms*
acc.	*manè*	*tavè*	*savè*	*mùs*	*jùs*
instr.	*manimì*	*tavimì*	*savimì*	*mumìs*	*jumìs*
loc.	*manyjè*	*tavyjè*	*savyjè*	*mumysè*	*jumysè*

nom.-acc. dual. *mùdu*, *jùdu*, f. *mùdvi*, *jùdvi*
gen. dual. *mùdviejų*, *jùdviejų*
dat.-instr. dual. *mùdviem*, *jùdviem*
loc. dual. *mùdviese*, *jùdviese*

§ 488. **Nom. sing.** Forma *èš* labai reta. Ji (ir *jèš*) aptariama § 119. Apie balsio ilginimą *(ãš)* žr. § 97,1. Vakarų ir šiaurės žemaičiai formą *tù* taria *tọ̀*, taigi ji negali būti išsirutuliojusi iš **tū*, kaip mano kai kurie kalbininkai, pvz., žr. J. J. Mikkola Urslavische Grammatik I 42. Rytų aukštaičiai turi gretimines formas su tam tikromis dalelytėmis *(ašai, ašei, ašen...)*, žr. §§ 763, 764.

§ 489. **Gen.** ir **acc. sing.** Abu linksniai gali turėti tą pačią (a) arba skirtingą (b, c) formas.

a) Bendros genetyvo ir akuzatyvo formos trejopos: 1. *manè, tavè, savè*, 2. sutrumpintosios *mañ, tañ, sañ* ir 3. su nazalizacija (kitų akuzatyvų pavyzdžiu) *manę̃, tavę̃, savę̃*. Pirmasis variantas vartojamas vakarų aukštaičių tarmės plote panemuniais apie Vilkyškiùs, Raudõnę, Veliúoną, Vil̃kiją, Garliãvą, Príenus, Jiẽzną, Kaišiadóris ir Zíetelos šnektoje. Kirčiuojama dvejopai: *manè* ir *màne*. Labiau paplitęs pirmasis kirčiavimas. Į šaknį kirtis atkeliamas (vietomis fakultatyviškai) tik apie Raudõnę, Veliúoną, Vil̃kiją. Pastebėta, kad tarmės atstovai, stengdamiesi kalbėti literatūrine kalba, neretai painioja įvardžių genetyvą su akuzatyvu, sako, pvz., *mànęs mýli* 'mane myli' ir pan. Daugelis aukštaičių kaunìškių (Vilkavìškis, Liubãvas...) forma *manè (màne)* reiškia tik akuzatyvą (gen. sing. *manęs*, vietomis *manę*). Sutrumpintąjį variantą *mañ* (dažn. *mañ'*), *tañ, sañ* (dėl sutrumpinimo plg. § 106) turi rytų aukštaičiai kupiškėnai ir jų kaimynai apie Bìržus, Šė̃duvą, Debeikiùs. Kaip akuzatyvo reiškėjas, jis vartojamas net Gervė̃čių šnektoje. Panevėžiškiai šiaurėje daug kur (Pašvitinỹs, Jùkiškiai, Pasvalỹs...) taria *màń', tàv́', sàv́'*. Tai jau grynai fonetinė galūnės redukcija. Akuzatyvui reikšti formos *mañ, tañ, sañ* vartojamos plačiau. Jas turi daugelis anykštė̃nų, utenìškių, vilnìškių. Variantas su galūnės nazalizacija *(manę̃, tavę̃, savę̃)* vartojamas daugelyje vakarų ir rytų aukštaičių šnektų, tačiau abu linksniai juo reiškiami tik apie Príenus (šalia tipo *manè*; tariama *mańĩ·*!), Jiẽzną, Kaišiadóris, Jõnavą, Gélvonus, Síesikus, Rãguvą, Kar̃sakiškį, Uoginiùs (šalia *mañ*), Skãpiškį, Pándėlį, Bìržus ir vietomis rytų pakraščiuose. Kitur juo reiškiamas tik genetyvas (acc. sing. *manè* / *manì*), išskyrus Šiaulių̃ šnektą (Lieporių̃ km.), kur jis eina akuzatyvu (gen. sing. *manẽs*). Dalis vakarų aukštaičių kaunìškių (Jùrbarkas, Vilkavìškis...) kirtį atkelia į šaknį *(mànę)*. Formos *manę̃* būta ir Prūsų lietuvių šnektose, pvz., *tarp savę̃* Jurkšaičio Lit. Märch. 73, *jis manę wyt* min. veik. 92.

b) Genetyvo formas *manę̃s, tavę̃s, savę̃s* vartoja žemaičiai, daugelis vakarų aukštaičių kaunìškių (šalia *manè* ir *manę̃* tipų, kurie vis labiau išstumiami) ir rytų aukštaičių anykštė̃nų, utenìškių, vilnìškių (visur šalia *manę̃*). Jas turėjo ir Prūsų lietuviai. Šiomis formomis visur reiškiamas tik genetyvas. Akuzatyvui reikšti jos niekur nevartojamos. Matyt, padarytos iš tipo *manę̃* su genetyvo charakteristika *-s*. Lazū̃nų šnektos all. sing. *manę̃sp* šalia gen. sing. *manę̃* rodo, kad formų *manę̃s* ir *manę̃* konkurencija yra sena. Ilgainiui vakaruose įsigalėjo *manę̃s*, rytuose – *manę̃*. Apie šiaurėje vartojamus perdirbinius su nominaline galūne *maniẽs* ir *manẽs* kal-

bama § 486,5. Rytų aukštaičių plote bemaž visur kirčiuojama galūnė: *manę̃s*. Išimtį sudaro Svėdasų̃, Panemunė̃lio, Dusetų̃ apylinkės, kur sakoma *mãnęs*. Vakarų aukštaičių kauniškių plote kirčiavimas sumišęs: pietryčių dalyje daugiau linkstama kirčiuoti galūnę, šiaurės vakaruose, t.y. arčiau žemaičių, – šaknį *(mànęs)*. Galūnės balsis vienur kitur trumpinamas. Apie Grìškabūdį girdėta tariant *mànẽs* (iš gen.-acc. *mane* + *-s*?). Plg. *manès* Lesk.-Brugm. 302, 303. Žemaičiai kirčiuoja šaknį. Galūnės kirčiavimas pastebėtas tik šiaurės rytų pakraštėlyje apie Kuršė́nus (čia tariama *mùńī·s*, taigi gali būti iš *muniẽs*).

Vietoj aukštaičių kamieno *man-* žemaičiai turi *mun-* *(mùnęs)*. Pakitimas gali būti fonetiškas, nes ir vietoj žodžių *kamãnė* ʻlaukinė bitėʼ, *kãmanos, nãmas* žemaičiai turi *kamunẽ, kãmunos, nùmas* (Kuršėnuose *nãmas* > *ná·ms*, bet nom. pl. *numaĩ*). Vadinasi, *a* virsta *u* nosinių priebalsių aplinkoje, plg. Būgos RR II 282. Kitaip aiškina J. Endzelynas (Gr. § 345, FBR XVII 163 – 164) ir J. Otrembskis (Gr. III § 308). Klaĩpėdos krašto žemaičiai ir artimesni jų kaimynai (pvz., Palangà) vietoj kamienų *tav-, sav-* turi senesnius *tev-, sev-*: sako gen. sing. *tẽvęs, sẽvęs*. Taip buvo sakoma ir šiaurinėse Prūsų lietuvių šnektose, žr. LŽTP 43 *(tevę̃s, sevę̃s)*, A. Becenbergerio straipsnį BB IX 288. Pirmojo asmens kamieno **men-* nepastebėta. Fakultatyviškai *tev-, sev-* pasakoma ir Latvijos pasienyje apie Akmẽnę, Vegeriùs, Šakýną, Kruopiùs, tačiau čia *e* gali būti išlaikoma latvių kalbos įtakoje. Kamienus *mun-* (že.), *tev-, sev-* turi ne tik genetyvas, bet ir kiti vienaskaitos linksniai.

c) Akuzatyvo formas *manì (munì), tavì, savì (tevì, sevì)* turi žemaičiai ir vakarų aukštaičiai šiauliškiai. Kaip gretimines šalia *manę̃, tavę̃, savę̃*, jas vartoja dar pietų ir rytų aukštaičiai, išskyrus panevėžiškiùs su kupiškė́nais. Šių formų kilmė nėra išaiškinta. Pietų ir rytų aukštaičių plote *manì* galėtų būti išsirutuliojusi iš **manḗn*, tačiau apie Palómenę, Žasliùs tariama *mańì*, bet loc. sing. *ḿišḱè* ʻmiškeʼ, instr. sing. *laṕè* ʻlapeʼ. Vakarų ir šiaurės žemaičiai galūnės balsį taria siaurai, vadinasi, jų *-i* negali būti iš **-ḗn*. Galima būtų manyti, kad *manì* yra pagal *manè* pavyzdį perdirbta iš **manį*, kuri forma galėjo atsirasti šalia dat. sing. *mãnie/mãni* ʻmanʼ, instr. sing. *manimì*, loc. sing. *manyjè* pagal *ãkį* šalia *ãkie/ãki* ʻakiaiʼ, *akimì, akyjè* pavyzdį. Vartojama specialiai akuzatyvui reikšti. Išimtį sudaro atskiros šnektos, kur kartais eina ir genetyvu. Tokia vartosena pastebėta apie Kražiùs, Šaũkotą, Ariógalą (Kasiulkų km., 9 *km* į šiaurės rytus), Krakès (Pilsupių km., 10 *km* į pietus), Lazū́nus. Apie Lazū́nų šnektos variantą *tĩ, sĩ* žr. § 127.

§ 490. Dat. sing. a) Vartojamos pilnos formos *mãni, tãvi, sãvi* arba *mãnie, tãvie, sãvie* ir sutrumpintosios *mán, táu, sáu*. Pilnosios *mãni, tãvi, sãvi* labai retos, paprastai pasitaiko tik liaudies dainose ar šiaip tautosakoje, pvz., *nėr kur mani augti, nė kur šaknių krauti* NS 77, *kodėl mani nei žodelį nesakei* KlvD 329. Dažniausiai kirčiuojama šaknis: *mãni*. A. Vidugiris Zíeteloje yra girdėjęs pora pavyzdžių su galūnės kirčiu (iš adesyvo *manìp*?): *ãnas manì dúoja dúonos* ʻjis man duoda

duonos', *jám reĩkia savì* 'jam reikia sau' (LKK III 115). Šaknies kirčiavimą rodo ir liaudies dainose sutinkamas variantas su *-k* (iš *-gi*), pvz., *jagù svečiaĩ užnakvõs, bus ir mãnik lãba* JD 559,8 (daugiau pavyzdžių žr. LM II 49 ir LKŽ I 268). Pilnąsias formas *mãnie* (tiksliau, *mùnie*), *tãvie, sãvie (tẽvie, sẽvie)* vartoja žemaičiai. Jos nesutinkamos tik pačioje paaukštaitėje, pvz., apie Gerviniùs. Liaudies dainose pilnosios formos pastebėtos lietuvių kalbos ploto rytų pakraščiuose, pvz., *sunku manie po ilgom šakelėm* Kabẽliai (TD IV 282), *bepìga tãvie priẽg dirvonẽliuo* Gervẽčiai (Arumos Lit. Mund. 10). F. Kuršaitis jų pateikia iš Prūsų lietuvių šnektų (Gr. § 847 kirčiuojama *mánie, távie, sávie*). Gal būt, jos slypi rytų aukštaičių variante *mãnienai* arba *mãnien* (dažn. *mãnenai, mãnen*), kuris aptariamas § 764. Kuršaičio Gr. §§ 174 ir 847 pateikiamo varianto *mánies, távies, sávies* šių dienų tarmėse nepastebėta. Santykis tarp formų *mãni* ir *mãnie* gali būti toks, kaip tarp dat. sing. *ãki* ir *ãkie* 'akiai'. — Sutrumpintos formos *mán* (že. *mùn*), *táu, sáu* (*téu, séu*) turimos visose šnektose, tiek aukštaičių (čia jos, galima sakyti, vienintelės), tiek ir žemaičių (šalia pilnųjų). Dėl sutrumpinimo plg. § 106. Rytų aukštaičiai, išskyrus pakraštį apie Kaĩtanėnus, Adùtiškį, Tverẽčių, *mán* taria su minkštu *n*, t.y. *máń*. Tačiau tasai minkštumas ne visur vienodai nuosekliai išlaikomas: įvairiose šnektose (pvz., Skãpiškis, Liñkmenys...) fakultatyviškai pasakoma ir su kietu *n*. Antrinės kilmės tautosilabinį junginį *an* formoje *mán* rytų aukštaičiai išlaiko sveiką (anykštẽnai ir kupiškẽnai taria *mɔ́·ń*). Vilnìškiai apie Tverẽčių, Dỹsną vietomis *máń* paverte *mái*, žr. Būgos AiSt 79 ir Otrembskio Tv. t. 107, 117, 263. Žemaičiai savo formos *mùn* balsį *u* platina, taria *mộ·n*. Apie Vidùklės, Nemãkščių apylinkių *múon* kalbama § 95. Priebalsio *n* numetimas (*má·* 'man') aptariamas § 221. Rytų aukštaičių panevėžìškių šiaurėje apie Pãšvitinį tariama *màń*', *tàv́*', *sàv́*'. Šias formas galima būtų kildinti iš *manì, tavì, savì*. Jùkiškių šnektoje sakoma *màń*', bet *táu, sáu* (čia *tàv́*', *sàv́*' yra acc. sing. ir instr. sing. formos). E. Grinaveckienė LKK IV 173_{12} iš Stegvìlių kaimo (tarp Linkuvõs ir Žeimẽlio) pateikia dvejopai kirčiuojamas formas: *máń, táu, sáu* (autorės nuomone, gali būti dėl literatūrinės kalbos įtakos) ir *mañ', taũ, saũ*. Vl. Grinaveckio žiniomis (LKK IV 118), *taũ* tarią Uniūnų kaime (Linkuvõs raj.). Šių visų pavyzdžių tarimą reiktų dar patikrinti. Apie formas, pailgintas dalelyte *ai (manai)* arba *ei (manei)*, kalbama § 763. Apie instr. sing. formų vartojimą datyvui reikšti žr. § 486,2.

b) Enklitinės formos *mi, ti* bemaž niekur nebevartojamos. A. Vidugiris Zíetelos apylinkėse (Pagiriũ kaime) kartą girdėjęs 96 metų senutę sakant *ãnas àtsiunčia mi kõ* 'jis (sūnus) atsiunčia man ko nors' (LKK III 116). Lietuvių kalbos žodyne (LKŽ II 621) pateikiama pora pavyzdžių iš žemaičių tarmės: *pondzies davėm (< davė mi) uždirbti* (vieta nenurodyta, pastebėta, kad tik senų žmonių kalboje) ir *duokem (< duokia mi) duonos kąsnelį* (Kvẽdarna). Pastarasis pavyzdys paimtas iš Jauniaus gramatikos (p. 136), kur pateikiami dar šie: *suspáuskem galvẽlę* 'сожми мне головушку' *(< suspáuskia mi)*, *dañtį skaũdam* 'у меня болит зуб', *ar̃ dañtį*

skaũdat? 'болит ли у тебя зуб?', *tylė̃k, rýkštę paim̃suot* 'молчи! возьму тебе розгу '. Kuršaičio duomenimis (Gr. § 1150), tokios formos Prūsų lietuviams buvo žinomos iš senų giesmynų, šiaipjau kalboje nevartojamos, tačiau suprantamos. Dabar pietų žemaičiai varnìškiai apie Laũkuvą, ypač seni žmonės, kartais pavartoja gretimines veiksmažodžio formas, daugiausia 1. sing. fut., su priaugusiu 2. pers. enklitiku *t* < *ti*, netekusiu datyvo reikšmės. Čia sako, pvz., *dìrbsuot špokìnę* 'dirbsiu inkilą', *(uo > ū)*, *eĩsuot numiẽn* 'eisiu namo', *važiúosuot į Šilãlę* 'važiuosiu į Šilalę', *vìrsuot večẽrei pùtrą* 'virsiu vakarienei putrą', *i(r) mìltų įdė̃suot, i(r) dúonos įdė̃su* 'ir miltų įdėsiu (tau), ir duonos įdėsiu', *ar eĩsyt į ẽžerą?* 'ar eisi į ežerą?', *a(r) dúosyt mùn pietùs?* 'ar duosi man pietus?', *jei ė̃syt — gáusyt* 'jei valgysi — gausi', *už bliùskos buváu užsikìšusyt* '(nosinę) už palaidinukės buvau užsikišusi' (Vl. Grinaveckis PID XI 109). Gal būt, *ti* > dz. *c(i)* slypi pietų aukštaičių formose *kàžinc* || *kàžnoc* || *kàžnec* || *kàžinec* 'kažìn' (§ 776), plg. *kas tau žìno kas* Ukmergė̃ 'kažin kas'. Gal ir *bū̃doc* Kabẽliai 'būdavo' (pvz., *ji bū̃doc prãšė ir prãšė, kad leistų ją toliau mokytis*) turi *-c* iš *ti*? Kai kurie kalbininkai *ti* linkę įžiūrėti dar Zíetelos lietuvių formose adv. comp. *gerèst* 'geriau', *daugèst* 'daugiau' (turi ir Lazū́nų šnekta), all. pl. *mūsum̃t, jūsum̃t* ir adv. *pusiáut* 'pusiau' (Arumos Lit. Mund. 69, Unters. 35 – 36, Frenkelio LEW 1087)[59]. Apie enklitiką *si* žr. § 581 tt.

§ **491. Instr. sing.** formas *manim̃* (že. *munim̃*), *tavim̃, savim̃ (tevim̃, sevim̃)* turi ir tos šnektos, kuriose *i* kamieno daiktavardžių galūnė *-im(i)* nebeišlaikoma. Pilnesni variantai su *-i (manimì)* labai reti. Pietų žemaičiai ir vakarų aukštaičiai kaunìškiai dažnai net šalia *vagimì* sako *manim̃*. Kirčiuojama galūnė. Šaknį kirčiuoja tik daugelis vakarų aukštaičių (*mànim* Vilkavìškis, Šakiaĩ, Jùrbarkas, Šaũkotas, Šiauliaĩ...) ir rytų aukštaičiai apie Svė̃dasus, Panemunė̃lį, Dùsetas *(mãnim)*. Vietomis rytuose girdėta kirčiuojant *manìm* (Bálninkai, Debeĩkiai, Sudeĩkiai...), matyt, sekant šio krašto dat.-instr. pl. *akìm* (§ 360e). Variantas *mãnium* aptariamas § 66a. Apie *maimì, maimim̃* (ir *tajim̃, sajim̃*) kalbama § 127. Apie *manimù* (že. *munimù*) žr. § 486,5. Rytų aukštaičių plote apie Ãluntą, Kùktiškes, Liñkmenis, Kal̃tanėnus užfiksuotos neaiškios kilmės gretiminės formos *maniem, taviem, saviem* (kirčiuojama *ie*, priegaidė neryški). Apie acc. sing. formų vartojimą instrumentaliui reikšti žr. § 486,2.

§ **492. Loc.** ir **ill. sing.** Vartojamos formos su *i* kamieno daiktavardžių galūnėmis, taigi loc. sing. *manỹ(jè), manij(è)*, že. *munė̃(jè)*, ill. sing. *maniñ*.

[59] Vakarų lietuvių formos *pìrmait* 'pirma, anksčiau, ką tik' (*àš katýtį palãkinau pìrmait* Kretingà) ir *paskuñt* 'paskui' (LŽTP 57), greičiausiai, *ti* neturi, nes jos gali būti sutrumpintos iš *pìrmai tõ, paskuñ tõ*. Gal būt, panašiai reiktų traktuoti kretingìškių *pérnait* 'pernai' ir šiaurės aukštaičių *gañt* (Šakýna, Salãmiestis, Bìržai...) arba *gánt* (Linkuvà LKŽ) 'gana' (pastarasis variantas iš tarmės formos su atitrauktiniu kirčiu).

§ **493. Adess. sing.** formos Zíetelos, Lazū̃nų ir Dievẽniškių šnektose dvejopos: 1. *manìp, tavìp, savìp* ir 2. *manim(p), tavim(p), savim(p)*. Antrųjų kirčiuojama galūnė, priegaidė svyruoja: sakoma *manìm(p)* ir *manim̃(p)*. Zíeteloje labiau įsigalėję variantai su cirkumfleksu (A. Vidugiris LKK III 117). Abiejų rūšių formos turimos jau senuosiuose kalbos paminkluose. Gervẽčiuose sakoma *manìk, tavìk, savìk*, rečiau *maniñk, taviñk, saviñk* (ir *-ìnk*). Formose *manìp | manìk* kalbininkai (žr. Stango Mažv. 142, Otrembskio Gr. III § 319 ir N. van Veiko straipsnį APh IV 49) įžiūri senovinius lokatyvus **mani, *tavi, *savi*. Formos tipo *manimp* (*manink*) laikomos naujadarais su *m* iš adess. sing. *jamp* (N. van Veikas) arba adess. pl. *mūsimp* resp. all. pl. *mūsump* (Arumos Unters. 175). J. Senkus Lazū̃nuose yra užrašęs variantą *manìpo* (*manìpo visko buvo* MAD 1958 1 188). Zíeteloje užfiksuota *manim̃t* su tokiu pačiu *t*, kaip all. pl. *mūsum̃t* (§ 490b). Apie *tajim̃p* ir *tajìp, tĩp*, žr. § 127.

§ **494. All. sing.** Lazū̃nų šnektoje vartojamos formos *manę̃s(p), tavę̃s(p), savę̃s(p)*. Variantai su išlaikytu *-p* labai reti, plg. § 105a. Genetyvas čia turi formas *manę̃, tavę̃, savę̃*, todėl su aliatyvu nesutapo. Matyt, pagal all. sing. *Jonóp* šalia gen. sing. *Jõno* pavyzdį kartais ir šalia gen. sing. *manę̃* pasakoma all. sing. *manę̃p*: tariama *mañī·p* (E. Grinaveckienė LKK III 193) arba *mañí·p* (*svotas savýp prašo* J. Senkus MAD 1958 1 188; autorius *savýp* laiko adesyvu). Tokias formas P. Aruma yra užrašęs Kamojū̃ apylinkėse (į pietus nuo Adùtiškio), žr. jo Unters. 147, 168. Apie Lazū̃nų šnektos variantą *tĩs* žr. § 127.

§ **495. Nom. pl.** Pirmojo asmens formos *(mes)* vokalizmas gerokai įvairuoja: užrašyti variantai *mès, mẽs, mė̃s, màs, mãs, mę̃s, meĩs, maĩs, mū̃s, mū́s*. Iš jų seniausiu laikytinas *mès*. Jį turi lietuvių kalbos ploto pakraščiai: vakaruose žemaičiai apie Krẽtingą, Kuliùs, Kalnãlį, Ýlakius, Alsė̃džius, Tìrkšlius, Laĩžuvą, pietuose – pietų aukštaičiai apie Pùnską, Lazdijùs, Sim̃ną, Veisíejus, Léipalingį, Drùskininkus, Dùsmenis, Musteĩką, Rùdnią, Kaniãvą, rytuose – rytų aukštaičiai vilnìškiai apie Adùtiškį, Tverẽčių, Daugėlìškį, Rim̃šę. Jis pastebėtas vietomis ir kitose tarmėse, pvz., vakaruose apie Skaudvìlę, Vidùklę, Pãkražantį, rytuose apie Síesikus, Kurkliùs. Variantai su balsiu *a* vietoj *e (màs, mãs)* aptariami § 486,1. Apie tuos, kurie turi pailgintą balsį *(mẽs, mãs, mė̃s)* ir perdirbinį *mū̃s/mū́s*, kalbama § 486,4. Apie *meĩs, maĩs* žr. § 86. Apie *mę̃s (meñs)* ir *mų́s (mùns)* žr. § 249. Antrojo asmens *(jūs)* formos vokalizmas kiek mažiau įvairuoja: pastebėti variantai *jū̃s, jū́s, jų̃s* (*juñs* ir *juñs*!), *jùs*. Jie aptariami §§ 249 *(jų̃s = juñs* ir *juñs)*, 486,3 *(jū̃s, jū́s)*, 486,4 *(jùs)*. Rytų aukštaičiai turi gretimines abiejų asmenų formas su tam tikromis dalelytėmis *(mẽsei, mẽseinas, mèsano...)*, žr. §§ 763, 764.

§ **496. Gen. pl.** Vakarų aukštaičiai kaunìškiai (su artimesniais žemaičiais apie Er̃žvilką), daugelis pietų aukštaičių (neįeina Palómenės – Žãslių kampas) ir rytų aukštaičiai vilnìškiai vartoja sutrumpintas formas *mū́s, jū́s*. Būta jų ir Prūsų lietuvių šnektose, žr. Šleicherio Gr. 217, Doričiaus Beitr. XL (§ 39). Apie Garliãvą, sako,

esą tariama *mũs, jũs* su cirkumfleksu iš nom. pl. *jũs*. Šiaurinėje ploto dalyje (Ẽržvilkas, Jùrbarkas, Šakiaĩ, Vilkavìškis, Kal̃tanėnai, Adùtiškis...) sutrumpinti variantai vartojami greta pilnųjų ir dažniausiai eina savybiniais įvardžiais. Matyt, jie ir buvo sutrumpinti kaip savybiniai įvardžiai, žr. § 105b. Pietuose pilnieji variantai daug kur išstumti iš vartosenos. – Žemaičiai savybinių įvardžių *mano, tavo* pavyzdžiu formas *mū́sų, jū́sų* perdirbo į *mū́so, jū́so* (taria *mû·sa, jû·sa*). Tokias formas vartoja ir artimesni aukštaičiai, pvz., apie Šakýną. Jos buvo žinomos Prūsų lietuvių šnektoms, pvz., *tai júsa algà* Jurkšaičio Lit. Märch. 37_7, *kożnám isz músa* min. veik. 100_{17}. Plg. *muſſo* PLKGr 428 'mūsų'. Įvardžiuotiniai savybiniai įvardžiai *mūsàsis, jūsàsis* plačiai vartojami visoje vakarų Lietuvoje. – Apie variantą *jų́sų (jùnsų* ir *jùmsų!)* žr. § 249. F. Špechto straipsnyje IF XLII 275 tt. nurodomos formos *júosų* neteko aptikti. Dalis rytų ir pietų aukštaičių formas *mū́sų, jū́sų* linkę vartoti tik kaip savybinius įvardžius, įsivesdami į asmeninio įvardžio paradigmą naujadarus *mumę̃, jumę̃*. Tai aptariama § 486,1. Ten kalbama ir apie *mumẽs* 'mūsų', *jumẽs* 'jūsų', taip pat apie instr. pl. formų *mumìs, jumìs* arba *mumì, jumì*, trumpų *mum̃, jum̃ | mùm, jùm* (dat. pl.) vartojimą genetyvui reikšti.

§ **497. Dat.** ir **instr. pl.** formos daug kur sutapo. Senųjų kalbos paminklų dat. pl. *mùmus, jùmus* išliko tik liaudies dainose (§ 360a). Instr. pl. *mumìs, jumìs* turi daugelis žemaičių ir kai kurie vakarų aukštaičiai. Kartais šios formos pavartojamos (retai) ir kaip datyvo reiškėjos, žr. LKŽ I 269 ir Arumos Unters. 63. Vakarų aukštaičiai kaunìškiai vietomis kirčiuoja šaknį *(mùmis)*, žr. J. Senkus MAD 1962 2 210 – 211. Lietuvių kalbos ploto pietuose bei rytuose abu linksniai turi ilgesnes formas, tačiau be *-s*. Dievẽniškių šnektoje sakoma dat. pl. *mùmu, jùmu* (retai *mùmi, jùmi*), instr. pl. *mumì, jumì*. Abiem linksniams reikšti formas *mumi, jumi* turi visi pietų, taip pat artimesni vakarų (Príenai, Garliavà, net Vilkavìškis) ir rytų (Lazū́nai, Gervẽčiai...) aukštaičiai. Didžiojoje ploto dalyje datyvo kirčiuojama šaknis *(mùmi, jùmi)*, o instrumentalio – galūnė *(mumì, jumì)*. Atskirose šnektose, ypač ploto pakraščiuose (pvz., Garliavà, Zíetela), linkstama kirtį suvienodinti instrumentalio *(mumì, jumì)*, rečiau datyvo *(mùmi, jùmi)* pagrindu. Vietomis turimi gretiminiai variantai *mumiem, jumiem* su *-iem* iš gimininių įvardžių ar skaitvardžių, plg. *katriem, abiem*. Jie daugiausia eina datyvu ir turi šaknies kirtį *(mùmiem, jùmiem)*, tačiau kai kur (Kabẽliai, Rudnià...) apibendrinami ir instrumentaliui; tada paprastai kirčiuojama galūnė (priegaidė neryški). Apie Ródūnią (Bieliūnų km.) ir vietomis kitur turimos formos *mùma, jùma*, žr. § 360c. Kitose tarmėse visuotinai įsigalėjo sutrumpintos formos *mums, jums* arba *mum, jum*, kurios visai išstūmė iš vartosenos ilgąsias, palikdamos jas kiek plačiau tik kaip akuzatyvo reiškėjas, žr. § 498. Variantai su *-s (mums)* ir be *-s (mum)*, kiek pastebėta, vartojami tame pačiame plote, kaip ir atitinkamos vardažodžių galūnės. Pastebėta, kad ilgosios instrumentalio formos atsparesnės, negu datyvo. Antai vakaruose žemaičiai sako dat. pl. *mùms* (balsio

siaurumą išlaiko, išskyrus, rodos, Viekšnių̃ apylinkę, kur tariama *mô·ms*), bet instr. pl. *mumìs* (*mum̃s* tėra paaukštaitėje apie Pãgramantį, Taũragę, Er̃žvilką). Ir pietų aukštaičiai datyvui reikšti labiau linkę vartoti trumpąsias, o instrumentaliui – ilgąsias formas. Vietomis tik tokia vartosena ir teturima. Trumposios datyvo formos paprastai turi akūtą (*mùms, mùm*), o instrumentalio – cirkumfleksą (*mum̃s, mum̃*). Priegaidės skirtumo išlyginimas pasitaiko daug rečiau, negu daiktavardžių sistemoje (§ 360e). Abiem linksniams apibendrintas akūtas pastebėtas tik apie Ùkmergę, Gélvonus, Ãluntą, iš dalies Kal̃tanėnus (instr. pl. *mum̃* || *mùm*), o cirkumfleksas apie Liubãvą, Dùsmenis, Palómenę, Adomỹnę, Uoginiùs, Kùktiškes. Rytų aukštaičiai panevėžìškiai šiaurėje vietomis (pvz., Jùkiškiai) taria instr. pl. *mọm̃'*. Ši forma gali būti fonetiškai išsirutuliojusi iš *mumì* (čia dat. pl. *mú.m*). Ir kupiškė̃nai apie Pãpilį, Skãpiškį instr. pl. *mùm* taria su trumpu kirčiuotu *u*, o dat. pl. – su pailgėjusiu (*mú.m*). Apie Vabalniñką (Lamokų km.) pastebėtas dat. pl. naujadaras *mùmiem*. Antrinės kilmės variantai *mumim̃(s)*, *mùmien(ai)* ir *mùme* aptariami § 486,1. Ten kalbama ir apie gen.-acc. pl. formų tipo *mumę̃* vartojimą instrumentaliui reikšti. Apie *mùmium* žr. § 66a. Apie *mumaĩs* žr. § 486,5.

§ 498. Acc. pl. formas *mus, jus* turi vakarų aukštaičiai kaunìškiai su artimesniais kaimynais žemaičiais (Er̃žvilkas, Tauragė̃, Pãgramantis), daugelis pietų aukštaičių (neįeina Palómenės – Žãslių kampas) ir rytų aukštaičiai vilniškiai su utenìškių pakraštėliu (Kùktiškės). Kitose tarmėse vartojamos formos, kurias linksniavimo sistemoje turi instrumentalis. Jos vietomis, kaip gretiminės, sutinkamos ir šalia *mus, jus*. Žemaičiai akuzatyvą ir instrumentalį reiškia formomis *mumìs, jumìs*. Kai kuriose aukštaičių šnektose (pvz., apie Dótnuvą, Síesikus, Bagaslavìškį, Vadokliùs) jos vartojamos tik akuzatyvui reikšti, čia instrumentaliu eina trumposios *mum, jum*. Formomis *mumì, jumì* akuzatyvą reiškia kai kurios rytų aukštaičių anykštė̃nų (Svėdasaĩ), utenìškių (Výžuonos, Dùsetos...), širvintìškių (Gélvonai) šnektos, taip pat pietų aukštaičiai šiauriniame kampe apie Palómenę, Žasliùs. Ir toliau pietuose vietomis (net apie Vilkavìškį, Garliãvą, Sim̃ną, Ródūnią) šalia *mus, jus* kartais pasakoma *mumì, jumì* (*mùmi, jùmi* Vilkavìškis), tik čia šios formos dažniau eina instrumentaliu. Nočiõs apylinkėse (Bieliūnų km.) pastebėta akuzatyvo reikalui vartojant dat.-instr. formas *mùma, jùma*. Trumpas instrumentalio formas *mum, jum*, kaip akuzatyvo reiškėjas, plačiai vartoja daugelis rytų aukštaičių, ypač panevėžìškiai, kupiškė̃nai, anykštė̃nai, utenìškiai. Vakaruose jos užfiksuotos net apie Šakýną, Gerviniùs (*mum̃* || *mum̃s* šalia instr. pl. *mumìs* || *mumim̃s* || *mumim̃*). A. Vidugiris jas užrašė Zíetelojeĩ (ret.). Priežastys, dėl kurių akuzatyvui reikšti imtos vartoti instrumentalio (jeigu iš tikrųjų čia jo esama) formos, neištirtos. P. Aruma (Unters. 53) mano, kad pradžią bus davusi svyruojanti įvairių prielinksnių vartosena. Kiek ši prielaida teisinga, parodys tolimesni prielinksnių vartojimo, ypač senuosiuose raštuose, tyrinėjimai. F. Špechtas (ZslPh XII 202 – 203) mano, kad acc. pl. forma

mumìs padaryta *i* kamieno daiktavardžių pavyzdžiu iš senesnės *mums*, kuri, savo ruožtu, esanti *mus* perdirbinys su *m* iš dat. pl. *mùmus* ar instr. pl. *mumìs*. Ši hipotezė neigia prielaidą, kad instrumentalio formos imtos vartoti akuzatyvui reikšti. Ji grindžiama abejotinu teigimu, jog acc. pl. *mum̃s* atsiradusi anksčiau, negu acc. pl. *mumìs* (pirmąją autorius randa užfiksuotą raštuose nuo 1653, antrąją nuo 1767 m.), o tam prieštarauja dabartinis abiejų paplitimas (*mum̃s* turima ploto viduryje, *mumìs* aiškiai gravituoja į pakraščius). Pati mintis, kad *mumìs* nėra akuzatyvo reikalui vartojama instrumentalio forma, gali ir nebūti klaidinga. Variantas *mumùs* 'mus' aptariamas § 360a. Apie *mùme* žr. § 486,1. Ten kalbama ir apie gen.-acc. pl. formų tipo *mumę̃* vartojimą instrumentaliui reikšti. Apie *mumès* žr. § 486,5.

§ 499. Loc. pl. Vartojamos formos su *i* kamieno daiktavardžių galūnėmis, taigi *mumisù*, *mumysù (mumýsu)*, *mumysè (mumýse)*, *mumýsa*, *mumisè*, *mumỹs*, že. *mumẽs(è)*. Rečiau pasitaiko variantai, padaryti iš gen. pl. kamieno, pvz., *mūsuõs(è)*, *mūsỹ(jè)*, že. *mūsẽ(jè)* (§ 486,1,3), *mūsuĩ*, *mūsà* (§ 486,5).

§ 500. Ill. pl. Vartojamos formos su *i* kamieno daiktavardžių galūnėmis, taigi *mumýsna*, *mumýsnan*, *mumýsan*, *mumýsun*, *mumýsen*, *mumýsn*. Apie Adùtiškį, Tverẽčių turimas variantas *mū́sun*, padarytas iš gen. pl. kamieno.

§ 501. Adess. pl. Pastebėta vartojant net septynių tipų formas: 1. *mūsp(i)*, *jūsp(i)*, 2. *mūsip*, *jūsip*, 3. *mūsim(p)*, *jūsim(p)*, 4. *mū́sem(p)*, *jū́sem(p)*, 5. *mūsùm(p)*, *jūsùm(p)*, 6. *mūsùnk*, *jūsùnk*, 7. *mūsùk*, *jūsùk*. Pirmąjį tipą turi Lazū́nų ir Kamojũ (į pietus nuo Adùtiškio) šnektos. Lazū́nuose kirčiuojama *mū́sp* (kartais pasakoma *mū́s*), pvz., *mū́sp karváitė yrà* LKK II 218_{37}, *mū́sp trãcio nebùvo* LKK III 201_{35}. P. Aruma (Unters. 93) girdėjęs tariant su cirkumfleksu: *mū̃s*. Kamojũ šnektoje, P. Arumos duomenimis (Unters. 91 – 92), vartojama pilna forma *mūspì* su kirčiuotu postpozicijos balsiu. N. Veiko (APh IV 49) ir P. Arumos (Unters. 184) nuomone, forma *mūspi* padaryta iš akuzatyvo **mū́s*. Antrojo ir trečiojo tipų formas turi Zíetelos šnekta. Čia kirčiuojama dvejopai: *mū́sip*, *mū́simp* ir *mūsìp*, *mūsim̃p*. P. Aruma *mūsìp* pateikia iš Kamojũ (Unters. 91). Šios formos, greičiausiai, yra *mūsp(i)* tipo perdirbinys pagal adess. sing. *manìp*, *manim̃p* (§ 486,1). Ketvirtasis tipas užfiksuotas Lazū́nų apylinkėse, pvz., *jū́semp netrumpa pomietis* A. Laigonaitė LKGrK 30. Forma turi *-emp* iš adess. pl. *juosemp*, kurią iš Lazū́nų pateikia Jablonskis RR I 644 (gali ir nebūti „suliteratūrinta", kaip mano Aruma Unters. 128[1], nes ir loc. pl. *júose* turi *-e* vietoj *-i* < **-ẽn*). Penktasis tipas *(mūsùmp)* vartojamas Dievẽniškėse, o šeštasis *(mūsùnk)* – Gervẽčiuose. Abiejų formos, greičiausiai, sudarytos vienodai ir nuo all. pl. formų (Dievẽniškėse nevartojamų) skiriasi tik priegaide. Gervẽčiuose sako ir *mūsuñk* (all. pl.?). A. Laigonaitė girdėjo kirčiuojant šaknį, pvz., *mū́sump* Pagaujėnai (Dievẽniškių apyl.), *mū́sunk* Gervẽčiai (LKGrK 34). P. Aruma adess. pl. formą *mūsùmp* pateikia ir iš Zíetelos šnektos (žr. jo Lit. Mund. 69), tačiau šis duomuo abejotinas, nes kitoje vietoje (Unters. 178) pats autorius tvirtina,

kad adesyvo forma *mūsùmp* jam žinoma tik iš Dievẽniškių šnektos. Septintąjį tipą *(mūsùk)* turi Gervẽčių šnekta. P. Aruma (Unters. 176) jį linkęs laikyti labai archaišku, padarytu iš lokatyvo **mūsu*. Tuo atveju penktasis *(mūsùmp)* ir šeštasis *(mūsùnk)* tipai galėtų būti perdirbiniai, gavę *m* resp. *n* iš all. pl. formų. Apie instr. pl. formos *mumìm̃* vartojimą vietoj adesyvo kalbama § 486,1.

§ **502. All. pl.** Zíetelos šnektoje vartojamos formos *mūsum(p)*, *jūsum(p)*. Vietoj *p* kartais tariama *t: mūsumt*, *jūsumt* (§ 490b). Kirčiavimas svyruoja: *mūsum̃p* ir *mū́sump* (plg. gen. pl. *mū́sų*). P. Aruma formą *mūsum (eiktè mūsum)* pateikia iš Kamojũ (į pietus nuo Adùtiškio) apylinkių. Lazū́nuose jis girdėjo sakant *mùs* < *mùspi* (Lit. Mund. 34_2, Unters. 183). Kitur vartojama adesyvo forma.

§ **503. Nom.-acc. dual.** Vietoj aukštaičių *mùdu*, f. *mùdvi* žemaičiai sako *vẽdu*, f. *vẽdvi*. Paaukštaitėje apie Pãgramantį, Gerviniùs, Kel̃mę, Johámpolę, Šáukėnus vartojamos aukštaitiškos formos. Kaip gretiminės, jos užfiksuotos net apie Luõkę. Šiauliũ apylinkėse aptikta archaiška forma *nuodu* 'mudu' (LT III 417), kurios *nuo-* siejama su s. sl. *na*, gr. νώ, skr. *nā* (Endzelyno GF § 311, Frenkelio Balt. Spr. 81, LEW 442, Otrembskio Gr. III § 318). Rytų aukštaičių panevėžìškių *mẽdu*, f. *mẽdvi* (Šeduvà, Míežiškiai) yra daugiskaitos *(mẽs)* ir dviskaitos *(mùdu* ar *vẽdu)* mišimo padaras. Kuršaičio Gr. § 861 ji (rašoma *mèdu*) pateikiama iš Kùpiškio. Apie Liubãvą pastebėti II asmens variantai *juodu* ‖ *jodu* 'judu' (kirčiuojama *uo*, *o*, priegaidė neryški). Gervìnių šnektos *juñdu* turi *n* iš nom. pl. *juñs* (= *jų̃s* § 249). Apie *mùdves*, *jùdves* (su *-es* = *-ės* ar *-ios*) kalbama § 486,5. Priebalsio *v* išnykimas iš moteriškosios giminės formų (*mùdi*, že. *vẽdi*, *jùdi*) aptariamas § 224.

§ **504. Gen. dual.** Vietoj aukštaičių *mùdviejų*, *jùdviejų* žemaičiai sako *vẽdums*, *jùdums*, f. *vẽdvims*, *jùdvims*. Žemaičių tarmės rytuose vartojamos aukštaitiškos formos, tik vietoj *-dviejų* daug kur sakoma *-dvijų*. Luõkės apylinkėse užfiksuotas kompromisinis variantas *mùdums*, f. *mùdvims*, turimas ir Klaĩpėdos krašte, plg. *juodi serbentai tai mudums vargelis* KlpD 46. Garliavõs apylinkėse sakoma *mùdvie*, kaip ir *dviẽ* 'dviejų' (§ 558). Apie *mùdvies* (ir *mùdves*) kalbama § 268. Variantai be *v* (*mùdiejų*, f. *vẽdims* ir kt.) aptariami § 224. Vakarų aukštaičiai paprūsėje vietomis vartoja formas *mùma*, *jùma*, pvz., *tie prišoko prie mùma* Slavìkai. Tokios formos, einančios ir savybiniais įvardžiais, buvo plačiai vartojamos Prūsų lietuvių šnektose, žr. D. Gargasaitės straipsnius MAD 1961 1 237–238 ir LKK VII 140. Greičiausiai tai yra senoviniai datyvai, gavę genetyvo reikšmę iš konstrukcijų su prielinksniais, seniau reikalavusiais datyvo, bet dabar vartojamais su genetyvu. Kitaip šios formos aiškinamos Becenbergerio BGLS 149.

§ **505. Dat.-instr. dual.** Vietoj aukštaičių *mùdviem*, *jùdviem* žemaičiai sako *vẽdum*, *jùdum*, f. *vẽdvim*, *jùdvim*. Rytinėje ploto dalyje vartojamos aukštaitiškos formos. Pasitaiko ir kompromisinės, pvz., *mùdum*, f. *mùdvim* Luõkė. Pastebėti neįprasti variantai: *vẽdvėms* Laũkuva (su *ē* kamieno dat.-instr. pl. galūne), *vẽduo* Yla-

kiaĩ (su *a* kamieno dat. sing. galūne). Pãgramančio, Eržvilko apylinkėse sakoma *mùdvim*, plg. *akim*. Forma *mùdviam* aptariama § 416. Apie *mùdvium* kalbama § 70. Apie variantus be *v* (*mùdiem, vẽdim* ir kt.) žr. § 224. Iš gramatikų žinomas variantas *mumdviem* (Šleicherio Gr. 217, Kuršaičio Gr. § 853, Jablonskio RR I 226 § 78e) pastebėtas tik tautosakoje, ypač paprūsėje.

§ 506. Loc. dual. Formos *mùdviese, jùdviese* labai retos. Vakarų aukštaičių kaunìškių plote paprastai sakoma *mùdviejuos(e), jùdviejuos(e)*, f. *mùdviejose, jùdviejose* arba (abiejų giminių) *mùdvise, jùdvise*. Iš žemaičių tarmės trūksta pavyzdžių.

b. Trečiojo asmens įvardis ir jo linksniavimas

§ 507. Įvardį *jis*, f. *ji* turi vakarų aukštaičiai (išskyrus šiaurėje pažemaitę) su artimesniais pietų žemaičiais raseinìškiais (Pãgramantis, Eržvilkas, Gervìniai...), visi pietų aukštaičiai ir rytų aukštaičiai panevėžìškiai bei kupiškė̃nai. Linksniuojamas kaip giminiai įvardžiai. Apie nom. sing. variantą *is*, f. *i* kalbama § 204. Apie *jùs* 'jis' žr. § 66a. Apie f. *jój, jý* žr. § 515. Paprūsėje plačiu ruožu (Vilkavìškis, Jùrbarkas, Eržvilkas, Pãgramantis...), šalia paprastųjų formų, vartojamos įvardžiuotinės. Kitur jos retos (kiek dažnesnės gal tik apie Pándėlį) arba ir visai nevartojamos. Reikšme ir vartojimu įvardžiuotinės formos nesiskiria nuo paprastųjų. Nom. sing. m. formos **jìsis* nėra. Ją atstoja *jisaĩ*. Nom. sing. f. forma gerokai įvairuoja: sakoma *jinaĩ* (bemaž visame plote), *jijẽ* (daugiausia palei Nẽmuną ir į šiaurę nuo jo), vietomis dar *jyjẽ, jìjė* (Geistaraĩ), *jýja, jýji, jìji* (Pãgramantis), *jóji, jojẽ* (J. Senkus MAD 1962 2 213, 214), *jojì* (Eržvilkas). Dėl variantų su *-ė* plg. § 325. Kiti linksniai turi formas, analogiškas įvardžiuotiniems būdvardžiams: gen. sing. *jõjo*, f. *jõsios*, dat. sing. *já(m)jam*, f. *jájai*, acc. sing. *jį̃jį*, f. *ją̃ją* ir t.t.

§ 508. Rytų aukštaičiai, išskyrus panevėžìškiùs ir kupiškė̃nus, turi supletyvinę paradigmą. Čia vartojamos nominatyvo formos *ãnas* 'jis', f. *anà* 'ji', pl. *ãnys* 'jie', f. *ãnos* 'jos'. Kiti linksniai, kaip ir aukščiau aptartose tarmėse, turi formas, padarytas iš įvardžio kamieno *ja-*, f. *jā-*. Apie Ùkmergę, Gélvonus vartojama sutrumpinta nom. sing. m. forma *áns*. Nom. pl. *ãnys* gali būti pasidaryta pagal *pãtys*. Apie Gélvonus, Pabáiską, Lazū́nus, Zíetelą vartojamos, greičiausiai, senesnės formos *ãnie* || *ãni* su įvardžio galūne. Rytų aukštaičių vilnìškių *ãnies* (Dievẽniškės, Adùtiškis, Tverẽčius, Daugėlìškis, Rimšẽ) atsirado, matyt, dėl *ãnys* ir *ãnie* sumišimo. Dar užfiksuota *ãny* Lazū́nai, Zíetela (< *ãnie?* § 84), *ãnės* Zíetela (*ē* kamieno galūnė, žr. § 370), *ãniaus* Skiemónys (su *u* kamieno galūne, žr. § 382). Vakaruose plačiu ruožu turimi abiejų tipų nominatyvai: *ãnas* ir *jìs*. Abu pastebėti, pvz., apie Panemunė̃lį, Dùsetas, Síesikus, Jõnavą, net Ródūnią, Pelẽsą, Zíetelą. Plačiau vartojamos daugiskaitos formos *jie, jos*: kaip gretiminės, girdėtos dar apie Ùkmergę, Svė̃dasus, Kùktiškes. Síesikų apylinkėse (panevėžìškių plote) retkarčiais pasakoma ir gen.

sing. *ãno*, f. *ãnos*, dat. sing. *ãnui*, f. *ãnai*, acc. sing. *ãną*... dat. pl. m. *ãnim* (plg. nom. pl. *ãnys*).

§ **509.** Žemaičiai (išskyrus pietryčių kampą apie Pãgramantį, Eȓžvilką, Gerviniùs...) ir pakraštiniai aukštaičiai apie Šìluvą, Šakýną, iš dalies Šiauliùs vartoja įvardį *anàs* > *añs*, f. *anà*, kuris čia bemaž visur eina tiek asmeniniu, tiek ir parodomuoju. Seniau, matyt, žemaičių, kaip ir rytų aukštaičių, plote asmeninis įvardis turėjęs šaknies kirtį. Tokio kirčiavimo reliktai yra nom. sing. m. *áns* Luõkė *(ộ·ns)*, Viekšniaĩ (*û·ns* § 59) ir nom. pl. m. *ãnie* Salantaĩ (K. Būga RR III 447; dabar girdėta tik *aniẽ*). Daug kur pastebima tendencija parodomąjį įvardį reikšti įvardžiuotine forma *(ànãsis, anóji)*, paliekant paprastąją asmeniniam.

2. Savybiniai

§ **510.** Linksniuojami įvardžiai *mãnas, tãvas, sãvas* vartojami rytiniuose lietuvių kalbos ploto pakraščiuose apie Musteĩką, Zíetelą, Ródūnią, Eĩšiškes, Valkininkùs, Ramaškónis, Dievẽniškes, Kaĩtanėnus, Liñkmenis, Tverẽčių, Rimšę, pvz., *manám tėvui kóją sópa* Rimšė̃, *sūnaĩ manì išáugo* Zíetela 'mano sūnūs išaugo', *liepsiù tãvai mergiotei bė̃gt namõ* Kaĩtanėnai, *savámp brólip pasikláusk* Zíetela 'savo brolį paklausk'. Vietomis pasakoma ir su apibendrintu genetyvu: *màno tėvas, tàvo vaikai* ir t.t. Šiaurėje, apie Liñkmenis, Tverẽčių, tarp abiejų pasakymų daromas tam tikras reikšmės skirtumas. Pirmuoju atveju nurodomas nepastovus priklausymas, antruoju – nuolatinė nuosavybė, pvz., *mãnas plūgas* (kuriuo dabar ariu, jis gali būti ir skolintas) *giliaĩ ãria*, bet *atidúok mãno plū̃gą* (kuris yra mano nuosavybė). Pietuose dar turimos trumpos formos *mã, tã, sã*, pvz., *paim̃k mã kir̃vį, o sã palìk namiẽ*. Jos pastebėtos apie Ródūnią, Kaniãvą, Dùsmenis, Valkininkùs, Dievẽniškes, Gervẽčius ir vakarų aukštaičių šiaulìškių plote apie Skaĩstgirį, Gruzdžiùs. Dėl jų kilmės plg. § 105b. Vietomis enklizėje balsis sutrumpėja *(mă, tă, să)*. Įvardžiuotinės formos *manàsis, tavàsis, savàsis* plačiai vartojamos įvairiose tarmėse, ypač vakarų Lietuvoje, kur sakoma ir *mūsàsis, jūsàsis*. Apie Šatės užfiksuota net *tamistàsis*, f. *tamistóji* 'tamstos' (A. Valeckienė LKK VI 37). Plg. *kaĩp támstãsis bediktúo(ja)*? Tirkšliaĩ 'kaip jūsų vyro sveikata?'. Rytų Lietuvoje labiau mėgstami priesaginiai dariniai *manìškis, tavìškis, savìškis* ir *mūsìškis, jūsìškis*, kurie nėra svetimi taip pat vakarams. Tiek tipas *manàsis*, tiek ir *manìškis* turi tendenciją daiktavardėti, kartais net prieveiksmėti, plg. Jùrbarko šnektos pasakymus *jìs šnẽka savą́sias* 'jis šneka, kaip jam atrodo, su nieku nesiskaitydamas', *jì šnẽka nesavą́sias* (t.y. nesąmones, kliedi).— Pačiuose rytuose apie Zíetelą, Lazū̃nus, Ramaškónis, Dievẽniškes turimi įvardžiai *mū̃sis, jū̃sis*. Zíetelos lietuviai sako, pvz., *mū̃sis sūnùs, mū̃siai namaĩ, mū̃siemi vaikámi* 'mūsų vaikams', *jū̃sip šónip* 'jūsų krašte'. Plg. J. Senkaus Lazū̃nuose užrašytą sakinį *jū̃sė ūtorka* (kalba) *tai graži*,

a mūsẽji žagúnska (MAD 1958 1 187). Girdėta sakant net *jõsis výras* (Lazūnai). Plg. *ai manis dievuliau* NS 120. Rečiau pasitaiko *mū́sas, jū́sas*, pvz., *mū́sas liežùvis* Lazūnai 'mūsų kalba'. —Vakaruose, apie Šakýną, pastebėti savybiniai įvardžiai, padaryti su priesaga *-inis*, pvz., *jaũ tavìnio gẽrojo žvirblùko nebẽ(rà)*. Prūsų lietuvių šnektose būta darinių *musų̃jis, jusų̃jis* (Kuršaičio Gr. § 983; Šleicherio Gr. 218 rašoma *mū́sujis*). Apie *mū́s(ų), mū́so* kalbama § 496. Apie *mùma* žr. § 504. Apie *màno* ir *mãno* žr. § 97,4.

3. Parodomieji

a. Dėl vartojimo

§ 511. Vakarinėje lietuvių kalbos ploto dalyje parodomieji įvardžiai, ypač *tàs*, f. *tà*, kartais vartojami ir kaip tam tikri artikeliai. Tokia vartosena labiausiai būdinga žemaičiams, ypač vakarų ir šiaurės, tačiau sutinkama ir artimesnių aukštaičių plote. Ji suteikia kalbai gyvumą, savitą stilistinį atspalvį. Pavyzdžiai: *tas akìs anà išbalìnusys i(r) véizas* Kretingà 'ji akis išbalinusi (t.y. išvertusi, išplėtusi) ir žiūri', *priseĩs tas pylès darýti į tą sklẽpą* Tirkšliaĩ 'teks antis uždaryti į rūsį', *visūmèt tóms gražióms teĩp išeĩna* t.p. 'visuomet gražioms taip atsitinka', *o tą kóją įdẽjai kalvarãtuo tám*? t.p. 'ar įdėjai rateliui koją?', *ji nesumánkė tos drùskos į tą svíestą* Jùrbarkas 'ji nesuminkė druskos į sviestą', *atjójo tuo árkliu tas tẽvas* Pašvitinỹs. Rytų Lietuvoje tokia vartosena reta. Pavyzdžių pateikia D. Lukšys KK VII 47–49.

Parodomuosius įvardžius dažnai mėgstama sustiprinti žodeliais *anà (án, anẽ), và (avà, võ), šè, antaĩ, š(i)taĩ* ir kt., žr. § 786. Apie dalelytės *-ai* ir jos variantų lipimą prie įvardžio formų kalbama §§ 763, 764.

b. Bendrieji formų raidos dalykai

§ 512. Dėl akūtinių galūnių sutrumpėjimo, o vienaskiemeniuose žodžiuose akūto virtimo cirkumfleksu senovinės poros nom. sing. f. **tá̄* || **kitá̄*, instr. sing. m. **túo* || **kitúo*, f. **tá̄n* || **kitá̄n*, nom. pl. m. **tíe* || **kitíe*, acc. pl. m. **túos* || **kitúos*, f. **tá̄s* || **kitá̄s*, nom.-acc. dual. m. **túo(du)* || **kitúo(du)*, f. **tíe(dvi)* || **kitíe(dvi)* turėjo išsiskirti: dėsningai lauktume išsirutuliojant nom. sing. f. **tõ* || *kità*, instr. sing. m. *tuõ* || *kitù*, f. **tą̃* || *kità*, nom. pl. m. *tiẽ* || *kitì*, acc. pl. m. *tuõs* || *kitùs*, f. **tõs* || *kitàs*, nom.-acc. dual. m. *tuõ(du)* || *kitù(du)*, f. *tie(dvi)* || *kitì(dvi)*. Sutrumpėjusias formas palaikė kiti vardažodžiai, nesutrumpėjusiosios rado atsparą įvardžiuotinėje paradigmoje, kur pirmasis dėmuo išlaikė sveikas akūtines galūnes, pvz., nom. sing. f. *baltó-ji* arba *baltó-ja*, instr. sing. m. *baltúo-ju*, f. *baltą́-ja*, nom. pl. m. *baltíe-ji*, acc. pl. m. *baltúos-ius*, f. *baltós-ias (baltą́s-ias)*, nom.-acc. dual. m. *baltúo-ju*, f. *baltíe-ji*. Literatūrinėje kalboje vyriškosios giminės įvardžių paradigma,

apskritai, išlaikė dėsningas formas. Išimtį sudaro tik kai kurie žodžiai (*anàs, katràs*...), gavę iš vienaskiemenių ilgąsias galūnes, pvz., instr. sing. *anuõ, katruõ*, nom. pl. *aniẽ, katriẽ*, acc. pl. *anuõs, katruõs*. Moteriškosios giminės paradigma išlyginta: visur įsivestos trumposios formos. Tarmėse daug kur elgiamasi skirtingai.

§ **513.** Žemaičiai turi įsivedę trumpą acc. pl. m. galūnę: sako *tus* 'tuos', *anùs* 'anuos', *katrùs* 'katruos', kaip ir *vilkùs, báltus*. Dviskaitos formos svyruoja, pvz., *tuõdu* Kalnãlis, Laũkuva, *tùdu* Kretingà (šalia *tuõdu*), Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ, Luõkė, f. *tiẽd(v)i* Kalnãlis, *tìd(v)i* Kretingà (šalia *tiẽdi*), Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ. Dėl antrųjų porų plg. *abùdu, abìdvi*.

§ **514.** Vakarų aukštaičių tarmės plote įvairavimas didesnis. Čia moteriškosios giminės įvardžiai turi trumpą nom. sing., bet ilgas instr. sing. ir acc. pl. galūnes: sakoma *tà*, bet instr. sing. *tą́* (Jùrbarkas, Vilkavìškis) arba *tą́j* (> *tá·i*[60] Liubãvas, Vilkavìškis, Garliavà, Punià, Zíetela, Šakýna, net Kuršė́nai – že.!), acc. pl. *tą́s* (apie Liubãvą, Vilkavìškį, Garliãvą, Darsū́niškį tariama *tá·is*[60] § 151). Tokių formų būta ir Prūsų lietuvių šnektose (Kuršaičio Gr. §§ 866, 870). Pietų ir rytų aukštaičių paribiais vietomis vartojamos nom. sing. *tój*. tipo formos. Vyriškosios giminės paradigmoje išlaikomos ilgos galūnės, tik cirkumfleksas daug kur pakeičiamas akūtu: tariama instr. sing. *túo* (pietryčiuose *túoj*) 'tuõ', nom. pl. *tíe* (pietryčiuose *tíej*) 'tiẽ', acc. pl. *túos* 'tuõs'. Formas su akūtu turėjo ir bent dalis Prūsų lietuvių (Kuršaičio Gr. § 866, 872, LŽTP 43). Pažemaitėje apie Gir̃kalnį, Šaũkotą, Šakýną kartais galima išgirsti vartojant „žemaitišką" acc. pl. m. formą *tus* 'tuos', kurios būta ir Prūsų lietuvių šnektose (Šleicherio Gr. 195, 196, Kuršaičio Gr. §§ 866, 872). Zíetelos šnektoje fakultatyviškai pasakoma ir instr. sing. m. *tu* 'tuo', nom. pl. m. *ti* 'tie'. Dviskaitos formos vakarų aukštaičių tarmės plote, rodos, visur turi pilną vokalizmą, tik priegaidė svyruoja, pvz., *tuõdu*, f. *tiẽdvi* Vilkavìškis, *túodu*, f. *túodvi* Jùrbarkas, Šakýna.

Nurodytos ilgesnės moteriškosios giminės įvardžių galūnės nom. sing. *-oj*, instr. sing. *-ą(j)*, acc. pl. *-ąs*, kaip ir vyriškosios giminės įvardžių fleksija su akūtu vietoj laukiamo cirkumflekso, yra įvardžiuotinės paradigmos įtakos padarinys. Šias galūnes paprastai gauna ne visi įvardžiai, bet tik tie, kurie gali turėti įvardžiuotines formas. Taigi sakoma, pvz., *anój, katrój, šiój*, bet *jokià, tokià, visà, visokià*. Patys įvardžiuotiniai įvardžiai vakarų aukštaičių tarmės plote reti. Kiek dažnesni jie pažemaitėje bei vietomis paprūsėje. Jùrbarko apylinkių paradigmą pateikia E. Grinaveckienė MAD 1962 2 201 – 202. Daugelis kaunìškių įvardžiuotinius ir paprastuosius įvardžius gerokai sumaišė, plg. J. Senkaus surašytas paradigmas MAD 1962 2 211 – 214.

§ **515.** Pietų ir rytų aukštaičių tarmėse ilgosios galūnės paplitusios labiau, nors įvardžiuotiniai įvardžiai čia, galima sakyti, visai nebevartojami. Nom. sing. f.

[60] Ne *taĩ, taĩs* kaip rašoma Lesk.-Brugm. 304.

tà tipo formas turi tik vakarinė panevėžiškių dalis apie Šẽduvą, Jùkiškius, Pãšvitinį. Kiti rytų aukštaičiai sako *tó* arba *tój*. Pirmoji forma turima šiaurės rytuose maždaug iki linijos Panevėžỹs – Raguvà – Molė́tai – Pabradė̃ – Gervė̃čiai, antroji – pietvakariuose, taip pat visame pietų aukštaičių tarmės plote, taigi ten, kur įvardžiuotinės paradigmos (net būdvardžių) sveikos nebėra. Dėl pastarosios aplinkybės galima manyti, kad forma su jotu *(tój)* yra tiesioginis įvardžiuotinės formos *(tóji* ar *tója)* palaikas. Sutrumpėjimas aiškintinas funkcijos netekusios morfemos numetimu. Dėl akūto ir cirkumflekso skirtumo niveliacijos (§ 20) formų *tój* ir *tó* priegaidė daug kur neryški. Įvardžių *ji* ir *ši* (pastarasis rytų aukštaičių plote retas) nom. sing. formos dvejopos: *jój, šiój* (Kaniavà, Varėnà, Valkininkai...) ir *jý, šý* (Sim̃nas, Léipalingis, Dùsmenys > *jì*. Pasvalỹs, Bìržai, Palė̃venė, Pandėlỹs, Panemunė̃lis...). Dėl antrojo varianto plg. įvardžiuotines formas *jýji* || *jýja* Pãgramantis, *jyjẽ* Geistaraĩ. Pùnsko lietuvių liaudies dainoje girdėta *jý* net reliktinėje įvardžiuotinio būdvardžio formoje *raibójy* ʻraibojiʼ (*raibójy antẽlė*, šiaipjau sakoma *raibój, raibà*). Apie Adùtiškį, Tverẽčių sakoma ir *patý* ʻpatiʼ.

Instr. sing. f. *tà* (iš **tā́n* > dial. *tù*) tipo formas turi kupiškė̃nai ir jų kaimynai. Pastebėtos apie Kar̃sakiškį, Rãguvą, Panemunė̃lį, net Ãluntą. Kitur sakoma *tą́ (tú·, tů.)* arba *tą́j (tú·i*; apie Palómenę, Žasliùs *tá·i)*. Pirmasis variantas paplitęs šiaurės rytuose, antrasis pietvakariuose. Panevėžiškių plote esama abiejų, be to, pačios formos čia ne visur aiškios. Antai apie Pãšvitinį (šiaurėje!) tariama *tá·i (< tą́j?)*, o Jùkiškiuose *tọ́· (< tą́?)*, Šeduvõs apylinkėse *tọ́·* || *tó·i*, Síesikų – vėl *tá·i* (čia lauktume **tú·i*). Tyrimą sunkina dar toji aplinkybė, kad daug kur moteriškosios giminės formos yra išstumiamos arba jau visai išstumtos vyriškosios giminės atitikmenų *tuo* (Pasvalỹs, Bìržai, Palū̃šė, Dotinė̃nai, Adùtiškis, Tverẽčius...) arba *tuoj* (Pùnskas, Léipalingis, Dùsmenys...), žr. § 471.

Acc. pl. f. *tàs* tipo formas turi pietų aukštaičiai, iš rytų aukštaičių daugiausia kupiškė̃nai, nors jos užfiksuotos ir kai kuriose kitose šnektose (Ukmergė̃, Svėdąsaĩ, Panemunė̃lis, Dotinė̃nai...). Kitur sakoma *tós*. Pastaroji forma ypač būdinga utenìškiams ir daugeliui vilnìškių. Panevėžiškių plote padėtis ne visur aiški. Apie Síesikus, Ramýgalą (Jotáiniai) tariama *tá·is*, apie Šẽduvą – *tọ́·s*; Pãsvalio, Bìržų, Raguvõs apylinkėse vartojama vyriškosios giminės forma *tuos*, žr. § 477.

Vyriškosios giminės įvardžių acc. pl. forma *tuos*; instr. sing. ir nom. pl. formos dvejopos: *tuo, tie* arba (daugiausia pietuose) *tuoj, tiej*. Priegaidė dėl akūto ir cirkumflekso niveliacijos daug kur neaiški. Apie Adùtiškį, Tverẽčių tariama tvirtapradiškai: *túo* (bet *tuõm*), *tíe, túos*. Pùnsko apylinkėse sakoma ir *pačiúo* ʻpačiuʼ. Palómenės šnektos nom. pl. *t́eĩ < tieĩ* ʻtieʼ, matyt, perdirbta iš *tíej* dėl *kitì*. Tariant *jeĩ* ʻjieʼ pastebėta dar Dusmenysè (tačiau *tíej* ʻtieʼ). Įvardžių *toks (koks), šitas* instr. sing. ir acc. pl. formos perdėm svyruoja: sakoma *tokiuo* || *tokiu, tokiuos* || *tokius*.

Nom. pl. variantai *tokì (kokì)*, *šitì* reti, pastebėti tik apie Simñą. Taip pat retos įvardžio *kìtas* formos su ilgesnėmis galūnėmis *(kitie, kituo, kituos)*.

Dviskaitos formos pietų ir rytų aukštaičių plote labai retos, sutinkamos tik vakarų pakraščiuose, kur paprastai turimas pilnas vokalizmas, pvz., *tiedu* (*tie-* iš nom.-acc. dual. f. ar nom. pl. m.), *tiedvi* Šeduvà (kirčiuojama *ie*).

§ **516.** Rytų ir pietų aukštaičiai vietomis ilgąsias galūnes deda ne tik įvardžiams, bet ir būdvardžiams. Antai vilnìškiai apie Mielagė̃nus, Adùtiškį, Tverẽčių sako nom. sing. f. *baltó* (plg. *kataró* 'katra'), instr. sing. m. ir f. *baltúo* (plg. *katarúo*), nom. pl. m. *baltíe* (plg. *kataríe*). Tačiau acc. pl. m. **baltúos*, f. **baltós* nėra (plg. *katarúos*, *katarós*). Nurodytos būdvardžių formos, matyt, dėl ilgesnių galūnių tarmėje traktuojamos kaip įvardžiuotinės. Jos vis labiau įsigali ir išstumia iš vartosenos tikrąsias įvardžiuotines formas (apie Tverẽčių šios beveik visai išnyko). Pagal *baltó* greta *baltója* pavyzdį pasidaryta ir *didė̃* 'didžioji', *baltesnė̃* 'baltesnioji', *platý* 'plačioji' greta *didė̃ja, baltesnė̃ja, platýja.* Ir daugelis pietų aukštaičių sako nom. sing. f. *baltà* || *baltój*, instr. sing. m. (ir f.) *báltu* || *baltúoj*, nom. pl. m. *baltì* || *baltíej*. Kadangi čia skirtumas tarp įvardžiuotinių ir paprastųjų būdvardžių nublukęs, tai abiejų rūšių formos vartojamos kaip gretiminės. Kartais pasakoma net su du kartu pakartota galūne: nom. sing. f. *baltójoj*, instr. sing. m. (ir f.) *baltúojuoj*, nom. pl. m. *baltíejiej*. Plg. *rūtelė žaliojojoj* Ródūnia (iš liaudies dainos TD IV 40).

Gyvybingesnė už kitas pasirodė instr. sing. f. galūnė *-ąj*. Įvardžiuotinė forma *tą́ja* jau senuosiuose kalbos paminkluose dažnai pakeičia paprastąją *tà* (P. Aruma St. balt. IX 168 tt.). Taip atsitiko, matyt, dėl abiejų panašumo gilioje senovėje, plg. acc. sing. **tãn* 'tą' ir instr. sing. **tā́n* 'ta'. Dabar kai kuriose iš tų šnektų, kur įvardžiuotiniai būdvardžiai bemaž visai išnykę, galūnės *-ąj* vartojimo sfera išplėsta visam pronominaliniam, o vietomis net ir nominaliniam linksniavimui. Antai apie Palómenę, Žasliùs sakoma instr. sing. f. *gerą́j (g'erá·i)* 'gera', *antrą́j* 'antra', *žalią́j* 'žalia', *baltesnią́j* 'baltesne' (plg. gen. sing. *baltesniõs* 'baltesnės'), *medinią́j* 'medine', *pačią́j* 'pačia' ir pan. Gretiminių formų *gerà, antrà, žalià, baltesnià* 'baltesne', *medinià* 'medine', *pačià* visai nėra. Kiti linksniai ilgesniųjų (įvardžiuotinės kilmės) galūnių neturi. Tačiau daiktavardžiai šiose šnektose išlaiko senovinę instr. sing. galūnę *-a* < **-ā́n (su šakà)*. Apie Jõnavą (Padaigų, Vanagiškių km., 10 *km* į rytus), Gélvonus, Čiõbiškį, Ãluntą (Dapkūniškiai, 6 *km* į vakarus), Zíetelą *-ąj* gavo ir daiktavardžiai. Čia sakoma *su bóbąj* 'su boba'. Plg. tarimą *sa bó·ba·i*[61] Zíetela, *su bɔ́·bui* Čiõbiškis, *su bɔ́·bɑi* Gélvonai. Jonavõs, Gélvonų apylinkėse galūnės akūtas pakeistas cirkumfleksu: tariama *su geraĩ. šakaĩ.* Padaigų km., *su gerɑĩ. šakɑĩ.* Gélvonai 'su gera šaka'. Kitur išlieka akūtas: *sa g'erá·i šaká·i* Zíetela, *su g'erú·i šakú·i* Dapkūniš-

[61] Išlaikomas nekirčiuotoje galūnėje *a·* < *ą* ilgumas, žr. Stango Zas. 184, 187, A. Vidugirio pastabą LKK II 125[45]. P. Aruma yra girdėjęs tariant net monoftongizuotą galūnę *-ã·*, žr. jo Lit. Mund. 70.

kiai. Priegaidės pakeitimas, greičiausiai, susijęs su senosios ir naujosios galūnių mišimu: *šaká·i* / *šakú·i* dėl *šakà* / *šakù* perdirbta į *šakaĩ* / *šakuĩ* = *šakaĩ.* / *šakαĩ.*. Įvardžiai tebeturi senovinę priegaidę: Gélvonuose tariama *anú·i* (dažn.) || *anαĩ.* (ret.) '(su) ana'. Prie *(i̯)ā* kamieno priderinta *i* bei *ē* kamieno daiktavardžių fleksija: Zíeteloje sakoma *sa akẽ·i* 'su akimi', *sa katẽ·i* 'su kate', Gélvonuose – *su akiĩ.*, *su katiĩ.*. Apie Čiõbiškį šalia naujosios fleksijos tebevartojama ir senovinė. Kitur ji labai reta, pasitaiko tik prieveiksmiuose. Zíeteloje užfiksuota *nakčià, basaminčià* 'besnirčiomis', *nūdáinyščia* 'šiandien'. A. Vidugiris girdėjo sakant *dúona nubė̃go pàkluone*, K. Būga – *bérnas sa mergáite* („Viltis“ 1908 m. Nr. 125). Kad galūnė *-ąj* į daiktavardžių paradigmą įsivesta palyginti neseniai, rodo Gélvonų šnektos kirčiavimas, plg. *dienαi* 'diena' ir *barzdαĩ.* 'barzda' (šnektoje kirtis atitraukiamas tik nuo trumpos galūnės į šaknį su ilgaisiais balsiais ir *uo, ie*). J. Kazlauskas, suklaidintas netikslaus instr. sing. galūnės užrašymo Zíetelos (rašo *sa kojai*, o ne *sa kóje·i*) ir Gélvonų (rašo *su bobai*, o ne *su bóbαi*; čia *-αi* iš *-ui*) šnektose, tariamai „paveldėtą“ formą *rankai* Kalbotyroje I 57 kildino iš **rankajan*, siedamas ją su s. sl. *rǫkojǫ*.

* * *

Žemiau apžvelgiamas įvardžio *tàs*, f. *tà* linksniavimas tarmėse. Aptariamos galūnės yra būdingos ne tik parodomiesiems, bet ir visiems kitiems gimininiams įvardžiams.

c. Įvardžio *tàs*, f. *tà* linksniavimo apžvalga

§ **517.** Literatūrinės kalbos paradigma:

	Vienaskaita		Daugiskaita	
nom.	*tàs*	*tà*	*tiẽ*	*tõs*
gen.	*tõ*	*tõs*	*tų̃*	*tų̃*
dat.	*tám*	*tái*	*tíems*	*tóms*
acc.	*tą̃*	*tą̃*	*tuõs*	*tàs*
instr.	*tuõ*	*tà*	*taĩs*	*tomìs*
loc.	*tamè*	*tojè*	*tuosè*	*tosè*

§ **518. Nom. sing.** Pietų aukštaičiai apie Pùnską, Léipalingį, Kabeliùs greta *tàs* pasako ir *tùs*, tur būt, derindamiesi prie *u* kamieno būdvardžių *(platùs)*. Plg. *katràs* || *katrùs (kàtrǫs)* Tirkšliaĩ 'katras'. Apie variantą *tasaĩ* kalbama § 763. Apie *caĩk* žr. § 246. **F.** formos *tà, tó, tój* aptariamos §§ 512 – 515. Apie *tonai, ton* žr. § 764.

§ **519. Gen. sing.** Visose tarmėse vartojamos formos *tõ*, f. *tõs*. Apie variantus *tõvai, tonaĩ* žr. §§ 763, 764.

§ **520. Dat. sing. m.** Senovinė forma *tamui* šių dienų tarmėse nebevartojama. Liaudies dainose, kaip archaizmas, dar sutinkamos pilnosios kitų giminininių įvardžių, ypač asmeninių, formos, pvz., *ir nupliko jamui kakta* JSvD 766,6, *anos... jamui pavydėjo* JD 107,2, *tuoj aš seksiu jamui* KlpD 184, *o kamui teko ragai?* JSvD 883. Prūsų lietuvių šnektose būta būdvardžių su *-amui*, pvz., *baltãmui* LŽTP 40 'baltajam'. Ši forma dėl skiemenų skaičiaus buvo traktuojama kaip įvardžiuotinė. Izoliacija nuo paprastųjų būdvardžių sistemos jai ir bus padėjusi išlikti. Dar plg. *wienám sidãbra, áksa* (=*áukso*) *antrám, trecziámui dẽmanta ẽdžes ir riñdą padìrbdina* Jurkšaičio Lit. Märch. 141_7. Šalia *baltãmui* būta perdirbinio *baltãmam* (LŽTP 41) su pakartota galūne *-am*. P. Aruma Gervėčiuose yra girdėjęs įvardžio formą *tamuo* (*tamua vīrua* St. balt. IX 165). Dievẽniškių apylinkėse kartais pasakoma *jãmu* 'jam'. Šiaipjau dabar visose tarmėse įsigalėjo trumpas variantas *tám, baltám*. Dėl sutrumpinimo plg. § 105a. Apie kirčiavimą *tam̃* žr. § 43. Gar̃damo apylinkėse užrašyta naujadarinė forma *kãmie* 'kam' (tariama *kộ·m* || *kọḿî·*) su *-ie* iš *i* kamieno dat. sing., plg. *vãgie* 'vagiui' (tariama *vàg'î·*). Panašiai aiškintinas liaudies dainų variantas *žaliãmi* 'žaliam' (*ik žaliãmi šilkẽliu* Perlojà TŽ I 219_{15}), plg. *po gerám válgi*. **Dat. sing. f.** forma pietų ir rytų Lietuvoje maždaug iki linijos Kapsùkas – Žãsliai – Anykščiaĩ – Panemunẽlis turi cirkumfleksą: tariama *taĩ*. Fakultatyviškai taip kirčiuojant (ypač vakarų aukštaičių kaunìškių plote) galima išgirsti ir toliau vakaruose. F. Kuršaičio liudijimu (Gr. § 866), toks tarimas buvęs būdingas Prūsų lietuviams. Kitose tarmėse sakoma *tái* su akūtu iš *tám*.

§ **521. Acc. sing.** formos *tą̃* tarimas matyti iš žml. Nr. 50. Variantas *taũ* aptariamas 26-oje išnašoje (§ 75c). Apie vyriškosios ir moteriškosios giminės formų skyrimą šiaurės žemaičių kretingìškių tarmėje kalbama § 62. Apie *tąnaĩ* žr. § 764.

§ **522. Instr. sing.** variantai *tuõ, túo, túoj, tu*, f. *tà, tą́, tą́j* aptariami §§ 512 – 515. Apie *tuõm(ì), tum̃* kalbama § 434. Apie *tuonaĩ*, f. *tą́na* žr. § 764. Apie vyriškosios giminės formos vartojimą vietoj moteriškosios žr. § 471.

§ **523. Loc. sing. m.** Pilną formą *tamè* (iš **tamẽn*) turi daugelis žemaičių ir vakarų bei pietų aukštaičių. Rytuose ji reta, vyrauja sutrumpintoji *tam̃*. Dėl sutrumpinimo plg. § 105a. Žemaičiai vakaruose apie Krẽtingą, Kalnãlį taria *tàm* (ir *màžàm* 'mažame'), taigi neteko *-e* jau po kirčio atitraukimo. Plg. *tàḿ' (mažàḿ')* Pašvitinỹs, Jùkiškiai. Dalis vakarų (ypač šiaurėje) ir pietų aukštaičių sako *tamè*, bet *mažam̃* 'mažame'. Bìržų šnektos kirčiavimas *tám, baltám* aptariamas § 422. Apie variantą *tañ* kalbama § 259. Naujadarinėmis formomis laikytinos *visamà* Valkininkai 'visame' (aptariama § 362b), *kamę̃* Užpãliai 'kame, kur' (gali būti pasidaryta pagal *tę̃* 'ten', plg. *jamyj* Varenãvas LKŽ IV 346 'jame' <*jamę*+*j*?) ir *tem̃(è)* Šakýna 'tame' (*e* iš *šemè* < *šiamè*). **Loc. sing. f.** formos *tojè, tõj, tõ* turi tą pačią pabaigą, kaip daiktavardžiai (§ 308). Apie Bìržų šnektos *tái* kalbama § 422. Apie *tamè trobõ(jè)* žr. § 362d.

§ **524. Ill. sing.** Vartojamos formos *tañ*, f. *tõn*, ret. *tanà (tanañ)*, f. *tonà*, žr. § 279.

§ **525. Adess. sing. m.** Zíetelos ir Lazū́nų šnektos turi formas *támp* || *tám*. Dėl *-p* numetimo plg. § 105a. Kirčiavimas svyruoja: sakoma ir *tam̃(p)*. Būdvardžiai dažniausiai išlaiko akūtą *(baltámp)*, nors kartais (ret.) pasakoma ir *baltam̃(p)*. Gervė̃čių šnektoje sakoma *tùnk*, *baltùnk* (tariama *-ú·ŋk*; iš *-ánk*?). Formų kilmė neišaiškinta. F. Špechtas (LM II 101, ZslPh XII 216), P. Aruma (žr. jo Unters. 166) ir N. van Veikas (APh IV 49) formoje *támp* įžiūri akuzatyvą **tan*. Tačiau tokiam aiškinimui prieštarauja Lazū́nų šnekta, kur acc. sing. *tą̃ rañką* tariama *tū̃· ruñ·ku·*, bet formoje *támp* išlaikomas sveikas *am*. Gervė̃čių šnektos formoje *tùnk* (< *tánk*?) įžiūrėti akuzatyvą trukdo tvirtapradė priegaidė. J. Otrembskis (Gr. III § 326) linkęs pirmykšte laikyti senųjų raštų formą *tamip*, vartojamą greta *tamp*, įžiūrėdamas joje lokatyvą **tami*. Tačiau jis nepaaiškina, kaip atsirado *tamp*. Antra vertus, *tamip* gali būti ir naujadaras pagal adess. sing. *manìp*. Apie Gervė̃čių šnektos *vienùk* vietoj *vienùnk* kalbama § 379. **Adess. sing. f.** *taip*, *tai* aptariama § 310.

§ **526. All. sing.** Lazū́nuose vartojamos formos *tóp (tõp?)*, f. *tõsp* || *tõs*. Dėl *-p* numetimo plg. § 105a.

§ **527. Nom. pl. m.** Variantai *tiẽ*, *tíe*, *tíej*, *ti* aptariami §§ 512 – 515. Dar žr. žml. Nr. 62. Apie *tienaĩ* kalbama § 764. **F.** visose tarmėse forma *tõs*.

§ **528. Gen. pl.** forma *tų̃*. Galūnė kaip daiktavardžių (§ 284). Apie variantus *tų̃vai*, *tųnaĩ* žr. §§ 763, 764.

§ **529. Dat. pl.** Vartojamos formos *tíemu*, *tíemi*, *tíem(s)*, f. *tomu*, *tomi*, *tom(s)* su ta pačia pabaiga, kaip daiktavardžių, žr. § 360. Vyriškosios giminės paradigmoje esama ir *i* kamieno formų, pvz., *tìmi* Zíetela, *tìms* (daugelis žemaičių). Labiausiai jos įsigalėjusios žemaičių tarmėje, kur formos *tę̂·ms*, *baltę̂·ms* (< *tíems*, *baltíems?* § 81) vartojamos tik plačiu ruožu tarmės šiaurėje, pvz., apie Darbė̃nus, Kalnãlį, Židikùs, Tìrkšlius, Laĩžuvą, Víekšnius, Papìlę. Kitur sakoma *tìms*, *baltìms* > *tı̃·ms*, *baltı̃·ms* (*ìm* daugelis žemaičių verčia *ı̃·m*). Plotų sañdūroje ir šiaipjau daug kur šiaurėje sutinkami abu variantai: *tę̂·ms*, *baltę̂·ms* || *tı̃ms*, *baltı̃·ms*. Dvejopas galūnes turi ir žemaičių įvardžiuotiniai būdvardžiai. Pietuose apie Taũragę, Er̃žvilką sakoma, pvz., *baltìmsims* ʻbaltiesiemsʼ. Einant šiaurės link, išnyksta pirmojo dėmens *m*, ir tariama *bal'tı̃·śams* (ir *bal'tı̃·śams*) Pãgramantis arba *bal'tı̃·śı̃·ms* Laũkuva, Luõkė (iš *baltì[m]siams*, *baltì[m]sims*). Kretingõs apylinkėse, kur svyruojama tarp *tę̂·ms* ir *tı̃·ms* tariama *bal'tę̃·isę̂·ms* (< *baltiẽsiems?*) arba *bal'tı̃·sę̂·ms* (< *baltı[m̃]siems?*), o apie Tìrkšlius, Víekšnius (*tę̂·ms* plote) — *bal'tę́·śę̂·ms* || *bal'tę̃·śę̂·ms* (< *baltie[m]siems?*). Galūnių *-ę̂·ms* ir *-ı̃·ms* konkurencija žemaičių tarmėje intensyvi. Šiaurėje vietomis *-ę̂·ms* įsigalėjo daiktavardžių paradigmoje: apie Kalnãlį, Víekšnius tariama dat. pl. *vag'ę̂·ms* ʻvagimsʼ (plg. instr. pl. *vàg'ı̃·ms* ʻvagimisʼ), tačiau *tŕı̃·ms* ʻtrimsʼ (Viekšniuosè sakoma *trę̂·ms*). Galūnė *-ims*,

kaip gretiminė, sutinkama ir vienur kitur pažemaitės aukštaičių plote, pvz., *mažìms, didelìms* Šakýna, Kruopiaĩ. Užfiksuota ji Prūsų lietuvių šnektose (Kuršaičio Gr. § 911, LŽTP 38,41), taip pat lietuvių kalbos ploto pietryčių pakraščiuose, pvz., *tìmi, gerìmi* Zíetela, *slũžijau ik d v ì d e š i m t i m u mẽtamu* Dievẽniškės. Jai pradžią galėjo duoti ir *i* kamieno įvardžiai bei būdvardžiai, kurių fleksijos pėdsakų tarmėse esama nemaža, plg. loc. sing. *šimè* Kuršaičio Gr. §§ 866, 874 'šiame', *š i m̃' darželyj* KlpD 71, *didimè* Kuršaičio Gr. § 772 'didžiame' (dar žr. § 431). Įvardžius *šìs* ir *kurìs* žemaičiai vakaruose taria *šè̩s, kọ̀rẹ̀s* (ne **šìs, *kùrìs*), taigi traktuoja kaip *i* kamieno formas.

Vietoj *tóms* šių dienų tarmėse niekur nepastebėta sakant *tíems*. Tokia vartosena žinoma tik iš Prūsų lietuvių šnektų (LŽTP 44) ir senųjų raštų (pavyzdžius pateikia F. Špechtas KZ LVI 264 tt.).

§ **530. Acc. pl.** variantai *tuõs, túos, tus*, f. *tàs, tą̃s (táis), tós* aptariami §§ 512—515. Apie vyriškosios giminės formos vartojimą vietoj moteriškosios kalbama § 477.

§ **531. Instr. pl. m.** Visose tarmėse vartojama forma *taĩs*. Apie rytų aukštaičių panevėžiškių šiaurėje pasitaikantį variantą *tẽm* kalbama § 360f. **F.** formos *tomìs, tomì, tõm(s)* turi tą pačią pabaigą, kaip daiktavardžių, žr. § 360.

§ **532. Loc. pl.** Vartojamos formos *túosu, tuose* (že. *tūsè*), *túosa, tuõs* (že. *tũs*), f. *tósu, tose, tósa, tõs* su ta pačia pabaiga, kaip daiktavardžių, žr. § 362.

§ **533. Ill. pl.** Vartojamos formos *túosna, túosnan, túosan, túosun, túosen, túosn*, f. *tósna, tósnan, tósan, tósun, tósen, tósn* su ta pačia pabaiga, kaip daiktavardžių, žr. § 289.

§ **534. Adess. pl.** Trūksta pavyzdžių. A. Vidugiris Zíetelos šnektoje užrašė tokius giminių įvardžių variantus (LKK III 119, 129): 1) *jíesmip* (*j í e s m i p stãlo nebìt* 'jie neturėjo stalo'), 2) *jiesmì* arba *jíesmi* (*j í e s m i nèrà kõ dúot* 'jie neturėjo ko duoti'), 3) *júosmi* arba *juosmì*, f. *jõsmi* (*bìt kẽtveras vaikũ j ú o s m i* 'jie turėjo ketvertą vaikų', *o k i t ú o s m i nẽr niẽko* 'o kiti neturi nieko', *jõsmi daũgi svíesto* 'jos turi daug sviesto'), 4) *jíemp* (*àš neprašiaũ j í e m p* 'aš neprašiau jų'). Tai, greičiausiai, senovinių adess. pl. formų *júosempi*, f. *jósempi* ir dat. pl. *jíemi (jiemì)*, f. *jómi (jomì)* sumišimo padarinys. Plg. *kàs j i e m ì slùžino, àš nežinaũ* 'kas pas juos (jiems) tarnavo, aš nežinau'. Apie Lazūnų šnektos *juosemp* kalbama § 501.

§ **535. All. pl.** Lazūnuose vartojamos formos *tum̃p* || *tum̃* su ta pačia pabaiga, kaip daiktavardžių (§ 290).

§ **536. Nom.-acc. dual.** formos *tuõdu, túodu, tùdu*, f. *tiẽdvi, tíedvi, tìdvi* aptariamos §§ 512—515. Vyriškosios ir moteriškosios giminės formose vokalizmas vietomis sumišęs, sakoma ir *tiẽdu* Liubãvas, Vilkavìškis, Šeduvà, f. *tuõdvi* Laũkuva, Vilkavìškis, Šẽta arba *túodvi* Jùrbarkas, *tùdvi* Luõkė. Plg. *anúodvi* Šakýna, *víenudvi* Laũkuva, Jùrbarkas, *abùdvi* Šiauliaĩ. Moteriškoji giminė dar turi variantą *tõdvi* Liubãvas, Vilkavìškis, Šeduvà arba *tódvi* Šakýna su *o* iš dat.-instr. *to(m)dviem* ar nom. pl. *tõs*. Apie Vilkavìškį pastebėta fakultatyviškai *o* dedant ir kitiems linksniams:

gen. *tõdviejų*, dat.-instr. *tõ(m)dviem*, loc. *tõdviejose, tõdvise*. Priebalsis *v* daug kur gali išnykti, pvz., *tiẽdi* Kretingà, Kalnãlis, *tíedi* LŽTP 44, *túodi* Jùrbarkas, *tìdi* Kretingà. Dėl išnykimo plg. § 224. Geistaruosè užfiksuota gretiminė vyriškosios giminės forma *tuõmdu* su *m* iš dat.-instr.

§ **537. Gen. dual.** Vakarų aukštaičiai turi bendrą abiejų giminių formą *tų̃dviejų* (pvz., Liubãvas) arba perdirbinius *tuõdviejų* || *tiẽdviejų* Vilkavìškis, *túodviejų* Jùrbarkas, Šakýna (su *uo*, *ie* iš nom.-acc. dual.), *tõdviejų* Vilkavìškis (§ 536), *tíed(v)ies* LŽTP 44 (aptariama § 268). Žemaičiai turi skirtingas abiem giminėms formas: m. *tuõdums* Kalnãlis arba *tùdums* Kretingà (ir *tuõdums*), Tirkšliaĩ, Luõkė, f. *tiẽdvims* Kalnãlis arba *tìd(v)ims* Kretingà, Tirkšliaĩ, *tùdvims* Luõkė. Dėl variantų be *v* žr. § 224.

§ **538. Dat.-instr. dual.** Aukštaičių tarmėje abiejų giminių paradigmose įsigalėjo vyriškosios giminės formos: sakoma *tiẽ(m)dviem* arba *tuõdviem* Vilkavìškis, *túodviem* Jùrbarkas (*uo* iš nom.-acc. dual.). Variantas f. *tõ(m)dviem* retas, tačiau vienur kitur dar pasitaiko. Apie m. *túod(v)iam* kalbama § 416. Datyvas nuo instrumentalio, rodos, niekur nebeskiriamas. Prūsų tarmėse būta priegaidės skirtumo, žr. Kuršaičio Gr. § 866. Žemaičiai sako *tuõdum* Kretingà, Kalnãlis arba *tùdum* Kretingà, Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ, Luõkė, f. *tiẽd(v)im* Kretingà, Kalnãlis arba *tìdvim* Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ, *tùdvim* Luõkė (ir *tùdvims*). Apie variantus be *v* kalbama § 224.

§ **539. Loc. dual.** Vakarų aukštaičiai apie Vilkavìškį sako *tuõdviejuos(e)* || *tiẽdviejuos(e)* || *tiẽdvise*, f. *tuõdviejose* || *tiẽdviejose* || *tõdviejose* || *tõdvise*. Apie variantus su *o* kalbama § 536. Dėl *-dvise* plg. *trisè*. Žemaičių formos *tuõdum*, *tùdum*, f. *tiẽd(v)im*, *tìd(v)im* aptariamos § 269.

§ **540.** Bevardei giminei reikšti vartojamos formos *taĩ*, *tataĩ*. Žemaičiai, iš dalies ir pažemaitės aukštaičiai, dažniausiai išsiverčia su vyriškosios giminės formomis, sako, pvz., *tàs viskàs ỹr vienì vẽjai* 'visa tai yra niekai', *tàs mùn nepatìko* 'tai man...' (Papìlė). Panašiai apsieinama be kitų įvardžių bevardės giminės. Jos tam tikras vengimas pastebimas ir rytų aukštaičių panevėžiškių šiaurinėje dalyje, plg. *dabar̃ taĩ kas kìtas* Pašvitinỹs.

d. Apie kitus parodomuosius įvardžius

§ **541.** Vietoj literatūrinės kalbos *šìtas,-à* rytiniuose lietuvių kalbos ploto pakraščiuose apie Zíetelą, Azíerkus, Ródūnią, Lazū́nus, Ramaškónis, Dievẽniškes, Gervẽčius, Švenčiónis, Adùtiškį, Tverẽčių turimas įvardis *ìtas,-à*. Čia sakoma *ìtai* 'štai', *ìtaip* arba *ìteip (ìtap, ìtep)*, *ìte* (Adùtiškis) 'šitaip', *ìtiek* 'šitiek', *ìtokis (ìtoks)* 'šitoks' ir pan. Zíetelos lietuviai turi variantą *ìcai* (ir *ìcaik*), sutrauktą iš *ìtas* + *ai(k)*. Apie *vaĩtas (va + ìtas)* ir kt. kalbama § 786. Įvardžiai *šìtas* ir *ìtas* padaryti iš *tàs*

su elementais *ši-* (plg. *šis*) ir *i-* (plg. *jis* < **is*). Linksniuojami kaip *tàs*, tik galūnės labiau svyruoja tarp ilgųjų ir sutrumpėjusiųjų. Kirčiuojama dvejopai: išlaikoma šaknies kirčio vieta (Vilkavìškis, Jùrbarkas, Jùkiškiai, Kar̃sakiškis, Bìržai, Zíetela...) arba kirtis šokinėja pagal būdvardžio *gẽras* kirčiavimo schemą (Pùnskas, Dùsmenys, Kal̃tanėnai, Adùtiškis...). Dažnas atvejis, kai toje pačioje šnektoje kirčiuojama dvejopai.

§ **542.** Įvardis *šis,-i* rytų aukštaičių tarmėje nyksta, daug kur išliko tik tam tikruose pasakymuose su *tas*, pvz., *šis tas (neĩ šìs, neĩ tàs), šiõ tõ, šiám tám*, taip pat prieveiksmiuose *šiañdien, šią̃nakt, šiẽmet, šiúokart* ir kt. Gal būt, dėl *tàs* įtakos vietomis *šis* perdirbtas į *šiàs* (Jotáiniai, Vìdiškiai, Liñkmenys...). Šiaipjau linksniuojamas kaip *jis*. Rytų aukštaičių plote šalia *šiàs* yra ir acc. sing. *šią̃* 'šį'. Apie žemaičių acc. sing. f. tarminius variantus *šę̄·(n)* || *šǭ·(n)* 'šią' kalbama § 75c. Apie loc. sing. m. *šim̃(è)* žr. § 529.

§ **543.** Įvardis *anàs,-à* linksniuojamas kaip *tàs,-à*. Kirčiavimas oksitoniškas: *anàs, anõ, anám, aną̃* ir t.t. Aukštaičiai, išskyrus pažemaitę, galūnės kirtį išlaiko net kirčio visuotinio atitraukimo plote. Žemaičiai ir vietomis vakarų aukštaičiai turi sutrumpintą nom. sing. m. formą *añs* 'anas'. Jos būta ir Prūsų Lietuvoje (vartoja K. Donelaitis). Pietų aukštaičių *anìs*, f. *aný* (Léipalingis) priderintas prie *šìs, šý*. Apie *an(a)saĩ* žr. § 763. Apie gen. dual. f. *anúodves, anùdves* kalbama § 268.

§ **544.** Tokie įvardžiai, kaip *tóks*, f. *tokià*, tarmėse labai nevienodai kirčiuojami: vienur visoje paradigmoje išlaikoma šaknies kirčio vieta (pvz., Jùrbarkas, Ąžuolų̃ Būdà), kitur – galūnės (pvz., Papilỹs, Bìržai), dar kitur kirtis šokinėja pagal būdvardžio *báltas,-à* kirčiavimo schemą (pvz., Kretingà). Dažnas atvejis, kai toje pačioje šnektoje (net vakarų aukštaičių kaunìškių plote) kirčiuojama dvejopai ar net trejopai. Nom. sing. m. forma įvairuoja. Daugelis pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilnìškių sako *tokìs*, bet f. *tokià*. Zíetelos šnektoje užrašytos gretiminės formos *tokìs, tókis, tokỹs, tokiàs*. Variantas *tókis* girdėtas dar apie Kal̃tanėnus *(tó·ki.s)*, o *tokiàs* – apie Pùnską, Vìdiškius. Forma su *-as* gali būti ir ne nauja, nes ją paprastai vartoja seni žmonės. K. Būga ją girdėjo net Dusetų̃ apylinkėse (RR III 849). Daukšos postilėje sistemingai rašoma *kokias, vienokias, visokias*. Šalia nom. sing. *tokiàs* turima acc. sing. forma *tókią*/*tõkią* 'tokį'. Svyravimas tarp šaknies ir galūnės kirčiavimo lėmė nom. sing. m. formos priegaidės skirtumą: tariama *tóks* (pvz., Kretingà, Vilkavìškis) ir *tõks* (pvz., Dùsetos K. Būga RR III 849, Kuršaičio Gr. § 899). Šalia *toks* vietomis yra f. *tokì* Kretingà, Tirkšliaĩ, Gervìniai, Papilỹs arba *tóki* Šiauliaĩ, Šakýna (ir *tokì* > *tõki*), *toký* Bìržai, Skãpiškis, *tokiñ* Raguvà. Apie variantą *tokẽ* kalbama § 325.

4. Klausiamieji-santykiniai

§ **545.** Įvardis *kàs* turi tik vyriškosios giminės vienaskaitą. Linksniuojamas kaip *tàs*. Sakinyje paprastai atstoja daiktavardį. Tačiau gana smarkiai (ypač vakarų ir pietų Lietuvoje) paplitusiame pasakyme *kuõ vardù* jis pavaduoja būdvardį. Seniau sakyta ir *kuõ bráugumu, kuõ būdù, kuõ keliù, kuõ metù* (> *kuomèt*), *kuõ reĩkalu* (LKŽ V 362, Būgos RR II 112–113, Otrembskio Gr. III § 336). Acc. sing. forma *ką̃* rytų Lietuvoje, matyt, dėl slavų įtakos, neretai vartojama vietoj jungtuko *kad*, pvz., *žmónes klẽga, k ą̃ jisaĩ klúoną pàdegė* Kaniavà 'žmonės kalba, kad...', *àš i negalvavaũ, k ą̃ ìte baĩgsis* Adùtiškis 'aš ir negalvojau, kad šitaip baigsis', *ver̃kia, k ą̃* (ir *kõ*) *netãnešė kìškio pirãgo* Liñkmenys 'verkia, kad neatnešė...'. Kartais ji gali atstoti įvardį *kurìs*, pvz., *žebà, k ą̃ šóka* Ramaškónys 'varlė, kuri šokinėja'. Vakaruose, apie Smalininkùs, matyt, dėl vokiečių kalbos įtakos, *k ą̃* pavartojamas vietoj *kíek*, pvz., *k ą̃ kaštúo(ja) svãras cùkraus? k ą̃ sveikãtos màno ištráukė tie darbaĩ* (E. Grinaveckienė LKK V 165). Loc. sing. formą *kamè* daugelis rytų ir vakarų aukštaičių keičia prieveiksmiu *kur̃*. Kitose tarmėse paprastai sakoma *kamè esì*, bet *kur̃ einì*. Zíetelos lietuviai sako *kanà einì*. Apie ill. sing. *kamiñ* žr. § 727. Tokie pasakymai, kaip *nėrà kas dìrba*, labiau būdingi rytų Lietuvai.

§ **546.** Įvardžiai *katràs,-à* ir *kurìs,-ì* tarmėse daug kur sumišę. Pirmojo reikšmė „vienas iš dviejų" geriau išlaikoma vakarų Lietuvoje. Rytuose vietoj abiejų paprastai vartojamas *katràs*. Įvardis *kurìs* čia retas, pasitaiko tik tokiuose frazeologizmuose, kaip *kurìs mẽtas* 'seniai', *kurì parà* 'ne pirma para', *kurìs vélnias* (*k u r i õ v é l n i o purkšti* Liñkmenys), *kurìs perkū́nas* (*k u r ì s p e r k ū́ n a s tavè nešiója*) ir pan. Gervẽčiuose *kurìs* turi 'kieno' reikšmę, pvz., *k u r ì s arklỹs tę̃ váikščioja?* 'kieno...'. Abiejų įvardžių sąveika aiškintini variantai *katrìs* ir *kuriàs*. Pirmąjį vartoja pietų aukštaičiai apie Pùnską, Léipalingį, Marcinkónis, Varė̃ną. Čia sakoma ir acc. sing. *katrį̃*, nom. sing. f. *katrì* arba *katrý* (Léipalingis). Perlojõs apylinkėse girdėta tariant *kutrìs* su *u* iš *kurìs*. Antrasis variantas (*kuriàs*) pastebėtas rytų aukštaičių plote apie Vìdiškius ir Palė̃venę. Vilnìškiai išlaikė pilnesnį įvardžio *katràs* kamieną: sako *kataràs*, f. *kataró*/*katarój*. Fakultatyviškai, ypač seni žmonės, taip pasako ir vietomis pietų aukštaičių plote (girdėta apie Kaniãvą). Greičiausiai, triskiemenis *kataràs* buvo pakeistas dviskiemeniu *katràs* dėl *kurìs* įtakos (§ 105b). Varianto *katoras* (E. Frenkelis BS II 26, LEW s. v. *katras*) iš gyvosios kalbos neteko girdėti. Įvardžio *kurìs* sutrumpintas variantas *kur̃s* labiau būdingas vakarų aukštaičiams. Dėl *katrùs* Tirkšliaĩ plg. § 518. Abu įvardžiai yra oksitonai: visų linksnių kirtis išlieka galūnėje. Žemaičiai turi ir įvardžiuotinį įvardį *katrasis* (*k à t r ã s i s šiandiẽną neskaĩto knỹgų?*).

§ **547.** Lietuvių kalbos ploto pietryčių pakraščiuose apie Zíetelą, Dievẽniškes, Lazū́nus vartojamas įvardis *kienàs,-à* 'kieno, kam priklausantis'. Čia klausia-

ma, pvz., *kienàs arklỹs? kienà vištà? kienì vaikaĩ? kienañ daržañ? kienõs bóbos ìtai kárvės? kienàs kárves g̃anė ãnas?* Zíeteloje, matyt, kirtis svyruoja: A. Vidugiris kirčiuoja *kiẽnas*, gen. sing. *kiẽno*, acc. sing. *kiẽną*, bet loc. sing. *kienam̃*, gen. sing. f. *kienõs* (LKK III 121). P. Aruma rašo *kienàs* (Lit. Mund. 57). Lazū́nuose ir Dievẽniškėse girdėta tik *kienàs*. Gen. sing. m. forma *kienõ* plačiai vartojama įvairiose tarmėse. Nekirčiuotos šaknies vokalizmas daug kur kitoks: vietoj *ie* tariama *e* (*kenõ* Šakýna, Eĩžvilkas, Vilkavìškis, Rudaminà, LŽTP 45) arba *a* (*kanõ* Šakýna, Gervìniai, Vilkavìškis, Léipalingis, Kalesniñkai, Ukmergẽ, Jùkiškiai).

§ **548.** Tarmėse vienur kitur vartojamos įvardžio *kiekas* linksnių formos. Jos su daiktavardžiu dažnai nederinamos, plg. Liñkmenų šnektos *kíekos maišų̃ táu reĩkia? kíeku arklių̃ dìrba? kiekoj dienẽlių akių̃ nesudėjau? kíekui mẽtų* (bet *kiekai dienų̃*) *užteks tõ tur̃to?* Šios formos labiau būdingos rytų Lietuvai, kitur retos. Daugiau pavyzdžių žr. LKŽ V 744 – 746. Pasitaiko ir analogiškos įvardžių *tíekas, šìtiekas*, ypač lokatyvo, formos, plg. Kaniavõs apylinkių pasakymus *tíekoj* (ir *tíekon*) *dar̃bujant sẽkas mūrai vartýt* 'tiek dirbant, galima mūrus vartyti', *šìtiekoj (šìtiekon) lalãvot ir tik kašeláitę kiaušìnių parsìnešėt* 'šitiek daug lalauninkų jūsų buvo, ir tik pintinaitę kiaušinių parsinešėt', *šiẽnas netíeka indžiū́dinėja* Zíetela 'šienas ne tiek išdžiūsta'. Matyt, nom.-acc.n. formos *kíeka, tíeka, šìtieka* davė pradžią šių dienų prieveiksmiams *kíek, tíek, šìtiek*.

§ **549.** Įvardžiai *kelì* (f. *kẽlios*), *kelerì, keliñtas,-à, keliólika* plačiai vartojami įvairiose tarmėse. Jie dažniausiai eina klausiamaisiais ir yra susiję su skaitvardžiais. Linksniuojami kaip atitinkami skaitvardžiai. Visose tarmėse vartojamo įvardžio *kóks* (f. *kokià*) variantai visur analogiški tiems, kuriuos turi *tóks* (§ 544).

§ **550.** Kaip *kas : tas, kóks : tóks, kíek : tíek* vienur kitur tarmėse (daugiausia šiaurės žemaičių ir artimesnių aukštaičių plote) ir šalia *katràs, kurìs (kur̃s), kelì*, gen. sing. *kienõ (kanõ)* sakoma *tatràs, turìs (tur̃s), telì, tienõ (tanõ)*, pvz., *katrą̃ šãkę im̃t? katrą̃ nóri, tatrą̃* Šakýna, *kuriuõ keliù išeĩs, turiuõ ir pareĩs* Kalnãlis, *kelì bùvo, teliùs ir pàėmiau* t. p., *kanõ tàs peĩlis? — kanõ ỹ (< yrà), tanõ, tù sàvo nagų̃ nekìšk* Šakýna.

5. Pažymimieji ir nežymimieji

§ **551.** Įvardžio *pàts,-ì* vyriškosios giminės paradigmoje tarmėse esama nemaža *i* kamieno formų, pvz., gen. sing. *patiẽs* (turi daugelis tarmių), instr. sing. *patim̃* Vilkavìškis, Jùrbarkas, Gervìniai, Šiauliaĩ, Šakýna (ret.), Pandėlỹs, Debeĩkiai < *patimì* Kuršaičio Gr. §§ 906, 908, loc. sing. *patim̃* Jùrbarkas, Vilkavìškis, Zíetela < *patimè* Kuršaičio Gr. §§ 906, 908, ill. sing. *patiñ* Pandėlỹs, Zíetela, adess. sing. *patìp* Zíetela, nom. pl. *pãtys* (visos tarmės) arba *pãties* Adùtiškis, Tverẽčius, dat. pl. *patìms* Gervìniai. Rytų aukštaičių vilnìškių ir pietų aukštaičių nom. sing. *pàć*

(Tverẽčius, Adùtiškis, Dotinė̃nai, Dùsmenys, Kaniavà), greičiausiai, iš *patìs*. Vakarų aukštaičiai kaunìškiai apie Jùrbarką, Vilkavìškį, Kapsùką turi nom. pl. formą *pãts* (< *pãtes*) su priebalsinio linksniavimo galūne. Šiaipjau kaitomas kaip kiti gimininiai įvardžiai. Vakaruose gyvai vartojama dviskaita. Kretingõs apylinkėse sakoma *pačiuõdu* || *pačiùdu*, f. *patiẽdi* || *patìdi*, gen. dual. *pačiuõdums* || *pačiùdums*, f. *patiẽdims* || *patìdims*, dat.-instr. dual. *pačiuõdum* || *pačiùdum*, f. *patiẽdim* || *patìdim*.

§ **552.** Įvardis *kìtas* kartais pavartojamas vietoj kelintinio skaitvardžio *añtras*. Zíetelos šnektoje jis pastarąjį visai išstūmė iš vartosenos (§ 575). Vakarų Lietuvoje vietomis jis gali turėti įvardžiuotinę formą, pvz., *kìtãsis laĩko i(r) dvì kárvi* Kretingà. Plg. nom. sing. f. *kìtoj* Palómenė, Ukmergė̃ 'kita'. Apie *kitsaĩ* žr. § 763.

§ **553.** Vietoj *kiekvíenas* ir *jóks* gana smarkiai paplitę slaviški skoliniai *kõžnas* ir *žẽdnas* (var. *žiẽdnas* > *žĩ·dnas* Gervìniai). Su skaitvardžiu *víenas* jie sudaro junginius *kõžnas víenas* ir *žẽdnas víenas* 'kiekvienas'.

§ **554.** Įvardžio *vìskas* vietomis (pvz., apie Télšius, Tìrkšlius, Bìržus, Ùkmergę) kirčiuojama galūnė: *viskàs, viskõ* ir t.t. Yra dar pilnesnė forma *visakàs* (pvz., Kal̃tanėnai, Liñkmenys). Vartojami įvairūs „sustiprinti" priesaginiai variantai, pvz., *visìtelis* || *visitelỹs* Laũkuva 'visai visas'. Vietoj *visóks* Zíetelos lietuviai sako *visaliokìs* arba *viseliokìs, visaliókis, viseliókis, visaliokiàs*. Tai lietuviško žodžio perdirbiniai pagal l. *wszelaki* ar br. dial. *ўсялякi*.

§ **555.** Nežymimaisiais įvardžiais dažnai eina klausiamieji-santykiniai vieni arba su tam tikromis dalelytėmis. Ypatingesnės iš jų ir tos, kurios tarmėse labiau įvairuoja, nurodomos §§ 732, 767, 773, 776, 780. Apie *nẽkas* 'kažkas' ir kt. žr. § 777.

IV. SKAITVARDŽIAI

1. Kiekiniai

Víenas,-à

§ 556. Linksniuojamas kaip būdvardis *báltas,-à*. Eina ir įvardžiu. Tada turi tiek vienaskaitą, tiek daugiskaitą *(tàvo rugiaĩ – víenos dìrsės)*. Su skaitvardžiu *dù* sudaro dviskaitos formas. Vakaruose sakoma *víenudu* (pvz., *jie ten víenudu gyvẽna*), f. *víenid(v)i* arba *víenud(v)i* (Laũkuva, Jùrbarkas § 536). Linksniuojama: gen. *víenud(v)iejų*, že. *víenudums*, f. *víenid(v)ims*, dat.-instr. *víenud(v)iem*, že. *víenudum*, f. *víenid(v)im*. Variantas *víenud(v)iam* aptariamas § 416. Apie formas su išnykusiu *v* kalbama § 224. Rytuose sakoma *du víenu*, f. *dvi víeni* (kitų linksnių nėra).

Du, dvi

§ 557. Eina ne tik savarankišku žodžiu, bet ir dviskaitos formų darybiniu elementu, pvz., *mùdu mùdvi*, *tuõdu tiẽdvi*, *abùdu abìdvi*. Forma *duo* 'du' žinoma tik iš LM I 147 (*dũò*, *duò* Linkuvos par.) ir Живая старина III 526 (že. *dou*). Dabar tarmėse jos nepastebėta: visur tėra *du*, f. *dvi* (> že. *dǫ*, *dvę/dę* § 224). Rytų aukštaičiai turi gretimines formas su tam tikromis dalelytėmis. Jos aptariamos §§ 763, 764.

§ 558. Genetyvo forma dvejopa: pilna *dviejų̃ (dviẽjų)* / že. *dvijų̃* ir sutrumpinta *dviẽj* arba *dviẽ*. Dėl trumpinimo plg. § 105a. Variantą *dviẽj* vartoja pietų aukštaičiai. Apie Palómenę sakoma *dveĩ* (iš tarmės *dvejų̃* < *dviejų̃*). Variantas *dviẽ* paplitęs rytų aukštaičių šnektose (jo neturi daugelis panevėžìškių ir kupiškẽnų), pastebėtas net apie Garliãvą. Pilnoji forma *dviejų̃* paprastai turi galūnės kirtį. Šaknį kirčiuoja *(dviẽjų)*, rodos, tik vakarų aukštaičiai kaunìškiai ir jų kaimynai apie Pùnską, Sìmną, Alỹtų. Čia sakoma ir *trìjų* 'trijų'. Prūsų lietuvių šnektose kirčiuota abejaip, pvz., *dviejų̃* LŽTP 46, *dviẽjų* (bet *trijų̃*) Kuršaičio Gr. § 1005. Žemaičių forma *dvijų̃* turi *i*, greičiausiai, iš *trijų̃* (kitaip aiškina V. Mažiulis LKGrK 50). Apie skaitvardžių *du* ir *trỹs* paradigmų sąveiką kalbama § 563. Forma *dvijų̃* pastebėta ir lietuvių kalbos ploto pietryčių pakraščiuose apie Kaniãvą, Zíetelą. Šiaipjau aukštaičių tarmėje daug kur įsigali variantas *dvejų̃*, žr. § 572. Sudarydami daiktavardžių dviskaitos formas, žemaičiai vakaruose sako ir *dùms*, f. *dvìms*, pvz., *dùms vilkum̃s* 'dviejų vilkų', *dvìms šakim̃s* 'dviejų šakų' (skaitvardis, priešingai daiktavardžiui, turi akūtą). Tačiau šiuo atveju labiau linkstama sakyti *abùdums*, f. *abìdvims* 'abiejų' arba *tuõdums (tùdums)*, f. *tiẽdvims (tìdims)* 'tų dviejų'.

§ 559. Datyvo forma aukštaičių tarmėje *dvíem*, instrumentalio – *dviẽm*. Priegaidės skirtumas, kiek pastebėta, visur išlaikomas, jeigu tik šnektoje akūtas

skiriamas nuo cirkumflekso. Pietryčių pakraščiuose pasakomos formos su ilgesnėmis galūnėmis: Dievẽniškėse dat. *dvíemu*, instr. *dviemì*, kitose šnektose dat. *dvíemi*, instr. *dviemì*. Vakaruose apie Vilkavìškį, Šakiùs, Šakýną kartais vardažodžių dat. resp. instr. pl. formų pavyzdžiu pridedama *-s*: sakoma *dvíems* resp. *dviẽms*. Žemaičiai vartoja formas dat. *dùm*, f. *dvìm*, instr. *dum̃*, f. *dvim̃* (§ 267). Išimtį sudaro pietų-rytų dalis, kur pastebėta įvairių variantų. Apie Laũkuvą turimos gretiminės vyriškosios giminės formos dat. *dóm*, instr. *dõm* || *dvẽm* (> *dûom*, *dũom* || *d'ṽiem*). Pãgramančio, Raséinių apylinkėse įsigalėjo bendros abiejų giminių formos *dvìm(s)* resp. *dvim̃(s)* (ret. instr. *dvimìs*) su *i* kamieno galūne, plg. dat. pl. *tìms* 'tiems', *baltìms* 'baltiems' (§ 529). Dar pastebėti variantai, sudaryti iš genetyvo kamieno *dvij-* ir vardažodžių fleksijos, pvz., dat. *dvijìms*, f. *dvijóms*, instr. *dvijaĩs*, f. *dvijõms* Luõkė. Apie Gerviniùs tokio tipo formas turi tik moteriškoji giminė: sakoma *dvijùm(s)* resp. *dvijum̃(s)*, bet m. *dvìm(s)* resp. *dvim̃(s)*. Ir Zíetelos lietuviai turi dat. *dvijíemi*, f. *dvijómi*, instr. *dvijaĩs*, f. *dvijomì*. Šiaipjau aukštaičių tarmės plote daug kur įsigali variantai su *dvej-*, žr. § 572.

§ **560.** Lokatyvo formos paprastai padaromos iš genetyvo kamieno *dviej-* arba *dvij-* (že.) su vardažodžių galūnėmis, pvz., *dviejúosu laukúosu* (ir *dviejuõs laukuõs*), *dviejosù šakosù* Kal̃tanėnai, *dvijũs laukũs*, *dvijõs šakõs* Kretingà. Vakarų aukštaičiai kaunìškiai daug kur kirčiuoja šaknį: *dviẽjuos(e)*, *dviẽjose*. Čia sakoma ir *trìjuos(e)*, *trìjose*. Variantas *dvejuose*, *dvejose* aptariamas § 572. Tokios trumpesnės lokatyvo formos, kaip *dvíese* Šakýna, Jùkiškiai, Linkuvà, Vilkavìškis, Dùsmenys, Ukmergẽ, *dvíesa* Léipalingis, *dvíesu* Dotinẽnai, gana retos; daugiausia jos eina prieveiksmiais. Dar esama perdirbinių *dvisù*, *dvíesoj*, *dvíeso* (§ 726). Apie suprieveiksmėjusią senovinę lokatyvo formą *dvíejau(s)*, taip pat perdirbinius *dvìjau*, *dvíejo*, *dvíejuo*, *dvíeje* ir kt. kalbama § 726. Dėl varianto *dvíejaus* dar plg. § 730.

§ **561.** Iliatyvo formos padaromos iš genetyvo kamieno *dviej-* su vardažodžių galūnėmis, pvz., *dviejúosna laukúosna*, *dviejósna šakósna*. Zíetelos lietuviai sako *dvijúosna*, *dvijósna*. Apie variantą su *dvej-* kalbama § 572.

§ **562.** Kaip *du*, *dvi* dažniausiai linksniuojama ir *abù*, *abì*. Sudurtinio varianto *abùdu*, f. *abìdvi* linksnių formos (pilna paradigma tėra tik vakaruose) analogiškos įvardžiui *tuõdu*, f. *tiẽdvi;* pirmojo dėmens vokalizmas svyruoja tarp *u*, *i* ir *uo*, *ie*, plg. *abúodu*, f. *abíedvi* Kruopiaĩ, Šakýna, Jùkiškiai (priegaidė neryški). Dùsetų apylinkėse girdėtas variantas *abìdveji*, f. *abìdvejos* su antruoju dėmeniu iš dauginių skaitvardžių. [Rytų aukštaičiai vilnìškiai apie Švenčiónis, Mielagẽnus, Paringį, Tverẽčių, Rim̃šę ir artimesni utenìškiai Taurãgnų, Vajasìškio apylinkėse vartoja savotiškas reduplikuotas formas *abùdedu*, f. *abìdedi*. Vietomis pasakoma ir *abùdvedu* (Taurãgnai), f. *abìdvedi* (Paringỹs, Tverẽčius). D. Gargasaitė jose įžiūri žemaičių *vẽdu* 'mudu', *vẽdvi* 'mudvi' (MAD 1961 1 234). E. Frenkelis (LEW 1) šias formas laiko **abudu-de* perdirbiniu. Rytų aukštaičių variantai su tam tikromis dalelytėmis nurodomi §§ 763, 764.

Trỹs

§ **563.** Linksniuojamas kaip *i* kamieno daiktavardžiai. Kalnãlio šnektoje forma *trìs* yra ne tik akuzatyvas, bet ir nominatyvas. Apie Palómenę, atvirkščiai, abu linksniai reiškiami forma *trỹs.* Taip yra, greičiausiai, sekant skaitvardžio *du* pavyzdžiu. Šių skaitvardžių sąveika tarmėse akivaizdi: Žãslių apylinkėse sakoma gen. *triẽj* 'trijų', kaip ir *dviẽj* 'dviejų', Palómenėje – *treĩ,* kaip *dveĩ* < *dviejų̃,* aukštaičių plote plačiai vartojama lokatyvo forma *tríese* (Vilkavìškis, Linkuvà, Kar̃sakiškis...) pasidaryta pagal *dvíese,* Pãgramančio šnektos *tríejo* – pagal *dvíejo,* žemaičių gen. pl. *dvijų̃* – pagal *trijų̃.* Formų kirčiavimas taip pat daug kur vienodas, plg. vakarų aukštaičių kaunìškių *trìjų, trìjuos(e),* f. *trìjose* ir *dviẽjų, dviẽjuos(e),* f. *dviẽjose.* Dat.-instr. formos vietomis padaromos iš genetyvo kamieno *trij-,* pvz., dat. *trijìms,* f. *trijóms,* instr. *trijaĩs,* f. *trijõms* Luõkė, atitinkamai *trijìms, trijùms, trijaĩs, trijum̃s* Šáukėnai, *trijíemi, trijómi, trijaĩs, trijomì* Zíetela, *trijíem, trijóm (iẽ, õ?), trijaĩs, trijõm (ó?)* Kaniavà, Kaišiadórys, Síesikai. Visuotinai vartojamos iš genetyvo kamieno padarytos lokatyvo formos *trijuose, trijose.* Trumpesnės *trisù* Gervẽčiai, *trisè* Vilkavìškis, Palómenė, Kuršaičio Gr. § 1006 arba *trìse* Kaišiadórys, *trýse* || *trýsu* Adùtiškis, *trýsa* Léipalingis retos, daugiausia eina prieveiksmiais. Rytų aukštaičiai kamieną *trij-* daug kur taria *tri.j-* (*=tryj-*). Tai aptariama § 360g. Apie variantus su *trej-* kalbama § 572. Pùnsko šnektos dat. *trìmiem* turi *-miem* iš *mùmiem* 'mums'. Vietomis pietų aukštaičiai fakultatyviškai trumpina gen. formą, pvz., *trij* Butrimónys, Dùsmenys 'trijų'. Dėl tokio trumpinimo plg. § 105a. Apie pietų žemaičių *trį̃s (triñs)* 'trys' kalbama § 249. Apie *trìjau* 'trise' žr. § 726.

Keturì,-ios... devynì,-ios

§ **564.** Linksniuojami kaip būdvardžiai, tik akuzatyvas daug kur išlaiko galūnę *-is (kẽturis).* Įvairiose tarmėse vartojamos gretiminės formos su *-us (kẽturius),* kurios rytų aukštaičių plote labai įsigalėjo ir baigia išstumti iš vartosenos senesnes su *-is.* Rytų Lietuvoje įsigali kirčiavimas *septýni, aštúoni, devýni,* plg. f. *septýnios, aštúonios, devýnios.* Iš eilės skaičiuojant, kirtis daug kur fakultatyviškai gali būti keliamas į pirmą skiemenį: *kèturi, peñki, šẽši, sèptyni, àštuoni, dèvyni.* Ypač tai būdinga vakarų aukštaičiams kaunìškiams, tačiaũ pasitaiko ir kitur (daugiausia vaikų žaidimuose). Triskiemenių skaitvardžių gali net galūnės balsis nukristi, pvz., *kètur, sèptyn, àštuon, dèvyn* Jùrbarkas, Sim̃nas. Dėl tokio trumpinimo plg. § 105b. Be loc. pl. *keturiuose,* f. *keturiose* tipo formų, turimos abiem giminėms bendros *keturíese... devyníese* (net *dešimtíese*). Jos paprastai nėra visai paradigminės, eina prieveiksmiais. Rytų aukštaičių vilnìškių plote vartojamos formos *keturíesu... devy-*

niesu (ir *-iesù*). Variantai *ketur̃ieso, keturiesoj* aptariami § 726. Apie *u* išnykimą iš skaitvardžio *keturì* formų (pvz., *kẽtrios* 'keturios') kalbama §§ 105b ir 146. Apie *septynì > saptynì* žr. § 57.

Dẽšimt (dešimtìs)

§ **565.** Šis skaitvardis tarmėse būna linksniuojamas arba nelinksniuojamas. Abu variantai galimi toje pačioje šnektoje. Daugelis žemaičių, rodos, labiau linksta vartoti linksniuojamąjį. Aukštaičių plote, priešingai, vietomis visai be jo išsiverčiama. Antai apie Síesikus sakoma, pvz., *dẽšims arkliám reĩkia daũg pãšaro* arba *turiù dẽšims kiaušìnių*. Kaitomo varianto *dešimtìs* šioje šnektoje visai nėra. Apie Šakýną, Pãpilį turima visa paradigma, tik nėra pilnos nom. sing. formos, ją atstoja trumpoji. Nekaitoma forma plačiai svyruoja (net toje pačioje šnektoje): sakoma *dešimts, dešims, dešimt* ir *dešim*. Visi variantai daugelyje vietų gali būti dvejopai kirčiuojami: *dẽšim(ts)* ir *dešim̃(ts)*. Jų kilmę aiškinti sunku. Vietomis *dẽšimt* gali būti iš acc. sing. *dẽšimtį*, plg. *dẽšimť* Luõkė, Tirkšliaĩ, dz. *dẽšimć* Dùsmenys. Panašiai variantas *dẽšimts* gali būti iš acc. pl. *dẽšimtis* (plg. *trìsdešimts* 'trys dešimtys') arba iš nom. pl. *dẽšimtes* (bent vakarų aukštaičių plote). Variantas *dẽšimt* lengvai galėjo netekti *-t* ir virsti *dẽšim* pozicijoje prieš *t, d*. Skaitvardis *dešimtìs* linksniuojamas kaip *i* kamieno daiktavardžiai. Tarmėse esama formų su priebalsinio linksniavimo galūnėmis, pvz., gen. sing. *dešimtès* Sim̃nas, Kaniavà, Aluntà, Svėdasaĩ, Kùktiškės, Kal̃tanėnai, Adùtiškis, Tverẽčius, Rimšẽ, nom. pl. *dẽšimtes* Kaniavà, Kal̃tanėnai, Rimšẽ, gen. pl. *dešimtų̃* (labai plačiai). Gal ir *dešims* yra senovinė priebalsinio linksniavimo forma? Žemaičiai ir rytų aukštaičiai vietomis turi gretimines linksnių formas su *ē* resp. *i̯ā* kamieno galūnėmis. Nom. sing. paprastai išlaiko *i* kamieno formą, tačiau užfiksuota ir naujadarų, pvz., *dešim̃tė* Ùžventis (reikšme 'dešimtakė korta' sakoma net apie Vilkavìškį), *dešimtẽ* Kal̃tanėnai 'dešimtis'. Rytų aukštaičių plote dar pastebėta vyriškosios giminės formų su *i̯a* kamieno fleksija. Apie Skãpiškį užrašyta gen. sing. *dẽšimčio*, dat. sing. *dẽšimčiu* (= *dẽšimčiui* Ukmergẽ), instr. sing. *dẽšimčiu*, nom. pl. *dešimčiaĩ*, dat. pl. *dešimčiám* ir t.t. Giminės pakeitimas, matyt, susijęs su *šim̃to* įtaka. Apie variantą *dešium̃(tìs)* kalbama § 66a. Apie loc. pl. *dešimtíese* žr. § 564.

Vienúolika...devynióloka

§ **566.** Šių skaitvardžių antrojo dėmens vokalizmas tarmėse įvairuoja. Žemaičiai, daugelis vakarų aukštaičių šiauliškių, rytų aukštaičiai panevėžìškiai (išskyrus pietryčių kampą apie Síesikus, Rãguvą) ir jų artimesni kaimynai šiaurėje (Papilỹs, Vabalniñkas) turi *-leka: vienúoleka... devynióleka*. Dėl geografijos šiaurės žemaičių

-lęka taip pat kildintina iš *-leka* (§ 56). Priebalsio *l* nesukietėjimas rytų aukštaičių plote prieš *e* (tariama *-ľeka* / *-ľæka*) rodo tąjį *e* esant antrinės kilmės, greičiausiai, iš *ie*. Tokiam kildinimui pritaria Skãpiškio apylinkės (už ploto ribų) tarimas *v́ę.núoľę.ka* (sen.) || *v́ę.núoľika*. Plg. Zíetelos lietuvių *v́iᵉnúᵒľi·ka* (dėl *ie* > *iᵉ*, *i·* žr. § 84). Abu variantai (su *-lika* ir *-lieka* > *-leka*) atskirose šnektose vartojami kaip gretiminiai. Santykis tarp *-lika* ir *-lieka*, matyt, toks, kaip tarp inf. *lìkti* ir 3. pres. *liẽka*. Fonetiškai neaiškus *-lieka* virtimas *-leka* žemaičių tarmėje, nes čia *ie* šiaipjau monoftongu *e* nevirsta. Kad čia esama ypatingo vokalizmo redukcijos atvejo, rodo tendencija kai kuriose rytų Lietuvos šnektose visai išmesti balsį: tariama *vienúoľka*... *devynióľka*. Apie tai kalbama § 146. Pirmasis dėmuo *vienúo-*, *dvý-*, *trý-*, *keturió-*... *devynió-* tarmėse bemaž neįvairuoja. Žemaičiai sako *vieniúoleka* su *ń*, greičiausiai, iš tokių formų, kaip *septynióleka*. Kuršių pamario žvejų šnektoje būta *septinióLika* (ir *aštinióLika* su *i* iš *septi-*), *devinióLika* šalia *septynì*, *devynì* (LŽTP 46).

§ **567.** Skaitvardžiai 11–19 gali būti linksniuojami ir nelinksniuojami. Linksniuojamieji kaitomi kaip *ā* kamieno daiktavardžiai, tik acc. sing. galūnė svyruoja tarp *-a* ir *-ą*. Galūnę *-ą* bene labiausiai linkstama vartoti tuo atveju, kai skaitvardis atstoja daiktavardį, pvz., *gavaũ devynióleka rùblių, tai galiù* *penkiólekąʼ* *táu paskõlyt* Papilỹs. Nelinksniuojamų skaitvardžių galūnė *-a*, ypač iš eilės skaičiuojant, gali būti numetama net ir tose tarmėse, kur šiaipjau pralietuvių **-ă* išlaikoma (pvz., Skãpiškis). Apie Kybártus užfiksuota forma *vienúoliks* (*buvo koks vienúoliks žmonių* J. Senkus LKK III 152). Plg. *dvýlikas*, *trýlikas* LŽTP 46. Formų su *-s*, sako, esama dar Salantũ šnektoje (A. Salys Lkt 27). Jų randame ir senuosiuose kalbos paminkluose, žr. V. Mažiulis LKGrK 62. Gali būti *-s* pridėta gretiminių *dešim̃(t)s* || *dešim̃(t)* pavyzdžiu.

Dvìdešimt ... devýniasdešimt (dvì dẽšimtys ... devýnios dẽšimtys)

§ **568.** Šie skaitvardžiai būna suaugę į vieną arba nesuaugę. Abu variantai dažnai vartojami toje pačioje šnektoje. Antrasis bene labiau populiarus žemaičių tarmėje. Suaugusiųjų į vieną žodį pirmuoju dėmeniu gali eiti nominatyvo (pvz., *trỹsdešimt*) arba akuzatyvo (pvz., *trìsdešimt*) formos. Labiau paplitęs antrasis tipas. Pirmasis kiek populiaresnis rytų Lietuvoje, pastebėtas, pvz., apie Dùsmenis, Dotinė̃nus, Kùktiškes, Adùtiškį. Žemaičių tarmėje buvusi pirmojo dėmens galūnė kartais labai nusilpsta arba ir visai išnyksta, sakoma, pvz., *kẽturzdešimt*. Pasitaiko ir labai neįprastų trumpinimų, plg. Tirkšlių šnektos fakultatyvišką tarimą *kẽ·m̥·kètǫŕᵉ* šalia *kẽ·tǫŕźďèś·ḿt́ kètǫŕᵉ* '44'. Antrojo dėmens pabaiga įvairuoja: sakoma, pvz., *trìsdešimtis*, *trìsdešimti*, *trìsdešimts*, *trìsdešims*, *trìsdešimt*, *trìsdešim*. Pirmasis variantas daugiausia paplitęs aukštaičių tarmės vakaruose, antrasis (su *-i* iš *dvì dẽšimti*) pastebėtas žemaičių plote (Alsė̃džiai, Žarė̃nai, Telšiaĩ, Kvė̃darna, Laũkuva,

Viekšniaĩ...), kiti perdėm sumišę ir vartojami kaip gretiminiai įvairiose tarmėse. Paradigmoje linksniuojamos formos labai susipynusios su nelinksniuojamosiomis. Nepaprastai margas kirčiavimas. Dažnai toje pačioje šnektoje kirčiuojama keleriopai. Bene populiariausias pirmojo dėmens kirtis *(kẽturiasdešimt)*, tačiau taip pat gana plačiai kirčiuojamas antrasis dėmuo (*keturiasdẽšimt* Kaniavà, Svėdasaĩ, Panemunẽlis, Kùktiškės, Palū̃šė...) arba net abu (*kẽturiasdẽšimt* Luõkė, Šakýna, Vilkavìškis, Skãpiškis, Zíetela...). Kai kuriose šnektose antrasis dėmuo vietoj kirčio gali turėti tik pailgintą balsį, pvz., *kẽturiasdēšimts* Pùnskas arba *kẽturiosdēšim* Adùtiškis. Perkant ar parduodant įvairiose tarmėse dažnai vartojami slavizmai *desẽtkas* '10', *kapà* '60' ir hibridai *dvìdesėtkis* '20', *trì(s)desėtkis* '30' arba *pùskapis* '30'. Plg. *tùzinas* '12', *pùstuzinis* '6'. Zíetelos lietuviai dar turi skolinį *sarašnià* '40'.

Šim̃tas

§ **569.** Linksniuojamas kaip *a* kamieno daiktavardžiai. Sutrumpinta nom. sing. forma *šim̃ts (šim̃c)* neretai pasakoma ir tose šnektose, kur šiaipjau galūnė *-as* išlaikoma. Kirčiuojama dvejopai: pagal IV ir II kirčiuotę. Antrasis variantas retesnis, labiausiai įsigalėjęs vakarų ir pietų aukštaičių plote. Rytų aukštaičiai daug kur linkę sakyti *trỹs šim̃tai*, bet *šimtaĩ rùblių*. Matyt, šaknies kirčiavimas pirmiausia atsirado junginiuose 200–900 dėl tvirtesnio pirmojo dėmens *(du... devynì)* pabrėžimo. Apie variantą *šiuñtas* kalbama § 66a. Tokie trumpinimai, kaip *šim devynì* '109', aptariami § 105b.

Tū́kstantis

§ **570.** Šio skaitvardžio giminė ir linksniavimas gerokai įvairuoja. Matyt, senovėje jis buvo moteriškosios giminės. Rytų aukštaičių tarmėje apie Skãpiškį ir Liñkmenis aptikta nom. pl. forma *tū́kstantes* 'tūkstančiai' su priebalsinio linksniavimo galūne. Daugelis žemaičių ir rytų aukštaičių *tū́kstantį* linksniuoja kaip *i* kamieno moteriškosios giminės daiktavardžius. Kartu su kitais *i* kamieno baritonais jis čia daug kur perėjo į *i̯ā* (rytų aukštaičių plote) arba *ē* (abiejose tarmėse) kamienus. Variantas *tū́kstančia* vartojamas, pvz., apie Panemunẽlį, Svėdasus, Dùsetas, Ùteną, Sãlaką, Liñkmenis, Dotinẽnus, Tverẽčių, Rim̃šę. Į *ē* kamieną perėjusį variantą *tū́kstantė* turi bemaž visi žemaičiai, iš rytų aukštaičių jis pastebėtas apie Debeikiùs, Ãluntą, Liñkmenis. Tur būt, *šim̃to* įtakoje atsirado vyriškosios giminės *i̯a* kamieno forma *tū́kstantis,-čio.* Labiausiai ji įsigalėjo vakarų ir pietų aukštaičių plote, taip pat rytų aukštaičių pietvakarių pusėje (panevėžìškiai ir artimesni jų kaimynai), nors, kaip gretiminė, pastebėta ir kitur. Liñkmenų apylinkėje užfiksuotos visos keturios formos: 1. *tū́kstantis,-ties*, 2. *tū́kstančia*, 3. *tū́kstantė* ir 4. *tū́kstantis,-čio*. Apie Pãpilį senovines *i* kamieno formas linkstama vartoti tik kalbant apie pinigus, šiaipjau

čia įsigalėjo *i̯a* kamienas: sakoma *kẽturias tū́kstantis mokė̃jo kárvei* '4000 rb mokėjo už karvę', bet *vãrė žmonelès tū́kstančiais šáudyt.* Įvairiakamienės formos sutinkamos jau senuosiuose raštuose, žr. Būgos RR II 637 – 638 ir V. Mažiulio straipsnį LKGrK 63 – 64. Apie variantus su pridėtiniu *s-* *(stū́kstantis)* žr. § 238. Tokie trumpinimai, kaip *tū́kstan(t) devynì* '1009', aptariami § 105b. Apie Ãšmeną būta formos *tumstas*, žr. MLLG IV 176, 182. Dabar rytų pakraščiuose jos nepastebėta: daugiausia vartojamas baltarusių skolinys *tỹsiačias* || *tỹsiačis* Lazū̃nai (tariama *ты*·-) arba *tìsėčis* || *tìsėčia* Zíetela (tariama *тѝ*-).

Milijõnas ir *nùlis*

§ **571.** Vakarų aukštaičiai kaunìškiai *milijõną* kirčiuoja pagal I kirčiuotę (*milijónas* J. Senkus LKK III 153). Pietų aukštaičių plote vietomis tariama *milijònas* (pvz., Dusmenysè). Vietoj *nùlis* daug kur sakoma *nõlis*, plg. r. dial. *ноль.* Apie Jùkiškius, Palómenę, Dùsmenis, Adùtiškį užfiksuota *nòlis.* Variantas su *i̯u* kamieno galūne *(nolius)* aptariamas § 392. Rytų aukštaičiai abiejų svetimų žodžių balsį *o* daug kur keičia į *uo* (*milijuõnas, nuõlis* § 68).

2. Dauginiai

§ **572.** Aukštaičių tarmėje gana plačiai sakoma *septýneri, aštúoneri, devýneri* (pvz., Šakýna, Pašvitinỹs, Raguvà, Ukmergė̃, Zíetela) su kirčiu iš moteriškosios giminės, plg. *septýnerios.* Apie Jùkiškius, Zíetelą kirčiuojama net *víeneri, kẽtveri, peñkeri.* Variantas *dvejerì, trejerì* (*-eri* iš *ketverì*) taip pat daugiausia vartojamas įvairiose aukštaičių tarmės šnektose, pastebėtas apie Dùsmenis, Gélvonus, Kar̃sakiškį, Rãguvą, Skãpiškį. Vietomis sakoma ir *dešimterì* (Léipalingis). Daugelis pietų ir rytų aukštaičių turi formas *penkelì... devynelì,* plg. *kelì.* Jos vartojamos dažniausiai kaip gretiminės šalia *penkerì... devynerì.* Sutinkamos jau senuosiuose raštuose (DP, PS). Dabar girdėta sakant ne tik *dvejelì, trejelì,* bet net *ketvelì* (Debeĩkiai, Svėdasaĩ) arba *ketverelì* (Rimšė̃). Gélvonų šnektos f. *vẽnelios* turi *ẽ* iš *dvẽjerios.* Dauginiai skaitvardžiai linksniuojami kaip būdvardžiai, tik šalia vyriškosios giminės akuzatyvo galūnės *-us* vietomis turima *-is* (pvz., Vilkavìškis, Pùnskas, Sim̃nas). Esama ir bevardės giminės formų, pvz., *dvẽja tiek* Vilkavìškis, Ukmergė̃, Zarasaĩ, *bóčis mus kẽtvera pàmetė* Zíetela 'tėvas mus keturis paliko'.

Vietoj dauginių skaitvardžių tarmėse neretai galima išgirsti vartojant kiekinius: sakoma *vienì mẽtai, trỹs dùrys* ir pan. Tokia vartosena daugiau būdinga rytų aukštaičiams. Apie Šė̃duvą, Jùkiškius, Šė̃tą, Bìržus dauginiai skaitvardžiai '4' – '9' net bemaž visai nevartojami, juos pakeičia atitinkami kiekiniai. Dėl vartosenos svyravimo (iš dalies ji pastebima ir vakarų aukštaičių kaunìškių tarmėje, žr. J. Senkus LKK

III 153 – 154) vienur kitur dauginio skaitvardžio '2' linksnių formos įsigalėjo to paties kiekinio skaitvardžio paradigmoje: vietoj *dviejų̃* sakoma *dvejų̃* (Jùkiškiai, Raguvà, Síesikai, Ukmergė̃, Kùktiškės ir kt.), vietoj *dvíem, dviẽm* kai kur (apie Palómenę, Ùkmergę...) vartojamos formos *dvejíem* resp. *dvejaĩs*, f. *dvejõm (dvejóm?)*, vietoj *dviejúose*, f. *dviejóse* daugelis rytų ir kai kurie pietų aukštaičiai sako *dvejúose*, f. *dvejóse*, lygiai kaip ir vietoj ill. *dviejúosna*, f. *dviejósna* – atitinkamai *dvejúosna, dvejósna*. Daugiau ar mažiau fakultatyviškai pasakoma net *trejų̃* (Jùkiškiai), *trejíem*, f. *trejóm (trejõm)*, *trejaĩs*, f. *trejõm (trejóm)*, *trejúose*, f. *trejóse*. Iliatyvo formos *trejúosna*, f. *trejósna* girdėtos apie Palómenę, Ùkmergę.

3. Kuopiniai

§ 573. Vietoj *dvẽjetas, trẽjetas* žemaičiai ir Zíetelos lietuviai sako *dvéitas, tréitas* (*dvê·c, trê·c* Kretingà). Greitoje kalboje tai pasitaiko ir vietomis vakarų aukštaičių kaunìškių plote (Vilkavìškis). Lietuvių kalbos žodyne pateikiama forma *ãbeitas* 'abejetas' iš Gervė̃čių ir Liškiavõs (LKŽ I 4). Kuopiniai skaitvardžiai linksniuojami kaip *a* kamieno daiktavardžiai, nors kartais (labai retai) vienur kitur pasakomi ir su būdvardžių galūnėmis, pvz., *užteks tos dróbės da trejetam marškinių* Vilkavìškis (J. Senkus LKK III 155). Rytų Lietuvoje plačiai vartojama nom.-acc. n. forma. Čia sakoma, pvz., *atbė̃go peñketa* (ir *peñketas*) *vaikų̃, turiù trẽjeta* (ir *trẽjetą*) *dukterų̃* ir pan. Vakaruose ši forma reta, tačiau vietomis pasitaiko, pvz., *augìna aštúoneta vaikų̃* Geistaraĩ. Zíetelos lietuvių šnektoje populiarūs kuopinių skaitvardžių kilmės prieveiksmiai su *-te:* sakoma, pvz., *ãnys dveitè išéi Zíetelon* 'jie dviese išėjo į Zietelą', *mẽs treitè bùvom Lydõj, ketvertè pióvė píevą, ãnys ten aštuontè bū́sta* 'jie ten aštuoniese gyvena' ir pan. Skaitvardį *dvẽjetas* įvairiose tarmėse plačiai pakeičia daiktavardis *póra*. Tam reikalui vietomis vartojami variantai su kito kamieno galūnėmis, pvz., *põris* Šakýna, *póras* Kretingà (bet *iš anùdums išeĩs gražì póra*).

4. Kelintiniai

§ 574. Linksniuojami visur kaip būdvardžiai. Skaitvardis *pìrmas,-à* laipsniuojamas. Plačiai vartojama jo bevardės giminės forma. Ji kirčiuojama dvejopai (dažnai toje pačioje šnektoje): *pìrma* ir *pirmà*. Labiau paplitęs antrasis variantas. Žemaičiai sako *pirmù*, greičiausiai, su *-u* iš *u* kamieno būdvardžių, plg. *platù* (§ 109a).

§ 575. Skaitvardžio *añtras,-à* ilgesnę formą *ãntaras,-a* išlaikė rytų aukštaičiai vilnìškiai ir jų kaimynai pietų aukštaičiai apie Trakùs, Valkininkùs, Kaniãvą, Ramaškónis, Ródūnią, Rùdnią, Musteĩką. Čia visa paradigma paprastai turi šaknies kirtį, nors vietomis daugiskaitos formų kirčiuojama galūnė (toks kirčiavimas

retesnis). Dėl *añtaras* > *añtras* plg. § 105b. Lietuvių kalbos ploto pietuose apie Pùnską, Zíetelą vietoj *pusañtro* sakoma *puseñtro*. Plg. *pusiñtaro* Lazū̃nai (LKK II 223_{37}) < *puseñtaro*. Zíetelos lietuviai skaitvardį *añtras* išlaikė tik žodyje *puseñtro* (sako ir *pusañtro*, net *pusoñtro*), šiaipjau vietoj jo vartoja įvardį *kìtas*, pvz., *jaũ mán šẽšiasdẽšim kitì mẽtai* '...62-ri metai'. Tam tikrais atvejais *kìtas* gali pavaduoti *añtrą* ir kitose tarmėse, žr. LKŽ V 901 – 902.

§ **576.** Žemaičiai šalia *trẽčias (trèc)* turi acc. sing. formą *trẽtį*, kaip ir šalia *svẽčias (svèc)* yra *svẽtį* (§ 75b). Vietoj f. *trečià* šiaurės žemaičiai sako *tretì*, plg. *žalì* 'žalia' (§ 429).

§ **577.** Vietoj *aštuñtas,-à* kai kuriose tarmėse sakoma *aštuõntas,-à* su *uo* iš *aštuonì*. Toks variantas pastebėtas pietų Lietuvoje apie N. Ū̃tą (J. Senkus LKK III 156), Pakúonį (LKŽ I 282), Dùsmenis, Perlóją, Kaniãvą, Zíetelą, net Gervẽčius (LKŽ), taip pat šiaurės žemaičių ir artimesnių jų kaimynų plote (*àštộ·nc* § 81). Pietuose vietomis tariama su akūtu: *aštúontas*, f. *aštúonta* (Pakúonis, Zíetela, Gervẽčiai). Seni žmonės, ypač tautosakoje, šalia *septiñtas,-à* ir *aštuñtas,-à* kartais pasako *sẽkmas,-à*, *ãšmas,-à*, plg. daiktavardžius *sekmãdienis*, *sekmìnės*. Šnekamojoje kalboje šios visai jau beišnykstančios formos girdėtos apie Kalnãlį, Gerviniùs, N. Ū̃tą (J. Senkus LKK III 156), Pándėlį. Iš kitų vietų pavyzdžiai pateikiami LKŽ I 274.

§ **578.** Šalia *vienúoliktas,-a* ... *devynióliktas,-a* rytų aukštaičiai turi formas *vienuolìkis,-ė*... *devyniolìkis,-ė*. Daug kur abu tipai vartojami kaip gretiminiai. Tam tikra specialia reikšme (kalbant apie skietą, kortų jokerius ir pan.) variantai su *-likis* pasitaiko net apie Daukšiùs, N. Ū̃tą (J. Senkus LKK III 158). Jie linksniuojami kaip *i̯a* resp. *ē* kamienų daiktavardžiai, tik dat. sing. m. formos kartais gauna pronominalinės kilmės galūnę (*vienuolìkiui*, ret. *vienuolìkiam*). Apie *-likis,-ė* kilmę rašė V. Mažiulis LKGrK 43 – 45. Sporadiškai vienur kitur (daugiausia rytų aukštaičių panevėžìškių tarmės šiaurėje) pasitaiko kontaminaciniai variantai *vienuolikiñtas,-à* ... *devyniolikiñtas,-à* (plg. *devinióliktas*+*deviñtas*). Pavyzdžiai pateikiami Jauniaus Gr. 157 ir LKŽ (s.v.).

§ **579.** Kelintinis skaitvardis *šim̃tas,-à* (pvz., *àš táu sakaũ šim̃tą kar̃tą* Síesikai) dėl formos vienodumo su kiekiniu skaitvardžiu dažniausiai pakeičiamas įvardžiuotine forma *(šimtàsis,-óji)*. Taip pat vietoj *tū́kstantas,-a* (pvz., *tū́kstantas sỹkis* Vilkavìškis, *gal ir duõs kokią̃ tū́kstantą dãlią* Síesikai) paprastai sakoma *tū́kstantasis,-oji*.

V. VEIKSMAŽODŽIŲ ASMENAVIMAS

1. Bendrieji dalykai

a. Apie dviskaitą

§ **580.** Veiksmažodžių dviskaitą turi žemaičių tarmės vakarinė dalis maždaug iki Viekšnių–Telšių–Laũkuvos–Šilãlės–Vainùto linijos, taip pat vakarų aukštaičiai kaunìškiai apie Jùrbarką, K. Naũmiestį, Kybártus, Grìškabūdį, Šakiùs, Veliúoną, Vìlkiją ir Pagẽgius, Víešvilę, Smalininkùs, žr. D. Gargasaitės sudarytą žemėlapį MAD 1964 2 208. Ją turėjo Prūsų lietuviai (Kuršaičio Gr. § 1065 ir kt., LŽTP 47 ir kt.). Paribiais dviskaitos formos vartojamos greta daugiskaitinių, pvz., *mùdu sùkava* || *sùkame*. Žemaičiai rytiniame pakraštyje (ypač šiaurėje) teturi tik antrojo asmens formas: sako, pvz., *jùdu sùkatau*, bet *vẽdu sùkam*. Aukštaičių tarmės plote tokio skirtumo nepastebėta. Gal būt, kaltas antrojo asmens žemaitiškos formos išsiskyrimas iš paradigmos (vienu skiemeniu ilgesnė)? Sporadiškai atskiros dviskaitos formos, nebesudarančios sistemos, pasitaiko ir toliau į rytus už nurodyto ploto ribų. Jos aptiktos, pvz., apie Pãgramantį, Ùžventį, Kuršẽnus, net Šẽduvą. Vadinasi, dar neseniai veiksmažodžių dviskaita buvo vartojama plačiau.

b. Apie sangrąžinių veiksmažodžių formas

§ **581.** Sangrąžinių veiksmažodžių galūnėse, apsaugoti dalelytės *si*, išliko nesutrumpėję ilgieji akūtiniai balsiai. Pati sangrąžos dalelytė trumpinama, jos balsį *i* linkstama numesti kaip netekusį morfologinės reikšmės elementą (§ 106). Daugiskaitos formos *sùkamėsi* 'sukamės', *sùkatėsi* 'sukatės' labai retos, pasitaiko senų žmonių kalboje, rodos, tik vietomis vakarų ir pietų aukštaičių paribiais. Dviskaitos formos *sùkavosi*, *sùkatosi* visai negirdėtos: tėra tik *sùkavos*, *sùkatos* / že. *sùkatavos*. Geriau balsį išlaiko vienaskaita. Formas *sukúosi*, *sukíesi* (*rašaũsi*, *rašaĩsi* ir kt.) turi daugelis vakarų aukštaičių kaunìškių, taip pat kai kurios pietų ir rytų aukštaičių šnektos, pvz., apie Pùnską, Žasliùs, Síesikus. Dar plačiau išlaikoma *-i* 3. pers. formose *(sùkasi, tìkisi, rãšosi...)*. Bendraties, padalyvio ir pusdalyvio formose *-i* labai retas, girdėtas (ret.) tik kaunìškių plote.

§ **582.** Sangrąžos dalelytė *-si* tarmėse dar turi variantą *-se*. Jis pastebėtas daugiausia paprūsės šnektose. Būna tik galūnėje. Po priešdėlio visur tėra *-si-*. Antai apie Rudamìną asmenuojama: 1. sing. *rašaũse*, 2. sing. *rašaĩse*, 1. pl. *rãšomės* || *rãšomėse* (ret.), 2. pl. *rãšotės* || *rãšotėse* (ret.), 3. pers. *rãšose*, bet tik *pasirašaũ*, *pasirašaĩ* ir t.t. Šios šnektõs *-se* negali būti iš **-sę*, nes čia *ę* verčiamas *ī*. Kadangi Rudaminoje

esamojo laiko *a* kamienas turi 1. sing. formą *sukúosiu* (ją vartoja daugelis kaimynų vakarų aukštaičių kauniškių) su *-u* iš nesangrąžinių veiksmažodžių, o 2. sing. tėra *sukíesi* (ne *sukíese*!), tai 3. pers. *sùkase* galima suprasti kaip *sùkasia*, plg. *tráukiu, tráuki, tráukia*. Iš 3. pers. *-se* galėjo paplisti į kitas formas ir įsitvirtinti vietoj *-si* ten, kur tai padaryti netrukdė sistema. E. Mikalauskaitės duomenimis, Rudaminoje sakoma: l. sing. *rašaũse, rašýdavause, sùktause* 'sukčiausi' (bet *sukúosiu, tikiúosiu, sùksiuosiu* || *sùksiesiu*), 2. sing. *rašaĩse, rašýdavaise, sùktaise* 'suktumeisi' (bet *sukíesi, tikíesi, sùksiesi*, imper. *sùkis*), 3. pers. *sùkase, tìkise, rãšose, rašýdavose, sùktųse* (bet fut. *sùksis*), tačiau l. pl. *sùkamės, tìkimės, rãšomės, rašýdavomės, sùksimės, sùkimės, sùktūmės*, 2. pl. *sùkatės, tìkitės, rãšotės, rašýdavotės, sùksitės, sùkitės, sùktūtės* (seniai kartais pasaką l. ir 2. pl. variantus su *-se*, net *-si*), inf. *sùktis*. Dalelytės variantą *-se* gavo net dalyvis su pusdalyviu: sakoma *praũsiantyse* (praes. act. pl.), *sùkęse* (praet. act. pl.), *pẽštase* (praet. pass. n.), *sukdamóse* (sing. f.), *sukdamíese* (pl. m.). Einant nuo Rudaminõs šiaurės vakarų link, *-se* vartojimo sfera laipsniškai mažėja. Plačiausiai sutinkamos 3. pers. formos su *-se* (*sùkase* ir kt.), pastebėtos visoje paprūsėje, pvz., apie Liubãvą, Kapsùką, Jùrbarką, Pãgramantį. Užfiksuotos (senių kalboje) net apie Survìliškį. Kitos formos su *-se* retos. Jùrbarko apylinkėse seniai kartais pasako inf. *sùktise* 'suktis' (var. *sùkties*, dažn. *sùktis*). Kuršių pamario žvejų šnektoje variantas *-se* buvo tvirtai įsigalėjęs visų laikų vienaskaitos formose: čia sakydavo ir l. sing. *sukúose* 'sukuosi', 2. sing. *sukíese* 'sukiesi' (LŽTP 47). Dalelytė *-se* sutinkama jau senuosiuose Prūsų Lietuvos raštuose, žr. Hermano Lit. Stud. 83 tt.

§ **583.** Formos su du kartu pakartota dalelyte retos, pasitaiko daugiau ar mažiau sporadiškai, pvz., 3. praes. *sùkasis* Vilkavìškis, Palómenė 'sukasi'. Rytų aukštaičiai panevėžiškiai apie Ramýgalą (Masiokų km., 3 *km* į šiaurę) asmenuoja: 1. sing. *kalbúosiuosi* (čia *-si* = *-siu*), 2. sing. *kalbíesiesi* || *kalbíesi*, 3. pers. *kal̃basisi* || *kal̃basi*, bet l. pl. *kal̃basiam*, 2. pl. *kal̃basiat*. Daugiskaita pasidaryta pagal paprastuosius veiksmažodžius, nes dėl *-ia* ir *-i* fonetiško sutapimo šnektoje 3. praes. *kal̃basi* ir *áudžia* turi vienodą pabaigą (*-ι*). – Rytų aukštaičių tarmės plote sangrąžos dalelytė vietomis pridedama prie sutrumpėjusios l. pl. formos: sakoma, pvz., *sùkams* 'sukamės', *tìkims* 'tikimės', *rãšoms* 'rašomės', *sùksims* 'suksimės', *sùkims* 'sukimės'. Tokias formas bene gyviausiai vartoja kupiškėnai, tačiau jos pastebėtos ir kitur, pvz., apie Panemunėlį, Adomýnę, Svėdasus, Debeikiùs, Ãluntą, Kaĩtanėnus. Jas turi net Čiornos Padinos lietuviai (Jeršovo raj., Saratovo srt.), perkelti iš rytų Lietuvos po 1863 m. sukilimo (A. Vidugiris LKK VII 200). Uogìniuose išlaikomas sangrąžos dalelytės balsis: sakoma, pvz., *sùkamsi*. Šiaurės žemaičiai kretingìškiai ir kai kurie telšiškiai panašiai pasidarė 2. dual. formą *sùkataus* (plg. nesangrąžinę *sùkatau*) šalia *sùkatavos*. – Vakarų aukštaičiai kaunìškiai l. sing. formą *sukúosiu* 'sukuosi' (Vilkavìškis, Garliavà ir kt.) vietomis perdirbo į *sukíesiu* (pvz., Liubãvas) su *ie* iš 2. sing. *sukíesi*. Plačiau sakoma l. fut. *sùksiesiu* (pvz., Liubãvas, Rudaminà) arba

sùksiesu (K. Naũmiestis, plg. *sùksu* 'suksiu') 'suksiuosi'. Esama net *sùksisiu,* 2. sing. *sùksisi* 'suksiesi' (Liubãvas) su *i* iš 3. fut. *sùksis.*

§ **584.** Lietuvių kalbos ploto pietų ir rytų pakraščiuose kai kurių veiksmažodžių sangrąžinės formos, skirtingai nuo paprastųjų, gauna galūnės kirtį. Labiausiai paplitęs būtojo laiko III asmens galūnės kirčiavimas. Žemiau pateikiami pastebėti pavyzdžiai: a) *dėjõs* Rudaminà, Gervė̃čiai, Adùtiškis arba *dėjosì* Zíetela, *ejõsi* Pùnskas 'sekėsi', *leidosì* Zíetela, *radõs* Rudaminà, Marcinkónys, Varėnà, Nočià, Ramaškónys, Lazū́nai, Dùsetos (Būgos RR III 826) arba *radõsi* Pùnskas, *radosì* Zíetela, Dievẽniškės, Gervė̃čiai, *rinkõs* Adùtiškis arba *rinkosì* Zíetela, *sėdõs* Rudaminà, Dùsmenys, Marcinkónys, Nočià, Ramaškónys, Lazū́nai, Dùsetos (Būgos RR III 826), Adùtiškis, Tverẽčius arba *sėdosì* Zíetela, Dievẽniškės, Gervė̃čiai, *stojõs* Rudaminà, Léipalingis, Nočià, Ramaškónys, Lazū́nai, Dùsetos (Būgos RR III 826), Adùtiškis arba *stojosì* Zìetela, Dievẽniškės, *vijõs* Lazū́nai, Adùtiškis, b) *davẽs* Adùtiškis arba *davėsì* Zíetela, *džiaugẽs* Tverẽčius, *ėmẽs* Rudaminà, Léipalingis, Lazū́nai, Gervė̃čiai arba *ėmėsì* Zíetela, *griebẽs* Adùtiškis arba *griebẽsi* Pùnskas, *gulẽs* Rudaminà, Tverẽčius arba *gulėsì* Zíetela, *kėlẽs* Léipalingis, Adùtiškis, Tverẽčius, *metẽs* Rudaminà, Lazū́nai, Adùtiškis arba *metėsì* Zíetela, Dievẽniškės, *metẽsi* Pùnskas, *puolẽs* Nočià arba *puolẽsi* Pùnskas, *stvėrẽsi* Pùnskas, *sukẽs* Rudaminà, *sviedẽs* Lazū́nai, *vertẽs* Rudaminà, Léipalingis, Adùtiškis. Geriau ištirtoje Adùtiškio šnektoje, be nurodytųjų, pastebėta galūnę kirčiuojant dar šių veiksmažodžių: a) *klojõs, likõs,* b) *brukẽs, būrẽs, dengẽs, gynẽs, gyrẽs, kasẽs, kepẽs, kūlẽs, kuopẽs* 'valėsi', *kvietẽs, meldẽs, mynẽs, mušẽs, nešẽs, pešẽs, pylẽs, pynẽs, piovẽs, pliekẽs, ruošẽs, segẽs, skynẽs, skyrẽs, skutẽs, stiebẽs, šėrẽs, tūpẽs, vedẽs, vežẽs.* Čia galūnės kirčiavimas nepasižymi pastovumu, greta vartojami ir variantai su šaknies kirčiu. Daugelyje vietų gali būti kirčiuota ir daugiskaitos formų galūnė, pvz., *sėdomẽs, sėdotẽs* Nočià, Zíetela, Gervė̃čiai, Tverẽčius (ir *sėdõmės, sėdõtės*). Apie Adùtiškį, rodos, gali būti dvejopai kirčiuojamos kiekvieno veiksmažodžio 1. ir 2. pl. formos.

Zíetelos šnektoje galūnės kirtį gali gauti dar kai kurių veiksmažodžių bendratis, liepiamoji nuosaka, taip pat esamojo ir būsimojo laikų III-sis asmuo, kartais ir daugiskaita. Pastebėti pavyzdžiai: a) inf. *dėtìs, duotìs, gultìs, imtìs, klaustìs, leistìs, mestìs, rastìs, rinktìs, sėstìs, stotìs, vilktìs,* b) imper. *gulkìs, rinkìs, sėskìs, stokìs* (plg. *sẽskis* || *sė̃skis, stõkis* || *stókis* Šakýna) ir 1. pl. *gulkimẽs, rinkimẽs, sėskimẽs, stokimẽs,* 2. pl. *gulkitẽs, rinkitẽs, sėskitẽs, stokitẽs,* c) 3. praes. *randasì, renkasì, sėdasì, stojasì, stovisì,* d) 3. fut. *dėsìs, duosìs, leisìs, rasìs, rinksìs, sėsìs* (1. sing. *sėsiúos,* 2. sing. *sėsíes*), *stosìs* (1. sing. *stosiúos,* 2. sing. *stosíes*) ir 1. pl. *sėsimẽs, stosimẽs,* 2. pl. *sėsitẽs, stositẽs.* Panašiai kirčiuojama Lazū́nų apylinkėse.

§ **585.** Priešdėlinių veiksmažodžių sangrąžos dalelytės vieta tarmėse svyruoja. Šiaurės žemaičiai kretingìškiai sako dvejopai: *apsipìlti* || *apipìlties, išsìmiegoti* || *išmiegóties, įsilìpti* || *įlìpties, susiárti* || *suárties* ir pan. Kai kurios poros turi tam

tikrą prasmės skirtumą, pvz., *atsiràsti* 'dingus kur nors, vėl atsirasti' || *atràsties* 'ką nors sau rasti', *pasimèsti* 'dingti, prapulti' || *pamèsties* 'pačiam ką nors pamesti, prapuldyti', *párside̦rbti* 'pervargti nuo darbo' || *párdirbties* 'sau ką nors iš sena padaryti nauja', *susibárti* 'susipykti' || *subárties* 'subarti (pvz., šunį kad klausytų)' ir pan. Iš pavyzdžių matyti, kad variantas su *-si-* tarp priešdėlio ir šaknies vartojamas tuomet, kai veiksmas daugiau nukreiptas į patį veikėją. Tuo atveju veiksmažodis neturi tiesioginio papildinio, jį lyg ir atstoja sangrąžos dalelytė. Variantas su *si* gale paprastai turi tiesioginį papildinį. Plg. *pasitráuk arčiaũ* 'prisitrauk (pats) arčiau', bet *pritráukis kedãlę arčiaũ* 'pritrauk kėdę arčiau prie savęs'. Tačiau griežto skirtumo vartosenoje nėra. Kalnãlio apylinkėse sakoma, pvz., *àš tą̃ vaĩką surìšiuos, įsikìšiu ir nešiúos*. Kai kurie veiksmažodžiai sangrąžos dalelytę visuomet turi tik po priešdėlio, pvz., *atsibùsti, įsìnorėti* 'įsinorėti', *įsìmylėti* 'įsimylėti', *įsigérti*. Kitų ji būna tik žodžio gale, pvz., *išeĩties* 'pačiam išeiti', *įeĩties* 'pačiam įeiti', *prarýties* 'pačiam praryti', *pasiùsties* 'pačiam pasiusti'. Klaĩpėdos krašte priešdėlėti veiksmažodžiai paprastai turi dvi sangrąžos dalelytes (po priešdėlio ir žodžio gale), pvz., *apsipìlties, išsimiegóties* ir t.t. Sporadiškai atskirus veiksmažodžius ar jų grupes su *si* žodžio gale arba su dviem *si* vartoja bemaž visi žemaičiai ir artimesni (ypač šiaurėje) aukštaičiai, taip pat pietryčių pakraščių lietuviai, ypač apie Zíetelą, Lazū́nus. Daugelis žemaičių *si* nukelia į galą žodžiuose su neiginiu ir *be-*, *te-*, *tebe-*, pvz., 3. praes. *nèšnekas* 'nesišneka', *bèšnekas* 'besišneka' ir pan. Taip elgiasi ir pakraštiniai aukštaičiai, pvz., apie Šakýną. Čia dar sakoma 3. praes. *atsìmenas* 'atsimena', *pasitráukias* 'pasitraukia' ir t.t. Plg. 3. fut. *susivèšis* 'susiveš', *parsinèšis* 'parsineš' (Šiauliaĩ). Pavyzdžiai iš Zíetelos: a) 1. sing. praet. *apdengiaũs* 'apsidengiau', 3. praet. *nepagrįžãvosi* 'nesugrįžo', 3. cond. *pamókytųsi* 'pasimokytų', *neguldãvytųsipės* 'nesigultų' (*si* pakartota po dalelytės *pė*), imper. *nejuokíesi* 'nesijuok', b) 2. sing. praes. *insidairaĩs* 'įsižiūri', 1. pl. fut. *pasibučiúosimės* 'pasibučiuosime', 3. cond. *išsipraũstųsip* 'išsipraustų'.

Apie dalelytės *-si-* po priešdėlio pakeitimą *-s-* rytų Lietuvoje kalbama § 142a. Apie *-si-* balsio prilyginimą ilgajam *y* šiaurės žemaičių telšiškių plote žr. § 59.

c. Apie priešdėlinius veiksmažodžius

§ **586.** Priešdėliai aptariami prie atitinkamų prielinksnių (§ 734 tt.). Apie *at-/ati-/ata-* kalbama § 142b. Priešdėlis *da-* daugiausia vartojamas rytų Lietuvoje, tačiau turimas (retas) ir vakaruose, net žemaičių tarmės plote, pvz., *dadė̃k drùskos, dapìlk rū̃gščio* '...rūgšties', *nedakẽpęs* 'ne visai protingas' (Kretingà, bet *napárkẽpusi dúona, nepárvirę kopū̃stai*), *nedagė̃ręs* 'ne visai prisigėręs' (Tirkšliaĩ), *dadùrti* 'pridurti' (Luõkė). Apie jį rašė V. Mažiulis ВСЯ III 127—133. Apie *raz-*, *pad-* kalbama § 16.

§ **587.** Priešdėlinių veiksmažodžių kirčiavimas tarmėse labai margas. Jį išsamiau aprašyti trūksta duomenų. Dažni atvejai, kai toje pačioje tarmėje atskiri veiksmažodžiai kirčiuojami dvejopai. Antai vakarų aukštaičių kauniškių plote sako, pvz., *ìšsiunčia* ir *išsiuñčia*, *pàžiūri* ir *pažiū̃ri*, *prìglaudžia* ir *priglaũdžia*, *nèkenčia* ir *nekeñčia* (J. Senkus MAD 1958 2 137). Vakarų aukštaičiai šiauliškiai apie Šakýną, A. Jonaitytės duomenimis, fakultatyviškai kirtį nukelia į kiekvieno veiksmažodžio priešdėlį, matyt, derindamiesi prie tokių, kurie taip kirčiuojami dėl tarmėje veikiančio kirčio visuotinio atitraukimo dėsnio: pagal *nèbegaliu* < *nebegaliù* sako ir *àpsisuku* šalia *apsìsuku*. Jų kaimynai žemaičiai labiausiai linkę priešdėlio kirtį apibendrinti esamojo laiko formoms, kurios anksčiau priklausė *ja* kamienui: sako *nèkent(a)* 'nekeñčia', *pàbeng(a)* 'pabaĩgia' ir t.t. Zíetelos lietuviai mėgsta esamojo laiko formose kirtį nukelti į priešdėlį iš trumpos ir cirkumfleksinės šaknies, pvz., *àteima* 'ateĩna', *iñtait* 'įeĩna' *nèmiegmu* 'nemiegù', *nèžiūri* 'nežiū̃ri', *sàpranta* 'suprañta' ir t.t. Daug rečiau jie kirtį nukelia nuo akūtinės šaknies (*nèdirba* 'nedìrba', *nùmiršta* 'numìršta' ir kt.). Apskritai, Zíeteloje labai svyruojama: fakultatyviškai pasakoma net *nekalba* 'nékalba', *nuperka* 'nùperka', *nekãsa* 'nèkasa', *nevõgia* 'nèvagia'.

§ **588.** Į klausimą, keliamą priešdėliniu veiksmažodžiu, tarmėse vietomis įprasta atsakyti tik priešdėliu (praleidžiant patį veiksmažodį), pvz., *Ar nupjóvėt šiẽną? — Nù! Ar pravažiãvo mašina? — Prà! Ar jau ìškepė dúona? — Iš, iš! Seniai jau.* Pig. analogišką neiginio vartojimą: *Ar nematei Jono? — Ne!* Tokia priešdėlio vartosena, rodos, labiau paplitusi šiaurinėje Lietuvos dalyje, tiek žemaičių, tiek ir aukštaičių plote, tačiau žinoma ir kitur, pastebėta, pvz., apie Šilãlę, Šakiùs, Ùkmergę, net Alýtų, Léipalingį. Kartais netgi panašiai atsakoma nepriešdėlinio veiksmažodžio pirmuoju skiemeniu, pvz., *Ar girdė́jai? — Gir.* Daugiau tokių pavyzdžių pateikia J. Paulauskas LK III 319—320.

2. Esamasis laikas

a. *a* kamienas

§ **589.** Literatūrinės kalbos paradigma:

Vienaskaita	Daugiskaita
1. *sukù sukúos(i)*	*sùkame sùkamės*
2. *sukì sukíes(i)*	*sùkate sùkatės*
3. *sùka sùkas(i)*	

§ **590. 1. sing.** *-u* < **-úo*, žr. žml. Nr. 27. Refl. *-uosi, -uos, -uose, -uosiu, -uosiuosi, -iesiu,* žr. §§ 581—583.

§ **591. 2. sing.** *-i* < **-ie* (aukštaičiai, žml. Nr. 22) arba *-*ī* (žemaičiai, žml. Nr. 21). Refl. aukštaičių tarmėje *-iesi, -ies, -iese, -iesiesi,* žr. §§ 581—583, žemaičių tarmėje *-ys.*

§ 592. 1. pl. aukštaičių tarmėje *-am(e)* < **-amē*, žemaičių tarmėje *-am* < **-amā*. Refl. aukštaičių tarmėje *-amėsi, -amės, -amėse, -asiam, -amsi, -ams*, žr. §§ 581 – 583, žemaičių tarmėje *-amos*. Pilna aukštaitiška nesangrąžinių veiksmažodžių galūnė *-ame* labai reta, pasitaiko tik vietomis kaunìškių ir jų kaimynų plote, pvz., apie Léipalingį. A. Vidugiris Zíetelos šnektoje yra girdėjęs pasakant *-amė* su *ė* iš sangrąžinių veiksmažodžių. Žemaičių pilna galūnė *-ama*, turima dar XVIII a. tekstuose (ŽCh), dabar visai nebevartojama. Sveikas *-a* pastebėtas tik Kalnãlio apylinkės liaudies dainų liepiamosios nuosakos formose, pvz., *sakykiamà sudievù* 'sakykime sudiev', *šaudykiamà, vaĩkeliai* 'šaudykime, vyrukai' (galūnės kirtis, greičiausiai, dėl ritmo). Formų su *-a* vietoj *-e* yra ir aukštaičių tarmės asmenavimo sistemoje. Daugelis rytų aukštaičių turi 1. pl. fut. galūnę *-sma* (§ 663). Atematinė forma *eimà* 'eikime', kaip liepiamosios nuosakos reiškėja, vartojama dar plačiau (§ 624). Liaudies dainose, užrašytose rytų aukštaičių kupiškėnų ir jų kaimynų plote, pastebėtos liepiamajai nuosakai vartojamos formos ne tik su *-a*, bet ir su *-o, -uo, -i*, pvz., a) *išvežiema svočios pilvelį, pavertiema galu laukelio* NS 749 'išvežkime...paverskime...', b) *aimė patrepsíemo. Lỹlia pašokíemo* TŽ III 433 (Nr. 140) 'eikime patrepsėkime, lylia pašokime', c) *namo parnešiemuo, kubiluos dėjiemuo* NS 60,4 'namo parneškime, į kubilus dėkime', d) *išvežiemi svoto pilvelį, pavertiemi galu laukelio* NS 835 'išvežkime... paverskime...'. Greičiausiai, vietoj *-e* bus įsivesta *-a* iš 1. dual. galūnės. Tokios formos, kaip *patrepsíemo*, gavo *-o* iš sangrąžinių veiksmažodžių. Kadangi kupiškėnų ir jų kaimynų plote galūnėse *o* ir *uo* fonetiškai sutapo, tai variantas su *-uo* laikytinas hipernormalizmu. Pabaiga *-i* galėjo būti gauta iš atematinio asmenavimo, plg. senųjų raštų *esmi* APh VIII 37 'esame'. Vl. Grinaveckis Telšių apylinkėse (Užgiriuose, 3 *km* į Plùngės pusę) aptiko 1. pl. fut. *sùksmu* 'suksime' su *-u* (že. *-ǫ*) iš 1. sing. Šiaipjau dabar tiek žemaičių, tiek ir aukštaičių tarmėse visuotinai įsigalėjo sutrumpinta 1. pl. praes. galūnė *-am*. Dėl sutrumpinimo plg. § 105a. Apie pietų panevėžìškių *-ʋm* ir širvintìškių *-ɑm* kalbama § 48. Apie refl. *sùkamėms* žr. § 670.

§ 593. 2. pl. *-at(e)* < **-atē*. Refl. *-atėsi, -atės, -atėse, -asiat*, žr. §§ 581 – 583. Nesangrąžinių veiksmažodžių pilna galūnė *-ate* labai reta, pasitaiko tik vietomis vakarų aukštaičių kaunìškių ir jų kaimynų plote, pvz., apie Léipalingį. A. Vidugiris Zíetelos šnektoje yra girdėjęs pasakant *-atė* su *ė* iš sangrąžinių veiksmažodžių. Dažniau vartojamos liepiamosios nuosakos *sùkitė* tipo formos, kurios pastebėtos ir rytų aukštaičių kupiškėnų plote apie Skãpiškį šalia varianto *sùkitėt*, aptariamo § 670. Formos su pabaigos balsiu *-i* (refl. *-ies*), apie kurią kalbama Endzelyno Gr. § 599 ir Otrembskio Gr. III § 423, neteko aptikti. Pastebėta tik imper. *eimèti* 'eikime' (§ 685) ir *ekšẽti* 'eikite čia' (§ 732). Dabar tarmėse visuotinai įsigalėjo trumpa 2. pl. praes. galūnė *-at*. Dėl sutrumpinimo plg. § 105a. Žãslių, Gélvonų, Ukmergẽs apy-

linkėse daugiau ar mažiau fakultatyviškai pasakoma su minkštuoju *t* *(-at')*. Apie pietų panevėžiškių *-vt* ir širvintiškių *-αt* žr. § 48.

§ **594. 1. dual.** *-av(a)* < **-avā*, refl. *-avos*, pvz., *sùkav(a)*, *sùkavos*. Aukštaičių tarmėje nesangrąžiniai veiksmažodžiai visuomet išlaiko pilną galūnę *-ava*. Žemaičių tarmėje tėra sutrumpinta *-av* > *-au* (§ 163), pvz., *sùkau*. Dėl *-a* netekimo plg. § 105a. Klaĩpėdos krašte apie Šilùtę, Katýčius vietoj refl. pabaigos *-os* fakultatyviškai pasakoma *-ės* *(sùkavės, nẽšėvės* ir kt.) su *ė* iš 1. pl. formų.

§ **595. 2. dual.** aukštaičių tarmėje *-ata* < **-atā*, refl. *-atos*, pvz., *sùkata, sùkatos*. Žemaičiai turi pailgintą galūnę *-atau* < **-atavā*, refl. *-atavos*, pvz., *sùkatau*, *sùkatavos*. Ji pasidaryta, prie sutrumpėjusios **-at* < **-atā* pridėjus 1. dual. **-avā*, vengiant sutapimo su 2. pl. formomis, plg. *sùkat* < *sùkate*. Apie refl. *-ataus* kalbama § 583.

§ **596. 3. pers.** *-a* < **-ă*, žr. žml. Nr. 7. Refl. *-asi*, *-as*, *-ase*, *-asis*, *-asisi*, žr. §§ 581–583. Gretiminė galūnė *-ai* ir žemaičių refl. *-ās* aptariamos § 763. Apie *dìrbak* 'dirba' žr. § 246. Apie kirčiavimą *sėdasì* 'sėdasi' žr. § 584.

§ **597.** a) Tarmėse pastebimas formų su priesagomis *-n-* ir *-st-* didesnis įsigalėjimas, negu literatūrinėje kalboje. Antai šalia tokių, kaip *džiū̃va, griū̃va, pū̃va, žū̃va*, labai plačiai sakoma *džiū̃na, griū̃na, pū̃na, žū̃na* arba *džiū́sta, griū́sta, pū́sta, žū́sta* ir *džiū̃sta, griū̃sta, pū̃sta, žū̃sta*. Tipas *džiū̃va* geriausiai išliko vakarų aukštaičių kauniškių tarmės plote, ypač apie K. Naũmiestį, Šakiùs. Pasitaiko jis, žinoma, ir kitur. Tipas *džiū̃na* labiau būdingas vakarinei lietuvių kalbos ploto pusei, ypač žemaičiams, pažemaitės aukštaičiams ir bent daliai rytų aukštaičių panevėžiškių. Tipas *džiū́sta (džiū̃sta)* vyrauja rytinėje lietuvių kalbos ploto pusėje, tačiau ir čia neretai pasakoma *džiū̃na*. Apskritai, šie trys tipai daug kur sumišę ir dažnai gali būti išgirsti netgi toje pačioje šnektoje.

Vietoj tokių formų, kaip *šą̃la, kę̃ra, kiū̃ra, kỹla*, tarmėse yra *šal̃na, ker̃na, kiur̃na, kil̃na* ir *šálna, kérna, kiùrna, kìlna* arba *šálsta, kérsta, kiùrsta, kìlsta*. Tipas *šal̃na* labiausiai būdingas pietų žemaičiams, bet sutinkamas vietomis ir rytų Lietuvoje. Pietų žemaičių plote čia galima įžiūrėti žodžio gale atsidūrusių samplaikų *nr, nl* metatezę (§ 201). Apie Laũkuvą sakoma *šal̃na, ker̃na*, bet *kiū̃rna, kỹlna* su *ū, y* iš *kiū̃ra, kỹla*, plg. Pãgramančio šnektos gretimines formas *kiur̃na, kil̃na* || *kiū̃ra, kỹla* || *kiū̃rna, kỹlna*. Kitaip aiškina Vl. Grinaveckis PID XI 104–105. Paaukštaitėje (pvz., Gervìniai) ir artimesnių aukštaičių plote (Šiauliaĩ) kirčiuojama *kiùrna, kìlna* su akūtu iš gretiminių *kiùrsta, kìlsta*. Rytų Lietuvai nagrinėjamo tipo formos mažiau būdingos, tačiau vietomis pasitaiko. Apie Palómenę sakoma *šálna, kìlna* (akūtas iš gretiminių *šálsta, kìlsta*), apie Šimónis – *prakiur̃na* 'prakiūra', *dil̃na* 'dyla', *svir̃na* 'svyra', *šil̃na* 'šyla'. Gélvonų apylinkėse sakoma *nukar̃na* 'nukąra', *apžabal̃na* 'apžabąla, apanka', tačiau *bąl̃na, sąl̃na, šąl̃na (bul̃nα, sul̃nα, šul̃nα)*, su *ą* iš gretiminių

bą̃la, są̃la, šą̃la. Tipas *šálsta* plačiausiai vartojamas šiaurės žemaičių plote, tačiau, kaip gretiminis, sutinkamas ir daug kur aukštaičių šnektose.

Šalia tokių *i̯a* kamieno formų, kaip *grybáuja, keliáuja, ragáuja, riešutáuja, šienáuja,* vis labiau įsigali variantas *grybáuna, keliáuna, ragáuna, riešutáuna, šienáuna.* Aukštaičių tarmėje ir pakraštinėse žemaičių šnektose jis vyrauja arba net yra vienintelis. Plačiai sakoma ir *bliáuna, džiáuna, griáuna, kráuna, máuna, piáuna, pláuna, ráuna, spiáuna, šáuna.* Pastarosios formos ypač įsigalėjusios žemaičių tarmėje ir rytų Lietuvoje. Formos su *-auja* geriausiai išlaikomos vakarų aukštaičių kauniškių tarmės plote. Jos buvo gyvai vartojamos Prūsų lietuvių šnektose.

Šalia *gỹja, lỹja, rỹja* turimas variantas *gỹna, lỹna, rỹna.* Daugelis žemaičių tik jį ir tevartoja. Jis sutinkamas ir aukštaičių tarmėje, pvz., apie Vilkavìškį, Šiauliùs, Šakýną, Liñkuvą, Vaškùs, Kaišiadóris. Šalia *dalìja, kaũlija, mìslija* labai plačiai sakoma *dalìna, kaũlina, mìslina.*

Kiti tarminių formų su priesagomis *-n-* ir *-st-* pavyzdžiai: a) *gliẽna* Liñkmenys, Paringỹs 'glieja, tepa, limpa', *griẽna* Paringỹs, Daugėliškis 'grieja', *šliẽna* Liñkmenys, Sãlakas, Tverẽčius 'šlieja', b) *puõlna* Laũkuva arba *pulna* Pãgramantis 'puola' (plg. *pùla* Kretingà, Tirkšliaĩ, Gervìniai su *u* iš *pùlti*), *atpulna* Gélvonai, Šimónys 'atpuola, atšoka', *prapùlna* Palómenė 'prapuola', c) *šlúona* Kretingà, Alsẽdžiai, Tirkšliaĩ 'šluoja' (plg. *šlãva* > že. *šlâ·u* Kvėdarna, Laũkuva), *važiúona* Pìkeliai, Tirkšliaĩ, d) *tõlna* Kuršėnai 'tolsta', e) *bárkštelna, čiùptelna, krèpštelna* Palómenė, Tverẽčius arba *bárkšterna, čiùpterna, krèpšterna* Dùsmenys, f) *sasialkãnina* Zíetela 'išalksta', g) *dvẽsta* Liubãvas 'dvesia', *dvõksta* Liškiavà 'dvokia', *(už)skeršta* Zíetela '(pa)skerdžia'.

Nemaža dalis aptartų formų galėjo atsirasti dėl būtojo laiko arba bendraties darybos sutapimo, plg. *džiáuna, džióvė, džiáuti* ir *gáuna, gãvo (góvė), gáuti* arba *džiū́sta, džiùvo (džiũvo), džiū́ti* ir *rū̃ksta, rū̃ko, rū̃kti.*

b) Iš kitų ypatingesnės darybos *a* kamieno formų nurodytinos šios:

1) Zíetelos šnektoje yra tendencija esamojo laiko šaknies vokalizmą derinti prie būtojo laiko arba bendraties. A. Vidugiris girdėjo sakant: a) *kir̃pa* 'kerpa', *krim̃ta* 'kremta', *liñda* 'lenda', *pir̃ka* 'perka', *riñka* 'renka', *sliñka* 'slenka', b) *brìda* 'brenda', *lìpa* (ir *lìpsta*) 'limpa', *plùka* 'plunka', *snìga* 'sninga', *gìja* 'gyja', *lìja* 'lyja', *svìla* 'svyla', *šìla* 'šyla', c) *gìma* 'gimsta', *lìka* 'lieka', *mìra* 'miršta', *vìja* 'veja', *vìra* 'verda', *võgia (pavõgsta)* 'vagia'.

2) Vietoj *-(d)ina* dalis rytų aukštaičių uteniškių ir vilniškių (Panemunẽlis, Dùsetos, Kùktiškės, Dotinė̃nai, Rimšė̃...) turi *-(d)ena,* pvz., *daigẽna* 'daigina', *džiovẽna* 'džiovina', *grąžẽna* 'grąžina', *mėgẽna* 'mėgina', *šokdẽna* 'šokdina' ir t.t.

3) Vietoj *gẽma* (pvz., Skir̃snemunė) ir *brẽda* (Kretingà, Kuliaĩ, Skir̃snemunė, Šakiaĩ, Vilkavìškis, Daukšiaĩ, Kuršaičio Gr. § 1232) dabar įsigalėjo formos *gìmsta* ir *breñda,* pasidarytos pagal *mìršta* ir *skreñda.* Tipas *skreñda* labai darus rytų aukš-

taičių tarmėje, pvz., *drem̃ba* 'drimba', *kem̃ba* 'kimba' (Kùktiškės), *lem̃pa* 'limpa' (Liñkmenys), *sneñga* 'sninga', *stem̃pa* 'stimpa' (Svėdasaĩ, Kùktiškės, Liñkmenys), *žlem̃ba* 'žlimba' (Gélvonai). Dar sakoma *kem̃pa* 'kepa' (Kar̃sakiškis, Panemunė̃lis, Debeĩkiai, Liñkmenys...) su *m* iš *(su)kem̃pa.*

4) Žemaičiai vietoj *dỹla, svỹla* daug kur sako *dė̃la* (pvz., Veivìržėnai, Šãtės, Tirkšliaĩ, Laũkuva), *svė̃la* (pvz., Salantaĩ, Kvė̃darna, Laũkuva) su *e* kaip ir *vė̃ja*, plg. praet. *dìlo, svìlo, vìjo*. Dar užfiksuota *pė̃la* Laũkuva, Karklė̃nai 'pila', *skė̃na* Pãgramantis, Karklė̃nai 'skina', *trė̃na* Pãgramantis 'trina', plg. inf. *pìlti, skìnti, trìnti* ir *dìlti.* Sunkiau paaiškinti žemaičių formą *krim̃ta* 'krinta' (Kretingà, Gargždaĩ, Veivìržėnai, Alsė̃džiai, Laũkuva). Vakaruose, apie Krẹ̃tingą, girdėta sakant refl. *señkas* 'sekasi'.

5) Zíetelos lietuvių šnektoje vartojamos sangrąžinės formos *likinãvinasi* 'lieka' ir *sėdãvinasi* 'sėda'. Jos, kaip ir girdėtos formos praet. *grį̇žãvinosi* 'grįžo', imper. *guldãvykis* 'gulkis' (1. pl. *guldãvykimės*, 2. pl. *guldãvykitės*), *sėdãvykis* 'sėsk', cond. *guldãvytųsipės* 'atsigultų', inf. *grį̇žãvytis* 'grįžti', *guldãvytis* 'gulti' yra dariniai, sekant tokius slavizmus, kaip *stanãvytis* 'stotis'.

Naujadarinės *a* kamieno formos tų veiksmažodžių, kurie senovėje priklausė atematiniam asmenavimui, aptariamos § 615 tt. Apie *jė̃ma* 'ima' kalbama § 235. Apie svyravimą tarp *a* ir *i̯a* kamienų žr. § 598.

b. *i̯a* kamienas

§ **598.** Asmenų galūnės kaip *a* kamieno, tik po minkštų priebalsių. Trumpesnės pietų aukštaičių 3. pers. *važiúoj* 'važiuoja' tipo formos, vartojamos šalia pilnųjų, aptariamos § 650. Žemaičiai dėl *i̯a* ir *a* kamienų 3. pers. suvienodėjimo (plg. *áud* < **áudja* 'audžia' ir *vérd* < *vérda*) paradigmą perdirbo *a*-kamieno pagrindu: pagal *vérdu, vérdi, vérdam, vérdat, vérdau, vérdatau* asmenuoja ir *áudu* 'audžiu', *áudi, áudam, áudat, áudau, áudatau.* Paaukštaitėje vietomis vartojamos abiejų tipų formos: *áudu* || *áudžiu* ir t.t. Vakaruose ir šiaurėje *i̯a* kamieną išlaiko tik tie veiksmažodžiai, kurie prieš galūnę turi priebalsį *r* arba *l (bẽria, kẽlia)*, taip pat, žinoma, jotą *(jója)*. Šių veiksmažodžių 2. pl. ir 2. dual. formos čia padaromos su *i* kamieno galūnėmis: sakoma *bẽrit, kẽlit, jójit* ir *bẽritau, kẽlitau, jójitau* (§ 606). Aukštaičių tarmės plote pasitaiko vienas kitas veiksmažodis, kurio formos svyruoja tarp *a* ir *i̯a* kamienų, pvz., a) *deñga* Zíetela 'dengia', *kar̃ša* Duõkiškis, Kùktiškės 'karšia', *kópa* Liškiavà, Merkìnė, Kabẽliai, Marcinkónys 'kopia', *kvẽpa* Zíetela 'kvepia', *mélža* Jùrbarkas, Gruzdžiaĩ, Liškiavà 'melžia', *sẽma* Kùktiškės, Dùsetos 'semia', b) *grū̃džia* Jùrbarkas, Vilkavìškis 'grūda', *kem̃šia* Kùktiškės 'kemša', *knìsia* Kùktiškės 'knisa', *pìlia* Baisógala, Ukmergė̃, Bìržai, Utenà, Švenčiónys 'pila'.

Iš kitokios, negu literatūrinėje kalboje, darybos *ia* kamieno formų paminėtinos šios:

1) Šalia *-ija* rytinė žemaičių tarmės pusė ir vakarų aukštaičiai turi *-yja*, pvz., *akỹja, kaũlyja, kirmỹja* ir t.t. Vietomis gerokai įvairuojama. Vakarų aukštaičiai kaunìškiai paprastai sako *akỹja, kirmỹja, pelỹja, rūdỹja, šaknỹja, trūnỹja*, bet *kaũlija, zaũnija* (nekirčiuota priesaga; gal būt, *i* iš praet. *-ijo*) ir *dalìja* (greta *dalìna*). Šakýnos apylinkėse *y* turi tik 3. asmuo (čia *-a* netariama, taigi, *-y* galėtų būti iš *-ij*), pvz., *mìsly(ja)*, bet *mìsliju, mìslijam, giñčijas*. Pietų žemaičiai linkę sakyti *kaũlyju, zaũnyju*, bet *dalijù*. Čia ir vardažodžių baritonai dažniau turi priesagą *-yj-*, o oksitonai paprastai tik *-ij-*, pvz., *Šùnyja* || *Šùnija* (upės vardas), bet *ponijà*. Kai kuriose žemaičių šnektose vartojamos net būtojo laiko formos su *y*, pvz., *kaũlyjo* Laũkuva. Greičiausiai, iš seno esamojo laiko formos turėjo *y*, būtojo laiko *i*. Atskiri veiksmažodžiai žemaičių ir rytų Lietuvos tarmėse yra gavę pabaigą *-ėja*, pvz., *kir̃mėja* Kretingà, Kalnãlis, Ž. Kalvarijà, Tirkšliaĩ, Luõkė, Ùžventis arba *kirmė̃ja* Palómenė, LŽTP 55 'kirmija', *pelė̃ja* Kretingà (ir *pẽla*), Tirkšliaĩ, Luõkė, Pùnskas, Léipalingis, Kaniavà, Palómenė, Síesikai, Ukmergė̃, Kùktiškės 'pelija', *rū́dėja* Kretingà arba *rūdė̃ja* Palómenė, LŽTP 55 'rūdija'. Plg. *salė̃ja* Tirkšliaĩ 'sąla'.

2) Daugelis pietų aukštaičių sako *gìja* 'gyja', *lìja* 'lyja', *rìja* 'ryja', *šlìja* 'šlyja' su *i* iš būtojo laiko formų.

3) Kai kurie veiksmažodžiai atskirose šnektose vietoj *-auja* turi *-uoja* (praet. *-avo*, inf. *-uoti*), pvz., *badúoja* Dotinė̃nai, Liñkmenys, Rimšė̃, Kuršaičio Gr. § 1286 'badauja', *juokúoja* Kretingà, Tirkšliaĩ 'juokauja', *šienúojas* Tirkšliaĩ 'šienauja(si)'. Rytų aukštaičiai panevėžìškiai apie Jùkiškius sako *kariáuja, keliáuja, mokytojáuja, šienáuja, uogáuja*, bet *klýkoja* 'klykauja', *mė̃gojas(i)* 'mėgaujasi', *rė̃koja* || *rėkója* 'rėkauja', *šū́koja* 'šūkauja', *švìlpoja* 'švilpauja', *ùlboja* 'ulbauja'. Zíetelos lietuvių šnektoje užrašyta *vargúoja* 'vargsta'.

4) Formos su *-lioja* (praet. *-liojo*, inf. *-lioti*) labiau būdingos vakarinei lietuvių kalbos ploto pusei. Žemaičiai vakaruose sako, pvz., *dė̃dlioja* 'dėsto, dėdinėja', *kándlioja* 'kandžioja', *spáudlioja* 'spaudo', *mė̃tlioja* 'mėto' (Kretingà). Plg. *dėdliója, mėtliója* Kuršaičio L.-d. Wb. Variantas *imblioja* aptariamas § 240.

5) Esama nemaža formų su kitokiu, negu literatūrinėje kalboje, šaknies vokalizmu, pvz., *beĩgia* Pùnskas, Sim̃nas, Léipalingis, Alytùs, Marcinkónys arba *beñgia* Klaĩpėda, Kretingà, Kuliaĩ, Tirkšliaĩ, Kuršaičio Gr. § 1226 'baigia', *blãškia* Šãtės, Kvė̃darna, Linkuvà, Ramýgala, Dùsetos 'bloškia', *dvãkia* Kvė̃darna 'dvokia', *grẽja* Šãtės 'grieja', *grẽsia* Vilkavìškis 'gresia', *kãpia* (že. *kãpa*) Kalnãlis, Mósėdis, Tirkšliaĩ, Laĩžuva 'kopia', *kvẽpia* (praet. *-ė̃jo*, inf. *-ė̃ti*) Bìržai, Salãmiestis, Skãpiškis, Svėdasaĩ, Utenà 'kvepia', *lẽja* (praet. *lẽjo*, inf. *líeti*) Kretingà, Kuliaĩ, Tirkšliaĩ, Laũkuva, Dùsetos, Kabẽliai, Ródūnia, Valkiniñkai 'lieja', *milžia* (praet. *milžo*, inf. *milžti*) Vilkavìškis 'melžia', *rẽja* (praet. *ríejo* || *rẽjo*, inf. *ríeti*) Kretingà, Tirkšliaĩ, Laũkuva,

Užpãliai, Dùsetos 'rieja', *slẽgia* Kuršė̃nai, Šakýna, Vilkavìškis, Bìržai, Dùsetos (Būgos RR II 491), Kuršaičio L.-d. Wb. 'slegia', *šlẽja* (praet. *šlẽjo*, inf. *šliẽti*) Užpãliai, Dùsetos, Varėnà 'šlieja', *tũpia* Šakýna, Daukšiaĩ, Bìržai, Kuršaičio L.-d. Wb. 'tupia'.

Svyravimas tarp *ịa* ir *na*, *sta* kamienų aptariamas § 597a. Apie *ịa* ir *dā* kamienų sąveiką kalbama § 614. Apie tokias formas, kaip *dar̃buja* 'dirba, darbuojasi', žr. § 16.

c. *i* kamienas

§ 599. Literatūrinės kalbos paradigma:

Vienaskaita	Daugiskaita
1. *tikiù tikiúos(i)*	*tìkime tìkimės*
2. *tikì tikíes(i)*	*tìkite tìkitės*

3. *tìki tìkisi*

§ 600. 1. sing. galūnė kaip *a* kamieno (§ 590), tik po minkšto priebalsio. Žemaičių *tikù* 'tikiu' tipo formos aptariamos § 606. Apie vakarų aukštaičių kaunìškių *nóru* 'noriu' ir kt. žr. § 173. **2. sing.** galūnė kaip *a* kamieno (§ 591).

§ 601. 1. pl. aukštaičių tarmėje *-im(e)* < **-imē*, refl. *-imėsi*, *-imės*, *-imėse* ir kt. (pabaiga kaip *a* kamieno). Variantas su *i* > *iu* (*-ium*, refl. *-iumės* ir kt.) aptariamas § 66a. Žemaičių tarmėje įsigalėjo naujadarinės formos su *a* arba *ịa* kamienų galūnėmis (pastarąją turi ir aukštaičiai), žr. § 606.

§ 602. 2. pl. *-it(e)* < **-itē*, refl. *-itėsi*, *-itės*, *-itėse* ir kt. (pabaiga kaip *a* kamieno). Variantas su *i* > *iu* (*-iut*, refl. *-iutės* ir kt.) aptariamas § 66a. Dalis žemaičių vartoja naujadarines formas su *a* arba *ịa* kamienų galūnėmis (pastarąją turi ir aukštaičiai), žr. § 606.

§ 603. 1. dual. aukštaičių tarmėje *-iva* < **-ivā*, refl. *-ivos*, pvz., *tìkiva*, *tìkivos*. Žemaičių tarmėje įsigalėjo naujadarinės formos su *a* arba *ịa* kamienų galūnėmis (§ 606), pvz., *tìkau*, *mýliau*, refl. *tìkavos*, *mýliavos*. Naująsias *ịa* kamieno formas vartoja ir artimesni aukštaičiai, pvz., *mýliava*, refl. *mýliavos* Jùrbarkas.

§ 604. 2. dual. *-ita* < **-itā*, refl. *-itos* (aukštaičiai) arba *-itau* < **-itavā*, refl. *-itavos* (žemaičiai vakaruose ir šiaurėje), pvz., *tìkita*, *tìkitos*, že. *tìkitau*, *tìkitavos*. Didelėje žemaičių tarmės dalyje įsigalėjo naujadarinės formos su *a* arba *ịa* kamienų galūnėmis (§ 606), pvz., *tìkatau*, *mýliatau*, refl. *tìkatavos*, *mýliatavos*. Naująsias *ịa* kamieno formas vartoja ir artimesni aukštaičiai, pvz., *mýliata*, refl. *mýliatos* Jùrbarkas.

§ 605. 3. pers. *-i* < **-ĭ*, refl. *-isi*, *-is*, *-ise* ir kt. (pabaiga kaip *a* kamieno). Žemaičių tarmėje tik vienas kitas sangrąžinis veiksmažodis išlaiko *i* kamieno

formą (pvz., *tùris* > *tộ.ręs* Kretingà), šiaipjau įsigalėjo naujadarai su *a* arba *ịa* kamienų galūnėmis (§ 606), pvz., *tìkas* 'tikisi', *mýlias* 'mylisi'. Naujadarinių *ịa* kamieno formų esama ir aukštaičių tarmės plote. Nesangrąžinių veiksmažodžių galūnės balsis žemaičių tarmėje dėl žodžio galo redukcijos išnyko. Fakultatyviškas -*i* numetimas lietuvių kalbos ploto pietryčių pakraščiuose aptariamas § 650. Apie *mýliai* > *mýlei* 'myli' kalbama § 763. Apie kirčiavimą *sėdasì* 'sėdasi' žr. § 584.

§ **606.** Žemaičiai vietoj *i* kamieno paprastai turi *a* kamieną. Jie asmenuoja, pvz., *tikù* 'tikiu', *tikì, tìkam* 'tikime', *tìkat* 'tikite', 1. dual. *tìkau*, 2. dual. *tìkatau*, 3. pers. *tìk(a)* 'tiki'. Išimtį sudaro tie veiksmažodžiai, kurie prieš galūnę turi priebalsį *r* arba *l*. Vakaruose ir šiaurėje jų paradigma mišri: pirmieji asmenys gavo *ịa* (vietomis sporadiškai ir *a*) kamieno galūnes, antrieji greičiausiai bus išlaikę senovinę fleksiją (tarmės *ę*, matyt, ne iš *'a*). Čia asmenuojama: *guliù, gulì, gùliam* 'gulime', *gùlit (gộ.l'ęt)*, 1. dual. *gùliau*, 2. dual. *gùlitau (gộlętâ·u)*, 3. pers. *gùl(ia)* (-*l* minkštumas svyruoja) 'guli'. Prie šios paradigmos prisitaikė ir tie negausūs *ịa* kamieno veiksmažodžiai, kurie neperėjo į *a* kamieną (su *r, l, j* prieš galūnę): sakoma 2. pl. *kẽlit* 'keliate', 2. dual. *kẽlitau*. Netgi būsimojo laiko ir liepiamosios nuosakos 2. pl. ir 2. dual. formos, skirtingai negu 1. pl. ir 1. dual., išlaiko *i* kamieną: šalia 2. pl. *sùksit, sùkit*, 2. dual. *sùksitau, sùkitau*, sakoma 1. pl. *sùksiam* 'suksime', *sùkiam* 'sukime', 1. dual. *sùksiau, sùkiau*. Plg. partic. *gùlįs* ir *važiúojįs* 'važiuojąs', *važiúosįs* 'važiuosiąs', pl. *gùlį* ir *važiúojį, važiúosį*. Vietomis *i* kamieną išlaiko dar 3. praes. refl. forma, pvz., *tùris* Kretingà 'turisi, laikosi'. Kiti žemaičiai šias visas galūnes pakeitė *ịa* kamieno fleksija: sako ne tik *gùliam* 'gulime', *sùksiam* 'suksime', *sùkiam* 'sukime', 1. dual. *gùliau, sùksiau, sùkiau*, bet ir 2. pl. *gùliat* 'gulite', *sùksiat* 'suksite', *sùkiat* 'sukite', 2. dual. *gùliatau, sùksiatau, sùkiatau*, 3. praes. refl. *tùrias (tùriās)*. Rytinėje žemaičių tarmės pusėje vietomis yra ir *tìkiam* 'tikime', *tìkiat* 'tikite', 1. dual. *tìkiau*, 2. dual. *tìkiatau*. Arčiau aukštaičių apie Pãgramantį, Gerviniùs, Johámpolę veiksmažodžių *i* kamienas iš viso retai kada tekeičiamas *a* kamienu, paprastai vartojamos *ịa* kamieno formos. Aukštaičiai pažemaitėje (Jùrbarkas, Šiauliaĩ, Šakýna) ir šiaurėje maždaug iki linijos Šiauliaĩ – Šeduvà – Raguvà – Anykščiaĩ – Dùsetos taip pat *i* kamieną dažnai keičia *ịa* kamienu. Bet čia tasai keitimas ne visur nuoseklus, daugelyje vietų, ypač rytuose (Bìržai, Anykščiaĩ, Dùsetos...), greta vartojamos ir *i* kamieno formos. Būsimasis laikas ir liepiamoji nuosaka *ịa* kamieno formas gauna tik pažemaitėje.

Svarbiausios priežastys, dėl kurių mažiau gausus *i* kamienas imtas keisti produktyvesniu *ịa* arba *a* kamienu, laikytinos šios: 1) dalis *a* kamieno veiksmažodžių turi būtąjį laiką ir bendratį su *ė* priesaga kaip *i* kamieno veiksmažodžiai, plg. *jùda, judė́jo, judė́ti* ir *tìki, tikė́jo, tikė́ti*, 2) iš seno vienodos 2. sing. (plg. *sukì, kelì, tikì*), taip pat *ịa* ir *i* kamienų 1. sing. *(keliù, tikiù)* galūnės, 3) didžiojoje ploto dalyje fonetiškai sutapo 3. praes. *(sùk < sùka, bér < bẽria, tìk < tìki)*. Atvirkščias reiš-

kinys – *i* kamienas vietoj *(i̯)a* kamieno – labai retas. Tarmėse pastebėtas tik vienas kitas žodis, pvz., *kãbi* Vilkavìškis 'kaba'. Rytų aukštaičiams būdingos tokios *i* kamieno formos, kaip *bõli* (praet. *-ė̃jo*, inf. *-ė̃ti*) Kùpiškis, Liñkmenys 'boluoja, baltuoja', *(su)drū̃ti* Kaltanėnai '(su)drūtėja', *juõdi* Liñkmenys 'juoduoja', *kỹli* Svėdasaĩ, Adùtiškis 'kil(n)ojasi, yra iškilęs', *kir̃mi* Kaltanėnai 'kirmija', *mė̃li* Liñkmenys 'mėlynuoja', *pė̃li* Gélvonai, Ukmergė̃, Kaltanėnai 'pelija, pelėja'. Kaltanėnų apylinkėje sakoma dar *pléiši* 'pleišija', *rū̃di* 'rūdija', *séili* 'seilėja', Zíetelos šnektoje – *nãkvi* 'nakvoja'. Labiausiai paplitusios gretiminės formos *smir̃di* || *smir̃da.*

Žemaičiai kai kuriems *i* kamieno veiksmažodžiams būtojo laiko pavyzdžiu pridėjo priesagą *-ėja:* apie Krẽtingą, Tìrkšlius, Luõkę sakoma, pvz., *biaurė̃jas* 'biaurisi', *dėvė̃ja* 'dėvi', *genė̃ja* 'geni', *gėrė̃jas* 'gėrisi', *grožė̃jas* 'grožisi', *ravė̃ja* 'ravi', *žavė̃ja* 'žavi'. Plačiai svyruoja tarp abiejų tipų priesagos *-t-el-* || *-t-er-* vediniai, pvz., *bárkšteli* || *bárkšteri* ir *bárkštelėja* || *bárkšterėja.*

Naujadarinės *i* kamieno formos tų veiksmažodžių, kurie senovėje priklausė atematiniam asmenavimui, aptariamos § 615 tt.

d. *ā* kamienas

§ **607.** Literatūrinės kalbos paradigma:

Vienaskaita	Daugiskaita
1. *rašaũ rašaũs(i)*	*rãšome rãšomės*
2. *rašaĩ rašaĩs(i)*	*rãšote rãšotės*
3. *rãšo rãšos(i)*	

§ **608. 1. sing.** *-au,* **2. sing.** *-ai.* Refl. 1. sing. *-ausi, -aus, -ause,* 2. sing. *-aisi, -ais, -aise,* žr. §§ 581–582. Žemaičiai ir aukštaičiai šią̄ galūnes taria su skirtinga priegaide: pirmieji sako *rašáu, rašái,* antrieji – *rašaũ, rašaĩ.* Pažemaitės aukštaičiai apie Šakýną (pagal E. Grinaveckienę MAD 1962 2 198[11], ir apie Jùrbarką) priegaidėja žemaitiškai.

§ **609. 1. pl.** aukštaičių tarmėje *-om(e)* < **-āmē,* refl. *-omėsi, -omės, -omėse* ir kt., žemaičių tarmėje *-om,* refl. *-omos* (pabaiga kaip *a* kamieno). Panevėžiškių galūnės *-am* ir *-ɛm* aptariamos § 48a. Apie *-um* kalbama § 70. Apie refl. *rãšomėms* tipo formas žr. § 670.

§ **610. 2. pl.** *-ot(e)* < **-ātē,* refl. *-otėsi, -otės, -otėse* ir kt. (pabaiga kaip *a* kamieno). Panevėžiškių naujadarinės galūnės *-at* ir *-ɛt* aptariamos § 48a.

§ **611. 1. dual.** *-ov(a)* < **-āvā,* refl. *-ovos,* pvz., *rãšov(a), rãšovos.* Variantą be *-a,* kaip ir kitų kamienų, turi žemaičiai: čia *-ov* > *-ou̯* (§ 163), pvz., *rãšou̯ (ràšûou̯).* Vietomis šiaurės žemaičiai fakultatyviškai numeta ir *-u̯* (§ 222): sako *rãšo (ràšûo).*

§ **612.** **2. dual.** aukštaičių tarmėje *-ota* < **-ātā*, refl. *-otos*, žemaičių tarmėje *-otau* < **-ātavā*, refl. *-otavos* arba *-otaus*, pvz., *rãšota, rãšotos*, že. *rãšotau, rãšotavos* || *rãšotaus*.

§ **613.** **3. pers.** *-o* < **-ā*, žr. žml. Nr. 32. Refl. *-osi, -os, -ose* ir kt. (pabaiga kaip *a* kamieno). Gretiminės formos su galūne *-ai* aptariamos § 763.

§ **614.** Iš svyravimų tarp *ā* ir kitų kamienų nurodytini šie svarbesni:

1) Priežastiniai *-d-* priesagos veiksmažodžiai rytų Lietuvoje daug kur turi gretimines *i̯a* kamieno formas, pvz., *gýdžia* 'gydo', *gim̃džia* 'gimdo', *mìgdžia* 'migdo', *piùdžia* 'piudo', *plùkdžia* 'plukdo', *šìldžia* 'šildo', *vìrkdžia* 'virkdo' ir t.t. Jos pastebėtos, pvz., apie Palė̃venę, Pãpilį, Skãpiškį, Svė̃dasus, Kùktiškes, Liñkmenis, Rim̃šę, Tverẽčių, Adùtiškį, Dotinė̃nus, Kaniãvą, viena kita net apie Gélvonus (*ródžias* 'rodosi' sen.), Zíetelą (*gìrdžia* || *gìrdina* 'girdo'). Jas vartojo XVII a. „Punktų Sakymų" autorius. Sporadiškai pasitaiko ir kitokių *i̯a* kamieno formų vietoj įprastinių su *ā* kamieno galūnėmis, pvz., *kiñkia* Kùktiškės 'kinko', *mókia* Liñkmenys 'moko' (plg. 1. sing. *mokiu* SzDi³ 107 'mokau'), *rū̃kia* Kaniavà 'rūko'. Svyravimui pradžią bus davęs vienodas būtasis laikas, plg. *gýdo, gýdė* ir *snaũdžia, snaũdė*. Šiaurės žemaičiai apie Krẽtingą, Kuliùs vietoj *klùpdo, lìpdo, mìgdo, plùkdo, stãbdo, tir̃pdo* sako *klùpo, lìpo, mìgo, plùko, stãbo, tir̃po*.

2) Pietų aukštaičiai vietoj *gýdo, móko, šìldo* daug kur sako *gýdina, mokìna, šìldina*. Zíetelos šnektoje girdėta sakant *gáudina* 'gaudo', *láistina* 'laisto', *mẽtina* 'mėto', *ródina* 'rodo'. Pietuose neretas ir priešingas atvejis: *a* kamienas vietoj formų su *-ina*, pvz., *bálto* Marcinkónys 'baltina', *gą́sdo* (praet. *gą́sdė*) Dùsmenys 'gąsdina', *rãko* Nočià 'rakina' (plg. *ižrãko* Zíetela 'užrakina'), *skañdo* Dùsmenys 'skandina', *sõdo* Nočià 'sodina' (*mẽs s õ d o m bùl̃bas*), *vãdo* Marcinkónys 'vadina' (Zervýnų km.). Kitose tarmėse toks reiškinys retas. Bene labiausiai paplitęs dvejopumas *dãlo* || *dalìna*. Kal̃tanėnuose užfiksuota *pūdẽna* 'pūdo' su *-(d)ena* vietoj *-(d)ina* (§ 597b,2). Mišimui pradžią galėjo duoti bendratis, kuri plačiai svyruoja tarp formų su *-yti* ir *-inti* (§ 252), plg. *mókyti, móko* || *mokìnti, mokìna*.

3) Esama svyravimo tarp *ā* kamieno ir formų su *-oja*. Antai Kretingõs apylinkėse sakoma *kýbo* || *kýboja, kiū̃to* || *kiū̃toja, tį́so* || *tį́soja*, o apie Svė̃dasus – *láipo* || *láipioja*. Svyravimui pradžią bus davęs dalies veiksmažodžių būtojo laiko arba bendraties sutapimas, plg. *žìno, žinójo, žinóti* ir *balnója, balnójo, balnóti*.

4) Daugelis pietų aukštaičių turi veiksmažodžio *žiū̃rėti* formas su *ā* kamieno galūnėmis: asmenuoja *žiū̃rau, žiū̃rai, žiū̃rom, žiū̃rot, žiū̃ro*. Jos, šalia įprastinių, sutinkamos ir vakarų aukštaičių kauniškių plote (J. Senkus MAD 1958 2 130).

e. Atematinio asmenavimo liekanos

§ **615.** Žemiau aptariami veiksmažodžiai tarmėse turi išlaikę po vieną kitą atematinio asmenavimo formą arba tam tikrus tų formų perdirbinius. Ta proga nurodomi ir įvairūs kiti šių veiksmažodžių esamojo laiko asmenavimo ypatingumai. Apie

senųjų kalbos paminklų (iš dalies ir tarmių) atematines formas plačiau yra rašyta Kuršaičio Gr. §§ 1168–1204, Stango Verbum 99 tt. ir straipsnyje Scando-Slavica VIII 161–170, F. Špechto straipsnyje KZ LXII 82 tt., A. Sabaliausko straipsnyje LKGrK 77–114.

bū́ti

§ **616.** Atematinę 1. sing. formą *esmì*, kaip archaizmą, dar kartais galima išgirsti vienur kitur senų žmonių kalboje. Ji pastebėta, pvz., apie Sãlantus (žr. Stango Mažv. 145), Kybártus, Kazlų̃ Rū̃dą, N. Ū̃tą (J. Senkus MAD 1958 2 129), Kar̃sakiškį. Daug dažnesnis perdirbinys *esmù* su *-u* iš tematinio asmenavimo. Jį turi daugelis aukštaičių. Merkìnės apylinkėse užrašytas variantas *esmiù*, plg. gretiminę formą *esčiù* (§ 617). Pagal 1. sing. *nešù* : 2. sing. *nešì* pavyzdį ir šalia 1. sing. *esmù* pasidaryta 2. sing. *esmì* 'esi'. Retesnės daugiskaitos formos *ẽsmam* 'esame' ir *ẽsmat* 'esate'.

§ **617.** Atematinę 3. praes. formą *ẽsti* reikšme 'būna, бывает' turi daugelis aukštaičių ir kai kurie artimesni žemaičiai (pastarieji ištaria *ẽ·st*). Jai išlikti padėjo reikšmės izoliacija ir neparadigminė padėtis (paradigmoje įsigalėjo supletyvinis pakaitalas *yrà*). Kirčiuojant *estì* pastebėta tik Zíetelos šnektoje (šalia *ẽsti*, *ẽst*). Iš galūnės atkeltą kirtį turi Léipalingio šnektos forma *èsti*> *àsti*. Ir dalis Prūsų lietuvių kirčiuotą *e* tarė trumpai, žr. Kuršaičio Gr. § 1108. Šiaipjau dabar visur sakoma *ẽsti*. Šios formos pagrindu vietomis pasidaryta nauja *i* kamieno paradigma: asmenuojama *esčiù* 'esu', *estì* 'esi', *ẽstim* 'esame', *ẽstit* 'esate'. Taip elgiasi kai kurie pietų aukštaičiai, pvz., apie Veisíejus, Léipalingį, Ū̃drìją. Atskiros formos (paprastai daugiskaitos) sutinkamos ir kitur, pvz., Ukmergẽs, Debeĩkių apylinkėse. Skãpiškio šnektos 3. praes. forma *ẽsčia* laikytina tokiu pat dariniu, kaip *tỹlia* 'tyli' (§ 606). Vakaruose apie Šiauliùs sutrumpinto varianto *ẽst* pagrindu pasidarytos kitų asmenų *a* kamieno formos: 1. sing. *estù* 'esu', 2. sing. *estì* 'esi' (daugiskaitos pavyzdžių nepastebėta). Johámpolės šnektos 3. praes. *ẽstai* turi dalelytę *-ai* (§ 763).

§ **618.** Atematinės daugiskaitos formos *esmè (esmà)*, *estè* ir dviskaitos *esvà*, *està* dabar jau labai retos, pasitaiko, rodos, tik tautosakoje. Visuotinai įsigalėjo naujadarai su *a* kamieno galūnėmis: *ẽsame*, *ẽsate*, *ẽsava*, *ẽsata*. Šios formos, kaip ir 1. sing. *esù*, pasidarytos šalia 2. sing. *esì* pagal *nešù*, *nẽšame*, *nẽšate*, *nẽšava*, *nẽšata* šalia *nešì* pavyzdį. Šiaulių̃ apylinkėse girdėta net 3. praes. naujadarinė forma *ẽsa* 'yra'. Plačiau sakoma *nẽsa* arba *nė̃sa* 'nėra' (pvz., Pašvitinỹs). Apie variantus su *ė* vietoj *e (ėsù*, *ėsì...)* kalbama § 130.

§ **619.** Trečiuoju asmeniu paprastai eina supletyvinė forma *yrà*. Ji, kaip ir *nėrà* (dėl *ė* plg. § 134), labai linkusi trumpėti: plačiai įsigali variantai *ỹr*, *nė̃r* (dėl sutrumpėjimo plg. § 106), o vakaruose daugelis žemaičių ir kai kurie aukštaičiai (net apie Vil̃kiją, Jùkiškius, Survìliškį) sako tik *ỹ*, *nė̃* (dėl *r* netekimo plg. § 218).

Apie *ỹrai*, *nẽrai* kalbama § 763. Lietuvių kalbos ploto pietų ir rytų pakraščiuose vietomis forma *yrà* eina ne tik trečiuoju, bet ir kitais asmenimis, pvz., *tu yrà, (j)is yrà, nu ir aš yrà, tai ko nėr?* Pùnskas, *tù yrà karãliaus sūnùs* Dievẽniškės, *mẽs jaũ visì čià yrà* Zíetela. Tokia vartosena pastebėta dar apie Kalesninkùs, Ramaškónis, Švenčiónis. Bìržų šnektoje forma *yrà* vartojama kitų asmenų reikšme tik pasidarant sudurtinį esamąjį laiką, pvz., *àš (tù) ỹr skaĩtęs, mẽs (jũs) ỹr skaĩtę.*

§ **620.** Be formų, padarytų iš veiksmažodžio kamieno *es-*, tarmėse, ypač aukštaičių plote, plačiai vartojamos dar kitokios, padarytos iš *būv- (būvù, būvì...)* arba *būn- (būnù, būnì...)*. Jomis paprastai reiškiamas nuolatinis, pastovus buvimas, gyvenimas. Reikšmės skirtumas ne visur ryškus, ir vietomis jos pradeda išstumti iš vartosenos *es-* formas, kurios, pvz., Dusmenũ, Bìržų, Liñkmenų šnektose baigia visai išnykti. Iš variantų *būv-* ir *būn-* labiau įsigali antrasis. Lietuvių kalbos ploto pietryčiuose dar sutinkami variantai *būm- (būmù, būmì...)*, *būst- (bū́stu, bū́sti...)* ir *būvoj- (būvóju, būvóji...)*. Iš jų, rodos, plačiau vartojamas antrasis (su *-st-*), pastebėtas apie Pãpilį, Gélvonus, Palómenę, Lazū́nus, Zíetelą. Kiti du gyvai vartojami, gal būt, tik Zíeteloje. Forma *būmù* gavo *-m-*, greičiausiai, iš *esmù*. A. Vidugiris Zíeteloje yra girdėjęs 3. praes. formą *bū́ti* 'būna' (ret.) su atematine galūne, pvz., *šeñ àteit ãnas ir bū́ti* 'čia ateina jis ir būna'.

čiáudėti

§ **621.** Atematinę formą šių dienų tarmėse turi, rodos, tik trečiasis asmuo: *čiáusti*. Ją vartoja daugelis pietų aukštaičių (ppr. su pridėtiniu *s-*) ir jų artimesni kaimynai, taip pat vietomis rytų aukštaičiai vilnìškiai. Jos pagrindu daug kur pasidaroma visa paradigma: asmenuojama *čiáusčiu, čiáusti, čiáustim, čiáustit*. Plačiau vartojamos įvairios tematinės formos, pvz., 3. pers. *čiáuda, čiáudo, čiáudi* (LKŽ).

dėti

§ **622.** Atematinė l. sing. forma *demì* ar *dẽmi* šių dienų tarmėse nepastebėta. Rytiniuose lietuvių kalbos ploto pakraščiuose turimas perdirbinys *demù* Lazū́nai, Adùtiškis, Tverẽčius ir *dẽmu* Zíetela, Adùtiškis (ret.) su *-u* vietoj *-i* iš tematinio asmenavimo. Šios formos pagrindu sudaryta visa paradigma: asmenuojama *demù/dẽmu* 'dedu', *demì/dẽmi* 'dedi', *dẽmam/dẽmam* 'dedame', *dẽmat/dėmat* 'dedate', *dẽma/dėma* 'deda'. Gyvai vartojamos šio tipo priešdėlėtų veiksmažodžių formos, pvz., 3. pers. *pàdema/pàdėma* 'padeda', *prìdema/prìdėma* 'prideda', *sùdema/sùdėma (sàdėma)* 'sudeda' ir pan. Zíetelos lietuviai turi dar gretiminę atematinę 3. pers. formą *dẽst* (ret. *dẽsti*) arba *dẽst* 'deda (ppr. kiaušinius)'. Sangrąžinė forma *dẽstis* daugelyje tarmių, ypač žemaičių plote, tapo beasmene ir vartojama reikšme 'atsitinka', pvz., *kàs dẽstis* 'kas yra (atsitiko)', *visaĩp dẽstis* 'visaip būna'. Literatūrinėje kalboje ji paprastai eina prieveiksmiu ir gavo reikšmę 'žiūrint, nelygu'.

dúoti

§ **623.** Atematinė 1. sing. forma *dúomi* šių dienų tarmėse nepastebėta. Rytiniuose lietuvių kalbos ploto pakraščiuose apie Lazū̃nus, Adùtiškį, Tverẽčių turimas perdirbinys *dúomu* su *-u* vietoj *-i* iš tematinio asmenavimo. Jo pagrindu sudaryta visa paradigma: asmenuojama *dúomu* 'duodu', *dúomi* 'duodi', *dúomam* 'duodame', *dúomat* 'duodate', *dúoma* 'duoda'. Zíetelos šnektoje, iš dalies ir Lazū̃nuose, įsigalėjo variantas su jotu vietoj *m*: čia asmenuojama *dúoju, dúoji, dúojam, dúojat, dúoja* (plg. *važiúoju, važiúoji, važiúojam, važiúojat, važiúoja*). Gyvai vartojamos priešdėlėtų veiksmažodžių formos, pvz., 3. pers. *pardúoma/pardúoja* 'parduoda'. Zíetelos šnektoje kartais pavartojama gretiminė atematinė 3. pers. forma *dúost* (ret. *dúosti*). Plg. *pasduosdinė̃jasi* 'pasiduoda'.

eĩti

§ **624.** Atematinė 1. sing. forma *eimì* šių dienų tarmėse labai reta, pastebėta, rodos, tik Lazū̃nų šnektoje (J. Senkus MAD 1958 1 189). Plačiau vartojamas perdirbinys *eimù* su *-u* iš tematinio asmenavimo. Jį turi Zíetelos ir Lazū̃nų šnektos, kur pasidaryta visa paradigma: asmenuojama *eimù* 'einu', *eimì* 'eini' *eĩmam* 'einame', *eĩmat* 'einate', *eĩma* 'eina'. Pastaroji forma (3. pers.), sako, pasitaikanti ir kai kur vakarų aukštaičių kaunìškių tarmės plote (J. Senkus MAD 1958 2 129). Zíeteloje ir Lazū̃nuose dar užfiksuota gretiminė atematinė 3. pers. forma *eĩt* (ret. *eĩti*) 'eina'. Plg. *kur éit kéles ant Koszúbu* Kapelerio Kaip sen. liet. gyv. 10. Dalis žemaičių (Kretingà, Kalnãlis, Kuliaĩ...) 3. pers. formos pagrindu turi pasidarę visą paradigmą: jie asmenuoja *eitù* 'einu', *eitì* 'eini', *eĩtam* 'einame', *eĩtat* 'einate', 1. dual. *eĩtau,* 2. dual. *eĩtatau,* 3. pers. *eĩt(a)* 'eina'. Iš čia partic. act. *eĩtąs* 'einąs', padalyvis *eĩtant* 'einant'. Taip asmenavo ir Kuršių pamario žvejai, žr. LŽTP 54. Kalnãlio apylinkėse vartojama archaiška dalyvio forma *ateñts* (vietoj *atę̃s*?), f. *atentì* 'ateinantis,-i, būsimas,-a'. Apie 3. pers. *eĩtai* 'eina' kalbama § 763. Atematinė 1. pl. forma *eimè* reikšme 'eikime' vartojama bemaž visų aukštaičių ir vietomis žemaičių. Jai išlikti padėjo, žinoma, perėjimas į liepiamosios nuosakos sistemą. Pastebėti jos variantai su *-a* vietoj *-e* ir šaknies dvibalsio monoftongizacija, pvz., *eimà (aimà)* Zíetela, Lazū̃nai, JD 1174,6, *emè* K. Naũmiestis, *amè* Kapsùkas, Liñkmenys, Daugėliškis, Tverẽčius, Adùtiškis, Gervė̃čiai, Lazū̃nai, *amà* Šakýna, Kaniavà, Lazū̃nai, Zíetela. Plg. *ekšę̃, akšę̃* 'eik čia' (§ 732). Vakarų aukštaičiai liepiamajai nuosakai dar vartoja atematinę 1. dual. formą *eivà* (Girdžiaĩ, Jùrbarkas, K. Naũmiestis, Vilkavìškis) arba *evà* resp. *avà* (Kapsùkas). Ją turi ir tos šnektos, kur veiksmažodžių dviskaita šiaipjau neišlaikoma.

ė̃sti

§ **625.** Atematinė 1. sing. forma *ė̃mi*, rodos, šių dienų tarmėse nepastebėta. Zíetelos ir Lazū̃nų šnektose vartojamas perdirbinys *ė̃mu* su *-u* iš tematinio asmena-

vimo. Jo pagrindu pasidaryta paradigma *ẽmu* 'ėdu', *ẽmi* 'ėdi', *ẽmam* 'ėdame', *ẽmat* 'ėdate', *ẽma* 'ėda'. Zíeteloje prieš *ė-* paprastai pridedamas jotas: sakoma *jẽmu, jẽmi* ir t.t. Pasitaiko dar gretiminė atematinė 3. pers. forma *jẽst* (ret. *jẽsti*). Plg. refl. *jẽstasi* 'valgosi, valgoma'.

gélbėti

§ **626.** Atematinė 3. pers. forma *gélbti* senų žmonių dar kartais (retai) pavartojama vakarų aukštaičių kauniškių tarmėje. Labiau paplitęs variantas *gélbsti*, kurį turi ir kai kurie rytų aukštaičiai, pvz., apie Debeikiùs. Jo pagrindu vietomis pasidaryta visa paradigma: asmenuojama (pvz., apie Kapsùką) *gélbsčiu, gélbsti, gélbstim, gélbstit*. Plačiau vartojamos įvairios tematinės formos, pvz., 3. pers. *gélba, gélbi, gélbia, gélbsta, gélbėja* (LKŽ).

giedóti

§ **627.** Atematinė 1. sing. forma *gíemi* šių dienų tarmėse, rodos, nepastebėta. Rytiniuose lietuvių kalbos ploto pakraščiuose apie Zíetelą, Lazū́nus, Adùtiškį, Tverẽčių turimas perdirbinys *gíemu* su *-u* iš tematinio asmenavimo. Jo pagrindu pasidaryta visa paradigma: asmenuojama *gíemu* 'giedu', *gíemi* 'giedi', *gíemam* 'giedame', *gíemat* 'giedate', *gíema* 'gieda'. Lazū́nuose dar pastebėtas variantas su *v* vietoj *m*, pvz., 3. pers. *gíeva* 'gieda' (LKŽ III 287). Zíetelos lietuviai, kaip gretiminę, tebeturi atematinę 3. pers. formą *gíest* 'gieda' (kartais pasako ir naujadarą *gíesta*). Dalis žemaičių (Luõkė, Gervìniai...) 3. pers. formos pagrindu turi pasidarę visą paradigmą: asmenuoja *gíestu* 'giedu', *gíesti* 'giedi', *gíestam* 'giedame', *gíestat* 'giedate', 1. dual. *gíestau*, 2. dual. *gíestatau*, 3. pers. *gíest(a)* 'gieda'. Tokios formos pasitaiko ir pažemaitės aukštaičių šiaurėje apie Šakýną. Jas turėjo Kuršių pamario žvejų šnekta (LŽTP 54).

kósėti

§ **628.** Atematinė 3. pers. forma *kósti* vartojama daugelyje tarmių. Pastebėta, pvz., apie Sãlantus, Vilkavìškį, Léipalingį, Rãguvą, Liñkmenis, Tverẽčių. Jos pagrindu pasidaryta paradigma *kósčiu, kósti, kóstim, kóstit*. Plačiai vartojamos ir įvairios tematinės formos, pvz., 3. pers. *kósi, kósa, kósta, kóso, kósėja* (LKŽ).

lìkti

§ **629.** Atematinė 1. sing. forma *liekmì* šių dienų tarmėse nepastebėta. Apie Ramaškónis, Dievẽniškes girdėta jos pagrindu pasidaryta 3. pers. forma *(pa)liẽkma* '(pa)lieka', kurią jaunimas linkęs keisti variantu *(pa)liẽkna*, matyt, sekdamas *miẽgma* > *miẽgna* 'miega' (su dviejų *m* disimiliacija § 196) pavyzdžiu. Atematinę 3. pers. formą *liẽkti* 'lieka' turi daugelis pietų aukštaičių, ji pastebėta, pvz., apie Siñną, Laz-

dijùs, Léipalingį, Alỹtų, Musteĩką, Kaniãvą. Jos pagrindu pasidaryta visa paradigma: asmenuojama *liekčiù* 'lieku', *liektì* 'lieki', *liẽktim* 'liekame', *liẽktit* 'liekate'. Plg. Zíetelos lietuvių 3. pers. *neatsilìkti* 'neatsilieka' (vietoj *neatsiliẽkti* kaip *lìka* 'lieka' § 597b,1). Žemaičiai ir pakraštiniai aukštaičiai apie Girdžiùs, Šiauliùs, Šakýną taip pat turi pasidarę visą paradigmą 3. pers. formos pagrindu, tik su *a* kamieno galūnėmis. Jie asmenuoja *liektù* 'lieku', *liektì* 'lieki', *liẽktam* 'liekame', *liẽktat* 'liekate', 1. dual. *liẽktava* / *liẽktau*, 2. dual. *liẽktata* / *liẽktatau*, 3. pers. *liẽkt(a)* 'lieka'. Iš čia partic. act. *liektą̃s* 'lieką̃s', padalyvis *liẽktant* 'liekant'. Taip asmenavo ir Kuršių pamario žvejai (LŽTP 54). Kitose tarmėse vartojamos tematinės *a* kamieno formos, tik vietomis šaknis gauna *n*, pvz., 3. pers. *(pa)liẽnka* Ukmergẽ, Punià, Dùsmenys, Nočià, *(pa)liñka* Pãgramantis, *liẽksna* Kaniavà, *liẽksta* Zíetela, Ãpsas.

miegóti

§ **630.** Atematinė 1. sing. forma *miegmì* šių dienų tarmėse labai reta, užfiksuota, rodos, tik Lazū́nų šnektoje (J. Senkus MAD 1958 1 189). Plačiau vartojamas perdirbinys *miegmù* su *-u* iš tematinio asmenavimo. Jį turi Ramaškonių̃, Dievẽniškių, Lazū́nų ir Zíetelos šnektos, kur pasidaryta visa paradigma: asmenuojama *miegmù* 'miegu', *miegmì* 'miegi', *miẽgmam* 'miegame', *miẽgmat* 'miegate', *miẽgma* 'miega'. Apie Ramaškónis, Dievẽniškes jaunimas linkęs sakyti *miegnù*, *miegnì* ir t.t. su vieno iš dviejų *m* disimiliacija (§ 196). Ródūnios apylinkėse pastebėtos formos su iš kažkur gautu *s*, pvz., 1. sing. *miegsmì* Nočià arba *miegsmù* Pelesà 'miegu'. Atematinę 3. pers. formą *miẽgti* (ret. *miẽgt*) turi pietų aukštaičiai, daugelis vakarų aukštaičių kauniškių (K. Naũmiestis, Vilkavìškis, Kapsùkas...) ir Zíetelos bei Lazū́nų šnektos. Čia daug kur (ypač pietų aukštaičių plote) jos pagrindu pasidaryta visa paradigma: asmenuojama *miegčiù* 'miegu', *miegtì* 'miegi', *miẽgtim* 'miegame', *miẽgtit* 'miegate'. Puniõs apylinkėse girdėta 3. pers. forma *miẽgsi* 'miega', o apie Kaniãvą – 1. sing. *išsimiengsnù* 'išsimiegu'. Žemaičiai ir pakraštiniai aukštaičiai apie Jùrbarką, Šiauliùs, Šakýną taip pat turi pasidarę visą paradigmą 3. pers. formos pagrindu, tik su *a* kamieno galūnėmis. Jie asmenuoja *miegtù* 'miegu', *miegtì* 'miegi', *miẽgtam* 'miegame', *miẽgtat* 'miegate', 1. dual. *miẽgtava*/*miẽgtau*, 2. dual. *miẽgtata*/*miẽgtatau*, 3. pers. *miẽgt(a)* 'miega'. Iš čia partic. act. *miegtą̃s* (*miẽgtįs* Kalnãlis) 'miegą̃s', padalyvis *miẽgtant*. Taip asmenavo ir Kuršių pamario žvejai (LŽTP 54). Kitose tarmėse vartojamos tematinės *a* kamieno formos, tik vietomis šaknis gauna *n*, pvz., 3. pers. *(už)miẽnga* Jonavà, Palómenė, Õnuškis, Varėnà, Nočià '(už)miega'.

neršė́ti

§ **631.** Atematinę 3. pers. formą *ner̃šti* (ret. *ner̃št*) turi daugelis aukštaičių, ji pastebėta, pvz., apie Léipalingį, Kaniãvą, Dùsmenis, Ãluntą, Svė́dasus, Kùktiškes, Daugėlìškį. Plačiai vartojamos ir tematinės formos, pvz., 3. pers. *ner̃šia*, *ner̃ši*.

niežė́ti

§ **632.** Atematinę 3. pers. formą *niẽžti* (ret. *niẽžt*) turi, tur būt, visi aukštaičiai. Žemaičiai sako *niẽžt* < *niẽžta*, plg. padalyvį *niẽžtant* 'nieztint'. Šakýnos apylinkėse sakoma *niẽžčia*. Pagal 3. pers. *niẽžti* daug kur inf. *niežė́ti* perdirbtas į *nieztė́ti*.

peršė́ti

§ **633.** Atematinę 3. pers. formą *peř̃šti* (ret. *peř̃št*) turi, tur būt, visi aukštaičiai. Zíetelos šnektoje užfiksuota gretiminė forma *peř̃šta*. Ir žemaičiai sako *peř̃št(a)*. Pakraštiniai aukštaičiai apie Jùrbarką, Šakýną turi variantą *peř̃ščia*. Pagal 3. pers. *peř̃šti* daug kur inf. *peršė́ti* perdirbtas į *perštė́ti*.

pléišėti

§ **634.** Atematinę 3. pers. formą *pléišti* turi rytų aukštaičiai vilnìškiai, pvz., apie Liñkmenis, Palū̃šę, Daugėlìškį, Tverẽčių, Rim̃šę. Plačiau vartojamos įvairios tematinės formos, pvz., *pléiši, pléišėja, pléišija.*

raudóti

§ **635.** Atematinė 1. sing. forma *ráumi* šių dienų tarmėse nepastebėta. Tverẽčiaus apylinkėse girdėta jos pagrindu pasidaryta 3. pers. forma *ráuma* 'rauda'. Senovinė atematinė *ráusti* 'rauda' vartojama pietų aukštaičių plote apie Sim̃ną. Jos pagrindu čia pasidaryta visa paradigma: asmenuojama *ráusčiu* 'raudu', *ráusti* 'raudi', *ráustim* 'raudame', *ráustit* 'raudate'. Ir vakarų aukštaičiai apie Jùrbarką turi pasidarę paradigmą 3. pers. formos pagrindu, tik su *a* kamieno galūnėmis. Jie asmenuoja *ráustu* 'raudu', *ráusti* 'raudi', *ráustam* 'raudame', *ráustat* 'raudate', 1. dual. *ráustava*, 2. dual. *ráustata*, 3. pers. *ráust(a)*.

sérgėti

§ **636.** Atematinę 3. pers. formą *sérgti* vartoja kai kurie vakarų aukštaičiai kaunìškiai (J. Senkus MAD 1958 2 128). Labiau paplitęs variantas *sérgsti*, turimas ir pietų (Sim̃nas, Léipalingis) bei rytų (Aluntà, Svėdasaĩ, Liñkmenys) aukštaičių tarmių plote. Žemaičiai jo pagrindu pasidarė visą paradigmą: asmenuoja *sérgstu, sérgsti, sérgstam, sérgstat, sérgstau, sérgstatau, sérgst(a)*. Plačiau tarmėse vartojamos įvairios tematinės formos, pvz., 3. pers. *sérgėja, sérgi.*

sė̃sti

§ **637.** Atematinė 3. pers. forma *sė̃sti* 'sėda' vartojama Zíetelos šnektoje, pvz., *bėginė̃dami jė̃sti ãnas, nesė̃sti* 'bėgiodamas valgo jis, nesėda'. Plg. že. *nusė̃st(a)* Alsė̃džiai 'nusėda, nuslūgsta (vanduo)' (Būgos RR II 239).

skaudėti

§ **638.** Atematinę 3. pers. formą *skaũsti* 'skauda' turi Zíetelos šnekta, kur sakoma dar *skaũst* arba *skaũsta*. Ir žemaičiai su pakraštiniais aukštaičiais apie Jùrbarką, Šakýną plačiai sako *skaũst(a)*.

smirdėti

§ **639.** Atematinė 3. pers. forma *smìrsti* 'smirda' girdėta Sim̃no apylinkėse.

snìgti

§ **640.** Atematinę 3. pers. formą *sniẽgti* turi daugelis aukštaičių, ypač ji gyva kaunìškių, vilnìškių ir pietų aukštaičių plote. Plg. *sniẽgt* LŽTP 54. Tematinės *a* kamieno formos įvairuoja: be 3. pers. *sniñga*, dar pastebėta sakant *sniẽga* Kamajaĩ, Dùsetos, Utenà, *sneñga* Svėdasaĩ, Kùktiškės, Liñkmenys, *(pri)sniẽgsta* Dievẽniškės.

svíesti

§ **641.** Lazū́nų šnektoje esama naujadarų, pasidarytų atematinės 1. sing. formos pagrindu, pvz., 3. pers. refl. *svíemasi* 'virsta, griūva' (Arumos Lit. Mund. 66).

švìnkti

§ **642.** Apie Marcinkónis girdėta atematinė 3. pers. forma *švìnkti* 'švinksta (mėsa)'. Rytų aukštaičiai vietomis (pvz., apie Leliū́nus) sako *švìnksti* su *s* iš *švìnksta*.

veizdėti

§ **643.** Dievẽniškių šnektoje asmenuojama: *véimu* 'ieškau', *véimi* 'ieškai', *véimam* 'ieškome', *véimat* 'ieškote', *véima* 'ieško' (veiksmažodis *ieškóti* čia išliko tik frazeologizme *gálvą ieškóti* 'utėliauti'). Paradigma pasidaryta nebevartojamos atematinės 1. sing. formos *véimi (< veid-mi)* pagrindu, plg. J. Balčikonio straipsnį LP V 72. Kaip gretiminė, dar turima atematinė 2. sing. forma *véisi* 'ieško' *(< véid-si)*.

žydėti

§ **644.** Atematinė 3. pers. forma *žýsti* (ir *žýst*) 'žydi' vartojama Sim̃no ir Lazū́nų apylinkėse. Apie Svẽdasus girdėta sakant *burõkai su burokẽliais s u s i ž ý s t i* (t.y. apsidulkina vienas kito dulkelėmis). Plg. 1. sing. *žýdmi* Kuršaičio Gr. § 1239.

§ **645.** Rytų aukštaičiai apie Leliū́nus turi atematinę 3. pers. formą *žosti* 'žosta, taria, sako' arba (su priešdėliu) *išžosti* 'prasitaria'. Šaknis ta pati, kaip daiktavardžio *žõdis* (A. Sabaliauskas LKGrK 112).

§ **646.** Zíetelos šnektoje atematinio asmenavimo 3. pers. galūnė *-ti* (ret. *-t*) sporadiškai gali būti dedama įvairiems veiksmažodžiams. A. Vidugiris yra girdėjęs sakant, pvz., *an pečių̃ u ž m ẽ s t i, do per kãklą, ir aĩti* 'ant pečių užmeta, taip pat per kaklą, ir eina', *kàp nùima nug snaunýčios, tai jaũ á u s t i* 'kai nuima nuo mestuvų,

tada jau audžia' (plg. *kur aug mano merguželė, kur austi plonas drobužes* JSvD I 330), *rasskélt anà jàs ir pìnti* 'perskelia ji jas (šakneles) ir pina', *dzìkiai raũst, kab iškabìna, tai kàp plūgù* 'šernai rausia, kai užkabina, tai kaip plūgu', *aguõnų samált do jẽst* 'aguonų sumala ir valgo'. Pavartojama kartais (rečiau) ir 1. sing. galūnė *-mu*, pvz., *griūmù kap mẽdžias* 'griūvu...', *skimù kvietkàs* 'skinu gėles'. Tokių pavyzdžių esama ir kitose pakraštinėse pietryčių šnektose. Antai Dievẽniškėse girdėta sakant 3. pers. *neišteñkma* 'neužtenka', *tiñkma* 'tinka'. Tai akivaizdžiai rodo, kad ne visi veiksmažodžiai, kurie turi atematinės paradigmos reliktus, iš tikrųjų senovėje priklausė šiam asmenavimo tipui. Matyt, atsiradus svyravimui tarp atematinio ir tematinio asmenavimo, ilgainiui atematinės kilmės fleksiją gaudavo ir vienas kitas tematinio asmenavimo veiksmažodis, kas, be ko kito, matyti jau iš senųjų raštų, ypač Ruigio žodyno, plg. Chr. S. Stango straipsnį Scando-Slavica VIII 161.

3. Būtasis kartinis laikas

§ **647.** Literatūrinės kalbos paradigmos:

a) *ā* (lk. *o*) kamienas

Vienaskaita	Daugiskaita
1. *sukaũ sukaũs(i)*	*sùkome sùkomės*
2. *sukaĩ sukaĩs(i)*	*sùkote sùkotės*
3. *sùko sùkos(i)*	

b) *ē* kamienas

1. *rašiaũ rašiaũs(i)*	*rãšėme rãšėmės*
2. *rašeĩ rašeĩs(i)*	*rãšėte rãšėtės*
3. *rãšė rãšės(i)*	

§ **648.** Tarmėse, kaip ir literatūrinėje kalboje, būtojo laiko *ā* kamieno galūnės tos pačios, kaip to paties kamieno esamojo laiko. Nuo jų *ē* kamieno fleksija skiriasi tik tuo, kad vietoj *ā* > *o* yra *ė*, 1. sing. galūnė *-au* po minkšto priebalsio, 2. sing. galūnė *-ei*. Antai žemaičiai asmenuoja: *rašiáu, rašéi, rãšėm, rãšėt, rãšėu̯ (ràšʹîeu̯), rãšėtau, rãšė.* Tarmėse, kur trumpinami žodžio nekirčiuoto galo ilgieji balsiai, *ā* kamieno 3. pers. galūnė pozicijoje po joto (pvz., *jójo*) fonetiškai sutapo su ta pačia *ē* kamieno galūne (pvz., *rãšė*). Daugelis žemaičių suvienodino ir kitų asmenų formas *ē* kamieno pagrindu: asmenuoja *jójau, jójai (= jójei), jójėm* 'jojome', *jójėt* 'jojote', 1. dual. *jójėu̯*, 2. dual. *jójėtau*. Kaip gretiminės, vienur kitur išliko ir senovinės formos su *ā* kamieno galūnėmis.

§ **649.** Rytų aukštaičių vilnìškių tarmėje šalia pilnų *ē* kamieno priešdėlinių 3. pers. formų vartojamos trumpesnės (be *-ė*), jeigu kirčiuojamas priešdėlis ar sangrąžos dalelytė, pvz., *atãnešė* || *atãneš* 'atnešė', *ažùkasė* || *ažùkas* 'užkasė', *nusìvežė* || *nusìvež*, *sùjėmė* || *sùjėm* 'suėmė'. Žodžio galo priebalsių minkštumas svyruoja: Liñkmenų apylinkėse vyrauja kieti priebalsiai, o netolimoje Palū̃šės šnektoje bene dažnesni minkšti. Tarmės pietinėje dalyje pastebėti trumpi variantai ir tų formų (net nepriešdėlinių), kurių kirčiuojama šaknis, pvz., *sukróv* Lazū̃nai 'sukrovė', *ẽm* Gervė̃čiai, Lazū̃nai 'ėmė'.

§ **650.** Aukštaičių tarmės pietuose ir rytuose šalia 3. pers. formų, kurios baigiasi *-ojo*, *-ėjo*, vartojami trumpesni variantai su *-oj*, *-ėj* arba *-o*, *-ė*, pvz., *miegój*/*miegó* 'miegojo', *jój*/*jó* 'jojo', *tupė̃j*/*tupė̃* 'tupėjo', *dė̃j*/*dė̃* 'dėjo'. Variantą su *-oj*, *-ėj* turi pietų aukštaičiai, išskyrus šiaurinį kampą apie Žasliùs, Palómenę (čia trumpesnių formų iš viso nepastebėta), vietomis pakraštiniai kaunìškiai ir pietinis vilnìškių kampas maždaug iki Gervė̃čių. Variantą be joto *(-o*, *-ė)* vartoja vakarų aukštaičiai kaunìškiai maždaug iki Nemuno (į šiaurę ir rytus nuo Nemuno jos retos arba visai nepasitaiko), taip pat rytų aukštaičiai vilnìškiai, pradedant maždaug nuo Gervė̃čių (šioje šnektoje turimi abu variantai) ir baigiant Latvijos pasieniu, su vietomis pakraštiniais utenìškiais (pvz., apie Taurągnùs). Taigi formos su *-o*, *-ė* sudaro du tarpusavyje nesusisiekiančius arealus. Vakaruose jas turėjo rytinės Prūsų lietuvių šnektos, žr. W. P. Schmid Studien zum baltischen und indogermanischen Verbum. Wiesbaden 1963 p. 26[104] ir ten nurodytą literatūrą. Vilnìškiai vietomis kiek vengia trumpų vienaskiemenių formų, tačiau su priešdėliais jos labai populiarios, pvz., *nujó* 'nujojo', *sustó* 'sustojo', *pradė̃* 'pradėjo' ir t.t. Daugelis vilnìškių trumpina ir kitų asmenų vienaskaitos, o šiaurėje apie Daugėlìškį, Rim̃šę, Ãpsą net daugiskaitos 1. pers. formas, pvz., 1. sing. *miegáu* 'miegojau' (vietoj *miegóu̯*, plg. tarimą *kná·iša.u̯* Liñkmenys 'knaisiojau'), *tupéu* 'tupėjau' (vietoj *tupė̃u̯*, plg. *pradieu̯* Dotinėnai 'pradėjau'), 2. sing. *miegái* 'miegojai', *tupéi* 'tupėjai' (plg. *kná·išæ.i̯* Liñkmenys 'knaisiojai', *pradíei̯* Dotinėnai 'pradėjai'), 1. pl. *miegõm* 'miegojome', *tupė̃m* 'tupėjome'. Sporadiškai trumpinant pastebėta vietomis ir pietų aukštaičių plote, pvz., 1. sing. *pakavóu̯* Pùnskas 'paslėpiau', *indė̃u̯* t.p. 'įdėjau', 1. pl. *regė̃m* Marcinkónys 'regėjome'. Tačiau čia toksai trumpinimas palyginti retas. Trumpos 2. pl. formos niekur nepastebėta.

Labiau už kitas formas įvairuoja trumpieji veiksmažodžio *eĩti* variantai. Daugelis rytų aukštaičių vilnìškių sako *išė̃* 'išėjo', *inė̃* 'įėjo', *nuvė̃* 'nuėjo', bet *ató* 'atėjo' *(ata-* + *ãjo*<*ė̃jo*). Šiaurėje girdėta 1. pl. *išė̃m* 'išėjome', *atóm* 'atėjome'. Adùtiškyje sakoma *išéi*, *inéi* (ir *ivéi*), *nuvéi*, *préi* 'priėjo', *atái* 'atėjo', nors kitų veiksmažodžių formos čia baigiasi *-ė* resp. *-o*. Gervė̃čiuose P. Aruma (Lit. Mund. 14_{12}) užrašė *atã* (*atá?* — Z.Z.) 'atėjo'. Taip ištariant girdėta ir apie Marcinkónis. Dusmenysè sakoma *nuvéi*, *atái*, net *ái* 'ėjo'. Veisiejū̃, Sim̃no apylinkėse yra *ẽj*, o vakarų

aukštaičių kaunìškių plote – *ẽ* (*keliù ẽ, ẽ i parẽ* J. Senkus MAD 1958 2 131). Pietų aukštaičiai plačiai vartoja „netaisyklingą" formą *reĩkė* 'reikėjo' (vietoj laukiamos *reikė̃j*). Dėl jos plg. § 106.

Aukštaičių tarmės pietuose ir rytuose trumpą 3. pers. formą turi ne tik aukščiau nurodyti veiksmažodžiai, bet ir tie, kurie baigiasi *-avo, -avė*, pvz., *meláu* 'melavo', *važiáu* 'važiavo', *dáu* 'davė', *šláu* 'šlavė'. Ne visų veiksmažodžių šios formos vienodai gyvai vartojamos. Bene populiariausia *važiáu*. Rytų aukštaičių vilnìškių tarmės šiaurėje apie Palū̃šę, Daugėlìškį, Tverẽčių, Rim̃šę, Ą̃psą vietoj *-au* iš *-avo* paprastai sakoma *-o* (kartais ir *-au*), pvz., *meló* 'melavo', *važió* 'važiavo', bet tik *dáu* 'davė', *šláu* 'šlavė'. Matyt, prisiderinta prie tokių formų, kaip *miegó* 'miegojo'. Apie Rim̃šę girdėta 1. pl. *važióm* 'važiavome'.

Apčiuopiamo reikšmės skirtumo tarp trumpesnių formų *miegó(j), tupė̃(j), važiáu (važió), dáu* ir ilgesniųjų *miegójo, tupė̃jo, važiãvo, dãvė*, atrodo, nėra. Plg. Otrembskio Tv. t. 358 – 359. Tiek vienos, tiek ir kitos vartojamos mišriai. Kartais susidaro įspūdis, kad trumpąsias tarmės atstovai daugiau linkę pasakyti skubėdami. Apskritai, daugelyje vietų jos kalboje dažnesnės už ilgąsias.

Sangrąžiniai veiksmažodžiai trumpesnių formų neturi, tėra tik pilnosios.

Dėl čia ir § 649 nurodytų trumpesnių formų kilmės buvo pareikšta įvairių nuomonių. Kai kurie tyrinėtojai jose linkę įžiūrėti tam tikras senovinio aoristo ir imperfekto liekanas, žr. J. Kazlausko straipsnį ВЯ 1962 6 92 – 98. Tačiau bent dalis iš jų gali būti ir paprasčiausiai sutrumpėjusios. Tokios, kaip *miegójo, tupė̃jo*, būdamos vienu skiemeniu ilgesnės už esamojo laiko atitikmenis *miẽga, tùpi*, galėjo sutrumpėti tuo pačiu būdu, kaip, pvz., *baltãmui* > *baltám, sãkome* > *sãkom* (§ 105). Pagal *miegójo : miegó(j), tupė̃jo : tupė̃(j)* pavyzdį vėliau šalia *galvójo, jójo, šokinė̃jo, dė̃jo* galėjo atsirasti trumpesnės *galvó(j), jó(j), šokinė̃(j), dė̃(j)*. Variantas su jotu paplitęs maždaug tame pačiame plote, kur jotas išlaikomas gimininių įvardžių formose, sutrumpintose iš įvardžiuotinių (§ 515). Pietuose apie Màrcinkónis, Kaniãvą, Valkininkùs, Eĩšiškes, Ródūnią, Ramaškónis, Dievẽniškes, Zíetelą, Lazū̃nus daugiau ar mažiau fakultatyviškai trumpinamos net kai kurios esamojo laiko (daugiausia *i* kamieno) formos tų veiksmažodžių, kurie turi sutrumpėjusius preterito atitikmenis, pvz., *gál* 'gali', *sė̃d* > dz. *sė̃dz* 'sėdi', *stóv* > *stóų* 'stovi', *važiúoj* 'važiuoja'. Kai kurios iš jų sutinkamos plačiau. Sakant *gál* 'gali', *nór* 'nori', *tùr* 'turi', *žiū̃r* 'žiūri' girdėta net Liubãvo apylinkėse.

§ 651. Zíetelos šnekta turi savitą, niekur kitur šių dienų tarmėse nesutinkamą veiksmažodžio *būti* 3. pers. formą *bit* (ret. *bìti*) 'buvo'. Ją vartojo pietinės Prūsų lietuvių šnektos, žr. Kuršaičio Gr. § 1106 (išnašą) ir A. Becenbergerio pastabą BB IX 265². Ji randama J. Bretkūno raštuose ir „Knygoje Nobažnystės" (F. Špechtas KZ LXV 211). Formos *bùvo* Zíetelos lietuviai, priešingai negu minėti kalbos paminklai, visai neturi. Jie asmenuoja: *buvaũ, buvaĩ, bùvom, bùvot, bìt(i)*. Pasta-

roji vartojama ir reikšme „gyveno“, ypač kai gauna priešdėlius, pvz., *bóčis ižbìt septýniasdẽšim septýnis metùs* 'tėvas išgyveno 77 metus', *anà prabìt Adesè peñkiasdẽšim mẽtų* 'ji pragyveno Odesoje 50 metų'. A. Vidugiris yra girdėjęs kartais pavartojant *bit* ir kitiems asmenims reikšti (pvz., *aš bìt aȓša chvarà* 'aš buvau labai ligota'), bet tokia vartosena reta.

Apie vakarų aukštaičių kaunìškių 3. pers. *bó* 'buvo' ir kitus šios paradigmos formų trumpus variantus kalbama § 136.

§ **652.** Rytų aukštaičiai, išskyrus kupiškėnus ir daugelį vilnìškių, taip pat jų artimesni kaimynai apie Jõniškį, Žasliùs fonetiškai suplakė 3. pers. galūnes *-o* ir *-ė* po sukietėjusio *l*, plg. žml. Nr. 32 ir Nr. 43. Esant dar fonetiškai suvienodėjusiai 2. sing. galūnei (žml. Nr.Nr. 64 ir 66), daug kur negausus *lē* kamienas ištisai perėjo į *lā* kamieną: asmenuojama *kū́lau* 'kūliau', *kū́lai* (=*kū́lei*), *kū́lom* 'kūlėme', *kū́lot* 'kūlėte', *kū́lo* 'kūlė'. Įvairiose šio ploto vietose girdėta sakant, pvz., 1. sing. *gulaũ* 'guliau', *kalaũ* 'kaliau', *kẽlau* 'kėliau', *pýlau* 'pyliau', *púolau* 'puoliau', *vẽlau* 'vėliau'. Vietomis greta vartojami ir *ē* kamieno atitikmenys. Dėl to pasitaiko net *ā* kamieno po *l* vertimo *ē* kamienu atvejų. Antai Jùkiškių šnektoje sakoma (su priešdėliais) *párbaliau* 'perbalau', *ìšbaliau* 'išbalaũ', *ãtšaliau* 'atšalaũ', *sùšaliau* 'sušalaũ', bet tik *balaũ, šalaũ*. Ploto rytiniame pakraštyje atitinkamai elgiamasi su *ē* kamienu po sukietėjusio *r*. Apie Liñkmenis sakoma, pvz., 1. sing. *baraũ* 'bariau', *bū́rau* 'būriau', *dū́rau* 'dūriau', *gýrau* 'gyriau', *kū́rau* 'kūriau', *spýrau* 'spyriau', *svėraũ* 'svėriau', *viraũ* 'viriau'.

§ **653.** Rytų Lietuvoje pirminiai pirmojo skyriaus A grupės veiksmažodžiai (Jablonskio RR I 260—261) su *u*, *i* šaknyje turi ne *ā*, bet *ē* kamieno formas, pvz., 3. pers. *brùkė* 'bruko', *kìšė* 'kišo', *knìsė* 'kniso', *lìpė* 'lipo', *lùpė* 'lupo', *rìšė* 'rišo', *rìtė* 'rito', *skùtė* 'skuto', *sùpė* 'supo'. Kitoks (resp. kitur) svyravimas tarp *ā* ir *ē* kamienų retas. Nurodytini šie įvairiose tarmėse pastebėti pavyzdžiai: a) *bãro* Kretingà, Kuliaĩ, Luõkė, Pãgramantis 'barė', *ẽdo* Jauniaus Gr. 170 'ėdė', *gùlo* Gervìniai, Kuršėnai, Šakýna 'gulė', *kãlo* Kretingà, Kuliaĩ, Luõkė, Laũkuva, Pãgramantis 'kalė', *mãlo* Kretingà, Kuliaĩ, Luõkė, Laũkuva, Pãgramantis 'malė', *mìlžo* Kuliaĩ, Papìlė, Kuršėnai, Šakýna 'melžė', *mùšo* Alsė́džiai, Tirkšliaĩ, Luõkė, Laũkuva, Pãgramantis, Gervìniai, Kuršėnai, Šakýna 'mušė', b) *bãlė* Šakýna 'balo', *kiñšė* Ukmergẽ, Kùktiškės 'kimšo', *léidė* Papìlė, Šakýna, Jùkiškiai, Papilỹs, Palẽvenė, Ukmergẽ, Liñkmenys, Rimšẽ, Zíetela 'leido', *sãlė* Šakýna 'salo', *šãlė* Šakýna, Zíetela 'šalo', *tãpė* Klaĩpėda, Kuršaičio Gr. §§ 1110, 1226, LŽTP 56 'tapo', *(sù)temė* Marcinkónys, Nočià '(su)temo', *(iš)tęso* Pelesà '(iš)tęsė'. Mišimo priežastis, greičiausiai, yra vienodas esamasis laikas, plg. *sùka, sùko, sùkti* ir *dẽga, dẽgė, dègti*.

§ **654.** Daugelis žemaičių (neįeina raseinìškiai) ir kai kurios rytų aukštaičių šnektos (Bìržai, Tverẽčius) turi veiksmažodžio *dúoti* preterito formas su *dev-* vietoj *dav-*: asmenuojama *deviaũ, deveĩ* ir t.t. Jos užfiksuotos dar Kuršių pamario

žvejų (LŽTP 56) ir Ciskodo lietuvių (Būgos RR III 571) šnektose. Pietų aukštaičiai (ir Zíetelos lietuviai) vietoj *gãvo* sako *góvė* (1. sing. *góviau*). Ir kitų veiksmažodžių, turinčių esamojo laiko *gáuna* tipo formas resp. *gáuti* tipo infinityvą, preteritas tarmėse svyruoja, pvz., *kãvo* Rõkiškis, Utenà, Švenčiónys 'kovė', *šãvo* Mósėdis, Kuliaĩ, Tirkšliaĩ, Rõkiškis, Dùsetos, Utenà, Taurãgnai, Švenčiónys arba *šãvė* Šakýna (ret.), Léipalingis, Bìržai 'šovė'. Iš ypatingesnių formų dar paminėtinos *ẽmė* Lazū̃nai, Gervẽčiai 'ėmė' (*e* iš praes. *jẽma* 'ima') ir *órė* Dùsetos, Tverẽčius (Jauniaus Gr. 175[1]) arba *óro* Kal̃tanėnai 'arė' (plg. *õrė* 'arimas'). Apie *ẽjo* 'ėjo' žr. § 130.

4. Būtasis dažninis laikas

§ 655. Literatūrinės kalbos paradigma:

Vienaskaita	Daugiskaita
1. *rašýdavau rašýdavaus(i)*	*rašýdavome rašýdavomės*
2. *rašýdavai rašýdavais(i)*	*rašýdavote rašýdavotės*

3. *rašýdavo rašýdavos(i).*

§ 656. Literatūrinės kalbos tipo būtąjį dažninį laiką turi aukštaičiai ir artimesni žemaičiai. Galūnės kaip būtojo kartinio laiko *ā* kamieno. Priesagą *-dav-* žemaičiai ir pakraštiniai aukštaičiai taria su šalutiniu kirčiu (§§ 37 ir 39). Pietų aukštaičiai apie Musteĩką, Dùsmenis, Palómenę, Valkininkùs, Kaniãvą, Ródūnią, Ramaškónis, net Pùnską ir jų kaimynai Zíetelos, Lazū̃nų apylinkėse būtąjį dažninį laiką retai tevartoja arba ir visai jo nevartoja. Paprastai jie išsiverčia su būtuoju kartiniu, jo formas pakartodami ar sustiprindami tam tikrais prieveiksmiais (pvz., *dažnaĩ, tánkiai*), taip pat vartodami veiksmažodžius su priesagomis, turinčiomis iteratyvinę-frekventatyvinę reikšmę, pvz., *mès vis dìrbom ir dìrbom* Dùsmenys 'mes vis dirbdavome', *seniaũ tėvas iš namų̃ dažnaĩ rãšė* Žãsliai '...rašydavo', *neseniaĩ čià bandìtai žmónis pióvė, užmuždinẽjo* Žãsliai, *anksčiaũ spragilaĩs išsikuldinẽjom* Palómenė '...išsikuldavome', *kasdien ateidinẽjai pas mus ir nemateĩ* Pùnskas, *pirmà namóp bėginẽj jẽst* Zíetela 'pirma į namus bėgdavo valgyti', *aš vis patì patikdžiaũ kárves* Ródūnia '... pasitikdavau'. Šiaipjau veiksmažodžiai su infinityvo pabaiga *-(d)inėti, -(d)yti* čia daug kur vartojami ne tiek pasikartojančiam, kiek ilgai trunkančiam laikui reikšti, pvz., *jauna mergelė* (rūtelę) *rassodinėjo, drabnas lietutis palaisdinėjo, o gražus bernelis apsdairinėjo, ar gerai mergelė pasodinėjo* Lazūnai (liaudies daina). Apie jų reikšmę ir vartojimą dar žr. Arumos Lit. Mund. 57–58, 59–60, 63, 68, 73, E. Frenkelio straipsnius BS II 75–80 ir KZ LXIII 99–100, A. Vidugirio straipsnį MAD 1961 2 219–230, J. Šukio LKK III 183, E. Grinaveckienės LKK III 194. Tačiau bemaž visur turima 3. pers. forma *búda-*

vo, kuri eina įterptiniu žodžiu reikšme 'бывало', pvz., *ankščiaũ, b ū d a v o, kad prisìkepu pyrãgų* (Palómenė). Daug kur vartojamas variantas *bū́do* (sutrumpinta dėl paradigmos nebuvimo?), kuris, kaip įterptinis žodis šalia pilnos 3. praet. freq. formos *bū́davo*, sutinkamas dar vakarų aukštaičių kaunìškių ir vietomis rytų aukštaičių vilnìškių (apie Adùtiškį, Tverẽčių, Ãpsą) plote. Gretiminė forma *bū́doc* aptariama § 490b. Kaunìškiai pagal *bū́davo* || *bū́do* pavyzdį vietomis ir šalia 1. pl. *bū́davom*, 2. pl. *bū́davot* turi pasidarę trumpus variantus *bū́dom*, *bū́dot* (J. Senkus MAD 1958 2 132). Lietuvių kalbos ploto pietryčių pakraščiuose vietoj *d* sakoma *l*, pvz., *b ū́ l o*, *ãnas àteima manàp momàp* Lazū́nai 'būdavo, jis ateina pas mano mamą', *b ū́ l a u* (vietoj *bū́lavo*, kaip *važiáu* vietoj *važiãvo* § 650), *an Pẽtro kãsa kunodàs* Zíetela 'būdavo, apie Petrą (birželio 29 d.) kasa bulves'. Dievẽniškėse *bū́lo* gavo 'seniau' reikšmę, pvz., *b ū́ l o žydáukos dãrė tokiàs kvietkàs* 'seniau žydės darydavo tokias gėles'. Plg. *būlýkščias* 'senoviškas'. Apie Kãpčiamiestį, Veisíejus, sako, *l* vietoj *d* gauna ir kitų veiksmažodžių būtojo dažninio laiko formos (Stango Mažv. 149, Verbum 173, Otrembskio Gr. III § 499). Variantų su *-dl-*, sutinkamų senuosiuose raštuose, neteko pastebėti.

§ **657.** Žemaičiai, išskyrus pietų-rytų dalį, vietoj literatūrinės kalbos būtojo dažninio laiko vartoja konstrukcijas, sudarytas iš pagalbinio veiksmažodžio *liuobėti (liūbėti?)* ir asmenuojamo veiksmažodžio formų. Pagalbinio veiksmažodžio šaknies vokalizmas svyruoja, pvz., 3. praes. formą vieni šiaurės žemaičiai taria *l̃ọ·ub* (Palangà, Darbė̃nai, Kalnãlis, Kuliaĩ, Papìlė), kiti *l̃ọ·b* (Kretingà, Kar̃tena), dar kiti *l̃û·b* (Tirkšliaĩ, Luõkė) arba *l̀ọb* (Viekšniaĩ), *l̃ûob* (Plùngė, į vakarus nuo miesto). E. Frenkelis KZ LXIII 105 (= LEW 378) senesniu laiko variantą *liūbėti*, siedamas jį su slavizmu *liū̃byti*. Jo nuomone, *uo* (že. *ọu*) vietoj *ū* galėjęs atsirasti iš veiksmažodžio *liuõbti*. Kiti variantai nebuvo aiškinami. Kaip ten bebūtų, vokalizmo svyravimas, greičiausiai, susijęs su savarankiškos veiksmažodžio reikšmės netekimu bei virtimu modaliniu žodžiu. V. Vitkausko duomenimis (LKK IV 158 tt.), leksinę reikšmę 'mėgti, įprasti, turėti įprotį' šis veiksmažodis turi išlaikęs tik vietomis vakarų žemaičių plote, ypač į šiaurę nuo Klaĩpėdos (čia tariama 3. pers. *l̃ô·b*). Rytuose jis net nebekaitomas: visi asmenys reiškiami 3. praes. forma *(liúob < liúoba)*, nors, kaip gretiminės bet kuriam asmeniui, kartais ir pavartojamos (retai) rudimentinės, neaiškios kilmės, formos *liúobau* (l. dual. praes.?), *liúobaus* (l. dual. praes. refl.?), *liuobeĩ*, žr. V. Vitkauskas LKK IV 159, D. Gargasaitė MAD 1964 2 210. Sangrąžos dalelytę paprastai gali turėti tik asmenuojamasis veiksmažodis, pagalbinis ją gauna labai retai. Plačiausiai vartojamos šios dvi „žemaitiškojo būtojo dažninio laiko“ konstrukcijos:

1) Pagalbinio veiksmažodžio esamasis laikas su asmenuojamo veiksmažodžio bendratimi, pvz., *liúobu rašýti* 'rašydavau', *liúobi rašýti* 'rašydavai' ir t.t. Rytuose, kartais ir kitur, pagalbinio veiksmažodžio 3. praes. forma apibendrinama visiems

asmenims, taigi sakoma *àš liúob rašýti* 'rašydavau', *tù liúob rašýti* 'rašydavai' ir t.t. Viena pagalbinio veiksmažodžio forma gali eiti su keliais veiksmažodžiais, pvz., *kad buváu jáunas, liúobu (liúob) dìrbti diẽną nãktį ir nepavar̃gti* '...dirbdavau dieną naktį ir nepavargdavau'. Dviskaitos pavyzdžiai: *vẽd(v)i su Razè kad bùvou̯ jáuni, dìdliai liúobau sutìkti* 'mudvi su Raze, kad buvome jaunos, labai sutikdavome', *kad bùvotau vaikù, liúobatau šukès riñkti po laukùs* 'kai (judu) buvote vaikai, rinkdavote šukes po laukus' (Kretingà).

2) Pagalbinio veiksmažodžio esamasis laikas su asmenuojamo veiksmažodžio būsimuoju laiku. Abu derinami asmenimis ir skaičiais, pvz., *liúobu rašýs(i)u* 'rašydavau', *liúobi rašýsi* 'rašydavai' ir t.t. Rytuose apie Luõkę, Rauđẽnus, Kuršẽnus, Šáukėnus paprastai *liúob* apibendrinta visiems asmenims ir skaičiams, sakoma *àš liúob rašýs(i)u, tù liúob rašýsi* ir t.t. Pavyzdžiai: *mès kad liúobam dùmsiamos, kad dùmsiamos stoginẽ suõpynę pasirìšę* 'mes ilgai ilgai sùpdavomės, daržinėje sūpynę pasirišę', *par vesẽlę liúob dúos šnãpšės, liúob šóks, gérs, dainiúos* 'per vestuves duodavo degtinės, šokdavo, gerdavo, dainuodavo' (Kretingà).

Daugelis žemaičių turi abi konstrukcijas, nors rytuose labiau įsigali antroji. Tarp jų, bent vakaruose, esama netgi šiokio tokio prasmės skirtumo. Antroji būna lydima tam tikro emocinio atspalvio ir rodo su didesne įstanga, lyg dažniau kartojamą veiksmą, o tai, gal būt, susiję su šiaipjau visur pastebimu emociniu būsimojo laiko formų vartojimu vietoj esamojo. Ir pietryčių žemaičiai, kur tėra tik literatūrinės kalbos tipo būtasis dažninis laikas, mėgsta vartoti formą *bū́davo* su būsimuoju laiku, pvz., *bū́davo kai uždainiúos mū́sų výrai, kai užtráuks, tai píevos nuskambẽs* 'kai uždainuodavo mūsų vyrai, kai užtraukdavo, tai pievos nuskambėdavo' (Gervìniai).

Be šių dviejų konstrukcijų, atskirose šnektose kartais pavartojamos dar ir įvairios kitokios, ypač su pagalbinio veiksmažodžio būsimuoju arba būtuoju laiku, pvz., *tu liúobsi išeĩti (|| išeĩsi) sáulei netekė́jus* Kalnãlis 'tu išeidavai saulei netekėjus', *tėvãlis liuobė́jo išgérti* Kuliaĩ 'tėvelis išgerdavo'. Pagalbinis veiksmažodis, bent jo 3. praes. forma, kartais eina su asmenuojamo veiksmažodžio būtuoju arba esamuoju laiku, pvz., *kap liúob į Trýškius pri vókyčio su kartẽlėms ẽjom, vélnias ne pyrãgai bùvo* Kaunatavà (V. Vitkauskas LKK IV 162) 'kai į Tryškius vokiečių okupacijos metais su kortelėmis eidavom...', *liúob tekinõms numiẽ ir bebė́ga* Kalnãlis 'risčia į namus tuoj ir bėgdavo'. Visa tai rodo „žemaitiškojo būtojo dažninio laiko" formos nenusistovėjimą.

§ 658. Dvejopai – kaip literatūrinėje kalboje ir „žemaitiškai" – elgiamasi žemaičių tarmės pietų-rytų dalyje apie Kintùs, Šilùtę, Švė̃kšną, Kvė̃darną, Šilãlę, Laũkuvą, Varniùs, Šáukėnus, Raudẽnus, Kuršẽnus, Papìlę. Čia pagalbiniu žodeliu *liúob* dažnai sustiprinamos literatūrinės kalbos tipo būtojo dažninio laiko formos, pvz., *liúob ir màs tą̃ daĩną dainiúodavom* Laũkuva 'ir mes tą dainą dainuoda-

vome', *kitaĩs mẽtais brùknių čia liúob nebū́davo* Raudė̃nai. Toliau aukštaičių link, apie Pãgramantį, Taũragę, Skaudvìlę, Er̃žvilką, Vidùklę, Raséinius, Kel̃mę, paprastai vartojamos tik literatūrinės kalbos tipo būtojo dažninio laiko formos. Šiaurėje vietomis „žemaitišką" tipą galima išgirsti kartais pavartojant ir pakraštinių aukštaičių plote apie Kruopiùs, Šiupyliùs, Šakýną (A. Jonaitytė LKK VII 172). Dainos strofa *liúob (liū̃b) gért, liúob dain(i)úot, liúob pas mergàs nuvažiúot* žinoma ir toli nuo šių vietų į rytus.

5. Būsimasis laikas

§ **659.** Literatūrinės kalbos paradigma:

Vienaskaita		Daugiskaita
1. *sùksiu sùksiuos*		*sùksime sùksimės*
2. *sùksi sùksies*		*sùksite sùksitės*
	3. *sùks sùksis*	

§ **660.** Tarmėse būsimojo laiko formos darybos požiūriu yra dvejopos: 1) atematinės, pvz., *sùksu, sùksme, sùkste, sùksva, sùksta,* ir 2) tematinės, pvz., *sùksiu, sùksime, sùksite, sùksiva, sùksita.* Tik atematinės darybos yra 3. pers. forma *(sùks)*, o 2. sing. *(sùksi)* gali būti traktuojama abejaip. Daugiausia paplitusios mìšrios paradigmos, kuriose vienos formos yra atematinės, kitos tematinės darybos. Dažni to paties asmens dvejopi gretiminiai variantai, iš kurių vis labiau įsigali tematinis. Atskirais atvejais tas įsigalėjimas galėtų būti aiškinamas ir literatūrinės kalbos įtaka.

§ **661. 1. sing.** *-s-u* arba *-s-iu.* Refl. *-s-(i)uosi, -s-(i)uos* ir kt. (§§ 581 – 583). Atematinės darybos formas turi gana daug žemaičių, pvz., apie Kalnãlį, Kuliùs, Rietãvą, Švė̃kšną, Laũkuvą, Luõkę, Karklė̃nus, Kel̃mę, Šáukėnus, Kuršė̃nus, Papìlę, vakarų aukštaičiai kaunìškiai apie Vištýtį, Kybártus, K. Naũmiestį, Vilkavìškį, Liubãvą, kai kurie pietų aukštaičiai (girdėta Zervýnų kaime, 10 *km* į šiaurės rytus nuo Marcinkonių̃) ir Zíetelos lietuviai. Jų būta bent dalyje Prūsų lietuvių šnektų (Kuršaičio Gr. § 42, LŽTP 48), sutinkamos XVI a. raštuose. Dabar daug kur jos vartojamos kaip gretiminės šalia tematinių, kurios vietomis (pvz., apie Liubãvą, Vilkavìškį, Kalnãlį) yra netgi vyraujančios. Pietų ir rytų aukštaičių tarmėse trumpos ir cirkumfleksinės šaknies 1. ir 2. sing. dviskiemenės formos turi galūnės kirtį, pvz., *suksiù* 'suksiu', *nešiù* 'nešiu', *eisiù* 'eisiu' ir *suksì* 'suksi', *nešì* 'neši', *eisì* 'eisi'. Rytų aukštaičiai kupiškė̃nai apie Pãpilį, Pándėlį, Skãpiškį turi gretimines sutrumpintas formas be galūnės balsio, tik su minkštu žodžio galo priebalsiu: sako, pvz., *suksiù* || *sùkś.* Čia taip trumpinamos ir 2. sing. formos, pvz., *suksì* || *sùkś.* Pãpilio apylinkėse sutrumpintas variantas vyrauja: pilnas galūnes gali fakultatyviškai turėti

tik trumpos šaknies dviskiemeniai veiksmažodžiai. Trumpi variantai ypač mėgstami sakiniuose, kur nebūtina skirti asmenį, pvz., *ką̃ padarýś* 'ką padarysi(u)?', *kaktà síenos nepramùš* 'kakta sienos nepramuši(u)'. Gal būt, iš tokių jie ir buvo apibendrinti, veikiant kaimynų panevėžiškių, kur stipri galūnės redukcija, įtakai. Pietų žemaičių gretiminės formos *dìrbsuot* 'dirbsiu', 2. sing. *dìrbsyt* 'dirbsi' aptariamos § 490b.

§ 662. 2. sing. *-s-i*, refl. aukštaičių tarmėje *-s-iesi*, *-s-ies* ir kt. (§§ 581–583), žemaičių tarmėje *-s-ys*. Apie formų kirčiavimą ir variantus kalbama § 661.

§ 663. 1. pl. ir **2. pl.** atematinės darybos formos vartojamos plačiau už to paties tipo 1. sing. Jas turi daugelis žemaičių (šiaurėje tik 1. pl.), vakarų aukštaičiai šiauliškiai, bemaž visi rytų aukštaičiai, taip pat kai kurios pakraštinės pietryčių šnektos (Ródūnia, Zíetela). Tematinės darybos formos labiausiai įsigalėjo vakarų (šiaurėje vyrauja atematinės) ir pietų aukštaičių tarmėse, kai kuriose rytų aukštaičių panevėžiškių šnektose (pvz., apie Pãšvitinį, Vaškùs, Pãsvalį, Bìržus, Síesikus) ir vietomis žemaičių plote (pvz., apie Krẽtingą, Tìrkšlius, Er̃žvilką, Gerviniùs; 2. pl. turi visi šiaurės žemaičiai), jos dažnos vilniškių kampe ties Adùtiškiu, Tverẽčiumi. A t e m a t i n ė s darybos formų pabaiga *-s-me*, *-s-te*, refl. *-s-mės*, *-s-tės* ne visur išlaikoma. Žemaičiai 1. pl. *-s-me* perdirbo į *-s-ma*, refl. *-s-mos* su **-ā* iš 1. dual., pvz., *sùksma* 'suksime', *sùksmos* 'suksimės'. Rytų aukštaičiai kupiškėnai, daugelis anykštėnų ir bemaž visi uteniškiai sako 1. pl. *suksmà*, 2. pl. *sukstà* (vietomis kirčiuoja ir *sùksma*, *sùksta*), bet refl. *sùksmės*, *sùkstės* (rečiau *suksmẽs*, *sukstẽs*). Galūnės kirtį gauna (vietomis fakultatyviškai) tik dviskiemeniai trumpos ir cirkumfleksinės (jei kirtis tarmėje neatitraukiamas) šaknies veiksmažodžiai. Apie Liñkmenis, Palū́šę sakoma 1. pl. *sùksme* || *sùksma*, refl. *sùksmės* || *sùksmos*, bet 2. pl. tik *sùkste*, refl. *sùkstės*. T e m a t i n ė s darybos abiejų asmenų formos su *i* kamieno galūnėmis vartojamos aukštaičių tarmėje ir žemaičių pakraštyje apie Er̃žvilką, Gerviniùs (čia 1. pl. refl. *sùksimos*). Šiaurės žemaičių plote bemaž visur 2. pl. formos gauna *i* kamieno, o 1. pl. – *i̯a* arba *a* kamieno galūnes: sakoma *sùksit*, refl. *sùksitės*, bet *sùksiam*, *sùksiamos* (Kretingà, Kalnãlis, Kuliaĩ, Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ) arba *sùksam*, *sùksamos* (Rietãvas, Akmẽnė). Pietų žemaičių plote abiejų asmenų formos turi to paties (*i̯a* arba *a*) kamieno galūnes (jos čia retos, vyrauja atematinės), pvz., *sùksam*, *sùksat*, refl. *sùksamos*, *sùksatės* Kuršė̃nai. Ir pažemaitės aukštaičiai šiaurėje pasako *sùksiam*, *sùksiat*, refl. *sùksiamės*, *sùksiatės*. Tokių formų būta dar Kuršių pamario žvejų šnektoje (LŽTP 48,51). 1. pl. galūnės *-im* variantas *-ium (sùksium* 'suksime') aptariamas § 66a. Apie 1. pl. refl. *sùksims* 'suksimės' kalbama § 583. Apie *sùksmėms*, *sùksimêms* ir kt., 2. pl. *sùkstet* 'suksite' žr. § 670. Apie *sùksmu* 'suksime' žr. 592.

§ 664. 1. dual. Dėl duomenų stokos atskirų tipų paplitimą nurodyti sunku. Pateikiami pastebėti pavyzdžiai: a) atematinės darybos *sùksva*, *sùksvos* Kalnãlis, *keliáswa (<keliáusva) po swiétą* Jurkšaičio Lit. Märch. 29_{14}, b) tematinės darybos

sùksiva, sùksivos Jùrbarkas, Šakiaĩ, *sùksiava, sùksiavos* Girdžiaĩ, LŽTP 48, *sùksiau, sùksiavos* Kretingà, Kalnãlis (šalia atemat.), Tirkšliaĩ, *sùksau, sùksavos* Rietãvas, LŽTP 51.

§ **665. 2. dual.** Pastebėti pavyzdžiai: a) atematinės darybos *sùkstau* Laũkuva, b) tematinės darybos *sùksita, sùksitos* Jùrbarkas, Šakiaĩ, *sùksitau, sùksitavos (sùksitaus)* Kretingà, Kalnãlis, Kuliaĩ, Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ, *sùksiata, sùksiatos* Girdžiaĩ, LŽTP 48, *sùksatau, sùksatavos* Rietãvas.

§ **666. 3. pers.** *-s*, refl. *-s-is*. Apie Pãgramantį, sako, atskiri žmonės ištarią *-ś*, žr. Joniko PT 67. Kildinti *-s* iš **-s-i* dėl refl. *-s-is* negalima, nes pastaroji forma gali būti analoginis darinys: *sùksis(i)* taip santykiauja su *sùksiu, sùksi, sùksime, sùksite,* kaip *mýlis(i)* su *mýliu, mýli, mýlime, mýlite.* Žemaičiai vietomis sako ir *sùksias (sùksiãs)* arba *sùksas (sùksãs)*, kaip *mýlias (mýliãs), tìkas (tìkãs)* 'tikisi'. Kad iš seno būta *-s*, o ne *-s-i*, rodo ilgųjų balsių ir *uo, ie* prieš *-s* traktavimas. Dėl akūtinių galūnių sutrumpėjimo, o vienaskiemeniuose žodžiuose akūto virtimo cirkumfleksu, senovinė pora **šṓks* 'šõks' || **žinṓs* 'žinõs' turėjo išsiskirti: dėsningai lauktume išsirutuliojant *šõks* || **žinàs.* Variantas su nesutrumpėjusiu vokalizmu rado atsparą kitų asmenų formose, plg. l. sing. *šóksiu, žinósiu.* Žemaičiai jų pavyzdžiu visur apibendrino pilną vokalizmą ir akūto kilmės priegaidę: sako *šóks* 'šõks', *dė̃s* 'dẽs', *bū̃s* 'bùs', *gýs* 'gìs', *dúos* 'duõs', *gáus* 'gaũs', *séns* 'señs' ir *žinós* 'žinõs', *stovė̃s* 'stovẽs', *rašýs* 'rašỹs', *dainiúos* 'dainuõs', *úogaus* 'uogaũs', *gyvéns* 'gyveñs'. Aukštaičiai elgiasi ne taip nuosekliai. Vakaruose jie vartoja formas su pilnu vokalizmu ir cirkumflekso kilmės priegaide, tik daugelyje vienaskiemenių formų *ū, ī* pakeitė *u, i*: sako *šõks, žinõs, dė̃s, stovė̃s, duõs, dainuõs, gaũs, uogaũs, señs (sę̃s), gyveñs (gyvę̃s), rašỹs,* bet *bùs, džiùs, pùs, žùs, gìs, lìs, plìš* ir t.t. Atskirais atvejais ir vienaskiemenių formų *ū, ī* išlaikoma arba vartojamos gretiminės formos, pvz., *rùgs* || *rū̃gs* (inf. *rū́gti*), *slùgs* || *slū̃gs (slū́gti), rìs* || *rỹs (rýti),* tačiau tik *vỹs (výti,* gal būt, vengiant sutapimo su *vìs,* inf. *vìsti*), *siū̃s (siū́ti,* bet *siùs,* inf. *siųsti), trū̃ks (trū́kti,* bet *trùks,* inf. *trùkti*). Šiaurėje, apie Šaũkotą, Šiauliùs, Šakýną, sakoma ir *džiū̃s* 'džiùs', *pū̃s* 'pus', *žū̃s* 'žus', *gỹs* 'gis', *lỹs* 'lis', *plỹš* 'pliš', bet *bùs.* Kuršių pamario žvejų šnektoje buvo elgiamasi iš dalies „žemaitiškai": sakydavo, pvz., *áus* 'aũs', *dúos* 'duõs', *ekė̃s* 'akẽs', *léis* 'leĩs', *lū̃š* 'luš', *rašýs* 'rašỹs', bet *bùs* (LŽTP 51). Pietų ir rytų aukštaičiai su vakarų aukštaičių pakraščiu ties Jõnava, Kėdáiniais dviskiemenėse priesagos *-y-* formose taria trumpą *i*, pvz., *darìs* 'darys', *rašìs* 'rašys', *sakìs* 'sakys'. Tačiau toliausiai pietuose esanti Zietelos šnekta vėl turi *darỹs, rašỹs, sakỹs.* Apie Šėtą girdėta sakant net imper. *rašik* 'rašyk'. Atskirose vienaskiemenėse formose kai kurios rytų, rečiau pietų, aukštaičių šnektos gerokai svyruoja tarp *ū, ī* ir *u, i.* Antai Ukmergė̃s apylinkėse girdėta sakant *grū̃s* 'grus', *dỹgs* 'digs', *gnỹbs* 'gnibs', *mỹgs* 'migs', *slỹs* 'slis', *trỹkš* 'trikš', *žnỹbs* 'žnibs'. Apie Bìržus, Ùkmergę, Daugėliškį, Tverẽčių tariama *kùs* < **ką́s* 'kąs' (inf. *kąsti*). Greičiausiai, dėl akūto ir cirkumflek-

so skirtumo niveliacijos (§ 20) vietomis ir cirkumfleksinės šaknies veiksmažodžių formos sporadiškai gauna sutrumpintą vokalizmą, pvz., *pùs* Ukmergẽ 'pūs' (inf. *pũsti*), *siùs* Jùkiškiai 'siūs' ir 'sius' (inf. *siųsti, siūti* ir *siùsti*). Rytų aukštaičiai vilnìškiai vietoj *o, ė* < *ā, ē* turi trumpus *a, e* tiek vienaskiemenėse, tiek ir daugiaskiemenėse formose, pvz., *šàks* 'šoks', *žinàs* 'žinos', *dès* 'dės', *stovès* 'stovės'. Vietomis net iš *uo* atsiranda *ɔ*, pvz., *dɔ̀s* Liñkmenys 'duos' (supykus ir 1. sing. *dɔ̀šu* 'duosiu'). Dėl *uo* monoftongizacijos plg. *važɔ̃i* Tverẽčius < *važiúoj* 'važiuok'. Iš būsimojo laiko formų trumpas vokalizmas vietomis įsivedamas kai kurioms kitoms iš bendraties kamieno padaromoms formoms, pvz., imper. *šàk* 'šok' (ir *dɔ̀t'* Liñkmenys 'duok'), cond. 1. sing. *šàkčia* 'šokčiau', *bègčia* 'bėgčiau', 2. sing. *šàktum, bègtum*, 3. cond. *šàkt* 'šoktų', *bègt* 'bėgtų' (Liñkmenys). Girdėta sakant net 3. fut. *vàgs* 'võgs' (Liñkmenys).

Apie 3. fut. formas *sùksie* (refl. *sùksies*), *sùksa* kalbama § 675. Apie *sùksai* žr. § 763.

6. Tariamoji nuosaka

§ **667.** Literatūrinės kalbos paradigma:

Vienaskaita	Daugiskaita
1. *sùkčiau sùkčiaus(i)*	*sùktume sùktumės*
2. *sùktum sùktumeis(i)*	*sùktute sùktutės*
3. *sùktų sùktųs(i)*	

§ **668. 1. sing.** Labiausiai paplitusios tos formos, kurios senovėje turėjo pabaigą *-*t-jā*, refl. *-*t-jā-sei*. Dabar nesangrąžiniai veiksmažodžiai baigiasi -*č-ia* (tiesioginis *-*t-jā* refleksas) arba -*č-io* (*o* iš sangrąžinių veiksmažodžių), pvz., *sùkčia* (ryt. *sukčià*) / *sùkčio*. Sangrąžiniai veiksmažodžiai paprastai baigiasi -*č-io-s(i)*, retai -*č-ias(i)* (*a* iš nesangrąžinių). Daugelis aukštaičių turi variantą su -*č-ia*, refl. -*č-ios(i)*. Jis visai nepastebėtas, rodos, tik pietuose maždaug iki linijos Liubãvas – Punià – Rūdiškės – Ašmenà, tačiau už šio ploto esanti Zíetelos šnekta vėl jį turi. Variantas -*č-io* aukštaičių tarmėje retas. Kalbos paminklai (pvz., Vilento, Daukšos, Chilinskio raštai) rodo, kad seniau pastarasis buvo labiau paplitęs. Dabar jį daugiausia vartoja žemaičiai (čia *sùkčio* > *sùkčûo* / *sọ̀kčûo*), jis pastebėtas, pvz., apie Krẽtingą, Kalnãlį, Ýlakius, Plùngę, Luõkę. Rytų aukštaičių tarmėje dviskiemenės formos, kurių šaknis trumpa arba cirkumfleksinė, turi galūnės kirtį, pvz., *sukčià, eičià*. Kai kurios šnektos kirčiuoja (vietomis fakultatyviškai) šaknį, tačiau tuo atveju trumpo balsio paprastai nepailgina, sako, pvz., *ràsčia* 'rasčiau', *nèščia* 'neščiau'. Dviskiemenių formų akūtas bemaž visame aukštaičių tarmės plote keičiamas cirkumfleksu, pvz., *dir̃bčia* (*dìrbčia* K. Naũmiestis, Griškabūdis...) 'dirbčiau'. Dėl vilnìškių tarmėje pasitaikančio tarimo *šàkčia* 'šokčiau', *bègčia* 'bėgčiau'

žr. § 666. Daugelis žemaičių, visų pirma vakaruose, išlaiko bendraties kirčio vietą ir priegaidę: sako *sùkčio, eĩčio, dìrbčio.*

Siauriau vartojamos formos, kurių pabaiga priderinta prie asmenavimo sistemoje turimos fleksijos, taigi *sùkčiau, sùkčiu, sùktau.* Iš šių labiausiai paplitusios su *-č-iau*, refl. *-č-iaus(i).* Jos daug kur yra gretiminės šalia formų su *-č-ia*, refl. *-č-ios* ir vietomis visai išstumia pastarąsias iš vartosenos; atskirais atvejais tai gali skatinti ir literatūrinės kalbos įtaka. Formos su *-č-iau* labiausiai būdingos Klaĩpėdos kraštui ir paprūsei, taip pat žemaičių pietų-rytų kampui Pãgramančio – Šáukėnų ruože. Jos vartojamos ir daug kur kitur toliau nuo šių vietų, ypač vakarų aukštaičių kaunìškių plote (vyrauja *-č-ia*), net apie Šakýną (ret., vyrauja *-č-ia*), žemaičiuose Laũkuvos (greta *-č-iu*), Rietãvo apylinkėse. Rytų Lietuvoje retos, tačiau pasitaiko. Pastebėtos apie Gélvonus (vyrauja *-č-ia* ir sutrumpinta *-č́*) ir panevėžìškių plote (tariama *-č́ɔ*, taigi gali būti iš *-č-io*). Sangrąžinės formos su *-č-iaus* užfiksuotos apie Ãluntą, Svẽdasus, Dùsetas, kur nesangrąžinės turi sutrumpintą variantą *-č́* arba *-č-ia.* Formos su *-č-iau* buvo labai įsigalėjusios Prūsų lietuvių šnektose, tačiau senieji kalbos paminklai rodo, kad XVI amžiuje ten turėta ir *-č-ia*: Vilento, kaip ir Mažvydo, raštuose *-č-iau* visai nėra (vartojama tik *-č-ia, -č-io*), Kleino gramatikos paradigmose nurodoma *-č-ia* ir *-č-iau*; tik Bretkūno raštuose *-č-iau*, rodos, vyrauja.

Formas su *-č-iu* turi žemaičiai apie Laũkuvą, Tìrkšlius, Víekšnius, Papìlę, Klýkolius, Kuršė̃nus. Sangrąžinių veiksmažodžių pabaiga įvairuoja: vienur (pvz., Tirkšliaĩ) yra *-č-ios*, kitur (pvz., Viekšniaĩ) pagal *nešù : nešúos* pavyzdį pasidaryta *-č-iuos (sùkčiuos).* Pasitaiko ir nesangrąžinių veiksmažodžių su *-č-iuo*: tokios formos girdėtos Sedõs apylinkėse (plg. *ŕìš́č́ọ·u* 'risčiau' B. Rokaitė LKK IV 152; *i* vietoj *ę*, tur būt, iš *ŕìš́č́ûo* < *rìščio*) ir tarp Kvėdarnos bei Laũkuvos (Vl. Grinaveckio duomenimis). Apie Víekšnius dar esama *sùkčium* (že. *sùkč́ọ·m*) su *m*, greičiausiai, iš kitų asmenų, plg. 2. sing. *sùktumi*, 1. pl. *sùktùmiam*, 2. pl. *sùktumit*, 3. pers. *sùktum* 'suktų'. Sangrąžinių veiksmažodžių pabaiga *-č-iuos* pastebėta net rytų aukštaičių utenìškių tarmės plote pusiaukelėje tarp Debeĩkių ir Výžuonų (Barkuškių km.).

Formas su *-t-au*, refl. *-t-aus(i)* turi daugelis pietų aukštaičių ir kai kurie jų kaimynai. Šiaurėje jos užfiksuotos iki linijos Liubãvas – Punià – Rū̃diškės – Ašmenà. Zíeteloje retos (vyrauja *-č-ia*). Dviskiemenių veiksmažodžių didžiojoje ploto dalyje kirčiuojama galūnė, kuri turi akūtą, pvz., *suktáu.* Ploto pakraščiuose girdimi du kirčiai (*sùktáu* Punià) arba kirčiuojama tik šaknis (*sùktau* Pùnskas, Rudaminà). Daugiaskiemeniai veiksmažodžiai, rodos, visame plote išlaiko bendraties kirčio vietą, nors vietomis girdimas ir antrinis galūnės kirtis (akūtas).

Tarmėse, šalia pilnų formų, dar plačiai vartojamos sutrumpintosios, kurios baigiasi *-č́*, pvz., *sùkč́.* Jų visai neturi, rodos, tik žemaičiai vakaruose ir daugelis pietų

aukštaičių. Vakarų aukštaičiai kaunìškiai ir kai kurie žemaičiai linkę trumpinti tik daugiaskiemenių veiksmažodžių formas. Kitur trumpinimas nepriklauso nuo skiemenų skaičiaus. Sutrumpintos formos kai kuriose šnektose, pvz., apie Ùkmergę, Svė̃dasus, Kùktiškes, labai įsigalėjo ir baigia išstumti iš vartosenos ilgąsias, o Er̃žvilko, Gervìnių, Dusetų̃ apylinkėse, rodos, ilgųjų iš viso nebėra. Dėl trumpėjimo plg. § 106. Sutrumpintųjų, kaip ir pilnųjų, formų šaknies akūtas dažniausiai keičiamas cirkumfleksu *(dir̃bč́)*. Vietomis priegaidėjama dvejopai: *dir̃bč́* || *dìrbč́*. Svyruoja ir kirčiuotų trumpųjų balsių tarimas: vyrauja *kàsč́*, rečiau *kãsč́*.

Formos **sùktumbiau* šių dienų tarmėse nėra. Labai reta ji ir senuosiuose kalbos paminkluose, rodos, pastebėti tik šie du pavyzdžiai: *iſſakitumbiau* Mž 521_{18} ir *ne nuſidetumbiau* RK 65_{6} (ne DK 65_{6}, kaip rašoma Otrembskio Gr. III § 512). Gal būt, jos palaiku (?) laikytina Biržų šnektos *sùktum* 'sukčiau', pastebėta ir Zarasų rajone (K. Morkūnas ir A. Vidugiris MAD 1957 2 183). Greičiausiai, aukščiau nurodyta senųjų raštų forma yra antrinė, pasidaryta pagal l. pl. ir kitų asmenų pavyzdį. Matyt, iš seno lietuviai turėjo skirtingą l. sing. formą su **-t-jā*, tuo tarpu kai kitų asmenų formos būdavo pasidaromos iš siekinio su pabaigomis *-bei*, *-bimē*, *-bitē*, *-bivā*, *-bitā*. Formos su **-t-jā* kilmė neaiški. Chr. S. Stangas mano (žr. jo Verbum 252 tt.), kad *sùkčia* esanti net ne veiksmažodžio, bet, kaip siekinys ar būdinys, pirmykštė daiktavardžio forma. Tokios prielaidos galimumą, be ko kito, rodo jos kirčiavimas, plg. Zíetelos lietuvių *bū̃čia* šalia *sukčià*. Vis dėlto lieka neaišku, kodėl daiktavardinės kilmės forma imta vartoti, būtent, vienaskaitos I-ajam asmeniui reikšti. Sunkiau patikėti J. Kazlausko hipoteze LKK IV 84, kad *-č-ia* sutrumpėjo iš *-č-iau*. Jai prieštarauja abiejų tipų formų paplitimas: *-č-iau* sudaro salas *-č-ia* plote. Šalia „sutrumpėjusios" *-č-ia* lauktume refl. *-č-iasi*, o ne *-č-iosi*. Patsai „sutrumpėjimas", tiksliau, *au* virtimas *a*, labai nepaprastas, juo labiau fleksijoje (rėmimasis *palà* < *paláuk* čia nieko neįrodo, plg. § 106). Pagaliau, visai nesuprantama, kam reikėjo pakeisti prie asmenavimo sistemos priderintą galūnę. Nelengva patikėti ir J. Otrembskio hipoteze (Gr. III § 513), kad *-biau* resp. *-iau* iš **neštum-biau* kai kuriose tarmėse buvusi pridėta naujai formai *nèščiau (*nešč́iau-iau)*, kuri tuomet imta tarti su haplologija *(*neščiā-iau)*, iš kur, netekus *-iau*, įsigalėjusi **nèščiā* > *nèščia*.

Apie formas su *-č-ia-be*, *-č-io-be*, *-čia-p*, *-č-ia-k* ir kt. kalbama § 670. Apie *-č-iai* žr. § 763.

§ 669. 2. sing. senovinės formos *sùktumbei* arba *sùktumbi* (Mažvydas) dar pasitaiko vienur kitur rytų aukštaičių vilnìškių tarmės plote. Pirmasis variantas pastebėtas Liñkmenų (kirčiuojama *sùktumbei*) ir Daugėlìškio (Daniū́nų kaime girdėta refl. *praustum̃beis*) apylinkėse. Jį turėjo Prūsų lietuviai, žr. Kuršaičio Gr. §§ 1065, 1092, 1093. Antrojo varianto esama Ãpso šnektoje, pvz., *padėtum̃bi* E. Grinavec-

kienė MAD 1960 2 180. Daug populiaresnė vilnìškių tarmėje forma *suktumbe* (refl. *suktumbės*) su *-be* vietoj *-bei* resp. *-bi* iš 1. pl., žr. § 670.

Labiau šių dienų tarmėse paplitusios formos be *-b-*: *sùktumei* ir *sùktumi*. Pirmoji (refl. *sùktumeis*) daugiau būdinga aukštaičiams, tačiau nesvetima ir žemaičių tarmės rytinei pusei (Laũkuva, Šáukėnai). Vartojama jau XVII a. raštuose (pvz., Sirvydo ir kalvinų leidiniuose). Apie Svė̃dasus, Panemunė̃lį ir Zíetelos šnektoje vietoj *-ei* įsivesta *-ai*: *sùktumai* (sekant 2. sing. *mókai, dìrbai*?). Antrąją turi daugelis žemaičių (refl. *sùktumys*), ji pastebėta, pvz., apie Krẽtingą, Kuliùs, Kalnãlį, Rietãvą, Tìrkšlius, Luõkę. Aukštaičių tarmėje forma *sùktumi* reta. Kaunìškių plote girdėta refl. *sùktumiesi*.

Šalia ilgesniųjų, turima trumpa forma *sùktum* (že. *sọktộ·m*). Dėl sutrumpėjimo plg. § 106. Ji gražiai derinasi prie visos asmenavimo sistemos: juk iš seno vienaskaitos formos buvo vienu skiemeniu trumpesnės už daugiskaitos formas. Daugelyje aukštaičių šnektų trumpoji baigia išstumti, o vietomis ir visai išstūmė, iš vartosenos ilgąsias. Geriau išlieka sangrąžinės: šalia *sùktum* daug kur tebesakoma *sùktumeis(i)*, nors vietomis yra ir *sùktums*. Dviskiemenių veiksmažodžių rytų Lietuvoje kai kur (pvz., apie Kùktiškes, Liñkmenis, Riñšę) kirčiuojama galūnė: *suktuñ*. Šaknies akūtą daugelis aukštaičių keičia cirkumfleksu: *dir̃btum*. Vietomis girdėta ir *dìrbtum*. Dėl vilnìškių tarmėje pasitaikančio tarimo *šàktum* 'šoktum', *bègtum* 'bėgtum' žr. § 666. Apie variantą refl. *sùktumės* kalbama § 670.

Pietų aukštaičiai ir jų kaimynai vartoja formą *suktai*, refl. *suktais(i)*. Ji paplitusi didesniame plote, negu 1. sing. *suktau*. Užfiksuota net apie Daukšiùs, Kapsùką, N. Ū̃tą, Príenus. Zíeteloje irgi labai populiari. Ją turėjo ir Prūsų lietuviai, netgi Kuršių pamario žvejų šnekta (LŽTP 48). Daugelis pietų aukštaičių kirčiuoja *suktái*, pakraščiuose vietomis *sùktái* arba *sùktai*. Vakarų aukštaičių plote, rodos, tėra *sùktai*.

§ **670.** Senovinės formos **1. pl.** *suktumbime* ir **2. pl.** *suktumbite* šių dienų tarmėse nepastebėtos. Dar neseniai jas turėjo Prūsų lietuviai, žr. Kuršaičio Gr. §§ 1065, 1092—1093, LŽTP 52 (ir *sùktumbiam, -biat*). Plg. *parnèsztumbit* Jurkšaičio Lit. Märch. 113_{16}. Rytų aukštaičiai vilnìškiai vietoj *-bim(e), -bit(e)* turi *-bėm, -bėt*: apie Liñkmenis, Daugėlìškį (Daniū́nų km.) užfiksuotos sangrąžinės formos *sùktumbėmės, sùktumbėtės*. Jos jau labai retos. Dažniau pasakoma 1. pl. *sùktumbe* || *suktum̃be*, refl. *sùktumbės* || *suktum̃bės* (kirčiuojama dvejopai). Tokios sutrumpintos 1. pl. formos (gyvesnės sangrąžinės) vartojamos apie Liñkmenis, Kal̃tanėnus, Adùtiškį, Tverẽčių, Daugėlìškį, Sãlaką, Riñšę. Jos eina ne tik daugiskaitos pirmuoju, bet ir vienaskaitos antruoju asmeniu, matyt, sekant gretimine forma *suktum* (apie ją kalbama žemiau), kuria reiškiami abu asmenys. Morfologinės reikšmės netekusi *-be*, kaip dalelytė, vietomis fakultatyviškai dedama dar prie 1. sing. ir 3. pers.

formų. Antai Liñkmenų, Palū́šės, Ceikinių̃, Daugėlìškio, Dū́kšto, Rimšẽs apylinkėse girdėta sakant 1. sing. *sùkčiobe*, refl. *sùkčiobės* arba *sukčiõbe*, *sukčiõbės* (priegaidė abejotina, gali būti ir tvirtapradė), retai *sùkčiabe*, *sùkčiabės*, 3. pers. *suktų̃be*, refl. *suktų̃sbe*. Apie Rim̃šę girdėta 2. pl. *sùktūtbe* || *suktū̃tbe*, refl. *sùktūtbės* || *suktū̃tbės* šalia visame vilnìškių plote vartojamų *sùktūt*, refl. *sùktūtės*. Ãpso apylinkėse vartojama ne tik dalelytė *-be*, bet ir *-bi*, pvz., 1. sing. *negerčiobi* 'negerčiau' (E. Grinaveckienė MAD 1960 2 180_{10}). Tokios formos užfiksuotos net Lazū́nų, Zíetelos šnektose, tik čia vietoj *b* dažniausiai tariama *p*. A. Vidugiris Zíeteloje girdėjo sakant, pvz., l. sing. *sukčiàp*, *aičiapẽ* || *aĩčiapė* 'eičiau', *būčiapẽgi* 'būčiau(gi)', refl. *sukčiapẽs*, 3. pers. *bū́tųpė* 'būtų', refl. *praũstųpės* 'praustųsi' arba *mel̃stųsipė* 'melstųsi', *ganýtųsipės* 'ganytųsi'. Matyt, *sukčiabė* (su *ė* iš sangrąžinių veiksmažodžių) perdirbta į *sukčiapė* dėl sutrumpinto varianto *sùkčiab* > *sùkčiap* pagal *namópi* šalia *namóp* pavyzdį. Kad čia nusižiūrėta į pašalio vietininkus, rodo Gervẽčių šnekta, kur sakoma, pvz., l. sing. *dir̃bčiak* 'dirbčiau', refl. *juõkčiakės* 'juokčiausi', 3. pers. *sùktuk* 'suktų' (plg. all. sing. *Jonók* '*Jonóp* Lazūnai').

Daug plačiau, negu su *b*, šių dienų tarmėse vartojamos formos, netekusios šio formanto. Jos būna ilgesnės arba sutrumpintos. Ilgesniųjų pabaiga esti su *i*, *i̯a* arba *ē* kamieno galūnėmis, taigi *sùktumim*, *sùktumit* (plg. senųjų raštų *suktumbime*, *suktumbite*) arba *sùktumiam*, *sùktumiat* ir *sùktumėm(e)*, *sùktumėt(e)*. Du pirmieji variantai (su *i* ir *i̯a* kamienų galūnėmis) paplitę žemaičių tarmėje. Pabaiga derinama prie kitų *i* kamieno galūnes turinčių formų: šiaurės žemaičiai sako 1. pl. *sùktumiam* (refl. *sùktumiamos*), bet 2. pl. *sùktumit* (refl. *sùktumitės*), kaip ir 1. pl. *mýliam* 'mylime', *sùkiam* 'sukime' šalia 2. pl. *mýlit*, *sùkit*. Pietų žemaičių plote vartojamos tik *i̯a* kamieno galūnės. 1. pl. forma *sùktumim*, refl. *sùktumimės* pastebėta Šiaulių̃ apylinkėse. Seniau ji buvo plačiau vartojama, turėta net rytų Lietuvoje (randama Sirvydo raštuose). Formos su *ē* kamieno galūnėmis vartojamos aukštaičių tarmėje, nors pasitaiko ir paaukštaitės žemaičių plote, ypač pietuose. Sutrumpintos formos būna dvejopos: *sùktum(e)*, *sùktut(e)* ir *sùktūm(e)*, *sùktūt(e)* (su ilguoju *ū*). Jas turi daugelis aukštaičių ir kai kurie pakraštiniai žemaičiai. Antrasis variantas (su *ū*) vartojamas pietų aukštaičių ir jų artimesnių kaimynų (pvz., Ū̃drijà, Dievẽniškės) plote. Rytų aukštaičiai vilnìškiai ilgina tik 2. pl. formos balsį: sako *suktum(be)* (Adùtiškyje ir *suktū̃me*), bet *suktūt(e)*. Balsis *ū* vietoj *u* įsivestas, greičiausiai, iš 3. pers. *suktų*. Iš čia, matyt, ir vietomis pastebimas polinkis kirčiuoti galūnę: *suktū̃m*, *suktū̃t* (*suktūtė* Léipalingis). Galūninis balsis *-e* išlaikomas kiek geriau, negu kitų nuosakų bei laikų 1. pl. ir 2. pl. formose: šalia, pvz., *sùkam*, *sùkat* daug kur fakultatyviškai sakoma *sùktume*, *sùktute* arba *sùktūme*, *sùktūte*. Zíetelos šnektos *sùktumė* turi *ė* iš sangrąžinių veiksmažodžių. 1. pl. variantas be *-e* sutapo su trumpąja 2. sing. forma (*sùktum*). Dėl to rytų aukštaičių plote daug kur

ir refl. *sùktumės* gali būti suvokiama ne tik kaip 1. pl., bet ir kaip 2. sing. forma (Pašvitinỹs, Jùkiškiai, Ukmergẽ, Liñkmenys ir kt.).

Pagal ilgesnės formos *sùktumėm* šalia sutrumpintosios *sùktum* pavyzdį vietomis ir prie l. pl. imper. *sùkim* pasidaryta ilgesnė forma *sùkimėm*. Ypač plačiai vartojama refl. *sukimėm(ė)s*, pastebėta, pvz., apie Vilkavìškį *(sùkimėmės)*, Kùpiškį, Pãpilį, Panemunė̃lį, Debeikiùs *(sùkimėms)*. Daug kur sakoma ir l. pl. fut. *sùksimėm(ė)s*, plg. *sùksimėms* || *sùksmėms* Kùpiškis, Papilỹs, Panemunė̃lis. Retesnės šio tipo esamojo ir kitų laikų formos. Apie Pãpilį, Panemunė̃lį girdėta sakant *sùkamėms* 'sukamės', *rãšomėms* 'rašomės', *mỹliamėms* (Panemunė̃lyje ir *mỹlimėms*, *mỹliumėms* § 66a) 'mýlimės', *bijójomėms* 'bijojomės', *nẽšėmėms* 'nešėmės', *bijódavomėms* 'bijodavomės', Matyt, l. pl. formų pavyzdžiu vietomis pasidaryta 2. pl. imper. *dìrbkitėt* 'dirbkite' (Palẽvenė, Kar̃sakiškis, Kùpiškis, Skãpiškis), 2. pl. fut. *sùkstet* 'suksite' (Skãpiškis).

Kuršių pamario žvejų šnektoje (LŽTP 48, 52) buvo vartojamos formos l. pl. *sùktom*, 2. pl. *sùktot*, l. dual. *sùktova* (ir *sùktuva*), 2. dual. *sùktota* (ir *sùktūta*), sudarytos pagal būtojo laiko *ā* kamieną, plg. *sùkom*, *sùkot* ir t.t.

§ **671. 1. dual.** senovinė forma *sùktumbiva* (pvz., Kuršaičio Gr. 1065) šių dienų tarmėse nevartojama. Dabar aukštaičiai sako *sùktumėva* || *sùktuvėva*, refl. *sùktumėvos* || *sùktuvėvos*, žemaičiai – *sùktumiau* || *sùktuviau*, refl. *sùktumiavos* || *sùktuviavos*. Variantai su dviem *v* yra naujadarai, pasidaryti, palaikius *m* daugiskaitos rodikliu. Apie Grìškabūdį, Lukšiùs ir Klaĩpėdos krašte pastebėta dar sutrumpinta forma *sùktuva*, refl. *sùktuvos*. Apie variantą *sùktova* kalbama § 670.

§ **672. 2. dual.** senovinė forma *sùktumbita* (pvz., Kuršaičio Gr. § 1065, LŽTP 52) šių dienų tarmėse nevartojama. Dabar aukštaičiai sako *sùktumėta* || *sùktuvėta*, refl. *sùktumėtos* || *sùktuvėtos*, šiaurės žemaičiai – *sùktumitau*, refl. *sùktumitavos* || *sùktumitaus*, pietų žemaičiai – *sùktumiatau*, refl. *sùktumiatavos*. Rietãvo apylinkėse girdėta *sùktuvatau*. Dėl variantų su dviem *v* plg. § 671. Trumpa forma *sùktuta* arba *sùktūta* labai reta. Apie *sùktota* žr. § 670.

§ **673. 3. pers.** formos paprastai baigiasi *-t-ų*, refl. *-t-ųs(i)*. Yra ir sutrumpintas variantas su *-t*, pvz., *sùkt*. Jis bene gyviausiai vartojamas rytų aukštaičių kupiškėnų tarmėje (apie Pándėlį vietomis pilną formą gali turėti tik dviskiemeniai veiksmažodžiai), tačiau pasitaiko ir kitur, ypač forma *bū̃t (bū̃t)* 'būtų', kurią turi beveik visos tarmės. Dėl sutrumpėjimo plg. § 106. Dviskiemenių formų kirčiavimas įvairuoja. Rytų Lietuvoje maždaug iki linijos Lazdìjai – Sim̃nas – Alytùs – Dùsmenys – Širvintos – Kavárskas – Panevėžỹs – Pasvalỹs kirčiuojama galūnė: *suktũ*, refl. *suktũs* (*suktųsì* Zíetela). Kartais taip kirčiuojamos ir daugiaskiemenės formos. Kitose tarmėse išlaikomas šaknies kirtis, tik akūtas daug kur keičiamas cirkumfleksu *(dir̃btų)*. Vietomis tasai keitimas fakultatyviškas, o vakaruose, rodos, jo visai nėra. Kirčio atkėlimo į šaknį naujumą Palómenės apylinkėse rodo tokios šios šnektos

formos, kaip *bùtų* 'būtų', *gìtų* 'gytų' (iš *butų̃, gitų̃* < *būtų̃, gytų̃*). Plg. *matìt* Bìržai 'matytų'. Dėl vilnìškių tarmėje pasitaikančio tarimo *šàkt* 'šoktų', *bègt* 'bėgtų' žr. § 666. Ukmergẽs apylinkių *būt'* || *but'* 'būtų' turi minkštą *t*, tur būt, iš bendraties, kuri čia pavaduoja su 3. cond. sutampantį siekinį. Ilgesnės rytinių bei pietinių pakraščių formos *suktų̃be, bū́tųpė* 'būtų', *sùktuk* aptariamos § 670. Apie *sùktum* (že. *sǫktû·m* ir *sǫ̀ktộ·m*), taip pat *sùktu* < *sùktų*, refl. *sùktuos* kalbama § 75d. Apie *bū́tai* 'būtų' žr. § 763. Dėl *suktui* žr. § 151.

Rytų aukštaičiai panevėžiškiai šiaurėje vietoj tariamosios nuosakos trečiojo asmens (kartais ir kitų) dažnai vartoja esamojo laiko formą, pvz., *žiūrė̃k, kad kárvė neprapúola* '...neprapultų' (E. Grinaveckienė LKK V 159–160).

7. Liepiamoji nuosaka

a. Formos su *-k*

§ **674.** Literatūrinės kalbos paradigma:

Vienaskaita	Daugiskaita
1. —	*sùkime sùkimės*
2. *sùk sùkis*	*sùkite sùkitės*

§ **675. 2. sing.** ilgesnės formos su *-k-i (sùki* < *suk-k-i)* retos, pasitaiko daugiausia tautosakoje. Šiaipjau kalboje kartais, kaip archaizmą, jas pavartoja, rodos, tik vakarų aukštaičiai kaunìškiai ir Zíetelos lietuviai. Zíeteloje dažniau *-i* išlieka apsaugota dalelytės *-g(i): sùkig.* A. Vidugiris girdėjo sakant ir su kirčiuotu *-ì*: *gulkì, rinkì* (kirtis iš refl. *gulkìs, rinkìs* § 584). Rytų Lietuvoje prieš *-k* priebalsis *l*, kartais ir kiti, daug kur išlaiko minkštumą *(pìl'k)*. Pietų aukštaičiai (išskyrus Žãslių–Palómenės kampą), daugelis vakarų aukštaičių kaunìškių bei jų artimesnių kaimynų (pvz., Vilkýškiai) ir rytų aukštaičiai vilnìškiai turi gretimines formas su *-k-ie*, refl. *-k-ies*, pvz., *sùkie, sùkies.* Sangrąžinės šio tipo formos vartojamos net apie Šakýną, Kuršė́nus *(-ki·s)*. Jų būta ir Prūsų lietuvių šnektose, žr. Kuršaičio Gr. § 1094. Chr. S. Stangas (Verbum 248) mano, kad *ie* įsivesta iš senovinių **vedie* tipo formų. Tačiau refl. *sùkiesi* gali būti pasidaryta šalia *sùki* pagal 2. sing. praes. refl. *sukíesi* prie *sukì* pavyzdį. Dalis pietų aukštaičių kirčio negaunančią morfemą *-kie* pavertė *-ke*, žr. § 85a. —Dabar įsigalėjusi forma *sùk*, refl. *sùkis* savo pabaiga gražiai derinasi prie 3. fut. formos *sùks*, refl. *sùksis*. Analogiškai baigiasi ir kitos abiejų paradigmų formos, plg. 1. pl. *sùkime* ir *sùksime*, 2. pl. *sùkite* ir *sùksite*. Pietų aukštaičiai apie Musteĩką, Kalesninkùs, Ródūnią, Valkininkùs pagal *sùkie* šalia *sùk* pavyzdį ir šalia 3. fut. *sùks* pasidarė *sùksie* (> *sùkse* § 85a). Sangrąžinė forma *sùksies* pastebėta dar apie Šakýną, turėta Kuršių pamario žvejų šnektoje (*sùksiese*

LŽTP 48,51). Dėl 3. fut. refl. *sùksis* šiaurės žemaičiai ir imper. refl. *sùkis* taria su paplatintu *i (sộ.ḱęs)*. Tačiau vietomis siaurumas išlaikomas: Sėlẽniuose girdėta ištariant *sộ.ḱis (*<sùkīs)*. – Žemaičių tarmės plote sangrąžinės formos dar turi pabaigą *-k-ias* arba *-k-iās (sùkias, sùkiās)*, kaip ir būsimasis laikas *-s-ias* resp. *-s-iās*. Tokias formas daugiausia vartoja pietų žemaičiai, tačiau vietomis jos pastebėtos ir šiaurėje, pvz., apie Alsẽdžius, Sẽdą, Tìrkšlius. Chr. S. Stangas (Verbum 248 – 249) mano, kad greta *-ki* iš seno būta ir *-ke*, tuo būdu žemaičių *-k-ias (-k-iās)* suprasdamas kaip *-kes (-kēs)*, o l. pl. *-k-iam*, 2. pl. *-k-iat* – kaip *-k-em*, *-k-et*. Tačiau visos šios formos dabar tarmėse traktuojamos kaip *i̯a* kamieno formos, neišskiriant Būgos RR I 453 iš Šiaulių̃ apylinkės pateikiamų *eĩke-l'* 'иди же', *dúoke-l'* 'дай же' (< *eĩkia-l'*, *dúokia-l')*, nes jos turimos ten, kur esamasis ir būsimasis laikai vietoj *i* kamieno gauna *i̯a* kamieną. Senuosiuose raštuose esama *-keme*, *-kete* ir šalia esamojo laiko *-ime*, *-ite*, būsimojo laiko *-sime*, *-site*. Ar iš tikrųjų buvo **-ke*, turės paaiškėti, kai bus geriau ištirti kalbos paminklai. – Zíetelos lietuviai (l. ret.) ir vietomis rytų aukštaičiai kupiškėnai turi gretimines formas su *-k-a* (sangrąžinių nepastebėta), pvz., *baĩka* Kùpiškis 'baik' (LKK VII 160), *neverka* Papilỹs 'neverk' (NS 1004,5). Čia pasakoma ir 3. fut. su *-s-a*, pvz., *išmesa* Papilỹs 'išmes' (NS 1085,13). Kaniavõs šnektos forma *v́èśḱe* 'vesk' yra iš *vèskie*, o ne *vèskia*, kaip rašo D. Skurkaitė LKK VII 160. Į vakarus nuo Bìržų pastebėta l. pl. forma su *-k-am*: *sùkam* 'sukime'. Šių formų kilmė neaiški. – Forma *sùkai* 'suk' aptariama § 763. Apie tarimą *rašĩk* 'rašyk', *šàk* 'šok' kalbama § 666. Apie *eĩkš* 'eik čia' ir kt. žr. § 732. Apie *guldãvykis* 'gulkis' ir kt. žr. § 597b,5.

§ **676. 1. pl.** Aukštaičių tarmėje vartojamos formos su *i*, žemaičių su *i̯a* kamieno galūnėmis, pvz., *sùkim(e)*, refl. *sùkimės*, *sùkims* ir kt., že. *sùkiam*, refl. *sùkiamos*. Pažemaitės aukštaičių plote apie Jùrbarką, Šiauliùs, Šakýną turimas ir *i̯a* kamieno variantas: sakoma *sùkiam*, refl. *sùkiamės*. Formos su pabaiga *-k-imėm*, refl. *-k-imėm(ė)s* aptariamos § 670. Apie pabaigą *-k-am̃* kalbama § 675. Apie kirčiavimą *gulkimẽs* 'gulkimės' žr. § 584.

§ **677. 2. pl.** Aukštaičiai ir daugelis šiaurės žemaičių vartoja formas su *i* kamieno, pietų žemaičiai – su *i̯a* kamieno galūnėmis (iš vakarų žemaičių ploto trūksta pavyzdžių). Taigi vieni sako *sùkit(e)*, refl. *sùkitės* (šiaurės žemaičiai šalia l. pl. *sùkiam*, refl. *sùkiamos*), kiti – *sùkiat*, refl. *sùkiatės*. Pažemaitės aukštaičių plote apie Jùrbarką, Šiauliùs, Šakýną vartojami abu variantai. Pabaiga *-k-itė* aptariama § 593. Apie *-k-itėt* kalbama § 670. Apie kirčiavimą *gulkitẽs* 'gulkitės' žr. § 584.

§ **678. 1. dual.** Aukštaičiai vartoja formas su *i* kamieno galūne, pvz., *sùkiva*, refl. *sùkivos*. Pažemaitėje apie Jùrbarką turimas ir gretiminis *i̯a* kamieno variantas, pvz., *sùkiava*, refl. *sùkiavos*. Žemaičių plote pastebėta tik *i̯a* kamieno fleksija: sakoma *sùkiau*, refl. *sùkiavos*.

§ **679. 2. dual.** Aukštaičiai ir daugelis šiaurės žemaičių vartoja formas su *i* kamieno galūnėmis. Taigi aukštaičiai sako, pvz., *sùkita*, refl. *sùkitos*, šiaurės žemaičiai – *sùkitau*, refl. *sùkitavos* (bet 1. pl. *sùkiau*, refl. *sùkiavos*). Pietų žemaičiai turi formas su *i̯a* kamieno pagalūnėmis, pvz., *sùkiatau*, refl. *sùkiatavos*. Pažemaitės aukštaičiai apie Jùrbarką vartoja abu variantus: sako *sùkita* || *sùkiata*, refl. *sùkitos* || *sùkiatos*.

b. Formos be *-k*

α. *Įvadinės žinios*

§ **680.** Rytų aukštaičiai vilnìškiai ir pakraštiniai jų kaimynai be liepiamosios nuosakos formų su *-k* turi dar kitokias, kuriomis apie Liñkmenis, Švenčiónis, Adùtiškį, Tverẽčių, Dū́kštą, Rimšę linkstama reikšti liepimą, kurį reikia vykdyti tuojau pat, nedelsiant (formomis su *-k* čia reiškiamas liepimas, vykdytinas ateityje). Šiose šnektose nagrinėjamosios formos labai gyvos, dažnesnės už įprastines. Jų vartojimas matyti iš žemiau pateikiamų Adùtiškio šnektos pavyzdžių: *apsrìš́ skarelè i nelekiój ìte* 'apsirišk skarele ir nebėgiok šitaip', *meñ' ką̃ turiù* 'įspėk...', *bū̃ tù protìngas kàd nóri* 'būk...', *kàp tìk šuõ ámtels, griū̃ žẽmėn* '...griūk...', *keliẽs, prašienaũ parš̃am* 'kelkis, prašienauk...', *pagùly õ dienẽlę* 'pagulėk bent dienelę', *gýdais kõl nevėlù* 'gydykis...', *grẽpmete greičiaũ, bà debesỹs kẽlias* 'grėbkime...', *lèkte kàp kul̃kos, màs i gáusit* 'lėkite greitai (kaip kulkos), gal ir gausite'. Pietinėje vilnìškių tarmės dalyje (Dievẽniškės, Lazū́nai), taip pat pakraščiuose, ryškesnio reikšmės skirtumo nėra, abiejų rūšių formos vartojamos daugiau ar mažiau sumišai. Vietomis vyrauja formos su *-k*. Gervė́čiuose, rodos, tėra tik be *-k*. Senuosiuose kalbos paminkluose formos be *-k* nėra dažnos. Matyt, jau XVI a. vakarų ir vidurio Lietuvoje jų beturėti tik reliktai. Dabar į vakarus ir pietus nuo vilnìškių ploto jos labai retos.

Nagrinėjamosios formos padaromos iš veiksmažodžių esamojo laiko kamieno. Galūnės **-ie* < **-ei* (*a* kam.), *-ī* (*i* kam.) ir *-ai* < **-āi* (*ā* kam.) laikytinos optatyvo 2. sing. fleksijos **-eis*, **-īs*, **-āis* palaiku. Galinio priebalsio *s* jos bus netekusios sangrąžiniuose veiksmažodžiuose, kur jis susiliejo su sangrąžos dalelyte. Matyt, optatyvo formomis ilgainiui imta reikšti tokį pageidavimą, kuris lengvai pereina į liepimą. Paralelę galima būtų įžiūrėti šių dienų tariamosios nuosakos formų vartojime: vilnìškių tarmėje jomis neretai reiškiamas pageidavimas, tiksliau, mandagus prašymas, kuris gali atstoti ir liepimą, pvz., *leĩstum orè pabū̃t minutẽlę* 'leisk pabūti lauke minutėlę', *nulẽktum va malkẽlių pariñkt* 'nulėk štai malkų parinkti', *padainúotū̃t, vis ramiaũ būtų̃be* 'padainuokite, vis bus linksmiau' (Liñkmenys).

β. *Apie 2. sing.*

(i̯)a kamienas:	*nèš́(ì)*	*nešiẽs*
i kamienas:	*mylỹ*	*myliẽs*
ā kamienas:	*rãšai*	*rãšais*

§ **681.** ***(i̯)a* kamieno** galūnė *-i* < *-ie* didžiojoje ploto dalyje netariama. Ją išlaikė tik pakraštinės Dievẽniškių, Lazū̃nų, Ãpso šnektos, kurios tebėra dar labai mažai ištirtos. Pavyzdžių iš čia nedaug teužrašyta. Iš turimų negausių duomenų matyti, kad greta pilnųjų formų čia vartojamos ir sutrumpintosios, kurios daug kur netgi dažnesnės. Išimtį sudaro Dievẽniškių šnekta, teturinti, rodos, tik pilnąsias formas; tačiau čia aiški tendencija prilyginti jas indikatyvo formoms, suvienodinant kirtį ir priegaidę. Trumpos formos šalia pilnųjų turimos jau senuosiuose raštuose, plg. Daukšos postilės *atlaidi* 430_{15} ir *atléid* 113_{28} 'atleisk', *dů́di* 85_{26} ir *dů́d* 84_{28} 'duok', *paródi* 447_{8} ir *parod* 447_{5} 'parodyk'. Galūnė *-ie* išliko Knygos Nobažnystės formoje *gialbiem* (Becenbergerio BGLS 222) < *gelbie-mi* 'gelbėk mane'. Dėl formų sutrumpėjimo plg. § 106. Tame plote, kur „liepiamoji nuosaka be *-k*" yra gyviausia ir skiriama nuo „liepiamosios nuosakos su *-k*", dabar galūnė visai netariama. Žodžio gale atsidūrę priebalsiai suduslėjo, bet išlaikė minkštumą, išskyrus *k, m*, vietomis dar *n, t* (pvz., Kaĩtanėnai), kurie sukietėjo. Dviskiemenių formų galūnė buvo kirčiuota, nes šaknies akūtas keičiamas cirkumfleksu, o *a, e* po nauju kirčiu nepailgėja: sakoma *šõk* 'šók', *grẽp* '*grëbk*', *gnỹp* 'gnýbk', *kàś* 'kask', *dvèś* 'dvėsk', *mèt́*> dz. *mèć* 'mesk', *dèt́*> dz. *dèć* (*dèdź* Tverẽčius) 'dėk', *gẽr′* 'gerk', *gyvẽń* 'gyvenk'. Išimtį sudaro žodžio gale atsidūrę junginiai *ù, ì + r, l, m, n*, kurie dažniausiai tariami tvirtapradiškai ir net vietomis (pvz., Adùtiškyje), jų pirmasis dėmuo ilginamas, nors kai kuriuose žodžiuose ir čia įsigalėjo tvirtagališkas tarimas: plačiai sakoma, pvz., *pìl′* 'pilk', *kùl′* (*kuĩ′* Liñkmenys) 'kulk', *ìm* 'iñk', *gìń* 'gink', *mìń* 'mink', *pìń* 'pink', *skìń* 'skink', bet *dur̃′* 'dùrk', *gul̃′* 'guĩk'. Veiksmažodžiai *gýti, lýti, rýti* ir pan. turi formas *gỹ, lỹ, rỹ* (ne **gý*, **lý*, **rý*, kaip rašo J. Kardelytė LKK I 184), rečiau *gỹj, lỹj, rỹj*. Tai tinka ir *kirmýti, zaũnyti*: tipo daugiaskiemeniams *kirmỹ, zaũny*. Kitą ilgą balsį (ne *y*) arba dvibalsį *uo* turintieji veiksmažodžiai (pvz., *stóti, sẽti, šlúoti*) dažniausiai jotą išlaiko: *stõj, sẽj, šluõj* (bet Gervẽčiuose: *klõ* 'klok', *lõ* 'lok', *šluõ* 'šluok'...). Taip elgiamasi ir su daugiaskiemeniais (šie išlaiko bendraties kirtį ir priegaidę), pvz., *kapój* (> *kapái* Kaĩtanėnai) 'kapok', *váikščioj* 'vaikščiok', *akẽj* (>*akéi* Kaĩtanėnai) 'akėk', *važiúoj* (> *važ́ói* Tverẽčius) 'važiuok'. Atskirose šnektose kartais pasakoma ir be joto, pvz., *kapó, pakavó, akẽ, pabučiúo* Gervẽčiai (inf. *kapóti, pakavóti* 'paslėpti', *akẽti, pabučiúoti*), *dainúo* || *dainúoj, glėbiúo* || *glėbiúoj* Liñkmenys. Ypač paplitusi forma *šluõ* 'šluok', žinoma, pvz., apie Liñkmenis, Palū̃šę, Adùtiškį, Gervẽčius. Atskiri šios rūšies veiksmažodžiai pasakomi ir su trumpu galūnės balsiu: *(atsi)stà* Liñkmenys, Kaĩtanėnai, Palū̃šė, Adùtiškis '(atsi)stok'

(plg. permisyvo dalelytę *testà* § 689), *grà* Palū̃šė 'grok', *nujà* Liñkmenys 'nujok' ir kt. Kaĩtanėnuose sakoma: *dabà* || *dabái* 'žiūrėk' (inf. *dabóti*), *klà* || *klái* 'klok', *palà* || *palái* 'palok', *spè* || *spéi* 'spėk'. Veiksmažodžiai, kaip *naktùiti* 'nakvoti', turi formas su *-ui: naktùi*. Tokių veiksmažodžių, kaip *bū́ti, griū́ti, kliū́ti, pū́ti, siū́ti*, formos įvairuoja. Bene plačiausiai sakoma *bū̃j, griū̃j, kliū̃j, pū̃j, siū̃j* (Adùtiškyje kirčiuojama *būĩ, griūĩ, kliūĩ, pūĩ, siūĩ*), tačiau vietomis ir *bū̃, griū̃, kliū̃, pū̃, siū̃* (Gervė̃čiai, Adùtiškis, Liñkmenys) arba *bū̃n, griū̃n, kliū̃n, pū̃n, siū̃n* (Liñkmenys, Kaĩtanėnai). J. Kardelytė LKK I 184 šias formas neteisingai kirčiuoja **bū́j, *bū́, *bū́n* (Liñkmenyse ilgųjų balsių akūtas prastai skiriamas nuo cirkumflekso). Lingvistinėje literatūroje nurodoma forma *bui* 'būk', kaip teisingai pastebėjo J. Kazlauskas LKK IV 82 ir ВЯ 1962 6 94, yra nesusipratimas vietoj *bū̃j*. Tokie veiksmažodžiai, kaip *bliáuti, šáuti*, turi formas *bliaũ, šaũ* arba *bliaũn, šaũn*. Plačiau vartojamos pirmosios, antrosios sutinkamos kaip gretiminės apie Liñkmenis, Kaĩtanėnus, Palū̃šę, net Ãpsą (čia tariama *bliaũń, šaũń*). Dvejopas formas turi ir šio tipo daugiaskiemeniai veiksmažodžiai *(grybáuti, rė̃kauti...)*, tik jų galinio skiemens priegaidė svyruoja: vieni sako *grybáu* || *grybáun* (Dotinė̃nai, Tverẽčius, Ãpsas), kiti – *grybaũ* || *grybaũn* (Liñkmenys, Kaĩtanėnai, Palū̃šė, Adùtiškis, Gervė̃čiai). – Netaisyklingą formą turi veiksmažodis *dúoti:* bemaž visur sakoma *duõ*. Chr. S. Stangas (Verbum 247) joje įžiūri senovinį šakninį imperatyvą (aoristo imperatyvą). Variantas *duõj*, girdėtas Dievẽniškių ir Ãpso apylinkėse, greičiausiai, bus pasidarytas šalia *duõ* pagal *šluõj* šalia *šluõ* 'šluok' pavyzdį. Vietomis turima ir „taisyklinga" forma *duõť* (*duõt* Kaĩtanėnai, *dɔ̀ť* Liñkmenys § 666) > dz. *duõč/duõdź*. Skirtingos nuo kitų dar veiksmažodžio *eĩti* priešdėlinės formos: sakoma *išéi* 'išeik', *atái* (vietoj *atéi*) 'ateik'. Nepriešdėlinė forma vienur padaroma „taisyklingai" (*eĩń* > *aĩń* Liñkmenys), kitur vietoj jos vartojama forma su *-k* (*eĩk* > *aĩk* Tverẽčius, Ãpsas). Apie *mokȳ* 'mokėk', *giedȳ* 'giedok' kalbama § 682.

Sangrąžiniai veiksmažodžiai visame plote turi galūnę *-iẽs* (ne **-ies*, kaip rašo J. Kardelytė LKK I 184, 186): *bariẽs* 'barkis', *demiẽs* 'dėkis', *gabeniẽs* 'gabenkis', *imiẽs* 'imkis', *šienáujies* 'šienaukis', *šluojiẽs* 'šluokis'. Lazū́nų šnektos forma *stojìs* (J. Senkus MAD 1958 1 190, LKK II 217_{30}), greičiausiai, bus priderinta prie *stokìs*.

Kitose tarmėse (ne vilnìškių) pasitaiko tik viena kita reliktinė forma, ypač tautosakoje, pvz., *k e l i e s i, martela jaunoji* NS 617,1 (Bìržai) 'kelkis...', *k é l i k, k é l i k* [su *-k* iš įprastinių imperatyvo formų] *tėvužė̃li, taisyk mán žagrátę* Kapelerio Kaip sen. liet. gyv. 20 'kelk, kelk...'. Gal būt, ji slypi ir posakyje *kai yra k e r t a ĩ* (*-ai*, greičiausiai, dalelytė, žr. § 763), *kai nėra k e n t a ĩ* Kalnãlis, Tirkšliaĩ, Pùnskas (tariama *kertái, kentái*), Léipalingis *(kertái, kentái)* 'kai yra – valgyk (kirsk), kai nėra – kentėk'. Jis girdėtas ir vilnìškių plote apie Ignalìną.

§ 682. ***i* kamieno** refl. *-ies*, greičiausiai, iš *(i̯) a* kamieno: šalia *nešiẽs* galėjo atsirasti *myliẽs* pagal 2. sing. praes. *mylíes(i)* šalia *nešíes(i)* pavyzdį. Akūtinės šak-

nies dviskiemenių formų kirčiuojama šaknis, cirkumfleksinės – galūnė, pvz., *stóvy* 'stovėk', bet *tylỹ* (ne **tylý*, kaip rašo J. Kardelytė LKK I 183) 'tylėk'. Trumpos šaknies formų kirtis svyruoja: galūnę linkstama kirčiuoti tuo atveju, jeigu šaknis turi *a, e* balsius, o šaknį – jeigu *u, i*, pvz., *ravỹ* 'ravėk', bet *tùry* 'turėk'. Su ištiktukais susiję veiksmažodžiai paprastai turi galūnės kirtį, pvz., *kriaukšỹ* 'kriaukšėk', *mirksỹ* 'mirksėk', *pliumpsỹ* 'pliumpsėk'. Sangrąžinių veiksmažodžių formoms dažniausiai apibendrinamas galūnės kirtis: *guliẽs* 'gulkis', *turiẽs* (*tùries* Dotinė̃nai, Adùtiškis) 'turėkis, laikykis'. Formas su *i* kamieno galūnėmis vietoj laukiamų *(į)a* kamieno galūnių turi *mokė̃ti* tipo veiksmažodžiai (jų būtasis laikas ir bendratis kaip *i* kamieno veiksmažodžių), pvz., *drebỹ* 'drebėk', *mokỹ* 'mokėk', *pavedỹ* 'pavedėk'. Vietomis (pvz., Dotinė̃nai, Palū̃šė) sakoma ir *giedỹ* 'giedok', *miegỹ* 'miegok' šalia senesnių formų *giẽt́/giẽć, miẽk.*

Atskiri veiksmažodžiai su galūne *-y* pastebėti ir už rytų aukštaičių vilnìškių tarmės ploto, pvz., *tylỹ* Svėdasaĩ 'tylėk' (čia sakoma ir *imỹ* 'imk', *nešỹ* 'nešk'), *girdỹ, regỹ* Zíetela. Plg. Kretingõs apylinkių *imỹ* 'imk', *bėgỹ* 'bėk' (Tirkšliuosè tariama *b'ieg'ì* 'bėk', kur *-i* < **-ī*), *nešỹ* 'nešk'.

§ **683.** ***ā* kamieno** formų kirčiuojama šaknis (priegaidė kaip 3. praes.), pvz., *dãrai* 'daryk', *gáudai* 'gaudyk', *klaũsai* 'klausyk'. Išimtį sudaro Dievẽniškių šnekta, kur dažnai kirčiuojama ir galūnė, taigi derinamasi prie indikatyvo, pvz., *daraĩ* 'daryk' ir 'daraĩ'. Atskiros formos pasitaiko ir kitose tarmėse. Ypač plačiai sakoma *klaũsai* 'klausyk' (girdėta apie Pãnevėžį, Liñkuvą, Šakýną).

γ. Apie 1. pl.

§ **684.** Adùtiškio, Tverẽčiaus, Ãpso apylinkėse formos padaromos iš 2. sing. su *-me* arba *-mete*, refl. *-mės, -metės*, pvz., *nèšme* 'neškime', *lèkme* 'lėkime', *dèťme* > dz. *dèćme* 'dėkime', *kraũme* 'kraukime', *vakarúojme* 'vakaruokime', *sė̃dyme* > dz. *sė̃dzyme* 'sėdėkime', *gãnaime* 'ganykime' arba *nèšmete, lèkmete, dèťmete* > dz. *dèćmete, kraũmete, vakarúojmete, sė̃dymete* > dz. *sė̃dzymete, gãnaimete*, refl. *nèšmės* 'neškimės', *rãšaimės* 'rašykimės' arba *nèšmetės, rãšaimetės.* Trumpesnį variantą (be dalelytės *-te*, refl. *-tės*) linkstama vartoti tuo atveju, jeigu liepimas taikomas tik dviem asmenims (vienas iš jų yra pats įsakytojas), pvz., *dabójme, iš kur anà išlį̃s* 'abu žiūrėkime, iš kur ji išlįs', bet *grẽpmete greičiau, ba debesỹs kẽlias* 'grėbkime (visi) greičiau, nes debesis kyla'. Gervė̃čiuose abiem atvejais kirčiuojama galūnė: *nešmè, lekmè... nešmetè, lekmetè.* Panašiai sudarytos ir tokios liaudies dainų formos, kaip *išvežiema* 'išvežkime' (§ 592), pastebėtos daugiausia kupiškė̃nų krašte, tik jos turi kitą formantą ir pilną *a* kamieno 2. sing. galūnę *-ie.*

§ **685.** Kiti vilnìškiai specialių 1. pl. formų neturi, vartoja 1. pl. praes. formas, pvz., *sùkam* 'sukime', *tỹlim* 'tylėkime', *rãšom* 'rašykime'. Apie Kal̃tanėnus, Švenčió-

nis, Daugėlìškį kartais prie jų pridedama dalelytė *-te*, refl. *-tės*, pvz., *sùkamte*, *tỹlimte*, *rãšomte*, refl. *praũsiamtės* 'prauskimės'. Indikatyvo formomis liepiamoji nuosaka plačiai reiškiama ir už vilnìškių tarmės ribų, tiek aukštaičių, tiek ir žemaičių plote. Tam reikalui vartojamas ne tik esamasis *(na, vyrai, dìrbam!)*, bet ir būsimasis laikas *(na, vyrai, eĩsim!)*. Greta įprastinės veiksmažodžio *eĩti* 1. pl. praes. formos *eĩnam(e)* vartojama atematinė *eimè* (*eimà*, *emè* ir kt. § 624), prie kurios dar gali būti pridedama liepiamosios nuosakos pabaiga *-k-im* arba dalelytė *-te*, vietomis *-ti*. Vakarų aukštaičiai kaunìškiai sako, pvz., *eimèkim (emèkim)* || *eimète (emète)* || *eimèti*. Pavyzdžiai iš kitų tarmių: *emète* Liñkmenys, Adùtiškis, Tverẽčius, *emẽte* Dysnà, *eimetė̃* Léipalingis, *emetė̃* Gervė̃čiai. Indikatyvo 2. pl. formos liepimui reikšti vartojamos retai. Paminėtini tokie žemaičių pasakymai su neiginiu ir žodeliu *ar*, kaip *a(r) neĩsit į vìdų* 'eikite į vidų', *a(r) nenẽši tókias dùlkes laũku* 'nenešk tokias dulkes laukan' (Kretingà). Kalnãlio apylinkėse veiksmažodis *sakýti* gauna 3. praes. formą tuo atveju, kai sakinyje atsiduria greta dvi liepiamosios nuosakos formos, pvz., *gérk sãko pàts* 'sakyk „gerk pats"', *parvèžk sãko saldáinių* 'sakyk „parvežk saldainių"'.

δ. Apie 2. pl.

§ **686.** Padaroma iš 2. sing. formų, pridėjus dalelytę *-te*, refl. *-tės*, pvz., *lektè* 'lėkite', *de(t́)tè* > dz. *dećtè* 'dėkite', *ri(t́)tè* > dz. *rićtè* 'riskite', *bū̃jtė* 'būkite' (Adùtiškyje kirčiuojama *lèkte, dèćte, rìćte, bū̃ite*), *dainúojte* 'dainuokite', *sė̃dyte* > dz. *sė̃dzyte* 'sėdėkite', *rãšaite* 'rašykite', refl. *praustẽs* 'prauskitės', *sė(t́)tẽs* > dz. *sėćtẽs* 'sėskite', *skùbintės* 'skubinkitės', *tùrytės* 'turėkitės, laikykitės', *klaũsaitės* 'klausykitės'. Vienur kitur gali būti pridedama tik *-t*, pvz., Lazū́nuose girdėta sakant *miẽgit* 'miegokite', *važiúojit* 'važiuokite', *sė̃dzyt* < *sė̃dyt* 'sėdėkite', *pasãkait* 'pasakykite'. Plg. *einỹt* Rimšė̃ (LKŽ II 772) 'eikite', *válgait* (dažn. *válgaite*) Gervė̃čiai 'valgykite'. Sangrąžinės formos dar turi variantus su dviem dalelytėmis (pabaiga dvejopa: *-tė-s-te* arba *-tė-tė-s)* ir su *-te* arba *-tės* prie 2. sing. refl. formų, pvz., a) *keltẽste* Daugėliškis 'kelkitės', b) *keltẽtės* Adùtiškis, Mielagė̃nai, Tverẽčius, c) *keliẽste* Adùtiškis, Daugėliškis, Tverẽčius, Ãpsas, d) *keliẽstės* Adùtiškis, Tverẽčius. Sporadiškai 2. pl. formos pasitaiko ir už vilnìškių tarmės ploto, pvz., Zíeteloje užrašyta *nuvažiúote* 'nuvažiuokite', *nulẽktėt* 'nulėkite'.

ε. Apie geidžiamąją nuosaką (permisyvą)

§ **687.** Rytų aukštaičiai vilnìškiai turi tas pačias formas, kaip „liepiamosios nuosakos be *-k*" 2. sing., tik su prepozityvine dalelyte *te-*, pvz., *tenèš* 'tegu neša' (refl. *tenešiẽs*), *temèt́* > dz. *temèć* 'tegu meta', *tekukúoj* 'tegu kukuoja', *teprìraũ* 'te-

gu prirauna', *tegùly* 'tegu guli', *terãšai* 'tegu rašo'. Galūnės **-ie, -y, -ai* laikytinos optatyvo 3. sing. fleksijos **-ei(t), *-ī(t), *-āi(t)* refleksu. Kitose tarmėse tokios formos taip pat vartojamos, tik ne visur vienodai nuosekliai. Ypač plačiai žinomos *terãšai* tipo formos, girdėtos, pvz., apie Pãgramantį, Jùrbarką, Šiauliùs, Panemunẽlį, Svė̃dasus *(tesižìnai)*, Kùktiškes. Vietomis 2. sing. praes. pavyzdžiu kirtis gali būti nukeliamas į galūnę, pvz., *terašaĩ* Kar̃sakiškis, *teriogsaĩ* Svėdasaĩ, *tesižinaĩ* Garliavà. Pirmosios asmenuotės veiksmažodžiai paprastai išlaiko pilną galūnę *-ie:* sakant *tedirbiẽ* (že. *tadirbiẽ* § 52b) girdėta, pvz., apie Rietãvą, Víekšnius, Luõkę, Laũkuvą, Pãgramantį, Gerviniùs, Svė̃dasus. Ji dažnai dedama ir kitų tipų veiksmažodžiams. Plačiai sakoma *teguliẽ, tesižiniẽ*. Vakarų aukštaičiai kaunìškiai vietomis galūnės cirkumfleksą keičia akūtu: *tegulíe, tesižiníe.* Formos be *-ie* už vilnìškių tarmės ploto retesnės, tačiau pasitaiko, pvz., *tebū̃ń* Luõkė 'tebūnie'. Nedažnos ir formos su *i* kamieno galūne *-y*, pvz., *testovỹ* Svėdasaĩ, Panemunẽlis, *tenešỹ* (greta taisyklingos *tenešiẽ*) Kapsùkas, Panemunẽlis, Dùsetos.

§ **688.** Plačiau už aptartąsias šių dienų tarmėse vartojamos formos su indikatyvo fleksija: *tedìrba, tegùli, terãšo,* rečiau *tedir̃bs, tegulė̃s, terašỹs.* Jos ypač įsigalėjo vakarinėje lietuvių kalbos ploto dalyje. Rytų Lietuvoje kiek mažiau gyvai vartojamos, nors, pvz., *tesižìno*, plačiai sakoma. Formos su indikatyvo galūnėmis turimos jau senuosiuose kalbos paminkluose. Žemaičiai vakaruose kirčiuoja sangrąžinių veiksmažodžių galūnę, pvz., *tesukàs* (*tasukàs* § 52b) 'tegu sukasi', *tetraukàs* 'tegu traukiasi', *tepamiegtàs* 'tegu pa(si)miega', *teturìs* 'tegu turisi, laikosi' (Kretingà). Šaknies kirtį išlaiko *ā* kamienas, pvz., *terãšos* 'tegu rašosi'. Kitų veiksmažodžių šaknies kir̃čiavimas retas, pasitaiko tik fakultatyviškai, pvz., girdėta *tesėdàs* || *tesė̃das* 'tegu sėdasi', *teduodàs* || *tedúodas* 'tegu duodasi'. Čia sakoma ir *tegul̃ nešàs* || *nẽšas, lai pešàs* || *pẽšas.*

§ **689.** Vietoj dalelytės *te-* plačiai vartojamos ilgesnės *tegul (tegu), testà (testáu), lai (lei)*, pvz., *tegul dìrba, testà mókosi, lai tỹli.* Pirmoji *(tegul, tegu)* labai populiari įvairiose aukštaičių tarmės šnektose. Vietomis (pvz., apie Jùkiškius, Pùnską, Gélvonus) ji visuotinai įsigalėjo, ir formos su *te-*, galima sakyti, visai nevartojamos. Žemaičių tarmėje, priešingai, vyrauja *te-* > *ta-*. Abu variantai (su ir be *-l*) paprastai vartojami kaip gretiminiai. Variantas be *-l*, gal būt, labiau įsigali vakarų ir pietų aukštaičių plote. Išskyrus kauniškiùs, *-l* tariamas minkštai *(tegul̃)*. Kirčiavimas svyruoja: sakoma *tegul̃* || *tegùl* ir *tegù* || *tègu.* Kalbos sraute dažnai visai netenka kirčio. Dalelytę *testà* arba *testáu* vartoja daugelis pietų aukštaičių ir rytų aukštaičiai vilnìškiai. Ji girdėta, pvz., apie Drùskininkus, Marcinkónis, Kaniãvą, Ródūnią, Lazū̃nus, Gervė̃čius, Liñkmenis, Adùtiškį, Tverẽčių. Labiau paplitęs variantas *testà*, sakant *testáu* (greta *testà*) pastebėta tik vilnìškių plote. Abi aptartos dalelytės gali būti kilusios iš veiksmažodžių *gulė̃ti (tegul, tegu)* ir *stóti* (*testà*, plg. *testo* DP 500_{43}) arba *stovė̃ti (testáu)* permisyvo formų. Tai matyti iš tokių pasakymų, kaip, pvz., *tegù, nekliu-*

dýk tù jõ arba *testà sáu, ir pir̃što daugiaũ nekišiù* (Liñkmenys). Dėl formų trumpėjimo plg. § 106. Variantas *tegù* galėjo netekti galinio priebalsio pozicijoje prieš *l*, pvz., *tegu(l) leñda*. Rytų Lietuvoje prie šių dalelyčių mėgstama pridėti sangrąžinio įvardžio datyvą, pvz., *tegul̃ sáu lỹja, testà sáu liẽka*. Plg. *tesižìno, tesižìnai*. Dalelytė *lai (lei)* vartojama šiaurinėje lietuvių kalbos ploto dalyje, tiek žemaičių, tiek ir aukštaičių tarmėse. Kirčiuojama *laĩ, leĩ*, tik apie Kùpiškį, Svẽdasus girdėta tariant *lái> lɔ́i*. Variantas *leĩ* užfiksuotas Tirkšlių̃, Viekšnių̃, Akmẽnės, Papìlės, Šakýnos (greta *laĩ*), Žeimẽlio, Bìržų (taria *l'ę*), Pãpilio apylinkėse ir vietomis Klaĩpėdos krašte (apie Saugàs). Dėl minkšto *l* rytų aukštaičių plote *lei* negali būti senas veldinys. Dar pastebėta vartojant dalelytes-hibridus, pvz., *laigul̃* Kretingà, Kalnãlis, Kuliaĩ, *laigù* Kalnãlis, *leigù* Skuõdas, *lègul'* Saũgos, Šakýna. Rytiniuose lietuvių kalbos ploto pakraščiuose apie Zíetelą, Ramaškónis, kur žmonės dvikalbiai, vartojamas slavizmas *nechòj*, pvz., *nechòj jíemi dùgno nebū̃sta* Zíetela 'tegu juos bedugnė praryja (dugno nebūna)'.

Su optatyvo kilmės formomis dalelytės *tegu(l), lai (lei)* vartojamos tik vietomis lietuvių kalbos ploto vakaruose, pvz., *tegu bẽgie* Jùrbarkas, *tegul bũnie* Šakýna, *lai nešiẽ* Sedà, *lai (lei) bũnie* Šakýna, *lei keikiẽ* Viekšniaĩ. Kartais jos pavartojamos net su įprastinėmis liepiamosios nuosakos formomis, pvz., *lai mokė̃k, lai bū̃k, lei gulė̃k* Šakýna. Plg. *tesùk*, 1. pl. *tesùkim*, 2. pl. *tesùkit* Kar̃sakiškis.

Vien tik indikatyvo arba optatyvo formomis (be dalelyčių) geidžiamoji nuosaka paprastai nereiškiama. Pastebėti tik kai kurie sustabarėję pasakymai, pvz., *ráuna tavè giltinė* Kvė̃darna (Endzelyno Gr. § 694), *sùka tavè velniaĩ* Liubãvas, *im̃ taũ velniaĩ* Dùsetos (LKŽ IV 73), *imai tave bala su tavo žirgeliu* JSvD 1073,9, *velniaĩ jõ neregỹ* Dùsetos (Būgos RR I 596[1]). Kartais tam gali būti pavartojamos ir įprastinės liepiamosios nuosakos formos, pvz., *tráuk tavè balà, treñk tavè perkū́nas* (Liubãvas, Šakýna). Apie Ùkmergę (Vìdiškiuose) sakoma *eĩk añs (ãnys) pẽklon* arba *lį̃sk anà smalõn, eĩk añs Pagelažiñ giedótų, eĩk ãnys gùdo rãtais* (supykus vietoj *velnióp*).

VI. DALYVIAI

1. Veikiamosios rūšies dalyvių linksniavimas

a. Esamasis laikas

§ **690.** Literatūrinės kalbos paradigma:

a) Vyriškoji giminė

	Vienaskaita		Daugiskaita	
nom.	*suką̃s*	*tikį̃s*	*suką̃*	*tikį̃*
gen.	*sùkančio*	*tìkinčio*	*sùkančių*	*tìkinčių*
dat.	*sùkančiam*	*tìkinčiam*	*sùkantiems*	*tìkintiems*
acc.	*sùkantį*	*tìkintį*	*sùkančius*	*tìkinčius*
instr.	*sùkančiu*	*tìkinčiu*	*sùkančiais*	*tìkinčiais*
loc.	*sùkančiame*	*tìkinčiame*	*sùkančiuose*	*tìkinčiuose*

b) Moteriškoji giminė

nom.	*sùkanti*	*tìkinti*	*sùkančios*	*tìkinčios*
gen.	*sùkančios*	*tìkinčios*	*sùkančių*	*tìkinčių*
dat.	*sùkančiai*	*tìkinčiai*	*sùkančioms*	*tìkinčioms*
acc.	*sùkančią*	*tìkinčią*	*sùkančias*	*tìkinčias*
instr.	*sùkančia*	*tìkinčia*	*sùkančiomis*	*tìkinčiomis*
loc.	*sùkančioje*	*tìkinčioje*	*sùkančiose*	*tìkinčiose*

§ **691. Nom. sing. m.** Pietų aukštaičiai ir artimesnės jų kaimynų šnektos (net apie Ùkmergę ir toliau) *suką̃s, tikį̃s* tipo formų bemaž arba ir visai nevartoja. Jas pakeitė naujadarai *sùkantis, tìkintis*, pasidaryti šalia acc. sing. *sùkantį, tìkintį* pagal nom. sing. *gentis* prie acc. sing. *gentį* pavyzdį. Jie sutinkami ir kitur aukštaičių, taip pat artimesnių žemaičių plote (daugelis žemaičių jų visai neturi). Rytų aukštaičių tarmėje jie paprastai eina atributu, o senovinės formos – predikatu: sakoma, pvz., *tẽkantis vanduõ*, bet *prõ juõs upẽlis teką̃s*. Gal būt, seniau taip elgėsi ir pietų aukštaičiai, tik vėliau jie predikatu einantį dalyvį pakeitė veiksmažodžių trečiuoju asmeniu *(upelis teka)*, daugiau ar mažiau išlaikydami tik atributu einančią naująją formą. Derinama su daiktavardžiu, ji vietomis buvo perdirbta, gavo kitų vardažodžių galūnes, pvz., *sùkančias* Kaniavà (plg. *žãlias*), *sukantỹs* Vilkavìškis, Léipalingis, Gélvonai, Svėdasaĩ, Liñkmenys (plg. *arklỹs*), *sukantìs* Rudnià (plg. *vagìs*). Taip atsirado ir nom. pl. formos *sùkančiai* Dùsmenys, Gélvonai, Anykščiaĩ,

Kar̃sakiškis, Pasvalỹs, Pandėlỹs (plg. *bróliai*), *sùkanti* Kaniavà, Tverẽčius (plg. *baltì*), *sùkantiej* Léipalingis (plg. *baltíej* 'balti') 'suką, sukantys' arba nom. sing. f. formos *sùkančia* Kaniavà, Dùsmenys, Debeĩkiai, Skãpiškis, Pandėlỹs, Kal̃tanėnai (plg. *žalià*), *sùkančioj* Léipalingis (plg. *baltój* 'balta') 'sukanti'. Įvardžiuotiniai dalyviai visose tarmėse turi naujoviškas *sukantỹsis* (*sùkančiãsis* Kretingà, *sùkantysei* || *sukantyseĩ* Liñkmenys) tipo formas. Senovinės *sukąsis* (ir pl. *sukąjie*), turimos senuosiuose raštuose (pavyzdžiai nurodomi Zinkevičiaus Įv. būdv. 52 – 57 ir ВСЯ III 76 – 77), dabar nebevartojamos. Jos pasitaiko tik tautosakoje, pvz., pasakų *lekiąsis laĩvas* (daugiausia paprūsėje).

Nom. sing. formų su *-ąs, -į*, kaip ir nom. pl. *-ą, -į*, kirčiavimas labai margas, sumišęs. K. Būgos (RR III 56) nustatyta taisyklė, rodos, niekur sistemingai nebeišlaikoma. Senoviškiausiai kirčiuoja žemaičiai, bet ir jie daug kur pirmykštį kirčiavimą pakeitė. Antai apie Kuliùs, J. Tarvydo duomenimis, dalyvių, padarytų iš veiksmažodžių, kurių esamasis laikas turi *ā* ir *i* kamienų formas, kirčiuojama šaknis: *gáudąs, rãšąs, žìnąs* ir *gir̃dįs, gùlįs, nórįs*. Tačiau pastarosios formos (*i* kamieno), pereidamos į *a* kamieną, paprastai gauna galūnės kirtį: sakoma *gulą̃s* 'gulįs', *turą̃s* 'turįs'. Dalyvių, padarytų iš trumpos šaknies veiksmažodžių, kurių esamasis laikas turi *(į)a* kamieną, daugiausia kirčiuojama galūnė: *malą̃s, nešą̃s, rišą̃s, suką̃s*, bet *ẽsąs*. Taip pat galūnę linkstama kirčiuoti to paties tipo cirkumfleksinės šaknies dalyvių, išskyrus tuos, kurie turi priesagą *-st-* arba intarpą: *griežą̃s* 'griežiąs', *kerpą̃s, kroką̃s* 'kriokiąs', *renką̃s, velką̃s, zyzą̃s* 'zyziąs', bet *dū̃kstąs, liñkstąs, pỹkstąs, var̃gstąs* ir *drim̃bąs, šlam̃pąs, (už)teñkąs*, net *bū̃nąs, gỹnąs* 'gyjąs'. Akūtinė šaknis šiuo atveju paprastai išlaiko kirtį: *ráunąs, véiząs*. Tačiau pastaroji grupė jau stipriai veikiama galūnės kirčiavimo. Vienaskaita dažnai dar turi šakninį kirtį, o daugiskaita jau linksta į galūninį: *dúodąs, kéikąs* 'keikiąs', *šlúonąs* 'šluojąs', bet jau *duodą̃, keiką̃, šluoną̃*. Einant į rytus, žemaičiai, kaip ir vakarų aukštaičiai, dar labiau linkę apibendrinti galūnės kirtį. Tačiau dalyvių, padarytų iš veiksmažodžių, kurie turi esamojo laiko *ā* kamieno formas (pvz., *rãšąs*), ir čia dar kirčiuojama šaknis. Todėl A. Laigonaitės siūlymas literatūrinėje kalboje visiems dalyviams apibendrinti galūnės kirtį laikytinas per ankstyvu. Rytų aukštaičiai pasižymi dideliu nepastovumu: daugelį formų kirčiuoja dvejopai.

§ **692. Nom. pl. m.** Vartojamos dvejopos formos: su *-ą, -į* ir *-antys, -intys (sùkantys, tìkintys)*. Pirmosios yra senovinės bevardės giminės nom.-acc. formos. Antrosios turimos vietoj senesnių nom. pl. m. **sùkantes, *tikintes* tipo formų (su priebalsinio linksniavimo galūne). Formų su *-ą, -į* pirmykštę bevardės giminės nom.-acc. funkciją geriausiai išlaikė rytų aukštaičių tarmė, kurioje šios formos eina tik predikatu ir gali būti vartojamos tiek prie vyriškosios, tiek ir prie moteriškosios giminės daiktavardžių, pvz., *sãko, výrai píeną jaũ n e š ą̃*, arba *saũsos málkos geraĩ degą̃*, arba *jám gálvą s k e l i ą̃, kójas g e l i ą̃, dañtį m a u d ž i ą̃* (Liñkmenys). Rytų aukštai-

čių tarmėje formos su *-antys, -intys* arba § 691 aptarti tolimesni jų perdirbiniai retai tepasitaiko ir eina tik atributu. Pietų aukštaičių tarmės plote formos su *-ą, -į* labai retos, eina, rodos, tik predikatu, o antrojo tipo formos (paprastai jų perdirbiniai) dažnesnės ir eina tik atributu. Dalis vakarų aukštaičių (išimtį sudaro kaunìškiai apie K. Naũmiestį, Grìškabūdį...) ir artimesni žemaičiai formų su *-ą, -ę* ir *-antys, -intys* griežtai neskiria ir vartoja daugiau ar mažiau mišriai. Formos su *-ą, -ę* čia vietomis eina ne tik predikatu, bet ir atributu; jos traktuojamos, lyg būtų ne nom.-acc.n., bet nom. pl. m. formos. Kaip bevardės giminės reiškėjos, čia jos retos, tačiau pasitaiko, pvz., *jam šált(a) ẽsą* arba *dá reikį gért* 'dar reikią gerti' (Jùrbarkas). Jos pastebėtos net žemaičių tarmėje apie Luõkę (pvz., *visaĩp ẽsą sprãbavota* 'visaip esą išmėginta'), Tìrkšlius (*reĩkį dìrbti apirãciją* 'reikią operuoti'). Žemaičių tarmės vakaruose formos su *-ą, -ę* retos ir vartojamos tik kaip vyriškosios giminės daugiskaitos reiškėjos šalia visuotinai vartojamų formų su *-antys, -intys.* Vietoj bevardės giminės čia tam tikrais atvejais turima moteriškoji. Kretingojè sakoma, pvz., *durpýnūs ỹ(rà) dìdliai smunkantì* 'durpynuose labai smunka', *pérnait par̃ rupùtkasį bùvo lynantì ir lynantì* 'pernai per bulviakasį buvo lietingas oras'.

Apie formų su nekirčiuotomis galūnėmis *-ą, -į* variantus žemaičių tarmėje kalbama § 75d.

§ **693. Nom. sing. f.** Rytų aukštaičiai, išskyrus daugelį panevėžìškių (neįeina Bìržų kampas), vartoja trumpesnes formas su *-ant, -int (-iant)*, pvz., *sùkant, tìkint (tìkiant)*. Dėl sutrumpėjimo plg. § 105a. Kirčiavimas svyruoja. Žemaičiai vakaruose linkę derintis prie vyriškosios giminės formų: *sukantì* : *suką̃s, rãšanti* : *rãšąs.* Kiti žemaičiai kirčiuoja dvejopai, ypač formas, padarytas iš veiksmažodžių, kurių esamasis laikas turi *a* kamieną: *sùkanti* || *sukantì.* Taip elgiasi ir daugelis vakarų bei rytų aukštaičių. Pietų aukštaičiai labiau linkę kirčiuoti šaknį *(dìrbanti).* Apie variantus *sùkančia, sùkančioj* kalbama § 691.

§ **694.** Kitų linksnių galūnės analogiškos toms, kurias turi atitinkami būdvardžiai. Kirčiavimas labai nepastovus, svyruoja. Žemaĩčiai vakaruose kirtį į galūnę dažniausiai nukelia tik gen. pl., gen. sing. f. ir instr. pl. m. formose: *dirbančių̃, dirbančiõs, dirbančiaĩs.* Žemaičių tarmės rytuose, kaip ir vakarų aukštaičių plote, svyravimas didesnis: čia sakoma gen. sing. f. *dìrbančios* || *dirbančiõs*, dat. sing. m. *dìrbančiam* || *dirbančiám*, f. *dìrbančiai* || *dirbančiái*, loc. sing. m. *dìrbančiam(e)* || *dirbančiam̃(è)*, f. *dìrbančioj(e)* || *dirbančiõj(è)*, gen. pl. *dìrbančių* || *dirbančių̃*, dat. pl. m. *dìrbantiem(s)* || *dirbantíem(s)*, f. *dìrbančiom(s)* || *dirbančióm(s)*, instr. pl. m. *dìrbančiais* || *dirbančiaĩs*, f. *dìrbančiom(is)* || *dirbančiõm(ìs)*, loc. pl. m. *dìrbančiuos(e)* || *dirbančiuõs(è)*, f. *dìrbančios(e)* || *dirbančiõs(è).* Rytų ir pietų aukštaičiai daugiausia turi apibendrinę šaknies kirtį.

§ **695.** Žemaičiai, keisdami veiksmažodžio esamojo laiko *i̯a* kamieną į *a* (§ 598), o *i* į *a* arba *i̯a* (§ 606) kamienus, atitinkamai elgiasi ir su dalyviais: sako, pvz., *audą̃s*

'audžią', *tiką̃s* 'tikįs', bet *gùlįs/gulią̃s*. Tai liečia taip pat tuos aukštaičius, kurie *i* kamieną daugiau ar mažiau nuosekliai keičia į *i̯a* kamieną (§ 606). Pakeitimas paprastai išlaikomas visoje paradigmoje. Išimčių pastebėta, rodos, tik apie Luõkę, kur pasirinkimas tarp *i* ir *i̯a* kamieno formų paradigmoje siejamas su balsių asimiliacijos dėsniu (§ 59). Dėl *eĩtąs* 'einąs', *miẽgtąs* 'miegąs' tipo formų žr. skyrių apie atematinius veiksmažodžius. Forma *ateñts* (vietoj *atę̃s*?), f. *atentì* minima § 624.

§ **696.** Esamojo laiko veikiamieji dalyviai ne visose tarmėse vienodai populiarūs. Gyviausi jie žemaičių tarmės vakaruose. Čia turimos ir jų dviskaitos formos, pvz., *abùdu vaikù áugančiu* arba *anìd(v)i tùrinti (v)obūlių̃* 'jos abi turinčios obuolių' (Kretingà). Priešdėliniai visur dažnesni už nepriešdėlinius. Žemaičiai ypač mėgsta vartoti su priešdėliu *be-*, pvz., *besuką̃s,-anti*. Rytų aukštaičių tarmėje visų laikų veikiamieji dalyviai paprastai eina predikatu, todėl gyvai vartojamos tik nominatyvo formos. Kiti linksniai ir atributyvinė dalyvių vartosena reta. Apie Subãčių, Kar̃sakiškį pastebėti savotiški veikiamieji dalyviai, padaryti iš tariamosios nuosakos formų. Juos aprašė A. Kučinskaitė su K. Morkūnu MAD 1964 1 215–217 ir A. Vidugiris LKK VII 190–191. Arčiau Subãčiaus sakoma, pvz., *parašýtąs*, f. *parašýtant* (> ryt. *parašýtųs, parašýtunt*). Kar̃sakiškio šnektos atitikmenys: *parašýčiąs*, f. *parašýčiant* (> ryt. *parašýčių̨s, parašýčiunt*). Šių dalyvių reikšmė – tariama (potencialinė, optatyvinė), pvz., *sãko, geriaũ kapótant* ir *kráutant málkas, o ne skal̃btant* 'sako, ji geriau, esą, kapotų ir krautų malkas, o ne skalbtų' (Subãčius), *žẽnyčiąsys* (refl.!) *da ir añtrakart* 'jis, esą, vestų dar ir antrą kartą', *kad bũčią* (nom.-acc.n.!) *iš ko, tai statýčiąsi naũją gryčią* 'kad, esą, būtų iš ko, tai jie, esą, statytųsi naują trobą' (Kar̃sakiškis). Pietų aukštaičių tarmėje esamojo laiko veikiamieji dalyviai reti. Daugiausia vartojami tie, kurie virto tam tikrais epitetais prie daiktavardžių, pvz., *vérdantis (tẽkantis, stóvintis) vanduõ, skaũdantis (sópantis) dantìs, drẽbančios rañkos* ir pan. Predikatyvinė vartosena labai reta arba visai nepasitaiko. Taip yra ir rytų aukštaičių tarmės plote apie Síesikus, Gélvonus, Ùkmergę. Vietomis apsieinama visai be šių dalyvių. Antai Žãslių apylinkėse vietoj, pvz., *sópantis dantìs* paprastai sakoma *dantìs, katràs sópa* arba *dantìs, ką sópa*, vietoj *nemãtančiomis akimìs* sakoma *akim, katrõs* (arba *ką*) *nemãto* ir pan. Pietryčių pakraščiuose dalyvius pakeičia įvairių priesagų dariniai (pvz., *stovẽtas vanduõ veikiaũ ìšala* Zíetela 'stovintis vanduo greičiau įšąla') arba pusdalyviai (žr. § 716).

§ **697.** Sangrąžiniai dalyviai rytų aukštaičių tarmėje turi formas *rãšąsys*, f. *rãšantys*, pl. *rãšąsi* (*-sī* Tverẽčius), pvz., *Pẽtras jau stãtąsys pir̃kią, Marytė siùvantys suknẽlę, berniùkai ir mergaitės kožną rytą máudąsi* (Liñkmenys). Vyriškosios giminės vienaskaitos formų pabaiga *-ąsys* gavo *y*, matyt, iš moteriškosios giminės *-antys* (< **antí+si*). Kirčiavimas ne visuomet toks, kaip paprastųjų dalyvių, plg. Liñkmenų šnektos *nẽšąsys* || *nešąsỹs* ir *nešą̃s*. Vakarų aukštaičiai šiaurėje

apie Šakýną vienaskaitos neskiria nuo daugiskaitos. Čia abiejų skaičių vyriškosios giminės dalyviai turi gretimines formas *rãšąsys* || *rãšąsis* || *rãšąsies*, moteriškosios giminės – *rãšantys* || *rãšantis* || *rãšanties*, pvz., *sãko, añs vìsą nãktį d a ũ ž ą s y s (-sis, -sies), o aniẽ b ã r ą s y s (-sis, -sies); sãko, anà mìlą á u d ž i a n t y s (-tis, -ties); užėjaũ, žiūriù, anõs vìsos pir̃štines d ì r b a n t y s (-tis, -ties).* Variantui su *ie* pradžią bus davusi nom. sing. f. forma *rãšanties* (vartojama ir žemaičių tarmėje, pvz., apie Luõkę), pasidaryta sekant sangrąžinį padalyvį *rãšanties* (§ 714) šalia *rãšantis*. Apie Jùrbarką girdėta forma *laukiantíese* 'nėščia'. Šakýnoje daugiskaitai kartais pavartojamos dar ir kitokios formos, pvz., *sãko, anõs j u õ k i a n č i o s ir j u õ k i a n č i o s* arba *anõs v è ž ą s y s* (vyriškosios giminės forma!). Žemaičių tarmės vakaruose vyriškosios giminės dalyviai turi formas *rãšąs*[*i*], pl. *rãšantys*[*i*], moteriškosios giminės dalyviai – *rãšantys*[*i*], pl. *rãšančios*[*i*]. Sangrąžos dalelytės balsis išnyko, tačiau apsaugojo nuo redukcijos pačias galūnes: tariama *ràšộ·s, ràšọntĩ·s* (pl. m. ir sing. f.), *ràšọntũos*, plg. paprastuosius dalyvius *rã·šọs* 'rašąs', *rã·šọntis* 'rašantys', *rã·šọnti* 'rašanti', *rã·šọntẹs* 'rašančios' (Kretingà).

b. Būtasis kartinis laikas

§ **698.** Literatūrinės kalbos paradigma:

	Vienaskaita		Daugiskaita	
nom.	*sùkęs*	*sùkusi*	*sùkę*	*sùkusios*
gen.	*sùkusio*	*sùkusios*	*sùkusių*	*sùkusių*
dat.	*sùkusiam*	*sùkusiai*	*sùkusiems*	*sùkusioms*
acc.	*sùkusį*	*sùkusią*	*sùkusius*	*sùkusias*
instr.	*sùkusiu*	*sùkusia*	*sùkusiais*	*sùkusiomis*
loc.	*sùkusiame*	*sùkusioje*	*sùkusiuose*	*sùkusiose*

§ **699. Nom. sing. m.** formos su galūne *-ęs* (žml. Nr. 54) vartojamos, tur būt, visose tarmėse. Gretiminiai variantai, kurių atsiradimas susijęs su priebalsių kietinimu, aptariami §§ 182 ir 186. Formos su *-usis (sùkusis)* labai retos, sutinkamos vietomis tuo atveju, jeigu dalyvis eina atributu. Pastebėtos tik tam tikruose daugiau ar mažiau sustabarėjusiuose pasakymuose, kaip, pvz., *r ū́ g u s i s pienas* K. Naũmiestis, Ukmergė̃ 'surūgęs, rūgštus pienas'. Retai kalboje pasitaikantys įvardžiuotiniai dalyviai turi tik naujadarinę formą *sukusỹsis* (pl. *sukusíeji*).

§ **700. Nom. pl. m.** Žemaičiai vakaruose vartoja dvejopas formas: su *-ę* ir *-usys*, pvz., *sùkę* || *sùkusys*. Vietomis (pvz., apie Krẽtingą) pastarosios vyrauja. Kitos tarmės, rodos, teturi tik pirmąsias, kurios yra senovinės bevardės giminės

nom.-acc. formos. Rytų ir pietų aukštaičių tarmėje jos eina predikatu ir vartojamos tiek su vyriškosios, tiek ir su moteriškosios giminės daiktavardžiais, pvz., *výrai sustóję rūkė, móterys susėdę plepėjo.* Tokia vartosena būdinga ir vakarų aukštaičiams bei pakraštiniams žemaičiams (pvz., Gervìniai), tik čia jos eina ir atributu, pvz., *sušìlę vyrai, suvar̃gę móterys.* Be to, čia moteriškoji giminė turi gretimines formas su *-usios* (*suvar̃gusios móterys)*, kurios pasitaiko vienur kitur ir pietų (pvz., Léipalingis, Kaniavà), rečiau rytų (gal būt, pavartojamos literatūrinės kalbos įtakoje) aukštaičių tarmėse. Kaip bevardės giminės reiškėjos, formos su *-ę* sutinkamos visose tarmėse. Dalis žemaičių tam tikrais atvejais vietoj jų vartoja moteriškosios giminės vienaskaitą, pvz., *jaũ ȳr gerókai pašãlusi* '...pašalę', *teĩp daũg lìjusi* '..liję' (Kretingà).

§ **701. Nom. sing. f.** Aukštaičiai plačiai vartoja trumpesnes formas su *-us*, pvz., *sùkus.* Vakarų aukštaičių plote jos yra gretiminės šalia pilnųjų. Taip elgiantis pastebėta ir žemaičių pakraštėlyje apie Gerviniùs. Rytų ir pietų aukštaičiai pilnųjų formų, rodos, visai nevartoja: turi tik trumpąsias. Dėl sutrumpėjimo plg. § 105a. Panevėžìškiai *-us* traktuoja kaip absoliutinę galūnę: šiaurėje taria *sů.k'*s 'sukusi'. Kuršių pamario žvejų šnektoje būta varianto su *-usia* (*sùkusia* LŽTP 49). Apie pabaigą *-usyt* žr. § 490b.

§ **702.** Kitų linksnių galūnės analogiškos toms, kurias turi atitinkami būdvardžiai. Visose tarmėse išlaikomas pastovus šaknies kirtis. Prūsų lietuvių tarmėse būta dviskaitos nom.-acc. formų su *-use (sùkuse).* Jų pavyzdžius iš tautosakos rinkinių pateikia D. Gargasaitė MAD 1964 2 215. Dabar gyvojoje kalboje tokių formų niekur neteko aptikti. Žemaičiai vakaruose sako, pvz., *anõ abùdu vaikù páugusiu* 'jo abu vaikai paaugę', *abìd(v)i páugusi* 'abi paaugusios' (Kretingà).

§ **703.** Būtojo laiko, kaip ir esamojo laiko, veikiamuosius dalyvius gyviausiai vartoja žemaičiai, ypač vakaruose. Predikatyvinė jų vartosena gana gyva visose tarmėse, atributyvinė reta rytų Lietuvoje. Čia daug kur turimos tik nominatyvo formos, o pietryčių pakraščiuose apie Ródūnią, Zíetelą, Lazū́nus iš viso tėra tik senovinės bevardės giminės nom.-acc. formos. Zíetelos lietuviai sako, pvz., *víenas bãsas, kìtas apsiãvę* '... apsiavęs', *arklȳs bìt sukaĩtę* 'arklys buvo sukaitęs', *anà kap virvẽ sasisùkę* '...susisukusi', *bū́čiap žinóję, tai nevažiãvę* 'būčiau žinojęs (žinojusi), tai nevažiavęs (nevažiavusi)', *ìšsiuntė výrą neė̃dę laukañ* '... nevalgiusį...'. Šios formos čia vartojamos ir vietoj padalyvio, pvz., *reĩkia nejė̃dę guldãvytis* 'reikia nevalgius gulti', *negadnaĩ vienám jaũ lìkę* 'negerai vienam likus' (Zíetela). Dalinė unifikacija pastebima jau apie Palómenę, kur formos su *-ęs* ir *-ę* vartojamos be reikšmės skirtumo: sakoma, pvz., *jìs bùvo mãtęs* || *mãtę* ir *jie (jos) bùvo mãtęs* || *mãtę.* Lazū́nuose pastebėtos savotiškos atributu einančios formos, pvz., *bùvesis čẽsas* 'buvęs (praėjęs) laikas', *papùvesios kójos* 'papuvusios ko-

jos' (Arumos Lit. Mund. 67). Šiaipjau atributu einančius dalyvius rytų Lietuvoje linkstama pakeisti aprašomosiomis konstrukcijomis, pvz., apie Žasliùs vietoj *sopė̃jęs dantìs* sako *dantìs, katràs (ką) sopė̃jo* ir pan.

§ **704.** Sangrąžinių dalyvių formos analogiškos toms, kurias turi sangrąžiniai esamojo laiko dalyviai (§ 697), pvz., *rãšęsis*, f. *rãšiusys*, pl. *rãšęsi* Liñkmenys, *rãšęsys* || *rãšęsis* || *rãšęsies* (m.) ir *rãšiusys* || *rãšiusis* || *rãšiusies* (f.) Šakýna, *rãšęs* [*i*], f. *rãšiusys*[*i*], pl. *rãšiusys* [*i*], f. *rãšiusios* [*i*] Kretingà. Žemaičių tarmės vakaruose šie dalyviai labai mėgstami. Vartojamos net dviskaitos formos, pvz., *anùdu gùlusiuos važiúoja* 'jie abu atsigulę važiuoja', *anìd(v)i stójusies ráuna* 'jos abi atsistojusios rauna' (Kretingà). Lietuvių kalbos ploto pietryčių pakraščiuose apie Kaniãvą, Nóčią girdėta kirčiuojant nom. sing. f. *radusýs* (inf. *ràsti*). Apie pietų žemaičių gretimines *sùkusins* tipo formas (vietoj *sùkusys*) kalbama § 249.

c. Būtasis dažninis laikas

§ **705.** Literatūrinės kalbos tipo dalyvius vartoja aukštaičiai ir artimesni žemaičiai. Linksnių fleksija – kaip būtojo kartinio laiko dalyvių. Pietų aukštaičiai ir pietinė bei vidurinė rytų aukštaičių tarmės dalis (bemaž visi pietų panevėžiškiai, jų kaimynai apie Ùkmergę, Gélvonus ir kt.) šių dalyvių, galima sakyti, iš viso neturi, kitose rytų aukštaičių šnektose jie paprastai eina tik predikatu. Žemaičiai vakaruose ir šiaurėje vartoja konstrukciją *liuobą̃s rašýti* 'rašydavęs', pvz., *jáunas kad bùvo, liuobą̃s šókti ir šókti* 'kai jaunas buvo, šokdavęs ir šokdavęs'. Pietų ir rytų pusėje (pvz., apie Luõkę, Kuršė̃nus) turimos literatūrinės kalbos tipo formos, prieš kurias dedamas žodelis *liúob* (< 3. praes. *liúoba*), pvz., *liúob rašýdavęs*. Paaukštaitėje vietomis mėgstama konstrukcija *bū́davo rašýsią*s 'rašydavęs', pvz., *bū́davo dúosiąs, dúosiąs, pasiklausýsiąs, a(r) da(r) gyvà, i(r) vė̃liakus dúosiąs* 'mušdavęs, mušdavęs, pasiklausydavęs, ar dar gyva, ir vėl mušdavęs' (Gervìniai).

d. Būsimasis laikas

§ **706.** Linksnių formos analogiškos toms, kurias turi esamojo laiko veikiamieji dalyviai. Apie formas nom. sing. m. *rašýsis* 'rašysiąs', pl. *rašýsį* 'rašysią' kalbama § 75b. Kai kurie rytų aukštaičiai vilnìškiai šaknies akūtą keičia cirkumfleksu, pvz., *dir̃bsiąs* Liñkmenys (plg. 3. fut. *dir̃bs*). Pietų aukštaičiai ir pietinė bei vidurinė rytų aukštaičių dalis (bemaž visi pietų panevėžiškiai, jų kaimynai apie Ùkmergę, Gélvonus ir kt.) šių dalyvių, galima sakyti, iš viso neturi. Kitose tarmėse taip pat jie nėra dažni. Išimties nesudaro net žemaičiai, kur jie irgi gerokai apnykę. Antai Tirkšliū̃ šnektoje iš labiau įprastų tėra tik du subūdvardėję: f. *turė̃sinti* 'nėščia' ir *vèsinti* 'veršinga' (vietoj *turė̃sianti, vèsianti*). Atpasakojamojoje kalboje juos

vietomis žemaičiai keičia bendratimis, pvz., *pãsakoja, ka(d) Jùlis šį mẽtą žãnyties* 'pasakoja, kad Julius šiemet vesiąs', *añs, sãko, važiúoti mokìnties ant (v)ándens* 'jis, sako, važiuosiąs mokytis jūrininku' (Tirkšliaĩ). Rytų aukštaičių tarmėje būsimojo laiko dalyviai, kaip ir kiti veikiamieji dalyviai, eina tik atributu. Čia nominatyvo formos vietomis gana dažnos, pastebėta net sangrąžinių, pvz., *iš tokio dárbo žmogus tik juõksiąsys* arba *anà sáu veȓpsiantys; ãnos nuveĩsią ir dairýsiąsi visósna pùsėsna* (Liñkmenys). Kiek galima spręsti iš turimų tekstų, gyviausiai būsimojo laiko veikiamieji dalyviai buvo vartojami Prūsų lietuvių šnektose.

2. Neveikiamosios rūšies dalyvių linksniavimas

a. Esamasis laikas

§ **707.** Literatūrinės kalbos paradigma:

	Vienaskaita		Daugiskaita	
nom.	*sùkamas*	*sukamà*	*sukamì*	*sùkamos*
gen.	*sùkamo*	*sukamõs*	*sukamų̃*	*sukamų̃*
dat.	*sukamám*	*sùkamai*	*sukamíems*	*sukamóms*
acc.	*sùkamą*	*sùkamą*	*sùkamus*	*sùkamas*
instr.	*sùkamu*	*sùkama*	*sukamaĩs*	*sukamomìs*
loc.	*sukamamè*	*sukamojè*	*sukamuosè*	*sukamosè*

§ **708.** Linksniavimas nesiskiria nuo būdvardžių linksniavimo. Tik žemaičiai vakaruose turi savitas nom. pl. m. formas su *-amys*, pvz., *sùkamys* 'sukami'. Analogišką pabaigą čia gauna ir pusdalyviai su reikiamybės dalyviais, pvz., *sùkdamys* 'sukdami', *sùktinys* 'suktini'. Šios formos galėjo atsirasti prie vienaskaitos *sùkamas, sùkdamas, sùktinas* > že. *sùkams, sùkdams, sùktins* pagal part. praes. act. *sùkantys* 'suką' šalia vienaskaitos *sukąs* = že. *sukan(t)s* pavyzdį. Dalyviai, padaryti iš esamojo laiko *i* kamieno veiksmažodžių, žemaičių tarmėje dažniausiai turi *i̯a* kamieno formas (*gìrdžiamas* 'girdimas'), retai *a* kamieno *(gìrdamas)*. Kirčiavimas, tiek žemaičių, tiek ir aukštaičių tarmėse, svyruoja tarp III ir I kirčiuočių. Ypač tai būdinga vakarų aukštaičiams, kurių daugelis kirčiuoja abejaip. Rytų aukštaičiai *(i̯)a* ir *i* kamieno dalyvius daugiausia kirčiuoja pagal III, *ā* kamieno — pagal I kirčiuotes. Žemaičiai daug kur linkę visiems apibendrinti I kirčiuotę.

§ **709.** Rytų Lietuvoje šie dalyviai nėra labai gyvi. Dažniau pasakomi tik tie, kurie eina tam tikrais epitetais prie daiktavardžių, pvz., *ariamà (dirbamà) žẽmė, melžiamà kárvė* (= *melžìnė kárvė* Zíetela), *kuliamà (piaunamà) mašina* ir pan. Predikatyviškai jie bemaž visai nevartojami: vietoj pasakymų *jìs yrà visų̃ mýlimas,*

šita žẽmė yrà dirbamà čia paprastai sakoma *jį̃ visì mýli, šìtą žẽmę dìrba* ir pan. Tačiau bevardės giminės forma labai gyva ir dažna, pvz., *jõs jaũ antrì abrū̃sai baĩgiama išáusti* Liñkmenys, *kadà jų̃ tõs bulvės bùs kãsama?* Pùnskas.

b. Būtasis kartinis laikas

§ **710.** Šie dalyviai linksniuojami kaip būdvardžiai. Ne tik vakarų, bet ir rytų Lietuvoje jie eina tiek atributu, tiek ir predikatu. Pietryčių pakraščiuose, pvz., Zíetelos šnektoje, tai yra vieninteli dalyviai, turintieji pilną paradigmą. Bevardės giminės formas turi ne tik rytų, bet ir daugelis vakarų lietuvių, pvz., *padarýk kaĩp liẽpta* Gervìniai, *tíem už kárves palìko neatidúota* Šakýna, *kíek kar̃tų bùvo sakýta* Luõkė. Čia visur *-a* išlaikoma, vadinasi, galūnė gali būti iš moteriškosios giminės formų, plg. *palìks nėkur̃ neità* Tirkšliaĩ '...niekur neĩta'. Palatvėje pastebėta kartais išsiverčiant su vyriškosios giminės formomis, pvz., *kálvis ỹ(rà) nùtartas grąžýt'* Šakýna 'kalvį nutarta grąžinti'.

c. Būsimasis laikas

§ **711.** Labai reti dalyviai. Išimtį sudaro subūdvardėjęs dalyvis *bū̃simas* (že. *bū̃siamas*), kurį turi, tur būt, visos tarmės. Linksniuojamas kaip būdvardis.

3. Apie reikiamybės dalyvius ir *vẽdinas* tipo formas

§ **712.** Reikiamybės dalyvius bene gyviausiai vartoja žemaičiai. Aukštaičių tarmėje jie nyksta, paprastai pasakomi tik senosios kartos žmonių, ir tai ne visur. Išimtį sudaro subūdvardėjęs dalyvis *bū́tinas*, kurį turi, tur būt, visos tarmės. Plačiai vartojamas *pagìrtinas*. Pasitaiko dar ir kitų subūdvardėjusių dalyvių, pvz., *kim̃štiną šiẽną sulìjo* Svėdasaĩ 'jau išdžiūvusį (kurį galima kimšti) šieną sulijo', *šiemẽt atmiñtinas pavãsaris* Šeduvà '...ypatingas pavasaris'. Šiaurės Lietuvoje vietomis reikiamybės dalyvius pakeitė esamojo laiko veikiamieji dalyviai, pvz., *viskàs tas ỹr(à) pìlamas laũk* Tirkšliaĩ 'visa tai reikia pilti lauk', *a(r) tù nesì mùšamas už tokį dárbą* Šakýna 'tave reiktų mušti už tokį darbą', *bùlbės jaũ kãsamos, žiūrė̃k, nesusivė̃lyk* Jùkiškiai 'bulvės jau kastinos...'. Reikiamybės dalyviai linksniuojami kaip būdvardžiai. Žemaičiai vakaruose turi savotišką nom. pl. m. formą *sùktinys* 'suktini'. Apie ją kalbama § 708.

§ **713.** K. Būgos (RR II 114 – 115) prie dalyvių priskiriamus veiksmažodinius *vẽdinas* tipo būdvardžius gyvai vartoja, rodos, tik žemaičiai, pvz., *vaikaĩs vẽdinas*,

rėtẽliais nẽšinas šmir̃ į urvẽlį 'kartu su savim vesdamas vaikus, nešdamas rėtelius, įlindo į urvelį' (iš vaikų žaidimo), *eĩt(a) kójoms vel̃kinas* 'eina kojas vilkdamas (pažemiu)' (Kalnãlis). Kaip iš pavyzdžių matyti, jie reikalauja instrumentalio, kuris kartais gali būti ir praleidžiamas, pvz., *pradū́riau gùmą ir gaváu vãrinas eĩti* 'pradūriau dviračio padangą ir turėjau eiti stumdamas' (Kalnãlis). Neveikiamajam dalyviui reikšti jie nevartojami (J. Tarvydas KK I 43–44).

VII. PADALYVIS, PUSDALYVIS, BENDRATIS, BŪDINYS, SIEKINYS

§ **714.** Padalyvio formos su išlaikytu galūnės balsiu *i* (pvz., *sùkanti* 'sukant'), rodos, niekur nebevartojamos, pasitaiko (labai retai) tik tautosakoje. Daugelis aukštaičių ir kai kurie žemaičiai (pvz., apie Laũkuvą, Luõkę) žodžio gale atsidūrusį priebalsį *t* taria minkštai *(sùkanť)*, o „dzūkai" verčia *ć (sùkanć)*. Apie Luõkę, Tìrkšlius fakultatyviškai galinio priebalsio minkštumas išlaikomas ir būtojo laiko formose: *sùkus* || *sùkuś*. Dėl formų sutrumpėjimo plg. § 106. Sako, esamojo laiko padalyvis Palẽvenėje fakultatyviškai netenka net *-t*, pvz., *sė̃džian* 'sėdint'. Sangrąžinės formos baigiasi *-is*, *-ys* arba *-ies*, pvz., *sùkantis*, *sùkusis* / *sùkantys*, *sùkusys* / *sùkanties*, *sùkusies*. Pirmąjį variantą (su *-is*) turi daugelis aukštaičių, trečiąjį (su *-ies*) – daugelis žemaičių, nors jis pastebėtas ir aukštaičių plote apie Šakýną, Liubãvą, Kuršių pamario žvejų šnektoje (LŽTP 52). Antrasis variantas (su *-ys*) sutinkamas vienur kitur tiek žemaičių, tiek ir aukštaičių tarmėje, pvz., apie Tìrkšlius, Šakýną, Pándėlį, Liñkmenis. Būta jo ir Kuršių pamario žvejų šnektoje. Matyt, formos *sùkantis* ir *sùkanties* santykiuoja kaip dat. sing. *píemeni* ir *píemenie* 'piemeniui'. Variantas su *-ys*, greičiausiai, bus gavęs ilgąjį *y* iš veikiamųjų dalyvių, plg. f. *sùkantys* šalia nesangrąžinės formos *sùkanti*. Liñkmenų šnektoje kartais kirčiuojama galūnė, pvz., *rìšantys* || *rišantỹs*. Kretingõs apylinkėse dar pastebėta fakultatyviškai sakant su *-ės* (že. *-ies*), pvz., *sùkantės*.

§ **715.** Plačiausiai vartojami esamojo ir būtojo kartinio laiko padalyviai. Kiti du (būtojo dažninio ir būsimojo) šnekamojoje kalboje reti, dažniau sutinkami tautosakoje. Pietų aukštaičių tarmės plote vietomis reti ir abu pirmieji. Antai apie Palómenę sakoma, pvz., *kàp lietùs lìjo, mẽs (j)ė̃jom namõn* 'lietui lyjant...', *kàp palìs, leñgva bùs árt* 'palijus...' ir pan. Zíetelos lietuviaĩ padalyvių visai neturi, išsiverčia nekaitomomis būtojo laiko veikiamojo dalyvio formomis (§ 703) ir pusdalyviu (§ 716). Kiti aukštaičiai, priešingai, padalyvį neretai vartoja net vietoj veikiamųjų dalyvių arba pusdalyvio, pvz., a) *palikaũ juos dar bemiẽgant* '...bemiegančius', *radaũ visùs nósis nukabìnus* '...nukabinusius, nusiminusius' (Vilkavìškis), b) *àš taviñ bū́vant jį pamókyčia* 'aš tavo vietoj būdamas...' (Adùtiškis). Plg. formą *eĩdant* LŽTP 55 'einant' su *d* iš pusdalyvio. Dvejybinio naudininko konstrukcija vietoj naudininko su padalyviu šnekamojoje kalboje beveik nebevartojama, pasitaiko (retai) tik senių kalboje, ypač tautosakoje, pvz., *rasẽlei kriñtančiai po pievas braidžiau* Liñkmenys, *pradedu... giedriai saulelei užtekėjusiai, tamsiai miglelei (naktelei) prasiskyrusiai* Kabẽliai (TD IV 416), *beauštančiai aušrelei, betekančiai saulelei, siuntė mane motinėlė į dunojų vandenėlio* JD 815.

Apie žemaičių konstrukciją *tókie sniñgantie* 'sningant' kalbama § 726.

§ **716.** Pusdalyvis paprastai kaitomas tik gimine ir skaičiumi, pvz., *sùkdamas*, f. *sukdamà*, pl. *sukdamì* (žemaičių *sùkdamys* § 708), f. *sùkdamos*. Kitų linksnių formos labai retos, tačiau pasitaiko, pvz., *àš išejaũ, õ ją̃ palikaũ miegódamą* Adùtiškis '...miegančią', *ar̃damai nereĩkia žiopsót, válgydamai nereĩkia skaitýt* Punià 'ariant... valgant...'. Pavyzdžiai iš tautosakos pateikiami Endzelyno Gr. § 800 (693-čia išnaša). Lietuvių kalbos ploto pietryčių pakraščiuose daug kur vartojama tik viena pusdalyvio forma. Jau apie Palómenę sakoma ne tik *ji stovẽdama skaĩto*, bet ir *jìs stovẽdama skaĩto, jie stovẽdama skaĩto, jõs stovẽdama skaĩto*. Formos *stovẽdamas, stovẽdami, stovẽdamos* šioje šnektoje dar žinomos, bet vartojamos retai, ypač nemėgstama nom. pl. f. *stovẽdamos*. Zíetelos lietuviai apibendrino vyriškosios giminės daugiskaitos nominatyvą: sako, pvz., *ãnas nenorẽdami aĩt pas lóvį* 'jis nenorėdamas eina prie lovio', *žmogẽlis, eidamì namóp, užãjo karčmõn* '...eidamas namo...', *nuvejaũ teñ verkdamì* '...verkdamas', *vogdamì nejẽsk, õ padsliñk* 'vogčiomis nevalgyk, o pasitrauk (arčiau)', *bẽgo jõ patì rėkdamì* '...rėkdama'. Čia tik labai retai pavartojamos moteriškosios giminės daugiskaitos formos (kaip sinonimai), pvz., *ãnys utarino čià gérdamos* 'jie čia kalbėjo gerdami', *víenas bū̃damosi* (refl.), *tai ir numir̃s* '...gyvendamas...'. A. Vidugiris girdėjo kartą pasakant *àš pàts išsimókinau ganýdama* 'aš pats išmokau (skaityti) ganydamas'. Pusdalyvį Zíetelos lietuviai dažnai vartoja ir vietoj padalyvio, pvz., *dirbdamì dienà mažẽsnė kàp nedirbdamì* 'dirbant diena trumpesnė kaip nedirbant', *àš regẽjau kìškį bėgdamì* 'aš mačiau kiškį bėgant', *rugiùs piaudamõs vãsarãi* (< *-ąj* § 516) *reĩkia vėsùtę padarýt* 'rugius piaunant, vasarą reikia pavėsį padaryti (pailsėti)'. Lazū̃nų šnektoje vartojama nekaitoma pusdalyvio forma su *-damu* (nom.-acc. dual.?), pvz., *eĩma ir eĩma... ir eidamù vìsa Asil̃kas vùtarija* 'eina ir eina... ir eidamas vis Asilkas kalba' (J. Senkus LKK II 220_5), *gulẽdamu pradẽjo ãnas pū̃ti* 'gulėdamas pradėjo jis pūti' (Arumos Lit. Mund. 33_3). Pusdalyvis čia dažnai pakeičia bemaž visai išnykusį esamojo laiko veikiamąjį dalyvį, pvz., *pamãtė žmõgų sėdẽdamų* 'pamatė sėdintį žmogų', *daũg eidamų̃ žmonių̃* 'daug einančių žmonių' (E. Grinaveckienė LKK III 193). Sangrąžiniams pusdalyviams dar labiau linkstama apibendrinti vieną formą. Tam daugiausia vartojamas variantas su *-damos* (gali būti iš nom. sing. f. **-damā-si* arba nom. pl. f. **-damās-si*). Žemaičiai, galima sakyti, tik jį ir tevartoja, pvz., *Alpùkas tik an rytójaus į tvoràs ramstýdamos parsivil̃ko* '...ramstydamasis...', *visì kavaliẽriai iš šõkio kéikdamos pardrõžė* '... keikdamiesi...' (Gervìniai). Kitos formos retos, nors ir pasitaiko. Apie Kalnãlį girdėta nom. pl. m. *sùkdamies*, apie Laũkuvą – *nešdamíes*. Pažemaitės aukštaičiai formas su *-damos* kirčiuoja dvejopai, pvz., *sùkdamos* || *sukdamõs*. Galūnės kirtis (cirkumfleksas) būdingas ir rytų aukštaičiams. Be to, aukštaičiai daug gyviau, negu žemaičiai, vartoja kitas nominatyvo formas. Jie sako ir sing. m. *sùkdamasis* (*-s* iš kitų nom. sing. formų), pl. *sùkdamiesi*, f. *sùkdamasi*, pl. *sùkdamosios* (*-s* iš kitų nom.

pl. formų). Kirčiavimas labai įvairuoja: net toje pačioje šnektoje atskiri žodžiai (kartais net ir tie patys) gali būti kirčiuojami dvejopai, pvz., *vil̃kdamasis* || *vilkdamàsis*, pl. *vil̃kdamiesi* || *vilkdamíesi* Pùnskas. Šakýnos apylinkėse abiem giminėms ir skaičiams vartojamos trijų tipų formos: su *-damasys* (dažn.) || *-damasis* || *-damasies*, pvz., *sùkdamãsys* || *sùkdamãsis* || *sùkdamãsies* (du kirčiai). Kai kurios rytų aukštaičių šnektos sangrąžinių pusdalyvių formas perdirbo pagal įvardžiuotinius būdvardžius, pvz., *sùkdamasai* Skãpiškis arba *sùkdamasei* Adùtiškis 'sukdamasis', f. sing. *sukdamósia* Adùtiškis.

§ 717. Bendratis baigiasi *-tie*, *-ti* arba *-t*. Variantą su *-tie* refl. *-ties (sùktie, sùkties)* turi daugelis aukštaičių, išskyrus gal tik šiauliškiùs ir panevėžiškiùs bei jų artimesnius kaimynus. Jį vartoja daugiausia senesnė karta šalia dažnesnio su *-t*, refl. *-tis (sùkt, sùktis)*. Pastarąjį variantą turi visi aukštaičiai ir vietomis pakraštiniai žemaičiai (apie Er̃žvilką, Gerviniùs sako *sùkt*, bet refl. *sùkties*). Didžiojoje ploto dalyje *-t* tariama minkštai *(sùkt')*. Išimtį sudaro vakarų aukštaičiai kaunìškiai, minėti pakraštiniai žemaičiai ir kai kurios lietuvių kalbos ploto pietryčių šnektos, pvz., apie Zíetelą, Kal̃tanėnus. „Dzūkuojančios" tarmės taria *-c*: *sùkć/sùkc*. Variantas su *-ti (sùkti)* aukštaičių tarmėje retas, fakultatyviškai pasitaiko, rodos, tik vakarų aukštaičių kaunìškių plote ir Zíetelos šnektoje. Jį gyvai vartojo Prūsų lietuviai, kurių šnektose būta ir *-tie*, *-t* (A. Becenbergeris BB IX 264). Žemaičiai, išskyrus minėtą paaukštaitės pakraštėlį, turi *-ti (-tę)*, tačiau refl. *-ties*, taigi *sùkti*, *sùkties*. Forma *sùktie* aukštaičių tarmėje gali turėti *ie* iš sangrąžinių veiksmažodžių, kaip ir refl. *sùktis i* iš paprastųjų. Kar̃sakiškio apylinkėse vartojama neaiškios kilmės pabaiga *-ty*, pvz., *sùkty (sù.kt'i.)*. Tokia pat pastebėta ir pažemaitės aukštaičių šnektose ties Šakýna (pvz., Auksučiaĩ) bei jų kaimynų šiaurės žemaičių plote apie Akmẽnę, Vegeriùs (A. Jonaitytė LKK VII 173), tik čia galima būtų įtarti ir pietų žemaičių įtaką. Rytų aukštaičiai į šiaurę nuo Ukmergẽs (apie Vìdiškius) kartais pasako su *-ta* (iš *-tie*?), bent po veiksmažodžio *baĩgti*, pvz., *nedãbaigėm eĩta* 'dar ne visai priėjome', *debesìs mumùs baĩgia výta* '...mus baigia vyti', *pabaĩgs mergiotė mokìntas* 'pabaigs mergaitė mokytis'. Plg. la. dial. *ęsta* Endzelyno Gr. § 712. Apie pietų aukštaičių *sùkce* < *sùktie* kalbama § 85a. Apie rytų aukštaičių variantus su partikulomis (*sùktei*, *sùktienai* ir kt.) žr. §§ 763, 764. Apie kirčiavimą refl. *gultìs* žr. § 584.

§ 718. Būdinys vakarų aukštaičių tarmės plote turi tendenciją apibendrinti formanto *-te* kirtį, jeigu padarytas iš dviskiemenių veiksmažodžių, pvz., *bėgtè* 'bėgte'. Žemaičiai ir daugelis rytų aukštaičių paprastai išlaiko senovinę kirčio vietą: sako *bė̃gte*, bet *šauktè*, *neštè* (plg. instr. sing. *báime*, bet *katè*). Iš daugiaskiemenių veiksmažodžių padaryti būdiniai, rodos, visur išlaiko bendraties kirčio vietą. Daug kur būdinį fakultatyviškai gali pakeisti kitos instrumentalio kilmės formos, pvz., *bė̃gčia*, *bėgčiomìs (bėgčiõm)*, *bėgomìs (bėgõm)*. Tam reikalui dar plačiai vartojami

dariniai su *-tinai (bėgtinaĩ)*, *-tino (bėgtinõ)*, *-tinõs* (*bėgtinõs* Tirkšliaĩ). Kai kuriose aukštaičių šnektose (daugiausia pietuose) būdinys ir kìtos reikšmės atžvilgiu jam prilygstančios formos bemaž ar ir visai nevartojamos. Tą patį linkstama pasakyti aprašomuoju būdu, pvz., *an sparnų̃ parlė̃ktau* 'lėkte parlėkčiau', *kàp šniū̃ras parbė̃go* 'bėgte parbėgo' (Pùnskas) ir pan. Žemaičiai turi savotišką bendraties su neiginiu konstrukciją: sako, pvz., *arklỹs nė ė̃sti neė̃da* '...visai neėda', *nė mokė̃ti neapsimóka* 'visai neapsimoka', *nevar̃k nė var̃gti* 'visai nevark' (Kalnãlis, Tirkšliaĩ).

§ **719.** Siekinį turi rytų aukštaičiai kupiškė̃nai, anykštė̃nai ir šių tarmių artimesni kaimynai apie Vabalniñką, Ãluntą (ret.), Vỹžuonas, Ùteną (ret.). Dažniausiai išlaikoma bendraties kirčio vieta, tik dviskiemenės formos fakultatyviškai gauna galūnės kirtį, pvz., *sùktų* || *suktų̃*. Siekinys vartojamas po slinkties veiksmažodžių su daiktavardžio genetyvu (šis gali būti ir praleidžiamas), pvz., *ažusùk alaũs atsigértų* Pandėlỹs, *aismà, bróliai, šiẽno piáutų* Dùsetos, *močia liepė eĩt málkų kapótų* Skãpiškis, *jẽgu bùs gražùs óras, taĩ lėksmà (v)uogáutų ir̃ grybáutų* Panemunė̃lis. Retkarčiais siekinys gali pakeisti liepiamąją nuosaką, pvz., *vaikai, gul̃tų!* Aluntà, Papilỹs ir kt.

1. Įvadinės pastabos

§ 720. Tarmėse prieveiksmių yra labai daug, ir jie pasižymi nepaprasta įvairove. Mat, adverbializacijos procese kai kurie funkcijų netekę afiksai, kaip antai: priešdėliai, priesagos ir ypač linksnių ar asmenų galūnės, ilgainiui virto darybiniais formantais, kurie imti dėlioti tiek prie jau iš seno turimų prieveiksmių, tiek ir prie naujų, tuo būdu sudarydami didelę daugybę variantų, kurie ilgainiui gali gauti net kiek kitokią reikšmę. Pagal jau turimus modelius nuolat pasigaminami vis nauji ir nauji prieveiksmiai arba perdirbami senieji. Tai, tur būt, pati judriausia kalbos dalis, kurios dinamiką suvokti bei tarminės diferencijacijos specifiką pagauti nėra lengvas dalykas. To paties prieveiksmio adverbializacijos laipsnis atskirose tarmėse labai svyruoja: vienur ryšys su kaitomu žodžiu, tiksliau, forma, iš kurios jis kilo, tebėra dar akivaizdus, kitur jau visai nutrūkęs. Visų šių labai sudėtingų reiškinių bei juos sukėlusių procesų, vykusių ar tebevykstančių, čia neįmanoma ne tik išanalizuoti, bet net ir apžvelgti. Bus pasitenkinta tik pačia bendriausia dabar tarmėse turimų prieveiksmių darybos charakteristika, stengiantis visų pirma išryškinti darybinių formantų atsiradimą iš linksnių ar asmenų galūnių bei to proceso savitumus atskirose tarmėse. Prie progos aptariama ir vieno kito prielinksnio ar jungtuko bei dalelytės daryba. Adverbializacijos procesą lietuvių kalboje sistemingai tyrinėjo K. Ulvydas. Jo disertacija apie vienaskaitos linksnių prieveiksmėjimą, kurioje sukaupta daug tarmių duomenų, visa nebuvo išspausdinta. Daug duomenų pateko į disertacijos pagrindu parašytus straipsnius, paskelbtus UD II 20–60, LKGrK 115–169 ir LKK II 75–87, VI 71–85, VII 11–44.

2. Linksnių kilmės prieveiksmiai

§ 721. Nominatyvas mažai linkęs prieveiksmėti. Be literatūrinėje kalboje turimų pavyzdžių, tarmėse pastebėtas tik vienas kitas prieveiksmis, kurio adverbializacijos laipsnis labai nevienodas, pvz., *abìlaima atéis añs ar̃ nè* Kretingà 'kažin...', *ar ne líeta (ĺîeta), tókį supùvusį griũšį* Kretingà 'ką čia (niekai), tokią supuvusią kriaušę' (sakoma ir *nekàs líeta iš tõ vaĩko* 'menka nauda...', *líetingas* 'vertingas, naudingas'), *kas nẽkaita* (= *nekáita* Kalnãlis) *sveikám ant svieto gyventi* Kretingà 'bepigu...', *seinià, nebnèšk daugiaũ* Kalnãlis 'gana...' (sakoma ir *gãvo dù šimtù ir dár neseinià* '...negana', *prisišókom lig seiniaĩ* || *lig seiniẽs* '...užtektinai'). Reikšme 'labai daug' nominatyvas plačiai vartojamas tokiuose frazeologizmuose, kaip *báimės žmoniũ* Luõkė, *galýbės vaikũ* Kalnãlis, *tũ vìštų gývas nẽlabãsis* Luõkė, *gývas vélnias kiaušìnių tur̃guj* Ukmergẽ, *musũ gývas žaltỹs*

Tirkšliaĩ 'musių didelė daugybė', *tų̃ mùsių* *mãcis* *pas jùs* Pùnskas, *anų̃ ỹr ir mū́sų pašalẽ, bet ne* *prū̃dai* Tirkšliaĩ 'jų yra ir pas mus, bet nelabai daug', *tiek* *šmõtas* *mótriškų, o neapsidìrba* Tirkšliaĩ 'tiek daug moteriškių...' (plg. *iš jõ bùs* *šmõtas* *dúonos* Pùnskas 'iš jo bus žmogus'). Rytų Lietuvoje vietomis tam reikalui pavartojamas pasakymas *skra(d)žià žẽmė*, pvz., *skražià* *žẽmė* *dárbo, negaliù spėt* Kaĩtanėnai. Plg. keiksmą *kad tu skrã(d)žiai* *žẽmę* *nuveitum* 'kad tu prasmegtum', *tai vaikaĩ, kad ãnys* *skrãdžiai* (Ukmergẽ). Pietų aukštaičiai apie Kaniãvą laiko trukmei pažymėti vartoja prielinksnio *per* su nominatyvu konstrukciją, pvz., *per mẽnesis* 'per mėnesį', *per nedėlià* 'per savaitę', *per pavãsaris* 'per pavasarį', *per póvakaris* 'per pavakarį', *per vãkaras* 'per vakarą' *(sviestą mušiaũ mušiaũ* *per* *vãkaras)* ir pan. Reikšme 'tikrai' daug kur pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilnìškių plote eina frazeologizmas *kaĩp (kàp) kar̃tas*, pvz., *jám* *kaĩp* *kar̃tas* *reikė́jo árklio*. Anykštėnams, utenìškiams ir vilnìškiams būdingas pasakymas *trečià* (*trẽčia* Svėdasaĩ) *ant víeno* arba *trečià į víeną* 'bet kaip, nerūpestingai', pvz., *dìrba* *trečià* *ant* *víeno*, *kai nesavõm rañkom*. Panemunė̃lyje girdėtas sutrauktinis variantas *trečiañ víeną*.

Dviskaitos nominatyvas-akuzatyvas pastebėtas tik pasakyme *abì valì* 'abejaip' (LKŽ s.v. *abù*). Gal būt, jis slypi dar prielinksniuose *abìpus* ir *abìšal* (< *abì pusì, abì šalì?)*, plg. *abìpuś* Šakýna, Pašvitinỹs.

Labiau linkusios prieveiksmėti bevardės giminės nom.-acc. formos. Vietoj literatūrinės kalbos prieveiksmių *daũg, greĩt, kíek, tíek, vìs* lietuvių kalbos ploto pietryčių pakraščiuose tebevartojami pilni variantai su nom.-acc. n. galūne: *daũgi, greĩta, kíeki* || *kíeka, tíeki* || *tíeka, vìsa*. Zíetelos lietuviai sako, pvz., *manim̃(p) bìt* *daũgi* *seserų̃* 'turėjau daug seserų', *greĩta* *parvažiáu namóp* 'greit parvažiavo į namus', *šiẽnas* *netíeka* *indžiū̃dinėja* 'šienas ne tiek išdžiūsta' (plg. *kíekig* 'kiek'), *ãnas* *vìsa* *miẽgt* 'jis vis miega', *aš* *vìsa* *víena eisù namóp* 'aš vis vien eisiu į namus', *vìsa* *lýgu ãnas nenóri bū́t* 'vis tiek jis nenori gyventi'. Ir kai kurie kiti prieveiksmiai atskirose šnektose, ypač rytų Lietuvoje, turi išlaikę akivaizdžią bevardės giminės formą, pvz., *be* *mãža* *kõ pilnà puodynė píeno* Kùktiškės 'bemaž pilna...'. Gal būt, iš nom.-acc.n. kilo prieveiksmis *vẽl* (*vė̃l* K. Naũmiestis Būgos RR II 426), plg. rytų aukštaičių pilnesnį variantą *vẽliak* (< *vẽlia+gi?)*. Pabaigos priebalsį *l* taria minkštai *(vẽľ)* ne tik rytų lietuviai, bet ir dalis žemaičių, pvz., apie Laũkuvą, Karklė̃nus, Kuršė̃nus. Iš bevardės giminės dalyvio gali būti kilęs Adùtiškio šnektos prieveiksmis *degũ* (< *degą̃?)* 'karšta', pvz., *degũ*, *nesistver̃'*, *ba* *degũ* 'karšta, negriebk, nes karšta'. Kai kurie nagrinėjamo tipo prieveiksmiai kiek savotiškai vartojami, pvz., *paskuõ atsirãdo* *par* *kíek* *par* *kíek* *kamè mãšinos* Kretingà 'paskui atsirado kur-ne-kur mašinos', *jau krautuvė uždaryta,* *tíek* *daũg iš antrõs pùsės įeĩsi* Kalnãlis '...nebent tik...', *prakeĩkt* *gražì bóba* Svėdasaĩ, Kùktiškės 'labai graži...'. Iš nom.-acc.n. kildintinas prielinksnis *pirmà* (kirčiuojama ir *pìrma*, pvz., apie Svėdasus, De-

beikiùs) bei sutrumpintas jo variantas *pir̃m* (*pìrm* Gervìniai) arba su metateze *prim̃*/ *prìm* (§ 199). Šakýnos apylinkių *pir̃ms* laikytinas skoliniu iš latvių kalbos.

§ 722. **Genetyvas** linkęs prieveiksmėti junginiuose su prielinksniais, pvz., *viskàs an(t) dáikto* Tirkšliaĩ, Zíetela 'viskas vietoje', *ruošiaũs in* (vietoj *ant*) *greitõsios* Liñkmenys 'ruošiausi paskubomis', *atlėkė ant karštų̃jų* Šakýna 'atlėkė tuojau pat', *iki gyvõsios rũpesčiai išgráužė* Jùkiškiai 'visai...', *iž ar̃to kitaip atrodo* Gélvonai 'iš arti...' (plg. *near̃tas kẽlias* Bìržai 'neartimas kelias'), *iš dìdžio kopũstų lapùs apláužk* Kaniavà 'išrinkdamas kur didesnius...', *iš peñkto iš dešim̃to paũtarino* Zíetela 'kaip pakliuvo (be sąryšio, padrikai) pakalbėjo', *iš mažumẽs* (= *mažuomẽs* Adùtiškis, *mažiũmenės* Ãpsas, *mažuntės* Kùktiškės, *mažutės* Liñkmenys) *inprãto tinginiáut* Síesikai 'iš mažens...', *tik iš neláimės randì kókį grỹbą* Kalnãlis 'atsitiktinai...', *iš be niẽkur niẽko susirgaũ ir ganà* Liñkmenys 'be priežasties...', *im̃k nuo dáikto* Kalnãlis '... iš eilės', *nu vélnio gražì* Tirkšliaĩ, Luõkė 'labai graži', *pìktas jaũ añs ỹr nu žálčio* Tirkšliaĩ '...labai', *gul̃kitau po kumpìmų* (*kumpìmo* Kretingà), *ir bũs viẽtos* Kalnãlis 'abu gulkite, žiūrėdami į vieną pusę...' (Luõkėje sakoma *po kumpimù*). – Prielinksnio *dė̃l* ir įvardžių *tas, kas* junginiai davė labai plačiai vartojamus prieveiksmius *kodė̃l, todė̃l.* Nesuaugę į vieną (*kõ dė̃liai* arba *dė̃l kõ*) jie retesni, bent aukštaičių plote. Daug kur galinis *-l* fakultatyviškai numetamas (§ 218): sakoma *kodẽ, todẽ.* Taip elgiantis pastebėta apie Laũkuvą (tariama *kọďĩe*), Pãgramantį, Gerviniùs *(kuďiẽ)*, Šakýną *(kȯ·ďę·)*, Šiauliùs *(kõ·ďi)*, Pãšvitinį, Jùkiškius *(kọ̀ďę)*, Jùrbarką *(ko·ďẹ̃·)*, K. Naũmiestį, Vilkavìškį *(ko·ďẹ̃·* ‖ *kɔďẹ̃·* ‖ *kuďẹ̃·)*, Survìliškį *(kọďẹ̃·)*, Liñkmenis, Adùtiškį *(kɔ̃·ďe)*. Variantas su *u* vietoj *o* aptariamas § 70. Dėl minkšto *l* tarimo *(kodėľ)* plg. § 740. Rečiau *l* išnyksta iš žodžio vidurio, pvz., *dėkõ* Endriejãvas, Tirkšliaĩ 'dėl ko'. Plg. *jõs dẽ* Jurkšaičio Lit. Märch. 44_7 'dėl jos', *juokų̃ dẽ* 69_{18} 'dėl juokų'. Kirčiavimas svyruoja: vietomis įsigalėjo *kõdeľ, tõdeľ* (pvz., Pùnskas, Léipalingis, Kal̃tanėnai). Apie *e* vietoj *ė* žr. § 740. Dar turimi trumpi variantai *kõd, tõd* ir *kõľ, tõľ.* Dėl jų plg. § 123. Pirmasis pastebėtas apie Raséinius, Truskãvą, Kal̃tanėnus. Antrąjį turi daugelis pietų ir rytų aukštaičių. Utenìškiai taria *kã·ľ* 'kodėl', bet *kɔ̃·ľ* 'kol'. Síesikų apylinkėse girdėta *kuõľ* 'kodėl'. Lietuvių kalbos ploto pietryčių pakraščiuose vietoj *dė̃l* gali būti *driñ* arba *dreñ* (§ 741), pvz., *Brõnės sveikatà neasablyvà, todrin nuvéi Zíetelon* Zíetela 'B. sveikata nelabai gera (neypatinga), todėl nuėjo į Zietelą (pas gydytoją)', *drentòk* (< *dren to gi*) *ir natũros negadnõs* Dievẽniškės 'todėl ir charakterio netikusio'. Plg. *bet kodrỹn gi reikėjo jam gerti?!* Dotnuvà (LKŽ VI 287).

Įvardžio *kas* genetyvas gali prieveiksmiu eiti ir vienas, be prielinksnio, pvz., *kõ vãkar neatėjaĩ?* Skaudvìlė, *kõ tù nebė̃gi, kaĩ tavè (tavì) mùša?* Kal̃tanėnai. Šiaipjau genetyvo linksnis labiau linkęs prieveiksmėti rytų Lietuvoje. Vilnìškių, utenìškių ir iš dalies kupiškė̃nų bei anykštė̃nų plote labai populiarūs prieveiksmiai su formantu *-o*, pvz., *greĩto bė̃k namõ* Svėdasaĩ 'greit...', *jáuno nemóžna kiaũlė skeĩst*,

bà mėsà sustraũks Adùtiškis ‘esant jaunam mėnuliui, negalima kiaulės skersti, nes...’, *ankstì rýto gegužytė užkukuõs* Skãpiškis ‘anksti rytą...’, *tik vãkaro namõ parẽjom* Svėdasaĩ ‘tik vakare...’. Šis formantas gali būti kilęs ne tik iš *a* kamieno gen. sing. galūnės *-o*, bet ir iš *ā* kamieno instr. pl. *-om* arba ill. sing. *-on*, netekusių *m*, *n* pozicijoje prieš nosinius, plg. *aplinkõ(m) mėtėsi* ‘aplink...’, *atgaliõ(n) nẽša* ‘atgal...’. Tai matyti iš žemiau pateikiamų pavyzdžių, kurių *-o* dažnai kirčiuojamas, pvz., *tik apčiupõ atajaũ* Adùtiškis ‘...apgraibomis...’, *eĩna žiùžė aplinkõ, i(r) nežìno kuñ sustó(jo)* Kaĩtanėnai ‘...aplink...’ (iš vaikų žaidimo), *geriaũ, kaĩ anýta gyvẽna atskirõ* Kùktiškės ‘...atskirai’, *nẽšme pamainõ* Kaĩtanėnai ‘nešime pasikeisdami’, *ką daro, vis paviršiõ* Kaĩtanėnai ‘...paviršutiniškai’, *žmonių sausakimšõ* Kùktiškės ‘ž. sausakimšai (prisigrūdę)’, *neĩk skersõ, abè inklimpsì* Kaĩtanėnai ‘neik skersai, nes įklimpsi’. Dalis tokių prieveiksmių, žinoma, nėra kilę tiesiog iš nurodytų linksnių, bet bus pasidaryti vėliau bei perdirbti iš kitų pagal jau turimą modelį, plg. *dabartẽlio* Dùsetos ‘dabar’. Kai kurie iš jų eina ir prielinksniais (daugiausia vilnìškių plote), plg. Adùtiškio šnektos frazes *aplinkõ laũką varsnẽlės nepiáutos* ‘aplink...’, *pãsako, pãsako, i vẽ apsukõ tą̃ pãtį* ‘pasakoja, pasakoja ir vėl apie tą patį’, *atsìgulė išilgõ lãžios* ‘atsigulė išilgai lovos’, *nestóvy skersõ kẽlią* ‘nestovėk skersai kelio...’. Už nurodytų tarmių ploto kitur formanto *-o* prieveiksmiai reti, kiek dažniau juos pasako tik pietų aukštaičiai, pvz., *darõ tai kas kìta* Léipalingis ‘dabar...’ (plg. *dañ* ‘dabar’), *pérbėgo išilgõ* Kaniavà ‘...išilgai’.

Prieveiksmiai su formantu *-os*, kilusiu iš *ā* kamieno gen. sing. galūnės, taip pat daugiausia vartojami rytų Lietuvos tarmėse, ypač utenìškių ir vilnìškių plote. Vakaruose jie reti. Kaip ir formanto *-o* prieveiksmiai, jie gana įvairūs, gali būti pasidaromi net iš senybinių prieveiksmių. Tai matyti kad ir iš šių pavyzdžių: *dabaȓkos* (= *dãbaros* Lazū́nai), *mìsliju, ir àš prilįsiù* Adùtiškis ‘dabar, galvoju...’, *greitõsios susriñko* Tverẽčius ‘greit susirinko’, *kadaĩkščios kas jõ nėrà* Gélvonai ‘jau senokai jo nėra’, *kaipõs norẽsi, teipõs padarýsi* Svėdasaĩ ‘kaip... taip...’, *seniokas parejõs* (ir *parejõ*) *serga* Kùktiškės ‘...nuolat...’ arba *mañ' parejõs (parejõ) pérlyjo* t.p. ‘mane kiaurai perlijo’, *staigõs vẽjas ažéi* Zíetela ‘staiga vėjas užėjo’, *dẽbesys tirštẽja, tuojõs pradės lyt* Kùktiškės ‘...tuoj...’, *vėliõs* (= *vẽlios* Raguvà, *vẽliakos* > *vẽlekos* Šakýna) *bus lietùs* Kaĩtanėnai ‘vėl...’, *vienaipõs* (ir *vieneipõs*) *šnẽka, kitaipõs (kiteipõs) dìrba* Svėdasaĩ ‘vienaip kalba, kitaip dirba’, *visaipõs (viseipõs) reĩkia mokẽt* t.p. ‘visaip...’. Esama ir prielinksnių su *-os*, pvz., *dẽliakos manęs darýk kaip išmanaĩ* Linkuvà ‘dėl...’, *tiesk šniū́rą išilgõs rąstą* Liškiavà ‘...išilgai...’.

Formantą *-ės*, kilusį iš *ē* kamieno gen. sing. galūnės, daugiausia turi senybiniai prieveiksmiai ir kiti nekaitomi žodžiai, vartojami tiek rytuose, tiek ir vakaruose, pvz., *añsgatės* Gargždaĩ ‘antai’, *dabaȓtės* Ramýgala, Kùktiškės arba *dabartẽs* Svėdasaĩ, *dabartẽlės* Daukšiaĩ, Panemunẽlis, *daȓtės* (§ 123) Dùsmenys, *dartẽlės*

Rudaminà, Varėnà 'dabar', *kadaĩkštės* (ir *kadaĩkščios*) Gélvonai 'kada', *paskuĩtės* K. Naũmiestis, Geistaraĩ 'paskui', *tãzgatės* || *tãskatės* Tirkšliaĩ 'taigi, tai mat', *tenáitės* || *tenùitės* Baȓtninkai, Vilkavìškis 'ten'.

Genetyvo formos slypi dar tokiuose sudėtiniuose prieveiksmiuose, kaip *anõsyk* 'anąsyk' (pvz., Svėdasaĩ), *kìtokart* arba *kìtoroz* 'kitą kartą, kartais' (Palũšė, Adùtiškis), *mažkõ* 'beveik' (Šakýna), *piȓmokart* 'pirmą kartą' (Adùtiškis). Daugiskaitos genetyvas, apskritai, nėra linkęs prieveiksmėti. Jo formas galima būtų įžiūrėti, rodos, tik tokiuose suprieveiksmėjusiuose junginiuose, kaip Zíetelos lietuvių *nẽkiekkart* || *nekiekkaȓt* 'keletą kartų' *(< nekiek kartų).*

§ 723. **Datyvo** prieveiksmėjimą rodo šie pavyzdžiai (jų yra daug): *dùrys ãtviros ligi gãlui* Ukmergė̃ '...visai', *mū́sų laikrodis eĩna po senám* Papilỹs '...senoviškai', *dóvanai tíek daȓbujau* Léipalingis 'veltui tiek dirbau', *añs atẽjo tái dẽmei* (|| *tū́lei*) Kretingà 'jis atėjo tik dėl akių', *ryt po šviẽsai dagynẽsi siū́t* Kaniavà 'ryt dieną (su šviesa) pabaigsi siūti'. Aukštaičių tarmėje labai darūs prieveiksmiai su formantu *-ui*, kurių vietoj žemaičiai dažnai turi atitikmenis su *-uo*, pvz., *pavẽjui* Jùrbarkas || *pavẽjuo* Kalnãlis. Abiem formantams pradžią galėjo duoti ne tik *a* kamieno dat. sing., bet ir *u* kamieno loc. sing. galūnės, plg. § 726. Tame aukštaičių tarmės plote, kur sakoma dat. sing. *vil̃ku* 'vilkui', pastebėta ir prieveiksmių su formantu *-u* (pvz., *pavėju* Skãpiškis), kuris taip pat gali būti kilęs ne tik iš dat. sing., bet ir iš instr. sing. galūnės, plg. § 725. Prieveiksmių su formantu *-ui*, kaip ir žemaičių *-uo*, yra labai daug, su *-u* jų mažiau. Visi jie dabar daromi iš įvairiems linksniavimo tipams priklausančių vardažodžių, plg. *pažodžiuĩ, padieniuĩ, paeiliuĩ, paakiuĩ, paamžiuĩ, parudeniuĩ.* Didžioji jų dalis turi priešdėlius, iš kurių dažniausias *pa-*. K. Ulvydas LKGrK 142 – 148 su *pa-* pateikia net beveik pusantro šimto pavyzdžių, tuo tarpu kai kitus priešdėlius turinčiųjų teduoda tik po kelis ar keliolika (kiek daugiau su *ap-* 10, su *į-* 13, su *pra-* 26). Žemiau iliustracijai pateikiamas nedidelis pluoštelis pavyzdžių su įvairiais priešdėliais: *kuȓ gyvẽnam – apžarguĩ gìrios* Jùrbarkas '...iš visų pusių girios', *apýrudeniui būna šaltos naktys* Vilkavìškis 'į rudenį...', *atstuĩ nuo sienos stovi* Svėdasaĩ 'toliau atsitraukęs...', *padarysiu auliñkui* (ir *auliñk*) Jõniškis (LKŽ I 405) 'padarysiu vėliau', *mes bešvičiuĩ išvažiavome* Geistaraĩ '...pradedant švisti (švintant)...', *nė įkakliuõ nėbẽ(rà) gyvẽnimas, kóks bùvo vargìngas* Kretingà 'nė panašu...', *kad tau kirs išil̃guo, pamatysi tu* Ž. Kalvarijà '...išilgai...', *mū́sų kiemas buvo nukeliuõ* Šãtės '... toli nuo kelių', *nèšk palengvuo* Kalnãlis 'nešk palengva', *perakiuĩ sùka* Adùtiškis 'per akis...', *joti teko praẽgiui* (= *praėgiuĩ* Vadõkliai, *pratẽgui* Eȓžvilkas, *pratėguĩ* Šakiaĩ, *protėgiui* Ilguvà) Jùrbarkas '...vienas paskui kitą', *jis sẽkė priduȓmiui* Gižaĩ '... iš paskos (įkandin)', *priereikiuĩ pateko, nebrangu, tai ir nupirkom* Adùtiškis 'nelabai reikiant...', *pryškalniuõ ỹ(rà) sunkù árkliuo tráukti* Šãtės 'prieš kalną...', *jie bėga visi sąmišriuĩ* Kuršaičio D.-l. Wb. I 312 '...sumišai', *frontas užakiu õ* Skuõdas

'...prieš akis'. Priešdėlių morfologinė reikšmė labai nusilpusi, jie dažnai vartojami tik kaip tam tikri darybiniai formantai. Nepriešdėlinių prieveiksmių pastebėta nedaug, pvz., *aukštỹnuo (žemỹnuo)* Endriejãvas, Veivìržėnai 'aukštyn (žemyn)', *grẽčiui* Gélvonai, Dysnà 'greta', *ìlgainiui* Vilkavìškis arba *ìlgainiuo* Salantaĩ, *il̃gainiuo* Tirkšliaĩ, *ilgaĩniuo* Kvẽdarna 'po kiek laiko, per ilgą laiką, paskui', *kiáurui* Serẽdžius arba *kiauruĩ* Jùrbarkas 'kiaurai, per visą', *lenkčiuĩ* K. Naũmiestis, Grìškabūdis, Vilkavìškis (pvz., *einam lenkčiuĩ* 'eikime lenktynių'), *neil̃gumuo* Kretingà (pvz., *pasìėmiau vaĩką neil̃gumuo* '...kad nebūtų ilgu, nuobodu'), *pìrmaičiuo* Šãtės, Tirkšliaĩ 'pirma, neseniai, prieš kurį laiką', *vakarykščiuĩ* Jùrbarkas, Šiauliaĩ 'vakar, iš vakaro', *véltui* Vilkavìškis arba *vel̃tuo* Tirkšliaĩ, Viekšniaĩ, *vìškui* Papilỹs (čia dat. sing. galūnė *-u*), Panemunẽlis 'visiškai'. Dar paminėtini tokie junginiai, kaip *baltuĩ báltas* 'labai baltas', *basuĩ bãsas* 'visai basas', *naujuĩ naũjas* 'visai naujas', *vienuĩ víenas* 'visai vienas', kurie vartojami tiek vakarų, tiek ir rytų aukštaičių tarmėse. Plg. *geriuĩ gẽrio* Mielagẽnai, Tverẽčius 'geriausiai, kaip reikiant, deramai'. Nedaug tėra ir sudėtinių prieveiksmių, tokių, kaip *artipil̃niui, aukštyngal̃viui* ir kt. K. Ulvydas terado jų tik keliolika (LKGrK 155–156).

Formantus *-ui, -uo*, rečiau *-u*, gavo kai kurie senybiniai prieveiksmiai bei kiti nekaitomi žodžiai, pvz., *ãčiui* Gir̃kalnis arba *ãčiuo* Veivìržėnai, *ãčiu* Daukšiaĩ 'ačiū', *arẽkui* Papilỹs, Dùsetos (> *arãkui* LKŽ) arba *erẽkui* Kuprẽliškis 'aure, štai kur' (perdirbta iš *arẽkur* < *aurè kur̃*), *anrẽkui* Tverẽčius, Rimšė̃ 'ana kur' (plg. *an* 'štai' § 786), *artickẽleliui* Gervẽčiai 'labai arti', *aurẽnaičiui* Barstýčiai 'štai, aure; maždaug', *čianuĩ* Rudaminà arba *čionuĩ* Geistaraĩ 'čia', *dabar̃čiuo* Kretingà, Salantaĩ, Tirkšliaĩ, Ùžventis 'dabar', *dẽkuo* Veivìržėnai, Plãteliai, Luõkė 'dėkui', *juočiuõ* Rietãvas, Ùžventis 'juo labiau', *kaduĩ* Dievẽniškės 'kada', *katrui* LKŽ 'į katrą pusę, į kur' (iš *katrun* ar *katrur, katrul*), *kituriuõ* Kuliaĩ, Plùngė, Šãtės, Ž. Kalvarijà 'pro kitur, kitu keliu', *taduĩ* Žiežmãriai 'tada', *utrẽkui* Liñkmenys 'štai ten' (plg. *ut* 'štai' ir *arẽkui*) arba *varẽkui* Liñkmenys, Palū̃šė, Skãpiškis (čia dat. sing. galūnė *-u*), Dotinẽnai, Tverẽčius, Rimšė̃, *vorìkui* Panemunẽlis 'štai čia' (plg. *va, vo* 'štai' § 786).

Esama ir prielinksnių su *-ui, -uo*, pvz., *apliñkui* Karklẽnai (čia dat. sing. *-uo*), Gervìniai, Vilkavìškis, Léipalingis (čia dat. sing. *-u*), Skãpiškis, Papilỹs, Liñkmenys arba *apliñkuo* Kretingà, Viekšniaĩ 'aplink' (plg. *apliñk* arba *ãplink* MAD 1960 1 130), *apsukuĩ* Betýgala, Papilỹs, Debeĩkiai arba *apsùkui* Šakýna, *àpsukui* Šiauliaĩ 't.p.', *apžarguĩ* Gir̃kalnis, Grìškabūdis arba *apžerguĩ* Veliuonà 'abipus' (pvz., *gãvo žẽmės apžarguĩ kẽlio*), *apžabuĩ* Batakiaĩ 't.p.' (pvz., *tas kaimas yra apžabuĩ viẽškelio*), *ìšilgui* || *išil̃gui* Šakýna arba *išil̃guo* Kalnãlis, *išilguo* Kretingà 'išilgai', *liñkui* Girdžiaĩ 'link' (pvz., *pavãsario liñkui dėsimės audìmą áust;* plg. *antliñk gìrios* Vilkavìškis), *skersuõ* Kalnãlis 'skersai', *skypuõ* t.p. 'įstrižai' (pvz., *važiuoja skypuõ laukų̃*).

Nagrinėjamo tipo prieveiksmių darumą bei dinamiką gražiai iliustruoja tokie žemaičių tarmės dariniai, kaip *padienesiuõ* Kretingà, Plùngė, Ž. Kalvarijà 'padieniui', *paduonesiuõ* Sedà (*dvi mergės buvom ir kepėm duonas paduonesiuõ* '...viena vieną duoną, kita – kitą'), *paeilesiuõ* Plùngė 'paeiliui', *pakiemesiuõ* Darbė̃nai 'pakiemiui', *pametesiuõ* Veivìržėnai, Kvė̃darna 'pamečiui', *panaktesiuõ* Telšiaĩ 'panakčiui', *panedėlesiuõ* Gegrėnai (Sedos raj.) 'pasavaičiui', *pasykysiuõ* Veivìržėnai 'paeiliui'. Jie pasidaryti pagal *pamėnesiuõ* 'pamėnesiui' modelį.

Adverbializacijos paliestuose vardažodžių junginiuose su prielinksniais daugelis aukštaičių, ypač pietų ir rytų, vartoja datyvo formas su senovine priebalsinių kamienų (?) galūne *-i*, kurią gauna įvairių linksniavimo tipų daiktavardžiai, visų pirma vyriškosios giminės, pvz., *buvaũ prieg bróli* Zíetela '...pas brolį', *ik šitám čė̃si* Sim̃nas 'iki šio laiko', *po sunkám dárbi* Musteikà 'po sunkaus darbo', *ik (lig) dùgni* Garliavà 'iki dugno', *vartai atkelti ligi gãli* Dùsetos '...visai atviri', *priek pačiám kẽli* Léipalingis 'prie pat kelio', *in sáulės leidìmi* Musteikà '(iki) saulei leidžiantis', *apie nãmi da lìko nešienáuta* Gélvonai 'apie namus...', *po pil̃vi* Dievẽniškės 'iki pilvo', *prig šil̃ti guldãvinomės* Zíetela 'su šviesa (pažodžiui: prie ugnies) guldavomės', *iki tvárti bus trìsdešimt metrų* Pùnskas, *in vãkari* Léipalingis, Palómenė 'vakarop, iki vakaro', *lig* (ir *in*) *vėlám vãkari* Musteikà 'iki vėlaus vakaro', *po gerám válgi* Rudnià 'gerai pavalgius'. Tokių pavyzdžių esama ir senuosiuose kalbos paminkluose, žr. J. Kazlausko straipsnius LKGrK 8 ir ВСЯ V 96 tt. Vietomis *-i* gali būti pakeičiama *-(i)ai*, pvz., *dùrys liggãliai atidarytos* Svėdasaĩ, *ot gardì mėsà priekáuliai* Kùktiškės, *neĩ tolì, pabū̃ prienãmiai* Adùtiškis 'neik toli, pabūk prie namų', *ligvãkariai lengvaĩ baĩgsma rugiùs* Kùktiškės. Plg. žemaičių *plỹtos tám tìksliai pẽčiuo padìrbtos* Kretingà '...specialiai pečiui...'. Prie moteriškosios giminės daiktavardžių galūnė *-i* reta, nors vietomis ir pasitaiko, pvz., *lig vãli* Marcinkónys 'iki valios'. Esama ir tikrų prieveiksmių su *-i*. Tačiau formantas *-i* ne visur yra kilęs iš dat. sing. galūnės, nes atskirais atvejais gali būti instr. sing. (pietų ir rytų aukštaičių plote) arba loc. sing. fleksijos palaikas, plg. §§ 725, 726. Formantas *-i* būna ir kirčiuotas. Su juo prieveiksmiai dažnai turi priešdėlį *pa-*, kartais kurį kitą, nors pasitaiko ir visai be priešdėlio arba (retai) sudėtiniai žodžiai. Žemiau pateikiamas pluoštelis šios heterogeninės prieveiksmių grupės pavyzdžių (stengtasi įtraukti pačius įvairiausius): *šìtas kuõlas reĩkia nutašýt abigalì* Merkìnė '...iš abiejų galų', *mokesnius atėmė dvigubi, kad kvito neturėjau* Šãtės '...dvigubai...', *po dvitì* Zíetela 'poromis, dvejetais, po du', *pablakì vérta ir áusta* Dùsetos 'pablakiškai (du siūlai viršun, du – apačion)...', *riñk pabul̃bì* Kaniavà 'rink bulves, po vieną imdamas', *padienì visì atdar̃buisim ir ganà bùs* Kaniavà 'po dieną visi atidirbsime...', *mū́s piemuõ padienì gãno* Palū́šė '...kas antrą dieną...' (plg. *in rugiùs einù ne žėdnadiẽń, o padiẽń* Kùktiškės), *bróliai pagalì gyvẽna* Kùktiškės '...vienas viename, kitas kitame (namo) gale...', *pa-*

mažì, pamažì ir užbaĩgsim šìtą dárbą Palómenė 'pamažu, pamažu...', *báika vaĩkas mókos, išeĩna pametì* Kùktiškės 'nieko (neprastai) vaikas mokosi, kasmet pereina į kitą klasę', *paglóstyk paplaukì, taĩ ir duõs* Dùsetos 'palenk į savo pusę (įsiteik)...', *visì šóka paporì* Palūšė '...po porą', *einù kitañ daiktañ, čià neparankì* Liñkmenys 'einu į kitą vietą, čia nepatogu (dirbti)', *parublì kiaušìniai* Kaĩtanėnai 'po rublį...', *langaĩ pasaulì* Taurãgnai '... į saulę nukreipti', *kirvakotis pastiklì padarytas* Šilavótas (LKGrK 158) '...gražiai (švariai)...', *nešiókim patruputì* Dùsmenys '...po truputį', *pavėjì leñgva eĩt* Kùktiškės 'pavėjui...', *téi sáu pavienì* Rimšė 'teeinie sau po vieną', *jis dirba pradienì* Grìškabūdis (LKGrK 158) '...dieną praleisdamas'. Tokie prieveiksmiai kaip *parublì* 'po rublį', labai populiarūs daugelyje rytų Lietuvos šnektų. Antai Palómenės apylinkėse sakoma: *pamèsk kárvėm paglėbelì šiẽno* '...po glėbelį...', *kã válgysim: píeno papuodukì ar medaũs pašaukštì* '...po puoduką... po šaukštą', *da pavežimì atvèšim, ir bùs visì rugiaĩ* '...dar po vežimą...' ir pan. Čia tokie prieveiksmiai lengvai padaromi iš įvairių daiktavardžių, kuriais nurodomas kiekis. Pasakymas *visíem daviaũ pa pilnañ kūpkelì píeno* Kaniavà '... po pilną puodelį...' lyg ir rodytų čia *-i* esant lokatyvo galūne. Kitur *-i* gali būti ir datyvo kilmės. Plg. *pa kám* (vietoj *po kám*) Ukmergė || *pakañ* Kaniavà, Kaĩtanėnai 'po kiek (kaštuoja)'.

Rytų aukštaičių vilnìškių tarmėje pasitaiko vienas kitas šios rūšies prieveiksmis su formantu *-ie*, pvz., *óbuolius paauksniẽ pardavinėjo* Liñkmenys 'obuolius po auksiną pardavinėjo', *daũg nepìľ, reĩkia patruputiẽ* Adùtiškis 'daug nepilk, reikia po truputį'. Plg. *lik pačiám vãkarie* Gervė̃čiai 'iki pat vakaro', *pa(v)añdenie* Tirkšliaĩ (že.!) 'pavandeniui'.

§ **724. Akuzatyvo** prieveiksmėjimas matyti iš šių pavyzdžių: *pro aũštrą išė̃jom* Léipalingis 'auštant išėjome', *kaisnùką paláuk* Zíetela 'truputėlį...', *àš krūpýką eisù pirkiõn* Zíetela 'aš truputį eisiu į pirkią', *šį mẽtą bùvo gẽras mẽtas* Kretingà 'šiemet buvo geri metai', *rytorýtą eĩsiu į grybùs* Kretingà 'rytoj rytą...', *neĩk į rìnkį* Luõkė 'neik aplink' (eina ir prielinksniu, pvz., *į rìnkį* [arba *aplei rìnkį*] *trobõs padarýti daržẽliai* Kuliaĩ), *rañkos rùdenį suáižėjo į mielès* Tirkšliaĩ '... visiškai'. Daugelis akuzatyvo kilmės prieveiksmių yra sudėtiniai žodžiai. Apie jų kilmę paprastai galima spręsti iš pirmojo dėmens, nes antrasis dažniausiai būna labai sutrumpėjęs, be galūnės, pvz., *anañdien* Gargždaĩ, Kvėdarna 'anądien' arba *šią̃dien* Liubãvas, Vilkavìškis 'šiandien' (*šią̃-* iš *šią̃nakt*), *šventą̃dien* Dùsmenys 'nedarbo dieną', *šį̃mẽt* Žagãrė 'šiais metais' (< *šį mẽtą*), *túosmet (tuõsmet?)* Kaniavà 'tais metais' (< *túos metùs*), *visą̃čẽs* Léipalingis 'visą laiką', *kasžiẽm* Svėdasaĩ 'kiekvieną žiemą', *priešdiẽn* Adùtiškis 'prieš auštant'. Vietomis kartu su galūne gali būti numetami net kai kurie šaknies garsai, pvz., *anañdie* Dotinė̃nai 'anądien', *šiañdie* Laũkuva, Šakýna, Pašvitinỹs arba *šiañde* Jùrbarkas, Liñkmenys, *šiañd* Šakýna *(šẽńď)* 'šiandien', *pìrmandie* Adùtiškis 'pirmą dieną' (sakoma ir *añ-*

tarandie, trẽčiandie...). Dėl tokio numetimo plg. § 221. Matyt, ir prieveiksmis *vãkar* bus sutrumpėjęs akuzatyvas. Apie Šakýną, Jùkiškius, Survìliškį girdėta *vãka* (§ 218). Be sudėtinio *ùžvakar* arba *ažvãkar* (pvz., Skãpiškis, Panemunẽlis), dar pastebėta sakant *užpovãkar* Zíetela arba *užùžvakar* Jùrbarkas, *užtáivakar* Kretingà, *užkokovãkar* Musteikà 'diena prieš užvakar'. Vadinasi, skirtingai nuo kitų linksnių, akuzatyvo galūnės visai nėra linkusios virsti prieveiksmių darybiniais formantais. Kartais sudėtinio príeveiksmio ir pirmasis dėmuo perdirbamas, prilyginant jo galūnę prie tarmėje pakitusios akuzatyvo fleksijos arba sekant kitais artimos reikšmės prieveiksmiais, pvz., *víenasyk* Jùrbarkas 'vieną sykį', *kìtakart* Šakýna 'kitą kartą' (čia tariama acc. sing. *víena* 'vieną', *kìta* 'kitą'), *šiñdien* Kuršė̃nai, Gélvonai arba *šindiẽn* Karklė̃nai, *šiñdie* Šakýna, Bìržai 'šiandien' (*i* iš *šįmet, šįryt, šįvakar?*), *šienãkt* Šakýna 'šiąnakt' (plg. *šiemẽt* < *šie mẽtai*).

§ **725. Instrumentalio** kilmės prieveiksmių tarmėse yra labai daug. Šis linksnis daugiau už kitus linkęs prieveiksmėti. Turime didelę daugybę prieveiksmių, kilusių ne tik iš vienaskaitos, bet ir iš daugiskaitos resp. dviskaitos formų. Iliustracijai pateikiamas nedidelis pluoštelis pavyzdžių: a) *atstù stovẽdamas žiūrė́jau* Léipalingis 'iš tolo...' (plg. būdvardį *ãtstas* Gargždaĩ 'tolimas'), *blýnus válgau tuo kankù* Kretingà '...čia pat kepant', *pirkià teĩp ir stóvi vìsą vãsarą laukù* Liñkmenys '...nesutvarkyta (neįtaisyta)', *pamacitkù bū́stam* Zíetela 'pamažu (šiaipsau, be (ypatingų įvykių) gyvename', *vienu véiku Rõkiškį suváikščiojau* Svėdasaĩ 'vienu išsiruošimu į Rokiškį ir atgal nuėjau', *važiúosma tuõ* Luõkė '...pro ten', *pãteka* (= *pãtekle* Kalnãlis) *tẽka* Svėdasai 'per (pilnai pripilto indo) šonus teka', *nutvẽrė už kójų ir tráukia par vìsą ãslą subiñvaža* (ir *subiñšliauža*) Šakýna '...ant užpakalio sėdomis', *eĩk ugnià* Jùrbarkas '...greitai', *apibė̃gau po greitąja* Skaistgirỹs '...paskubomis', b) *nė ámžiais nebuvau tõ mãčiusi* Kalnãlis 'niekada...', *Jonienei baciõnas lėlę atãneš(ė), reĩkia eĩt apgėlaĩs* Liñkmenys 'Jonienei gimė vaikas, reikia eiti lankyti', *par jį̃ vìso aukštaĩs kaupaĩs* Svėdasaĩ 'pas jį viso su kaupu (per daug)', *dáiktais lýta, dáiktais žẽmė sausicka* Kaniavà 'vietomis lyta, vietomis žemė sausutėlė' (plg. *dáiktais júodas* Zíetela 'margas', *skrynė̃mì margà* t.p. 'languota, išmarginta kvadratais'), *aniẽ apsižẽnijo ìmainais* Šakýna 'jie vedė vienas kito seserį', *atbė̃go paplustaĩs kaip ant gaĩsro* Kalnãlis '...labai skubėdamas...', *prãšė pavèžt, ale pilnaĩs važiavau* Šakýna '...pakrautu vežimu (ne tuščiomis)...', *ãnas neparejõ durniúoja, jám šóriais* (*šúo-* Léipalingis) *užeĩna* Kùktiškės 'jis ne visada kvailioja, jam kartais užeina', *paskirumaĩs tẽ(rà) žmonių̃, kuñ suláukia šimtą mẽtų* Kretingà 'reta (maža)...', *bérnas atódairom, atódairom iñ nuliñdo krū̃muos* Skãpiškis '...vis apsižvalgydamas...', *ažúojamom ažbė̃gom* Svėdasaĩ '(aplenkę) priešais užbėgome', *atvažiãvo svečiaĩ nesviltõm* Kùktiškės '...nelauktai', *kai insnorė́si, pagárdom suválgysi* Svėdasaĩ 'kai įsinorėsi, skaniai suvalgysi', *lẽkia kai(p) vil̃kas paliúokom* t.p. '...pasišokėdamas', *kap stū̃mė — pa-*

nárdom nùlėkė nuo skadų̃ Dotinė̃nai '...žemyn galva nulėkė nuo laiptų', *àš jaũ panerõm (= panarõm* Bìržai) *paplaukiù* Svėdasaĩ '...pasinėręs po vandeniu...', *išė́jaũ vėlaĩ, tai patėkõm (= patekõm* Palū̃šė, *pótekom* Síesikai) *reĩkė lė̃kt* Papilỹs '...pabėgom (bemaž bėgte) reikėjo lėkti', *kai išgirsì pirmorõz gráudžiant, apvir̃sk šakárdom, tadà graũzmo nebijósi* Kal̃tanėnai '...kūliais...'.

Pietų ir rytų aukštaičiai fonetiškai suplakė *a* ir *ā* kamienų instr. sing. galūnes, todėl čia tokie prieveiksmiai, kaip *piestù (arklỹs piestù stojosi), padieniù* 'iš eilės, padieniui' (Skãpiškis), *pãžemiu* 'pažeme' (Ukmergė̃, Liñkmenys), *są́tamsiu* 'sutemus, gerai neprašvitus' (Léipalingis), gali būti ir vietoj kitų tarmių *piestà, padienià, pãžemia, są́tamsia.* Dėl šios priežasties prieveiksmių su *-u* čia esama daugiau, negu kur kitur. Rytiniuose lietuvių kalbos ploto pakraščiuose pastebėta instrumentalio kilmės prieveiksmių, kurie gali būti pasidaryti slavų įtakoje. Zíetelos lietuviai sako, pvz., *rýtu ataisù* 'ryte (rytą) ateisiu' (plg. rus. *утром*), *bū́kit rudenė́i* 'būkite (gyvenkite) rudenį' (plg. *осенью*), *vãkaru atvažiáu* 'vakare atvažiavo' (plg. *вечером*), *sa tiesái aš táu sakaũ* 'iš tiesų...', *sa visù geraĩ* 'visai gerai'.

Ne visi prieveiksmiai, kuriuose įžiūrime instrumentalio kilmės galūnes, iš tikrųjų atsirado iš suprieveiksmėjusių šio linksnio formų. Dalis jų buvo naujai pasidaryta pagal jau turimus modelius. Tai, visų pirma, matyti iš vyriškosios ir moteriškosios giminės daiktavardžių fleksijos maišymo, pvz., a) *eĩna pabobiaĩs liežuviùs nešiódama* Šakýna 'eina nuo vienos bobos prie kitos, apkalbas nešiodama', *vazójas pagryčeliaĩs kai blõgas šuvà* Svėdasaĩ 'trinasi (bastosi) iš trobos į trobą...', *pérnedė̃liais lė̃kdavau* Adùtiškis 'kas antrą sekmadienį...', b) *pasakė juokõm* Léipalingis, Ukmergė̃, Skãpiškis, Palū̃šė '...juokais', *atvažiuodavo pavasariõm (rudeniõm)* Gélvonai, Ukmergė̃, Kùktiškės, Kal̃tanėnai '...pavasarėjant (rudenėjant)'. Instrumentalio fleksijos painiojimą ir prieveiksmių-homonimų mišimą gražiai iliustruoja literatūrinės kalbos *basnìrčia* 'apsiavęs (-usi) be kojinių' atitikmenys, kurių pastebėti net tokie variantai: a) *basanìrta* Gargždaĩ, Šìluva arba *basamìrta* Šãtės, Žagãrė *(m iš mìnti), basamìnčia* Daukšiaĩ, Sim̃nas, Kaniavà, Gervė̃čiai (plg. *bãsas+mìnti*), *basiáučia* Molė́tai (plg. *aũti*), *basnýčia* Kazlų̃ Rūdà, Rõkiškis arba *basanýčia* Jõniškis, Alytùs, *basenýčia* Rum̃šiškės, *basinýčia* Arióogala, Linkuvà ir *bãsnyčia* Síesikai, Ukmergė̃, *bãsinyčia* Ramýgala, b) *basiáute* Kùktiškės, c) *basnìrtais* Kvė̃darna, d) *bãsnyčiom* Kùpiškis, *basnìrčiom* Vilkavìškis, *basnìrtom* Betýgala, e) *bãsiautėm* Tverė̃čius. — Kùktiškių šnektos prieveiksmis *paviršuõm* 'paviršˈ' (pvz., *leñgvos akė̃čios šliaũžia paviršuõm*) turi *-uom* iš pronominalinio linksniavimo, plg. *tuõm* 'tuo' (§ 434).

Tačiau visiškai aiškiais formantais instrumentalio galūnės, išskyrus *-ais*, nėra linkusios virsti. Prieveiksmiai paprastai išlaiko daugiau ar mažiau aiškiai suvokiamą semantinį ryšį su instrumentalio linksniu. Visai nutolusiųjų nedaug. Iš prieveiksmių su *-u* tokiais laikytini, gal būt, tik *grýžtu gráižtu* 'kaip tik, nei daugiau, nei mažiau,

lygiai' (*karvės trūksta – pieno tik gryžtu graižtu, sviesto nebsusuksi, sūrio nebsuliesi* Skuõdas LKŽ III 635), *mažù* 'gal, gal būt' (plg. l. *może*), *retù* 'retai' (Zíetela). Su *-u* turima ir prielinksnių, pvz., *apliñku (aplinkù?)* Gervìniai 'aplink', *apsukù* Jõniškis 't.p.', *galù* Joniškẽlis, Salãmiestis, Kùpiškis, Ramýgala, Ukmergẽ, Utenà, Dùsetos, Kal̃tanėnai 'gale' (pvz., *arklỹs galù klaĩmo*), *paskù* Survìliškis, Síesikai, Raguvà arba *pãsku* Laũkuva 'paskui', *šónu* Žióbiškis 'šone' (*ãnas šónu sienójo ropójo* LM I 71_{31}), *terpù* Kaniavà, Kal̃tanėnai, Adùtiškis, Daugėliškis, Dùsetos arba *térpu* Daukšiaĩ (J. Senkus MAD 1960 1 146) 'tarp'. Šalia *galù, šónu, tarpù* vartojami lokatyvo kilmės variantai *galè, šóne* (pvz., *stóvi al̃ksnis šóne svirño* Dùsmenys), *tarpè*. Plg. adv. *šilù* Míežiškiai 'šile', *vidù* t.p. 'viduje', adv.-praep. *pavidurių̀* || *paviduĩ* Zíetela 'viduje'. Prielinksniai *galù, terpù* gali turėti *-u* ir iš *ažù* resp. *užù* 'už', juoba kad jų paplitimas beveik sutampa.

Iš prieveiksmių su *-a* bene labiausiai semantiškai nutolo nuo instrumentalio *kadà, gretà* (ir praep.; *gretè* Serẽdžius), *slaptà, staigà, šalià* (ir praep.), *(ne)týčia*. Instrumentalio kilmės *-e*, teisingiau, formantą *-te*, turi būdiniai (§ 718), kurie tam tikruose pasakymuose nesiskiria nuo prieveiksmių, pvz., *eĩk per mìšką, nuveisì kaĩp šautè* Liñkmenys '...labai tiesiai'. Nuo instrumentalio linksnio bene labiausiai izoliuoti *ar̃čiule* Seirìjai, Kapsùkas 'arti' (plg. var. *ar̃čiuliu* Aukštdvarỹs) ir *bepigè* Rudaminà 'bepigu'. Pietų ir rytų aukštaičiai *-e*< **-ẽn* fonetiškai suplakė su *-i* (dat. sing. § 723 ir loc. sing. § 726), todėl čia šių prieveiksmių yra daugiau, negu kur kitur.

Iš visų instrumentalio kilmės prieveiksmių daugiausia turima su daugiskaitos galūnėmis *-ais* arba *-om (-oms, -omis)*. Darybos požiūriu jie gerokai įvairuoja: būna be priešdėlių, su priešdėliais, sudėtiniai. Galūnė *-ais*, kaip tam tikras darybinis formantas, plačiai dedama prie kitų prieveiksmių, tiek sènybinių, tiek ir naujybinių, taip pat kitokių nekaitomų žodžių, pvz., *anándienais* Kretingà 'anądien', *anaũriais* Joniškẽlis 'anąkart, kadaise', *ankstáinais* || *ankstáinintąis* Švėkšna arba *ánkstainiais* Kretingà, *ankstáiniais* Alsẽdžiai, *ankstéinais* Veivìržėnai, Telšiaĩ, Kvẽdarna, Pãgramantis 'labai anksti', *apéntais* Skuõdas, Tirkšliaĩ arba *apéntaičiais* Gargždaĩ 'vėl', *apliñkunais* Kretingà 'aplink' (ir praep.), *aurẽnais* Kalnãlis (< *aurę̃nâ·s*, dėl *ę* plg. *aurę̂·n* < *aurén)* arba *aureñtais* Krãžiai 'aure, štai', *deltaĩs* Ẽriškiai 'dėl to, vis dėlto', *gretimaĩs* Gervìniai, Šẽta, Veisiejaĩ arba *gretùmais* Plùngė, Šãtės, *grẽtumais* Kalnãlis 'greta', *kadaĩs* Palũšė 'seniai', *kìturiais* Jùrbarkas 'kitur', *lýgantais* Kretingà 'lyg, kaip, nelyginant', *linkais* Jablonskio RR I 655, 668 'kryptimi, link' (praep.), *mùsintais* Kretingà (ir *mùsėtais*), Kalnãlis, Tirkšliaĩ 'tur būt', *niẽkuriais* Jùrbarkas 'niekur', *nórintais* Kretingà, Kalnãlis arba *nõrintais* Tirkšliaĩ, Pãgramantis 'nors', *pãskunais* Kretingà 'paskui', *pérnais* Kretingà 'pernai', *pìrmais* Kalnãlis 'pirma, pirmiau', *rãsintais* Kretingà (ir *rãsėtais*), Kalnãlis, Tirkšliaĩ 'gal būt', *kaip reĩkintais* Tirkšliaĩ 'kaip reikiant', *šalýmais* Laũkuva arba *šalìmais* Jùkiškiai 'šalia' (praep.),

šèkuriais || *vèkuriais* Jùrbarkas 'štai kur', *šìšionais* Kretingà 'čia, šičia', *tenaĩs* Tirkšliaĩ 'ten', *vẽliačiais* Laũkuva 'vėl', *vìsuriais* Jùrbarkas 'visur', *žìnomais* Kalnãlis 'žinoma' *(žìnomais kad užmokė̃s)*. Savotišką grupę sudaro genetyvo ir instrumentalio junginiai, pvz., *da ámžių ámžiais teĩp nebùvo* Skãpiškis '... niekada...', *tie daktaraĩ tik eĩna pryšų prýšais* Tirkšliaĩ '...prieš vienas kitą (visomis kryptimis)', *nusiuvaĩ vìcų (ì iš ī) vãcais* t.p. '...zigzagais'. Plg. *krỹžkryžiais* Šakýna 'kryžmai'. Kartais vietoj genetyvo gali būti vienaskaitos instrumentalis (?): Šakýnoje sakoma *driskù draskaĩs* (pvz., *vaikaĩ knỹgą nutvė̃rė ir išė̃jo driskù draskaĩs*), *dzingù* (ir *dziñgu*) *džañgais, tarškù* (ir *tar̃šku*) *bar̃škais*.

Prieveiksmių su *-ėm, -im, -um* yra palyginti nedaug. Ypač reti jie su *-im* (atskirais atvejais gali būti ir vienaskaitos instrumentalio palaikas). Gélvonų šnektos *naktimìm* 'naktį' (vietoj *naktimim̃* § 360e) turi du kartu pakartotą *-im*. Prieveiksmiai su *-ėm* kiek daresni. Tai matyti iš tokių pavyzdžių, kaip *gretẽm* Léipalingis, Merkìnė, Ukmergẽ, Svėdasaĩ 'greta', *kar̃tkartėm(is)* Šiauliaĩ arba *kártkartėms* Mósėdis, Alsė̃džiai 'dažnokai; retkarčiais' (sakoma ir *kar̃tkarčiais*), *strìmgalvėm* Dùsmenys 'galvotrūkčiais' (ir *strìmgalviais*), *tỹlėm* Palū̃šė 'tyliai, nejučiomis' (plg. *tỹlom* Svėdasaĩ). Formantas *-um* (jis gali būti ne tik daugiskaitos resp. dviskaitos, bet ir vienaskaitos instrumentalio galūnės palaikas) iš šių trijų dažniausias ir dariausias. Tai rodo kad ir šie pavyzdžiai: *atnókum* Plãteliai 'lygiai, kaip tik' *(aš nusipirkau arklį atnókum, kaip kad turėjau)*, *atsùdum* Panemùnė (prie Kaũno) 't.p.', *dàstum* Survìliškis 'destis, žiūrint, nelygu' (*Kada pradėsim bulves kasti? – Dàstum oras* LKŽ), *derum̃* Salãmiestis (plg. *Kur dėt tepalą? – Ogi va blėšinė tam derum̃* LKŽ), *grẽčium* Gélvonai, Kùpiškis, Dùsetos, Utenà, Liñkmenys arba *grečium̃* Svėdasaĩ, *pagrečium̃* Léipalingis 'greta', *mažum̃* Pùnskas 'gal', *pasaũlium* Léipalingis 'saulės judėjimo kryptimi' *(gérkim pasaũlium, tai klius ir Paũliu)*, *paskum̃* Zíetela (ret.), Gélvonai, Ukmergẽ, Svėdasaĩ 'paskui' (ir praep.), *patùntum* Dùsmenys 'paeiliui' (= *patùntu* Léipalingis, Sim̃nas), *tadum̃* Bìržai 'tada', *viršum̃* Ukmergẽ 'virš' (ir praep.), *vìškum* Bìržai 'visiškai'. Dar. plg. *vienum̃ viena bū̃stu* Zíetela 'vienui viena gyvenu'.

Sudėtiniai prieveiksmiai su aiškiai išreikšta pirmojo dėmens instrumentalio galūne dažnai jos netenka antrajame dėmenyje, pvz., a) *anuõčės* Rõkiškis, Ukmergẽ, Liñkmenys arba *anuõkart* Vilkavìškis resp. *anúokart* Kalnãlis 'anąkart, kitados', *kitùkart* Vilkavìškis 'kitą kartą', *vienuomãt (< víenu matù)* Svėdasaĩ, Palū̃šė 'staiga' *(tik trìnkt perkū́nas, ir nãmas vienuo mãt ažsikū̃rė)*, b) *anàpus* arba *anąpus* Daukšiaĩ (ir praep.) < *anà pusė̀*, c) *taĩsmet* Adùtiškis 'tais metais'. Galūnės dažnai netenka ir prieveiksmiai su priešdėliu *su-*, pvz., *sudiẽ(v) < su dievù, susỹk < su sykiù, suvìs* Dùsmenys, Gélvonai, Svėdasaĩ, Kùktiškės 'visai' < *su visù*. Pãgramančio šnektos *tuo prãdėmu* 'išvien, be perstojo' rodo, kad ir *prãdėm* (*prám* § 123) 'tuojau' gali būti instrumentalio kilmės prieveiksmis, plg. *prãdėm vẽžam ir mašinúo-*

jam Kretingà 'kartu (tuo pačiu pradėjimu) vežame ir kuliame'. Gal ir *įdèm* (*àš į dêm tõ atėjáu* Kvẽdarna 'aš kaip tik to atėjau'), *perdẽm* (*perdẽm* J. Senkus MAD 1960 1 141) 'ištisai, kiaurai' sutrumpėjo iš **įdèmu, *perdèmù (*perdẽmu)?*

§ **726.** Iš senovės paveldėtų **lokatyvo** prieveiksmių su galūnėmis *-ie* ir *-i* nėra daug. Iš jų tik prieveiksmis *namiẽ* (že. *numiẽ* § 489b) visose tarmėse turi *-ie*. Žemaičiai ir kai kurie pietų aukštaičiai (pastebėta Kabẽliuose) jį vartoja ne tik 'namie', bet ir 'namo' reikšme. Kitų prieveiksmių turimi du variantai: su *-i* ir *-ie*. Vietoj literatūrinės kalbos *ankstì* sako *ankstiẽ* daugelis žemaičių, pvz., apie Krẽtingą, Kalnãlį *(añkstie)*, Alsẽdžius, Tìrkšlius, Víekšnius, Luõkę, Kuršė́nus. Labiau paplitęs prieveiksmis-prielinksnis *artiẽ* 'arti': jį turi ne tik daugelis žemaičių, bet ir didelė dalis rytų aukštaičių (apie Panemunẽlį, Svė́dasus, Dùsetas, Kal̃tanėnus, Rim̃šę, Tverẽčių). Prieveiksmis-prielinksnis *(ne)toliẽ* arba *(ne)tõlie* '(ne)toli' (kirčiavimas svyruoja) būdingas, rodos, žemaičiams (pastebėtas ir paaukštaitėje apie Kuršė́nus). Yra ir sutrumpintas variantas *(ne)tõl*, aptiktas apie Krẽtingą, Svė́dasus *(tõl')*. Rytų aukštaičiai vietomis sako *oriẽ* 'ore, lauke', pvz., *tokiõj gryčioj šilumõs kai o r i ẽ* Svėdasaĩ. Žemaičių *giliẽ* 'giliai' (Kretingà, Salantaĩ, Ž. Kalvarijà, Tirkšliaĩ), *šárpie* 'greitai' (Kretingà), *tamsiẽ* 'tamsu' (Kalnãlis) laikytini naujais analoginiais dariniais. Lokatyvo kilmės prieveiksmius ne visur lengva atskirti nuo tų, kurie turi formantą *-i*, rečiau *-ie*, kilusį iš dat. sing. (pirmasis pietų bei rytų aukštaičių plote ir iš instr. sing.) galūnių, plg. §§ 723, 725. Greičiausiai, lokatyvas, o ne datyvas slypi tokiuose žemaičių tarmės junginiuose, kaip *tókie biaũrie* 'esant biauriam orui', pvz., *t ó k i e š á l t i e negal nẽ kójos iš numų̃ iškélti* Kvẽdarna 'taip šąlant negalima...', *t ó k i e s n i ñ g a n t i e nẽ šuõ negal tvérties laukè* Kretingà 'taip sningant...', *t ó k i e s m u ñ k a n t i e kaĩp išbrìsi?* Kretingà 'taip klimpstant...'. Pasakomas kartais ir tik vienas kuris junginio dėmuo, pvz., *l ý̃ n a n t i e negal ruputès kasti* Kretingà 'lyjant negalima bulves kasti', *ar jū́s bẽpročiai š i ó k i e važiúoti* Tirkšliaĩ '...esant šitokiam (prastam) orui...'. Tirkšliuosè girdėta sakant *meĩsą ė̃da põ s n i n k i e* 'mėsą valgo per pasninką'. Žemaičių tarmės pietuose ir rytuose kartais tam pačiam reikalui vartojamos formos su dabartine loc. sing. galūne *-o* < *-oje*, pvz., *tokiõ šaltõ* (t.y. *dienõ*) 'šąlant', *áudroto* 'esant audrai', *lýtoto* 'lyjant' (plg. *lýtotie* 't.p.'), *vė̃juoto* 'pučiant vėjui' (Pãgramantis). Tokias formas turi ir vietomis pažemaitės aukštaičiai, pvz., Šakýnos apylinkėse sakoma *lynančiõ* 'lyjant', *sningančiõ* 'sningant'.

Naujųjų (postpozicinių) lokatyvo formų prieveiksmėjimą rodo šie pavyzdžiai: *v á l g y m e váiščioj Zíetelon* Zíetela 'per pietus vaikščiojo į Z.', *mãžos čeverykos, tik b ã s n y č i o j* (= *basinýčioj* Joniškė̃lis, *bãsiautėj* Tverẽčius, *basãnirtėj* Adùtiškis, *bãsiauty* Kal̃tanėnai) *leñda* Papilỹs 'mažos užvarstomos kurpės, tik be kojinių apsiavus lenda', *ì š p a v a s a r o j kaĩ išvažiáu, taĩ ir nesródo* Liñkmenys 'pavasario pradžioje kai išvažiavo...', *k ù p e t o gyvẽnam su tėvaĩs* Kretingà 'kartu...', *morkùs pasė́jau s a m p l a t õ* Jùrbarkas 'morkas pasėjau bendrai', *n u o g ã t ė j ir žmo-*

nėsù sarmatà ródytis Liñkmenys 'neturint kuo apsivilkti, ir žmonėse gėda rodytis', *pietusè reĩktų trùputį snùstelėt* Palómenė 'per pietus...'. Plačiai vartojami lokatyvo kilmės prielinksniai *viduĩ* (*paviduĩ* Zíetela), *vidurỹ (viduř)*, *viẽtoj*, *viršuĩ (viřš)* < *vidujè*, *viduryjè*, *viẽtoje*, *viršujè*, vietomis *galè*, *šóne*, *terpè* 'tarp' (šalia *galù*, *šónu*, *terpù* § 725), o rytų aukštaičiai vilnìškiai dar turi *daiktè* 'vietoj', pvz., *daiktè peĩlio pãdavė vidalcàs* Palū́šė 'vietoj peilio padavė šakutes', *daiktè tavę̃ seniaĩ jau bū̃čia apsùkęs gálvą* Liñkmenys 'tavo vietoj...', *àš atajaũ daiktè momõs* Kaĩtanėnai 'aš atėjau vietoj mamos'. Prūsų lietuvių šnektose būta *laukè* 'už', pvz., *tas bùtas stóv(i) laukè miẽsto* (Kuršaičio Gr. § 1451).

Kaip darybinis formantas, dažniau pasitaiko tik *u* kamieno galūnė *-uĩ* < *-ujè*, pvz., *svetimuĩ ir pyrãgas júodas* Liñkmenys 'svetur...', *tęnuĩ* Rudaminà 'ten'. Ją ne visuomet lengva atskirti nuo dat. sing. galūnės *-ui*, plg. § 723. Lokatyvo kilmės *-ui* turi, greičiausiai, rytų aukštaičių prielinksnis *galuĩ* 'gale' (iš *viduĩ*, *viršuĩ* < *vidujè*, *viršujè*), užfiksuotas apie Pándėlį, Skãpiškį, Panemunė̃lį, Svė̃dasus, Ùkmergę, Švenčiónis. Jis vartojamas kaip sinonimas šalia *galè*, *galù*, pvz., *arklỹs galè* || *galù* || *galuĩ klaĩmo* Ukmergė̃. Apie Armõniškes girdėtas prielinksnis *teřpui* 'tarp'. Greičiau lokatyvo, negu datyvo, kilmės *-ui* (žemaičių *-uo*) slypi prieveiksmyje-prielinksnyje *paskui* (že. praep. *paskuõ* su gen., pvz., *paskuõ kárvių* 'paskui karves'), plg. Pãpilio šnektos *paskuĩ* šalia dat. sing. *viĩku* 'viĩkui'. Jo kirčiavimas svyruoja. Daugelis vakarų aukštaičių ir pakraštiniai žemaičiai sako adv. *paskuĩ (paskuõ)*, bet praep. *pãskui (pãskuo)*. Kitur abiem atvejais dažniausiai tėra *paskuĩ (paskuõ)*. Apie pietų žemaičių *paskų̃ (= paskuñ)* žr. § 249.

Kitos vienaskaitos lokatyvo galūnės retai kada eina darybiniais prieveiksmių formantais. Galima nurodyti tik vieną kitą analoginį darinį. Antai, be prieveiksmio-prielinksnio *šalià* (instr. sing.), turimi dar variantai *šalỹ* (Šakýna, Pasvalỹs, Bìržai, Svėdasaĩ) arba *šalè* (> *šaľì* Papilỹs, Debeĩkiai, Léipalingis, Dùsmenys) su lokatyvo kilmės galūnėmis (instr. sing. *šalè* tartų **šalùi*). Apie Šiauliùs girdėtas prieveiksmis-prielinksnis *netolỹ* 'netoli', plg. *nuošalỹ*. Rytų Lietuvoje vietomis (pvz., Palė̃venė) suprieveiksmėjusios skaitvardžio loc. pl. formos *dvíese...devyníese* perdirbtos į *dvíesoj... devyníesoj* su *-oj* iš loc. sing., plg. *kùpetoj* 'kartu'. Prieveiksmis *rytój* kai kur ne be *ā* kamieno loc. sing. įtakos imtas tarti *rytõj* (Jùrbarkas) arba *rytõ* (Tirkšliaĩ). Apie Ùkmergę, Kùktiškes girdėta sakant *čianõj* 'čia', *tenõj (> ťinõ·j)* 'ten, tenai'. Tokius akuzatyvo kilmės prieveiksmius, kaip *anañdien* 'aną dieną', *šiañdien*, *tañdien* 'tą dieną', dalis rytų aukštaičių perdirbo, *-n* pakeisdami lokatyvo charakteristika *-j:* sako *anañdiej*, *šiañdiej*, *tañdiej* (*anañ.dę·į* Kaišiadórys, *anuñ·ďe.į* Svėdasaĩ, Papilỹs > *anuñ·ďei* Kùktiškės, *anuñ·ďi* || *anuñ·ďi* Ukmergė̃). Kaĩtanėnų šnektos pasakyme *velniañ ãnas kàd nė̃r* 'kur jis dingo, kad nėra' forma *velniañ* gali būti padaryta pagal čia nebevartojamą *kañ* < *kamè* (§ 545). Greičiausiai, ir prielinksniai *anõpus* 'anapus', *šiõpus* 'šiapus' (Pãgramantis, Šáukėnai, Šakýna, Kaĩtanėnai)

gavo *o* iš *anojè (šiojè) pùsėje*. Dažniau pasitaiko suprieveiksmėjusių skaitvardžio loc. pl. formų perdirbiniai, pvz., *dvisù* Salantaĩ (iš *dvíesu* pagal *trisù*), *keturisè... šešisè* Geistaraĩ (iš *keturíese...šešíese* pagal *trisè*), *tríese* Vilkavìškis, Linkuvà, Kaȓsakiškis (iš *trisè* pagal *dvíese*), *dvíeso... devyníeso* Kùpiškis, Pandėlỹs, Uogìniai (*-o* iš tokių prieveiksmių, kaip *greĩto* 'greit' § 722 ?). Sakoma ir *jiẽdvise* || *jõdvise* Geistaraĩ 'jose dviese', *daugíese* Kėdáiniai 'daugelyje', *kelíese* (*keliesà* Dievẽniškės), *netolíese* (*netoliesu* Subãčius LKK VII 149[14]). Suprieveiksmėjusi senovinė dviskaitos lokatyvo forma *dvíejau* 'dviese' (Laũkuva, Šakýna ret., Kuršaičio L.-d. Wb.) arba *dvíejaus* (Kuršaičio Gr. § 1035) daug kur perdirbta į *dvíejo* Pãgramantis (ir *tríejo*), LŽTP 46 (plg. *píevo* 'pievoje'), Kùpiškis, Adùtiškis (*-o* iš tokių prieveiksmių, kaip *greĩto* 'greit' § 722 ?) arba *dvíejuo* Gadū̃nãvas, Tirkšliaĩ (plg. *tuȓguo* 'turguje'), *dvíeje* Jùrbarkas, Kybártai, Kaũnas (LKŽ rašo *dvíeja*), Kuršaičio Gr. § 1035 (plg. *šáukšte*). Dievẽniškių šnektos *dvíeju* turi *-u* iš nom.-acc. dual., nes čia ši forma gali būti suprasta ir kaip nominatyvas, pvz., *mẽs ìtai išliñdom d v í e j u iš vežìmo* Arumos Lit. Mund. 30_{26} '...abu...'. Plg. Zíetelos lietuvių *dvejaĩ (pãtys sáu d v e j a ĩ abù vìsa ùtarinos)* su *-ai* iš nom. pl. Daugelis žemaičių sako *dvìjau* (dėl *i* vietoj *ie* plg. § 558). Jie turi ir naujadarą *trìjau* 'trise'.

§ 727. **Iliatyvo** prieveiksmėjimą iliustruoja pavyzdžiai iš rytų Lietuvos, kur iliatyvas, kaip linksnis, dar tebėra visai gyvas: *n ẽ k a n a ùžveža ir n i ẽ k a n a neródina* Zíetela 'kažkur nuveža ir niekam nerodo', *kieminẽt eisiù p ó v a k a r i n* Kaniavà 'į svečius eisiu pavakare', *eĩk š a l i ñ* Utenà, Ukmergẽ 'eik lauk' (plg. *víenas vaĩkas bùvo š a l i ñ* Jùrbarkas '...gimė ir mirė'), *v i r š u ñ ir a p a č i õ n padkeldinẽj* Zíetela 'aukštyn ir žemyn kilnojo' (plg. praep. *viršuñ* Léipalingis 'virš'). Čia priskirtini ir tokie pasakymai, kaip *dienà dienõn* (= *dienõj* Pùnskas) 'kasdien', pvz., *r a n k à r a ñ k o n gyvẽna* Kùktiškės 'gražiai sutaria', *rugẽliai v í e n a s v i e n a ñ* Liñkmenys '...labai gražūs', *priseĩs a k ì s a k i ñ* (= akivaizdoje) *an teĩsmo stót* Skãpiškis. Vakarų Lietuvoje, kur iliatyvas, kaip linksnis, nebevartojamas, išlikę jo kilmės prieveiksmiai neretai iškraipomi: numetama charakteristika *-n* (dėl to plg. § 221), sukeičiami galūnės balsiai, perkeliamas kirtis ir pan., pvz., *ar neĩsi b ū̃ d a* Šakýna (taip varo šunį), *laũkan* Liubãvas arba *laũka* Jùrbarkas, Šiauliaĩ, Šakýna, Jùkiškiai, Jotáiniai, *laũkon* Tirkšliaĩ, Šakýna (ir *laũkuon, laũkuo* — iš žemaičių?), *laũkun* Pãgramantis, *laũku* Kretingà *(lã·ukọ)*, Laũkuva, Pãgramantis, Jùrbarkas 'lauk, šalin', *pryšakỹn* Vilkavìškis 'priešakin' (*-yn* iš *aukštỹn*), *Rygõ* Jùkiškiai 'Rygon', *šiù, ar eĩsi s i ẽ t a* Šakýna (taip varo karves į vietą tvarte), *šàlin* || *šàli* Pãgramantis arba *šalỹn* Jùkiškiai *(-yn* iš *aukštỹn)* 'šalin', *žẽmin* Kalnãlis arba *žẽmė* Kuršẽnai, Šakýna, Jùkiškiai, Jotáiniai 'žemėn'. Plg. *tiewa w a r d o n* ŽCh $153_{19,20}$.

Iliatyvo charakteristiką *-n* gavo ir kai kurie kiti prieveiksmiai, pvz., *atgaliõn* Gélvonai, Nočià, Gervẽčiai 'atgal', *čianõn* Žemaĩtkiemis (Kunigìškių km.) 'čia' (sakoma *atẹĩk č i a n õ n*, bet *Jonas č i a n õ j láukia*), *namõn* Ukmergẽ arba *numiẽn*

Pãgramantis, LŽTP 57 'į namus, namie', *paskuñ* Pãgramantis (praep. *pãskun*), Léipalingis, LŽTP 57. Rytinėje pietų aukštaičių tarmės dalyje (Palómenė, Õnuškis, Ãlovė, Kaniavà, Ródūnia) ir apie Dievẽniškes vartojamas prieveiksmis *kamiñ* 'kur, į ką' (pvz., *kamiñ čia táu inpýlus píeno?*), padarytas iš loc. sing. *kamè* > *kamì*. Plg. ill. sing. m. *tanañ* Zíetela 'tan', praep. *linkan* Jablonskio RR I 655, 668 'kryptimi, link'.

Įvairiose tarmėse gyvai vartojami prieveiksmiai su formantu *-yn: gerỹn, platỹn, raudonỹn* ir t.t. Jie padaromi iš daugelio būdvardžių (ne tik dviskiemenių, kaip rašoma Otrembskio Gr. III § 659), kai kurių dalyvių (pvz., *pasiutỹn*) ir kitų prieveiksmių *(artỹn, tolỹn...)*. Eina su slinkties veiksmažodžiais (šie gali būti praleidžiami) ir rodo kryptį, linkmę, pvz., *aukštỹn (žemỹn) láipioja, ligónis jaũ gerỹn eĩna, júo didỹn, júo gudrỹn*. Kartais vartojami ir kaip prielinksniai, pvz., *slinkis artỹn pẽčiaus* Vilkavìškis. Formantui *-yn* pradžią galėjo duoti senovinė būdvardinių *i̯a* kamieno daiktavardžių iliatyvo galūnė, plg. *aukštỹn* šalia nom. sing. **aukštys* 'aukštis'. Rytų aukštaičiai vilnìškiai apie Adùtiškį, Tverẽčių *-yn* pakeičia šių dienų iliatyvo galūnę *-in* (ši gauta iš *i* kamieno), pvz., *ką̃ didiñ, tą̃ durniñ* 'juo didyn, juo kvailyn', *einù toliñ, dabóju, girià vis retiñ* 'einu tolyn, žiūriu, giria vis retyn', *ką̃ toliaũ mazgóju, vis baltiñ eĩna* 'juo... baltyn eina', *mán tik nuõ trẽčio bliũdo gardiñ, gardiñ, i sùis gardù pasdãro* '...gardyn gardyn ir visai (suvis) gardu pasidaro' (Adùtiškis). Netolimoje Kal̃tanėnų šnektoje su *-in* tėra tik keli prieveiksmiai, šiaipjau čia vartojama *-yn:* sakoma, pvz., *raudoniñ, slobniñ*, bet *didỹn, durnỹn*. Plg. praep. *artiñ* K. Naũmiestis 'artyn'. Kildinti *aukštỹn* iš *aukštỹniui* ir laikyti *-yn* < *-yniui* vienaskaitos datyvo palaiku (taip elgiamasi Plakio Rok. gr. 85) rizikinga, nes senųjų raštų prieveiksmiai su *-iniui* ar *-yniui* (pvz., *augßtiniui* DP 176_{21} 'aukštyn') gali būti ir antriniai formanto *-ui* vediniai. Vakarų aukštaičiai apie Vilkavìškį, Jùrbarką, Veliúoną, Vilkyškiùs, Šakýną *-n* numeta (vietomis fakultatyviškai), sako, pvz., *artỹ* 'artyn', *aukštỹ* 'aukštyn', *didỹ* 'didyn'. Dėl numetimo plg. § 221.

§ 728. Iš **adesyvo** kilmės prieveiksmių pastebėtas tik *namíepi (namiẽpi)* 'namie', kurį vartoja dalis pietų aukštaičių, pvz., *ar namíepi (namiẽpi?) tẽvas?* Kaniavà. Daugiau suprieveiksmėjo **aliatyvas.** Įvairiose tarmėse plačiai sakoma *pavasarióp, rudenióp, vakaróp, vasaróp, velnióp*. Vietomis galūnė turi cirkumfleksą: *pavasariõp, rudeniõp...* Cirkumfleksas pastebėtas, pvz., apie Krẽtingą, Pãgramantį. Kai kur *o* trumpinamas: *vakaròp* Vilkavìškis, Jùkiškiai. Žemaičių tarmės plote plačiai vartojamas prieveiksmis-prielinksnis *šalìp* 'šalia' (Kretingà, Kalnãlis, Tirkšliaĩ, Kvẽdarna, Pãgramantis). Analoginiu dariniu laikytinas Dusmenũ šnektos prieveiksmis *atgalióp (atgaliõp?)*, pvz., *dar̃tės pašók atgalióp* 'dabar pašok, mėtydamas kojas atgal'.

3. Prieveiksmiai su formantu *-ai*. Laipsniavimas

§ 729. Šių prieveiksmių tarmėse yra labai daug. Jie gali būti padaromi bemaž iš kiekvieno būdvardžio. Išimtį paprastai sudaro kai kurie priesaginiai būdvardžiai, ypač su *-inis, -ienis, -ainis*, tačiau atskiros šnektos ir iš šių kartais daro prieveiksmius. Antai Kretingõs apylinkėse sakoma, pvz., *atsìnešė b e g a l ì n i a i dìdelį verbũzą* 'atsinešė be galo (labai) didelį arbūzą', *virbùs pãtvorė(je) sukróviau l a i k ì n i a i* '...laikinai', *v i d u t ì n i a i páugo ropùtės* 'vidutiniškai paaugo bulvės', *añs ỹ d ì d (e) l i a i didelỹs* 'jis yra labai didelis'. Plg. *paskaitýk d i d e l i a ĩ va tą̃ knỹgą* Liñkmenys '...garsiai'. Iš *a* (f. *ā*) kamieno būdvardžių padaryti prieveiksmiai turi *-ai* po kieto, iš kitų kamienų – po minkšto priebalsio: *aukštaĩ, baltaĩ*, bet *didžiaĩ, plačiaĩ*. Tačiau bemaž visur sakoma *seniaĩ*, matyt, dėl *naujaĩ*. Atskirose šnektose yra ir daugiau nukrypimų, pvz., *jaũ kelintì mẽtai a t s k i r i a ĩ gyvẽnam* Liñkmenys, *d r ũ č i a i* (dėl daiktavardžio *drũtis* 'drūtumas'?) *suveřžk* Rudaminà, *pérsmeigė k i á u r i a i* arba *anà vìsą amžẽlį l e ñ g v i a i* (plg. *suñkiai*) *gyvẽna, s a ũ s i a i* (plg. *šlapiai*) *šienẽlis išdžiūvo* Kùktiškės. Neretai prieveiksmiai padaromi iš kai kurių dalyvių, pvz., *tas a t s ã k a n č i a i gãvo* Síesikai '...kaip reikiant...', *p a š ẽ l u s i a i greĩtas* Ukmergė̃ 'labai (nepaprastai)...'. Pasitaiko ir kiek savitų darinių, pvz., *n e s v i l t a ĩ tik pýkšt* Kaltanėnai 'netikėtai...', *p a v ė l a n č i a ĩ* (= *pavėliančiaĩ, pavėlinčiaĩ* Svėdasaĩ) *sugrį̃žom* Kal̃tanėnai 'vėlokai...', *p r a ž i n g i n i a ĩ gérsiu* Kretingà 'kas antrą (vieną praleisdamas)...'. Variantai su nukritusiu *-ai* labai reti. Rytų Lietuvoje plačiau sakoma, rodos, tik *baĩs* || *baĩsiai.*

Labai įvairuoja šių prieveiksmių kirčiavimas. Jis daug kur nepastovus, gausūs dvejopumai. Iš būdvardžių su *-ingas* ir *-okas* padarytus prieveiksmius daugelis rytų (rečiau vakarų) aukštaičių linkę kirčiuoti gale, pvz., *džiaugsmingaĩ, garbingaĩ, gerokaĩ, senokaĩ.* Kartais prieveiksmio semantika kiek kitokia, negu būdvardžio, pvz., *lygiaĩ* Kretingà 'kartu, drauge'. Vakarų Lietuvoje formanto *-ai* prieveiksmiais mėgstama pakeisti būdvardžių bevardę giminę, žr. § 415. Kai kurie iš jų eina ir prielinksniais, pvz., *a b ý p u s i a i kẽlio* Šakýna 'abipus...', *eĩk į k y p a ĩ mìško* (= *mìšką* Jõniškis) Viekšniaĩ '...įstrižai...', *atsìgulė į s t r i ž a ĩ* (= *išstrižaĩ* Vilkavìškis) *lóvos (lóvą)* K. Naũmiestis, *bė̃k i š i l g a ĩ* (= *išil̃gai* Girdžiaĩ, Vilkavìškis, *ìšilgai* Kretingà, Laũkuva, Liubãvas, *ìšilg* Šakýna) *píevos (píevą)* Ukmergė̃, *jis k i á u r a i žẽmės* (= *žẽmę* Pìlviškiai) *nudardė̃jo* Pasvalỹs, *kyla danguñ* (su ill. sing.!) *l i n k a ĩ* Jablonskio RR I 655 '...dangaus link', *pasileido s k e r s a ĩ laukùs* (= *laukų̃* Kretingà) Daukšiaĩ.

Nuo kitų aptariamų prieveiksmių semantiškai izoliuotas *pérnai* arba *pérniai* Kùktiškės (*-iai* iš *naujai*?), taip pat jo vediniai *ùžpernai* (*ùžperniai* Kùktiškės, Palómenė, *ažupérniai* Adùtiškis) arba *próperniai* Pãgramantis, *užtáipernai* Kretingà. Dar labiau nutolę įvardinės kilmės prieveiksmiai, turintieji ne tik *-aĩ*, bet ir *-ái*, pvz., *kadái* Kretingà, Jùrbarkas, Daukšiaĩ, Liñkmenys, Adùtiškis, Tverẽčius (= *kadaĩ*

Gélvonai, Síesikai, Papilỹs, *kadaĩk* Zíetela) 'seniai, jau kuris laikas' (plg. *kadáis, kadáise*), *tiktái* Jùrbarkas (= *tiktaĩ* Ukmergẽ), *visái* Kaniavà arba *savisái* Zíetela (= *visaĩ* Ukmergẽ). Gal būt, čia esama priaugusios dalelytės *-ai*, plg. § 763. Rytų Lietuvoje plačiai vartojamas junginys *kadaĩ kãdžių* 'kažkada, seniai'. Pastebėti jo variantai, kuriuose vietoj dėmens *kãdžių* yra *kadà* (ryt. *kadù*) Skãpiškis, Palū́šė, *kãdė* Molė̃tai, *kadẽlių* Užpãliai, *kãdės* Vilkavìškis, Síesikai, Ukmergẽ, *kãdos* || *kãdų* Dùsetos, *kãdžiau* Pandėlỹs, *kãdžiaus* Dùsetos, *kãdžios* Pasvalỹs, Panevėžỹs. Sakoma dar *kadaĩ kàs* || *kadaĩ taĩ* Vilkavìškis, *kadų̃ kadái* Tverẽčius, *kadái diẽnos* Kretingà. Plg. *kuri tat kãdė* LKŽ V 44 'kuris tat laikas'. Sudurtinis prieveiksmis *anañdien* 'aną dieną' vietomis perdirbtas į *anañdai* arba *anandái* (Sãlakas, Ė̃riškiai), iš kur sutrauktinis variantas *añdai* Pagẽgiai, K. Naũmiestis, Pùnskas, Rõkiškis arba *andaĩ* Subãčius, Antãlieptė, *andái* Léipalingis, Dùsmenys, Ródūnia. Plg. *šiandiẽnai* Kvė̃darna 'šiandieną'.

§ **730.** Prieveiksmiai su formantu *-ai* ir kai kurie kiti *(ankstì, artì, daũg, paskuĩ, pirmà, tolì...)* yra laipsniuojami. Aukštesnysis laipsnis daugelyje tarmių gauna *-iau* arba *-iaus*, pvz., *arčiaũ(s), geriaũ(s), gražiaũ(s)*. Labiau paplitęs variantas be *-s*. Jį turi bemaž visos tarmės. Variantas su *-s (arčiaũs, geriaũs...)*, paprastai kaip gretiminis, vartojamas tik atskirose šnektose, pastebėtas, pvz., apie Krẽtingą, Kalnãlį, Pãgramantį, Gerviniùs, Šáukėnus, Šakýną, Vilkavìškį. Tą patį *-iau(s)* gauna ir aukštesniojo laipsnio būdvardžių bevardė giminė: šalia *gẽra, platù* yra comp. *geriaũ(s), plačiaũ(s)*. Žemaičiai abiem atvejais aukštesnįjį laipsnį padaro dar su *-esniai*, pvz., *artẽsniai* 'arčiau', *gerẽsniai* 'geriau'. Jie abu variantus (su *-iaus/-iau* ir *-esniai*) vartoja kaip gretiminius. Būdvardžių pagrindu aukštesnįjį laipsnį pasidaro ir lietuvių kalbos ploto pietryčių pakraščių šnektos. Antai Zíetelos lietuviai sako *au(k)štès* || *au(k)štèst* 'aukščiau', *daugès* || *daugèst* 'daugiau', *gerès* || *gerèst* 'geriau' ir t.t. Dažnesnis variantas su pridėtiniu *-t* (dėl pridėjimo plg. §. 490b). Ródūnios apylinkių *daugèśń* 'daugiau' rodo, kad *-es* gali būti iš *-esni*, plg. *gerefni* DP 516_2 'geriau'. Forma *gerèsni* taip santykiuoja su *gerèsnis*, kaip *gẽra, platù* su *gẽras, platùs*. Zíetelos lietuviai šalia formų su *-es(t)* dar turi ir su *-iau*, tik pastarosios čia retos, nyksta ir gali būti vartojamos nelyginamojo laipsnio reikšme, pvz., *kviečiaĩ nelabaũ gerì* '...nelabai' (*labaũ* pagal *geraũ* < *geriau*), *viekiaũ eimù namóp* 'greitai einu namo' (plg. *viekèst* 'greičiau'). Pasakoma ir su kompromisine pabaiga *-iaust*, pvz., *daugiaũst, geriaũst*. Labiau už kitus paplitęs prieveiksmis *daugès* 'daugiau', pastebėtas net apie Lazdijùs, Ãlovę, Kaniãvą, Valkininkùs, Dievẽniškes, Ramaškónis (ir *daugèst*), Žasliùs *(daugẽs)*, Palómenę. Tarmėse vietomis *-iau(s)* gauna net kai kurie daiktavardžiai: plačiai sakoma *šiauriaũ(s)* arba *žiemiaũ(s)* 'labiau į šiaurę', *piečiaũ(s)* 'labiau į pietus', *ryčiaũ(s)* 'labiau į rytus', *vakariaũ(s)* 'labiau į vakarus'. Girdėta dar *laikiaũ* 'anksčiau', *pakalniaũ* 'labiau į pakalnę', *pat(v)oriaũ* 'arčiau tvoros', *pavėjaũ* 'labiau pavėjui' (Kalnãlis), *sarmačiaũ*

'labiau gėda' (Jõniškis), *viršiaũ* 'labiau į viršų', *kalniaũ* 'labiau į kalną', *lobiaũ* 'žemiau' (Adùtiškis). Plg. *patinkiaũ* Jùkiškiai 'labiau patinka'. Šalia prieveiksmio *paskuĩ* daug kur turimas sinonimas *paskiaũ(s)*, pvz., *vel̃kas kai uodegà iš paskiaũs* Šakýna. Kretingojè girdėta sakant *atgaliaũs* 'atgal'. Gal būt, čia priklauso ir *tuolỹdžiaus* Sudárgas (LKK VII 13) 'tuojau', jeigu tai nėra genetyvo perdirbinys, plg. *tolỹdžiaus* Kuršaičio L.-d. Wb. 't.p.' ir *tolỹdžio* DLKŽ 'nuolat'. Kai kurie aukštesniojo laipsnio prieveiksmiai vartojami kaip prielinksniai, pvz., *aukščiaũ* (plg. *katriẽ bìt aukštèst žẽmės, nepàšalė* Zíetela 'kurie buvo virš žemės, nenušalo'), *toliaũ, žemiaũ*. Matyt, sekant *geriaũs* || *geriaũ* pavyzdžiu, gana plačiai sakoma ir *tuojaũs* (žemaičių *tūjaũs*) šalia *tuojaũ (tūjaũ)*. Plg. *dvíejaus* || *dvíejau* 'dviese' (§ 726).

Aukščiausiasis laipsnis padaromas su *-iausiai* arba *-iausia: arčiáusia(i), daugiáusia(i), geriáusia(i)*. Tas pačias formas paprastai turi ir aukščiausiojo laipsnio būdvardžių bevardė giminė. Skiriama *geriáusiai (: geraĩ)* nuo *geriáusia (: gẽra)* tik literatūrinės kalbos įtakoje. Variantas su *-i (geriáusiai)* abiem atvejais vartojamas vakarų Lietuvoje, be *-i (geriáusia)* — rytuose, nors čia vietomis (pvz., apie Vaškùs, Bìržus, Skãpiškį, Pándėlį, Palẽvenę, Kal̃tanėnus, Dùsmenis) sutinkami abu. Žemaičiai ir vakarų aukštaičiai dar turi sutrumpintas formas su *-iáus* arba *-iáu*, pvz., *arčiáu(s), daugiáu(s), geriáu(s)*. Daug plačiau sakoma be *-s*, tik vienur kitur (pvz., Šakýna, LŽTP 57) pasakoma su *-s*. Nuo aukštesniojo laipsnio formų šios skiriasi priegaide. Matyt, *-iáus* sutrumpinta iš *-iáusia* (nom. sing. n. galūnė). Variantas *-iau* galėjo atsirasti, sekant aukštesniojo laipsnio *-iaũ* šalia *-iaũs*. Žemaičiai vietomis dar sako *geriáusiejai* (*g'eŕâ·usę·jê·* Telšiai / *g'eŕâ·uśî·jê·* Laũkuva). Lietuvių kalbos ploto pietų-rytų pakraščiuose aukščiausiasis laipsnis padaromas iš aukštesniojo, pridedant slavų priešdėlį *-nai*, pvz., *náidaugiau, náigeriau* Adùtiškis (sakoma ir su *nã-*, plg. § 439), Tverẽčius arba *náidaugest* || *naidaugèst, náigerest* || *naigerèst*, ret. *náigeriaust* || *naigeriaũst* Zíetela.

4. Apie veiksmažodžio formų prieveiksmėjimą

§ 731. Veiksmažodžiai yra davę daug mažiau prieveiksmių ir kitų nekaitomų žodžių, negu vardažodžiai. Populiariausias iš jų, tur būt, žodelis *gál* (iš 3. praes. *gãli* nuo inf. *galėti*), vartojamas visose tarmėse. Rytų aukštaičiai panevėžìškiai apie Síesikus, Rãguvą, Bìržus taria *gal̃* (iš 2. sing. *gali*?). Priebalsis *l* bemaž visame aukštaičių (neįeina kaunìškiai) ir kai kurių žemaičių (Luõkė, Kuršė́nai...) plote išlaiko minkštumą. Iš tariamosios nuosakos 2. sing. formų kilę žodeliai *tarýtum (tarỹtum)* ir *tar̃tum* labiau būdingi vakarų aukštaičiams, nors sutinkami ir kitur. Rytų aukštaičiai vilnìškiai turi *rastum̃* 'gal; tikriausiai', pvz., *rastum̃ par jį̃ ir bùvo* Liñkmenys 'gal pas jį...', *rastum̃ jaũ nẽr* Kal̃tanėnai 'tikriausiai jau nėra'. Prieveiksmiai *mandìng (< mán dìnga*, inf. *dìngėti)* 'rodos, tur būt' ir *mãródo(s) (< mán ródos)* 'atrodo,

berods' užfiksuoti tik pačioje paprūsėje, plg. LŽTP 57. Gana plačiai vartojami iš veiksmažodžio formų kilę žodeliai (ppr. dalelytės) *màt* 'štai, būtent' (< 2. sing. praes. *mataĩ*, nuo inf. *matýti*) ir *ràsi* arba *ràsit* 'gal, tur būt' (veiksmažodžio *ràsti* 2. sing. ir 2. pl. fut. formos). Apie veiksmažodžio *bū́ti* 3. praet. freq. formos tam tikrą semantinę ir morfologinę izoliaciją pietryčių Lietuvoje kalbama § 656. Apie *kažìn*, *kažì* ir kt. *(< kas žìno)* žr. § 776.

Kiek daugiau prieveiksmėti linkę padalyviai: plačiai sakoma, pvz., *bemãtant* arba *bèregint* 'tuojau, greitai', *bū́tent*, *nedel̃siant* arba *negaĩštant*, *nelýginant* 'tartum, lyg', *netrùkus*, *pabùvus* 'kiek vėliau'. Tarmėse jie vis labiau įsigali. Atskirais atvejais tai gali būti aiškinama literatūrinės kalbos įtaka. Net kai kurie kiti prieveiksmiai gali gauti padalyvio charakteristiką *-nt*, pvz., *ràsint* Kalnãlis 'gal būt' (šalia *ràsi*).

Iš adverbializacijos paliestų bendračių plačiausiai sutinkama *matýt* 'tur būt, greičiausiai', pvz., *Jõnas, matýt, šiañdien nepareĩs.*

5. Įvairūs kiti prieveiksmiai

§ **732.** Prieveiksmis *nũ* arba *nũn*, *nūnái* 'dabar, šiandien' daugiau būdingas pietryčių Lietuvai (Léipalingis, Sim̃nas, Dùsmenys, Kaniavà), o *apént* 'vėl, iš naujo' žinomas, rodos, tik žemaičių tarmės plote. Gervė̃čių šnektoje prieveiksmį *čia* vartoja nežymimiesiems įvardžiams ir prieveiksmiams pasidaryti, pvz., *čia kàs* 'kažkas', *čia kókis* 'kažkoks', *čia kur̃* 'kažkur', *čia kàp* 'kažkaip' ir pan. Klaĩpėdos krašte ir arčiau jo vietoj *čia* sakoma *šìš(i)on*, *šìš*. Žodelis *šen (šę)* 'čia', kaip tam tikra dalelytė, plačiai dedamas prie liepiamosios nuosakos formų, pvz., *eikšén* Pãgramantis arba *ekšén* Kretingà *(ekš̑ę̇·n)*, K. Naũmiestis, *ei(k)šeñ* || *eĩ(k)šen* Zíetela, *eikšę́* Šakýna, *ekšę́* Kretingà *(ekš̑ę̇·* || *ekš̑ę̇·i)*, *eikšę̃* Jùrbarkas, *ekšę̃* > *akšĩ·* Pùnskas, Sim̃nas, Marcinkónys, Nočià, *ekšęnái* Rudaminà, *eikšenaĩ* > *aikšinaĩ* Panemunė̃lis, *eĩkšenos* Vadõkliai, *eĩkš (eĩkš̑)* Pãgramantis, Šakýna, Ukmergė̃, Kùktiškės 'eik čia'. Dėl *-šen* variantų plg. *tén/teñ/tę́/tę̃* 'ten' (§ 77b). Panemunė̃lio apylinkių *eikšẽ (> aikš̑ė̇.)* turi *-e*, greičiausiai, iš *če* < *čia*. Plg. Pùnsko, Veisiejų̃ apylinkių variantą *akšã* su *-a* iš *ča* < *čia*. Daugiskaitos ir dviskaitos formos padaromos iš vienaskaitos, pridėjus atitinkamas galūnes, pvz., 2. pl. *ekšénkit* Kretingà arba *eikšénkiat* Pãgramantis, *eikšę̃kit* Jùrbarkas, 2. dual. *eikšę̃kita* Girdžiaĩ. Girdėta sakant ir 2. pl. *ekšę̃te* Šakiaĩ, Pùnskas, *ekšętè* Rudaminà, *eĩkšit* Kùktiškės *(-šit* < *e-šęt?)*, *ekšę̃ti* > *akšę̃ti* Sasnavà (J. Senkus MAD 1958 2 134). Plg. *eykśite*PS I 286[8], *ikšta* BsP I 102. Dalelytė gali būti pakartota, pvz., *eikšešę̃*, 2. pl. *eikšešę̃kit*, 2. dual. *eikšešę̃kita* Jùrbarkas. Dažniausiai ją gauna veiksmažodžiai *bė̃gti*, *dúoti*, *eĩti*, prie kitų reta, nors ir pasitaiko, pvz., *nešeñ*, 2. pl. *nešeñkit* Kalnãlis 'nešk(ite) čia', *šokšę̃*, 2. pl. *šokšę̃kit* Jùrbarkas 'šok(ite) čia', *paláukš* Debeĩkiai 'palauk (čia)'. Veiksma-

žodžio šaknies vokalizmas linkęs į redukciją. Fakultatyviškai sakoma, pvz., *dukšén*, *dùkš*, 2. pl. *dukšénkit* Kretingà *(dọkš̂ẹ·n, dọ̀kš, dọkš̂ẹ·ŋkẹt)* arba *dakšę̃*, *dàkš*, 2. pl. *dakšę̃kit* Šakýna (iš *dúoti*). Plg. *ekšę̃*, *akšę̃* ir *emè*, *amà* 'eikime' (§ 624). Plačiai vartojama liepiamoji dalelytė *šè* 'imk', iš kurios padaroma 2. pl. forma *šèkit (šẽkit)* 'imkite'. Girdėta sakant ir *šète* Vilkavìškis arba *šètit* || *šìtit* Petkeliškės (Kazlų̃ Rūdõs raj.) 't.p.'. Plg. *tè* 'imk', *tèkit (tẽkit)* arba *tetè* Pùnskas 'imkite'. Variantai su ilguoju *ė (šẽ, tẽ)* daugiausia vartojami žemaičių, nors vietomis pasitaiko ir aukštaičių plote (Dùsetos Būgos RR I 454[2]).

Vietoj *taĩp* tarmėse labai plačiai įsigalėjo *teĩp* su *ei* iš *šeĩp* < *šiaĩp*. Jaunimas *taĩp* dabar naujai ima vartoti literatūrinės kalbos įtakoje. Girdėta sakant ir *aneĩp*, *antreĩp*, *kiteĩp*, *vieneĩp*, *viseĩp* (Šakýna), *keĩp* (*kẹ.p* Kùpiškis) arba *kìteip*, *vieneip*, *vìseip* (Tirkšliaĩ). Variantai be *-p (kaĩ, taĩ, anaĩ, kitaĩ...)* aptariami § 208. Prieveiksmis *kaĩp* ir jungtukas bei dalelytė *kaĩ* tarmėse daug kur sumišę. Sakoma, pvz., *bus jaũ kokià adynà kaĩp nuvẽjo* ir *šokinẽja kaĩ durnẽlis* (Ukmergẽ). Kartais jie abu gali būti pakeičiami žodeliu *kad*, plg. *kaĩ (= kaĩp, kàd) aš mãžas buvaũ, šilè óžius ganiaũ*. Pietų aukštaičiai ir kai kurie jų kaimynai (Liubãvas, Vilkavìškis, Zíetela) *kaĩp* perdirbo į *kàp*, tur būt, dėl šio mišimo. Plg. *kàp bìtės kàp apspìto* Adùtiškis 'kaip bitės kai (kad) apspito', *reĩkia, kàp svõtas bū̃tųp* Zíetela 'reikia, kad piršlys būtų'. Kai kurie žemaičiai (Luõkė, Šáukėnai) *kaĩp* > *kap* reikšmę diferencijuoja pagal balsio ilgumą: *kãp* — prieveiksmis, *kàp* — jungtùkas arba dalelytė.

Prieveiksmius *kõl*, *tõl* daugelis aukštaičių ir rytinė žemaičių dalis taria dvejopai: su kietu ir minkštu *l*. Ilgesni variantai rytų Lietuvoje taip pat dvejopi: *kõlei*, *tõlei* > *kõlai*, *tõlai* (LKŽ VI 306 rašoma tarmiškai) ir *kõliai*, *tõliai* > *kõlei*, *tõlei*. Kirčiuojama nevienodai, plg. *koléi* > *kolái* Skãpiškis, Adùtiškis, *koleĩ* > *kolaĩ* Panemunẽlis, Liñkmenys, Dotinė́nai. Dar pastebėti variantai: *kõle* > *kõla* Liñkmenys, Adùtiškis, *kõleik*, *kõlek* Vilkavìškis (§ 246), *kõlink* (gali būti iš *kõliunk*) Síesikai, *kõlunk* Gélvonai (čia *kõ-* > *kuõ-*), Ukmergẽ *(kɔ̃·luŋk* || *kɔ̃·lʉŋk)*.

Apie *dá (dà, dó)* 'dar', *dabã (dabà)* 'dabar', *kù* 'kur', *vẽ* 'vėl' kalbama § 218. Kal̃tanėnuose girdėta sakant *avẽ* || *avẽl* 'vėl' (iš *o vẽl*). Apie *dãbar (dãbā)* 'dar' ir *dar̃* 'dabar' žr. § 123.

§ 733. Be savų prieveiksmių, tarmėse pasitaiko vienas kitas skolinys. Tokiais, žinoma, nelaikytini tie, kurie pačioje lietuvių kalboje atsirado, suprieveiksmėjus tam tikroms skolinto žodžio formoms, arba iš skolinių pasidaryti pagal lietuviškų prieveiksmių modelį. Šiuos ne visuomet lengva atskirti nuo tikrųjų skolinių. Antai plačiai vartojamas žodelis *mùsi* 'tur būt' (turi net žemaičiai vakaruose) gali būti tiek suprieveiksmėjusi skolinto veiksmažodžio *musė́ti* 3. praes. forma, gavusi reikšmę 'tur būt' lenkų kalbos įtakoje, tiek ir tiesioginis skolinys. Plg. tam pačiam reikalui vartojamas formas *musẽt* (Síesikai, Ukmergẽ) ir *mùsint* (Kretingà, Pìkeliai). Gal būt, žemaičių *ràsėt* 'gal' (Laũkuva) gavo *-ėt* iš *musė́t*. Kretingojè girdėta sakant

mùsėk 't.p.'. Neabejotinai skolintų prieveiksmių nedaug, o ir tie patys dažnai perdirbami, pvz., *nìgdi* || *nìgdu* Tverẽčius 'niekada' (*-u* iš ryt. *kadù* = lk. *kadà*). Latvijos pasieny pasitaiko iš latvių kalbos pasiskolintų prieveiksmių ar šiaip nekaitomų žodelių. Šakýnos apylinkėse sakoma, pvz., *anà niẽko nekláusia, sė̃das tik blàkus ir vìskas* '...greta, šalia...', *Jùze, jaũ piršliaĩ klát* '...atvyko', *mèsk tą̃ kepùrę nuõst* '...šalin', *su rasà an dobilų̃ užléidė, ir trỹs telỹčios pagàlam* (||*pagàlum*) '...nustipo', *žiūriù, važiúoja su arkliaĩs prèty* '...priešais' (eina ir prielinksniu, plg. *prety vė̃ją atsisė̃dau*), *eik prúojam no màno galvõs* '...šalin'. Pasitaiko ir reikšmės skolinių, plg. *kráutuvė jaũ kietaĩ* '...uždaryta'. Greičiausiai latvių kalbos įtakoje pasidarytas taip pat prielinksnis *àpač* (plg. la. *apakš*), pvz., *ne tíek daũg tõ sniẽgo, tik àpač kẽlių* arba *kárvės atpìgo, tik àpač trijų̃ tū́kstančių bedúoda* (Šakýna). Apie nekaitomų žodžių skolinimą dar žr. § 16.

IX. PRIELINKSNIAI

§ **734.** Kalbos sraute jie, kaip ir jungtukai su dalelytėmis, dažniausiai nekirčiuojami, priegaidė išryškėja tik emfazėje. Dėl proklitinės padėties vokalizmas vietomis savitai pakitęs, plg. vakarų aukštaičių *nõ* 'nuo', *prẽ* 'prie', *prẽš* 'prieš', žemaičių atitinkamai *nũ, prỹ, prỹš*. Senovėje, matyt, būdavo mėgstama sustiprinti dalelyte *gi*, iš čia pietų aukštaičių variantai *iñg(i)* 'į', *nuõg(i)* 'nuo', *priẽg(i)* 'prie'. Dabar kai kurie prielinksniai, ypač *ikì, iš, ligì, nuõ, peř, priẽ, priẽš, prõ*, neretai gauna dalelytę *pat*, pvz., *nubẽgo l i g ì p a t mìško, paléido i š p a t nagũ* ir pan. Rytų Lietuvoje prielinksniai *ligi (ikì), põ, priẽ* ir *sulìg* vartojami su vienaskaitos datyvu ir daugiskaitos instrumentaliu: sakoma, pvz., *dìrbau ligi t a m̃ s a i, atėjaũ po n ã k č i a i, stóvi prie t v õ r a i, vandeñs sulig s t ó g u i,* bet *bũsiu ligi N a u j a ĩ s i a i s M ẽ t a i s, išvažiúosiu po š v e ñ t ė m, stovẽjo prie n a m a ĩ s, pripýlė sulig k r a š t a ĩ s.* Tokios vartosenos priežastimi, greičiausiai, laikytinas daugiskaitos datyvo ir instrumentalio galūnių, išskyrus *a* kamieno, suvienodėjimas (§ 360e). Skirtinga nuo instrumentalio *a* kamieno datyvo forma retai kur bepasitaiko, pvz., *nubẽk lig m ẽ d ž i a m* Kaĩtanėnai '...iki medžių', *žìrniai pasẽta prie r u g i á m* Ãpsas '...prie rugių'. Panevėžìškiai vietomis šiuos prielinksnius vartoja net su vienaskaitos instrumentaliu, pvz., *vándenio bùvo lig b á m b a* '...ligi bambos', *lig p i r č i à nuveĩk* 'ligi pirties...' (Jùkiškiai). Žemaičiai vakaruose prielinksnius *añt, be, dẽl, iš, lig (< lįgi)* 'ligi', *nu (< nū)* 'nuõ', *paskuõ* 'paskui', *põ,pri (< prī)* 'prie', *šalìp* 'šalia', *tar̃p, už, valùg* 'pagal' ir kai kuriuos kitus vartoja su *(i̯)ā, ē, i* ir priebalsinio kamieno daiktavardžių vienaskaitos datyvu, kurio forma nuo įprastinės skiriasi galūnės kirčiu, jeigu daiktavardis yra oksitonas. Čia sakoma, pvz., *arklỹs krìto ant v i ẽ t a i*[62] '...vietoje', *bẽgo be g a l v a ĩ* '...labai greitai (be galvos)', *daũg vargáu dėl p a č i a ĩ ir dėl s e s e r i ẽ* '...dėl žmonos ir dėl sesers', *eitù į kolū́kį iš p i r m a ĩ d i e n a ĩ* 'einu į kolūkį nuo pat jo įsikūrimo', *lig k l ẽ t i e kelì žiñgsniai* 'iki klėties...', *nu d u o b e ĩ pradẽjo (v)anduõ bẽgti* 'nuo duobės...', *pỹlės eĩt vienà paskuõ k i t a ĩ* 'antys eina viena paskui kitą', *po r u d e n i ẽ gal(i) pradẽt šálti* 'po rudens...', *pri d u k t e r i ẽ netìko, išẽjo pri sūnaũs* 'pas dukterį

[62] Dėl *-ai* monoftongizacijos tariama *ǫnt‿vẹ·itâ·*. F. Kuršaičio gramatikoje (§ 598) pasakymai *ęš‿bažńį·č'ê·* 'iš bažnyčios' ir *ęš‿medẹ̀nê· bàčkâ·* 'iš medinės bačkos' užrašyti *iß bażnyczę, iß medine* (§ 952 *medinė*) *bàczka*. Galūnės balsio ilgumo nepažymėjo ir A. Becenbergeris BB VIII 101. S. Daukantas taip pat rašo, pvz., *ont pagałba, nu bažnicze* ir pan. (KZ LVIII 274 tt.). Visa tai sudarė sąlygas lingvistinėje literatūroje atsirasti teorijoms apie „genetyvą be *-s*". A. Becenbergeris tokiuose pavyzdžiuose įžiūrėjo labai senas genetyvo formas, atitinkančias senovinį lotynų abliatyvą *sententiad*, oskų *egmad* (BB XXIV 319, 322). A. Briukneris (AslPh III 283), priešingai, jas laikė genetyvo naujadarais. Jam pritarė E. Frenkelis, šiuo klausimu parašęs specialų straipsnį (KZ LVIII 273–283). Ši pamokanti istorija rodo, kur gali nuvesti vien tik tekstų tyrinėjimas, kai visai nesiremiama gyvąja kalba.

nepatiko, išėjo pas sūnų', *lãkalas padė̃tas šalìp šuniẽ* '...šalia šuns', *tarp pirmaĩ ir antraĩ adỹnai bùvo pakìlęs štùrmas* 'tarp pirmos ir antros valandos...', *už dienaĩ piáusim rugiùs* 'po dienos...', *anõ dziẽgorius eĩt valùg Skuõdo búožei* 'jo laikrodis eina netiksliai' (Kretingà). Vyriškosios giminės, ypač *(i̯)a* ir *(i̯)u* kamieno daiktavardžių, datyvas taip vartojamas retai, nors kartais pasitaiko, pvz., *už staluõ nebùvo súolo* 'už stalo...'. Pajūryje tokia vartosena palietė dar asmeninius bei sangrąžinį įvardžius, pvz., *dėl mùnie galì eĩti* 'dėl manęs...', *kõžnas nu sãvie krãtos* 'kiekvienas nuo savęs kratosi'. Daugiskaitos datyvas su šiais prielinksniais retas, pvz., už *Klausgalváms ỹr Nasrė̃nai* Kalnãlis 'už Klausgalvų...'. Apie Kuliùs girdėta *ant ardam̃s* 'ant ardų' (priegaidė!). Greta datyvo visais šiais atvejais vartojamas ir genetyvas. Tarp abiejų konstrukcijų ryškesnio skirtumo nėra. Kulìškio J. Tarvydo teigimu, konstrukcija su datyvu reiškianti kiek glaudesnį, betarpiškesnį daiktų santykį, negu su genetyvu: *grėblỹs pri sienai* reiškią, kad grėblys liečiąs sieną, o *grėblỹs pri síenos* – kad esąs arti sienos. Dabar vis labiau, ypač jaunimas, vartoja genetyvą. Galima būtų manyti, kad aprašytai konstrukcijai pradžią davė datyvo vartojimas po prielinksnių *ligì, priẽ, põ*, tačiau žemaičiai rytuose po jų tevartoja tik genetyvą. Galima būtų įžiūrėti ir vokiečių kalbos įtaką, nes Klaĩpėdos krašte ir arčiau jūros ši konstrukcija yra pastebimai gyvesnė. Tačiau lieka neaišku, kodėl aukščiau nurodyti prielinksniai reikalauja visų pirma *(i̯)ā, ē, i* ir priebalsinio kamienų datyvo. Stebina ir oksitonų galūnės kirčiavimas. Beje, toks kirčiavimas negali būti įsivestas iš pronominalinio linksniavimo, nes įvardžiai bei būdvardžiai čia turi galūnę *-ái*, pvz., *tái, baltái*. Jie, kaip ir daiktavardžiai, gauna *-aĩ* tik nagrinėjamoje konstrukcijoje su prielinksniais, pvz., *lig taĩ baltaĩ žvaizdeĩ ỹ toliẽ* 'ligi tos baltos žvaigždės yra toli'. Kirčio nukėlimas galėtų būti susijęs su šios konstrukcijos kiek prieveiksmine vartosena (datyvas nėra visai paradigminis), plg. *ant galvaĩ aš neatsìmenu* 'atmintinai...', *dienà nu dienaĩ* 'diena po dienos, kasdien', *nu širdiẽ sakáu* 'nuoširdžiai sakau', *eĩk valùg toraĩ* '...patvoriu' (dar plg. pavyzdžius prie atskirų prielinksnių).

Įvairūs kiti prielinksnių vartosenos atvejai aptariami, kalbant apie atskirus prielinksnius. Jų reikšmė dėl vietos stokos detaliai neaprašoma: nurodomi tik patys ryškiausi skirtumai nuo literatūrinės kalbos. Apie prielinksnių reikšmes yra rašyta Kuršaičio Gr. §§ 1431 – 1485, Jablonskio RR I 646 – 672 (dar žr. J. Balčikonio leidimo rodyklę), Būgos RR (žr. rodyklę), Endzelyno Лат. предл. I – II, Gr. §§ 489 – 584, GF §§ 432 – 452, LKŽ (s.v.), Frenkelio Präpos., P. Būtėno „Lietuvių kalbos prielinksnių moksle" (Kaunas, 1930), K. Doveikos straipsnyje SLK 257 – 283, Otrembskio Gr. III §§ 687 – 797, Tv. t. 431 – 446, J. Senkaus straipsnyje MAD 1960 1 125 – 148, M. Sivickienės straipsnyje Kalbotyroje IV 79 – 90, E. Valiulytės straipsniuose LKK VII 97 – 116, KK V 52 – 62, VII 37 – 44, MAD 1964 1 243 – 251. Apie

priešdėlių reikšmes žr. J. Paulausko disertaciją LK III 303–453 ir J. Aleksandravičiaus straipsnį PID VIII 127–133.

Žemiau aptariami tik senybiniai prielinksniai ir tie, kurių kilmė iš linksniuojamų kalbos dalių tam tikrų formų nėra akivaizdi. Apie kitus kalbama prieveiksmių skyriuje: *abìpus (abìšal)* § 721 arba *abýpusiai* § 729, *anàpus, anąpus* § 725 arba *anõpus* § 726, *antliñk* § 723, *àpač* § 733, *apliñk, apliñkui* (*apsukuĩ, apžabuĩ, apžarguĩ* ir kt.), *apliñkuo* § 723 arba *aplinkõ (apsukõ)* § 722, *aplinku (apsukù)*, *apliñkunais* § 725, *aplei rìnkį (į rìnkį)* § 724, *artì, artiẽ* § 726 arba *artýn, artiñ* § 727, *arčiaũ* (*aukščiaũ/aukštèst, toliau* ir kt.) § 730, *daiktè* § 726, *galù* § 725 arba *galè, galuĩ* § 726 *gretà* § 725, *įkypaĩ, įstrižaĩ (išstrižaĩ)* § 729, *išilgaĩ (išilg)* § 729 arba *išilgõ, išilgõs* § 722, *išilgui, išilguo* § 723, *kiáurai* § 729, *laukè* § 726, *link, linkui* § 723 arba *linkaĩ* § 729, *linkais* § 725, *linkan* § 727, *netolì (netõl)*, *netoliẽ* § 726, *paskui, paskuo* § 726 arba *pasku, paskuñ* § 725, *pãskun* § 727, *pirma, pirm (prim)* § 721, *skersaĩ* § 729 arba *skersõ* § 722, *skersuõ (skypuõ)* § 723, *šalià* § 725 arba *šalỹ, šalè* § 726, *šalìp* § 728, *šalýmais (šalìmais)* § 725, *šóne* § 726, *viduĩ (paviduĩ)*, *vidurỹ (viduř)* § 726 arba *paviduriù* § 725, *viẽtoj* § 726, *viršuĩ (viřš)* § 726 arba *viršuñ* § 725, *viršuñ* § 727.

anót

§ **735.** Šis prielinksnis tarmėse gerokai įvairuoja. Pastebėti variantai: *anõt* Adùtiškis, Tverẽčius arba *ànot* Palómenė, *anóte* Kuršaičio Gr. § 1435 arba *anotè* Kuršaičio D.-l. Wb. I 158, *anóts* Gervìniai, Léipalingis arba *anõts* Miroslãvas (LKŽ), *anuñt (< anañt?)* Velžỹs, Grũžiai, *anuñtais (< anañtais?)* Joniškė̃lis, *anuñtės (< anañtės?)* Survìliškis (LKŽ), *anók* Girdžiaĩ (iš *anógi?*), *nót* Liubãvas, Vilkavìškis arba *nõt* Adùtiškis, Tverẽčius, *nóte* Pãgramantis, *nóti* Daukšiaĩ, *nóts* Pùnskas (dz. iš *nóti?*), *nó* Pãgramantis. Vartojamas su genetyvu, atpasakojant kito asmens žodžius. Jį dažnai pakeičia prielinksniai *nuõ* (žemaičių tarmėje), *pasàk, pagaĩ.* Vartojant tam reikalui *añt*, kaip rašoma Otrembskio Gr. III § 689, neteko girdėti. Rytų aukštaičiai vilnìškiai apie Liñkmenis turi įterptinį žodį *anotiõs* 'sako' *(anót+jõs)*, pvz., *ãnas ir surė̃kęs: kuř tu, anotiõs, einì.*

añt

§ **736.** Ilgesnį variantą *antà* dar galima išgirsti pasakant vietomis lietuvių kalbos ploto pietryčių pakraštyje apie Veisíejus, Marcinkónis, Ródūnią. Kitur jis išliko tik sudėtiniuose žodžiuose, pvz., *antarýt* Butrimónys, Marcinkónys 'kitą dieną, rytoj', *antatõ stóvi (stóvia)* Panevėžỹs, Kùpiškis, Skãpiškis 'tik tam tinka', *antãvagė* Liškiavà 'viršuvagė'. Plg. vietovardžius *Antãkalnis, Antãlamėstė* (kaimas prie Lamė̃sto ežero netoli Liñkmenų), *Antãliedė* (kaimas prie Líedžio ežero netoli Kaĩtanėnų), *Antãlieptė, Antãtilčiai* (kaimas Ukmergẽs raj. Žemaĩtkiemio apyl.), *Antãveršis* (kaimas prie Veršiùko ežero netoli Áukštdvario), *Antãzavė.* Šiaipjau visuotinai

įsigalėjo trumpas variantas *añt* (apibendrintas iš pozicijos prieš žodžio pradžios *a-*, plg. *Antaviliaĩ* < *Anta-aviliaĩ*) arba *añ* (neteko *t* pozicijoje prieš *t*, *d*, plg. *an*[*t*] *tvoros*). Priebalsis *t* daug kur ištariamas fakultatyviškai (dažniau prieš balsį kaip priemonė išvengti hiatui), o kai kur ir visai netariamas. Rytų Lietuvoje su *t* pasako daugiausia senoji karta. Apie tarimą *un(t)* vietoj laukiamo *ǫn(t)* Tirkšlių, Viekšnių apylinkėse žr. § 59.

Žemaičiai *añt* vartoja ir kaip veiksmažodžių priešdėlį. Čia jis atstoja dalies rytų lietuvių *uš-* 'už-' (§ 760), pvz., *vãnagas anpúolė ant vìštą* 'vanagas užpuolė vištą', *antlipáu an drõtį* 'užlipau ant vielos', *vãkar bìškį antlìjo* '...truputį palijo', *ant lópetą žẽmių ansidė́jo* 'ant kastuvo žemių užsidėjo', *anà ansikórė prãstą výrą* 'ji gavo (užsikorė)...', *tùr(i) gẽrą bal̃są, gal(i) antver̃sti* '...gali pritarti' (Kretingà), *eĩk tù, aš antvažiúosiu ir teĩp* 'eik tu, aš važiuotas ir taip tave pavysiu', *mùn ir nãktį anteĩt ráižyt vìdurius* 'man ir naktį ima raižyti vidurius (diegti, skaudėti)', *ka lazdà ir bū̃t antdė̃jęs, bet válgyti bū̃t dãvęs* 'nors ir būtų mušęs, bet valgyti būtų davęs', *dúok kõ nórs angérties* '...užsigerti' (Kalnãlis). Daugiau pavyzdžių pateikia J. Aleksandravičius PID VIII 127 – 128 ir J. Paulauskas LK III 318. Vietomis priešdėlis *ant-* pakeistas *anč-* (*ant*+*š-*), pvz., *ančẽjo kolchõzo bùlves bẽkasantį* 'aptiko kolūkio bulves bekasantį', *ančmáuk pir̃štines* 'užmauk...', *kopū̃stlapis ant uodegõs ančkrìto* '...užkrito', *ančpìlk mir̃kalo* 'užpilk padažo' (Luõkė).

Prielinksnis *añt* žemaičių tarmės vakaruose vartojamas ne tik su genetyvu, bet ir su akuzatyvu (iliatyvo reikšme) arba instrumentaliu (lokatyvo reikšme), pvz., a) *lìpk ant tróbą* '...ant trobos', *ant tùs medžiùs pasė̃dėkiau ir paválgykiau* 'ant tų medžių (abu) pasėdėkime ir pavalgykime', b) *àš ant víena šakà bekỹburu* '...ant vienos šakos...', *trikóјį pastačiáus ant kū̃liais* '...ant akmenų'. Pastaruoju atveju (b) jis gali eiti ir su (*į*)*ā*, *ē*, *i* bei priebalsinio kamienų vienaskaitos datyvu (§ 734), pvz., *mótyna añtras mẽtas kaip ant lóvai* 'motina antri metai kaip lovoje (serga)', *anà vir̃sta ant nósie* 'ji virsta ant nosies', *jéi ìlgai lýs, ant prapul̃tiẽ eĩs tiẽ vìkiai* 'jei ilgai lis, žus (suges) tie vikiai', *ant rudeniẽ mùsys prãdeda daugiaũ kąsti* 'rudeniop musės...' (Kretingà). Šiaurės rytuose, apie Tìrkšlius, žemaičiai *añt* vartoja tik su genetyvu (iliatyvo reikšme) ir instrumentaliu (lokatyvo reikšme).

§ 737. Rytų aukštaičiai daug kur painioja prielinksnius *añt* (> ryt. *uñt*, *uñ*) ir *į̃* (taria *iñ*, *iñt*). Ukmergė̃s apylinkėse sakoma, pvz., *knygà gùli an* || *in stãlo* ir *einù an* || *in miẽstą* 'einu miesto link'. Vietoj priešdėlio *į-* taip pat gali būti vartojama *an(t)-*: *indū̃rė* || *andū̃rė* 'įdūrė', *inšóko* || *anšóko* 'įšoko', *intẽjo* || *antẽjo* 'įėjo' (*t* dažniau išlaikomas prieš balsį kaip priemonė hiatui išvengti). Dėl tokio sumišimo kartais netgi žodžio pradžios *un-* (ir iš *an-*) pakeičiamas *in*: sakoma, pvz., *Iñdrius* 'Andrius', *Indriónìškis* 'Andrioniškis', *ingurỹs* 'ungurys'. Kai kuriose šnektose (pvz., apie Pãsvalį, Bìržus, Vabalniñką, Pãpilį, Pándėlį, Panemunė̃lį, Skãpiškį, Rãguvą, Síesikus, Gélvonus ir Dotinė̃nus, Adùtiškį...) *añ(t)* baigia išstumti iš var-

tosenos *iñ(t)*, kitur (pvz., Svėdasaĩ, Výžuonos, Aluntà, Kùktiškės, Sãlakas, Palũšė, Rimšẽ...), priešingai, įsigalėjo *iñ(t)*. Tačiau daug kur lygiagrečiai vartojami abu variantai, ir ne visuomet lengva nustatyti, katras iš jų dažnesnis. Panevėžiškių tarmės šiaurės vakaruose apie Jùkiškius *añt* (tariama *ǫñt*, *ǫñ*) gali pakeisti tik prielinksnį *į̃* (tariama *ę*), tačiau priešdėlis *į-* čia išlaikomas. Mišimas liečia net izoliuotas Gervė̃čių (čia kartais skiriami *añ* > *uñ* 'ant' ir *añgi* > *uñgi* 'į'), Dievẽniškių (kartais skiriamas *iñ* 'ant' nuo *iñgi* 'į'), Lazū̃nų (vyrauja *iñ*) ir Zíetelos (vyrauja *añt*) šnektas. Jis pastebėtas taip pat žemaičių tarmės vakaruose apie Klaĩpėdą, kur vietoj *añt* (girdėta ir *añš*, *añč*) sakoma *iñt (iñš, iñč)*, pvz., *int kójai* Kar̃klė 'ant kojos'. Variantas *iñt* 'ant' (Būgos RR II 264 laikomas **ent* silpnuoju laipsniu) turimas dar kai kuriose artimesnėse šiaurės žemaičių kretingìškių (pvz., Palangà, Darbė̃nai), taip pat vakarų aukštaičių kaunìškių šnektose. Dėl *añt* ir *į̃* sumišimo plg. pasakymus *káršto nudẽgęs, ant šálto (= į šáltą) spiáuna* Plùngė, *ką̃ turė́jo, vìską ant vė́jo (= į vė́ją) paléido* Garliavà.

apiẽ

§ **738.** Aukštaičiai vartoja variantus *apiẽ* > *apẽ* (§ 85b) ir *apì*. Labiau paplitęs pirmasis. Antrasis pastebėtas tik atskirose šnektose, pvz., apie Šiauliùs, Čẽkiškę (Vaitkūnų km.), Síesikus, Rãguvą (greta *apiẽ* > *ape*), Palómenę (ir *apiẽ* > *ape*), Kaišiadóris (ir *apẽ* < *apiẽ*), Dùsmenis (ir *apẽ* < *apiẽ*). Jis gali būti senesnis, plg. priešdėlį *api-*. Variantas *apiẽ* galėjo atsirasti šalia *apì* pagal *priẽ* šalia *prì-* pavyzdį. Žemaičiai turi *apeĩ* (iš čia, greičiausiai, ir Kretingõs apylinkių *àpẽ·*, Tirkšliũ, Viekšniũ *ape*) su neaiškiu *ei*. Taip tariama vietomis ir aukštaičių plote, pvz., apie Baisógalą, Nóčią. Plg. *priekãlas*, *priemenẽ* ir *preikãlas* Kuršaičio L.-d. Wb., *preimenẽ* Kretingà. Žemaičių tarmėje labiau paplitę variantai *aplì* ir *apleĩ* su *l* iš *apliñk*. Pãgramančio apylinkėse tariama *apl'iẽ* || *àpl'ie* su *ie* iš *ė*, plg. *aplẽ* || *apẽ* Šakýna. Kirčiavimas svyruoja: daug kur, ypač vakarų ir pietų aukštaičiai, kirčiuoja *ã-* (*ãpie*, *ãpė...*). Rytiniuose lietuvių kalbos ploto pakraščiuose apie Zíetelą, Lazū̃nus, Dievẽniškes, Gervė̃čius, Rim̃šę, Ãpsą vietoj *apiẽ* sakoma *piẽ (pẽ)*. Apie tai, taip pat prielinksnių *apiẽ* ir *priẽ* mišimą, kalbama § 753. Žemaičių tarmės vakaruose tam tikrais atvejais vietoj *apiẽ* vartojamas *nuõ*, žr. § 747. Rytų Lietuvoje *apiẽ* kartais pakeičiamas prielinksniais *paliaĩ*, *palìg*, žr. § 748.

bè

§ **739.** Eina su genetyvu. Labai retai pasitaiko su datyvu, pvz., *ji be jokiam unaru* Garliavà '...be jokio išdidumo' (J. Senkus MAD 1960 1 131[6]). Išimtį sudaro žemaičiai (čia *bè* > *bà* § 52b) vakaruose, kur tam tikrais atvejais (žr. § 734) vartosena su datyvu dažna, pvz., *putrà be drùskai* '...be druskos', *be ylãlei kùrpių nepasiū́si* 'be ylos...', *visàs pupàs be vienaĩ nupióviau* '...visai visas...'

(Kretingà). Greta *bè* vienur kitur sutinkami slavizmai *apárt* || *apar̃t* K. Naũmiestis, Geistaraĩ, *aprìč* Kel̃mė, Skir̃snemunė, Ketùrvalakiai, *bèz* Zíetela, *krome* > *kruome* M. Sivickienė Kalbotyra IV 89, *liš*, *lišei* Frenkelio Präpos. 207.

dė̃l

§ **740.** Vartojami trumpi variantai *dė̃l* arba *del̃* ir ilgesnieji *dė̃liai*, *dė̃lia* arba *deliaĩ*, *delià*. Bemaž visi aukštaičiai (neišskiriant kaunìškių), taip pat žemaičiai rytuose sako *del̃* (tačiau *dė̃liai*) su proklizėje sutrumpėjusiu vokalizmu. Kaip gretiminis, vietomis turimas ir variantas *dė̃l*, pastebėtas, pvz., apie Šakýną, Pùnią, Dùsmenis, Zíetelą. Jis vyrauja arba yra vienintelis panevėžìškių šiaurėje bei artimesnėse šnektose (pvz., Papilỹs), taip pat didžiojoje žemaĩčių tarmės dalyje (telšìškiai dėl nekirčiuotų ilgųjų redukcijos vietomis taria *dˈęl*, *dęl* § 104). Priebalsį *l* daugelis aukštaičių (neįeina kaunìškiai) ir dalis žemaičių (Laũkuva, Luõkė, Karklė̃nai, Kuršė̃nai...) taria minkštai. Apie fakultatyvišką *l* numetimą žr. § 722. Iš ilgesniųjų variantų labiausiai paplitęs *dė̃liai* (rašoma su *-iai*, nes rytų ir pietų aukštaičiai taria *dė̃l'ei*), kiek retesnis *deliaĩ* (kirčiuojama ir *dėliai*). Variantas *dė̃lia* arba *delià* daugiausia vartojamas rytų pakraščiuose apie Zíetelą, Lazū̃nus, kitur retas. Linkuvõs apylinkėse užfiksuota *dė̃liakos* (< *dė̃lia*+*k*+*os*, plg. §§ 246, 722). Ilgesnieji variantai eina tiek prepoziciškai, tiek ir postpoziciškai, pvz., *stãto tvártus d ė̃ l i a k á r v i ų* Zíetela, *m à n ę s d ė̃ l i a i aš neturiù niẽko prieš* Girdžiaĩ. Trumpieji variantai, išskyrus prieveiksmiuose *kodė̃l, todė̃l* (žemaičių tarmėje ppr. *dėl kõ, dėl tõ)*, rodos, daugiausia eina prepoziciškai. Prūsų Lietuvoje sakyta ir *jõs dė̃(l)*, *juokũ dė̃(l)* (Jurkšaičio Lit. Märch. 44_7, 69_{18}). Vartojami su genetyvu. Išimtį jie sudaro žemaičių tarmės vakaruose, kur tam tikrais atvejais (§ 734) reikalauja vienaskaitos datyvo, pvz., *užsirãšė pãvardę dėl ž i n i a ĩ* '...žinojimo dėliai', *susìbarė dėl š u n i ẽ* '...dėl šuns' (Kretingà).

driñ, dreñ

§ **741.** Prielinksnis *driñ* arba *dreñ* pastebėtas tik Dievẽniškių šnektoje. Vartojamas su genetyvu ta pačia reikšme, kaip *dė̃l*, pvz., *atnẽškit ir d r e n manę̃* 'atneškit ir man', *ìtai nẽša d r e n skatỹnų (= skatỹnomu)* 'tai neša gyvuliams'. Vyrauja variantas *dreñ* su *e*, greičiausiai, iš *del̃*. Kad senesnis *driñ*, rodo Zíetelos lietuvių prieveiksmis *tõdrin* 'todėl'. Plg. senųjų raštų *dril* 'dėl', perdirbtą iš *driñ* pagal tą patį *dė̃l*.

į̃

§ **742.** Prielinksnis *į̃* arba *iñ, iñg(i), iñt, iñš, iñč* (§§ 75d, 77b, 737), *ig* (LKŽ) eina su akuzatyvu, išskyrus rytų aukštaičių ir Klaĩpėdos krašto žemaičių tarmes, kur šis prielinksnis sumišo su *añt* ir, pavaduodamas jį, gali eiti su genetyvu (§ 737). Klaĩpėdos krašto žemaičiai vietomis jį, kaip ir *añt*, tam tikrais atvejais (§ 734) vartoja su vienaskaitos datyvu, pvz., *inlipo in ù g n i a i* 'įlipo į ugnį' (Kar̃klė). Apie jo vartoji-

mą lokatyvui reikšti kalbama § 255. Rytų ir pietų aukštaičių tarmėse dažnai jis turi aliatyvo reikšmę, pvz., *į rùdenį atsikéldavau su patámsiu* Pašvitinỹs 'rudeniop keldavausi dar neprašvitus', *parašýk in Juõzą laišką* Pùnskas '...Juozui laišką', *našlỹs iñgi nãšlę váikščiavo* Ramaškónys '...pas našlę vaikščiojo', *in júos (juõs?) àš neĩ kójos daugiaũ nekélsiu* Kaniavà 'pas juos...', *privažiãvo in klaĩmą* Svėdasaĩ '...prie klojimo', *čia, ródos, prigùli in paũdrę* Aluntà 'čia, rodos, priklauso paūdrei (t.y. lašiniams, nuimtiems nuo kiaulės papilvės)', *reĩkia skùbintis in šiẽną* Kùktiškės '...prie šieno (grėbti šieną)'. Pietryčių pakraštyje *į̃* dar neretai atstoja *ikì*. Tuo atveju jis eina su datyvu (vyriškosios, rečiau moteriškosios, giminės daiktavardžiai gauna galūnę *-i*), pvz., *in pačiai žiẽmai* (ret. *žiẽmi*) *ganýsim kárves* Musteikà 'iki pat žiemos...', *in vãkari pabeĩgsit* Léipalingis 'iki vakaro pabaigsite'.

ikì

§ **743.** Prielinksnis *ikì* (*ìki* MAD 1960 1 134, LŽTP 58) vartojamas ta pačia reikšme, kaip *ligì*. Pastarasis tarmėse labai įsigalėjo, daugelyje vietų išstumdamas iš vartosenos *ikì*. Dabartiniu metu *ikì* gyviausiai vartoja vakarų aukštaičiai kaunìškiai, daugelis pietų aukštaičių ir jų kaimynų. Kitur jis retas arba ir visai neturimas. Trumpą variantą *ik* (apibendrintą iš pozicijos prieš *i*), kaip gretiminį, daugiausia turi pietų aukštaičiai. Dėl maišymosi su *ligì* greta *ikì*, *ik* vienur kitur atsirado *igì*, *ig* (*ìgi* Jùrbarkas, K. Naũmiestis, Veisiejaĩ). Eina ne tik su genetyvu, bet ir vienaskaitos datyvu (dažnai) bei daugiskaitos instrumentaliu (retai § 734), pvz., *dìrba no tamsõs iki támsai* Pìlviškiai, *ik šitam kãri (kãru) gyvenaũ káime* Simñas, *vìsa iškùlsim ik Naujaĩs Mẽtais* Kaniavà.

iš

§ **744.** Rytų Lietuvoje vietomis turima *iž*, nors priešdėlis, rodos, visur tik *iš-*: sakoma, pvz., *iž ùpės*, bet *išẽjo/išẽjo*. Taip elgiantis pastebėta apie Rudamìną, Drùskininkus, Jiẽzną, Palómenę, Ùkmergę, Tverẽčių. Pietryčių pakraščiuose apie Valkininkùs, Nõčią kartais pasakoma ir *ižg (ižg rýto)*. Žemaičių priešdėlis *ĩš-* aptariamas § 59. Prielinksnis eina su genetyvu. Išimtį sudaro žemaičiai vakaruose, kur tam tikrais atvejais (§ 734) jis vartojamas su vienaskaitos datyvu, pvz., *iš žąsiẽs uodegaĩ plùnksną ìšpešiau* 'iš žąsies uodegos...', *iš klẽtie ãtnešė sū́rį* 'iš klėties...', *iš seseriẽ piningũ negáusi* 'iš sesers...' (Kretingà). Dažnai *iš* eina ir su kitais prielinksniais, ypač *anàpus*, *põ*, *už*, pvz., *iš anõpus viẽškelio vẽžė šiẽną* Debeĩkiai, *iš po naktiẽ rãdom išdygusių grỹbų* Kretingà 'po nakties...', *sáulė išliñdo iš už dẽbesio* Šakýna. Rytų aukštaičiai daug kur lenkų kalbos pavyzdžiu vartoja *iš po* gyvenamai vietai nurodyti, pvz., *ãnas iš po Utenõs* 'jis nuo Utenos', *iš po Šimoniũ málkas vẽža* 'nuo Šimonių...' (Svėdasaĩ), *nègi nepažį́sti, iš po pačiõs Ignalìnos* '...nuo pat Ignalinos' (Palū̃šė).

§ **745.** Lietuvių kalbos ploto pietryčių pakraščiuose apie Ródūnią, Ramaškónis, Dievẽniškes, Lazū́nus, Zíetelą pastebėtas prielinksnių *iž* ir *už* painiojimas. Zíetelos lietuviai dažniausiai vartoja *iž* vietoj *už*. Tuo atveju jis eina su genetyvu ir akuzatyvu, pvz., *iž ùpės anà bū́sta* 'už upės ji gyvena', *jaũ iž asmokùs dìrbsim* 'jau už pinigus dirbsime', *kad tu sãvą meŕgą atdúotai iž tokiõ bérno* 'kad tu savo mergą (dukterį) atiduotum už tokio berno', *anà jaunẽsnė iž Rõmaką* 'ji jaunesnė už Romuką'. Atvirkščias reiškinys, *už* vartojimas vietoj *iš* (pvz., *už pirkiõs išái* 'iš pirkios išėjo'), Zíeteloje retesnis. Lazū́nų apylinkėse, rodos, priešingai, dažnesnis *už* vietoj *iž*, pvz., *už rýto* 'iš ryto' ir pan. Painiojami ne tik prielinksniai, bet ir priešdėliai, pvz., *ùžkerta mẽdžiagą* Lazū́nai 'iškerta medžius'.

ligì

§ **746.** Šis prielinksnis vartojamas ta pačia reikšme, kaip *ikì*. Jis tarmėse įsigalėjęs plačiau už pastarąjį, žr. § 743. Zíetelos lietuviai sako *lýgu*, pvz., *aš lýgu bóčiu pabū́siu ir mirsù* 'aš ligi tėvo (tiek, kiek tėvas) pagyvensiu ir mirsiu'. Čia yra prielinksniu virtusi būdvardžio *lýgus* nom.-acc. n. forma. Greičiausiai, ir *ligì* bus perdirbta iš *lýgu* pagal sinonimą *ikì*. Turimi kompromisiniai variantai *lỹg* > *lỹk* Kal̃tanėnai, Liñkmenys, Daugėlìškis, Tverẽčius, Adùtiškis ir *likì* Žãsliai, Dùsetos arba *lìki* Kuršaičio Gr. § 1446. Žemaičiai vakaruose *lig* ištaria su siauru *i*. Neaiškios kilmės Tverẽčiaus šnektos *liẽk* (greta *lỹk*) ir Gélvonų — Ukmergẽs *liñk* (greta *ligi, lig* > *lik*). Plg. *liñki aš nuveisiù, liñki ką̃* Ukmergẽ 'kol aš nueisiu, kol ką (t.y. vėluosiu)'. Aukštaičių tarmės plote jis daug kur eina ne tik su genetyvu, bet ir vienaskaitos datyvu (dažnai) bei daugiskaitos instrumentaliu (rečiau), pvz., *ligì šiái diẽnai nežinaũ, kuñ vókiečiai ìšvežė màno brolẽlį* Girdžiaĩ, *išbùvo susirinkimè ligì pačiám gãlui* Vilkavìškis, *penkì žiñgsniai lig tvõrai* Bìržai, *lyk dúonai mãža bus grū́do* Liñkmenys 'iki kitų rugių neužteks grūdų', *nuveĩk link ùpei* Ukmergẽ '...iki upės', *sniẽgo lig kãkli* Zíetela, *(v)ándenio bùvo lig kẽliais* Bìržai, *lik dañgčiais tvõrą užtvẽrė* Svėdasaĩ 'iki stogų (sniegas) tvorą užtvėrė', *gẽriau alùtį, sáldų medùtį peñ vìsą nãktį ligi gaidẽliais* Valkininkai. Labai retai pasakomas su vienaskaitos instrumentaliu arba daugiskaitos datyvu, žr. § 734. Ir žemaičiai vakaruose tam tikrais atvejais (§ 734) jį vartoja su vienaskaitos datyvu, pvz., *lig nedẽlės dienaĩ beñgsiam* 'ligi sekmadienio baigsime', *añs išbùvo lig naktiẽ* 'jis išbuvo ligi nakties' (Kretingà).

nuõ

§ **747.** Dėl proklitinės padėties tarmių dalyje vokalizmas savitai pakitęs: daugelis vakarų ir pietų aukštaičių sako *nõ* (§ 85b), žemaičiai — *nũ*/*nu* (§ 82). Proklizėje sutrumpėjusį variantą *nu* aukštaičiai apibendrino veiksmažodžių priešdėliui. Vietomis jis vartojamas ir kaip prielinksnis, pvz., apie Šiauliùs, Síesikus, Ùkmergę,

Gélvonus. Turėtas Prūsų Lietuvoje, žr. LŽTP 58. Pietų aukštaičiai ir jų artimesni kaimynai turi ilgesnius variantus su *-g(i)* > *-k*, pvz., *nuõg* > *nuõk* Veisiejaĩ, Léipalingis, Kaišiadórys arba *nõg* > *nõk* Pùnskas, Liubãvas, Rudnià, Kaniavà, *nug* > *nuk* Vẽpriai (ir *nu*), Žãsliai (ir *nuõk*), Dùsmenys (ir *nõk*, *nõ*), Musteikà (ir *nõk*), Nočià (ir *nõk*), Ramaškónys (ir *nuõk*), Lazũnai (ir *nùgi*, *nuõg*), Zíetela (ir *nuo*, *nòg*). Tautosakoje tokie variantai sutinkami plačiau, pastebėti net apie Svẽdasus (*nuõg*). Žemaičiai tam tikrais atvejais šį prielinksnį vartoja vietoj *anót* ir *apiẽ*, pvz, a) *ka bũt pagadà, nu tẽvo bẽtariant, piáuk ir vèžk* 'kad būtų geras oras, anot tėvo betariant...', b) *žárdas bùvo nu dvijũ trijũ žmogaũs áugumų* '...apie du tris kartus aukštesnis už žmogų', *papãsakok nu mókslo, nu polìtikai* '...apie mokslą, apie politiką' (Kretingà). Plg. pažemaitės aukštaičių *nuvìjo vir̃vę no mètro il̃gio* Veliuonà '...metro ilgio', *õ, vyrel̃, àš žinaũ istòrijų* (= pasakojimų) *no šim̃to* Žagãrė '...apie šimtą'. Eina su genetyvu. Išimtį sudaro žemaičiai vakaruose, kur tam tikrais atvejais (§ 734) jis vartojamas su vienaskaitos datyvu, pvz., *nu jũrai jaũ šviẽtas* 'nuo jūros jau šviečiasi', *eĩk tu nu mùno galvaĩ* '...nuo mano galvos', *pil̃vas skaũda nu rūgštaĩ dúonai* '...nuo rūgščios duonos', *nu marčiaĩ gãvo dovenũ* 'nuo marčios gavo dovanų', *nu pat kūdykỹstie esù dárbe ir dárbe* 'nuo pat kūdikystės...' (Kretingà). Lazũnų šnektos sakinyje *nù ir nuvėj vil̃kas nuõg bóbai* LKK II 217_{40} pavartotas datyvas dėl *prieg bóbai* analogijos. P. Arumos duomenimis (Lit. Mund. 66), Lazũnuose kartais *nùgi* pasakomas su akuzatyvu aliatyvo reikšme, pvz., *àle skareĩ nuvažiãvo ãnas nùgi akmenìnę síeną* 'bet greit nuvažiavo jis prie akmeninės sienos', *nuvažiãvom nùgi Lazũnus* '...prie Lazūnų'. Tačiau variantas *nuog*, rodos, tevartojamas tik su genetyvu įprasta reikšme.

pagal̃, *paliaĩ* ir kt.

§ **748.** Prielinksnis *pagal̃* tarmėse turi kelis variantus, iš kurių dažnesni yra *pãgal* K. Naũmiestis, Vilkavìškis, *pàgal* Pãgramantis, Šakýna, LŽTP 58, *pagul̃* || *pàgul* Laũkuva, *põgul* || *põkul* || *pãgul* Zíetela, *pagà (pagù?)* Pagiriaĩ (§ 218). Priebalsį *l* daugelis aukštaičių ir kai kurie žemaičiai (pvz., Pãgramantis, Laũkuva) taria minkštai. Aukštaičiai *pagal̃* daugiausia vartoja su akuzatyvu, žemaičiai – su genetyvu ir instrumentaliu (pastarasis, matyt, dėl mišimo su *sulìg*), nors su šiais dviem pasitaiko vietomis ir aukštaičių plote, ypač pažemaitėje, pvz., *pãgal dìdelio judė́jimo plentą per siaurą dirba* N. Ūtà (J. Senkus MAD 1960 1 138[15]), *pagal taĩs krũmais nueĩna kẽlias* Kruopiaĩ. Tam pačiam reikalui plačiai vartojamas prielinksnis *paliaĩ* (rašoma *-iai*, nes rytų ir pietų aukštaičiai *l* taria minkštai), kurio pastebėti tokie variantai: *pãliai* Pùnskas, Vilkavìškis, Jùkiškiai, *pàliai* Gervìniai, Léipalingis, *palẽ* Dùsmenys, *pãlė* Geistaraĩ, *pàlė* Šilavótas, *palià* Svėdasaĩ, *palì* Dùsmenys, Žãsliai, Palómenė, *palỹ* Jūžintaĩ, Tverẽčius, *pèli* Gélvonai, *palìg* > *palìk* Dùsmenys, Palómenė, Kal̃tanėnai, *pãlig* Léipalingis, Ãpsas. Greičiausiai tai yra lenkų

podle perdirbiniai. Vartojimo pavyzdžiai: *paliaĩ rẽvo auga kalavìjai* Dùsmenys 'pagal griovį auga šalavijai', *pabū̃k palì vaĩką* Palómenė '...prie vaiko', *eĩna palià mergàs* Svėdasaĩ 'eina nuo vienos mergos prie kitos', *pripãsakojo paliaĩ manę̃* Jonavà '...apie mane', *stãčiai pèli laukaĩs, pèli píevom nuvažiãvo* Gélvona, '...per laukus, per pievas...', *eĩna kaĩ pèli ledù* t.p. '...kaip per ledą'. Dėl *pagal̃/ paliaĩ* mišimo su *sulìg* vietomis pasidarytas kompromisinis prielinksnis *palìg* > *palìk*, pastebėtas apie Léipalingį *(pãlig)*, Dùsmenis, Jõnavą, Kal̃tanėnus, Ãpsą, pvz., *(v)ándenio palìk kẽlių* 'vandens sulig kelių', *tìk palìk tavę̃s jám nerẽžiau* 'tik dėl tavęs jam nesudaviau' (Kal̃tanėnai), *tėvas bū̃na palig žẽmę, o ãšenai po dárbus* 'tėvas būna prie žemės (dirba žemę)...' (Jonavà). Dar yra perdirbinių, susijusių su lenkų *według* (> *vèdluk* Gervìniai), pvz., *valùg* > *valùk* Kalnãlis, Laũkuva, Šakýna, Šeduvà, Bìržai, Skãpiškis, Ukmergẽ, Kùktiškės, Dotinẽnai, Tverẽčius, *valìg* > *valìk* Pašvitinỹs, Raguvà, Pandėlỹs, Ukmergẽ, Kùktiškės, Dotinẽnai (plg. *sulìg*), *velùk* ‖ *vẽluk* Jùrbarkas, *vàlunk* Gélvonai, Ukmergẽ, *vàlink* Síesikai, Ukmergẽ (plg. *apliñk*), *vàgal* Gélvonai (plg. *pagal̃*), *vàgul* Tirkšliaĩ arba *vagul̃* Kuliaĩ. Dusmenysè sakoma *padlùk* < l. *podług*. Šių variantų vartojimo pavyzdžiai: *ejáu valùg griõvio i paslýdau* Kretingà 'ėjau pagal griovį ir paslydau', *kélnės valig kẽlių* Svėdasaĩ '...sulig kelių', *vèdluk Marìkės kalbõs* Gervìniai 'anot Marytės kalbos', *vàlunk tavę̃ da per geraĩ* Gélvonai 'sulig tavęs dar per gerai', *padlùk tokį̃ bérną taĩ mergà gerà* Dùsmenys, *vàgal žmõgo i dárbas* Gélvonai 'pagal žmogų ir darbas'. Žemaičiai vakaruose tam tikrais atvejais (§ 734) vartoja su vienaskaitos datyvu, pvz., *eik valùg toraĩ, ir neužpùls šuõ* 'eik pagal tvorą...', *nupióvėm mẽdį valùg pat žẽmei* '...pagal pat žemę', *valùg pirtiẽ ỹ(rà) pelùdė* 'pagal pirtį...' (Kretingà).

per̃, par̃

§ **749.** Rytų aukštaičiai, išskyrus panevėžiškių šiaurę, vietoj kitų tarmių *pas* (šio prielinksnio čia visai nėra), vartojamo adesyvo reikšme, turi *par̃*: sako, pvz., *buvaũ par dãktarą* 'buvau pas gydytoją', bet *nuveĩk in (an) dãktarą* 'nueik pas gydytoją'. Prielinksnis *par̃* 'pas' eina su akuzatyvu. Daug kur, ypač ploto šiaurėje, jis mėgstamas vartoti ne tik su asmenį ar gyvą būtybę reiškiančiais daiktavardžiais, bet ir kitokiais, pvz., *kuolùs reĩkė par ãkmenį palìktie* Svėdasaĩ 'kuolus reikėjo prie akmens (= pas akmenį) palikti', *par béržą gãno avelès* Taurãgnai 'prie beržo (= pas beržą) gano avis'. Gali būti pakeičiamas prielinksniu *priẽ*, todėl pastarojo pavyzdžiu vietomis pasakomas su daugiskaitos instrumentaliu, pvz., *buvaũ par rugiaĩs* Zarasaĩ '...prie rugių (=pas rugius)', *gẽra gyvént par šitaĩs žmonẽm* Aluntà '...pas šituos žmones'. Prielinksnis *per̃* šiame plote taip pat tariamas *par̃*, tačiau priešdėlis daug kur skiriamas: sakoma, pvz., *par ùpę pérbrido*. Dėl sutapimo ir jis vietomis vartojamas su daugiskaitos instrumentaliu, pvz., *váikščiojo ãnys par kiemaĩs* Gervẽčiai, *mãtos, kad dur̃nas, eĩna par laukaĩs* Kùktiškės. Dalis vilnìš-

kių, priešingai, visais atvejais sako *peř (pér-)*, pvz., *per Kaziūlią vis bū́do kuokìnė* 'pas Kaziūlią vis būdavo gegužinė', *eĩna ir eĩna per salõm* '...per kaimus', *smalà tavè nẽša per keliù* (su instr. sing.!) '...per kelią', *per manim̃ péržergė* 'per mane...' (Adùtiškis). Apie Liñkmenis sakoma abejaip: *par* ir *per*, pvz., *par* || *per Jonienę visokių žolelių gausi* 'pas...', *ir atãplaukė par* || *per ežeraĩs baisionà žuvìs* 'ir atplaukė ežerais didžiulė žuvis'. Žemaičiai, vakarų aukštaičiai šiaulìškiai ir jų kaimynai apie Jùrbarką, Veliúoną, Vil̃kiją, Šẽduvą, Jùkiškius, Pãšvitinį vietoj literatūrinės kalbos *peř* (ir *pér-*) taip pat sako *pař (pár-)*. Taip elgėsi ir bent dalis Kuršių pamario žvejų, žr. LŽTP 58. Prielinksnis *peř* > *pař* čia visur vartojamas tik su akuzatyvu ir nepakeičia *pas*.

pàs

§ **750.** Žemaičių tarmėje vietoj šio prielinksnio tam tikrais atvejais vartojamas *prỹ/pri* 'prie' (§ 753). Dėl to čia vietomis jis, kaip ir pastarasis, eina su genetyvu, pvz., *vo pas mùnęs ar ateisi?* Laũkuva 'o pas mane...', *užeĩk kadà pas mū́sų* Gervìniai '...pas mus'. Apie Gargždùs girdėtas net su vienaskaitos datyvu, plg. § 734. Su genetyvu jį pasako ir artimesni aukštaičiai apie Jùrbarką, Veliúoną, Ariógalą, Šiaulẽnus, pvz., *pas Augustaičio daũg svečių̃*. Šiaipjau visur eina su akuzatyvu. K. Ulvydas KK III 18 pateikia iš Šãčių pavyzdį su instrumentaliu *(žvakelė pas manim atsirado — ir plaukai pasišiaušė)*. Daugelis rytų aukštaičių prielinksnio *pàs* visai neturi: vietoj jo vartoja *pař/peř* (§ 749).

pasàk

§ **751.** Prielinksnis *pasàk (pãsak, pàsak)* gyviau vartojamas, rodos, tik vakarų aukštaičių kaunìškių plote. Kitur retas. Eina su genetyvu ta pačia reikšme, kaip ir *anót*. Apie jo kilmę rašoma Frenkelio Präpos. 251 ir Otrembskio Gr. III § 735.

põ

§ **752.** Šis prielinksnis su datyvu vartojamas daug gyviau, negu literatūrinėje kalboje, pvz., *eĩkit po tiesùmui* Jùrbarkas '...tiesiai', *po dárbui geraĩ pagulė̃t* Liubãvas 'po darbo...', *po nãkčiai nuveinù, o jaũ žąsų̃ nėrà* Dùsmenys 'po nakties...', *po tai ẽglei baravykai dygsta* Papilỹs 'po ta egle...', *vãsara eĩt po žiẽmai, o žiemà po vãsarai* Zíetela '...eina po žiemos ... po vasaros', *dúok vísiem po vienám óbuoliui* Palómenė '...po vieną obuolį'. Tokių pavyzdžių galima išgirsti bemaž visame aukštaičių tarmės plote. Jie reti tik šiaurės vakaruose (šiaulìškiai, panevėžìškiai), kur datyvas tėra junginiuose *po tám* 'paskui, vėliau', *po visám* 'jau baigta', *po šiái diẽnai* 'iki šiol' ir pan. Rytų ir pietų aukštaičių plote ta pačia reikšme *põ* dažnai eina su daugiskaitos instrumentaliu (§ 734), pvz., *po Naujaĩs Mẽtais ataskaitìnis bùs* Palómenė 'po Naujų Metų...', *po šveñtêm grikiùs sė́sim* Kaniavà 'po švenčių...', *po velỹkomi apturė̃j lãpą* Zíetela 'po velykų gavo laišką'. Žemaičių tar-

mėje prielinksnis *põ* vartojamas, rodos, su tais pačiais linksniais kaip ir *añt* (§ 736). Vakaruose jis eina su genetyvu, akuzatyvu (iliatyvo reikšme) ir instrumentaliu (lokatyvo reikšme) bei tam tikrais atvejais datyvu (§ 734). Šiaurės rytuose, apie Tìrkšlius, vartojamas su genetyvu (iliatyvo reikšme) ir instrumentaliu (lokatyvo reikšme).

Proklizėje sutrumpėjęs variantas *pa*, rodos, visur yra veiksmažodžių ir kai kurių daiktavardžių priešdėlis. Jo vartojimu iš kitų tarmių labiausiai išsiskiria lietuvių kalbos ploto pietryčių pakraštys apie Ramaškónis, Dievẽniškes, Lazū́nus, Zíetelą, kur pastebimas aiškus polinkis reikšti visišką veiksmo užbaigimą, pvz., *pagaĩšo* 'išgaišo, dingo', *pagrį̃žo* 'sugrįžo', *pàkasė* 'užkasė', (ratus) *paláužė* 'sulaužė', *pàmirė* 'numirė', *papir̃ko* 'nupirko', *parãdo* 'atrado', *pasikū́lė* 'sudužo', *pàšalė* 'su-, iššalo' (Zíetela). Kartais čia *pa-* dedamas net prie priešdėlinių veiksmažodžių (ir su *pa-*!), pvz., *gaspadõriai laukùs paapãrę* 'ūkininkai laukus jau aparę', *paatãjo žebrõkai* 'atėjo elgetos', *paparinkaũ àš visàs baronkàs* 'surinkau aš visus riestainius', *kàp užẽjo uragõnas, taĩ vìsa paıazmẽtė* '...viesulas... išmėtė', *pasuvẽjom pir̃kion ir papietùjom* 'suėjome į pirkią ir papietavome' (Dievẽniškės), *paišpióviau dir̃žùs* 'išpioviau...', *jámp vaikų̃ nėrà, visì panùmirė* 'jis vaikų neturi, visi išmirė' (Lazū́nai). Šiose šnektose vietomis *pa-* gali pakeisti skolintas priešdėlis *pad-*, žr. § 16. Laiko reikšme greta prielinksnio *põ* dvikalbiai žmonės kartais pavartoja slavų *pòsle*, pvz., *ãnas teñ atsilìko pòsle nèmčių* Zíetela 'jis ten liko po vokiečių išėjimo (vokiečiams išėjus)'. Klaĩpėdos krašte, sako, esąs hibridas *poc* 'pagal' (iš *põ* ir la. *pêc*), žr. Frenkelio Präpos. 166.

priẽ

§ **753.** Dėl proklitinės padėties vokalizmas daug kur savitai pakitęs: dalis vakarų ir pietų aukštaičių sako *prẽ* (§ 85b), žemaičiai – *prỹ*/*pri* (§ 82). Proklizėje sutrumpėjusį variantą *pri* aukštaičiai apibendrino veiksmažodžių priešdėliui. Vietomis jis vartojamas ir kaip prielinksnis, pvz., apie Šiauliùs, Šẽduvą, Síesikus, Jõnavą, Gélvonus. Turėtas Prūsų Lietuvoje, žr. LŽTP 58. Pietų aukštaičiai ir kai kurie jų kaimynai vartoja ilgesnius variantus su *-g(i)* > *-k*, pvz., *priẽg* > *priẽk* Sim̃nas, Léipalingis, Palómenė, Musteikà, Ródūnia, Dievẽniškės, Lazū́nai, Gervẽčiai, *prẽg* > *prẽk* Dùsmenys, Kaišiadórys, *prig* > *prik* Gélvonai (ir *pri*), Nočià (ir *priẽg*), Ramaškónys (ir *priẽg*). Žemaičiai vietomis turi variantą be *-r-*: *pỹ*/*pi*. Jį ištisai vartoja vakarų (t.y. Klaĩpėdos krašto) žemaičiai, kaip gretiminis jis pastebėtas dar apie Pãgramantį, Kražiùs. Kaip ir latvių *pie*, galėjo atsirasti dėl disimiliacijos pozicijoje prieš žodį su *r*. Rytiniuose lietuvių kalbos ploto pakraščiuose apie Zíetelą, Lazū́nus, Dievẽniškes, Gervẽčius, Rim̃šę, Ãpsą taip pat turimas *piẽ* (vietomis *pẽ*), tik čia jį plačiau vartoja ne kaip *priẽ*, bet kaip *apiẽ* pakaitalą. Tuo atveju jis eina su akuzatyvu, pvz., *mẽs ùtarinom pie jõs bóčius* 'mes kalbėjome apie jos tėvus', *tokių̃ pie dẽšim sajẽdė* 'tokių apie dešimtį suvalgė', *výresnė anà mẽtų pie dvejìs* 'ji vyresnė

apie dvejis metus', *mùsė zvãnina* *p i e* *aũsį* '...apie ausį', *p i e* *piřkią sãvas laũkas* 'apie pirkią...' (Zíetela), *p i e* *manę̃ nepamiřš* 'apie mane nepamiršk', *ką̃ sãkė* *p i e* *ó b e l e s* '...apie obelis' (Lazúnai). Rimšės šnektoje *piẽ* > *pẽ* atstoja tik *apiẽ*, vietoj prielinksnio *priẽ* (šis šnektoje išlaiko sveiką *ie* ir eina su datyvu) jis nevartojamas. Taigi rytinių pakraščių *piẽ* kildintinas iš *apiẽ*. Matyt, 'prie' reikšmę *apiẽ* > *piẽ* bus gavęs iš tokių pasakymų, kaip Zíetelos lietuvių *p i e* *L ỹ d ą*, *p i e* *R ã d ū n i ą* *yra lietùviai* 'apie Lydą, apie Rodūnią (= prie Lydos, prie Rodūnios)...', *žẽba* *p i e* *v á n d e n į* *bū́sta* 'varlė apie vandenį (= prie vandens) gyvena'. Dar plg. *anà stóų* *p i e* *k r ã š t ą* 'ji stovi prie krašto', *mẽs gyvẽnam* *p i e* *m ẽ d ž i ą* '...prie miško', *iš to dáikto ùgnys paspýlė* *p i e* *ž ẽ m ę* 'iš tos vietos ugnys pasipylė į žemę' (Lazúnai), *pakáušį prisdaužė* *p i e* *ã k m e n į* '...sumušė į akmenį' (Gervė̃čiai), *voverùškos áuga* *p i e* *k e l e l i ù s*, *p i e* *t a k e l i ù s* (Ãpsas). Zíetelos lietuviai *piẽ* vartoja 'prie' reikšme su genetyvu ir vienaskaitos datyvu bei daugiskaitos instrumentaliu (jie turi ir *priẽ*, ppr. *prig*, ret. *priẽg*, *preg*, *pre*, *pri*), pvz., *ãnies* (< *ãnės*?) *prijùnkę* *p i e* *s ã v o* 'jie pripratę prie savo (kalbos, papročių)', *kaplõnas sãkė: būk* *p i e* *b a ž n ý č i a i* 'kunigas sakė: būk prie bažnyčios', *Žukáuščina* *p i e* *P a g i r i a ĩ s* '...prie Pagirių'. Lazūnuose esama net priešdėlio *pie-*, pvz., *p i e r i n k o* *ponai maskolius* (J. Senkus MAD 1958 1 191). Prielinksnių *priẽ* || *apiẽ* mišimas pastebimas ir kai kuriose kitose rytų šnektose. Antai Adùtiškyje *priẽ* su datyvu vartojamas 'prie', su akuzatyvu – 'apie' reikšme, pvz., a) *amète* *p r i e* *ẽ ž e r u i* 'eikime prie ežero', *batvinẽliai sugùlę* *p r i e* *ž ẽ m e i* '...prie žemės', b) *visà ùtąrka tik* *p r i e* *m e r g à s* 'visa kalba tik apie mergas', *susreñkam i prãdedam* *p r i e* *s e n ý b ą* *pãsakot* 'susirenkame ir pradedame apie senovę pasakoti', *p r i e* *p e ñ k e t ą* *pūdẽlių bùs* 'apie penketą...'. Gretimoje Tverė̃čiaus šnektoje pirmuoju atveju sakoma *priẽ*, antruoju – *prẽ*, žr. Otrembskio Tv. t. 440–441. Plg. *ganiau* *ãpė* *kokiai* *k e t u r i o l i k a i* (su dat., kaip *priẽ*!) *metų* Kalvarijà (J. Senkus MAD 1960 1 130). Zíeteloje A. Vidugiris girdėjo sakant *p i e* *t r ỹ s* *mẽtai bùs* 'apie tris metus bus', *daktarų bìt* *p i e* *s e p t ý n i* 'daktarų buvo apie septynis', *p i e* *p ù s ė* *dienõs gulė́jau* 'apie pusę dienos...' (su nominatyvu!).

Rytų Lietuvoje prielinksnis *priẽ* eina su vienaskaitos datyvu (gana dažnai) bei daugiskaitos instrumentaliu (rečiau, § 734), pvz., a) *prie* *b ã l a i* *prìrištos kárvės* Pùnskas, *prėg* *d ú o n a i* *reĩkia lašinių̃* Dùsmenys, *prig* *ì t a m* *d a ñ t i* *kìtas skaũst* Zíetela 'prie šito danties kitas skauda', *ãnas prie* *s v e i k ã t a i* Svėdasaĩ 'jis dar stiprus', *prie* *t v õ r a i* *pasė̃tos morkos* Bìržai, b) *ãnas prig* *d u r i m ì* *sė́di* Zíetela 'jis prie durų...', *arklỹs prieg mã* *a k i m ì* *pasginẽj* Kaniavà '...man bežiūrint (prie mano akių) padvėsė', *prik* *n a m a ĩ s* *dárbo užteñka* Gélvonai 'namuose (prie namų)...', *prie* *g u r b a ĩ s* *ẽžeras prilýtas* Svėdasaĩ 'prie tvartų...', *ją̃ prãšė pabū́t prie* *v a i k a ĩ s* Bìržai '...prie vaikų'. Su vienaskaitos datyvu pavyzdžių užrašyta ir vietomis vakarų aukštaičių plote, pvz., apie Garliãvą. Plg. *ale bùvęs ir vélnias prė* *t á m* Skaistgirỹs.

Žemaičių tarmėje šis prielinksnis gali būti vartojamas vietoj *pas*, pvz., *gaváu vẽžti vaĩką pri dãktaro* Kretingà '... pas daktarą', *pri tėvų áugau* Gervìniai 'pas tėvus...'. Tokia vartosena pastebėta ir pakraštinių aukštaičių plote, pvz., *prė gýdytojaus užeĩdavau* Šakýna 'pas gydytoją...'. Vakaruose žemaičiai tam tikrais atvejais (§ 734) vartoja dar su vienaskaitos datyvu, pvz., *pri dúonai ką̃ nórs reĩk priką́sties* 'prie duonos reikia ką nors užkąsti', *nestovẽk pri añgai* '...prie angos', *sūnùs išvažiãvo pri pačiaĩ* '...pas pačią', *esù dìrbęs pri búožei* '...pas buožę'.

priẽš

§ **754.** Dėl proklitinės padėties vokalizmas daug kur savitai pakitęs: dalis vakarų ir pietų aukštaičių sako *prẽš* (§ 85b), žemaičiai – *prỹš/priš* (§ 82). Plačiai vartojamos ilgesnės formos, pvz., *priešais* / že. *prýšais* (labai plačiai), *príešai* Kalvarijà, *príešiai* Kaniavà, *príešu* Liñkmenys. Matyt, prielinksnis *priẽš* yra kilęs iš būdvardžio, giminingo daiktavardžiui *príešas*, kažkurios linksnio formos. Vokalizmas ir priegaidė ilgainiui prilyginti prielinksniui *priẽ*. Dar plg. *príeš* Kuršaičio Gr. § 1478, LŽTP 58, J. Senkus MAD 1960 1 143[20]. Geriau akūtą išlaikė prieveiksmis, pvz., *eik príeš*. Prielinksnis vartojamas su akuzatyvu, rečiau genetyvu ir datyvu, pvz., *nusigrūdau priešais didžiųjų durų bažnyčios* Jablonskio RR I 663, *tóks mẽdis teñ ỹr prýš* (akūtas!) *tróbai* Tirkšliaĩ. Palatvėje vietomis jį pavaduoja skolinys *prėty* (§ 733).

prõ

§ **755.** Apie Kaišiadóris kartais pasakoma *prõk < prõg(i)*. Priešdėliu paprastai eina *pra-*, tik Simño apylinkėse girdėta sakant *pre-* (plg. 43-čią išnašą prie § 186), pvz., *prediñgo* 'pradingo', *prepúolė* 'prapuolė', *prešnekẽj* 'prašnekėjo'. Prielinksnį *prõ* daug kur linkstama pakeisti *per̃/par̃*, pvz., *išliñdo par skylę* Laũkuva '... pro skylę', *per vieną ausį įeina, per kitą išeina* Vilkavìškis, *kõ tù žiūrì par lángą* Ukmergẽ. Dėl to rytuose vietomis *prõ* pavartojamas su instr. pl., pvz., *invažiãvo pro var̃tais* Rimšẽ. Šiaipjau vartojamas su akuzatyvu. Reikšmė nepaprastai įvairuoja. Tai matyti kad ir iš šių kelių pavyzdžių: *vìsą vãkarą prašnekẽjom pro vilkùs* Šakýna '...apie vilkus' (taip sakant girdėta daug kur tiek vakaruose, tiek ir rytuose), *išẽjėm piáuti pro aũšrą* Kretingà 'išėjome piauti auštant' (labai paplitęs pasakymas), *gerẽsnio pro jį̃ nebìt* Zíetela 'geresnio už jį nebuvo', *pro kãvą šnãpsas taĩ nelabaĩ skanùs* Garliavà 'tik gėrus kavą...'.

su

§ **756.** Variantas *sa* (plg. la. *sa-* 'su-') pastebėtas apie Jiẽzną, Krúonį ir Zíetelos šnektoje. Turėjo prūsų lietuviai, plg. A. Becenbergerio straipsnį BB XIII 146 tt. Kiek plačiau išliko prielinksnyje *sàlig* 'sulig' (§ 757). Apie žemaičių priešdėlį *sũ-* kalbama § 59. Eina su instrumentaliu. Pasitaiko įvairių reikšmių, įdomių frazeo-

logizmų, pvz., *ans tùr(i) gálvą su pakáušiu* 'jo gera galva', *su pačiù kélmu gražùs vãkaras* 'labai gražus...' (Kretingà), *mūsų kárvė su víena dienà sukrìto* '...labai greit...' (Ẽržvilkas), *su šìrdžia sir̃go* 'širdies liga...' (Šakýna), *prašaũ su penkiaĩs* 'prašau sumos, iš kurios atėmus dešimtis, lieka penki'[63] (Debeĩkiai).

sulìg

§ **757.** Šis prielinksnis padarytas iš *su* ir *ligì*. Pilna forma *sùligi* pastebėta tik apie Šakýną. Šiaipjau visur vartojama sutrumpintoji, kuri gerokai įvairuoja. Pastebėti variantai: *sùlig* > *sùlik* Laũkuva, Gervìniai, Léipalingis, Kaniavà, *sulýg* > *sulýk* Vilkavìškis, *sul̃ỹk* Adùtiškis, *sùlink* || *suliñk* Ukmergẽ, Gélvonai, *sàlig* > *sàlik* Jùrbarkas, Veliuonà, Jiẽznas, Krúonis, Zíetela, *sàlik* Garliavà (Lesk.-Brugm. 313). Žemaičiai vakaruose keičia vietomis, sako *lig su*, pvz., *sūnùs lig su tė̃vu didùmo* Kretingà. Eina su genetyvu, datyvu ir instrumentaliu (neretai toje pačioje šnektoje), pvz., a) *rugiai má sàlik kãklo* Veliuonà, *marškiniaĩ sulỹk ažū̃penčių* Adùtiškis '...sulig kulnų', *sùlik Naujų̃ Mẽtų paláuksiu* Gervìniai 'iki Naujųjų Metų...', *sulig teisybės, tai taip negali būti* Šakýna 'pagal teisybę...', b) *sàlik nedėliai da užtèksim dúonos* Veliuonà, *vándenio sùlik kãklui* Gervìniai '...iki kaklo', *jo didùmas sùlink stógui* Gélvonai, *sulig teisybei, tai kas tę žìno kap tę bùvo* Pùnskas, c) *jisaĩ mán sùlink pečiaĩs* Gélvonai, *sulỹk maniñ didùmo* Adùtiškis, *pioviau vìsą laukiùką, sùligi keliù* Šakýna, *sulìg šiuõ laikù kad išeitumei iš mùno trobõs* Laũkuva 'tuojau pat...'.

tar̃p

§ **758.** Aukštaičiai ir pakraštiniai žemaičiai apie Gerviniùs sako *ter̃p*, kiti žemaičiai – *tar̃p*. Aukštaičių plote dabar pastarasis variantas (išskyrus, žinoma, kupiškė̃nus), pasakomas, tur būt, tik literatūrinės kalbos įtakoje. Prūsų lietuvių šnektose būta abiejų, pvz., *tar̃p* Kuršaičio Gr. § 1482, *ter̃p* LŽTP 58. Abu sutinkami jau senuosiuose kalbos paminkluose, žr. Frenkelio Präpos. 274. Greičiausiai, jie kildintini iš daiktavardžio *tárpas* arba **térpas* (plg. ryt. *térpė*) formų. Tai rodo rytų Lietuvoje turimi ilgesni variantai *terpè, térpu/terpù, ter̃pui*, kurie aptariami §§ 725, 726. Dusmenų̃ šnektos *ter̃po* pasidarytas šalia *ter̃p* pagal *kaĩpo* šalia *kaĩp* pavyzdį. Eina su genetyvu. Išimtį sudaro žemaičiai, kurie vakaruose tam tikrais atvejais vartoja su vienaskaitos datyvu (§ 734). Apie vartojimą lokatyvui reikšti žr. § 255.

[63] Ši konstrukcija girdėta turguje. Jeigu prekiaujantysis nori ką nors parduoti, pvz., už 35 rublius, tai, paklaustas kainos, sako: *prašaũ su penkiaĩs* arba tiesiog *su penkiaĩs*. Pirkėjas, norėdamas nusiderėti, klausia: *o gál atadúosi su triñ?* (t.y. už 33 rb). Sutikdamas parduoti, pvz., už 34 rb, pardavėjas sako: *su keturiaĩs atadúosiu.*

tiẽs

§ **759.** Prielinksnis *tiẽs* eina su instrumentaliu. Rytų Lietuvoje kartais, matyt, dėl *priẽ* įtakos, pasakomas ir su datyvu, pvz., *nustójo keleivìnė vìškui ties g r ỹ č i a i* Papilỹs 'sustojo autobusas visai ties troba'. Zíetelos lietuviai, be *tiẽs*, dar vartoja skolinį *triẽz* (taria ir *triz, trez*), pvz., *macnaĩ griaudžia t r i z giriái* 'smarkiai griaudžia ties giria'.

už, až(ù)

§ **760.** Rytų Lietuvoje maždaug iki linijos Ródūnia – Trãkai – Šìrvintos – Anykščiaĩ – Subãčius – Papilỹs vietoj *už* sakoma *ažù* arba *až*. Ilgesnis variantas labiau būdingas senajai kartai, tačiau vartojamas ir jaunimo, daugiausia jeigu tolimesnis žodis prasideda priebalsiais *s, š, z, ž*. Į vakarus nuo nurodytos linijos sakoma *už* (rytinėje dalyje kartais *užù* su *-u*, matyt, iš čia nebevartojamo *ažù*). Tiek rytuose *ažù, až*, tiek ir vakaruose *už* vartojami ta pačia reikšme. Prielinksnio *añt* (plg. *Jùrgis už šìmelio parjojo* Frenkelio Präpos. 168) jie niekur neatstoja. Tačiau tokią reikšmę rytuose turi priešdėlis *už-* > *uš-*, vartojamas skirtingai, negu *ažu-* arba *až-* (*-u* išlaikomas prieš *s, š, z, ž* ir po kirčiu). Čia sakoma, pvz., *u š v a ž i ã v o in til̃to* 'užvažiavo ant tilto', *u š p ý l ė smėliù in viršaũs* 'užpylė smėliu ant viršaus', *cirke kóją aukščiaũ galvõs ù š k e l i a* '... užkelia' (Svėdasaĩ), bet *a ž v a ž i ã v o in susiẽdą* 'užvažiavo pas kaimyną', *a ž p ý l ė pinigaĩs, tai ir atlìko saũsas* 'užpylė pinigais, tai ir liko nekaltas (išsisuko)', *arklỹs kóją až íenos a ž k ẽ l ė* '...už ienos užkėlė'. Iš pavyzdžių matyti, kad priešdėlio *uš-* (vietomis sakoma ir *už-*) vartojimas čia labai primena žemaičių *ant-*, plg. § 736. Iliustracijai pateikiamas dar pluoštelis pavyzdžių su *uš-* ir *až(u)-* iš įvairių vietų: *u š n ẽ š k mìltus in viršaũs* 'užnešk miltus ant aukšto' (Aluntà), *u š l ì p k ant dañgčiaus* 'užlipk ant stogo' (Skudùtiškis), *nepamãtė ir u š v a ž i ã v o in žmogaũs* '...užvažiavo ant...' (Kùktiškės), *kiaũlė trìs paršeliùs ù š g u l ė* Palū̃šė, *u š s i d ẽ j o kepùrę* Rimšẽ, b) *neduok a ž u ž ė́ l t, o t a ĩ paskuĩ neišravė́si* 'neleisk užželti, nes...', *dabar̃ ir a ž k a l b ẽ t nebẽr kám* '...užburti...' (Aluntà), *kaip geraĩ, visì a ž m i ẽ g a, tylù, ramù* '...užmiega...', *aš nespė́jau, Anciotė a ž u š ó k o až akių̃* '...užšoko...', *a ž l i ñ d o až pẽčiaus* 'užlindo už...', *vaikai a ž ù d e g ė pir̃kią* '...uždegė...' (Skudùtiškis), *i vẽ pẽčius a ž g ì s o* 'ir vėl pečius užgeso', *kad kõ ìtai a ž r ý t* 'kad ko nors taip užvalgyti' (Adùtiškis). Ploto pakraščiuose *uš-* ir *až(ù)-* reikšmės skirtumas kiek nublukęs. Senovėje, matyt, prielinksnį *ažù* turėjo ne tik rytų, bet ir vakarų Lietuva, plg. E. Vilento *aszu szenkla, aszumuschtas* (Frenkelio Präpos. 168). – A. Vidugiris Zíetelos šnektoje (čia prielinksnis-priešdėlis *až* retas, vyrauja *už*) girdėjo pasakant 3. praet. *aisidùšino* < *aiž-si-dùšino*. Plg. la. *aiz-*.

Daiktavardžių priešdėliu eina ne tik *ažuo-/užuo-* (pvz., *ažúovėja* Svėdasaĩ / *užúovėja* Ukmergẽ), bet ir *ažū- (užū-)*, *ū̃š-*, pvz., *ažū́pentis* Adùtiškis 'kulnis', *ū̃šmalas* Skãpiškis, Svėdasaĩ, Dùsetos, Liñkmenys, Tverẽčius 'kailinės pirštinės'. Daugiau

pavyzdžių žr. Būgos RR I 475, II 133, 362, Frenkelio Präpos. 166[6], 173. Žemaičių tarmės plote vietomis ir veiksmažodžių priešdėlis tariamas *ūž-*, žr. § 59.

Lydõs krašto lietuviai apie Nõčią, Pelẽsą, Ródūnią, Ãsavą vietoj prielinksnio *až(u)* turi *žu*, pvz., *žu Ródūnios vèl kalnaĩ* 'už Rodūnios...', *vienúolika mẽtų žu ją̃ senèsnis* '...už ją senesnis'. Tasai pat *žu* eina ir priešdėliu, pvz., *žùdegė* 'uždegė', *žuañtis* 'užantis'. Veiksmažodžių priešdėlis *žu-*, rodos, dažniau pakeičia *až-*, o ne *už-* (*uš-*), pvz., *žudãrė durìs* 'uždarė...', *žùkasė* 'užkasė, palaidojo', *lietùs nežulìs* '...neužlis', *žumìgo* 'užmigo', *žùmušė* 'užmušė', *ežeraĩ žušãlo* 'ežerai užšalo'. Vietoj *už-* (*uš-*) paprastai sakoma *iž-* (apie *už* || *iž* žr. § 745), pvz., (maišą ant pečių) *ižgriovė* 'užgriovė', (katinui dangus ant uodegos) *ižgriùvo* 'užgriuvo' ir pan. Prielinksnis-priešdėlis *žu* kartais pavartojamas ir toliau nuo nurodytų vietovių Varėnõs rajone (J. Paulauskas LK III 408). Lazū̃nų šnektos *iž ža stãlo* (J. Senkus LKK II 216[42]) 'iš už stãlo' turi *-a* iš slavų *za*.

Prielinksnį *už* (*ažù, až, žu*) aukštaičiai ir pietų žemaičiai vartoja su genetyvu ir akuzatyvu. Šiaurės žemaičių plote *už*, nurodant vietą, kaip ir *añt* (§ 736), dar eina su instrumentaliu, nurodant kryptį, – su akuzatyvu. Čia sakoma, pvz., *tavo dẽdė čia už miškù gyvẽna* '... už miško...', *zỹza už ausimìs* 'zyzia už ausų', bet *lỹnant užsìlindau už medžiùs* 'lyjant užlindau už medžių' (Kretingà). Vakaruose tam tikrais atvejais (§ 734) dar eina su vienaskaitos datyvu, pvz., *dár galiùką už pievai paejẽsi* '...už pievos paėjėsi', *ateĩsiu už valandìkei* '...po valandėlės', *už mẽnesie bū̃s ruduõ* 'po mėnesio...' (Kretingà). Su genetyvu ir akuzatyvu tarmėse vietomis vartojamas ne tais atvejais, kaip literatūrinėje kalboje, pvz., *už penkiàs minutàs pareĩs* Kalnãlis 'po (už) penkių minučių...'.

užúot

§ **761.** Retas prielinksnis. Rytų Lietuvoje kartais pasakoma *ažúot* (LKŽ). Kuršių pamario žvejų šnektoje būta *užúod, pvz., užúod mẹsõs dẽvė sausõs dúonos* LŽTP 58.

X. JUNGTUKAI IR DALELYTĖS

§ 762. Abi kalbos dalys aptariamos kartu patogumo sumetimais, kadangi neretai tas pats žodelis joms abiem priklauso. Antra vertus, kruopščiai neištyrus atskirų žodelių vartojimo įvairiose tarmėse, ne visuomet lengva juos priskirti vienai ar kitai kalbos daliai, juoba kad ir pats dalelyčių supratimas lietuvių kalbos mokslo literatūroje dar nėra visai nusistovėjęs. Dėl šių priežasčių žemiau aptariami žodeliai daugiausia traktuojami pagal dažnesnę, tarmėse labiau įprastą, jų vartoseną, žinoma, nurodant ir vieną kitą siauresnę vartojimo ypatybę. Pats jungtukų ir dalelyčių sąrašas, žinoma, nėra pilnas. Į jį nepateko tie žodeliai, kurie tarmėse nedaug teįvairuoja arba kurių bent didesnio įvairavimo nepastebėta. Be to, neįtraukta daugelis kitų kalbos dalių žodžių, tarmėse kartais pavartojamų ir jungtuku ar dalelyte. Dalis jų aptariama prie prieveiksmių arba tų formų, kurioms sudaryti dalelytės pavartojamos (pvz., *te-* prie permisyvo ir pan.). Žodžiu, čia stengtasi pateikti tik būdingesnius, tarmėse daugiau paplitusius ir labiau įvairuojančius žodelius. Apie lietuvių kalbos jungtukus (iš dalies ir dalelytes) plačiau rašyta Kuršaičio Gr. (žr. rodyklę), Jablonskio RR I 350 – 353 (dar žr. J. Balčikonio leidimo rodyklę), Būgos RR (žr. rodyklę), Endzelyno GF §§ 453 – 458, LKŽ (s.v.), DLKŽ (s.v.), Otrembskio Gr. III §§ 798 – 838, Tv. t. 446 – 458, J. Senkaus straipsnyje MAD 1961 1 105 – 116, J. Žukauskaitės straipsniuose LKGrK 170 – 188, Kalbotyroje II 33 – 52, III 79 – 113 ir DLK 217 – 280. Apie dalelytes rašyta A. Leskyno straipsnyje IF XIV 89 – 113, E. Frenkelio IF LV 90 – 96, Hermano Lit. Stud. 103 – 410, V. Labučio straipsniuose LK VI 354 – 370, LKK VII 119 – 131, MAD 1963 II 215 – 225, KK V 46 – 52, VI 28 – 33.

-ai, -ei, -nai ir kt.

§ 763. Dalelytė *-ai* dažniausiai dedama prie įvardžių, skaitvardžių, būdvardžių, įvairių veiksmažodžio formų, daiktavardžio vokatyvų ir kai kurių nekaitomų žodžių, pvz., *tasaĩ, ašaĩ* 'aš', *dùjai* 'du', *báltasai* 'baltasis', 3. praes. *sùkai* 'suka' (< dial. *suk* 'suka' + *ai*), *Kazìmierai* (< *Kazìmier* + *ai*), *tenaĩ* 'ten' ir kt.

Tokius įvardžius, kaip *tasaĩ, koksaĩ, toksaĩ, patsaĩ*, šalia *tàs, kóks, tóks, pàts* vartoja visi aukštaičiai ir artimesni žemaičiai. Jie turimi jau senuosiuose kalbos paminkluose. Daukšos postilėje forma *tasai(g)* daug dažnesnė (pavartota 616 kartų), negu *tas(g)* (190 kartų). Rečiau *-ai* dedama prie dviskiemenių įvardžių. Sakant *anasaĩ* 'anas' girdėta tik rytų aukštaičių plote, į šiaurės rytus nuo Pãnevėžio ir apie Dùsetas. Plg. vakarų aukštaičių *ansaĩ* 't.p.'. Esama net *kasaĩ* Pašvitinỹs (*kasaĩ kaltas, dukterėle, daviau visą valią* LKŽ V 362), *kitsaĩ* Girdžiaĩ, *šitasaĩ* Ukmergẽ arba *šitusaĩ* Pùnskas (*šìtus* § 518 + *ai*), *šitsaĩ* Girdžiaĩ. Vakaruose forma *tasaĩ* gretinama prie f. *tóji* ir traktuojama kaip įvardžiuotinė forma, matyt, dėl skiemenų skaičiaus,

lyginant su *tàs*, f. *tà*. Rytuose toks traktavimas neįmanomas, nes čia įvardžiuotinių įvardžių, kaipo tokių, nėra. Dalelytė *-ai*, kaip įvardžiuotinės formos charakteristika, rytuose plačiai įsigalėjo būdvardžių sistemoje: vietoj vakarų lietuvių *baltàsis* čia sakoma *baltasaĩ* arba *báltasai*. Tokios formos vartojamos maždaug iki Liubãvo – Kaũno – Šiaulių̃ – Jõniškio linijos, nors sporadiškai pasitaiko ir toliau, pvz., apie Vilkavìškį. Sakant *baltàsis* šalia *báltasai* girdėta tik vakariniame šio ploto pakraštyje ir tose vietose, kur įvardžiuotiniai būdvardžiai baigia išnykti (§ 445). Formos su šaknies kirčiu *(báltasai)* įsigalėjo vidurinėje ploto dalyje. Pakraščiuose daug kur kirtis nepastovus arba kirčiuojama dalelytė (ypač tai būdinga panevėžiškiams šiaurėje ir daugeliui utenìškių bei vilnìškių).

Skaitvardžių formos *dùjai* 'du', f. *dvìjai* 'dvi' (jotas dėl hiato vengimo) vartojamos, ypač senesnių žmonių, bemaž visame rytų aukštaičių plote. Sakoma ir *abùjai*, f. *abìjai*, net *abudùjai*, f. *abidvìjai* (Dùsetos). Svėdasų̃ apylinkėje girdėta tariant f. *dvyjai* (kirčiuojama *y*, priegaidė neryški). Po joto dalelytė *-ai* fonetiškai virto *-ei*: tariama *dùjei*, *dvìjei* ir t.t. Asmeninio įvardžio forma *ašaĩ* 'aš' pastebėta vakarų aukštaičių tarmės plote apie Vilkavìškį (J. Senkus MAD 1962 2 210), Šiauliùs, Šakýną. Formą *tùjai* 'tu' turi daugelis aukštaičių. Ypač ji populiari rytų Lietuvoje. Čia pagal *tùjai* > *tùjei* ir *ãšai* perdirbta į *ãšei* (apie Pãšvitinį, Liñkuvą kirčiuojama *ašeĩ*). Daugėliškio, Rimšė̃s apylinkėse girdėta l. pl. *mẽsei* 'mes'. Rytų aukštaičiai vilnìškiai ir artimesni utenìškiai iš pozicijos po joto *-ei* apibendrino net įvardžiuotiniams būdvardžiams: sako *baltaseĩ* arba *báltasei* 'baltasis' (tarmės požiūriu, tiksliau būtų rašyti *baltasiai*, nes *s* prieš naująjį *ei* < *ai* išlaikomas nesukietintas). Vietomis dalelytė *-ei* vartojama sangrąžiniams daiktavardžiams ir pusdalyviams sudaryti: sakoma, pvz., *mušìmasei* 'mušimasis' (Liñkmenys), *mùšdamasei* 'mušdamasis' (Liñkmenys, Adùtiškis). Plg. *sùkdamasai* Skãpiškis 'sukdamasis'. Gal būt, *-ei* slypi dar įvardžių dat. sing. formose *mãnei* 'man', *tãvei* 'tau', *sãvei* 'sau', žinomose, rodos, tik iš tautosakos (žr. JSvD 75,2, 232,9, 516,5, NS 899,1, Lesk.-Brugm 49), ir *sùktei* 'sukti' tipo bendratyse, pastebėtose rytų aukštaičių plote, pvz., apie Palė̃venę, Kùktiškes, Sė̃lą.

Veiksmažodžių 3. praes. *sùkai* 'suka' tipo formos, kaip gretiminės, daugiausia vartojamos žemaičių tarmės vakaruose apie Krẽtingą, Pãlangą, Darbė̃nus, Skuõdą, taip pat žemaičių – aukštaičių paribiais Keĩmės – Šiaulių̃ ruože. Sporadiškai pasitaiko ir kitur, ypač supletyvinės *ỹrai* 'yra' ir *nẽrai* 'nėra' (pastarosios užfiksuotos net apie Skãpiškį). Dalelytė pridėta prie tarmėje fonetiškai sutrumpėjusių formų *(sùk < sùka)*. Dvibalsio *ai* žemaičiai paprastai nemonoftongizuoja. Sakoma ir *eĩtai* (§ 624) 'eina', *mýliai* > *mýlei* 'myli' (Kretingà), *tùrai* 'turi' (Keĩmė). Tačiau *ā* kamieno formos su *-ai (rãšai* 'rašo', *mylė̃jai* > *mylė̃jei)* vakaruose retos. Pažemaitės aukštaičių plote, priešingai, populiarios būtojo dažninio laiko formos, pvz., *rašýdavai* 'rašydavo'. Jos užfiksuotos net apie Šakýną, Kruopiùs, kur kartais *-ai*

gali būti numetama ir sakoma tik *rašýdau*. Į šiaurę ir rytus nuo Šiaulių̃ jomis reiškiamas ne tik III-asis, bet ir kiti asmenys: sakoma, pvz., *àš sùkdavai, mẽs sùkdavai* (E. Grinaveckienė LKK V 164). Įvairiose tarmėse pastebėtos ir kitų laikų bei nuosakų formos su *-ai*, būtent, 3. fut. *sùksai* 'suks' (maždaug ten, kur ir 3. praes. *sùkai* 'suka'), imper. *dìrbkai* 'dirbk' (Kretingà, Palangà, Darbė̃nai, net Dùsetos, Obẽliai), 3. cond. *sùkčiai* 'suktų' (apie Krúonį, Žiežmariùs), *bū̃tai* 'būtų' (Lazū̃nai LKK II 217_{31}). Gal būt, dalelytė *-ai* slypi gana plačiai žinomame pasakyme *kai yra kertaĩ, kai nėra kentaĩ,* kuris aptariamas § 681. Sangrąžiniai veiksmažodžiai dalelytės lyg ir negauna, nors apie Šiauliùs užfiksuoti tokie pasakymai, kaip *vil̃kdavaisis sijõnai* '(žeme) vilkdavosi sijonai' (E. Grinaveckienė LKK V 164). Žemaičiai apie Laũkuvą, Luõkę, Tìrkšlius, Víekšnius, Kuršė̃nus, Šáukėnus sangrąžinių veiksmažodžių galūnėje taria ilgą *a*, pvz., *sùkās (sǫ̀kâ·s)* 'sukasi'. Vietomis čia ilginamas ir liepiamosios nuosakos formų balsis, pvz., *sùkiās*. Laũkuva 'sukis' *(sǫ̀kê·s)*. Formos *sùkās* ir *sùkiās* galėtų būti iš *sùkais, sùkiais*, nors šiaipjau žemaičiai dalelytės *-ai* nemonoftongizuoja. Tačiau yra pastebėta pavyzdžių ir su aiškia monoftongizacija. Antai Luõkės apylinkėse tariama *ǫ̀nsã·* < *ansaĩ* 'jisai'. Sako, apie Kvė̃darną esą tariama 3. fut. *tǫrìeśê·* (< *turė̃siai)* 'turės' (reikia dar patikrinti). Apie Kuršė̃nus sangrąžiniai veiksmažodžiai fakultatyviškai gauna *ai*: *sùkâ·s* || *sùkais* 'sukasi'. Taip pasaką ir artimesni aukštaičiai apie Šakýną, Kruopiùs (A. Jonaitytė LKK VII 171). Tirkšlių̃ apylinkėje tarminė forma *sòkâ·s* 'sukasi' vartojama kaip gretiminė šalia *sǫ̀kᵃs*. Vokatyvo formose *Jõnai, tė̃vai*, turinčiose, greičiausiai, tą pačią dalelytę (A. Salys St. balt. IX 173 – 185), dvibalsis žemaičių tarmėje sistemingai monoftongizuojamas. Žemaičiai apie Laũkuvą ir šalia *Jõnis, Brõnė* sako voc. sing. *Jõniai* > *Jõnei, Brõniai* > *Brõnei (jůońê·, brůońê·)*. Gal būt, čia visur esama ankstyvesnio dalelytės priaugimo, dar prieš *ai* monoftongizaciją.

Vakarų aukštaičiai šiaulìškiai tarp Šakýnos, Žagãrės ir Jõniškio vietomis dalelytę *-ai* mėgsta dėlioti prie bet kurio žodžio sakinyje. Čia sakoma, pvz., *kadà nors bùvo mìškas-ai* '...miškas' (Dilbinaĩ – į pietvakarius nuo Žagãrės), *a(r) táu-ai nešált?* 'ar tau nešalta?' (dat. sing. *mán-ai* 'man', *táu-ai* 'tau', *sáu-ai* 'sau' užrašyta plačiau: apie Šiauliùs, net Šiaulė̃nus), *gáusiat į skū̃rą visì trỹs-ai* 'gausite lupti visi trys', *susir̃go ir-ai mìrė* '...ir mirė' (Juodeĩkiai – į šiaurės rytus nuo Šakýnos), *tas vìršininkas-ai ar bū̃davo lýgiai* 'tas skerdžius irgi būdavo drauge' (Žagãrė), *ar̃-ai* kiaũlės pašértos? 'ar...' (Šakýna). Plg. A. Baranausko pateikiamas iš Jõniškio – Kriukų̃ apylinkės formas su pridėtiniu *v*: gen. sing. m. *tõvai* 'to', *jõvai* 'jo', gen. pl. *tų̃vai* 'tų', *jų̃vai* 'jų' ir kt. (LM I 179).

§ **764.** Rytų aukštaičiai apie Palė̃venę, Uoginiùs, Salãmiestį giminінių įvardžių formas, kurios baigiasi balsiu ar dvibalsiu, mėgsta pailginti dalelyte *-nai*, pvz., nom. sing. f. *tónai* 'ta', gen. sing. m. *tonaĩ* 'to', acc. sing. *tąnaĩ* 'tą', instr. sing. m. *tuonaĩ* 'tuo', f. *tą́na* (> ryt. *tú·nu*, dalelytė priderinta prie instr. sing. f. galūnės)

'ta', nom. pl. m. *tienaĩ* 'tie', gen. pl. *tųnaĩ* 'tų' (Palė̃venė). Čia sakoma ir *šìtonai* 'šita', *anónai* 'ana', *katrónai* 'katra', *kurió nai* 'kuri'. Linksnių formų kirtis vietomis svyruoja. Apie Uoginiùs dalelytė kirčiuojama tvirtapradiškai: *-nái*. Plg. *tęnái* Vilkavìškis, Léipalingis, Liñkmenys, Adùtiškis 'ten'. Plačiau už kitas vartojama forma *jinaĩ* 'ji'. Ją turi daugelis aukštaičių. Vietomis sakoma ir *jìnai* Dùsetos (LKŽ IV 345), *jinái* Síesikai, *jýnai* Pasvalỹs, Palė̃venė, Pandėlỹs (Būgos RR I 354), Panemunė̃lis (LKŽ). Dalelytės variantui *-nai* pradžią bus davę tie linksniai, kurių formos iš seno baigėsi *-n*. Acc. sing. **tanaĩ* ir instr. sing. f. **tánai* dėl gretiminių *tą̃*, **tán* buvo perdirbta į *tąnaĩ*, *tą́na* .

Su *-nai* rytų aukštaičių tarmės plote sutinkamos ir kai kurios kitos formos, paprastai jeigu jos baigiasi dvibalsiu ar balsiu, pvz., inf. *sùktienai* Gélvonai, Ukmergė̃, Aluntà, Svėdasaĩ, Dùsetos, Rõkiškis 'sukti', dat. sing. *mãnienai*, *tãvienai*, *sãvienai* Ukmergė̃, Bálninkai, Kamajaĩ, Dùsetos 'man', 'tau', 'sau' (plg. že. *mùnie*, *tãvie*, *sãvie*), adv. *čianaĩ* Kùpiškis / *čianái* Joniškė̃lis, Panevėžỹs, Pùnskas arba *čionaĩ* Svėdasaĩ, Dotinė̃nai / *čionái* Vilkavìškis, Léipalingis, Liñkmenys, Adùtiškis, *čianaĩk* || *čionaĩk* Zíetela 'čia' (plg. *tęnaĩ*/*tęnái* 'ten'). Gal ir *nūnái* Léipalingis, Dùsmenys, Kaniavà arba *nūnaĩk* Zíetela 'dabar' iš *nū̃*+*nai?*

Iš porų *sùktienai* : *sùkt*, *mãnienai* : *mán* apibendrintas pailgintas dalelytės variantas *-ienai*, pvz., *ãšienai* 'aš', *tùjienai* 'tu', *dùjienai* 'du', f. *dvìjienai* 'dvi' (Dùsetos). Dėl dat. pl. *mùmienai* 'mums', *jùmienai* 'jums' plg. § 486,1. Daugelis kupiškė̃nų, anykštė̃nų, širvintìškių ir utenìškių taria *-enai*, pvz., *ãšenai*, *tùjenai*, *dùjenai*, f. *dvìjenai* (*dvýjenai* Svėdasaĩ). Vietoj *ie* galėjo fonetiškai išsirutulioti *e* niekuomet kirčio negaunančioje morfemoje (§ 85a), arba tasai *e* bus įsivestas iš dalelytės *-ja*, išlikusios tokiuose rytų aukštaičių pasakymuose, kaip *vis tasia* 'vis tas pat' (A. Salys St. balt. IX 183). Dar girdėta sakant *abùdujenai* || *abudùjenai*, f. *abìdvijenai* || *abidvìjenai* Kùpiškis, Dùsetos 'abu, abi', adv. *dabartė̃lendi* Dùsetos 'dabar', dat. sing. m. *jãmenai* Duõkiškis 'jam', nom. pl. *mẽsenai* Ukmergė̃ 'mes'.

Vietoj dalelytės *-nai* arba *-enai* gali būti tik *-n* resp. *-en*, pvz., a) nom. sing. f. *tón (tõn?)* 'ta', *jýn (jỹn?)* 'ji', *kokiñ* 'kokia', *tokiñ* 'tokia', *anokiñ* 'anokia' (Raguvà), *jiñ* 'ji' (Šakýna, Jùkiškiai), inf. *sùktien* 'sukti' (Vìdiškiai, Kùpiškis), adv. *čiõn* 'čia' (Vilkavìškis, Zíetela), *nũn* 'nū, nūnai' (daugelis pietų aukštaičių), b) *ãšen* 'aš', *tùjen* 'tu', *dùjen* 'du', *dvìjen* (*dvyjen* Svėdasaĩ) 'dvi' (daugelis rytų aukštaičių), dat. pl. *mùmen* 'mums', *jùmen* 'jums' (Ukmergė̃). Plg. *ášien* PK 92_2, 148_{22} 'aš', *tuien* PK 54_6, 79_{11}, 80_1, 106_{24}, 113_{16}, 182_{11} 'tu'. Vabalniñko apylinkėse užrašyta *jisaiñ (jisɛñ)* 'jis'.

Įvairiose rytų aukštaičių šnektose pasitaiko nemaža gretiminių formų, visų pirma įvardžių *aš*, *tu*, kuriose dalelytė dar kitaip perdirbta bei pailginta, pvz., a) *ãšenos*, *tùjenos* Ramýgala, Raguvà, Skãpiškis; *ãšeno* Dysnà (Būgos AiSt 172; pabaiga *-os*, *-o* gali būti iš tokių prieveiksmių, kaip *dabar̃kos*, *dabartė̃lio* 'dabar' § 722), *dùjenos* || *dùjeno*, f. *dvìjenos* || *dvìjeno* Tverė̃čius 'du, dvi', *ą̃šenios* Panevėžỹs (LKŽ), *tùinos*

(tú.i-) Jotáiniai 'tu' (sutraukta iš *tùjenos*), b) *ãšeinos*, *tùjeinos* || *ãšeino*, *tùjeino* Kùpiškis, Liñkmenys, Rimšẽ (galėjo atsirasti dėl *ãšei* < *ãšiai* ir *ãšenos* sumišimo), *abùjeinos*, f. *abìjeinos* Palū́šė 'abu, abi', *abùdujeinos*, f. *abìdvijeinos* arba *abù(du)jeino*, f. *abì(dvi)jeino* Subãčius, *abùdeinos*, f. *abìdeinos* Liñkmenys 'abudu, abidvi', *mẽseinos* Daugėlìškis, Rimšẽ 'mẽs', inf. *sùkteino* Liñkmenys 'sukti', c) *ãšenajos*, *tùjenajos* Bìržai, Ẽ́riškiai arba *ãšenojos*, *tùjenojos* Papilỹs, *ãšenainos*, *tùjenainos* Kùpiškis (iš tokių kaip *ãšenai* ir *ãšenos* sumišimo?), *jisaĩnos* || *jisaĩno* || *jisaĩnainos* Salãmiestis 'jis', f. *jinãjos* Ramýgala arba *jýnainos* Kùpiškis, *jýnaino* Salãmiestis 'ji', gen. sing. m. *jonainõs* || *jonainõ* Kùpiškis 'jo', adv. *čionáinos*, *tęnáinos* Liñkmenys 'čia', 'ten', d) *àšanai*, *tùjanai* Palómenė, *ãšan* Lẽnas *(ã·švn)*, *àšanos* || *àšano* || *àšanoska*, *tùjenos* || *tùjeno* || *tùjenoska* Adùtiškis (sakoma ir *mèsanos* || *mèsano* 'mes', *jū́sanos* || *jū́sano* 'jūs'), e) *àšinos* || *àšino* Tverẽčius (sakoma ir *mèsinos* || *mèsino* 'mes', *jū̃sinos* || *jū̃sino* 'jūs'), f) *ãšenys* Jonavà 'aš'.

ar̃, *arbà* ir kt.

§ **765.** Žodelis *ar̃* eina jungtuku ir klausiamąja dalelyte. Plačiai vartojamas sutrumpintas variantas *à*, apibendrintas iš pozicijos prieš *r*, plg. *a(r̃) reĩkia*. Jis ypač mėgstamas prieš priebalsius, nes prieš balsius *r* dažnai išlaikomas, siekiant išvengti hiato: plačiai sakoma, pvz., *a turì*, bet *ar eĩsi*. Kai kurie vilnìškiai taria *aĩ* (Daugėlìškis, Rimšẽ). Senųjų raštų *er* šių dienų tarmėse nepastebėta. Dalelytė *ar̃* dažnai sustiprinama *-gi*: *ar̃gi*. Žodeliai *ar̃* (*ár* Linkuvà, Joniškẽlis, Grū̃žiai), *ar̃gi* (ret.) eina ir prieveiksmiu reikšme 'irgi, taip pat', pvz., *àš ar̃ buvaũ* 'aš irgi buvau'. *Ar̃* gali net pakeisti jungtuką *ir̃*, pvz., *kąsnẽlį ką́si ar gaĩliai verksì* Skãpiškis (iš liaudies dainos) '...ir...'. Senųjų raštų variantas *argu* šių dienų šnekamojoje kalboje bemaž nebevartojamas. Pastebėtas tik vakarų aukštaičių kaunìškių plote, kur turi kitą reikšmę, būtent, 'tai yra, ne, bet ne' (kada suklystama ir norima pasitaisyti), pvz., *vãkar buvaũ išvažiãvusi*, *ar̃gu* (= tiesa, t.y.) *ne vãkar*, *o ùžvakar* K. Naũmiestis. Daugiau pavyzdžių žr. LKŽ I 242. Matyt, dar būta *arge* 'argi'. Tai rodo Pãsvalio apylinkėse užrašytas žodelis *gè* 'argi'. — Sudėtinio jungtuko *arbà* (iš *ar* ir *ba*) kirtis svyruoja: sakoma *arbà* ir *ar̃ba* (atkeltas dėl proklizės). Rimšẽs apylinkėse sakoma *aibà*. Kaip šalia *ar̃* yra *à*, taip ir šalia *arbà* labai paplito *abà* (*ãba* Kretingà). Taigi daugelyje šnektų jungtukas *abà* gali būti ir ne slavų skolinys, kokiu jį laiko kalbininkai (žr. Frenkelio LEW 1 ir lit.). Dar yra variantai *arbè* Pãgramantis, Dùsetos arba *abè* Liñkmenys, Kal̃tanėnai, Palū́šė (su dalelyte *bè*), *ar̃bo* || *àbo* Pašvitinỹs (su *bo*). Variantai be *-r-* (*abà*, *abè*, *abõ*) dažnai turi 'nes' reikšmę, plg. *bà*, *bè*, *bõ* 'nes' § 766. Zíetelos lietuviai vartoja lenkų skolinį *al̃bo* 'arba' (sako ir *àbo*). Įvairiose šnektose, ne tik rytų, bet ir vakarų Lietuvoje, *ar̃*/*arbà* tam tikrais atvejais plačiai pakeičiamas slavizmu *kibà* (var. *kìba*, *kìbak*, *kìbal* LKŽ).

bè, bà, bõ, baũ, beĩ ir kt.

§ **766.** Žodelis *bè* eina pabrėžiamąja bei klausiamąja dalelyte ir jungtuku. Plačiau vartojama pabrėžiamoji dalelytė reikšme 'jau, dar', pvz., *nelabaĩ be jáunas mū́sų pìrmininkas* 'jau nejaunas...', *eĩkime kõlei be dienà* '...kol dar diena'. Ją turi daugelis tarmių. Ši reikšmė, matyt, kyšo ir priešdėlyje *be-*, plg. *nebelýja* 'jau nelyja', *tebedìrbą* 'dar dirba'. Daug siauriau vartojama klausiamoji dalelytė *be* 'ar'. Tokie pasakymai, kaip *be tu nežinai?* 'ar tu nežinai?', girdėti, rodos, tik rytų aukštaičių, ypač utenìškių ir kupiškė̃nų, plote. Žemaičiai, bent vakaruose, tam reikalui vartoja dalelytę *beĩ* (pavyzdžius žr. LKŽ), kuri yra, greičiausiai, pasidaryta iš *bè* pagal *neĩ* greta *nè* pavyzdį. Dar turimos sudėtinės klausiamosios dalelytės, sudarytos iš *bè* ir *gu* arba *nè*, pvz., *begù* (ir *bègu*, *bèg*), *benè* (ir *bène*, *beñ*) 'ar, argi, gal'. Labiau paplitęs antrasis variantas (su *ne*). Yra ir „kombinuotas" *begune* Kuršaičio L.-d. Wb. arba *begnè* Salãmiestis, Kùpiškis, Anykščiaĩ. Žemaičiai vietomis šalia *beñ(è)* sako *meñ(è)*, pvz., *men buvái Salantũs?* Kalnãlis 'ar buvai Salantuose?'. Plg. *pabandýk* || *pamandýk* Pãgramantis.

Klausiamąją dalelytę *bè* tarmėse kartais pavaduoja gretiminės *bà, bõ (bó), bu.* Jos gana retos. Dvi pirmosios daugiausia sutinkamos tik liaudies dainose (pavyzdžius žr. LKŽ), trečioji (gali būti perdirbinys pagal *gu*) vartojama vietomis kupiškė̃nų ir artimesnių kaimynų plote. Jas visas išstumia daug populiaresnė *ar̃*. Pabrėžiamąja reikšme vartojant *bà, bõ, bu* nepastebėta. – Dar esama klausiamųjų dalelyčių *bès* (*bės*? LKŽ) ir *baũ.* Pirmoji labai reta, pastebėta tik apie Dùsetas, pvz., *bes ir mane perkeli per upę?* (LKŽ). Antroji vartojama Klaĩpėdos krašte ir vietomis pietų bei rytų aukštaičių plote (Léipalingis, Dùsetos). Apie Svė̃dasus, Salàs *baũ* turi 'kaip, kad' reikšmę (LKŽ), pvz., *bau plikas, tai plikas.* Labiau paplitęs pailgintas variantas *baũgi* 'argi, gal'. Yra ir *baũga* 't.p.' (Rudaminà LKŽ). Sakant *biau* (Mažvydas) šių dienų tarmėse nepastebėta.

Jungtukas *bè* reikšme 'ir, bei' labai retai kur bepavartojamas, paprastai pasitaiko tik liaudies dainose, žr. LKŽ. Retas ir variantas *beĩ*, dažniau pasitaikantis tautosakoje ir kai kuriuose frazeologizmuose, pvz., *turiù šį bei tą̃* Kal̃tanėnai. Gyvai vartotas senuosiuose raštuose ir Prūsų lietuvių šnektose, plg. Kuršaičio Gr. §§ 1619 – 1622. Jungtukas *bè*, kaip ir *bà, bõ, bu*, taip pat sudėtiniai variantai *abè, abà, abõ* (§ 765), dabar visuotinai gavo reikšmę 'nes', pvz., *neĩk skersõ, be (abè) inklimpsì* Kal̃tanėnai 'neik skersai, nes įklimpsi', *neĩk óran, ba gudà* (= tamsa, baidyklė) *tavè suẽs* Kaniavà, *pasitráuk, bo kad dúosiu* Svėdasaĩ, *mar̃š į tróbą, bu nósį nušálsi* Gervìniai. Reikia manyti, kad tokią reikšmę pirmiausia bus gavę slavų kalbų įtakoje *bà, bõ*, o vėliau iš jų ir sinonimai *bè, bu.* Kai kuriose, ypač pakraštinėse, šnektose *bõ (ba?)* gali būti ir tiesioginis slavų skolinys, plg. Tverė̃čiaus šnektos *bò* (su trumpuoju *o*!). Dabar naująja reikšme jungtukas *bè* gyviausiai vartojamas rytų aukštaičių utenìškių ir artimesnių jų kaimynų plote. Variantas *bà* 'nes' girdėtas įvairiose

pietų ir rytų aukštaičių šnektose, taip pat vietomis kauniškių plote. Variantas *bõ* 'nes' užfiksuotas, pvz., apie Jùrbarką, Šáukėnus, Kùpiškį, Panemunė̃lį, Anýkščius, o *bu* 'nes' – apie Gerviniùs, Jõniškį, Bìržus. Dažnai toje pačioje šnektoje vartojami keli variantai, pvz., *bà* || *bu* || *bõ* (že. *buõ*) Gervìniai.

bèt

§ **767.** Eina jungtuku, dalelyte (ypač sudarant nežymimuosius įvardžius), net prieveiksmiu *(iš tų̃ brõkų taĩ tìk bèt* Uogìniai '...vieni niekai'). Variantas *bẽt* pastebėtas apie Kuršė̃nus, Dùsetas (Būgos AiSt 56). Kaip jungtukas, žemaičių tarmėje maišomas su *nès*, žr. LKŽ I 641 ir Frenkelio LEW I 41 nurodytą literatūrą. Daug kur pakeičiamas slavizmais *alè* (var. *àle* Šáukėnai, Gervìniai, Jùrbarkas, Veisiejaĩ, Kaišiadórys, *alì* > *àl'ì* Kretingà, *àl'ᵉ* Tirkšliaĩ, *al'* Kalnãlis, Zíetela) arba *nu* (iš *no*?). Vartojamas ir junginys *ale bèt*, pvz., *maniaũ puls šuvà, ale bèt niẽko* Kaniavà, *sušãlęs, ale bèt liñksmas* Léipalingis. Dalelytė plačiai keičiama slavizmais *bỹ, bilè* ir kt., pvz., *by kàs* Kuršė̃nai, Tirkšliaĩ *(b'ì-kàs), bile kàs* Kuršė̃nai, Šakýna, Gervìniai, Léipalingis, Ukmergė̃, *bili kàs* Viekšniaĩ, *bil' kàs* Šakýna, Bìržai, Papilỹs, *abi kàs* || *abil' kàs* Kaišiadórys (sakoma ir *abet kàs* || *bet kàs*), *bele kàs (e* iš *bet)* Girdžiaĩ, *bel' kàs* Šakýna 'bet kas'. Dzūkuojančiose tarmėse žodelis *bèt* išlaiko sveiką *t*, taigi gali ir nebūti kilęs iš *beti*, kaip dažnai manoma (pvz., žr. Otrembskio Gr. III §§ 804, 837).

dõ

§ **768.** Dalelytė (slavizmas), vartojama tokiuose pasakymuose, kaip *kas dõ* (rytuose pasakoma ir *zõ*) *žmogùs* 'kas per žmogus'. Ją turi tiek aukštaičiai, tiek ir žemaičiai. Rytų Lietuvoje vietomis vartojama prie prielinksnio *ligì* veiksmo intensyvumo ribai pažymėti, pvz., *lig do vienám išimta trỹs aviliaĩ* Jonavà '(medus) išimtas iš visų trijų avilių'. Ypač plačiai paplitęs pasakymas *lig do vãliai* 'pakankamai' (pvz., pavalgyti). Rytuose dar pasitaiko *jam buvo ne do miẽgo* tipo vertimai, plg. rus. *ему было не до сна*. Esama ir jungtuko *dõ*, žr. § 772.

ẽ

§ **769.** Jungtukas, kurį vartoja reikšme 'o' rytų aukštaičiai utenìškiai, vilnìškiai ir jų artimesni kaimynai, pvz., *visì dìrba, ė diẽdas gùli* '...o senis guli', *aš gražiúoju prašaũ, ė tù nenóri* '...o tu nenori', *ė tù nebũk durnà, neklausýk jõ* 'o tu...', *aš paláuksiu, ė tù eĩk namõ* '...o tu eik namo' (Palū̃šė). Kartais pavartojamas reikšme 'nors, bent', pvz., *kūmut sesut, pavèš* (= pavežk) *mano ė víeną kojẽlę* (iš pasakos). Labiau paplitęs variantas *ẽgi* arba *ėgì* 'ogi, nugi'.

gi, gu ir kt.

§ **770.** Pabrėžiamąją dalelytę *gi* turi, tur būt, visos tarmės. Ji gali būti vartojama atskirai arba priaugusi prie nekaitomų (pvz., *ar̃gi* arba *giar̃* Grū́žiai, *già* Smil̃giai LKŽ< *gia*[*r̃*], *baũgi* 'argi, galgi', *ẽgi* 'ogi, nugi', *ir̃gi* 'taip pat', *kadángi, kaĩpgi,*

kõleig(i) 'kol', *kur̃gi*, *nàgi*, *nègi*, *nùgi*, *õgi*), retai kaitomų (pvz., rytų aukštaičių *pasigižiūrė́jau*, *pargižiūrė́jau* Būgos RR II 44), žodžių. Pietų aukštaičių plote populiarūs prielinksniai *iñg(i)* 'į', *nuõg(i)* 'nuo', *prieg(i)* 'prie' su *-gi*. Zíetelos lietuviai neretai *gi* prideda du kartus, pvz., *alègig aš nenešiójau* 'betgi aš nenešiojau', *ar̃gig bóčis norė̃?* 'argi tėvas norėjo?', *kámgig mán vìsa ìtai dìrbt?* 'kam gi man visa tai dirbti?'. Senovėje, matyt, būta daugiau ar mažiau gretiminių variantų *ga*, *ge*, *gu*, išlikusių žodeliuose *añsga* || *šìsga* || *tàsga* Raudė̃nai (Būgos RR I 440) 'antai', *añsgatės* Gargždaĩ 't.p', *baũga* Rudaminà (LKŽ) 'bene, argi', *vàge* K. Naũmiestis (Būgos RR II 47) 'vaje!', *ar̃gu* (§ 765), *begù* 'argi, gal' (§ 766), *jéigu* (*jeĩgu*, *jègu*... § 773), *negù* (§ 777) ir kt.

idañt

§ 771. Jungtukas-archaizmas, sutinkamas daugiausia religinėse giesmėse, maldose ir pan. Pastebėti variantai *idánt*, *ìdant*, *ydañt*, *ydánt*, *ýdant*, žr. LKŽ. Pasakomas kartais ir rytų aukštaičių plote, kur dėl *an* išlaikymo laikytinas atneštiniu, plg. Sirvydo raštų *adunt*. Senuosiuose raštuose turima ir ilgesnė forma *idanti* (*ydanti?*).

ir̃

§ 772. Jungtuko *ir̃* plačiai vartojamas, ypač vakarų Lietuvoje, sutrumpintas variantas *i*, apibendrintas iš pozicijos prieš *r*, plg. *vãkaras i(r) rýtas*. Prieš balsį vietomis išlaikomas *r* hiatui išvengti: sakoma, pvz., *Pẽtras ir Onà*, bet *Onà i Pẽtras*. Yra dar prieveiksmis *ir̃*, dažniau *ir̃gi* 'taip pat'. Rytiniuose lietuvių kalbos ploto pakraščiuose jungtuką *ir̃* tam tikrais atvejais pakeičia slavų skolinys *dà*, pvz., *tik gẽria da šóka* Adùtiškis 'tik geria ir šoka', *mėsà da mėsà*, *daugiaũ niẽko negalì išvìrti* Kal̃tanėnai, *jis tik válgo da miẽgt(i)* Kaniavà. Tam pačiam reikalui vartojamas ir variantas *dõ*, kuris užfiksuotas net žemaičių šnektose, žr. LKŽ s.v. *dõ*. Palatvyje vietomis pasitaiko (ret.) *un* 'ir', pvz., *anie šóka un dainiúoja po tą rãštinę* Šakýna. Sako, *un* esąs užrašytas net Dievẽniškių apylinkėse, žr. Frenkelio straipsnį BS II 87.

jéi

§ 773. Jungtukas, ret. dalelytė (že.). Kirčiuojama dvejopai: *jéi* (*ái* Nemunáitis) ir *jeĩ* (pvz., Pašvitinỹs, Jùkiškiai, Salãmiestis). Vokalizmą linkstama monoftongizuoti: sakoma ir *jé* (*já*) Šakýna, Jùrbarkas arba (proklizėje sutrumpėjo) *jè* Tirkšliaĩ, Laũkuva, Šáukėnai. Tarminis Luõkės apylinkių tarimas *jìe* (= lk. **jẽ*) galėtų būti apibendrintas iš pozicijos prieš skiemenį su siauraisiais balsiais, plg. § 53. Plačiai vartojami variantai, pailginti tam tikromis dalelytėmis su *b* arba *g*, pvz., a) *jéiba* Kazlų̃ Rūdà, *jéibe* Pociūnė̃liai, *jéiben(t)* || *jéibentais* Šãtės, *jéibu* Pašvitinỹs arba *jeĩbu* Jùkiškiai (*jeĩ·bọ*), *jéibum* Joniškė̃lis (*jé·ibọm*), *jéib* || *jéb* Garliavà arba *jeĩb* Kuršaičio L.-d. Wb., b) *jéigu* || *jégu* Liubãvas, Vilkavìškis, Grìškabūdis, Jùrbarkas,

Šiauliaĩ arba *jeĩgu* || *jẽgu* Gervìniai, Panemunẽlis, Kaĩtanėnai, *jègu* Šáukėnai, Veliuonà, *jegù* Tirkšliaĩ, *jėgù* Skãpiškis *(jęgù)*, Svėdasaĩ *(je.gù)*, Dùsetos *(e.)*, Kùktiškės *(e.)*, *jéigut* Kvẽdarna, Šìluva, Šakýna, *jéguť* Šiauliaĩ, *jéigutais* || *jéigúntais* *(> jê·gộ·ntâ·s)* Kretingà, *jéigi* Kapsùkas, *jèg* Papilỹs, Dùsetos, *jàg* || *àg* Zíetela, *jẽg* Bìržai, Sudeĩkiai. Zíetelos lietuviai *(j)àg* vartoja ne tik 'jei', bet ir 'kai, kada' reikšme, pvz., *anà nebìt už ženỹko ag àš gimiaũs* 'ji nebuvo ištekėjusi, kai aš gimiau'. Ši reikšmė galėjo išsirutulioti iš tokių pasakymų, kaip *tiktaĩ ag numir̃sim, žẽmė mùs rasskir̃s* 'tiktai jei (= kai) numirsime, žemė mus išskirs'. Variantai su *b* eina dar darybine nežymimųjų įvardžių dalelyte, pvz., *jeib kàs* || *jéib kas* Kretingà, *jebi kàs* Viekšniaĩ *(jèbẹ-kàs)*. Rytiniuose lietuvių kalbos ploto pakraščiuose dvikalbiai žmonės kartais *jei* pakeičia slavų jungtukais, pvz., *ježèli* Ramaškónys, *kalì, kaľ* Zíetela *(kalì jũs pirkinẽsit, tai trìsdešim zlòtų jùmi pigèst atdúosim* 'jeigu pirksite, tai 30 zlotų jums pigiau atiduosime').

juk

§ **774.** Pabrėžiamoji dalelytė. Gyviausiai vartojama, rodos, vakarų Lietuvoje. Žemaičiai vietomis sako *jug* (pvz., Tirkšliaĩ, Ž. Kalvarijà, Pãgramantis). Apie Pãgramantį atstoja nesamą *nès* (Joniko PT 80).

kàd

§ **775.** Jungtukas ir dalelytė. Kilo iš prieveiksmio *kadà*, kuris ir dabar kartais eina jungtuku (pavyzdžius žr. LKŽ). Plačiai paplitę variantai *kàt* ir *kà* (apibendrintas iš pozicijos prieš *t*). Juos turi daugelis aukštaičių ir žemaičių. Vietomis *kàd* painiojamas su *kaĩp, kaĩ*, žr. § 732. Rytų Lietuvoje jį dažnai pakeičia įvardžio *kàs* akuzatyvas, žr. § 545. Kalnãlio apylinkėse užrašytas pasakymas *gérk, jú o pienẽlio dúosi* 'gerk, kad (daugiau) pienelio duotum'. Vietoj dalelytės *kàd*, kaip ir vietoj *bèt* (§ 767), dažnai vartojami slavizmai *bỹ, bilè* ir kt., pvz., *kãp ỹ(rà) tẽp, by tik padirbtà* Tirkšliaĩ 'kaip yra taip, kad (bet) tik padaryta', *bìľ eĩna darbañ, ir grũda* Skãpiškis 'kad (bet) tik eina į darbą, (tai) ir varo', *abì kas eĩtųp iž jõ, riñktųp* Zíetela 'kad (bet) tik kas (= kuri) eitų (= tekėtų) už jo, (jis) vestų'. Dvikalbiai Zíetelos lietuviai kartais žodeliu *kàd* pakeičia santykinį įvardį, pvz., *ir rãdo tą̃ kõšę, kad anà vìrė vaĩku* '...kurią ji virė vaikui', *satikdinẽja tą̃ žmõgų, kad pilnavója giriàs* 'sutinka tą žmogų, kuris saugo girias'.

kažìn, kàna ir kt.

§ **776.** Iš pasakymo *kàs žino* kilusi dalelytė *kažìn* arba *kažì* labai įvairuoja. Pastebėti šie jos variantai bei perdirbiniai: *kàžin* Tverẽčius, *kàži* Jùrbarkas, Vilkavìškis, Daukšiaĩ, *kàžina* Kar̃tena, Plãteliai, *kàžno* Žẽlva, Debeĩkiai, Dùsetos, Zarasaĩ, Dū̃kštas, *kàžna* Ãlovė, Rum̃šiškės, Síesikai, Ramýgala, *kàžnai* Debeĩkiai, *kažnè* Švenˉtežeris arba *kàžne* Léipalingis, *kàžinc* Nemunáitis, Armõniškės (*-c* gali būti iš

-ti, plg. § 490b), *kàžnoc* Pùnskas, Varėnà, Nočià, *kàžnec* Pùnskas, Valkininkai, Ródūnia, *kàžinec* Armõniškės. Eina su prieveiksmiais ir klausiamaisiais įvardžiais, kuriems suteikia nežymimąją reikšmę. Gal prie *kàs žìno* palaikų priklauso žemaičių *ži (žę)*. Apie Kalnãlį sakoma, pvz., *žì dár pareĩs šiõ nedẽlio* 'kažin dar, ar pareis šią savaitę', *žì tàs, žì ne tàs* 'lyg tas, lyg ne tas'. Gali būti *ži* ir iš *žinià*, plg. *žì gáusiu, žì negáusiu* 'gal gausiu, gal negausiu'. Apie tokių pasakymų, kaip *kàs žìno*, trumpinimą žr. § 106. – Tarmėse plačiai vartojamą dalelytę *kàna* (yra ir *kanà* LKŽ, *kañ* Kretingà) 'kažin' kildinti iš *kàs žìno* (taip elgiamasi Otrembskio Gr. III § 822), rodos, negalima. Greičiausiai, teisinga E. Frenkelio APh V 54tt. prielaida, kad dalelytė *kanà* esanti įvardžio *kàs* iliatyvo forma. Tam tikrą pereigą nuo *kanà einì* 'kur eini?' prie *kana kur̃ gyvẽna* 'kažin kur gyvena' galėtų rodyti Var̃nių šnektos pasakymas *kana káime* 'kažin kame, kažkur' (LKŽ). Pagal *kana kur̃* greta *kažin kur̃* vėliau ir prie *kažin kàs* imta sakyti *kana kàs*. Variantai *kãno* Kurkliaĩ, Dùsetos, Daũgailiai ir *kãnoc* Kabẽliai yra naujadarai pagal *kažno* resp. *kažnoc*.

nè, nẽ, neĩ ir kt.

§ 777. Neigimo žodeliai (dalelytės ir jungtukai) *nè, nẽ, neĩ* skiriami ne visur vienodai. Antai vietoj literatūrinės kalbos jungtuko *neĩ* gana plačiai sakoma *nẽ*, pvz., *nẽ dìẽvuo žvãkė, nẽ vélniuo kačérga* Luõkė 'nei dievui žvakė, nei velniui kačerga (t.y. niekam tikęs)', *nẽ važiúok, nẽ trõtyk asmõkų* Zíetela 'nei važiuok, nei leisk pinigų'. Zíetelos lietuviai *ne-* vartoja nežymimiesiems įvardžiams ir prieveiksmiams sudaryti, pvz., *nẽkas* || *nẽkis* 'kažkas', *nẽkatras* 'kažin katras', *nẽkokis* 'kažkoks', *nẽka(i)p* 'kažkaip', *nẽkada* || *nẽkadaik* || *nẽkuomet* 'kažkada, seniai, kartais', *nẽkur* 'kažkur', *nẽkiek* 'kažkiek'. Apie juos žr. A. Vidugirio straipsnį LKK III 123 ir ten nurodytą literatūrą. Tverẽčiaus, Dysnõs apylinkėse esama formos *nẽkas* 'kažkas' (Būgos RR I 471, III 917). Žemaičiai *nè-* turi vietoj aukštaičių *nie-* tokiuose žodžiuose, kaip *niẽkas, niẽkaip, niekuomèt, niẽkur*. Jų vakaruose esama variantų *nikàs* 'niekis, nesvarbu', *nikóks* 'joks', *nikaĩp* 'niekaip', *ñikur̃* 'niekur' (visur *ni-* balsis siauras). Galėjo čia *ni-* (ir kitų žemaičių *nè-*?) proklizėje išsirutulioti iš *nie-*, plg že. *pri* 'prie', *priš* 'prieš' (= vak. aukštaičių *prẽ, prẽš*). Aukštaičiai vietoj jungtuko *neĩ* atskirose šnektose irgi sako *ni*. Taip elgiantis daugiausia pastebėta apie Palómenę, Gélvonus, Síesikus, Ùkmergę, Rãguvą, Ãluntą, kur cirkumfleksinės kilmės nekirčiuotas *ei* turi tendenciją virsti *ii̯* > *i*, plg. § 88. Gana plačiai *neĩ* pakeičiamas slavų skoliniu *anì* (pvz., Naujãmiestis, Ukmergẽ, Aluntà, Molẽtai) arba hibridais *aneĩ* (Gaũrė, Jùkiškiai, Vabalniñkas, Kal̃tanėnai, Ródūnia...) ir *anẽ* (Skir̃snemunė, Šakýna...). Apie žemaičių *ne-* > *na-* kalbama § 52b. – Iš dalelyčių *ne* ir *gu* sudarytas žodelis *negù* daug kur nustelbiamas sinonimo *nekaĩp*. Rytų Lietuvoje tam reikalui vartojamas ir *neką̃*. Dar esama *nekaĩ, nekõ, néi* (akūtas! Adùtiškyje sakoma *neĩ*). Žemaičiai *nẽgu* (kirtis!) su *jei* vartoja 'nebent' reikšme, pvz., *mès netùriam, nẽgu Jõnis jei tùr(i)* Kalnãlis '...nebent Jonis turi'.

nès

§ **778.** Tarmėse retas jungtukas. Jį gyvai vartojo Prūsų lietuviai, kur būta variantų *nẽs*, *nėsà*, *nėsáng(i)*, žr. Kuršaičio Gr. § 1617, L.-d. Wb. Ar tik *-a*, *-angi* nebus pridėta, sekant *kadà*, *kadángi* šalia *kàd* pavyzdžiu? Dabar net vakarų aukštaičiai kaunìškiai *nès* mažai tevartoja, plg. J. Senkaus straipsnį MAD 1961 1 106. Žemaičiai jį maišo su *bèt* (§ 767). Vietoj *nès* tarmėse plačiai įsigalėjo junginys *dėltõ kàd* (ypač vakaruose) ir jungtukai *bè*, *bà*, *bõ* (§ 766).

nèt

§ **779.** Pabrėžiamoji bei išskiriamoji dalelytė. Dažnai sustiprinama *gi: nètgi*. Apie Gélvonus tariama *nàt*. Gali būti perdirbta dėl lenkų *nadto* įtakos, plg. *nat áukštas* Ukmergẽ 'gerokai (ypač) aukštas'. Ilgesnių variantų *neta*, *nete*, turimų senuosiuose raštuose, šių dienų tarmėse nepastebėta. Dalelytė *nèt* gali ir nebūti iš **ne-ti* (tokia prielaida daroma Otrembskio Gr. III §§ 829, 837), nes dzūkuojančiose tarmėse *t* išlaikomas sveikas.

nórs

§ **780.** Jungtukas ir dalelytė, kuri vartojama, visų pirma, sudarant nežymimuosius įvardžius. Tarmėse forma labai įvairuoja. Kirčiuojama ir *nõrs* Pãgramantis arba *noȓs* Pašvitinỹs, *nɔ̀rs* Geistaraĩ. Kal̃tanėnuose tariama *nárs*. Turimi dar šie variantai: *nór* Pùnskas, Léipalingis, Dùsmenys, Valkiniñkai, Ródūnia, Zíetela arba *nõr* Adùtiškis, Daugėlìškis *(nåȓ)*, *nɔ̀r* Šilavótas, *nórbi* Pùnskas, *nõns* Pãgramantis, Šakýna, Šiauliaĩ, Pašvitinỹs *(nǫñ·s* || *nǫñ·ś)*, *nõnts* Jùkiškiai *(nǫñ·ts)*, Šeduvà *(nǫñ·tś)*, *nóc* Gervìniai, *nós* || *nó* Pãgramantis, *nõ* Adùtiškis, Tverẽčius. Kaip gretiminiai, plačiai vartojami ilgesni variantai *nórint* (*nõrinť* Šakýna) ir *nórints*. Žemaičiai sako *nórintais* (pvz., Kretingà, Kalnãlis) arba *nõrintais* (Tirkšliaĩ, Pãgramantis). Matyt, šiam jungtukui pradžią bus davusios veiksmažodžio *norė́ti* dalyvinės formos, kurios dėl morfologinių funkcijų netekimo ir proklitinės padėties ilgainiui sutrumpėjo arba buvo perdirbtos. Variantai *nor*, *no* galėjo atsirasti pozicijoje prieš *s* resp. *r*, plg. *nor(s) sáulė šviẽtė*, *no(r) rýt ateĩk*. Pùnsko lietuvių *nórbi* gavo *-bi* iš skolinio *kòcbi* < l. *choćby*. Slavų skoliniai užfiksuoti ir vietomis kitose tarmėse, pvz., *kòć* Šakýna, Eȓžvilkas (ir Pùnskas), *kòć* Ramaškónys, *kòć* Adùtiškis (tariama *kɔ́·ć*, ne **ká·ć*!), *kuoć* Síesikai, *chòt* || *chòts* Zíetela.

õ

§ **781.** Apie Smalininkùs jungtukas *õ* vartojamas dar vietoj *iȓ*, pvz., *jie gẽrė o liñksminosi* (E. Grinaveckienė LKK V 165). Rytiniuose lietuvių kalbos ploto pakraščiuose tam tikrais atvejais jį pakeičia slavizmas *ǎžna* (var. *ažnà* Adùtiškis, Tverẽčius, *ažnàt* Ãlovė, *àžne* Šveñtežeris, Ãlovė, *ėžnà* Daugėlìškis [*ė-* iš jungtuko *ẽ*]), pvz., *sãkė atvažiúosiu šẽšetu žirgũ, àžna atvažiãvo viena kumelaite* Kabẽliai.

pàt

§ **782.** Pabrėžiamoji dalelytė, kilusi iš įvardžio *pàts*. Apie Ùkmergę tariama *pàť*. Pietų Lietuvoje daug kur išsiverčiama įvairiomis įvardžio *pàts* formomis. Zíeteloje sakoma, pvz., *ãnys teĩp pãčia nùmirė* 'jie taip pat...', *ãnas teĩp pãčio bū̃sta víenas* 'jis taip pat gyvena vienas'.

tačiaũ

§ **783.** Vietomis, ypač vakaruose, pasakoma ir *tačiaũs*, greičiausiai, sekant *tuojaũs*, *geriaũs* šalia *tuojaũ*, *geriaũ* pavyzdžiu. Vakarų aukštaičiai kauniškiai turi *tečiaũ* || *tečiaũs* su *e*, greičiausiai, pagal *teĩp* || *taĩp*, *teřp* || *tařp*. Žemaičiai daug kur (pvz., Laũkuva, Gervìniai) pakeičia žodeliu *vienók*.

võs

§ **784.** Ši dalelytė labiau būdinga vakarų Lietuvai. Prūsų lietuvių šnektose būta varianto *bõs*, žr. LKŽ s.v. Rytuose ji daug kur pakeičiama slavizmais *ledva* ir *čiut*. Pirmasis gerokai įvairuoja. Pastebėti variantai: *ledvà* Dotinė̃nai, *lèdva* Síesikai, *lèdvai* Svėdasaĩ, *lèdvi* Pùnskas, Ukmergẽ, *lèdve* Palómenė. Trumpą variantą *lèd* > *lèt* (*lèť* Síesikai) turi net žemaičiai. Sakoma ir *led-ne-lèd* (*let-ne-lèt*) 'vos-ne-vos'. Kalnãlio apylinkėse užrašytas hibridas *ledvõs-ne-ledvõs* > *ledõs-ne-ledõs*.

XI. JAUSTUKAI IR IŠTIKTUKAI

§ **785.** Tarmėse jaustukai nėra labai diferencijuoti. Tokie, kaip *à(ã), ahà (ahã), ái (aĩ), ajè, àk (èk;* iš *àch, èch), è (ẽ, ë̃, ẽ), eĩ, èt, nà, nù, nũ, õ (ò), ohõ, ói, ojè (ojẽ), và, vái (vaĩ), vajè (vajẽ), valiõ (valió), vè,* vartojami, rodos, visame lietuvių kalbos plote. Apie juos žr. Otrembskio Gr. III §§ 839–841, Tv. t. I 548 ir J. Senkaus straipsnį MAD 1961 1 116–119. Kokius nors ypatingesnius tarminius skirtumus, apskritai, sunku pastebėti. Pasibiaurėjimui reikšti jaustukuose *fè* (*fà* Gélvonai), *fì* (*fỹ* Laũkuva) ir *fùi* (*fuĩ* Kalnãlis, Laũkuva, Gervìniai) priebalsis *f*, rodos, tariamas visose tarmėse: keičiant *p* ar kitais priebalsiais nepastebėta. Plg. žemaičių *fìdivaliau* (pvz., Tirkšliaĩ) arba *fùidivaliau* (Židìkai LKŽ II 850) 'gink dieve' iš *fì* resp. *fùi+dievãliau*.

Plačiai vartojami ilgi sudėtiniai jaustukai, pvz., *ajajaĩ* (= *ojojái* Svėdasaĩ) *kaĩp šálta* Panemunė̃lis, *ajẽjem* (= *ãjejim* Panemunė̃lis) *kaĩp gražù* Svėdasaĩ, *ùtata* (= *ùtiti* Adùtiškis) *kaĩp sušalaũ* Ukmergė̃ ir pan. Jų yra gana daug ir įvairių. Rytų aukštaičiams būdingas pertaras-jaustukas *kataunù* < *kàd tavè nù* (var. *kataunõ, kataunórs*), pvz., *kataunù, pasmãtė kad kietà, o čià kiáurai perlìñdo* Skãpiškis, *kataunõ* (‖ *kataunórs*), *ir papuolìmas!* Svėdasaĩ. Plg. *okatavè* (< *o kad tavè*), *kaĩp negeraĩ pasdãrė* Ukmergė̃.

§ **786.** Kai kurie jaustukai tarmėse plačiai eina pabrėžiamosiomis dalelytėmis prie parodomųjų įvardžių ir kai kurių prieveiksmių. Rytų Lietuvoje tam reikalui plačiausiai vartojami *anà, án* > ryt. *ùn, anẽ, avà, và, võ.* Čia sakoma, pvz., *ana-tàs* 'štai tas', *anė-tój* 'štai ta', *anà-kur gùli* 'štai kur...', *anẽ-kur jis nùtupė* 'štai kur...' (Kaniavà) arba *an-tàs, an-tó* ir *tàs-an, tó-an, an-kur̃* (> ryt. *un-tàs, un-tó* ir *tàs-un, tó-un, un-kur̃* Tverẽčius), *ava-tàs* ‖ *tàs-ava,* f. *ava-tój* ‖ *tój-ava* (Léipalingis), *vo-šìtas* (Svėdasaĩ) ir pan. Neretai pabrėžiamasis žodelis gali būti pakartotas po įvardžio resp. prieveiksmio, pvz., *an-tàs an,* f. *an-tó an* (ryt. *un-tàs un, un-tó un* Tverẽčius), *va-tàs va, va-tój va* (Kaniavà). Vilnìškiai tam tikrais atvejais *un* kirčiuoja; tuomet pirmojo *un* balsis pailgėja ir gauna cirkumfleksą, antrojo (po pauzės) išlaiko akūtą: *ũn-tàs ún.* Sunku pasakyti, ar šis *un* yra iš *an*, nes tariant *ūn* (priegaidė neaiški) pastebėta ir vietomis pietų aukštaičių plote, pvz., apie Kaniãvą, kur *an* virtimo *un* nėra. Čia pasakoma ir *unẽ-tàs, ūnana-tàs* (*ū* kirčiuojamas). Žodelis *và* ir įvardis *ìtas* 'šitas' daug kur suliejami į vieną: *vaĩtas* 'štai šitas', f. *vaitó(j)* 'štai šita'. Ypač tai būdinga rytų aukštaičiams vilnìškiams, kurie sako ir *vaĩtokis* 'štai šitoks' < *va ìtokis, vaĩte* 'štai šitaip' < *va ìte, vaĩtolei* (> *vaĩtolai*) 'štai iki šiolei' < *vaìtolei* (Adùtiškis).

Arčiau vakarų aukštaičių kai kurie panevėžìškiai vietoj *anà, và* sako *šè*, pvz., *še-tàs* Šeduvà 'štai tas'. Vakarų Lietuvoje tam reikalui vartojami žodeliai *antaĩ,*

š(i)taĩ. Jie ypač mėgstami žemaičių tarmės vakaruose. Apie Krẽtingą, pvz., sakoma *antaĩ tàs mùno brólis* 'štai tas mano brolis', *tà antaĩ mótriška bùvo atẽjusi* 'štai ta moteriškė buvo atėjusi', *aníe(ji) obūlaĩ geresnì ùž tùs šitaĩ* 'anie obuoliai geresni už štai tuos'. Čia patys vieni parodomieji įvardžiai, rodos, netgi rečiau vartojami.

§ **787**. Jaustukams artimi vadinamieji ištiktùkai. Tai tokie žodeliai, kuriais imituojami įvairių veiksmų sukelti garsai, rečiau vaizdai ar pojūčiai. Tarmėse jie ne visur vienodai gyvai vartojami: vienur labai mėgstami, dažni, kitur, priešingai, pasakomi retai, tik norint ką nors vaizdingiau, su tam tikra emocija nusakyti. Ypač ištiktukai populiarūs, gausūs ir įvairūs daugelyje žemaičių ir rytų aukštaičių šnektų. Čia jie dažnai tiesiog atstoja veiksmažodį, plg. *tra-trã-tra-tra miẽtą i(r) davaĩ giñties* Kalnãlis 'išsilaužė mietą ir ėmė vytis', *arklỹs tik trū́kt, i(r) aš kebeRiókšt iš vežìmo* Kal̃tanėnai. Vidurio Lietuvoje, priešingai, ištiktukai daug kur retai tevartojami. Čia jie paprastai ne atstoja, o tik paryškina veiksmažodį, plg. *pókšt, nusiláužė lãzdą*.

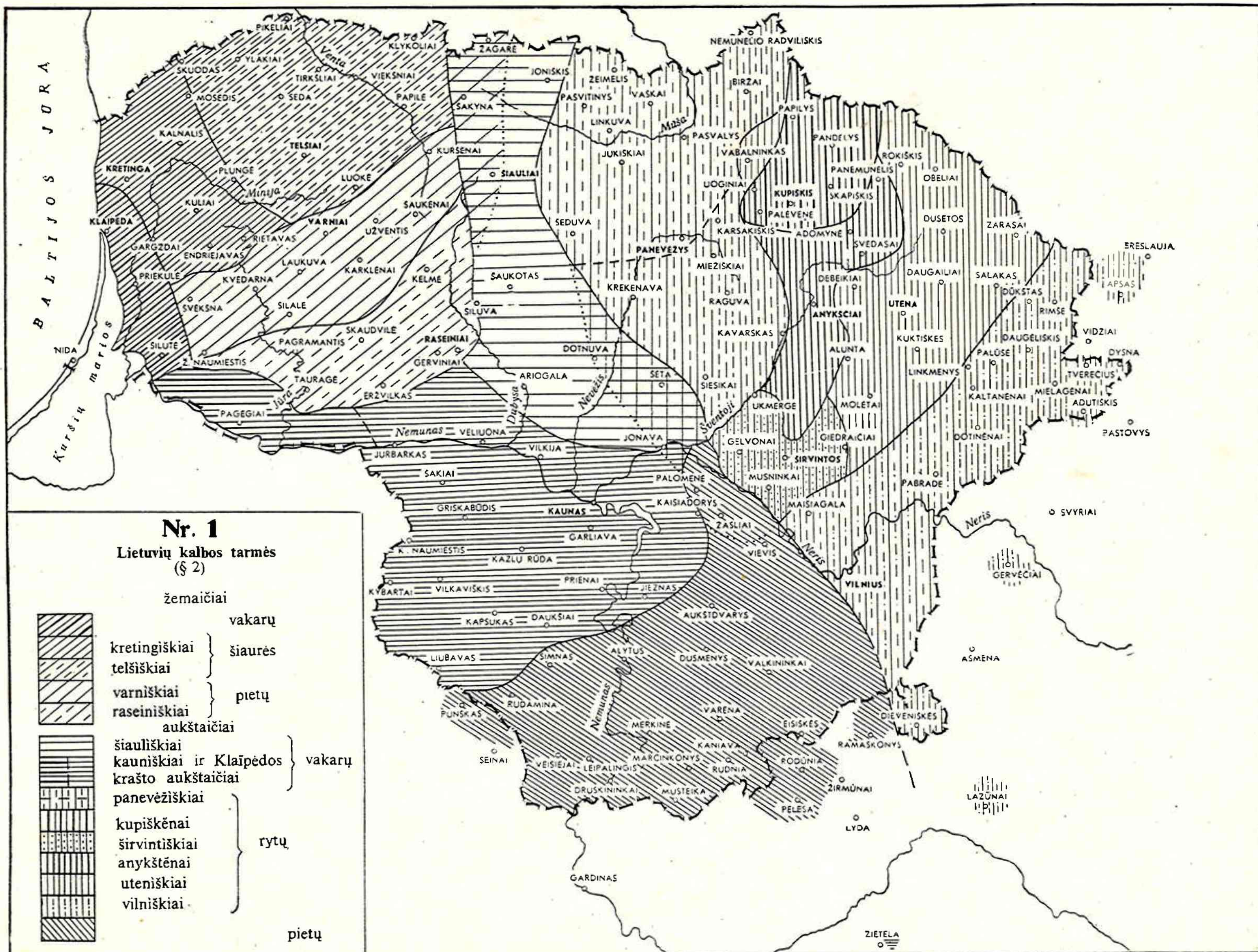
Daug ištiktukų turi formantą *-t* (paprastai po *š*, *k*, *p*, rečiau kitų priebalsių), pvz., *bràkšt, čìrkšt, triókšt, trìnkt, klèpt* ir kt. Šalia jų yra akimirkos veikslo veiksmažodžiai, pvz., *bràkštelėti, čìrkštelėti, triókštelėti, trìnktelėti, klèptelėti.* Formantas *-t* rytuose daug kur tariamas minkštai, o dzūkuojančiose tarmėse verčiamas *-ć* (*-šť*> *-šč*), pvz., *kýšť, krùšť, šàšť* Gélvonai, Liñkmenys = *kýšč, krùšć, šàšć* Dùsmenys. Paties formanto buvimas dažnai yra fakultatyviškas: toje pačioje šnektoje neretai sakoma, pvz., *bràkšt* ‖ *bràkš*, *càpt* ‖ *càp*, *vikšt* ‖ *viks* ir pan. Rečiau pasitaiko ištiktukai su formantais *-ai* (pvz., *bildái, tabalái* arba, ypač žemaičių šnektose, *bildaĩ, tabalaĩ*), *-i (barškì, šlamì)*, *-y (barškỹ, šlamỹ)*, *-u (barškù, šlamù)*, *-ū (bildū̃, svỹrū)*, *-o (kopersõ, kluñpo)*, *-um (klùmpum, šubuldùm)*, *-ur (čỹbur, viñgur)* arba ir visai be formanto *(čir̃, biz, càk, klup...)*. Kartais ištiktukai gauna priešdėlį *pa- (pabrū́kšt, pašvýst)*, būna reduplikuojami *(bibil̃st, dudùlkt, kikýšt)* arba eina tam tikromis poromis *(pýkšt-pókšt, šlýpu-šlàpu)*.

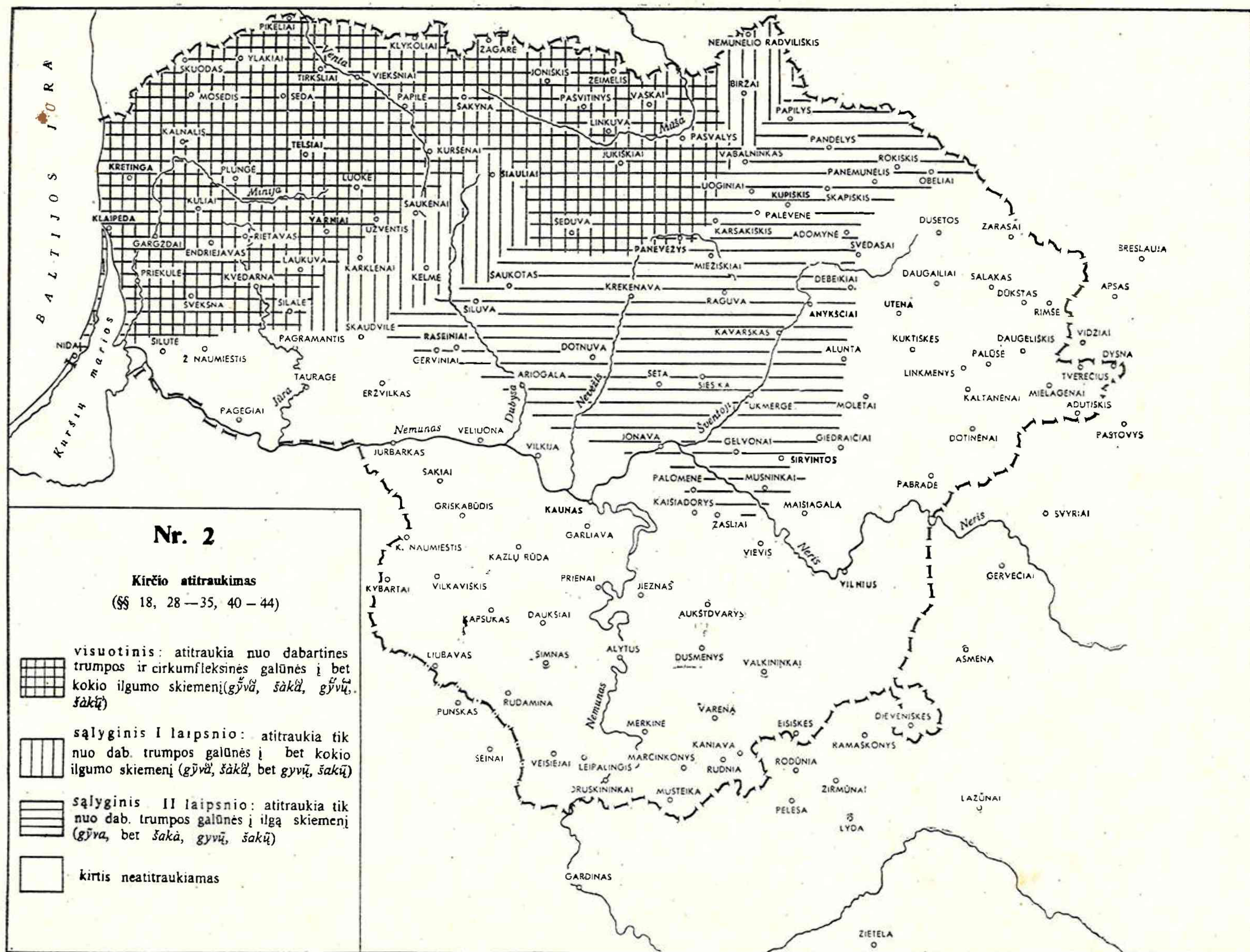
§ **788**. Ištiktukų ir su jais susijusių akimirkos veikslo veiksmažodžių įvairumą didina ypatybė turėti ilgą arba trumpą balsį, priklausomai nuo imituojamo veiksmo intensyvumo laipsnio. Plačiai sakoma, pvz., a) *pìkšt pìkštelėti* ‖ *pýkšt pýkštelėti, brùkšt brùkštelėti* ‖ *brū́kšt brū́kštelėti, càpt càptelėti* ‖ *cãpt cãptelėti* ‖ *cópt cóptelėti, tèkšt tèkštelėti* ‖ *tẽkšt tẽkštelėti* ‖ *tė̃kšt tė̃kštelėti*, b) *barškì* ‖ *barškỹ, lìngu* ‖ *lìngū*. Dvibalsių šiuo atveju neretai ilginamas pirmasis dėmuo. Antai Gélvonų apylinkėse ištiktukai resp. atitinkami veiksmažodžiai *káukšt káukštelėti, bárkšt bárkštelėti, mìrkt mìrktelėti* (tariama *ká·u, bá·r-, mí·r-*) rodo intensyvesnį veiksmą, negu *kaũkšt kaũkštelėti, bar̃kšt bar̃kštelėti, mir̃kt mir̃ktelėti*. Žemaičiai šiaipjau žodžiuose tiek akūtinių, tiek ir cirkumfleksinių dvibalsių visuomet ilgina pirmąjį dėmenį. Tačiau su ištiktukais vietomis (pvz., apie Kuliùs, Plùngę, Alsė́džius, Télšius) elgiasi

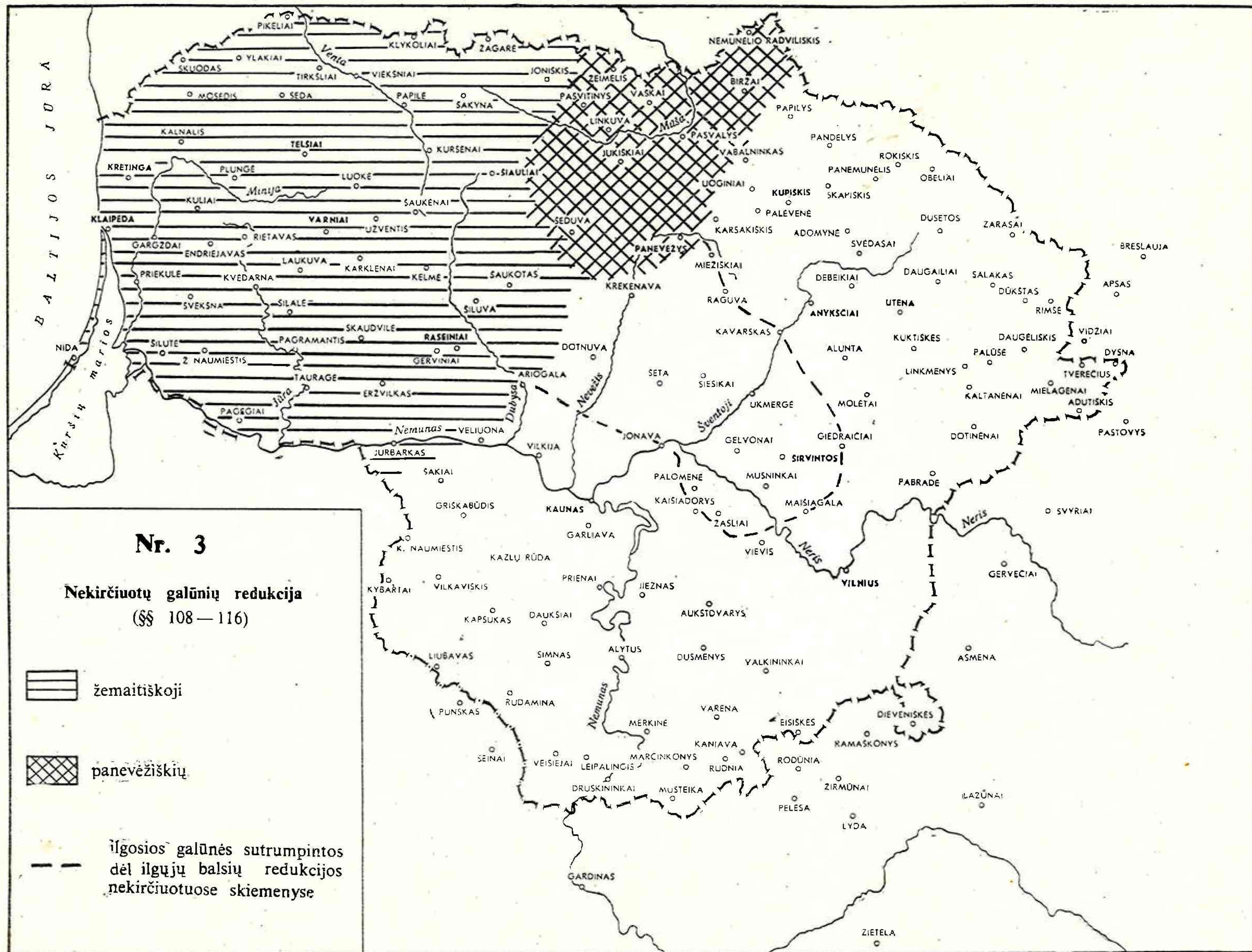
diferencijuotai: pasako ir *kàukšt, bàrkšt, mìrkt* (pirmasis dėmuo trumpas!) šalia *kãukšt, bãrkšt, mĩrkt* (pirmasis dėmuo ilgas). Garso trukmei parodyti kartais ištiktukų vokalizmas gali būti specialiai pratęsiamas, pvz., *treẽkšt, gurr̃kt.* Apskritai, ištiktukai pasižymi fonetinių normų ir dėsnių nepaisymu. Antai, skirtingai negu kitų žodžių, juose gali būti neilginami kirčiuoti trumpieji balsiai (§§ 97,5 ir 100), atviro skiemens *a, e* tariami su akūtinės prigimties priegaide (*mákt, klépt* = *mâ·kt, klê·pt* Mósėdis), gali būti nepaisoma kirčio atitraukimo (§ 44), *l* sukietėjimo (§ 180,4), *an, am, en, em* pirmojo dėmens siaurėjimo (§ 90,4), *u, i* platėjimo (§ 61) ir kai kurių kitų dėsnių. Ištiktukų ilgieji skiemenys kirčiuoti dažniausiai tariami su labiau ekspresyvia tvirtaprade (žemaičių laužtine) priegaide, pvz., *trìnkt, žvìlgt ir trìnktelėti, žvìlgtelėti* šalia 3. praes. *treñkia, žvel̃gia.*

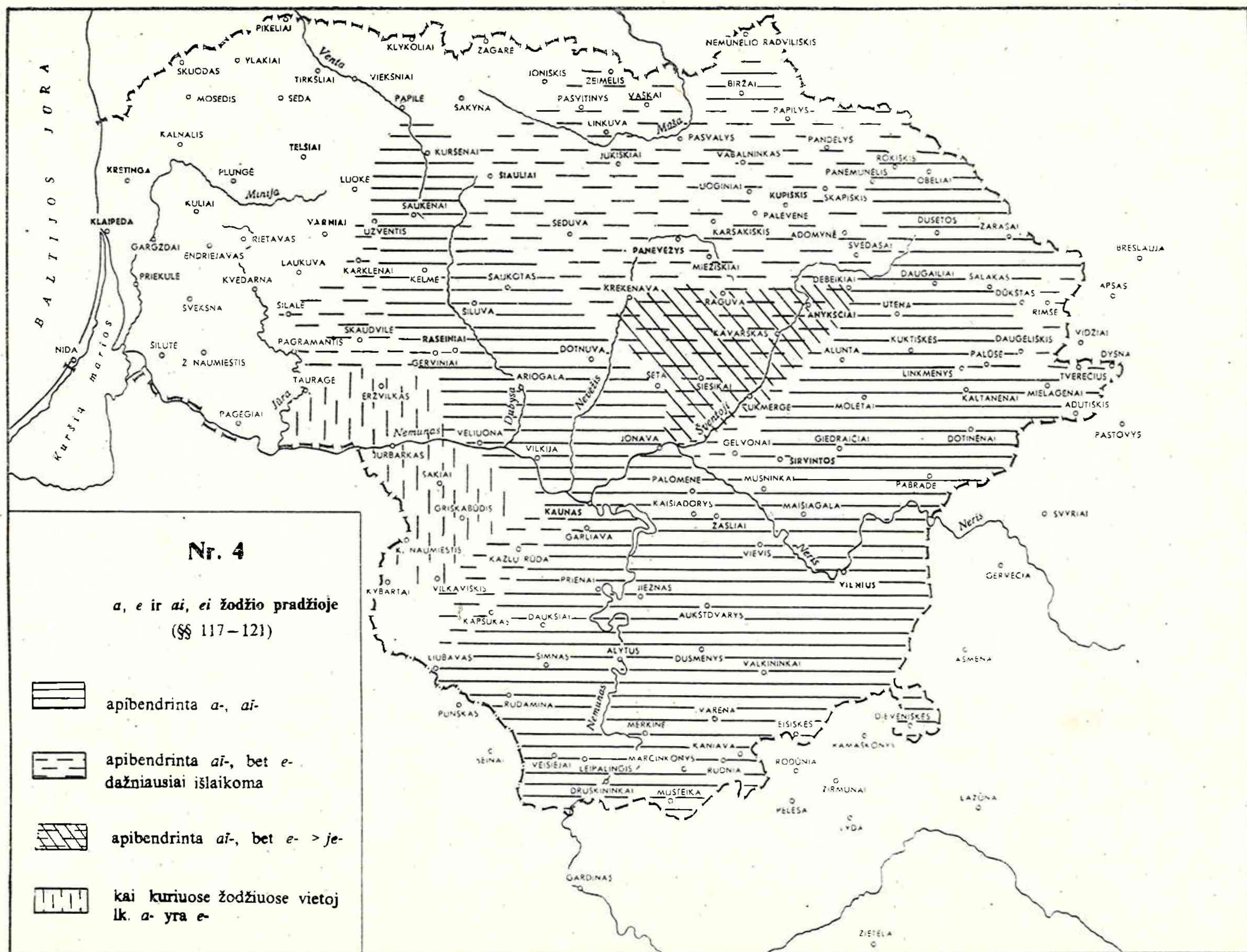
Apie ištiktukus dar žr. A. Leskyno straipsnį IF XIII 165–212, I. Jašinskaitės straipsnius LK VI 335—353, MAD 1963 2 227–235 ir J. Senkaus straipsnį MAD 1961 1 120–126.

ŽEMĖLAPIAI

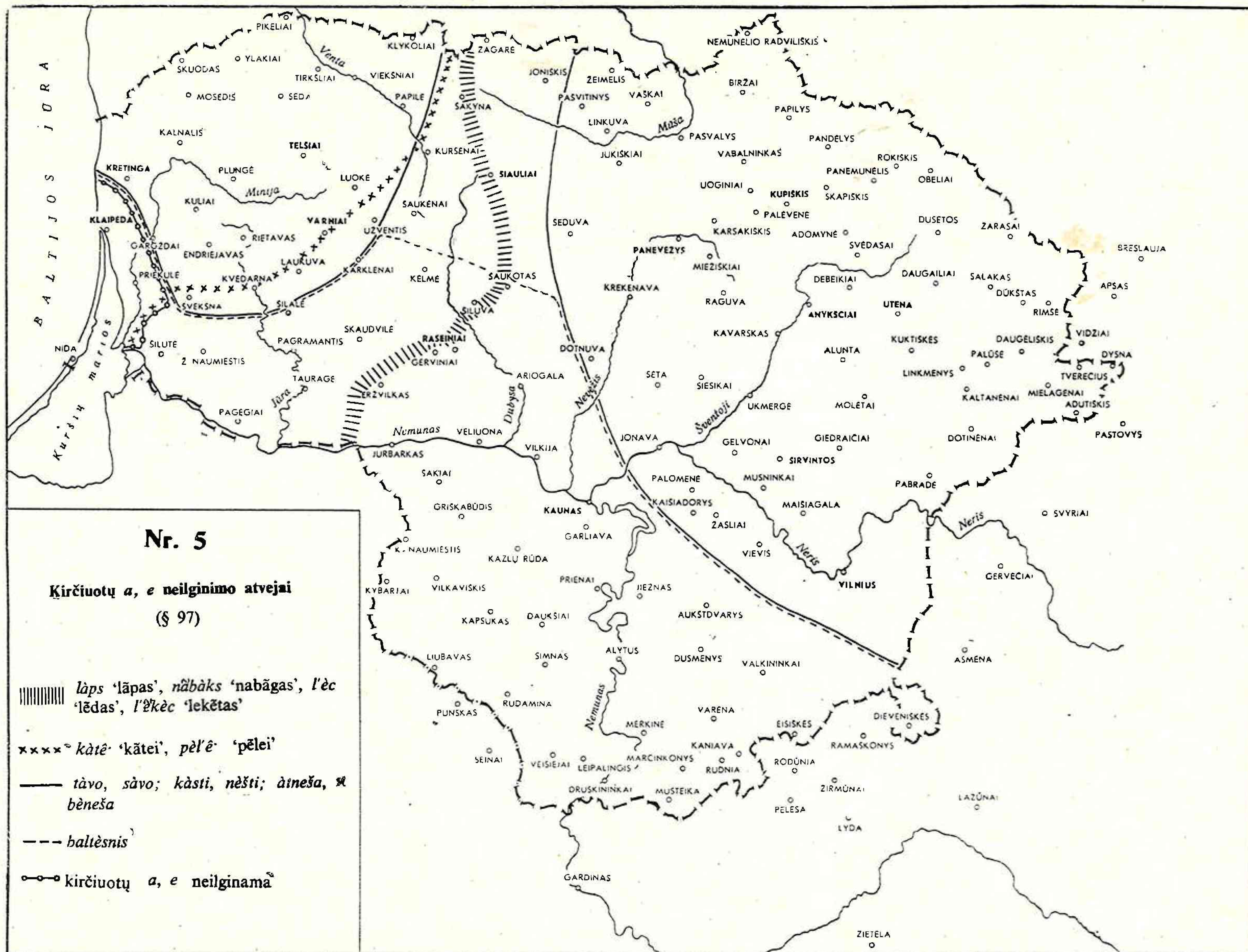

Nr. 1
Lietuvių kalbos tarmės
(§ 2)
žemaičiai
vakarų
kretingiškiai
telšiškiai
šiaurės
varniškiai
raseiniškiai
pietų
aukštaičiai
šiauliškiai
kauniškiai ir Klaipėdos
krašto aukštaičiai
vakarų
panevėžiškiai
kupiškėnai
širvintiškiai
anykštėnai
uteniškiai
vilniškiai
rytų
pietų
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
NIDA
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
Venta
VIEKŠNIAI
TIRKŠLIAI
MOSĖDIS
SEDA
PAPILĖ
KALNALIS
TELŠIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
Minija
KULIAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
ŠAUKĖNAI
UŽVENTIS
GARGŽDAI
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
PRIEKULĖ
KVEDARNA
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
Ž. NAUMIESTIS
TAURAGĖ
GERVINIAI
PAGĖGIAI
ERŽVILKAS
Jūra
JONIŠKIS
ŠAKYNA
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
ŠAUKOTAS
ŠILUVA
Dubysa
ARIOGALA
DOTNUVA
Nevėžis
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
ŽEIMELIS
PASVITINYS
VAŠKAI
BIRŽAI
LINKUVA
Mūša
PASVALYS
PAPILYS
PANDĖLYS
JUKIŠKIAI
VABALNINKAS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
PALĖVENĖ
ŠEDUVA
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
PANEVĖŽYS
ŠVEDASAI
MIEŽIŠKIAI
BRESLAUJA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
KREKENAVA
APSAS
DŪKSTAS
RAGUVA
UTENA
RIMŠĖ
ANYKŠČIAI
VIDZIAI
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
DYSNA
ALUNTA
PALŪŠĖ
TVEREČIUS
ŠETA
LINKMENYS
SIESIKAI
MIELAGĖNAI
KALTANĖNAI
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
Šventoji
PASTOVYS
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
ŠIRVINTOS
Nemunas
VELIUONA
VILKIJA
JURBARKAS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
Neris
ŠVYRIAI
ŽASLIAI
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
VIEVIS
KAZLŲ RŪDA
GERVĖČIAI
PRIENAI
JIEZNAS
VILNIUS
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
AUKŠTDVARYS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
RUDAMINA
PUNSKAS
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
SEINAI
KANIAVA
RAMAŠKONYS
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
PELESA
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

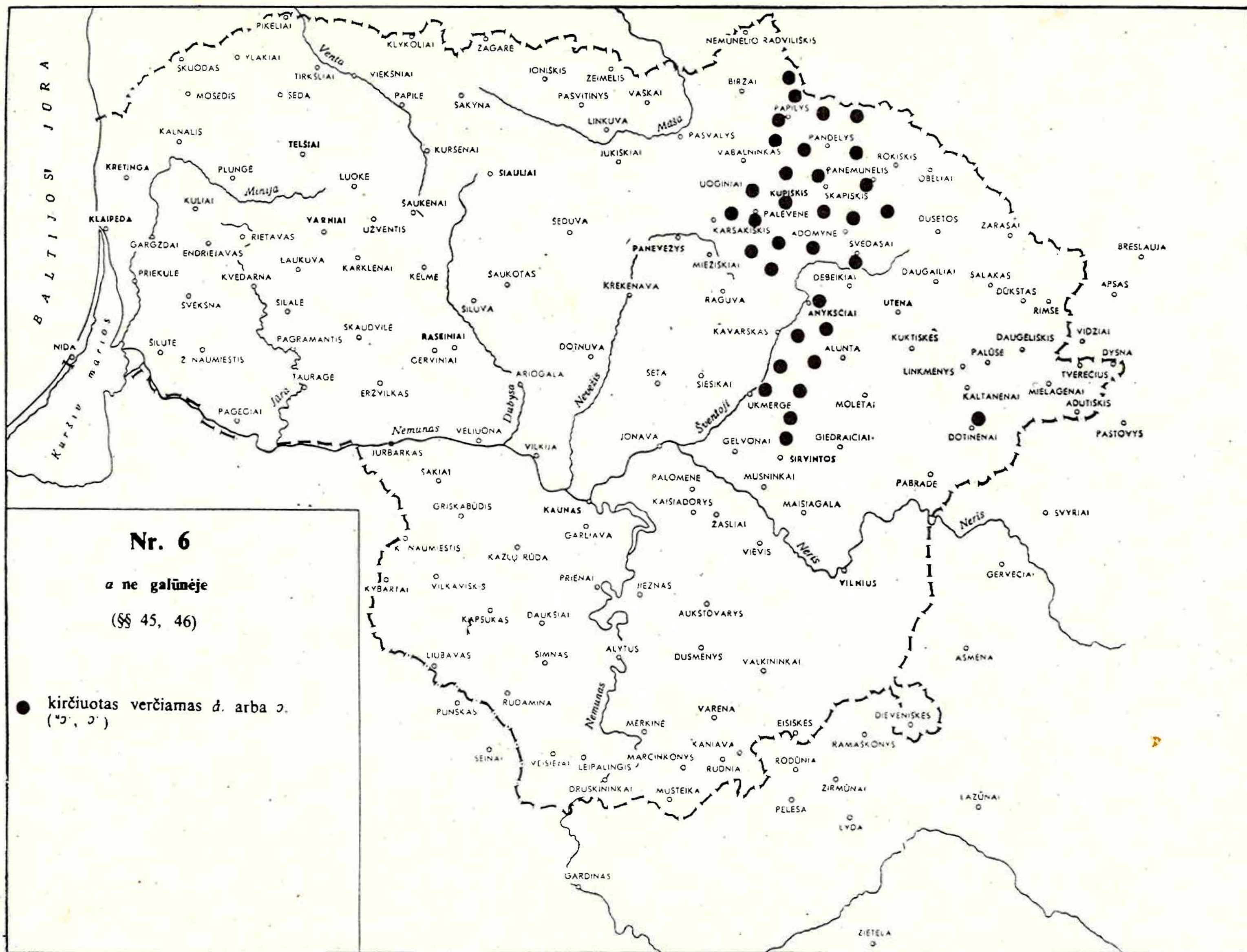

Nr. 2
Kirčio atitraukimas
(§§ 18, 28—35, 40—44)
visuotinis: atitraukia nuo dabartinės trumpos ir cirkumfleksinės galūnės į bet kokio ilgumo skiemenį (gỹvą̃, šàką̃, gỹvų̃, šàkų̃)
sąlyginis I laipsnio: atitraukia tik nuo dab. trumpos galūnės į bet kokio ilgumo skiemenį (gỹvą̃, šàką̃, bet gyvų̃, šakų̃)
sąlyginis II laipsnio: atitraukia tik nuo dab. trumpos galūnės į ilgą skiemenį (gỹva, bet šakà, gyvų̃, šakų̃)
kirtis neatitraukiamas
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Mūša
Jūra
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Nemunas
Neris
PIKELIAI
YLAKIAI
SKUODAS
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PAPILĖ
ŠAKYNA
PASVITINYS
VAŠKAI
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
LINKUVA
PASVALYS
PANDĖLYS
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
JUKIŠKIAI
VABALNINKAS
ROKIŠKIS
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KULIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
ŠAUKĖNAI
PALĖVENĖ
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
RIETAVAS
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
PANEVĖŽYS
SVĖDASAI
BRESLAUJA
LAUKUVA
KARKLĖNAI
MIEŽIŠKIAI
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
KELMĖ
ŠAUKOTAS
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
APSAS
KREKENAVA
DŪKSTAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
UTENA
RIMŠĖ
ANYKŠČIAI
SKAUDVILĖ
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDŽIAI
Ž. NAUMIESTIS
GERVINIAI
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
LINKMENYS
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
TVEREČIUS
ERŽVILKAS
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
MOLĖTAI
UKMERGĖ
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
VELIUONA
Nemunas
JONAVA
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
GELVONAI
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŠVYRIAI
ŽASLIAI
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
GERVEČIAI
PRIENAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
JIEZNAS
VILNIUS
AUKŠTDVARYS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
ALYTUS
LIUBAVAS
SIMNAS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
RUDAMINA
PUNSKAS
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
KANIAVA
RAMAŠKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
PELESA
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

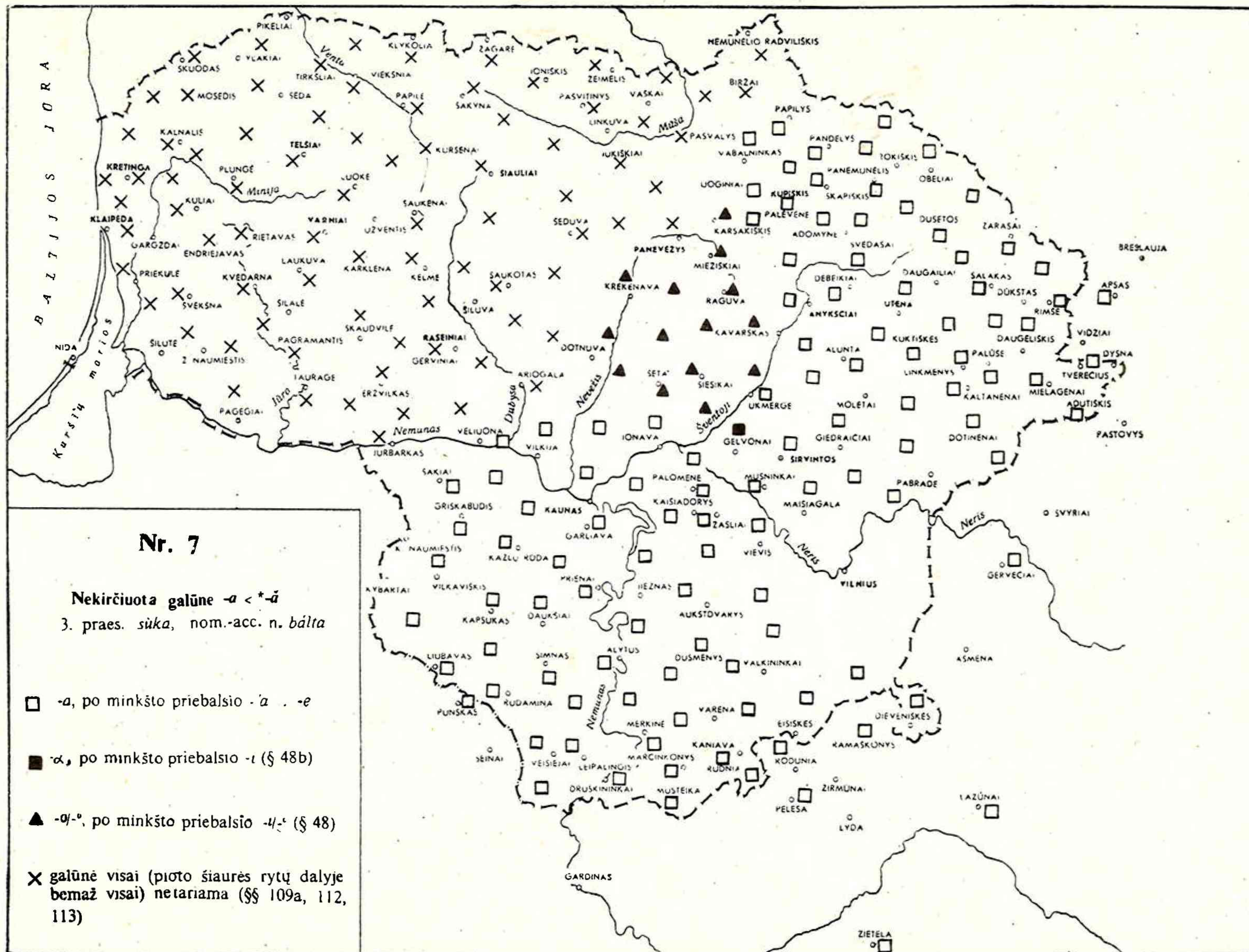

Nr. 3
Nekirčiuotų galūnių redukcija
(§§ 108—116)
žemaitiškoji
panevėžiškių
ilgosios galūnės sutrumpintos
dėl ilgųjų balsių redukcijos
nekirčiuotuose skiemenyse
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Mūša
Nevėžis
Šventoji
Dubysa
Jūra
Nemunas
Neris
PIKELIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
YLAKIAI
SKUODAS
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
JONIŠKIS
MOSĖDIS
SEDA
PAPILĖ
ŠAKYNA
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
KULIAI
ŠAUKĖNAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
GARGŽDAI
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
KELMĖ
ŠAUKOTAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
SKAUDVILĖ
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
Ž. NAUMIESTIS
GERVINIAI
NIDA
TAURAGĖ
ARIOGALA
ERŽVILKAS
PAGĖGIAI
VELIUONA
JURBARKAS
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
ŽEIMELIS
VAŠKAI
BIRŽAI
PASVITINYS
LINKUVA
PAPILYS
PASVALYS
PANDĖLYS
JOKIŠKIAI
VABALNINKAS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
PALĖVENĖ
ŠEDUVA
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
SVĖDASAI
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
BRESLAUJA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
APSAS
KREKENAVA
RAGUVA
DŪKŠTAS
RIMŠĖ
UTENA
ANYKŠČIAI
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDŽIAI
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
LINKMENYS
TVEREČIUS
ŠĖTA
SIESIKAI
MIELAGĖNAI
MOLĖTAI
KALTANĖNAI
UKMERGĖ
ADUTIŠKIS
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
SVYRIAI
ŽASLIAI
GARLIAVA
VIEVIS
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VILNIUS
GERVEČIAI
PRIENAI
JIEZNAS
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
AUKŠTDVARYS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
ALYTUS
SIMNAS
DUSMENYS
VALKININKAI
ASMENA
LIUBAVAS
RUDAMINA
VARĖNA
PUNSKAS
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
KANIAVA
RAMAŠKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
PELESA
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

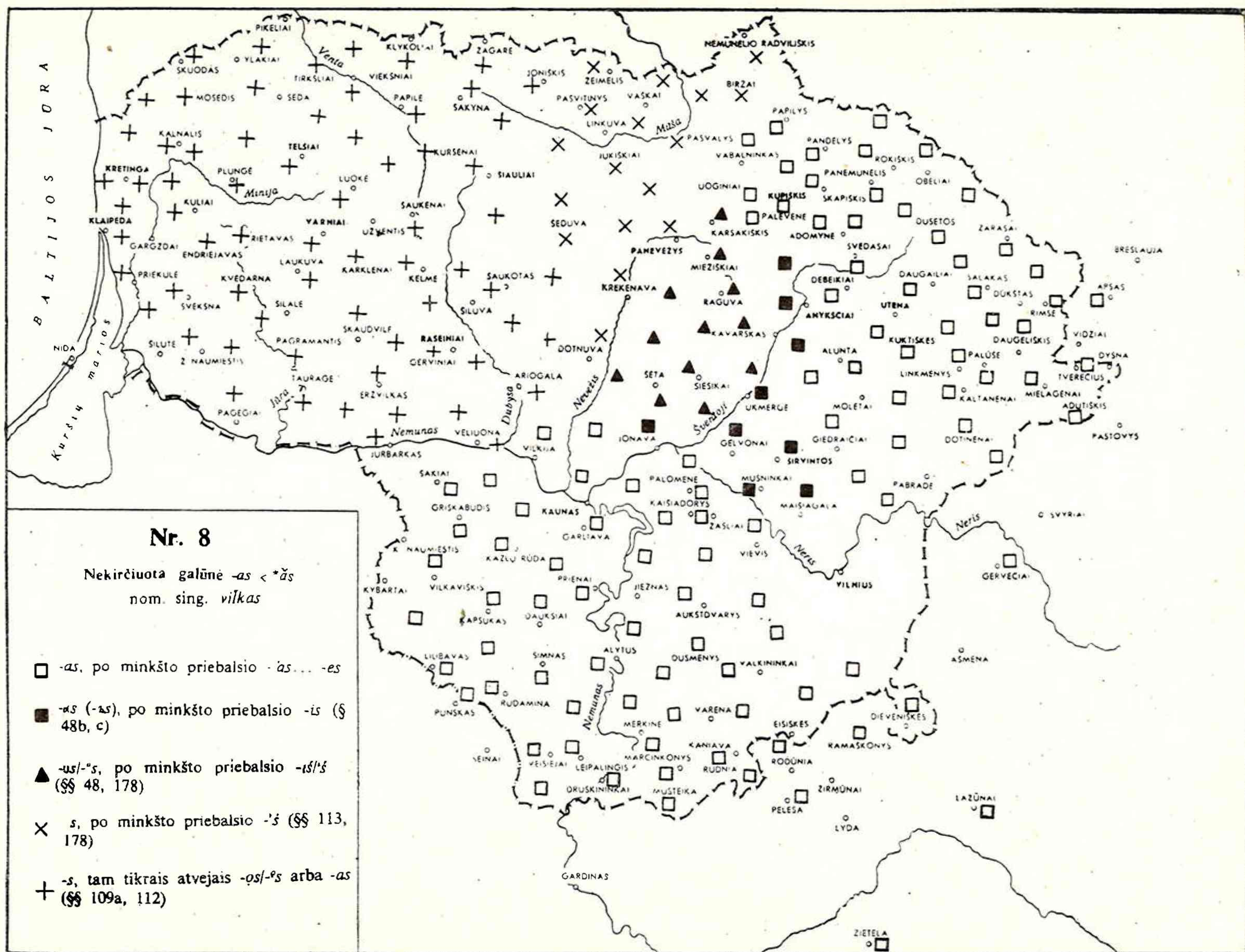

Nr. 4
a, *e* ir *ai*, *ei* žodžio pradžioje
(§§ 117–121)
apibendrinta *a*-, *ai*-
apibendrinta *ai*-, bet *e*- dažniausiai išlaikoma
apibendrinta *ai*-, bet *e*- > *je*-
kai kuriuose žodžiuose vietoj lk. *a*- yra *e*-
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Mūša
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Nemunas
Neris
Jūra
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
PAPILĖ
ŠAKYNA
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PASVITINYS
VAŠKAI
PAPILYS
LINKUVA
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
PASVALYS
PANDĖLYS
JUKIŠKIAI
VABALNINKAS
ROKIŠKIS
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KULIAI
ŠAUKĖNAI
PALĖVENĖ
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
DUSETOS
ZARASAI
RIETAVAS
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
PANEVĖŽYS
SVĖDASAI
BRESLAUJA
LAUKUVA
MIEŽIŠKIAI
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
KARKLĖNAI
KELMĖ
ŠAUKOTAS
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
KREKENAVA
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
UTENA
RIMŠĖ
ANYKŠČIAI
SKAUDVILĖ
VIDŽIAI
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
Ž. NAUMIESTIS
GERVINIAI
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
LINKMENYS
TVEREČIUS
ERŽVILKAS
SIESIKAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
PAGĖGIAI
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
KAUNAS
ŽASLIAI
SVYRIAI
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
GERVEČIA
PRIENAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
JIEZNAS
VILNIUS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTDVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
KANIAVA
KAMAŠKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNA
PELESA
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

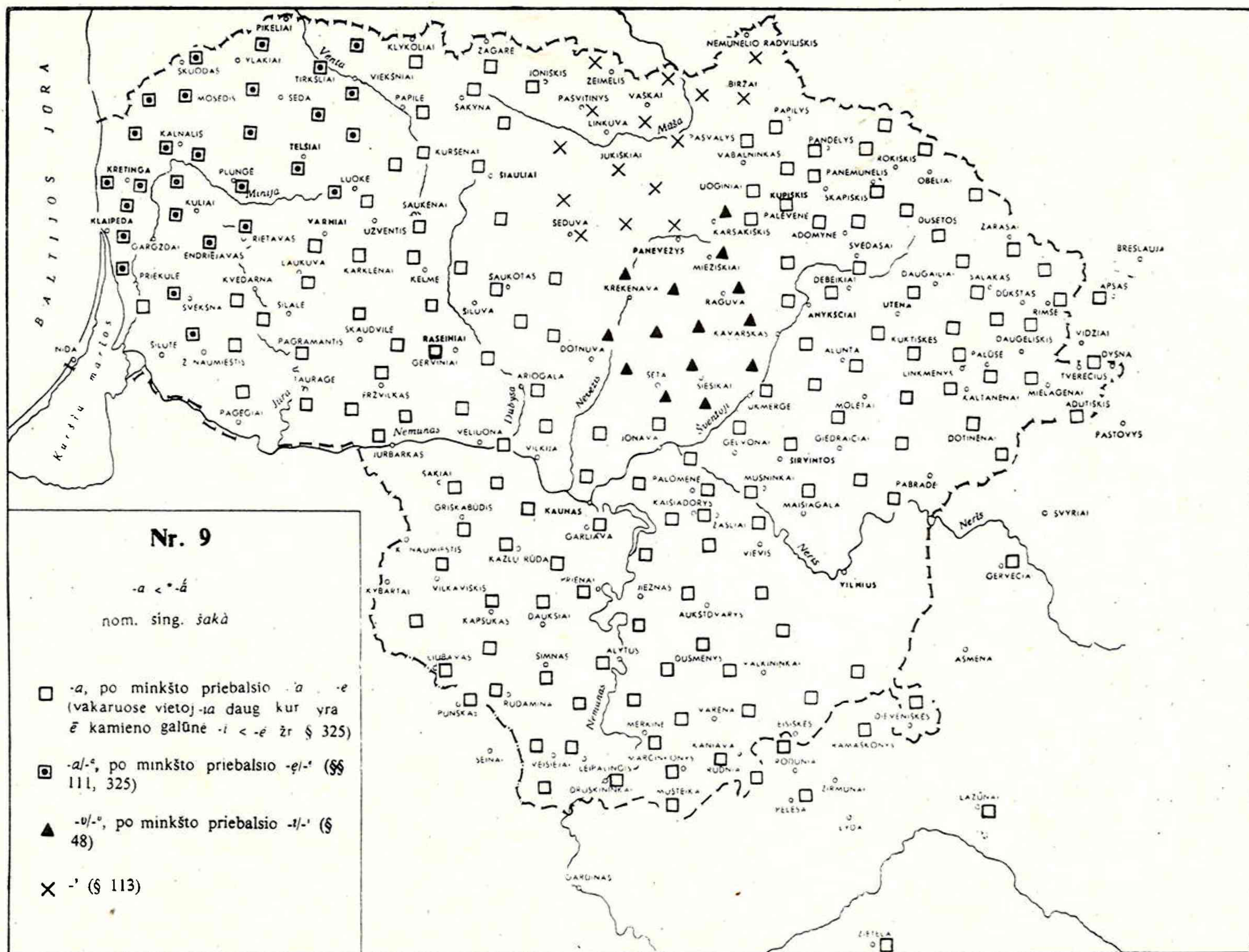

Nr. 5
Kirčiuotų a, e neilginimo atvejai
(§ 97)
làps 'lãpas', nãbàks 'nabãgas', l'èc 'lẽdas', l'ẽkèc 'lekẽtas'
kàtê· 'kãtei', pèl'ê· 'pẽlei'
tàvo, sàvo; kàsti, nèšti; àtneša, bèneša
baltèsnis
kirčiuotų a, e neilginama
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Mūša
Jūra
Nemunas
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Neris
PIKELIAI
YLAKIAI
SKUODAS
TIRKŠLIAI
MOSEDIS
SEDA
KLYKOLIAI
VIEKŠNIAI
PAPILĖ
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
VAŠKAI
PASVITINYS
LINKUVA
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
PANDĖLYS
VABALNINKAS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
JUKIŠKIAI
KALNALIS
TELŠIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
KURŠĖNAI
ŠAKYNA
ŠIAULIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
PALĖVENĖ
KULIAI
ŠAUKĖNAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
PANEVĖŽYS
SVĖDASAI
BRESLAUJA
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
KARKLĖNAI
KELMĖ
ŠAUKOTAS
MIEŽIŠKIAI
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
RAGUVA
ANYKŠČIAI
UTENA
RIMŠĖ
ŠILUVA
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDZIAI
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
GERVINIAI
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
Ž. NAUMIESTIS
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTIENĖNAI
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
ŽASLIAI
SVYRIAI
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
VILNIUS
PRIENAI
JIEZNAS
GERVEČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
AUKŠTDVARYS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
LIUBAVAS
SIMNAS
ASMENA
RUDAMINA
PUNSKAS
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
KANIAVA
RAMAŠKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
PELESA
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

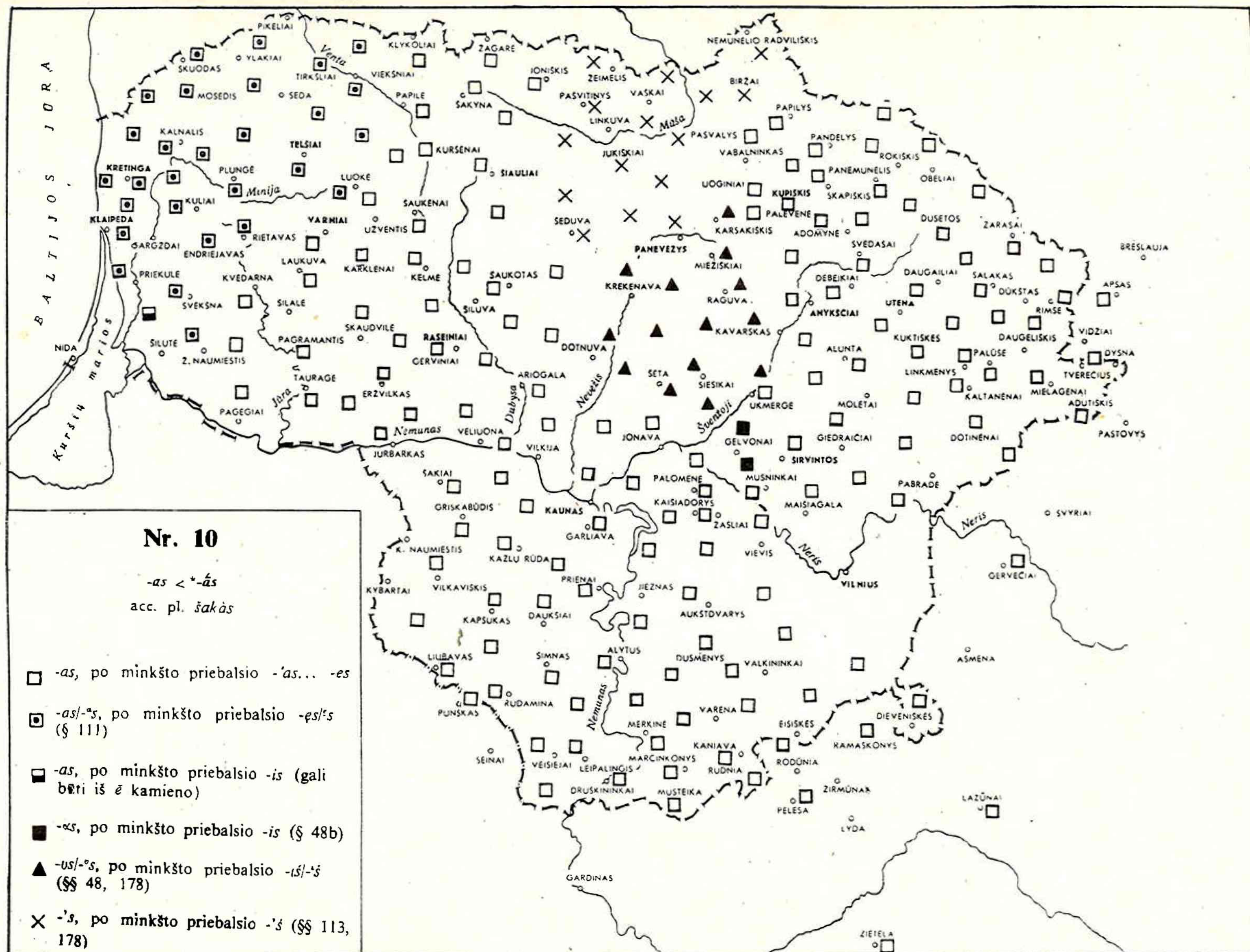

Nr. 6
a ne galūnėje
(§§ 45, 46)
kirčiuotas verčiamas á. arba ɔ.
(ɔ̄ˑ, ɔˑ)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
PIKELIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
SKUODAS
YLAKIAI
Venta
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
BIRŽAI
MOSĖDIS
SEDA
PAPILĖ
ŠAKYNA
PASVITINYS
VAŠKAI
PAPILYS
LINKUVA
Mūša
KALNALIS
PASVALYS
PANDĖLYS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
JUKIŠKIAI
VABALNINKAS
ROKIŠKIS
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
Minija
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KULIAI
ŠAUKĖNAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
DUSETOS
ZARASAI
RIETAVAS
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
PANEVĖŽYS
SVĖDASAI
BRESLAUJA
LAUKUVA
KARKLĖNAI
MIEŽIŠKIAI
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
KELMĖ
ŠAUKOTAS
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
APSAS
KREKENAVA
DŪKŠTAS
RAGUVA
UTENA
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RIMŠĖ
ANYKŠČIAI
SKAUDVILĖ
KAVARSKAS
VIDŽIAI
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
NIDA
ŠILUTĖ
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
Ž. NAUMIESTIS
ČERVINIAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
ERŽVILKAS
MIELAGĖNAI
Dubysa
KALTANĖNAI
Nevėžis
ADUTIŠKIS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
PAGĖGIAI
Jūra
Šventoji
Nemunas
VELIUONA
JONAVA
DOTINĖNAI
PASTOVYS
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
VILKIJA
JURBARKAS
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
SVYRIAI
ŽASLIAI
Neris
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
GERVEČIAI
PRIENAI
VILNIUS
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
JIEZNAS
AUKŠTOVARYS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
ALYTUS
LIUBAVAS
SIMNAS
DUSMENYS
VALKININKAI
ASMENA
RUDAMINA
PUNSKAS
VARĖNA
DIEVENIŠKĖS
EIŠIŠKĖS
MERKINĖ
KANIAVA
RAMAŠKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
MOSĖDIS
TIRKŠLIAI
SEDA
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PASVITINYS
VAŠKAI
PAPILĖ
SAKYNA
LINKUVA
Mūša
PAPILYS
PASVALYS
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
JONIŠKĖLIS
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
KRETINGA
PLUNGĖ
Minija
LUOKĖ
ŠIAULIAI
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KULIAI
UOGINTAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠAUKĖNAI
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
SVĖDASAI
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
BRESLAUJA
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
KARKLĖNAI
KELMĖ
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
UTENA
RIMŠĖ
ANYKŠČIAI
VIDŽIAI
NIDA
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
DOTNUVA
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
GERVINAI
ARIOGALA
TAURAGĖ
ŠĖTA
SIESIKAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
PAGĖGIAI
ERŽVILKAS
Nevėžis
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
Jūra
Dubysa
Šventoji
PASTOVYS
Nemunas
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
MAIŠIAGALA
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
ŠVYRIAI
GARLIAVA
ŽASLIAI
Neris
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
GERVEČIAI
VILNIUS
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTADVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
Nemunas
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RŪDNIA
KODUNIA
KAMASKONYS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA
Nr. 7
Nekirčiuota galūnė -a < *-ā
3. praes. sùka, nom.-acc. n. bálta
-a, po minkšto priebalsio -'a . -e
-α, po minkšto priebalsio -ı (§ 48b)
-ø/-ᵒ, po minkšto priebalsio -ı/-ᶜ (§ 48)
galūnė visai (ploto šiaurės rytų dalyje bemaž visai) netariama (§§ 109a, 112, 113)

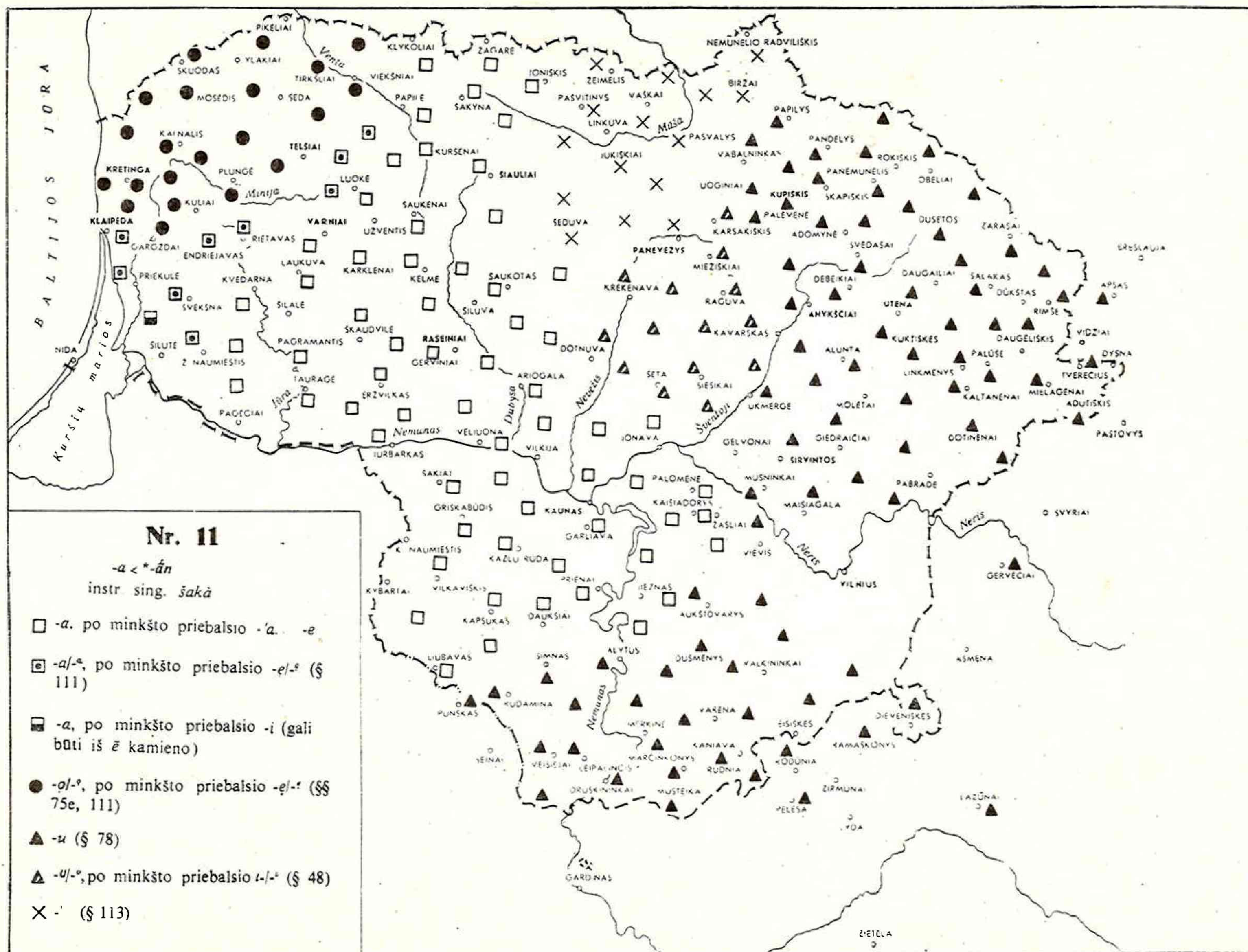

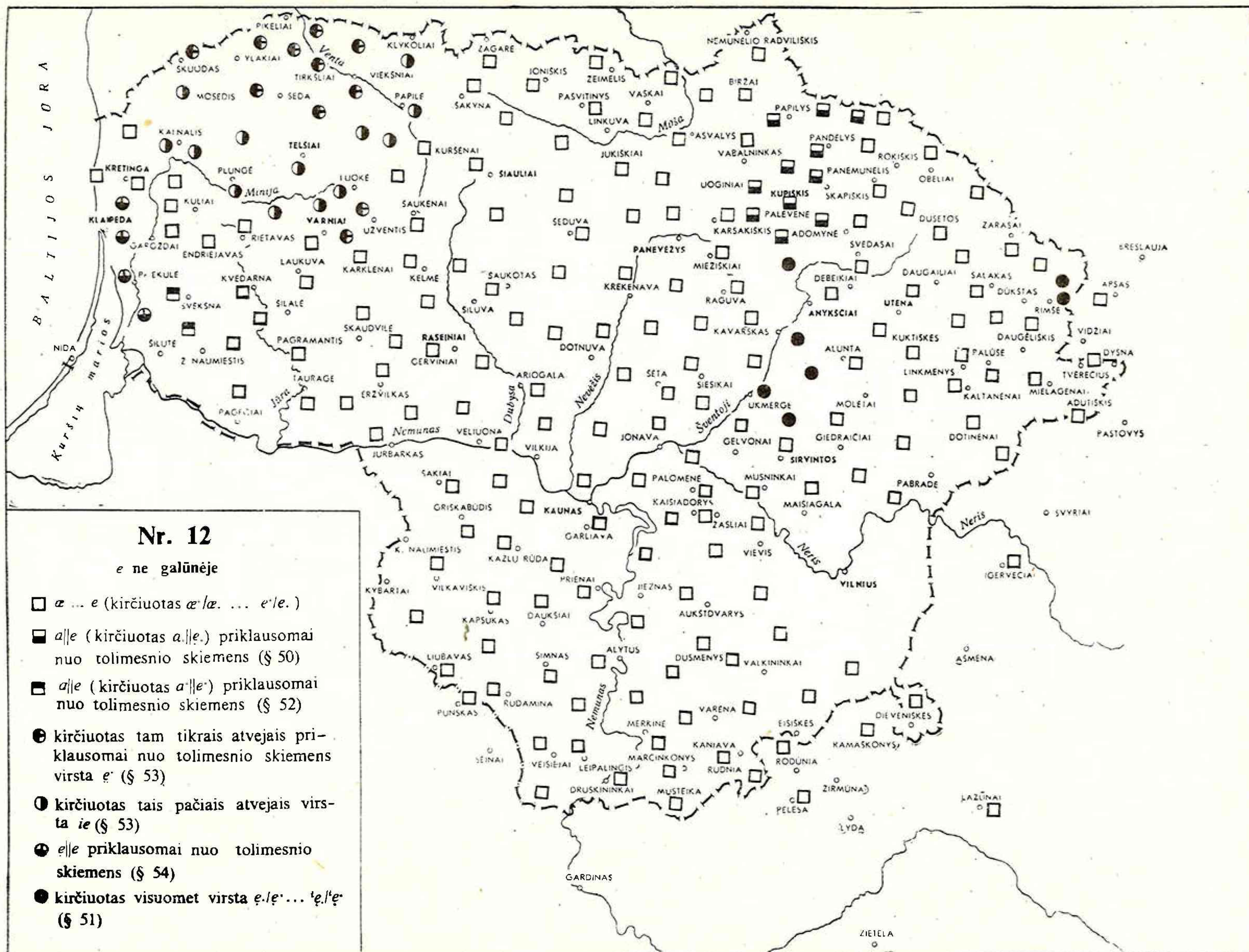
Nr. 8
Nekirčiuota galūnė -as < *ăs
nom. sing. vilkas
-as, po minkšto priebalsio -'as... -es
-ɑs (-ɐs), po minkšto priebalsio -is (§ 48b, c)
-us/-ᵒs, po minkšto priebalsio -uś/'ś (§§ 48, 178)
s, po minkšto priebalsio -'ś (§§ 113, 178)
-s, tam tikrais atvejais -ǫs/-ᵒs arba -as (§§ 109a, 112)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
NIDA
KLAIPĖDA
KRETINGA
SKUODAS
PIKELIAI
YLAKIAI
MOSĖDIS
SEDA
KALNALIS
PLUNGĖ
TELŠIAI
LUOKĖ
KULIAI
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
RIETAVAS
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
LAUKUVA
VARNIAI
UŽVENTIS
KARKLĖNAI
KELMĖ
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
SKAUDVILĖ
TAURAGĖ
PAGĖGIAI
ERŽVILKAS
RASEINIAI
GERVINIAI
VELIUONA
JURBARKAS
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
PAPILĖ
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
SAKYNA
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
ŠAUKĖNAI
ŠAUKOTAS
ŠILUVA
ARIOGALA
DOTNUVA
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
JOKIŠKIAI
ŠEDUVA
KREKENAVA
PANEVĖŽYS
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PASVALYS
VABALNINKAS
PAPILYS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
PALĖVENĖ
ADOMYNĖ
KARSAKIŠKIS
MIEŽIŠKIAI
RAGUVA
KAVARSKAS
ŠETA
SIESIKAI
JONAVA
UKMERGĖ
GELVONAI
ŠIRVINTOS
MUSNINKAI
MAIŠIAGALA
DUSETOS
ZARASAI
SVĖDASAI
DEBEIKIAI
ANYKŠČIAI
UTENA
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
RIMŠĖ
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
ALUNTA
PALŪŠĖ
LINKMENYS
TVEREČIUS
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
MOLĖTAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
ADUTIŠKIS
PABRADĖ
BRESLAUJA
APSAS
VIDŽIAI
DYSNA
PASTOVYS
VILKIJA
ŠAKIAI
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
PALOMENĖ
KAIŠIADORYS
ŽASLIAI
VIEVIS
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
VILNIUS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTDVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
PUNSKAS
RUDAMINA
MERKINĖ
VARĖNA
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RUDNIA
RODŪNIA
RAMAŠKONYS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
PELESA
ŽIRMŪNAI
LYDA
LAZŪNAI
GERVEČIAI
SVYRIAI
AŠMENA
GARDINAS
ZIETELA
Venta
Minija
Mūša
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Nemunas
Neris
Jūra

Nr. 9
-a < *-ā́
nom. sing. šakà
-a, po minkšto priebalsio -'a -e (vakaruose vietoj -ıa daug kur yra ē kamieno galūnė -i < -ė žr § 325)
-a/-ª, po minkšto priebalsio -ę/-ᵉ (§§ 111, 325)
-ʋ/-ᵘ, po minkšto priebalsio -ı/-' (§ 48)
-' (§ 113)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Jūra
Nemunas
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Neris
Mūša
PIKELIAI
YLAKIAI
SKUODAS
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
PAPILĖ
ŽAGARĖ
ŠAKYNA
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PAŠVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KALNALIS
TELŠIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KULIAI
ŠAUKĖNAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
ADOMYNĖ
KARSAKIŠKIS
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
SVĖDASAI
BRESLAUJA
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
UTENA
ANYKŠČIAI
RIMŠĖ
NIDA
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
GERVINIAI
DOTNUVA
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGELIŠKIS
VIDZIAI
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
PAGĖGIAI
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
SIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŠVYRIAI
GARLIAVA
ŽASLIAI
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
GERVĖČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
VILNIUS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTADVARYS
ASMENA
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
PUNSKAS
RUDAMINA
MERKINĖ
VARĖNA
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RŪDNIA
RODŪNIA
KAMAŠKONYS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LYDA
LAZŪNAI
GARDINAS
ZIETELA

Nr. 10
-as < *-ā́s
acc. pl. šakàs
-as, po minkšto priebalsio -'as... -es
-as/-ᵃs, po minkšto priebalsio -ęs/ᵉs (§ 111)
-as, po minkšto priebalsio -is (gali būti iš ē kamieno)
-ᵅs, po minkšto priebalsio -is (§ 48b)
-us/-ᵒs, po minkšto priebalsio -iś/-ᶦś (§§ 48, 178)
-'s, po minkšto priebalsio -'ś (§§ 113, 178)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
NIDA
PIKELIAI
YLAKIAI
SKUODAS
MOSEDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
KLYKOLIAI
VIEKŠNIAI
PAPILE
Venta
ŽAGARE
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
VAŠKAI
PASVITINYS
LINKUVA
Mūša
PAPILYS
PASVALYS
PANDELYS
ROKIŠKIS
VABALNINKAS
JUKIŠKIAI
ŠAKYNA
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠENAI
ŠIAULIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKE
Minija
KULIAI
KLAIPEDA
GARGŽDAI
RIETAVAS
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠAUKENAI
ŠEDUVA
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLENAI
KELME
ŠAUKOTAS
PANEVEŽYS
PRIEKULĖ
KVEDARNA
ŠVEKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
KREKENAVA
MIEŽIŠKIAI
RAGUVA
UOGINIAI
KUPIŠKIS
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
SKAPIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
DUSETOS
ZARASAI
SVEDASAI
DEBEIKIAI
ANYKŠČIAI
UTENA
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKSTAS
RIMŠE
BRESLAUJA
APSAS
VIDZIAI
ŠILUTE
Ž. NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
SKAUDVILE
RASEINIAI
GERVINIAI
DOTNUVA
KAVARSKAS
KUKTIŠKES
DAUGELIŠKIS
ALUNTA
PALŪSE
DYSNA
TVERECIUS
TAURAGE
ERŽVILKAS
ARIOGALA
ŠETA
SIESIKAI
UKMERGE
LINKMENYS
KALTANENAI
MIELAGENAI
ADUTIŠKIS
MOLETAI
PAGEGIAI
Jūra
Dubysa
Nevežis
Šventoji
Nemunas
VELIUONA
JURBARKAS
VILKIJA
JONAVA
GELVONAI
ŠIRVINTOS
GIEDRAIČIAI
DOTINENAI
PASTOVYS
ŠAKIAI
PALOMENE
MUSNINKAI
PABRADE
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŽASLIAI
SVYRIAI
GARLIAVA
Neris
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
VILNIUS
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
GERVEČIAI
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTDVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARENA
DIEVENIŠKES
MERKINE
EIŠIŠKES
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RUDNIA
KAMASKONYS
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
PELESA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

Nr. 11
-a < *-ā́n
instr. sing. šakà
-a. po minkšto priebalsio -'a. -e
-a/-ᵃ, po minkšto priebalsio -ę/-ᵉ (§ 111)
-a, po minkšto priebalsio -i (gali būti iš ē kamieno)
-ọ/-ᵒ, po minkšto priebalsio -ę/-ᵉ (§§ 75e, 111)
-u (§ 78)
-ᵘ/-ᵒ, po minkšto priebalsio ι-/-ᶦ (§ 48)
-' (§ 113)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Jūra
Nemunas
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Neris
Mūša
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
KLYKOLIAI
VIEKŠNIAI
PAPILĖ
ŽAGARĖ
ŠAKYNA
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
KALNALIS
TELŠIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KULIAI
KLAIPĖDA
GARGŽDAI
RIETAVAS
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠAUKĖNAI
ŠEDUVA
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
ENDRIEJAVAS
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
ŠAUKOTAS
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
SVĖDASAI
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
KREKENAVA
RAGUVA
ANYKŠČIAI
UTENA
RIMŠĖ
ŠIKŠNA
NIDA
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
SKAUDVILĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
GERVINIAI
DOTNUVA
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDZIAI
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
TVEREČIUS
TAURAGĖ
ERŽVILKAS
ARIOGALA
ŠETA
SIESIKAI
LINKMENYS
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
UKMERGĖ
MOLĖTAI
VELIUONA
JURBARKAS
VILKIJA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŽASLIAI
GARLIAVA
ŠVYRIAI
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
VILNIUS
GERVĖČIAI
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTADVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
ASMENA
PUNSKAS
KUDAMINA
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RUDNIA
KODŪNIA
KAMAŠKONYS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

Nr. 12
e ne galūnėje
æ ... e (kirčiuotas æ·/æ. ... e·/e.)
a||e (kirčiuotas a.||ẹ.) priklausomai nuo tolimesnio skiemens (§ 50)
a||e (kirčiuotas a·||e·) priklausomai nuo tolimesnio skiemens (§ 52)
kirčiuotas tam tikrais atvejais priklausomai nuo tolimesnio skiemens virsta ẹ· (§ 53)
kirčiuotas tais pačiais atvejais virsta ie (§ 53)
ẹ||e priklausomai nuo tolimesnio skiemens (§ 54)
kirčiuotas visuomet virsta ẹ./ẹ· ... ˈẹ./ˈẹ· (§ 51)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
NIDA
Venta
Minija
Mūša
Nemunas
Neris
Nevėžis
Šventoji
Dubysa
Jūra
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
KLYKOLIAI
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
MOSĖDIS
SEDA
PAPILĖ
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PASVITINYS
VAŠKAI
ŠAKYNA
LINKUVA
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
ASVALYS
PANDĖLYS
VABALNINKAS
ROKIŠKIS
KAINALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
JUKIŠKIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KULIAI
ŠAUKĖNAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
ENDRIEJAVAS
SVĖDASAI
LAUKUVA
KARKLĖNAI
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
BRESLAUJA
PR. EKULĖ
KELMĖ
ŠAUKOTAS
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
KVĖDARNA
KREKENAVA
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
RAGUVA
UTENA
RIMŠĖ
ŠILUVA
ANYKŠČIAI
SKAUDVILĖ
KAVARSKAS
VIDŽIAI
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
Ž. NAUMIESTIS
ČERVINIAI
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
ERŽVILKAS
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
PAGĖGIAI
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DŪKŠTAS
VELIUONA
DOTINĖNAI
PASTOVYS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
JURBARKAS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
MAIŠIAGALA
ŠVYRIAI
ŽASLIAI
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
IGERVECIAI
PRIENAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
JIEZNAS
VILNIUS
AUKŠTDVARYS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
ALYTUS
LIUBAVAS
SIMNAS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
KANIAVA
KAMAŠKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

Nr. 13

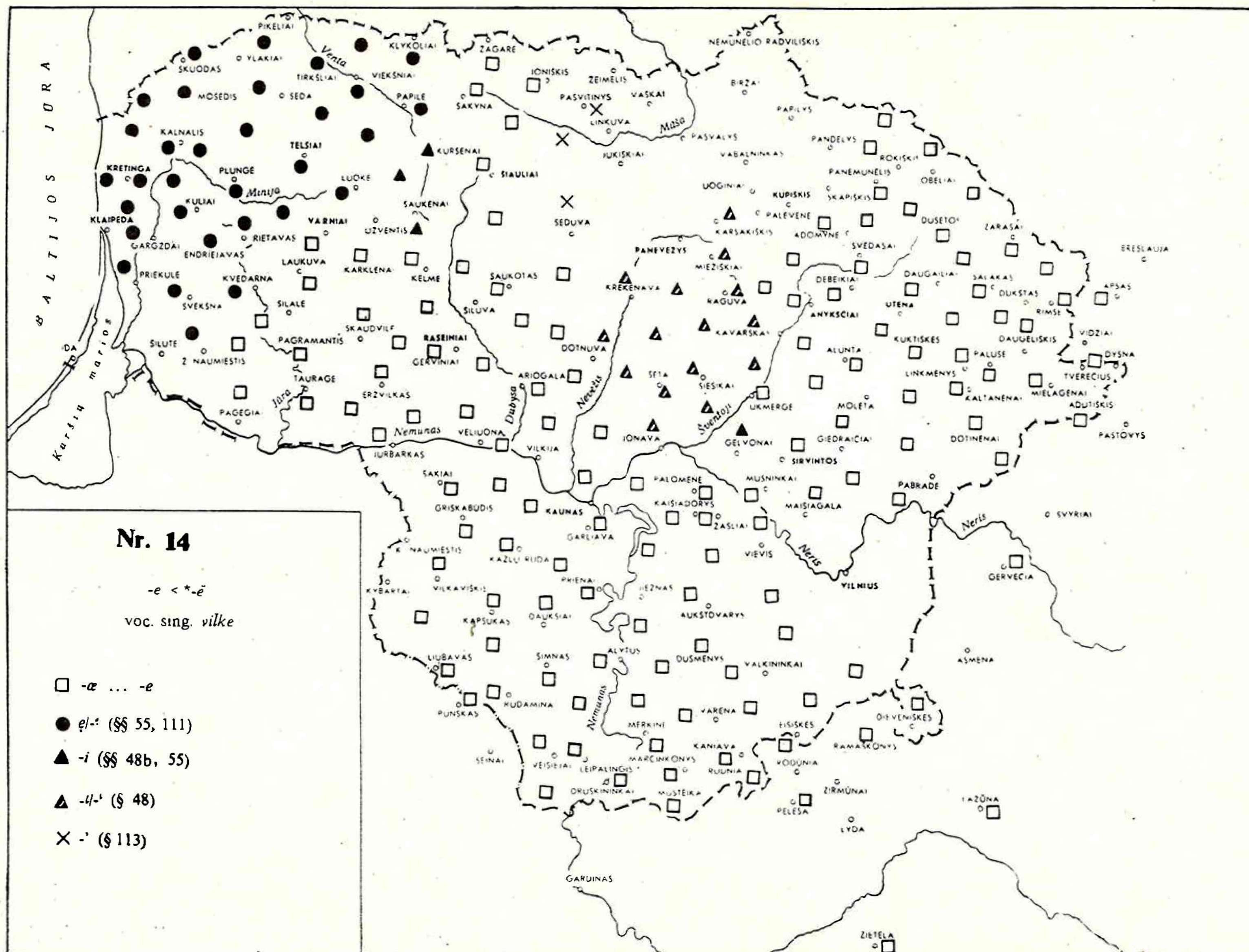
Kirčiuotas *e* po sukietėjusio *l* ne galūnėje (*lēdas*)

(§ 180)

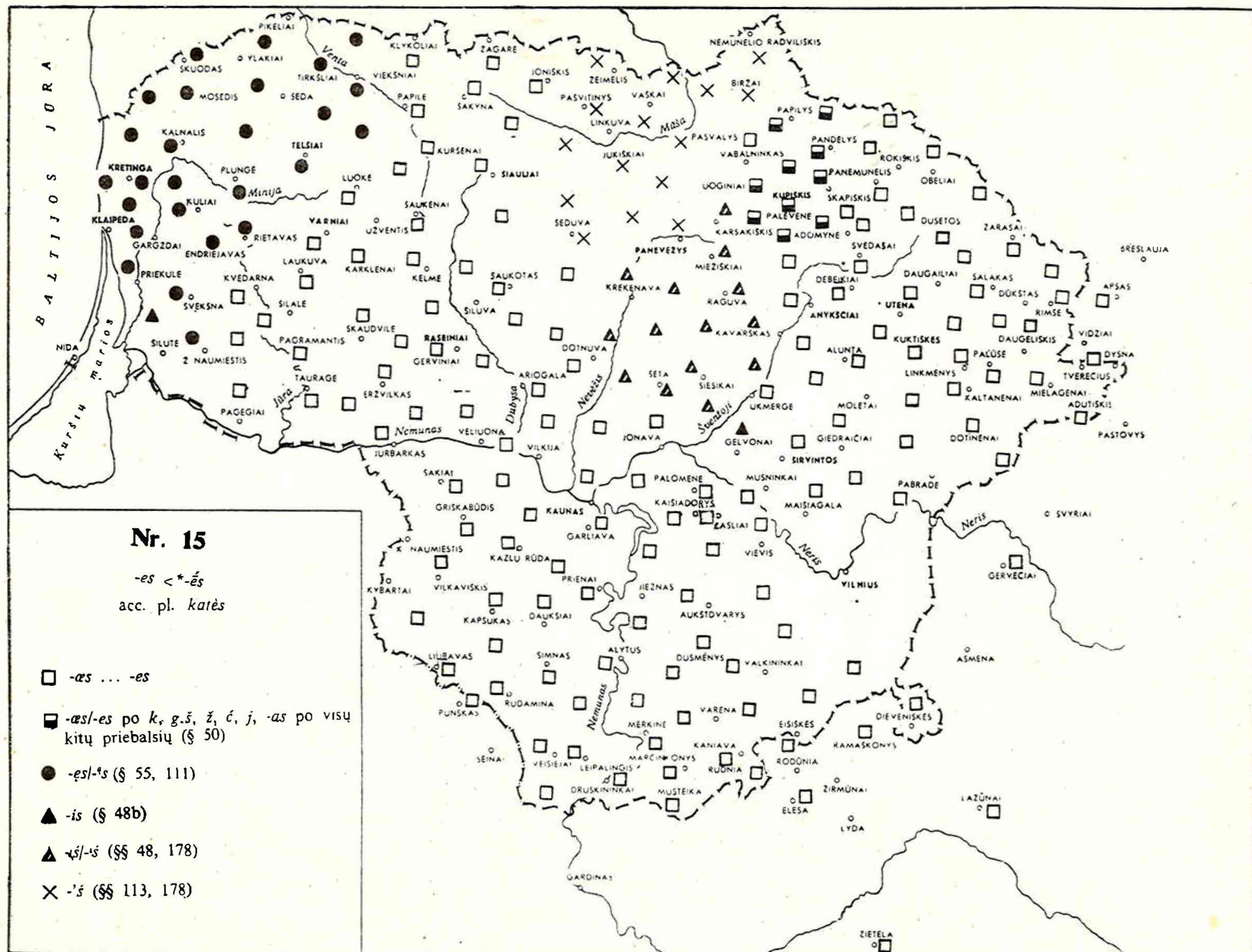
□ a./a·

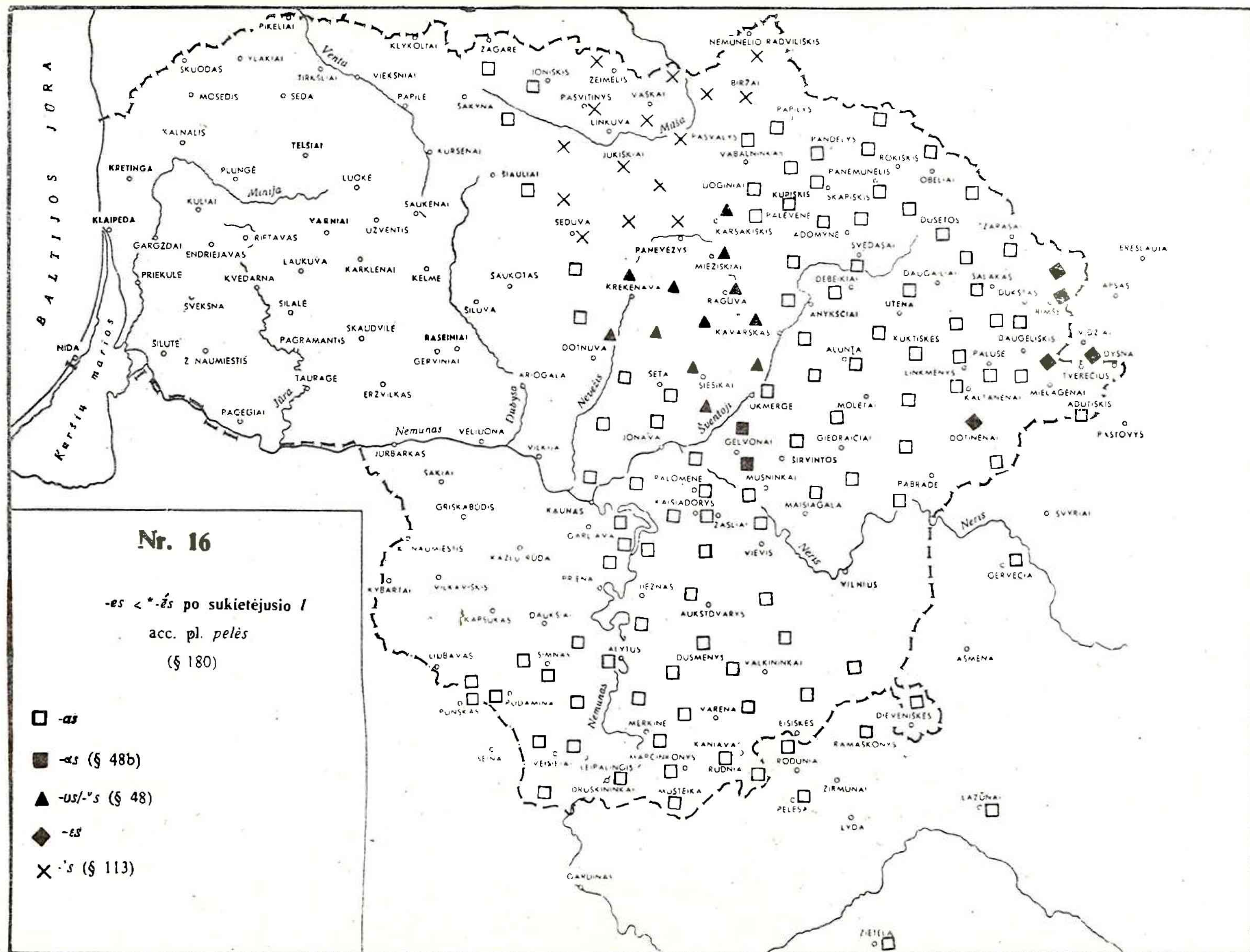
■ ɑ:

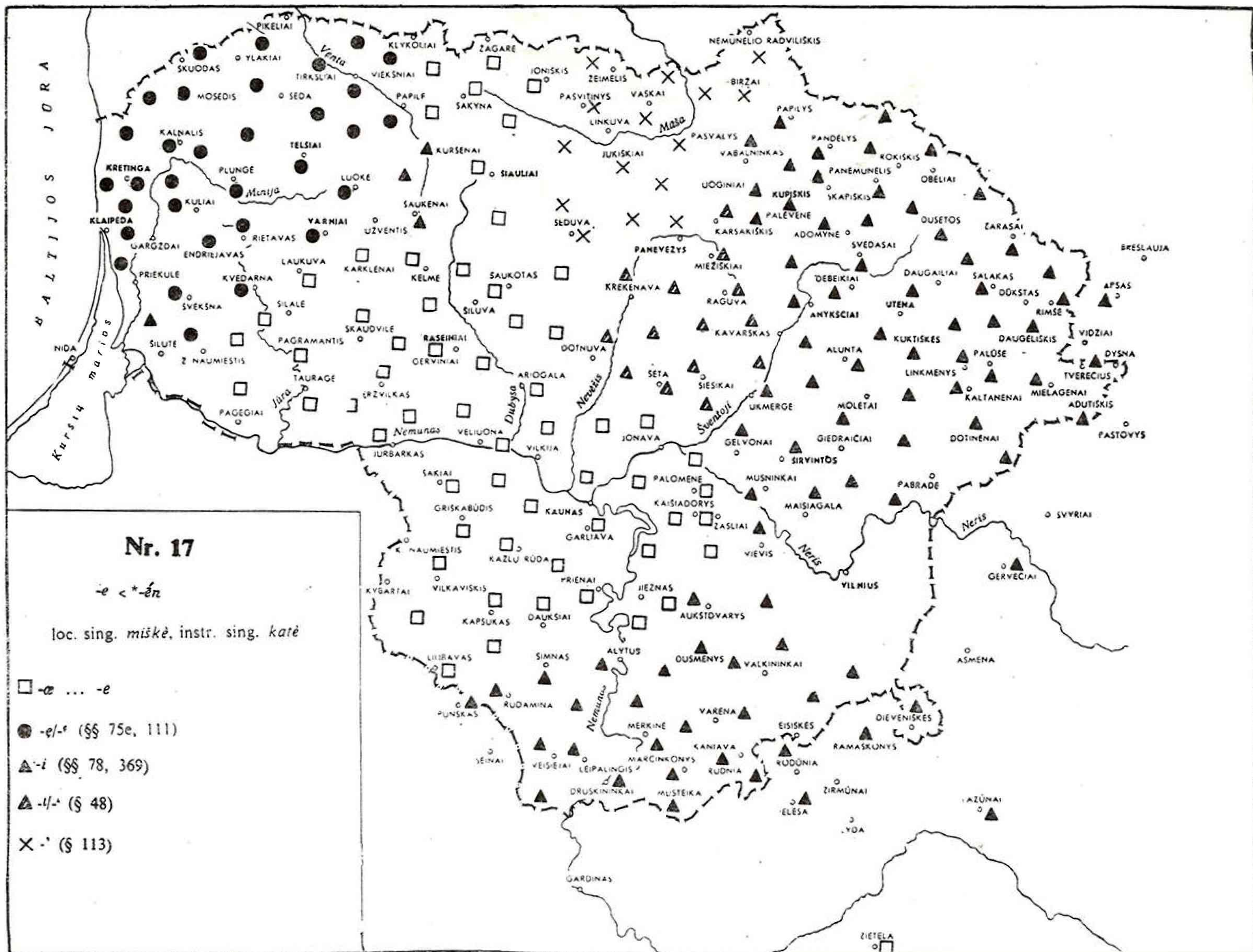
● ε./ε·

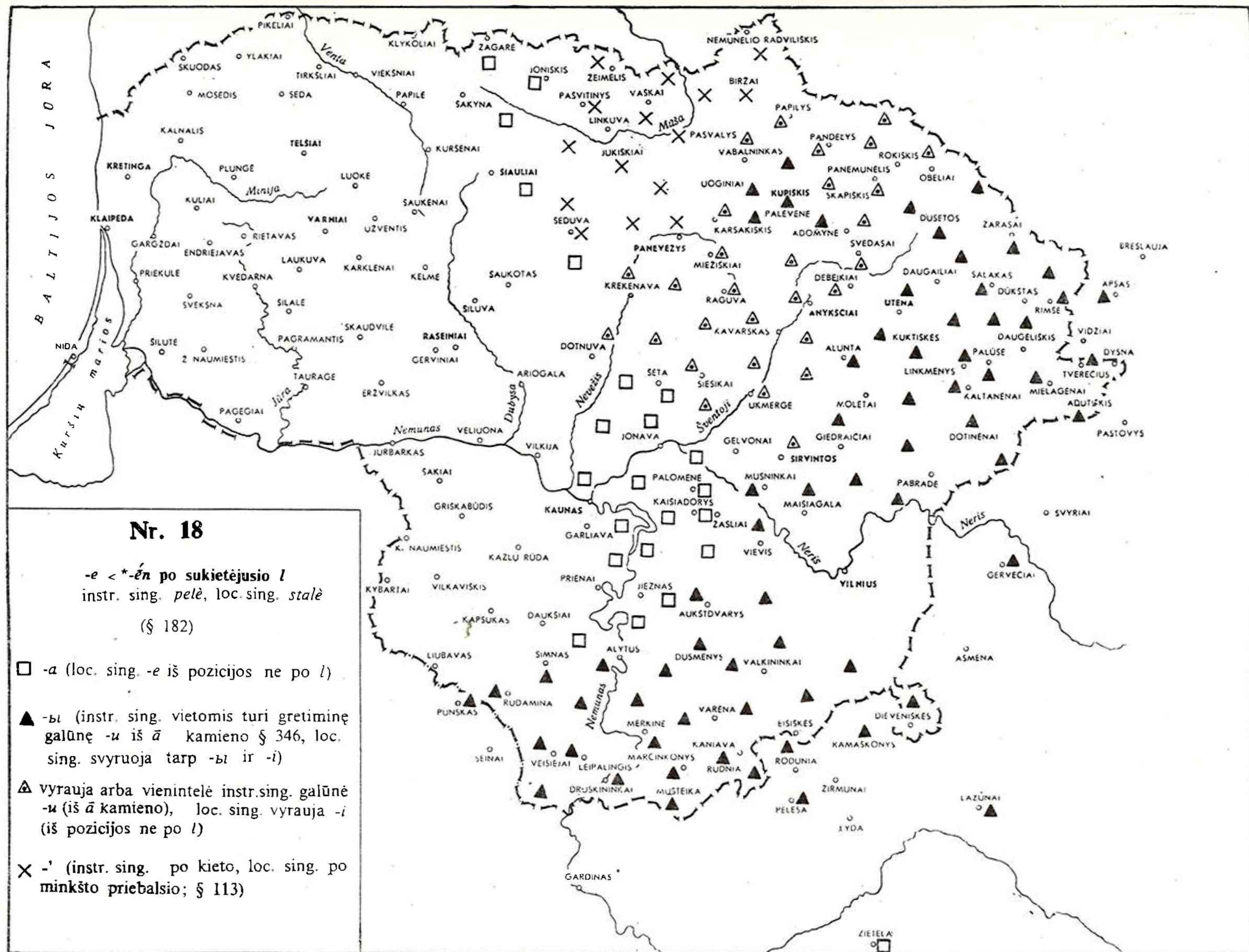

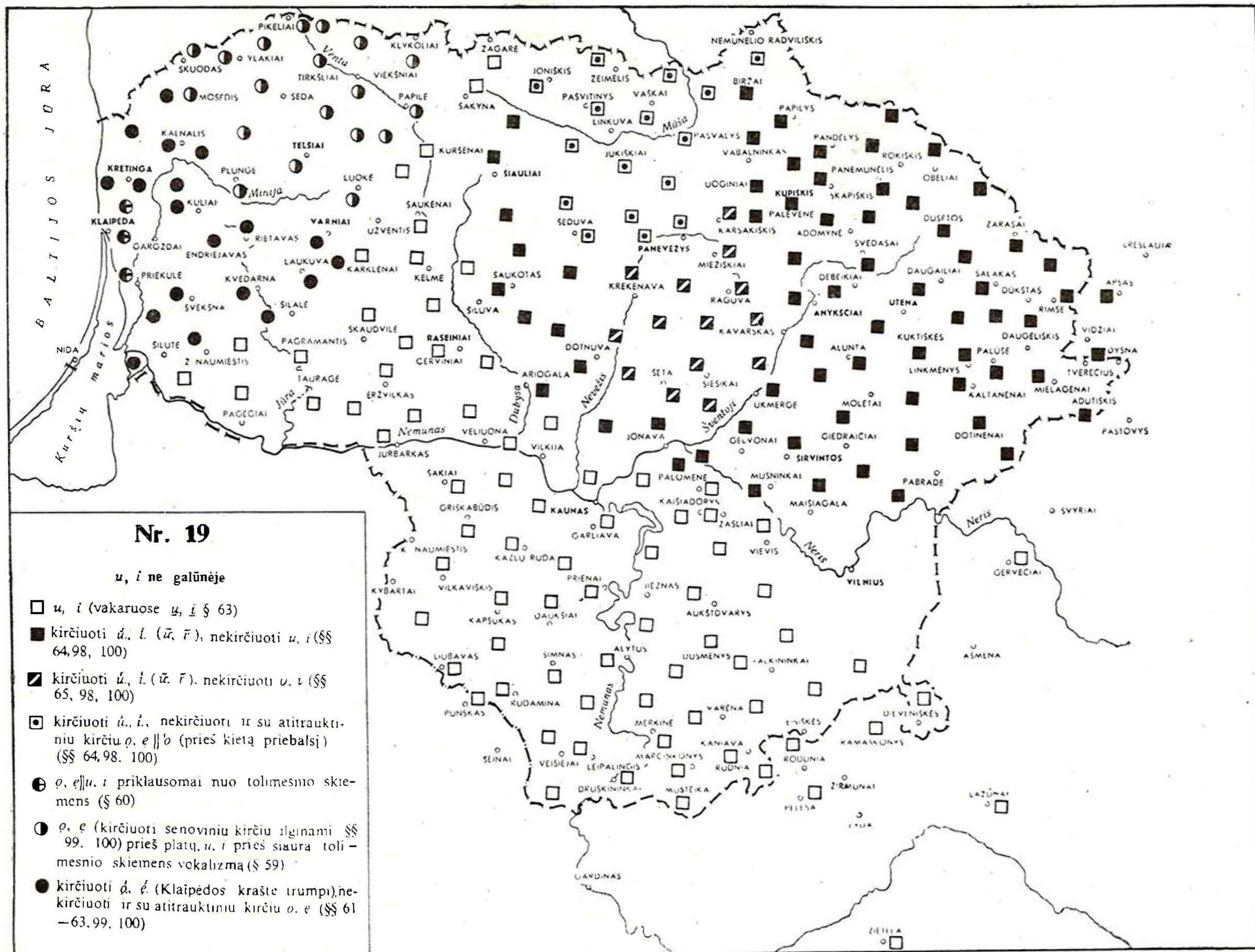
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
PIKELIAI
YLAKIAI
SKUODAS
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
PAPILĖ
Venta
ŽAGARĖ
ŠAKYNA
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
Mūša
PASVALYS
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
JUKIŠKIAI
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
Minija
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KULIAI
ŠAUKĖNAI
PALĖVENĖ
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
ŠVEDASAI
ENDRIEJAVAS
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
EŽERIAUJA
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DUKŠTAS
APSAS
RAGUVA
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
ANYKŠČIAI
UTENA
RIMŠĖ
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDZIAI
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
GERVINIAI
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
Ž. NAUMIESTIS
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
KALTANENAI
MIELAGĖNAI
ERŽVILKAS
Nevėžis
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
Jūra
Dubysa
Šventoji
Nemunas
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DŪKŠTAS
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
SAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŽASLIAI
SVYRIAI
GARLIAVA
Neris
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
VILNIUS
GERVEČIA
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTOVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
ASMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RŪDNIA
RODŪNIA
RAMAŠKONYS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ZIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNA
LYDA
GARDINAS
ZIETELA
Nr. 14
-e < *-ė
voc. sing. vilke
-æ ... -e
ę/-' (§§ 55, 111)
-i (§§ 48b, 55)
-ị-' (§ 48)
-' (§ 113)

Nr. 15
-es < *-ẽs
acc. pl. katès
-æs ... -es
-æs/-es po k, g.š, ž, č, j, -as po visų kitų priebalsių (§ 50)
-ęs/-ᵉs (§ 55, 111)
-is (§ 48b)
-ɩś/-ɩś (§§ 48, 178)
-'ś (§§ 113, 178)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Mūša
Nevėžis
Dubysa
Šventoji
Nemunas
Neris
Jūra
PIKELIAI
YLAKIAI
SKUODAS
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
PAPILĖ
ŠAKYNA
KALNALIS
TELŠIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
JUKŠIAI
PASVALYS
PAPILYS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
VABALNINKAS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KULIAI
KLAIPĖDA
GARGŽDAI
RIETAVAS
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠAUKĖNAI
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
SVĖDASAI
DUSETOS
ZARASAI
BRESLAUJA
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
RAGUVA
DŪKSTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
UTENA
ANYKŠČIAI
RIMŠĖ
NIDA
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
GERVINIAI
DOTNUVA
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDŽIAI
DYSNA
ALUNTA
PALŪŠĖ
TVEREČIUS
TAURAGĖ
ERŽVILKAS
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
LINKMENYS
MIELAGĖNAI
KALTANĖNAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
UKMERGĖ
MOLĖTAI
PASTOVYS
VELIUONA
JURBARKAS
VILKIJA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTIENĖNAI
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
GARLIAVA
ŽASLIAI
ŠVYRIAI
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
PRIENAI
VILNIUS
GERVEČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
JIEZNAS
AUKŠTDVARYS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
ASMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RŪDNIA
RODŪNIA
KAMASKONYS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
ELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ŽIETELA

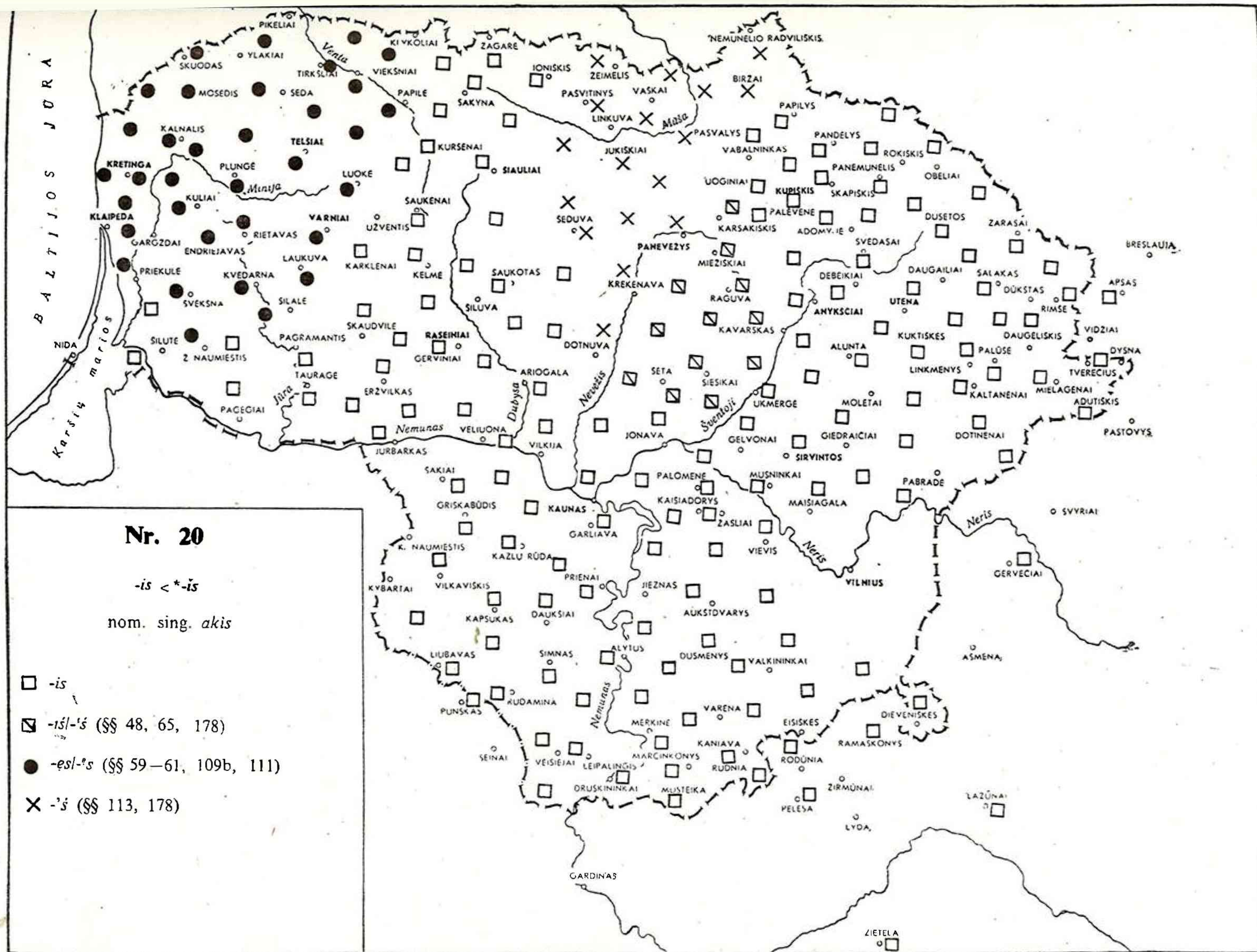

Nr. 16
-es < *-ės po sukietėjusio l
acc. pl. pelės
(§ 180)
-as
-æs (§ 48b)
-us/-ᵘs (§ 48)
-ɛs
-'s (§ 113)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Nemunas
Venta
Minija
Mūša
Nevėžis
Dubysa
Jūra
Šventoji
Neris
PIKELIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
SKUODAS
YLAKIAI
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
PAPILĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
BIRŽAI
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
PAPILYS
ŠAKYNA
KALNALIS
KURŠĖNAI
PASVALYS
PANDĖLYS
VABALNINKAS
ROKIŠKIS
TELŠIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KULIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠAUKĖNAI
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
PANEVĖŽYS
ŠVEDASAI
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
ŠAUKOTAS
MIEŽIŠKIAI
PRIEKULĖ
KVEDARNA
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DUKŠTAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
UTENA
ANYKŠČIAI
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
Ž. NAUMIESTIS
GERVINIAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
TAURAGĖ
ARIOGALA
SETA
SIESIKAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
VELIUONA
VILKIJA
JURBARKAS
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
ŽASLIAI
ŠVYRIAI
GARLIAVA
VIEVIS
KAZLŲ RŪDA
PRIENAI
VILNIUS
GERVEČIA
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
JIEZNAS
AUKŠTDVARYS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
ASMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
KANIAVA
RAMASKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
PELESA
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

Nr. 17
-e < *-ẽn
loc. sing. miškè, instr. sing. katè
-æ ... -e
-ẹ/-ᵉ (§§ 75e, 111)
-i (§§ 78, 369)
-i/-ᶦ (§ 48)
-' (§ 113)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Mūša
Nevėžis
Dubysa
Jūra
Nemunas
Šventoji
Neris
PIKELIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
SKUODAS
YLAKIAI
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
BIRŽAI
MOSĖDIS
SEDA
PAPILĖ
PASVITINYS
VAŠKAI
SAKYNA
LINKUVA
PAPILYS
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
PASVALYS
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KULIAI
ŠAUKĖNAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
SVĖDASAI
BRESLAUJA
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
PRIEKULĖ
KVEDARNA
KELMĖ
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKSTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
ANYKŠČIAI
UTENA
RIMŠĖ
SKAUDVILĖ
KAVARSKAS
VIDŽIAI
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
DOTNUVA
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
Ž. NAUMIESTIS
GERVINIAI
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
PAGĖGIAI
ADUTIŠKIS
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
VELIUONA
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
GARLIAVA
ŽASLIAI
SVYRIAI
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
VILNIUS
GERVEČIAI
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTADVARYS
ALYTUS
SIMNAS
DUSMENYS
VALKININKAI
ASMENA
RUDAMINA
PUNSKAS
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
RAMAŠKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

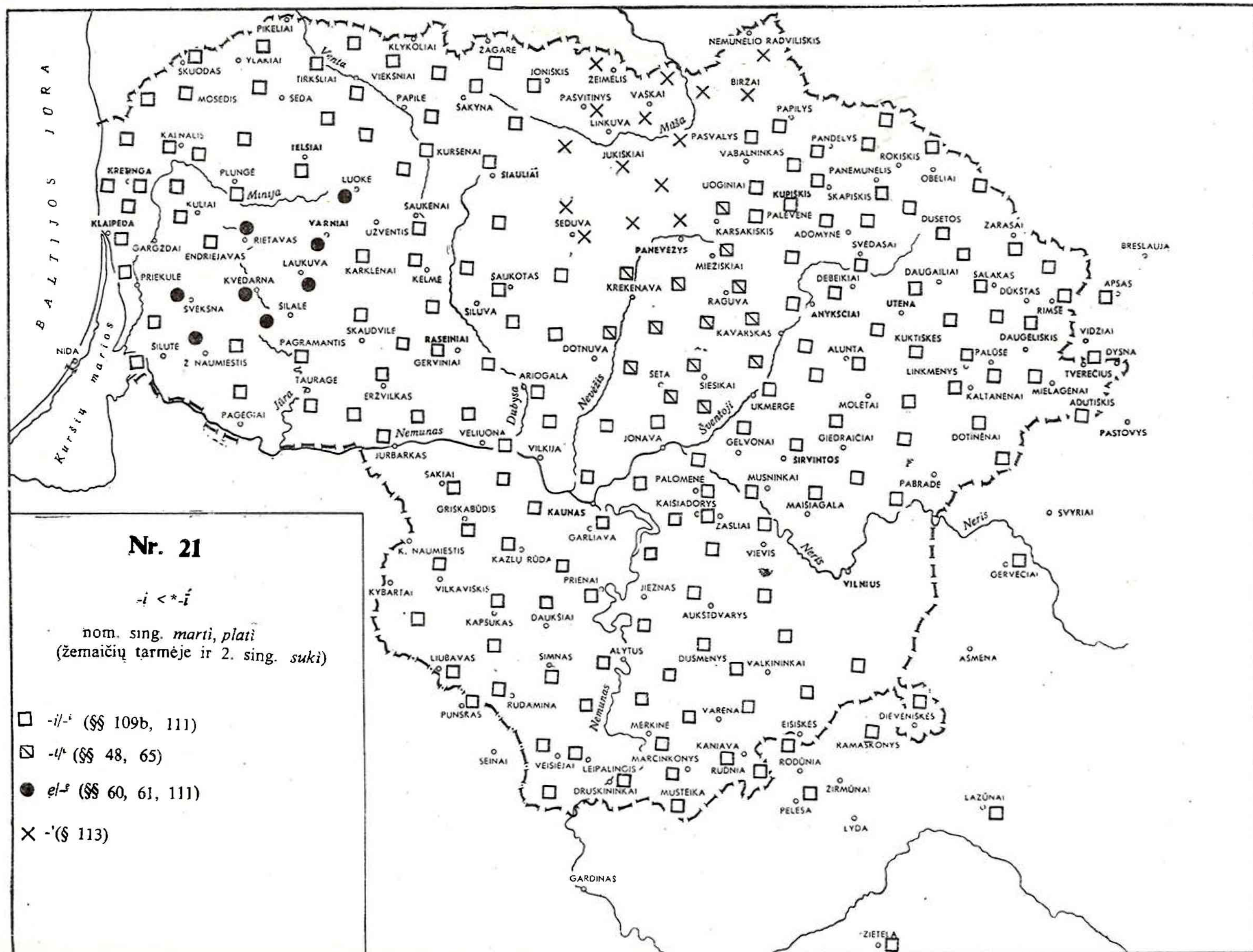

Nr. 18
-e < *-ẽn po sukietėjusio l
instr. sing. pelè, loc. sing. stalè
(§ 182)
□ -a (loc. sing. -e iš pozicijos ne po l)
▲ -ы (instr. sing. vietomis turi gretiminę galūnę -u iš ā kamieno § 346, loc. sing. svyruoja tarp -ы ir -i)
vyrauja arba vienintelė instr.sing. galūnė -u (iš ā kamieno), loc. sing. vyrauja -i (iš pozicijos ne po l)
× -' (instr. sing. po kieto, loc. sing. po minkšto priebalsio; § 113)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Mūša
Nevėžis
Šventoji
Dubysa
Jūra
Nemunas
Neris
PIKELIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
SKUODAS
YLAKIAI
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
BIRŽAI
MOSĖDIS
SEDA
PAPILĖ
ŠAKYNA
PASVITINYS
VAŠKAI
PAPILYS
LINKUVA
PASVALYS
PANDĖLYS
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
JUKIŠKIAI
VABALNINKAS
ROKIŠKIS
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KULIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
ŠAUKĖNAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
RIETAVAS
PANEVĖŽYS
SVĖDASAI
BRESLAUJA
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
MIEŽIŠKIAI
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠAUKOTAS
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
KREKENAVA
RAGUVA
UTENA
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
SILALĖ
ŠILUVA
ANYKŠČIAI
RIMŠĖ
SKAUDVILĖ
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDŽIAI
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
Ž. NAUMIESTIS
GERVINIAI
ŠĖTA
TVEREČIUS
LINKMENYS
TAURAGĖ
ARIOGALA
SIESIKAI
MIELAGĖNAI
KALTANĖNAI
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
JONAVA
VELIUONA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
VILKIJA
JURBARKAS
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
KAUNAS
ŽASLIAI
ŠVYRIAI
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
GERVEČIAI
PRIENAI
VILKAVIŠKIS
KYBARTAI
VILNIUS
JIEZNAS
AUKŠTADVARIS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
RUDAMINA
PUNSKAS
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
SEINAI
KANIAVA
KAMAŠKONYS
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RUDNIA
RODUNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
PELESA
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

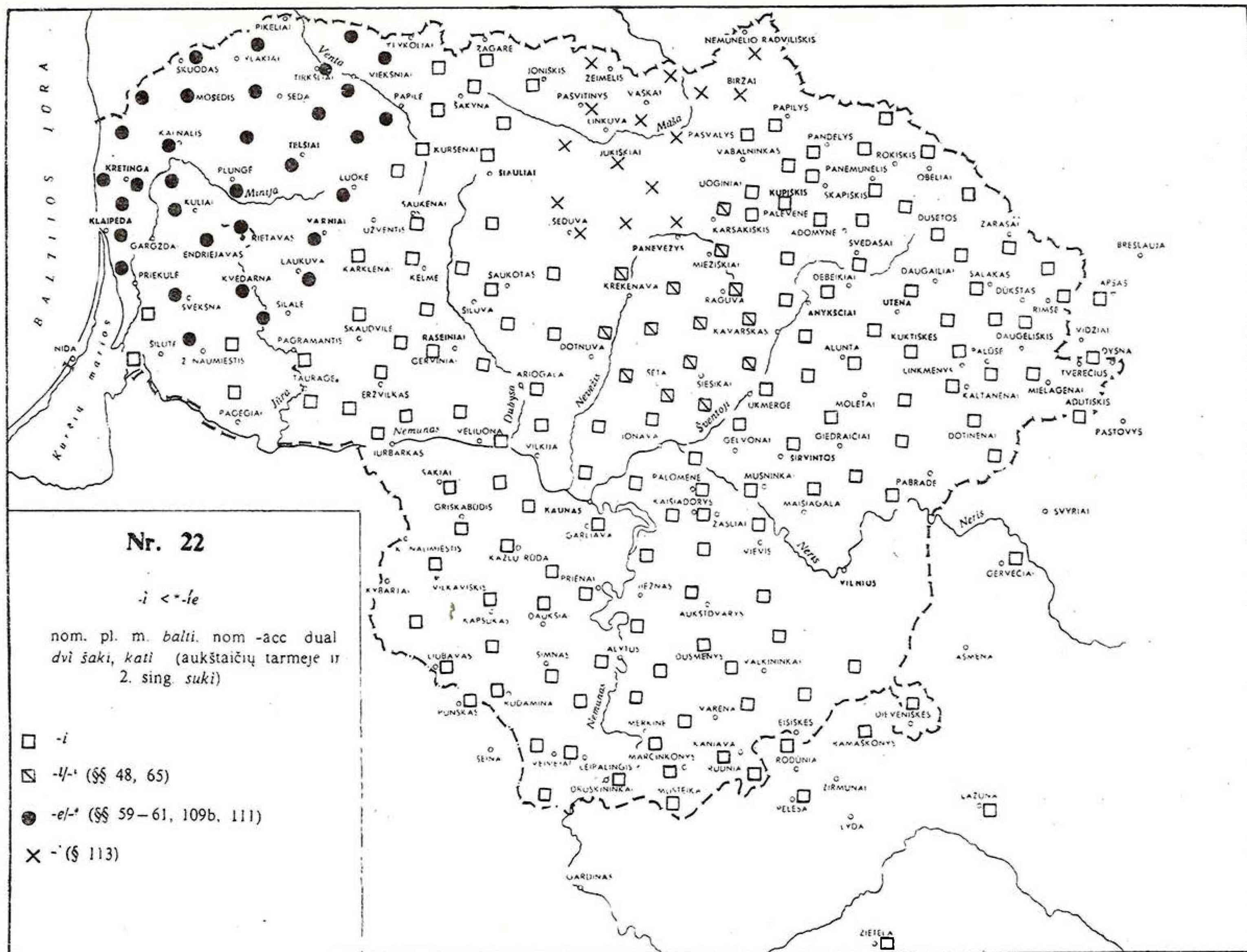
Nr. 19
u, i ne galūnėje
u, i (vakaruose u̯, i̯ § 63)
kirčiuoti ú, í (ũ, ĩ), nekirčiuoti u, i (§§ 64, 98, 100)
kirčiuoti ú, í (ũ, ĩ), nekirčiuoti ụ, ị (§§ 65, 98, 100)
kirčiuoti ú, í, nekirčiuoti ir su atitrauktiniu kirčiu ọ, ẹ || ȯ (prieš kietą priebalsį) (§§ 64, 98, 100)
ọ, ẹ || u, i priklausomai nuo tolimesnio skiemens (§ 60)
ọ, ẹ (kirčiuoti senoviniu kirčiu ilginami §§ 99, 100) prieš platų, u, i prieš siaurą tolimesnio skiemens vokalizmą (§ 59)
kirčiuoti ọ́, ẹ́ (Klaipėdos krašte trumpi), nekirčiuoti ir su atitrauktiniu kirčiu ọ, ẹ (§§ 61–63, 99, 100)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
NIDA
KLAIPĖDA
KRETINGA
SKUODAS
PIKELIAI
YLAKIAI
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
PAPILĖ
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PASVALYS
PAPILYS
ŠAKYNA
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
TELŠIAI
PLUNGĖ
LUOKĖ
KALNALIS
KULIAI
GARGŽDAI
PRIEKULĖ
VARNIAI
UŽVENTIS
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
KVĖDARNA
ŠILALĖ
ŠVĖKŠNA
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
PAGĖGIAI
TAURAGĖ
PAGRAMANTIS
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
ČEKIŠKĖ
ERŽVILKAS
JURBARKAS
VELIUONA
ARIOGALA
ŠILUVA
ŠAUKOTAS
ŠEDUVA
PANEVĖŽYS
KREKENAVA
RAGUVA
DOTNUVA
ŠĖTA
SIESIKAI
UKMERGĖ
JONAVA
VILKIJA
KAUNAS
GARLIAVA
KAIŠIADORYS
ŽASLIAI
VIEVIS
VILNIUS
MOLĖTAI
UTENA
ANYKŠČIAI
KUPIŠKIS
ROKIŠKIS
OBELIAI
ZARASAI
DUSETOS
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
RIMŠĖ
VIDZIAI
APSAS
PASTOVYS
ŠIRVINTOS
PABRADĖ
MAIŠIAGALA
MUSNINKAI
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
ŠAKIAI
GRIŠKABŪDIS
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
ALYTUS
LIUBAVAS
SIMNAS
PUNSKAS
RUDAMINA
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
DRUSKININKAI
MERKINĖ
VARĖNA
KANIAVA
MARCINKONYS
RUDNIA
RODUNIA
DIEVENIŠKĖS
KAMASKONYS
ASMENA
GERVĖČIAI
SVYRIAI
LAZŪNAI
GARDINAS
ŽIETELA
Venta
Mūša
Minija
Jūra
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Nemunas
Neris

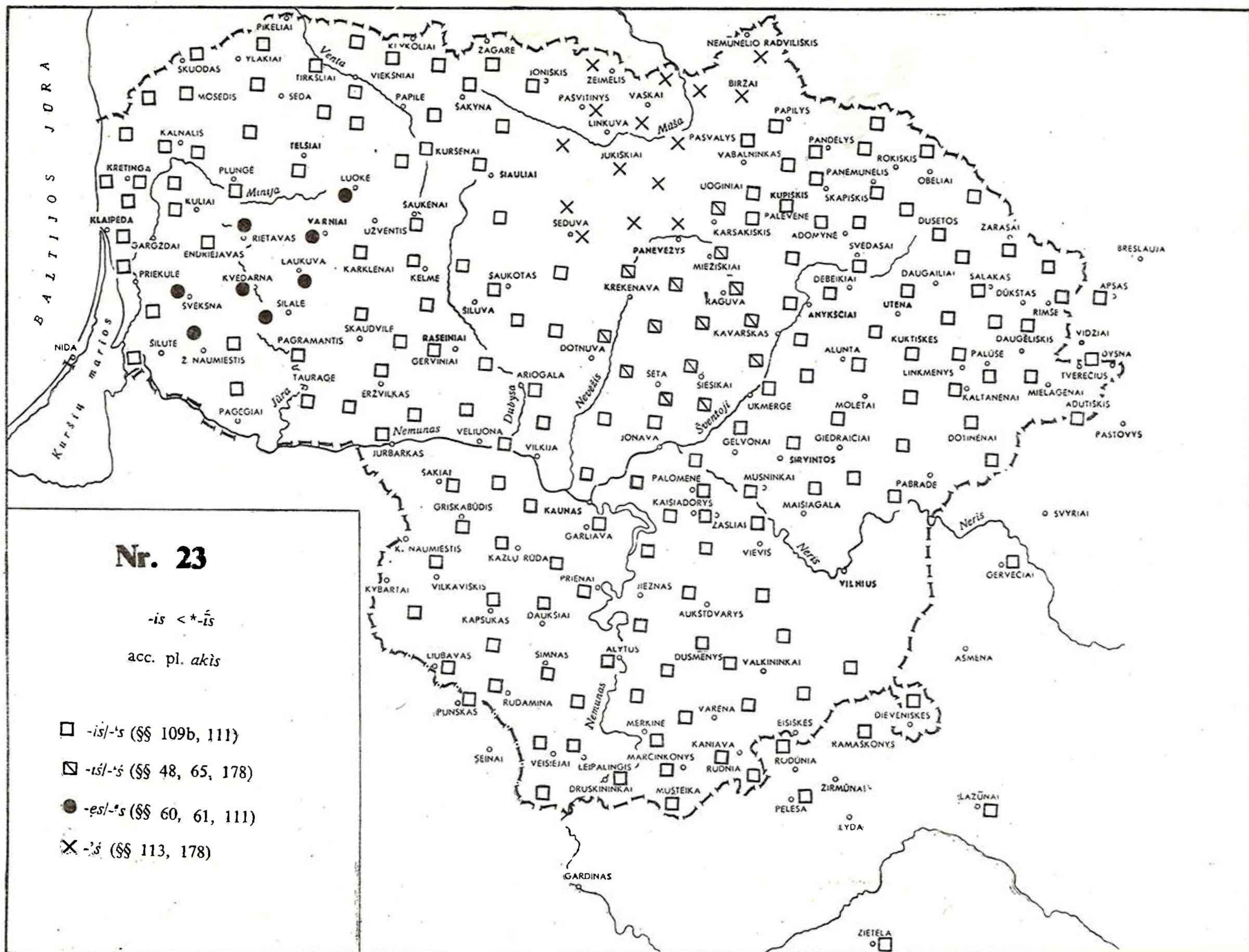
Nr. 20
-is < *-ĭs
nom. sing. akis
-is
-ıś/-'ś (§§ 48, 65, 178)
-ęsl-ᵉs (§§ 59–61, 109b, 111)
-'ś (§§ 113, 178)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
NIDA
KLAIPĖDA
KRETINGA
SKUODAS
YLAKIAI
PIKELIAI
MOSĖDIS
SEDA
TIRKSLIAI
VIEKŠNIAI
PAPILĖ
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
VAŠKAI
PASVITINYS
LINKUVA
PAPILYS
PASVALYS
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KALNALIS
TELŠIAI
PLUNGĖ
LUOKĖ
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
DUSETOS
ZARASAI
KULIAI
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠAUKĖNAI
ŠEDUVA
RIETAVAS
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
PANEVĖŽYS
SVEDASAI
BRESLAUJA
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
MIEŽIŠKIAI
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
ANYKŠČIAI
UTENA
RIMŠĖ
VIDŽIAI
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
GERVINIAI
DOTNUVA
KAVARSKAS
ALUNTA
KUKTIŠKĖS
PALŪŠĖ
DAUGĖLIŠKIS
DYSNA
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
PAGĖGIAI
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
JURBARKAS
VELIUONA
VILKIJA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
ŠIRVINTOS
DŪTINĖNAI
PAŠTOVYS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŽASLIAI
ŠVYRIAI
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
VILNIUS
GERVĖČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTDVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
ASMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RUDNIA
RODŪNIA
RAMASKONYS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
PELESA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA
Venta
Minija
Mūša
Jūra
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Nemunas
Neris

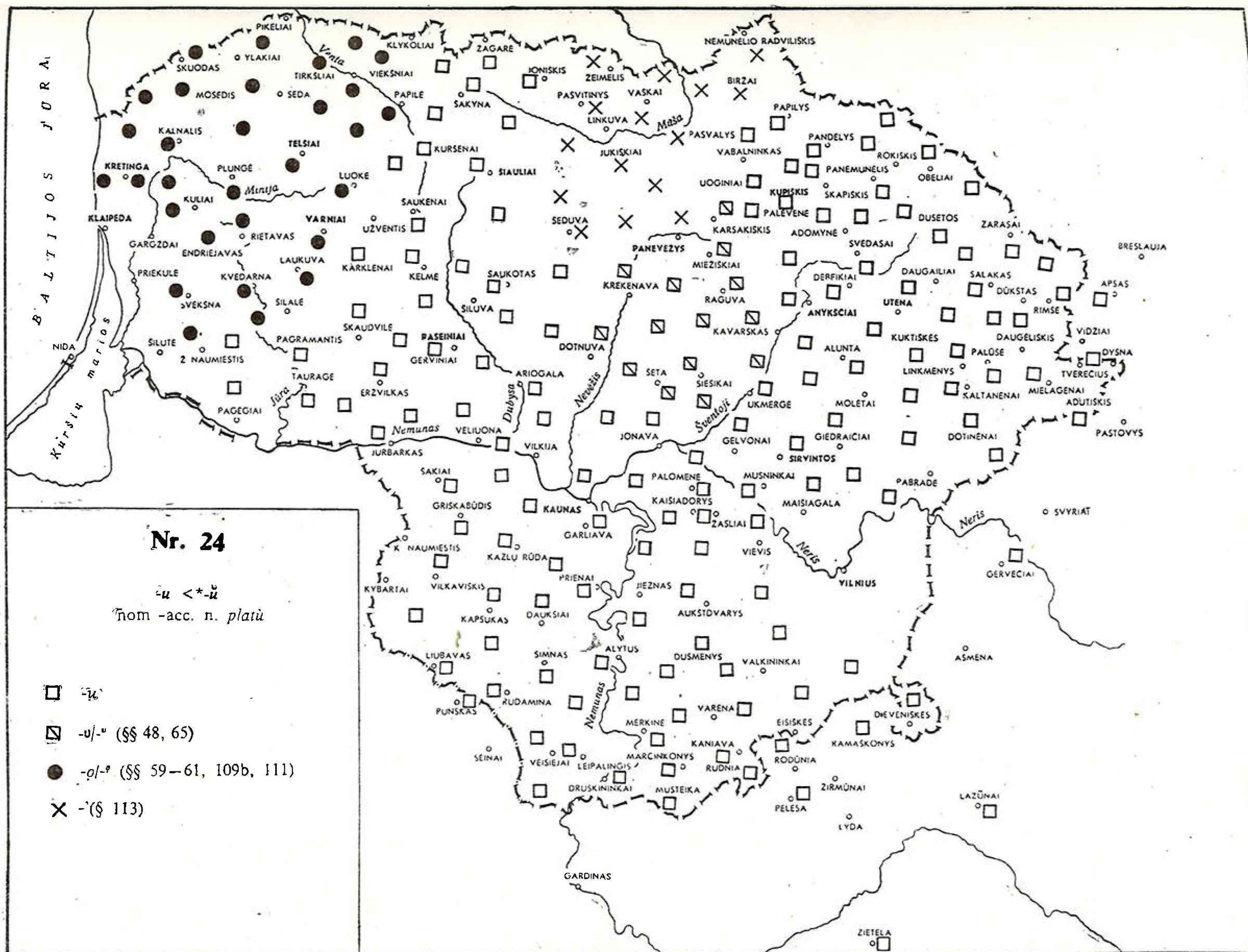

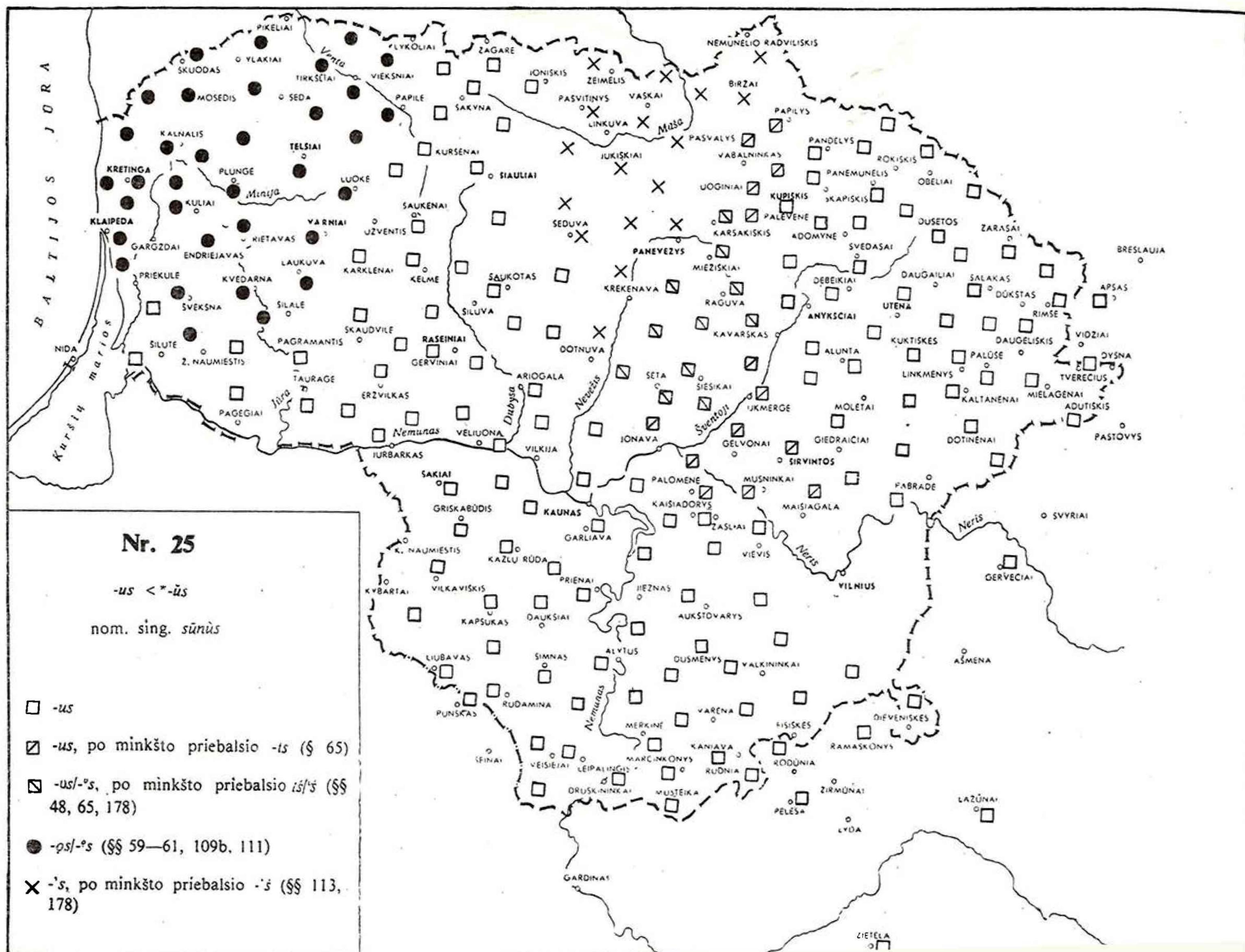
Nr. 21
-į < *-í
nom. sing. marti, plati
(žemaičių tarmėje ir 2. sing. suki)
-i/-ⁱ (§§ 109b, 111)
-į/ᶥ (§§ 48, 65)
ẹ/-ᵉ (§§ 60, 61, 111)
-'(§ 113)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
NIDA
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
TIRKŠLIAI
Venta
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
MOSĖDIS
SEDA
PAPILĖ
ŠAKYNA
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
Mūša
PASVALYS
PAPILYS
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
Minija
LUOKĖ
ŠAUKĖNAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KULIAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
KARSAKIŠKIS
PALĖVENĖ
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
SVĖDASAI
BRESLAUJA
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
ANYKŠČIAI
UTENA
RIMŠĖ
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
KAVARSKAS
VIDZIAI
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
DOTNUVA
ALUNTA
KUKTIŠKĖS
PALŪŠĖ
DAUGĖLIŠKIS
DYSNA
Ž. NAUMIESTIS
GERVINIAI
ŠETA
LINKMENYS
TVEREČIUS
TAURAGĖ
ARIOGALA
SIESIKAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ERŽVILKAS
Dubysa
Nevėžis
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
Jūra
Šventoji
PASTOVYS
Nemunas
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
ŽASLIAI
Neris
ŠVYRIAI
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
PRIENAI
VILNIUS
GERVEČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
JIEZNAS
AUKŠTDVARYS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
LIUBAVAS
SIMNAS
AŠMENA
RUDAMINA
PUNSKAS
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
KANIAVA
KAMASKONYS
SEINAI
VEISIĖJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
PELESA
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

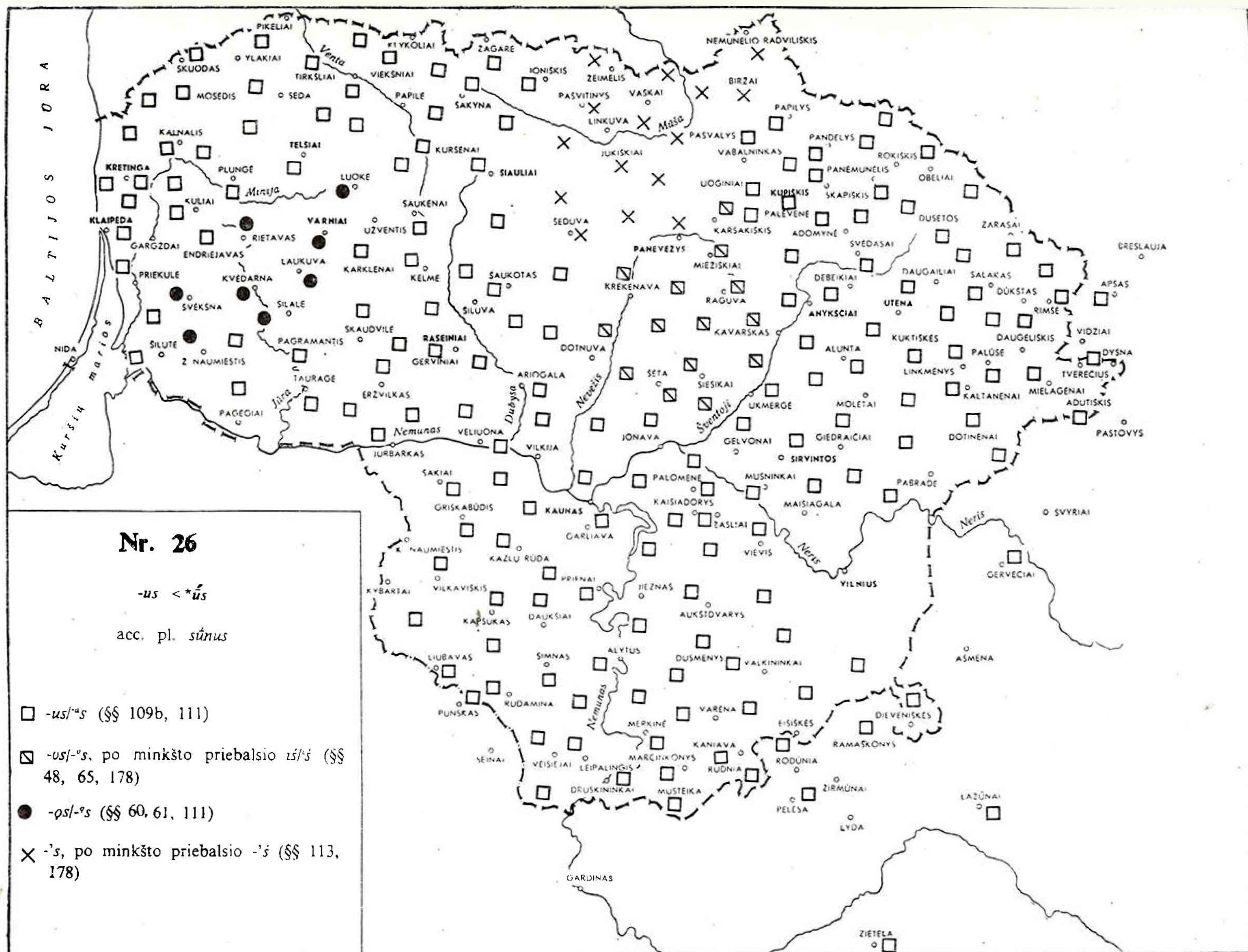

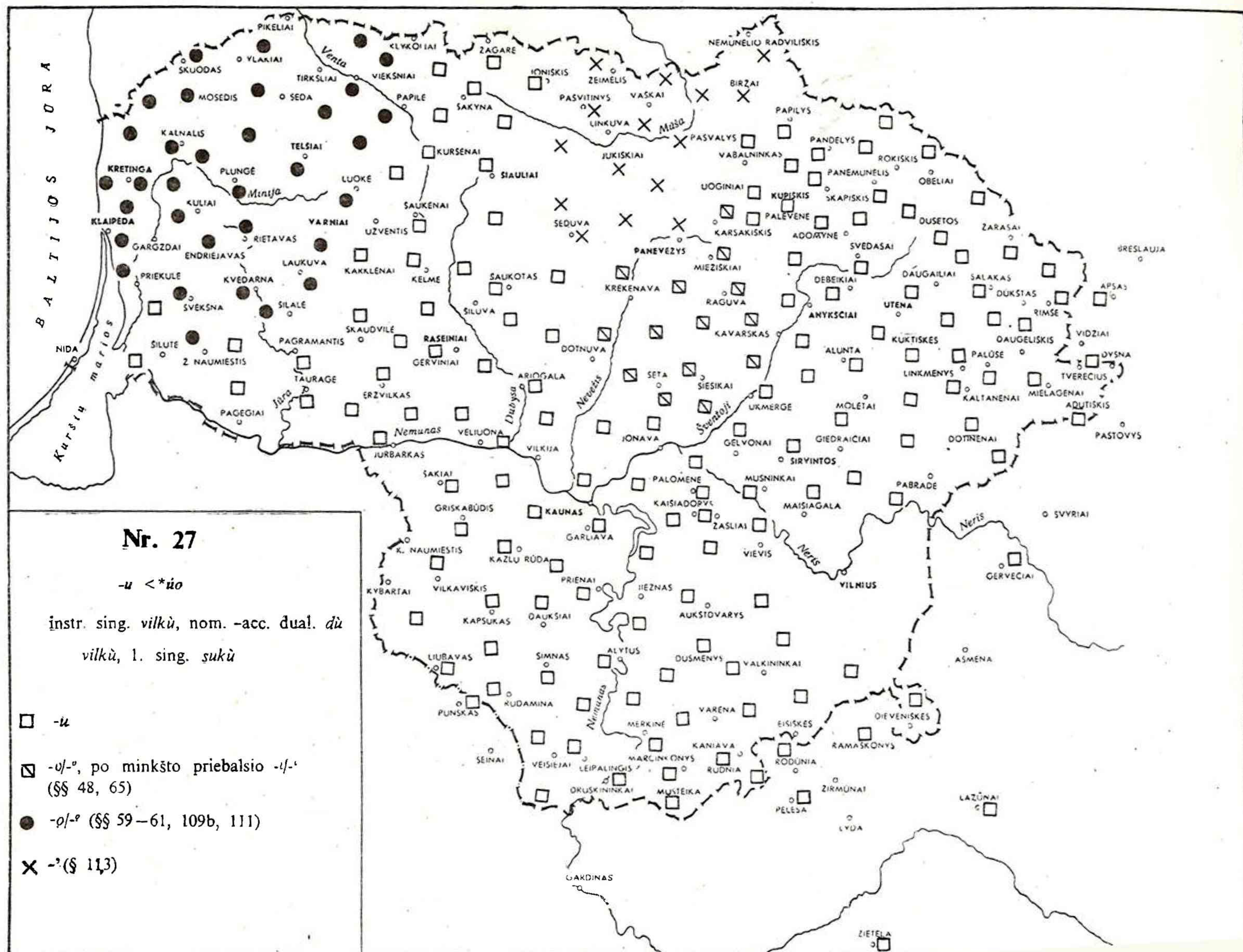
Nr. 22
-i < *-ie
nom. pl. m. balti, nom.-acc. dual dvì šaki, katì (aukštaičių tarmeje ir 2. sing. suki)
-i
-ɨ/-ᵋ (§§ 48, 65)
-e/-ᵉ (§§ 59–61, 109b, 111)
-˙ (§ 113)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Jūra
Nemunas
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Neris
Maša
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
MOSĖDIS
SEDA
PAPILĖ
ŠAKYNA
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
PAPILYS
PASVALYS
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
JUKŠKIAI
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KULIAI
SAUKĖNAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
ŠVEDASAI
BRESLAUJA
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
KARKLĖNAI
KELMĖ
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
UTENA
RIMŠĖ
ANYKŠČIAI
VIDZIAI
NIDA
ŠILUTĖ
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
PAGRAMANTIS
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
2 NAUMIESTIS
TAURAGĖ
ČERVINIAI
ARIOGALA
ŠETA
SIESIKAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
PAGĖGIAI
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
VELIUONA
JURBARKAS
VILKIJA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŠVYRIAI
GARLIAVA
ŽASLIAI
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
VILNIUS
GERVĖČIAI
PRIENAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
BIRŽTONAS
AUKŠTADVARIS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
ALYTUS
LIUBAVAS
SIMNAS
DUSMENYS
VALKININKAI
ASMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
KANIAVA
MARCINKONYS
RUDNIA
RODŪNIA
KAMAŠKONYS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNA
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

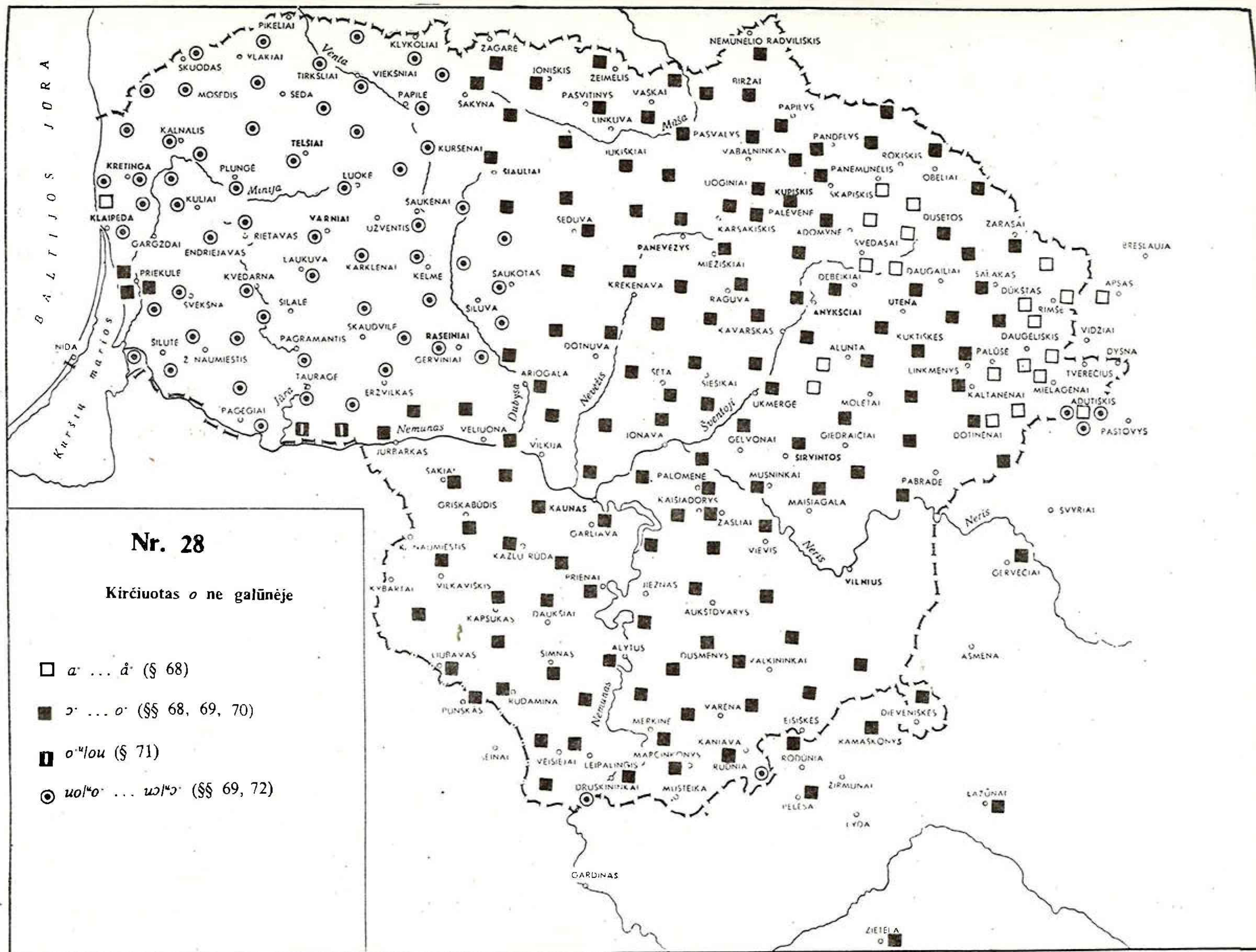

Nr. 23
-is < *-ı̄́s
acc. pl. akìs
-is/-ʼs (§§ 109b, 111)
-ıś/-ʼś (§§ 48, 65, 178)
-ẹs/-ᵉs (§§ 60, 61, 111)
-ʼś (§§ 113, 178)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Jūra
Nemunas
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Mūša
Neris
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
MOSEDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
PAPILĖ
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KALNALIS
TELŠIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
KURŠĖNAI
ŠAKYNA
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
KULIAI
KLAIPĖDA
GARGŽDAI
RIETAVAS
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠAUKĖNAI
ŠEDUVA
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
SVĖDASAI
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
RAGUVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
BRESLAUJA
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
ANYKŠČIAI
UTENA
RIMŠĖ
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDŽIAI
NIDA
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
GERVINIAI
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
PAGĖGIAI
ADUTIŠKIS
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DŪNENAI
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŽASLIAI
SVYRIAI
GARLIAVA
VIEVIS
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
GERVEČIAI
PRIENAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
JIEZNAS
VILNIUS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTDVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
ASMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
KAMAŠKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RŪDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

Nr. 24
-u <*-ŭ
nom.-acc. n. platù
-u
-ʊ/-ᵘ (§§ 48, 65)
-o̜/-ᵒ (§§ 59–61, 109b, 111)
-ˋ(§ 113)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
NIDA
KLAIPĖDA
KRETINGA
SKUODAS
PIKELIAI
YLAKIAI
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
KLYKOLIAI
VIEKŠNIAI
PAPILĖ
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
PAPILYS
PASVALYS
PANDĖLYS
VABALNINKAS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KALNALIS
TELŠIAI
PLUNGĖ
LUOKĖ
KURŠĖNAI
ŠAKYNA
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
PALĖVENĖ
DUSETOS
ZARASAI
KULIAI
SAUKĖNAI
UŽVENTIS
VARNIAI
RIETAVAS
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
ŠEDUVA
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
SVĖDASAI
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
BRESLAUJA
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DERFIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
ANYKŠČIAI
UTENA
RIMŠĖ
VIDŽIAI
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
GERVINIAI
DOTNUVA
KAVARSKAS
ALUNTA
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
DYSNA
PALŪŠĖ
TVEREČIUS
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠETA
SIESIKAI
LINKMENYS
MIELAGĖNAI
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
KALTANĖNAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
Jūra
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Nemunas
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
SIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
SVYRIAI
GARLIAVA
ŽASLIAI
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
Neris
VILNIUS
GERVEČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTADVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
KANIAVA
KAMAŠKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
PELESA
LYDA
GARDINAS
ZIETELA
Venta
Minija
Mūša

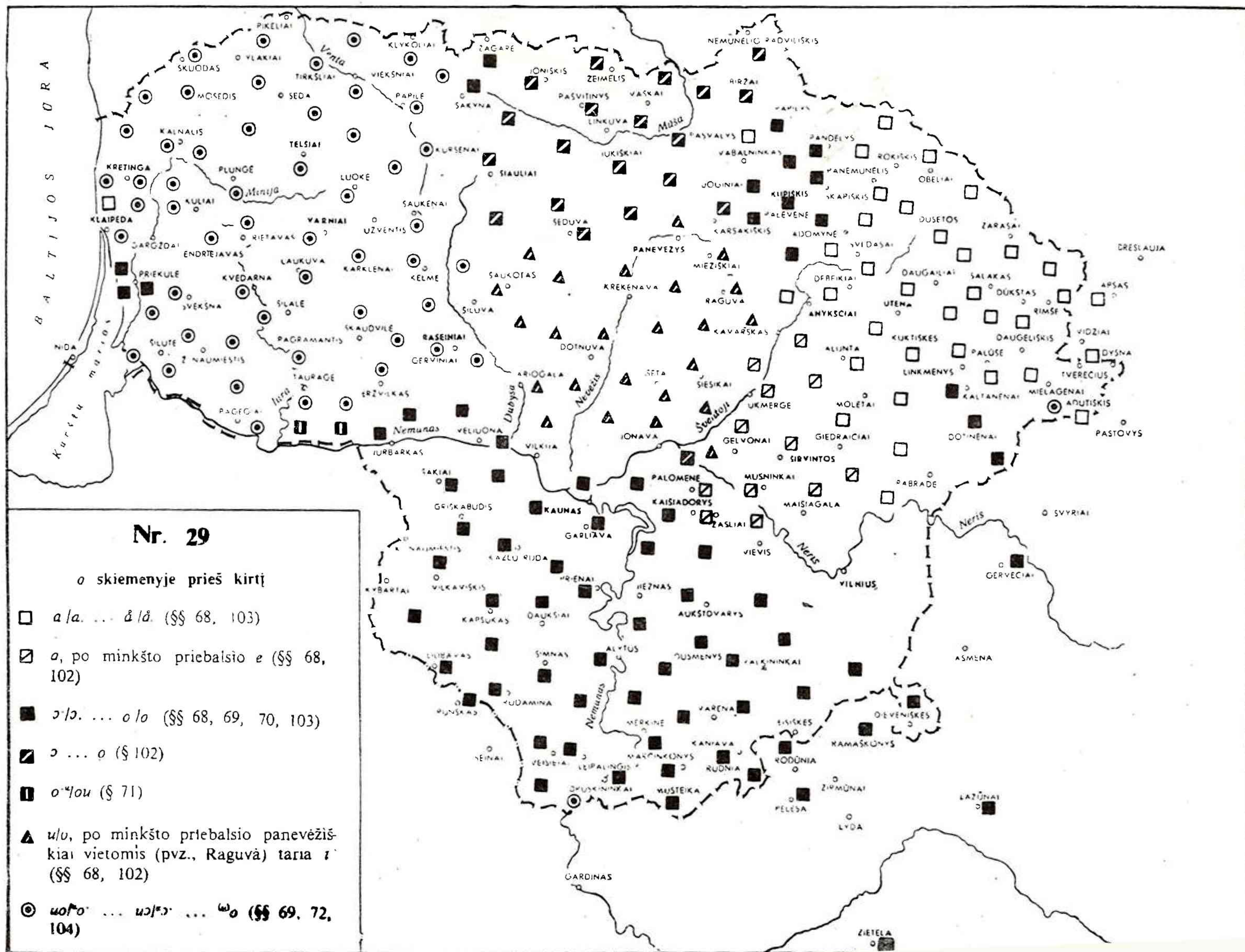

Nr. 25
-us < *-ūs
nom. sing. sūnùs
-us
-us, po minkšto priebalsio -ʼus (§ 65)
-us/-ᵉs, po minkšto priebalsio ʼuś/ʼś (§§ 48, 65, 178)
-ǫs/-ᵉs (§§ 59—61, 109b, 111)
-ʼs, po minkšto priebalsio -ʼś (§§ 113, 178)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Mūša
Nevėžis
Šventoji
Dubysa
Jūra
Nemunas
Neris
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
LYKOLIAI
ŽAGARĖ
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
MOSĖDIS
SEDA
PAPILĖ
ŠAKYNA
PASVITINYS
VAŠKAI
BIRŽAI
KALNALIS
LINKUVA
PAPILYS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
PASVALYS
PANDĖLYS
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
VABALNINKAS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KULIAI
ŠAUKĖNAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
PANEVĖŽYS
SVĖDASAI
BRESLAUJA
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
ŠAUKOTAS
MIEŽIŠKIAI
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
KREKENAVA
RAGUVA
UTENA
RIMŠĖ
ŠVĖKŠNA
SILALĖ
ŠILUVA
ANYKŠČIAI
SKAUDVILĖ
KAVARSKAS
VIDZIAI
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
DOTNUVA
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
Ž. NAUMIESTIS
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
GERVINIAI
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
LINKMENYS
TVEREČIUS
SIESIKAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
VELIUONA
JONAVA
DOTINĖNAI
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
FABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŽASLIAI
ŠVYRIAI
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
PRIENAI
VILNIUS
GERVEČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
JIEZNAS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTADVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
RAMASKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RODŪNIA
RUDNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELĖSA
LAŽŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

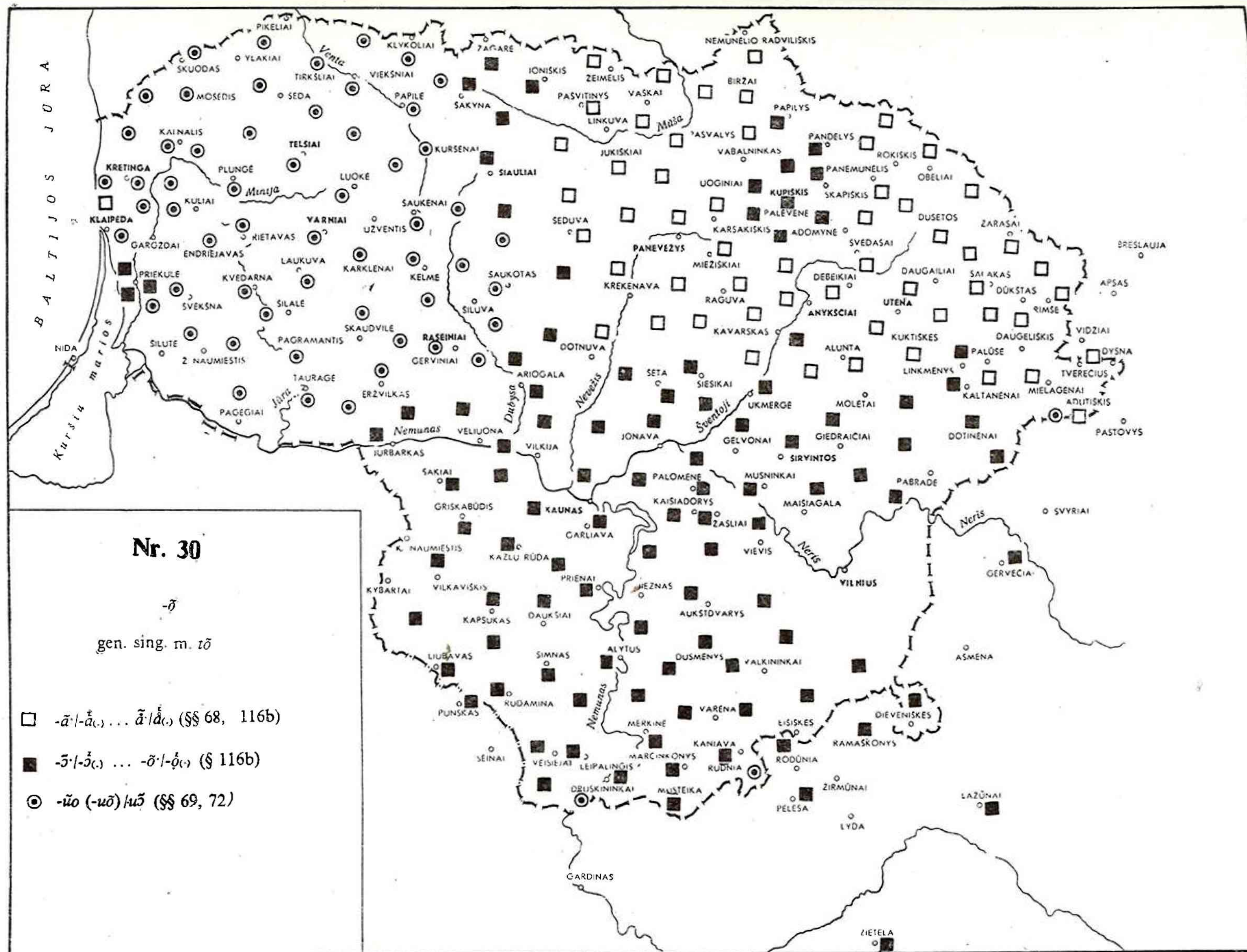

Nr. 26
-us < *ū́s
acc. pl. sū́nus
□ -us/-^{u}s (§§ 109b, 111)
⧅ -ʊs/-^{ʊ}s, po minkšto priebalsio ʊś/-^{ʊ}ś (§§ 48, 65, 178)
● -ǫs/-^{ǫ}s (§§ 60, 61, 111)
× -'s, po minkšto priebalsio -'ś (§§ 113, 178)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Mūša
Minija
Jūra
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Nemunas
Neris
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
VAŠKAI
BIRŽAI
MOSĖDIS
SEDA
PAPILĖ
ŠAKYNA
PASVITINYS
LINKUVA
PAPILYS
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
PASVALYS
JUKIŠKIAI
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KULIAI
ŠAUKĖNAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
PANEVĖŽYS
SVĖDASAI
BRESLAUJA
MIEŽIŠKIAI
KARKLĖNAI
KELMĖ
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
RAGUVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
UTENA
ANYKŠČIAI
RIMŠĖ
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
KAVARSKAS
VIDZIAI
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
Ž. NAUMIESTIS
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
GARLIAVA
ŽASLIAI
ŠVYRIAI
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
VILNIUS
GERVEČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTADVARYS
ALYTUS
LIUBAVAS
SIMNAS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RUDNIA
RODŪNIA
RAMAŠKONYS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

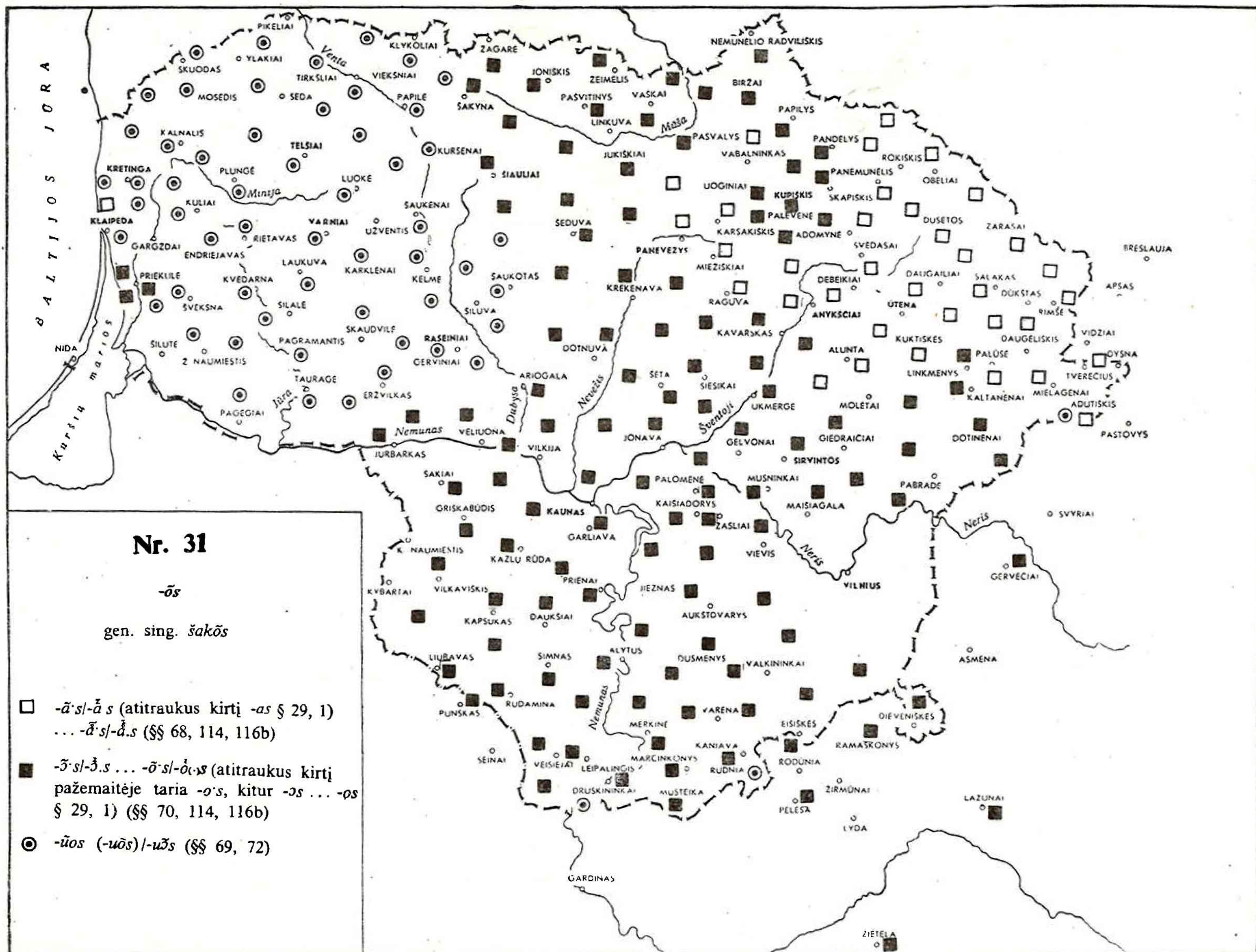

Nr. 27
-u <*ūo
instr. sing. vilkù, nom.-acc. dual. dù vilkù, 1. sing. sukù
-u
-ʊ/-ᵒ, po minkšto priebalsio -ʊ/-ᵒ (§§ 48, 65)
-ǫ/-ᵍ (§§ 59–61, 109b, 111)
-ᵓ (§ 113)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Mūša
Nevėžis
Dubysa
Jūra
Nemunas
Šventoji
Neris
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
MOSEDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
KLYKOLIAI
VIEKŠNIAI
PAPILĖ
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PAŠVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
PANDĖLYS
VABALNINKAS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KALNALIS
TELŠIAI
PLUNGĖ
KRETINGA
LUOKĖ
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KULIAI
KLAIPĖDA
GARGŽDAI
RIETAVAS
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠAUKĖNAI
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
ENDRIEJAVAS
KARSAKIŠKIS
PANEVĖŽYS
SVĖDASAI
BRESLAUJA
LAUKUVA
KAKLĖNAI
KELMĖ
ŠAUKOTAS
MIEŽIŠKIAI
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
RAGUVA
DŪKŠTAS
ŠILUVA
UTENA
RIMŠĖ
ANYKŠČIAI
SKAUDVILĖ
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDZIAI
Ž. NAUMIESTIS
GERVINIAI
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠETA
SIESIKAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
DYSNA
ERŽVILKAS
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
PAGĖGIAI
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTIENAI
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŠVYRIAI
GARLIAVA
ŽASLIAI
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
GERVĖČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
VILNIUS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTADVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
ASMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
KANIAVA
RAMAŠKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

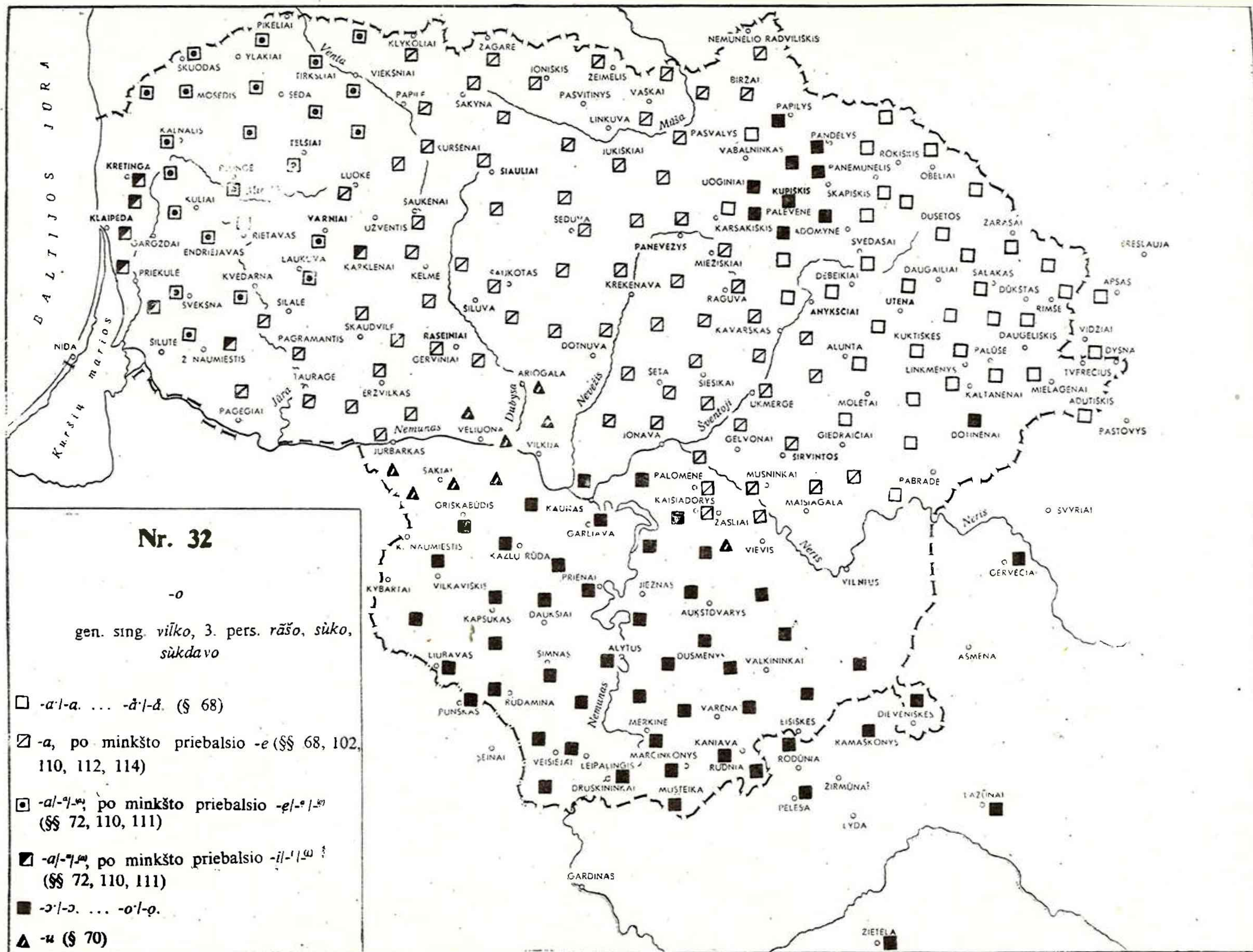
Nr. 28
Kirčiuotas o ne galūnėje
a· ... å· (§ 68)
ɔ· ... o· (§§ 68, 69, 70)
o·ᵘ/ou (§ 71)
uo/ᵘo· ... uɔ/ᵘɔ· (§§ 69, 72)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Mūša
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Jūra
Nemunas
Neris
PIKELIAI
SKUODAS
VLAKIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
MOSĖDIS
SEDA
PAPILĖ
ŠAKYNA
PASVITINYS
VAŠKAI
BIRŽAI
PAPILYS
LINKUVA
PASVALYS
PANDĖLYS
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
JOKIŠKIAI
VABALNINKAS
ROKIŠKIS
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KULIAI
ŠAUKĖNAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
DUSETOS
ZARASAI
RIETAVAS
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
PANEVĖŽYS
SVĖDASAI
BRESLAUJA
LAUKUVA
KARKLĖNAI
MIEŽIŠKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
KELMĖ
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
UTENA
RIMŠĖ
ANYKŠČIAI
NIDA
ŠILUTĖ
SKAUDVILĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDŽIAI
Ž. NAUMIESTIS
GERVINIAI
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
ŠIEŠIKAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
ERŽVILKAS
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
PAGĖGIAI
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
VELIUONA
IONAVA
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
ŽASLIAI
ŠVYRIAI
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
PRIENAI
VILNIUS
GERVEČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
JIEZNAS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTOVARYS
ASMENA
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
KANIAVA
KAMASKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RŪDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
PELESA
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

Nr. 29
o skiemenyje prieš kirtį
a/a. ... å/å. (§§ 68, 103)
a, po minkšto priebalsio e (§§ 68, 102)
ɔ·/ɔ. ... o/o (§§ 68, 69, 70, 103)
ɔ ... o (§ 102)
o·u/ou (§ 71)
u/υ, po minkšto priebalsio panevėžiškiai vietomis (pvz., Raguvà) taria i· (§§ 68, 102)
uo/o· ... uɔ/ɔ· ... o (§§ 69, 72, 104)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Nemunas
Neris
Venta
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Minija
Jūra
Mūša
NIDA
KLAIPĖDA
KRETINGA
SKUODAS
MOSĖDIS
KALNALIS
PLUNGĖ
TELŠIAI
LUOKĖ
VARNIAI
KULIAI
GARGŽDAI
PRIEKULĖ
ENDRIEJAVAS
RIETAVAS
KVĖDARNA
LAUKUVA
ŠILALĖ
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
TAURAGĖ
PAGĖGIAI
ERŽVILKAS
RASEINIAI
KELMĖ
UŽVENTIS
ŠAUKĖNAI
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PASVALYS
LINKUVA
BIRŽAI
PANEVĖŽYS
KREKENAVA
RAGUVA
ŠEDUVA
ŠILUVA
ARIOGALA
DOTNUVA
VILKIJA
VELIUONA
JURBARKAS
ŠAKIAI
KAUNAS
GARLIAVA
KAIŠIADORYS
PALOMENĖ
JONAVA
UKMERGĖ
GELVONAI
ŠIRVINTOS
MUSNINKAI
MAIŠIAGALA
VILNIUS
ANYKŠČIAI
UTENA
MOLĖTAI
ROKIŠKIS
OBELIAI
DUSETOS
ZARASAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
VIDZIAI
PASTOVYS
ADUTIŠKIS
KALTANĖNAI
GIEDRAIČIAI
PABRADĖ
SVYRIAI
GERVĖČIAI
VIEVIS
PRIENAI
VILKAVIŠKIS
KAPSUKAS
ALYTUS
AUKŠTOVARYS
SIMNAS
LAZDIJAI
RUDAMINA
PUNSKAS
SEINAI
VEISIEJAI
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
MARCINKONYS
VARĖNA
KANIAVA
RŪDNIA
ROŽIŪNIA
DIEVENIŠKĖS
ZIRMŪNAI
PELESA
LYDA
ASMENA
LAZŪNAI
GARDINAS
ZIETELA

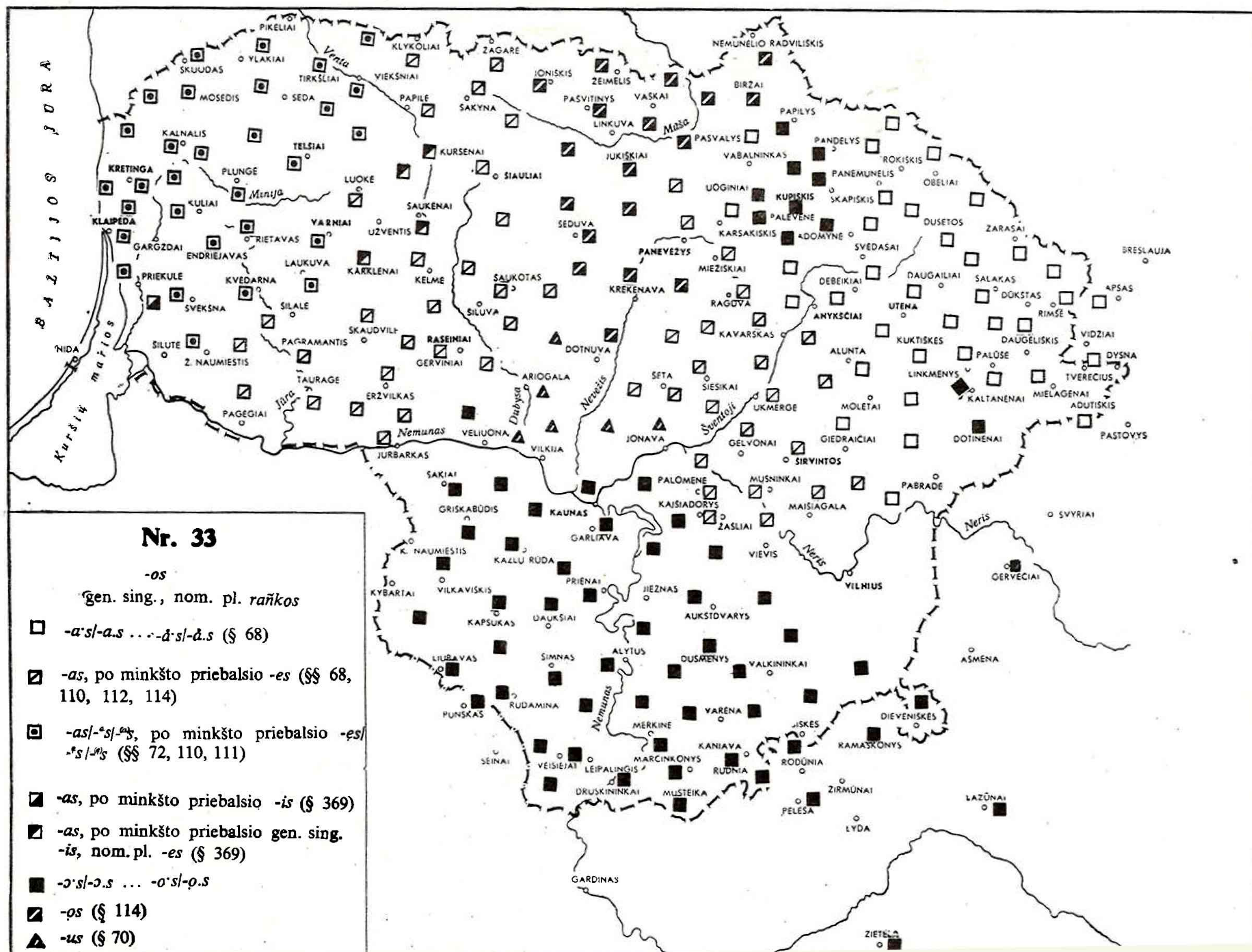

Nr. 30
-õ
gen. sing. m. tõ
-ã·/-ắ(.) . . . ã/ắ(.) (§§ 68, 116b)
-ɔ̄·/-ɔ̄(.) . . . -õ·/-ǫ́(.) (§ 116b)
-ũo (-uõ)/uɔ̃ (§§ 69, 72)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Jūra
Nemunas
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Neris
Mūša
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARE
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
VAŠKAI
PAŠVITINYS
LINKUVA
MOSEDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
PAPILĖ
ŠAKYNA
PAPILYS
KAINALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
PASVALYS
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KULIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KLAIPĖDA
VARNIAI
ŠAUKĖNAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
PALĖVENE
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
SVĖDASAI
BRESLAUJA
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
ŠAUKOTAS
KRĖKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKSTAS
APSAS
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠILALĖ
ŠVĖKŠNA
ŠILUVA
RAGUVA
ANYKŠČIAI
UTENA
RIMŠĖ
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDZIAI
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
GERVINIAI
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
Ž. NAUMIESTIS
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
PAGĖGIAI
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DŪKŠTAS
ADUTIŠKIS
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
DOTINĖNAI
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŽASLIAI
SVYRIAI
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
VILNIUS
GERVEČIA
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
AUKŠTADVARYS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
ASMENA
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
RAMAŠKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

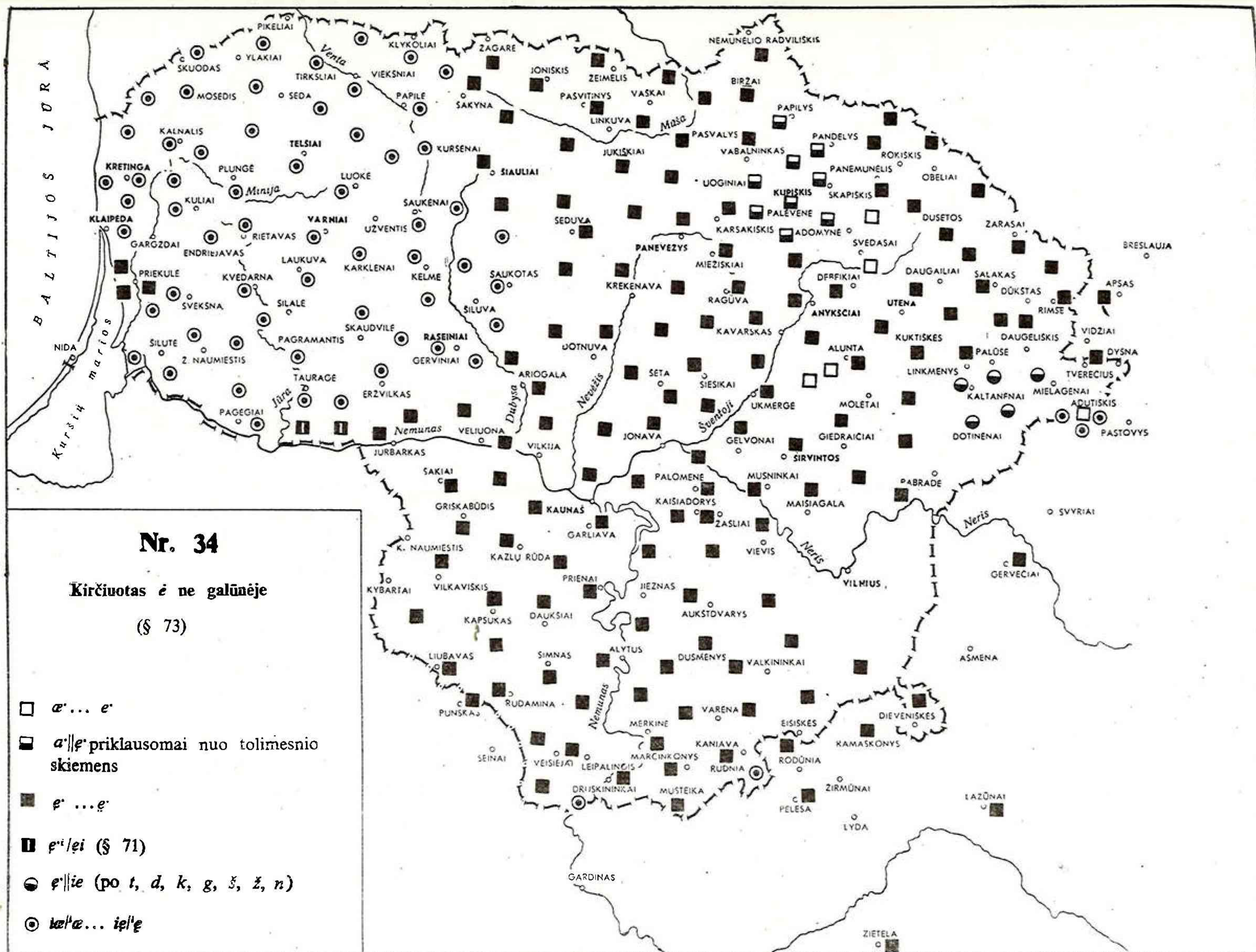

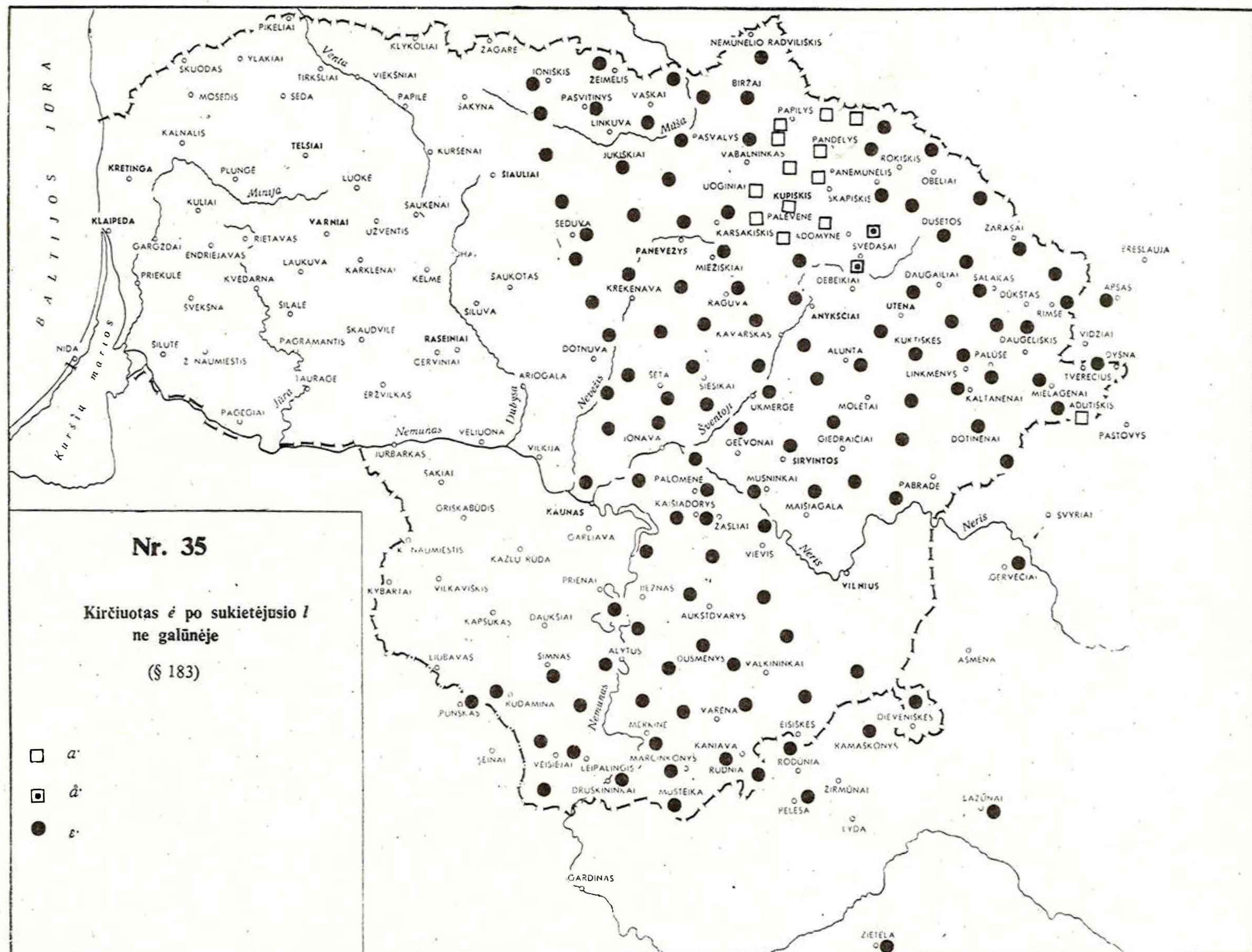
Nr. 31
-õs
gen. sing. šakõs
-ã·s/-ã̂ s (atitraukus kirtį -as § 29, 1) . . . -ã̂·s/-ã̂.s (§§ 68, 114, 116b)
-ɔ̃·s/-ɔ̂.s . . . -õ·s/-ȯ̂·s (atitraukus kirtį pažemaitėje taria -o·s, kitur -ɔs . . . -ọs § 29, 1) (§§ 70, 114, 116b)
-ũos (-uõs)/-uɔ̂s (§§ 69, 72)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Mūša
Minija
Jūra
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Nemunas
Neris
PIKELIAI
YLAKIAI
SKUODAS
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
KLYKOLIAI
VIEKŠNIAI
PAPILĖ
ŽAGARĖ
ŠAKYNA
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PAŠVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
PASVALYS
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
KULIAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠAUKĖNAI
ŠEDUVA
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
PALĖVENĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
PANEVĖŽYS
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
SVĖDASAI
BRESLAUJA
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠAUKOTAS
ŠILUVA
KREKENAVA
MIEŽIŠKIAI
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
RAGUVA
UTENA
RIMŠĖ
ANYKŠČIAI
NIDA
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
DOTNUVA
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDŽIAI
GERVINIAI
TAURAGĖ
ERŽVILKAS
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
ALUNTA
PALŪŠĖ
LINKMENYS
TVEREČIUS
DYSNA
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
UKMERGĖ
MOLĖTAI
VELIUONA
VILKIJA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DŪKŠTAS
PASTOVYS
JURBARKAS
ŠIRVINTOS
SAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŽASLIAI
SVYRIAI
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
GARLIAVA
VIEVIS
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
VILNIUS
GERVĖČIAI
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTADVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
ASMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RUDNIA
RODŪNIA
RAMAŠKONYS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
PELESA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

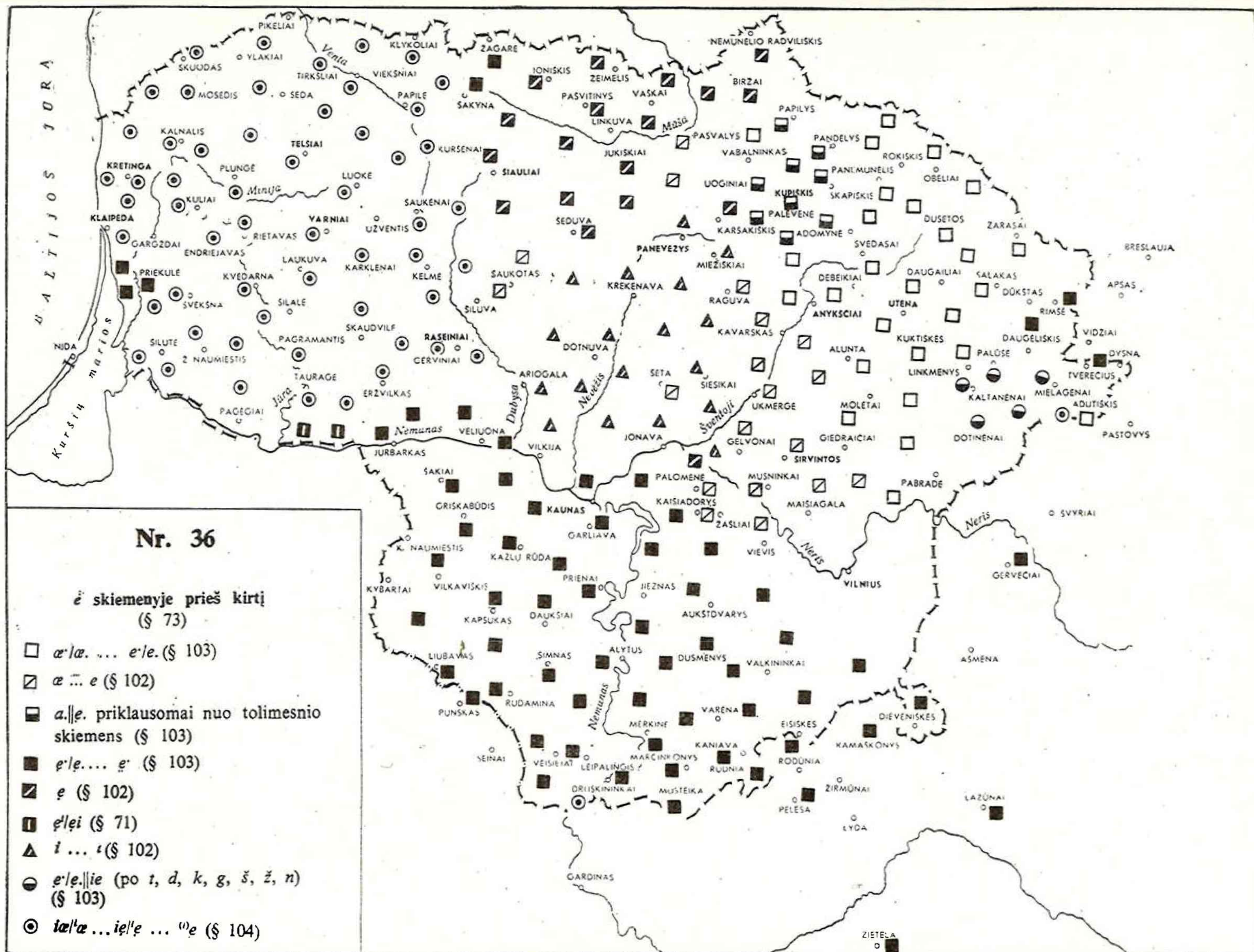

Nr. 32
-o
gen. sing. vil̃ko, 3. pers. rãšo, sùko, sùkdavo
-a·/-a. . . . -å·/-å. (§ 68)
-a, po minkšto priebalsio -e (§§ 68, 102, 110, 112, 114)
-a/-ᵃ/-ᵚ; po minkšto priebalsio -ę/-ᵉ/-ᵚ (§§ 72, 110, 111)
-a/-ᵃ/-ᵚ, po minkšto priebalsio -i/-ⁱ/-ᵚ (§§ 72, 110, 111)
-ɔ·/-ɔ. . . . -o·/-ǫ.
-u (§ 70)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
NIDA
KLAIPĖDA
KRETINGA
PALANGA
SKUODAS
YLAKIAI
PIKELIAI
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
Venta
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
VAŠKAI
PASVITINYS
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
LINKUVA
Mūša
PASVALYS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
PAPILĖ
ŠAKYNA
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
JOKIŠKIAI
VABALNINKAS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
LUOKĖ
KULIAI
SAUKĖNAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
PANEVĖŽYS
SVEDASAI
LAUKUVA
KARKLENAI
KELMĖ
MIEŽIŠKIAI
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
SILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
UTENA
DŪKSTAS
RIMŠĖ
ANYKŠČIAI
SKAUDVILĖ
KAVARSKAS
VIDŽIAI
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
DOTNUVA
KUKTIŠKES
DAUGĖLIŠKIS
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
GERVINIAI
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
LINKMENYS
TVERECIUS
ERŽVILKAS
Nevėžis
Dubysa
ŪKMERGĖ
MOLĖTAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
Jūra
VELIUONA
Nemunas
Šventoji
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
GARLIAVA
ŽASLIAI
ŠVYRIAI
Neris
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
PRIENAI
JIEZNAS
VILNIUS
GERVĖČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
AUKŠTADVARIS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RODŪNIA
RAMAŠKONYS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
RŪDNIA
ZIRMŪNAI
PELESA
LYDA
LAZŪNAI
GARDINAS
ZIETELA
BRESLAUJA

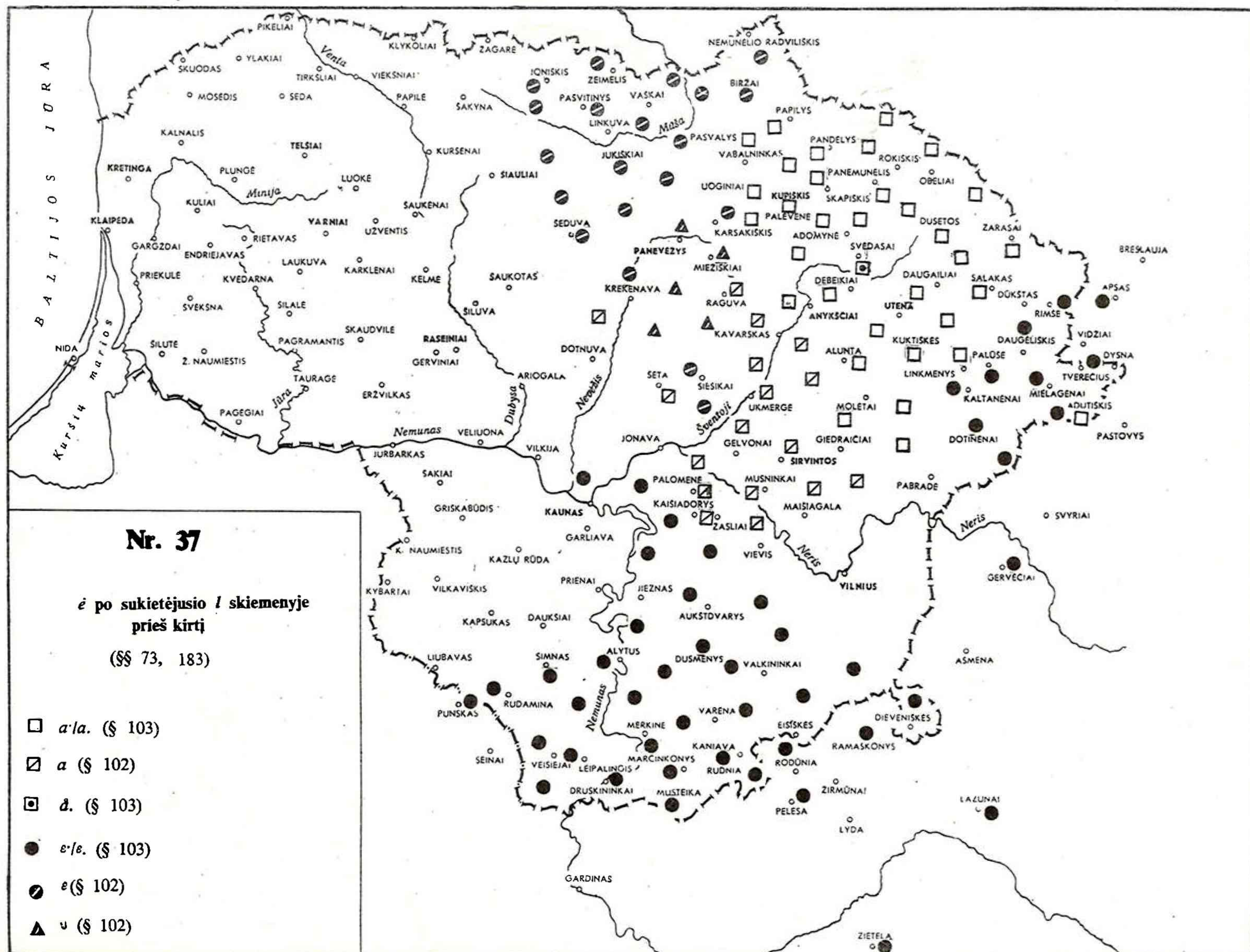

Nr. 33
-os
gen. sing., nom. pl. rañkos
-a·s/-a.s . . . -å·s/-å.s (§ 68)
-as, po minkšto priebalsio -es (§§ 68, 110, 112, 114)
-as/-ᵃs/-ᵃs, po minkšto priebalsio -ęs/-ᵉs/-ᵉs (§§ 72, 110, 111)
-as, po minkšto priebalsio -is (§ 369)
-as, po minkšto priebalsio gen. sing. -is, nom. pl. -es (§ 369)
-ɔ·s/-ɔ.s . . . -o·s/-o.s
-ǫs (§ 114)
-us (§ 70)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Jūra
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Mūša
Nemunas
Neris
PIKELIAI
YLAKIAI
SKUODAS
MOSEDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
KLYKOLIAI
VIEKŠNIAI
PAPILE
ŽAGARĖ
ŠAKYNA
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PAŠVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KALNALIS
TELŠIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KULIAI
KLAIPĖDA
GARGŽDAI
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠAUKĖNAI
RIETAVAS
ŠEDUVA
KARSAKIŠKIS
PALĖVENĖ
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
SVĖDASAI
BRESLAUJA
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKSTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
UTENA
RIMŠĖ
ANYKŠČIAI
SKAUDVILĖ
KAVARSKAS
VIDŽIAI
NIDA
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
GERVINIAI
DOTNUVA
ALUNTA
KUKTIŠKĖS
PALŪŠĖ
DAUGĖLIŠKIS
DYSNA
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
LINKMENYS
KALTANĖNAI
TVEREČIUS
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
TAURAGĖ
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
PAGĖGIAI
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŽASLIAI
ŠVYRIAI
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
GERVĖČIAI
PRIENAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
JIEZNAS
VILNIUS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTADVARYS
ALYTUS
LIUBAVAS
SIMNAS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
KANIAVA
RAMASKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
PELESA
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

Nr. 34
Kirčiuotas ė ne galūnėje
(§ 73)
æ·… e·
a·||ẹ· priklausomai nuo tolimesnio skiemens
ẹ· …ẹ·
ẹ·ⁱ/ẹi (§ 71)
ẹ·||ie (po t, d, k, g, š, ž, n)
iæ/'æ… iẹ/'ẹ
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Jūra
Nemunas
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Neris
Mūša
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
PAPILĖ
ŠAKYNA
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PASVITINYS
VAŠKAI
BIRŽAI
LINKUVA
PAPILYS
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
PASVALYS
PANDELYS
VABALNINKAS
ROKIŠKIS
JUKIŠKIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KULIAI
ŠAUKĖNAI
PALĖVENĖ
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
DUSETOS
ZARASAI
RIETAVAS
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
PANEVĖŽYS
SVĖDASAI
BRESLAUJA
LAUKUVA
KARKLĖNAI
MIEŽIŠKIAI
KVĖDARNA
KELMĖ
ŠAUKOTAS
DERFIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
PRIEKULĖ
KREKENAVA
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
RAGUVA
UTENA
RIMŠĖ
ŠILUVA
ANYKŠČIAI
VIDŽIAI
SKAUDVILĖ
KAVARSKAS
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
DOTNUVA
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
Ž. NAUMIESTIS
GERVINIAI
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
LINKMENYS
TVERECIUS
SIESIKAI
ERŽVILKAS
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
SVYRIAI
ŽASLIAI
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
GERVEČIAI
PRIENAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
JIEZNAS
VILNIUS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTADVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
RUDAMINA
PUNSKAS
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
KANIAVA
KAMASKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

Nr. 35
Kirčiuotas ė po sukietėjusio l ne galūnėje
(§ 183)
a·
â·
ε·
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Mūša
Nemunas
Jūra
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Neris
PIKELIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
SKUODAS
YLAKIAI
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
MOSĖDIS
SEDA
PAPILĖ
ŠAKYNA
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
KULIAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
ŠAUKĖNAI
UŽVENTIS
GARGŽDAI
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
PRIEKULĖ
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KVĖDARNA
KELMĖ
ŠAUKOTAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
SKAUDVILĖ
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
Ž. NAUMIESTIS
ČERVINIAI
TAURAGĖ
ARIOGALA
ERŽVILKAS
PAGĖGIAI
VELIUONA
JURBARKAS
VILKIJA
SAKIAI
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
GARLIAVA
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
PUNSKAS
KUDAMINA
SEINAI
VEISIĖJAI
LEIPALINGIS
DRUSKININKAI
IONIŠKIS
ŽEIMELIS
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
JUKIŠKIAI
ŠEDUVA
PANEVĖŽYS
KREKENAVA
DOTNUVA
ŠĖTA
JONAVA
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
PANDĖLYS
VABALNINKAS
PANEMUNĖLIS
ROKIŠKIS
OBELIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
SVĖDASAI
DUSETOS
ZARASAI
MIEŽIŠKIAI
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
RAGUVA
ANYKŠČIAI
UTENA
RIMŠĖ
APSAS
PRESLAUJA
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDZIAI
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
SIESIKAI
LINKMENYS
TVERECIUS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
ŠIRVINTOS
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŽASLIAI
SVYRIAI
VIEVIS
VILNIUS
GERVĖČIAI
BEŽNAS
AUKŠTDVARYS
ASMENA
OUSMENYS
VALKININKAI
VARĖNA
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
KANIAVA
KAMAŠKONYS
MARCINKONYS
RUDNIA
RODŪNIA
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

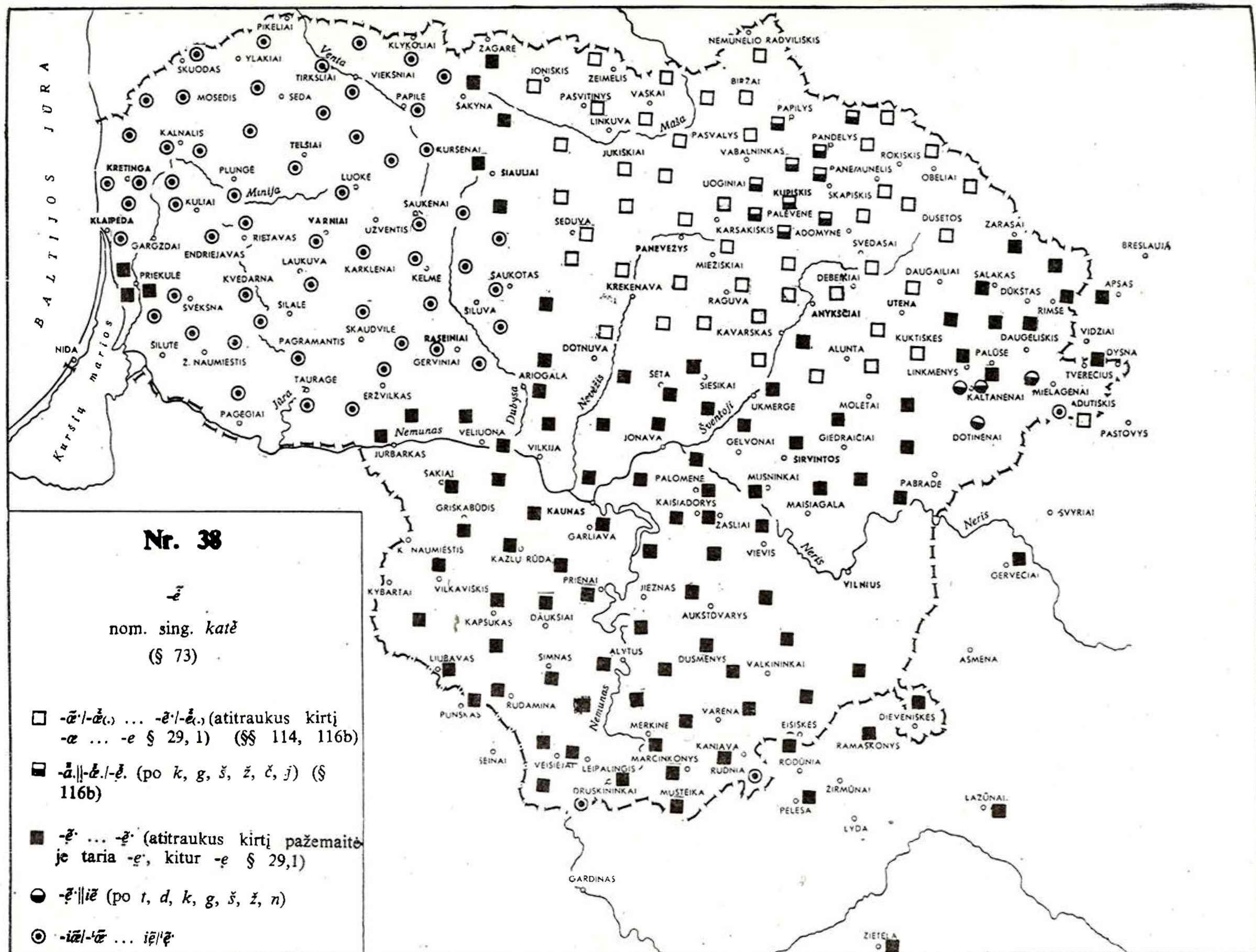
Nr. 36
ė skiemenyje prieš kirtį
(§ 73)
æ·/æ. ... e·/e. (§ 103)
æ ... e (§ 102)
a.||ę. priklausomai nuo tolimesnio skiemens (§ 103)
ę·/ę.... ę· (§ 103)
ę (§ 102)
ę/ęi (§ 71)
i ... ɩ (§ 102)
ę·/ę.||ie (po t, d, k, g, š, ž, n) (§ 103)
iæ/iæ ... ię/ię ... ie (§ 104)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Mūša
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Nemunas
Neris
Jūra
PIKELIAI
YLAKIAI
SKUODAS
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILĖ
ŠAKYNA
PAŠVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
PAPILYS
PASVALYS
PANDĖLYS
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
JUKIŠKIAI
VABALNINKAS
ROKIŠKIS
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KULIAI
ŠAUKĖNAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
PANEVĖŽYS
SVĖDASAI
BRESLAUJA
PRIEKULĖ
KVEDARNA
KARKLĖNAI
KELMĖ
ŠAUKOTAS
MIEŽIŠKIAI
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
KREKENAVA
RAGUVA
DŪKSTAS
UTENA
ANYKŠČIAI
RIMŠĖ
NIDA
ŠILUVA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDZIAI
Ž. NAUMIESTIS
ČERVINIAI
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
PAGĖGIAI
ADUTIŠKIS
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
VELIUONA
VILKIJA
ŠIRVINTOS
JURBARKAS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
ŽASLIAI
ŠVYRIAI
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
PRIENAI
VILNIUS
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
JIEZNAS
GERVĖČIAI
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTDVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
RUDAMINA
PUNSKAS
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
KANIAVA
KAMASKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
MARCINKONYS
LEIPALINGIS
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ZIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

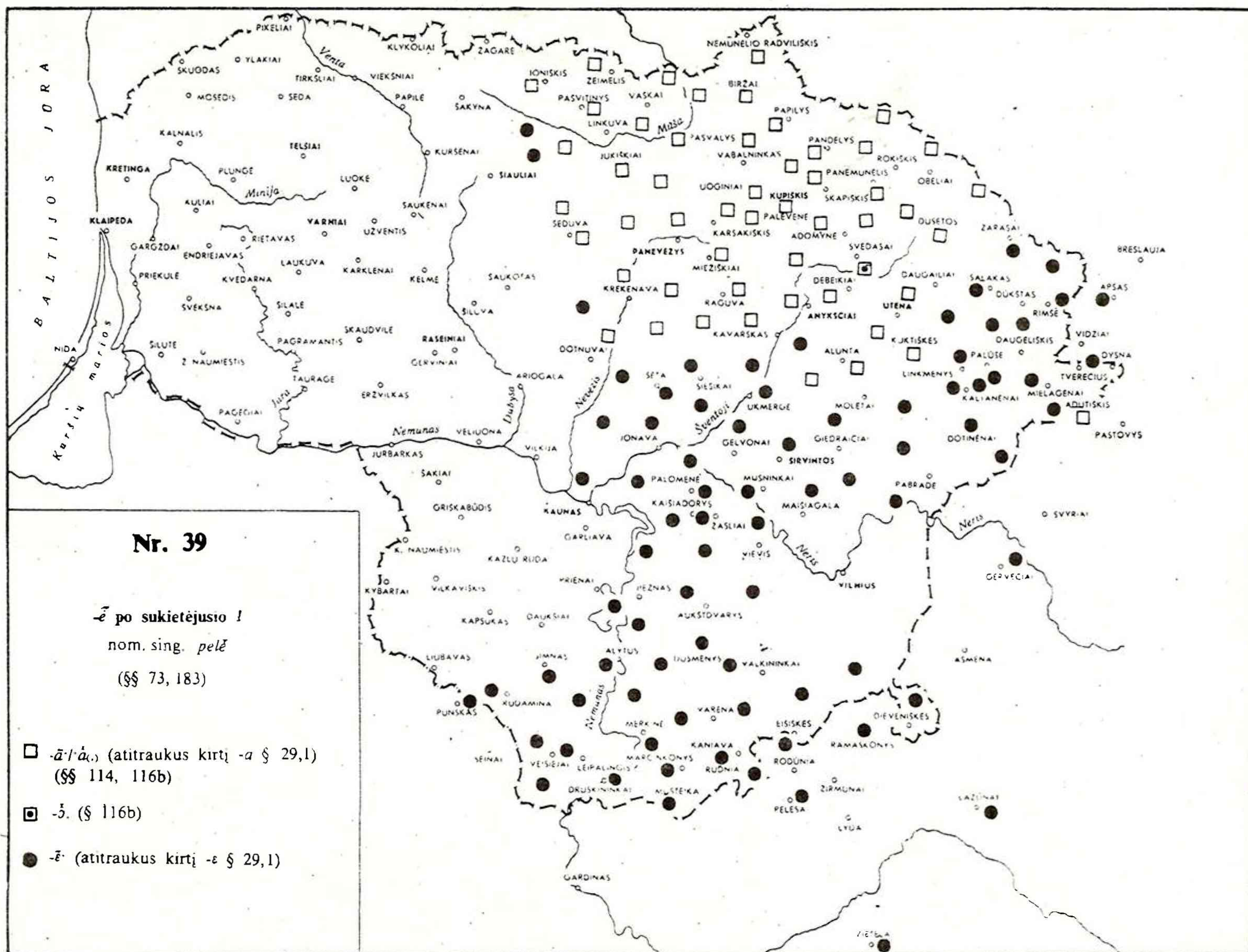

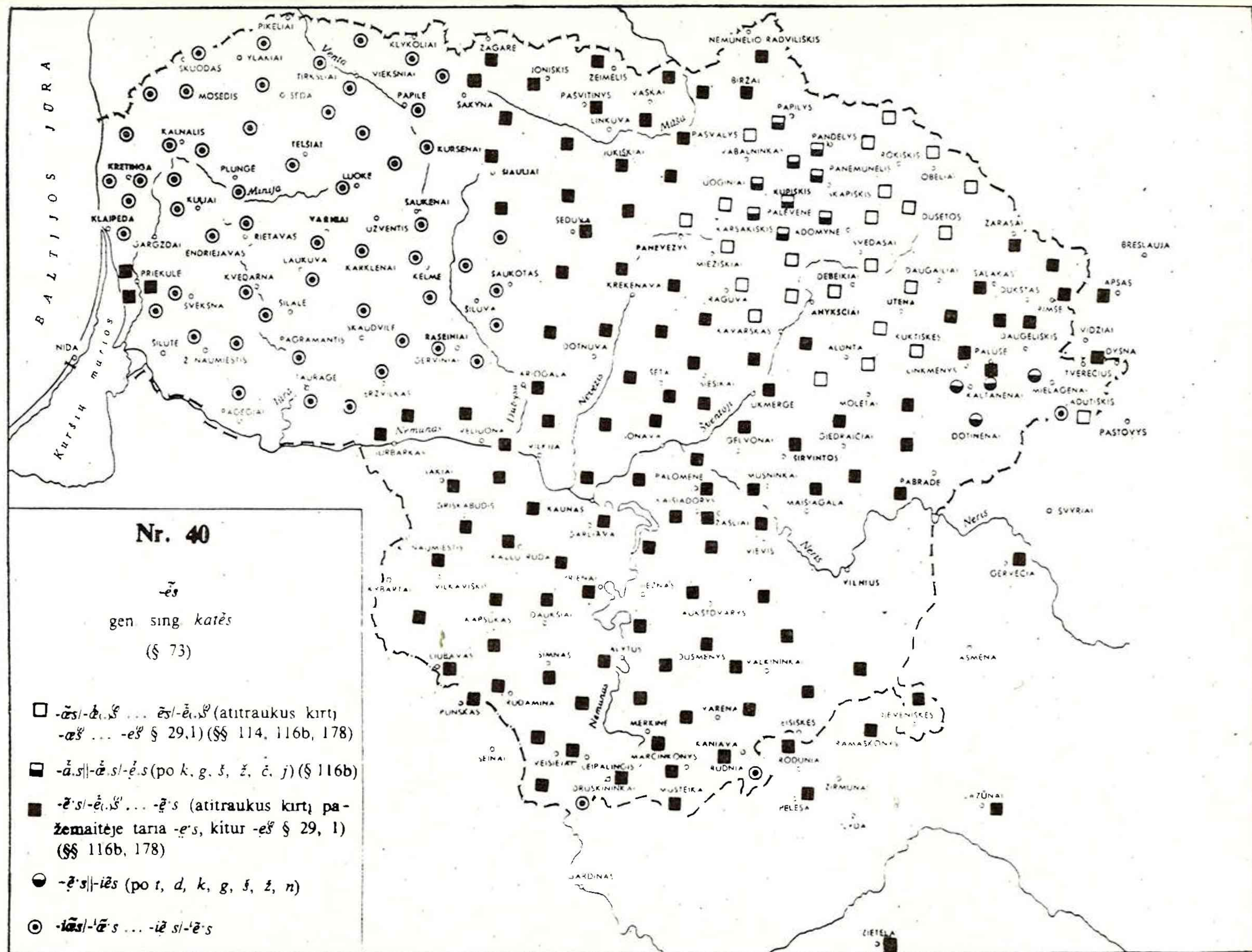

Nr. 37

ė po sukietėjusio *l* skiemenyje prieš kirtį

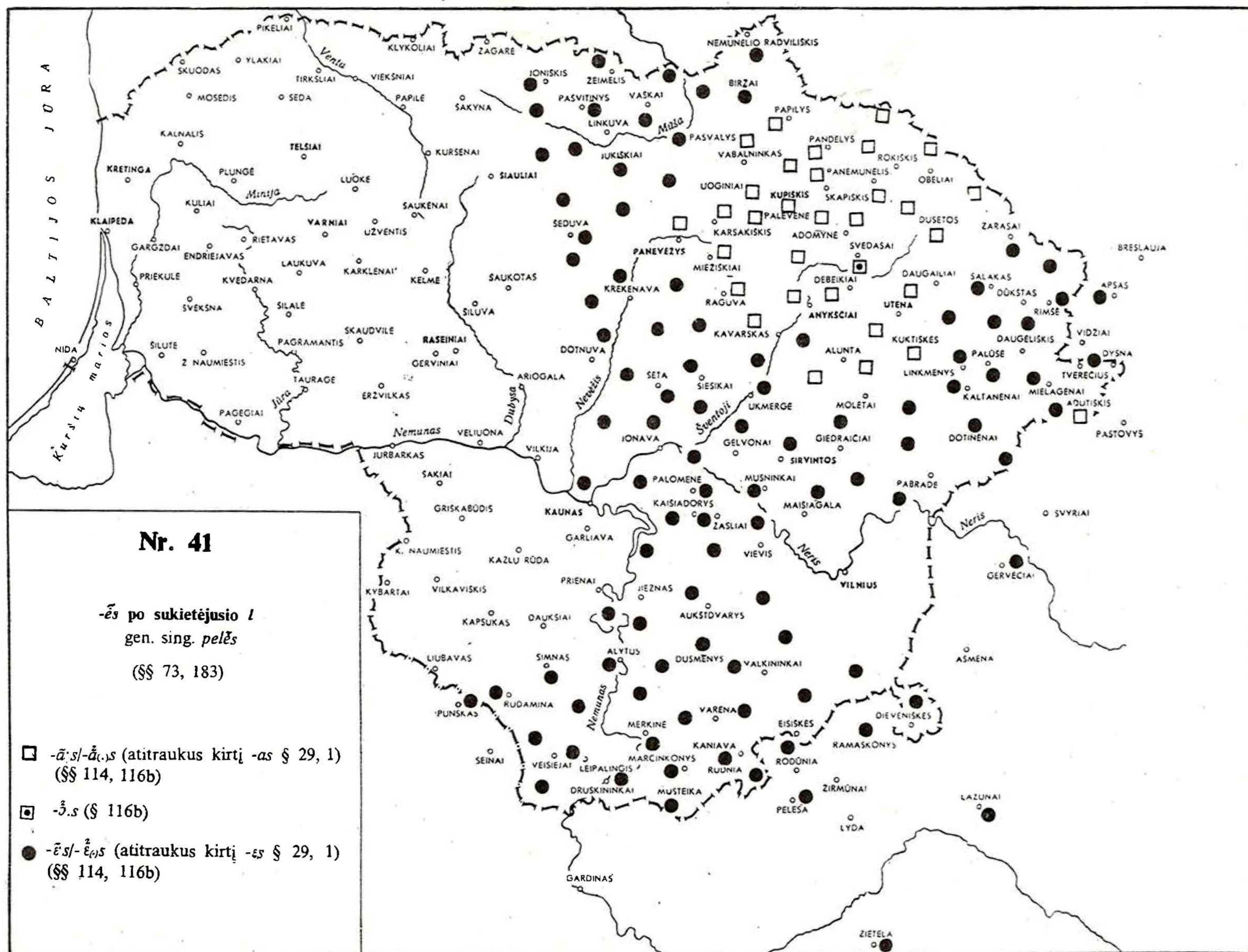
(§§ 73, 183)

Nr. 38
-ẽ
nom. sing. katẽ
(§ 73)
-æ̃·/-æ̃(·) ... -ẽ·/-ẽ(·) (atitraukus kirtį -æ ... -e § 29, 1) (§§ 114, 116b)
-ã.||-æ̃./-ẽ. (po k, g, š, ž, č, j) (§ 116b)
-ẽ· ... -ẹ̃· (atitraukus kirtį pažemaitėje taria -ẹ·, kitur -ẹ § 29,1)
-ẹ̃·||iẽ (po t, d, k, g, š, ž, n)
-iæ̃/-ʲæ̃ ... iẹ̃/ʲẹ̃·
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
NIDA
KLAIPĖDA
KRETINGA
SKUODAS
YLAKIAI
PIKELIAI
MOSEDIS
SEDA
KALNALIS
PLUNGĖ
TELŠIAI
LUOKĖ
KULIAI
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
RIETAVAS
VARNIAI
UŽVENTIS
PRIEKULĖ
ŠVĖKŠNA
KVĖDARNA
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
ŠILALĖ
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
GERVINIAI
TAURAGĖ
PAGĖGIAI
ERŽVILKAS
JURBARKAS
VELIUONA
Venta
Minija
Jūra
Nemunas
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Neris
Mūša
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
PAPILĖ
ŽAGARĖ
ŠAKYNA
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
ŠAUKĖNAI
ŠAUKOTAS
ŠILUVA
ARIOGALA
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
JUKIŠKIAI
ŠEDUVA
PANEVĖŽYS
KREKENAVA
DOTNUVA
ŠĖTA
JONAVA
VILKIJA
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
PALĖVENĖ
ADOMYNĖ
KARSAKIŠKIS
DUSETOS
ZARASAI
SVĖDASAI
MIEŽIŠKIAI
RAGUVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
ANYKŠČIAI
UTENA
RIMŠĖ
APSAS
BRESLAUJA
VIDŽIAI
KAVARSKAS
ALUNTA
KUKTIŠKES
DAUGĖLIŠKIS
PALŪŠĖ
LINKMENYS
DYSNA
TVEREČIUS
MIELAGĖNAI
KALTANĖNAI
ADUTIŠKIS
PASTOVYS
DOTIENAI
ŠIESIKAI
UKMERGĖ
MOLĖTAI
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
ŠIRVINTOS
PALOMENĖ
MUSNINKAI
KAIŠIADORYS
ŽASLIAI
MAIŠIAGALA
PABRADĖ
ŠVYRIAI
ŠAKIAI
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VILKAVIŠKIS
KYBARTAI
PRIENAI
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
JIEZNAS
VIEVIS
VILNIUS
AUKŠTDVARYS
GERVEČIAI
ASMENA
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
RAMAŠKONYS
MERKINĖ
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
PELESA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

Nr. 39
-ẽ po sukietėjusio l
nom. sing. pelẽ
(§§ 73, 183)
-ā·/·å(·) (atitraukus kirtį -a § 29,1) (§§ 114, 116b)
-ɔ̄. (§ 116b)
-ē· (atitraukus kirtį -ε § 29,1)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Mūša
Jūra
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Nemunas
Neris
PIKELIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
SKUODAS
YLAKIAI
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
BIRŽAI
MOSĖDIS
SEDA
PAPILĖ
ŠAKYNA
PASVITINYS
VAŠKAI
PAPILYS
LINKUVA
PASVALYS
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
JONIŠKĖLIS
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KULIAI
ŠAUKĖNAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
DUSETOS
RIETAVAS
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
ZARASAI
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
PANEVĖŽYS
SVĖDASAI
BRESLAUJA
LAUKUVA
KARKLĖNAI
MIEŽIŠKIAI
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
KELMĖ
ŠAUKOTAS
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
KREKENAVA
DŪKSTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
RAGUVA
UTENA
RIMŠĖ
ŠILUVA
ANYKŠČIAI
SKAUDVILĖ
KAVARSKAS
VIDZIAI
RASEINIAI
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
NIDA
PAGRAMANTIS
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
ŠILUTĖ
ŽEMAIČIŲ NAUMIESTIS
GERVINIAI
ŠĖTA
SIESIKAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
TAURAGĖ
ARIOGALA
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
JONAVA
PASTOVYS
VELIUONA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DŪKŠTAS
DOTINĖNAI
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
ŽASLIAI
ŠVYRIAI
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
VILNIUS
GERVĖČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
AUKŠTADVARYS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
ALYTUS
LIUBAVAS
SIMNAS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
PUNSKAS
KUDAMINA
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RŪDNIA
RODŪNIA
RAMAŠKONYS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LYDA
LAZŪNAI
GARDINAS
ZIETELA

Nr. 40
-ẽs
gen. sing. katẽs
(§ 73)
□ -æ̃s/-æ̂(.)š ... ẽs/-ẽ(.)š (atitraukus kirtį -æš ... -ešʼ § 29,1) (§§ 114, 116b, 178)
-ả.s||-æ̉.s/-ẹ́.s (po k, g, š, ž, č, j) (§ 116b)
■ -ẽ·s/-ẽ(.)š ... -ẹ̃·s (atitraukus kirtį pažemaitėje taria -ẹ·s, kitur -ẹš § 29, 1) (§§ 116b, 178)
-ẹ̃·s||-iẽs (po t, d, k, g, š, ž, n)
⊙ -iæ̃s/-ˈæ̃·s ... -iẹ̃ s/-ˈẽ·s
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Mūša
Nemunas
Nevėžis
Šventoji
Neris
Dubysa
Jūra
PIKELIAI
YLAKIAI
SKUODAS
MOSĖDIS
KLYKOLIAI
VIEKŠNIAI
PAPILĖ
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PASVITINYS
VAŠKAI
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
OBELIAI
KALNALIS
TELŠIAI
PLUNGĖ
KRETINGA
LUOKĖ
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
ŠAKYNA
LINKUVA
VABALNINKAS
PANEMUNĖLIS
KUPIŠKIS
KULIAI
KLAIPĖDA
GARGŽDAI
RIETAVAS
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠAUKĖNAI
ŠEDUVA
PANEVĖŽYS
ADOMYNĖ
PALĖVENĖ
DUSETOS
ZARASAI
BRESLAUJA
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
MIEŽIŠKIAI
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
ANYKŠČIAI
UTENA
VIDŽIAI
NIDA
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
GERVINIAI
DOTNUVA
KAVARSKAS
ALUNTA
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
PALŪŠĖ
LINKMENYS
TVEREČIUS
TAURAGĖ
ERŽVILKAS
ARIOGALA
ŠETA
SIESIKAI
UKMERGĖ
MOLĖTAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DŪKŠTAS
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
SAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRISKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŽASLIAI
ŠVYRIAI
NAUMIESTIS
GARLIAVA
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
VILNIUS
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
GERVEČIAI
MARIJAMPOLĖ
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTADVARIS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
ASMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
EIŠIŠKĖS
GERVENIŠKĖS
MERKINĖ
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RODŪNIA
RAMASKONYS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
RUDNIA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
GARDINAS
LYDA
DIETALA

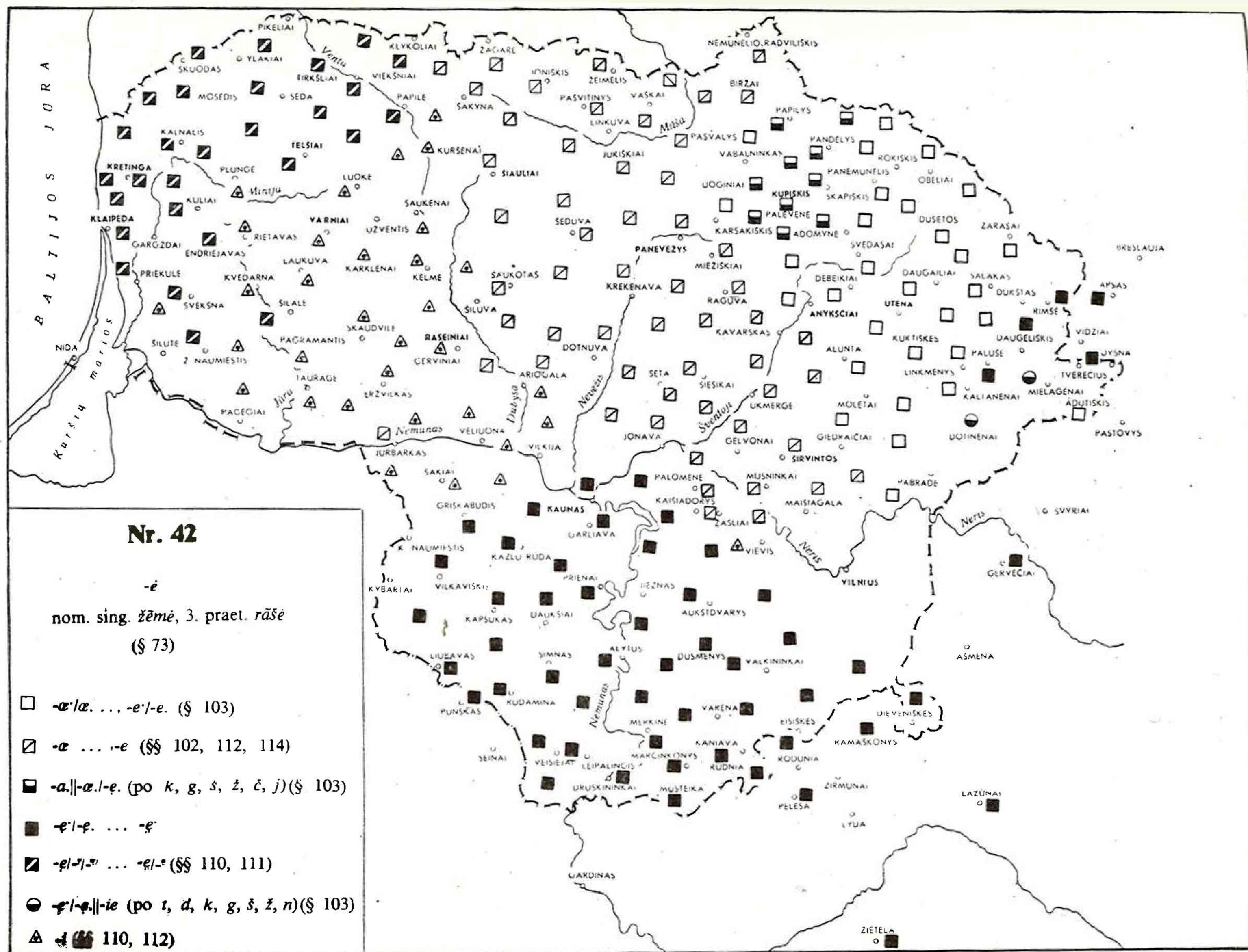

Nr. 41

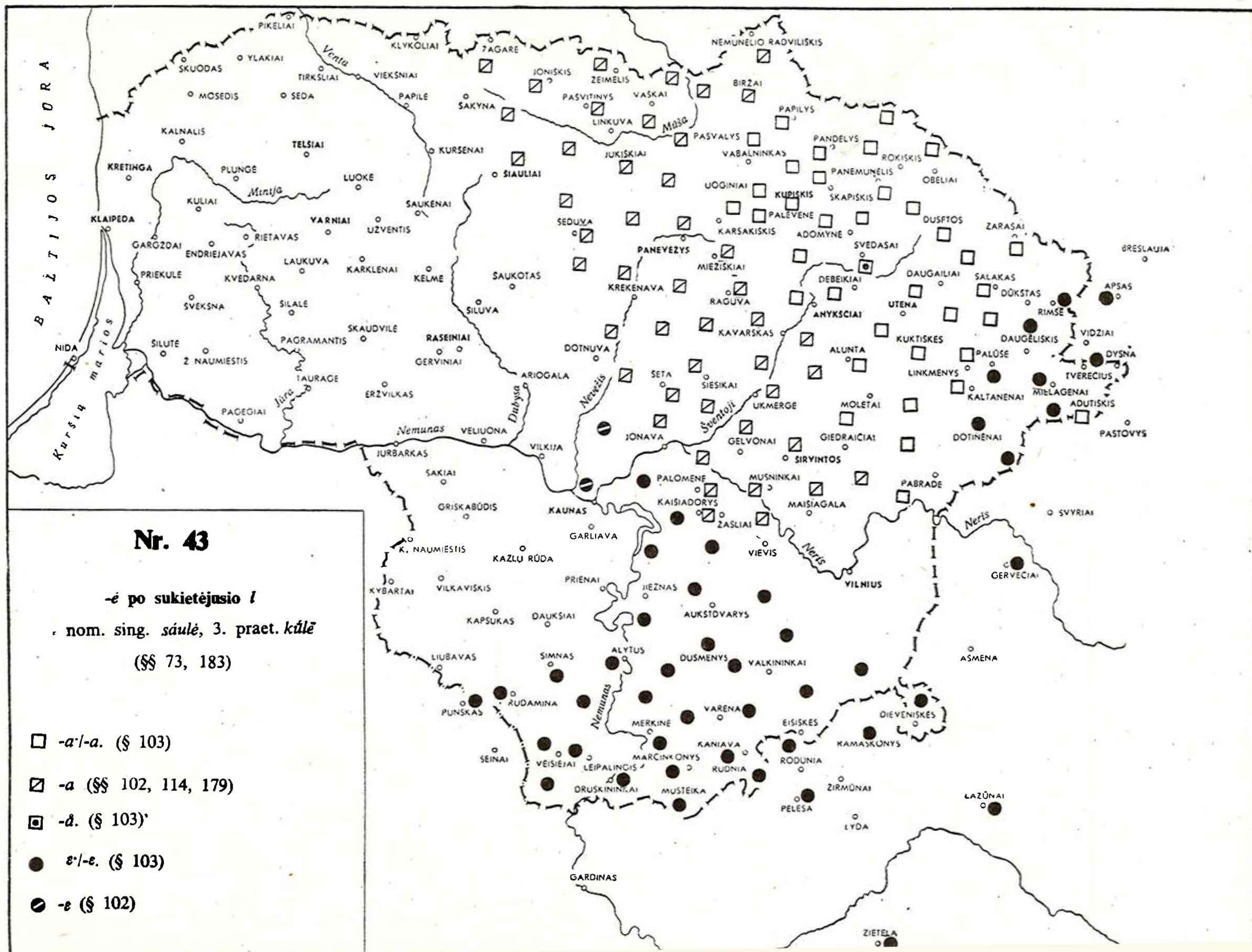
-ẽs po sukietėjusio *l*
gen. sing. *pelẽs*
(§§ 73, 183)

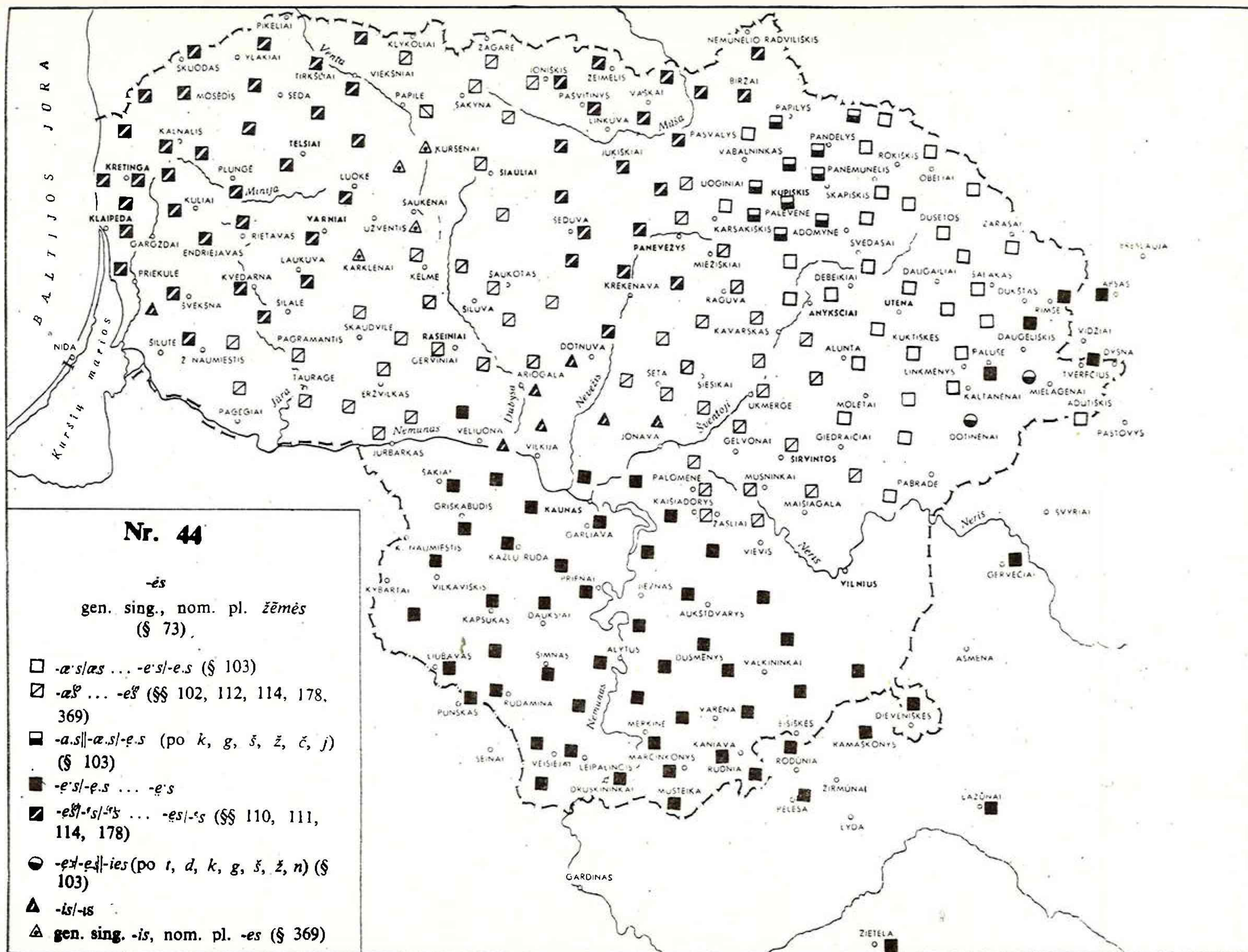
□ -ã·s/-ả(·)s (atitraukus kirtį -as § 29, 1) (§§ 114, 116b)

⊡ -ɔ̃.s (§ 116b)

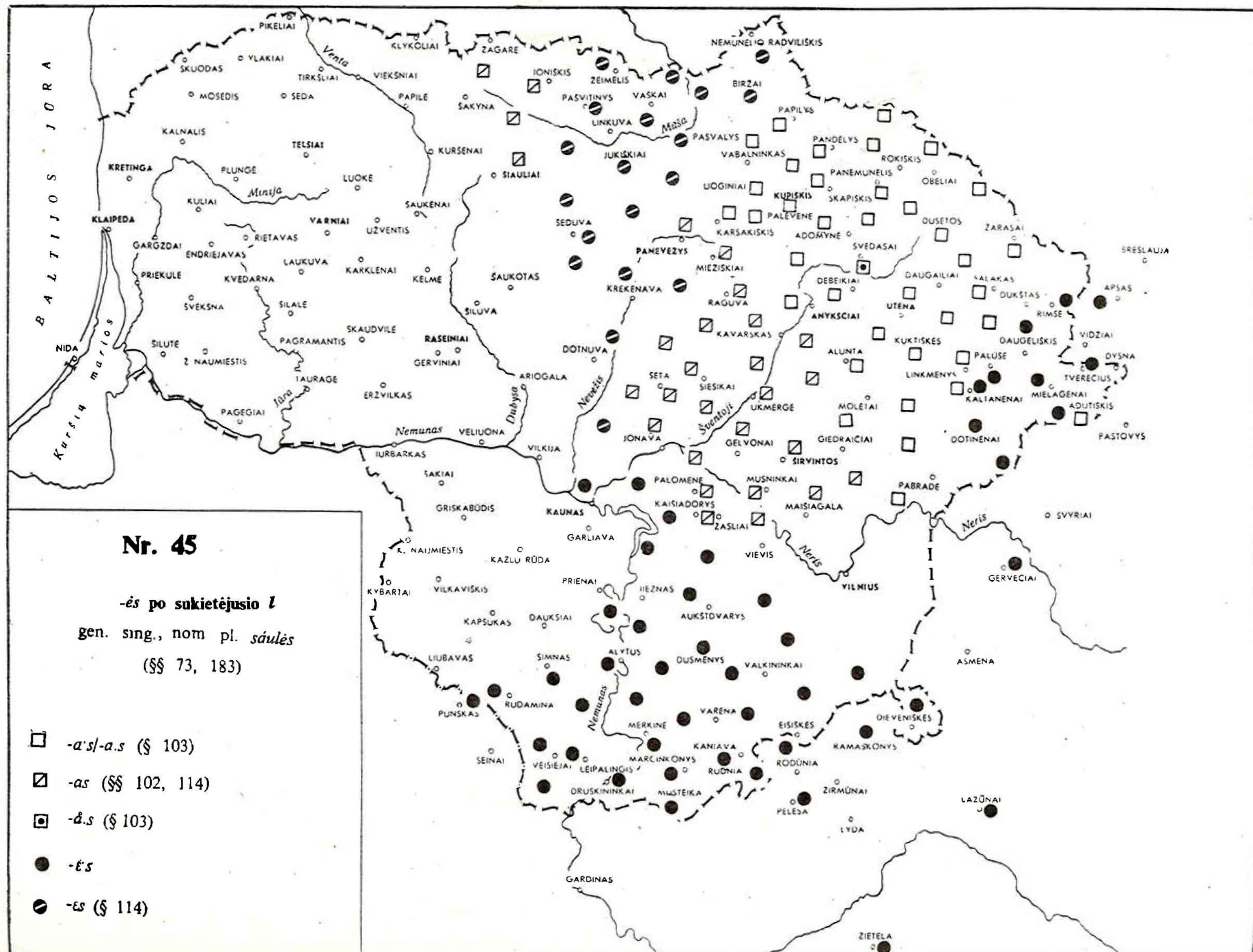
● -ɛ̃·s/-ɛ̃(·)s (atitraukus kirtį -ɛs § 29, 1) (§§ 114, 116b)

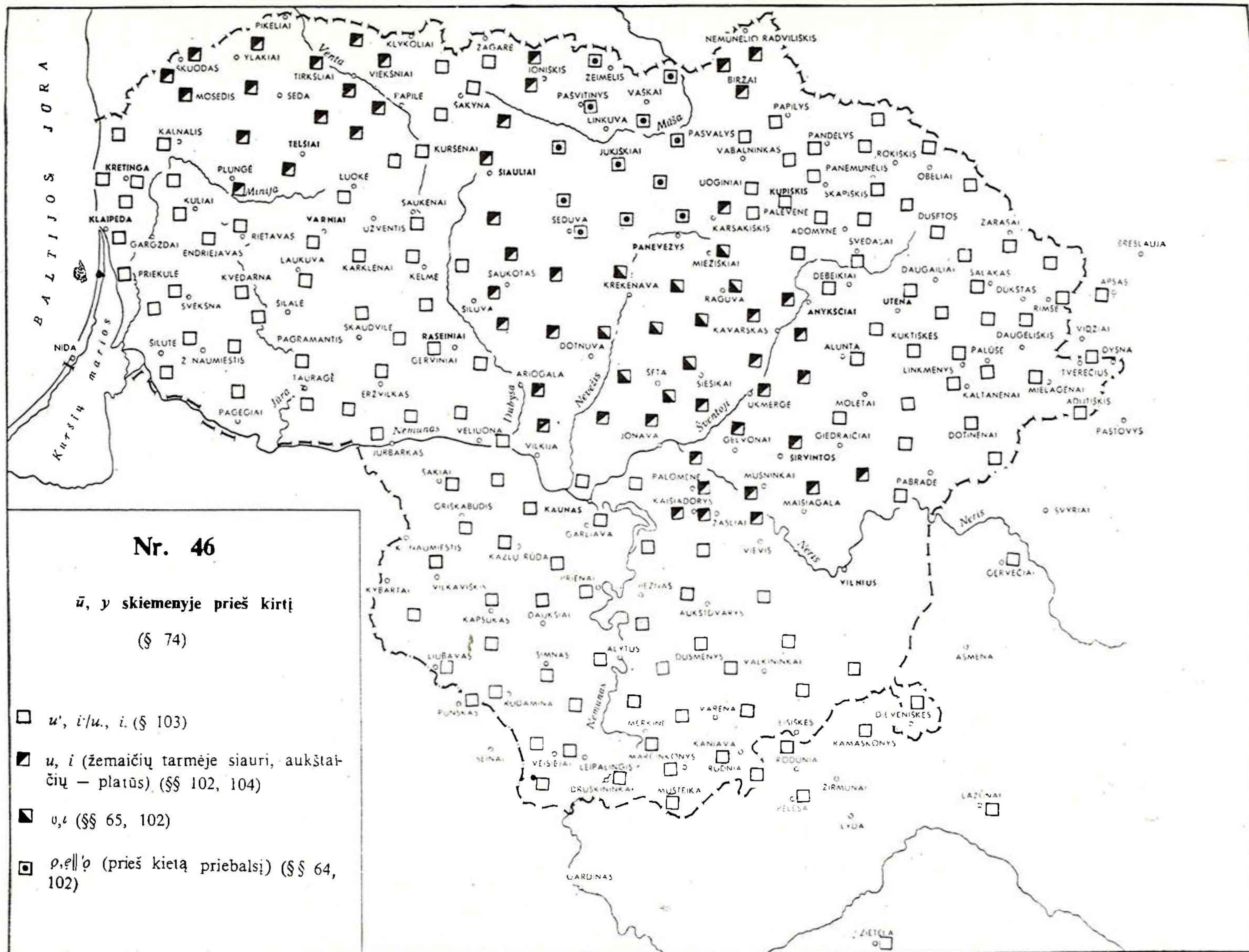

Nr. 42
-ė
nom. sing. žẽmė, 3. praet. rãšė
(§ 73)
-æ·/æ. . . . -e·/-e. (§ 103)
-æ . . . -e (§§ 102, 112, 114)
-a.||-æ./-ę. (po k, g, š, ž, č, j) (§ 103)
-ę·/-ę. . . . -ę·
(§§ 110, 111)
-ę·/-ę.||-ie (po t, d, k, g, š, ž, n) (§ 103)
110, 112)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
BIRŽAI
MOSĖDIS
SEDA
PAPILĖ
ŠAKYNA
PASVITINYS
VAŠKAI
PAPILYS
LINKUVA
Mūša
Venta
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
PASVALYS
PANDĖLYS
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
VABALNINKAS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KULIAI
Minija
ŠAUKĖNAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KLAIPĖDA
RIETAVAS
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
LAUKUVA
KARKLĖNAI
PANEVĖŽYS
SVĖDASAI
BRESLAUJA
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
KELMĖ
ŠAUKOTAS
MIEŽIŠKIAI
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
APSAS
KREKENAVA
DŪKŠTAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
RAGUVA
UTENA
RIMŠĖ
ANYKŠČIAI
SKAUDVILĖ
ŠILUVA
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDŽIAI
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
NIDA
Ž. NAUMIESTIS
ČERVINIAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
ŠIESIKAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
Nevėžis
Dubysa
ŪKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
Jūra
ERŽVILKAS
Šventoji
PASTOVYS
VELIUONA
JONAVA
DŪTINĖNAI
Nemunas
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
MAIŠIAGALA
GARLIAVA
ŽASLIAI
SVYRIAI
Neris
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
VILNIUS
PRIENAI
GERVĖČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
JIEZNAS
AUKŠTADVARYS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
ALYTUS
ASMENA
LIUBAVAS
SIMNAS
DUSMENYS
VALKININKAI
RUDAMINA
PUNSKAS
VARĖNA
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
KANIAVA
KAMASKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
PELĖSA
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

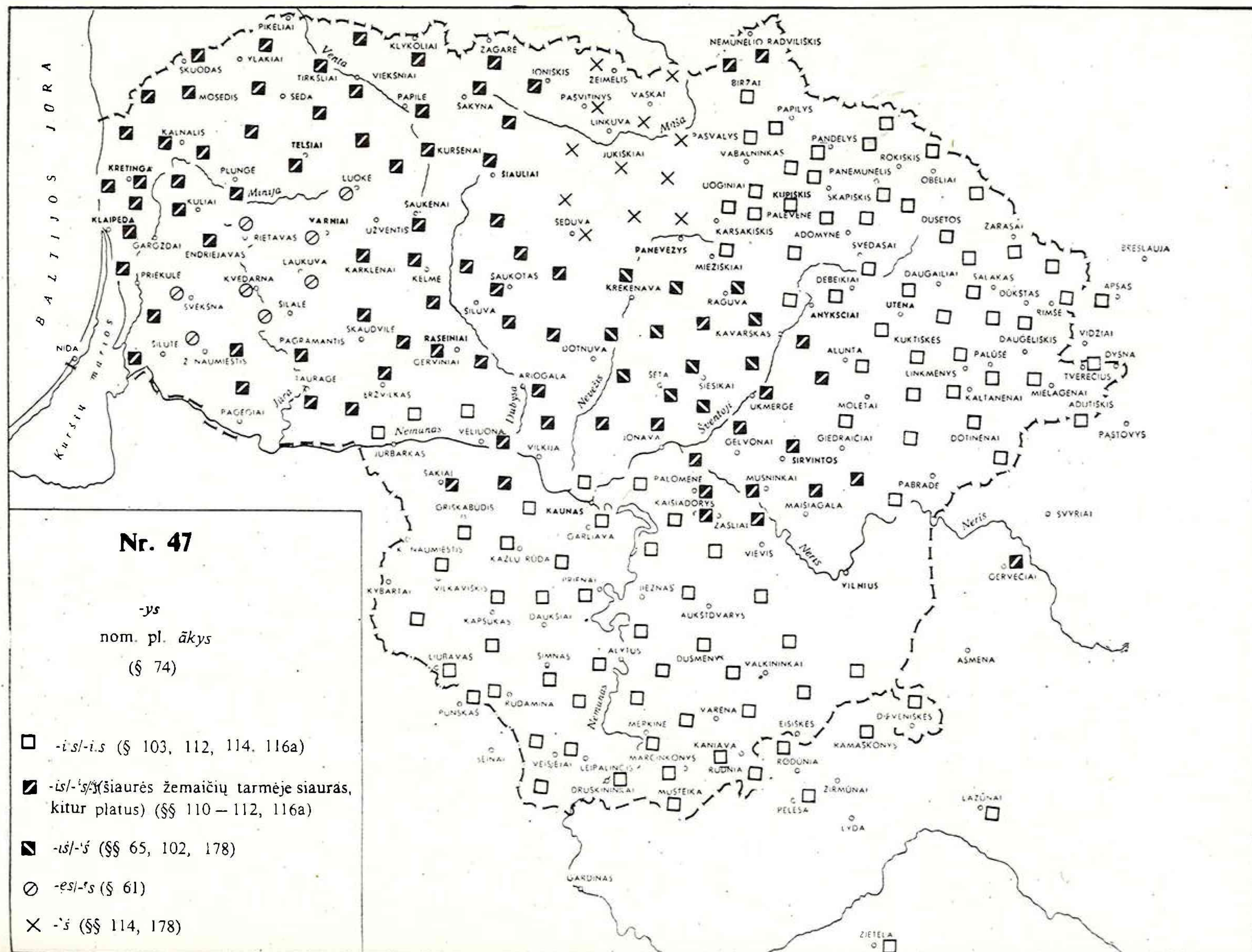

Nr. 43
-ė po sukietėjusio l
nom. sing. sáulė, 3. praet. kū́lē
(§§ 73, 183)
-a·/-a. (§ 103)
-a (§§ 102, 114, 179)
-å. (§ 103)
ɛ·/-ɛ. (§ 103)
-ɛ (§ 102)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
PIKELIAI
YLAKIAI
SKUODAS
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PASVITINYS
VAŠKAI
PAPILYS
LINKUVA
Mūša
PASVALYS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
VABALNINKAS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
JUKIŠKIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
BRESLAUJA
Venta
PAPILĖ
SAKYNA
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
KALNALIS
TELŠIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
Minija
KULIAI
SAUKĖNAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
RIETAVAS
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠAUKOTAS
ŠIAULĖNAI
ŠEDUVA
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
SVĖDASAI
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
RIMŠĖ
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
KREKENAVA
RAGUVA
ANYKŠČIAI
UTENA
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDŽIAI
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
Ž. NAUMIESTIS
GERVINIAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
Jūra
Dubysa
Nevėžis
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
ERŽVILKAS
Šventoji
PASTOVYS
Nemunas
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
KAUNAS
ŽASLIAI
Neris
ŠVYRIAI
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
GARLIAVA
VIEVIS
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
VILNIUS
GERVĖČIAI
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKSTOVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
ASMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RUDNIA
RODŪNIA
KAMASKONYS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

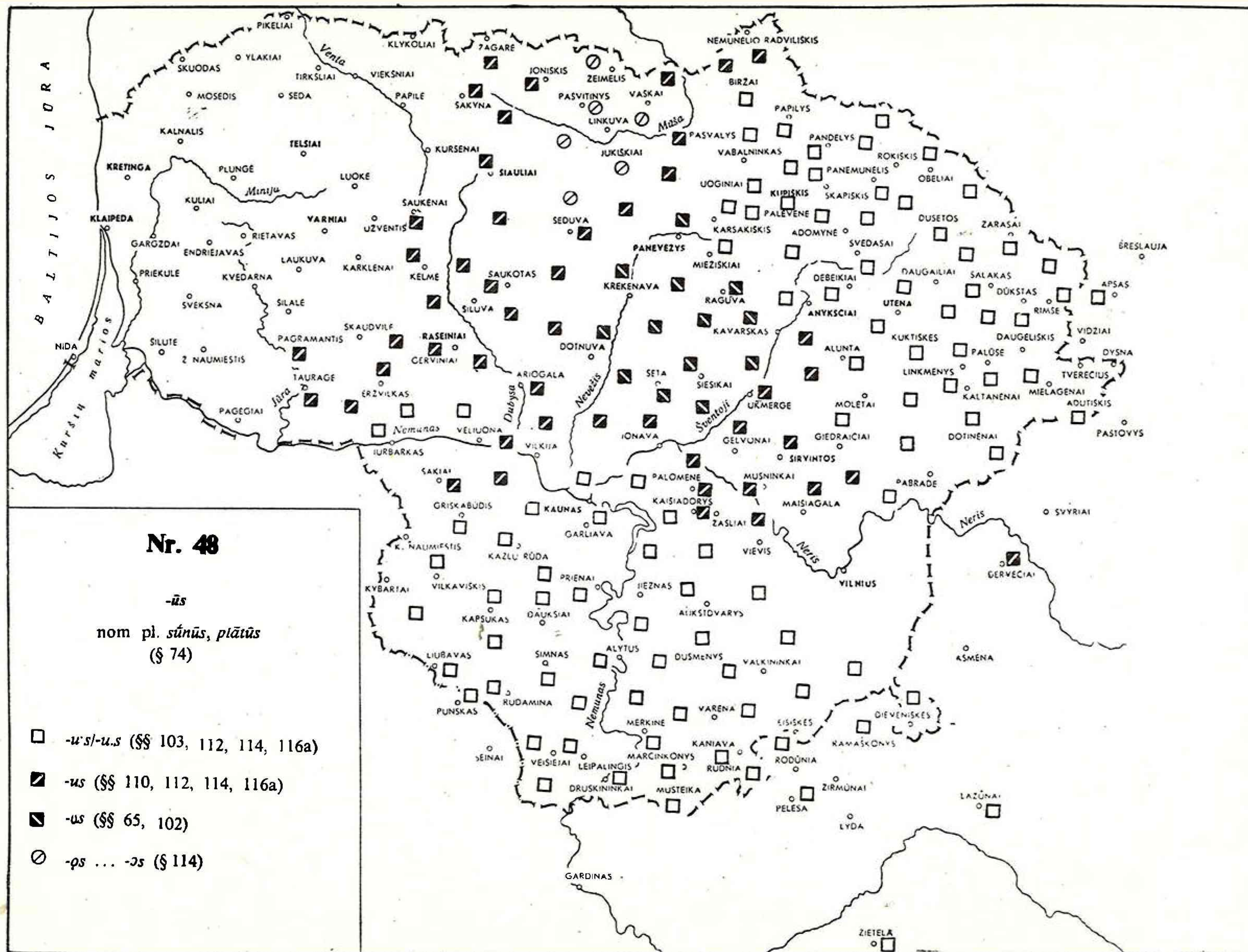

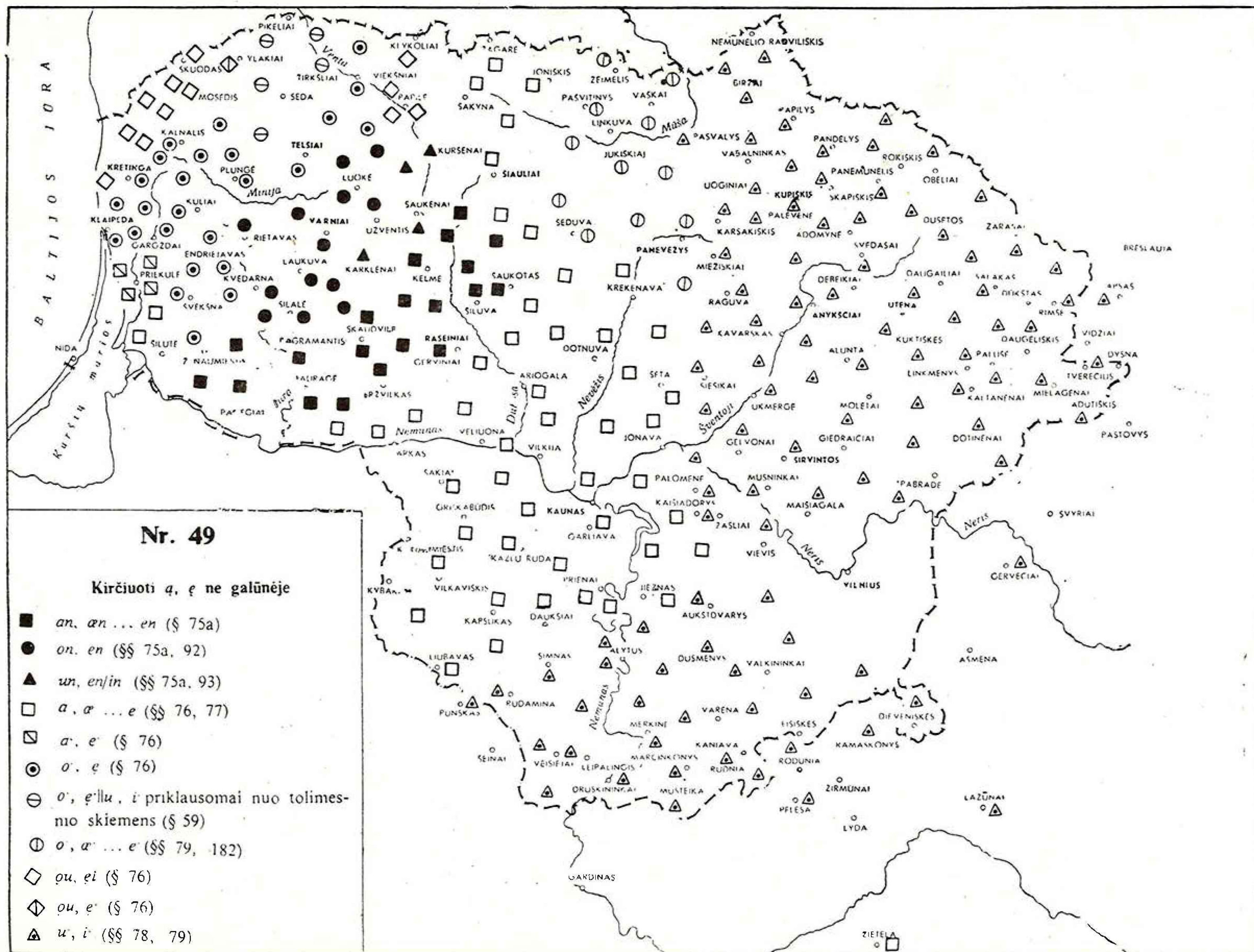
Nr. 44
-ės
gen. sing., nom. pl. žẽmės
(§ 73)
-æ·s/æs ... -e·s/-e.s (§ 103)
-æ̃s ... -ẽs (§§ 102, 112, 114, 178, 369)
-a.s||-æ.s/-ẹ.s (po k, g, š, ž, č, j) (§ 103)
-ẹ·s/-ẹ.s ... -ẹ·s
-ẹ̃s/-ᵉs ... -ẹs/-ᵉs (§§ 110, 111, 114, 178)
-ẹs/-ẹs||-ies (po t, d, k, g, š, ž, n) (§ 103)
-is/-ɩs
gen. sing. -is, nom. pl. -es (§ 369)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Mūša
Minija
Jūra
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Nemunas
Neris
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
MOSĖDIS
SEDA
PAPILĖ
SAKYNA
PASVITINYS
VAŠKAI
BIRŽAI
LINKUVA
PAPILYS
KALNALIS
TELŠIAI
PASVALYS
PANDELYS
KURŠĖNAI
JUKŠKIAI
VABALNINKAS
ROKIŠKIS
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KULIAI
ŠAUKĖNAI
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
PANEVĖŽYS
SVĖDASAI
LAUKUVA
KARKLĖNAI
MIEŽIŠKIAI
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
KELMĖ
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
RAGUVA
UTENA
DŪKŠTAS
ŠILUVA
ANYKŠČIAI
RIMŠĖ
SKAUDVILĖ
KAVARSKAS
VIDŽIAI
NIDA
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
DOTNUVA
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
GERVINIAI
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠETA
ŠIEŠIKAI
LINKMĖNYS
TVEREČIUS
ERŽVILKAS
MIELAGĖNAI
PAGĖGIAI
UKMERGĖ
MOLĖTAI
KALTANĖNAI
ADUTIŠKIS
PASTOVYS
JONAVA
VELIUONA
VILKIJA
JURBARKAS
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŽASLIAI
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
ŠVYRIAI
GERVEČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
VILNIUS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTADVARIS
ASMENA
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
KAMASKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RODŪNIA
RŪDNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

Nr. 45
-ės po sukietėjusio l
gen. sing., nom pl. sáulės
(§§ 73, 183)
-a·s/-a.s (§ 103)
-as (§§ 102, 114)
-ȧ.s (§ 103)
-ẹ̄s
-ɛs (§ 114)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Jūra
Nemunas
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Mūša
Neris
PIKELIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
SKUODAS
YLAKIAI
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
BIRŽAI
MOSĖDIS
SEDA
PAPILĖ
ŠAKYNA
PASVITINYS
VAŠKAI
PAPILYS
LINKUVA
PASVALYS
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
JUKIŠKIAI
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
KRETINGA
PLUNGĖ
ŠIAULIAI
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
LUOKĖ
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KULIAI
ŠAUKĖNAI
PALĖVENĖ
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
PANEVĖŽYS
SVĖDASAI
BRESLAUJA
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
MIEŽIŠKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DUKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
RAGUVA
UTENA
RIMŠĖ
ŠILUVA
ANYKŠČIAI
SKAUDVILĖ
KAVARSKAS
VIDZIAI
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
DOTNUVA
ALUNTA
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
Ž. NAUMIESTIS
GERVINIAI
PALŪŠĖ
DYSNA
ŠĖTA
LINKMENYS
TVEREČIUS
TAURAGĖ
ARIOGALA
SIESIKAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
JONAVA
VELIUONA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTIENĖNAI
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
ŽASLIAI
SVYRIAI
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
VILNIUS
GERVEČIAI
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTADVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
ASMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RAMASKONYS
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ZIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

Nr. 46
ū, y skiemenyje prieš kirtį
(§ 74)
u', i·/u., i. (§ 103)
u, i (žemaičių tarmėje siauri, aukštaičių – platūs) (§§ 102, 104)
ʊ,ɩ (§§ 65, 102)
ọ,ẹ‖ọ (prieš kietą priebalsį) (§§ 64, 102)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Mūša
Nevėžis
Šventoji
Dubysa
Jūra
Nemunas
Neris
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
PAPILĖ
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
VAŠKAI
PASVITINYS
LINKUVA
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
ŠAKYNA
JUKIŠKIAI
ŠIAULIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
KULIAI
SAUKĖNAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
SVĖDASAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
BRESLAUJA
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
RAGUVA
DEBEIKIAI
UTENA
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
ANYKŠČIAI
RIMŠĖ
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDŽIAI
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
Ž. NAUMIESTIS
GERVINIAI
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
TAURAGĖ
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
PAGĖGIAI
ADUTIŠKIS
NEMUNAS
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DŪKŠTAS
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
SAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŠVYRIAI
GARLIAVA
ŽASLIAI
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
VILNIUS
GERVEČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
BEZNAS
AUKŠTADVARYS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
ALYTUS
ASMENA
LIUBAVAS
SIMNAS
DUSMENYS
VALKININKAI
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
KANIAVA
RAMASKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RŪDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

Nr. 47
-ys
nom. pl. ãkys
(§ 74)
-i.s/-i.s (§ 103, 112, 114, 116a)
-is/-'s/ (šiaurės žemaičių tarmėje siauras, kitur platus) (§§ 110 – 112, 116a)
-iś/-'ś (§§ 65, 102, 178)
-ęs/-'s (§ 61)
-`ś (§§ 114, 178)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
MOSEDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
Venta
KLYKOLIAI
PAPILĖ
ŽAGARĖ
ŠAKYNA
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
Mūša
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KRETINGA
PLUNGĖ
Minija
LUOKĖ
KULIAI
KLAIPĖDA
GARGŽDAI
RIETAVAS
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠAUKĖNAI
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
SVĖDASAI
BRESLAUJA
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
UTENA
DŪKŠTAS
APSAS
ANYKŠČIAI
RIMŠĖ
SKAUDVILĖ
KAVARSKAS
VIDŽIAI
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
DOTNUVA
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
Ž. NAUMIESTIS
TAURAGĖ
GERVINIAI
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
ARIOGALA
ŠĖTA
LINKMENYS
TVEREČIUS
ERŽVILKAS
SIESIKAI
PAGĖGIAI
Jūra
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
UKMERGĖ
MOLĖTAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
Nemunas
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DŪKŠTAS
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
DOTINĖNAI
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŠVYRIAI
GARLIAVA
ŽASLIAI
Neris
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
VILNIUS
ODRVĖČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTADVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
KANIAVA
KAMASKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RŪDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

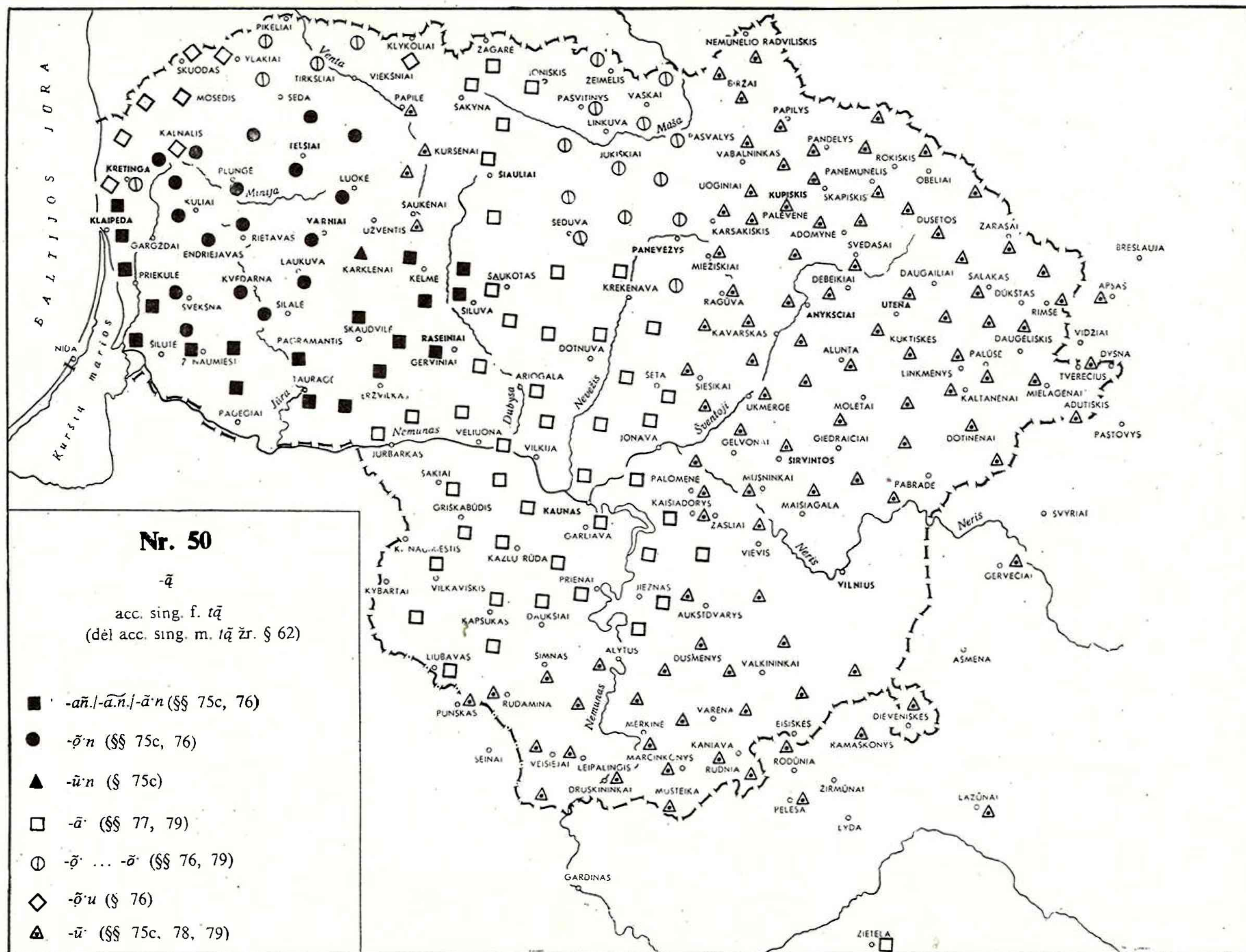

Nr. 48
-ūs
nom pl. sū́nūs, plãtūs
(§ 74)
-u·s/-u.s (§§ 103, 112, 114, 116a)
-us (§§ 110, 112, 114, 116a)
-ụs (§§ 65, 102)
-ọs ... -ɔs (§ 114)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Jūra
Nemunas
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Neris
Mūša
PIKELIAI
YLAKIAI
SKUODAS
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
VAŠKAI
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
MOSĖDIS
SEDA
PAPILĖ
ŠAKYNA
PASVITINYS
LINKUVA
PAPILYS
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
JUKIŠKIAI
PASVALYS
PANDĖLYS
VABALNINKAS
ROKIŠKIS
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KULIAI
ŠAUKĖNAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
DUSETOS
ZARASAI
RIETAVAS
ADOMYNĖ
SVĖDASAI
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
ĖRESLAUJA
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KĖLMĖ
DAUGAILIAI
SALAKAS
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
UTENA
RIMŠĖ
ANYKŠČIAI
SKAUDVILĖ
KAVARSKAS
VIDŽIAI
RASEINIAI
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
ALUNTA
Ž. NAUMIESTIS
ČERVINIAI
DOTNUVA
PALŪŠĖ
DYSNA
ŠĖTA
LINKMENYS
TVEREČIUS
TAURAGĖ
ARIOGALA
SIESIKAI
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
VELIUONA
VILKIJA
ŠIRVINTOS
JURBARKAS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
ŽASLIAI
ŠVYRIAI
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
PRIENAI
GERVĖČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
JIEZNAS
VILNIUS
AUKŠTADVARYS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
ALYTUS
LIUBAVAS
SIMNAS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
RUDAMINA
PUNSKAS
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
KANIAVA
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RODŪNIA
RAMAŠKONYS
DRUSKININKAI
RUDNIA
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

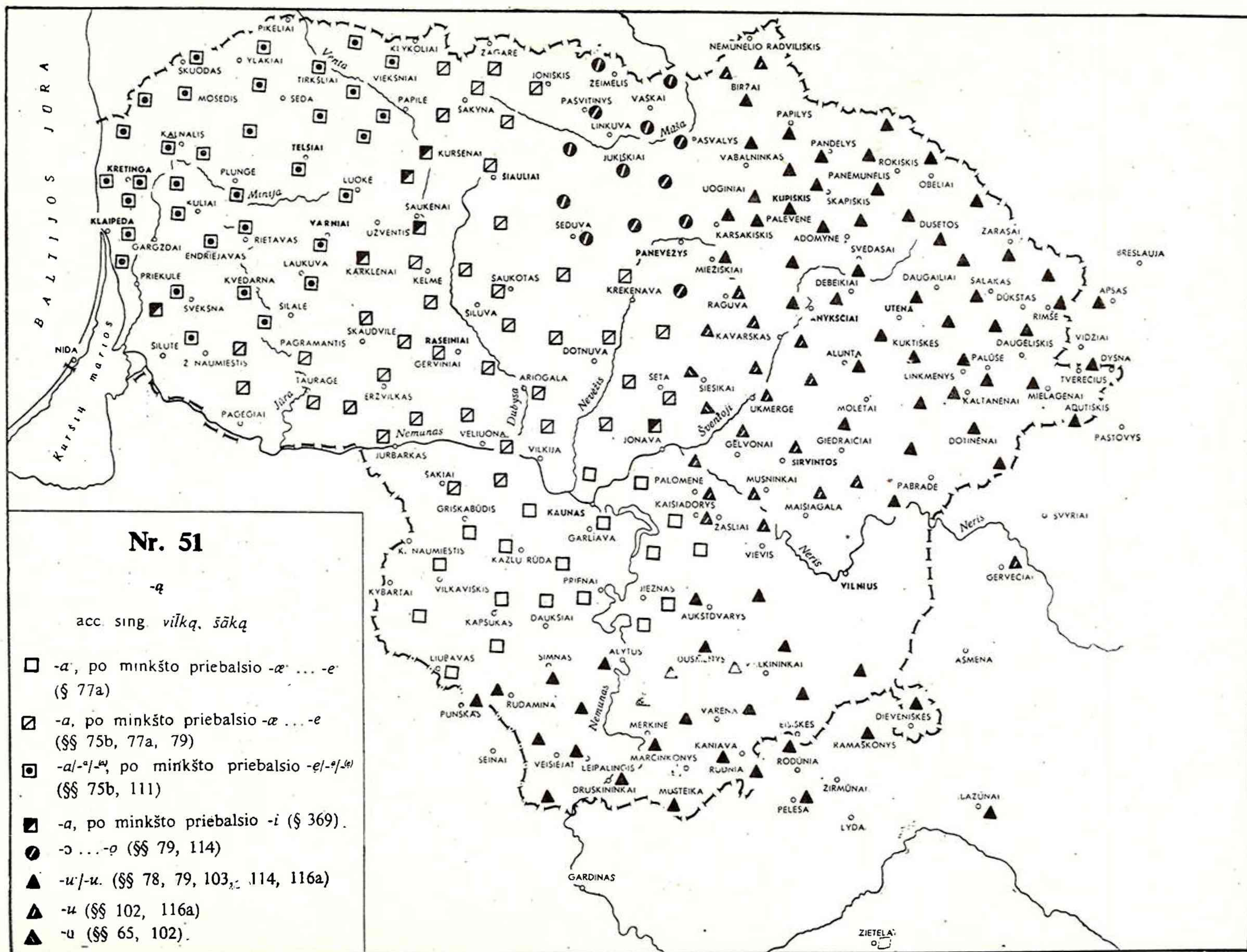

Nr. 49

Kirčiuoti ą, ę ne galūnėje

- ■ *an, æn ... en* (§ 75a)
- ● *on, en* (§§ 75a, 92)
- ▲ *un, en/in* (§§ 75a, 93)
- □ *a·, æ· ... e·* (§§ 76, 77)
- ⧄ *a·, e·* (§ 76)
- ⊙ *o·, ę·* (§ 76)
- ⊖ *o·, ę·||u·, i·* priklausomai nuo tolimesnio skiemens (§ 59)
- ⦶ *o·, æ· ... e·* (§§ 79, 182)
- ◇ *ou, ei* (§ 76)
- ◈ *ou, e·* (§ 76)
- ⚠ *u·, i·* (§§ 78, 79)

Nr. 50
-ą̃
acc. sing. f. tą̃
(dėl acc. sing. m. tą̃ žr. § 62)
-añ./-ã.ñ./-ã·n (§§ 75c, 76)
-ọ̃·n (§§ 75c, 76)
-ũ·n (§ 75c)
-ã· (§§ 77, 79)
-ọ̃· ... -õ· (§§ 76, 79)
-ọ̃·u (§ 76)
-ũ· (§§ 75c, 78, 79)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Mūša
Jūra
Dubysa
Nevėžis
Nemunas
Šventoji
Neris
PIKELIAI
YLAKIAI
SKUODAS
MOSĖDIS
KLYKOLIAI
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
VAŠKAI
SEDA
PAPILĖ
ŠAKYNA
PASVITINYS
LINKUVA
KALNALIS
KRETINGA
PLUNGĖ
TELŠIAI
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
PASVALYS
KULIAI
LUOKĖ
ŠAUKĖNAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
GARGŽDAI
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
ŠAUKOTAS
PANEVĖŽYS
KREKENAVA
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
ŠVĖKŠNA
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
PAGRAMANTIS
GERVINIAI
DOTNUVA
NIDA
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
TAURAGĖ
ARIOGALA
ERŽVILKAS
PAGĖGIAI
VELIUONA
JURBARKAS
VILKIJA
ŠĖTA
SIESIKAI
UKMERGĖ
JONAVA
ŠAKIAI
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
GARLIAVA
PALOMENĖ
KAIŠIADORYS
ŽASLIAI
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
AUKŠTADVARYS
VIEVIS
VILNIUS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
PUNSKAS
RUDAMINA
MERKINĖ
VARĖNA
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RUDNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
GARDINAS
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PANDĖLYS
VABALNINKAS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
SVĖDASAI
MIEŽIŠKIAI
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
RAGUVA
ANYKŠČIAI
UTENA
RIMŠĖ
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDŽIAI
ALUNTA
PALŪŠĖ
LINKMENYS
DYSNA
TVEREČIUS
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
MOLĖTAI
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
ŠIRVINTOS
MUSNINKAI
PABRADĖ
MAIŠIAGALA
BRESLAUJA
APSAS
SVYRIAI
GERVEČIAI
AŠMENA
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
RAMAŠKONYS
RODŪNIA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LYDA
LAZŪNAI
ZIETELA

Nr. 51

-ą

acc. sing. *vil̃ką, šãką*

□ -a˙, po minkšto priebalsio -æ˙ ... -e˙ (§ 77a)

⊘ -a, po minkšto priebalsio -æ ... -e (§§ 75b, 77a, 79)

⊡ -a/-ᵃ/-⁽ᵃ⁾, po minkšto priebalsio -e/-ᵉ/-⁽ᵉ⁾ (§§ 75b, 111)

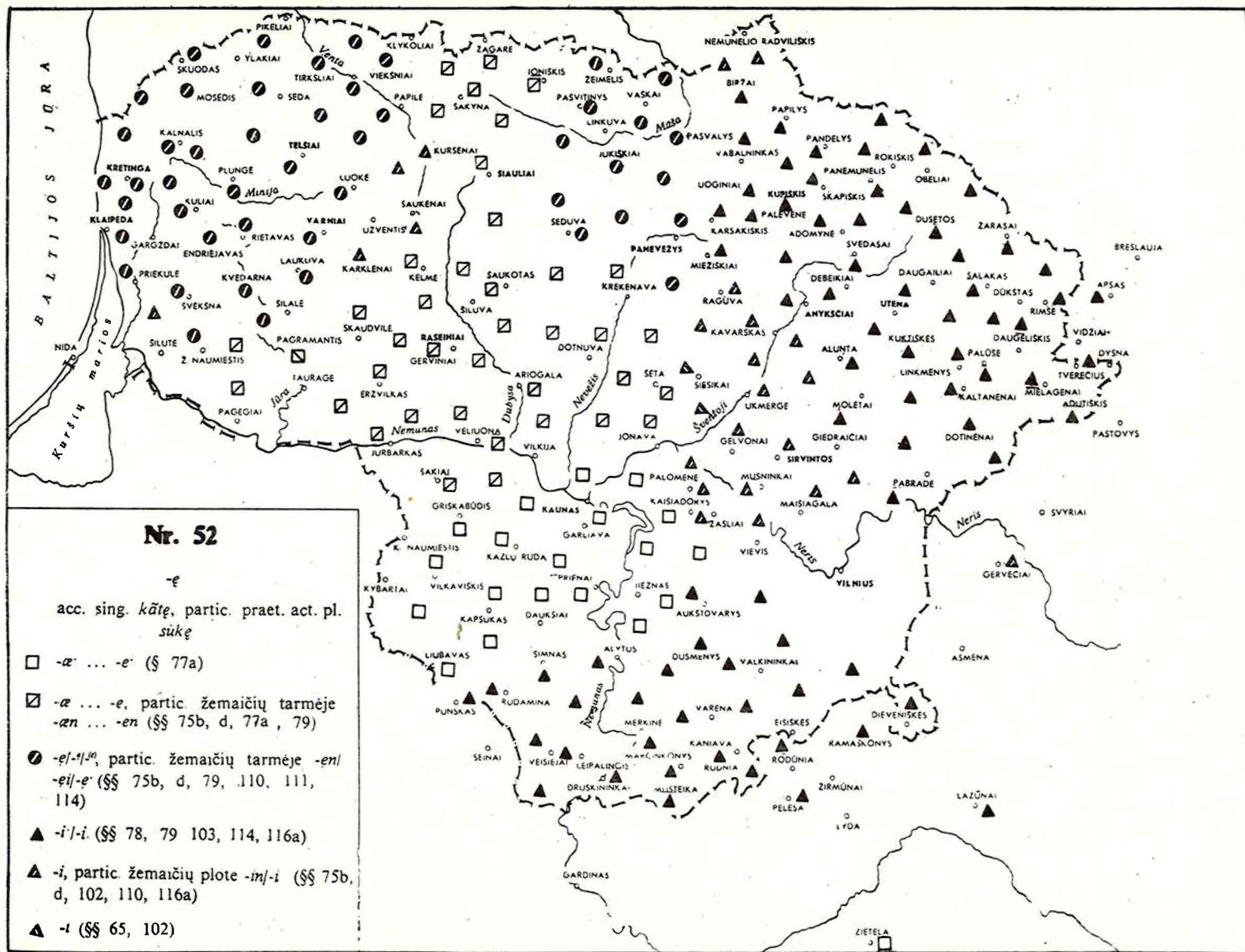
◩ -a, po minkšto priebalsio -i (§ 369).

● -ɔ ... -ǫ (§§ 79, 114)

▲ -u˙/-u. (§§ 78, 79, 103, 114, 116a)

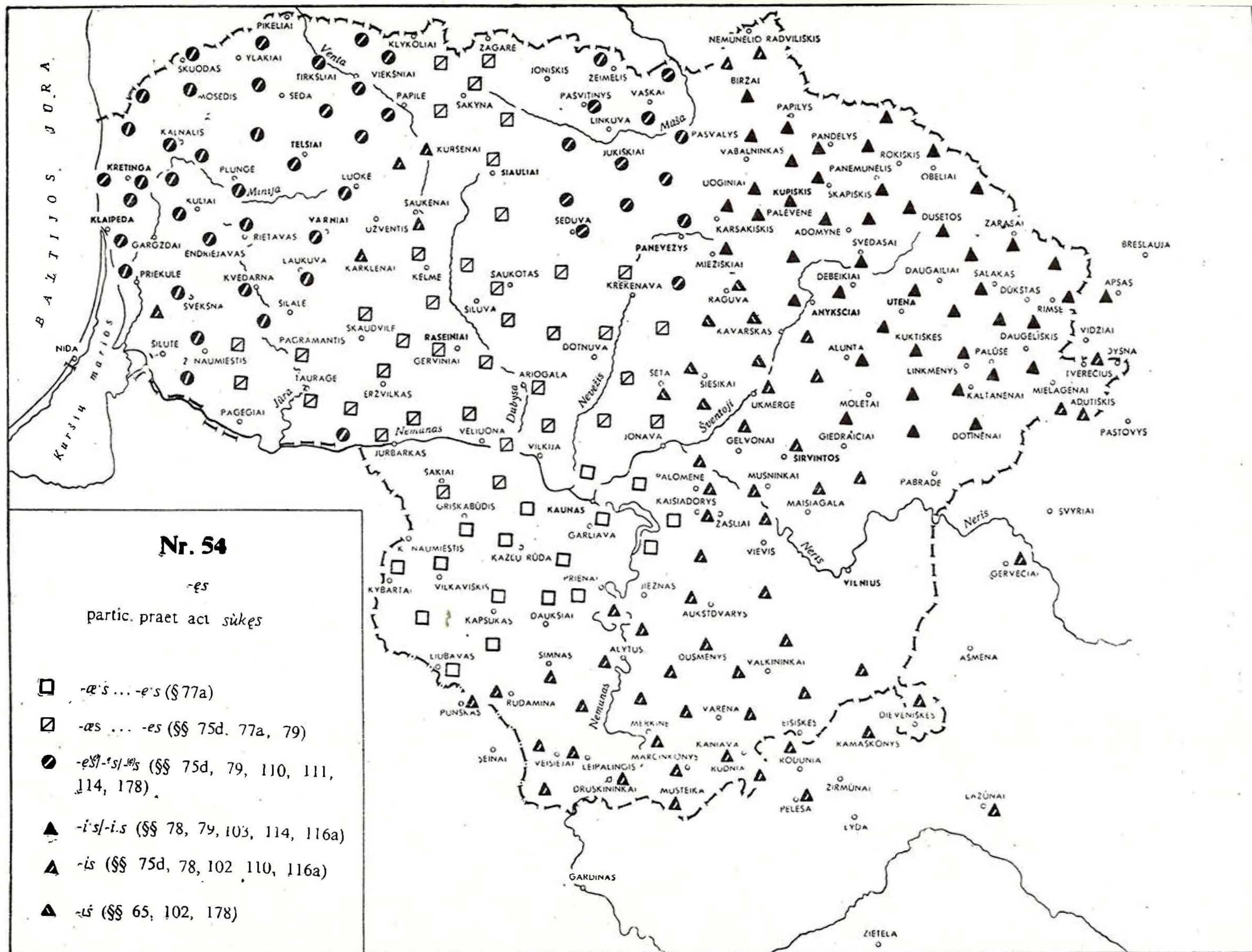
▲ -ụ (§§ 102, 116a)

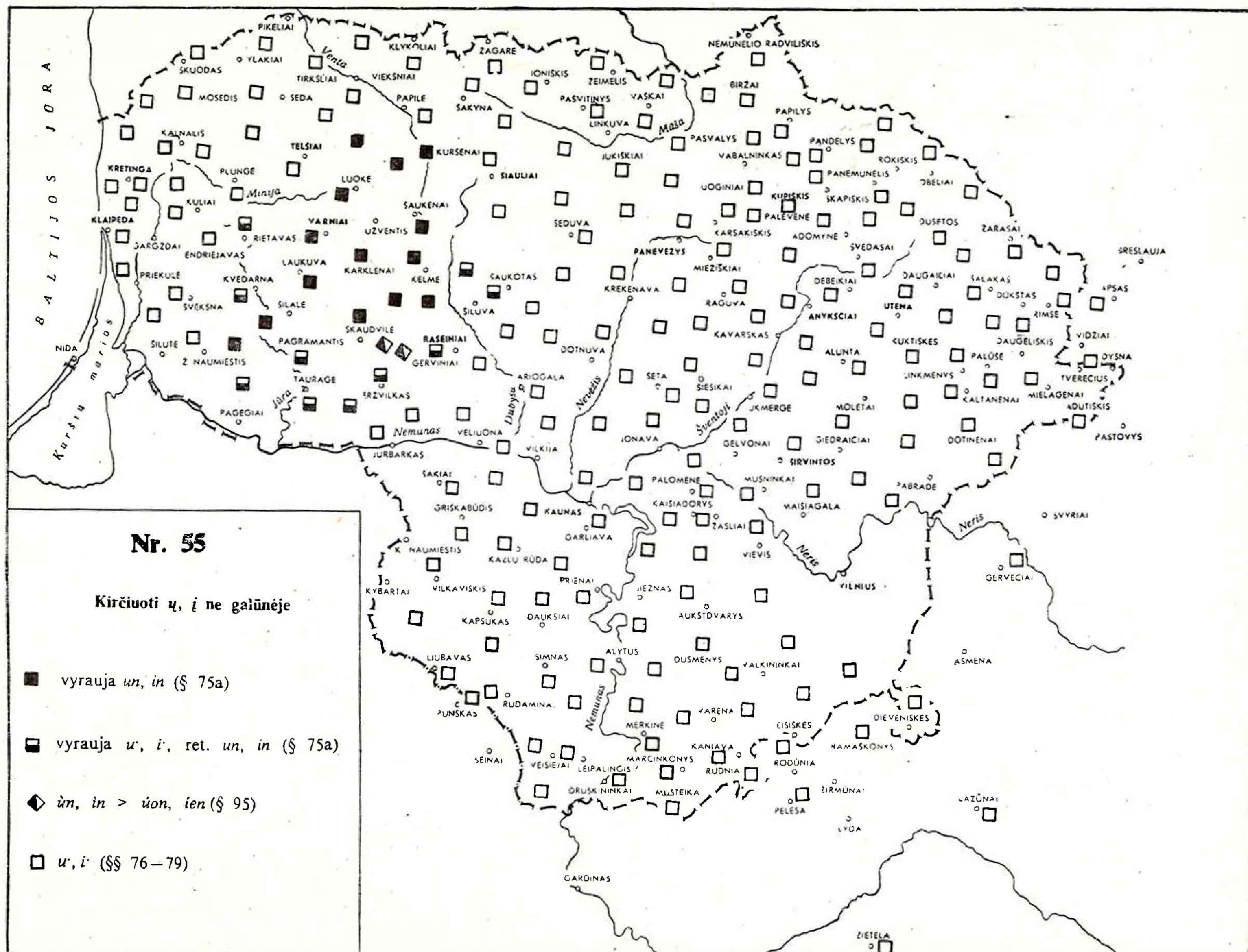
▲ -u (§§ 65, 102).

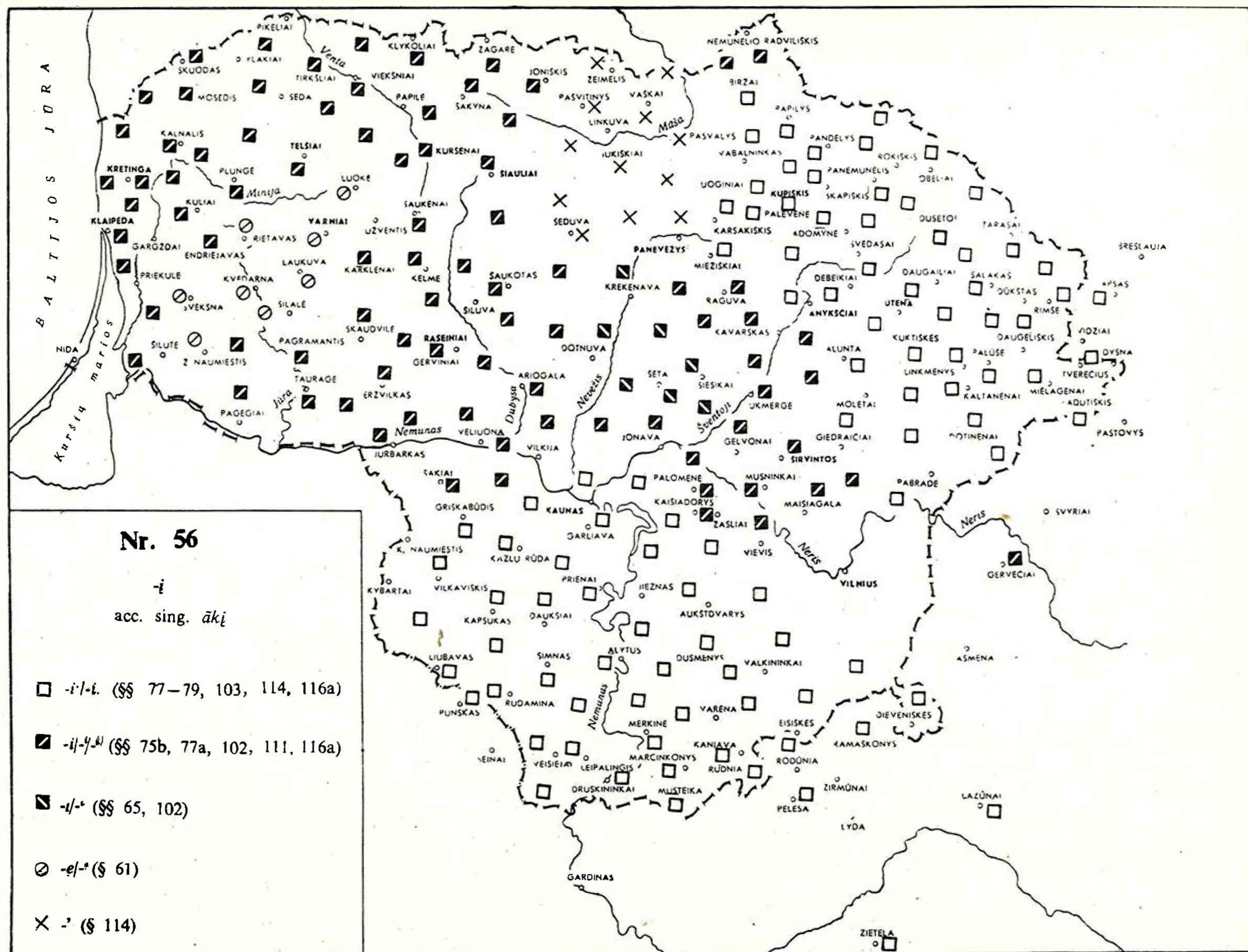
Nr. 52
-ę
acc. sing. kãtę, partic. praet. act. pl. sùkę
-æ· ... -e· (§ 77a)
-æ ... -e, partic. žemaičių tarmėje -æn ... -en (§§ 75b, d, 77a, 79)
-ę/-ᵉ/-⁽ᵉ⁾, partic. žemaičių tarmėje -en/-ęi/-ę· (§§ 75b, d, 79, 110, 111, 114)
-i·/-i. (§§ 78, 79 103, 114, 116a)
-i, partic. žemaičių plote -in/-i (§§ 75b, d, 102, 110, 116a)
-ı (§§ 65, 102)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
NIDA
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
MOSĖDIS
SEDA
KLYKOLIAI
TIRKSLIAI
VIEKSNIAI
PAPILĖ
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PASVITINYS
VAŠKAI
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
KALNALIS
KRETINGA
TELŠIAI
PLUNGĖ
LUOKĖ
KURŠĖNAI
ŠAKYNA
LINKUVA
PASVALYS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
VABALNINKAS
JOKIŠKIAI
ŠIAULIAI
KULIAI
KLAIPĖDA
GARGŽDAI
RIETAVAS
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠAUKĖNAI
ŠEDUVA
UOGINIAI
KUPIŠKIS
ŠKAPIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
BRESLAUJA
ENDRIEJAVAS
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
ŠAUKOTAS
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
SVĖDASAI
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
RIMŠĖ
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
KREKENAVA
RAGUVA
ANYKŠČIAI
UTENA
ŠILUVA
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
PAGRAMANTIS
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
GERVINIAI
DOTNUVA
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDZIAI
DYSNA
ALUNTA
PALŪŠĖ
TVEREČIUS
LINKMENYS
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
ERŽVILKAS
PAGĖGIAI
Jūra
Dubysa
Nevėžis
UKMERGĖ
MOLĖTAI
Šventoji
PASTOVYS
Nemunas
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTIRĖNAI
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŽASLIAI
SVYRIAI
Neris
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
VILNIUS
GERVĖČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
AUKŠTOVARYS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
ASMENA
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
PUNSKAS
RUDAMINA
Nemunas
VARĖNA
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
SEINAI
VEISIEJAI
KANIAVA
MARCINKONYS
RODŪNIA
RAMAŠKONYS
LEIPALINGIS
RUDNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ZIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

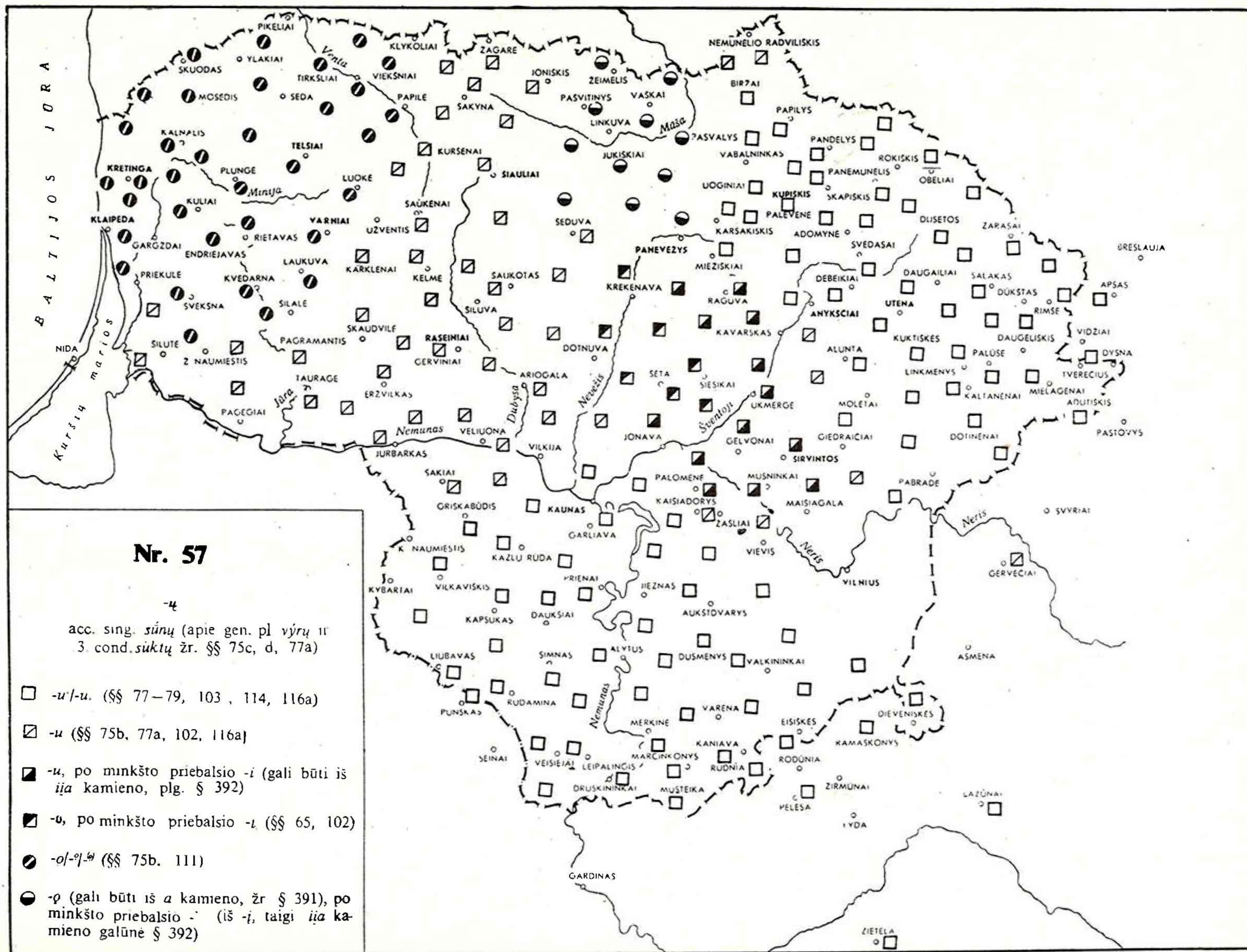

Nr. 53
-ę po sukietėjusio l
acc. sing. pẽlę, partic. praet. act pl kū́lę
(§ 182)
-a·, partic -æ· .. -e· (iš pozicijos ne po l)
-a, partic -æ ... -e (iš pozicijos ne po l)
-ɛ
-ы·/-ы, partic ir -i·/-i. (iš pozicijos ne po l)
tas pat, tik dažna gretiminė acc. sing galūnė -u·/-u. (greičiausiai iš ā kamieno § 346)
partic ir -i (iš pozicijos ne po l)
tas pat, tik dažna gretiminė acc sing galūnė -u (§ 346)
pastebėta tik galūnė -u (§ 346)
pastebėta tik galūnė -ʋ (§ 346)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
MOSEDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PAPILĖ
ŠAKYNA
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
Venta
Mūša
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
JUKIŠKIAI
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
Minija
KULIAI
ŠAUKĖNAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
PANEVĖŽYS
SVĖDASAI
BRESLAUJA
KARKLĖNAI
MIEŽIŠKIAI
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
KELMĖ
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
APSAS
RAGUVA
UTENA
DŪKSTAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
ANYKŠČIAI
RIMŠĖ
SKAUDVILĖ
KAVARSKAS
VIDZIAI
NIDA
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
DOTNUVA
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
ŠILUTĖ
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
Ž. NAUMIESTIS
GERVINIAI
LINKMENYS
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
TVEREČIUS
SIESIKAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
Jūra
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
PAGĖGIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
Nemunas
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŽASLIAI
SVYRIAI
GARLIAVA
Neris
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
GERVĖČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
VILNIUS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTDVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RUDNIA
RODŪNIA
RAMAŠKONYS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

Nr. 54
-ęs
partic. praet act. sùkęs
-æ·s … -e·s (§ 77a)
-æs … -es (§§ 75d, 77a, 79)
-ęš/-ˀs/-ᵉs (§§ 75d, 79, 110, 111, 114, 178)
-i·s/-i.s (§§ 78, 79, 103, 114, 116a)
-is (§§ 75d, 78, 102, 110, 116a)
-iś (§§ 65, 102, 178)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILĖ
SAKYNA
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
PAPILYS
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
PASVALYS
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KULIAI
Minija
ŠAUKĖNAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
PANEVĖŽYS
SVĖDASAI
BRESLAUJA
LAUKUVA
KARKLĖNAI
MIEŽIŠKIAI
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
KELMĖ
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
UTENA
ANYKŠČIAI
RIMŠĖ
SKAUDVILĖ
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDZIAI
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
Ž. NAUMIESTIS
GERVINIAI
ŠĖTA
LINKMENYS
TVEREČIUS
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠIESIKAI
Nevėžis
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
Jūra
Dubysa
Šventoji
Nemunas
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
ŽASLIAI
ŠVYRIAI
Neris
GARLIAVA
VIEVIS
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
PRIENAI
VILNIUS
GERVEČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
JIEZNAS
AUKŠTDVARYS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
ALYTUS
LIUBAVAS
SIMNAS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
SEINAI
VEISIEJAI
KANIAVA
MARCINKONYS
RODUNIA
KAMAŠKONYS
LEIPALINGIS
RUDNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

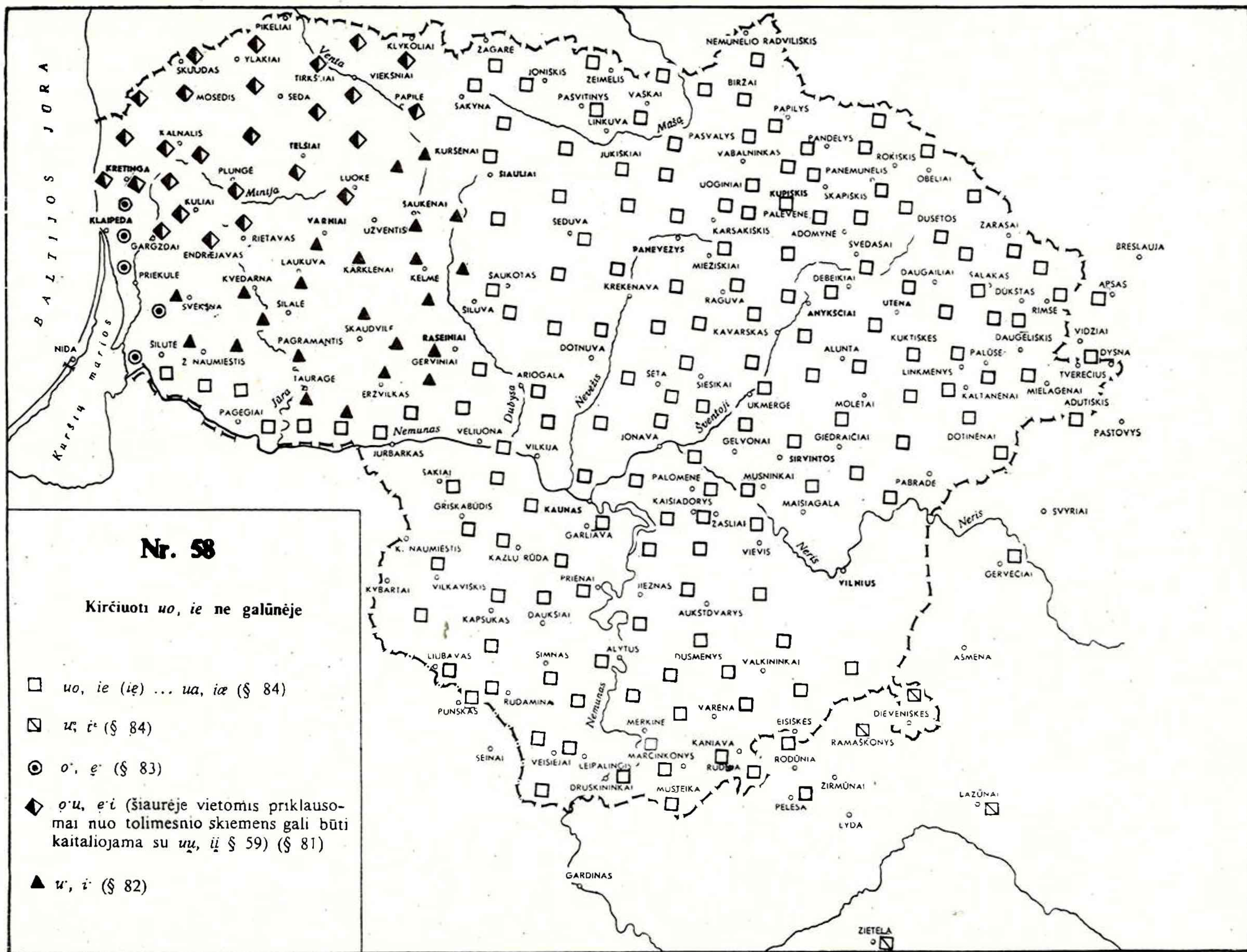

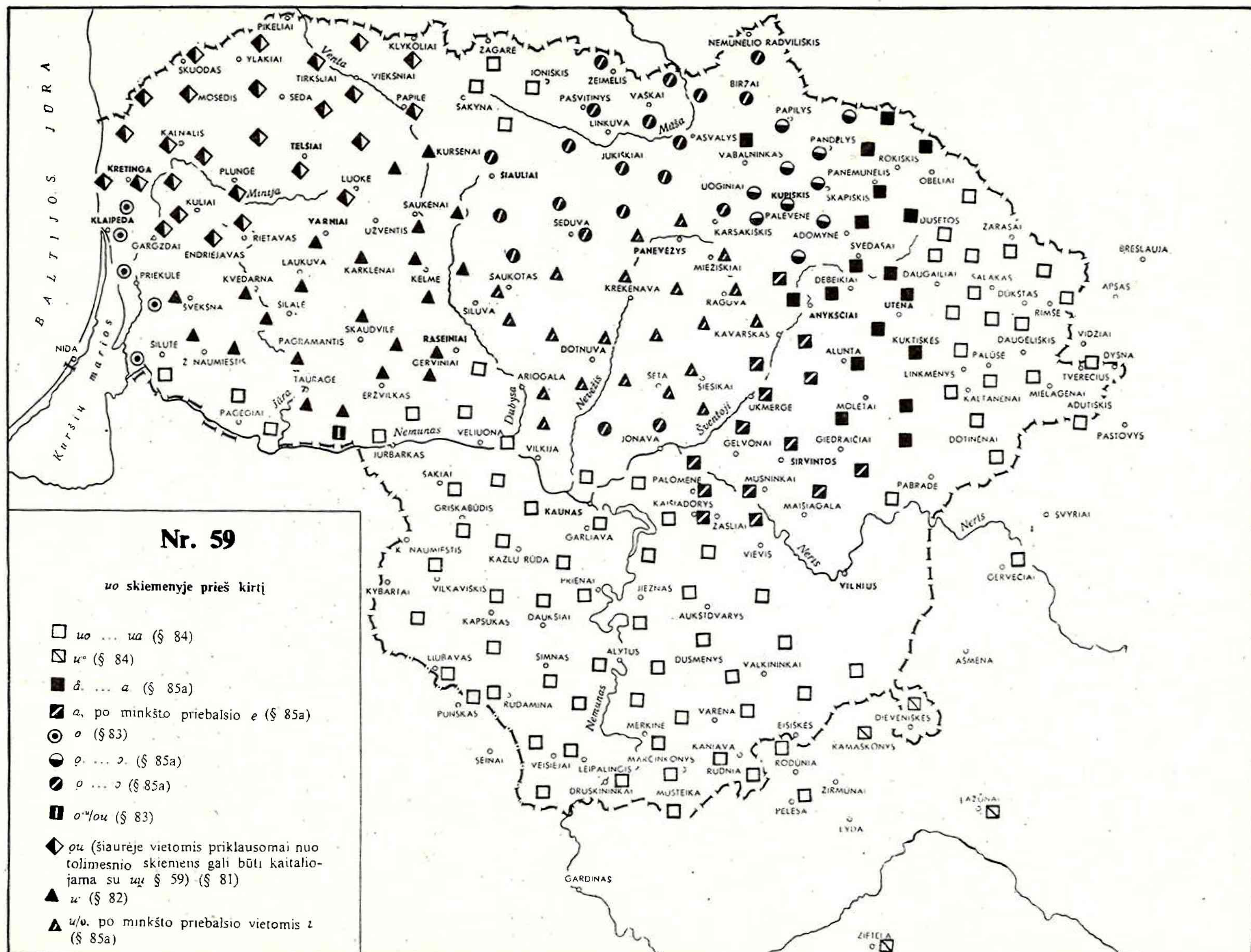
Nr. 55
Kirčiuoti ų, į ne galūnėje
vyrauja un, in (§ 75a)
vyrauja u˙, i˙, ret. un, in (§ 75a)
ùn, ìn > úon, íen (§ 95)
u˙, i˙ (§§ 76—79)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
PIKELIAI
YLAKIAI
SKUODAS
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
PAPILĖ
ŽAGARĖ
ŠAKYNA
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
KULIAI
ŠAUKĖNAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
RIETAVAS
UŽVENTIS
ŠEDUVA
KARSAKIŠKIS
PALĖVENĖ
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
ŠVEDASAI
BRESLAUJA
PRIEKULĖ
KVEDARNA
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
UTENA
RIMŠĖ
SKAUDVILĖ
ANYKŠČIAI
KAVARSKAS
VIDŽIAI
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
GERVINIAI
DOTNUVA
ALUNTA
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
Ž. NAUMIESTIS
TAURAGĖ
ARIOGALA
SETA
SIESIKAI
PALŪŠĖ
DYSNA
ERŽVILKAS
LINKMENYS
TVEREČIUS
PAGĖGIAI
UKMERGĖ
MOLĖTAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
Jūra
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Venta
Mūša
Minija
Nemunas
Neris
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
SVYRIAI
GARLIAVA
ŽASLIAI
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
PRIENAI
VILNIUS
GERVĖČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
JIEZNAS
AUKŠTADVARYS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
ASMENA
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
KANIAVA
RAMAŠKONYS
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

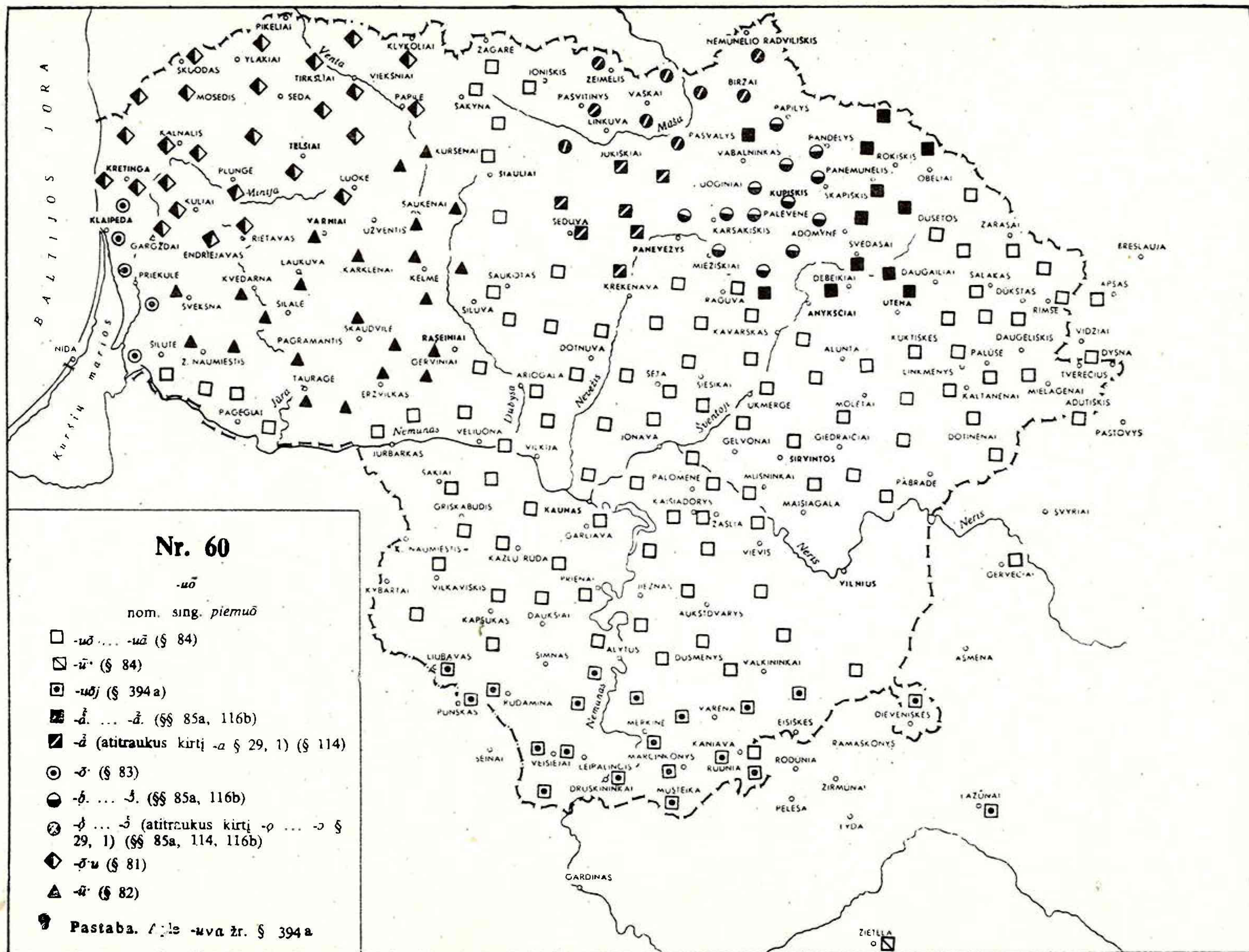

Nr. 56
-į
acc. sing. ākį
-i·/-i. (§§ 77–79, 103, 114, 116a)
-į/-ị (§§ 75b, 77a, 102, 111, 116a)
-ı/-ˈ (§§ 65, 102)
-ę/-ᵉ (§ 61)
-ˈ (§ 114)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Mūša
Nevėžis
Dubysa
Šventoji
Nemunas
Neris
Jūra
PIKELIAI
SKUODAS
MOSEDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARE
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KALNALIS
KRETINGA
PLUNGĖ
TELŠIAI
LUOKĖ
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
PAPILĖ
ŠAKYNA
KLAIPĖDA
KULIAI
RIETAVAS
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠAUKĖNAI
ŠEDUVA
PANEVĖŽYS
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
PALĖVENĖ
ADOMYNĖ
KARSAKIŠKIS
DUSETOS
TARAŠAI
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
MIEŽIŠKIAI
SVEDASAI
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
RIMŠĖ
IMPSAS
BRESLAUJA
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
ANYKŠČIAI
UTENA
VIDZIAI
NIDA
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
GERVINIAI
DOTNUVA
KAVARSKAS
ALUNTA
KUKTIŠKĖS
PALŪŠĖ
DAUGĖLIŠKIS
DYSNA
LINKMENYS
TVEREČIUS
PAGĖGIAI
TAURAGĖ
ERŽVILKAS
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
UKMERGĖ
MOLĖTAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
JURBARKAS
VELIUONA
VILKIJA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
PASTOVYS
ŠIRVINTOS
POTINENAI
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŠVYRIAI
ŽASLIAI
GARLIAVA
VIEVIS
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VILNIUS
GERVĖČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
AUKŠTDVARYS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MERKINĖ
KANIAVA
MARCINKONYS
RUDNIA
RODŪNIA
KAMASKONYS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
PELESA
ZIRMŪNAI
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

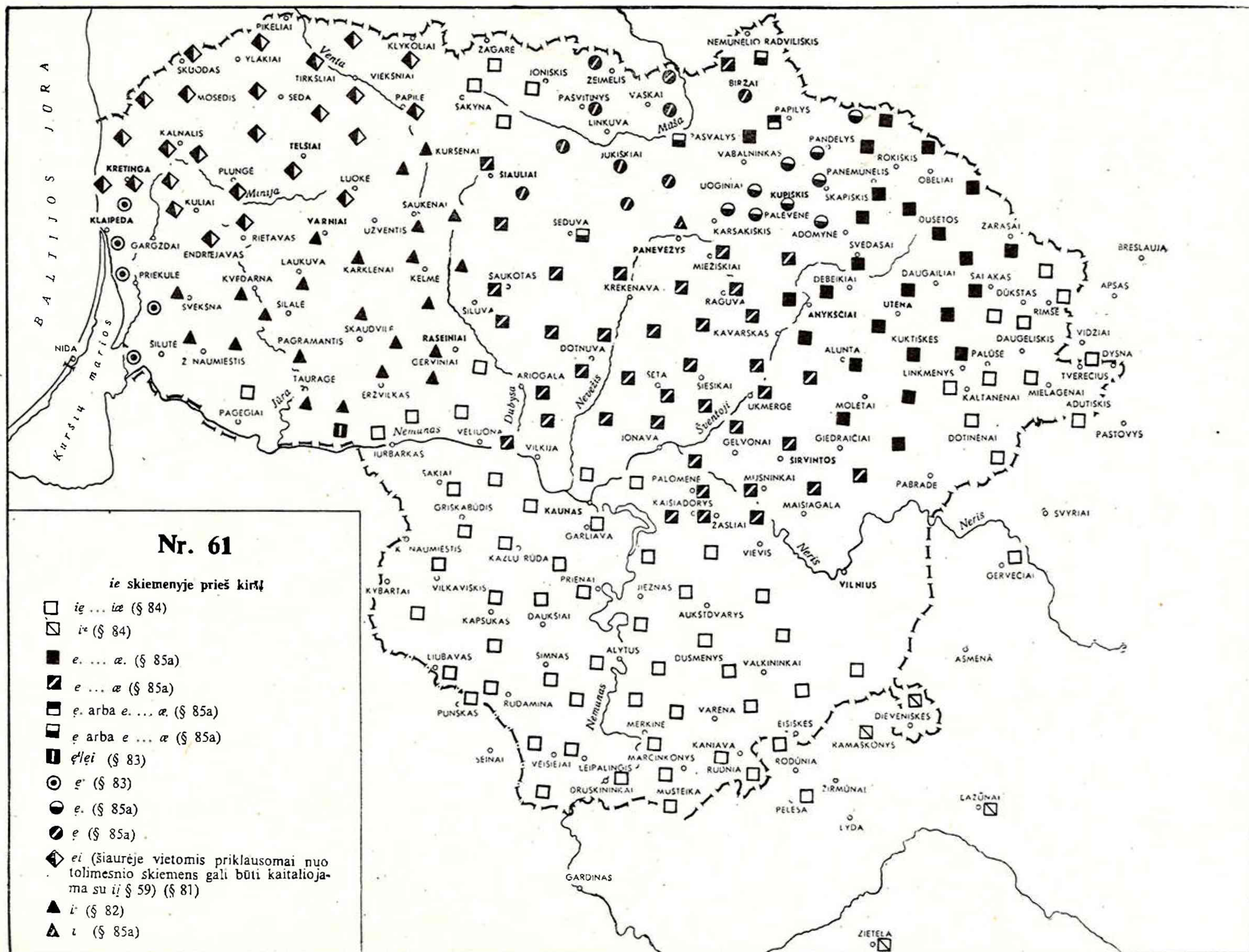

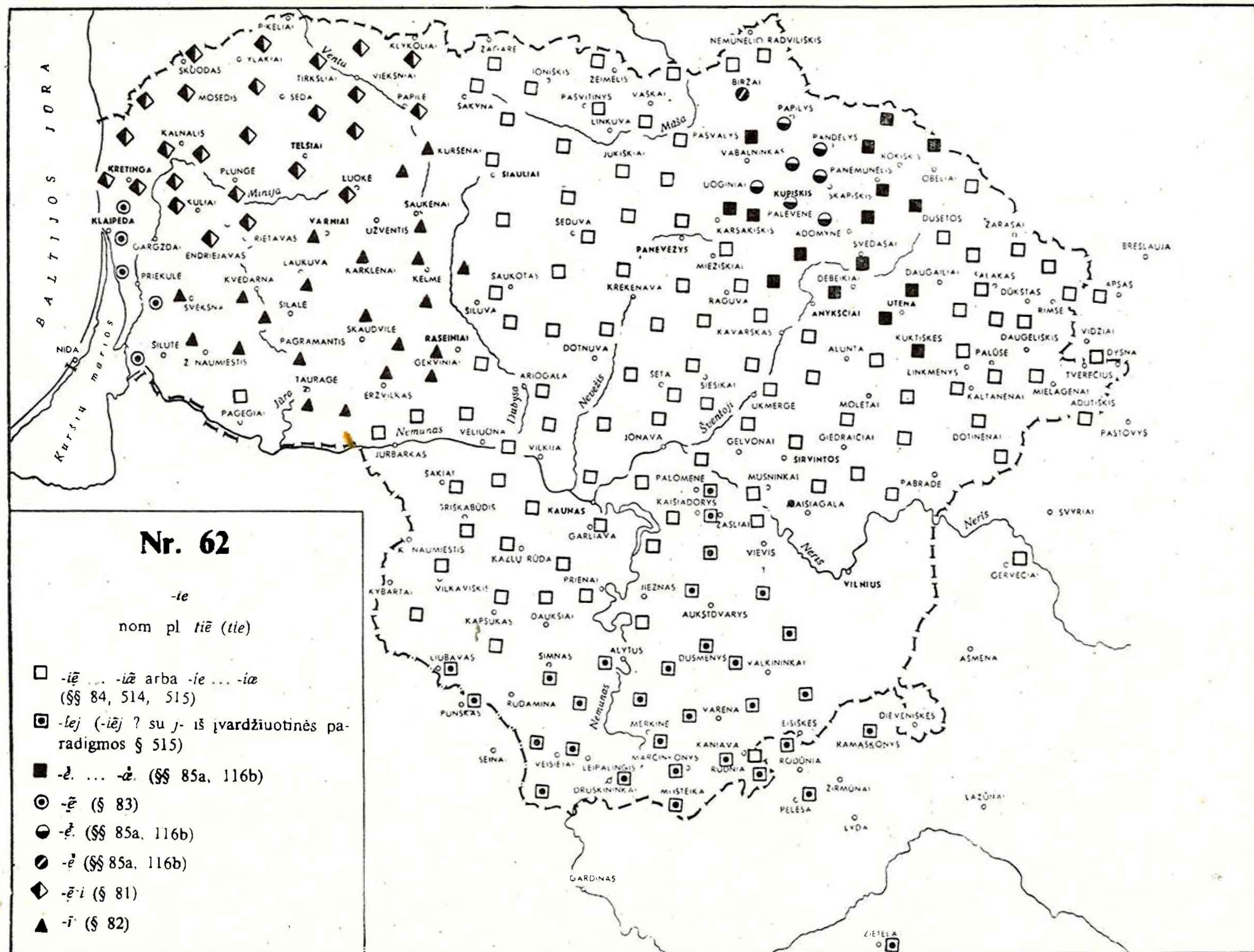
Nr. 57
-ų
acc. sing. sūnų (apie gen. pl výrų ir 3. cond. sùktų žr. §§ 75c, d, 77a)
-u·/-u. (§§ 77–79, 103, 114, 116a)
-u (§§ 75b, 77a, 102, 116a)
-u, po minkšto priebalsio -i (gali būti iš iją kamieno, plg. § 392)
-ʋ, po minkšto priebalsio -ι (§§ 65, 102)
-o/-°/-ʷ (§§ 75b. 111)
-ǫ (gali būti iš a kamieno, žr § 391), po minkšto priebalsio -˙ (iš -į, taigi iją kamieno galūnė § 392)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Jūra
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Nemunas
Neris
Maša
NIDA
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
KLYKOLIAI
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
MOSĖDIS
SEDA
PAPILĖ
KALNALIS
TELŠIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
KULIAI
KLAIPĖDA
RIETAVAS
VARNIAI
UŽVENTIS
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
PRIEKULĖ
KVEDARNA
ŠILALĖ
ŠVĖKŠNA
SKAUDVILĖ
ŠILUTĖ
Ž NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
GERVINIAI
TAURAGĖ
ERŽVILKAS
PAGĖGIAI
VELIUONA
JURBARKAS
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
SAKYNA
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
ŠAUKĖNAI
JUKIŠKIAI
ŠEDUVA
ŠAUKOTAS
ŠILUVA
DOTNUVA
ARIOGALA
VILKIJA
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
SVĖDASAI
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
KREKENAVA
RAGUVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
UTENA
RIMŠĖ
APSAS
BRESLAUJA
ANYKŠČIAI
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDŽIAI
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
LINKMENYS
TVEREČIUS
ŠĖTA
SIESIKAI
UKMERGĖ
MOLĖTAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
PASTOVYS
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
ŠIRVINTOS
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŽASLIAI
ŠVYRIAI
ŠAKIAI
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
GARLIAVA
VIEVIS
K NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
PRIENAI
VILNIUS
GERVĖČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
JIEZNAS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTOVARYS
ASMENA
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
KANIAVA
KAMASKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RODŪNIA
RŪDNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ZIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

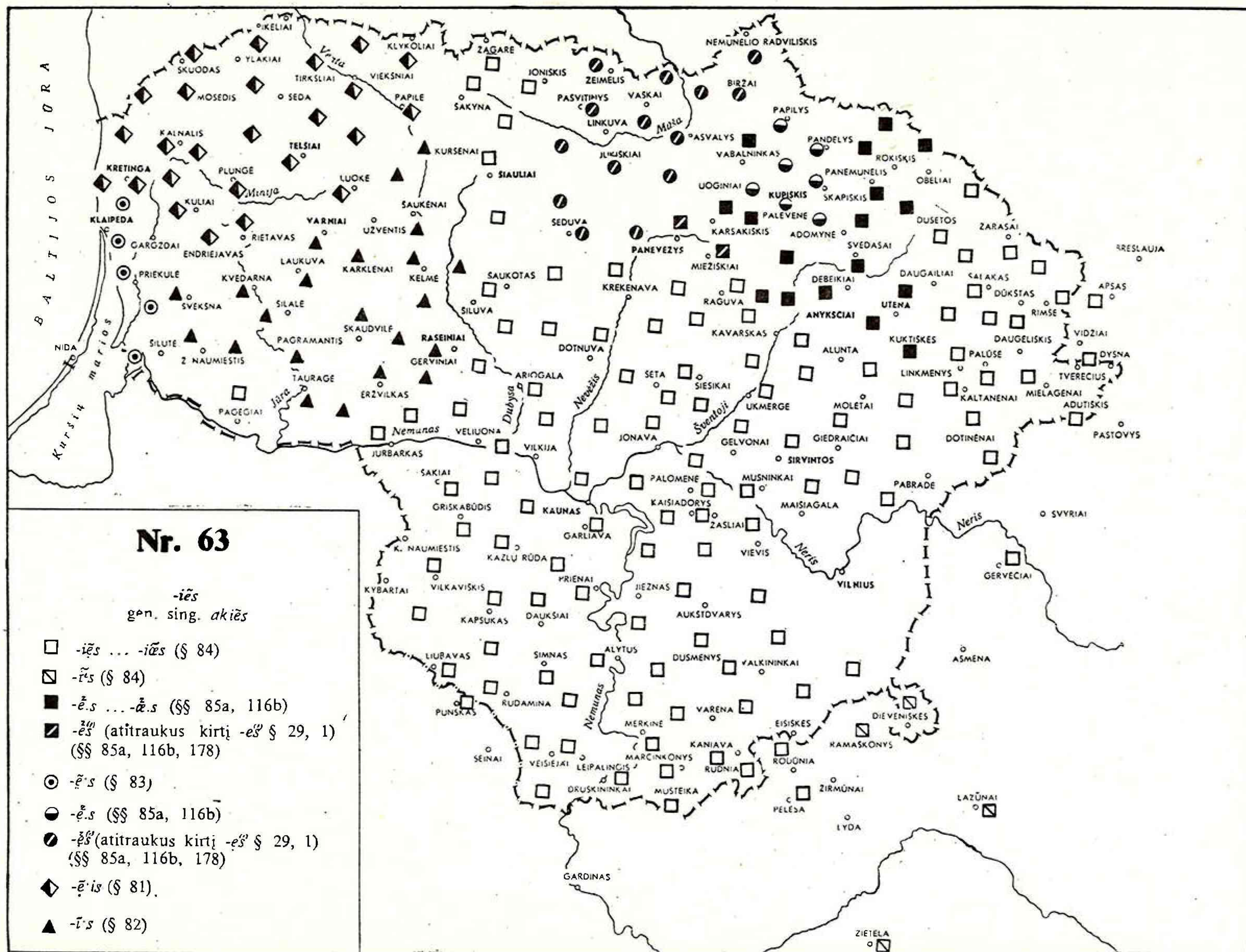

Nr. 58
Kirčiuoti uo, ie ne galūnėje
uo, ie (ię) ... ua, iæ (§ 84)
u˙, i˙ (§ 84)
o˙, ẹ˙ (§ 83)
ọ˙u, ẹ˙i (šiaurėje vietomis priklausomai nuo tolimesnio skiemens gali būti kaitaliojama su uų, iį § 59) (§ 81)
u˙, i˙ (§ 82)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
NIDA
KLAIPĖDA
KRETINGA
GARGŽDAI
PRIEKULĖ
SVĖKŠNA
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
PAGĖGIAI
SKUODAS
YLAKIAI
PIKELIAI
MOSĖDIS
TIRKŠLIAI
SEDA
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
PAPILĖ
KALNALIS
PLUNGĖ
TELŠIAI
LUOKĖ
KULIAI
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
VARNIAI
UŽVENTIS
LAUKUVA
KVĖDARNA
KARKLĖNAI
KELMĖ
ŠILALĖ
SKAUDVILĖ
PAGRAMANTIS
TAURAGĖ
RASEINIAI
GERVINIAI
ERŽVILKAS
KURŠĖNAI
ŠAUKĖNAI
ŠIAULIAI
ŠAUKOTAS
ŠILUVA
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
VAŠKAI
PASVITINYS
LINKUVA
SAKYNA
JUKIŠKIAI
ŠEDUVA
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
SVĖDASAI
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
RIMŠĖ
APSAS
BRESLAUJA
KREKENAVA
RAGUVA
ANYKŠČIAI
UTENA
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDŽIAI
DYSNA
KAVARSKAS
ALUNTA
PALŪŠĖ
LINKMENYS
TVEREČIUS
DOTNUVA
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
UKMERGĖ
MOLĖTAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
PASTOVYS
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
ŠIRVINTOS
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŽASLIAI
SVYRIAI
VIEVIS
VILNIUS
GERVĖČIAI
JURBARKAS
VELIUONA
VILKIJA
ŠAKIAI
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTDVARYS
ASMENA
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
RAMAŠKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
PELESA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA
Venta
Minija
Mūša
Jūra
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Nemunas
Neris

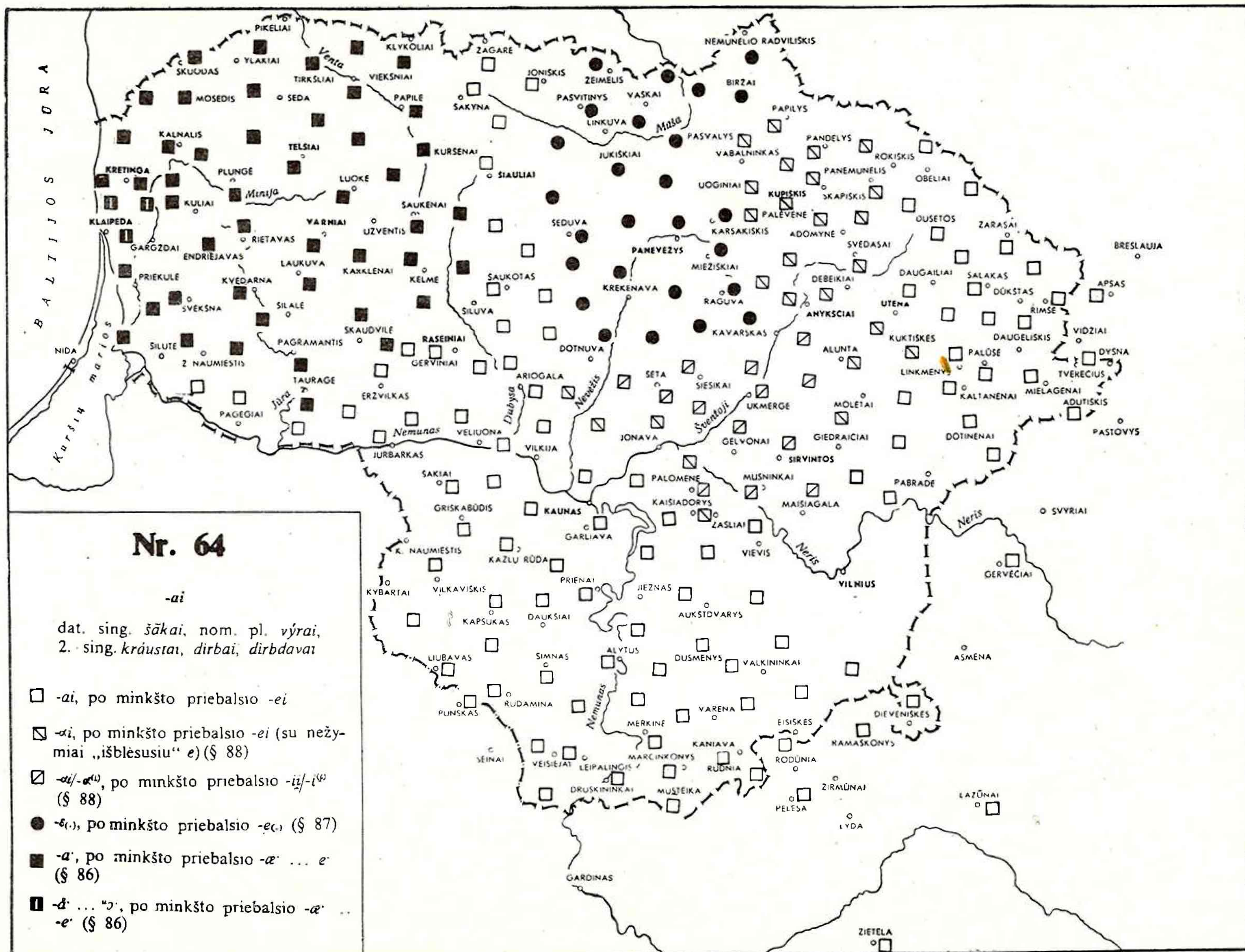

Nr. 59
uo skiemenyje prieš kirtį
uo ... ua (§ 84)
u° (§ 84)
å ... a (§ 85a)
a, po minkšto priebalsio e (§ 85a)
o (§ 83)
ǫ ... ɔ (§ 85a)
ǫ ... ɔ (§ 85a)
oᵘ/ou (§ 83)
ǫu (šiaurėje vietomis priklausomai nuo tolimesnio skiemens gali būti kaitaliojama su uų § 59) (§ 81)
u· (§ 82)
u/ʋ, po minkšto priebalsio vietomis i (§ 85a)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Mūša
Jūra
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Nemunas
Neris
PIKELIAI
YLAKIAI
SKUODAS
MOSEDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
PAPILE
ŽAGARĖ
ŠAKYNA
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KAPISKIS
KUPIŠKIS
UOGINIAI
PALĖVENĖ
ADOMYNĖ
KARSAKIŠKIS
DUSETOS
ZARASAI
SVĖDASAI
BRESLAUJA
KALNALIS
TELŠIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
KULIAI
KLAIPĖDA
GARGŽDAI
RIETAVAS
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠAUKĖNAI
ŠEDUVA
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
UTENA
DŪKŠTAS
RIMŠĖ
ANYKŠČIAI
SKAUDVILĖ
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
VIDZIAI
NIDA
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
DOTNUVA
ALUNTA
DAUGĖLIŠKIS
PALŪŠĖ
DYSNA
ČERVINIAI
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
JONAVA
VELIUONA
DOTINĖNAI
PASTOVYS
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
VILKIJA
JURBARKAS
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
ŽASLIAI
ŠVYRIAI
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
VILNIUS
GERVĖČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTADVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
ASMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
VARĖNA
EIŠIŠKĖS
KAMAŠKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RUDNIA
RADŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

Nr. 60
-uõ
nom. sing. piemuõ
-uõ ... -uã (§ 84)
-ū· (§ 84)
-uõj (§ 394 a)
-ā. ... -ā. (§§ 85a, 116b)
-ā (atitraukus kirtį -a § 29, 1) (§ 114)
-ō· (§ 83)
-ǫ. ... -ɔ. (§§ 85a, 116b)
-ǫ ... -ɔ (atitraukus kirtį -ǫ ... -ɔ § 29, 1) (§§ 85a, 114, 116b)
-ǫ·u (§ 81)
-ū· (§ 82)
Pastaba. Apie -uva žr. § 394 a
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Mūša
Minija
Jūra
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Nemunas
Neris
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
MOSEDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
PAPILĖ
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
VAŠKAI
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
SAKYNA
PASVITINYS
LINKUVA
PASVALYS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
JOKIŠKIAI
VABALNINKAS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KULIAI
SAUKĖNAI
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
DUSETOS
ZARASAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
GARGŽDAI
RIETAVAS
PANEVĖŽYS
SVĖDASAI
BRESLAUJA
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
MIEŽIŠKIAI
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
KARKLĖNAI
KELMĖ
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
UTENA
DŪKŠTAS
ANYKŠČIAI
RIMŠĖ
SKAUDVILĖ
KAVARSKAS
VIDŽIAI
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
Ž. NAUMIESTIS
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
GERVINIAI
ARIOGALA
ŠĖTA
LINKMENYS
TVEREČIUS
TAURAGĖ
SIESIKAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
JONAVA
PASTOVYS
VELIUONA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŽASLIAI
ŠVYRIAI
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
VILNIUS
GERVEČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
AUKŠTADVARYS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
ALYTUS
LIUBAVAS
SIMNAS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
PUNSKAS
KUDAMINA
VARĖNA
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
KANIAVA
RAMAŠKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
RŪDNIA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
PELESA
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

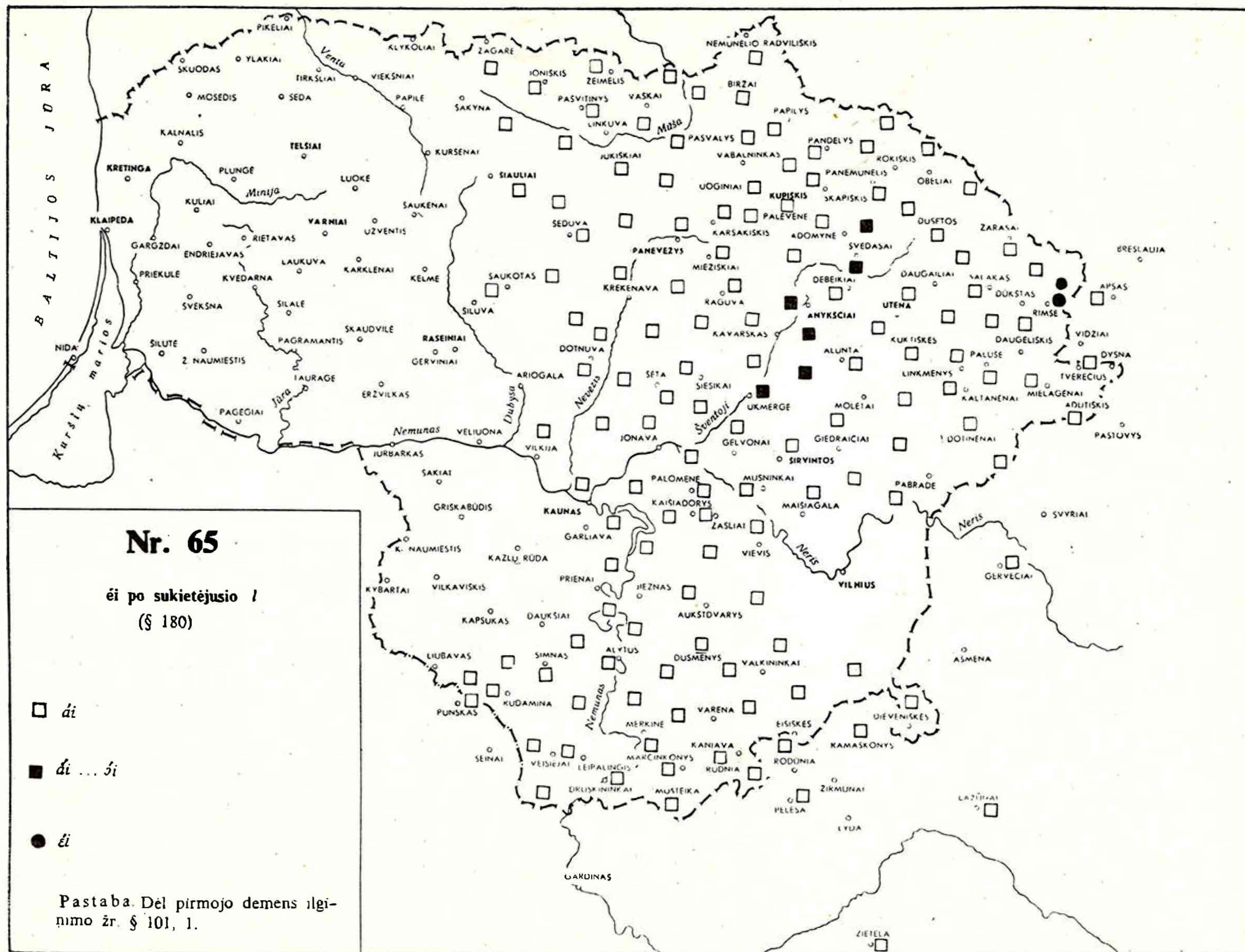

Nr. 61
ie skiemenyje prieš kirtį
ię ... iæ (§ 84)
iᵉ (§ 84)
e. ... æ. (§ 85a)
e ... æ (§ 85a)
ę. arba e. ... æ. (§ 85a)
ę arba e ... æ (§ 85a)
ęˡlęi (§ 83)
ę· (§ 83)
ę. (§ 85a)
ę (§ 85a)
ei (šiaurėje vietomis priklausomai nuo tolimesnio skiemens gali būti kaitaliojama su ij § 59) (§ 81)
i· (§ 82)
ι (§ 85a)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Jūra
Nemunas
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Neris
Maša
PIKELIAI
YLAKIAI
SKUODAS
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
BIRŽAI
MOSEDIS
SEDA
PAPILĖ
SAKYNA
PAŠVITINYS
VAŠKAI
PAPILYS
LINKUVA
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
PASVALYS
PANDĖLYS
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
JOKIŠKIAI
VABALNINKAS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KULIAI
ŠAUKĖNAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
PANEVĖŽYS
SVĖDASAI
BRESLAUJA
KARKLĖNAI
MIEŽIŠKIAI
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
KELMĖ
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
APSAS
DŪKŠTAS
RAGUVA
UTENA
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
ANYKŠČIAI
RIMŠĖ
SKAUDVILĖ
KAVARSKAS
VIDŽIAI
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
DOTNUVA
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
Ž. NAUMIESTIS
ALUNTA
PALŪSĖ
DYSNA
GERVINIAI
ŠETA
LINKMENYS
TVEREČIUS
TAURAGĖ
ARIOGALA
SIESIKAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
ŽASLIAI
SVYRIAI
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
VILNIUS
GERVEČIAI
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTADVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
RUDAMINA
PUNSKAS
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RAMAŠKONYS
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
PELESA
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

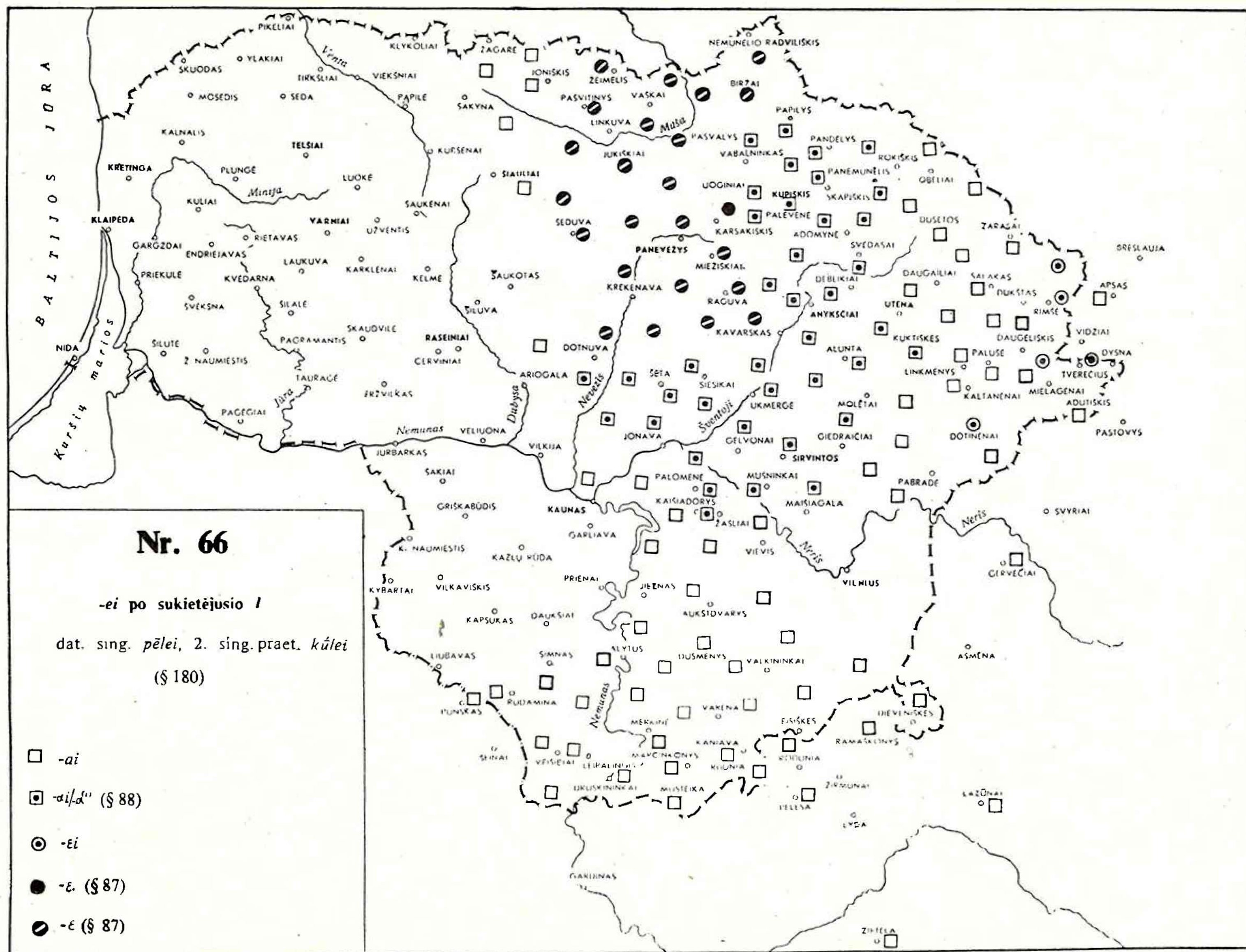

Nr. 62
-ie
nom pl tiẽ (tie)
-iẽ ... -iæ̃ arba -ie ... -iæ (§§ 84, 514, 515)
-ẹj (-iẽj ? su j- iš įvardžiuotinės paradigmos § 515)
-ė. ... -ǽ. (§§ 85a, 116b)
-ẹ̃ (§ 83)
-ė̇. (§§ 85a, 116b)
-ė̇ (§§ 85a, 116b)
-ẹ̃·i (§ 81)
-ī· (§ 82)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Jūra
Nemunas
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Mūša
Neris
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
MOSĖDIS
TIRKŠLIAI
SEDA
KLYKOLIAI
VIEKŠNIAI
PAPILĖ
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
SAKYNA
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
PANDĖLYS
VABALNINKAS
KOKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
UOGINIAI
PALĖVENĖ
DUSETOS
ZARASAI
ADOMYNĖ
SVĖDASAI
KARSAKIŠKIS
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
KULIAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
ŠAUKĖNAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
GARGŽDAI
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
BRESLAUJA
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
ANYKŠČIAI
UTENA
RIMŠĖ
SKAUDVILĖ
KAVARSKAS
VIDZIAI
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
DOTNUVA
ALUNTA
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
Ž. NAUMIESTIS
GERVINIAI
PALŪŠĖ
DYSNA
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
LINKMENYS
TVEREČIUS
ŠIESIKAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
PAGĖGIAI
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DŪTINĖNAI
PASTOVYS
JURBARKAS
VELIUONA
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAISIAGALA
ŠIRKABŪDIS
KAUNAS
ŽASLIAI
ŠVYRIAI
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
VIEVIS
KAZLŲ RŪDA
GERVEČIAI
PRIENAI
VILNIUS
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
JIEZNAS
AUKŠTDVARYS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RŪDNIA
RODŪNIA
RAMAŠKONYS
DRUSKININKAI
MISTEIKA
ZIRMŪNAI
PELĖSA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

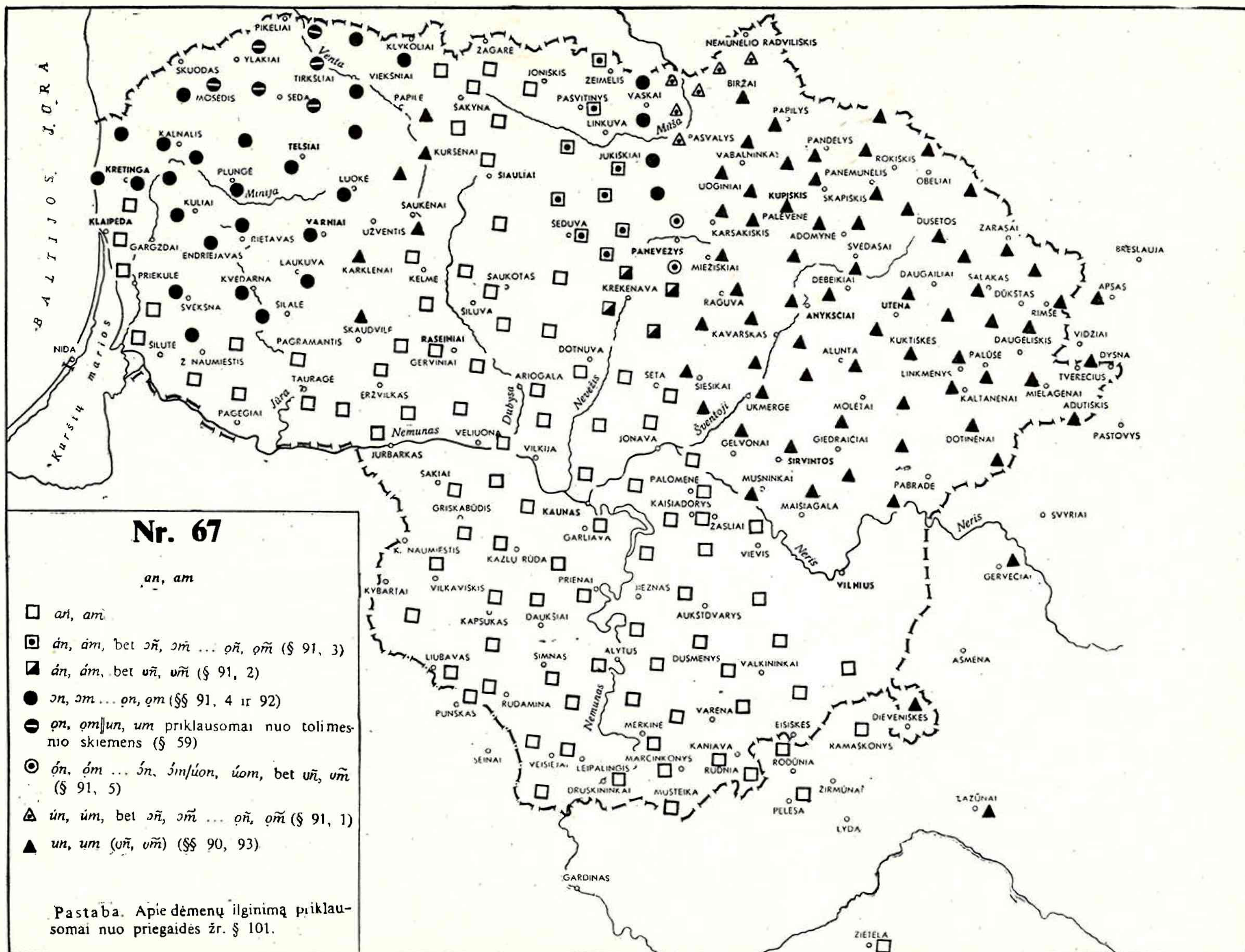

Nr. 63
-iẽs
gen. sing. akiẽs
-ię̃s ... -iæ̃s (§ 84)
-ĩ·s (§ 84)
-ẽ.s ... -æ̃.s (§§ 85a, 116b)
-ẽs (atitraukus kirtį -ès § 29, 1) (§§ 85a, 116b, 178)
-ẹ̃·s (§ 83)
-ẹ̃.s (§§ 85a, 116b)
-ẹ̃s (atitraukus kirtį -ẹ̀s § 29, 1) (§§ 85a, 116b, 178)
-ẹ̃·is (§ 81)
-ĩ·s (§ 82)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Nemunas
Neris
Nevėžis
Šventoji
Dubysa
Minija
Venta
Mūša
Jūra
SKUODAS
YLAKIAI
MOSĖDIS
SEDA
TIRKSLIAI
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
PAPILĖ
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
VAŠKAI
PASVITINYS
LINKUVA
PAPILYS
KALNALIS
TELŠIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
ŠAKYNA
JONIŠKĖLIS
ASVALYS
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KLAIPĖDA
KULIAI
VARNIAI
UŽVENTIS
SAUKĖNAI
ŠEDUVA
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
PALĖVENĖ
ADOMYNĖ
KARSAKIŠKIS
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
SVĖDASAI
BRESLAUJA
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
UTENA
RIMŠĖ
ANYKŠČIAI
KAVARSKAS
NIDA
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
GERVINIAI
DOTNUVA
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDŽIAI
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
PAGĖGIAI
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŽASLIAI
GARLIAVA
SVYRIAI
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
VILNIUS
GERVĖČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTADVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RUDNIA
RODŪNIA
RAMAŠKONYS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ZIRMŪNAI
LAZŪNAI
PELESA
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

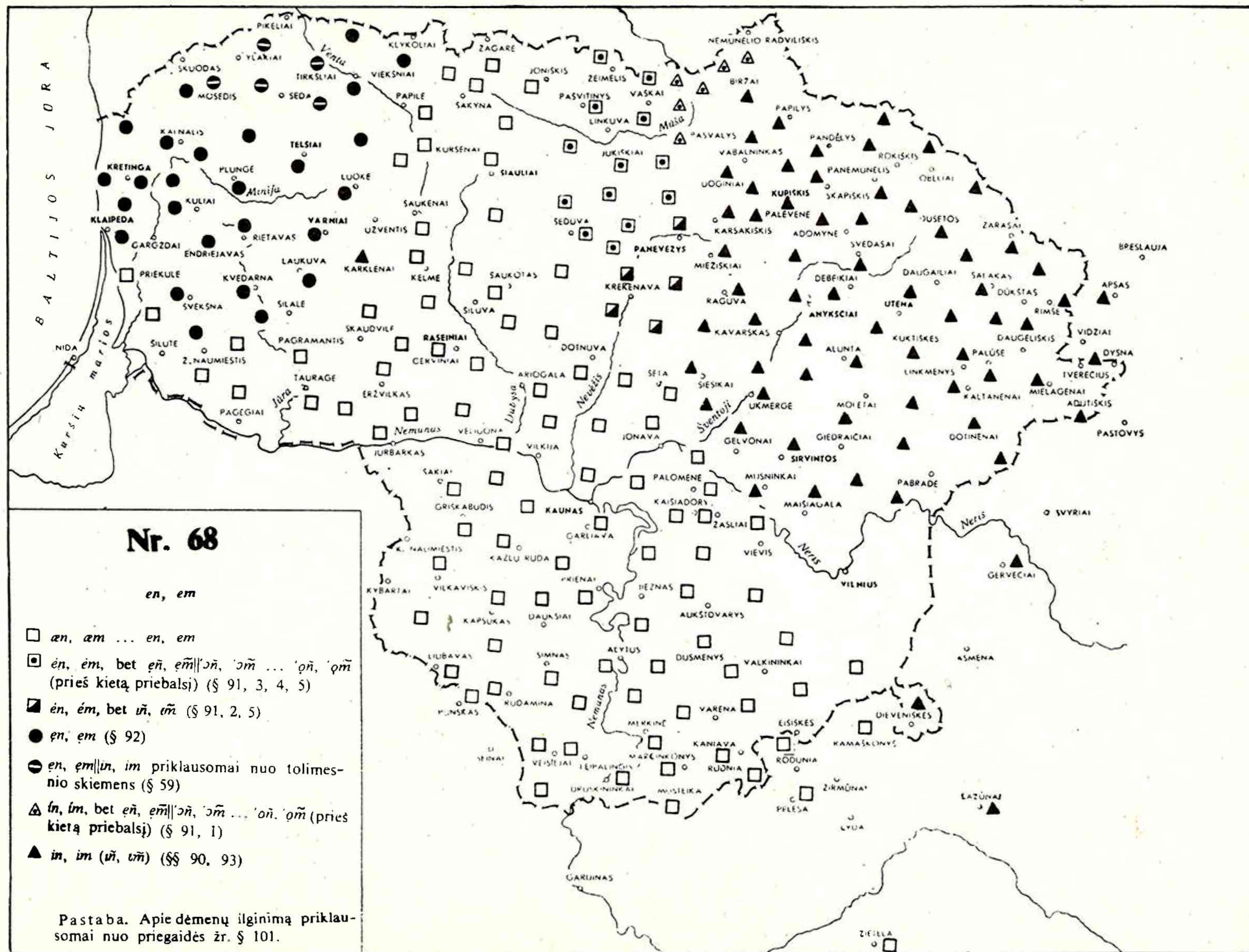
Nr. 64
-ai
dat. sing. šãkai, nom. pl. výrai, 2. sing. kráustai, dirbai, dirbdavai
-ai, po minkšto priebalsio -ei
-ɑi, po minkšto priebalsio -ei (su nežymiai „išblėsusiu" e) (§ 88)
-ɑi/-ɑ(i), po minkšto priebalsio -ii/-i(i) (§ 88)
-ɛ(.), po minkšto priebalsio -e(.) (§ 87)
-a·, po minkšto priebalsio -æ· ... e· (§ 86)
-å· ... ɔ·, po minkšto priebalsio -æ· ... -e· (§ 86)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
NIDA
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
MOSEDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
Venta
VIEKSNIAI
KLYKOLIAI
PAPILĖ
ŽAGARĖ
ŠAKYNA
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
Mūša
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
Minija
KULIAI
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
PASVALYS
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠAUKĖNAI
ŠEDUVA
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
PALĖVENĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KAKKLĖNAI
KELMĖ
PANEVĖŽYS
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
SVĖDASAI
BRESLAUJA
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠAUKOTAS
MIEŽIŠKIAI
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
KREKENAVA
RAGUVA
UTENA
RIMŠĖ
ANYKŠČIAI
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
DOTNUVA
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDŽIAI
ŠILUTĖ
Z NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
GERVINIAI
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
PAGĖGIAI
Jūra
ERŽVILKAS
Dubysa
Nevėžis
UKMERGĖ
MOLĖTAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
Nemunas
VELIUONA
JONAVA
Šventoji
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
SIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŠVYRIAI
GARLIAVA
ŽASLIAI
Neris
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
GERVĖČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
VILNIUS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTDVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
ASMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
KANIAVA
RAMAŠKONYS
SEINAI
VEISIĖJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RŪDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

Nr. 65
éi po sukietėjusio l
(§ 180)
ái
ái ... ói
éi
Pastaba. Dėl pirmojo dėmens ilginimo žr. § 101, 1.
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Jūra
Nemunas
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Neris
Mūša
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
PAPILĖ
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
KALNALIS
TELŠIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
ŠAKYNA
KULIAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠAUKĖNAI
RIETAVAS
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
NIDA
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
GERVINIAI
TAURAGĖ
ERŽVILKAS
PAGĖGIAI
ŠILUVA
SAUKOTAS
ARIOGALA
VELIUONA
JURBARKAS
SAKIAI
GRIŠKABŪDIS
VILKIJA
KAUNAS
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
PUNSKAS
KUDAMINA
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
MARCINKONYS
KANIAVA
RUDNIA
MERKINĖ
VARĖNA
DUSMENYS
VALKININKAI
EIŠIŠKĖS
RODŪNIA
KAMASKONYS
DIEVENIŠKĖS
ZIKMUNAI
PELESA
LYDA
LAZŪNAI
GARDINAS
ZIETELA
ASMENA
SVYRIAI
GERVĖČIAI
VILNIUS
VIEVIS
ŽASLIAI
KAIŠIADORYS
PALOMENĖ
MUSNINKAI
MAIŠIAGALA
PABRADĖ
JIEZNAS
AUKŠTDVARYS
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
ŠIRVINTOS
UKMERGĖ
ŠETA
SIESIKAI
DOTNUVA
KĖDAINIAI
KRAKĖS
KREKENAVA
PANEVĖŽYS
RAGUVA
KAVARSKAS
ANYKŠČIAI
ALUNTA
MOLĖTAI
DEBEIKIAI
UTENA
KUKTIŠKĖS
LINKMENYS
PALŪŠĖ
DAUGĖLIŠKIS
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
PASTOVYS
TVEREČIUS
DYSNA
VIDZIAI
RIMŠĖ
DŪKŠTAS
SALAKAS
DAUGAILIAI
APSAS
BRESLAUJA
ZARASAI
DUSETOS
SVĖDASAI
ADOMYNĖ
KARSAKIŠKIS
PALĖVENĖ
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
OBELIAI
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
PANDĖLYS
PAPILYS
BIRŽAI
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
VAŠKAI
ŽEIMELIS
JONIŠKIS
PASVITINYS
LINKUVA
PASVALYS
VABALNINKAS
JOKIŠKIAI
UOGINIAI
ŠEDUVA
MIEŽIŠKIAI

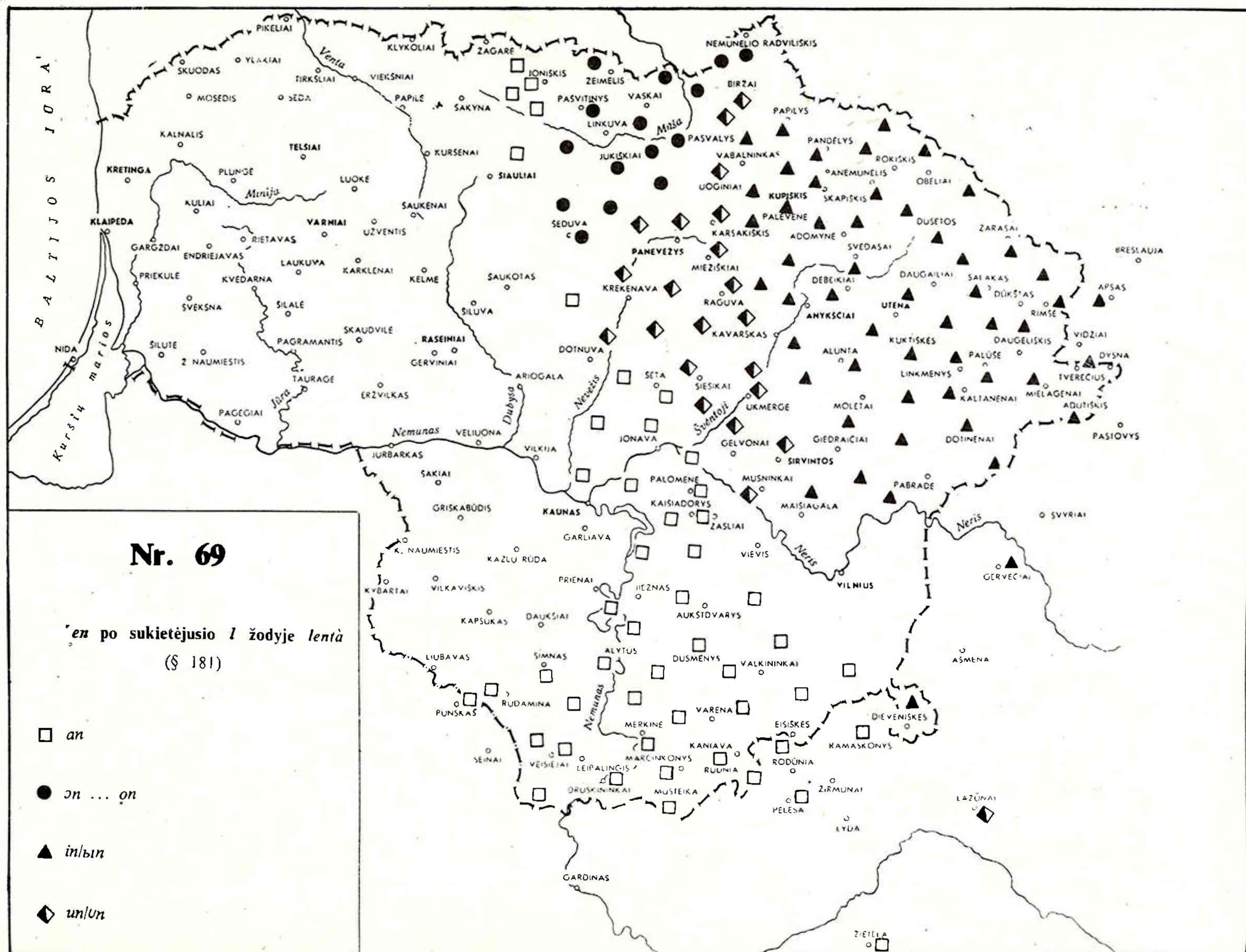

Nr. 66
-ei po sukietėjusio l
dat. sing. pēlei, 2. sing. praet. kū́lei
(§ 180)
-ai
-ai/-ɑ (§ 88)
-ɛi
-ɛ. (§ 87)
-ɛ (§ 87)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PASVITINYS
VAŠKAI
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PAPILĖ
SAKYNA
LINKUVA
Mūša
PASVALYS
Venta
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
JOKIŠKIAI
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
Minija
KULIAI
SAUKĖNAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
SVĖDASAI
PANEVĖŽYS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠAUKOTAS
MIEŽIŠKIAI
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
KREKENAVA
RAGUVA
UTENA
RIMŠĖ
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
ANYKŠČIAI
VIDŽIAI
SKAUDVILĖ
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
Ž. NAUMIESTIS
ČERVINIAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
Jūra
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
JONAVA
PASTOVYS
Nemunas
VELIUONA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
JURBARKAS
VILKIJA
SIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
ŽASLIAI
ŠVYRIAI
Neris
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
VILNIUS
GERVĖČIAI
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTADVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
ASMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
KANIAVA
RAMAŠKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
PELESA
EYDA
GARDINAS
ZIETELA

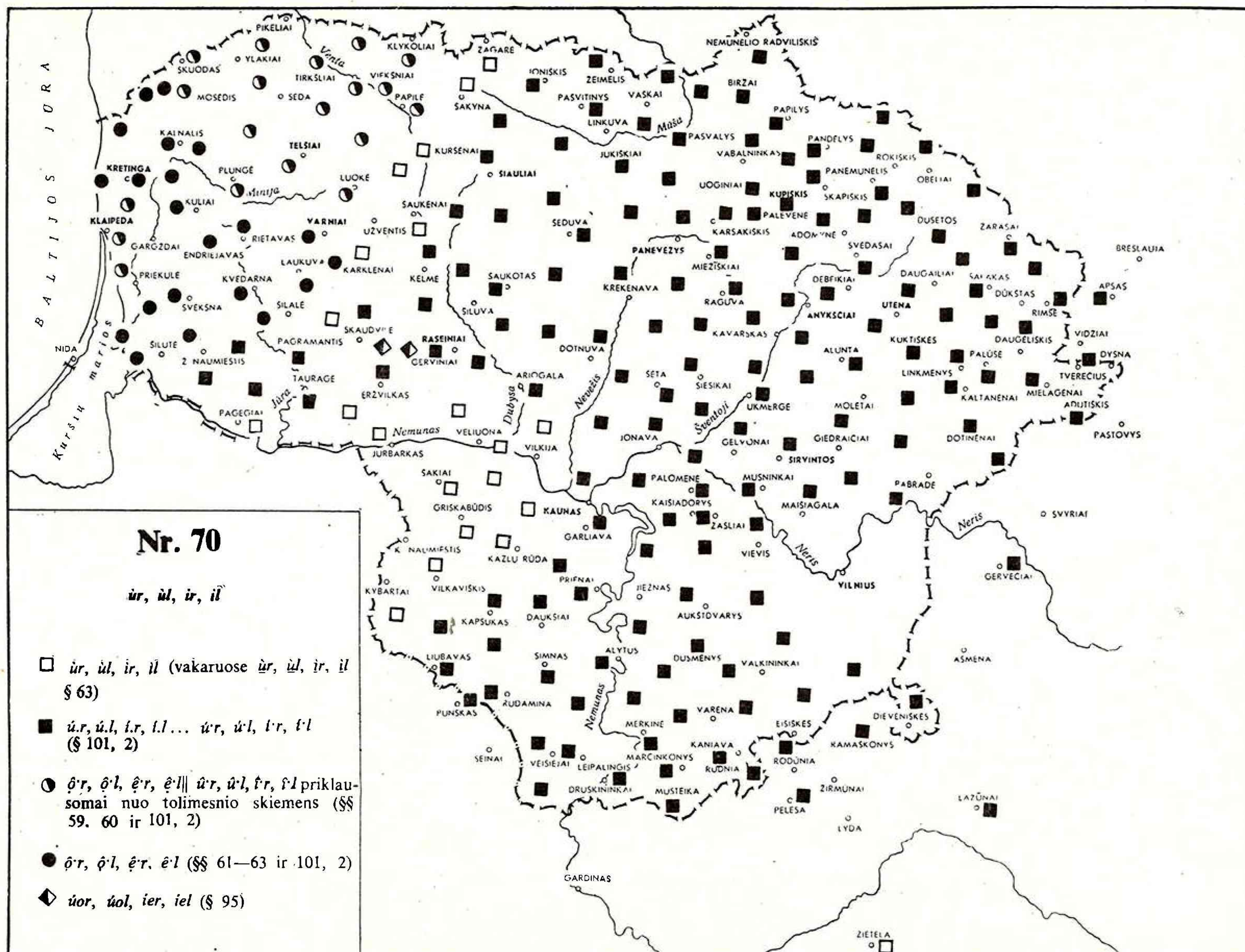

Nr. 67
an, am
añ, am̃
án, ám, bet ɔñ, ɔm̃ ... o̧ñ, o̧m̃ (§ 91, 3)
án, ám, bet uñ, um̃ (§ 91, 2)
ɔn, ɔm ... o̧n, o̧m (§§ 91, 4 ir 92)
o̧n, o̧m‖un, um priklausomai nuo tolimesnio skiemens (§ 59)
ón, óm ... ɔ́n, ɔ́m/úon, úom, bet uñ, um̃ (§ 91, 5)
ún, úm, bet ɔñ, ɔm̃ ... o̧ñ, o̧m̃ (§ 91, 1)
un, um (uñ, um̃) (§§ 90, 93)
Pastaba. Apie dėmenų ilginimą priklausomai nuo priegaidės žr. § 101.
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
NIDA
PIKELIAI
YLAKIAI
SKUODAS
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
KLYKOLIAI
VIEKŠNIAI
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PASVITINYS
VAŠKAI
PAPILĖ
ŠAKYNA
LINKUVA
Mūša
PAPILYS
ASVALYS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
OBELIAI
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
JUKIŠKIAI
VABALNINKAS
PANEMUNĖLIS
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
Minija
KULIAI
ŠAUKĖNAI
PALĖVENĖ
DUSETOS
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
ZARASAI
GARGŽDAI
RIETAVAS
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
PANEVĖŽYS
SVĖDASAI
BRESLAUJA
KARKLĖNAI
MIEŽIŠKIAI
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
KELMĖ
ŠAUKOTAS
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
KREKENAVA
APSAS
DŪKŠTAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
UTENA
RIMŠĖ
ANYKŠČIAI
SKAUDVILĖ
KAVARSKAS
VIDŽIAI
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
Ž. NAUMIESTIS
GERVINIAI
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
LINKMENYS
TVERECIUS
ERŽVILKAS
SIESIKAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
PAGĖGIAI
Jūra
Dubysa
Nevėžis
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
Nemunas
VELIUONA
Šventoji
PASTOVYS
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŠVYRIAI
GARLIAVA
ŽASLIAI
Neris
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
GERVĖČIAI
PRIENAI
VILNIUS
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
JIEZNAS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTADVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
KAMAŠKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
RUDNIA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
PELESA
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

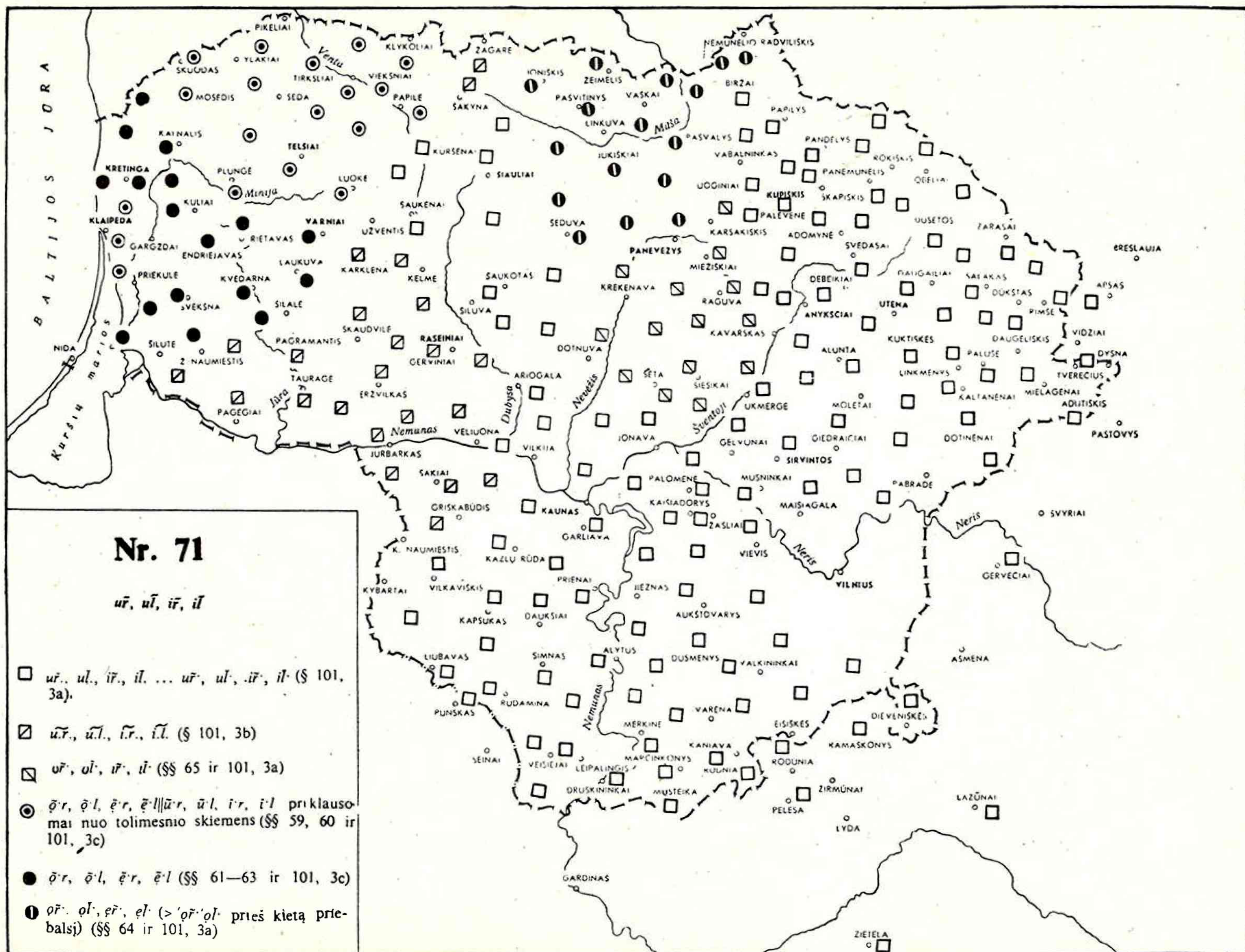

Nr. 68
en, em
æn, æm ... en, em
ėn, ėm, bet ẹñ, ẹm̃||'ɔñ, 'ɔm̃ ... 'ọñ, 'ọm̃ (prieš kietą priebalsį) (§ 91, 3, 4, 5)
ėn, ėm, bet ıñ, ım̃ (§ 91, 2, 5)
ẹn, ẹm (§ 92)
ẹn, ẹm||ın, ım priklausomai nuo tolimesnio skiemens (§ 59)
ín, ím, bet ẹñ, ẹm̃||'ɔñ, 'ɔm̃ ... 'oñ, 'ọm̃ (prieš kietą priebalsį) (§ 91, 1)
in, im (ıñ, ım̃) (§§ 90, 93)
Pastaba. Apie dėmenų ilginimą priklausomai nuo priegaidės žr. § 101.
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Mūša
Nevėžis
Dubysa
Jūra
Nemunas
Šventoji
Neris
PIKELIAI
YLAKIAI
SKUODAS
MOSĖDIS
TIRKŠLIAI
SEDA
KLYKOLIAI
VIEKŠNIAI
PAPILĖ
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
VAŠKAI
PAŠVITINYS
LINKUVA
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
PANDĖLYS
VABALNINKAS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
UOGINIAI
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
BRESLAUJA
ŠVEDASAI
MIEŽIŠKIAI
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
RIMŠĖ
VIDZIAI
DYSNA
TVEREČIUS
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
PASTOVYS
KAINALIS
TELŠIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
KULIAI
KLAIPĖDA
GARGŽDAI
RIETAVAS
VARNIAI
UŽVENTIS
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
SKAUDVILĖ
ŠILUTĖ
NIDA
Ž. NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
ČEKIŠKĖ
TAURAGĖ
ERŽVILKAS
PAGĖGIAI
SAKYNA
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
ŠAUKĖNAI
ŠEDUVA
PANEVĖŽYS
KREKENAVA
RAGUVA
ANYKŠČIAI
UTENA
ŠAUKOTAS
ŠILUVA
DOTNUVA
KAVARSKAS
ALUNTA
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
PALŪŠĖ
LINKMENYS
KALTANĖNAI
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
UKMERGĖ
MOLĖTAI
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DŪTINĖNAI
JONAVA
ŠIRVINTOS
JURBARKAS
VELIUONA
VILKIJA
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
MAIŠIAGALA
KAIŠIADORYS
ŽASLIAI
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
VILNIUS
ŠVYRIAI
GERVĖČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
BEŽNAS
AUKŠTOVARYS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
ASMENA
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
RUDAMINA
VARĖNA
PUNSKAS
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RŪDNIA
RODŪNIA
KAMAŠKONYS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

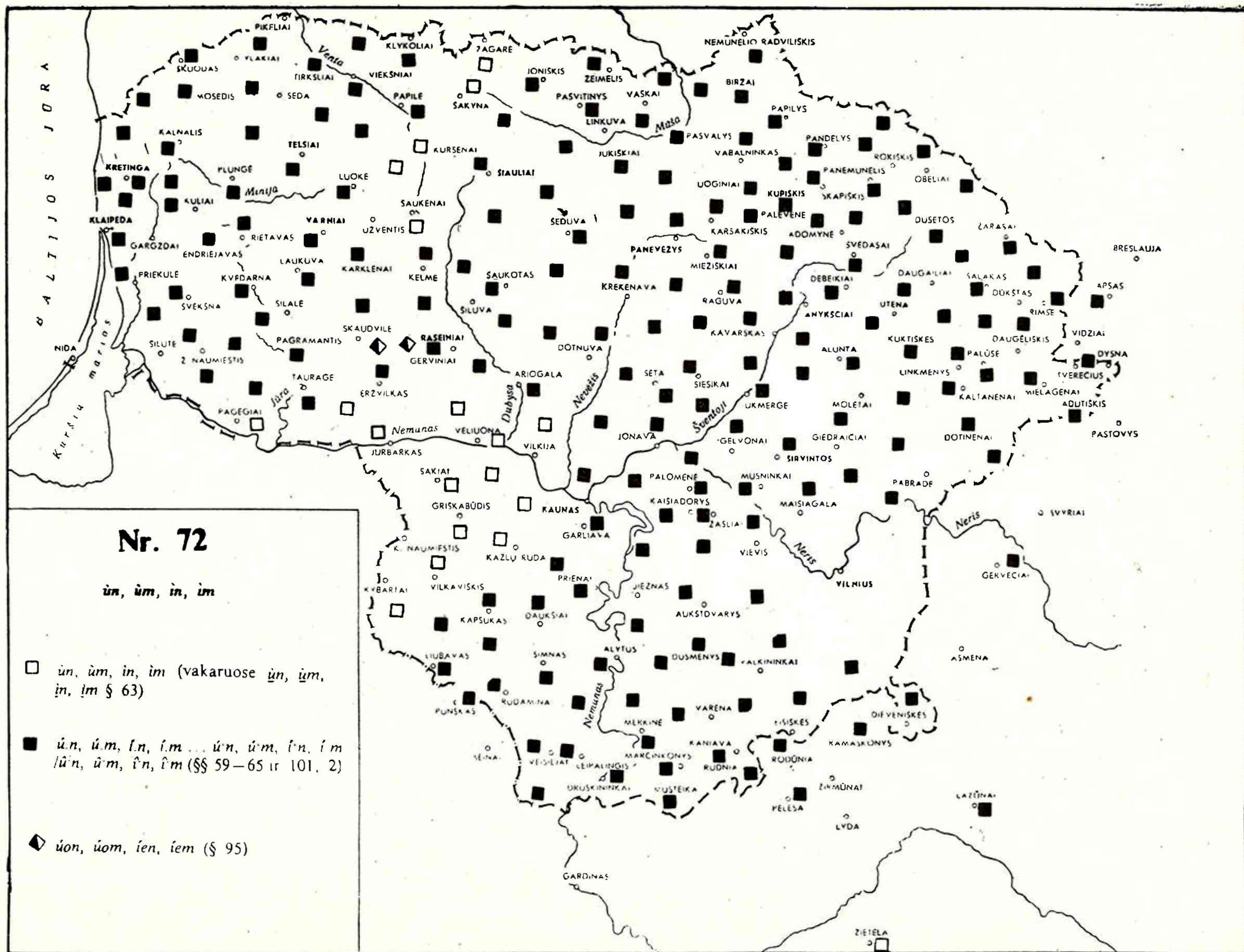

BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Nr. 69
ˈen po sukietėjusio l žodyje lentà
(§ 181)
an
ɔn ... o̜n
in/ɪn
un/ʊn
PIKELIAI
YLAKIAI
SKUODAS
MOSEDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
Venta
KLYKOLIAI
ŽAGARE
VIEKŠNIAI
PAPILĖ
ŠAKYNA
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
VASKAI
PAŠVITINYS
LINKUVA
Mūša
PASVALYS
PAPILYS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
VABALNINKAS
ANEMUNĖLIS
OBELIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
Minija
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KULIAI
ŠAUKĖNAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
RIETAVAS
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
ADOMYNĖ
PANEVĖŽYS
SVĖDASAI
BRESLAUJA
PRIEKULĖ
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
ŠAUKOTAS
MIEŽIŠKIAI
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
KVĖDARNA
KREKENAVA
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
UTENA
RIMŠĖ
ANYKŠČIAI
SKAUDVILĖ
KAVARSKAS
VIDZIAI
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
NIDA
Ž. NAUMIESTIS
GERVINIAI
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
Jūra
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
Nevėžis
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
Dubysa
Šventoji
Nemunas
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŠVYRIAI
ŽASLIAI
Neris
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
GARLIAVA
VIEVIS
GERVEČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
VILNIUS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTDVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RUDNIA
RODŪNIA
RAMASKONYS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

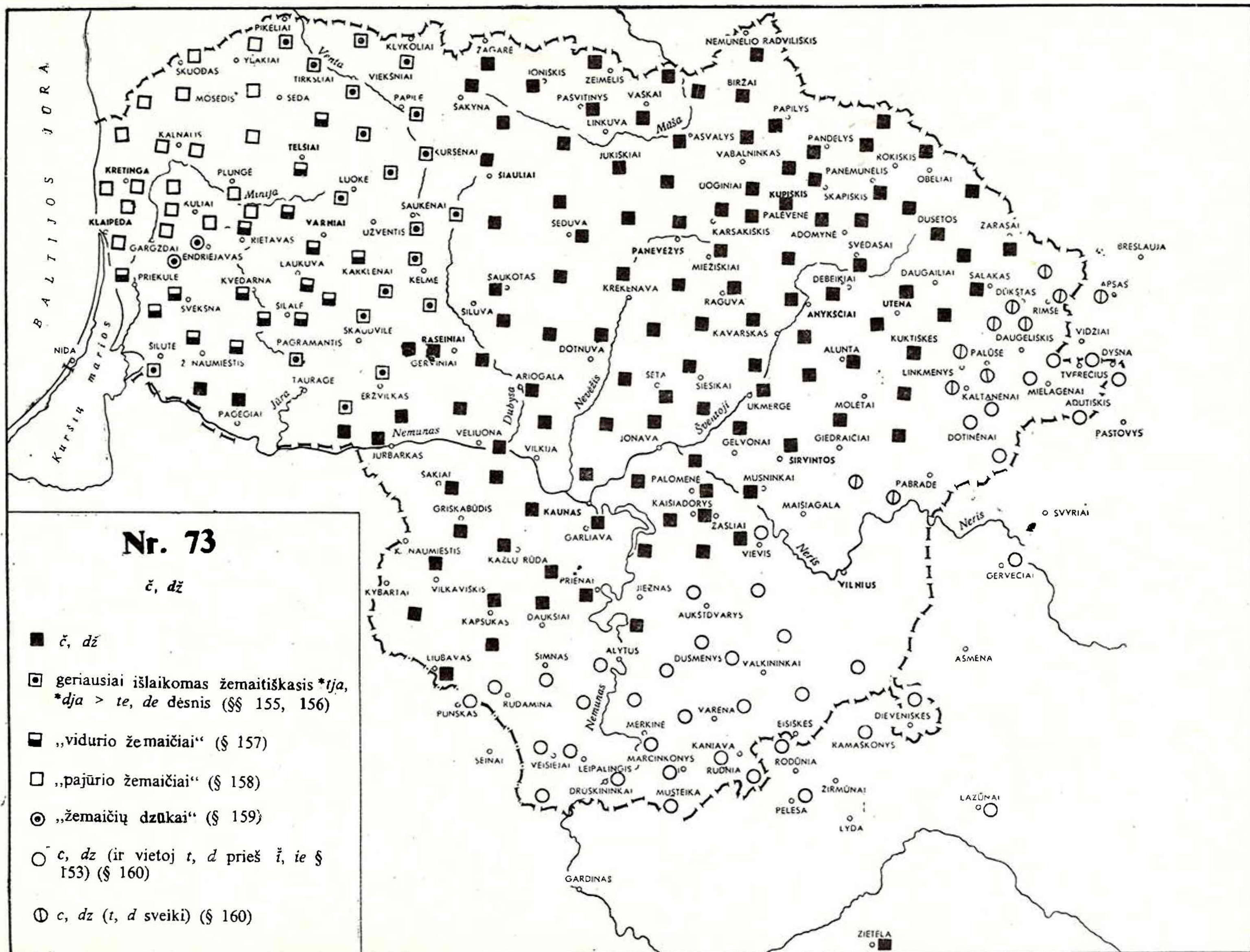

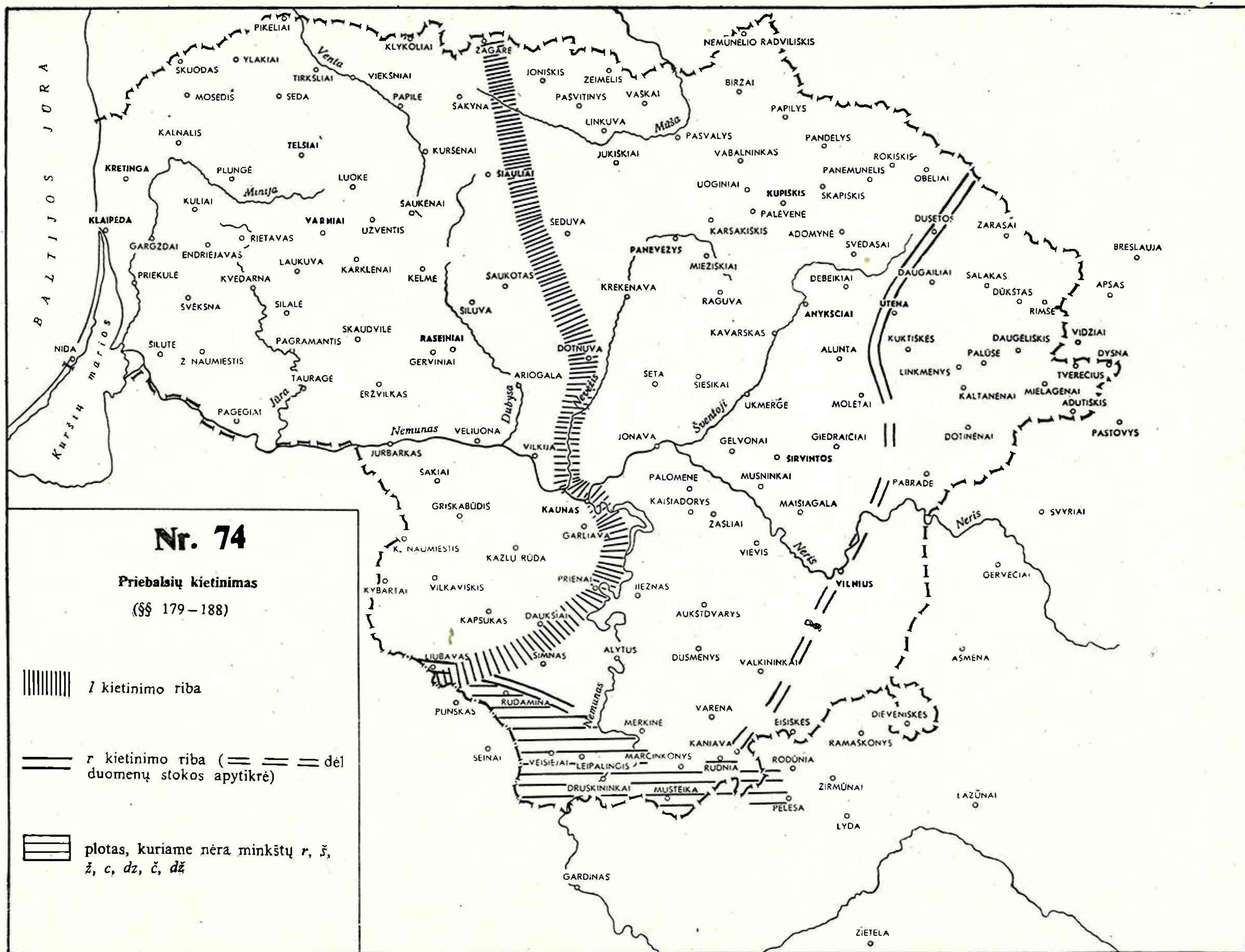
Nr. 70
ùr, ùl, ìr, ìl
ùr, ùl, ìr, ìl (vakaruose ù̱r, ù̱l, ı̱̀r, ı̱̀l § 63)
ú.r, ú.l, í.r, í.l ... ú·r, ú·l, í·r, í·l (§ 101, 2)
ộ·r, ộ·l, ệ·r, ệ·l|| û·r, û·l, î·r, î·l priklausomai nuo tolimesnio skiemens (§§ 59. 60 ir 101, 2)
ộ·r, ộ·l, ệ·r, ê·l (§§ 61—63 ir 101, 2)
úor, úol, ier, iel (§ 95)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
NIDA
PIKELIAI
YLAKIAI
SKUODAS
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
KLYKOLIAI
VIEKŠNIAI
PAPILĖ
Venta
KALNALIS
TELŠIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
Minija
LUOKĖ
KULIAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
RIETAVAS
UŽVENTIS
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠILALĖ
ŠVĖKŠNA
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
TAURAGĖ
PAGĖGIAI
Jūra
ERŽVILKAS
RASEINIAI
GERVINIAI
ŽAGARĖ
ŠAKYNA
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
ŠAUKĖNAI
KELMĖ
ŠILUVA
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
Mūša
JUKIŠKIAI
ŠEDUVA
ŠAUKOTAS
DOTNUVA
ARIOGALA
Dubysa
Nevėžis
KREKENAVA
PANEVĖŽYS
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
SVĖDASAI
MIEŽIŠKIAI
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
BRESLAUJA
APSAS
RAGUVA
ANYKŠČIAI
UTENA
RIMŠĖ
VIDŽIAI
KAVARSKAS
ALUNTA
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
PALŪŠĖ
DYSNA
LINKMENYS
TVEREČIUS
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
PASTOVYS
ŠĖTA
SIESIKAI
UKMERGĖ
Šventoji
MOLĖTAI
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
ŠIRVINTOS
VELIUONA
Nemunas
JURBARKAS
VILKIJA
ŠAKIAI
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
GARLIAVA
PALOMENĖ
MUSNINKAI
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
PABRADĖ
ŽASLIAI
Neris
SVYRIAI
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
VILNIUS
GERVĖČIAI
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTADVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
DIEVENIŠKĖS
SEINAI
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
KANIAVA
KAMASKONYS
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
PELESA
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

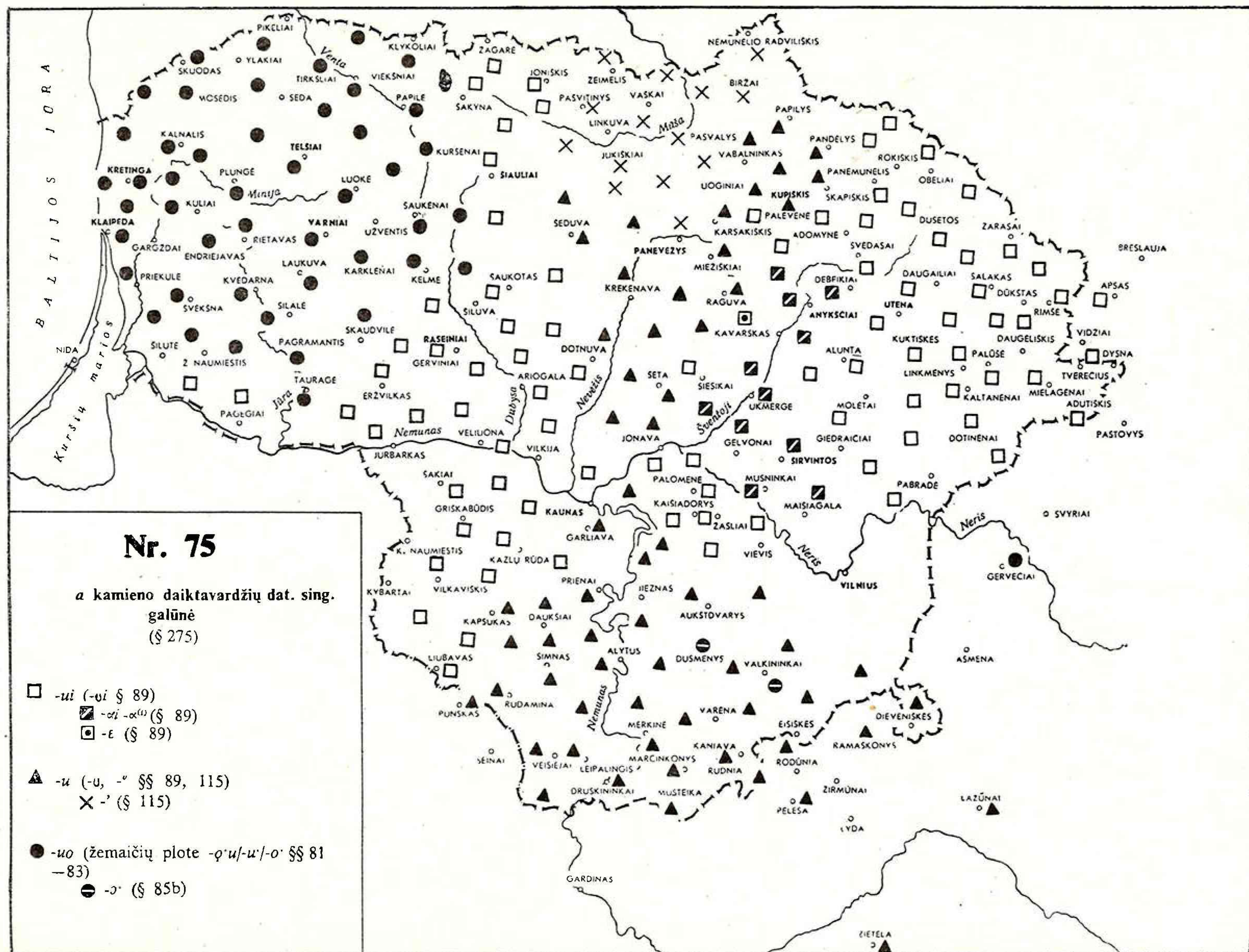
Nr. 71
ur̃, ul̃, ir̃, il̃
ur̃., ul., ir̃., il. ... ur̃·, ul·, ir̃·, il· (§ 101, 3a).
u.r̃., u.l̃., i.r̃., i.l̃. (§ 101, 3b)
ur̃·, ol·, ir̃·, il· (§§ 65 ir 101, 3a)
ǫ̃·r, ǫ̃·l, ẽ̦·r, ẽ̦·l||ũ·r, ũ·l, ĩ·r, ĩ·l priklausomai nuo tolimesnio skiemens (§§ 59, 60 ir 101, 3c)
ǫ̃·r, ǫ̃·l, ẽ̦·r, ẽ̦·l (§§ 61—63 ir 101, 3c)
ǫr̃·, ǫl·, ęr̃·, ęl· (> 'ǫr̃·'ǫl· prieš kietą priebalsį) (§§ 64 ir 101, 3a)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Mūša
Jūra
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
Nemunas
Neris
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
PAPILĖ
ŠAKYNA
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PASVITINYS
VAŠKAI
BIRŽAI
PAPILYS
LINKUVA
PASVALYS
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
JUKIŠKIAI
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KULIAI
KLAIPĖDA
SAUKĖNAI
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
VARNIAI
UŽVENTIS
RIETAVAS
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
SVĖDASAI
LAUKUVA
KARKLĖNA
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
DRISVIATY
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
KELMĖ
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
UTENA
ANYKŠČIAI
PIMSĖ
SKAUDVILĖ
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDŽIAI
NIDA
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
Ž. NAUMIESTIS
GERVINIAI
ŠĖTA
LINKMENYS
TVEREČIUS
TAURAGĖ
ARIOGALA
SIESIKAI
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ERŽVILKAS
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTIŠKIS
PASTOVYS
VILKIJA
JURBARKAS
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
ŽASLIAI
ŠVYRIAI
GARLIAVA
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
GERVĖČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
VILNIUS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTADVARIS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
RUDAMINA
PUNSKAS
VARĖNA
DIEVENIŠKĖS
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RODŪNIA
KAMASKONYS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
PELESA
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

Nr. 72
ùn, ùm, ìn, ìm
ùn, ùm, ìn, ìm (vakaruose u̯n, u̯m, i̯n, i̯m § 63)
ú.n, ú.m, í.n, í.m ... ú·n, ú·m, í·n, í·m /û·n, û·m, î·n, î·m (§§ 59–65 ir 101, 2)
úon, úom, íen, íem (§ 95)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
NIDA
KLAIPĖDA
KRETINGA
SKUODAS
PIKELIAI
YLAKIAI
MOSEDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
KLYKOLIAI
VIEKŠNIAI
PAPILĖ
ŽAGARĖ
ŠAKYNA
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
Venta
Mūša
KALNALIS
TELŠIAI
PLUNGĖ
Minija
LUOKĖ
KURŠĖNAI
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
VABALNINKAS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KULIAI
VARNIAI
UŽVENTIS
SAUKĖNAI
ŠEDUVA
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
RIETAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
ŠAUKOTAS
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
SVĖDASAI
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
BRESLAUJA
APSAS
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
SILALĖ
ŠVĖKŠNA
ŠILUVA
KREKENAVA
RAGUVA
ANYKŠČIAI
UTENA
RIMŠĖ
VIDZIAI
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
GERVINIAI
DOTNUVA
KAVARSKAS
ALUNTA
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
PALŪŠĖ
DYSNA
TVEREČIUS
TAURAGĖ
ERŽVILKAS
ARIOGALA
ŠETA
SIESIKAI
LINKMENYS
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
Jūra
Dubysa
Nevėžis
Šventoji
UKMERGĖ
MOLĖTAI
PASTOVYS
Nemunas
VELIUONA
VILKIJA
JURBARKAS
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
ŠIRVINTOS
DOTINĖNAI
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
GARLIAVA
ŽASLIAI
Neris
ŠVYRIAI
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
VILNIUS
GERVĖČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
AUKŠTADVARIS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
ALYTUS
LIUBAVAS
SIMNAS
DUSMENYS
VALKININKAI
ASMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
SEINAI
VEISIĖJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RUDNIA
RODŪNIA
KAMASKONYS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

Nr. 73
č, dž
č, dž
geriausiai išlaikomas žemaitiškasis *tja, *dja > te, de dėsnis (§§ 155, 156)
„vidurio žemaičiai“ (§ 157)
„pajūrio žemaičiai“ (§ 158)
„žemaičių dzūkai“ (§ 159)
c, dz (ir vietoj t, d prieš ĭ, ie § 153) (§ 160)
c, dz (t, d sveiki) (§ 160)
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
Venta
Minija
Mūša
Nevėžis
Dubysa
Jūra
Nemunas
Šventoji
Neris
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
PAPILĖ
ŽAGARĖ
ŠAKYNA
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PAŠVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
PANDĖLYS
VABALNINKAS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
JUKIŠKIAI
ŠIAULIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
KULIAI
KLAIPĖDA
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
RIETAVAS
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠAUKĖNAI
ŠEDUVA
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
BRESLAUJA
PRIEKULĖ
KVEDARNA
LAUKUVA
KALTINĖNAI
KELMĖ
ŠAUKOTAS
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
SVĖDASAI
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
RIMŠĖ
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
KREKENAVA
RAGUVA
ANYKŠČIAI
UTENA
VIDŽIAI
NIDA
ŠILUTĖ
Ž. NAUMIESTIS
PAGRAMANTIS
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
GERVINIAI
DOTNUVA
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
PALŪŠĖ
DYSNA
TAURAGĖ
ERŽVILKAS
ARIOGALA
ŠĖTA
SIESIKAI
ALUNTA
LINKMENYS
TVERECIUS
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
VELIUONA
UKMERGĖ
MOLĖTAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
JURBARKAS
VILKIJA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
SVYRIAI
GARLIAVA
ŽASLIAI
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
VILNIUS
GERVĖČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTDVARYS
LIUBAVAS
SIMNAS
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RODŪNIA
RUDNIA
KAMAŠKONYS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
PELESA
ŽIRMŪNAI
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

Nr. 74
Priebalsių kietinimas
(§§ 179 – 188)
l kietinimo riba
r kietinimo riba (═ ═ ═ dėl duomenų stokos apytikrė)
plotas, kuriame nėra minkštų r, š, ž, c, dz, č, dž
BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
NIDA
PIKELIAI
YLAKIAI
SKUODAS
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
Venta
VIEKŠNIAI
KLYKOLIAI
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PAPILĖ
ŠAKYNA
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
Mūša
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
PANDĖLYS
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
JUKIŠKIAI
VABALNINKAS
ROKIŠKIS
PANEMUNĖLIS
OBELIAI
KRETINGA
PLUNGĖ
LUOKĖ
ŠIAULIAI
Minija
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KULIAI
ŠAUKĖNAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠEDUVA
PALĖVENĖ
KARSAKIŠKIS
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
RIETAVAS
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
SVĖDASAI
BRESLAUJA
LAUKUVA
KARKLĖNAI
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
KELMĖ
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
ANYKŠČIAI
UTENA
RIMŠĖ
SKAUDVILĖ
RASEINIAI
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDŽIAI
ŠILUTĖ
PAGRAMANTIS
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
Ž. NAUMIESTIS
GERVINIAI
LINKMENYS
TVEREČIUS
TAURAGĖ
ARIOGALA
ŠETA
SIESIKAI
ERŽVILKAS
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
Jūra
Nevėžis
Dubysa
UKMERGĖ
MOLĖTAI
ADUTIŠKIS
PAGĖGIAI
Šventoji
Nemunas
VELIUONA
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTINĖNAI
PASTOVYS
VILKIJA
JURBARKAS
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
ŽASLIAI
SVYRIAI
GARLIAVA
Neris
K. NAUMIESTIS
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
GERVEČIAI
PRIENAI
VILNIUS
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
JIEZNAS
AUKŠTDVARYS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
ALYTUS
DUSMENYS
VALKININKAI
ASMENA
LIUBAVAS
SIMNAS
RUDAMINA
PUNSKAS
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
KANIAVA
RAMAŠKONYS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
RUDNIA
RODŪNIA
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ZIRMŪNAI
LAZŪNAI
PELESA
LYDA
GARDINAS
ZIETELA

BALTIJOS JŪRA
Kuršių marios
NIDA
PIKELIAI
SKUODAS
YLAKIAI
MOSĖDIS
SEDA
TIRKŠLIAI
KLYKOLIAI
VIEKŠNIAI
PAPILĖ
Venta
ŽAGARĖ
JONIŠKIS
ŽEIMELIS
PASVITINYS
VAŠKAI
LINKUVA
Mūša
NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS
BIRŽAI
PAPILYS
PASVALYS
PANDĖLYS
ROKIŠKIS
OBELIAI
VABALNINKAS
PANEMUNĖLIS
UOGINIAI
KUPIŠKIS
SKAPIŠKIS
KALNALIS
TELŠIAI
KURŠĖNAI
KRETINGA
PLUNGĖ
Minija
LUOKĖ
ŠIAULIAI
JUKIŠKIAI
KULIAI
KLAIPĖDA
VARNIAI
UŽVENTIS
ŠAUKĖNAI
ŠEDUVA
KARSAKIŠKIS
PALĖVENĖ
ADOMYNĖ
DUSETOS
ZARASAI
GARGŽDAI
ENDRIEJAVAS
RIETAVAS
LAUKUVA
KARKLĖNAI
KELMĖ
PANEVĖŽYS
MIEŽIŠKIAI
ŠVEDASAI
PRIEKULĖ
KVĖDARNA
ŠAUKOTAS
KREKENAVA
DEBEIKIAI
DAUGAILIAI
SALAKAS
DŪKŠTAS
APSAS
BRESLAUJA
ŠVĖKŠNA
ŠILALĖ
ŠILUVA
RAGUVA
UTENA
RIMŠĖ
ANYKŠČIAI
ŠILUTĖ
SKAUDVILĖ
PAGRAMANTIS
RASEINIAI
KAVARSKAS
KUKTIŠKĖS
DAUGĖLIŠKIS
VIDŽIAI
Ž. NAUMIESTIS
TAURAGĖ
GERVINIAI
DOTNUVA
ALUNTA
PALŪŠĖ
DYSNA
LINKMENYS
TVEREČIUS
ARIOGALA
Nevėžis
ŠĖTA
SIESIKAI
UKMERGĖ
KALTANĖNAI
MIELAGĖNAI
ADUTIŠKIS
ERŽVILKAS
MOLĖTAI
PAGĖGIAI
Jūra
Dubysa
Šventoji
JONAVA
GELVONAI
GIEDRAIČIAI
DOTIENĖNAI
PASTOVYS
Nemunas
VELIUONA
JURBARKAS
VILKIJA
ŠIRVINTOS
ŠAKIAI
PALOMENĖ
MUSNINKAI
PABRADĖ
GRIŠKABŪDIS
KAUNAS
KAIŠIADORYS
MAIŠIAGALA
ŽASLIAI
Neris
SVYRIAI
K. NAUMIESTIS
GARLIAVA
KAZLŲ RŪDA
VIEVIS
VILNIUS
GERVEČIAI
KYBARTAI
VILKAVIŠKIS
PRIENAI
JIEZNAS
KAPSUKAS
DAUKŠIAI
AUKŠTOVARYS
ALYTUS
LIUBAVAS
SIMNAS
DUSMENYS
VALKININKAI
AŠMENA
PUNSKAS
RUDAMINA
VARĖNA
MERKINĖ
EIŠIŠKĖS
DIEVENIŠKĖS
SEINAI
VEISIEJAI
LEIPALINGIS
MARCINKONYS
KANIAVA
RUDNIA
RODŪNIA
RAMAŠKONYS
DRUSKININKAI
MUSTEIKA
ŽIRMŪNAI
PELESA
LAZŪNAI
LYDA
GARDINAS
ZIETELA
Nr. 75
a kamieno daiktavardžių dat. sing. galūnė
(§ 275)
-ui (-ʋi § 89)
-αi -α(ι) (§ 89)
-ε (§ 89)
-u (-ʋ, -ᵘ §§ 89, 115)
-’ (§ 115)
-uo (žemaičių plote -ọ·u/-u·/-o· §§ 81—83)
-ɔ· (§ 85b)

VIETOVIŲ, IŠ KURIŲ DAUGAIUSIA IMTA DUOMENŲ, SĄRAŠAS IR SVARBESNIŲJŲ ŠALTINIŲ NURODYMAS[64]

Adomỹnė RAA – B. Mikulionytės (iš Punkiškių kaimo, 7 *km* į š.-r.) diplominis darbas 1951 m. (dingęs, naudotasi išrašais).
Adùtiškis RAV – E. Meldziukaitės-Vanagienės diplominis darbas 1959 m.
Akmẽnė ŠŽT (15 *km* į r. nuo Viekšnių̃) – LKŽ.
Alytùs PA – stud. A. Krygeris, Z. Stremauskaitė, G. Tarūtaitė.
Ãlovė PA (10 *km* į p.-r. nuo Alytaũs) – stud. V. Mikailionis.
Alsė̃džiai ŠŽT (14 *km* į š.-v. nuo Telšių̃) – LKŽ.
Aluntà RAU – V. Paliūnio (iš Pavirinčių kaimo, 4 *km* į r.) diplominis darbas 1957 m.
Alvìtas VAK (8 *km* į v. nuo Vilkavìškio) – LKŽ, žr. **Vilkavìškis.**
Andriónìškis RAA (10 *km* į š.-v. nuo Anykščių̃) – LKŽ.
Anykščiaĩ RAA – A. Baranausko raštai, Gerulio LiDi 77–92, LKŽ.
Antãlieptė RAU (8 *km* į š. nuo Daũgailių) – doc. K. Musteikis, stud. J. Jakštas.
Antašavà RAK (miestelis prie Uogìnių) – žr. **Uogìniai.**
Ãpsas RAV – E. Grinaveckienė MAD 1960 2 173–189, autoriaus 1952 m. užrašyti tekstai.
Ariógala VAŠ – stud. D. Berteškaitė, LKŽ.
Armõniškės PA (5 *km* į p.-v. nuo Ramaškonių̃) – LKŽ.
Asavà PA (7 *km* į š. nuo Žirmū́nų) – tekstai TD IV tome.
Ašãšninkai arba Kabẽliai II PA (keli *km* į v. nuo Musteĩkos) – žr. **Kabẽliai.**
Auksučiaĩ VAŠ (10 *km* į p.-v. nuo Šakýnos) – žr. **Šakýna.**
Aukštdvarỹs PA – LKŽ.
Azíerkai PA (17 *km* į p. nuo Drùskininkų) – A. Vidugirio informacija.
Ąžuolų̃ Būdà VAK (6 *km* į p.-r. nuo Kazlų̃ Rūdõs) – žr. **Vilkavìškis.**
Bagaslavìškis RAŠ (5 *km* į r. nuo Gélvonų) – stud. D. Sargelytė.
Baisógala VAŠ-RAP (15 *km* į p. nuo Šeduvõs) – LKŽ.
Balbiẽriškis VAK (15 *km* į p. nuo Príenų) – stud. J. Zigmanta, LKŽ.
Bálninkai RAA/RAU (14 *km* į p.-v. nuo Aluntõs) – stud. V. Rakauskas.
Barstýčiai ŠŽT (13 *km* į v. nuo Sedõs) – LKŽ.
Bar̃tninkai VAK (18 *km* į p. nuo Vilkavìškio) – LKŽ, žr. **Vilkavìškis.**
Batakiaĩ PŽR (9 *km* į p.-v. nuo Skaudvìlės) – LKŽ.
Benekáinys PA (12 *km* į š. nuo Ramaškonių̃) – LŽK.
Betýgala VAŠ (13 *km* į š.-v. nuo Ariógalos) – stud. Z. Budaitis, A. Rubinskytė.

[64] Po vietovės didžiosios raidės rodo sutrumpintą tarmės pavadinimą: **PA** – pietų aukštaičiai, **PŽR** – pietų žemaičiai raseinìškiai, **PŽV** – pietų žemaičiai varnìškiai, **RAA** – rytų aukštaičiai anykštė̃nai, **RAK** – rytų aukštaičiai kupiškėnai, **RAP** – rytų aukštaičiai panevėžìškiai, **RAŠ** – rytų aukštaičiai širvintìškiai, **RAU** – rytų aukštaičiai utenìškiai, **RAU(V)** – „pereinamoji" Vabalniñko tarmė, **RAV** – rytų aukštaičiai vilnìškiai, **ŠŽK** – šiaurės žemaičiai kretingìškiai, **ŠŽT** – šiaurės žemaičiai telšìškiai, **VAK** – vakarų aukštaičiai kaunìškiai, **VAK(Kl)** – Klaĩpėdos krašto aukštaičiai, **VAŠ** – vakarų aukštaičiai šiauliškiai, **VAŠ-RAP** – pereinamoji tarmė tarp vakarų ir rytų aukštaičių (Baisógala–Jonavà), **VŽ** – vakarų žemaičiai. Jeigu vietovė žemėlapyje Nr. 1 nepažymėta, skliaustuose nurodomas a p y t i k r i s jos nuotolis t i e s i a l i n i j a nuo artimesnės pažymėtosios. Kryptį rodo raidės: **p.** – pietūs, **p.-r.** – pietryčiai, **p.-v.** – pietvakariai, **r.** – rytai, **š.** – šiaurė, **š.-r.** – šiaurės rytai, **š.-v.** – šiaurės vakarai, **v.** – vakarai. Toliau po brūkšnio nurodomi svarbesni šaltiniai. Į sąrašą neįtrauktos retai minimos vietovės, kurių lokalizacija nurodyta tekste (ten aptarti ir šaltiniai).

Birštonas VAK (6 *km* į p.-r. nuo P r í e n ų) – doc. J. Kazlauskas, stud. A. Kederytė.

Biržai RAP – I. Jašinskaitės diplominis darbas 1956 m. ir straipsniai LKK I 189–194, II 187–193.

Butrimónys PA (12 *km* į p.-r. nuo J i ẽ z n o) – doc. J. Palionis, LKŽ.

Ceikiniaĩ RAV (10 *km* į v. nuo M i e l a g ė́ n ų) – tekstai TD IV tome.

Čedasaĩ RAK (15 *km* į š.-r. nuo P á n d ė l i o) – stud. D. Juodelytė.

Čẽkiškė VAK (14 *km* į š.-v. nuo V i l k i j õ s) – stud. A. Ajonis.

Čiõbiškis RAŠ (15 *km* į p. nuo G é l v o n ų) – žr. **Gélvonai**.

Darbė́nai ŠŽK (15 *km* į š. nuo K r e t i n g õ s) – stud. L. Benetytė, J. Laučiūtė, žr. **Kretingà**.

Darsū́niškis VAK (16 *km* į š.-r. nuo P r í e n ų) – LKŽ.

Daũgai PA (15 *km* į p.-v. nuo D u s m e n ų̃) – LKŽ, stud. M. Klimkevičiūtė.

Daũgailiai RAU – G. Barisaitės diplominis darbas (leksika) 1960 m.

Daugė́liškis RAV – M. Šumino (iš Pasiškės kaimo) diplominis darbas 1951 m.; fil. m. kand. K. Pakalka, stud. J. Subačius.

Daukšiaĩ VAK – fil. m. kand. V. Labutis.

Daunoravà VAŠ (8 *km* į š.-v. nuo J õ n i š k i o) – S. Karaliūnas.

Debeĩkiai RAU – O. Sedelskytės (iš Čekonių kaimo, apie 6 *km* į v.) diplominis darbas 1952 m. ir straipsnis MAD 1958 1 195–207.

Dė́ltuva RAP (6 *km* į p.-v. nuo U k m e r g ė̃ s) – autoriaus 1959 m. užrašyti tekstai, LKŽ.

Dievẽniškės RAV – K. Būgos raštai ir rankraščiai, Arumos Lit. Mund. 19–30, 61–65, mokyt. Pr. Kniūkštos ir J. Dovydaičio informacija.

Dysnà RAV – K. Būgos raštai ir rankraščiai, LKŽ.

Dotinė́nai RAV – M. Pagirio 1957 m. ir B. Vinciūno 1958 m. diplominiai darbai.

Dotnuvà VAŠ-RAP – LKŽ.

Dovilaĩ VŽ (16 *km* į p.-r. nuo K l a ĩ p ė d o s) – tekstai TD VII tome, LKŽ.

Drùskininkai PA – stud. K. Viščinis.

Dubìčiai PA (8 *km* į p.-r. nuo R u d n i õ s) – stud. J. Zaliauskaitės-Jasinskienės informacija, LKŽ.

Dubingiaĩ RAU (12 *km* į r. nuo G i e d r a ĩ č i ų) – LKŽ.

Dū́kštas RAV – autoriaus 1952 m. užrašyti tekstai.

Duõkiškis RAU (12 *km* į š.-r. nuo S v ė d a s ų̃) – stud. V. Vanagas.

Dùsetos RAU – K. Būgos raštai, N. Gaulytės diplominis darbas 1956 m., doc. V. Mažiulio informacija.

Dùsmenys PA – P. Vaitkevičiaus diplominis darbas 1963 m.

Eĩšiškės PA – tekstai TD IV tome, LKŽ.

Endriejãvas ŠŽK – stud. E. Martinkutė (Ped. I-tas).

Ė́riškiai RAP (12 *km* į š.-r. nuo K r e k e n a v õ s) – LKŽ (prof. J. Balčikonis).

Er̃žvilkas PŽR – S. Urbonavičiūtės (iš Pagirių kaimo) diplominis darbas 1951 m.

Gadū́nãvas ŠŽT (9 *km* į š. nuo T e l š i ų̃), žr. **Laũkuva**.

Gar̃damas PŽV (6 *km* į š.-v. nuo Ž. N a ũ m i e s č i o) – stud. A. ir R. Žibaičiai, žr. **Laũkuva**.

Gargždaĩ ŠŽK – stud. R. Būdaitė, LKŽ.

Garliavà VAK – Lesk.-Brugm. 83–330, M. Sapijanskaitės (iš Pajiesio kaimo) diplominis darbas 1951 m. (dingęs, naudotasi išrašais).

Gaũrė PŽR (12 *km* į r. nuo T a u r a g ė̃ s) – stud. L. Urbutytė.

Geistaraĩ (D i d v y ž i a ĩ) VAK (9 *km* į š. nuo V i l k a v i š k i o) – žr. **Vilkavìškis**.

Gel̃gaudiškis VAK (13 *km* į r. nuo J ù r b a r k o) – LKŽ.

Gélvonai RAŠ – K. Morkūno (iš Kul̃niškių kaimo, 7 *km* į š.) diplominis darbas 1954 m., fil. m. kandidato disertacija 1961 m. ir straipsniai LKK III 5–56, MAD 1959 2 191–201. Juose yra nemaža duomenų iš Mùsninkų, Pabáisko, Širvintų̃ ir kt. šios tarmės vietų.

Gervė̃čiai RAV – Arumos Lit. Mund. 7–18, 54–61, stud. R. Laurinavičius, V. Petrikaitė (Ped. I-tas), autoriaus 1948 ir 1954 m. užrašyti tekstai.

Gervìniai PŽR – G. Vitkauskaitės diplominis darbas 1958 m.

Giedraĩčiai RAŠ/RAU – stud. I. Steponavičiūtė.

Gir̃diškė PŽV (10 *km* į š.-v. nuo Skaudvìlės) – žr. **Laũkuva.**

Girdžiaĩ VAK (10 *km* į š. nuo Jùrbarko) – L. Petraitytės (iš Jokūbáičių kaimo, 2 *km* į r.) diplominis darbas 1950 m.

Gir̃kalnis VAŠ (10 *km* į p.-r. nuo Raséinių) – stud. Č. Kalenda.

Gižaĩ VAK (10 *km* į š.-v. nuo Kapsùko) – LKŽ, žr. **Vilkavìškis.**

Griškabūdis VAK – stud. M. Bieliauskaitė, Budzinskaitė, I. Ledas, žr. **Vilkavìškis.**

Gruzdžiaĩ VAŠ (12 *km* į p.-r. nuo Šakýnos) – stud. V. Bičkūnaitė.

Grū̃žiai RAP (8 *km* į p. nuo Vaškų̃) – LKŽ, stud. A. Trasauskaitė.

Ignalinà RAV (miestas prie Palū́šės) – E. Strazdaitė.

Ylakiaĩ ŠŽT – stud. I. Juočytė.

Ilguvà VAK (5 *km* į p.-r. nuo Veliuonõs) – LKŽ.

Ìšlaužas VAK (11 *km* į p. nuo Garliavõs) – žr. **Vilkavìškis.**

Janãpolė ŠŽT/PŽV (10 *km* į š. nuo Var̃nių) – žr. **Laũkuva.**

Jankaĩ VAK (14 *km* į r. nuo Grìškabūdžio) – žr. **Vilkavìškis.**

Jíestrakis VAK (16 *km* į v. nuo Príenų) – žr. **Vilkavìškis.**

Jiẽznas VAK – stud. M. Minkauskaitė, B. Sodaitytė.

Johámpolė PŽR (15 *km* į r. nuo Kel̃mės) – stud. N. Tamutytė (Ped. I-tas).

Jonavà VAŠ-RAP – autoriaus 1959 m. užrašyti tekstai.

Joniškė̃lis RAP (tarp Jùkiškių ir Pãsvalio) – Gerulio LiDi 54–65, LKŽ.

Jõniškis VAŠ – stud. A. Kepalaitė, V. Kutkevičius, V. Mačiulytė, St. Muižė, taip pat Jõniškio I ir II vid. mokyklų mokytojai ir mokiniai.

Jotáiniai RAP (13 *km* į v. nuo Raguvõs) – Ž. Urbanavičiūtė Kalbotyra IX 209–211.

Judrė̃nai ŠŽK (14 *km* į v. nuo Kvė̃darnos) – LKŽ.

Jùkiškiai RAP – J. Malakausko diplominis darbas 1964 m.

Juodaũsiai – žr. **Ukmergė̃.**

Jùrbarkas VAK – E. Šopaitytės-Grinaveckienės (iš Klišių̃ kaimo) diplominis darbas 1952 m., fil. m. kandidato disertacija 1956 m. ir straipsniai LKK I 119–175, II 177–184, III 161–175 ir MAD 1961 1 129–136, 2 233–241, 1962 2 195–202. Juose yra nemaža duomenų ir iš kitų Mituvos upyno vietovių.

Jū̃žintaĩ RAU (13 *km* į v. nuo Dusetų̃) – V. Jasiulionio (iš Jurgiškių kaimo) diplominis darbas (leksika) 1959 m.

Kabė̃liai PA (6 *km* į v. nuo Musteĩkos) – stud. J. Zaliauskaitė-Jasinskienė, tekstai iš TD IV tomo.

Kaišiadórys VAK – D. Jacevičiūtės (iš Beištrakių kaimo, apie 10 *km* į v.) diplominis darbas 1950 m.

Kalesniñkai PA (12 *km* į v. nuo Eĩšiškių) – tekstai TD IV tome.

Kalnãlis ŠŽK – Pr. Kniūkštos (iš Barzdžių̃ kaimo) 1959 m. ir G. Beniušytės 1960 m. diplominiai darbai.

Kalnùjai PŽR/VAK (7 *km* į p. nuo Raséinių) – stud. M. Martinaitis.

Kal̃tanėnai RAV – A. Jatulio (iš Kuklių̃ kaimo) diplominis darbas 1964 m.

Kaltinėnai PŽV (15 *km* į p.-r. nuo Laũkuvos) – žr. **Laũkuva.**

Kalvarijà VAK (15 *km* į š.-r. nuo Liubãvo) – stud. A. Salatkaitė, LKŽ.

Kamajaĩ RAU (13 *km* į p.-r. nuo Panemunė̃lio) – stud. A. Baltrūnaitė, V. Tumelionytė.

Kaniavà PA – M. Svirsko diplominis darbas 1954 m., kuriame aprašyta Bagóčių ir Slučiãjaus kaimų šnekta. Paties Kaniavõs kaimo (4 *km* į v. nuo Slučiãjaus) šnekta artimesnė Rudnios šnektai.

Kãpčiamiestis PA (12 *km* į p. nuo Veisiejų̃) – LKŽ, stud. V. Janulevičiūtė.

Kapsùkas VAK – stud. R. Karpauskaitė, V. Stočkūnaitė, I. Vaičiūnaitė, A. Žilinskaitė.

Kar̃klė VŽ (12 *km* į š. nuo Klaĩpėdos) – doc. Vl. Grinaveckio informacija, LKŽ.

Karklė̃nai PŽV – stud. N. Druktenytė.

Kar̃sakiškis RAP – A. Vidugirio (iš Velniakių̃ kaimo, 4 *km* į š.-r.) kursinis darbas Ped. I-te ir straipsnis LKK VII 187–191.

Kar̃tena ŠŽK (16 *km* į r. nuo Kretingõs) – stud. V. Drungilaitė.

Katýčiai VAK(Kl) (12 *km* į p.-r. nuo Ž. Naũmiesčio) – tekstai TD VII tome, doc. Vl. Grinaveckio informacija.

Kaũnas VAK – LKŽ.

Kaunatavà ŠŽT (10 *km* į š. nuo Luõkės) – žr. **Laũkuva.**

Kavárskas RAP – autoriaus 1954 m. užrašyti tekstai.

Kazlų̃ Rūdà VAK – stud. I. Bliuvaitė, A. Pupkis, autoriaus 1951 m. užrašyti tekstai.

Kėdáiniai VAŠ-RAP (11 *km* į p.-r. nuo Dotnuvõs) – LKŽ.

Kel̃mė PŽR – stud. G. Mizaraitė, Vl. Paulavičius, A. Vilkienė.

Kernavė̃ RAŠ/PA (8 *km* į p. nuo Mùsninkų) – LKŽ.

Ketùrvalakiai VAK (12 *km* į v. nuo Kapsùko) – žr. **Vilkavìškis.**

Kiaunoriaĩ PŽR (20 *km* į š.-r. nuo Kel̃mės) – žr. **Laũkuva.**

Kybártai VAK – stud. M. Švabaitė, žr. **Vilkavìškis.**

Kietãviškės PA (14 *km* į v. nuo Víevio) – LKŽ.

Kintaĩ VŽ (17 *km* į š.-v. nuo Šilùtės) – žr. **Laũkuva.**

Kirdeĩkiai RAU (7 *km* į š. nuo Liñkmenų) – stud. V. Gaižutytė.

Klaĩpėda VŽ – LKŽ, tekstai TD VII tome.

Klýkoliai ŠŽT – stud. E. Šiurkutė.

Klóvainiai RAP (7 *km* į p.-v. nuo Jùkiškių) – stud. J. Urbonaitė.

K.Naũmiestis VAK – K. Būgos raštai, stud. A. Taujinskaitė.

Krãkės VAŠ-RAP – stud. A. Laurinavičius, R. Simonaitis.

Krãžiai PŽR (17 *km* į p.-v. nuo Kel̃mės) – LKŽ, žr. **Laũkuva.**

Krekenavà RAP – stud. V. Adomaitytė, Č. Cemnolonskis, E. Giedraitytė.

Kretingà ŠŽK – J. Aleksandravičiaus (iš Dupulčių kaimo, į r.) diplominis darbas 1949 m., fil. m. kandidato disertacijos rankraštis 1959 m. ir straipsniai PID VIII 107–141, LKK I 97–106, Kalbotyroje IX 101–115, X 115–128. Juose yra nemaža duomenų iš Darbė̃nų, Kar̃tenos, Palangõs ir kt. šios tarmės vietovių.

Krinčìnas RAP (9 *km* į š.-r. nuo Pãsvalio) – LKŽ.

Krókialaukis VAK/PA (9 *km* į š.-r. nuo Sim̃no) – LKŽ.

Krúonis VAK (19 *km* į š. nuo Jiẽzno) – stud. A. Zuzevičiūtė.

Kruopiaĩ VAŠ (11 *km* į š.-v. nuo Šakýnos) – žr. **Šakýna.**

Kùktiškės RAU – E. Valiulytės diplominis darbas 1958 m.

Kuliaĩ ŠŽK – mokyt. J. Tarvydas.

Kulvà VAŠ-RAP (8 *km* į š.-v. nuo Jonavõs) – Gerulio LiDi 47–53.

Kùpiškis RAK – Gerulio LiDi 93–106, K. Jurėno diplominis darbas (leksika) 1960 m., stud. V. Baltrėnas, J. Latvytė, Ir. Lauciūtė, A. Petrulis.

Kuprẽliškis RAK (16 *km* į š.-r. nuo Vabalniñko) – stud. A. Jackūnaitė.

Kurkliaĩ RAA (10 *km* į r. nuo Kavársko) – stud. L. Juškaitė.

Kuršė̃nai PŽV – V. Vitkausko diplominis darbas 1958 m. ir straipsniai LKK III 61–76, IV 157–165, VI 269–273.

Kuršių Neringa žr. **Nidà**.

Kùrtuvėnai PŽV / PŽR (11 *km* į r. nuo Šáukėnų) – LKŽ.

Kvė̃darna PŽV – K. Jauniaus raštai (ir jo duomenys K. Būgos raštuose), žr. **Laũkuva**.

Labanóras RAU (15 *km* į v. nuo Kaĩtanėnų) – LKŽ, stud. R. Urbonas.

Laĩžuva ŠŽT (17 *km* į š. nuo Viekšnių̃) – K. Būgos raštai, LKŽ.

Laũkuva PŽV – Vl. Grinaveckio (iš Šiaũduvos kaimo, keli *km* į p.-r.) diplominis darbas 1952 m., fil. m. kandidato disertacija 1956 m. ir straipsniai LKK I 109–117, IV 117–134, Kalbotyroje VI 37–61, IX 62–97, PID III 161–173, XI 41–110. Juose yra daug duomenų iš Varñių, Švė́kšnos, Gar̃damo, Šilãlės, Ž. Naũmiesčio, Pajū́rio, Kvė̃darnos ir kt. žemaičių tarmės vietų. Taip pat pasinaudota daktaro disertacijos rankraščiu.

Lazdìjai PA (8 *km* į p.-r. nuo Rudaminõs) – stud. A. Kizevičius, V. Marcinkevičius, B. Zubrickaitė.

Lazū̃nai RAV – K. Būgos raštai ir rankraščiai, Arumos Lit. Mund. 31–40, 65–68, J. Senkus MAD 1958 1 183–193, LKK II 215–230.

Leckavà ŠŽT (10 *km* į p.-r. nuo Pìkelių) – stud. J. Dermontas.

Léipalingis PA – B. Savukyno (iš Čivonių̃, 7 *km* į š.-v.) diplominis darbas 1955 m.

Lekė̃čiai VAK (10 *km* į p.-v. nuo Vilkijõs) – žr. **Vilkavìškis**.

Leliū̃nai RAU (13 *km* į p.-v. nuo Utenõs) – stud. V. Jakštonytė.

Lė̃nas RAP (pusiaukelėje tarp Siesikų ir Raguvõs) – LKŽ.

Lenkìmai ŠŽK (17 *km* į p.-v. nuo Skuõdo) – LKŽ.

Lyduõkiai RAA (12 *km* į r. nuo Ukmergė̃s) – stud. V. Bačius, Ir. Navikaitė.

Lýduvėnai PŽR (10 *km* į p.-v. nuo Šìluvos) – LKŽ.

Líeplaukė ŠŽT (9 *km* į v. nuo Telšių̃) – žr. **Laũkuva**.

Lygumaĩ RAP (23 *km* į š.-r. nuo Šiaulių̃) – LKŽ.

Liñkmenys RAV – J. Kardelytės diplominis darbas 1953 m., fil. m. kandidato disertacija 1961 m. ir straipsniai LKK I 181–187, II 165–176, Kalbotyroje II 5–31, III 7–25.

Linkuvà RAP – E. Rusinaitės diplominis darbas 1952 m. (dingęs, naudotasi išrašais).

Liškiavà PA (pusiaukelėje tarp Drùskininkų ir Merkìnės) – LKŽ, stud. J. Balčius.

Liubãvas VAK – S. Varnagirio (iš Kalnėnų kaimo, 2 *km* į š.) diplominis darbas 1962 m.

Liudvinãvas VAK (9 *km* į p. nuo Kapsùko) – fil. m. kand. J. Kabelka, LKŽ.

Lukšiaĩ VAK (8 *km* į r. nuo Šakių̃) – stud. V. Dailidaitė, A. Naujokaitis.

Luõkė ŠŽT – V. Kerpauskytės (iš Paliepių kaimo, 3 *km* į p.-v.) diplominis darbas 1961 m.

Máišiagala RAV – autoriaus 1951 m. užrašyti tekstai.

Marcinkónys PA – K. Būgos raštai, autoriaus 1955 m. užrašyti tekstai, stud. B. Esterytė.

Mažeĩkiai ŠŽT (miestas 7 *km* į š.-r. nuo Tirkšlių̃) – žr. **Tirkšliaĩ**.

Merkìnė PA – stud. V. Lučkauskas, E. Sidaravičiūtė.

Meteliaĩ PA (13 *km* į p.-r. nuo Simñο) – A. Mikalauskas.

Mielagė̃nai RAV – stud. D. Bajorūnienė, L. Stanevičius, tekstai TD IV tome.

Miežiškiai RAP – J. Šukys LKK II 151–163, V 175–182, VI 275–285.

Miroslãvas PA (13 *km* į p.-v. nuo Alytaũs) – stud. V. Labulis.

Molė̃tai RAU – stud. S. Budrytė, L. Šikaitė, autoriaus 1955 m. užrašyti tekstai.

Mósėdis ŠŽK – K. Būgos raštai, B. Rokaitė LKK IV 141–153, V 171–174.
Mùsninkai RAŠ – stud. J. Jadzevičius, žr. **Gélvonai.**
Musteikà PA – stud. J. Ilkevičiūtė (Ped. I-tas).
Naujãmiestis RAP (14 *km* į p.-v. nuo Pãnevėžio) – stud. D. Leščinskaitė.
Nemãkščiai PŽR (13 *km* į r. nuo Skaudvìlės) – stud. G. Butvilaitė, žr. **Laũkuva.**
Nemenčìnė RAV (20 *km* į š.-r. nuo Vìlniaus) – LKŽ.
Nemunáitis PA (12 *km* į p. nuo Alytaũs) – stud. A. Ulčinskaitė.
Nemunẽlio Radviliškis RAP – stud. B. Brazauskaitė.
Neringa žr. **Nidà.**
Nidà (VŽ?) – K. Morkūnas ir A. Sabaliauskas LKK II 131–148.
Nočià PA (tarp Kaniavõs ir Ródūnios) – A. Jonaitytės informacija, LKŽ, tekstai TD IV tome.
N. Ūtà VAK (pusiaukelėje tarp Daukšių̃ ir Príenų) – žr. **Vilkavìškis.**
Obẽliai RAU – stud. E. Mikulėnaitė, N. Norkūnas, D. Skvarnavičiūtė.
Õnuškis PA (9 *km* į š.-r. nuo Dusmenų̃) – LKŽ.
Pabáiskas RAŠ (8 *km* į p. nuo Ukmergẽs) – stud. V. Jakštaitė, žr. **Gélvonai.**
Pabéržė RAŠ/RAV (15 *km* į p. nuo Giedraĩčių) – LKŽ.
Pagė́giai VAK(Kl) – LKŽ, tekstai TD VII tome.
Pagiriaĩ VAŠ-RAP (11 *km* į š.-v. nuo Ɣıesikų) – stud. G. Railaitė, St. Venskevičius.
Pãgramantis PŽR – Joniko PT.
Pajū́ris PŽV (11 *km* į p.-v. nuo Šilãlės) – žr. **Laũkuva.**
Pakapė̃ PŽR/VAŠ (20 *km* į p. nuo Šiaulių̃) – stud. R. Ozolas.
Pãkražantis PŽR (12 *km* į p.-v. nuo Kelmė̃s) – stud. E. Bogušaitė, J. Levickas.
Pakrúojis RAP (14 *km* į v. nuo Jùkiškių) – stud. E. Šimkūnaitė.
Palangà ŠŽK (12 *km* į v. nuo Kretingõs) – stud. G. Kubiliūtė, žr. **Kretingà.**
Palė́venė RAK – A. Sriubikytės (iš Karaliūnų kaimo) diplominis darbas 1951 m.
Palómenė PA – Č. Grendos (iš Klūsų kaimo, 2 *km* į r.) diplominis darbas 1957 m.
Palū́šė RAV – E. Mačiulytės (iš Pãbalčio kaimo) diplominis darbas 1958 m.
Pandėlỹs RAK – B. Dačiulio (iš Buivėnų kaimo) 1957 m. ir R. Balaišytės 1960 m. diplominiai darbai.
Panemunẽlis RAA – M. Mulvinaitės (iš Vėbriškių kaimo) diplominis darbas 1961 m.
Panevėžỹs RAP – Gerulio LiDi 35–46, S. Kabelytė, stud. A. Zakarevičiūtė.
Papìlė ŠŽT – stud. G. Dimavičiūtė, A. Gudintaitė, S. Lukienė.
Papilỹs RAK – O. Trečiokaitės (iš Smaliečių kaimo, 5 *km* į p.-v.) diplominis darbas 1963 m.
Paringỹs RAV (9 *km* į š.-v. nuo Mielagė̃nų) – LKŽ, tekstai TD IV tome.
Pasvalỹs RAP – V. Velžytės diplominis darbas 1953 m.
Pašvitinỹs RAP – J. Bilevičiaus (iš Šiaudinių kaimo, 5 *km* į š.-r.) diplominis darbas 1956 m.
Pãvandenė PŽV (tarp Var̃nių ir Ùžvenčio) – žr. **Laũkuva.**
Pelesà PA – LKŽ, tekstai TD IV tome.
Perlojà PA (10 *km* į v. nuo Varėnõs) – LKŽ.
Pìkeliai ŠŽT – stud. L. Lenkauskas, žr. **Tirkšliaĩ.**
Pìlviškiai VAK (tarp Vilkavìškio ir Kazlų̃ Rūdõs) – stud. V. Račkaitis, žr. **Vilkavìškis.**
Plãteliai ŠŽT (18 *km* į r. nuo Kalnãlio) – LKŽ.
Plikiaĩ VŽ (14 *km* į š.-r. nuo Klaĩpėdos) – D. Gargasaitė LKK III 87–89.
Plùngė ŠŽK – stud. A. Šerniūtė.
Pociūnẽliai VAŠ-RAP (tarp Dotnuvõs ir Šeduvõs) – LKŽ.
Príekulė VŽ – tekstai TD VII tome, rašytoja I. Simonaitytė.

Prienai VAK – stud. V. Ardžiūnas, M. Katiliūtė, T. Ramanauskaitė.

Pùmpėnai RAP (15 *km* į p. nuo Pãsvalio) – stud. A. Račys, A. Vasiliauskaitė.

Punià VAK (12 *km* į p. nuo Jiẽzno) – stud. M. Makaveckaitė (Ped. I-tas).

Pùnskas PA – A. Uzdilos (iš Kreivėnų kaimo) diplominis darbas 1963 m.

Pùšalotas RAP (18 *km* į p.-r. nuo Jùkiškių) – stud. G. Tamošiūnaitė.

Radvìliškis VAŠ-RAP (17 *km* į š.-v. nuo Šeduvõs) – stud. V. Čelutkaitė, J. Lazauskas, E. Krakauskas.

Raguvà RAP – E. Žvirblytės 1954 m. ir A. Trečiokaitės 1958 m. diplominiai darbai.

Ramaškónys PA – autoriaus 1948 m. užrašyti tekstai, J. Šukys LKK III 177–187.

Ramýgala RAP (17 *km* į r. nuo Krekenavõs) – stud. A. Liberytė, V. Masiokaitė, V. Šalučkaitė.

Raséiniai PŽR – stud. J. Jasiulis.

Rãtnyčia PA (4 *km* į p.-r. nuo Drùskininkų) – LKŽ.

Raudė̃nai ŠŽT (15 *km* į v. nuo Kuršė̃nų) – stud. J. Budrytė.

Raudóndvaris VAK (keli *km* į v. nuo Kaũno) – LKŽ.

Raudõnė VAK (10 *km* į v. nuo Veliuonõs) – D. Nikšaitė.

Rietãvas ŠŽK – A. Paulauskas (Ped. I-tas).

Rimšẽ RAV – V. Cicėnaitės-Petkevičienės (iš Bieniū́nų kaimo, 3 *km* į r.) diplominis darbas 1953 m. (dingęs, naudotasi išrašais).

Ródūnia PA – Brocho Zum lit., tekstai TD IV tome.

Rõkiškis RAU – F. Raišio diplominis darbas (leksika) 1959 m.

Rudaminà PA – E. Mikalauskaitė „Pakapsės dzūkų tarmės fonetika" (diplominis darbas, rankraštis U-to bibliotekoje) 1933 m., straipsnis LKK I 85–95.

Rudnià PA – stud. A. Verbickaitė (Ped. I-tas), B. Vėlyvytė.

Rum̃šiškės VAK (tarp Kaũno ir Kaišiadorių̃) – LKŽ.

Rùsnė VŽ (9 *km* į p.-v. nuo Šilùtės) – stud. A. Surgailis.

Sakuõčiai VŽ (12 *km* į p. nuo Príekulės) – žr. **Laũkuva**.

Sãlakas RAU – stud. Šeduikytė, A. Tumėnaitė.

Salãmiestis RAK (11 *km* į p.-r. nuo Vabalniñko) – stud. K. Vosylytė.

Salantaĩ ŠŽK (keli *km* į š. nuo Kalnãlio) – A. Salio (iš Rekė̃tės kaimo) raštai, Gerulio LiDi 10–11, V. Būda.

Saldùtiškis RAU (tarp Kùktiškių ir Liñkmenų) – stud. V. Pumputytė.

Salõčiai RAP (15 *km* į š.-r. nuo Vaškų̃) – stud. R. Buĩšaitė.

Sãlos RAA (9 *km* į š. nuo Adomýnės) – LKŽ.

Sasnavà VAK (tarp Kapsùko ir Kazlų̃ Rūdõs) – stud. K. Ambrasas.

Saũgos VŽ (tarp Príekulės, Šilùtės ir Švė́kšnos) – tekstai iš TD VII, žr. **Laũkuva**.

Sedà ŠŽT – stud. L. Jurgutytė.

Seirìjai PA (17 *km* į š. nuo Léipalingio) – stud. A. Bukleris.

Sẽla RAU (15 *km* į r. nuo Kùktiškių) – stud. B. Mačiulis (Ped. I-tas).

Sėlẽniai ŠŽK (7 *km* į p.-r. nuo Kalnãlio) – O. Salytės diplominis darbas 1956 m.

Serẽdžius VAK (tarp Veliuonõs ir Vilkijõs) – Gerulio LiDi 29–34, stud. N. Baltrušaitytė, N. Danaitytė.

Síesikai RAP – R. Vitaitės (gim. Peslių, gyvenusios Padubilčių, Petronių, Mikinų kaimuose) diplominis darbas 1961 m.

Sim̃nas PA – B. Tamulytės (iš Kalesnýkų kaimo, 5 *km* į p.) diplominis darbas 1960 m.

Sintautaĩ VAK (9 *km* į p. nuo Šakių̃) – doc. J. Pikčilingis, žr. **Vilkavìškis**.

Skaistgirỹs VAŠ (10 *km* į p.-r. nuo Žagãrės) – A. Jonaitytė LKK III 79–85, žr. **Šakýna**.

Skãpiškis RAK – E. Širvinskaitės-Eidukaitienės (iš Totoriškių-Švedùkalnio, 2 *km* į š.-v.) diplominis darbas 1956 m. ir straipsnis Kalbotyroje IX 50–61.

Skaudvilė PŽR – stud. S. Akramaitė, J. Aputis, P. Bertašiūtė, St. Skrodenis.

Skirsnemunė VAK (9 *km* į r. nuo Jùrbarko) – stud. L. Gailiūtė.

Skudùtiškis RAU (12 *km* į š.-r. nuo Aluntõs) – stud. D. Karaliūtė.

Skuõdas ŠŽT – LKŽ.

Slavìkai VAK (15 *km* į p. nuo Jùrbarko) – LKŽ.

Smaliniñkai VAK(Kl) (13 *km* į v. nuo Jùrbarko) – LKŽ, E. Grinaveckienė LKK V 161–165.

Smilgiai RAP (18 *km* į š.-r. nuo Šeduvõs) – stud. J. Eidrigevičiūtė.

Subãčius RAK (11 *km* į p.-v. nuo Kaŕsakiškio) – Pr. Skardžiaus raštai, Gerulio LiDi 66–76, LKŽ.

Sudárgas VAK (11 *km* į p.-v. nuo Jùrbarko) – LKŽ.

Sudeĩkiai RAU (11 *km* į š.-r. nuo Utenõs) – stud. O. Pakalnytė, L. Surgailaitė.

Survìliškis VAŠ-RAP (tarp Dotnuvõs ir Krekenavõs) – A. Žirgulys „Surviliškio tarmė. Fonetinis aprašas" (diplominis darbas, rankraštis U-to bibliotekoje) 1939 m., stud. R. Kiburytė.

Suvainìškis RAK (17 *km* į š. nuo Pándėlio) – LKŽ.

Svėdasaĩ RAA – V. Valuntos (iš Šlapiašilio kaimo, 3 *km* į p.) diplominis darbas 1955 m.

Šakiaĩ VAK – stud. N. Masteikaitė, žr. **Vilkavìškis.**

Šakýna VAŠ – A. Jonaitytės diplominis darbas 1953 m., fil. m. kandidato disertacija 1962 m. ir straipsniai LKK II 109–129, III 79–85, 91–110, MAD 1960 1 151–161. Juose yra nemaža duomenų iš Auksučių, Kruopių, Skaĩstgirio, Žagãrės ir kt. artimesnių vietovių.

Šašuõliai RAA (16 *km* į p.-r. nuo Ukmergės) – stud. St. Bačiulis.

Šãtės ŠŽT (12 *km* į r. nuo Mósėdžio) – LKŽ, žr. **Laũkuva.**

Šáukėnai PŽV – M. Jarutytės (iš Láikšių kaimo, keli *km* į p.) diplominis darbas 1950 m., A. Rosinas, stud. B. Rasiukevičiūtė (Ped. I-tas).

Šaũkotas VAŠ – L. Indaitė-Bačiūnienė.

Šeduvà RAP – A. Petraitytės (iš Baukų̃ kaimo) diplominis darbas 1954 m.

Šė̃ta VAŠ-RAP – stud. R. Juzonytė (Ped. I-tas), A. Pakštytė.

Šiaulė̃nai VAŠ (12 *km* į š. nuo Šaũkoto) – stud. N. Jasaitytė, Z. Jurgauskaitė.

Šiauliaĩ VAŠ – Em. Brazaitės (iš Lieporių̃ kaimo) diplominis darbas 1950 m., Gerulio LiDi 21–28.

Šilãlė PŽV – stud. N. Stulgaitė, žr. **Laũkuva.**

Šilavótas VAK (13 *km* į š.-v. nuo Príenų) – stud. K. Aleksynas, O. Siaurusevičiūtė.

Šilùtė VŽ/VAK(Kl) – LKŽ, tekstai TD VII tome.

Šiluva PŽR/VAŠ – stud. Stankevičiūtė.

Šimónys RAK (12 *km* į v. nuo Adomỹnės) – stud. S. Juodviršienė.

Šìrvintos RAŠ (13 *km* į š.-r. nuo Mùsninkų) – žr. **Gélvonai.**

Šiupỹliai VAŠ (16 *km* į p. nuo Šakýnos) – žr. **Šakýna.**

Šunskaĩ VAK (11 *km* į š. nuo Kapsùko) – žr. **Vilkavìškis.**

Švė́kšna PŽV – Gerulio LiDi 12–20, žr. **Laũkuva.**

Švenčiónys RAV (miestas 11 *km* į r. nuo Dotinė̃nų) – LKŽ, stud. V. Saulis.

Šveñtežeris PA (14 *km* į p.-r. nuo Rudaminõs) – LKŽ.

Tauragė̃ PŽR – stud. D. Skarbaliūtė-Daunoravičienė, fil. m. kand. J. Stonys.

Taurãgnai RAU (11 *km* į š.-r. nuo Kùktiškių) – K. Gaivenio diplominis darbas (leksika) 1959 m.

Telšiaĩ ŠŽT – stud. P. Kačinskytė.

Tirkšliaĩ ŠŽT – A. Girdenio (iš Lėtẽnių kaimo, 2 *km* į r.) diplominis darbas 1962 m. ir straipsniai Kalbotyroje IV 141–150, VI 29–36. Yra duomenų iš Mažeĩkių, Pìkelių ir kt. šios tarmės vietovių.

Týtuvėnai VAŠ (9 *km* į š. nuo Šìluvos) – LKŽ.

Traũpis RAP (11 *km* į p.-r. nuo Raguvõs) – stud. N. Skaržauskaitė, J. Tidikis.

Trýškiai ŠŽT (tarp Telšių̃ ir Kuršė́nų) – stud. T. Daržinskaitė.

Troškū́nai RAP/RAA (17 *km* į r. nuo Raguvõs) – stud. D. Baltakytė, P. Masilionis, K. Ragauskas, D. Ribokas.

Truskavà RAP (16 *km* į p.-r. nuo Krekenavõs) – LKŽ.

Tvẽrai ŠŽK (tarp Rietãvo ir Var̃nių) – LKŽ, žr. **Laũkuva.**

Tverẽčius RAV – Otrembskio Tv. t. I, III, stud. Pivoriūnaitė, L. Savickaitė.

Ū́drijà VAK/PA (14 *km* į š.-v. nuo Alytaũs) – LKŽ.

Ukmergė̃ RAP/RAŠ – daugiausia duomenų imta iš autoriaus gimtinės – Juodaũsių (RAA tarmė), 3 *km* į r. nuo Ukmergė̃s.

Uogìniai RAK – J. Povilonytės diplominis darbas 1954 m.

Utenà RAU – stud. A. Gaižutis, B. Šimkūnaitė, S. Šukytė, R. Trimonis.

Užpãliai RAU (14 *km* į r. nuo Svėdasų̃) – stud. A. Merkytė, V. Viliūnas.

Ùžventis PŽV – stud. Z. Usačiovienė, žr. **Laũkuva.**

Vabalniñkas RAU(V) – stud. G. Varnaitė.

Vadaktaĩ ir **Vadaktẽliai** RAP (12 *km* į š.-v. nuo Krekenavõs) – mokyt. J. Vaičiūnas.

Vadõkliai RAP (13 *km* į p.-v. nuo Raguvõs) – stud. J. Ruzas.

Vadžgirỹs VAK (15 *km* į r. nuo Er̃žvilko) – stud. K. Stoškus.

Vainùtas PŽR (10 *km* į r. nuo Ž. Naũmiesčio) – žr. **Laũkuva.**

Vajasìškis RAU (8 *km* į r. nuo Daũgailių) – LKŽ.

Valkiniñkai PA – tekstai TD IV tome, LKŽ.

Varėnà PA – LKŽ, autoriaus 1955 m. užrašyti tekstai.

Varenãvas PA (miestas prie Ramaškonių̃) – LKŽ.

Var̃niai PŽV – stud. V. Daujotytė, žr. **Laũkuva.**

Vaškaĩ RAP – V. Matuzaitės diplominis darbas 1950 m., stud. J. Stanislovaitis.

Vegẽriai ŠŽT (9 *km* į š.-r. nuo Klýkolių) – žr. **Laũkuva.**

Veisiejaĩ PA – J. Šukytės (iš Gudelių kaimo) diplominis darbas 1951 m.

Veivìržėnai ŠŽK (10 *km* į š. nuo Švė́kšnos) – LKŽ.

Veliuonà VAK – stud. D. Adomaitytė, S. Budrytė (Ped. I-tas), E. Kirmonaitė.

Velžỹs RAP (3–4 *km* į p.-r. nuo Pãnevėžio) – LKŽ.

Vẽpriai RAP (16 *km* į p.-v. nuo Ukmergė̃s) – autoriaus 1962 m. užrašyti tekstai.

Vìdiškiai RAP (9 *km* į š.-r. nuo Ukmergė̃s) – Ž. Urbanavičiūtė Kalbotyra IV 154–156.

Vidùklė PŽR (10 *km* į š.-v. nuo Gervìnių) – stud. E. Barčaitė, Z. Pocius, J. Pociūtė.

Viekšniaĩ ŠŽT – A. Ružės (iš Svirkančių kaimo, 5 *km* į p.) diplominis darbas 1956 m.

Víešintos RAK (tarp Kùpiškio ir Anykščių̃) – stud. S. Šinkūnas.

Viešvilė̃ VAK(Kl) (24 *km* į v. nuo Jùrbarko) – W. Fenzlau Die deutschen Formen der litauischen Orts- und Personennamen des Memelgebiets. Haale/Saale 1936.

Víevis PA – LKŽ.

Vilkavìškis VAK – J. Senkaus (iš Geistarų̃-Didvyžių̃, 9 *km* į š.) fil. m. kandidato disertacija 1955 m. ir straipsniai LKK III 133–158, MAD 1958 2 127–143, 1959 2 167–174, 177–188, 1960 1 125–149, 2 157–170, 1961 1 105–126, 1962 2 205–215. Juose yra daug duomenų iš kitų vakarų aukštaičių kaunìškių tarmės vietovių.

Vilkijà VAK – stud. D. Štilpaitė.

Vilkỹškiai VAK(Kl) (15 *km* į r. nuo Pagė̃gių) – Lesk.-Brugm. 3 – 82.
Vìšakio Rūdà VAK (9 *km* į š.-v. nuo Kazlũ̧ Rū̃dõs) – žr. **Vilkavìškis.**
Vištýtis VAK (22 *km* į p. nuo Kybártų) – žr. **Vilkavìškis.**
Výžuonos RAU (12 *km* į r. nuo Debeĩkių) – stud. S. Jankauskaitė.
Zarasaĩ RAU – autoriaus 1960 m. užrašyti tekstai.
Zíetela (į p. nuo PA) – K. Būgos raštai ir rankraščiai, Arumos Lit. Mund. 41 – 53, 68 – 75, Stango Zas., autoriaus 1955 m. užrašyti tekstai, A. Vidugirio fil. m. kandidato disertacija 1961 m. ir straipsniai LKK II 195–212, 239–245, III 113–131, MAD 1961 2 219–230.
Žagãrė VAŠ – žr. **Šakýna.**
Žarė̃nai ŠŽT (17 *km* į p. nuo Telšių̃) – LKŽ.
Žãsliai PA – B. Švenčionytės (iš Budnikų–Ilgakiemio, 3–4 *km* į v.) diplominis darbas 1956 m.
Žeimẽlis RAP – stud. R. Liučvaitytė, D. Mašalaitė, V. Vizgirda.
Žélva RAŠ (tarp Ukmergė̃s ir Molė̃tų) – LKŽ.
Žemaĩtkiemis RAA (15 *km* į š.-r. nuo Ukmergė̃s) – autoriaus 1961 m. užrašyti tekstai.
Žemãlė ŠŽT (9 *km* į v. nuo Tirkšlių̃) – **žr. Tirkšliaĩ**
Židìkai ŠŽT (12 *km* į š.-r. nuo Ylakių̃) – LKŽ, doc. V. Urbutis.
Žiežmãriai PA (7 *km* į p. nuo Kaišiadorių̃) – LKŽ.
Žilinaĩ PA (11 *km* į p.-r. nuo Dusmenų̃) – stud. J. Laurinavičius.
Žióbiškis RAU (12 *km* į š.-v. nuo Rõkiškio) – stud. D. Kairys.
Ž. Kalvarijà ŠŽT (10 *km* į p. nuo Sedõs) – LKŽ.
Ž. Naũmiestis PŽV/PŽR – stud. V. Jončaitė, žr. **Laũkuva.**
Žviñgiai PŽR (16 *km* į p.-v. nuo Šilãlės) – LKŽ.

SUTRUMPINIMAI

acc. = accusativus, galiniñkas.
act. = activum, veikiamosios rū̃šies.
adess. = adessivus, esamàsis pãšalio vietininkas.
adv. = adverbium, príeveiksmis.
all. = allativus, einamàsis pãšalio vietininkas.
APh = Archivum Philologicum I–VIII. Kaunas, 1930–1939.
Aruma Lit. Mund. = P. Arumaa Litauische mundartliche Texte aus der Wilnaer Gegend mit grammatischen Anmerkungen. Dorpat, 1930.
Aruma Unters. = P. Arumaa Untersuchungen zur Geschichte der litauischen Personalpronomina. Tartu, 1933.
AslPh = Archiv für slavische Philologie. Berlin, 1876tt.
BB = Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen. Göttingen, 1877tt.
Becenbergeris BGLS = Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache auf Grund litauischer Texte des XVI. und des XVII. Jahrhunderts von Dr. Adalbert Bezzenberger. Göttingen, 1877.
Becenbergeris LF = Litauische Forschungen. Beiträge zur Kenntnis der Sprache und des Volkstumes der Litauer. Von Adalbert Bezzenberger. Göttingen, 1882.
br. = baltarusių.
BrB (su biblijos teksto nurodymais) = Biblia tatai esti Wissas Schwentas Raschtas Lietuwischkai perguldítas per Janą Bretkuną Lietuwos Plebоną Karaliaucziuie (1579–1590). I–VIII tomai. Naudotasi Vilniaus Universiteto fotokopija ir E. Kraštinaičio I–II tomų nuorašais.

Brochas Zum Lit. = O. Broch Zum Litauischen südlich von Vilna. Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap XIX 1–71 (1958).
BrP = Postilla Tatai esti Trumpas ir Prastas Ischguldimas Euangeliu...Per Jana Bretkuna... Karaliaucziuie 1591 (I ir II dalys).
Brugmanas Grundriß = K. Brugmann Grundriß der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Straßburg, 1897tt.
BS = Balticoslavica I–III. Vilnius, 1933–1938.
BsP = Lietuviškos pasakos yvairios I–IV. Surinko Dr. J. Basanavičius. Chicago, 1903–1905.
Būga AiSt = K. Būga Aistiški studijai. Peterburgas, 1908.
Būga RR – K. Būga Rinktiniai raštai I–III. Sudarė Z. Zinkevičius. Vilnius, 1958–1961.
ChB = Biblia litewska Chylińskiego. Nowy testament. Tom II. Tekst wydali Czesław Kudzinowski, Jan Otrębski. Poznań, 1958.
comp. = gradus comparativus, aukštesnỹsis láipsnis.
cond. = conditionalis, tariamóji núosaka.
dat. = dativus, naudininkas.
dažn. = dažniausiai.
DB = Budą Senowęs-Lëtuwiû Kalnienû ĩr Żámajtiû ĩszraszę ... Jokub's Łaukys (= S. Daukantas). Petropĩlie, 1845.
dial. = tarminė (ne literatūrinės kalbos) forma.
DK = M. Daukšos katekizmas 1595. Naudotasi E. Volterio perspausdintu tekstu: Литовский Катехизис Н. Даукши. По изданию 1595 года, вновь перепечатанный и снабженный объяснениями Э. Вольтером. Приложение к LIII-му тому Записок Имп. Академии Наук № 3, 1886 г.
DLK = Dabartinė lietuvių kalba. Straipsnių rinkinys. Vilnius, 1961.
DLKŽ = Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 1954.
Doričius Beitr. = A. Doritsch Beiträge zur litauischen Dialektologie. Tilsit, 1911.
DP = Daukšos Postilė. Fotografuotinis leidimas. Kaunas, 1926.
dual. = dualis, dvìskaita.
dz. = dzūkiška forma, t. y. su *c*, *dz* vietoj kitų lietuvių *t*, *d* arba *č*, *dž*.
Endzelynas GF = J. Endzelynas Baltų kalbų garsai ir formos. Vilnius, 1957.
Endzelynas Gr. = J. Endzelīns Latviešu valodas gramatika. Rīgā, 1951.
Endzelynas Лат. предл. = И. Эндзелин Латышские предлоги I–II. Юрьев, 1905–1906.
Endzelynas Сл.-балт. эт. = И. Эндзелин Славяно-балтийские этюды. Харьков, 1911.
Endzelynas Spr. val. = J. Endzelīns Senprūšu valoda. Rīgā, 1943.
f. = femininum, móteriškosios giminės.
FBR = Filologu biedrības raksti I–XX. Rīgā, 1921–1940.
Frenkelis Balt. Spr. = E. Fraenkel Die baltischen Sprachen. Heidelberg, 1950.
Frenkelis LEW = E. Fraenkel Litauisches etymologisches Wörterbuch I–II. Heidelberg, 1962–1965.
Frenkelis Präpos. = E. Fraenkel Syntax der litauischen Postpositionen und Präpositionen. Heidelberg, 1929.
freq. = žr. praet. freq.
fut. = futurum, būsimàsis laĩkas.
gen. = genetivus, kilmininkas.
Gerulis LiDi = G. Gerullis Litauische Dialektstudien. Leipzig, 1930.
GK = Gimtoji kalba. Kaunas, 1933–1940.
gr. = graikų.

Hermanas Lit. Stud. = E. Hermann Litauische Studien. Berlin, 1926.
ide. = indoeuropiečių.
IF = Indogermanische Forschungen. Strassburg, 1892tt.
ill. = illativus, einamàsis vidaũs viẽtininkas.
imper. = imperativus, liepiamóji núosaka.
inf. = infinitivus, bendratìs.
instr. = instrumentalis, įnagininkas.
Изв. = Известия отделения русского языка и словесности Императорской Академии Наук. Петроград, 1896tt.
Jablonskis RR = J. Jablonskis Rinktiniai raštai I–II. Sudarė J. Palionis. Vilnius, 1957–1959.
Jaun. = jaunosios kartos vartojama forma.
Jaunius Gr. = К. О. Явнис Грамматика литовского языка. Перевод К. К. Буги. Петроград, 1916.
Jaunius ПК = K. Jauniaus straipsniai apie lietuvių kalbos tarmes, išspausdinti leidinyje Памятная книжка Ковенской Губернии на 1891tt. г.
JD = Lietuviškos dainos. Užrašė Antanas Juška. Kazanė, 1880–1882. Tekstus paruošė A. Mockus. Vilnius, 1954 (skaitmenys rodo dainų numerius).
Jonikas PT = P. Jonikas Pagramančio tarmė. Kaunas, 1939.
JSvD = Lietuviškos svotbinės dainos, užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos. Sanktpeterburgas, 1883. Paruošė V. Maknys. Vilnius, 1955 (skaitmenys rodo dainų numerius).
Jurkšaitis Lit. März. = Litauische Märchen und Erzählungen. Aus dem Volke gesammelt und in verschiedenen Dialekten, vornehmlich aber im Galbraster Dialekt mitgeteilt von C. Jurkschat. Heidelberg, 1898.
Kalbotyra = Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Kalbotyra I –...Vilnius, 1958tt.
kam. = kamienas, основа, Stamm.
Kapeleris Kaip sen. liet. gyv. = Kaip senẽji Lẽtuvininkai gyveno. Aufzeichnungen...von Carl Capeller. Heidelberg, 1904.
KG = D. Klein Nawjos Giesmju Knigos...Karalauczuje, 1705.
KK = Kalbos kultūra I–...Vilnius, 1961tt.
KlpD = Klaipėdiškių dainos. Surinko Jonas Pakalniškis. Išleido A. Bruožis. Vilnius, 1908 (skaitmenys rodo dainų numerius).
KlvD = Prūsijos Lietuvių Dainos. Surinko...Vilius Kalvaitis. Tilžėje, 1905 (skaitmenys rodo puslapius).
KN = Kniga Nobaznistes Krikśćioniszkos...Kiedaynise...1653.
kt. = kiti.
Kuršaitis D.-l. Wb. = Deutsch-litauisches Wörterbuch von Friedrich Kurschat. 2 Teile. Halle a. S., 1870–1874.
Kuršaitis Gr. = Grammatik der litauischen Sprache von Dr. Friedrich Kurschat. Halle, 1876.
Kuršaitis L.-d. Wb. = Litauisch-deutsches Wörterbuch von Friedrich Kurschat. Halle a.S., 1883.
KZ = Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen. Göttingen, 1852tt.
l. = lenkų.
la. = latvių.

Lesk.-Brugm. = Litauische Volkslieder und Märchen... Gesammelt von A. Leskien und K. Brugmann. Straßburg, 1882.
lie. = lietuvių.
lk. = literatūrinės (= bendrinės) kalbos forma, форма литературного языка, die Form der Gemeinsprache.
LK = Literatūra ir kalba I –... Vilnius, 1956tt.
LKGrK = Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai. Straipsnių rinkinys. Vilnius, 1957.
LKK = Lietuvių kalbotyros klausimai I –... Vilnius, 1957tt.
LKRŽ = Lietuvių kalbos rašybos žodynas. Kaunas, 1948.
LKŽ = Lietuvių kalbos žodynas I –... Vilnius, 1941tt.
LM = Litauische Mundarten gesammelt von. A. Baranowski. Band I: Texte aus dem Weberschen Nachlass herausgegeben von Dr. Franz Specht. Leipzig, 1920. Band II: Grammatische Einleitung mit lexikalischen Anhang bearbeitet von. Dr. Franz Specht. Leipzig, 1922.
loc. = locativus, esamàsis vidaũs viẽtininkas.
lot. = lotynų.
LP = Lingua Posnaniensis I –... Poznań, 1949tt.
l. ret. = labai retai.
LT = Lietuvių tauta I–V. Vilnius, 1907–1936.
LŽTP = Lietuvių žvejų tarmė Prūsuose. Surašė J. Gerullis ir Chr. Stang'as. Kaunas, 1933 (= G. Gerullis, Chr. S. Stang Das Fischerlitauisch in Preussen. 1933).
m. = masculinum, výriškosios giminẽs.
MAD = Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Darbai. Serija A. Vilnius, 1957tt.
Milkus Gr. = Anfangs=Gründe einer Littauischen Sprach-Lehre, worinn zwar die von dem jüngern Ruhig ehemals herausgegebene Grammatik zum Grunde gelegt, aber mit starken Zusätzen und neuen Ausarbeitungen verbessert und vermehrt worden von Christian Gottlieb Mielcke. Königsberg, 1800.
min. veik. = minėtas veikalas, opus citatum.
MLLG = Mitteilungen der Litauischen Litterarischen Geselschaft I–VI. Heidelberg, 1883–1912.
MP = Postilla Lietuwiszka Tatay est Izguldimas prastas...per Jokubą Morkuną...1600.
MT = Margarita Theologica...Lietuwischkai jra perguldita per Simona Waischnora... Karaliaucziuie 1600.
Mž = Mažvydas. Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams. Spaudai parūpino Dr. Jurgis Gerullis. Kaunas, 1922.
n. = neutrum, bevardės giminẽs.
nauj. = naujas žodis, nauja forma.
nom. = nominativus, vardininkas.
NS = Lietuvių dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje Dr. A. R. Niemi ir kun. A. Sabaliausko surinktos. Annales Academiae scientiarum Fennicae. Ser. B. Tom. VI. 1911 (skaitmenys rodo dainų numerius).
Otrembskis Gr. = J. Otrębski Gramatyka języka litewskiego I–III. Warszawa, 1956–1965.
Otrembskis Tv. t. = J. Otrębski Wschodniolitewskie narzecze twereckie. Część I. Gramatyka. Kraków, 1934. Część III. Zapożyczenia słowiańskie. Kraków, 1932.
p. = puslapis, puslapiai.
pan. = panašiai.
partic. = participium, dalỹvis.
pass. = passivum, neveikiamosios rū́šies.

permiss. = permissivus, geidžiamóji núosaka.
pers. = persona, asmuõ.
PID = Vilniaus Valstybinis pedagoginis institutas. Mokslo darbai III, VIII, IX. Vilnius, 1957, 1959, 1960.
PK = 1598 metų Merkelio Petkevičiaus Katekizmas. 2-s leidimas (fotografuotinis). Kaunas, 1939.
pl. = pluralis, daugìskaita.
Plakis Rok. gr. = Prof. J. Plāķa Leišu valodas rokas grāmata. Ievads, gramatika, teksti, vārdnīca un pielikums (prūšu teksti un vārdnīca). Rīgā, 1926.
plg. = palygink.
PLKGr = Pirmoji lietuvių kalbos gramatika. 1653 metai. Vilnius, 1957.
ppr. = paprastai.
pr. = prūsų.
praep. = praepositio, prielinksnis.
praes. = praesens, esamàsis laĩkas.
praet. = praeteritum, būtàsis kartìnis laĩkas.
praet. freq. = praeteritum frequentativum, būtàsis dažnìnis laĩkas.
prt. = particula, dalelýtė.
PS = Šyrwids Punktay sakimu (Punkty kazań) Teil I: 1629, Teil II: 1644 litauisch und polnisch mit kurzer grammatischer Einleitung herausgegeben von Dr. Franz Specht. Göttingen, 1929.
pvz. = pavyzdžiui.
p.že. = pietų̃ žemaĩčių.
r. = rusų, s.r. = senoji rusų (kalba).
refl. = verbum reflexivum, sángrąžinis veiksmãžodis, jo forma ar galūnė.
resp. = vok. respektive, atitinkamai, tai yra.
ret. = retai.
РФВ = Русский филологический вестник. Варшава, 1879 tt.
ryt. = rytų̃ aukštaĩčių.
RK = Katechismas Aba Pamokimas...Vntrukart iszspaustas Wilnivy 1605. Cituojama iš E. Sittig'o perspausdinto teksto: Der Polnische Katechismus des Ladezma und die Anonymus vom Jahre 1605 nach Krakauer Originalen...interlinear herausgegeben. Göttingen, 1929.
RR = žr. Būga RR ir Jablonskis RR.
Ruigis Gr. = Ph. Ruhig Anfangsgruende einer Littauischen Grammatick. Koenigsberg, 1747.
s. = senoji, pvz., s.r. – senoji rusų (kalba).
Salys Lkt = A. Salys Lietuvių kalbos tarmės su žemėlapiu. Vytauto Didžiojo Universitete skaityto kurso santrauka. Pataisytas ir papildytas leidimas. Tübingenas, 1946.
sen. = senosios kartos tevartojamas žodis ar forma.
sing. = singularis, vienãskaita.
Skardžius DA = Pr. Skardžius Daukšos akcentologija. Kaunas, 1935.
Skardžius ŽD = Pr. Skardžius Lietuvių kalbos žodžių daryba. Vilnius, 1943.
skr. = sanskrito.
sl. = slavų.
Slavočinskio giesmynas = S. M. Slavočinskis Giesmės tikėjimui katalickam priderančios 1646. Fotografuotinis leidimas. Paruošė Jurgis Lebedys. Vilnius, 1958.
SLK = Senoji lietuviška knyga. Pirmosios lietuviškos knygos 400 metų išleidimo sukakčiai paminėti. Kaunas, 1947.

Spruogis = И. Я. Спрогис Географический словарь древней жемойтской земли XVI столетия. Вильна, 1888.

Stangas Mažv. = Chr. S. Stang Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas. Oslo, 1929.

Stangas Verbum = Chr. S. Stang Das slavische und baltische Verbum. Oslo, 1942.

Stangas Zas. = Chr. S. Stang Die litauische Mundart von Zasėčiai im Gebiet von Wilna. – Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap XVIII (1958) 171–201.

St.balt. = Studi baltici. Roma, 1931tt.

superl. = gradus superlativus, aukščiáusiasis láipsnis.

Sutartinės = Sutartinės. Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos I–III. Sudarė ir paruošė Z. Slaviūnas. Vilnius, 1958–1959 (skaitmenys rodo dainų numerius).

s.v. = sub voce, prie žodžio.

SzDi = Szyrwid Dictionarium trium lingvarum.

Šleicheris Gr. = A. Schleicher Litauische Grammatik. Prag, 1856.

Šleicheris Les. = A. Schleicher Litauisches Lesebuch und Glossar. Prag, 1857.

Špechtas LM = žr. LM.

š.že. = šiáurės žemaĩčių.

TD = Tautosakos darbai I–VII. Kaunas, 1935–1940 (prie pavyzdžių iš IV ir VII tomų skaitmenys rodo tekstų eilės numerį).

t.y. = tai yra.

t.p. = ta pati reikšmė, ten pat (toje pačioje šnektoje, tame pačiame puslapyje).

Trautmanas Apr. Spr. = Die altpreussischen Sprachdenkmäler...von Dr. Reinhold Trautmann. Göttingen, 1910.

t.t. = taip toliau.

tt. = ir tolimesni (puslapiai, paragrafai, tomai, metai).

TŽ = Tauta ir žodis I–VII. Kaunas, 1923–1931.

UD = Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko v. universiteto Istorijos-filologijos fakulteto mokslo darbai I–IV (1955–1958).

UEV = Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas. Vilnius, 1963.

ukr. = ukrainų.

vak. = vakarų.

var. = variantas, variantai.

VChr = Э. Вольтер Литовская хрестоматия I—II. Санктпетербург, 1904.

VE = Vilento Enchiridionas 1579. Cituojama iš F. Bechtelio 1882 m. atspaudo.

VEE = Euangelias bei Epistolas Nedeliu ir schwentuju dienosu skaitomosias...perguldditas... per Baltramieju Willenta...Karalauczui...Metu M.D. LXXIX. Cituojama iš Vilniaus Universiteto bibliotekoje esančio originalo.

Vydemanas Gr. = O. Wiedemann Handbuch der litauischen Sprache. Strassburg, 1897.

ВЯ = Вопросы языкознания. Москва, 1952tt.

voc. = vocativus, šauksminiñkas.

vok. = vokiečių.

Volteris Об. этн. = Э. А. Вольтер Об этнографической поездке по Литве и Жмуди летом 1887 года. С. Петербург, 1887.

ВСЯ = Вопросы славянского языкознания. Москва, 1954tt.

Zinkevičius Įv.būdv. = Z. Zinkevičius Lietuvių kalbos įvardžiuotinių būdvardžių istorijos bruožai. Vilnius, 1957.

ZslPh = Zeitschrift für slavische Philologie. Leipzig, 1925tt.
že. = žemaĩčių.
ŽCh = Żiwatas Pona yr Diewa musu Jezusa Christusa...Apraśitas Metusy Pona 1753. y Druka Paduotas...Suprasląw...Metusy Pona 1787.
žml. = žemėlapis.
žr. = žiūrėk.
|| = ženklas, dedamas tarp gretiminių formų (garsų).
/ = ženklas, dedamas tarp skirtingų tarmių tų pačių formų (garsų).
~ = ženklas, esant reikalui dedamas prieš pagarsiui į literatūrinę kalbą transponuotą tarminę formą (resp. garso atitikmenį).
→ = ženklas, rodąs nefonetinį vieno garso ar formos pakeitimą kitu garsu resp. forma.
* = ženklelis, dedamas prieš rekonstruotas formas (garsus).
< = kilęs iš (ko).
> = pavirtęs (kuo).

TURINYS

MORFOLOGIJA

ŽEMĖLAPIAI

4 L
Zi-102

Зигмас Зинкявичус
ЛИТОВСКАЯ ДИАЛЕКТОЛОГИЯ
На литовском языке
Издательство «Минтис» Лит. ССР, 1966

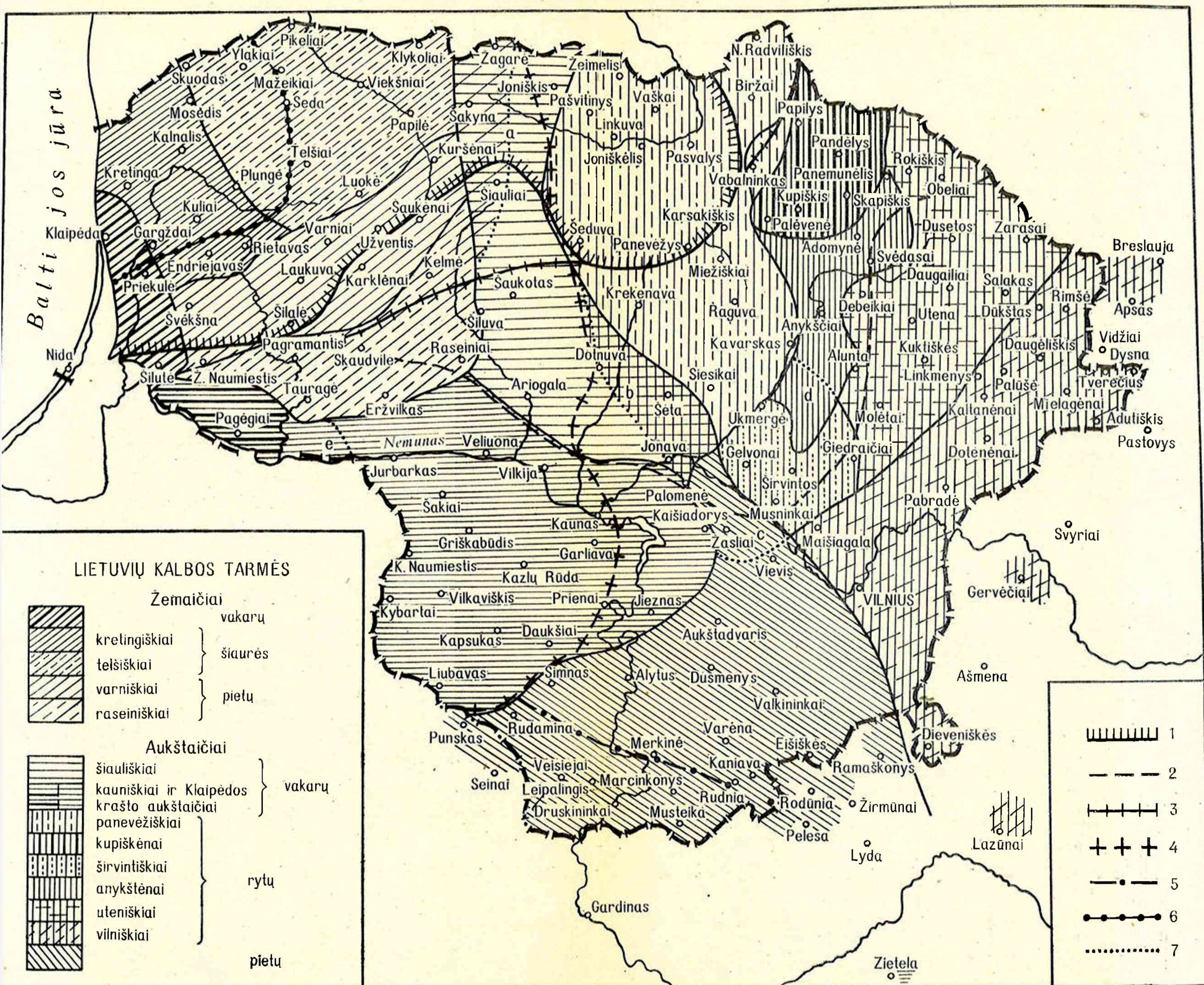
Viršelis dail. V. Kaminskaitės
Redaktorė B. Medekšaitė
Tech. redaktorė E. Juzėnienė
Korektorės I. Burnelytė ir E. Vaitkūnienė

Pasirašyta spaudai 1966.XII.15.
Leidinys Nr. 8922. Tiražas 7000 egz.
Popierius $84 \times 108^{1}/_{16}$ — 17 pop. l. = 57,12 sp. l., 42,2 apsk. l. l.

Spaudė K. Poželos v. sp. Kaune, Gedimino 10.
Užsak. Nr. 528.

Kaina Rb 2,86 1 руб. 43 коп.

(6—1)

Balti jos jūra
Pikeliai
Ylakiai
Skuodas
Mažeikiai
Klykoliai
Viekšniai
Seda
Mosėdis
Kalnalis
Telšiai
Papilė
Kretinga
Plungė
Luokė
Kuliai
Klaipėda
Gargždai
Rietavas
Varniai
Užventis
Šaukėnai
Endriejavas
Laukuva
Kelmė
Karklėnai
Priekulė
Švėkšna
Šilalė
Pagramantis
Skaudvilė
Raseiniai
Nida
Šilutė
Ž. Naumiestis
Tauragė
Pagėgiai
Eržvilkas
Nemunas
Veliuona
Jurbarkas
Vilkija
Šakiai
Griškabūdis
K. Naumiestis
Vilkaviškis
Kybartai
Kapsukas
Liubavas
Punskas
Seinai
Žagarė
Žeimelis
Joniškis
Pašvitinys
Vaškai
Šakyna
Linkuva
Kuršėnai
Joniškėlis
Pasvalys
Šiauliai
Šeduva
Panevėžys
Karsakiškis
Šaukotas
Krekenava
Šiluva
Dotnuva
Ariogala
Šeta
Jonava
Kaunas
Garliava
Kazlų Rūda
Prienai
Jieznas
Daukšiai
Simnas
Alytus
Rudamina
Veisiejai
Leipalingis
Druskininkai
Marcinkonys
Merkinė
Musteika
Gardinas
N. Radviliškis
Biržai
Papilys
Pandėlys
Vabalninkas
Panemunėlis
Rokiškis
Kupiškis
Skapiškis
Obeliai
Palėvenė
Dusetos
Zarasai
Adomynė
Svėdasai
Miežiškiai
Daugailiai
Salakas
Debeikiai
Raguva
Anykščiai
Utena
Dūkštas
Rimšė
Kavarskas
Alunta
Kuktiškės
Daugėliškis
Siesikai
Linkmenys
Palūšė
Ukmergė
Molėtai
Kaltanėnai
Mielagėnai
Gelvonai
Giedraičiai
Dotėnėnai
Širvintos
Palomenė
Kaišiadorys
Musninkai
Pabradė
Žasliai
Maišiagala
Vievis
VILNIUS
Aukštadvaris
Dusmenys
Valkininkai
Varėna
Eišiškės
Kaniava
Rudnia
Rodūnia
Ramaškonys
Pelesa
Žirmūnai
Lyda
Zietela
Breslauja
Apsas
Vidžiai
Dysna
Tverečius
Adutiškis
Pastovys
Svyriai
Gervėčiai
Ašmena
Dieveniškės
Lazūnai
a
b
c
d
e
LIETUVIŲ KALBOS TARMĖS
Žemaičiai
vakarų
kretingiškiai
telšiškiai
šiaurės
varniškiai
raseiniškiai
pietų
Aukštaičiai
šiauliškiai
kauniškiai ir Klaipėdos krašto aukštaičiai
vakarų
panevėžiškiai
kupiškėnai
širvintiškiai
anykštėnai
uteniškiai
vilniškiai
rytų
pietų
1
2
3
4
5
6
7